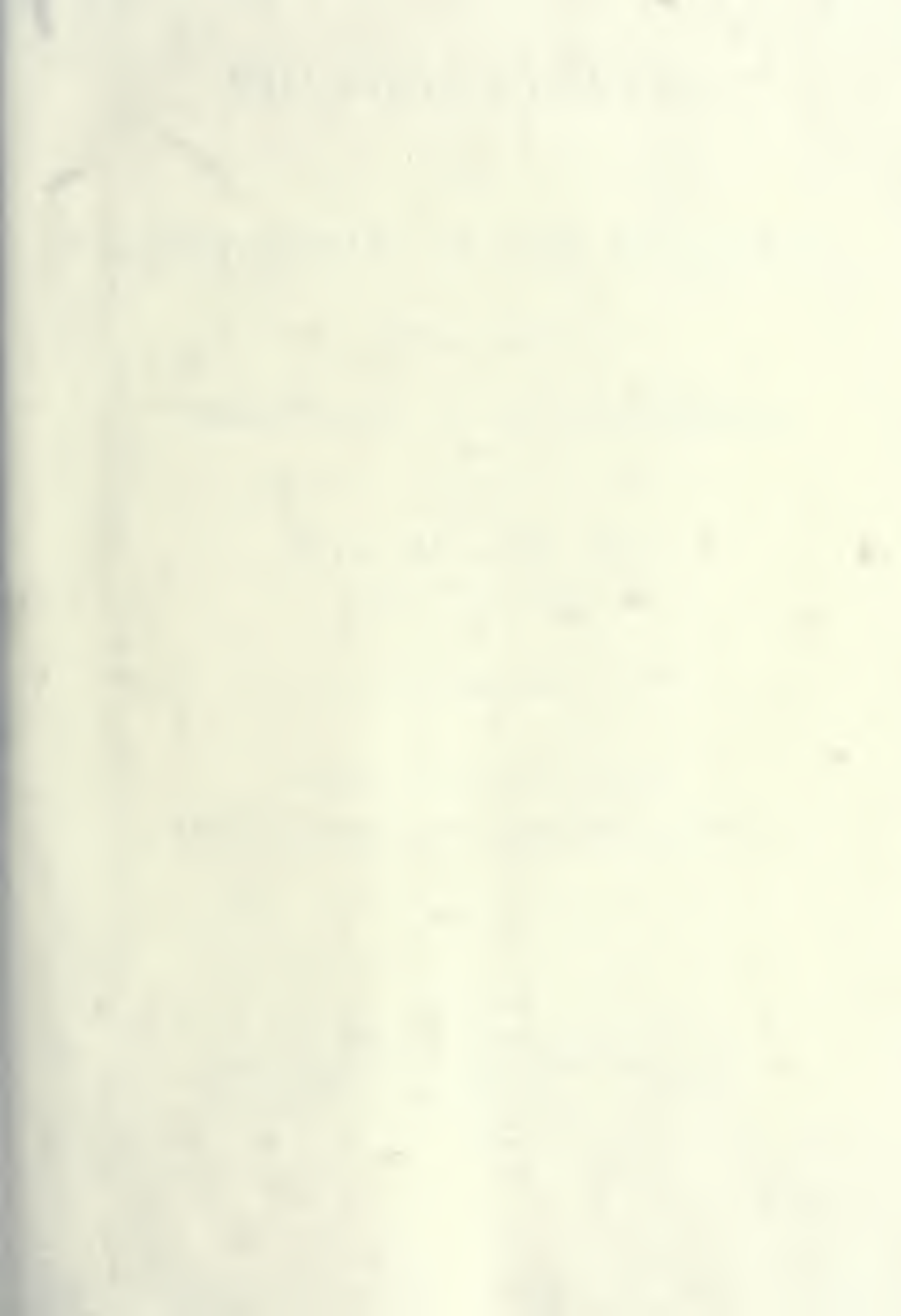

3 1761 04111 8977

VI 21
VII 18

RIG-VEDA-SANHITA,
THE
SACRED HYMNS OF THE BRAHMANS;

TOGETHER WITH THE
COMMENTARY OF SAYANACHARYA.

EDITED BY
MAX MÜLLER, M.A.
CHRIST CHURCH, OXFORD.

VOLUME III.

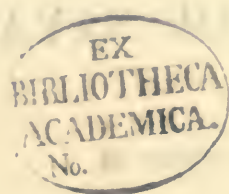
PUBLISHED UNDER THE PATRONAGE OF
THE HONOURABLE THE EAST-INDIA-COMPANY.

LONDON,
WILLIAM H. ALLEN AND CO.,
BOOKSELLERS TO THE HONOURABLE THE EAST-INDIA-COMPANY,
7, LEADENHALL STREET.

1856.

16373.

PK
3011
1849
V.3

24853

OXFORD,

PRINTED BY JAMES WRIGHT, PRINTER TO THE UNIVERSITY.

TO

COLONEL WILLIAM HENRY SYKES, CHAIRMAN,

ROSS DONNELLY MANGLES, ESQ., M.P., DEPUTY CHAIRMAN,

CHARLES MILLS, ESQ.,

LIEUTENANT-COLONEL JAMES OLIPHANT,

RUSSELL ELLICE, ESQ.,

WILLIAM JOSEPH EASTWICK, ESQ.,

WILLIAM BUTTERWORTH BAYLEY, ESQ.,

JOHN HARVEY ASTELL, ESQ.,

JOHN SHEPHERD, ESQ.,

HENRY THOBY PRINSEP, ESQ.,

MARTIN TUCKER SMITH, ESQ., M.P.,

JOHN POLLARD WILLOUGHBY, ESQ.,

SIR HENRY WILLOCK, K.L.S.,

SIR FREDERICK CURRIE, BART.,

SIR JAMES WEIR HOGG, BART., M.P.,

LIEUT.-COL. SIR H. C. RAWLINSON, K.C.B.,

ELLIOT MACNAGHTEN, ESQ.,

MAJOR-GEN. ROBERT JOHN HUSSEY VIVIAN,

DIRECTORS

OF

THE HONOURABLE THE EAST-INDIA-COMPANY,

THIS THIRD VOLUME

OF

THE RIG-VEDA-SANHITA

IS RESPECTFULLY AND GRATEFULLY DEDICATED

BY THEIR OBEDIENT SERVANT,

OXFORD, 1856.

MAX MÜLLER.

P R E F A C E.

IN laying before the public the third volume of my edition of the Rig-veda and its Commentary by Sáyana Áchárya, it gives me much pleasure to acknowledge the increasing interest which of late years has been evinced by the most eminent scholars in England, in India, and on the continent, with regard to these ancient remnants of the sacred poetry of the Brahmans. Their importance for Sanskrit literature had been felt ever since Sir William Jones, Colebrooke, and F. Rosen informed us of their existence, and gave us the first specimens of their contents; and no one acquainted with the later literature of India, the epic poems, the law-books, the systems of philosophy, could fail to see that our knowledge of the historical growth of the Indian mind must remain incomplete until we had gained an insight into that period of literature which precedes Vyása and Valmíki, Manu and Jaimini, and to which the poets, the lawgivers, and philosophers of India point with common consent as the highest authority for their inspirations, their belief, and their institutions. Sanskrit literature without the Veda was like Greek literature without Homer, like Arabic literature without the Koran, like English without Shakespear.

But as the study of Sanskrit owes its permanent interest chiefly to the fact that the ancient language of India has been proved to be most intimately connected with the classical languages of Europe, and that in it has been found the key to the most secret archives of the history of language in general, the Veda would never have engaged the serious attention of a large class of scholars, if this ancient literary relic had not been found to shed the most unexpected light on the darkest periods in the history of the most prominent nations of antiquity. The religious traditions of the Persians or the Zoroastrians have been traced back to their source in the *Veda*. Many of the most obscure grammatical forms in the arrow-headed inscriptions of Darius and Xerxes have

been deciphered by means of the *Veda*. The mythology of Greece and Italy, nay of Germany and Iceland, has suddenly assumed a new aspect and an intelligible expression by being confronted with the poetical language of the *Veda*. Even civil institutions, local customs, and proverbial expressions, which we meet with in the later history of the Arian nations, have received an unexpected explanation in the simple poetry of the *Veda*. In this manner the *Veda*, though not yet known in its completeness, has assumed an importance which no other literary production of India could ever have claimed; and we may rest convinced, that as long as man cherishes the records of his family, in the widest sense of the word, these simple songs will maintain their place among the most valued annals of ancient history. There is one class of readers that may have been disappointed—men who study ancient literature less on account of its historical than its poetical value. Those who expected in the *Veda*, strains like the elaborate odes of Pindar, or the vague and misty exhalations of Ossian, will have found but very little answering their expectations. But the true historian values facts, ancient and genuine; and a corroded copper As of the Roman republic is of greater value to him than an imperial gold medal of the most exquisite workmanship. What Schelling says with regard to the deities of the later Hindu pantheon, such as they are represented to us in the Mahábhárata, the poems of Kalidása, and the Puráṇas, applies to all facts of history: “Hideous or not, they stand before us, and so require a rational explanation*.”

But it has been a still greater pleasure to me, while engaged for so many years in preparing a critical edition, not only of the text of the Rig-veda, but also of its Commentary by Sáyana Áchárya, to observe how the conviction seems to be growing more and more general, that without this Commentary an accurate and scholarlike knowledge of the *Veda* could never have been obtained. There was at first much controversy as to the value of Sáyana, and as to the necessity of an edition, and particularly of a critical edition, of his Commentary. Now it seemed to me, that his strong and his weak points must have been so apparent to all who entered honestly into the study of Sáyana, that I hardly thought it incumbent on me to defend him against his enemies, or to save him from his friends. For though we all admired the quick perception and the brilliant divination displayed by some distinguished scholars in their attempts to guess the meaning of these ancient hymns without the help of that tradition which

* Schelling's Philosophy of Mythology, p. 24.

Sáyana embodied in his Commentary—and though a work like that of the late M. Langlois, who actually published a complete translation of the Veda at a time when most scholars were content with deciphering a few lines, will always excite our admiration by the boldness, the perseverance, and the undoubted ingenuity which it displays—yet before the tribunal of a more severe scholarship such works could not be approved; and it begins to be recognised that the errors which they propagated have proved so mischievous as to outweigh the many right guesses which no doubt they contained.

It would have been equally wrong, however, to consider Sáyana's Commentary as an infallible authority with regard to the interpretation of the Veda. Sáyana gives the traditional, but not the original, sense of the Vaidik hymns. These hymns—originally popular songs, short prayers and thanksgivings, sometimes true, genuine, and even sublime, but frequently childish, vulgar, and obscure—were invested by the Brahmans with the character of an inspired revelation, and made the basis of a complete system of dogmatic theology. If therefore we wish to know how the Brahmans, from the time of the composition of the first Bráhmaṇa to the present day, understood and interpreted the hymns of their ancient Rishis, we ought to translate them in strict accordance with Sáyana's gloss. This is the object which Professor Wilson has always kept in view in his translation of the Veda; and for the history of religion, which in India, as elsewhere, represents the gradual corruption of simple truth into hierarchical dogmatism and philosophical hallucination, his work will always remain the most trustworthy guide. Nor could it be said, that the tradition of the Brahmans, which Sáyana embodied in his work, after the lapse of at least three thousand years, had changed the character of the whole of the Rig-veda. By far the greater part of these hymns is so simple and straightforward, that there can be no doubt that their original meaning was exactly the same as their traditional interpretation. But no religion, no poetry, no law, no language, can resist the wear and tear of thirty centuries; and in the Veda, as in other works, handed down to us from a very remote antiquity, the sharp edges of primitive thought, the delicate features of a young language, the fresh hue of unconscious poetry, have been washed away by the successive waves of what we call *tradition*, whether we look upon it as a principle of growth or decay. To restore the primitive outlines of the Vaidik period of thought will be a work of great

difficulty. * “ We may collect all the passages where an obscure word occurs, we may compare them and look for a meaning which would be appropriate to all; but the difficulty lies in finding a sense which we can appropriate and transfer by analogy into our own language and thought. We must be able to translate our feelings and ideas into their language at the same time that we translate their poems and prayers into our own. We must not despair even where their words seem meaningless and their ideas barren or wild. What seems at first childish may at a happier moment disclose a sublime simplicity, and even in helpless expressions we may recognise aspirations after some high and noble idea. When the scholar has done his work, the poet and philosopher must take it up and finish it. Let the scholar collect, collate, sift, and reject—let him say what is possible or not according to the laws of the Vaidik language—let him study the commentaries, the Sūtras, the Bráhmanas, and even later works, in order to exhaust all the sources from which information can be derived. He must not despise the tradition of the Brahmins, even where their misconceptions and the causes of their misconceptions are palpable. To know what a passage cannot mean is frequently the key to its real meaning; and whatever reasons may be pleaded for declining a careful perusal of the traditional interpretations of Yáska or Sáyana, they can all be traced back to an ill-concealed ‘argumentum paupertatis.’ Not a corner in the Bráhmanas, the Sūtras, Yáska, and Sáyana should be left unexplored before we venture to propose a rendering of our own. Sáyana, though the most modern, is on the whole the most sober interpreter. Most of his etymological absurdities must be placed to Yáska’s account, and the optional renderings which he allows for metaphysical, theological, or ceremonial purposes, are mostly due to his regard for the Bráhmanas. These Bráhmanas, though nearest in time to the hymns of the Rig-veda, indulge in the most frivolous and ill-judged interpretations. When the ancient Rishi exclaims with a troubled heart, ‘Who is the greatest of the gods? Who shall first be praised by our songs?’—the author of the Bráhmana sees in the interrogative pronoun ‘Who’ some divine name, a place is allotted in the sacrificial invocations to a god ‘Who,’ and hymns addressed to him are called ‘Whoish’ hymns. To make such misunderstandings possible, we must assume a considerable interval between the composition of the hymns and the Bráhmanas. As the authors of the Bráhmanas were blinded by theology, the

* See the Author’s Essay on the Veda and Zendavesta, page 13.

authors of the still later Niruktas were deceived by etymological fictions, and both conspired to mislead by their authority later and more sensible commentators, such as Sáyana. Where Sáyana has no authority to mislead him, his Commentary is at all events rational; but still his scholastic notions would never allow him to accept the free interpretation which a comparative study of these venerable documents forces upon the unprejudiced scholar. We must therefore discover ourselves the real vestiges of these ancient poets; and if we follow them cautiously, we shall find that with some effort we are still able to walk in their footsteps. We shall feel that we are brought face to face and mind to mind with men yet intelligible to us, after we have freed ourselves from our modern conceits. We shall not succeed always: words, verses, nay, whole hymns in the Rig-veda, will and must remain to us a dead letter. But where we can inspire those early relics of thought and devotion with new life, we shall have before us more real antiquity than in all the inscriptions of Egypt or Nineveh; not only old names and dates, and kingdoms and battles, but old thoughts, old hopes, old faith, and old errors, the old 'Man' altogether—old now, but then young and fresh, and simple and real in his prayers and in his praises."

How the Veda should be interpreted, and how Sáyana's Commentary should be made use of for that purpose, has lately been shown in a work by M. Ad. Regnier, "*Étude sur l'idiome des Védas et les origines de la Langue Sanscrite, Première Partie*, Paris 1855." I may be allowed to quote from this excellent essay the following passage, which lays down with fairness and exactness the principles which ought to be followed by every student of the Veda. "Je joins au texte des hymnes celui du commentaire de Sáyana Áchárya, que je suivrai, dans son interprétation, partout où il me semblera que la logique et la grammaire le permettent; toutes les fois que j'adopterai un autre avis que le sien, j'en donnerai les raisons: d'abord pour bien établir le sens, parce que, dans une matière souvent aussi obscure, il faut toujours savoir d'abord l'avis des Indiens eux-mêmes; puis, parce que ces scolies nous donneront l'occasion de faire connaissance avec quelques-unes des habitudes les plus ordinaires d'interprétation des glossateurs. Tous ceux qui ont eu le bonheur de suivre le cours de M. Eugène Burnouf savent quelle importance il attachait à l'explication des commentaires. Le meilleur moyen, selon lui, d'assurer et de hâter les progrès et de se rompre aux difficultés de la langue, c'était de se familiariser de bonne

heure avec la méthode et le style des grammairiens, style souvent très-abstrait et où les procédés d'expression synthétique sont poussés fréquemment à l'excès."

Even if the author had not paid this tribute to the memory of E. Burnouf, the accuracy and painstaking minuteness of his work would have shown that he belonged to Burnouf's school; and it is pleasing to see how the spirit of that eminent scholar seems still to be alive in that brilliant senate of learning of which he once formed so illustrious a member, when we read that the French Academy has proposed as one of its last prizes—

"Un commentaire particulièrement exégétique et grammatical, soit sur une partie suivie, soit sur un choix d'hymnes du Rig-véda, où l'on aura soin d'exposer toujours et de discuter, s'il y a lieu, même quand on ne l'adoptera pas, l'opinion du commentateur Sāyaṇa Áchárya."

Such a prize, while it gives a sanction to my work, for which I cannot sufficiently express my gratitude, will, it is to be hoped, act as an encouragement, and bring some of our young Sanskrit scholars toward that line of study which Burnouf pointed out to all of his pupils, as the most sure to lead to real and lasting results.

After what has been stated in the prefaces to the first and second volumes, I have little to add with regard to the MSS. which I used for the third volume. There is one notice which I lately received from the Rev. Dr. Stevenson, the distinguished editor and translator of the Sāma-veda, and which I subjoin here in confirmation of my views on the local origin of the three families of the MSS. of Sāyaṇa's Commentary.

"As I see you have formed a particular family of the two MSS. B 1. and B 2, I may as well mention to you all I have learnt of their history. B 1. was procured at Puna from a Wakil, who procured it from the family of the Guru of the late Peshwah; at least, so he said; and, as the family was poor, and no one else likely to have such a work, there is no reason to discredit his story. It is, as you will see, written by two different scribes, the greater part in what we at Bombay call Káyasthi lipi, the handwriting of Káyasths from the province of Guzerat. The letters in this portion are very deep. The rest is written by a Deccaní Brahman in what we call the Dakshaṇí lipi, and not so deep as the other. This difference is discernible even in the Cave inscriptions in the old character.

"B 2. was copied for M. Burnouf from that MS. by a Puna Brahman, whom I got to transcribe it for him.

“ I have also an imperfect copy of another MS. of the Bháshya. The whole of the 7th Ashtaka is wanting, and I have only two Adhyáyas of the 8th. If you would like to see them, I shall be happy to send them; and indeed the whole MS. is at your service. There is a complete copy of the Bháshya of the Rig-veda Sanhita in the library of the R. A. Society, Bombay branch. The first Ashtaka is copied from B 1, and would be of no use to you; but the rest was taken, I am told, at Mr. Elphinstone's expense, or at that of the Bombay government, and deposited in the library, from a copy belonging to Dr. Taylor, which was carried to England, as I understood, to be deposited in the library of the India-House. As, however, you take no notice of such a work there*, I must have been under a mistake about that. However, there is no mistake about Dr. Taylor's having had such a work, and the Bombay copy having been taken, sometime about 1820, from it, with the exception of the first Ashtaka, which was omitted, why I cannot say. The imperfect copy I have is partly taken from this, and partly made up of portions of a MS. received from the Wakil.”

Another communication on the MSS. of Sáyaṇa's Commentary was kindly sent to me by my learned friend Mr. Fitz-Edward Hall, while yet at Benares. I had applied to him for help with regard to some extremely difficult passages in the fifth Ashtaka, and in the hope that some more fragments of the MS. mentioned in my preface to the second volume, p. xii, might still be discovered in India. He wrote to me, Benares, Jan. 15, 1855:

“ I was much afraid that I should have to send off this letter without being able to furnish you with the means of perhaps supplying the lacunæ you have encountered in the fifth Ashtaka. In fact, but a few hours have elapsed since I was able to put together the extracts from MS. β , which I enclose. We have in the College library but one MS. of Sáyaṇa's Commentary on the R. V. It was copied in the Samvat year 1851, and is, as you will see under the heading of MS. α , of little value. Notwithstanding repeated enquiries, I was unable to get sight of any other MS. until β . was brought to me yesterday. This MS. is without date of transcription, and has no external indications of any antiquity. I think the passages from it, which I now send, fully justify me in ordering a

* Dr. Taylor's copy was not mentioned in the preface to the first volume, because it only begins with the third Ashtaka. It will be seen from my preface to the second volume, which Dr. Stevenson had not received, that I recognised this MS. as

one of the B. class, though, particularly in the later books, it has peculiar readings, and is sometimes evidently an abbreviation of the original text of the B. MSS.

copy to be made forthwith of the whole of the fifth Ashtaka*. If you request it, I will have the remainder of the MS. copied; but, as there is a possibility that its character will differ in different Ogdoads, you had better send some test-passages by which to decide its value in the subsequent Ashtakas.

“As for the sheet which I send you, it has reference to the last passage or passages noted in the paper you sent. I was not sure what it was you required. Accordingly, if I have erred, it has been on the right side. The first copy was made from α , which I afterwards changed by interlineations and erasures to correspond to β . I shall be happy if I hear that I have been the instrument of rescuing your work from even a single imperfection.

“Are you acquainted with an abridgment of Sáyana's Commentary by Mudgala? The grammatical explanations are omitted altogether, and the remainder of the comment so abridged that the whole takes up about a fourth part the space of the original. Our copy professes to be taken in the Samvat year 147-. The last figure is unsupplied. Strange to say, it does not break off in the fourth Adhyáya of the first Ashtaka, where all your MSS. of the A. and B. classes terminate; but it runs on to the words मित्रमहरत्, p. 538, l. 5. Afterwards there occurs the same appearance of suppliance by a later hand, to which you call attention; a peculiarity which I observed also in the MS. β . If this epitome may be trusted, the mutilated passage at the bottom of page 969 should run thus: युवं युवां यत्किंचनास्तम् निरतंसतम् ।†.

* This copy has since been received. It begins with the third Adhyáya of the fifth Ashtaka.

† This MS. has since been sent to the library of the East-India-House. It contains Ashtaka I, II, and III, and the last three Adhyáyas of Ashtaka IV. Some fragments of the first and seventh Ashtakas were presented to me by Mr. Fitz-Edward Hall. I subjoin the beginning of the first Ashtaka so far as it is legible, and without attempting to correct all mistakes:

श्रीगणेशाय नमः ।

ओं सच्चिदानन्दभूपाय नित्याय विमलाय च ।

प्रत्यक्षेतरूपाय जगदूपायते नमः ॥

गणेशाय नमस्तुभ्यं निर्विघ्नकराय च ।

सरस्वत्यै नमस्तुभ्यं ज्ञानबोधे स्थिरा भव ॥

आलोच्य पूर्वभाष्यं च बह्वचस्य संमतः (समततः?) ।

गहनं मन्यमानेन सुबोधेन समुद्धृतं ॥

नवनीतं यथा क्षीरात्सिकतायाश्च कांचनं ।

तथा समुद्धृतं सारं प्राणिनां बोधसिद्धये ॥

मौढ्यलक्षणेन च मुद्गलेन ह्यात्मानुभूतेन सुसंस्कृतेन ।

यथार्थभूतेन सुसाधकेन समुद्धृतं सारमिमं वरिष्ठं ॥

वेदार्थहीनस्य भारवाहकत्वं वेदांगे निरुक्ते उक्तं । स्थाणु-
र्यं° न विज्ञा° योऽर्थज्ञ° वेदमधीत्य वेदार्थो ज्ञातव्यः ।
तदुक्तं श्रौतस्मार्त्तकर्म कर्तव्यं फलत्यागकृतेन स्वशाखोक्तकर्मणा
चित्तशुद्धिर्भविष्यति । चित्तशुद्ध्या ह्यात्मज्ञानं भविष्यति ।
तस्मात्कारणाद्वेदार्थज्ञानमवश्यं साधितव्यं ॥ ऋग्वेदस्याश्व-
लायनी सांख्यायनी शाकला बाष्कला मांडूका चेति पंच
शाखाः । तत्र शाकलसंहितायां दश मंडलानि । तत्र प्रथमे
मंडले चतुर्विंशानुवाकाः । तत्र प्रथमानुवाके त्रीणि सूक्तानि ।
देवताछंदशीणि सम्यग्बोधाय प्रकाशितानि । तत्र अग्नि-
मील इति नवर्चं प्रथमं सूक्तं । विश्वामितृपुत्रो मधुछंदनामक
ऋषिः । गायत्रं आग्नेयं ॥ ओं नमः श्रीगणपतये ॥ ओं

“ Did you ever hear of a Rig-bhāṣya by Rāvaṇa? Sūrya Paṇḍit, in his Paramārtha-prabhā, a commentary on the Bhagavadgīta, professes to have seen it. I am also told, that a commentary by Rāvaṇa on one of the Śākhās of the Yajur-veda is still extant.

“ I have failed entirely in all attempts to trace the history of the MS. of Sāyaṇa, of which I sent you some fragments. But I have since procured a fragment of the eighth Aṣṭaka, very like it in outward appearance.”

In another letter, dated Ajmere, 24th May, 1856, the same distinguished scholar wrote to me :

“ It must be perplexing to be obliged to illuminate Sāyaṇa's text with stars. I am not going to say that the publication of this work was undertaken prematurely: but I am pretty well assured, from what I have observed, that there still lie hidden, in the libraries of rigid Brahmans, scores of hereditary copies of this Commentary; and it is scarcely unreasonable to suppose that, if procurable, they might supply your lacunæ.”

There is one more MS. which ought to be mentioned here. It belongs to the library of the East-India-House (No. 2612), and bears the title ऋग्वेदभाष्यमष्टाकसंपूर्ण. It is, however, not the sixth, but the fifth Aṣṭaka of the Rig-veda. As it bears the date संवत् १६६३, it might have been expected to yield some help towards the restoration of Sāyaṇa's text; but on closer inspection it turned out an exact and literal reproduction of my own MS. Ca.

When I began this edition, I thought the whole of it would be completed in three or four volumes, and I now find that the first three volumes contain hardly more than half of the whole work. I must confess that I could have wished that the ancient poets of the Veda and their Indian commentators had been less diffuse; for though I believe that no edition of any author in Sanskrit or any other language, for which manuscripts had first to be copied, others to be collated, innumerable references to be verified, and an index to be made of every word, has ever been brought out so rapidly as this edition of the Rig-veda, yet I feel that ten years of my life are gone, and I know not whether I shall have sufficient time left to finish a work which I once undertook perhaps with too

अग्निमील इति । अग्निं देवं ईले स्तौमि । कीदृशमग्निं । ऋत्विजं । देवानां यज्ञेषु होतृनामक ऋत्विक् अग्निरेव । पुनः यज्ञस्य पुरोहितं यज्ञस्य संबन्धिनि पूर्वभागे आहवनीयरूपे- कीदृशं । रत्नधातमं । यागफलरूपाणां रत्नानामतिशयेन णावस्थितं । पुनः कीदृशं । देवं । दानादिगुणयुक्तं होतारं धारयितारं ॥

much confidence. Yet even if I should not see the completion of this work, I should not be sorry for the time that I have spent on it; and nothing will ever induce me to change the principles which I have hitherto followed, and to give a hasty copy of a MS., instead of a critical edition of the text and commentary of the Rig-veda. I have had again for this volume the valuable assistance of my learned friend Dr. Aufrecht, and I sincerely regret that I shall no longer enjoy this advantage, as much of the correctness and accuracy of the last volumes was due to his conscientious cooperation, joined to the kind assistance which I have never failed to receive from my honoured friend Professor H. H. Wilson.

I have to express my deep obligation to the Court of Directors of the Honourable the East-India-Company, under the chairmanship of Colonel Sykes, and to the Board of Control, under the presidency of the Right Honourable Vernon Smith, for having sanctioned the continuation of this work, and granted funds necessary for its completion—an act of enlightened liberality, which will be applauded by all persons interested in the history of India and in the history of mankind, and by which one of the most important monuments of antiquity will be rescued from oblivion and restored in its integrity.

M. M.

OXFORD, June 5, 1856.

VARIETAS LECTIONIS.

Maṇḍala IV.

Page 1. line 4. (IV. 1, 1.) चामदेव्ये B. sec. man. चामदेवे A. B. चामदेवस्य Ca. चामदेव C. :
cf. Pāṇ. IV. 2, 9.

P. 2. l. 5. (IV. 1, 1.) तन्नद्यज्ञेषु A. C. तन्नदेवं तन्नदेवेषु B.

P. 2. l. 21. (IV. 1, 2.) स्तोतृन् Ca. नृदेवान् A. देवान् B. स्तोतृदेवान् C.

P. 4. l. 24. (IV. 1, 5.) अत्यंतफलप्रदः A. B. अत्यंतमीप्सितफलप्रदः C.

P. 5. l. 1. (IV. 1, 5.) रातेर्यत्ययेन कानञ् A. B. रातेर्यङ्गुकि व्यत्ययेन शानच् C.

P. 6. l. 1. (IV. 1, 7.) स्वतेजसा परिवीतः परिवेष्टितः C. परिवीतः A. B.

P. 7. l. 4. (IV. 1, 9.) दापयित्वा A. B. दत्त्वा C.

P. 8. l. 14. (IV. 1, 12.) विपन्यँ. The MSS. have विपन्यँ, but Sāyaṇa must have read विपन्यँ.

P. 11. l. 27. (IV. 1, 18.) पश्चा पृष्ठदेशेषु C. पश्चा पृथग्देशेषु A. B.

P. 13. l. 5. (IV. 1, 20.) After जातवेदाः, Ca. जातान्येन विदंतीति वा जातवेदाः 1.

P. 16. l. 8. (IV. 2, 6.) स्वतवान्नधनवानिति तलवकार उक्तं C. स्वतवान् धनवित्तलावकार उक्त A. ;
omitted in B. स्वतवान् has been repeated by conjecture.

P. 18. l. 12. (IV. 2, 9.) आहननं पापं B. A. C. omit पापं.

P. 18. l. 23. (IV. 2, 10.) असामस्तस्य C. असाम यस्य A. B. The readings of A 2, Colebrooke's MS., in verse 13, originally left out in Aa. (the MS. sent to me by Mr. Hall), seem to prove that A 2. is copied from Aa. See also IV. 4, 4.

P. 27. l. 25. (IV. 3, 6.) कक्कथा ब्रूयाः A. C. कत्पापं कथा ब्रूयाः B.

P. 29. l. 21. (IV. 3, 9.) इति जाः प्रजास्ता जामर्येण निमित्तेन A. B. इति जाः प्रजास्ताममर्येणामरणनि-
मित्तेन C.

P. 31. l. 3. (IV. 3, 12.) प्रोत्साह्यमानः B. C. प्रगृह्यमानः A.

P. 31. l. 12. (IV. 3, 13.) प्रातिवेश्यस्य inserted from C. जनस्य B.

P. 32. l. 25. (IV. 3, 16.) निख्यानि नेयार्थानि गूढानि C. निख्या गूढानि B. ; wanting in A.

P. 33. l. 27. (IV. 4, 1.) तपिष्टैस्तप्तमैस्तपिष्टतमैरिति वा A., and Nir. MS. Par., where तृप्तमै (तप्तमै?) is given as a marginal note. Roth's edition has तपिष्टैस्तप्तमैस्तृप्तमैः प्रपिष्टतमैरिति वा 1. So has B., only तपिष्टैः and तपिष्टतमैः instead of तपिष्टैः and तपिष्टतमैः. C. has तपिष्टै-
स्तप्तमैस्तपिष्टतमैरिति वा.

P. 35. l. 18. (IV. 4, 4.) अरातिमदानं वा कुरुते deest in B.

P. 36. l. 3. (IV. 4, 5.) जामि जामिं बंधुं अवंधुशब्दं A. जामिजामिं बंधुशब्दं C. जामिं बंधुमजामिमबंधुं एतादृशान् शब्दान् B.

P. 38. l. 12. (IV. 4, 9.) परिचरति A. B. परिचरत्येव स्रोता C.

P. 41. l. 8. (IV. 4, 14.) वा before वाजान् inserted by conjecture.

P. 41. l. 11. (IV. 4, 14.) प्रतिपादितं A. B. प्रार्थितं C.

P. 41. l. 21. (IV. 4, 15.) After परिचरेम १, Ca. has भूते वा लिङ् । पर्यचराम १.

P. 42. l. 23. (IV. 5, 1.) सामर्थ्याद्विवरिति C. सामर्थ्याद्विवरिति A. B.

P. 43. l. 9. (IV. 5, 1.) किमिव—कूलमिव in A. B. C.; it seems to be a marginal note.

P. 43. l. 17. (IV. 15, 3.) प्रकारं C. प्रकारतः A. B.

P. 43. l. 19. (IV. 15, 3.) नीयमानः C. स्थापितः B.; omitted in A.

P. 44. l. 15. (IV. 5, 4.) ये द्वेष्टाः conjecture. A. C. have द्वेष्टाः after स्थिराणि. B. omits it, but gives द्वेष्टन् after जानतः.

P. 45. l. 24. (IV. 5, 7.) समानं सर्वेषामेकरूपं ॥ सर्वेषामेकरूपं समानं A. B. C.

P. 46. l. 5. (IV. 5, 7.) लुप्तोपममेतत् ॥ लुप्तोपमैतत् A. B. C.

P. 46. l. 7. (IV. 5, 7.) ज्योतिरादिभि C. ज्योतिरादिय A. B.

P. 46. l. 9. (IV. 5, 7.) आरूपितं देवैर्नमस्या A. आरूपितं आरोपितं देवैर्नमस्यं B. आरूपितं आरोपितं देवैरुष्या C.

P. 48. l. 12. (IV. 5, 12.) दातव्यं C. तद्दातव्यं A. B.

P. 49. l. 1. (IV. 5, 13.) After पालयिष्यः, Ca. पत्नीस्थानीया वा १.

P. 49. l. 9. (IV. 5, 14.) उक्थेन A. B. C. उच्छेदेन Ca.

P. 50. l. 9. (IV. 6, 1.) इत्यत्र प्रकृत्यंशोनुवादः कः Ca. इत्यत्र कृत्यंशोनुवाकः A. B. C.

P. 56. l. 11. (IV. 7, 3.) प्रभासकं वृद्धेः कर्तारं C. प्रारंभकं B. A. gives no explanation.

P. 58. l. 4. (IV. 7, 7.) स्थाने after धामनि inserted from C.

P. 59. l. 9. (IV. 7, 9.) यद्यं त्वां B. C. यद्यद्वा A.

P. 59. l. 10. (IV. 7, 9.) जननहेतुं ॥ जनकहेतुं A. C. हेतुकहेतुं B.

P. 63. l. 24. (IV. 9, 5.) ब्रह्मा घो ॥ ब्रह्मा त्वो A. B. ब्रह्मा घो C.

P. 63. l. 25. (IV. 9, 5.) वा before सदस्यो added from C.

P. 68. l. 10. (IV. 11, 1.) भद्रं भजनीयं C.; omitted in A. भद्रं मंगलं B.; cf. 10, 1.

P. 71. l. 9. (IV. 12, 1.) छंदः supplied. त्वैष्टं C. त्वैष्टो A. B.

P. 71. l. 18. (IV. 12, 1.) भावत्वेन Ca. लोपकेण A. तोषकेण B. C.

P. 72. l. 4. (IV. 12, 2.) यो after परिचरन् by conjecture. C. has स.

P. 74. l. 18. (IV. 13, 2.) मित्रोऽहरभिमानो added from C. B. has only मित्रो.

P. 75. l. 2. (IV. 13, 3.) अविमुंचतः B. C. अविंसयतः A.; probably meant for अविंसयतः.

P. 75. l. 10. (IV. 13, 4.) जगन्निर्वाहात्मकस्य रसस्यादानार्थं ॥ जगन्निर्वाहात्मकस्यादानार्थं A. C. जगन्निर्वाहात्मकस्य दानार्थं B. जगन्निर्वाहात्मकसंरस्यादानार्थं Ca.

P. 75. l. 12. (IV. 13, 4.) संवृण्वन् C. अवृण्वन् A. B.

P. 76. l. 2. (IV. 13, 5.) नाकेन समवेतः A. C. क्षुतेन समवेतः B.

P. 78. l. 3. (IV. 15, 1.) अस्य after पराभ्यां A. B. C.

P. 78. l. 25. (IV. 15, 2.) पर्येति A. B. C. परिप्राति Ait. Br.

P. 175. l. 9. (IV. 34, 10.) याजयतं बलवतं B. याजयतमन्नयतं C. याजयतं A.

P. 175. l. 11. (IV. 34, 10.) दातुं Ca. दत्त B. ददातु A. ददात C.

P. 175. l. 12. (IV. 34, 10.) रयिं after दत्त C. ऋयिं A.; omitted in B.

P. 175. l. 19. (IV. 34, 11.) अपरक्ता A. B. अपगता C.

P. 175. l. 21. (IV. 34, 11.) After संमदय, तथा च मरुद्भिः संमदय should be added. B. has संमदय । मरुद्भिः राजभिः राजमानैः etc.

P. 177. l. 2. (IV. 35, 3.) From अथ सोऽग्निः to कुशलहस्ता यूयं from C. B. gives the following commentary : हे याजाः मुहस्ताः शोभनहस्तोपेताः ऋभयो यूयं चमसं चतुर्था व्यकृणोत व्यकुरु कृत्वा च हे सखे सखिभूताग्ने विशिष्येति अनुग्रहेण सोमपानमित्यब्रवीत अवदत् अथ यूयं अमृतस्यामरणधर्मकस्य etc.

P. 179. l. 8. (IV. 36, 9.) सोमदानयतं तृतीयं A. B. सोमदानयतं यन्तृतीयं Ca.

P. 179. l. 10. (IV. 36, 9.) परिपेचनयतं A. B. परिपक्तचयनतं Ca.

P. 181. l. 24. (IV. 36, 6.) स्तुत्या युक्तो C. स्तुत्या A. स्तुत्यो B.

P. 184. l. 5. (IV. 37, 2.) दद्यायोत्साहाय C. दद्याय बलाय B. दद्यायोद्धादाय A.

P. 188. l. 13. (IV. 38, 4.) After यजमानस्य, Ca. has आप इति देवताविशेषणं । अद्भ्यः संभूत इत्यर्थः ।

P. 189. l. 9. (IV. 38, 6.) Instead of शुभ्वा, Sáyana explains सुभ्वा.

P. 190. l. 10. (IV. 38, 9.) अभिभवित्रीं जूतिं पराभिभूतिमित्युभयं वा ॥ अभिभवित्रीं जूतिं पराभिभूतिं चेत्युक्तं यं वा A. अभिभवित्रीं चेत्युक्तं य B 1. (वे B.). अभिभवतीं जूतिं पराभिभूतिं चेत्युभयं वा Ca.

P. 191. l. 13. (IV. 39, 1.) घासं C. घासं A. Ca. वासं Aa. B.

P. 191. l. 13. (IV. 39, 1.) विवासयंतीः A. B. Ca.

P. 191. l. 15. (IV. 39, 1.) After तासां, A. Ca. have चे (or ये). B. omits several words.

P. 191. l. 24. (IV. 39, 2.) तारकं यं A. Ca. तारयितारं B.

P. 192. l. 16. (IV. 39, 4.) यत्तदमन्महि ॥ तेदमन्महि A. Ca. यदमन्महि B.

P. 194. l. 11. (IV. 40, 2.) तुरण्यसत् । त्वरया सीदति added from B. इति तुरण्यसत् supplied by conjecture.

P. 194. l. 21. (IV. 40, 3.) वानुसृत्य ॥ वानुसृग A. चानुसृतृ C. वानु B.

P. 194. l. 24. (IV. 40, 3.) After श्येनस्येव, Ca. तस्य देवस्य.

P. 195. l. 7. (IV. 40, 4.) कक्षिप्रदेशे C. कक्षिप्रदेशे A. कुक्षिप्रदेशे B.: cf. Rv. I. 117, 22.

P. 195. l. 8. (IV. 40, 4.) त्वरयति गंतुं ॥ त्वरयति गंतुः C. त्वरयितु गंतु A. गत्वतुं यंति B.

P. 195. l. 24. (IV. 40, 5.) चित्तरूपस्थितः C. चितरूपस्थितः A. चिंतनूपस्थितः B. हृदि स्थितः Ca.

P. 195. l. 26. (IV. 40, 5.) एकीकृत्योपास्यः परमात्ममंत्रप्रतिपाद्यः C. एकीकृत्योपास्य परमात्ममंत्रप्रतिपाद्यः Aa. एकीकृत्योपरस्परमंत्रप्रतिपाद्यः A. एकीकृत्यं परस्परपरमात्ममंत्रप्रतिपाद्यः B.

P. 196. l. 10. (IV. 40, 5.) यज्ञो ॥ यज्ञं A. B. C.

P. 197. l. 4. (IV. 41, 1.) हविष्मान् हविर्युक्तः etc. B. has हविष्मान् हविर्युक्तोऽमृतोऽमरणलक्षणेन अमृतः मरणरहितो होता न स्वर्गसाधनभूतोऽग्निरिव.

P. 197. l. 6. (IV. 41, 1.) उक्त उदितः C. उक्तं हिते A. उक्तः अभिहितेन B.

P. 198. l. 10. (IV. 41, 4.) After हिंसकः, A. C. have शत्रूणां. B. omits the whole passage.

P. 199. l. 1. (IV. 41, 6.) तनये तत्पुत्रे A. C. तनये पौत्रे B.

P. 199. l. 5. (IV. 41, 6.) परितनके ॥ परितनके A. B. C. परितनके गमने Ca.

P. 199. l. 24. (IV. 41, 8.) सुदानू शोभनफलदातायै added from B.

P. 199. l. 25. (IV. 41, 8.) After कामयमानाः, A. has पंडये, B. यदमयः, C. पत्नयेद्. Ca. omits it. पत्नयो by conjecture, or पदातयो.

P. 199. l. 25. (IV. 41, 8.) अवसे रक्षणाय inserted in B. after पत्नयो.

P. 199. l. 27. (IV. 41, 8.) मनस ईश्वरा A. C. मनसा इषाः (i. e. मनस ईषाः) B.

P. 200. l. 7. (IV. 41, 9.) धनिकं स्वामिनं C. अधिकं स्वामिनां A. B.

P. 200. l. 15. (IV. 41, 10.) रथसमूहरूपस्य C. रथरूपस्य A. B.

P. 200. l. 16. (IV. 41, 10.) त्मनात्मना स्वयमेवाप्रयत्नेन from C.

P. 200. l. 17. (IV. 41, 10.) अवतं A. B. भवतं C.

P. 200. l. 25. (IV. 41, 11.) Before वाजसातौ, B. has ततोऽस्मदीये.

P. 201. l. 15. (IV. 42, 1.) क्षितिःस्वर्गभेदेन ॥ क्षितिः स्वर्गभेदेन A. B. C.

P. 202. l. 11. (IV. 42, 3.) From तेऽप्यहमेव to द्यावापृथिव्यौ supplied from Ca.; left out in A. B. has रजसी राजमाने रोदसी द्यावापृथिव्यौ धारयं च धृतवानस्मि । किंच विद्वान् त्वदेव प्रजापतिरिव विश्वा सर्वाणि भुवनानि समैरयं । प्रेरयामि ॥.

P. 202. l. 20. (IV. 42, 4.) क्षतावा यज्ञवान् Ca.

P. 202. l. 21. (IV. 42, 4.) मर्दमेव C. समर्थमेव A. B.

P. 203. l. 6. (IV. 42, 5.) परेषामभिभावबलोऽहं A. C. अन्येषामभिभावुकोऽहं B.

P. 204. l. 1. (IV. 42, 7.) वृत्तानावृत्तान् B. वृत्तानाच्छन्नान् A. C.

P. 204. l. 2. (IV. 42, 7.) असंधान् C. अप्सुतान् A. मेघान् अप्सुतान् B.

P. 204. l. 8. (IV. 42, 8.) अराजकं दृष्ट्वा राष्ट्रं पुरुकुत्सस्य लिप्सया B. यत्पावराजकं Ca.

P. 204. l. 9. (IV. 42, 8.) पुनः प्रोचुः A. C. प्रतिप्रोचुः B.

P. 204. l. 24. (IV. 42, 9.) अग्रीणयत् C. ग्रीणयति A. B.

P. 205. l. 6. (IV. 42, 10.) युवां संभक्तारो वयं C. युवां सो वयं A. हविषां संभक्तारो वयं B.

P. 205. l. 13. (IV. 43, 1.) प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराश्विने C. प्रातरनुवाकाश्विने क्रतौ A. B.

P. 205. l. 23. (IV. 43, 1.) श्लेषयेम आययेम वा ॥ श्लेषयेम शयेम वा A. श्लेषयेम वा C. श्लेषयेमाशयेम वा B. The last reading explains श्लेषाम by आशयेम from अश्. But Sáyana seems to give two different etymologies of श्लेषाम, either from श्लिप् or from श्लि.

P. 206. l. 6. (IV. 43, 2.) मूलयेदस्मान् A. C. मुखयेदस्मान् B. Sáyana explains frequently मूढ् by मुखयति.

P. 207. l. 23. (IV. 43, 6.) वेतारो गंतारो Ca.

P. 208. l. 10. (IV. 43, 7.) गरितारं only in A.

P. 208. l. 22. (IV. 44, 1.) गोः गवां Ca.

P. 209. l. 7. (IV. 44, 2.) After विभक्तिव्यत्ययः । A. C. have समिधे, Ca. समध्ये.

P. 209. l. 10. (IV. 44, 2.) वहंति वाहयंति Ca.

P. 210. l. 11. (IV. 44, 5.) इच्छंतो यजमानाः C. इच्छमानाः A. B.

P. 211. l. 15. (IV. 45, 1.) Sáyana has omitted युज्यते; B. reads द्योतमानस्यादित्यस्य सानु युज्यते वि सान्वी समुच्छितप्रदेशे etc.

P. 211. l. 17. (IV. 45, 1.) त्रिविधाः पृष्ठासोऽन्नानि । A. C. leave out पृष्ठासोऽन्नानि. B. gives the whole passage in this way: त्रिविधाः मिथुना त्रेधा विहितं याव इदमन्नमशनं वृक्षासः अन्नानि

- P. 79. l. 13. (IV. 15, 4.) सात्यहव्यो ॥ सत्यहव्यो C. सत्यहव्यो Ca. सत्यहव्यो B. सत्यहव्यो A.
P. 79. l. 14. (IV. 15, 4.) अयीयजदिति ॥ यीयज इति C. यीयजत इति A. यीयजो यजे इति B.
P. 79. l. 22. (IV. 15, 5.) एतेन यजमानस्य A. B. अनेन यजमानः C.
P. 82. l. 3. (IV. 16, 2.) समीपे नाश्वान्मनुष्या यथा मुंचंति ॥ समीपे पश्वान् मनुष्या यथा मुंचंति A.
समीपे अश्वान् मनुष्या यथा अश्वान्मुंचंति C. समीपेन मनुष्या यथा आश्वान्मुंचंति B.
P. 83. l. 24. (IV. 16, 6.) पर्वतमपि मेघं वा । अश्मेति मेघनामैतत् ॥ पर्वतमिति मेघं वा । मेघनामैतत् A. C.
पर्वतं मेघं पर्वतमितिः मेघनामैतत् B. पर्वतमपि मेघं वा Ca.
P. 84. l. 10. (IV. 16, 7.) बभूव ॥ बभूव A. B. बभूव C.
P. 85. l. 1. (IV. 16, 9.) इति नृमणः A. C. इति नृमणः B. It ought to be नृमणाः ।
P. 89. l. 3. (IV. 16, 17.) अचोधि A. B. C.
P. 91. l. 2. (IV. 17, 1.) त्वं महौ इति added by conjecture. The second Viniyoga is only given by C.
P. 92. l. 18. (IV. 17, 4.) विनाशरहितं Ca. विचाररहितं A. C. विद्युतिरहितं B.
P. 98. l. 2. (IV. 17, 16.) From एवंभूतं to इत्यर्थः only in C. B. has कोशमाधारभूतमिन्द्रमवते
रक्षणार्थं नाच्याविषयामः न त्यजामः भजेम इत्यर्थः.
P. 101. l. 24. (IV. 18, 3.) अन्वव्रीत् ॥ अनुव्रीत् B. अनुव्रीत् A. C.
P. 103. l. 10. (IV. 18, 6.) प्रतिपादकोद्भूतेन A. B. C.
P. 103. l. 24. (IV. 18, 7.) पापं after ब्रह्महत्यारूपं supplied by conjecture.
P. 108. l. 5. (IV. 19, 2.) नदीः C. आपः तासां B.; omitted in A.
P. 112. l. 21. (IV. 20, 2.) अभिलक्षीकृत्य C. अभिलक्ष्य B. अभिमुखीकृत्य A.
P. 113. l. 25. (IV. 20, 5.) इव after वीर्यरूप added from B. यो by conjecture.
P. 114. l. 12. (IV. 20, 6.) नृष्टं निगतं A. B. C. नृष्टं निर्गतं Ca. The usual explanation would be नितरां प्राप्तं or व्याप्तं ।
P. 114. l. 19. (IV. 20, 7.) वारयिता A. B. निवारयिता C.
P. 119. l. 10. (IV. 21, 7.) सेवत इति यत् तत् B. C. सेवत इति यावत् A.
P. 121. l. 15. (IV. 22, 1.) यद्धिरादिकं च ॥ यत् हविरादिकं च A. B. यच्च हविरादिकं च C.
P. 125. l. 10. (IV. 22, 10.) उपमाहि देहि C. उपमाहि उपसंस्मि A. B.
P. 126. l. 8. (IV. 23, 1.) कस्य after होमनिष्पादकस्य added by conjecture.
P. 131. l. 2. (IV. 24, 1.) परमैश्वर्ययुक्तं ॥ परमैश्वर्यं A. B. C.
P. 132. l. 10. (IV. 24, 4.) तदानीमेव नेमे केचन भाग्यवंतो C. तदानीमेवा तमे वा तमे कं तं भाग्यवंतो A.
तदानीमेव नेमे भाग्यवंतो B.
P. 133. l. 3. (IV. 24, 6.) Ca. has after इत्या, सत्यमेव.
P. 133. l. 5. (IV. 24, 6.) The Pada MSS. have in the text अविवेनन्. The Sanhitā MSS. S. 2. 3. have अविवेनं तमित्; S. 1. अविवेनन्मित्. Sāyana read अविवेनं.
P. 133. l. 16. (IV. 24, 7.) अन्नवाची A. अन्न भृष्टयववाची C. The whole passage is left out in B.
P. 134. l. 10. (IV. 24, 9.) न विक्रीतस्वयं मया C. न स विक्रीतवान्पुरा A. B. न विक्रीतः स्वयं मया Ca.
P. 134. l. 12. (IV. 24, 9.) वक्षं B. वक्षुं A. क्रेतुः C.
P. 134. l. 13. (IV. 24, 9.) चेकृतो ॥ चेकृतो C. चेकृतो A. Ca. चेकृतो B. Aa.

- P. 134. l. 13. (IV. 24, 9.) अथ मूल्यार्थमेतस्यामविचार्येयं निर्णयः A. अथ मूल्यार्थमेतस्यामविचार्येयं निश्चयः B. अथ मूल्यार्थमेतस्यात् विचार्येयं तु निर्णयः Ca. °मेतस्यात् C.
- P. 134. l. 14. (IV. 24, 9.) इत्येवं C. अन्येव A. अन्येन B.
- P. 134. l. 17. (IV. 24, 9.) इत्ययं A. C. ईरितं B.
- P. 135. l. 2. (IV. 24, 10.) स्तुतिभिः । deest in A. B.
- P. 135. l. 24. (IV. 25, 1.) तर्पणाय ईद्रे । इंदं स्तौति C. अपर्णाय ईद्रे । स इंदः A. अपर्णाय ईद्रे । याचते स इंदः B.
- P. 137. l. 1. (IV. 25, 4.) धारयन् C. पारयत् A. B. : cf. Satap. I. 4, 2, 2.-5, 1, 8.
- P. 137. l. 14. (IV. 25, 5.) मनायुरिंद्रविषयस्तुतिकामश्च C. मनायुमनोयुक्तो यजमानः B. ; omitted in A.
- P. 137. l. 15. (IV. 25, 5.) सुप्राचीः सुष्टु प्राविता । सुप्राचीः हविं सुष्टु प्रा यिता Aa. सुप्राचीः सुष्टु प्रायिता A. सुप्राचीः हविभिः सुष्टु प्रतर्पयिता C. सुप्राचीः सुष्टु प्रावयिता B.
- P. 139. l. 14. (IV. 26, 1.) वामदेवो मनुरभवं । A. C. वामदेवः इंदो वा मनुरभवं ।
- P. 139. l. 16. (IV. 26, 1.) आर्जुनेयं to क्षुपिरहमेवास्मि given from C. ; omitted in A. B. places किंच आर्जुनेयमर्जुन्याः पुत्रं कुत्समहं नृजे प्रसाधयेऽहं कविः सर्वज्ञ उशना शुक्र इति मा पश्यत after इत्युक्तं भवति.
- P. 140. l. 11. (IV. 26, 3.) चैरं अध्वंसयं B. चैरं प्रेरयं C. चैरं यं A.
- P. 142. l. 21. (IV. 27, 1.) मामरक्षन्नित्यर्थः । अधाधुना श्येनः श्येनवत्स्थितोऽहं जवसा वेगेन निरदीयं । शरी-
रान्निरगमं । अनावरणमात्मानं जानन्निरगतोऽस्मीत्यर्थः । C. मामरक्षन्नित्यर्थः । अधानंतरं श्येनः सन् जवसा वेगेन
गर्भात् निरदीयं निर्गतवानस्मि । B. The whole explanation after मामरक्षन्नित्यर्थः omitted in A.
- P. 144. l. 14. (IV. 27, 5.) सोमराजस्य A. C. सोमरस्य B.
- P. 145. l. 22. (IV. 28, 3.) सर्वा सर्वाणि A. C. शर्वा सर्वाणि B. Instead of शर्वा, Sáyaṇa read सर्वा.
- P. 150. l. 22. (IV. 30, 7.) किमित्यतं A. C. अत्यंतं B.
- P. 159. l. 7. (IV. 31, 15.) Before अस्माकमुत्तमं, A. B. have तस्मा त्वं, Ca. स्मार्त्तं.
- P. 164. l. 7. (IV. 32, 19.) The commentary to this verse is only given in B. and Ca. A. has दश ते कलशानामित्युक्त्वा यत्ना.
- P. 165. l. 15. (IV. 32, 24.) यामेषु यज्ञेषु B. यामेषु गमनेषु Ca. यामेषु A.
- P. 167. l. 4. (IV. 33, 2.) From वेपथे to कर्मभिः taken from Ca. B. परिविष्टी वेपथ्या परिचर्य
वेपथेन दंसनाभिः स्तकर्मसामर्थ्यैश्चारं etc. A. परिविष्टी परिवेपथेन परिचर्य वेपथ्या वेपथेन व्याप्ता यद्धानंतराग्रवदे-
वानामिंद्रादीनां etc.
- P. 167. l. 6. (IV. 33, 2.) युवशा कर्त्वेति देवप्राप्तेकरेकांतत्वेन देवैरेकत्वादिभावः । A. °त्वादिति भावः B.
युवस्या कर्त्वेति देवत्वप्राप्तेरुक्तोचत्वेन देवैरुक्तत्वादिति भावः । Ca.
- P. 167. l. 8. (IV. 33, 2.) मनायै क्षुतेन A. मनायै मतिकृते Ca.
- P. 167. l. 18. (IV. 33, 3.) क्षुषयः A. B. क्षुभवः Ca.
- P. 168. l. 2. (IV. 33, 4.) After अकुर्वन्निति यत्, Ca. adds किं मृताया गोस्वचांगसु छाद्य तस्या मांसं
समयोजयन्नित्यर्थः.
- P. 168. l. 13. (IV. 33, 5.) देवत्वप्राप्त्युक्तेन देवत्वेन तदा तेषु मध्ये एको ज्येष्ठः A. B. देवत्वप्राप्त्युक्तो
ज्येष्ठः Ca.
- P. 168. l. 15. (IV. 33, 5.) तदवरो कनिष्ठो वाजः B. तत्कनिष्ठस्ततोऽपि कनीयान् Ca. ; omitted in A.

मानं खादयथेति हि श्रुतं । It seems that पृथ्वासः अन्नानि, as युज्यते before, was inserted in B. from the margin. तेषां विहितं वा इदमन्नमशनं पानं खादयथेति हि श्रुतं Ca. तेषां विहितं चात्र इदमन्नमशनं पानं खादयथेति हि श्रुतं A.

P. 213. l. 16. (IV. 45, 6.) ते वाहभिः A. B. C.

P. 213. l. 17. (IV. 45, 6.) ध्वंसयंतो inserted from Ca., which has after रश्मयः । तो वाहभिः प्रकाशाः प्रसिद्धीर्याहोभितायां दधिध्वतः कंपयंतो ध्वंसयाता वा तमांसि etc.

P. 220. l. 4. (IV. 49, 2.) वामास्ये चारुः शोभनः ॥ वामास्ये सोमः A. वामस्ये सोमः B 1. हे इंद्रा-वृहस्पती चारुः शोभनः B 4. sec. man. Ca. omits the whole passage.

P. 220. l. 12. (IV. 49, 3.) संबंधि ॥ संबंधिनं A. B. C. See Amara-kosha II. 2, 5.

P. 221. l. 21. (IV. 50, 1.) मंद्रजिह्वं मादनजिह्वं मोदनजिह्वं तं Ca. मंद्रजिह्वं तं A. C. मंद्रजिह्वं मंद्रा जिह्वा यस्यासौ मंद्रजिह्वः तं B.

P. 222. l. 3. (IV. 50, 2.) उपक्षिपंति A. C 2. उपाक्षिपंति B. उपक्षपयंति Ca.

P. 227. l. 25. (IV. 51, 3.) After विमध्ये, Ca. अंधकारस्यांतर्मध्ये.

P. 228. l. 9. (IV. 51, 4.) तौ द्वौ तत्रयेऽपि B. ते द्वे तत्रयेऽपि A. यद्वौ तत्रयेऽपि Ca.

P. 229. l. 3. (IV. 51, 6.) अशोयी A. B. अजीयी Ca.

P. 229. l. 4. (IV. 51, 6.) यतः ॥ यथा A. B. C.

P. 229. l. 12. (IV. 51, 7.) ताः खलूपकारिण्यः Ca. ताः स्वरूपकारिण्यः A. °चारिण्यः B.

P. 229. l. 24. (IV. 51, 8.) देशादेकरूपादंतरिक्षात् Ca.

P. 229. l. 25. (IV. 51, 8.) ऋत्विग्धविरादिकं Ca. ऋत्विग्वशदिकं A. ऋत्विगादिकं B.

P. 230. l. 2. (IV. 51, 8.) प्रसंगादुपकारत्वाच्च A. B. प्रसरायकारकत्वाच्च Ca.

P. 230. l. 9. (IV. 51, 9.) अहिंसितवर्णी taken from Ca.

P. 231. l. 3. (IV. 51, 11.) विभातीर्विविधभानाः Ca.

P. 232. l. 9. (IV. 52, 4.) वियुज्यमाना B. C. युज्यमाना A.

P. 232. l. 22. (IV. 52, 6.) अनु पश्चात् taken from Ca.; omitted in A. B. C 2. B. has अन्वव अनुरक्ष sec. man.

P. 232. l. 24. (IV. 52, 7.) The Viniyoga is given in Ca. only.

P. 235. l. 11. (IV. 53, 5.) अंतरा द्वां न A. B. अंतरा क्षीतं Ca. Yáska, Nir. II. 10. अंतरा द्वांतं भवति ।

P. 235. l. 17. (IV. 53, 5.) तिस्रो दिव. इंद्रप्रजापतिसत्वाख्यान् Ca. तिस्रोऽग्नेर्दिव इंद्रप्रजापतिसत्वाख्यान् A. तिस्रो दिवो अग्नींद्रप्रजापतिरित्याख्यान् B.

P. 238. l. 2. (IV. 54, 3.) अनागसः अपापान् B.

P. 238. l. 12. (IV. 54, 4.) न प्रमीयेत् । न ग्रहिंस्वेत् A. B. न प्रमीयेत । न ग्रहिंस्वेत Ca.

P. 238. l. 13. (IV. 54, 4.) दैव्यस्येत्यधिकरणे ॥ दैव्यस्येति व्यधिकरणे A. B. C 2. दैव्यधिकरणे Ca.

P. 238. l. 16. (IV. 54, 4.) यत् यः ॥ यः B. यं । Ca. यी A.

P. 238. l. 17. (IV. 54, 4.) सुवति प्रेरयति B.

P. 239. l. 1. (IV. 54, 5.) गच्छंतस्त्वां A. C. गच्छंतः प्राणिनस्त्वया B.

P. 239. l. 24. (IV. 55, 1.) The whole passage from कश्च बहूता सं to वारयिता is taken from Ca.

P. 240. l. 5. (IV. 55, 1.) समानाधिकरणे इति सामान्याधिकरण्यात् A. C 2. समिधिकरणे इति समानाधिकरणं यत् B. नामन्त्रिते समानाधिकरणे (Pāṇ. VIII. 1, 73.) इत्यविद्यमानवत्त्वप्रतिषेधात् Ca.

- P. 240. l. 16. (IV. 55, 2.) दुःखानामश्रयिताः Ca. दुःखानामश्रयिताः A. B.
- P. 241. l. 1. (IV. 55, 3.) यथा wanting in A. B. C.
- P. 241. l. 2. (IV. 55, 3.) तथा ॥ ह तथा A. B. C 2. यथा B. sec. man. Ca. omits the whole passage.
- P. 241. l. 19. (IV. 55, 5.) इन्द्रसखस्य Ca. अद्रेसखस्य A. अद्रेः सखस्य B.
- P. 243. l. 12. (IV. 56, 1.) Áśvaláyana adds इह ज्येष्ठे after मही द्यावापृथिवी.
- P. 243. l. 19. (IV. 56, 1.) इह यज्ञे deest in A. C.
- P. 245. l. 13. (IV. 56, 6.) राजयः । ईशाने भवयः । Ca.
- P. 245. l. 13. (IV. 56, 6.) शरीरैकदेशेन Ca. शरीरैकदेन A. शरीरैक्यादिना B.
- P. 245. l. 14. (IV. 56, 6.) द्यौ स्त्रीयोनोपरेण भुवं सा च स्वकीयेन काष्णोयेन Ca. द्यौ स्त्रीयोनासरेण भुवं सा च स्वकीयेन काष्णोयेन A 2 and 3. स्त्रीयोनोपरेण A 3. sec. man. द्यौः स्त्रीयेनासरेण भुवं सा च स्वकीयेन काष्णोयेन B. तौ स्त्रीयोनासरेण भुव स च स्वकीयेन काष्णोयेन C 2. द्यौः स्त्रीयोनोपरेण भुवं सा च स्वकीयेन काष्णोयेन Sáyaṇa's Commentary to the Sāma-veda.
- P. 247. l. 2. (IV. 57, 2.) मधुसावि सुपूतं ॥ मधुसावितं सुपूतं Ca. मधुसावित A. मधुसावि तत्. B. puts सुपूतं शोधितं after ऊर्मिं प्रवृद्धं.
- P. 248. l. 8. (IV. 57, 5.) हे शुनासीरा stands before अत शुन इन्द्रः in A. B. In the quotation from Yáska, शुनो वायुः is left out in A. B. C. Sáyaṇa takes शुनासीरौ either as Indra and Váyu, or, according to the Nairuktás, as Váyu and Áditya. This is shown in verse 8. Ca. reads ह्युदेवः शुनदेवतेति शौनकः । अतः शुन इन्द्रः सीरो वायुः इन्द्रवायू । हे शुनासीरा इन्द्रवायू । वायुादित्याविति नैरुक्ताः । शुनो वायुः शु इत्यंतरिक्षे etc. Shadguruśishya, in his Commentary on the Nirukta, writes, शुन इति वायोरभिधानं । आहुर्वृहदेवताविदः । वायुः शुनः सीरः सूर्य शुनासीरौ वायुसूर्यौ वदन्ति । शुनासीरमिन्द्रं यास्कस्तु मेने सूर्येन्द्रौ तु मन्यते शाकपूनिरिति पराशरः.
- P. 248. l. 8. (IV. 57, 5.) शु इति A 3. pr. man. Ca. pr. man. शुन इति A. sec. man. Ca. sec. man. शुन इति A 2. शु इति B. C. शु इति Nir.
- P. 249. l. 9. (IV. 57, 8.) नो भूमिं फाला भूमिविदारककाष्ठाः ॥ ताः फाला भूमिविदारककाष्ठाः B. ता भूमि-फालाः विदारककाष्ठाः A. नो भूमिं फालाः विदारककाष्ठाः Ca.
- P. 249. l. 25. (IV. 58, 1.) इति वा समुद्रोऽग्निः पार्थिवः । Ca. इति वा पार्थिवः A. इति वा पार्थिवाः Ca. इति पार्थिवः B.
- P. 250. l. 2. (IV. 58, 1.) ऊर्म्युत्पातकः A. ऊर्म्युत्पादकः Ca. ऊर्म्युत्पातृको B.
- P. 250. l. 3. (IV. 58, 1.) समुद्रवण B. Ca. समुद्रचरण A. C 2.
- P. 250. l. 17. (IV. 58, 2.) स्तवाम ॥ स्तुवामो B. स्तुमो A. C.
- P. 250. l. 19. (IV. 58, 2.) शृंगाणि दिशूपाणि वेदचतुष्टयरूपाणि वा Ca.
- P. 251. l. 4. (IV. 58, 3.) स त्रयाणां वशीनां त्रिभिर्वेदैः Ca. In Ápastamba's Paribhāshā-sūtras we have यज्ञं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ स त्रयाणां वशीनां ब्राह्मणराजन्ययोर्वैश्यस्य च ॥ २ ॥ स त्रिभिर्वेदैर्विधीयते ॥ ३ ॥ See Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, vol. IX, page xliii, "Über die Todtenbestattung bei den Brahmanen von Max Müller."
- P. 251. l. 11. (IV. 58, 3.) महो देवः एष यज्ञात्मा महानुभावदेवः Ca.
- P. 251. l. 14. (IV. 58, 3.) एत अयणार्थत्वात् A. एव अयणार्थत्वात् C. and Aa. pr. man. एव अयणार्थत्वात् Aa. sec. man. एवाअयणार्थत्वात् A. एवः अयणार्थत्वात् Ca.

- P. 251. l. 20. (IV. 58, 3.) अग्न्याद्यात्मकत्वेन संबद्धः Ca. अन्योऽग्न्यात्मकत्वेन संबधः A. B.
 P. 252. l. 16. (IV. 58, 5.) अप्संभयो Ca. अपः संभयो A. B.
 P. 252. l. 25. (IV. 58, 6.) अस्याग्नेः उपरि ॥ उपरि deest in A. B.
 P. 253. l. 19. (IV. 58, 7.) स यथा काष्ठा भिन्दन् Ca.
 P. 254. l. 11 and 13. (IV. 58, 9.) व्यंजयंतः instead of व्यंजयंतीः, a mistake of frequent occurrence in Sāyana.
 P. 255. l. 2. (IV. 58, 11.) तदंते इति वृषा C. तदंते इति व्यचा A. तदंते घृताची B.
 P. 255. l. 8. (IV. 58, 11.) पिष्टं भुवनमधिष्ठितं B. पिष्टं भुवनं कृत्स्नं भूतजातमधिष्ठितं । आश्रितं । तदपि च धाम कुतः कुतासू इति ॥ उच्यते । Ca. ; deest in A. C 2.
 P. 255. l. 8. (IV. 58, 11.) अंतः समुद्रे षडवाग्नित्वेन B. अंतः समुद्रे अंतरिक्षस्य मध्ये सूर्यमंडलत्वेन Ca. ; deest in A. C 2.

Maṇḍala V.

- P. 257. l. 13. (V. 1, 3.) तदा B. यदैव C. यदव A.
 P. 257. l. 26. (V. 1, 4.) विरूपे नानारूपे Ca.
 P. 260. l. 4. (V. 1, 9.) यस्मै यज्ञाय B.
 P. 260. l. 6. (V. 1, 9.) मानुषीणां यजमानरूपाणां Ca.
 P. 260. l. 15. (V. 1, 10.) महि of the text is left unexplained in A. C. बृहन्महत् महि भद्रं महस्तुत्यं च B.
 P. 261. l. 23. (V. 2, 1.) इह्वाकुः A. B. ऐह्वाकः C.
 P. 262. l. 5. (V. 2, 1.) रागात् C. वेगात् A. B.
 P. 262. l. 9. (V. 2, 1.) एवं गायन् स ऋषिर्ब्रह्महत्यां भार्यां जातां C. एवं गायन् । ऋषिर्ब्रह्महत्यां भार्याजातां A. एवं गायन् स ऋषि ब्रह्महत्यां भार्याजातां B.
 P. 262. l. 11. (V. 2, 1.) सम्यक् तद्वस्त्रोपयित्वा C. सकस्तरेस्तोपयित्वा A. संस्तरे तोपयित्वा B.
 P. 262. l. 13. (V. 2, 1.) धावयन् A. C. धारयन् B.
 P. 262. l. 21. (V. 2, 1.) निहितं स्थितं B. स्थितं C. ; deest in A.
 P. 262. l. 21. (V. 2, 1.) पुरः पुरोदेशे Ca. पुरः B. ; deest in A.
 P. 263. l. 4. (V. 2, 1.) कशिपुना छिन्नं B. Ca. pr. man. कशिपुना छिन्नं A. Ca. sec. man.
 P. 263. l. 9. (V. 2, 2.) कुमारजननं A. B. कुमारं चननं B. pr. man. कुमारं हननं B. sec. man. कुमारमातृ° C.
 P. 264. l. 2. (V. 2, 4.) अरण्यां C. आरख्यं A. B.
 P. 264. l. 22. (V. 2, 6.) मर्त्येषु तदीयेषु लोकेषु Ca.
 P. 264. l. 26. (V. 2, 6.) अत्रैवैवाणि ॥ अत्रा ब्रह्माणि A. C. अत्र ब्रह्माणि B.
 P. 265. l. 1. (V. 2, 6.) प्राणमयं ॥ शाणं मेगं Aa. B. C. शाणं तेगं A.
 P. 265. l. 11. (V. 2, 7.) अनेकरूपाद्यूपात् Ca. अनेकयूपात् A. B.
 P. 265. l. 14. (V. 2, 7.) स्तुतिकर्मैतत् ॥ स्तुतिकर्मैतात् Ca. pr. man. स्तुतिकर्मैतात् A. B. C.
 P. 266. l. 20. (V. 2, 10.) भगं B. यावां A. यातं C.
 P. 268. l. 21. (V. 3, 3.) अपो taken from B. ; deest in A. C.
 P. 268. l. 22. (V. 3, 3.) रुद्रावर्धितरात्रे C. रुद्रावर्धितरात्र A. रुद्रवर्धितरात्रे B.

P. 268. l. 24. (V. 3, 3.) अगम्यं A. अचद्युर्गम्यं C. गम्यं B.

P. 269. l. 17. (V. 3, 5.) अतिथिवत्पूज्यो भवसि from Ca. भवसि B.; omitted in A. C.

P. 271. l. 7. (V. 3, 9.) पुत्रस्थानीयः पुरुत्राता वा Ca.

P. 272. l. 13. (V. 3, 12.) वसवे वासकाय C. वसवे वासका A. वसवे धनार्थं वासकाः B.

P. 272. l. 13. (V. 3, 12.) अवाचि before उक्तवान् omitted by A. C.; B. puts it after आगोऽपरार्थं.

P. 272. l. 26. (V. 4, 1.) वृत्त्यवृत्तिभ्यां A. वृत्त्यवृत्तिभ्यां B. C.: cf. Pāṇ. II. 1, 3.

P. 274. l. 19. (V. 4, 5.) दुरोणे not explained in A. B. C.

P. 275. l. 6. (V. 4, 6.) तर्पयसि पाहि A. B. C. तर्पयसि तर्हि?

P. 275. l. 21. (V. 4, 8.) दिव्यादिषु A. B. द्वाव्यादिषु C.

P. 276. l. 18. (V. 4, 10.) त्वामन्नप्रदं मन्यमानो Ca.

P. 276. l. 19. (V. 4, 10.) कीरिणाशब्देन A. B. C.

P. 278. l. 7. (V. 5, 4.) The Sanhitās write, both here and X. 18, 10, ऊर्णसदाः.

P. 280. l. 14. (V. 6, 1.) Áśvaláyana has between the two verses a third : आ ते वस्तो मनो यमत्.

P. 283. l. 20. (V. 6, 9.) पचसि वा C. वसि वा A. सेवसि वा B.

P. 284. l. 1. (V. 6, 10.) अनुपक्तं संबद्धं Ca.

P. 284. l. 2. (V. 6, 10.) यज्ञे स्तुत्या स्तुवंति after स्थापयन्ति Ca.

P. 284. l. 3. (V. 6, 10.) निर्दिशन्ति। अनुयैमु—यस्य भवन्ति Ca. निर्दिशन्ति। अनुयैवा अश्वा यस्य भवन्ति A. निर्दिशन्ति किंच अस्मे अस्मासु सुवीर्यं शोभनपुत्रादिकं उतापि च तत् आश्वभ्यं आश्वो अश्वा यस्य भवन्ति B.

P. 285. l. 10. (V. 7, 3.) द्योतमानस्यान्नस्य A. B. द्योतमानस्या Ca. द्योतमानस्याग्नेः C.

P. 285. l. 12. (V. 7, 3.) स्वीकरोति। A. B. स्वीकरोमि C.

P. 286. l. 13. (V. 7, 6.) स्पृहणीयमग्निं A. B. C.

P. 286. l. 14. (V. 7, 7.) व्याप्यर्थं A. C. व्यापारार्थं B.

P. 288. l. 2. (V. 7, 10.) अग्निजः after व्यतिरिक्तेः added in A. B. C.

P. 289. l. 1. (V. 8, 2.) वृक्षाणां A. C. रक्षाणां B.

From here B. gives only an extract of the commentary, leaving out all that does not belong materially to the explanation of the text, especially all grammatical rules and quotations from Yáska.

P. 293. l. 9. (V. 9, 1.) शिष्टाः पञ्चतस्य च सूक्तस्येति परिभाषया अनुष्टुभः Ca.

P. 293. l. 20. (V. 9, 1.) B. has only the last explanation : जातं वेदो धनं यस्यासौ जातवेदाः.

P. 294. l. 1. (V. 9, 1.) मनिरत्नं to अर्थत्वात् left out in B. The whole grammatical explanation from हविष्मन्तः to the end of the verse is omitted in B.

P. 295. l. 3. (V. 9, 2.) यजमानप्रभृतीनां Aa. यजमानस्य प्रभृतां Ca. यजमानप्रभृतां A. यजमानस्य B.

P. 295. l. 26. (V. 9, 3.) After इत्याकारलोपः, Ca. adds नि धाये नित् (उ० १. ९.) अस्मात्सूत्रान्निदि-
तनुवर्तते।

P. 299. l. 11. (V. 10, 1.) नस् व्यापनं यस्य तत्तथोक्तं ॥ नसं व्यापनं यस्य तत्तथोक्तं A. C.

P. 302. l. 25. (V. 10, 6.) बहुलवचनत्वेऽलोपाभावः ॥ बहुवचनत्वे लोपाभावः A. Ca. बहुवचनान्नलो-

पाभावः C 2. : cf. Pāṇ. VI. 4, 136. and Rv. VI. 15, 6. It may be meant for बहुल्यचनाङ-लोपाभावः; cf. Pāṇ. III. 3, 1.

P. 305. l. 2. (V. 11, 2.) मध्योदात्तः ॥ अंतोदात्तः । A. Ca.

P. 308. l. 4. (V. 12, 3.) नवेदाः ज्ञाता भुवः भवेः C 2. नवेदाः भुवः Ca. नवेदाः भुवः भवेः A. नवेदाः भुवः न वेदासि B.

P. 308. l. 5. (V. 12, 3.) अतूनामृतुपा यसंतादीनां पालकः B.

P. 313. l. 25. (V. 15, 2.) ते यजमानाः ॥ ये यजमानाः A. B. Ca.

P. 315. l. 3. (V. 15, 6.) तायुरिति स्तेननाम । पदमिव आत्मीयं मार्गमिव गुहा गुहायां दधानः आत्मनः शतूणां प्रकाशं निदधानः A. in margine, and C 2. which leaves out आत्मनः; Ca. and Aa. omit the whole passage. तायुर्न तस्करो यथा गुहायां पदं द्रव्यं दधानः धारयन् रक्षति तद्वत् B.

P. 333. l. 16. (V. 25, 9.) अस्माकं बलमाचरंतं A. शतुनाशकं B.; left out in Ca.

P. 341. l. 16. (V. 29, 1.) From संति to तेजांसि from B. संति रोचनं रोचनां रोचमानानि वायुग्नि-सूयात्मकानि दिव्या दिव्यानि अंतरिक्षे भवानि तानि तेजांसि Ca.; left out in A.

P. 341. l. 18. (V. 29, 1.) शुद्धचला A. Ca. भद्रचला B.

P. 341. l. 26. (V. 29, 2.) ततो A. तथा B. तयोः Ca.

P. 342. l. 21. (V. 29, 4.) व्यतेर्वा ॥ वेतेर्वा A. व्येतेर्वा Ca.

P. 343. l. 7. (V. 29, 5.) बह्वादयः A. Ca. अग्न्यादयः B.

P. 343. l. 11. (V. 29, 5.) स्वश्चपुत्रेण ॥ स्वभावे A. स्वभावेन Ca.

P. 347. l. 19. (V. 29, 15.) शूरतम वेन्द्र हि निगमः A. Ca.; left out in B. [It is probable that before हि निगमः a quotation from the Veda was left out.]

P. 348. l. 14. (V. 30, 1.) शोभनस्वद्वारो Ca. शोभनास्वद्वारो A. शोभनरयो यस्य etc. B.

P. 349. l. 11. (V. 30, 3.) विद्वान् before शृणवच्च added by conjecture. नः अस्मदीयानि यानि कर्माणि जुजोयः अनुष्ठितानि तानि विद्वान् जनः वेदं जानातु अविद्वान् जनः शृणवच्च शृणुयात् B.

P. 349. l. 22. (V. 30, 4.) वेपि गच्छसि B.

P. 350. l. 17. (V. 30, 6.) वदंति A. C. चरंति B. Ca.

P. 356. l. 17. (V. 31, 5.) अभिषवपापाणाः Ca. B. अभिषवणपापाणाः A.

P. 357. l. 14. (V. 31, 7.) युवतीः पवनाः A. यवनाः Ca.; left out in B. कपदान्?

P. 357. l. 15. (V. 31, 7.) समीपं वा ॥ समीप A. Ca.; left out in B.

P. 357. l. 22. (V. 31, 8.) पारे A. पार Ca. पारः B.; left out in C 2. Sáyana mistook पार in the Sanhitá for a locative.

P. 366. l. 17. (V. 33, 2.) अनु after प्रीतिं is left out in A. Ca.; B. puts it after प्र.

P. 366. l. 25. (V. 33, 3.) यत् । सुपो लोपः । ये Ca.

P. 367. l. 9. (V. 33, 4.) हे इंद्र वृषा कामानां वर्षकस्त्वं सूर्याय चित्सूर्यं च स्व ओकसि स्वस्थाने चकर्थ कृतवानसि । किंच ते तव यद्यदा स्वभूतानि पुरु पुरुणि बह्व्युक्त्योक्त्यानि शस्त्राणि संति तदोर्वरासु शस्योपेतासु भूमिषु गवे वृष्ट्युदकाय युध्यन् जलप्रतिबंधकात् ततश्चे संपादयसि समत्सु B. From संहरन् to वर्षिता सन् left out in Ca.

P. 367. l. 20. (V. 33, 5.) Instead of कीदृशा वयं, B. has ते सत्वा प्राणिनो वयं.

P. 368. l. 20. (V. 33, 7.) उक्तलक्षणेन ॥ सूक्तलक्षणेन A. Ca.; left out in B.

P. 369. l. 15. (V. 33, 9.) अश्वा दाने विनियुक्ता A. अश्वाः । विदपस्य वेदनसाधनस्य यज्ञस्य रातौ दाने विनियुक्ता B. Ca.

P. 370. l. 25. (V. 34, 2.) सहस्रभृष्टं ।. Sáyana reads सहस्रभृष्टः ।.

P. 371. l. 1. (V. 34, 3.) See for this verse Yáska Nir. VI. 19.

P. 371. l. 24. (V. 34, 4.) पित्रादिवध ॥ पित्रादिधन A. पित्रादिवत् Ca. B.

P. 373. l. 3. (V. 34, 7.) वणिज इव ॥ वणिजमिव A. वणिजं Ca.; left out in B.

P. 373. l. 6. (V. 34, 7.) पुरु पुरुणि ॥ पुरु पुरुणि A. पुरु पुरुणि महति Ca.; left out in B.

P. 373. l. 26. } (V. 34, 9.) अग्निवेशसुतं ॥ अग्निवेशसुतं A. Ca. आग्निवेशसुतं B.

P. 374. l. 1. }

P. 375. l. 12. (V. 35, 3.) अद्य यज्ञं A. अस्मद्यज्ञं Ca.

P. 378. l. 16. (V. 36, 3.) स्तोपयति A. B. Ca.

P. 379. l. 7. (V. 36, 5.) दीप्यतेवा ॥ दीप्यते A. B. Ca.

P. 380. l. 20. (V. 37, 2.) पत्नेजनीः A. Ca. अचनेजनीः B.

P. 383. l. 2. (V. 38, 3.) मरुत्समूहः A. मरुत्सहः Ca. मरुत्संगः B.

P. 384. l. 15. (V. 39, 2.) द्युक्षमन्नं A. द्युक्षमन्नं वा Ca. द्युक्षं धनं B.

P. 387. l. 9. (V. 40, 4.) योऽस्ति C. Mill. अस्ति A. B. Ca.

P. 388. l. 15. (V. 40, 7.) तव स्वभूतं B. स्वभूतं A. Ca.

P. 388. l. 25. (V. 40, 8.) मामिहावतमित्युपशिष्यन् only in B.

P. 389. l. 2. (V. 40, 8.) पूजयन्नमसा मन्त्रैः ॥ पूजयन्नमन्त्रैः A. Ca. पूजयन् मन्त्रैः C. पूजयन् नमनसा नमोन्त्रैः B. (भन्त्रैः ?)

P. 389. l. 4. (V. 40, 8.) स्वाश्रयमया A. Ca. The whole explanation left out in B.

P. 389. l. 8. (V. 40, 8.) अपनोद्य ॥ अपोद्य A. Ca.

P. 389. l. 17. (V. 40, 9.) Instead of निगतव्याख्येया, B. has यं सूर्यमार्यमासुरः स्वर्भानुस्तमसाविध्यत् आवृणोत् वे खलु. What follows is taken from B. अन्वविन्दन् ईद्वार्यं सोमयागदेवतास्तुतिनमस्कारैः (सोमयागे देव° B.) । अनुक्रमेण ईषदीपत् (ईषत् only once in B.) तमो विरुध्य लब्धवन्त इत्यर्थः ॥ A. Ca.

P. 390. l. 6. (V. 41, 1.) दे वा हविर्दाते च from B., which has देव हविर्दति च.

P. 390. l. 8. (V. 41, 1.) प्रयच्छयं A. C. प्रयच्छतं B.

P. 391. l. 1. (V. 41, 3.) धर्मिग्रहणं C. धर्मिणं A. Ca.

P. 391. l. 14. (V. 41, 4.) सोढा A. B. Ca. सोढा वा C. Mill.

P. 391. l. 16. (V. 41, 4.) समानगतिः from C.

P. 392. l. 1. (V. 41, 5.) स्तोताति Ca.

P. 392. l. 2. (V. 41, 5.) होता एवैः A. होता होतातिः एवैः B. Ca.

P. 392. l. 13. (V. 41, 6.) प्र देवं A. B. C.

P. 392. l. 15. (V. 41, 6.) स्तुत ॥ स्तुतिं A. B. Ca.

P. 392. l. 23. (V. 41, 7.) वन्दनार्हैः चितयद्भिः चतयद्भिः अर्कैः अर्चनीयैः शूपैः सुखकैः इतरेः देवैः सह संतरिक्षात् अविशेषेण सर्वप्रदेशात् वः युष्मभ्यं उपग्रैषे हविः उपप्रापयामि हे उक्तदेवते etc. B. This explanation of B. is referred to in A. and C. उपप्रापयामि अर्कं हविः A. Ca. omits all between उपप्रापयामि and हे उक्तदेवते.

P. 393. l. 21. (V. 41, 9.) पूरणवन्तो A. C. पूरणवन्तो B. Ca.

- P. 393. l. 26. (V. 41, 9.) अभिष्टो अष्टो अभितः एषणे B.
- P. 394. l. 6. (V. 41, 10.) पन्नैत्यस्य A. पन्नैत्यस्य वा C. Mill; left out in B. Ca.
- P. 394. l. 10. (V. 41, 10.) अग्निः किंच भूमोऽग्निरेतरि A. अग्निरेतरि B. Ca.
- P. 395. l. 19. (V. 41, 13.) परिहरन्नापयन्ति A. B. परिहरन्नापो ययन्ति Ca.
- P. 396. l. 1. (V. 41, 14.) अपसा deest in B.
- P. 398. l. 8. (V. 41, 19.) अथवा उर्वशी माध्यमिकी वाक् only in B. Ca.
- P. 398. l. 11. (V. 41, 19.) वा after उदकस्य by conjecture. Yāska has not तेजसो, but ज्योतिषो. Cf. MS. Paris. and E. I. H.
- P. 400. l. 5. (V. 42, 3.) हिरण्यानि A. Ca. सुयणीनि B.
- P. 400. l. 12. (V. 42, 4.) अस्मभ्यं गा दापयसि A. अस्मान् गाः प्रापयसि B. Ca.
- P. 402. l. 23. (V. 42, 10.) आसुरं B. Ca. आसुकरा A.
- P. 402. l. 25. (V. 42, 10.) पुनः पुनः प्रकृतिषु Ca.
- P. 403. l. 14. (V. 42, 11.) चारिष्टस्य A. वा रिष्टस्य Ca. यातिरिक्तस्य A. अतिरिक्तस्य Ca. The whole passage left out in C. Mill, B.
- P. 403. l. 25. (V. 42, 12.) दानमनसो वा A. दांतमनसो वा Ca. दांतमनसः B. C. (Mill) has a lacuna to verse 16.
- P. 404. l. 1. (V. 42, 12.) इन्द्रस्य A. रुद्रस्य B. Ca.
- P. 405. l. 8. (V. 42, 15.) रुद्रेण left out in Ca.
- P. 406. l. 22. (V. 43, 1.) तदर्थं only in A.
- P. 407. l. 9. (V. 43, 2.) सुहस्ता अभिमतदानेन शोभनहस्ताः Ca. सुहस्ता शोभनहस्ता B.; deest in A.
- P. 407. l. 16. (V. 43, 3.) चकृवांसः कुर्वाणाः A. चकृवांसः संपादकाः B. चकृवांसः Ca.
- P. 408. l. 7. (V. 43, 4.) स च अंशुः अध्वर्युः B.
- P. 409. l. 26. (V. 43, 8.) यातं A. C. गंतुं B.
- P. 410. l. 2. (V. 43, 8.) तस्माद्युवमायातमागच्छतं B. at the end.
- P. 410. l. 9. (V. 43, 9.) उक्तगुणकाय A. Ca. उक्तलक्षणाय B.
- P. 410. l. 9. (V. 43, 9.) नम इति वचनं A. Ca. Some words may be left out.
- P. 410. l. 24. (V. 43, 10.) अवयविन्या Ca. अवयव्या A.
- P. 411. l. 22. (V. 43, 12.) स यथा संतं A. स यथा स तं Ca.; left out in B.
- P. 411. l. 24. (V. 43, 12.) हिरण्यवर्णं हितरमणीयवर्णं Ca.
- P. 412. l. 8. (V. 43, 13.) ग्ना गंतीर्जालास्ताभिर्युक्ता ओषधीर्वसानो निवासभूतः B.
- P. 412. l. 17. (V. 43, 14.) रास्वी A. B. C.
- P. 412. l. 19. (V. 43, 14.) अंजते A. भजंते B. Ca.
- P. 412. l. 19. (V. 43, 14.) अगमन् । आगमन् । भजंते । रातहव्या दत्तहविष्का आयवो मनुष्या यजमाना नमसा नमस्कारेणागमन् । दृष्टान्तः । सुशेव्यं सुखाय हितं etc. B. Ca. omits all between the first वासाय and वासाय मृजंति.
- P. 413. l. 4. (V. 43, 15.) पत्नीभिः B. Ca. दंपतीभिः A.
- P. 413. l. 6. (V. 43, 16.) B. gives instead of अवशिष्टं गतं the explanation, देवो देवः सर्वोऽपि देवो मह्यं मदर्थं सुहृदो भूतु । स्वाह्वानो भवतु । नोऽस्तान्दुर्मतौ या पृथिवी मा धात् । मा स्वापयतु ॥
- P. 413. l. 15. (V. 43, 17.) B. gives the same commentary as V. 42, 18.

- P. 414. l. 4. (V. 44, 1.) ऐंद्री च शुक्रमंथिनी A. शुक्रमंथिनी Ca.
P. 414. l. 5. (V. 44, 1.) भवति Ca. भवतः A.
P. 414. l. 6. (V. 44, 1.) सवनस्य A. Ca. सपुच्छुत Ca. मंथिवत A.
P. 414. l. 8. (V. 44, 1.) इति च याज्या चेंद्री A. इति याज्या चेंद्री Ca.
P. 414. l. 12. (V. 44, 1.) लंभयितारं A. फलं भावयितारं Ca.; omitted in B.
P. 414. l. 15. (V. 44, 1.) इत्यंतरातमनः प्रेषः only in B. Ca.
P. 415. l. 10. (V. 44, 3.) सत्फलसाधनत्वात् A. सत्फलत्वात् B. Ca.
P. 415. l. 16. (V. 44, 3.) अरिष्टगमनत्वं A. इष्टगमनत्वं B. Ca.
P. 415. l. 25. (V. 44, 4.) यज्ञगमने A. गमने B.; left out in Ca.
P. 416. l. 1. (V. 44, 4.) नामकान्युदकानि A. उदकानि B.; left out in Ca.
P. 416. l. 4. (V. 44, 4.) वः पूरणः B. at the end of the verse.
P. 416. l. 11. (V. 44, 5.) कुत्सितावयवाशाखावंतं B.
P. 416. l. 12. (V. 44, 5.) गृभ्णन् गृह्णन् A. गृभ्णान् B. गृभ्णन् Ca.
P. 416. l. 25. (V. 44, 6.) रयिं from A.
P. 417. l. 22. (V. 44, 8.) भजते यजते A.
P. 417. l. 23. (V. 44, 8.) गमनशीलस्य only in A.
P. 417. l. 24. (V. 44, 8.) विष्टं A. विशिष्टं Ca.
P. 417. l. 26. (V. 44, 8.) यादृशं कामं B.
P. 418. l. 10. (V. 44, 9.) अवगच्छति B. Ca. अभिगच्छति A.
P. 418. l. 24. (V. 44, 10.) रमणीयाभिः स्तुतिभिर्मनोरथैः स्पृ° B.
P. 419. l. 7. (V. 44, 11.) शीघ्रं यातृसंकाशं गंता Ca. शीघ्रं यातृसंकाशं गंता B. शीघ्रं मातृसंकाशगंताम A.
P. 419. l. 8. (V. 44, 11.) कल्पपूरकश्च A. Ca. पूरकश्च B.
P. 419. l. 19. (V. 44, 12.) युष्माभिर्देवैः सहित B.
P. 419. l. 21. (V. 44, 12.) भवतीति A. भातीति B. Ca.
P. 420. l. 2. (V. 44, 13.) स च to धेनू left out in Ca. यो विश्वासां सर्वासां धियां स्तुतीनामूधः
स्थानं देवसंघमुदंचनः सेवमानः स यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतंभरो यागनिर्वाहक एतन्ना क्षुपिः सत्पतिः सतां विष्ट-
मानानां फलानां पालयिता दाता भवतीत्यर्थः । धेनुः etc. B.
P. 420. l. 5. (V. 44, 13.) चास्य सामर्थ्यात् A. वा सामर्थ्यात् Ca. सामर्थ्यात् B.
P. 420. l. 5. (V. 44, 13.) संकीर्तयन् A. कीर्तयन् B. Ca.
P. 420. l. 6. (V. 44, 13.) सुतंभरस्तादृश इति A. सुतंभरस्यादृश इति Ca. सुतंभरश्छांदस इति B.
P. 420. l. 21. (V. 44, 15.) The Sanhitā MSS., S. 1. 2. 3, add after 15. the following
verse, which does not exist in the Padas, is not counted in the Anukramanikā,
and not explained by Sāyana:

जागर्धि त्वं भुवने जातवेदो जागर्धि यत् यजते हविष्मान् ।

इदं हविः अर्हधानो जुहोमि तेन पासि गुह्यं नाम गोनां ॥

S. Bodl. 439. परिशिष्टं । जागर्धि गोनां । Not in 436.

P. 421. l. 7. (V. 45, 1.) अवेदयत् A. अवेदयः B. Ca.

P. 421. l. 7. (V. 45, 1.) गा इति संबंधः निगूढाः A. Ca. गा इति संबंधः B.

- P. 421. l. 9. (V. 45, 1.) रक्षकाणामुपरि भेदनाय जायत्याः etc. B.
- P. 421. l. 11. (V. 45, 1.) स्वरणशीलः Ca. सरणशीलः A. रणशीलः B.
- P. 421. l. 21. (V. 45, 2.) व्युच्छेदने A. व्युच्छेन B. Ca.
- P. 421. l. 25. (V. 45, 2.) स्थापिता रूपिता Ca.
- P. 421. l. 26. (V. 45, 2.) सूर्यस्याज्ञयेति A. सूर्यस्य ज्ञापयतीति B. Ca.
- P. 422. l. 16. (V. 45, 4.) यद्यवैकमेव पदं मध्ये व्यपधांशद्वयः । A. अथ वैकमेव पदं मध्ये व्यपधानं छांदसं Ca.
- P. 423. l. 3. (V. 45, 5.) संभक्षणे B. Ca. संभक्षन् A.
- P. 423. l. 5. (V. 45, 5.) विवेकः A. विशेषः Ca.
- P. 423. l. 5. (V. 45, 5.) प्राञ्चः only in B.
- P. 423. l. 18. (V. 45, 6.) बहुफलाकांक्षी कक्षीवान् A. बहुफलाकांक्षावन् Ca. बहुकांक्षयान् B.
- P. 424. l. 4. (V. 45, 7.) अचरे A. अपरे Ca.
- P. 424. l. 6. (V. 45, 7.) वा from Ca.
- P. 424. l. 15. (V. 45, 8.) गवामावरकेऽंधकारेऽपवृते सति only in A.
- P. 425. l. 1. (V. 45, 9.) सन् ज्येनः A.
- P. 425. l. 20. (V. 45, 11.) अपनिमित्तां Ca. अपां निमित्तां B.; left out in A.
- P. 425. l. 22. (V. 45, 11.) समनुतिष्ठतः B. Ca. सर्वत्रमनुतिष्ठतः A.
- P. 426. l. 9. (V. 46, 1.) सुतः B. Ca.
- P. 426. l. 9. (V. 46, 1.) प्रतिष्ठतः left out in B. Ca.
- P. 426. l. 11. (V. 46, 1.) रक्षयित्वौ A. रक्षणमिच्छन्तौ B.; left out in Ca.
- P. 426. l. 13. (V. 46, 1.) मम को भारोच्यते देवोच्यते Ca. मम को भारो च्येति तदेवेच्यते A.
- P. 430. l. 15. (V. 47, 1.) व्युच्छा दुहितुर्दिवः । The only passage where these words occur in the Rig-veda is I. 48, 1: but nothing is said there on the mutual relation of Dyaus and Ushas. A. has दुहितुर्दिवः.
- P. 430. l. 17. (V. 47, 1.) वोषसो A. Ca.
- P. 430. l. 17. (V. 47, 1.) ह्युहितृत्वं Ca. दुहितृत्वं A.
- P. 430. l. 19. (V. 47, 1.) दृश्यते A. उपदिश्यते Ca.
- P. 431. l. 19. (V. 47, 3.) पूर्वस्य । अवयवलक्षणेय ॥ पूर्वस्यावलक्षणीयं । Ca. पूर्व वयवलक्षणेय । A.
- P. 432. l. 4. (V. 47, 4.) हविर्भिः स्तुतिभिश्च only in B. Ca.
- P. 432. l. 5. (V. 47, 4.) गमयन्ति A. स्वरसमिपन्ति B. Ca.
- P. 432. l. 17. (V. 47, 5.) निर्मातुः only in A.
- P. 433. l. 13. (V. 47, 7.) गाथं स्थितिं B. Ca. गाथं स्तुतिं A. (Rv. I. 61, 11.)
- P. 434. l. 3. (V. 48, 1.) स्वं only in A.
- P. 434. l. 15. (V. 48, 2.) चितन्वन्ति A. चिन्वन्ति B. Ca.
- P. 434. l. 18. (V. 48, 2.) जगदन्नत A. जगदावृतं B. जगन्नदता Ca.
- P. 434. l. 18. (V. 48, 2.) वृक्षमुखीः B. Ca.
- P. 435. l. 2. (V. 48, 3.) आगत्यात्ता सामः A. आगत्या सोमः ॥ Ca. आगत्य सोमी B.
- P. 435. l. 17. (V. 48, 4.) कथयाम्यहं B. Ca. कथयेयं स्तोत्रं A.
- P. 437. l. 1. (V. 49, 2.) सवितुः only in A.

- P. 437. l. 2. (V. 49, 2.) आयोर्मेनुष्याय A. आयोर्मेनुष्यस्य B. Ca.
- P. 437. l. 3. (V. 49, 2.) गतं A. Ca. गतवतं B. गमयतं ?
- P. 437. l. 4. (V. 49, 2.) स्तोतुं A. B. Ca.
- P. 437. l. 18. (V. 49, 3.) शोभनीयानि B. Ca. शोभनानि A.
- P. 438. l. 18. (V. 50, 1.) वैश्वदेवशत्रे वैश्वदेस्येति Ca. वैश्वदेवशस्त्रे आद्यस्तृचो वैश्वदेवे A.
- P. 438. l. 19. (V. 50, 1.) The second Viniyoga given from A. has not been found in the 7th book of Ásvaláyana.
- P. 438. l. 19. (V. 50, 1.) Ca. has a lacuna of some lines after द्वितीयचतुर्थे°.
- P. 439. l. 1. (V. 50, 1.) The beginning in B. is quite different: देवस्य द्योतमानस्य नेतुः प्रापकस्य सवितुः सख्यं वुरीत अतः वृणीत मतः विश्वमरणधर्मात्मकः सर्वे जनाः राये धनस्य etc.
- P. 439. l. 2. (V. 50, 1.) ईशीत A. ईशे B. Ca.
- P. 439. l. 10. (V. 50, 2.) तेऽपि त्वदीयाः A. तेऽपि मे मदीयाः सन्तु Ca. तेऽपि मदीयाः संतु B.
- P. 439. l. 13. (V. 50, 2.) उभये not in A.
- P. 439. l. 24. (V. 50, 3.) प्रयच्छत from Ca.
- P. 440. l. 21. (V. 51, 1.) सप्तमं ॥ षष्ठं A. B. Ca.
- P. 441. l. 22. (V. 51, 1.) अभिषवण° A. अधिषवण° B. Ca.
- P. 442. l. 10. (V. 51, 6.) ऐन्द्रवायवतृचे Ca. ऐन्द्रवायस्तृचः A.
- P. 442. l. 19. (V. 51, 6.) अन्नरूपान Ca. अन्नरूपान्या A.
- P. 445. l. 16. (V. 51, 14.) हे पथ्ये पंथाः पथ्या स्वस्ति देवि अंतरिक्षमार्गः तत A. हे पथ्ये पथ्या स्वस्ति देवि पंथा अंतरिक्षमार्गः ॥ तत Ca. हे पथ्ये देवं पंथा अंतरिक्षमार्गः तत B. Cf. Nir. XI. 45: पथ्यास्वस्तिः पंथा अंतरिक्षं तन्निवासात् ।
- P. 445. l. 17. (V. 51, 14.) यथा अभिमुखी तादृशी etc. B. after °मानिनी देवी ।
- P. 446. l. 5. (V. 51, 15.) प्रयामकोपेन ॥ प्रयासकोपेन A. Ca.
- P. 446. l. 7. (V. 51, 15.) At the end of the hymn the Sanhitá MSS. give the following Khila; S. 1. and S. Colebr. in the margin, S. 2. in the text:
- स्वस्वयनं तार्क्ष्यमरिष्टनेमिं महद्भूतं वायसं देवतानां ।
असुरमिन्द्रसखं समत्सु बृहद्यशो नार्वमिवा रुहेम ॥ १ ॥
अंहोमुचमांगिरसं गयं च स्वस्वात्रियं मनसा च तार्क्ष्यं ।
प्रयतपाणिः शरणं प्र पद्ये स्वस्ति सैवाधेय्यभयं नो अस्तु ॥ २ ॥
- P. 446. l. 20. (V. 52, 1.) अनुध्वधं प्रत्यहं हविले° B. प्रतिहं विले° Ca. प्रति हविले° A.
- P. 446. l. 21. (V. 52, 1.) स्वधानु A. Ca.; left out in B.
- P. 447. l. 21. (V. 52, 4.) किं A. किंच B. and Ca. by the same mistake.
- P. 448. l. 25. (V. 52, 7.) वृजने वा बले योगे A. वृजने बले Ca.; left out in B. Perhaps बले ये च.
- P. 449. l. 10. (V. 52, 8.) उदकार्यं A. उदथार्यं Ca.
- P. 450. l. 11. (V. 52, 11.) पारवत् A. परावरत् Ca. पारावार B.
- P. 450. l. 20. (V. 52, 12.) छंदसोऽभिस्तोतारः B. Ca. छंदोभिस्तोतारः A.
- P. 450. l. 20. (V. 52, 12.) स्तोतारः A. स्तुतौ विक्षिप्ताः B.; not explained in Ca.

P. 450. l. 21. (V. 52, 12.) याम्मरुतः A. Ca. ये मरुतः B.

P. 451. l. 8. (V. 52, 13.) दर्शनीयां महतीहातो वा Ca., meant for दर्शनीया महान्तो वा.

P. 451. l. 9. (V. 52, 13.) सर्वत्र विधातारः A. सर्वस्य वि° Ca. सर्ववि° B.

P. 451. l. 10. (V. 52, 13.) अथ नमस्य रमय तिङ् उत्तरत्वादिनिपातः । उभयत्र सांहितिको दीर्घः ॥ Ca. after सुहि. As रमया has been explained as an adjective, this addition was probably a marginal gloss.

P. 451. l. 17. (V. 52, 14.) तथा चाह आ गच्छेति शेषः । अयोरु° ॥ तथा च याह आगच्छति अयेः उ° Ca. तथा चाह अभिगच्छेति शेषः । उ° A. अगच्छति अयेः उ° B.

P. 452. l. 2. (V. 52, 15.) यद्वा नेति संप्रत्ययै । वहति देवानिति वक्ष्यमाणा स्मृतिः । तथा एषां एतान्देयाम्मरुतोऽञ्च मन्यानः सुवन् अभिष्टुवन् इति Ca. after मनुते.

P. 452. l. 3. (V. 52, 15.) मेधाविभिः प्रेरयितृभिः A.

P. 452. l. 13. (V. 52, 16.) आख्यातयोः Ca. निधातयोः A.

P. 453. l. 18. (V. 53, 1.) सुखेषु A. मखेषु B. Ca.

P. 453. l. 18. (V. 53, 1.) पृषतीः B. पृषतः Ca. पृषत्यः A.

P. 454. l. 1. (V. 53, 2.) आक्रोशध्वनिं Ca.

P. 454. l. 2. (V. 53, 2.) कषा कषं यः पूर्वमिच्छन्ति B.

P. 454. l. 4. (V. 53, 2.) वृष्ट्यत्वादीनि added in A. after अवतरेयुः.

P. 454. l. 10. (V. 53, 3.) अनयात् A. Ca.; B. omits the whole passage.

P. 454. l. 11. (V. 53, 3.) इत्थं लपते मयमाहुः A. इत्थं मे मयं लपन्तमाहुः B. इत्थ मय लपन्तमाहुः Ca.

P. 454. l. 13. (V. 53, 3.) अलेपाः A. Ca. अपापाः B.

P. 454. l. 14. (V. 53, 3.) तथा स्थितान् B. Ca. यथास्थितान् A.

P. 454. l. 25. (V. 53, 4.) धन्वसु निरुदकप्रदेशेषु B.

P. 455. l. 9. (V. 53, 5.) युष्माकं रयान् A. युष्माकं युष्मान् B. युष्मान् Ca.

P. 455. l. 9. (V. 53, 5.) मोदाय A. मदाय B. Ca.

P. 455. l. 11. (V. 53, 5.) दीप्तिः A. B. Ca.

P. 455. l. 11. (V. 53, 5.) वृष्ट्यां ॥ वृष्टयः A. B. C.

P. 456. l. 6. (V. 53, 7.) निर्भिदन्तो मेघात् B. Ca. वितरन्तो A.

P. 456. l. 7. (V. 53, 7.) नवप्रसूतिका A.

P. 456. l. 9. (V. 53, 7.) नद्यो विमोकाय वर्तन्ते विविधं etc. A.

P. 456. l. 10. (V. 53, 7.) प्रतिनिवृत्य Ca. प्रतिवृत्य A.

P. 456. l. 18. (V. 53, 8.) परावतो दूरदेशे तत्र तत्र द्युलोकादौ A. परावतो दू तत्र तत्र दूरदेशादौ Ca.

P. 457. l. 2. (V. 53, 9.) मा before निकृष्टं from B.

P. 457. l. 12. (V. 53, 10.) B. has only the second explanation : हे मरुतः रयानां रहणशीलानां नव्यसीनां अजीर्णानां वः युष्माकं शर्धं येषामभिभावुकं त्वेपं दीप्तिं तं मारुतं गणां स्तौमि । etc.

P. 457. l. 22. (V. 53, 11.) विचक्षित° Ca. विवक्षित A. अविवक्षितगणो व्रातः inserted by Ca. in the commentary of the preceding verse, instead of अथ परोक्षकृतः.

P. 459. l. 2. (V. 53, 14.) तत्सर्वं A. सर्वेषु B. Ca.

P. 459. l. 12. (V. 53, 15.) एवं भवति A. एवं भवन्ति B. य एवं भवन्ति Ca.

- P. 461. l. 10. (V. 54, 3.) उद्धत° B. Ca. उद्धत° A.
- P. 461. l. 20. (V. 54, 4.) रजांसि लोकान् B.
- P. 461. l. 20. (V. 54, 4.) From हे धृतयः to हे मरुतः left out in Ca. The same lacuna seems to have existed in the MS. from which B. was copied, because B. gives quite a different explanation: अन्नान्मागान् व्यजय हे धृतयः कंपयितारो मरुतः यूयं ई अस्मान् नाह रिष्यथ न हिंसथ दृष्टांतः नावः यथा आश्रितानां रक्षति तद्वत् ॥
- P. 461. l. 21. (V. 54, 4.) विव्यजय ॥ विव्यथ A.
- P. 462. l. 8. (V. 54, 5.) निहतवतः A. निहितवतः B. Ca.
- P. 462. l. 15. (V. 54, 6.) वृष्टेः A. विविधं B.
- P. 462. l. 15. (V. 54, 6.) In Ca. a lacuna from वृष्टेः to वृष्टो. Again B. has peculiar readings: हे वेधसः विविधं विधातारः मरुतः यत् अर्णसं मेघं मोषय ताडयथ तत् शर्धः अभ्राजि अशोभन् etc.
- P. 462. l. 15. (V. 54, 6.) गणं A. C. Mill. चलं ?
- P. 463. l. 14. (V. 54, 8.) तद्वंतो मरुतः संधात्मकस्य पदार्थस्य (स्य marg.) विशेषयितारः नरो नराकारा नेतारो वा A. तद्वंतो मरुतः नरो संधात्मकस्य पदार्थस्य ग्रामजितः विशेषयितारः नरो नकारा नेतारो वा Ca. तद्वंतः मरुतः नरः संधात्मकस्य पदार्थस्य नेतारः ग्रामजितः विशेषयितारः मरुतः B.
- P. 463. l. 15. (V. 54, 8.) अयं शब्दो A. नियुच्छब्दो Ca.
- P. 463. l. 16. (V. 54, 8.) नर इव (for नरो यथा) A. Ca.; wanting in B.
- P. 463. l. 17. (V. 54, 8.) दीप्ता A. दीप्तर B. Ca.
- P. 463. l. 19. (V. 54, 8.) यद्वास्वरन् Ca. यदास्वरन् A.; wanting in B.
- P. 464. l. 2. (V. 54, 9.) मरुत्साराय A. मरुत्परा B. Ca.
- P. 464. l. 5. (V. 54, 9.) स्तुमतयः Ca. स्तुतयः A. मतयः B.
- P. 464. l. 25. (V. 54, 11.) हारा ॥ आहारा A. B. C.
- P. 464. l. 25. (V. 54, 11.) मधुरामुषा A. मधुरा B. Ca.
- P. 465. l. 25. (V. 54, 13.) रमयंत A. B. Ca.
- P. 466. l. 17. (V. 54, 15.) अभिततनाम विस्तारयाम B.
- P. 467. l. 9. (V. 55, 1.) यद्वोदकं A. तद्वोदकं Ca. तद्वदेकं B.
- P. 468. l. 19. (V. 55, 5.) समुद्रवर्णसाधनात् Ca. यमुद्रवर्णसाधनात् A.
- P. 469. l. 4. (V. 55, 6.) सारंगीवी A. Ca.; wanting in B.
- P. 469. l. 23. (V. 55, 8.) उच्चार्यते Ca. after उद्यते.
- P. 470. l. 15. (V. 55, 10.) Ca. has a lacuna from वस्यो to गृणानाः, which in B. is filled up arbitrarily, as in other similar instances.
- P. 472. l. 9. (V. 56, 4.) अश्वा इव after गावो न A. B. Ca.
- P. 472. l. 21. (V. 56, 5.) पूर्वाहो A. पूर्वो B. Ca.
- P. 474. l. 10. (V. 56, 9.) आवाहयति A. आह्वयति Ca.
- P. 475. l. 1. (V. 57, 1.) उदकेच्छवे A. उदकोत्सवे B. Ca.
- P. 475. l. 19. (V. 57, 3.) यदा after हे मरुतो A.
- P. 475. l. 20. (V. 57, 3.) धनानि च धूनुष प्रापयथ B. धनानि चाथ Ca. धनार्थं A.
- P. 475. l. 21. (V. 57, 3.) अवनता भृशं शंसंतीत्यर्थः A. अवनता भृशं वंतीत्यर्थः Ca. अवनता भृशं संतीत्यर्थः C. Mill.

P. 476. l. 8. (V. 57, 4.) मरुपाः A. महृषाः B. Ca.

P. 476. l. 18. (V. 57, 5.) शोभनजननाः A. शोभनजाताः B. शोभनजानाः Ca.

P. 477. l. 4. (V. 57, 6.) विपरिणेतव्यः ॥ विपरिणेतव्यः A. Ca.

P. 477. l. 7. (V. 57, 6.) तथा यः तनूषु जययवेषु पिश्या श्री सर्वा कांतिः पिपिशे आश्रिता B. In Ca. this passage and the beginning of the next verse are given only in the margin. B. has supplied the omission independently, as in V. 55, 9.

P. 477. l. 14. (V. 57, 7.) हे मरुतः गोमत् गोपुर्कं जययत् जयुर्कं रययत् रयोपेतं सुयोरं सुष्ट पुत्रोपेतं B. सशैरुपेतं चंदयत् A. and Ca. in marg.

P. 477. l. 15. (V. 57, 7.) एकवचनं ॥ बहुवचनं A. व्यत्येन बहुवचनं । जयया left out in Ca.

P. 478. l. 2. (V. 57, 8.) एतानि सर्वाणि संबोधनप्रथमांतानि पूर्वस्य पूर्वस्याविद्यमानत्वेनोदात्तानि Ca. after प्रभूतस्तुतयः.

P. 478. l. 14. (V. 58, 1.) गणावयवभूता A. गणावयवा Ca.; wanting in B.

P. 480. l. 23. (V. 58, 6.) सह मरुतो taken from Ca.

P. 482. l. 6. (V. 59, 1.) रज आ अंतरिष्य । B. रज आ तदर्थं अंतरिष्य A. Ca.

P. 482. l. 17. (V. 59, 2.) ज्ञायंते ते ॥ ज्ञायंते न A. Ca. ज्ञायंते तेन B.

P. 482. l. 18. (V. 59, 2.) The explanation of अमात् is left out in A. Ca. अमात्स्वस्यानात् B. after हविर्भक्षणात्.

P. 482. l. 26. (V. 59, 3.) वृष्टेर्वि A. दृष्टेर्वि Ca. दृष्टे वि B.

P. 483. l. 11. (V. 59, 3.) स्तोत्राणि क उदञ्चवत् A. B. Ca.

P. 483. l. 21. (V. 59, 5.) From संबंधवः to स्नेहयुक्ता left out in B. and Ca.

P. 484. l. 21. (V. 59, 7.) भनतेः ॥ नभतेः A. Ca. See Nighaṇṭu III. 14. and Dhātupāṭha, s.v.

P. 485. l. 7. (V. 59, 8.) अदितिर्भूमिश्च निमातु from Ca.

P. 486. l. 7. (V. 60, 2.) प्रसिद्धासु वा Ca. after आंतासु.

P. 486. l. 20. (V. 60, 3.) सानु समुच्छ्रितः प्रदेशो रेजत । कंपते । B. सानु समुन्नितः प्रदेशः रेजसे कंपसे कंपते Ca. सानु समुच्छ्रितप्रदेशं रेजय कंपयय A.

P. 487. l. 8. (V. 60, 4.) महांसि तेजांसि B., taken from the following explanation.

P. 487. l. 25. (V. 60, 6.) हे अग्ने added by B., before हे मरुतः.

P. 487. l. 25. (V. 60, 6.) यूयं उत उत्कृष्टे उत्तमे चरमे दिवि A. यूयं उत उत्कृष्टे उत्तमे चरमे दिवि Ca. यूयं उत्तमे उत्कृष्टे दिवि B.

P. 488. l. 3. (V. 60, 6.) विज्ञाद्वि Ca.; the rest, which ought to follow on the next page, being left out. विज्ञात् वेत्य B. विज्ञात् विद्धि जानीहीति शेषः । Aa.

P. 488. l. 24. (V. 60, 8.) आयुभिरायुष्मद्भिः from B.

P. 489. l. 2. (V. 61, 1.) दार्भ्यं Anukramanī.

P. 489. l. 11. (V. 61, 1.) सुतां A. नृपं B. Ca.

P. 489. l. 12. (V. 61, 1.) प्रदास्यसि A. प्रदाम्यहं B. Ca.

P. 489. l. 23. (V. 61, 1.) मुदितात्मविद्भिः B. Ca. by the same mistake.

P. 489. l. 24. (V. 61, 1.) पश्चात्पुनर्गृहं गत्वा भूयो लभ्या गवां शतं । ततो A. पुरुमीद्गृहं पश्चात् गत्वा पश्चात्पुनर्गृहं । गत्वा भूयो लभ्या गवां शतं दास्यो Ca. पुरुमीद्गृहं पश्चात् गत्वा पश्चात्पुनर्गृहं गत्वा भूयो लभ्यं गवां शतं दार्भ्यो B.

- P. 489. l. 24. (V. 61, 1.) चाव्याचोदितः A. चाज्ञावोदितः Ca. चारुचोदितः B. राज्या by conjecture.
- P. 490. l. 16. (V. 61, 3.) ताडयन्वर्तत इत्यर्थः by conjecture. ताडयन्वर्तत इत्यर्थः Ca. ताडयन्वर्तत इत्यर्थः A.
- P. 490. l. 17. (V. 61, 3.) वि विविच्य ॥ विवेच्य Ca. विविच्य A. वियमुः नियच्छति B.
- P. 490. l. 21. (V. 61, 4.) इतन Pada MS. P. 1. 2. एतन Sanhitā MS. S. 1. 2. 3.
- P. 490. l. 25. (V. 61, 4.) रुद्रपुत्रा B. Ca. रुद्रपतिका A.
- P. 490. l. 25. (V. 61, 4.) ताम्रादयो यथा दीप्ताः from A.
- P. 490. l. 26. (V. 61, 4.) The explanation of परा एतन (इतन the Pada MSS.) is left out in A. Ca. अग्निनतपःऽग्निना तप्ताः यथा अस्य तद्वत् परा तेन प्रदीप्ता भवयः । B.
- P. 491. l. 15. (V. 61, 6.) हे आत्मन् B. after अपि च.
- P. 491. l. 15. (V. 61, 6.) यद्वा उतेत्यमेवकारार्थे । स्त्रीषु सैव A. यद्वा उतो वेत्येवमेवकारार्थे स्त्रीषु एकैव Ca.; not in B.
- P. 491. l. 18. (V. 61, 6.) देव येन त्वायंते स्तुत्यादिना स देवतः । A. sec. man. देवत्वान्ययेन त्वायंते etc. A. pr. man. and Ca. A sentence is left out, which should be तद्विपरीतो or तदन्योऽदेवतः । B. reads देवाः न त्वायंते स्तुत्यादीनायं (for स्तुत्यादिना येन) स अदेवतः ।
- P. 491. l. 24. (V. 61, 7.) तथा तृष्यंतं विजानाति is left out in Ca., therefore B. has a peculiar explanation : तृष्यंतं पिपासितं विजानाति.
- P. 492. l. 18. (V. 61, 9.) विप्राय, left out in A. Ca., is inserted in B. after प्रभूतगृहाय.
- P. 492. l. 20. (V. 61, 9.) वियेमतुः । विशेषेण पमयतुः etc. A.
- P. 493. l. 2. (V. 61, 10.) तं स्तुवे B. स्तुवत A. Ca.
- P. 493. l. 7. (V. 61, 11.) जनप्रसिद्धैः ॥ जनीप्रसिद्धैः A. प्रसिद्धैः Ca.
- P. 494. l. 23. (V. 61, 17.) The introductory verses are wanting in B.
- P. 494. l. 23. (V. 61, 17.) After रषवी-, at the beginning of the third Sloka, three leaves are wanting in Ca., which are supplied by others, written by a modern hand. The omission goes as far as अद्या व्याप- in V. 62, 7. These leaves are copied from an A. MS., which can be proved partly by the absence in this part of all various readings in A. and Ca., partly by the same mistakes occurring in both; e. g. 62, 6. भवयेति A. Ca. भवय इति B. अनेकावष्टभक°, हिरण्यरूपं etc.
- P. 495. l. 5. (V. 61, 17.) भगवन् A. C. भगवान् A. Ca.
- P. 496. l. 17. (V. 62, 1.) मत्वर्थ° ॥ अन्वर्थ° A. Ca.: cf. Rv. I. 118, 5.
- P. 496. l. 18. (V. 62, 1.) श्रेष्ठं एकं मुख्यं प्रशस्यं B.
- P. 497. l. 5. (V. 62, 2.) आवर्तनायोगात् ॥ आवर्तमानायोगात् A. Ca.
- P. 497. l. 12. (V. 62, 3.) ययोः सकाशात्तौ A. Ca. याभ्यां तौ B.
- P. 498. l. 12. (V. 62, 5.) आतवली A. Ca. आयतवली B.
- P. 498. l. 26. (V. 62, 6.) अनेकावष्टभकस्तंभोपेत सौ° A. Ca. अनेकस्थंभोपेतं सौ B.
- P. 499. l. 9. (V. 62, 7.) अयोविकारा A. Ca. हिरण्यविकारा B.
- P. 499. l. 11. (V. 62, 7.) विद्युत् सा च दिविभाजते A. विद्युत् सा च दिवि भाजते Ca. विद्युत् तद्वत् B.
- P. 499. l. 12. (V. 62, 7.) तिल्लिले वा । वाशब्द इवार्थे । Ca.

P. 499. l. 14. (V. 62, 7.) निर्मिता स्यूने यूपयष्टिरवस्थितः । Ca. निर्मिता स्यूने यूपयष्टिरवस्थितं । A. निर्मिताययष्टिः अवस्थितः B. स्यूने might be a dual.

P. 499. l. 15. (V. 62, 7.) Instead of अग्निगर्तस्य, Sáyana explains अग्निं गर्तस्य; B. only has गर्तस्य गर्तं.

P. 499. l. 25. (V. 62, 8.) प्रजादिका B. प्राजादिकां Ca. प्राज्ञादिकां A.

P. 501. l. 6. (V. 63, 1.) अतस्योदकस्य गोपी A. अतस्य यज्ञस्योदकस्य गोपी Ca. अतस्य गोपी यज्ञस्य रक्षितारौ B.

P. 502. l. 12. (V. 63, 4.) From उच्यते to -मन्तो द्रष्टा left out in A. and Aa. The Mill MS. has no omission, which shows that in this part it was not copied directly from A. Colebrooke. That it is, however, a copy from an A. MS. is indicated by the fact that it has, like A., शत्रुमारकत्वात्, while B. Ca. read शत्रूणां मारकत्वात्.

P. 502. l. 14. (V. 63, 4.) त्वत्सृष्टौ आगच्छन्ति B.

P. 502. l. 20. (V. 63, 5.) उदकार्थं A. शुभकार्थार्थं B. Ca.

P. 502. l. 20. (V. 63, 5.) शोभनाद्यद्धारं A. शोभनाद्यं B. Ca.

P. 502. l. 23. (V. 63, 5.) तन्यवः वर्षयितारः ततस्ते मरुतो B. तन्यवस्ततस्ते मरुतो Ca.

P. 503. l. 16. (V. 63, 7.) A. has हे मित्रावरुणा युवां धर्मेणा जगद्भारकेण विपश्चिता स्तुतेनेत्यर्थः । व्रता व्रतेन कर्मणा । अथवा विपश्चिता । स्तोतृनामेतत् । यज्ञमानेन वृष्ट्या जगद्भारकेण यज्ञमानोऽपि कारणं । तत्कृतयाहुत्या वृष्ट्युत्पत्तेः । व्रता व्रतेन युवयोः कर्मणा असुरस्य. B. Ca. agree in हे मित्रावरुणा (मित्रावरुणी added in B.) विपश्चिता प्राज्ञौ युवां धर्मेणा जगद्भारकेण वृष्ट्यादिलक्षणेन कर्मणा व्रता (व्रतेन Ca.) यज्ञादिकर्माणि रक्षेचे पालयथः । असुरस्य etc.

P. 503. l. 17. (V. 63, 7.) यज्ञादिकर्माणि रक्षेचे । पालयथः । added from B. Ca. After वृष्ट्युत्पत्तेः, A. repeats व्रता व्रतेन युवयोः कर्मणा.

P. 503. l. 19. (V. 63, 7.) रक्षेचे इत्यर्थः A. विदीपय इत्यर्थः Ca. दीपयथः B.

P. 504. l. 8. (V. 64, 1.) अथायुवत्योच्यते A. अथायुवत्योच्यते Ca.; not in B. We might expect अथ संयुज्योच्यते.

P. 505. l. 14. (V. 64, 4.) B. and Ca. have स्पर्धमानाय instead of स्पर्धनाय A.

P. 506. l. 2. (V. 64, 6.) Both Padas read वरुणा; the Sanhitás वरुण; Sáyana वरुणा. The same occurs V. 66, 6, where मित्र in the Sanhitá; मित्रा in the Pada.

P. 506. l. 16. (V. 64, 7.) यज्ञे B. Ca. गृहे A. The explanation of यज्ञ by गृह is very common.

P. 506. l. 19. (V. 64, 7.) अर्चनानसं विभतौ अर्चनानसं अग्निं धारयंतौ युवां B. at the end.

P. 507. l. 3. (V. 65, 1.) य स्तोता चिकेत जानाति स्तुतिं A. यस्तनोति स्तुति Ca. यस्तनोति स्तुतिं B.

P. 507. l. 4. (V. 65, 1.) देवता देवेषु स्तोतृमध्ये ॥ यद्वा देवेषु मध्ये A. देवता देवेषु मध्ये Ca. B.

P. 507. l. 5. (V. 65, 1.) यस्य ॥ यश्च A. B. Ca.

P. 507. l. 7. (V. 65, 1.) संभजते A. स लभते B. Ca.

P. 508. l. 6. (V. 65, 4.) अंहस्वतोऽपि A. Ca. अंहसः पापिनोऽपि B.

P. 508. l. 7. (V. 65, 4.) हि is explained twice in A. B. Ca., only मित्रस्य हि is left out in Ca.

P. 509. l. 15. (V. 66, 1.) रातहव्ये त्वमिति तस्यैवं A. रातहव्यस्यैव Ca.

- P. 509. l. 16. (V. 66, 1.) आ आकारय A. आह्याकारय Ca. आह्य B.
P. 509. l. 18. (V. 66, 1.) वरुणाय from B.
P. 509. l. 26. (V. 66, 2.) अमुरविधातिमत् हंतुमित्यर्थः । A. अमुरविधातिमहन् हे Ca.
P. 510. l. 11. (V. 66, 3.) संबंधिभिः B. संबंधिनः A. Ca.
P. 511. l. 3. (V. 66, 5.) जयतेरपि भवति from Ca.
P. 511. l. 26. (V. 67, 1.) यद्वा यजतं मामृषिं क्षत्रमाशाये । अंतर्णीतित्यर्थः । आशयतं । व्यापयतमित्यर्थः । Ca. after बहुयचनीकर्तव्यं.
P. 512. l. 22. (V. 67, 4.) उदकस्य कर्तारः B. Ca. उदकस्पृशतस्य कर्तारः A.
P. 513. l. 4. (V. 67, 4.) The MSS. of the Pada have मित्र, not मित्रा.
P. 513. l. 6. (V. 67, 5.) सर्वैः स्तूयमानः A. सर्वैः स्तुतः B. Ca.
P. 514. l. 7. (V. 68, 2.) स्तुत्या गायत B. Ca.
P. 514. l. 18. (V. 68, 4.) हविर्वा B. Ca. बर्हिर्वा A.
P. 514. l. 24. (V. 68, 5.) वृष्यर्था A. वर्षा B. Ca.
P. 515. l. 2. (V. 68, 5.) दानुमत्या दानयत्या दातृपूचिताया ॥ दानुमत्याः दानवत्याः दानमुचिताया A. दानु-
मत्याः । दातृपूचिताया । B. दानुमत्याः दानमत्याः ॥ दातृषु चिंताया । Ca.
P. 515. l. 18. (V. 69, 1.) अचिरतं A. अचिरंतनं असंततं Ca.
P. 515. l. 24. (V. 69, 2.) इरावतीः इरां क्षीरलक्षणां तद्वत्यो A. Ca. इरावती क्षीरवत्यः B.
P. 515. l. 25. (V. 69, 2.) From तथा सिंधवः to तथा त्रयः left out in Ca. तथा वां सिंधवः नद्यः
मधुमत् रसं दुदुहे दुहंति B.
P. 516. l. 2. (V. 69, 2.) पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकानां from B. Ca.
P. 516. l. 20. (V. 69, 4.) पार्थिवस्य रजसो या यौ A. Ca. पार्थिवस्य भूलोकस्य B.
P. 517. l. 8. (V. 70, 1.) पुरोरपि बहु उरु बहुतरं A. Ca.; wanting in B. We should
expect पुरुणोऽपि बहुनोऽप्युरु बहुतरं.
P. 517. l. 17. (V. 70, 2.) रुद्रिः ॥ रुद्रिः A. रुचद्रिः Ca.
P. 517. l. 23. (V. 70, 3.) शोभनेन त्राणनेन A. शोभनेन Ca. शोभनपालकौ B.
P. 518. l. 6. (V. 70, 4.) समृद्धा वयं अन्यथा [वयं कस्य] चित् धनेन शरीरपोषं न कुर्म इत्यर्थः । तथा शेष
अतृचात्मके etc. B. has समृद्धा वयं तथा शेषसा अन्यथा चित् धनेन मा शरीरपोषं न कुर्म तथा तनसा
अन्यात्मकेन धने शरीरपोषं मा न कुर्मः । समृद्धा वयं अन्यथा चित् धनेन शरीरपोषं न कुर्म इत्यर्थः तथा शेषसा
अपत्येन सहिता मा भुजेम A.
P. 518. l. 17. (V. 71, 1.) चरणीयं A. रमणीयं B. Ca.
P. 518. l. 19. (V. 71, 1.) निबर्हणौ हंतारौ शत्रूणां from Ca. बर्हणौ हंतारौ शत्रूणां B.
P. 518. l. 25. (V. 71, 2.) फलैः from B. Ca.
P. 519. l. 16. (V. 72, 1.) गतयोः after मित्रावरुणयोः Ca. in margine.
P. 521. l. 16. (V. 73, 3.) तेजोवत् A. तेजस्वत् B. Ca.: cf. Pāṇ. I. 4, 18, 2.
P. 521. l. 16. (V. 73, 3.) चक्रे after तेजोवत् repeated in A. B. Ca.
P. 521. l. 18. (V. 73, 3.) प्रातरादिसवनात् A., and Ca. sec. man. °सवनानि B., and Ca.
pr. man.
P. 522. l. 2. (V. 73, 4.) पौरेण मा सु etc. A.
P. 522. l. 4. (V. 73, 4.) गमयथः । गमयथुः A. Ca. रयमथुः B.

- P. 522. l. 22. (V. 73, 6.) अत्रिरस्मन्निता ऋषिः B. Ca. before सति ॥
- P. 522. l. 22. (V. 73, 6.) उद्यते Aa. उद्यते A. उद्यत B. Ca.
- P. 522. l. 24. (V. 73, 6.) दहंतमग्निम° B. Ca. दहंत अमु° A.
- P. 524. l. 10. (V. 73, 10.) रथानिष शिल्पी तद्वत्तयमे तानि संतु A. रथानिष शिल्पी तद्वत् तयाम Ca.
- by corrections. रथान् इष शिल्पी तानि शंतमा मुक्तमानि संतुष्टा B.
- P. 524. l. 22. (V. 74, 1.) की भूमी left out in A. कूखी की भूमी C. Mill.
- P. 524. l. 22. (V. 74, 1.) गृणुयः from B. Ca. and C. Mill.
- P. 524. l. 24. (V. 74, 1.) अथवा deest in A. and C. Mill.
- P. 525. l. 6. (V. 74, 2.) तिष्ठतः ॥ तिष्ठयः A. B. Ca.
- P. 525. l. 15. (V. 74, 3.) उल्लंघ्य यायः Ca. C. Mill. उल्लंघययः A.
- P. 526. l. 3. (V. 74, 4.) प्रेरययः B. C. Ca.; not in A.
- P. 526. l. 3. (V. 74, 4.) ईमिति पूरणः A. Ca. हि पूरणः B.
- P. 526. l. 4. (V. 74, 4.) गृभीततातये गृहीतताये Ca. (for °तातये).
- P. 526. l. 5. (V. 74, 4.) प्रबलं सिंहं B. C. Ca.; omitted in A.
- P. 526. l. 14. (V. 74, 5.) तदा B. Ca. तथा A.
- P. 526. l. 15. (V. 74, 5.) काममा कमनीयं रूपमुखे A.
- P. 526. l. 22. (V. 74, 6.) वां इह संदर्शने B.
- P. 527. l. 7. (V. 74, 7.) From सर्वतो to को यजमानो from A.; कः अवब्रे वब्रे कः यजमानः यज्ञैः युवां वब्रे विप्रवाहसा विप्रस्य यजमानस्य अभिमतप्रापयितारौ युवां कः विप्रः वब्रे B.
- P. 527. l. 7. (V. 74, 7.) वहनीयौ by conjecture. वहनी A.
- P. 527. l. 8. (V. 74, 7.) वब्रे । यो यजमानो यज्ञैर्वब्रे अतंत° etc.
- P. 528. l. 1. (V. 74, 9.) मधुमंतौ सोमकामौ वा Ca.
- P. 528. l. 4. (V. 74, 9.) अभीशुभिः ।; cf. Rv. I. 104, 1. अभिशुभिर्दीपितं A.; deest in B. Ca.
- P. 528. l. 10. (V. 74, 10.) तत्र A. कुतचित्तत्वापि B. Ca.
- P. 529. l. 10. (V. 75, 2.) यथा before अहं from B. Ca.
- P. 529. l. 23. (V. 75, 3.) वाजिनधनौ A. Ca. अत्रधनौ B.
- P. 530. l. 6. (V. 75, 4.) हे वृषखसू to वसूनां from Ca. हे वृषखसू वर्षधनौ B.; left out in A.
- P. 530. l. 8. (V. 75, 4.) मृगो मृगयिता ययिर्गता B. Ca. मृगो मृगयिता left out in A.
- P. 530. l. 18. (V. 75, 5.) मायारहितं from B. Ca.
- P. 530. l. 18. (V. 75, 5.) पयि Ca. पंयि B. मयि A.
- P. 531. l. 19. (V. 75, 8.) अस्मिन्पज्ञे from B.
- P. 531. l. 20. (V. 75, 8.) उपप्राप्तं A. प्राप्तं B. Ca. Ca. has at the end भू प्राप्नौ इति धातुः । यद्वा अवस्योः समीपे भवंतं ।.
- P. 532. l. 1. (V. 75, 9.) अग्निराहवनीयः ऋत्विजः ऋतौ काले भव B. Ca. after अधीयत.
- P. 532. l. 1. (V. 75, 9.) प्रकाशितहविरित्यर्थः । A. Ca. Cf. सुचछूः Böehtlingk, मुज्योतिः Benfey. चित्तशोचिः Rv. VI. 10, 3; but भद्रशोचे Rv. X. 45, 9.
- P. 532. l. 23. (V. 76, 1.) From स्वांगैः to वसतीवरीभिः taken from Ca. कं प्रति । पीपिवांसं आप्यायितं यर्ने क्षरदूषं etc. A. कं प्रति । पीपिवांसं स्वांगैः परिवृढं यर्ने प्रदीपयज्ञं B.

- P. 533. l. 6. (V. 76, 2.) हिंस्तां ॥ हिंस्तं A. Ca. B.
- P. 533. l. 7. (V. 76, 2.) गंतुतमौ युवां A. गंतुतमौ अश्वि° Ca. B.
- P. 533. l. 8. (V. 76, 2.) अवेन च after रथयेन B. Ca.
- P. 533. l. 8. (V. 76, 2.) आगंतुतमौ अवर्ति प्रति A. आगंतुतमौ नाशयन्ताविति शेषः अथवा अवर्ति प्रति Ca. आगंतुतमौ नाशयन्ताविति शेषः । प्रति द्वंद्विभू आगत्य वर्ति अजीवनं दारिद्र्यं नाशयित्वा दाशुपे etc. B.
- P. 533. l. 11. (V. 76, 2.) भवतां । deest in A. B.
- P. 533. l. 17. (V. 76, 3.) तमाना A. तमाना Ca. after पंचदश्या.
- P. 533. l. 23. (V. 76, 3.) किं तर्हि B. Ca. तस्यावाहाया । A.
- P. 533. l. 25. (V. 76, 3.) इतरदेवानां सोमस्य धर्मस्य वा पानं Ca. इतरदेवानां सोमस्य पानं B. इतरदेवानां पानं A.
- P. 533. l. 25. (V. 76, 3.) नाततान न तनोति A. ततान तनोति Ca. आततान तनोति अश्विनर अश्विनौ न विहायेति शेषः । तस्मादागच्छतं B.
- P. 534. l. 9. (V. 76, 4.) अषां ॥ अपः A. B. Ca.
- P. 535. l. 19. (V. 77, 2.) देवगामि नो A. देवगामि B. Ca.
- P. 535. l. 23. (V. 77, 2.) देवानां संभजनीय संभाव्यो A. देवानाभोक्तेति B. Ca.
- P. 536. l. 19. (V. 77, 4.) कर्म विवेप A. कर्मविवेशं B. Ca.
- P. 536. l. 20. (V. 77, 4.) पालयेत् ॥ पालयत् A. B. Ca.
- P. 537. l. 4. (V. 78, 1.) The Anukramanī has besides, अंताः पंच गर्भसाविष्य उपनिषत्.
- P. 537. l. 7. (V. 78, 1.) The second Viniyoga is left out in Ca.
- P. 537. l. 17. (V. 78, 1.) तौ यथा after इव by conjecture.
- P. 537. l. 24. (V. 78, 2.) यवसं घासं Ca. B. यवसे घासाय A.
- P. 538. l. 17. (V. 78, 4.) रथेन तं रक्षितुं B. Ca.; not in A. Ca. adds जवता before शंतमेन.
- P. 538. l. 20. (V. 78, 5.) अत्राव्रुवंति A. अत्र व्रुवंति B. Ca.
- P. 538. l. 20. (V. 78, 5.) प्रक्षिप्य B. Ca. प्रक्षेप्य A.
- P. 538. l. 22. (V. 78, 5.) निर्ममिष्यंति A. निर्ममिष्यंति Ca. समुद्वाग्निर्मिमिष्यति B. निर्ममिष्यंति MS. of the Nītimanjari.
- P. 538. l. 23. (V. 78, 5.) कृशः B. Ca. शिशुः A.
- P. 538. l. 26. (V. 78, 5.) रमयित्वा A. रमित्वाय B. Ca.
- P. 539. l. 7. (V. 78, 5.) प्रसवोद्भूत्याः A. प्रसोष्यमाणायाः B. Ca.
- P. 539. l. 7. (V. 78, 5.) पूरू प्राणिप्रसवे लटि शतरि रूपं संज्ञापूर्वस्य विधेरनित्यत्वात् गुणाभावः Ca. after योनिरिव.
- P. 539. l. 16. (V. 78, 6.) The commentary is given according to A. B., with the exception that मम निर्गमार्थे appears only in B. Ca. has after सं चाचयः the words प्रविष्टे मयि निर्गते चाप्रविष्टशंकापनोदनार्थे व्यचयश्च विगमयतं मम निर्गमार्थे etc. The same addition is found in the margin of A. by a later hand. C. Mill does not contain it.
- P. 540. l. 8. (V. 78, 8.) यथा स्वयं समुद्रः तरंगैः कंपति एव एवं त्वं हे दशमास्य etc. B.
- P. 540. l. 10. (V. 78, 8.) जरयुजः ॥ जरयुक्तः A. जरयुक्तः Ca.
- P. 541. l. 5. (V. 79, 1.) अबोधयः प्रज्ञापयः B. Ca.
- P. 542. l. 21. (V. 79, 5.) फलं ॥ बलं A.

- P. 543. l. 3. (V. 79, 6.) स्तोत्रं left out in Ca. मूरिषु प्रजायन्तु B.
 P. 544. l. 3. (V. 79, 9.) विभातं A. विवासं Ca. तमोविवासं B.
 P. 544. l. 11. (V. 79, 10.) किमेतावत् हे यदित् एतावदेव A.
 P. 545. l. 1. (V. 80, 1.) चृतापरी सत्यवती B.
 P. 546. l. 3. (V. 80, 4.) येनी भवति । विशेषेण शेता भवति A. येनी भवति Ca., with शेता भवति in marg. येनी प्रकाशयती भवति B.
 P. 546. l. 3. (V. 80, 4.) After प्रथममध्यमयोः we should expect स्थानयोः, as Rv. I. 71, 6. 114, 10.

- P. 546. l. 5. (V. 80, 4.) पंचानं मेरोः प्रांतदेशं अनुक्रमेण B. Ca. omits all from दिशि to मिनाति.
 P. 546. l. 7. (V. 80, 4.) अवगच्छंती च Ca. A.
 P. 546. l. 25. (V. 80, 6.) प्रेरयति विवृणोति Ca.
 P. 548. l. 18. (V. 81, 3.) शुभः शोभमानः सन् A. B. Ca.
 P. 550. l. 10. (V. 82, 2.) असुरादयो ॥ सुरादयो A. B. Ca.
 P. 550. l. 23. (V. 82, 4.) प्रजापशुगृहादिकं stood probably in the margin of the original Codex. A. inserts it after प्रेरय, while B. Ca. have it in the right place in the following verse.

- P. 551. l. 20. (V. 82, 7.) तं हि ॥ स हि A. Ca.
 P. 551. l. 20. (V. 82, 7.) सर्वात्मत्वात् A. सर्वात्मकत्वात् Ca.
 P. 553. l. 1. (V. 83, 1.) जरयिता A. Ca.
 P. 553. l. 10. (V. 83, 2.) A. Ca. begin with पर्जन्यस्तृपेराद्यंतविपरीतस्य. B. has अनागाः निष्पायः पर्जन्यः वृक्षान् हंति etc.

- P. 555. l. 2. (V. 83, 6.) अवीङ् B. अवीग् A. Ca.
 P. 556. l. 16. (V. 83, 10.) जलप्रदेशान् in A. before धन्वानि.
 P. 556. l. 17. (V. 83, 10.) जलवतः कृतवानसि B. Ca.; not in A.
 P. 556. l. 25. (V. 84, 1.) भूमिस्तोमे चैषा ॥ स्तोमे तेषा A. Ca.
 P. 557. l. 18. (V. 84, 2.) उद्धृतं A. उद्धतं Ca.
 P. 558. l. 3. (V. 84, 3.) यद्यस्याः ॥ यत् अस्याः A. यत् यस्मात् B. Ca.
 P. 558. l. 5. (V. 84, 3.) दिवो नीचैरंतरि° A.
 P. 558. l. 7. (V. 84, 3.) At the end of the 29th Varga the Sanhitás give a Khila :

वर्षेतु ते विभावरि दिवो अभस्य विद्युतः ।

रोहेतु सर्व्वीजान्यव ब्रह्मद्विषो जहि ॥

- P. 558. l. 15. (V. 85, 1.) हे अत्रे B. Ca. हे अत्र A. (अत्रे ?)
 P. 558. l. 20. (V. 85, 1.) द्वितीयस्या तृतीयस्यां Ca.
 P. 559. l. 3. (V. 85, 2.) A very similar but not identical passage is to be found in the Śatapatha-Br. III. 3, 1, 7. (p. 253.)
 P. 559. l. 16. (V. 85, 3.) तद्दीयते ॥ तद्दीयते B. तद्दीयते A. Ca. Cf. Yāska.
 P. 559. l. 21. (V. 85, 3.) प्रसारयति A. Ca. B.
 P. 560. l. 6. (V. 85, 4.) समाच्छादयन्ति A. Ca. B.

P. 561. l. 3. (V. 85, 6.) बह्वो नद्यः only in A.

P. 561. l. 5. (V. 85, 6.) एवोचितं न वरुणस्येति न वाच्यं तस्य वरुणादिरूपावस्थानात् Ca. एवोदितं न वरुणवाच्यं तस्य वरुणादिरूपावस्थानात् A.

P. 561. l. 13. (V. 85, 7.) ईरिणात्मननाद्यं शास्ती A. इरणात्मनना प्रशास्ती° Ca.

P. 561. l. 16. (V. 85, 7.) अशब्दं ॥ अशब्दं A. अशब्दं Ca. B.

P. 561. l. 24. (V. 85, 8.) द्यूते यथा यद्विरिपुः B. A. द्यूते यथा अद्विरिपुः Ca. pr. man. द्यूते यद्विरिपुः Ca. sec. man.

P. 561. l. 24. (V. 85, 8.) यदस्मासु ॥ तस्मासु Ca. pr. man. तयास्मासु Ca. sec. man. A.; deest in B.

P. 562. l. 24. (V. 86, 2.) वा by conjecture.

P. 563. l. 10. (V. 86, 3.) प्रतीपते । प्रतिगच्छतः ॥ प्रतिगच्छतः B. प्रतिपते प्रतिगच्छति Ca. भवति ईषते अभिगच्छति A.

P. 564. l. 2. (V. 86, 5.) मर्तेव मनुष्याविव तौ etc. A. मर्तय मनुष्याविव तौ Ca.; B. omits all. It seems that Sáyana took मर्तय for मर्तेव, misled perhaps by the following संशेष.

P. 564. l. 15. (V. 86, 6.) रयिं धनं च Ca. B.; deest in A. It ought to be रयिं धनं गृणत्सु स्तुवत्सु ।

P. 565. l. 1. (V. 87, 1.) वाचि नि° ॥ वाजिनि° A. Ca. वाक् नि B.

P. 565. l. 2. (V. 87, 1.) विष्णवे व्याप्तायेन्द्राय विष्णवे वा A. विष्णवे वा Ca.

P. 565. l. 18. (V. 87, 2.) स्तौति from B. Ca. After स्तौति, Ca. has वाक्यादित्वादन्यातः ।

P. 565. l. 23. (V. 87, 2.) वो यूयं प्रबलाः A. शवो यूयं प्रबलाः Ca. ये च यूयं B.

P. 566. l. 8. (V. 87, 3.) तान् शृण्वरे repeated in A. Ca. after स्तुतवान्. Perhaps intended for तं शृण्वरे.

P. 566. l. 9. (V. 87, 3.) The explanation of इरी is omitted in A. नेष्ट आ । नेष्टे च चाल° A. Ca. has निवासे तिष्ठतां इरी ईरिता प्रेरिता नेष्टे आ नेष्टे भवति च चाल°; B. निवासे तिष्ठतां इरीता प्रेरिता नेष्टे अनीश्वरो कश्चन भवति चाल°. इरी does not occur again in the Rig-veda.

P. 569. l. 12. At the end of the 5th Maṇḍala, S. 1. 2. and Colebr., where however the leaf containing it is bound after the 6th Adhyāya, and no accents marked, give the following Paṛiśiṣṭa :

हिरण्यवर्णी हर्षिणी सुवर्णरजतसंज्ञा ।

चंद्रां हिरण्यमयी लक्ष्मीं जातवेदो ममा वह ॥ १ ॥

तां म आ वह जातवेदो लक्ष्मीमलपगामिनी ।

यस्यां हिरण्यं विंदेयं गामश्वं पुरुषानहं ॥ २ ॥

अश्वपूर्णा रथमध्यां हस्तिनादप्रमोदिनी ।

श्रियं देवीमुप ह्वये श्रीमीं देवीर्जुपतां ॥ ३ ॥

कांसोस्मितां हिरण्यप्राकारमाद्री^a ज्वलंती तृप्तां तर्पयंती ।

पद्मेस्थितां पद्मवर्णां तामिहोप ह्वये श्रियं ॥ ४ ॥

^a माद्री S. 2.

चंद्रां प्रभासां यशसा जलंती श्रियं लोके देवमुष्टामुदात्तं ।
तां पद्मनेमिं शरणं^b प्र पद्ये जलक्ष्मीं नश्यतां त्वां वृणोमि ॥ ५ ॥ १ ॥
आदित्यवर्णे तपसोऽधि जातो वनस्पतिस्य वृद्धोऽथ बन्धुः ।
तस्य फलानि तपसा नुदंतु माया संतरायाश्च^c बाह्या जलक्ष्मीः ॥ ६ ॥
उपैतु मां देवसखः कीर्तिश्च मणिना सह ।
प्रादुर्भूतोऽसि^d राष्ट्रेऽस्मिन्कीर्तिं पृष्टिं ददातु मे ॥ ७ ॥
छुत्पिपासाममला ज्येष्ठा जलक्ष्मीर्नाशयाम्यहं ।
जभूतिमसंमृष्टिं च सर्वा निर्णुद मे गृहात् ॥ ८ ॥
गंधद्वारां दुराधर्षा नित्यपुष्टां करीषिणीं ।
ईश्वरी सर्वभूतानां तामिहोषं ह्वये श्रियं ॥ ९ ॥
मनसः काममाकूतिं वाचः सत्यमंशीमहि ।
पशूनां रूपमन्यस्य^e मयि श्रीः श्रयतां यशः ॥ १० ॥ २ ॥
कर्दमेन प्रजा भूता मयि संभ्रम कर्दम ।
श्रियं वासय मे कुले^f मातरं पद्ममालिनीं ॥ ११ ॥
आपसजंतु^g स्निग्धानि चिक्नीत यस्य मे गृहे ।
नी च^h देवी मातरं श्रियं वासय मे कुले ॥ १२ ॥
आर्द्रा पुष्करिणीं पुष्टींⁱ सुवर्णीं हेममालिनीं^k ।
सूयो हिरण्यं लक्ष्मीं जातवेदो ममा वह ॥ १३ ॥
आर्द्रा पुष्करिणीं^l यष्टीं^m पिंगलां पद्ममालिनीं ।
चंद्रां हिरण्यं लक्ष्मीं जातवेदो ममा वह ॥ १४ ॥
तां म आ वह जातवेदो लक्ष्मीमलपगामिनींⁿ ।
यस्यां हिरण्यं प्रभूतिं^o गावो दास्योऽश्वान्विदेयं पुरुषानहं ॥ १५ ॥
यः शुचिः प्रयतो भूत्वा जुहुयादाज्यमन्वहं ।
श्रियः पंचदशर्चं च श्रीकामः सततं जपेत् ॥ १६ ॥ ३ ॥
पद्मानने पद्म ऊरु^p पद्माक्षीं पद्मसंभवे ।
तन्मे भजसि पद्माक्षि येन सौख्यं लभाम्यहं ॥ १७ ॥ १ ॥
अश्वदायीं^r गोदायी धनदायी महार्धने ।
धनं मे जुषतां देवी^s सर्वकामांश्च देहि मे ॥ १८ ॥

^b शरणमहं प्र S. 2. 3.^c मायांतरा^o S. 2. 3.^d भूतो सु S. 2. ^o भूतोऽस्तु S. 3.^e रूपमन्यस्य S. 3.^f गृहे S. 1.^g जंति S. 1.^h आपः सजंतु S. 3.ⁱ नि च S. 1. 3.^j पुष्टिं S. 3.^k पिंगलां पद्ममालिनीं S. 1.^l यः करिणी S. 2. 3.^m यष्टिं S. 3.ⁿ नप S. 3.º प्रभूतिं S. 2.^p ऊरु S. 3.^q This verse is left out in S. 1.^r °दायै three times, S. 2.^s देवि S. 3.

पुत्रपीत्रधनं धान्यं हस्त्यश्वादिगवे रयं ।
 प्रजानां भवसी^t माता आयुष्मन्तं करोतु मे^u ॥ १९ ॥ ४ ॥
 धनमग्निर्धनं वायुर्धनं सूर्यो धनं वसुः ।
 धनमिन्द्रो बृहस्पतिर्वरुणं^x धनमश्रुते^y ॥ २० ॥
 वैनतेय सोमं पिब सोमं पिबतु वृत्रहा ।
 सोमं धनस्य सोमिनो मघं^z ददातु सोमिनः ॥ २१ ॥
 न क्रोधो न च मात्सर्यं^a न लोभो नाशुभा मतिः ।
 भवन्ति कृतपुण्यानां भक्तानां श्रीसूक्तं जपेत् ॥ २२ ॥^b
 सरसिजनिलये सरोजहस्ते धवलतरां शुभगंधमात्यशोभे ।
 भगवति हरिवल्लभे मनोज्ञे त्रिभुवनभूतिकरि प्रसीद मह्यं ॥ २३ ॥
 श्रीवचस्वमायुष्मरोगग्रमारुहान्पर्वमानं^c महीयते ।
 धनं धान्यं^d पशुं बहुपुत्रलाभं शतसंवत्सरं दीर्घमायुः ॥ २४ ॥ ५ ॥

S. 3. adds after ver. 23. the following verses :

पद्मासने पद्मिनि पद्मपत्रे पद्मप्रिये पद्मदलायताक्षि ।
 विश्वप्रिये विश्वमनोऽनुकूले त्वत्पादपद्मं मयि संनिधत्स्व ॥
 विष्णुपत्नीं क्षमां देवीं माधवीं माधवप्रियां ।
 लक्ष्मीं प्रियसखीं देवीं नमाम्यच्युतवल्लभां ॥
 महालक्ष्मी च विसर्हे विष्णुपत्नी च धीमहि ।
 तन्नो लक्ष्मि प्रचोदयात् ॥
 आनन्दकर्दम श्रीदश्रुङ्गीत इव विश्रुतः ।
 चक्षुरोगादिदारिद्र्यपापक्षुद्रप मृत्यवः ।
 रोगशोकमनस्तापा नश्यन्तु सर्वदा ॥

Then follows verse 24.

On the margin of the same leaf S. 3. adds the following verses in red ink. The first three verses are addressed to Śiva, and followed by two addressed to Viṣṇu. Kullúka, in his Commentary on Manu III. 233, explains स्त्रिलानि by श्रीसूक्तशिवसंकल्पादीनि; and it is not unlikely, therefore, that he knew the Śrísūkta as followed by some verses addressed to Śíva.

विश्वेश्वर विरूपाक्ष विश्वरूप सदा शिव ।
 शरणं भव भूतेश करुणा कर शंकर ॥ १ ॥
 हर शंभो महादेव विश्वेशामरवल्लभ ।
 शिव शंकर सर्वात्मन्नीलकण्ठ नमोऽस्तु ते ॥ २ ॥

^t सि S. 3. ^u करोम्यहं S. 1. ^x वरुणं धनमुत्सृजे S. 1. ^y धनमश्रिना S. 3.
^z मह्यं S. 3. मिहं S. 1. ^a मात्सर्यं S. 3. ^b S. 1. inserts here the verse पद्मानने, and
 then repeats ver. 16: यः शुचिः. ^c मारोग्यमाविधात्मवः S. 1. 3. ^d धान्यं धनं S. 3.

मृत्युंजयाय रुद्राय नीलकण्ठाय शंभवे ।
 अमृतेशाय शर्वाय श्रीमहादेवाय ते नमः ॥ ३ ॥
 एतानि शिष्यनामानि यः पठेन्नियतः सकृत् ।
 नास्ति मृत्युभयं तस्य पापयोगादि किञ्चन ॥
 यशेशाच्युत गोविन्द माधवान्तं केशव ।
 कृष्ण पिप्पलो हृषीकेश वामुदेव नमोऽस्तु ते ॥ १ ॥
 कृष्णाय गोपिनाथाय चक्रिणो मुखैरिणे ।
 अमृतेशाय गोपाय गोविन्दाय नमो नमः ॥ २ ॥
 एतान्यनन्तनामानि मंडलांते (सदा) पठेत् ।

Maṇḍala VI.

Besides the MSS. hitherto used, I possess for the sixth Maṇḍala a copy which I took from the MS. in the Paris Library. This MS. belongs to the A. class, and where it has peculiar readings they are marked by P.

- P. 571. l. 7. (VI. 1, 2.) स्तुत्या A. स्तुत्यान Ca.
 P. 572. l. 11. (VI. 1, 5.) उभयास ॥ त्वां उभयास A. Ca. त्वा उभयास B.
 P. 573. l. 11. (VI. 1, 7.) दिवः स्वर्गमनयः A. दिवः । स्वर्गः ॥ अनयः Ca. दिवः स्वर्गः तं अनयः B.
 P. 573. l. 12. (VI. 1, 7.) गमय इति वा A. गमय इति Ca. गमयेति ?
 P. 575. l. 16. (VI. 1, 13.) स्वामीत्येवपदं A. भरतस्वामी वसुतात्येतपदं Ca. वसुतेत्येतपदं may have been the original reading, unless Bharatasvāmi took the two words वसुता ते as one. In this case the reading ought to be वसुतात इत्येकपदं ।
 P. 575. l. 18. (VI. 1, 13.) B. Ca. have वसूनि त्वे त्वां.
 P. 580. l. 11. (VI. 2, 9.) अस्तीति ॥ अशीति Ca. वासीति A. अपीति ज्ञेयः B.
 P. 582. l. 11. (VI. 3, 2.) शान्तः B. आतः A. आत Ca.
 P. 583. l. 6. (VI. 3, 4.) स्मृष्टुं ॥ प्रष्टुं Ca. स्पष्टुं A.
 P. 583. l. 11. (VI. 3, 4.) वनं A. धनं Ca.
 P. 583. l. 12. (VI. 3, 4.) मूर्त्तभूतं सर्वं Ca.
 P. 584. l. 6. (VI. 3, 4.) ज्वालाः B.; deest in A. Ca.
 P. 584. l. 23. (VI. 3, 7.) दीप्तेन to गमनशीलेन from Ca.
 P. 585. l. 9. (VI. 3, 8.) सर्वं तीक्ष्णीकरोति Ca. after तनूकरोति; deest in A. B.
 P. 586. l. 11. (VI. 4, 2.) प्रवृद्धो ॥ प्रवृद्धो A. B. Ca.
 P. 586. l. 17. (VI. 4, 3.) उपमार्चस्य A. Ca. उपमानस्य Nirukta.
 P. 587. l. 5. (VI. 4, 4.) स्वभावत्वं एव A. स्वभावेनैव Ca.
 P. 587. l. 8. (VI. 4, 4.) निवस A. निवससि B. निवासेः Ca.
 P. 587. l. 15. (VI. 4, 5.) यष्टुभिः ॥ यष्टुभिः A. यज्जभिः B. Ca.
 P. 587. l. 20. (VI. 4, 5.) अरातीररातिरदाता ॥ अरातीः अरातिवदतो (वदातो pr. man.) A. अरातीः अरातिवदतो Ca. अरातीः अरातीर्भे° B.
 P. 587. l. 21. (VI. 4, 5.) आचक्षाणानां ॥ आचक्षाणां A. Ca.

P. 588. l. 12. (VI. 4, 6.) दिग्भागात् ॥ दिग्नामात् A. Ca.

P. 589. l. 4. (VI. 4, 8.) वेधि गमनाय प्रापयः B. Ca.

P. 589. l. 7. (VI. 4, 8.) वीर्याज्जा° Ca. वीराज्जा A.

P. 590. l. 15. (VI. 5, 3.) विश्वांतरात्मना B. Ca. वैश्वात्मना A.

P. 591. l. 4. (VI. 5, 4.) तृप्ततम A. तपस्वितम Ca. तपस्विन् B.: cf. Nir. VI. 12.

P. 592. l. 21. (VI. 6, 1.) उपमंतय्यं A. B. Ca.

P. 592. l. 22. (VI. 6, 1.) नवीयसा after नव्यसा Ca.

P. 594. l. 15. (VI. 6, 5.) After प्र पापतीति । प्रकर्षेण, Ca. leaves out all to the beginning of the next hymn. B. supplies this lacuna quite arbitrarily to verse 7, where it copies from A.: प्र पापतीति प्रकर्षेण पतति दृष्टांतः गोपुयुधः उदकनिमित्तात् घातकोऽग्निर्न अग्निरिव सः यथा पतति तद्वत् अपि च दुर्वैतुः दुहाहकज्वालाभिर्वर्तमानस्य अग्नेः भीमः भयंकः द्यातिः दर्पः वनानि दयते दहति दृष्टांतः शूरस्येव प्रसितिः यथा शूरस्य बाधकं शौर्यं प्राणिनां घातकं भवति तद्वत् ॥ ६ ॥ आ भानुनेति ॥ हे अग्ने स त्वं महः महानु पार्थिवानि पृथिव्यां वर्तमानानि ज्रयांसि व्यवहारार्थं इतस्ततः गच्छमानानि भूतानि ततंय विस्तारय बाधकं वारयेत्यर्थः । अपि च तोदस्य तोदं प्राणिनामुपद्रवं घृषता भानुना वर्षकेन तेजसा आ समंतात् बाधस्व अपि चा प भया बलहिते सहोभिर्वलैः हे वनुषः कृद्वाग्ने वनुष्यत् क्रोधं कुर्वन् स्पृधः अस्मत् शत्रून् नि जूर्वं नितरां जय घातयेत्यर्थः ॥ ७ ॥

P. 594. l. 16. (VI. 6, 5.) सृजाना दाहोत्पाद्यमाना B.

P. 594. l. 18. (VI. 6, 5.) यथान्यैर्दुः सहं ॥ यथान्ये दुःसह A.

P. 596. l. 22. (VI. 7, 2.) That the MS. of Sáyana at Paris, which I copied for the sixth Maṇḍala, belongs to the A. class can be clearly proved, for the first time, by VI. 7, 2. Here the Paris MS. reads (ग्रा)ह्यितारं गमयितारं; A. has ह्यितारं (in the margin ग्रा) गमयितारं; Ca. has ग्रहीतारं, and leaves out गमयितारं.

P. 599. l. 7. (VI. 8, 1.) The second Viniyoga is only in C. Mill and the Paris copy.

P. 600. l. 4. (VI. 8, 2.) व्रतानि कर्माणि B. व्रतानि व्रतानि कर्माणि C. Mill, A. P. व्रतानि व्रत-
कर्माणि Ca.

P. 600. l. 19. (VI. 8, 3.) शोषणार्थं B. शोषणार्थं Ca. A., C. Mill, P.

P. 601. l. 1. (VI. 8, 4.) मध्ये from B. Ca.

P. 602. l. 6. (VI. 8, 7.) हे इष्टे यष्टव्य B. Ca. इष्टे इष्टव्य A.

P. 602. l. 22. (VI. 9, 1.) रंजयंतौ ॥ रक्षयंतौ A. C. ईक्षयंतौ B.

P. 602. l. 23. (VI. 9, 1.) स्वप्रवृत्तिभिः from B. Ca.

P. 603. l. 13. (VI. 9, 2.) न विज्ञानामि यं पठं यज्ञलक्षणं from Ca.

P. 603. l. 24. (VI. 9, 2.) न च तत्कार्यं पठस्थानीयं प्रपंचं विज्ञानामि यं प्रपंचं समरे A. न च तत्काय पठस्थानीयान्यपि विषदादीनि न विज्ञानामि न च तत्कार्यं पठस्थानीयं प्रपंचसमरे Ca.

P. 605. l. 22. (VI. 9, 5.) निर्विकल्पं A. निर्विकारं Ca.

P. 605. l. 22. (VI. 9, 5.) मनसो Vájasaneyi-Sanhitá. मनो A. Ca.

P. 605. l. 23. (VI. 9, 5.) न केनचित् Ca. A. sec. man. न केचित् A. pr. man.

P. 611. l. 6. (VI. 11, 3.) After धनहेतुभूता, Ca. has धनं लभमाना वा धनगणं लभ्येति यत् ।

P. 612. l. 4. (VI. 11, 5.) आह्रियत ॥ आह्रियत A. आह्रियता Ca. आसाद्यते B.

P. 612. l. 4. (VI. 11, 5.) All is left out from सुष्ठु to अत्रायि in Ca. Consequently

B. contains an independent explanation of this passage: सुवृत्तिः शोभना स्तुतिः अम्ययि स्तुयते पृथिव्याः सद्ने कस्मिंश्चित्पथा सन्न सन्ननि यजमानगृहे यतः अत्रापि यजमाने आश्रितो भवति.

P. 613. l. 16. (VI. 12, 2.) हन्ते° A. हंगते° Ca.

P. 614. l. 15. (VI. 12, 4.) कृत्वा न आत्मीयेन कर्मणा च B. कृत्वा न क्रतुना आत्मीयेन कर्मणा च Ca. कृत्वा न क्रतुना कर्मणा च A.

P. 615. l. 11. (VI. 12, 6.) अयन् गन्तव° A., C. Mill, P. अयन् चन्तव° B. Ca. अयन्चन्तव A. by correction.

P. 619. l. 13. (VI. 14, 3.) व्रतविरोधिन् यागविरोधिन् B. Ca.

P. 619. l. 21. (VI. 14, 4.) सतां B. Ca. सते A.

P. 620. l. 6. (VI. 14, 5.) असंभक्तं तस्यैवासाधारणं B. Ca.

P. 630. l. 15. (VI. 16, 1.) यद्वा यज्ञानां Ca. यद्वा देवयज्ञानां A.

P. 632. l. 1. (VI. 16, 6.) मरणधर्मः A. मरणरहितः B. Ca.

P. 632. l. 11. (VI. 16, 8.) दृष्टारं A. Ca.

P. 634. l. 9. (VI. 16, 14.) अग्ने य उक्तः तमु A. अग्ने य उक्तः तमु Ca. अग्ने तमेव B.

P. 634. l. 15. (VI. 16, 15.) कश्चिद्वपिः गुण तमु तमेव त्वां अपर्वणः सोऽपि तमु तमेव त्वां A. pr. man. कश्चिद्वपिः स्तौति हे अग्ने तमु etc. A. by corrections. कश्चिद्वपिः स्तौति हे अग्ने तमु तमेव त्वां समीपे Ca. B.

P. 634. l. 15. (VI. 16, 15.) समैध A. साधु B. Ca.

P. 635. l. 2. (VI. 16, 16.) असुरैः A. Ca. अपरैः B.

P. 635. l. 3. (VI. 16, 16.) Ca. adds after शेषः the words यद्वा इत्या असुत्र दूत एव इतरा असुरा गिरः संतु ता असृष्टवन्नित्यर्थः ।.

P. 637. l. 16. (VI. 16, 25.) इच्छति ददातीत्यर्थः A. इच्छते ददामीत्यर्थः Ca. इच्छते ददासीत्यर्थः B.

P. 640. l. 15. (VI. 16, 35.) द्युलोकस्य A. B. द्युलोकस्यापि Ca.

P. 641. l. 8. (VI. 16, 38.) आश्रयणं सुखं वा Ca.

P. 641. l. 9. (VI. 16, 38.) घर्मात्ताः संतप्ताश्चायामुगागच्छन्ति B. Ca. घर्मात्तास्समुपागच्छन्ति A.

P. 646. l. 15. (VI. 17, 2.) तद्वान् गतसारमपि सोममपरित्यज्यन्यस्त्वं B. Ca.

P. 647. l. 1. (VI. 17, 3.) मदयतु A. मदयुक्तं करोतु B. Ca.

P. 647. l. 25. (VI. 17, 5.) अविचालितं from B. Ca.

P. 648. l. 6. (VI. 17, 6.) प्रज्ञया A. प्रकृत्या B. Ca.

P. 648. l. 8. (VI. 17, 6.) गोभ्यः । तादर्थ्यं चतुर्थी । Ca.

P. 649. l. 14. (VI. 17, 9.) °धुनास्मिन्काले त्वदीयाद्वज्रास्वस्यात्मीयान्मन्योः क्रोधाच्च भियसा भयेन द्विता द्विधा द्विः प्रकारेण कामेन मनसा च Ca. and B. pr. man. The reading of A., which has been adopted in the text, has been inserted by a later hand on the margin of B.

P. 650. l. 12. (VI. 17, 11.) आहवनीयाख्यानि ॥ आहवनीयाख्यानि A. Ca. आध° B.

P. 652. l. 16. (VI. 18, 1.) वातेर्वातं ॥ वातेर्वासं A. Ca.

P. 654. l. 1. (VI. 18, 4.) तुरतः अस्मान् हिंसतः B. Ca. तुरतः शत्रूणां हिंसन् A.

P. 654. l. 11. (VI. 18, 5.) स्तुत्यस्तोतृ° Ca. स्तोतृ° A.

P. 655. l. 17. (VI. 18, 8.) The Pada has च्यौत्नाय; the Sanhitās and Commentary च्यौत्नाय.

- P. 656. l. 9. (VI. 18, 9.) जहि Ca. B.; deest in A. वैधर्मा Ca. गतिकर्मा A.; deest in B.
- P. 656. l. 16. (VI. 18, 10.) यथाग्निः from B. तथाग्निः Ca.
- P. 656. l. 20. (VI. 18, 10.) अध्वनयत् युद्धे गर्जनलक्षणं शब्दं A. अध्वनयतामुद्धेगलक्षणं गर्जनं Ca. अध्वनयत् उद्धेगलक्षणं गर्जनं B.
- P. 657. l. 5. (VI. 18, 11.) बहुभिः बहुवलैः A. In Ca. all is left out after तुविवाजेभिः to आहूतेन्द्र. B. has बह्वैः यजमानैः हे पुरुहूत बहुभिः आहूतेन्द्र.
- P. 657. l. 7. (VI. 18, 11.) अदेवो ॥ अदेवश्चित् A. Ca. अदेवः कश्चित् B.
- P. 659. l. 21. (VI. 19, 1.) अहिंसनीयः A. अहिंसितो यः B. Ca.
- P. 660. l. 6. (VI. 19, 2.) अवर्धयत् A. वर्धते B. वर्धयते Ca.
- P. 660. l. 25. (VI. 19, 4.) अनवद्याः पापरहिताः A. अनवद्याः अवद्यरहिताः Ca. अनवद्यरहिताः B.
- P. 661. l. 9. (VI. 19, 5.) पथ्याः स्तोत्राणां हि रायो A. पथ्या तोषणाहितानि रायो Ca. पथ्या तोषणहितानि रायो B.
- P. 665. l. 22. (VI. 20, 3.) पुरीणां A. असुरपुरीणां Ca. असुराणां पुरीणां B.
- P. 666. l. 6. (VI. 20, 4.) अवतेस्तर्पणाधीच्छंदो णिर्हिवः Ca. after दशोणये.
- P. 666. l. 9. (VI. 20, 4.) Ca. has पद्यते दं रूपं after पलायंत.
- P. 666. l. 20. (VI. 20, 5.) सारथिसूताय Ca. सुताय B. सारथिभूताय A.
- P. 668. l. 4. (VI. 20, 8.) °वंचनं ॥ °वचनं A. B. Ca.
- P. 669. l. 11. (VI. 20, 11.) शत्रुभिः B. शत्रूणां A. Ca.
- P. 669. l. 26. (VI. 20, 13.) सुन्वन्द्भी° S. 1. P. 2. सुन्वद्भी S. 2. सुन्वत् P. 1.
- P. 670. l. 7. (VI. 20, 13.) पक्तवान् ॥ वचनवान् A. B. Ca.
- P. 671. l. 16. (VI. 21, 3.) प्रकाशवत् from B. Ca.
- P. 673. l. 11. (VI. 21, 7.) स्थिरो A. B. Ca.
- P. 673. l. 21. (VI. 21, 8.) अभिकामने A. अभिकामचरे Ca.
- P. 674. l. 6. (VI. 21, 9.) पुरुथियं ॥ पुरंधियं A.; deest in B. Ca.: cf. Rv. I. 116, 13.
- P. 676. l. 11. (VI. 22, 2.) The commentary to this verse is left out in A. Paris, C. Mill, and added at a later time in A. Colebr., apparently from Ca. The same happens in VI. 22, 9.
- P. 676. l. 25. (VI. 22, 3.) जराहानिसहितः A. जरारहितः B. Ca.
- P. 678. l. 6. (VI. 22, 6.) अनेन B. Ca. अयांनेन A., which omits अयानया before मायया.
- P. 679. l. 2. (VI. 22, 8.) A. reads अंतरिक्षा. B. Ca. and all the MSS. of the text have अंतरिक्षा.
- P. 679. l. 22. (VI. 22, 10.) संयतीं ॥ संयति A. संचनी Ca.
- P. 680. l. 9. (VI. 22, 11.) अद्यागमस्य ॥ मद्यागमनस्य A. मद्याग्निगिति गिति Ca.
- P. 680. l. 21. (VI. 23, 1.) महति added from B. Ca., which leave out बृहति.
- P. 681. l. 12. (VI. 23, 2.) अपारयः ॥ यपरयः A. pr. man. येरयः sec. man. चेरयः Ca.
- P. 683. l. 14. (VI. 23, 7.) अभिविश A. उपविश B. Ca.
- P. 683. l. 24. (VI. 23, 8.) प्राप्नुवंतु ॥ left out in A. B. Ca.
- P. 683. l. 25. (VI. 23, 8.) प्राप्नुवंतु after स्तोत्राणि B. Ca. आयम्याः आगच्छंतु A.

P. 684. l. 16. (VI. 23, 10.) यः क्षयदीप्तरो B. य इक्षतः । ईक्षर Ca. क्षय ईक्षरो A. All the MSS. of the text have क्षयत्.

P. 686. l. 2. (VI. 24, 3.) क्षतिरिष्यते B. Ca. प्ररिष्यते A.

P. 686. l. 11. (VI. 24, 4.) बहुकर्मन् A. बहुशक्तिन् B. Ca.

P. 686. l. 13. (VI. 24, 4.) यथा by conjecture.

P. 686. l. 14. (VI. 24, 4.) यत्र नियतेः ॥ यत्र नियतेः Ca. B. यस्य नियते A.

P. 686. l. 15. (VI. 24, 4.) सुदामन् सुष्ठु शङ्कणां बंधक B., proprio motu.

P. 687. l. 5. (VI. 24, 5.) मित्रादयोऽप्यत्र स A. मित्रादयोऽप्यस्य Ca.

P. 688. l. 11. (VI. 24, 8.) बहुगुणाः A. बहुगुणाः Ca.

P. 688. l. 12. (VI. 24, 8.) सुगमनाः A. sec. man. असुगमनाः pr. man. असुगमनाः B. Ca.

P. 690. l. 13. (VI. 25, 3.) हीनानि A. दीनानि B. Ca.

P. 691. l. 23. (VI. 25, 6.) व्यचसंती उद्योगवन्ती B.

P. 693. l. 8. (VI. 25, 9.) ते गृणंतः B. त्व त्वः ॥ गृणंतः Ca. ते त्वत्तः गृणंतः A.

P. 694. l. 8. (VI. 26, 2.) प्रतिभालयते Ca. प्रतिपालयत A.; deest in B.

P. 695. l. 12. (VI. 26, 5.) यत् is not explained in A. B. Ca.

P. 696. l. 21. (VI. 26, 8.) प्रतर्दनो Ca. प्रातर्दनो A. B.

P. 698. l. 16. (VI. 27, 4.) तस्य शेषः B. Ca.

P. 698. l. 18. (VI. 27, 4.) यत् before यस्मात् deest in A. Ca. इत् युष्मात् यस्मात् बलात् B.

P. 699. l. 5. (VI. 27, 5.) प्राग्भागे A. पूर्वभागे B. Ca.

P. 701. l. 4. (VI. 28, 1.) प्रजावतीः प्रजावत्यः संततिसहिताः पूर्वीः यद्भवः इंद्राय इंद्रार्थे उपः उपः कालान् प्रति दुहानाः दोग्ध्रः स्युर्भवेयुः B. प्रजावतीः प्रजावत्यः संततिसहिताः स्युर्भवेयुः Ca. प्रजावतीः प्रजादोहमाना भवेयुः A. pr. man. प्रजावतीः प्रजावत्यः सहिताः दो° A. in marg.

P. 701. l. 12. (VI. 28, 2.) अपि तु A. अपि च B. Ca.

P. 702. l. 11. (VI. 28, 4.) रेणोः B. Ca. रेणुकस्य रेणोः A.

P. 702. l. 14. (VI. 28, 4.) प्रदेश B. प्रवेश A. Ca.

P. 702. l. 21. (VI. 28, 5.) छदेरिदं रूपं Ca. after यच्छतु.

P. 702. l. 23. (VI. 28, 5.) संश्रयणत्वात् A. संस्क्रियमाणत्वात् B. Ca.

P. 703. l. 6. (VI. 28, 6.) स्नेहय after मेदय B. Ca.

P. 703. l. 6. (VI. 28, 6.) आप्यायनं B. Ca. आप्यायं A.

P. 703. l. 9. (VI. 28, 6.) यागपरिपत्सु A. गपरिपत्सु Ca. परिपत्सु B.

P. 703. l. 9. (VI. 28, 6.) सर्वेदीयत A. Ca. सर्वे दीर्यत B.

P. 703. l. 15. (VI. 28, 7.) भवतेति ॥ भवतीति A. B. Ca.

P. 703. l. 19. (VI. 28, 7.) मा परिवृज्याः and न परिहृतु A.

P. 705. l. 14. (VI. 29, 2.) व्यत्ययेन Ca. after हस्ते, and A. Colebr. in the margin.

P. 705. l. 15. (VI. 29, 2.) वर्तमाना etc. ॥ वर्तमानान् रातयः Ca. वर्तमानान् हिता रायः A.

P. 705. l. 18. (VI. 29, 2.) अभिवर्षति ॥ अभिवर्षति A. अभिवर्षयति Ca.

P. 705. l. 20. (VI. 29, 2.) आयम्यंते A. आश्रीयंते Ca. आमिमिद्युः B.

P. 707. l. 16. (VI. 29, 6.) हिनस्तु A. हंतु B. Ca.

P. 710. l. 4. (VI. 31, 1.) पृष्ठस्य ॥ पृष्ठ्य A. Ca.

- P. 711. l. 9. (VI. 31, 3.) युध्यमानं B. Ca. after कुत्सेन.
- P. 713. l. 10. (VI. 32, 2.) वलेन स्यापितं पर्वतं A. विलेन स्यापितं Ca. विले स्यापितं B.
- P. 713. l. 13. (VI. 32, 2.) गृणानः स्तूयमानः is inserted in B. after चंगिरोभिः.
- P. 713. l. 13. (VI. 32, 2.) चलस्य भृतेः A. चलवद्भिः Ca.; left out in B.
- P. 714. l. 9. (VI. 32, 4.) प्रजाभिः B. °र्वहवाभि A. यहवाभि Ca.
- P. 715. l. 20. (VI. 33, 2.) अस्त्रापयः after अशापयः Ca.
- P. 716. l. 1. (VI. 33, 3.) तान्वक्ष्यमाणानुभयान् B. Ca.
- P. 716. l. 1. (VI. 33, 3.) द्विप्रकारान् after उभयविधान् Ca.
- P. 717. l. 1. (VI. 33, 5.) गोपतमाः is not explained in A. गवां सङ्कृततमाः B. गवां सङ्कृतसाः Ca.
- गवां संभङ्कृतमाः ?
- P. 718. l. 9. (VI. 34, 3.) भृशं खिद्यते A. शङ्क्यते Ca.; deest in B.
- P. 718. l. 11. (VI. 34, 3.) वर्धयंत्यो from B.
- P. 719. l. 1. (VI. 34, 4.) Sáyana takes सं यत् as a participle from सं इ.
- P. 720. l. 8. (VI. 35, 2.) Ca. omits all from संश्लेषयेः to संग्रामान्. B. gives a different explanation, नीयासे संहर त्वं आजीन्.
- P. 720. l. 21. (VI. 35, 3.) आत्मनि योजयेः B. Ca. आत्मना नियोजयेः A.
- P. 721. l. 3. (VI. 35, 4.) आह्वादयन्तीः A. आह्वादिताः B. Ca.
- P. 722. l. 17 and 19. (VI. 36, 2.) वृजंति S. 1, S. 3. sec. man., Pada 2. वृजंति P. 1, S. 2, S. 3. pr. man.
- P. 724. l. 18. (VI. 37, 1.) स्व सुष्ठु वरणीयं A. B. Ca. सुष्ठुवरणीयं is the usual explanation.
- P. 724. l. 19. (VI. 37, 1.) गुणजातं B. Ca. जातं A.
- P. 725. l. 17. (VI. 37, 3.) पुरैव ॥ पुनैव A. The passage is left out in Ca. B. supplies the omission by कीदृशा अश्याः वायोः विदस्येत् वायोर्गमनमति कामत् यथा तथा गच्छत ।.
- P. 726. l. 2. (VI. 37, 4.) विनाशयसि from B. Ca.
- P. 729. l. 1. (VI. 39, 1.) सेव्यस्य from B. Ca.
- P. 731. l. 14. (VI. 40, 2.) Áśvaláyana gives the whole Páda (अस्य to इन्द्र).
- P. 731. l. 23. (VI. 40, 2.) अयण° Ca. अयण° A.
- P. 732. l. 6. (VI. 40, 3.) सम्यग्निधनैः Ca. before दीप्ते.
- P. 732. l. 25. (VI. 40, 5.) पारणे A. Ca. पारये B. पारणे ?
- P. 735. l. 12. (VI. 41, 5.) प्रजासु from B.
- P. 736. l. 13. (VI. 42, 2.) अजिर्गैत्यर्थः । तद्भावसाधन ॥ अजिर्गैत्यर्थः । तद्भावसाधना । Ca. अजिर्गैत्यर्थभा-
वसाधन A. अजिर्गैत्यर्थात् भावसाधन अजीयशब्दः B.
- P. 736. l. 15. (VI. 42, 2.) अन्य आह A. अन्यथाहा Ca.
- P. 738. l. 6. (VI. 43, 3.) Ca. gives as the beginning of this verse, अथ तृतीया । यस्य
ग अंतरिति ।; but this is followed by the commentary to the 4th verse: exactly
the same occurs in B.
- P. 740. l. 12. (VI. 44, 4.) अनुग्राहकं A. अनुग्रहकं Ca.
- P. 741. l. 5. (VI. 44, 6.) विस्तार्येत A. B. विस्तार्ये Ca.
- P. 741. l. 7. (VI. 44, 6.) यस्मिंश्चेंद्रे ॥ यस्मिन् खेंद्रे A. यस्मिन्निंद्रे B. Ca.

P. 742. l. 4. (VI. 44, 8.) जालीयं B. जालीयं च A. जालीयं च Ca. From this verse B. gives again the complete commentary; agreeing, as formerly, more with A. than Ca. The Viniyogas, however, are omitted.

P. 749. l. 14. (VI. 44, 24.) हेतुगर्भयि° A. हेतुगर्भयि° B. गर्भहेतुयि° Ca. : cf. Sāyana VIII. 2, 5 and 7.

P. 749. l. 24. The Sanhitās contain at the end of the 44th hymn (Asht. IV. 7, 20.) the following Khila :

चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक् प्राणायानी देह इदं शरीरं ।
 द्वौ प्रत्यक्षापनुलोमी विसर्गावेतं तं मन्ये^a दशयन्तमुत्सं ॥ १ ॥
 उरश्च पृष्ठश्च^b कर्तौ च बाहू जंघे चोर उदरं शिरश्च ।
 रोमाणि^c मांसं रुधिरास्थिमज्जमेतच्छरीरं जलबुद्बुदोपमं ॥ २ ॥^d
 भुवौ ललाटे च तथा च कर्णौ हनू^e कपोलौ लुचकस्तथा^f च ।
 ओष्ठौ च दंताश्च तथैव जिह्वा मे तच्छरीरं मुखरत्नकोशं ॥ ३ ॥

P. 749. l. 26. (VI. 45, 1.) अतिनिवृत् A. Ca. अतिनिवृत् B. Ibidem, पादनिवृत् A. B. Ca. अतिनिवृत् B. Ca. °चृ° A. The Anukramanī has चृ°.

P. 751. l. 19. (VI. 45, 6.) अस्मभ्यं ॥ अस्मान् A. B. Ca.

P. 753. l. 14. (VI. 45, 13.) तंतस ॥ तंतसाप्य A. तंसाय B. तस Ca. : cf. Rv. VI. 18, 6.

P. 756. l. 6. (VI. 45, 23.) सीमयं ॥ सीमं A. सी B. ; left out in Ca.

P. 757. l. 4. (VI. 45, 26.) माषयितुं A. Ca. नाशयितुं B.

P. 757. l. 26. (VI. 45, 29.) त्वां from B.

P. 758. l. 10. (VI. 45, 31.) Ca. has in the margin, written by a later hand, वृवुर्नाम राजर्षिः काशच्छित् । A. Colebr. also has in the margin राजर्षिः, marked to be inserted after नाम. The Calcutta edition of Manu reads चृषु instead of वृवु; विजने instead of निजने; and महातपाः instead of महायशाः.

P. 758. l. 13. (VI. 45, 31.) कूले Ca. A. कुले B. जातितो A. B. ज्ञानतो Ca.

P. 759. l. 1. (VI. 45, 33.) तत्त्वं ॥ तत् B. A. नूनं Ca.

P. 759. l. 4. (VI. 45, 33.) धनस्य वा A. ; deest in Ca. धनस्य वादौ B.

P. 759. l. 24. (VI. 46, 1.) यथाश्चः ॥ यथाश्चः A. B. अश्चः Ca.

P. 762. l. 20. (VI. 46, 8.) राजनि A. B. जने Ca.

P. 763. l. 9. (VI. 46, 9.) शत्रुप्रेरितं ॥ सर्वप्रेरितं च A. सर्वप्रेरितं B. प्रेरिशकृमत् Ca.

P. 763. l. 19. (VI. 46, 10.) अंतमो अंतिमो Ca.

P. 764. l. 2. (VI. 46, 11.) यद्यदा before पक्षिणः A. B. Ca.

P. 764. l. 23. (VI. 46, 13.) महतो धनस्य from Ca.

P. 764. l. 24. (VI. 46, 13.) प्रेरयेः A. प्रेरयसि Ca. ; wanting in B. Again, in the next

^a त्वं मन्ये all, except S. 3.

^b पृष्ठीश्च S. 2.

^c लोमानि S. 3.

^d In S. 3. the

order of these two verses is inverted.

^e हनुः S. 1.

^f चुवुकः S. 3.

verse B. has प्रेरये: corrected to प्रेरयसि, and the second time प्रेरयसि. A. has प्रेरये: and प्रेरयसि; Ca. प्रेरयसे and प्रेरयसि ।.

P. 765. l. 12. (VI. 46, 14.) ग्रहीतव्ये A. गृहीते Ca. गृभीता गृभीते B.

P. 768. l. 19. (VI. 47, 6.) सर्वेद्रं हि A. B 1. सं च हि Ca. पूरयस्व ऐंद्रं हि.

P. 771. l. 11. (VI. 47, 12.) अभयरहितं A. Ca.; wanting in B.; probably to be corrected into °रहितत्वं ।.

P. 772. l. 8. (VI. 47, 14.) अयणार्थान् ॥ अयणार्थान् A. B. Ca., and again अयणद्वयैः A. B. Ca.

P. 773. l. 8. (VI. 47, 16.) पूर्वमपरं ॥ पूर्वं ॥ ॥ त इत्येवं B. पूर्वत इत्येवं A. पूर्वत इत्येवं Ca. पूर्वमपरं is taken from an old fragment of Sāyaṇa's Commentary.

P. 773. l. 9. (VI. 47, 16.) वर्धमानानां from B.

P. 774. l. 4. (VI. 47, 18.) प्रतिनियतदर्शनाय A. नियत° Ca. प्रतिदर्शनाय B.

P. 775. l. 16. (VI. 47, 20.) नोस्मान् (नास्मात् A. Paris and C. Mill) अतः सापिरक्षतु A. अस्मान् अतः ॥ कारणात् हे वृह° etc. Ca.; left out in B.

P. 775. l. 17. (VI. 47, 20.) प्रवेदयः Ca. प्रदेवय A. प्रचोदय B.

P. 778. l. 21. (VI. 47, 28.) शीघ्रगामी ॥ शीघ्रगामिनं A. B. Ca.

P. 779. l. 13. (VI. 47, 29.) वधकर्मणः A. Ca. शब्दकर्मणः B. and Roth's edition.

P. 781. l. 3. (VI. 48, 1.) यवमध्यांता A. B. Ca. यवमध्या Anukramanī.

P. 781. l. 4. (VI. 48, 1.) तृतीयद्वा° ॥ तृतीया द्वादशका अष्टकेति A. तृतीयो द्वादशको अष्टकेति B. तृतीयो द्वादशकेति Ca.

P. 785. l. 11. (VI. 48, 8.) कर्तरि ॥ कर्तारं A. B. Ca.

P. 786. l. 15. (VI. 48, 11.) यागाय B. यामाय A. Ca.

P. 788. l. 5. (VI. 48, 15.) पूषणं पोषकं from B.

P. 791. l. 8. (VI. 48, 22.) From सकृत् to सकृत् only in A. Colebr., and partly in B

P. 791. l. 11. S. 1. has at the end of this hymn the following verse :

यस्तृणैरध्ययनं तद्धीतिं स्तृणानि भवते भव ।

वापीकूपतडागानां समुद्रं गच्छ स्वाहा ॥

सूक्तांते स्तृणान्यग्नौ ॥

P. 795. l. 5. (VI. 49, 7.) A. Paris and C. Mill have a lacuna after धर्मितुमश° to वृष्ट्या तपये at the end of the 11th verse.

P. 795. l. 14. (VI. 49, 8.) वचस्या वचसा Ca.

P. 795. l. 26. (VI. 49, 9.) तत्प्रजायत B. तयत A. तय Ca.

P. 797. l. 1. (VI. 49, 11.) नभस्तलं Ca. नभस्पलं A. B.

P. 797. l. 2. (VI. 49, 11.) देशश्चित्तं A. देशश्चित्तः B. Ca.

P. 797. l. 10. (VI. 49, 12.) क्षिप्रगमनाय A. क्षिप्रगामिने B. Ca.

P. 800. l. 17. (VI. 50, 3.) महो महत् ॥ बृहन्महत् A. Ca. महत् B.

P. 801. l. 25. (VI. 50, 6.) प्रदेयात् Ca. प्रदद्यात् B. B 1; left out in A.

P. 803. l. 12. (VI. 50, 10.) परिचरणकैः A. परिचरकैः Ca. परिचारकैः B.

P. 810. l. 12. (VI. 51, 11.) क्षाम निवासभूमिं Ca. क्षां ता निवास तादृशाः भूमिं B. क्षां भूमिं A.

- P. 811. l. 21. (VI. 51, 14.) अदातारं A. B. आदातारं Ca.
P. 811. l. 22. (VI. 51, 14.) अदानपट B. आदान A. Ca.
P. 813. l. 2. (VI. 52, 1.) इयद्युराम ॥ इयद्युराम B. इयद्युरह Ca. इयद्याह A.
P. 813. l. 16. (VI. 52, 2.) स्वस्याधि° ॥ स्वस्याधि° A. स्वाधि° B. Ca.
P. 814. l. 3. (VI. 52, 3.) दृष्यमाणान् Ca. पृष्यमाणान् A. दृयमाणान् B.
P. 815. l. 18. (VI. 52, 7.) निषणा भवत A. उपाविष्टा भवन्तु B. निपीदत उपविशत Ca.
P. 816. l. 20. (VI. 52, 12.) यथानुपूर्व्या A. B. Ca.
P. 817. l. 17. (VI. 52, 14.) चित्तेन ॥ चित्तेय A. B. चित्तेय Ca. चित्तेय ?
P. 818. l. 6. (VI. 52, 15.) माया before प्रज्ञानाम from B.
P. 824. l. 25. (VI. 55, 1.) Ca. has after संगच्छापहे the remark, यद्वा आयामित्यस्याद्याश्चरलोपे
यामिति भवति । आयां सचावहे इति संबंधः ॥
P. 826. l. 7. (VI. 55, 6.) निशृभाः etc. : cf. Nir. VI. 3.
P. 827. l. 10. (VI. 56, 4.) स्तुतेद्र A. B.
P. 827. l. 10. (VI. 56, 4.) यदुद्दिश्य Ca. यमुद्दिश्य A. यत् यमुद्दिश्य B. It was probably
यदुद्दिश्य.
P. 828. l. 2. (VI. 56, 6.) सर्वदा deest in B.
P. 829. l. 4. (VI. 57, 4.) इंद्रः after यद्यदा A. B. Ca.
P. 829. l. 10. (VI. 57, 5.) इंद्रस्य after देवस्य by conjecture. B. inserts it at the
beginning of the verse.
P. 829. l. 18. (VI. 57, 6.) यथा before आकर्षति by conjecture.
P. 829. l. 22. (VI. 58, 1.) वैश्वदेवस्य A. पौष्णस्य Ca.
P. 830. l. 8. (VI. 58, 1.) प्रकाशेन ॥ प्रकाशन Ca. प्रकाशे A. B.
P. 830. l. 10. (VI. 58, 1.) एकं after अन्यत् by conjecture. The passage is left out
in B. Ca.
P. 830. l. 15. (VI. 58, 1.) पूषन् after अन्नवन् from Ca.
P. 830. l. 17. (VI. 58, 1.) यज्ञियं ते अन्यद्यज्ञियं ते अन्यदिति वा A. Ca. यजतं ते अन्यद्यज्ञियं ते अन्यत्
B. and Roth's edition.
P. 830. l. 18. (VI. 58, 1.) कर्मणी A. B. Ca. कर्म Roth's edition.
P. 831. l. 15. (VI. 58, 3.) प्राहैषीत् ॥ प्राहौषीत् A. B. Ca., a common mistake of the
MSS., which must be corrected also in vol. I. p. 477. l. 20. and p. 919. l. 16.
P. 831. l. 17. (VI. 58, 3.) Sáyana mistook the voc. कृत for the nom. कृतः.
P. 832. l. 1. (VI. 58, 4.) अस्मिनो वरुणादयो Ca.
P. 833. l. 4. (VI. 59, 2.) श्रूयते Ca. स्तूयते A. B.
P. 833. l. 10. (VI. 59, 3.) संगतौ after समवेतौ from B. Ca.
P. 833. l. 22. (VI. 59, 4.) वाकं only in A., and struck out by a later hand in A. Colebr.
P. 833. l. 22. (VI. 59, 4.) जोषं after प्रीतिकरं repeated in A. B. Ca.
P. 833. l. 24. (VI. 59, 4.) भक्षयथः Ca. भक्षयः B. भजयः A.
P. 833. l. 25. (VI. 59, 4.) The passage from Yáska is left out in B.; Ca. con-
cludes with सुतेष्वित्यादि.

- P. 834. l. 1. (VI. 59, 4.) तेष्मृतस्य वर्धयितासौ न A.; not in Roth's edition.
- P. 834. l. 1. (VI. 59, 4.) योऽयं ॥ अथ योऽयं Roth's edition. जोषं A.
- P. 834. l. 12. (VI. 59, 5.) Some substantive is required after व्यापकान्; it was probably दिवसान्.
- P. 836. l. 26. (VI. 60, 1.) वसुसमूहस्य from Ca. वासयितव्यस्य B.; deest in A.
- P. 841. l. 24. (VI. 61, 1.) The Rig-vidhāna reads द्विजः । नित्यं जपेत् ।
- P. 842. l. 23. (VI. 61, 2.) पाठावची A. पाठाची Ca.; not in B., where the latter part of the verse is left out.
- P. 843. l. 13. (VI. 61, 4.) क्रियायां from B.
- P. 844. l. 19. (VI. 61, 9.) Ca. has चृतावरी उदकवती at the beginning of the verse, but omits from तथा to अतिनयतु. A. and B. read चृतावरी; against the text.
- P. 844. l. 20. (VI. 61, 9.) छंदसीति Ca. छंदसः A. B.
- P. 844. l. 21. (VI. 61, 9.) अतिनयतु B. अभि नयतु A.
- B., as before, gives only an extract of the commentary from the beginning of the 5th Ashṭaka. B 1., however, is more complete; and as the two MSS. begin to differ, the various readings of each have been noted, where they seemed to be of importance.
- P. 847. l. 17. (VI. 62, 1.) प्रसंतौ ॥ प्रसनवंतौ A. B. Ca. प्रसवंतौ B 1.
- P. 847. l. 18. (VI. 62, 1.) अश्वैरन्वितौ ॥ अश्विनौ (twice) अश्वैरन्वितौ A. Paris and C. Mill. अश्वैरश्विनौ A.; not in B 1. B 4. Ca.
- P. 847. l. 18. (VI. 62, 1.) अर्चनीयमंत्रसाध्येः A. मंत्रसाध्येः B. अग्रगीतमंत्र° साध्येः Ca. B 1.
- P. 848. l. 2. (VI. 62, 1.) तमोनिवारणात् परियु° ॥ तमोनिवारणात् पर्युयू° Ca. °णान्पर्युयू° A.
- P. 849. l. 13. (VI. 62, 5.) शस्त्रैः B. Ca. शस्त्रेण B 1.
- P. 849. l. 16. (VI. 62, 5.) बलनशीलौ ॥ बला or बला Ca. बल A.; deest in B 4. बलान or बलान B 1.
- P. 851. l. 10. (VI. 62, 9.) मध्यम Ca. sec. man. उत्तम A. Ca. B 1.
- P. 851. l. 11. (VI. 62, 9.) ननु before मनुष्याणां A. and Ca. margin; not in A. Paris and C. Mill. न तु B 1. द्रोहायैनमा° Ca. B 1. द्रोहायैचमा° A.
- P. 853. l. 6. (VI. 63, 2.) The words from रिषो to अस्मदीयं, with the exception of गृहं before रिषो, which is given by conjecture, are taken from Ca. B 1. has the same as far as अंतः; but omits the rest, तथा रक्षां.
- P. 853. l. 17. (VI. 63, 3.) नृक्ष पृक्ष नक्ष Ca. A. Paris and C. Mill. नृक्ष नक्ष A. नक्ष पृक्ष नक्ष नक्ष B 1.
- P. 854. l. 10. (VI. 63, 5.) अयितुं A. अयर्थं Ca. अयेयर्थं B. अर्थं B 1.
- P. 855. l. 1. (VI. 63, 6.) अन्यपतन् B 1. अनुपतन् A. B. Ca.
- P. 856. l. 6. (VI. 63, 9.) पुरुषान्नथानश्चान्वा Ca. B 1. and A. P. रथानश्चान्वा A.; left out in B 4.
- P. 856. l. 7. (VI. 63, 9.) अनुगुणाः A. Ca. B 1. अनुगुणान् B 4.
- P. 862. l. 13. (VI. 66, 1.) रूपं and विदुषे from A. Paris and C. Mill. वसुरुतं चिकितुषे स्तोत्रे B 1.

- P. 863. l. 7. (VI. 66, 3.) सर्वज्ञाता ॥ सर्वज्ञाते A. Ca. B 1. B 4.
P. 863. l. 9. (VI. 66, 3.) भवनाय B 1. सवनाय A. Ca. B 4.
P. 864. l. 3. (VI. 66, 5.) उच्चार्यंतः A. B. Ca. धार्यंतः A. P. and C. Mill.
P. 865. l. 13. (VI. 66, 8.) दीप्तस्यापि A. P. and C. Mill. दीप्तस्यावा A. pr. man. दीप्तस्या A. sec. man. द्योत दीप्तस्य B 1. दीप्तस्यास्या Ca. दीप्तस्यास्य B 4.
P. 866. l. 1. (VI. 66, 9.) य ॥ इय A. Ca. इयात् A. P. and C. Mill. इम B 1.
P. 866. l. 2. (VI. 66, 9.) राजपुरुष ॥ राजः पुरुष A., A. P., C. Mill, Ca. B 1.; deest in B 4.
P. 866. l. 16. (VI. 66, 11.) भोजमानच्छृङ्गि । भोजमानायुधं B 4.
P. 868. l. 4. (VI. 67, 3.) वा after स्तूयमानौ A. Ca. B 1.
P. 868. l. 15. (VI. 67, 4.) प्रभूतौ B. प्रभूतांतौ A. Ca.
P. 870. l. 16. (VI. 67, 9.) यद्येऽयजंतो जनाः A. P., C. Mill. यद्ये यजः A. यद्य यजः Ca. यद्ये B 4.
यत् ये यज B 1.
P. 870. l. 18. (VI. 67, 9.) न यज्ञयुक्ताः B 4. यज्ञयुक्ता न A. Ca. B 1.
P. 870. l. 19. (VI. 67, 9.) पुनंतीति पुत्राः । न पुत्रा अपुत्रा इत्यर्थः । A. Paris.
P. 872. l. 11. (VI. 68, 2.) Four leaves are wanting in A. Colebrooke. The lacuna extends from this verse to VII. 1, 2. Consequently for this part A. is represented only by A. Paris and C. Mill.
P. 873. l. 14. (VI. 68, 4.) स्तुतिभिर्वर्धयंते B. Ca. स्तुत्या वर्धते वर्धयंति A. P.; left out in C. Mill.
P. 874. l. 1. (VI. 68, 5.) प्राप्येत् A. P., C. Mill. प्राप्येत् Ca. B 4. प्राप्येत् B 1.
P. 875. l. 13. (VI. 68, 9.) सम्राजे आज्ञया राज्ञां शासकाय B. Ca. सम्राजोऽज्ञां शंसकाय A. P., C. Mill.
P. 875. l. 16. (VI. 68, 9.) शोचिषा तेजसा युक्तः A. P., C. Mill. B. Ca., omitting this, have शोचिषा दीप्या after द्यावापृथिव्यौ.
P. 876. l. 12. (VI. 68, 11.) पात्रेषु B. Ca. पाने A. P., C. Mill.
P. 876. l. 18. (VI. 69, 1.) गाणगारिर्देवत° ॥ गाणगारे देवत° Ca. गणागारिदेवत° A. P., C. Mill. गाणगारिर्देवत° Ásvaláyana. गाणगारिदेवता° B 1.
P. 877. l. 4. (VI. 69, 1.) कर्मणो left out in B. Ca.
P. 877. l. 4. (VI. 69, 1.) सेवेयां ॥ सेवयेयां A. P., C. Mill; left out in B. Ca.
P. 878. l. 19. (VI. 69, 5.) विचक्रमाये not in B. Ca.
P. 879. l. 7. (VI. 69, 6.) सोमनिधानः ॥ सोमाभिधानः A. P., C. Mill. सोमाभिधानाः B 1.; deest in B 4. Ca.
P. 879. l. 13. (VI. 69, 7.) मध्वोऽस्य मदकरं सोमं सोमस्य सोमं A. P., C. Mill. अस्य सोमस्य इमं सोमं मध्वः मधुरं Ca. in marg. मध्वः मधुरस्य मधुरं अस्य सोमस्य इमं सोमं B 4. The whole passage omitted in B 1.
P. 880. l. 13. (VI. 70, 1.) The Súra is omitted in A. P., C. Mill, B 1. Ca. It stands in Ásvaláyana, Śrauta-Súra, IX. 5.: घृतवती भुवनानामभिश्चियेन्द्रं चृभुभिर्वाजवह्निः etc.
P. 881. l. 1. (VI. 70, 1.) धारणेन B. Ca. धारकेन A. P., C. Mill.
P. 881. l. 2. (VI. 70, 1.) बहुकार्ये वा भवतः B 1. Ca. बहुकार्येति भावः A. P., C. Mill.
P. 882. l. 14. (VI. 70, 4.) यागाः प्रवर्तन्ते A. P., C. Mill. यागाः प्रवर्तन्ते B. Ca.

P. 882. l. 21. (VI. 70, 5.) उदकार्यकर्मणौ Ca. B 4. उदकार्ये कर्मणौ A. P., C. Mill. उदकार्य कर्मणौ B 1.

P. 883. l. 10. (VI. 70, 6.) विश्वशंभुवा सर्वस्य भावयित्री from B 4.

P. 883. l. 18. (VI. 71, 1.) इत्यनूतिष्ठेत् is wanting in Áśvaláyana MS.

P. 884. l. 4. (VI. 71, 1.) सवनाय सुवनाय etc. ॥ सवनाय सवनाय सवनाय दानाय वा A. P. सवनाय सचनाय दानाय वा C. Mill. सवनाय दानाय वा B 1. Ca. सवनाय दानाय B 4. It might have been सवनाय सुवनाय प्रेरणाय दानाय वा.

P. 884. l. 21. (VI. 71, 3.) सुखकारिभिः A. P. सुखकैः B. Ca.; left out in C. Mill.

P. 885. l. 2. (VI. 71, 3.) शत्रुः taken from B. Ca. नोऽस्माकं is repeated before माकिः in A. P., C. Mill, Ca. B 1.

P. 886. l. 4. (VI. 71, 6.) किंच बहूक्त्या । Ca. A. B 1. किं बहुना B 4.

P. 886. l. 18. (VI. 72, 1.) अलभयतं च जनान् ॥ अलभयतं वा जनान् अलभयतं वा जनान् Ca. अलभयतं B 4. अलभयत वा जनान् B 1.

P. 887. l. 1. (VI. 72, 2.) व्युच्छंती ॥ व्युच्छंती व्युच्छन् Ca. व्यूच्छंती व्यंछन् B.

P. 888. l. 8. (VI. 72, 5.) शत्रुसैन्याभिभावुकं from B 4.

P. 888. l. 15. (VI. 73, 1.) Some words are left out after इति, which are to be supplied in this manner: स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । सूत्रितं च । बृहस्पतिः समजयद्वसूनि. Cf. VII. 11, 2.

P. 889. l. 23. (VI. 73, 3.) संभक्तुकामः ॥ संभक्तुकामः A. P., C. Mill. संभक्तुमिच्छन् Ca. B 4. संभक्तुमिच्छन् B 1.

P. 891. l. 5. (VI. 74, 3.) शिथिलबंधं ॥ शिथिलं बंधं A. P., C. Mill. शिथिलबद्धं B 1. Ca.

P. 892. l. 3. (VI. 75, 1.) इप्सुस्तिरूपत्वात् etc. Ca. इप्सुस्तिरूपनिमित्तदेवताके A. P., C. Mill. इप्सुस्तिरूपत्वात् B 1.

P. 894. l. 1. (VI. 75, 4.) समनस्केव from B. Ca. इव stands for यथा, otherwise we might write तजंती.

P. 894. l. 4. (VI. 75, 4.) चूर्पेगिभ्यां निः Ca. चूर्पेगिभ्यां विः A. P., C. Mill; omitted in B 1. The Sūtra is not to be found in the Unádi-sūtra, where चूर्णि and अग्नि are formed by a different rule.

P. 896. l. 24. (VI. 75, 10.) मेष्ट ॥ मा रिष्टा A. P., C. Mill. माष्ट B 4. मा इशिष्ट Ca. B 1.

P. 897. l. 18. (VI. 75, 11.) शर्मे शरणं प्रयच्छंतु A. शर्मे यच्छंतु Ca. शर्मे यच्छंति B 1.

P. 897. l. 25. (VI. 75, 12.) हटा from B. Ca.

P. 900. l. 8. (VI. 75, 18.) उरुतरं ॥ उरु तुभ्यं A. P., C. Mill, Ca. उरु B.

My copy of the Paris MS. terminates with the sixth Maṇḍala.

Maṇḍala VII.

P. 901. l. 1. (VII. 1, 1.) The introduction and the commentary to the first verse are given from B 1. Ca. and C. Mill.

P. 901. l. 12. (VII. 1, 1.) Before प्रातरनुवाके, Ca. reads अविवाहनु. The whole passage omitted in C. Mill. Sáyana may have written अविवाक्सेऽहनि, which, as I observed too late, is a reading supported by the authority of Dr. Stephenson's MS.

P. 902. l. 7. (VII. 1, 1.) आगम्यमतनयंतं वा ॥ आगम्य तनयंतं वा Ca. B 1. आगम्यमतनंतं वा C. Mill. गम्यं B 4.

P. 902. l. 8. (VII. 1, 1.) हस्तप्रच्युता हस्तगत्या Ca. B 1. हस्ते च्युता हस्ते गत्या C. Mill. हस्तच्युता B 4.

P. 906. l. 11. (VII. 1, 13.) अप्रीतिपिपयात् A., C. Mill, C. Wilson. अप्रति° B. Ca.

P. 907. l. 6. (VII. 1, 15.) A. Ca. B 1. have सेदग्निर्यो after प्रचोपकं. B 4. places समेष्टारं प्रचोपकं after स्तोताः.

P. 908. l. 6. (VII. 1, 18.) अनवरतः B 1. अनववरतः A. अनववरतः Ca. अनवरतः B 4. अनवरत C. Mill.

P. 909. l. 2. (VII. 1, 20.) अथवा B 1. यथा वा A. Ca.; deest in B.

P. 909. l. 3. (VII. 1, 20.) त्वं before त्वत्परि° by conjecture. See, however, VII. 3, 10.

VII. 7, 7.

P. 909. l. 4. (VII. 1, 20.) अविनाश° B 1. A. Ca. अविनाशि° Yaska.

P. 909. l. 16. (VII. 1, 21.) मोपक्षीयत ॥ नोपक्षीयत A. मापक्षीयतां B 4. मोपक्षीयत Ca., C. Mill. मोपक्षीयते B 1.

P. 909. l. 25. (VII. 1, 22.) निग्रह° C. Mill, B. Ca. विग्रह° A.

P. 910. l. 10. (VII. 1, 23.) क्वास्ते B 4. कास्त A. Ca. B 1.

P. 911. l. 14. (VII. 2, 1.) पञ्चाविष्टाविदं ॥ साविष्टाविदं A. Ca. सोविष्टाविदं B 1.

P. 912. l. 2. (VII. 2, 1.) देशं is left out after समुच्छ्रितं in A. B. C.

P. 912. l. 10. (VII. 2, 2.) सौमिका हविःसंस्थादीनि च C. Mill, C. Wilson. सौमिकानि इतराणि च B 1. सौमिकानि च A. Ca. इतराणि सौमिकानि च B 4.

P. 913. l. 6. (VII. 2, 4.) पादै B 4. पादौ Ca. A. B 1.

P. 914. l. 1. (VII. 2, 6.) दिव्ये दिवि भवे मही महती from B.

P. 915. l. 2. (VII. 2, 9.) तुरीपं 1. This is the correct reading instead of तुरीपं, as printed by mistake in III. 4, 9. Devarājajavan explains तुरीपं by तूर्णे व्यात्रं शीलमस्य 1. शिनः 1. तूर्णेपि सत् तुरीपं 1. उदक्कमभिधेयं 1.

P. 915. l. 17. (VII. 2, 10.) जननानि B 4. जानन् A. B 1. जनाना Ca. जनान् C. Mill, C. Wilson.

P. 916. l. 1. (VII. 2, 11.) अस्माकं ॥ अस्मान् A. B. C.

P. 917. l. 18. (VII. 3, 4.) खादति ॥ सादति A. Ca. सीदति B.

P. 918. l. 2. (VII. 3, 5.) आहवनीयायतने ॥ आहवनीयायते A. आहवनीयायेति Ca. आहवनीये C. Mill. आयतने B 4. आहवनीयातनेये B 1.

P. 919. l. 8. (VII. 3, 8.) रक्षेः ॥ रक्ष A. B. Ca. रक्ष्याः C. Mill, C. Wilson.

P. 922. l. 7. (VII. 4, 5.) वनिभिश्च ॥ वनिनश्च A. B 1. Ca. वनिनिश्च C. Mill.

P. 922. l. 24. (VII. 4, 7.) परिपद्यं to धनं from B 4. Ca.; deest in A. B 1.

P. 923. l. 23. (VII. 4, 9.) त्वमु to निपाहि from B 4.

P. 925. l. 2. (VII. 5, 2.) वा before वावृधानः by conjecture.

P. 925. l. 9. (VII. 5, 3.) असितवर्णाः ॥ असिक्तवर्णाः A. Ca. B.

P. 926. l. 7. (VII. 5, 5.) महान्तं A. B. Ca.; deest in C. Mill.

P. 926. l. 8. (VII. 5, 5.) हरणाद् after हरितः A. Ca.; deest in B.

- P. 926. l. 19. (VII. 5, 6.) असेवंत ॥ सेवंत A. B. Ca., C. Mill.
- P. 927. l. 6. (VII. 5, 7.) कामान् च ॥ कामान्या A. Ca., C. Mill, B I. कामान् B 4.
- P. 927. l. 15. (VII. 5, 8.) इममन्नं C. Mill, B I. इममन्नमिषं A. Ca.
- P. 929. l. 8. (VII. 6, 3.) वृथा कालस्य नेतृन् । A. Ca. वृथा कालस्योत्थेष्टृन् B 4.
- P. 929. l. 9. (VII. 6, 3.) अग्निः to चकार from C. Mill; deest in A. Ca. पूर्वः पुरातनः अग्निः अपरान् पुरुषान् अयज्यून यागानहान् चकार B 4.
- P. 930. l. 19. (VII. 6, 7.) अंतरिष्वाणि ॥ अंतरि° A. B. Ca., C. Mill.
- P. 931. l. 2. (VII. 7, 1.) दश सूक्तेषूक्तो C. Mill. दशसूक्त उक्तो A. Ca. B I.
- P. 932. l. 7. (VII. 7, 3.) इडायां Ca. इलायां B 4. इजयां A.; deest in C. Mill.
- P. 933. l. 12. (VII. 7, 6.) विकल्प्यंत C. Mill, B I. विलुप्यंत A. Ca.
- P. 933. l. 14. (VII. 7, 6.) मानुषाणां was most likely a mistake in the original MS. of Sáyana. There is no various reading in any MS., but what Sáyana intended to write was माषाणां ।
- P. 934. l. 18. (VII. 8, 2.) दीप्तिः B I. दीप्तिः A. B. Ca. दीप्तिः C. Mill.
- P. 941. l. 5. (VII. 10, 5.) सूर्यस्य A. Ca., C. Mill, C. Wilson, B I; left out in B 4.
- P. 943. l. 3. (VII. 11, 5.) किमर्थमि° ॥ किमित्यत A. Ca., C. Mill, B I.
- P. 944. l. 11. (VII. 12, 3.) वर्धेति from C. Mill.
- P. 946. l. 6. (VII. 15, 1.) प्रायेण सर्वत्र Ca. A.; lacuna in C. Mill, B.
- P. 947. l. 6. (VII. 15, 1.) From पावकवंतौ to स्वस्वय° from Ca., C. Mill.
- P. 947. l. 7. (VII. 15, 1.) भगिनो ॥ भगि Ca. भगा C. Mill.
- P. 948. l. 24. (VII. 15, 7.) कल्याणस्तोत्रिकं । We should expect कल्याणस्तोत्रकं, and this is the reading of one MS. in VII. 15, 8.
- P. 949. l. 25. (VII. 15, 11.) नोऽस्मभ्यं repeated after पाठात् in A. C. Ca. B I; not in B 4.
- P. 950. l. 2. (VII. 15, 11.) °भागिनी C. Ca. भागी A. भागि B I.
- P. 952. l. 5. (VII. 16, 2.) वसिष्ठानां B 4. वसिष्ठा A. C. Ca. B I.
- P. 953. l. 8. (VII. 16, 5.) कामयस्व ॥ कामय त्वं A. B. C. कामय च B I.
- P. 953. l. 17. (VII. 16, 6.) यः before सुशंसो by conjecture.
- P. 955. l. 13. (VII. 16, 11.) सोमेन पात्रं A. Ca. B. सोमपात्रं B I. उत्सिचध्वं seems to be taken by Sáyana in the sense of सिंचध्वं or पूरयत.
- P. 955. l. 25. (VII. 17, 1.) सप्तपि C. Mill. सप्तदशापि A. Ca. सदा B I.
- P. 956. l. 12. (VII. 17, 2.) यज्ञगृहस्य देव्यो वा A. Ca. B I. यज्ञस्य गृहस्य देव्यो च C. यज्ञगृहस्य B.
- P. 959. l. 22. (VII. 18, 5.) गांधानि तलस्यशीनि B.
- P. 959. l. 23. (VII. 18, 5.) बोधमानं A. B. C. बाधमानं? cf. Rv. I. 100, 18.
- P. 960. l. 6. (VII. 18, 6.) न तु सनतः C. न तु समंत अन A. न तु सतु शंत आशुत Ca. न तु सनंतः B I.
- P. 960. l. 9. (VII. 18, 6.) नियंतिता B. वयंतिता A. Ca. अवयंतिता B I. इवयंतिता C.
- P. 960. l. 12. (VII. 18, 6.) मत्स्यजनपदा Ca. A. । मत्स्या इव जनपदा B I.
- P. 960. l. 21. (VII. 18, 7.) तपोभिः अप्रवृद्धा A. Ca. B I. तपोभि वृद्धा C. तपोभिः प्रवृद्धा B.
- P. 961. l. 1. (VII. 18, 7.) अजगन् B. C. अजगत् B I. अजगन् अजगत् Ca. अजगन् अजगन् A.

- P. 961. l. 12. (VII. 18, 8.) पान्यमानः ॥ पालयमानः A. C. Ca. पलायमानः B 4. पालयमानाः B 1.
- P. 961. l. 19. (VII. 18, 9.) यथापूर्व B. C. यथापूर्व A. Ca.
- P. 961. l. 21. (VII. 18, 9.) न्यर्षमगतं B. न्यर्ष आगतं A. C. Ca. न्यर्ष आगतं B 1.
- P. 961. l. 24. (VII. 18, 9.) सुतोक्तान् ॥ सुतोक्तमानान् A. C. Ca. B 1. सुप्तु सपत्यसंपुक्तान् B 4.
- P. 962. l. 9. (VII. 18, 10.) निमित्तार्थे B 1. निमित्तार्थे A. निमित्तार्थे Ca. निमित्त C.
- P. 962. l. 21. (VII. 18, 11.) युषाध्यर्षुरिष etc. ॥ युषाध्यर्षुरिष सन्नन् यज्ञगृहे बर्हिर्यस्मिन्नुद्धे गूर etc. A. Ca. B 1. अध्यर्षुरिष स यथा सन्नन् यज्ञगृहे बर्हिः यस्मिन्नुद्धे गूर etc. B. यथाध्यर्षुरिषा सन्नन् यज्ञगृहे बर्हिः यस्मिन्नुद्धे सपत्नान् नि शिशति नितरां लुनाति तस्मिन्नुद्धे गूर etc. C. Mill, C. Wilson.
- P. 964. l. 8. (VII. 18, 15.) बाध्यते B 1. बाध्यते A. B 4. C. Ca.
- P. 965. l. 5. (VII. 18, 17.) अग्नीन् ॥ अग्नीन् B. अग्नान् A. C. Ca. B 1.
- P. 965. l. 6. (VII. 18, 17.) वेश्यादेः कृत्यसूच्यै चाकरोद A. वेश्यादेः त्रस्य सूच्यै चाकरोद Ca. वेश्यादेः कृत्यसूच्यै दे चाकरोद C. Mill. वेश्यादेः कृत्यं सूच्यैव करोद B 1.; deest in B 4. यूपादेः कृत्यं?
- P. 965. l. 8. (VII. 18, 17.) धनानि deest in A. B 1.
- P. 965. l. 16. (VII. 18, 18.) विंद । लभ (it would be better to read लभस्) यो भेदः ॥ विंद लभ स्तुषतः etc. B. वद उभयोरभेदः A. Ca. वा उभयोरभेद C. विद उभयोरभेदः B 1.
- P. 967. l. 6. (VII. 18, 21.) उपगच्छन्ति ॥ अपगच्छन्ति A. C. Ca. अवग° B 1.
- P. 967. l. 13. (VII. 18, 22.) इंदं ॥ इंदः A. B. Ca. इंद C.
- P. 967. l. 16. (VII. 18, 22.) अतद्देवता° ॥ अतस्तद्देवता° A. Ca. अतद्देवता° C. B 1.
- P. 967. l. 22. (VII. 18, 23.) प्रशस्तातिसर्जना अद्वादिदानांगयुक्ताः Ca. A. प्रशस्तातिसर्वजनश्रद्धादिदानांगयुक्ताः C. Mill. प्रशस्तातिसर्जनश्रद्धादिकनामांगयुक्ताः B 1.
- P. 971. l. 12. (VII. 19, 6.) त्वया दत्तानि A. B 1.
- P. 973. l. 3. (VII. 19, 10.) शिवः कल्याणः गूर B 4.
- P. 973. l. 11. (VII. 19, 11.) कत्या रक्षणेन after शरीरेण B 4.

ऋग्वेदसंहिता

सायणाचार्यविरचितमाधवीयवेदार्थप्रकाशनामकभाष्यसहिता

शारमण्यदेशोत्पन्नेनंगलण्डदेशनिवासिना भट्टमोक्षमूलरेण संशोधिता

श्रीमद्भारतवर्षाधिपतीनामनुमत्या च

उत्तररणाभिधाननगरे

विद्यामंदिरसंस्थानमुद्रायंत्रालये मुद्रिता

संवत् १९१३ वर्षे

॥ तृतीयाष्टकचतुर्थाध्यायद्वादशवर्गादि पंचमाष्टकद्वितीयाध्यायपर्यंतं ॥

ओं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथ चतुर्थं मंडलं ॥

वामदेव्ये चतुर्थे मंडले पंचानुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके दश सूक्तानि । तेषु त्वां ह्यग्ने सदमिदिति विंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । त्वां ह्यग्ने विंशतिरस्यतिजगतीधृतय आद्या उपाद्याश्चतस्रो वारुण्यश्च वेति । मंडलद्रष्टा वामदेव ऋषिः । प्रथमा चतुःषष्ट्यक्षराष्टिर्द्वितीया द्विपंचाशदक्षरातिजगती तृतीया द्विसप्तत्यक्षरा धृतिश्चतुर्थ्याद्या अनादेशपरिभाषया सप्तदश त्रिष्टुभः । कृत्स्नस्य सूक्तस्य मंडलादिष्वग्नेयमिति परिभाषयाग्निर्देवता द्वितीयाद्यास्तिस्रो वरुण-देवत्या वा ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्याध्यायोपाकरणे मंडलादिहोमे विनियुक्ता ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

त्वां ह्यग्ने सदमि॒त्सम॒न्यवो॑ दे॒वासो॑ दे॒वम॒रतिं॑ न्ये॒रि॒र इति॑ ऋ॒त्वा न्ये॒रि॒रे ।
अम॑र्त्यं यज॒त म॒र्त्येषु॑ दे॒वमादे॑वं ज॒नत॑ प्र॒चेत॑सं वि॒श्वमादे॑वं ज॒नत॑ प्र॒चेत॑सं ॥१॥
त्वां । हि॒ । अग्ने॒ । सदै॑ । इत् । स॒ऽम॒न्यवः॑ । दे॒वासः॑ । दे॒वं । अ॒रतिं॑ । नि॒ऽए॒रि॒रे । इति॑ ।
ऋ॒त्वा । नि॒ऽए॒रि॒रे ।
अम॑र्त्यं । य॒ज॒त । म॒र्त्येषु॑ । आ॒ । दे॒वं । आ॒ऽदे॑वं । ज॒न॒त॒ । प्र॒ऽचे॑त॑सं । वि॒श्वं । आ॒ऽदे॑वं ।
ज॒न॒त॒ । प्र॒ऽचे॑त॑सं ॥१॥

वामदेवः स्तौति । हे अग्ने समन्यवः । मन्युः स्पर्धा । तया सह वर्तमानाः । स्वसमानैः स्पर्धमाना इत्यर्थः । देवासो देवनशीला इन्द्रादयो देवा देवं द्योतमानमरतिं शीघ्रं गंतारं त्वां सदमित्सदैव न्येरिरे हि । स्पर्धानिमित्ते युद्धे प्रेरयन्ति खलु । इतिशब्दो हेत्वर्थः । यस्माद्देवास्त्वां युद्धार्थं नितरां प्रेरयन्ति तस्माद्यजमानाः

ऋत्वा स्तुतिलक्षणेन कर्मणा न्येरिरे । यज्ञकर्मणि देवान्हविः प्रापयितुं देवानाह्नातुं च त्वां नितरां प्रेरयन्ति खलु । यजत यजनीय हे अग्ने अमर्त्य मरणधर्मरहितमा सर्वतो देवं द्योतमानं प्रचेतसं । प्रकृष्टं कर्मविषयं चेतो ज्ञानं यस्य तादृशं त्वां मर्त्येषु यागं कुर्वाणेषु मनुष्येष्वदेवमागंतारं जनत । देवा हविःश्रपणार्थमजनयन् । तथा प्रचेतसं कर्माभिज्ञमादेवं तत्तद्यज्ञेष्वगागंतारं त्वां विश्वं जनत । युगपन्नानादेशवर्तिषु यज्ञेषु यौगपद्येन हविरानयनार्थं व्याप्तं देवा अकुर्वन् ॥ न्येरिरे । ईर गतौ । लिटि मंचत्वादान्न भवति । सहेति योगविभागात्समासः । हियोगादनिघातः । ऋत्वा । जसादिषु छंदसि वावचनमिति नादेशभावः । यणादेशः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स भ्रातरं वरुणमग्र आ ववृत्स्व देवाँ अच्छा सुमती यज्ञवनसं ज्येष्ठं यज्ञवनसं ।

ऋतावानमादित्यं चर्षणीधृतं राजानं चर्षणीधृतं ॥ २ ॥

सः । भ्रातरं । वरुणं । अग्ने । आ । ववृत्स्व । देवान् । अच्छ । सुमती । यज्ञवनसं । ज्येष्ठं । यज्ञवनसं ।

ऋतवानं । आदित्यं । चर्षणिधृतं । राजानं । चर्षणिधृतं ॥ २ ॥

हे अग्ने स तादृशस्त्वं भ्रातरमेकस्थानवासेन भ्रातरं वरुणं । वृणोत्युदकमिति वरुणः । तं देवं यज्ञवनसं यज्ञैर्वननीयैर्हविर्भिः संभजनीयं यज्ञवनसं च यज्ञस्य संभक्तारं ज्येष्ठमतिशयेन प्रशस्यमृतावानमपां स्वामितयोदकवंतं सत्यवंतं वा आदित्यमदितेः पुत्रं चर्षणीधृतं मनुष्याणामुदकप्रदानेन धारकं सुमती शोभनबुद्ध्या हेतुना चर्षणीधृतं चर्षणिभिर्विद्वद्भिर्धृतं राजानं राजतं एतादृशं वरुणं देवं देवान् देवनशीलान् स्तोतृनच्छाभ्याववृत्स्व । आवर्तय । अभिमुखीकुरु ॥ ववृत्स्व । वृतु वर्तने । लोटि बहुलं छंदसीति विकरणस्य श्रुः । निघातः । सुमती । मंचे वृषेत्यादिना क्तिन्नुदात्तः । सुपां सुलुगिति तृतीयायाः पूर्वसवर्णदीर्घः । एकादेशस्वरः । ज्येष्ठं । प्रशस्यस्येष्टनि ज्य चेति ज्यादेशः । निच्चादाद्युदात्तः । एकादेशस्वरः । यज्ञवनसं । वन षण् संभक्तौ । कर्मकर्तरि चासुन्प्रत्ययः । गतिकारकयोरपि पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं चेति पूर्वपदस्वरः ॥

प्रवर्ग्येऽभिष्टव उत्तरस्मिन्पटले सखे सखायमित्येषा । सूचितं च । सखे सखायमभ्या ववृत्स्वोर्द्ध्व ऊ षु ण ऊतये । आ० ४. ७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

सखे सखायमभ्या ववृत्स्वाशुं न चक्रं रथ्येव रंह्यास्मभ्यं दस्स रंह्या ।

अग्ने मृळीकं वरुणे सचा विदो मरुत्सु विश्वभानुषु ।

तोकाय तुजे शुशुचान शं कृध्यस्मभ्यं दस्स शं कृधि ॥ ३ ॥

सखे।सखायां।अभि।आ।ववृत्स्वा।आशुं।न।चक्रं।रथ्याऽइव।रंह्या।अस्मभ्यं।दस्स।रंह्या।

अग्ने।मृळीकं।वरुणे।सचा।विदः।मरुत्सु।विश्वऽभानुषु।

तोकाय।तुजे।शुशुचान।शं।कृधि।अस्मभ्यं।दस्स।शं।कृधि ॥ ३ ॥

सखे सखिभूत दस्स दर्शनीय हे अग्ने त्वं तव सखायं वरुणमस्मभ्यमस्सदर्थ-
माववृत्स्व । अभिमुखीकुरु । तत्र दृष्टान्तः । रंह्या रंहणे गमने साधुभूतौ रथ्येव
रथे योजितावश्चौ यथाशुं शीघ्रगंतु चक्रं लक्ष्यदेशं प्रत्यभिमुखीकुरुतस्तद्वत् । हे
अग्ने सचा तव सहाये वरुणे मृळीकं सुखकरं हविर्विदः । लब्धवानसि । तथा
विश्वभानुषु सर्वतो व्याप्ततेजस्केषु मरुत्सु सुखकरं लब्धवानसि । आग्निवारु-
णाग्निमारुतयोः कर्मणोरिष्टवानसीत्यर्थः । शुशुचान दीप्यमान हे अग्ने तोकाय ।
तुज्यते पीड्यतेऽनेन माता गर्भवासेनेति तोकं पुत्रः । तस्मै तुजे । गच्छत्यने-
नानृण्यं पितेति तुक् पौत्रः । तस्मै शं सुखं कृधि । कुरु । दस्स दर्शनीय हे अग्ने
अस्मभ्यं शं कृधि । सुखं कुरु ॥ रथ्येव । रथस्येमावित्यर्थे रथाद्यदिति यत् । सुपां
सुलुगिति सुपो डादेशः । रंह्या । रंहशब्दात्तत्र साधुरिति यत्प्रत्ययः । यतोऽनाव
इत्याद्युदात्तत्वं ॥

त्वं नो अग्न इत्येतदारभ्येदं सूक्तमुत्तराणि सूक्तानि च प्रातरनुवाक आग्नेये
ऋतौ चैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे च विनियुक्तानि । सूचितं च । त्वं नो अग्ने वरुणस्य
विद्वानित्येतत्प्रभृतीनि चत्वारि । आ० ४. १३. । इति ॥ अवभृथेष्ट्यां स्विष्टकृ-
दर्थेऽग्नीवरुणौ यष्ट्यौ । तत्र त्वं नो अग्न इति द्वे याज्यानुवाक्ये । सूचितं च ।
अग्नीवरुणौ स्विष्टकृदर्थे त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वानिति द्वे । आ० ६. १३. ।
इति ॥ अस्नातो यद्यग्निहोत्रं जुहुयात्तदाग्निवारुणीष्टिः । तस्यामेते एव याज्या-
नुवाक्ये । त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती । ऐ० ब्रा०
१. ९. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्थी ॥

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेळोऽव यासिसीष्टाः ।

यजिष्ठो वह्नितमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥ ४ ॥

त्वं । नः । अग्ने । वरुणस्य । विद्वान् । देवस्य । हेळः । अव । यासिसीष्टाः ।

यजिष्ठः । वह्निऽतमः । शोशुचानः । विश्वा । द्वेषांसि । प्र । मुमुग्धि । अस्मत् ॥ ४ ॥

हे अग्ने विद्वान् सर्वपुरुषार्थसाधनोपायज्ञस्त्वं देवस्य द्योतमानस्य वरुणस्य हेळः क्रोधान् नोऽस्मत्संबन्धिनो वरुणकर्तृकान्पाशग्रहणानवयासिसीष्टाः । अपनय । यजिष्ठो यष्टुतमो वह्नितमो हविषामतिशयेन वोढा शोशुचानोऽतिशयेन दीप्यमानस्त्वं विश्वा सर्वाणि द्वेषांसि पापानि द्वेष्टुणि रजांसि वा अस्मदस्मत्तः प्र मुमुग्धि । प्रकर्षेण मोचय ॥ हेळः । हेदृ अनादरे । क्तिप् । शसि रूपं । शसः सुप्तादनुदात्तत्वे धातुस्वरः । यासिसीष्टाः । यसेर्ण्यंतादाशीर्लिङ् । यासि सीयुडागमः । छंदस्युभयथेति लिङ् । सार्वधातुक्त्वाणिलोपाभावः । अवपूर्वो यासिर्विनाशे वर्तते । मुमुग्धि । मुंचतेर्लोटि रूपं । बहुलं छंदसीति शपः श्रुः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।

अव यक्ष्व नो वरुणं रराणो वीहि मृळीकं सुहवो न एधि ॥ ५ ॥

सः । त्वं । नः । अग्ने । अवमः । भव । ऊती । नेदिष्ठः । अस्याः । उषसः । विऽउष्टौ ।

अव । यक्ष्व । नः । वरुणं । रराणः । वीहि । मृळीकं । सुऽहवः । नः । एधि ॥ ५ ॥

हे अग्ने स तादृशस्त्वमूती ऊत्या रक्षणेन नोऽस्माकमवमोऽर्वाचीनः प्रत्यासन्नः सन् अस्या उषसो व्युष्टौ व्युच्छने प्रातःकालेऽग्निहोत्रादिकर्मसिद्धार्थं नेदिष्ठो भव । अतिशयेनास्मदंतिकस्थो भव । यद्वा ऊत्या गमनेनास्माकमवमो रक्षको भव । किंच नोऽस्माकं वरुणं वरुणकृतं जलोदरादिरोगं आवरकं पापं वा अवयक्ष्व । अवयज । विनाशयेत्यर्थः । रराणोऽस्मदन्ते हविषि रममाणः । यद्वा यजमानेभ्योऽत्यंतफलप्रदस्त्वं मृळीकं सुखकरमिदं हविर्वीहि । भक्षय । किंच नोऽस्माकं सुहवः शोभनाह्वानोपेत एधि । भव ॥ नेदिष्ठः । अंतिकशब्दादिष्ठन्यंतिकवाढयोर्नेदसाधाविति नेद इत्यादेशः । निच्चादाद्युदात्तः । रराणः । रमतेः

कानचि मकारलोपश्चादंसः । यद्वा रातेर्यत्ययेन कानच् । अभ्यस्तानामादिः ।
एधि । अस्तेर्लोपि घुसोरेच्चावभ्यासलोपश्चेति ए इत्यादेशः । तस्यासिद्धत्वाद्बु-
द्ध्यो हेर्धिः । निघातः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अस्य श्रेष्ठा सुभगस्य संहदेवस्य चित्रतमा मर्त्येषु ।

शुचि घृतं न तप्त्रमध्यायाः स्पर्हा देवस्य मंहनेव धेनोः ॥ ६ ॥

अस्य । श्रेष्ठा । सुभगस्य । संहदेवः । देवस्य । चित्रतमा । मर्त्येषु ।

शुचि । घृतं । न । तप्त्रं । अध्यायाः । स्पर्हा । देवस्य । मंहनाऽइव । धेनोः ॥ ६ ॥

सुभगस्य सुष्ठु भजनीयस्याग्नेर्देवस्य श्रेष्ठातिशयेन प्रशस्या संहक् संहर्षिमर्त्येषु
चित्रतमातिशयेन चायनीया पूजनीया भवति । स्पर्हा सर्वैः स्पृहणीया भवति ।
तच्च दृष्टान्तः । यथा देवस्य क्षीरं कामयमानस्य पुरुषस्याध्याया अहंतव्याया गोः
शुचि तेजोयुक्तं घृतं क्षरणयुक्तं तप्त्रं क्षीरं स्पृहणीयं भवति । तच्चैव दृष्टान्तांतरं ।
यथा गां भिक्षमाणस्य मर्त्यस्य धेनोर्दोर्गध्या गोर्महनेव । मंहतिर्दानकर्मा । दानं
यथा प्रियकरं भवति तद्वत् ॥ सुभगस्य । आद्युदात्तं द्यच्छंदसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं ।
स्पर्हा । कर्षात्वतो घञोऽंत उदात्तः । देवस्य । दीव्यतीति देवः । दीव्यतेः कांत्यर्थस्य
पचाद्यचि रूपं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

चिरस्य ता परमा संति सत्या स्पर्हा देवस्य जनिमान्यग्नेः ।

अनंते अंतः परिवीत आगाच्छुचिः शुक्रो अर्यो रोरुचानः ॥ ७ ॥

चिः । अस्य । ता । परमा । संति । सत्या । स्पर्हा । देवस्य । जनिमानि । अग्नेः ।

अनंते । अंतरिति । परिऽवीतः । आ । अगात् । शुचिः । शुक्रः । अर्यः । रोरुचानः ॥ ७ ॥

अग्नेरग्न्यभिमानिनोऽस्य देवस्य त्रिस्त्रीण्यग्निवायुसूर्यात्मना त्रीणि ता तानि
प्रसिद्धानि परमोत्तमानि सत्या यथार्थभूतानि जनिमानि जन्मानि स्पर्हा सर्वैः
स्पृहणीयानि संति । यद्वाग्नेरेव त्रीणि जन्मानि दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निः
। ऋग्वे० १०. ४५. १. इति त्रीणि जाना परि भूषंत्यस्य । ऋग्वे० १. ९५. ३. इत्येव-

मादिषु मंत्रेषु प्रसिद्धानि । अनन्तेऽप्येते नभस्यन्तर्मध्ये स्वतेजसा परिवीतः
परिवेष्टितः शुचिः सर्वस्य शोधकः शुक्रो दीप्तियुक्तोऽत एव रोचमानो भृशं
दीप्यमानोऽर्यः स्वामी तादृशो देव आगात् । अस्मदीयं यज्ञं प्रत्यागच्छतु ॥ सत्या ।
शेष्ठं दसि बहुलमिति शेरुक् । परिवीतः । व्येज् संवरणे । कर्मणि क्तः । यजादि-
त्वात्संप्रसारणं । गतिरनन्तर इति गतेः प्रकृतिस्वरत्वं । अर्यः । ऋ गतौ । अर्यः
स्वामिवैश्ययोरिति यत्प्रत्ययांतो निपातितः । स्वामिन्यंतोदात्तत्वं वक्तव्यमित्यं-
तोदात्तत्वं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स दूतो विश्वेदभि वष्टि सद्मा होता हिरण्यरथो रंसुजिह्वः ।

रोहिदंश्चो वपुथो विभावा सदा रण्वः पितुमतीव संसत् ॥ ८ ॥

सः । दूतः । विश्वा । इत् । अभि । वष्टि । सद्म । होता । हिरण्यऽरथः । रंऽसुजिह्वः ।

रोहितऽअश्वः । वपुथः । विभाऽवा । सदा । रण्वः । पितुमतीऽइव । संऽसत् ॥ ८ ॥

देवानां दूतो होता देवानामाह्वाता हिरण्यरथः सुवर्णमयरथोपेतो रंसुजिह्वो
रमणीयशोभनज्वालोपेतः स तादृशोऽग्निर्विश्वेत् सर्वाण्येव सद्म देवयजनस्था-
नान्यभिवष्टि । कामयते । पुनश्च कीदृशः । रोहिदंश्चः । रोहितवर्णा अश्वो यस्य स
तथोक्तः । वपुथो वपुषि रूपे साधुर्विभावा कांतियुक्तोऽत एव सदा रण्वो रमणीयो
भवति । तत्र दृष्टान्तः । पितुमतीव संसत् । यथान्नादिवत्समृद्धं गृहं रमणीयं तद्वत् ॥
रंसुजिह्वः । रमतेरन्येभ्योऽपि दृश्यत इति विच् । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः । वपुथः ।
तत्र साधुरिति यत् । तिप्स्वरितः । विभावा । छंदसीवनिपाविति वनिप् ॥

॥ अथ नवमी ॥

स चेतयन्मनुषो यज्ञबन्धुः प्र तं मह्या रश्नया नयन्ति ।

स क्षेत्यस्य दुर्यासु साधन्देवो मर्तस्य सधनित्वमाप ॥ ९ ॥

सः । चेतयत् । मनुषः । यज्ञऽबन्धुः । प्र । तं । मह्या । रश्नया । नयन्ति ।

सः । क्षेति । अस्य । दुर्यासु । साधन् । देवः । मर्तस्य । सधनिऽत्वं । आप ॥ ९ ॥

यज्ञबन्धुः । यज्ञेऽग्निहोत्रादौ बन्धनं विनियोजनं यस्य स तथोक्तः । सोऽग्निर्म-
नुषः कर्मणि प्रवृत्तान्मनुष्यान् चेतयत् । जानाति । मह्या महत्या रश्नया स्तुति-

रूपया रज्ज्वा युक्तं तं तादृशमग्निं प्रणयन्ति । उत्तरवेद्यादिष्वध्वर्यादयः प्रक्षिपन्ति ।
मर्तस्य मनुष्यस्यास्य यजमानस्य दुर्यासु गृहेषु साधन् अभीष्टानि साधयन्
सोऽग्निः क्षेति । वसति । स देवो द्योतमानोऽग्निः सधनित्वं यस्य गृहे निवसति
तेन धनिना साहित्यमाप । प्राप्नोति । प्रभूतं धनं यजमानाय दापयित्वा तेन
सहितोऽभवदित्यर्थः ॥ साधन् । राध साध संसिद्धौ । ण्यंतस्य शतरि रूपं ॥

॥ अथ दशमी ॥

स तू नो अग्निर्नयतु प्रजानन्नच्छा रत्नं देवभक्तं यदस्य ।

धिया यद्विश्वे अमृता अकृण्वन्द्यौष्पिता जनिता सत्यमुक्षन् ॥ १० ॥

सः । तु । नः । अग्निः । नयतु । प्रजानन् । अच्छ । रत्नं । देवभक्तं । यत् । अस्य ।

धिया । यत् । विश्वे । अमृताः । अकृण्वन् । द्यौः । पिता । जनिता । सत्यं । उक्षन् ॥ १० ॥

प्रजानन् सर्वे जानानः सोऽग्निर्देवभक्तं देवैर्देवनशीलैः स्तोतृभिः संभजनीयम-
स्याग्नेः संबन्धि यदुत्तमं रत्नं धनमस्ति तद्रत्नमच्छाभिमुख्येन तु क्षिप्रं नोऽस्मान्न-
यतु । प्रापयतु । अमृता मरणधर्मरहिता विश्वे सर्वे देवा धिया हविल्लक्षणेन
कर्मणा हेतुना यद्यमग्निमकृण्वन् हविषां प्रापयितारमकुर्वन् । यस्य चाग्नेद्यौः
पिता पालयित्री जनिता जनयित्री च । अग्ने दिवः सूनुरसि प्रचेताः । ऋग्वे०
३. २५. १. इति श्रवणात् । यद्वा द्यौर्देवनशील आदित्यः पिता जनयिता च ।
आदित्यादग्निरित्याम्नानात् । सत्यं यथार्थभूतं तमग्निमुक्षन् । घृताद्याहुतिभिरध्वर्या-
दयः सिंचन्ति ॥ देवभक्तं । भज सेवायां । कर्मणि क्तः । तृतीया कर्मणीति पूर्वप-
दप्रकृतिस्वरः । उक्षन् । उक्ष सेचने । लङि रूपं । बहुलं छंदसीत्यडभावः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स जायत प्रथमः पस्त्यासु महो बुधे रजसो अस्य योनौ ।

अपादशीर्षा गुहमानो अंतायोर्युवानो वृषभस्य नीळे ॥ ११ ॥

सः । जायत । प्रथमः । पस्त्यासु । महः । बुधे । रजसः । अस्य । योनौ ।

अपात् । अशीर्षा । गुहमानः । अंता । आऽयोर्युवानः । वृषभस्य । नीळे ॥ ११ ॥

सोऽग्निः प्रथम आहवनीयादिरूपतया श्रेष्ठः सन् पस्त्यासु यजमानानां गृहेषु

जायत । आहुत्यधिकरणतया संपद्यते । तथा महो महतोऽस्य रजसोऽंतरिक्षस्य बुधे मूले पृथिव्यां तत्रापि योनावुत्तरवेद्यादिस्थाने संपद्यते । सोऽग्निरपात्पादवर्जितोऽशीर्षा शिरोवर्जितः । तदेवाह । अंताद्यंते पादशिरसी गुहमानो गूहमानः । अविज्ञेयपादशिरा इत्यर्थः । वृषभस्य वर्षणसमर्थस्य मेघस्य नीळे निलये नभस्यायोयुवानो धूमाकारेणात्मानमायोजयन्वर्तते । यद्वा यः प्रथमो वैद्युतोऽग्निः पस्त्यासु नदीषु बुधेऽंतरिक्षे महो महतो रजस उदकस्य तेजसो वा योनौ स्थाने च चरति । अपादशीर्षा पादशिरोवर्जितोऽन्तात्मनः पर्यंतप्रदेशान् स्वतेजसा गुहमान आच्छादयन् पुनश्चायोयुवानस्तानि तेजांसि स्वात्मनि मिश्रीकुर्वन्वृषभस्य नीळे स्थाने नभसि चरति सोऽग्निरधुना कर्मयोग्यतया जायत ॥ अपात् । पादस्य लोपोऽहस्त्यादिभ्य इत्यकारलोपः समासांतः । गुहमानः । गुहू संवरणे । शविकरणी । शानचि रूपं । शानचो लसार्वधातुकस्वरे कृते प्रत्ययस्वरः । आयो-युवानः । यु मिश्रणे । यङुकि शानचि रूपं । अभ्यस्तस्वरेणाद्युदात्तः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

प्र शर्धं आर्तं प्रथमं विपन्यं ऋतस्य योनां वृषभस्य नीळे ।

स्पाहो युवा वपुथो विभावा सप्त प्रियासोऽजनयंत वृणो ॥ १२ ॥

प्र । शर्धः । आर्तं । प्रथमं । विपन्या । ऋतस्य । योनां । वृषभस्य । नीळे ।

स्पाहः । युवा । वपुथः । विभाऽवा । सप्त । प्रियासः । अजनयंत । वृणो ॥ १२ ॥

हे अग्ने विपन्या स्तुत्या युक्तमृतस्योदकस्य योनौ स्थाने वृषभस्य वर्षणसमर्थस्य मेघस्य नीळे कुलायभूतेऽंतरिक्षे वैद्युताग्निरूपेण त्वां वर्तमानं शर्धस्तेजः प्रथमं प्रार्त । प्रकर्षेण गच्छति । यश्चाग्निः स्पाहः सर्वैः स्पृहणीयो युवा नित्यतरुणो वपुथः कमनीयो विभावा दीप्तिमान् तस्मै वृणोऽभिमतफलवर्षकाय प्रियासः प्रियाः सप्त होत्रका अजनयंत । स्तोत्रमकुर्वन् ॥ आर्तं । ऋ गतौ । लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं । निघातः । विपन्या । पन चेत्यस्येन्द्रप्रत्ययः । कृदिकारादक्तिन इति ङीष् । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । उदात्तयणो ह्रस्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वं । विपन्यं ऋतस्येत्यत्र संहितायामिकोऽसवर्णे शाकल्यस्य ह्रस्वश्च । पा० ६. १. १२७. । इत्यनिकोऽपि ह्रस्वोऽनुनासिकश्च ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अस्माकमत्र पितरो मनुष्या अभि प्र सेदुर्ऋतमाशुपाणाः ।

अशमव्रजाः सुदुघा ववे अंतरुदुस्त्रा आजन्नुपसो हुवानाः ॥ १३ ॥

अस्माकं । अत्र । पितरः । मनुष्याः । अभि । प्र । सेदुः । ऋतं । आशुपाणाः ।

अशमव्रजाः । सुदुघाः । ववे । अंतः । उत् । उस्त्राः । आजन् । उपसः । हुवानाः ॥ १३ ॥

अत्र लोके पूर्वे मनुष्या अस्माकं पितरोऽंगिरस ऋतं यज्ञमाशुपाणा अशु-
वानाः संतोऽभिप्रसेदुः । अग्निमभिलक्ष्य प्रजग्मुः । तेऽंगिरसोऽग्निपरिचर्याव-
लादशमव्रजाः पर्वतैः परिवृता ववे । वृणोत्याच्छादयतीति वव्रं पर्वतविलां-
तवर्ति तमः । तस्मिन्नंतर्मध्ये स्थिताः सुदुघाः सुष्ठु दोग्ध्रीरुस्त्राः पणिभिरपहता
गा उदाजन् । तस्माद्विलान्निर्गमयन् । किं कुर्वतः । तमसो विध्वंसिनीरुपसो
देवीः प्रकाशार्थं हुवाना आह्वयंतः ॥ ववे । वृणोतेरौणादिकः कः । कृजादीनां
हे भवत इति द्विर्वचनं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

ते मर्मृजत दह्वांसो अद्रिं तदेषामन्ये अभितो वि वोचन् ।

पश्वयंचासो अभि कारमर्चन्विदंत ज्योतिश्चकृपंत धीभिः ॥ १४ ॥

ते । मर्मृजत । दह्वांसः । अद्रिं । तत् । एषां । अन्ये । अभितः । वि । वोचन् ।

पश्वऽयंचासः । अभि । कारं । अर्चन् । विदंत । ज्योतिः । चकृपंत । धीभिः ॥ १४ ॥

तेऽंगिरसोऽद्रिं पणिभिरपहतानां गवां निरोधकं पर्वतं दह्वांसो विदा-
रयंतः संतो मर्मृजत । अग्निं पर्यचरन् । एषामंगिरसां तत्तादृशं कर्मान्ये महर्ष-
योऽभितः सर्वत्र जगति वि वोचन् । विशेषेणाकथयन् । पश्वयंचासः पशुनिर्ग-
मनार्थानि यंचाण्युपाया येषां तेऽंगिरसः कारमभिमतस्य प्रयोजनस्य कर्तार-
मग्निमभ्यर्चन् । अस्तुवन् । ततस्तमोपहमादित्याख्यं ज्योतिर्विदंत । अलभंत ।
ततो धीभिर्बुद्धिभिश्चकृपंत । यज्ञानकुर्वन् ॥ मर्मृजत । मृजूष् शुद्धौ । यद्भुकि
लङि व्यत्ययेनात्मनेपदं । निघातः । चकृपंत । कृपू सामर्थ्ये । एयंतस्य लुङि
चङि सन्वद्भावाभावश्छांदसः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ते ग॒व्य॒ता मन॑सा ह॒ध्रमु॒ब्धं गा ये॒मानं॑ परि॒ षंत॑मद्रिं ।

ह॒ळ्हं नरो॑ वच॑सा दै॒व्येन॑ व्रजं गोम॑ंतमु॒शिजो॑ वि व॒व्रुः ॥ १५ ॥

ते । ग॒व्य॒ता । मन॑सा । ह॒ध्रं । उ॒ब्धं । गाः । ये॒मानं॑ । परि॒ । संतं॑ । अद्रिं॑ ।

ह॒ळ्हं । नरः॑ । वच॑सा । दै॒व्येन॑ । व्रजं॑ । गोऽम॑ंतं । उ॒शिजः॑ । वि । व॒व्रुरिति॑ व॒व्रुः ॥ १५ ॥

नरः कर्मणां नेतार उशिजोऽग्निं कामयमानास्तेऽंगिरसो गव्यता गा इच्छता मनसा हध्रं गवां निर्गमनद्वारनिरोधकमुब्धं समुब्धं संहतं । यद्वा उभिः पूरणार्थः । गोभिः पूर्णं गा येमानं नियच्छंतं परि सर्वतः संतं वर्तमानं हळ्हं हढं गोमंतं गोभिर्युक्तं व्रजं गवां निवासस्थानमद्रिं पर्वतं दैव्येनाग्निविषयेण वचसा वेदात्मकेन स्तोत्रेण विवव्रुः । गोनिर्गमनार्थमुद्घाटितवतः ॥ उब्धं । उभ्रातिर्हेतिना समानार्थः । यद्वा उभ पूरणे । कर्मणि क्तः । येमानं । यमेः कानच्येत्वाभ्यासलोपौ । चित्त्वादंतोदात्तः । परिषंतमित्यत्र संहितायामुपसर्गप्रादुर्भ्यामस्त्यिचपर इति षत्वं ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ते म॒न्वत॑ प्रथ॒मं नाम॑ धे॒नोस्त्रिः॑ स॒प्त मा॒तुः पर॑माणि वि॒दन् ।

तज्जान॑तीर॒भ्यनू॑षत॒ ब्रा आवि॑र्भुवद॒रुणी॑र्य॒शसा॑ गोः ॥ १६ ॥

ते । म॒न्वत॑ । प्रथ॒मं । नाम॑ । धे॒नोः । त्रिः । स॒प्त । मा॒तुः । पर॑माणि । वि॒दन् ।

तत् । जान॑तीः । अ॒भि । अ॒नूष॑त । ब्राः । आविः । भुव॑त् । अ॒रुणीः । य॒शसा॑ । गोः ॥ १६ ॥

हे अग्ने ते स्तोत्रं कुर्वाणा अंगिरसो मातुर्जनन्या धेनोर्वाचः संबंधि नाम स्तुतिसाधकं शब्दमात्रं प्रथमं पूर्वं मन्वत । अजानत । पश्चात्तस्या वाचः संबंधीनि त्रिः सप्तैकविंशतिसंख्याकानि स्तुतिसाधनानि छंदांसि । तानि च गायत्र्यादीनि जगत्यंतानि सप्त । अतिजगत्यादीन्यतिधृत्यंतानि सप्त । कृतिप्रभृतीन्युत्कृतिपर्यंतानि सप्तेति । एवं त्रिः सप्त छंदांसि परमाणुत्तमानि विदन् । अलभंत । एवंविधच्छंदोयुक्तैर्मन्त्रैरग्निमस्तुवन्नित्यर्थः । तत्ततो जानतीः सर्वं जानाना ब्राः । ब्रा इत्युषोनाम । उषसोऽभ्यनूषत । अस्तुवन् । ततो गोः सूर्यस्य

यशसा तेजसा सहारुणीररुणवर्णोषा आविर्भुवत् आविरभूत् । यद्वा तेऽंगिरसः
प्रथमं पुरातनं नाम एहि सुरभि गुग्गुलु गंधिनीति धेनोर्नामधेयं मन्वत् ।
उच्चारयामासुः । मातुर्भूम्याः स्वभूतानि पणिभिरपहृतानि चिः सप्त रत्नानि
विंदन् । उच्चरितं नाम जानंत्यो गावोऽभ्यनूषत । हंभारवलक्षणं शब्दमकुर्वन् ।
तदानीमुषाः प्रादुरभूदिति ॥ जानतीः । शतुरनुमो नद्यजादीति ङीप् उदात्तत्वं ।
अनूषत । णु स्तुतौ । लुङि रूपं । कुटादित्वादगुणः । अरुणीः । सौरलोप्यद्वांदसो
गौरीर्भिमायेतिवत् ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

नेशत्तमो दुधितं रोचत द्यौरुद्देव्या उषसो भानुरर्तं ।

आ सूर्यो वृहतस्तिष्ठदज्ज्ञौ ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् ॥ ११ ॥

नेशत् । तमः । दुधितं । रोचत । द्यौः । उत् । देव्याः । उषसः । भानुः । अर्तं ।

आ । सूर्यः । वृहतः । तिष्ठत् । अज्ज्ञान् । ऋजु । मर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् ॥ ११ ॥

तमो रात्रिकृतं ध्वातं दुधितं । दुधिः प्रेरणकर्म । प्रातरग्निविहरणकाल उषसा
प्रेरितं सत् नेशत् । अनश्यत् । ततो द्यौरंतरिक्षं रोचत । अदीप्यत् । ततो देव्या
देवनशीलाया उषसो भानुः प्रभोदत । उद्गच्छति । अथ सूर्यो वृहतो मह-
तोऽज्ज्ञानजरान्पर्वतान् गमनशीलान्प्रशमीन्वातिष्ठत् । अर्धतिष्ठत् । किं कुर्वन् ।
मर्त्येषु मनुष्येषु विद्यमानमृजु सत्कर्म वृजिनानृजून्यसत्कर्माणि च पश्यन् ।
अर्धतिष्ठदिति शेषः ॥ नेशत् । णश् अदर्शने । लङि णश्मिन्योरलिट्येत्वं
वक्तव्यमित्येत्वं । शपः पित्रादनुदात्तत्वे धातुस्वरः । रोचत । रुच दीप्तौ । लङि
रूपं । वाक्यभेदादनिघातः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

आदिप्श्वा बुबुधाना व्यख्यन्नादिदत्तं धारयन् द्युर्भक्तं ।

विश्वे विश्वासु दुर्यासु देवा मित्रं धिये वरुण सत्यमस्तु ॥ १८ ॥

आत् । इत् । पश्वा । बुबुधानाः । वि । अख्यन् । आत् । इत् । रत्नं । धारयन् । द्युऽर्भक्तं ।

विश्वे । विश्वासु । दुर्यासु । देवाः । मित्रं । धिये । वरुण । सत्यं । अस्तु ॥ १८ ॥

आदित्सूर्योदयादनंतरं बुबुधानाः पणिभिरपहृता निरोधान्निर्गता गा जा-
नाना अंगिरसः पश्चा पृष्ठचदेशेषु व्यख्यन् । अशेषेण ता गा अपश्यन् । तथा-

दिदनंतरं द्युभक्तं दीप्तियुक्तं देवैः संभक्तं वा रत्नं पणिभिरपहतं धनं च धारयन्त ।
 आधारयन् । लब्धगोधनानीमंगिरसां विश्वासु दुर्यासु सर्वेषु गृहेषु विश्वे यजनीयाः
 सर्वे देवा आजग्मुः । हे मित्र मित्रभूत हे वरुणोपद्रवाणां वारक हे अग्ने धिये
 कर्मणां कर्त्रे स्तोत्रे वा यजमानाय सत्यमस्तु । यदेतत्तवोपद्रववारणसामर्थ्यं
 तद्यथार्थभूतमस्तु ॥ पश्चा । पश्च पश्चा च छंदसीति निपातितः । वुवुधानाः ।
 वुधेल्लिटि कानचि रूपं । निह्वादंतोदात्तः । द्युभक्तं । भज सेवायां । कर्मणि क्तः ।
 तृतीया कर्मणीति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अच्छा वोचेय शुशुचानमग्निं होतारं विश्वभरसं यजिष्ठं ।

शुच्यूधो अतृणन्न गवामंधो न पूतं परिषिक्तमंशोः ॥ १९ ॥

अच्छ । वोचेय । शुशुचानं । अग्निं । होतारं । विश्वऽभरसं । यजिष्ठं ।

शुचि । ऊधः । अतृणत् । न । गवां । अंधः । न । पूतं । परिऽसिक्तं । अंशोः ॥ १९ ॥

हे अग्ने शुशुचानं भृशं दीपमानं होतारं देवानामाह्वातारं विश्वभरसमाहु-
 तिद्वारा वृष्टिप्रदानेन विश्वस्य पोषकं यजिष्ठं यष्टुतममग्निं त्वामच्छाभिलक्ष्य
 वोचेय । स्तवानि । गवामूधः शुचि शुद्धं पयो नातृणत् । तवाहुत्यर्थं यजमानो
 न दोग्धि । अंशोः सोमलताखंडस्य संबन्धंधो रसाख्यमन्नं पूतं दशापवित्रेण
 शोधितं सत् न परिषिक्तं । गृहेषु न प्रक्षिप्तं । किंत्वनेन यजमानेन केवलं
 स्तुतिरेव क्रियते ॥ वोचेय । ब्रूज आशीर्लिङि ब्रुवो वचिः । लिङ्गाशिथङ् ।
 छंदस्युभयथेति सार्वधातुकत्वात्सीयुटः सलोपः । अतृणत् । उत्तृदिर् हिंसानादरयोः ।
 दोहनमेवोधोहिंसनं । परिषिक्तं । सिंचतेः कर्मणि क्तः । उपसर्गात्सुनोतीति
 संहितायां षत्वं । गतिरनंतर इति गतेः स्वरः ॥

॥ अथ विंशी ॥

विश्वेषामदितिर्यज्ञियांनां विश्वेषामतिथिर्मानुषाणां ।

अग्निर्देवानामव आवृणानः सुमृळीको भवतु जातवेदाः ॥ २० ॥

विश्वेषां । अदितिः । यज्ञियांनां । विश्वेषां । अतिथिः । मानुषाणां ।

अग्निः । देवानां । अवः । आऽवृणानः । सुऽमृळीकः । भवतु । जातऽवेदाः ॥ २० ॥

अयमग्निर्विशेषां सर्वेषां यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानामदितिः । अदितिर्देवमाता । तद्देवानां पोषक इत्यर्थः । यद्वा विशेषां देवानामदितिर्भूस्थानीयः आधारभूत इति यावत् । अयं वा अग्निर्वैश्वानर इति श्रुतेः । तथायमग्निर्विशेषां मानुषाणामतिथिरतिथिवत्पूज्यो भवति । देवानां देवनशीलानां स्तोतृणामवोऽन्नं हविरावृणानः संभजन् जातवेदाः । जातं सर्वं वेत्तीति जातवेदाः । सोऽग्निस्तेषां स्तोतृणां सुमृच्छीकः सुखकरो भवतु ॥ अतिथिः । अत सातन्यगमने । ऋतन्यंजीत्यादिनेधिन्प्रत्ययः । निह्वादाद्युदात्तः । मानुषाणां । मनोरपत्यानीत्यर्थे मनोजातावज्यतौ षुक्चेत्यञ्प्रत्ययः । जिह्वादाद्युदात्तः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचदशो वर्गः ॥

यो मर्त्येष्विति विंशत्यृचं द्वितीयं सूक्तं वामदेवस्यार्घं त्रैष्टुभमाग्नेयं । यो मर्त्येष्वित्यनुक्रमणिका ॥ अस्य सूक्तस्य प्रातरनुवाकाश्विनशास्त्रयोः पूर्वसूक्त एव विनियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो मर्त्येष्वमृतं ऋतावा देवो देवेष्वरतिर्निधायि ।

होता यजिष्ठो महा शुच्यै हव्यैरग्निर्मनुष ईर्य्यै ॥ १ ॥

यः । मर्त्येषु । अमृतः । ऋतऽवा । देवः । देवेषु । अरतिः । निऽधायि ।

होता । यजिष्ठः । महा । शुच्यै । हव्यैः । अग्निः । मनुषः । ईर्य्यै ॥ १ ॥

अमृतो मरणधर्मरहितो योऽग्निर्मर्त्येषु मनुष्येष्वृतावा सत्यवान्निधायि निहितः । यद्वा मर्त्येषु मनुष्यसंबन्धिषु वागादीन्द्रियेषु निहितः । अग्निर्वाग्भूत्वा मुखं प्राविशदिति श्रुतेः । देवो देवनशीलो योऽग्निरिन्द्रादिषु देवेष्वरतिरभिगन्ता शत्रूणां । यद्वा देवलोके गन्ता । निधायि निहितः स च होता देवानामाह्वाता यजिष्ठो यष्टतमोऽग्निर्महा स्वकीयेन महता तेजसा शुच्यै दीपितुमुत्तरवेद्यां निहितः । किंच हव्यैर्हवनीयैराज्यपुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हनुभिर्मनुषो मनुष्यस्य यजमानस्येय्यै स्वर्गं प्रति प्रेरणाय निहितः ॥ अरतिः । ऋ गतौ । वहिवस्यर्तिभ्यश्चिदित्यतिप्रत्ययः । चित्त्वादन्तोदात्तः । निधायि । दधातेः कर्मणि लुङि रूपं । परादिश्छंदसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । शुच्यै । शुच दीप्तौ । तुमर्थे कथ्यैप्रत्ययः । किह्वादगुणः । प्रत्ययस्वरः । ईर्य्यै । ईर्यतेस्तुमर्थे शर्थ्यैप्रत्ययः । शित्वेन सार्वधातुकत्वाखिलोपाभावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इह त्वं सूनो सहसो नो अद्य जातो जातौ उभयाँ अंतरंग्रे ।

दूत ईयसे युयुजान ऋष्व ऋजुमुष्कान्वृषणः शुक्रांश्च ॥ २ ॥

इह । त्वं । सूनो इति । सहसः । नः । अद्य । जातः । जातान् । उभयान् । अंतः । अंग्रे ।

दूतः । ईयसे । युयुजानः । ऋष्व । ऋजुमुष्कान् । वृषणः । शुक्रान् । च ॥ २ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्रे अद्यास्मिन्दिवसे नोऽस्मदीय इह कर्मणि जात आधानपवमानेष्टिभिः संस्कृतस्त्वं जातानुत्पन्नानुभयान्देवमनुष्ठानंतस्तेषां मध्ये दूतो हवींषि देवान्प्रापयितुमीयसे । गच्छसि । किं कुर्वन् । हे ऋष्व दर्शनीयाग्रे ऋजुमुष्कान् । मुष्कशब्देन मांसलोऽभिधीयते । ऋजवः प्रसाधकाः । ऋजवश्च ते मुष्काश्चेत्यृजुमुष्काः । तान्वृषणः रेतःसेचनसमर्थान् शुक्रान्दीप्यमानानश्चांश्च युयुजानः स्वरथे योजयन्मीयसे । यद्वा ऋष्व महन्नग्रे युयुजानो हविर्वहने नियुज्यमानस्त्वं वृषणो हविःसेचनसमर्थान्यजमानान् दीप्यान्देवांश्चेयसे ॥ सूनो सहसः । परमपि छंदसीति सहसः परांगवद्भावात् द्वयोः सर्वानुदात्तत्वं । ईयसे । ईङ् गतौ । दिवादिः । निघातः । युयुजानः । युजेः वर्तमाने लिटि कानचि रूपं । ऋष्व । संहितायामृत्यक इति प्रकृतिभावः । ऋजुमुष्कान् । समासस्वरः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अत्या वृधसू रोहिता घृतसू ऋतस्य मन्ये मनसा जविष्ठा ।

अंतरीयसे अरुषा युजानो युष्मांश्च देवान्विश आ च मर्तान् ॥ ३ ॥

अत्या । वृधसू इति वृधऽसू । रोहिता । घृतसू इति घृतऽसू । ऋतस्य । मन्ये । मनसा । जविष्ठा ।

अंतः । ईयसे । अरुषा । युजानः । युष्मान् । च । देवान् । विशः । आ । च । मर्तान् ॥ ३ ॥

हे अंग्रे ऋतस्य सत्यभूतस्य तव संबन्धिनौ मनसा मनसोऽपि जविष्ठा वेगवत्तमौ वृधसू । वर्धयतीति वृधमन्त्रं । तत्क्षरंतौ । घृतसू । घृतमुदकं तत्स्रवंतौ रोहिता रोहितवर्णावत्याश्चौ मन्ये । स्तौमि । अरुषारोचमानौ तावश्चौ युजानो रथे युंजानस्त्वं युष्मान् । देवेष्वग्रेरंतर्भावाद्यजनीयरूपेण कीर्तनं । युष्मान्यष्ट्यान्देवान् विशः परिचारकान्मर्त्यान्मनुष्ठानंतः । षष्ठ्यर्थे द्वितीया । तेषां मध्य आ समंतादीयसे । हविः स्वीकर्तुं यजमानान् गच्छसि । तद्धविः प्रदातुं देवान्

गच्छसि ॥ मन्ये । मन्यतिरर्चतिकर्मा । मनसा । सुपां सुलुगिति पंचम्या आकारः ।
युजानः । युजिर् योगे । युजिबुधिहशेः किञ्चेत्यानच्प्रत्ययः । चित्त्वादंतोदात्तः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒र्य॒म॒णं॒ व॒रु॒णं॒ मि॒त्रं॒ मे॒घा॒ मि॒त्रा॒ वि॒ष्णू॒ म॒रु॒तो॒ अ॒श्वि॒नो॒त ।

स्व॒श्वो॒ अ॒ग्ने॒ सु॒रथः॑ सु॒राधा॒ ए॒दु॒ वह॒ सु॒ह॒वि॒षे॒ ज॒नाय॑ ॥ ४ ॥

अ॒र्य॒म॒णं॒ । व॒रु॒णं॒ । मि॒त्रं॒ । ए॒षां॒ । इं॒द्रा॒वि॒ष्णू॒ इति॑ । म॒रु॒तः॑ । अ॒श्वि॒ना॒ । उ॒त ।

सु॒ऽअ॒श्वः॑ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽर॒थः॑ । सु॒ऽरा॒धाः॑ । आ॒ इत् । ऊं॒ इति॑ । व॒ह॒ । सु॒ऽह॒वि॒षे॑ । ज॒नाय॑ ॥ ४ ॥

हे अग्ने स्वश्वः शोभनाश्वोपेतः सुरथः शोभनरथः सुराधाः शोभनधनोपेत-
स्त्वमेघां मर्त्यानां मध्ये सुहविषे शोभनहविष्काय जनाय यजमानायार्यमादीनु-
तापि चाश्विनौ यष्ट्यान्देवानावहेदु । आह्वयैव ॥ इंद्राविष्णू । ऋजेंद्रेत्यादिना
निपातनादिंद्रशब्द आद्युदात्तः । देवताङ्गे चेत्युभयपदप्रकृतिस्वरत्वं । सुहविषे ।
नञ्सुभ्यामित्युत्तरपदांतोदात्तत्वं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

गो॒माँ॑ अ॒ग्ने॒ऽवि॒माँ॑ अ॒श्वी॒ य॒ज्ञो॒ नृ॒वत्स॑खा॒ स॒द॒मि॒दं॒ प्र॒मृ॒थः॑ ।

इ॒ळा॒वाँ॑ ए॒षो॒ अ॒सुर॒ प्र॒जावा॑न्दी॒र्घो॒ र॒यिः॑ पृ॒थु॒बु॒धः॑ स॒भावा॑न् ॥ ५ ॥

गो॒ऽमा॑न् । अ॒ग्ने॒ । अ॒वि॒ऽमा॑न् । अ॒श्वी॒ । य॒ज्ञः॑ । नृ॒वत्ऽस॑खा । स॒दं॑ । इत् । अ॒प्र॒ऽमृ॒थः॑ ।

इ॒ळा॒ऽवा॑न् । ए॒षः॑ । अ॒सुर॒ । प्र॒जा॒ऽवा॑न् । दी॒र्घः॑ । र॒यिः॑ । पृ॒थु॒ऽबु॒धः॑ । स॒भा॒ऽवा॑न् ॥ ५ ॥

हे असुर बलवन्हे अग्ने मदीयोऽयं यज्ञो गोमान् गोभिस्तद्वानविमान् ।
अवयो मेघा अस्य संति तद्वान् अश्वश्वोपेतश्चास्तु । नृवत्सखा । नरः कर्मणां
नेतारोऽध्वर्यादयस्तद्वन्तः सखायोऽनुष्ठातारो यजमाना यस्य स तथोक्तः । स॒द॒-
मि॒त्स॒दै॒वा॒प्र॒मृ॒थो॒ऽप्र॒धृ॒थश्चा॑स्तु । तथेळावान् । इळा हविल्क्षणमन्नं तद्वान् । प्रजा-
वान्पुत्रपौत्रादियुक्तश्चास्तु । दीर्घोऽविच्छिन्नानुष्ठानोपेतो रयिर्धनवान् । लुप्तम-
तर्थायः । पृथुबुधः । पृथूनि बहुलानि बुधानि धनादीनि कारणानि यस्य स तथोक्तः ।
सभावानुपद्रष्टृरूपसभायुक्तश्चास्तु ॥ नृवत्सखा । नरो येषां संतीति नृवत् । मतुप् ।
तस्य छांदसं वत्वं । ह्रस्वनुङ्भ्यां मतुविति मतुप उदात्तत्वं । बहुव्रीहौ पूर्वपदस्वरः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्त इध्मं जभरत्सिष्विदानो मूर्धानं वा ततपते त्वाया ।

भुवस्तस्य स्वतवाँः पायुरग्ने विश्वस्मात्सीमघायत उरुष्य ॥ ६ ॥

यः । ते । इध्मं । जभरत् । सिष्विदानः । मूर्धानं । वा । ततपते । त्वाऽया ।

भुवः । तस्य । स्वऽतवान् । पायुः । अग्ने । विश्वस्मात् । सी । अघऽयतः । उरुष्य ॥ ६ ॥

हे अग्ने ते त्वदर्थं यः पुमान् सिष्विदानः सिष्विदानः स्विद्यन्नाचः सन् इध्मं त्वत्समिधनार्थं काष्ठभारं जभरत् आहरति । यो वा त्वाया त्वत्कामनया मूर्धानं स्वमस्तकं ततपते काष्ठभारेण तापयति तस्य तादृशस्य पुंसः स्वतवान् । स्वतवान्धनवानिति तलवकार उक्तं । धनवान् भुवः । भवसि । पायुः पालयितासि । सीमेनं विश्वस्मादघायतोऽघं पापमिच्छतः पुरुषादुरुष्य । रक्ष ॥ जभरत् । हर-
तेर्लुङि चङि रूपं । चङ्न्यतरस्यामिति चङ्पूर्वस्योदात्तत्वं । सिष्विदानः । जिष्विदा गात्रक्षरणे । कानचि रूपं । संहितायामादेशप्रत्यययोरिति धातुसकारस्य षत्वं । त्वाया । त्वामात्मन इच्छतीत्यर्थे क्यच् । प्रत्ययोत्तरपदयोश्चेति मपर्यंतस्य त्वादेशः । दकारस्य छांदसमात्वं । क्यजंताद्वातोर्भावे अ प्रत्ययादित्यकारप्रत्ययः । सुपां सुलुगिति तृतीयाया आकारः । एकादेशस्वरः । भुवः । भवतेर्लेट्वाडागमे रूपं । भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः । आगमस्यानुदात्तत्वे धातुस्वरः । स्वतवाँः पायुरित्यत्र संहितायां स्वतवान्पायौ । पा० ८. ३. ११. इति नकारस्य रुत्वं । अत्रानुनासिकः पूर्वस्य तु वेत्याकारोऽनुनासिकः । रेफस्य विसर्जनीयः । कुप्पोः ५ क ५ पौ चेति ५ प इत्यादेशः । अघायतः । अघमात्मन इच्छतीत्यर्थे सुपः क्यच् । अश्वा-
घस्यादित्यात्वं । तदंताच्छतृप्रत्ययः । शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं । उरुष्य । उरुशब्दः कंडादिः । लोटि रूपं । निघातः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यस्ते भरादन्नियते चिदन्नं निशिषन्मंद्रमतिथिमुदीरत् ।

आ देवयुरिनर्धते दुरोणे तस्मिन्नयिर्धुवो अस्तु दास्वान् ॥ ७ ॥

यः । ते । भरात् । अन्नियते । चित् । अन्नं । निऽशिषत् । मंद्रं । अतिथिं । उत्ऽईरत् ।

आ । देवऽयुः । इनर्धते । दुरोणे । तस्मिन् । रयिः । ध्रुवः । अस्तु । दास्वान् ॥ ७ ॥

हे अग्ने यः पुमानन्नियतेऽन्नमिच्छते ते तुभ्यं हविल्लक्षणं पुरोडाशादिकमन्नं भरात् दातुं विभृयात् । चिदिति चार्थः । यश्च मंदं मदकरं सोमं निशिषत् नितरां प्रयच्छति । यश्चातिथिमतिथिवत्पूज्यं त्वामुदीरत् उत्तरवेद्यां प्रणयति । आ अपि च यश्च देवयुर्देवत्वं कामयमानो दुरोणे स्वकीये गृहे इनधते त्वां समिद्धिः समिंघते तस्मिन्नेतस्मिन्पुरुषे रयिः पुत्रो ध्रुव आस्तिक्यबुद्ध्या वैदिके मार्गे निश्चल्लोऽस्तु । तथा दास्वानौदार्योपेतश्चास्तु ॥ भरात् । दुभृज् धारणपोषणयोरित्यस्य लेट्याडागमे रूपं । यद्वृत्तयोगादनिघातः । अन्नियते । अन्नमात्मन इच्छन् । क्यच् । क्यचि चेतीत्वं । ह्रस्वच्छांदसः । निशिषत् । शासु अनुशिष्टौ । लुङि सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्चेति च्लेरडादेशः । शास इदङ्हलोरितीत्वं । उदीरत् । ईर गतौ । लेटि व्यत्ययेन परस्मैपदं । अडागमः । आगमस्यानुदात्तत्वे धातुस्वरः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः । इनधते । जिङ्धी दीप्नौ । लटि व्यत्ययेन शप् । रुधादित्वात् श्रम् । आन्नलोप इति धातुनकारलोपः । किङ्त्परत्वाभावात् असोरलोपभावः । यद्वृत्तयोगादनिघातः । श्रमः स्वरः । दास्वान् । दासृ दाने । संपदादिलक्षणो भावे क्तिप् । तदस्यास्तीति मतुप् । मादुपधाया इति वत्वं । प्रत्ययस्य पिच्चादनुदात्तत्वे धातुस्वरः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्त्वा दोषा य उषसि प्रशंसात्प्रियं वा त्वा कृण्वते हविष्मान् ।

अश्वो न स्वे दम् आ हेम्यावान्तमंहसः पीपरो दाश्वासं ॥ ८ ॥

यः । त्वा । दोषा । यः । उषसि । प्रशंसात् । प्रियं । वा । त्वा । कृण्वते । हविष्मान् ।

अश्वः । न । स्वे । दमे । आ । हेम्याऽवान् । तं । अंहसः । पीपरः । दाश्वासं ॥ ८ ॥

हे अग्ने यः पुमान् दोषा दोषायां रात्रौ त्वां प्रशंसात् संस्तुयात् । यश्चोषसि प्रातःकाले त्वां प्रशंसेत् । हविष्मान् संभृतहविष्को यो वा यजमानस्त्वा त्वां प्रियं हविर्भिः प्रीतं कृण्वते कुर्यात् आ अथ दाश्वासं हविर्देवतं तं यजमानं स्वे दमे स्वकीये गृहे हेम्यावान् सुवर्णनिर्मितकक्ष्यावानश्वो न अश्व इव संचरंस्त्वमंहसः पापरूपाहारिद्यात्पीपरः । पारं नय । तस्मै यजमानाय बहु धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥ दोषा । सप्तम्या आकारः । प्रशंसात् । शन्सु स्तुतौ । लेट्याडागमे रूपं । कृण्वते । कृवि हिंसाकारणयोरित्यस्य लेटि धिन्विकृण्वोरच्चेत्युप्रत्ययः । लेटोऽडाटावित्य-

डागमः । यद्वृत्तयोगादनिघातः । प्रत्ययस्वरः । हेम्यावान् । हेमार्हति । छंदसि चेति यः । पीपरः । पृ पालनपूरणयोरित्यस्य एयंतस्य लुङि चङि रूपं । निघातः ॥

॥ अथ नवमी ॥

यस्तुभ्यमग्ने अमृताय दाशदुवस्त्वे कृणवते यतसुक् ।

न स राया शशमानो वि योषन्नैनमंहः परि वरदघायोः ॥ ९ ॥

यः । तुभ्यं । अग्ने । अमृताय । दाशत् । दुवः । ते इति । कृणवते । यतऽसुक् ।

न । सः । राया । शशमानः । वि । योषत् । न । एनं । अंहः । परि । वरत् । अघऽयोः ॥ ९ ॥

हे अग्ने यो यजमानोऽमृताय मरणधर्मरहिताय तुभ्यं दाशत् हवींषि प्रयच्छेत् । यतसुक् संयतसुक् यश्च यजमानस्त्वे त्वयि दुवः परिचर्या कृणवते करोति शशमानः स्तोत्रं कुर्वाणः स यजमानो राया धनेन न वियोषत् । न पृथग्भवेत् । सदा धनयुक्तो भवेदित्यर्थः । अघायोः पापमिच्छतो हिंसकस्य संबंध्यंह आहननं पापमेनं यजमानं न परिवरत् । न परिवृणुयात् । न स्पृशेदित्यर्थः ॥ दाशत् । दाशु दाने । लेट्यडागमे रूपं । ते । सुपां सुलुगिति सप्तम्याः शे इत्यादेशः । कृणवते । यद्वृत्तयोगादनिघातः । योषत् । यु मिश्रणे । लेटि सिद्धुलमिति सिप् । अडागमः । निघातः । वरत् । वृज् वरणे । लेटि रूपं ॥

॥ अथ दशमी ॥

यस्य त्वमग्ने अध्वरं जुजोषो देवो मर्तस्य सुधितं रराणः ।

प्रीतेदसद्भोचा सा यविष्ठासाम यस्य विधतो वृधासः ॥ १० ॥

यस्य । त्वं । अग्ने । अध्वरं । जुजोषः । देवः । मर्तस्य । सुऽधितं । रराणः ।

प्रीता । इत् । असत् । होचा । सा । यविष्ठ । असाम । यस्य । विधतः । वृधासः ॥ १० ॥

हे अग्ने रराणो रममाणो देवो दीप्यमानस्त्वं यस्य मर्तस्य मनुष्यस्य संबंधि सुधितं त्वदर्थं सुष्ठु निहितमध्वरमनुपहतं हविल्लक्षणमन्नं जुजोषः सेवसे हे यविष्ठ युवतम सा होचा स होता यजमानः प्रीतेदसत् । प्रीत एव भवेत् । असाम तस्य यजमानस्य संबंधिनो भवेम यस्य विधतोऽग्निपरिचर्या कुर्वतो यजमानस्य होचादयो वृधासो यज्ञस्य वर्धयितारो भवन्ति ॥ जुजोषः । जुषी प्रीतिसेवनयोरित्यस्य बहुलं छंदसीति श्रुः । अडागमः । अभ्यस्तस्वरः । सुधितं । दधातेर्नि-

ष्ठायां सुधितवसुधितेति निपातनात् ध्यादेशः । गतिरनंतर इति गतेः स्वरः ।
असाम । अस्तेर्लोढ्यादुत्तमस्य पिच्चेत्याडागमः । उत्तमस्य पिच्चद्वावादनृदात्तत्वे धा-
तुस्वरः । विधतः । विध विधाने । तुदादिः । शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

चि॒त्ति॒मचि॒त्तिं चि॒नव॒द्धि वि॒द्वान्पृ॒ष्ठेव॒ वी॒ता वृ॒जि॒ना च॒ म॒र्ता॒न् ।

रा॒ये च॒ नः स्व॒प॒त्याय॑ दे॒व दि॒तिं च॒ रा॒स्वादि॒तिमु॒रुष्य ॥ ११ ॥

चि॒त्तिं । अचि॒त्तिं । चि॒नव॒त् । वि॒ । वि॒द्वान् । पृ॒ष्ठाऽइ॒व । वी॒ता । वृ॒जि॒ना । च॒ । म॒र्ता॒न् ।

रा॒ये । च॒ । नः । सु॒ऽअ॒प॒त्याय॑ । दे॒व । दि॒तिं । च॒ । रा॒स्व । अ॒दि॒तिं । उ॒रु॒ष्य ॥ ११ ॥

विद्वान् प्राणिनां पुण्यपापरूपाणि कर्माणि जानानः सोऽग्निश्चित्तिं ज्ञातव्यं
पुण्यमचित्तिमनुपादेयत्वेनाचेतनीयं पापं । यद्वा चित्तिं ज्ञानमचित्तिमज्ञानं वि-
चिनवत् । विचिनोतु । पृथक्करोतु । तच्च दृष्टान्तः । पृष्ठेव । यथाश्वपालोऽश्वानां
वीता कांतानि वृजिना दुर्वहाणि च पृष्ठा पृष्ठानि ज्ञेयोपादेयत्वेन पृथक्करोति
तद्वत् । किंच मर्तान्पुण्यकृतोऽपुण्यकृतश्च मनुष्यान् पृथक्करोतु । हे देवाग्ने स्वप-
त्याय शोभनपुत्रोपेताय राये धनाय नोऽस्मान् कुरु । दितिं दातारं च रास्व ।
देहि । अदितिं । पंचम्यर्थे द्वितीया । अदातुः सकाशादुरुष्य । रक्ष ॥ चित्तिं ।
चिती संज्ञाने । स्त्रियां क्तिन् । निह्वादाद्युदात्तः । चिनवत् । चिनोतेर्लेढ्याडागमः ।
दितिं । दाण् दाने । कर्मणि क्तिच् । रास्व । रा दाने । लोटि व्यत्ययेनात्मनेपदं ।
चवायोगे प्रथमेति न निघातः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

क॒विं श॒शासुः क॒वयोऽद॒ब्धा नि॒धारय॑न्तो॒ दुर्या॒स्वा॒योः ।

अ॒तस्त्वं दृ॒श्याँ अ॒ग्न ए॒तान्प॒द्भिः प॒श्येर॒द्भुताँ अ॒र्य ए॒वैः ॥ १२ ॥

क॒विं । श॒शा॒सुः । क॒वयः । अ॒द॒ब्धाः । नि॒ऽधा॒रय॑न्तः । दुर्या॒सु । आ॒योः ।

अ॒तः । त्वं । दृ॒श्यान् । अ॒ग्ने । ए॒तान् । प॒ट्ऽभिः । प॒श्येः । अ॒द्भु॒तान् । अ॒र्यः । ए॒वैः ॥ १२ ॥

हे अग्ने आयोर्मनुष्यस्य दुर्यासु गृहेष्वदब्धाः केनाप्यतिरस्कृता निधारयन्तो
निवसन्तः कवयः क्रांतदृशो देवाः कविं मेधाविनं त्वां शशासुः । होता भवेति

शशंसुः । अतः कारणादर्यो यज्ञस्य स्वामी त्वं दृश्यान्दर्शनीयानद्भुतानाश्चर्यरूपो-
पेतानिन्द्रादीनेतान्देवानेवैर्गमनशीलैः पद्भिः पादैः स्वतेजोभिः पश्य । जानीयाः ॥
दृश्यान् । दृशिर् प्रेक्षणे । ऋदुपधाच्चाकूपिचृतेः । पा० ३. १. ११०. । इति कर्मणि
क्यप् । कित्वाद्गुणः । पित्वाद्नुदात्तत्वे धातुस्वरः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

त्वमग्ने वाघते सुप्रणीतिः सुतसोमाय विधते यविष्ठ ।

रत्नं भर शशमानाय घृष्वे पृथु श्वद्रमवसे चर्षणिप्राः ॥ १३ ॥

त्वं । अग्ने । वाघते । सुऽप्रणीतिः । सुतऽसोमाय । विधते । यविष्ठ ।

रत्नं । भर । शशमानाय । घृष्वे । पृथु । चंद्रं । अवसे । चर्षणिऽप्राः ॥ १३ ॥

हे यविष्ठ युवतम घृष्वे दीप्तियुक्त यज्ञा परेषां घर्मेणशील हे अग्ने चर्षणिप्रा
अपेक्षितप्रदानेन मनुष्याणां कामपूरकः सुप्रणीतिः सुष्टूत्तरवेद्यां प्रणयनीयस्त्वं
सुतसोमाय विधते तव परिचरणं कुर्वते शशमानाय त्वां स्तुवते वाघते यज्ञ-
निर्वाहकाय यजमानाय पृथु प्रभूत चंद्रमाह्लादकारि रत्नमुत्तमं धनमवसे रक्ष-
णाय भर । आहर । प्रयच्छेत्यर्थः ॥ सुप्रणीतिः । णीञ् प्रापणे । कर्मणि क्तिन् ।
तादौ च निति कृतीत्यनंतरप्रशब्दस्योदात्तत्वं । पृथु श्वद्रमित्यत्र संहितायां ह्रस्वाच्च-
द्रोत्तरपदे मञ्च इति सुडागमः । श्रुत्वेन शकारः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अधा ह यद्वयमग्ने त्वाया पद्भिर्हस्तेभिश्चकृमा तनूभिः ।

रथं न क्रंतो अपसा भुरिजोऽर्चुतं येमुः सुध्यं आप्नुषाणाः ॥ १४ ॥

अध । ह । यत् । वयं । अग्ने । त्वाऽया । पद्ऽभिः । हस्तेभिः । चकृम । तनूभिः ।

रथं । न । क्रंतः । अपसा । भुरिजोः । ऋतं । येमुः । सुऽध्यः । आप्नुषाणाः ॥ १४ ॥

हे अग्ने अध ह अथ खलु वयं त्वाया त्वत्कामनया पद्भिः पादैर्हस्तेभिर्हस्तेस्तनू-
भिरन्यैश्चावयवैश्चकृम यत् यस्मात्कारणात्कर्मसिद्ध्यर्थं त्वामुपपादयामस्तस्मात्सुध्यः
सुकर्माण आप्नुषाणाः कर्माणि व्याप्नुवंतस्तेऽंगिरस ऋतं सत्यभूतं त्वां भुरिजोः ।
बिभृतः कर्मकरणसामर्थ्यं पदार्थान्वेति भुरिजौ बाहू । तयोरपसा मंथनाख्येन
कर्मणा येमुः । उद्यच्छंति । तत्र दृष्टान्तः । रथं न । यथा क्रंतः कारवः शिल्पिनः

क्रामन्तोऽध्वगा वा हस्तयोयथा रथमुद्यच्छन्ति तद्वत् । यद्वा भुरिजोः । देवान्म-
नुष्यांश्च विभृत इति भुरिजौ द्यावापृथिव्यौ । तयोर्मध्येऽपसा परिचरणकर्मणा
सत्यभूतं तमग्निं येमुः । उद्यच्छन्ति ॥ अध । संहितायां निपातस्य चेति दीर्घः । क्रंतः ।
करोतेः शतरि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । प्रत्ययस्वरः । भुरिजोः । डुभृज्
धारणपोषणयोः । भृज उच्च । उ० २. ७१. । इतीजिप्रत्ययः । धातोरुकारो रपरः ।
प्रत्ययस्वरः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अधा मातुरुषसः सप्त विप्रा जायेमहि प्रथमा वेधसो नृन् ।

दिवस्पुत्रा अंगिरसो भवेमाद्रिं रुजेम धनिनं शुचंतः ॥ १५ ॥

अध । मातुः । उषसः । सप्त । विप्राः । जायेमहि । प्रथमाः । वेधसः । नृन् ।

दिवः । पुत्राः । अंगिरसः । भवेम । अद्रिं । रुजेम । धनिनं । शुचंतः ॥ १५ ॥

वामदेवोऽन्यैः षड्भिरंगिरोभिः सह ब्रूते । अधापि च मातुरुषसः सकाशात्सप्त
सप्तसंख्याका विप्राः प्राज्ञा वयं स्मः । प्रथमाः श्रेष्ठा वयं वेधसोऽग्नेः परिचार-
कान् नृन् वेधसो विधातृन् रश्मीन् वा जायेमहि । वयं जनयामः । दिवो द्योतमा-
नस्यादित्यस्य पुत्रा वयमंगिरसो भवेम । भूतिमंतः स्याम । शुचंतो दीप्यमाना
वयं धनिनमुदकवंतमद्रिं मेघं रुजेम । वर्षार्थं भिद्याम । यद्वा धनिनं पणिनाम-
कासुरापहतगोधनयुक्तमद्रिं पर्वतं रुजेम । अंगिरसामादित्यपुत्रत्वमेवमाश्नायते ।
तस्य यद्रेतः प्रथममुददीप्यत तदसावादित्योऽभवदित्युपक्रम्य येऽंगारा आसं-
स्तेऽंगिरसोऽभवन्निति ॥ जायेमहि । जनी प्रादुर्भावे । लिङि ज्ञाजनोर्जेति
जादेशः । वेधसः । डुधाज् धारणपोषणयोरित्यस्माद्विधाजो वेध च । उ० ४. २२४. ।
इत्यसिप्रत्ययः । धातोर्वेध इत्यादेशः । दिवस्पुत्रा इत्यत्र संहितायां षष्ठ्याः पति-
पुत्रेति विसर्जनीयस्य सत्वं । रुजेम । रुजो भंगे । अदादिः । लिङि रूपं ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अधा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्न चतृमाश्रुषाणाः ।

शुचीदयन्दीधितिमुक्थशासः क्षामा भिदंतो अरुणीरपं व्रन् ॥ १६ ॥

अध॑ । यथा॑ । नः॑ । पि॒तरः॑ । परा॑सः । प्र॒त्नासः॑ । अ॒ग्ने । ऋ॒तं । आ॒शु॒षा॒णाः ।

शुचि॑ । इत् । अ॒यन् । दी॒धितिं॑ । उ॒क्थ॒ऽशसः॑ । क्षाम॑ । भि॒दंतः॑ । अ॒रु॒णीः । अप॑ । व्रन् ॥ १६ ॥

हे अग्ने अधापि च परासः श्रेष्ठाः प्रत्नासः पुराणा ऋतं सत्यभूतं यज्ञं यथा यथावदाशुषाणा अश्रुवाना नोऽस्माकं पितरोऽंगिरसः शुचि दीप्तं स्थानमयन् । अगच्छन् । तथा दीधितिं तेजश्चागच्छन् । किंच उक्थशास उक्थानां शस्त्राणां शंसितारः क्षाम क्षयकारणं तमः पापं वा भिदंतो विनाशयंतोऽंगिरसोऽरुणीररुणवर्णाः पणिभिरपहृता गा उषसो वा अपव्रन् । अपावृण्वन् । प्रकाशितवन्त इत्यर्थः ॥ अयन् । इण् गतौ । लङीणो यस्मिन् यण् । व्यत्ययेनाडागमः । दीधितिं । दीधीङ् दीप्तिदेवनयोरित्यस्मात् क्तिनि ह्रस्वञ्छांदसः । निन्नादाद्युदात्तः । उक्थशासः । उक्थशब्द उपपदे शंसु स्तुतावित्यस्मान्मन्त्रे श्वेतवहोक्थशस्पुरोडाशो खिन्निति खिन् नकारलोपश्च निपातनादेव । पदकाले ह्रस्वञ्छांदसः । अरुणीः । गौरादिङीषन्तः । एकादेशस्वरः । व्रन् । वृणोतेर्लुङि मन्त्रे घसेत्यादिना च्लेर्लुक् । निघातः ॥

आययण आग्नेंद्रस्य हविषः सुकर्माण इति याज्या । सूचितं च । सुकर्माणः सुरुचो देवयंतो विश्वे देवास आ गत । आ० २. ९. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते सप्तदशी ॥

सु॒कर्मा॑णः सु॒रुचो॑ दे॒व॒यंतो॑ऽयो न दे॒वा ज॒नि॒मा ध॒मंतः॑ ।

शुच॑न्तो अ॒ग्निं व॒वृध॑न्त इ॒ंद्र॒मूर्वे॑ ग॒थं प॒रि॒षद॑न्तो अ॒गम॑न् ॥ १७ ॥

सु॒ऽकर्मा॑णः । सु॒ऽरुचः॑ । दे॒व॒ऽयंतः॑ । अ॒यः । न । दे॒वाः । ज॒नि॒म । ध॒मंतः॑ ।

शुच॑न्तः । अ॒ग्निं । व॒वृध॑न्तः । इ॒ंद्रं । ऊ॒र्वं । ग॒थं । प॒रि॒ऽसद॑न्तः । अ॒गम॑न् ॥ १७ ॥

सुकर्माणः सुष्ठुनुष्ठितयागादिकर्माणः सुरुचः शोभनदीप्तयो देवयंतो देवान् कामयमाना देवा देवनशीलाः स्तोतारो जनिम स्वकीयं मानुषं जन्म धमन्तो यागादिलक्षणेन कर्मणा निर्मलीकुर्वन्तः । तत्र दृष्टान्तः । अयो न । यथा कर्मारा अयो भस्त्रेण धमन्ति तद्वत् । तादृशा अग्निं शुचन्तो हविर्भिर्दीपयन्त इंद्रं ववृधन्तः सोमेन स्तुत्या वा वर्धयन्तोऽंगिरसः परिषदन्तः परितः सीदन्तः संत ऊर्वं महान्तं गथं गोसंघमगमन् । प्राप्नुवन् ॥ सुकर्माणः । सीर्मेनसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । धमन्तः ।

ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः । शतरि पाघ्रादिना धमादेशः । शपः पित्वादनुदात्तत्वे
शतुर्लसार्वधातुकस्वरः । ववृधंतः । वृधु वधने । व्यत्ययेन परस्मैपदं । शतरि शपः श्चुः ।
गथं । समूह इत्यर्थे खलगोरथादिति यः । अगमन् । गमेर्लुङि च्लेर्लुकि रूपं ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

आ यूथेव क्षुमति पश्वो अख्यद्देवानां यज्जनिमांत्युग्र ।

मर्तानां चिदुर्वशीरकृप्रन्वृधे चिदर्य उपरस्यायोः ॥ १८ ॥

आ । यूथाऽइव । क्षुऽमति । पश्वः । अख्यत् । देवानां । यत् । जनिम । अंति । उग्र ।

मर्तानां । चित् । उर्वशीः । अकृप्रन् । वृधे । चित् । अर्यः । उपरस्य । आयोः ॥ १८ ॥

उग्र तेजस्विन्हे अग्ने देवानामंगिरसां संबन्धि यज्जनिम गोसंघमंति पर्वतस्य
समीप आख्यत् । आ समंतादिन्द्रोऽपश्यत् । तत्र दृष्टांतः । यूथेव । यथा पश्वः
पशूनां गवां यूथानि क्षुमत्यन्नवत्याढ्यगृहे वर्तमानानि पश्यन्ति जनास्तद्वत् ।
यद्वा हे अग्ने तव परिचारकोऽंगिरसो गणो देवानामिन्द्रादीनां यज्जनिम योऽयं
जनोऽंति मदंतिके पश्वः पणिभिरपहतान्पशूनाख्यत् । समंतान्पश्यति । तत्र
दृष्टांतः । यथा क्षुमति शब्दं कुर्वाणे गवां यूथा यूथे पशून्पश्यन्ति तद्वत् । मर्तानां
चिन्मनुष्याणामुर्वशीरुरुभ्यामश्रुवानाः । उर्वभ्यश्चुत ऊरुभ्यामश्रुत इति यास्कः
। नि० ५. १३. । प्रजा अकृप्रन् । ताभिरानीताभिर्गोभिः कृप्राः समर्थो अभवन् ।
चिदपि च अर्यः स्वामी लब्धगोधन उपरस्योपस्य निषिक्तस्यापत्यस्य वृधे वर्ध-
नाय समर्थो भवति । तथायोर्मनुष्यस्य भृत्यादेश्च पोषणे समर्थो भवति ॥ यूथेव ।
शसः सप्तम्या वा डादेशः । क्षुमति । क्षुदित्यन्ननाम । यद्वा टुक्षु शब्दे । भावे क्तिप् ।
छांदसस्तकारलोपः । तदस्यास्तीति मतुप् । ह्रस्वनुङ्भ्यां मतुविति मतुप उदात्तत्वं ।
अख्यत् । ख्या प्रकथने । लुङि च्लेरस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङित्यङादेशः । आतो
लोपः । जनिम । जनी प्रादुर्भावे । हजनिभ्यामिमनिन्नितीमनिन्प्रत्ययः । निन्वा-
दाद्युदात्तः । अकृप्रन् । कृपू सामर्थ्ये । लङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् ।
रुडागमः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अकर्म ते स्वपसो अभूम ऋतमवसन्नुषसो विभातीः ।

अनूनमग्निं पुरुधा सुश्रंद्रं देवस्य मर्मजतश्चारु चक्षुः ॥ १९ ॥

अकर्म । ते । सुऽअपसः । अभूम । ऋतं । अवसन् । उषसः । विभातीः ।

अनूनं । अग्निं । पुरुधा । सुऽचंद्रं । देवस्य । मर्मजतः । चारु । चक्षुः ॥ १९ ॥

हे अग्ने ते तव परिचरणमकर्म । कुर्मः । तेन कर्मणा स्वपसः शोभनकर्म-
णोऽभूम । विभातीर्युच्छंत्य उषस ऋतं तेजोऽवसन् । आच्छादयन्ति । धारय-
न्तीत्यर्थः । तथा ता उषसोऽनूनं संपूर्णं पुरुधा बहुधा सुचंद्रं सुष्वाह्लादकारिणं
यद्वा सुहिरण्यमग्निं धारयन्ति । किंच देवस्य द्योतमानस्य तव चारु मनोहरं
चक्षुस्तेजो मर्मजतः परिचरन्तो वयं स्वपसोऽभूमेति पूर्वेणान्वयः ॥ अकर्म ।
करोतेर्लुङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । मर्मजतः । मृजूष् शृङ्गौ । यद्भुकि
रुगिकौ च लुकीत्यभ्यासस्य रुगागमः । शतरि नाभ्यस्ताच्छतुरिति नुमभावः ।
अभ्यस्तस्वरः ॥

॥ अथ विंशी ॥

एता ते अग्न उचथानि वेधोऽवोचाम कवये ता जुषस्व ।

उच्छोचस्व कृणुहि वस्यसो नो महो रायः पुरुवार प्र यंधि ॥ २० ॥

एता । ते । अग्ने । उचथानि । वेधः । अवोचाम । कवये । ता । जुषस्व ।

उत् । शोचस्व । कृणुहि । वस्यसः । नः । महः । रायः । पुरुऽवार । प्र । यंधि ॥ २० ॥

वेधो विधातर्हे अग्ने कवये मेधाविने ते तुभ्यमेतैतान्युचथान्युक्थानि शस्त्रा-
ण्यवोचाम । त्वं ता तानि जुषस्व । सेवस्व । किंच त्वमुच्छोचस्व । उद्दीप्यस्व ।
नोऽस्मान्वस्यसोऽतिशयेन धनयुक्तान् कृणुहि । कुरु । तदेवोच्यते । पुरुवार
पुरुभिर्बहुभिर्वरणीयं महो रायो महद्भनं प्रयंधि । अस्मभ्यं प्रयच्छ ॥ अवोचाम ।
वच परिभाषणे । लुङि च्लेरडादेशः । पादादिवादनघातः । कृणुहि । कृवि हिंसा-
करणयोरित्यस्य लोटि रूपं । तिङ् उत्तरत्वादनघातः । वस्यसः । वसुमच्छब्दा-
दीयसुनि विन्मतोर्लुगिति मतुपो लुकि टिलोपे च कृत ईकारलोपश्छांदसः ।
यंधि । यमेर्लोङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । वा छंदसीति हेर्विकल्पेन
पित्वादङितश्चेति धिरादेशः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थ एकोनविंशो वर्गः ॥

आ वो राजानमिति षोडशर्चं तृतीयं सूक्तं वामदेवस्यार्धं त्रैष्टुभमाग्नेयं । आ
वः षोडशेत्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोर्विन्नियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रं होतारं सत्ययज्ञं रोदस्योः ।

अग्निं पुरा तनयित्नीरचित्ताद्विरण्यरूपमवसे कृणुध्वं ॥ १ ॥

आ । वः । राजानं । अध्वरस्य । रुद्रं । होतारं । सत्ययज्ञं । रोदस्योः ।

अग्निं । पुरा । तनयित्नीः । अचित्तात् । हिरण्यरूपं । अवसे । कृणुध्वं ॥ १ ॥

हे ऋत्विग्यजमाना अध्वरस्य यज्ञस्य राजानमधिपतिं होतारं देवानामाह्वा-
तारं रुद्रं रोक्ष्यमाणं द्रवंतं शत्रून्रोदयन्तं वा । यद्वा एषा वा अग्नेस्तनूर्यदुद्र इति
रुद्रात्मकं रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः सत्ययज्ञं सत्यस्यान्नस्य दातारं । यद्वा सत्ययज्ञं
सत्येन हविषा देवान्यजन्तं । यद्वा रोदस्योर्थाप्य वर्तमानं हिरण्यरूपं सुवर्णप्रभं ।
एवंविधमग्निं वो युष्माकमवसे रक्षणाय तनयित्नीः । तनयित्नीरशनिः स ह्याक-
स्मिकः । तत्सदृशादचित्तात् । न विद्यते चित्तं यस्मिन् तदचित्तं । चित्तोपलक्षि-
तसर्वेन्द्रियोपसंहारो मरणमिति यावत् । तन्मरणात्पुरा प्रागेवा कृणुध्वं । यूयं
समन्ताद्विभिर्भिरग्निं भजध्वं ॥ रुद्रं । रोदयते रोदेर्णिलुक्च । उ० २. २३. । इति
रक्प्रत्ययः । तनयित्नीः । तनिः शब्दार्थः । चुरादिरदन्तः । स्तनिश्रुधिपुषिगमि-
मनिभ्यो णेरित्नुच् । उ० ३. २९. । इतीत्नुच्प्रत्ययः । चित्स्वरेणांतोदात्तः । सुपा सहे-
कादेश एकादेशस्वरः । कृणुध्वं । कृवि हिंसाकरणयोः । लोटि रूपं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयं योनिश्चकृमा यं वयं ते जायेव पत्य उशती सुवासाः ।

अर्वाचीनः परिवीतो नि षीदेमा उ ते स्वपाक प्रतीचीः ॥ २ ॥

अयं । योनिः । चकृम । यं । वयं । ते । जायाऽइव । पत्ये । उशती । सुऽवासाः ।

अर्वाचीनः । परिऽवीतः । नि । सीद् । इमाः । ऊं इति । ते । सुऽअपाक । प्रतीचीः ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वदर्थं यमुत्तरवेदिलक्षणं प्रदेशं वयं चकृम कुर्मः अयं योनिस्तव
स्थानं भवति । तत्र दृष्टान्तः । जायेव । यथा पत्य उशती पतिं कामयमाना सुवासाः
शोभनवस्त्रोपेता जाया स्वात्मसमीपे तस्य स्थानं करोति तद्वत् । हे स्वपाक
स्वपस्क सुकर्मन्त्रे त्वं परिवीतो यष्ट्यदेवैस्तेजोभिर्वा परिवीतोऽर्वाचीनोऽस्म-
दभिमुखः सन् निषीद् । उत्तरवेद्यामुपविश । तत्र स्थितस्य ते तवेमा ज्वालाः

स्तुतयो वा प्रतीचीस्त्वदभिमुखाः प्रवर्तते ॥ चकुम । करोतेर्लिटि रूपं । वाक्य-
भेदान्निघाताभावः । अर्वाचीनः । विभाषांचेरदिगिति खः । परिवीतः । व्येज्
संवरणे । कर्मणि निष्ठा । यजादित्वात्संप्रसारणं । गतिरनंतर इति गतेः स्वरः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ॒शृ॒ण्व॒ते अ॒ह॒पि॒ताय॒ मन्म॑ नृ॒चक्ष॑से सु॒मृ॒ळी॒काय॑ वेधः ।

दे॒वाय॑ श॒स्ति॒म॒मृ॒ताय॑ शंस॒ यावे॑व॒ सोता॑ मधु॒षु॒द्यमी॒ळे ॥ ३ ॥

आ॒ऽशृ॒ण्व॒ते । अ॒ह॒पि॒ताय॑ । मन्म॑ । नृ॒ऽचक्ष॑से । सु॒ऽमृ॒ळी॒काय॑ । वेधः॑ ।

दे॒वाय॑ । श॒स्ति॑ । अ॒मृ॒ताय॑ । शंस॒ । यावा॑ऽइव । सोता॑ । मधु॒ऽसुत् । यं । ई॒ळे ॥ ३ ॥

वेधः स्तोत्राणां कर्तृहे स्तोतराशृण्वते स्तोत्राकर्णनपरायाहपितायाहप्रायाप्र-
मत्ताय नृचक्षसे नृणां द्रष्ट्रे सुमृळीकाय सुसुखायामृताय मरणधर्मरहिताय देवाय
तस्मा अग्रये मन्म स्तोत्रं शस्तिं शस्त्रं च शंस । मधुषुन्मदकरस्य सोमस्य सोता ।
तत्र दृष्टांतः । यावेव । यथा यावा सोमस्य सोता तद्वत् । सोमाभिषवं कुर्वाणो
यजमानो यमग्निमीळे स्तौति तस्मै शंसेति समन्वयः । यद्वा मधुषुत्सोमसु-
द्यजमानोऽग्निमीळे । स्तौति । तत्र दृष्टांतः । यथा यावा सोमस्य सोता शब्दं
करोति । प्रैते वदंतु प्र वयं वदाम यावभ्यः । ऋग्वे० १०. ९४. १. इत्यत्र यावणां
कर्तृत्वं श्रुतमिति ॥ आशृण्वते । शतुरनुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं । ईळे । ईड स्तुतौ ।
लटि लोपस्त आत्मनेपदेष्विति तलोपः । यद्वा लिटि तशब्दस्यैशदेशे कृते रूपं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं चि॒न्तः श॒म्या॑ अ॒ग्ने अ॒स्या ऋ॒तस्य॑ बो॒ध्य॒तचित्स्वा॒धीः ।

क॒दा तं उ॒क्था स॒ध॒माद्या॑नि क॒दा भ॑वंति स॒ख्या गृ॒हे ते ॥ ४ ॥

त्वं । चि॒त् । नः॑ । श॒म्यै॑ । अ॒ग्ने । अ॒स्याः । ऋ॒तस्य॑ । बो॒धि॑ । ऋ॒तऽचि॒त् । सु॒ऽआ॒धीः ।

क॒दा । ते॑ । उ॒क्था । स॒ध॒ऽमाद्या॑नि । क॒दा । भ॑वंति । स॒ख्या । गृ॒हे । ते॑ ॥ ४ ॥

हे अग्ने त्वं चिन्तमेव शम्यै । शमीशब्दः कर्मनाम । अस्याः शम्यै नोऽस्मत्सं-
बंधिनोऽस्य कर्मणो देवता भवसि । हे ऋतचित् सत्यज्ञ हे अग्ने स्वाधीः सुकर्मा
सुधानो वा त्वमृतस्य बोधि । अस्मदीयं स्तोत्रं बुध्यस्व । ते तव सधमाद्यानि
सहमदनिमित्तान्युक्था शस्त्राणि कदा कस्मिन्काले भवंति । भविष्यन्ति । तथा-

स्मदीये गृहे ते त्वया सह सख्या सख्यानि कदा भविष्यन्ति ॥ सधमाद्यानि । माद-
यतेर्यतस्याचो यदिति यत् । सध मादस्थयोरिति सहस्य सधादेशः । भवन्ति ।
विभाषा कदाकर्षोः । पा० ३. ३. ५. । इति भविष्यदर्थे लट् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

कथा ह तद्वरुणाय त्वमग्ने कथा दिवे गर्हसे कन् आगः ।

कथा मित्राय मीळहुषे पृथिव्यै ब्रवः कदर्यम्णे कद्गाय ॥ ५ ॥

कथा । ह । तत् । वरुणाय । त्वं । अग्ने । कथा । दिवे । गर्हसे । कत् । नः । आगः ।

कथा । मित्राय । मीळहुषे । पृथिव्यै । ब्रवः । कत् । अर्यम्णे । कत् । भगाय ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वं तदस्मदीयं पापं वरुणाय कथा गर्हसे । केन हेतुना गर्हापूर्व-
मावेदयेः । हेति पूरणः । दिवे द्युलोकाय द्योतमानाय सूर्याय वा कथा कथं
तत्पापमावेदयेः । नोऽस्माकमागस्तत्पापं कत्किमस्ति । त्वत्परिचरणान्नास्तीत्यर्थः ।
तथा मीळहुषेऽभिमतफलसेक्ते मित्राय पृथिव्यै च कथा ब्रवः । कथमागो ब्रूयाः ।
अर्यम्णे देवाय भगायैतन्नामकाय च देवाय कत्कथं ब्रूयाः ॥ कथा । किंश्चात्या
हेतौ च छंदसीति थाप्रत्ययः । प्राग्दिशो विभक्तिरिति विभक्तिसंज्ञायां किमः कः
। पा० ७. २. १०३. । इति कादेशः । मीळहुषे । मिह सेचने । कसौ दाश्वान् साह्वान्
मीढ्वांश्चेति निपातितः । ब्रवः । ब्रूञ् व्यक्तायां वाचि । लेटि लेटोऽडाटावित्य-
डागमः । पादादित्वादनघातः । आगमस्यानुदात्तत्वाच्चातुस्वरः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

कडिष्यासु वृधसानो अग्ने कडाताय प्रतवसे शुभंये ।

परिज्मने नासत्याय शे ब्रवः कदग्ने रुद्राय नृग्ने ॥ ६ ॥

कत् । धिष्यासु । वृधसानः । अग्ने । कत् । वाताय । प्रऽतवसे । शुभंये ।

परिऽज्मने । नासत्याय । शे । ब्रवः । कत् । अग्ने । रुद्राय । नृग्ने ॥ ६ ॥

हे अग्ने धिष्यास्वाग्नीध्रीयादिधिष्येषु वृधसानो घृताद्याहुतिभिर्वर्धमानस्त्वं
कत्कथं ब्रूयाः । प्रतवसे प्रकृष्टबलाय शुभंये शुभस्य प्रापयित्रे परिज्मने परितो
गत्रे नासत्याय सत्यस्य नेत्रे । यद्वा न विद्यतेऽसत्यं यस्य तस्मै वाताय

वायवे । यद्वा नासत्यायेति वचनव्यत्ययः । नासत्याभ्यमश्विभ्यां । शे । शेति पृथि-
वीमाह । क्षियंति निवसंत्यस्यां प्राणिन इति । तस्यै शे पृथिव्यै च कत्कथं ब्रूयाः ।
हे अग्ने नृग्ने नृणां पापकृतां हंचे रुद्राय देवाय कत्कथमागो ब्रवः । ब्रूयाः ॥
वृधसानः । वृधु वर्धने । असानजित्यनुवृत्तावृजिवृधिमंदिसहिभ्यः किदित्यसा-
नचप्रत्ययः । कित्वादगुणः । चित्त्वादंतोदात्तः । शुभंये । या प्रापणे । विच् । तत्पुरुषे
कृति बहुलमिति द्वितीयाया अथलुक् । कृत्स्वरः । शे । क्षि निवासगत्योः ।
अन्येभ्योऽपि दृश्यत इत्यधिकरणे डः । ततष्ठाप् । चतुर्थ्येकवचन आतो धातो-
रित्यच्चात इति योगविभागादाकारलोपः । नृग्ने । हन हिंसागत्योः । बहुलं
छंदसीति क्तिप् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कथा महे पुष्टिंभराय पूष्णे कद्रुद्राय सुमखाय हविर्दे ।

कविष्णवे उरुगायाय रेतो ब्रवः कदमे शरवे बृहत्यै ॥ ७ ॥

कथा । महे । पुष्टिंऽभराय । पूष्णे । कत् । रुद्राय । सुऽमखाय । हविःऽदे ।

कत् । विष्णवे । उरुऽगायाय । रेतः । ब्रवः । कत् । अग्ने । शरवे । बृहत्यै ॥ ७ ॥

हे अग्ने महे महते पुष्टिंभराय पुष्टिधारकाय पूष्ण एतन्नामकाय देवाय कथा
केन हेतुना पापं ब्रवीथाः । सुमखाय सुपूजनीयाय सुयज्ञाय वा हविर्देऽग्निरूपेण
देवानां हविर्दाने । यद्वा स्विष्टकृत्त्वाङ्गविषो दात्रे । रुद्राय कत्कथं ब्रूयाः । तथो-
रुगायायोरुभिर्बहुभिर्गायमानाय । यद्वा प्रभूतकीर्त्तये विष्णवे रेतः क्षयहेतु पापं
कत्कथं वदेः । शरवे । शृणोति पक्का ओषधीरिति शरुः शरत्संवत्सरः । यद्वा
हिंसिका निर्ऋतिः । बृहत्यै महत्यै शरदे निर्ऋत्यै वा कत्कथं पापं ब्रवः । ब्रूयाः ॥
पुष्टिंभराय । दुभृज् धारणपोषणयोः । संज्ञायां भृतृवृजीत्यादिना खच् । अरुर्विष-
दजंतस्य मुमिति पूर्वपदस्य मुमागमः । चित्त्वादंतोदात्तः । समासे कृत्स्वरः ।
हविर्दे । अनुदात्तस्य च यचोदात्तलोप इति सुप उदात्तत्वं । शरवे । शृ हिंसायां ।
शृस्वृस्त्रिहिचयसीत्यादिना उप्रत्ययः । निदित्यनुवृत्तेराद्युदात्तः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

कथा शर्धाय मरुतामृताय कथा मूरे बृहते पृच्छयमानः ।

प्रति ब्रवोऽदितये तुराय साधा दिवो जातवेदश्चिकित्वान् ॥ ८ ॥

कथा । शर्धाय । मरुतां । ऋताय । कथा । सूरै । बृहते । पृच्छ्यमानः ।

प्रति । ब्रवः । अदितये । तुराय । साध । दिवः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ॥ ८ ॥

हे अग्ने ऋताय गंचे सत्यभूताय वा मरुतां शर्धाय बलभूताय गणाय कथा केन हेतुना मदीयमागः प्रतिब्रूयाः । तेन पृच्छ्यमानः सन् तस्मै बृहते महते सूरै सूर्याय कथा कथं वदेः । तथादितये देव्यै तुराय त्वरितगमनाय वायवे । अदितयेऽदीनाय तुराय वा । प्रतिब्रवः । मदीयमागः कथं प्रतिब्रूयाः । यस्मादेवं तस्मात् हे जातवेदोऽग्ने चिकित्वान् तत्सर्वं जानानस्त्वं दिवो दीप्नान्देवान् साध । साधय । गच्छ । यद्वा दिवो द्युलोकस्य यज्ञवहनलक्षणं कार्यं साध । कुरु ॥ सूरै । सर्वविधीनां छंदसि विकल्पितत्वात् डेर्यत्वाभावः । अतो गुण इति पररूपत्वं । पृच्छ्यमानः । प्रच्छ झीप्सायां । कर्मणि यक् । ग्रहिज्यादिना संप्रसारणं । शानचो लसार्वधातुकानुदात्तत्वे यक्स्वरः । साध । राध साध संसिद्धौ । अंतर्भवितव्यस्य लोटि व्यत्ययेन शप् ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऋतेन ऋतं नियतमीळ आ गोरामा सचा मधुमत्पक्वमग्ने ।

कृष्णा सती रुशता धासिनैषा जामर्येण पर्यसा पीपाय ॥ ९ ॥

ऋतेन । ऋतं । निऽयतं । ईळे । आ । गोः । आमा । सचा । मधुऽमत् । पक्वं । अग्ने ।

कृष्णा । सती । रुशता । धासिना । एषा । जामर्येण । पर्यसा । पीपाय ॥ ९ ॥

हे अग्ने ऋतेन सत्यभूतेन यज्ञेन नियतमनुस्यूतमृतमुदकं गोर्धेनोः पय एळे । आयाचे । सांनाय्यादिहविरर्थं गव्यं पयस्त्वां याच इत्यभिप्रायः । आमापक्वा सा गौर्मधुमन्माधुर्योपेतं पक्वं पयः सचा सह धारयति । कृष्णा कृष्णवर्णा सत्येषा गौ रुशता श्वेतेन धासिना प्राणिनां धारकेण जामर्येण । जायंत इति जाः प्रजाः । ता जा अमर्येणामरणनिमित्तेन तेन पयसा पीपाय । प्रजाः प्याययति । तवैष महिमा यद्रसान्परिणामयन्नेवं करोषि ॥ पीपाय । प्यायतेर्लिटि लिङ्ग्रङोश्चेति पीभावः ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋतेन हि ष्मा वृषभश्चिदक्तः पुमाँ अग्निः पर्यसा पृष्ठयेन ।

अस्पंदमानो अचरद्वयोधा वृषां श्रुक्कं दुंदुहे पृश्निरूधः ॥ १० ॥

ऋतेन । हि । स्म । वृषभः । चित् । अक्तः । पुमान् । अग्निः । पयसा । पृष्ठचेन ।
अस्पंदमानः । अचरत् । वयः ऽधाः । वृषा । शुक्रं । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥ १० ॥

वृषभोऽभिमतफलवर्षकः पुमान् श्रेष्ठः सोऽग्निर्ऋतेन सत्यभूतेन पृष्ठचेन
धारकेण पयसाक्तः सिक्तो भवति । हि ष चित् वयः पूरणाः । वयोधा अन्नदः
सोऽग्निरस्पंदमान एकत्रावस्थितः सन् एवाचरत् । सर्वत्र तेजसा चरति । तथा
वृषापां वर्षकः पृश्निः सूर्यः शुक्रं पय ऊधोऽंतरिक्षं मेघं वा दुदुहे । दोग्धि ॥
अक्तः । अंजू व्यक्तिम्रक्षणगतिषु । कर्मणि निष्ठा । दुदुहे । द्विकर्मकोऽयं धातुः ।
ऊधः । अकथितं चेति कर्मसज्ञा ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ऋतेनाद्रिं व्यसन्भिदंतः समंगिरसो नवं गोभिः ।

शुनं नरः परि षदन्नुषासमाविः स्वरभवज्जाते अग्नौ ॥ ११ ॥

ऋतेन । अद्रिं । वि । असन् । भिदंतः । सं । अंगिरसः । नवं । गोभिः ।

शुनं । नरः । परि । सदन् । उषसं । आविः । स्वः । अभवत् । जाते । अग्नौ ॥ ११ ॥

अंगिरसो मेधातिथिप्रभृतय ऋतेन यज्ञेन हेतुना गवां निरोधकमद्रिं पर्वतं
भिदंतो विदारयंतः संतो व्यसन् । व्यक्षिपन् । ततस्ते गोभिः संनवंत । समगच्छन् ।
नरः कर्मणां नेतारस्ते शुनं सुखेनोषसं परि सदन् । परितः प्राप्नुवन् । ततः
स्वः सूर्योऽप्याविरभवत् । सर्वमेतदग्नौ त्वयि जाते मंथनेन निष्पादिते सत्यभू-
दिति ॥ असन् । अस्यतेर्लुङि च्लेरस्यतिवक्तीत्यादिनाडादेशः । अनित्यमागमानु-
शासनमिति युगभावः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ऋतेन देवीरमृता अमृक्ता अणोभिरापो मधुमद्भिरग्रे ।

वाजी न सर्गेषु प्रस्तुभानः प्र सद्मित्सवितवे दधन्युः ॥ १२ ॥

ऋतेन । देवीः । अमृताः । अमृक्ताः । अणोऽभिः । आपः । मधुमत् ऽभिः । अग्रे ।

वाजी । न । सर्गेषु । प्र ऽस्तुभानः । प्र । सद् । इत् । सवितवे । दधन्युः ॥ १२ ॥

हे अग्रे अमृता अमरणहेतव अमृक्ता रक्षःप्रभृतिभिरवाधिता मधुमद्भिर्मधु-

योपेतैरणोभिरुदकैर्युक्ता देवीर्दिव्यो नद्य ऋतेन सत्येन यज्ञेन वा हेतुनाप आप्रव्याः
सत्यः सदमित्सदैव स्रवितवे स्रवणाय प्रदधन्युः । प्रगच्छन्ति । तच्च दृष्टान्तः । वाजी
न । यथा सर्गेषु प्रेरणेषु प्रस्तुभानः प्रोत्साह्यमानोऽश्वः प्रगच्छति तद्वत् ॥ आपः ।
आपू व्याप्री । आप्रोतेः क्तिप् ह्रस्वश्चेति कर्मणि क्तिप् । अप्रृन्नित्यादिना जसि
दीर्घः । प्रस्तुभानः । स्तोभतिरर्चतिकर्मा ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

मा कस्य यक्षं सदमिद्धुरो गा मा वेशस्य प्रमिनतो मापेः ।

मा भ्रातुरग्रे अनृजोर्ऋणं वेमा सख्युर्दक्षं रिपोर्भुजेम ॥ १३ ॥

मा । कस्य । यक्षं । सदै । इत् । हुरः । गाः । मा । वेशस्य । प्रऽमिनतः । मा । आपेः ।

मा । भ्रातुः । अग्रे । अनृजोः । ऋणं । वेः । मा । सख्युः । दक्षं । रिपोः । भुजेम ॥ १३ ॥

हे अग्रे हुरोऽस्माकं हिंसकस्य कस्य कस्यचिदपि जंतोर्यक्षं यज्ञं सदमित्सदैव
मा गाः । कदाचिदपि मा गच्छ । प्रमिनतो हिंसकस्य वेशस्य प्रातिवेश्यस्य यज्ञं
मा गाः । तथापेर्मद्यतिरिक्तस्य बंधोर्यज्ञं मा गच्छ । तथानृजोः कुटिलचित्तस्य
भ्रातुर्ऋणमृणवद्देयं हविर्मा वेः । मा कामयेथाः । तथा वयमपि सख्युर्मित्रस्य
रिपोः शत्रोर्दत्तं भोगसमर्थं धनं मा भुजेम । मा भुंजीमहि । किंतु त्वया दत्तं धनं
भुंजीमहि ॥ हुरः । ह प्रसह्यकरणे । क्तिप् । बहुलं छंदसीत्युत्वं । सावेकाच इति
विभक्तेरुदात्तत्वं । भुजेम । भुज पालनाभ्यवहारयोः । आशीर्लिङि व्यत्ययेन
परस्मैपदं । लिङ्गाशिष्यङित्यङ्प्रत्ययः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

रक्षा णो अग्रे तव रक्षणेभी ररक्षाणः सुमख प्रीणानः ।

प्रति स्फुर वि रुज वीडुंहो जहि रक्षो महि चिद्वावृधानं ॥ १४ ॥

रक्ष । नः । अग्रे । तव । रक्षणेभिः । ररक्षाणः । सुऽमख । प्रीणानः ।

प्रति । स्फुर । वि । रुज । वीडु । अंहः । जहि । रक्षः । महि । चित् । ववृधानं ॥ १४ ॥

सुमख सुयज्ञ सुधनेति वा हे अग्रे ररक्षाणो भृशमस्माकं रक्षिता प्रीणानो
हविर्भिः प्रीतस्त्वं तव रक्षणेभिस्त्वदीयैरवनैर्नोऽस्मान्नक्ष । पालय । प्रतिस्फुर ।
अस्मान्प्रतिदीप्यस्व । वीडु दृढमंहः पापं वि रुज । विशेषेण नाशय । किंच

महि चिन्महदपि वावृधानं वर्धमानं वृद्धं वा वाधकं रक्षो जहि ॥ एः । नश्च
धातुस्थोरुषुभ्य इति संहितायां एत्वं । ररक्षाणः । रक्षेर्यङ्कुकि चानशि रूपं ।
जहि । हन हिंसागत्योः । लोटि हंतेर्ज इति जादेशः । आभाच्छास्त्रीयस्यासिद्ध-
त्वादतो हेरिति लुक् न भवति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एभिर्भैव सुमना अग्ने अकैरिमान्स्पृश मन्मभिः शूर वाजान् ।

उत ब्रह्माण्यंगिरो जुषस्व सं ते शस्तिर्देववाता जरेत ॥ १५ ॥

एभिः । भव । सुऽमनाः । अग्ने । अकैः । इमान् । स्पृश । मन्मऽभिः । शूर । वाजान् ।

उत । ब्रह्माणि । अंगिरः । जुषस्व । सं । ते । शस्तिः । देवऽवाता । जरेत ॥ १५ ॥

हे अग्ने एभिर्मदीयैरकैरर्चनीयैः शस्त्रैः सुमनाः शोभनमनस्को भव । हे शूर
इमान्स्मदीयान्हविल्क्षणांवाजान्मन्मभिः स्तोत्रैः सह स्पृश । प्रतिगृहाण ।
उतापि च अंगिरः । अंगति हवींषि प्राप्नोतीत्यंगिरा अग्निः । यद्वा येऽगारा
आसंस्तेऽगिरसोऽभवन्निति ब्राह्मणं । तेषामंगिरसां कारणत्वादग्रेरंगिरस्त्वं । तत्का-
रणत्वे च मंचः । ये अंगिरसः सूनवस्ते अग्नेः परि जज्ञिरे । ऋग्वे० १०. ६२. ५. ।
इति । तादृश हे अग्ने ब्रह्माणि मंचान् जुषस्व । सेवस्व । देववाता । देवार्थं गता
देवान् स्तोतुं प्राप्तेत्यर्थः । तादृशी शस्तिः शंसनं ते त्वां संजरेत । संवर्धयतु ॥ स्पृश ।
स्पृश संस्पर्शने । तुदादिः । देववाता । वा गतिगंधनयोः । गत्यर्थाकर्मकेति कर्तरि
क्तः । देवः । पचाद्यजंतः । क्ते चेति चतुर्थ्यंतस्य पदस्य प्रकृतिस्वरः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

एता विश्वा विदुषे तुभ्यं वेधो नीथान्यग्ने निण्या वचांसि ।

निवचना कवये काव्यान्यशंसिषं मतिभिर्विप्र उक्थैः ॥ १६ ॥

एता । विश्वा । विदुषे । तुभ्यं । वेधः । नीथानि । अग्ने । निण्या । वचांसि ।

निऽवचना । कवये । काव्यानि । अशंसिषं । मतिऽभिः । विप्रः । उक्थैः ॥ १६ ॥

वेधो विधातर्हे अग्ने विदुषे कर्मविषयज्ञानवते कवये क्रांतदर्शिने तुभ्यं
नीथानि फलप्रापकाणि निण्या गूढानि निवचनानि नितरां वक्तव्यानि का-
व्यानि कविभिर्मेधाविभिः कृतान्येता विश्वैतानि सर्वाणि वचांसि वाक्यानि

मतिभिर्मननीयैः स्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रैश्च सहितो विप्रः प्राज्ञोऽहमशंसिपं । अवोचं ।
तानि सेवस्वेत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

कृणुष्वेति पंचदशर्चं चतुर्थं सूक्तं वामदेवस्यार्घं त्रैष्टुभं रक्षोहाग्निदेवताकं ।
कृणुष्व पंचोना राक्षोघ्नमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोः सूक्तवि-
नियोगः ॥ प्रवर्ग्येऽभिष्टवे कृणुष्व पाज इत्याद्याः पंचर्चो विनियुक्ताः । सूचितं
च । कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमिति पंच । आ० ४. ६. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वी याहि राजेवामवाँ इभेन ।

तृष्वीमनु प्रसितिं दूणानोऽस्तासि विध्यं रक्षसस्तपिष्ठैः ॥ १ ॥

कृणुष्व । पाजः । प्रऽसितिं । न । पृथ्वी । याहि । राजाऽइव । अमऽवान् । इभेन ।

तृष्वी । अनु । प्रऽसितिं । दूणानः । अस्ता । असि । विध्यं । रक्षसः । तपिष्ठैः ॥ १ ॥

हे अग्ने पाजस्तेजःसंघं कृणुष्व । कुरुष्व । विस्तारय । तत्र दृष्टान्तः । प्रसितिं
न । यथा मृगयुः पृथ्वीं विस्तीर्णो प्रसितिं । प्रकर्षेण सीयते बध्यत इति प्रसि-
तिर्वागुरा । तादृशी प्रसितिं पक्षिग्रहणार्थं वनगहनेषु प्रसारयति तद्वत्त्वमपि
रक्षांसि हंतुं महद्बलमयतस्तनुष्व । इभेन गतभयेन तेजःसंघेन युक्तस्त्वं याहि ।
रक्षांसि हंतुं गच्छ । तत्र दृष्टान्तः । राजेव । यथामवान् राजा । सह वर्तत इत्य-
मोऽमात्यः । तद्वान् । यद्वा अमोऽमनं रोगः । शत्रूणां कर्तव्ये रोगैस्तद्वान् ।
शत्रूणां रोगभूत इत्यर्थः । राजेभेन गजेन युक्तः सन् परवलं प्रतिगच्छति तद्वत् ।
किंच तृष्वी । तृष्वीति क्षिप्रनाम । क्षिप्रगामिनी प्रसितिं प्रकृष्टां सेनामनुदूणा-
नोऽनुगच्छन् । यद्वा तृष्वीमिति तृतीयार्थे द्वितीया । तृष्व्या क्षिप्रया प्रसित्या-
नुबद्धया संततया गत्या दूणानः परसेनां हिंसन् अस्ता शत्रूणां क्षेप्तासि । तपिष्ठै-
स्तप्तृतमैस्तेजोभी रक्षसो राक्षसान्विध्य । ताडय ॥ अत्र निरुक्तं । कुरुष्व पाजः ।
पाजः पालनात् । प्रसितिमिव पृथ्वी । प्रसितिः प्रसयनात्तनुर्वा जालं वा ।
याहि राजेवामात्यवानभ्यमनवान्स्ववान्वेरावता गणेन गतभयेन हस्तिनेति वा ।
तृष्व्यानु प्रसित्या दूणानः । तृष्वीति क्षिप्रनाम तरतेर्वा त्वरतेर्वा । अस्तासि
विध्य रक्षसस्तपिष्ठैस्तप्तृतमैस्तपिष्ठतमैरिति वा । नि० ६. १२. इति ॥ कृणुष्व ।

कृवि हिंसाकरणयोः । लोटि धिन्विकृण्वोरच्चेत्युप्रत्ययः । व्यत्ययेनात्मानेपदं ।
विकरणस्वरस्तु सति शिष्टोऽपि लसार्वधातुकस्वरं न बाधत इति लसार्व-
धातुकस्वरः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तव भ्रमासं आश्रुया पतंत्यनु स्पृश धृषता शोशुचानः ।

तपूष्यमे जुह्वा पतंगानसंदितो वि सृज विष्वगुल्काः ॥ २ ॥

तव । भ्रमासः । आश्रुऽया । पतंति । अनु । स्पृश । धृषता । शोशुचानः ।

तपूषि । अग्ने । जुह्वा । पतंगान् । असंदिताः । वि । सृज । विष्वक् । उल्काः ॥ २ ॥

हे अग्ने तव भ्रमासो भ्रम्यंत आश्रुया शीघ्रगतयो रश्मयः पतंति । सर्वतः
प्रसरंति । शोशुचानो भृशं दीप्यमानस्त्वं धृषताभिभवसमर्थेन तेजःसंघेन शत्रून्नु
क्रमेण स्पृश । दह । दहनोपायं दर्शयति । असंदितः परैरनिरुद्धस्त्वं तपूषि ताप-
कानि तेजांसि पतंगान् पतनशीलान्विस्फुलिंगानुल्काश्चेत्येतत्त्रितयं जुह्वा । हूयं-
तेऽस्यामाहुतय इति जुहूर्ज्वाला । तया विष्वक् सर्वतो विसृज । प्रसारय ॥
आश्रुया । आश्रुशब्दाज्जसः सुपां सुलुगिति याजादेशः । चित्स्वरः । धृषता । धृष
प्रसहने । चुरादिराधृषीयः । व्यत्ययेन शः । शत्रुर्नुम इति विभक्तेरुदात्तत्वं । जुह्वा ।
जुहोतेदीर्घश्चेति क्तिप् द्विर्वचनं दीर्घत्वं । उदात्तयणो हल्पूर्वादिति विभक्तेरुदात्तत्वस्य
नोङ्धात्वोरिति प्रतिषेध उदात्तस्वरितयोर्येण इति स्वरितत्वं । असंदितः । दो
अवखंडने । कर्मणि निष्ठा । द्यतिस्यतीतीत्वं । नजा समासे तस्य स्वरः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदब्धः ।

यो नो दूरे अघशंसो यो अंत्यग्ने माकिष्टे व्यथिरा दधर्षीत् ॥ ३ ॥

प्रति । स्पशः । वि । सृज । तूर्णिऽतमः । भव । पायुः । विशः । अस्याः । अदब्धः ।

यः । नः । दूरे । अघऽशंसः । यः । अंति । अग्ने । माकिः । ते । व्यथिः । आ । दधर्षीत् ॥ ३ ॥

हे अग्ने तूर्णितमस्वरिततमस्त्वं स्पशः परबाधकान् शमीन् चारान्वा सत्यानृत-
विवेकार्थं वि सृज । शत्रून्प्रति विशेषेण प्रेरय । अदब्धः केनाप्यहिंसितस्त्वमस्या-
स्त्वदीयाया विशोऽस्मदादिकायाः प्रजायाः पायुः पालको भव । कस्मात्तद्रक्षण-

मित्यपेक्षायामाह । नोऽस्माकं दूरे योऽघशंसः । अघं पापात्मकं शंसनमभिलाषः
कीर्तनं वा यस्य सोऽघशंसः । यश्चाघशंसोऽत्यस्माकं समीपे तिष्ठति तस्मादुभ-
यविधाच्छत्रोः पालको भव । किंच ते त्वत्संबन्धिनोऽस्मान्माकिर्न कश्चिदपि
व्यर्थिर्बाधको राक्षस आदधर्षीत् । आधर्षयतु । अस्माकं कश्चिदपि परिभवं मा
करोत्वित्यर्थः ॥ अंति । अंतिकस्य कादिलोप आद्युदात्तत्वं च । अग्रे । पादादि-
त्वान्पाठिकमाद्युदात्तत्वं । माकिष्ट इति संहितायां युष्मत्तत्तक्षुःष्वंतःपादमिति
षत्वं । दधर्षीत् । धृष प्रसहने । लङि बहुलं छंदसीति शपः श्नुः । बहुलं छंदसीति
तिप ईडागमः । निघातः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उदग्रे तिष्ठ प्रत्या तनुष्व न्यमित्राँ ओषतात्तिग्महेते ।

यो नो अरातिं समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कं ॥ ४ ॥

उत् । अग्रे । तिष्ठ । प्रति । आ । तनुष्व । नि । अमित्रान् । ओषतात् । तिग्मऽहेते ।

यः । नः । अरातिं । संऽइधान । चक्रे । नीचा । तं । धक्षि । अतसं । न । शुष्कं ॥ ४ ॥

तिग्महेते । तिग्मास्तीक्ष्णा हेतयो ज्वाला यस्य स तथोक्तः । तादृश हे अग्रे
उत्तिष्ठ । रक्षोहननार्थमुद्यतो भव । शत्रून्प्रत्यातनुष्व । ज्वालासंघं विस्तारय ।
तैस्तेजःसंघैरमित्रान् शत्रून्ओषतात् । नितरां दह । हे समिधान समिद्धिर्दीप्यमा-
नाग्रे यः पुमान् नोऽस्माकमरातिं । भावप्रधाननिर्देशः । अरातित्वं शात्रवं चक्रे
कुरुतेऽरातिमदानं वा कुरुते तं पुमांसं नीचा न्यग्भूतं धक्षि । दह । तत्र दृष्टांतः ।
अतसं न । यथा शुष्कमनार्द्रमतसं काष्ठं दहसि तद्वत् ॥ ओषतात् । उष दाहे ।
लोष्टि हेस्तुह्योरिति तातडादेशः । धक्षि । दहेल्लोष्टि बहुलं छंदसीति शपो लुक् ।
हो ढ इति ढत्वं । भष्भावः । षढोः कः सीति कत्वं । निघातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे ।

अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वः । भव । प्रति । विध्य । अधि । अस्मत् । आविः । कृणुष्व । दैव्यानि । अग्रे ।

अव । स्थिरा । तनुहि । यातुऽजूनां । जामिं । अजामिं । प्र । मृणीहि । शत्रून् ॥ ५ ॥

हे अग्रे ऊर्ध्वो भव । रक्षोहननार्थमुद्युक्तो भव । अस्मदस्मत्तोऽधि अधिकान्ना-

क्षसान् प्रति विध्य । प्रत्येकं ताडय । दैव्यानि तेजांसि चाविष्कृणुष्व । आविष्कुरु । एतन्नयं विधाय यातुजूनां यातयितुं प्राणिनः क्लेशयितुं ये जवं कुर्वन्ति तेषां यातुधानानां स्थिरा दृढानि धनूंष्यवतनुहि । अवगतज्यानि कुरु । किंच जामिमजामिं बंधुमबंधुं शन्नूप्रमृणीहि । प्रजहि । यद्वा जामिं यः पूर्वं प्रहतस्तं । अजामिं पूर्वमप्रहतं । एवंभूतान् शन्नून् जहि । प्रहतोऽयमित्यपेक्षां मा कृथाः ॥ आविष्कृणुष्वेत्यत्र संहितायामिदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य चेति षत्वं । तनुहि । तनोतेर्लो-
ढ्युत्तश्च प्रत्ययाच्छंदसि वावचनमिति हेर्लुगभावः । यातुजूनां । जु गतौ । क्तिञ्च-
चीत्यादिना क्तिप् । दीर्घः । आमि छांदसो नुम् । मृणीहि । मृङ् प्राणत्यागे ।
अंतर्भावितण्यर्थस्य लोटि बहुलं छंदसीति विकरणस्य आ । निघातः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स ते जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् ।

विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युम्नान्यर्यो वि दुरो अभि द्यौत् ॥ ६ ॥

सः । ते । जानाति । सुऽमतिं । यविष्ठ । यः । ईवते । ब्रह्मणे । गातुं । ऐरत् ।

विश्वानि । अस्मै । सुऽदिनानि । रायः । द्युम्नानि । अर्यः । वि । दुरः । अभि । द्यौत् ॥ ६ ॥

यविष्ठ युवतम । यद्वा देवानां हवींषि मिश्रयितृतम हे अग्ने यः पुमानीवते गमनवते कल्याणहेतुभूतागमनाय ब्रह्मणे परिवृढाय तुभ्यं गातुं । गीयत उच्चार्यत इति गातुः स्तोत्रं । तदैरत् प्रेरयति स पुमान् ते तव सुमतिं कल्याणकरीमनु-
ग्रहात्मिकां बुद्धिं जानाति । लभत इत्यर्थः । अस्मै स्तोत्रं कृतवते यजमानाय तदर्थं विश्वानि सुदिनानि शोभनानि दिनानि रायो धनानि द्युम्नानि द्युतिमन्ति रत्नकनकादीनि दुरो गृहानभि अभिलक्ष्यार्यो यज्ञानां स्वामी त्वं वि द्यौत् । विशेषेण द्योतस्व । केचिदत्र वाक्यभेदमंगीकुर्वन्ते । स्तोत्रं कृतवते यजमानाय विश्वानि सुदिनान्यभ्युदयकारीणि भवन्ति । रायः । रांति क्षीरादीनीति रायो गोधनानि । द्युम्नानि द्योतमानानि कनकादीनि चास्मै भवन्ति । अर्यः कर्मणाम-
नुष्ठाता स यजमानो दुरो गृहानभि वि द्यौत् । विशेषेण द्योतते ॥ ईवते । ई गतौ ।
क्तिप् । तदस्यास्तीति मतुप् । छंदसीर इति मतुपो वत्वं । ऐरत् । ईर गतौ ।
यद्वृत्तयोगादनिघातः । अर्यः । ऋ गतौ । अर्यः स्वामिवैश्ययोरिति यत्प्रत्ययांतो

निपातितः । स्वामिन्यंतोदात्तत्वं । द्यौत् । द्युत दीप्ती । छांदसे लुङि द्युम्नो लुङीति परस्मैपदं । बहुलं छंदसीत्यडभावः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।

पिप्रीषति स्व आयुषि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासदिष्टिः ॥ ७ ॥

सः । इत् । अग्ने । अस्तु । सुभगः । सुदानुः । यः । त्वा । नित्येन । हविषा । यः । उक्थैः ।

पिप्रीषति । स्वे । आयुषि । दुरोणे । विश्वा । इत् । अस्मै । सुदिना । सा । असत् । इष्टिः ॥ ७ ॥

हे अग्ने यः पुमान् नित्येन यावज्जीवं संकल्पितेनाग्निहोत्रादिसाधनभूतेन हविषा त्वा त्वां पिप्रीषति प्रीणयितुमिच्छति । यश्चोक्थैः शस्त्रैः प्रीणयितुमिच्छति सेत् स एव पुमान् सुभगः शोभनधनः सौभाग्यवान्वा सुदानुः शोभनदानोपेतश्चास्तु । किंच दुरोणे दुरवने कृच्छ्रलभ्ये स्वे स्वकीय आयुषि शतवर्षाख्ये जीवने तिष्ठतु । अस्मै यजमानाय विश्वा सर्वाणि सुदिना शोभनानि दिनानि भवंतु । अस्य सेष्टिः स यज्ञोऽसत् । फलसाधनसमर्थो भवतु ॥ पिप्रीषति । प्रीञ् तर्पणे । धातोः कर्मण इति सन् । असत् । अस्तेर्लेट्यडागमः । इष्टिः । मंत्रे वृषेत्यादिना क्तिन्नुदात्तः ॥

उखासंभरणीयेष्टावग्नेः क्षत्रभृतोऽर्चामि त इति याज्या । सूचितं च । अर्चामि ते सुमतिं घोषर्वागितीदंप्रभृतिकर्मणां । आ० ४. १. इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

अर्चामि ते सुमतिं घोषर्वाक्सं ते वावाता जरतामियं गीः ।

स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु द्यून् ॥ ८ ॥

अर्चामि । ते । सुमतिं । घोषि । अर्वाक् । सं । ते । वावाता । जरतां । इयं । गीः ।

सुअश्वाः । त्वा । सुरथाः । मर्जयेम । अस्मे इति । क्षत्राणि । धारयेः । अनु । द्यून् ॥ ८ ॥

हे अग्ने ते तव सुमतिमनुग्रहकरां शोभनां बुद्धिमर्चामि । पूजयामि । वावाता पुनः पुनस्त्वामभिगच्छंतीयमुच्यमाना गीर्वाग्घोषि घोषयुक्तं यथा भवति तथार्वाक् त्वदभिमुखं ते त्वां संजरतां । स्तौतु । वयमपि स्वश्वाः शोभनाश्चोपेताः सुरथाश्च । उपलक्षणमेतत् । पुत्रपौत्रादिभिः सहिताः संतस्त्वां मर्जयेम । अलं-

कुर्याम । परिचरेमेति यावत् । त्वं तु अनु दूनन्वहमस्मे अस्मासु क्षत्राणि धनानि धारयेः । निधेहि ॥ घोषि । घुष शब्दने । औणादिक इन् । निन्नादाद्युदात्तः । वावाता । वा गतिगंधनयोरित्यस्य यङुगंतस्य निष्ठायां रूपं । मर्जयेम । मृजूष् शौचालंकारयोः । एयंतस्य लिङि रूपं । वृद्धभावच्छांदसः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन्दोषावस्तदीदिवांसमनु दून् ।

क्रीळंतस्त्वा सुमनसः सपेमाभि द्युम्ना तस्थिवांसो जनानां ॥ ९ ॥

इह । त्वा । भूरि । आ । चरेत् । उप । त्मन् । दोषाऽवस्तः । दीदिऽवांसं । अनु । दून् ।

क्रीळंतः । त्वा । सुऽमनसः । सपेम । अभि । द्युम्ना । तस्थिऽवांसः । जनानां ॥ ९ ॥

हे अग्ने इह रक्षोहननाख्ये कर्मणि यद्वास्मिंस्लोके पुरुषो दोषावस्ता रात्रा-
वहनि च दीदिवांसं दीपमानं त्वामनु दूनन्वहं त्मन् आत्मना स्वयमेवोप समीपे
भूरि भूयिष्ठं यथा भवति तथाचरेत् । परिचरति । तस्माद्वयमपि जनानां शत्रूणां
द्युम्ना द्युम्नानि धनान्यभितस्थिवांसस्त्वत्प्रसादादात्मसात्कुर्वतोऽत एव क्रीळंतः
स्वे स्वे गृहे पुत्रपौत्रादिभिः सह संक्रीडमानास्तथा सुमनसः शोभनमनस्काः
संतस्त्वां सपेम । परिचरेम । यद्वा दोषावस्तरिति संबुद्धिः । दोषाया रात्रिकृतस्य
तमसो वस्तराच्छादयितर्निवारयितः ॥ त्मन् । आत्मन्शब्दस्य तृतीयायाः सुषां
सुलुगिति लुक् । मंचेष्वान्नादेरात्मन इत्याकारलोपः । दोषावस्तः । इद्वपक्षे
कार्तिकौजपादयश्चेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरः । संबुद्धिपक्ष आमंचितस्य पादादित्वात्
षाष्टिकमाद्युदात्तत्वं । सपेम । षप समवाये । लिङि रूपं । निघातः ॥

॥ अथ दशमी ॥

यस्त्या स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।

तस्य चाता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषजुजोषत् ॥ १० ॥

यः । त्वा । सुऽअश्वः । सुऽहिरण्यः । अग्ने । उपऽयाति । वसुऽमता । रथेन ।

तस्य । चाता । भवसि । तस्य । सखा । यः । ते । आतिथ्यं । आनुषक् । जुजोषत् ॥ १० ॥

हे अग्ने यः पुमान् स्वश्वः शोभनाश्वोपेतः सुहिरण्यो यागयोग्यधनोपेतो
वसुमता व्रीह्यादिधनयुक्तेन रथेन सहितः सन् त्वामुपयाति परिचरणार्थं तव समीपं

गच्छति तस्य पुंसस्त्राता सर्वदुरितेभ्यो रक्षको भवसि । यश्च पुमान् ते तवाति-
थ्यमतिथियोग्यां पूजामानुषगनुक्रमेण जुजोषत् प्रापयति तस्य पुंसः सखा तदु-
चितफलप्रदानेनोपकर्ता भवसि ॥ उपयाति । सह सुपेत्यत्र योगविभागात्समासः ।
तिपः पित्त्वादनुदात्तत्वे धातुस्वरः । तिङि चोदात्तवतीति गतेर्निघातः । आतिथ्यं ।
अतिथिश्चादतिथेर्ज्य इति ज्यप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरः । जुजोषत् । जोषयतेर्लङि
बहुलं छंदसीति शपः ध्रुः । छंदस्युभयथेति तिप आर्द्धधातुकत्वाणिलोपः ।
अभ्यस्तानामादिरित्याद्युदात्तः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे चतुर्विंशे वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

म॒हो रु॒जामि॒ बंधु॒ता वचो॑भि॒स्तन्मा॑ पि॒तुर्गो॑त॒माद॑न्वि॒याय ।

त्वं नो॑ अ॒स्य वच॑सश्चि॒किङ्घ्रि॒ होत॑र्यवि॒ष्ट सु॒क्रतो॑ द॒मूनाः ॥ ११ ॥

म॒हः । रु॒जामि॒ । बंधु॒ता । वचः॑ऽभिः । तत् । मा॒ । पि॒तुः । गो॒त॒मात् । अनु॑ । इ॒या॒य ।

त्वं । नः॑ । अ॒स्य । वच॑सः । चि॒कि॒ङ्घ्रि॒ । होत॑ः । य॒वि॒ष्ट । सु॒क्रतो॑ इति सु॒ऽक्रतो॑ । द॒मूनाः ॥ ११ ॥

हे होत॑र्देवानामाह्वातर्यविष्ट युवतम सुक्रतो शोभनप्रज्ञ हे अग्ने वचोभिस्त्व-
दुद्देशेन कृतैः स्तोत्रैः समुपजाता येयं बंधुता बंधुभावस्तया बंधुतया महो महतो
राक्षसान्जुजामि । भनज्मि । तत्तादृशं स्तोत्रात्मकं वचः पितुरुत्पादयितुर्गोतमादधेः
सकाशान्मा वामदेवं मामन्विष्याय । दमूना दांतमना दानमना वा शत्रूणामु-
पक्षपयिता वा तादृशस्त्वं नोऽस्मदीयस्यास्य वचसः स्तोत्रात्मकमेतद्वाक्यं चि-
किङ्घ्रि । जानीहि ॥ चिकिङ्घ्रि । कित ज्ञाने । जुहोत्यादिकः । लोटि रूपं । होतः ।
पादादित्वात् षाष्टिकमाद्युदात्तत्वं । इतरयोस्तु नामंचिते समानाधिकरण इति प्रथ-
मस्याविद्यमानवद्भावनिषेधादपादादित्वेन निघातः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अ॒स्व॒प्नज॑स्तर॒णयः॑ सु॒शेवा॒ अत॑न्द्रा॒सोऽवृ॑का अ॒श्रमि॑ष्टाः ।

ते पा॒यवः॑ स॒ध्र्यंचो॑ नि॒षद्या॑ग्ने त॒वं नः॑ पा॒त्वमूर॑ ॥ १२ ॥

अ॒स्व॒प्नऽजः॑ । त॒रण॑यः । सु॒ऽशेवाः॑ । अत॑न्द्रा॒सः । अ॒वृ॒काः । अ॒श्रमि॑ष्टाः ।

ते । पा॒यवः॑ । स॒ध्र्यंचः॑ । नि॒ऽसद्य॑ । अ॒ग्ने । त॒वं । नः॑ । पा॒तु । अ॒मूर॑ ॥ १२ ॥

अमूर अमूढ सर्वज्ञ । यद्वा अमूर अप्रतिहतगते हे अग्ने अस्वप्नजोऽस्वपंतः । जागरूका इति यावत् । तरणयः सततगमनस्वभावा आपद्भ्यस्तारका वा सुशेवाः सुसुखा अतंद्रासोऽतंद्रा अनलसाः सर्वदोद्युक्ता अवृका अहिंसका अश्रमिष्ठा अश्रांततमाः सध्वंचः परस्परं संगताः पायवो रक्षकास्ते तादृशास्तव रश्मयो निषद्यास्मद्यज्ञे निषणा भूत्वा नोऽस्मान्पांतु । रक्षंतु ॥ अस्वप्नजः । स्वपितृषोर्न-जिङ्प्रत्ययः । मध्येऽवग्रहच्छांदसः । सध्वंचः । सहपूर्वादंचतेः क्तिप् । सहस्य सधिरिति सहस्य सध्यादेशः । सध्यादेशस्यांतोदात्तत्वनिपातनाद्यणादेश उदात्तस्वरितयोरिति स्वरितत्वं । अमूर । मुह वैचित्ये । निष्ठायां ढकारस्य रेफच्छांदसः । यद्वा मूङ् बंधने । औणादिको रक् ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यंतो अंधं दुरितादरक्षन् ।

ररक्ष तान्सुकृतो विश्ववेदा दिप्संत इद्रिपवो नाहं देभुः ॥ १३ ॥

ये । पायवः । मामतेयं । ते । अग्ने । पश्यंतः । अंधं । दुःऽइतात् । अरक्षन् ।

ररक्ष । तान् । सुऽकृतः । विश्वऽवेदाः । दिप्संतः । इत् । रिपवः । न । अहं । देभुः ॥ १३ ॥

अत्रेयमैतिहासिकी कथा । उच्यथ्यस्य गर्भिणी ममतानामधेयां भार्या तदनुजो बृहस्पतिरचकमत । तस्यां रेत आधित्सुं तं बृहस्पतिं गर्भस्थं रेतोऽब्रवीत् । रेतोऽत्र मा सैक्षीरहमत्र वसामीति । एवमुक्तो बृहस्पतिर्निरुद्धरेतस्कः सन् रेतोरूपं गर्भं शशाप । जात्यंधत्वरूपं दीर्घं तमः प्राप्नुहीति । ततस्तस्यां दीर्घतमा अजनिष्ट । स चांध्यपरिहारायाग्रिं स्तुत्वा चक्षुरलभतेति । तदिदानीमाह । हे अग्ने पायवो रक्षकाः पश्यंतोऽंधोऽयमिति कृपादृष्ट्या पश्यंतस्ते तव ये रश्मयो मामतेयं ममतायाः पुत्रमंधं चक्षुर्हीनं दीर्घतमसं दुरितादांध्यलक्षणाच्छापादरक्षन् चक्षुःप्रदानेनापालयन् विश्ववेदा विश्वप्रज्ञो भवान् सुकृतः शोभनचक्षुःप्रदानादिकर्मकृतवतस्तान् रश्मीन् ररक्ष । आदरेण परिगृह्य पालयति । तेषां परिग्रहसिद्धिरभिधीयते । दिप्संत इत् दंभितुं परिभवितुमिच्छंत एव रिपवः शत्रव एनं दीर्घतमसं नाहं देभुः । नैव परिभवन्ति खलु ॥ मामतेयं । ममताया अपत्यमित्यर्थे स्त्रीभ्यो ढक् । दिप्संतः । दंभु दंभे । सनीवंतर्धेत्यादिना इडभावः । दंभ इच्चेतीकारः । देभुः । श्रथियंथिदंभिष्वंजीनामुपसंख्यानमिति लिटः कित्वादुपधालोपः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

त्वया वयं सधन्यः स्तोतास्तव प्रणीत्यश्याम वाजान् ।

उभा शंसां सूदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्याण ॥ १४ ॥

त्वया । वयं । सऽधन्यः । त्वाऽऽकृताः । तव । प्रऽनीती । अश्याम । वाजान् ।

उभा । शंसां । सूदय । सत्यऽताते । अनुष्ठुया । कृणुहि । अह्याण ॥ १४ ॥

अह्याण अलज्जितगमन । अह्याणोऽहीतयान इति यास्कः । तादृश हे अग्ने वयं स्तोतारस्त्वया सधन्यस्त्वत्प्रसादात्समानधनास्त्वोतास्त्वया रक्षिता वयं तव प्रणीती प्रणीत्या तव प्रेरणेनानुज्ञया वा वाजानन्नान्यश्याम । प्राप्नुयाम । हे सत्यताते । सत्यं तनोतीति वा सत्यं तायते यस्मिन्निति वा सत्यतातिः । हे सत्यताते शंसा पापानां शंसिताराबुभावासन्नविप्रकृष्टौ शत्रू सूदय । जहि । अनुष्ठुयानुक्रमेण कृणुहि । अस्मिन्सूक्ते प्रतिपादितमर्थं कुरु ॥ सधन्यः । धनमेषामस्तीति छंदसीवनिपावितीप्रत्ययः । एरनेकाच इति यण् । उदात्तस्वरितयोरिति स्वरितत्वं । अनुष्ठुया । अपदुःसुषु स्थ इति विधीयमानः कुप्रत्ययो बहुलवचनादनुपूर्वस्यापि भवति । सुपां सुलुगिति तृतीयाया याजादेशः । अह्याण । ही लज्जायां । बहुलं छंदसीति शपः श्रुभावाभावः । अनित्यमागमशासनमिति मुगभावः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं गृभाय ।

दहाशसो रक्षसः पाह्यः स्मान्दुहो निदो मित्रमहो अवद्यात् ॥ १५ ॥

अया । ते । अग्ने । संऽइधा । विधेम । प्रति । स्तोमं । शस्यमानं । गृभाय ।

दह । अशसः । रक्षसः । पाहि । अस्मान् । दुहः । निदः । मित्रऽमहः । अवद्यात् ॥ १५ ॥

हे अग्ने अयानया समिधा दीप्त्रया स्तुत्या विधेम । परिचरेम । अस्माभिः शस्यमानमिमं स्तोमं स्तोत्रं प्रतिगृभाय । प्रतिगृहाण । अशसः । शंसन्ति स्तुवंतीति शसः स्तोतारः । ते न भवन्तीत्यशसो नृशंसाः । तान्रक्षसो दह । भस्मसात्कुरु । हे मित्रमहो मित्रैः पूजनीय हे अग्ने दुहो द्रोघुर्निदो निंदकादवद्यात्परिवादाच्चास्मान् पाहि । रक्ष ॥ गृभाय । ग्रहेर्लोपि छंदसि शायजपीति श्रः शायच् । दृग्रहोर्भः । पाहि । वाक्यभेदादनिघातः । निदः । णिदि कुत्सायां । क्रिप् ।

आगमानुशासनस्यानित्यत्वानुमभावः । सावेकाच इति विभक्तेरुदात्तत्वं । अव-
द्यात् । अवद्यपण्येति यत् । ययतोश्चातदर्थे । पा० ६. २. १५६. । इत्यंतोदात्तत्वं ।
मित्रमहो अवद्यादित्यत्र संहितायामव्यादवद्यादित्येडः प्रकृतिभावः ॥

॥ इति तृतीयस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
तृतीयाष्टके चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्चितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थे मंडले प्रथमेऽनुवाके दश सूक्तानि । वैश्वानरायेति पंचदशर्चं पंचमं
सूक्तं वामदेवस्यार्घं चैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकं । अचानुक्रमणिका । वैश्वानराय
वैश्वानरीयमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वैश्वानराय मीळहुषे सजोषाः कथा दाशेमाग्रये बृहद्भाः ।

अनूनेन बृहता वक्षथेनोप स्तभायदुपमित् रोधः ॥ १ ॥

वैश्वानराय । मीळहुषे । सजोषाः । कथा । दाशेम । अग्रये । बृहत् । भाः ।

अनूनेन । बृहता । वक्षथेन । उप । स्तभायत् । उपमित् । न । रोधः ॥ १ ॥

सजोषाः सजोषसः समानप्रीतियुक्ता वयमृत्विग्यजमाना वैश्वानराय विश्वा-
नरसंबन्धिन एतन्नामकाय मीळहुषेऽभिमतवृष्ट्यादिसेक्ते बृहद्बृहते महते भा भा-
समानायामये देवाय कथा कथं केन प्रकारेण दाशेम । दद्याम । सामर्थ्याच्चविरिति

गम्यते । अथवा वृहन्ना इत्युत्तरत्र योज्यं । कथा दाशेमेत्युक्तं । किं तत्राधिक्यमिति तदुच्यते । योऽग्निर्वृहन्महान्भा भासमानश्च सन् अनूनेनाविकलेन संपूर्णेन अत एव वृहता प्रभूतेन वक्ष्येन वोढव्येन स्वशरीरेणोपस्तभायत् उपस्तभाति । सामर्थ्याद्यामिति शेषः । द्युलोकं व्याप्नोतीत्यर्थः । तत्र दृष्टान्तः । उपमिन्न रोधः । उप समीपे मीयते क्षिप्यत इत्युपमित् स्थूणा । सा यथा तृणाच्छादनादिनिरोधकं वंशादिकमुपस्तभाति तद्वत् । यद्वा वक्ष्येनोक्थलक्षणेन फलादिवाहकेन स्तोत्रेण सह द्युलोकमुपस्तभायत् ॥ स्तभायत् । स्तंभुः सौचो धातुः । लङि छंदसि शायज-पीति व्यत्ययेनाहावपि शायजादेशः । बहुलं छंदसीत्यडागमाभावः । किमिव । उपमिन्न रोधः । उप समीपे मीयत इत्युपमिदुदकं । कूलमिव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मा निंदत् य इमां मह्यं रातिं देवो ददौ मर्त्याय स्वधावान् ।

पाकाय गृत्सो अमृतो विचेता वैश्वानरो नृतमो यद्गो अग्निः ॥ २ ॥

मा । निंदत् । यः । इमां । मह्यं । रातिं । देवः । ददौ । मर्त्याय । स्वधाऽवान् ।

पाकाय । गृत्सः । अमृतः । विऽचेताः । वैश्वानरः । नृऽतमः । यद्गोः । अग्निः ॥ २ ॥

हे होत्रादयोऽमुं वैश्वानरमग्निं मा निंदत । निंदां मा कुरुत । स्तुतेत्यर्थः । यो देवो दीप्यमानोऽग्निः स्वधावानस्मद्वत्तेन हविर्लक्षणेनान्नेन तद्वान् सन् मर्त्याय मरणधर्माय पाकाय परिपक्वप्रज्ञाय मह्यं यजमानायेमामिदानीं दीयमानप्रकारां रातिं धनं ददौ दत्तवान् । स विशेष्यते । गृत्सो मेधावी । मेधाविनामैतत् । अमृतोऽमरणस्वभावो विचेता विशिष्टप्रज्ञो वैश्वानरो विश्वैर्नरैराहवनीयादिरूपेण नीयमानो नृतमो नेतृतमः फलादीनां यद्गो महान् । महन्नामैतत् । अग्निरंगनादिगुणविशिष्टः । तादृशमग्निं स्तुतेति भावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सामं द्विर्बर्हो महिं तिग्मभृष्टिः सहस्ररेता वृषभस्तुविष्मान् ।

पदं न गोरपंगूळहं विविद्वानग्निर्मह्यं प्रेदुं वोचन्मनीषां ॥ ३ ॥

सामं । द्विऽबर्होः । महिं । तिग्मऽभृष्टिः । सहस्रऽरेताः । वृषभः । तुविष्मान् ।

पदं । नागोः । अपऽगूळहं । विविद्वान् । अग्निः । मह्यं । प्राइत् । जं इति । वोचत् । मनीषां ॥ ३ ॥

द्विबर्हो द्वयोर्मध्यमोत्तमयोः स्थानयोः परिवृढस्तिग्मभृष्टिस्तीक्ष्णतेजाः सह-
स्रेता बहुविधहिरण्यरेतस्कः । रेतःशब्दः सारवाची । प्रभूतसारो वा । वृषभो
वर्षिता कामानां तुविष्मान्वहुधन ईदृशोऽयमग्निरत्यन्तगोपितं गोः पदं न नष्टाया
गोः पदमिवापगूळहमत्यन्तरहस्यं । मनीषाशब्दो ज्ञानवाची सन्नच ज्ञातव्ये वर्तते ।
मनीषां ज्ञातव्यं महि महत्पूज्यं सामास्मदभिमतं स्तोत्रं विविधान् विशेषेण
जानन् प्रेदु वोचत् । प्रैव ब्रवीतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र ताँ अग्निर्वैभसत्तिग्मजंभस्तपिष्ठेन शोचिषा यः सुराधाः ।

प्र ये मिनन्ति वरुणस्य धाम प्रिया मित्रस्य चेततो ध्रुवाणि ॥ ४ ॥

प्र । तान् । अग्निः । वैभसत् । तिग्मऽजंभः । तपिष्ठेन । शोचिषा । यः । सुऽराधाः ।

प्र । ये । मिनन्ति । वरुणस्य । धाम । प्रिया । मित्रस्य । चेततः । ध्रुवाणि ॥ ४ ॥

योऽग्निः सुराधाः शोभनधनः स तिग्मजंभस्तीक्ष्णदंष्ट्रः सन् तपिष्ठेन शोचि-
षातिशयेन शत्रूणां तापकेन तेजसा तान्वक्ष्यमाणान् वेष्टुम् बभसत् । प्रकर्षेण
भर्त्सयतु । दहत्वित्यर्थः ॥ भस भर्त्सनदीप्तोः । लेटीतश्च लोप इतीकारलोपः ।
लेटोऽडाटावित्यडागमः ॥ तानित्युक्तं कानित्याह । ये वेष्टारश्चेततो जानतः ।
एतदुभयविशेषणं । मित्रस्य वरुणस्य च प्रिया प्रियाणि ध्रुवाणि स्थिराणि धाम
धामानि तेजःस्थानानि कर्माणि वा प्र मिनन्ति प्रकर्षेण हिंसन्ति ॥ मीज् हिं-
सायां । मीनातेर्निगम इति ह्रस्वत्वं । विकरणस्वरः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभ्रातरो न योषणो व्यंतः पतिरिपो न जनयो दुरेवाः ।

पापासः संतो अनृता असत्या इदं पदमजनता गभीरं ॥ ५ ॥

अभ्रातरः । न । योषणः । व्यंतः । पतिऽरिपः । न । जनयः । दुऽएवाः ।

पापासः । संतः । अनृताः । असत्याः । इदं । पदं । अजनत । गभीरं ॥ ५ ॥

अभ्रातरो भ्रात्रादिवंधुरहिता योषणो न गतभर्तृका योषित इव ॥ वा षपूर्वस्य
निगम इति विकल्पनाद्दीर्घाभावः ॥ ता यथा भर्तृगृहान्पितृगृहं प्रत्यायन्ति तद्व्यंतो
गच्छंतः । यज्ञादीनपहायामार्गे वर्तमाना इत्यर्थः । तथा पतिरिपो न जनयः

पतिद्वेषिण्यः स्त्रिय इव दुरेवा दुष्टगतयो दुराचारा अत एव पापासः पापाः
संतोऽनृता मानससत्त्वरहिता असत्या वाचिक्सत्त्वरहिता मनसा वाचाग्निमभ-
जमाना इदं पापिभिरनुभूयमानतया प्रसिद्धं गभीरमगाधं पदं नरकस्थानम-
जनत । अजनयंत । उत्पादयन्ति ॥ लङि जनेरंतर्भावितरण्यार्थाद्व्यत्ययेनैकवचनं ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इदं मे अग्ने कियते पावकामिनते गुरुं भारं न मन्म ।

बृहद्दधाय धृषता गभीरं यद्दं पृष्ठं प्रयसा सप्रधातु ॥ ६ ॥

इदं । मे । अग्ने । कियते । पावक । अमिनते । गुरुं । भारं । न । मन्म ।

बृहत् । दधाय । धृषता । गभीरं । यद्दं । पृष्ठं । प्रयसा । सप्रधातु ॥ ६ ॥

हे पावक शोधकाग्ने कियतेऽत्यल्पाय गुरुं भारं न वोढुमशक्यं भारमिव ।
तं यथा धर्तुमसहमानः पातयति तद्वत्त्वदीयं कर्माभिनतेऽहिंसतेऽत्यजते मे
मह्यमिदं ज्ञातव्यत्वेन प्रसिद्धं बृहत्प्रभूतं मन्म मननीयं धनं दधाय । देहि । तदेव
विशेष्यते । धृषता शत्रूणां धर्षकेण प्रयसा । अन्ननामैतत् । अन्नेन युक्तं गभीरमन्यै-
रनवगाह्यं यद्दं महत्पृष्ठं स्पृष्टुं योग्यं सप्रधातु ग्राम्यारण्यभेदेन सप्रप्रकारं । सप्र
ग्राम्याः पशवः सप्रारण्या इति श्रुतेः । ईदग्धनं देहीत्यर्थः । गुरुं भारं न अन्य-
दीयं भारं यथान्यस्मै ददाति तद्वदस्माकं दातव्यं धनं देहीति वा योज्यं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तमिन्वेऽव समना समानमभि क्रत्वा पुनती धीतिरश्याः ।

ससस्य चर्मन्धि चारु पृश्नेरये रूप आरूपितं जवारु ॥ ७ ॥

तं । इत् । नु । एव । समना । समानं । अभि । क्रत्वा । पुनती । धीतिः । अश्याः ।

ससस्य । चर्मन् । अधि । चारु । पृश्नेः । अये । रूपः । आरूपितं । जवारु ॥ ७ ॥

अग्निविद्युदादित्यास्त्रयोऽपि मतभेदेन वैश्वानरशब्दाभिधेया इति यास्केनोक्त-
त्वादत्रादित्यात्मना वैश्वानरः स्तूयते । तमिन्मेव वैश्वानरं द्युस्थानं समानं सर्वे-
षामेकरूपं समना सहशी तद्योग्या पुनत्यस्मान् शोधयित्री धीतिर्मतिरस्सदीया
स्तुतिः क्रत्वा तदुचितेन कर्मणा न्वेव क्षिप्रमेवाश्याः । अभिप्राप्नुयात् । भजेदित्यर्थः ॥

अश्रोतेर्लिङि बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । व्यत्ययेन परस्मैपदं मध्यमपुरुषत्वं च ॥ पूर्वत्र तच्छब्दश्रुतेर्यच्छब्दोऽध्याहार्यः । यस्य द्युस्थानस्य वैश्वानरस्य जवारु जवमानरोहि चारु दीपं मंडलं । जवारु जवमानरोहीति वा जरमाणरोहीति वेति यास्कः । नि० ६. ११. । अग्रे पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि रूपः । आरोपयति स्वात्मनि सस्यादीनि रुबिति भूमिरुच्यते । तस्याः सकाशात्सस्य । लुप्तोपममेतत् । स्वपत इव निश्चलस्य पृष्ठेः । द्युनामैतत् स्वः पृश्निरिति द्युलोकादित्ययोः साधारणनामसु पाठात् । ज्योतिरादिभिः स्मृश्यमानस्य द्युलोकस्याधि उपरि चर्मन् चर्मणे चरणाय ॥ चेरौणादिको मनिन् । सुपां सुलुगिति चतुर्थ्या लुक् ॥ आरुपितमारोपितं देवैः । तमश्या इति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रवाच्यं वचसः किं मे अस्य गुहा हितमुप निणिग्वदन्ति ।

यदुस्त्रियाणामप वारिव वन्पाति प्रियं रूपो अग्रं पदं वेः ॥ ८ ॥

प्रवाच्यं । वचसः । किं । मे । अस्य । गुहा । हितं । उप । निणिक् । वदन्ति ।

यत् । उस्त्रियाणां । अप । वाऽइव । वन् । पाति । प्रियं । रूपः । अग्रं । पदं । वेरिति वेः ॥ ८ ॥

मे मदीयस्यास्य वक्ष्यमाणस्य वचसो वाक्यस्य किं प्रवाच्यमस्ति । तथ्यमेवोच्यत इत्यर्थः । किं तद्वच इत्युच्यते । उस्त्रियाणां । गोनामैतत् । क्षीराद्युत्साविणीनां गवां संबंधि यत्क्षीरं वारिवोदकमिव तद्यथा सेकेनाविष्कुर्वन्ति तथापवन् अपवृण्वन्ति दोग्धारो निणिक् । नितरां नेनेक्ति शोधयतीति निणिक् क्षीरमुच्यते । तावक् क्षीरमनेन वैश्वानरेण गुहा गुहायामुपहितमुपनिहितं वदन्ति वेत्तारः । किंचायं वेर्थाप्राया रूपो भूम्याः प्रियं सर्वेषामाधारत्वेन प्रियभूतमयं श्रेष्ठं पदं स्थानं पाति । रक्षति ॥

॥ अथ नवमी ॥

इदमु त्यन्महि महामनीकं यदुस्त्रिया सचत पूर्थ्य गौः ।

ऋतस्य पदे अधि दीद्यानं गुहा रघुषट्रघुयद्विवेद ॥ ९ ॥

इदं । ऊं इति । त्यत् । महि । महानं । अनीकं । यत् । उस्त्रिया । सचत । पूर्थ्य । गौः ।

ऋतस्य । पदे । अधि । दीद्यानं । गुहा । रघुऽस्यत् । रघुऽयत् । विवेद ॥ ९ ॥

इदमु इदमेव त्यत्प्रसिद्धं महि महत्पूज्यं महां महतां देवानामनीकं समूहरूपं
सूर्यमंडलं वैश्वानर एवेति शेषः । पूर्वं पूर्वकालीनं पूरकं वा यन्मंडलमुस्त्रिया
क्षीराद्युत्साविणी गौरग्निहोत्राद्यर्थं सचत सेवते । ऋतस्योदकस्य पदे स्थानेऽन्त-
रिक्षेऽध्यधिकं । यद्वाधीति सप्तम्यर्थानुवादः । दीद्यानं द्योतमानं गुहा गुहायां
रघुयत् शीघ्रं स्यंदमानं रघुयत् शीघ्रं गच्छत्सूर्यमंडलं विवेद । वैश्वानरमेवेति
ज्ञातवानस्मि ॥

॥ अथ दशमी ॥

अध द्युतानः पित्रोः सचासामनुत गुह्यं चारु पृश्नेः ।

मातुष्पदे परमे अंति षट्कोर्वृणः शोचिषः प्रयतस्य जिह्वा ॥ १० ॥

अध । द्युतानः । पित्रोः । सचा । आसा । अमनुत । गुह्यं । चारु । पृश्नेः ।

मातुः । पदे । परमे । अंति । सत् । गोः । वृणः । शोचिषः । प्रयतस्य । जिह्वा ॥ १० ॥

अध अथ द्युतानो दीपमानः पित्रोर्द्यावापृथिव्योः सचा सह मध्ये व्याप्तः
सन् पृश्नेर्गोः संबन्धि चारु रमणीयं गुह्यमूधसि निगूढं पय आसा स्वकीयेनास्ये-
नामनुत । पानायाबुध्यत । उक्तमेवार्थं विवृणोति । मातुः क्षीरादिनिर्मात्र्या गोः
परमे पद उक्तृष्टे स्थान ऊधोलक्षणेऽति सत् समीपे विद्यमानं क्षीरं वृणः
फलानां वर्धितुः शोचिषो दीप्तस्य प्रयतस्याहवनीयादिरूपेण नियतस्य वैश्व-
ानरस्य जिह्वा पातुमिच्छतीति शेषः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ऋतं वोचे नमसा पृच्छ्यमानस्तवाशसा जातवेदो यदीदं ।

त्वमस्य क्षयसि यद् विश्वं दिवि यदु द्रविणं यत्पृथिव्यां ॥ ११ ॥

ऋतं । वोचे । नमसा । पृच्छ्यमानः । तव । आऽशसा । जातऽवेदः । यदि । इदं ।

त्वं । अस्य । क्षयसि । यत् । ह । विश्वं । दिवि । यत् । ऊं इति । द्रविणं । यत् । पृथिव्यां ॥ ११ ॥

अहं यजमानो नमसा नमस्कारेण सह पृच्छ्यमानोऽन्यैरनुयुज्यमानः सन्
ऋतं वोचे । सत्यं ब्रवीमि । किं तदित्युच्यते । हे जातवेदो जातानां वेदितर्जातप्रज्ञ
वाग्ने तवाशसा त्वत्स्तुत्या साधनेन यदीदं धनं लब्धमस्माभिः स्यात् अस्य धनस्य

त्वं क्षयसि । त्वमेवेश्वरो भवसि । तस्य धनस्य यज्ञादिद्वाराग्न्यर्थत्वादिति भावः ।
अत्यल्पमिदमुक्तं । यच्च विश्वं यत्खलु कृत्स्नं धनमस्ति तस्यापीशिषे । विश्वमिति
सामान्येन यदुक्तं तदेव विशदयति । दिवि द्युलोके यदु द्रविणं यदेव धनं यच्च
पृथिव्यां धनं तस्य सर्वस्य त्वमीश्वरो भवसि । यज्ञार्थं द्रव्यमुत्पन्नमिति स्मर-
णात् । अग्निव्यतिरेकेण यज्ञासंभवादिति भावः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

किं नो अस्य द्रविणं कच्च रत्नं वि नो वोचो जातवेदश्चिकित्वान् ।

गुहाध्वनः परमं यन्नो अस्य रेकु पदं न निदाना अगन्म ॥ १२ ॥

किं नः । अस्य । द्रविणं । कत् । ह । रत्नं । वि । नः । वोचः । जातऽवेदः । चिकित्वान् ।

गुहा । अध्वनः । परमं । यत् । नः । अस्य । रेकु । पदं । न । निदानाः । अगन्म ॥ १२ ॥

पूर्वमंत्रेण यस्य धनस्याग्निस्वामित्वमुक्तमस्य धनस्य किं द्रविणं किं साधनभूतं
नोऽस्मभ्यं दातव्यं धनमस्ति । कच्च रत्नं किं च रमणीयं हितकरं धनमस्ति ।
तद्वन्नं हे जातवेदो जातधनाग्रे चिकित्वांश्चेतनावानभिज्ञस्त्वं नोऽस्मभ्यं वि-
वोचः । विब्रूहि । यद्वा किं दातव्यं द्रविणमस्ति । अस्य द्रविणराशेः कच्च रत्नमिति
योज्यं । अस्याध्वनो धनप्राप्तिमार्गस्य यद्गुहा गुहायां निहितं गूढं परममुत्कृष्टं प्राप्-
त्यमस्ति तदपि नोऽस्मभ्यं विवोचः । वयं रेकु रिक्तं पदं गंतव्यं स्थानं गृहादिकं
निदाना अन्यैर्निर्दिष्टमानाः ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ नागन्म । न प्राप्नुमः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

का मर्यादा वयुना कच्च वाममच्छा गमेम रघवो न वाजं ।

कदा नो देवीरमृतस्य पत्नीः सूरौ वर्णेन ततननुषासः ॥ १३ ॥

का । मर्यादा । वयुना । कत् । ह । वामं । अच्छ । गमेम । रघवः । न । वाजं ।

कदा । नः । देवीः । अमृतस्य । पत्नीः । सूरः । वर्णेन । ततनन् । उषसः ॥ १३ ॥

का मर्यादा का प्राच्यादिव्यवस्था का च वयुना प्रज्ञानं पदार्थविषयं किं च
वामं वननीयं पदार्थजातं । एतत्सर्वमच्छ गमेम । अभिगच्छेम । तच्च दृष्टान्तः ।
रघवो न वाजं । शीघ्रगामिनोऽश्वादयः संयाममिव तद्वत् । कदा कस्मिन्काले
नोऽस्माकं व्यवहाराय देवीर्देव्यो द्योतमाना अमृतस्यामरणधर्मस्यादित्यस्य पत्नीः

पत्न्यः पालयिष्यः सूरः प्रसविष्य उपसो वर्णेन प्रकाशेन ततनन् । विस्तारयेयुः ।
एवं सूर्यसंबन्धिन उपसः स्तुत्या सर्वात्मनो वैश्वानरस्य स्तुतिरवगंतव्या ॥ तनो-
तेर्लेटि बहुलं छंदसीति विकरणस्य श्रुः । द्विर्भावहलादिशेषौ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अ॒नि॒रे॒ण॒ वच॑सा॒ फ॒ल्ग॒वे॒न प्र॒ती॒त्ये॒न कृ॒धुना॑तृ॒पासः॑ ।

अ॒धा॒ ते अ॒ग्ने कि॒मि॒हा व॑दंत्यनायु॒धास॑ आ॒सता॑ सच॑तां ॥ १४ ॥

अ॒नि॒रे॒ण॒ । वच॑सा । फ॒ल्ग॒वे॒न । प्र॒ती॒त्ये॒न । कृ॒धुना॑ । अ॒तृ॒पासः॑ ।

अ॒ध । ते । अ॒ग्ने । किं । इ॒ह । व॑दंति । अ॒ना॒यु॒धासः॑ । आ॒सता॑ । सच॑तां ॥ १४ ॥

अनिरेण । इरान्नं । तद्रहितेन फल्गवेनोक्थेन प्रतीत्येन प्रतिगंतव्येन ।
आरोक्षेणेत्यर्थः । कृधुना ह्रस्वेन । कृध्विति ह्रस्वनाम कृधुको वमक इति तन्ना-
मसूक्तत्वात् । एवंविधेन वचसातृपासोऽतृप्ता जनाः । अध अधुनेहास्मिन् लोके हे
अग्ने ते त्वां किं वदंति । निर्हविष्केण वचसा न किंचिल्लभ्यत इत्यर्थः । किंत्वना-
युधासः । आयुधशब्दः साधनं लक्षयति । हविरादिसाधनरहितास्तेऽसता दुःखेन
सचंतां । संगच्छंतां ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अ॒स्य श्रि॒ये स॑मि॒धान॒स्य वृ॒ष्णो॒ वसो॑रनी॒कं द॑म॒ आ रू॑रोच ।

रु॒श॒व॒सानः॑ सु॒दृशी॑करूपः क्षि॒तिर्न॑ रा॒या पु॑रु॒वारो॑ अ॒द्यौत् ॥ १५ ॥

अ॒स्य । श्रि॒ये । स॑ । इ॒धा॒न॒स्य॑ । वृ॒ष्णः॑ । वसो॑ । अ॒नी॒कं । द॑मे । आ । रू॒रोच॑ ।

रु॒श॒त् । व॒सानः॑ । सु॒दृशी॑कऽरूपः । क्षि॒तिः । न । रा॒या । पु॒रु॒वारः॑ । अ॒द्यौत् ॥ १५ ॥

समिधानस्य समिध्यमानस्य । कर्मणि कर्तृप्रत्ययः । वृष्णो वर्षितुः फलस्य
वसोर्वासयितुरस्याग्नेरनीकं तेजःसंघो दमे यागगृह आ रुरोच । सर्वतो दीयते ।
किमर्थं । श्रिये श्रेयसे यजमानानां । सोऽग्नी रुशत् । वर्णनामैतत् । दीप्तं तेजो
वसान आच्छादयन् अत एव सुदृशीकरूपः सुष्ठु दर्शनीयरूपः पुरुवारो बहुभिर्ऋ-
त्विग्भिर्यजमानैर्वरणीयः सन्नद्यौत् । द्योतते । किमिव । रायाश्चादिधनेन क्षितिरिति
राजादिरिव । क्षितिरिति मनुष्यनाम ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

ऊर्ध्वं ऊ षु ण इत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं वामदेवस्यार्घं चैष्टुभमाग्नेयं । ऊर्ध्वं ऊ ष्वेकादशेत्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोराग्नेये ऋतौ चैष्टुभे छंदसीदं । सूचितं च । ऊर्ध्वं ऊ षु णः सप्तस्य यद्वियुतेति पंच । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऊर्ध्वं ऊ षु णो अध्वरस्य होतरग्ने तिष्ठ देवताता यजीयान् ।

त्वं हि विश्वमभ्यसि मन्म प्र वेधसश्चित्तिरसि मनीषां ॥ १ ॥

ऊर्ध्वः । ऊं इति । सु । नः । अध्वरस्य । होतः । अग्ने । तिष्ठ । देवताता । यजीयान् ।

त्वं । हि । विश्वं । अभि । असि । मन्म । प्र । वेधसः । चित् । तिरसि । मनीषां ॥ १ ॥

हे अध्वरस्य होतर्यागसंबन्धिनां देवानामाह्वातः । यद्वा होतरित्यत्र प्रकृत्यंशोऽनुवादः । हे होमनिष्पादकाग्ने यजीयान्यष्टतमस्त्वं नोऽस्माकमूर्ध्वं ऊ षु तिष्ठ । उन्नत एव तिष्ठ । नित्यमुन्नतो भवतीत्यर्थः । कुचेति तदुच्यते । देवताता देवतातौ । देवास्तायंते विस्तीर्यंतेऽचेति देवतातिर्यज्ञः । तस्मिन् । त्वं हि त्वं खलु विश्वं सर्वं मन्म मननीयं शत्रूणां धनमभ्यसि । अभिभवसि । किंच वेधसश्चित् । चित्पूजायां । स्तोतुर्यजमानादेर्मनीषां मतिं स्तुतिं प्रतिरसि । प्रवर्धयसि । प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अमूरो होता न्यसादि विष्णुर्गमिर्मंद्रो विदथेषु प्रचेताः ।

ऊर्ध्वं भानुं सवितेवाश्रेन्मेतेव धूमं स्तभायदुप द्यां ॥ २ ॥

अमूरः । होता । नि । असादि । विष्णु । अग्निः । मंद्रः । विदथेषु । प्रचेताः ।

ऊर्ध्वं । भानुं । सविताऽइव । अश्रेत् । मेताऽइव । धूमं । स्तभायत् । उप । द्यां ॥ २ ॥

अमूरोऽमूढः । प्रगल्भ इत्यर्थः । होता होमनिष्पादको मंद्रो मदनीयो मादयिता वा प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानोऽग्निर्देवो विष्णुत्वियूपासु प्रजासु मध्ये विदथेषु यागेषु निमित्तभूतेषु न्यसादि । नितरां स्थापितः । अथ तथाभूतोऽग्निर्भानुं दीप्तिं सवितेवोदितः सूर्य इवोर्ध्वमश्रेत् । ऊर्ध्वमुखमाश्रयति । किंच मेतेव स्थूणेव । सा यथा स्वाधिष्ठितं वंशादिकं स्तभ्नाति तद्वदयमग्निर्धूमं स्वोत्थितं द्यामुप द्युलोकस्योपरि स्तभायत् । स्तभ्नाति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

य॒ता सु॒जू॒र्णी रा॒तिनी॑ घृ॒ताची॑ प्र॒दक्षि॒णि॒दे॒वता॑ति॒मुरा॒णः ।

उ॒दु स्वरु॑र्न॒वजा॑ ना॒क्रः प॒श्वो अ॒नक्ति॑ सु॒धितः॑ सु॒मेकः॑ ॥ ३ ॥

य॒ता । सु॒ऽजू॒र्णिः । रा॒तिनी॑ । घृ॒ताची॑ । प्र॒ऽदक्षि॒णित् । दे॒वऽता॑ति । उ॒रा॒णः ।

उत् । ऊं इति । स्वरुः । न॒व॒ऽजाः । न । अ॒क्रः । प॒श्वः । अ॒न॒क्ति । सु॒धितः । सु॒मेकः ॥ ३ ॥

यता संयता सुजूर्णिः शोभनजवा सुष्ठु जीर्णा पुराणी वा । घृताची । घृतमंचतीति घृताची जुहूः । रातिनी । रातिर्धनं । हविलक्ष्णधनवती । आज्यपूर्णा भवतीत्यर्थः । देवतातिं यज्ञं तथोराण उरु कुर्वाणोऽध्वर्युरग्निर्वा प्रदक्षिणित् । प्रदक्षिणमेतीति प्रदक्षिणित् । प्रदक्षिणगमनो भवति ॥ अकारलोपश्चांदसः ॥ नवजा नवजातस्तदानीमेवोत्पादितः स्वरुर्न । यूपशकलवाची स्वरुश्च यूपं लक्षयति । चषालवंतः स्वरवः पृथिव्यां । ऋग्वे० ३. ८. १०. । इत्यादिषु स्वरुश्चेन यूपभिधानाच्च । नकारः समुच्चये । यूपोऽप्युदु । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । उच्चतो भवति । किंच अक्र आक्रमिता सुमेकः सुदीप्नः सुधितः स्वधितिरित्यर्थः । सोऽपि पश्वः पशूननक्ति । गच्छति । यद्वा सुधितः स्वरुरेवोदु उत्कृष्टः पश्वः पशूननक्ति । स्वरुणा पशुमनक्तीति श्रुतेः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्ती॒र्णे ब॒र्हिषि॑ समि॒धाने॑ अ॒ग्रा ऊ॒र्ध्वो अ॒ध्व॒र्युर्जु॑जुषा॒णो अ॒स्थात् ।

पर्य॒ग्निः प॒शुपा॑ न होता॑ चि॒विष्टे॑ति प्र॒दिव॑ उ॒रा॒णः ॥ ४ ॥

स्ती॒र्णे । ब॒र्हिषि॑ । सं॒ऽइ॒धा॒ने । अ॒ग्री । ऊ॒र्ध्वः । अ॒ध्व॒र्युः । जु॒जुषा॒णः । अ॒स्थात् ।

परि॑ । अ॒ग्निः । प॒शु॒ऽपाः । न । होता॑ । चि॒ऽवि॒ष्टि । ए॒ति । प्र॒ऽदि॒वः । उ॒रा॒णः ॥ ४ ॥

बर्हिषि वेद्यां स्तीर्ण आस्तृते सत्यग्रावाहवनीयादिके समिधाने सम्यगिध्यमाने सत्यध्वर्युरध्वरस्य नेता जुजुषाणो देवान्प्रीणयन् ऊर्ध्वोऽस्थात् । तिष्ठति । होता होमनिष्पादकः प्रदिवः । पुराणनामैतत् । पुरातन उराणः स्वल्पमपि हविर्देवयोग्यत्वसंपादनेनोरु कुर्वाणः । उराण उरु कुर्वाण इति निरुक्तं । यद्वै देवैर्जोष्यते हविस्तद्गिरिमात्रं वर्धत इति श्रुतेरग्रेरुत्करणमुचितं । ईदृशोऽग्निः पशूपा न पशूनां पालक इव पशून् चिविष्टि चिरावृत्य पर्येति । चिर्हि पर्यग्निः क्रियते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

परि त्मना मितदुरेति होताग्निर्मंद्रो मधुवचा ऋतावा ।

द्रव्यस्य वाजिनो न शोका भयंते विश्वा भुवना यदभ्राट् ॥ ५ ॥

परि। त्मना। मितऽदुः। एति। होता। अग्निः। मंद्रः। मधुऽवचाः। ऋतऽवा।

द्रव्यंति। अस्य। वाजिनः। न। शोकाः। भयंते। विश्वा। भुवना। यत्। अभ्राट् ॥ ५ ॥

उक्तमेवार्थं स्पष्टयति । अयं होता होमनिष्पादकोऽग्निस्त्वनात्मना स्वरूपेणैव मितदुः परिमितगतिः सन् पर्येति । परितो गच्छति पशुं । कीदृशोऽयं । मंद्रो मंदनीयो मोदयिता वा मधुवचा मधुरवचन ऋतावा यज्ञवान् । वाजिनो हविष्मतोऽस्याग्नेः शोका न दीप्तयोऽपि । नशब्दोऽप्यर्थः । द्रव्यंति । गच्छंति परितः । यद्वा नकार उपमार्थीयः । वाजिनो न अश्वा इव द्रव्यंतीति योज्यं । यद्यस्मादयमभ्राट् भ्राजते तस्माद्विश्वा भुवना सर्वाणि भूतजातानि भयंते । भीतानि भवंति ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

भद्रा ते अग्ने स्वनीक संहघोरस्य सतो विषुणस्य चारुः ।

न यत्ते शोचिस्तमसा वरंत न ध्वस्मानस्तन्वीरेप आ धुः ॥ ६ ॥

भद्रा। ते। अग्ने। सुऽअनीक। संऽहक्। घोरस्य। सतः। विषुणस्य। चारुः।

न। यत्। ते। शोचिः। तमसा। वरंत। न। ध्वस्मानः। तन्वि। रेपः। आ। धुरिति धुः ॥ ६ ॥

हे स्वनीक शोभनज्वालाग्ने घोरस्य भीतिजनकस्यापि सतो विषुणस्य विष्वक् सर्वतो व्याप्तस्य ते तव चारु रमणीया भद्रा स्तुत्या कल्याणी वा मूर्तिः संहक् संहृष्टिः । सम्यक् दृश्या भवतीतित्यर्थः । यद्यस्मात्ते शोचिर्दीप्तिं तमसांधकारेण न वरंत वारयंति निशाः । यस्माच्च ध्वस्मानो ध्वंसका राक्षसादयस्ते तन्वि तव शरीरे रेपः पापं ध्वंसनादिरूपं नाधुः न दधति न कुर्वति । अतः संहगिति संबंधः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न यस्य सातुर्जनितोरवारि न मातरापितरा नू चिदिष्टौ ।

अथा मित्रो न सुधितः पावकोऽग्निर्दीदाय मानुषीषु विष्णु ॥ ७ ॥

न । यस्य । सातुः । जनितोः । अवारि । न । मातरापितरा । नु । चित् । इष्टौ ।

अध । मित्रः । न । सुऽधितः । पावकः । अग्निः । दीदाय । मानुषीषु । विक्षु ॥ ७ ॥

जनितोर्जनयितुर्वृष्ट्युत्पादकस्य यस्य वैश्वानरस्य सातुः सनिः पश्वादिलक्षणं दानं दीप्तिर्वा नावारि केनापि न वार्यते । किंच मातरापितरा मातापितरौ द्यावापृथिव्यौ यस्येष्टौ प्रेषणे नू चित् क्षिप्रमेव न प्रभवतः अधापि च मित्रो न सखेव सुधितः सुतृप्तः पावकः शोधकोऽग्निर्मानुषीषु मनोः संबंधिनीषु विक्षु प्रजासु दीदाय । दीयते ॥ दीपी दीप्तौ । पकारलोपश्छांदसः । व्यत्ययेन परस्मैपदं । लिट्यभ्यासस्य ह्रस्वे कृते तुजादित्वादीर्घत्वं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

द्विर्ये पंच जीजनन्संवसानाः स्वसारो अग्निं मानुषीषु विक्षु ।

उषर्बुधमथर्योऽन दंतं श्रुक्रं स्वासं परशुं न तिग्मं ॥ ८ ॥

द्विः । यं । पंच । जीजनन् । संऽवसानाः । स्वसारः । अग्निं । मानुषीषु । विक्षु ।

उषःऽबुधं । अथर्यः । न । दंतं । श्रुक्रं । सुऽआसं । परशुं । न । तिग्मं ॥ ८ ॥

मानुषीषु मनोः संबंधिनीषु विक्षु प्रजासु संवसानाः संगच्छमाना द्विः पंच दश स्वसारोऽंगुलयो यमग्निं जीजनन् मंथनेनोदपादयन् ॥ जनी प्रादुर्भावे । लुङि छांदसत्वादडभावः ॥ कीदृशं । अथर्यो न स्त्रिय इवोषर्बुधमुषसि बुध्यमानं दंतं हविषां भक्षकं श्रुक्रं रश्मिभिर्दीप्यमानं स्वासं शोभनास्यं तिग्मं तीक्ष्णं परशुं न परशुमिव रक्षसां हन्तारमिति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

तव त्ये अग्ने हरितो घृतस्ना रोहितास ऋज्वंचः स्वंचः ।

अरुषासो वृषण ऋजुमुष्का आ देवतातिमहंत दस्साः ॥ ९ ॥

तव । त्ये । अग्ने । हरितः । घृतऽस्नाः । रोहितासः । ऋजुऽअंचः । सुऽअंचः ।

अरुषासः । वृषणः । ऋजुऽमुष्काः । आ । देवऽतातिं । अहंत । दस्साः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्ये ते प्रसिद्धास्तव हरितस्वत्संबन्धिनीऽश्वा देवतातिमस्सदीयं यागं प्रत्याहंत । ऋत्विग्भिराहूयन्ते ॥ लुङि लिपिसिचिह्नश्चेत्यङादेशः ॥ कीदृशाः । घृतस्ना घृतस्रुवो बलातिशयान्नासापुटादिस्थानेभ्य उदकं क्षरन्तो रोहितासो रो-

हिता लोहितवर्णा ऋज्वंचः । ऋज्वकुटिलमंचंति गच्छंतीत्यृज्वंचः सुष्ठु गच्छंतः ।
अरुषास आरोचमाना वृषणो युवानो वर्षितारो वा ॥ वा षपूर्वस्य निगम इति वि-
कल्पेन दीर्घविधानादत्र दीर्घाभावः ॥ ऋजुमुष्काः साधनमुष्का दस्मा दर्शनीयाः ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये ह॒ त्ये ते॒ सह॑माना अ॒यास॑स्त्वे॒षासो॑ अग्ने अ॒र्चय॑श्चरंति ।

श्ये॒नासो॑ न दु॒वस॑नासो अर्थे तुवि॒ष्वण॑सो मारु॒तं न शर्धः॑ ॥ १० ॥

ये । ह॒ । त्ये । ते॒ । सह॑मानाः । अ॒यासः॑ । त्वे॒षासः॑ । अग्ने॒ । अ॒र्चयः॑ । चरंति॑ ।

श्ये॒नासः॑ । न । दु॒वस॑नासः । अर्थे॑ । तुवि॒ऽस्वन॑सः । मारु॒तं । न । शर्धः॑ ॥ १० ॥

हे अग्ने ये ह खलु त्ये ते प्रसिद्धाः सहमानाः शबूनभिभवन्तोऽयासो गम-
नशीलास्त्वेषासो दीप्ता दुवसनासः परिचरणीयास्ते त्वदीया अर्चयो रश्मयः
श्येनासो न अश्वा इवार्थं गन्तव्यं चरन्ति । गच्छन्ति । कीदृशाः । मारुतं शर्धो न
मारुत्संबन्धी गण इव तुविष्वणसस्तुविस्वना अधिकध्वनयो भवन्ति ॥

॥ अथैकादशी ॥

अ॒कारि॒ ब्रह्म॑ समिधान॒ तुभ्यं॑ शंसा॒त्युक्थं॑ यज॒ते व्यू॑ धाः ।

होता॑रम॒ग्निं मनु॑षो नि षेदु॒र्नम॑स्यन्तं उ॒शिजः॑ शंस॒मायोः॑ ॥ ११ ॥

अ॒कारि॒ । ब्रह्म॑ । सं॒ऽइ॒धान॒ । तुभ्यं॑ । शंसा॒ति । उ॒क्थं॑ । यज॒ते । वि॒ । ऊं॒ इति॑ । धाः॒ ।

होता॑रं । अ॒ग्निं । मनु॑षः । नि । सेदुः॑ । न॒म॒स्यन्तः॑ । उ॒शिजः॑ । शंसं॑ । आ॒योः॑ ॥ ११ ॥

हे समिधान समिध्यमानाग्ने तुभ्यं त्वदर्थं ब्रह्म स्तोत्रमकारि । अस्माभिः कृतं ।
होतोकथं शस्त्ररूपं स्तोत्रं शंसाति । शंसति ॥ शन्सुं स्तुतौ । लेटोऽडाटावित्य-
डागमः ॥ त्वां यजमानो यजते । अतः कारणादस्मभ्यं धनं वि धाः । विधेहि ॥
दधातेऽछांदसे लुङि बहुलं छंदसीत्यडभावः । उ इति पादपूरणः ॥ किंच आयोर्म-
नुषस्य शंसं शंसनीयं होतारं देवानामाह्वातारमग्निं त्वां नमस्यन्तः पूजयन्त उशिजः
पश्चादिलक्षणं धनं कामयमाना मनुषो मनुष्या ऋत्विजो निषेदुः । उपाविशन् ।
सेवन्त इत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

अयमिहेत्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं वामदेवस्यार्धमाग्नेयं । आद्या जगती द्विती-

याद्याः पंचानुष्टुभः शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । अयमिहादौ जगती
पंचानुष्टुभ इति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ अग्निप्रणयनेऽयमिहेति वैश्यस्य
प्रतिपत् । तथा च सूचितं । अयमिह प्रथमो धायि धातृभिरिति तु राजन्य-
वैश्ययोराद्ये । आ० २. १७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीऽऽः ।

यमप्रवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेर्विशे ॥ १ ॥

अयं । इह । प्रथमः । धायि । धातृभिः । होता । यजिष्ठः । अध्वरेषु । ईऽऽः ।

यं । अप्रवानः । भृगवः । विरुरुचुः । वनेषु । चित्रं । विभ्वं । विशेर्विशे ॥ १ ॥

धातृभिर्यज्ञार्थं कर्म कुर्वन्निरध्वर्युभिरिहास्मिन्यज्ञे होता देवानामाह्वाता यजि-
ष्ठोऽतिशयेन यष्टाध्वरेषु यागेष्वीऽऽ ऋत्विग्भिः स्तूयमानः प्रथमः सर्वेषां देवानां
मुख्योऽयमाहवनीयादिस्थानेषु प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोऽग्निर्धायि । अधायि ।
निहितः ॥ दधातेः कर्मणि लुङ् । बहुलं छंदस्यमाङ्गोऽग्निरित्यडभावः । तिङ्कृतिङ्
इति निघातः ॥ अयमग्निरित्युक्तं कोऽसावग्निरित्यत आह । अप्रवानो भृगुसंबन्धी
कश्चिद्विषिः स चान्ये भृगवश्च वनेष्वरण्येषु चित्रं दावाग्निरूपेण बहुधा दर्शनीयं
विशे विशे । वीप्सया सर्वजनव्याप्तिर्गृह्यते । सर्वस्या विशः प्रजाया विभ्वं विभु-
मीश्वरं यं देवानां हविर्वाहकत्वेन प्रसिद्धमग्निं विरुरुचुः दीप्तियुक्तं कुर्वन्ति स्म ।
यमिति यच्छब्दस्यायमितीदंशब्देन संबंधः ॥

अग्ने कदा त इति प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराग्नेये क्रतावानुष्टुभे छंदस्यग्ने
कदा त इत्याद्याः पंचर्चः । सूचितं च । अग्ने कदा त इति पंच । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तासां प्रथमा सूक्ते द्वितीया ॥

अग्ने कदा त आनुषग्भुवद्देवस्य चेतनं ।

अथा हि त्वा जगृभ्रिरे मर्तासो विह्वीऽऽ ॥ २ ॥

अग्ने । कदा । ते । आनुषक् । भुवत् । देवस्य । चेतनं ।

अथ । हि । त्वा । जगृभ्रिरे । मर्तासः । विह्वु । ईऽऽ ॥ २ ॥

हे अग्ने अधातः कारणाद्देवस्य द्योतमानस्य ते तव संबन्धि चेतनं तेजः कदा-

नुषक् अनुषक्तं भुवत् । भवेत् ॥ लेट्छडागमः । बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् ।
भूसुवोस्तिडीति गुणप्रतिषेधः ॥ अतः कारणादित्युक्तं । कस्माद्धेतोरित्युच्यते । हि
यस्मात्कारणान्मर्तासो मनुष्या विष्णु विड्भिः प्रजाभिरीड्यं त्वा त्वां जगृभिर जगृ-
हिरे गृह्णन्ति ॥ ग्रहर्धातोर्लिटि ह्यग्रहोर्भे इति भवं । बहुलं छंदसीति रुडागमः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ऋतावानं विचेतसं पश्यंतो द्यामिव सृभिः ।

विश्वेषामध्वराणां हस्कर्तारं दमेदमे ॥ ३ ॥

ऋतऽवानं । विऽचेतसं । पश्यंतः । द्याऽइव । सृऽभिः ।

विश्वेषां । अध्वराणां । हस्कर्तारं । दमेऽदमे ॥ ३ ॥

ऋतावानममायिनं विचेतसं विशिष्टज्ञानं सृभिर्नक्षत्रैः परिवृतं द्यामिव
विस्फुलिंगैः समेतं विश्वेषां सर्वेषामध्वराणां यज्ञानां हस्कर्तारं प्रभासकं वृद्धेः
कर्तारं वाग्निं पश्यंत ऋत्विगादयो दमे दमे सर्वस्मिन्यज्ञगृहे जगृभिर इति
पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आशुं दूतं विवस्वतो विश्वा यश्चर्षणीरभि ।

आ जभुः केतुमायवो भृगवाणं विशेविशे ॥ ४ ॥

आशुं । दूतं । विवस्वतः । विश्वाः । यः । चर्षणीः । अभि ।

आ । जभुः । केतुं । आयवः । भृगवाणं । विशेऽविशे ॥ ४ ॥

योऽग्निर्विश्वाश्चर्षणीः सर्वाः प्रजा अभिभवति आयवो मनुष्याः । आयव
इति मनुष्यनाम आयवो यदव इति मनुष्यनामसु पाठात् । आशुं क्षिप्रगामिनं
विवस्वतो मनुष्यस्य यजमानस्य दूतं । विवस्वत इति मनुष्यनामेदं । केतुं
प्रज्ञापकं भृगवाणं भृगुवदाचरंतं । दीप्यमानमित्यर्थः ॥ सर्वप्रातिपदिकेभ्यः क्तिप्
वक्तव्य इति क्तिप् । तदंताल्लटो व्यत्ययेन शानच् । अदुपदेशाल्लसार्वधातुकानु-
दात्तत्वे प्राप्ते वृषादेराकृतिगणत्वादाद्युदात्तत्वं ॥ तमग्निं विशे विशे सर्वस्यै प्रजाया
आजभुः । आजहुः ॥ ह्यग्रहोर्भे इति भवं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमी॒ हो॒ता॒र॒मा॒नु॒ष॒क्चि॒क्त्वा॒सं॒ नि॒ षे॒दि॒रे ।

र॒खं॒ पा॒व॒क॒शो॒चि॒षं॒ य॒जि॒ष्ठं॒ स॒प्र॒ धा॒र्म॒भिः ॥ ५ ॥

तं । ई॒ । हो॒ता॒रं॒ । आ॒नु॒ष॒क् । चि॒क्त्वा॒सं॒ । नि॒ । से॒दि॒रे॒ ।

र॒खं॒ । पा॒व॒क॒ऽशो॒चि॒षं॒ । य॒जि॒ष्ठं॒ । स॒प्र॒ । धा॒र्म॒ऽभिः ॥ ५ ॥

ऋत्विगादयो मनुष्या आनुषक् आनुपूर्व्येण होतारं देवानामाह्वातारं चिकित्वांसं जानंतं ॥ कित ज्ञाने । लिटः कसुः । द्विर्भावहलादिशेषचुत्वदीर्घाः । प्रत्ययस्वरः ॥ तमी तमिममग्निं निषेदिरे । निषादयन्ति स्म । कीदृशं । रखं रमणीयं पावकशोचिषं शोधकदीप्तिं यजिष्ठं यष्टृतमं सप्रभिर्धामभिस्तेजोभिर्युक्तं ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तं श॒श्व॒ती॒षु॒ मा॒तृ॒षु॒ वन॒ आ॒ वी॒तं॒ अ॒श्रि॒तं॒ ।

चि॒त्रं॒ सं॒तं॒ गु॒हा॒ हि॒तं॒ सु॒वे॒दं॒ कू॒चि॒द॒र्थि॒नं॒ ॥ ६ ॥

तं । श॒श्व॒ती॒षु॒ । मा॒तृ॒षु॒ । वन॑ । आ॒ । वी॒तं॒ । अ॒श्रि॒तं॒ ।

चि॒त्रं॒ । सं॒तं॒ । गु॒हा॒ । हि॒तं॒ । सु॒ऽवे॒दं॒ । कू॒चि॒त्॒ऽअ॒र्थि॒नं॒ ॥ ६ ॥

शश्वतीषु बह्वीषु मातृष्वप्सु । ताः सस्यादिनिर्मातृकत्वान्मातर इत्युच्यन्ते । वन आ वृक्षसमूहे च । आकारश्चार्थः । संतं विद्यमानं वीतं कांतमश्रितं प्राणिभिर्दाहभयादसेवितं । दुरासदमित्यर्थः । चित्रं चायनीयं गुहा गुहायां हितं नहितं सुवेदं सुविज्ञानं सुधनं वा कूचिदर्थिनं क्वापि हविष्यर्थिनं समिदाज्यपुरोडाशादिहविः स्वीकुर्वंतं ॥ केत्यत्र वकारस्य छान्दसे संप्रसारणे परपूर्वत्वे च हल इति दीर्घत्वं ॥ एवंभूतमग्निं निषेदिर इति पूर्वेण संबंधः ॥

प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छन्दसि ससस्य यद्वियुतेत्याद्याः पंचर्चः । सूत्रितं च । ससस्य यद्वियुतेति पंच । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते सप्तमी ॥

स॒स॒स्य॒ यद्वि॒यु॒ता॒ स॒स्मि॒न्ध॒नृ॒तस्य॒ धा॒र्म॒न्त्र॒ण॒यंत॒ दे॒वाः ।

म॒हाँ अ॒ग्नि॒र्न॒म॒सा रा॒त॒ह॒व्यो वे॒र॒ध्व॒राय॒ स॒द॒मि॒ह॒तावा॑ ॥ ७ ॥

ससस्य । यत् । विऽयुता । सस्मिन् । ऊर्धन् । ऋतस्य । धामन् । रणयंत । देवाः ।
महान् । अग्निः । नमसा । रातऽहव्यः । वेः । अध्वराय । सदं । इत् । ऋतऽवा ॥ ७ ॥

यद्यमग्निं देवाः स्तोतारः ससस्य स्वप्नस्य वियुता वियुते वियोगे । उषसी-
त्यर्थः । ऋतस्योदकस्य धामन् धामनि स्थाने सस्मिन् सर्वस्मिन्बूधन्बूधनि यज्ञे
रणयंत रमयंति । स्तोत्रैरिति शेषः । महान्प्रभूतो नमसा नमस्कारेण रातहव्यो
दत्तहविष्क ऋतावा सत्यवान् सोऽग्निः सदमित्सदैवाध्वरायाध्वरं यजमानैः कृतं
यज्ञं ॥ सुपां सुपो भवन्तीति वक्तव्यमिति वचनादत्र द्वितीयार्थे चतुर्थी ॥ वेः ।
वेत्ति । जानाति । यद्वा देवा इन्द्रादयः ससस्य ऋत्विग्भिः सेव्यस्य यद्यस्याग्नेर्वियुता
विशिष्टे सस्मिन् भजनीय ऋतस्य सत्यस्य धामन् धामनि योनावूधन्बूधनि यज्ञे
रणयंत रमयंते महान्प्रभूतो नमसा हविषा रातहव्यो दत्तहविष्क ऋतावा सत्य-
वान् सोऽग्निरध्वराय यज्ञार्थं सदमित्सदैव वेः । गन्ता भवति । अध्वराय यज्ञं वेः
कामयते वा ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी संचिकित्वान् ।

दूत ईयसे प्रदिव उराणो विदुष्टरो दिव आरोधनानि ॥ ८ ॥

वेः । अध्वरस्य । दूत्यानि । विद्वान् । उभे इति । अन्तरिति । रोदसी इति । संऽचिकित्वान् ।

दूतः । ईयसे । प्रऽदिवः । उराणः । विदुऽतरः । दिवः । आऽरोधनानि ॥ ८ ॥

हे अग्ने विद्वान् सर्वे जानानस्त्वमध्वरस्य यज्ञस्य संबंधीनि दूत्यानि दूतकर्माणि
वेः । वेत्ति कामयसे वा । यद्वा वेरिति यज्ञविशेषणं । वेर्यजमानस्याभीष्टफलज-
नकस्याध्वरस्य यागस्य संबंधीनि दूत्यानि दूतकर्माणि विद्वान् जानन् उभे रोदसी
उभयो रोदस्योर्द्वावापृथिव्योरंतर्मध्ये स्थितमंतरिक्षं संचिकित्वान् सम्यक् जानन्
प्रदिवः । पुराणनामेदं प्रत्नं प्रदिव इति पुराणनामसु पाठात् । उराणोऽल्पमपि
हविररु बहु कुर्वाणः । उराण उरु कुर्वाण इति यास्केनोक्तत्वात् । विदुष्टरो
विद्वत्तरो देवानां दूतस्त्वं दिवः स्वर्गस्यारोधान्यारोहणानि । आरोहणार्हाणि
स्थानानीत्यर्थः । देवानां हवींष्यर्पयितुमीयसे । गच्छसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

कृष्णं त एम रुशतः पुरो भाश्चरिष्णु चिर्वपुषामिदेकं ।

यदप्रवीता दधते ह गर्भं सद्यश्चिज्जातो भवसीदु दूतः ॥ ९ ॥

कृष्णं । ते । एम । रुशतः । पुरः । भाः । चरिष्णु । अर्चिः । वपुषां । इत् । एकं ।

यत् । अप्रवीता । दधते । ह । गर्भं । सद्यः । चित् । जातः । भवसि । इत् । जं इति । दूतः ॥ ९ ॥

हे अग्ने रुशतो रोचमानस्य ते तव संबन्धवैम । एमन्शब्देन गमनमार्गं उच्यते । एम वर्त्म कृष्णं कृष्णवर्णं भवति । भास्त्व संबन्धिनी दीप्तिः पुरः पुरस्ताद्भवति । चरिष्णु संचरणशीलमर्चिस्त्वदीयं तेजो वपुषां वपुष्मतां रूपवतां । तेजस्विनामित्यर्थः । एकमिन्मुख्यमेव भवति । यद्यं त्वामप्रवीता अनुपगता यजमाना गर्भं त्वज्जननहेतुमरणं दधते ह धारयन्ति खलु स त्वं सद्यश्चित्सद्य एव जात उत्पन्नः सन् दूतो भवसीदु । यजमानस्य दूतो भवस्येव ॥

॥ अथ दशमी ॥

सद्यो जातस्य दहशानमोजो यदस्य वातो अनुवाति शोचिः ।

वृणक्ति तिग्मामंतसेषु जिह्वां स्थिरा चिदन्ना दयते वि जंभैः ॥ १० ॥

सद्यः । जातस्य । दहशानं । ओजः । यत् । अस्य । वातः । अनुवाति । शोचिः ।

वृणक्ति । तिग्मां । अंतसेषु । जिह्वां । स्थिरा । चित् । अन्ना । दयते । वि । जंभैः ॥ १० ॥

सद्यो जातस्यारणिनिर्मथनादनंतरमेवोत्पन्नस्याग्नेरोजस्तेजो दहशानं । ऋत्विगादिभिर्हृश्यमानं भवतीति शेषः । वातो वायुर्यद्यदास्याग्नेः शोचिर्दीप्तिमनु लक्षीकृत्य वाति गच्छति तदा सोऽयमग्निरतसेषु वृक्षसंघेषु तिग्मां तीक्ष्णां जिह्वां ज्वालां वृणक्ति । संयोजयति । स्थिरा चित् स्थिराण्यप्यन्नान्नरूपाणि काष्ठादीनि जंभैस्तेजोभिर्विदयते । विखंडयति । भक्षयतीत्यर्थः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तृषु यदन्ना तृषुणा ववक्ष तृषु दूतं कृणुते यद्वा अग्निः ।

वातस्य मेळिं सचते निजूर्वन्नाशुं न वाजयते हिन्वे अर्वा ॥ ११ ॥

तृषु । यत् । अन्ना । तृषुणा । ववक्ष । तृषु । दूतं । कृणुते । यद्वा । अग्निः ।

वातस्य । मेळिं । सचते । निजूर्वन् । आशुं । न । वाजयते । हिन्वे । अर्वा ॥ ११ ॥

यद्योऽग्निस्तृषु क्षिप्रमेवान्नान्नानि काष्ठादीनि तृषुणा क्षिप्रेण रश्मिसमूहेन ववक्ष वहति । दहतीत्यर्थः । यद्गो महान् सोऽग्निस्तृषुमात्मानं दूतं कृणुते । यजमानदूतं करोति । निजूर्वन् काष्ठानि विशेषेण दहन्नग्निर्वातस्य वायोर्मैत्रिं बलं सचते । सेवते । आशुं न । अश्वसादी यथाश्वं तथावा गमनशीलोऽग्निः स्वरश्मिं वाजयते । वाजिनं बलवंतं करोति । हिन्वे । प्रेरयति च ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे सप्तमो वर्गः ॥

दूतं व इत्यष्टर्चमष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्षं गायत्रीछंदस्कमग्निदेवताकं । तथा चानुक्रम्यते । दूतं वोऽष्टौ गायत्रं त्विति ॥ व्यूळ्हे दशरात्रे प्रथमे छंदोम इदं सूक्तं जातवेदस्यनिविद्धानीयं । तथा च सूचितं । दूतं व इत्याग्निमारुतं । आ० ८. ९. इति ॥ इदमादिके द्वे सूक्ते प्रातरनुवाकस्याग्नेये ऋतौ गायत्रे छंदसि विनियुक्ते । सूचितं च । अग्ने पावक दूतं व इति सूक्ते । आ० ४. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दूतं वो विश्ववेदसं हव्यवाहममर्त्यं । यजिष्ठमृजसे गिरा ॥ १ ॥

दूतं । वः । विश्वऽवेदसं । हव्यऽवाहं । अमर्त्यं । यजिष्ठं । ऋजसे । गिरा ॥ १ ॥

हे अग्ने विश्ववेदसं । विश्वं समस्तं वेदो धनं यस्यासौ विश्ववेदाः । तं सर्वविदं वा हव्यवाहं देवेभ्यो हविषां वोढारममर्त्यममरणधर्माणं यजिष्ठमतिशयेन यष्टारं दूतं देवानां वस्त्वां गिरा स्तुतिरूपया वाचा ऋजसे । यजमानोऽहं प्रसाधयामि । वर्धयामीत्यर्थः । ऋजतिः प्रसाधनकमेति यास्कः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स हि वेदा वसुधितिं महौ आरोधनं दिवः । स देवाँ एह वक्षति ॥ २ ॥

सः । हि । वेदः । वसुऽधितिः । महान् । आऽरोधनं । दिवः । सः । देवान् । आ । इह । वक्षति ॥ २ ॥

स हि प्रसिद्ध एवाग्निर्वसुधितिं यजमानाभीष्टफलरूपधनस्य दानं वेद । वेत्ति । महान् प्रभूतोऽग्निर्दिव आरोधनमारोहणं देवानां स्थानं वेत्ति । सोऽग्नि-रिहास्मिन्यज्ञे देवानिन्द्रादीनावक्षति । आवहतु ॥ वहेर्धातोर्लिङ्गर्थे लेडिति लेट् । तस्य तिप् । सिबहुलं लेटीति सिप् । लेडोऽडाटावित्यडागमश्च । हो ढ इति ढत्वं । ठत्वक्त्वषत्वानि । तिङ्ङितिङ् इति निघातः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स वेद देव आनमं देवाँ ऋतायते दमे । दाति प्रियाणि चिद्वसु ॥३॥

सः । वेद । देवः । आऽनमं । देवान् । ऋतऽयते । दमे । दाति । प्रियाणि । चित् । वसु ॥३॥

देवो द्योतमानः सोऽग्निरानमं यजमानादीनानमयितुं नमस्कारयितुं देवा-
निद्रादीन्वेद । क्रमेण वेत्ति । दमे यज्ञगृह ऋतायत ऋतं यज्ञमिच्छते यजमा-
नाय प्रियाणि चिदभीष्टान्यपि वसु वसूनि पश्वादीनि धनानि दाति । ददाति ।
प्रयच्छति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स होता सेदु दूत्यं चिकित्वाँ अंतरीयते । विद्वाँ आरोधनं दिवः ॥४॥

सः । होता । सः । इत् । जुं इति । दूत्यं । चिकित्वान् । अंतः । ईयते । विद्वान् । आऽरोधनं । दिवः ॥४॥

सोऽग्निर्होता देवानामाह्वाता भवति । सेदु स एवाग्निर्दूत्यं देवानां दूतकर्म
चिकित्वान् जानन् दिवः स्वर्गस्यारोधनमारोहणमारोहणार्हं देवानां स्थानं च
विद्वान् जानन् अंतर्द्वावापृथिव्योर्मध्य ईयते । गच्छति ॥ ईङ् गतौ । दिवादिभ्यः
श्यन् । तिङ्ङितिङ् इति निघातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ते स्याम ये अग्रये ददाशुर्हव्यदातिभिः । य ईं पुथंत इंधते ॥५॥

ते । स्याम । ये । अग्रये । ददाशुः । हव्यदातिऽभिः । ये । ईं । पुथंतः । इंधते ॥५॥

ते तव यजमानाः स्याम । भूयाम । त इत्युक्तं क इत्युच्यते । ये यजमाना
अग्रये हव्यदातिभिर्हविर्दानैर्ददाशुः प्रीतिं कुर्वन्ति । ईमेनमग्निं पुथंतो वर्धयंतो
ये यजमाना इंधते समिद्धिर्दीप्तिर्युक्तं कुर्वन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ते राया ते सुवीर्यैः ससवांसो वि शृण्विरे । ये अग्रा दधिरे दुवः ॥६॥

ते । राया । ते । सुवीर्यैः । ससऽवांसः । वि । शृण्विरे । ये । अग्रा । दधिरे । दुवः ॥६॥

ये यजमाना अग्राग्रौ ॥ सुपां सुलुगित्याकारः ॥ दुवः परिचर्या दधिरे धारयन्ति ।
कुर्वन्तीत्यर्थः । ते ससवांसोऽग्निं संभजमाना राया पश्वादिलक्षणेन धनेन विशृण्विरे ।
विश्रूयन्ते । प्रख्यायन्ते । ते सुवीर्यैः शोभनवीर्योपेतैः पुत्रादिभिश्च विश्रूयन्ते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अस्मे रायो दिवेदिवे सं चरंतु पुरुस्पृहः । अस्मे वाजास ईरतां ॥ ७ ॥

अस्मे इति । रायः । दिवेऽदिवे । सं । चरंतु । पुरुऽस्पृहः । अस्मे इति । वाजासः । ईरतां ॥ ७ ॥

पुरुस्पृह ऋत्विगादिभिरभिलष्यमाणा रायः पश्वादिधनान्यस्मे अस्मासु यजमानेषु दिवे दिवे प्रतिदिनं संचरंतु । प्रचरंत्यो भवंतु ॥ दिव्शब्दादुत्तरस्याः सप्तम्याः सुपां सुलुगित्यादिना शेआदेश ऊडिदमित्यादिना च तस्योदात्तत्वं । नित्यवीप्सयोरिति द्विर्भावे सत्युत्तरभागस्यानुदात्तं चेत्यनुदात्तत्वं ॥ वाजासोऽन्नानि चास्मे अस्मानीरतां । प्रेरयंतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स विप्रश्चर्षणीनां शवसा मानुषाणां । अति क्षिप्रेव विध्यति ॥ ८ ॥

सः । विप्रः । चर्षणीनां । शवसा । मानुषाणां । अति । क्षिप्राऽइव । विध्यति ॥ ८ ॥

विप्रो मेधावी । विप्र इति मेधाविनाम विप्रो धीर इति तन्नामसु पाठात् । सोऽग्निः शवसा बलेन । शव इति बलनाम पाजः शव इति तन्नामसु पाठात् । मानुषाणां मनुसंबंधिनां चर्षणीनां प्रजानां क्षिप्रेव क्षेप्याण्येव विनाशयितुमर्हाणि । दुरितानीति शेषः । अति विध्यति । अति विध्यतु । अतिशयेन नाशयतु ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

अग्ने मृकृत्यष्टर्चं नवमं सूक्तं वामदेवस्यार्घं गायत्रीच्छंदस्कमग्निदेवताकं । अनुक्रांतं च । अग्ने मृक्रेति ॥ द्वितीये छंदोम इदं सूक्तं जातवेदस्यनिविज्ञानीयं । सूचितं च । ऋक् वः शर्धोऽग्ने मृकृत्याग्निमारुतं । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने मृळ महौ असि य ईमा देवयुं जनं । इयेथ बहिरासदं ॥ १ ॥

अग्ने । मृळ । महान् । असि । यः । ई । आ । देवऽयुं । जनं । इयेथ । बहिः । आऽसदं ॥ १ ॥

हे अग्ने मृळ । अस्मान् सुखय । स त्वं महानसि । प्रभूतो भवसि । यस्त्वमीमिमं देवयुं देवानां कामयितारं जनं यजमानं बहिर्देर्भमासदं यज्ञ आसत्तुमा इयेथ आगच्छसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स मानुषीषु दूळभो विक्षु प्रावीरमर्त्यः । दूतो विश्वेषां भुवत् ॥ २ ॥

सः । मानुषीषु । दुः । दभः । विक्षु । प्रः । अवीः । अमर्त्यः । दूतः । विश्वेषां । भुवत् ॥ २ ॥

दूळभो दुर्दभो राक्षसादिना दुर्हिंसो मानुषीषु मनुसंबन्धिनीषु विक्षु प्रजासु प्रावीः प्रकर्षेण गन्तामर्त्योऽमरणधर्मा सोऽग्निर्विश्वेषां सर्वेषां देवानां दूतो भुवत् । भवतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स सद्यः परिणीयते होता मन्द्रो दिविष्टिषु । उत पोता निषीदति ॥ ३ ॥

सः । सद्यः । परि । नीयते । होता । मन्द्रः । दिविष्टिषु । उत । पोता । नि । सीदति ॥ ३ ॥

सोऽग्निः सद्य यज्ञगृहं परिणीयते । ऋत्विग्भिः परितो नीयते । नीयमानः सन् दिविष्टिषु यागेषु मन्द्रो मदनीयः स्तुत्यः सोऽग्निर्होता च भवति । उतापि च पोता सन्निषीदति । यज्ञगृह उपविशति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत ग्रा अग्निरध्वर उतो गृहपतिर्दमे । उत ब्रह्मा निषीदति ॥ ४ ॥

उत । ग्राः । अग्निः । अध्वरे । उतो इति । गृहपतिः । दमे । उत । ब्रह्मा । नि । सीदति ॥ ४ ॥

उतापि चाग्निरध्वरे यागे ग्रा देवपत्नीर्यजति । यष्टा भवतीत्यर्थः । यज्ञा ग्रा गच्छन्नध्वर्युर्भवति । उतो अपि च सोऽग्निर्दमे यज्ञगृहे गृहपतिर्यजमानश्च भवति । उतापि च ब्रह्मा ब्राह्मणाच्छंसी सन्निषीदति । उपविशति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वेषि ह्यध्वरीयतामुपवक्ता जनानां । हव्या च मानुषाणां ॥ ५ ॥

वेषि । हि । अध्वरिः । यतां । उपः । वक्ता । जनानां । हव्या । च । मानुषाणां ॥ ५ ॥

अध्वरीयतां यज्ञमिच्छतां मानुषाणां मनुसंबन्धिनां जनानां हव्या च हव्यानि हवींषि हे अग्ने वेषि हि । कामयसे खलु । उपवक्ताध्वर्युप्रभृतीनां सर्वेषां कर्मणामनुज्ञार्थं मां प्रणयेत्यादिरूपस्य वाक्यस्य वक्ता सन् ब्रह्मा चासि । ब्रह्मा वो वदति जातविद्यामिति श्रुतेः । उपवक्ता सर्वेषां कर्मणामवैकल्यार्थमुपद्रष्टा वा सदस्योऽसि । स हि सप्तदशः कर्मणामुपद्रष्टा भवतीत्यापस्तंबेनोक्तत्वात् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वे॒षी॒व॒स्य दू॒त्यं य॒स्य जु॒जो॒षो अ॒ध्वरं । ह॒व्यं म॒र्त॒स्य वो॒ळ॒ह॒वे ॥ ६ ॥

वे॒षि । इ॒त् । उं इ॒ति । अ॒स्य । दू॒त्यं । य॒स्य । जु॒जो॒षः । अ॒ध्वरं । ह॒व्यं । म॒र्त॒स्य । वो॒ळ॒ह॒वे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं मर्तस्य मनुष्यस्य यस्य यजमानस्याध्वरं यागं हव्यं हविर्वोळहवे वोढुं ॥ वहेर्धातोस्तुमर्थे सेसेनस इति तवेन्प्रत्ययः । जित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं ॥ जुजोषः सेवेथाः ॥ जुषी प्रीतिसेवनयोः । लेट् । बहुलं छंदसीति शपः श्रुद्धिर्भावश्च । लेटोऽडाटावित्यडागमः ॥ अस्य यजमानस्य दूत्यं दूतकर्म वेषीदु । कामयस एव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒स्माकं॑ जो॒षध्व॒रम॒स्माकं॑ य॒ज्ञमंगि॒रः । अ॒स्माकं॑ ऋ॒णु॒धी ह॒वं ॥ ७ ॥

अ॒स्माकं॑ । जो॒षि । अ॒ध्वरं । अ॒स्माकं॑ । य॒ज्ञं । अंगि॒रः । अ॒स्माकं॑ । ऋ॒णु॒धि । ह॒वं ॥ ७ ॥

हे अंगिरोऽग्ने त्वमस्माकमध्वरमस्मदीयं यागं जोषि । जुषस्व । सेवस्व । अस्माकमस्मदीयं यज्ञं यजनसाधनं हविश्च जुषस्व । अस्माकमस्मदीयं हवमाह्वानरूपं स्तोत्रं च ऋणुधि । ऋणु ॥ ऋणोतेर्लोऽमध्यमैकवचने सिप् । तस्य हिरादेशे श्रुवः श्रु चेति धातोः श्रुप्रत्ययः श्रुभावश्च । श्रूः ऋणुपृकृवृभ्यश्छंदसीति हेर्धिरादेशः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

परि॑ ते दू॒ळ॒भो रथो॑ऽस्माँ अ॒श्रोतु॑ वि॒श्वतः॑ । येन॑ रक्ष॒सि दा॒श्रुषः॑ ॥ ८ ॥

परि॑ । ते । दुः । ऽदभः । रथः । अ॒स्मान् । अ॒श्रोतु॑ । वि॒श्वतः॑ । येन॑ । रक्ष॒सि । दा॒श्रुषः॑ ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वं येन रथेन विश्वतो विश्वासु सर्वासु दिक्षु गच्छन् दाश्रुषो हविःप्रदातृत्यजमानान् रक्षसि विघ्नेभ्यः पालयसि त्वदीयो दूळभो दुर्दभो दुर्हिसः स रथोऽस्मान्न्यजमानान् परि परितः सर्वतोऽश्रोतु । व्याप्नोतु ॥ अश्रोतेर्ब्यत्ययेन परस्मैपदं ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥

अग्ने तमद्येत्यष्टर्चं दशमं सूक्तं वामदेवस्यार्षमाग्नेयं । तथा चानुक्रमणिका । अग्ने तमद्य पदपांक्तं पंचमी महापदपंक्तिरंत्योष्णिक् चतुर्थी षष्ठ्युपांत्या वा सप्तम्याः पंचकौ मुख्यौ तृतीयः सप्तको नवकश्चाष्टम्याः पंचकः पादश्चतुष्कः सप्तकस्त्रैष्टुभश्चेति । इदं कृत्स्नमपि सूक्तं पदपंक्तिच्छंदस्कं पंचकाश्चत्वारः षट्श्रै-

कश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिरित्युक्तलक्षणत्वात् । पंचमी तव स्वादिष्टेत्येषा महा-
पदपंक्तिः पंच पंचकाः पदुश्चैक इति लक्षणसद्भावात् । अंत्या शिवा नः सख्येत्ये-
षोष्णिक्छंदस्का । चतुर्थीषष्ठीसप्तम्य आभिष्टे अद्य घृतं न पूतं कृतं चिद्धि प्येत्ये-
तास्तिस्र उष्णिहः पदपंक्त्यो वा । अत्र सप्तम्यष्टम्योः पदपंक्त्युष्णिहोः परिभा-
षोक्तपादविच्छेदापवादाय प्रकारांतरेण विच्छेदः कृतः ॥ दशमेऽहनीदं सूक्तमा-
ज्यशस्त्रं । सूचितं च । अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैरित्याज्यं । आ० ८. १०. । इति ॥
पिंडपितृयज्ञेऽग्ने तमद्येत्यनयाग्निं प्रत्यागच्छेत् । सूचितं च । अग्निं प्रत्येयादग्ने
तमद्याश्वं न स्तोमैः । आ० २. ७. । इति ॥ पौनराधेयिक्यां स्विष्टकृत्येषैव याज्या ।
सूचितं च । अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैरिति संयाज्ये । आ० २. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हृदिस्पृशं । ऋध्यामा त ओहैः ॥ १ ॥

अग्ने । तं । अद्य । अश्वं । न । स्तोमैः । क्रतुं । न । भद्रं । हृदिऽस्पृशं । ऋध्यामा । ते । ओहैः ॥ १ ॥

हे अग्ने अद्यास्मिन्नहनि वयमृत्विगादय ओहैरिन्द्रादिप्रापकैः स्तोमैः स्तोत्रस-
मूहैस्तं प्रसिद्धं त्वामृध्याम । समर्थयामः । कीदृशं त्वां । अश्वं न वोढारमश्वमिव
तथा हविषो वाहकं क्रतुं न कर्तारमिव । उपकर्तारमित्यर्थः । तथा भद्रं भजनीयं
हृदिस्पृशं हृदयंगमं । अतिशयेन प्रियमित्यर्थः ॥

पौनराधेयिक्यामिष्टौ प्रधानस्याधा ह्यग्न इत्येषानुवाक्या । एभिर्नो अकैरिति
तस्यां स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । आभिष्टे अद्येति प्रधानस्य याज्या । सूचितं च । अधा
ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्याभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणंत एभिर्नो अकैः । आ० २. ८. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

अधा ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथी ऋतस्य बृहतो बभूथ ॥ २ ॥

अध । हि । अग्ने । क्रतोः । भद्रस्य । दक्षस्य । साधोः । रथीः । ऋतस्य । बृहतः । बभूथ ॥ २ ॥

अधा हि इदानीमेव हे अग्ने त्वं क्रतोरस्मदीयस्य यागस्य रथीर्नेता बभूथ ।
भवसि ॥ छंदसि लुङ्लुङ्ङिट इति भवतेर्वर्तमानेऽर्थे लिटि सिपस्थल् । आर्द्धधा-
तुकस्येङ्गुलादेरितीडागमे प्राप्ते बभूथाततंथेति निपातनादिडभावः ॥ कीदृशस्य
यागस्य । भद्रस्य भजनीयस्य दक्षस्य प्रवृद्धस्य साधोरभीष्टफलानां साधकस्य
ऋतस्य सत्यभूतस्य बृहतो महतः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ् स्वर्णं ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः ॥३॥
 एभिः । नः । अर्कैः । भव । नः । अर्वाङ् । स्वः । न । ज्योतिः । अग्ने । विश्वेभिः ।
 सुमना । अनीकैः ॥३॥

हे अग्ने ज्योतिर्ज्योतिष्मान् स्वर्णं सूर्य इव तथा विश्वेभिर्विश्वैः समस्तैर-
 नीकैस्तेजोभिः सुमनाः शोभनमनस्कस्त्वं नोऽस्मदीयेरेभिरेतैरर्कैरर्चनीयैः स्तोत्रै-
 र्नोऽस्माकमर्वाङ्भिमुखो भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गृणंतोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः ॥४॥
 आभिःते । अद्य । गीः । भिः । गृणंतः । अग्ने । दाशेम । प्र । ते । दिवः । न । स्तनयन्ति । शुष्माः ॥४॥

अद्यास्मिन्दिवसे हे अग्ने आभिर्गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्गृणंतस्त्वां स्तुवन्तो
 वयमृत्विगादयस्ते तुभ्यं दाशेम । हवींषि दद्याम । दिवो न सूर्यस्य रश्मय इव ते
 त्वदीयाः शुष्माः शोधका ज्वालाः प्र स्तनयन्ति । प्रकर्षेण शब्दायन्ते । यद्वा दिवो
 न मेघा इव त्वदीया ज्वालाः शब्दायन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव स्वादिष्टाग्ने संदृष्टिरिदा चिदहं इदा चिदक्तोः ।

श्रिये रुक्मो न रोचत उपाके ॥५॥

तव । स्वादिष्टा । अग्ने । संदृष्टिः । इदा । चित् । अहः । इदा । चित् । अक्तोः ।

श्रिये । रुक्मः । न । रोचते । उपाके ॥५॥

हे अग्ने स्वादिष्टा स्वादुतमा प्रियतमा तव त्वदीया संदृष्टिर्दीप्तिरहं इदा चित्
 दिवसस्येदानीं चाक्तेरिदा चित् । अक्तेरिति रात्रिनाम शर्वर्यक्तेरुर्म्येति रात्रि-
 नामसु पाठात् । रात्रेरिदानीं च । अहोरात्र इत्यर्थः ॥ अंजू व्यक्तिमक्षणकांति-
 गतिष्वित्यस्माद्धातोः किञ्चेत्यौणादिकसूत्रेण तुप्रत्ययः । तस्य किञ्ज्वावस्य तितु-
 चेतीट्प्रतिषेधः । अनदितामित्युपधानकारलोपः । चीः कुरिति कुत्वं ॥ रुक्मो
 नालंकार इव श्रिये पदार्थमाश्रयितुमुपाकेऽंतिके । उपाक इत्यंतिकनाम आक
 उपाक इति तन्नामसु पाठात् । रोचते । राजते ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यं । तत्रै रूक्मो न रोचत स्वधावः ॥ ६ ॥

घृतं न। पूतं। तनूः। अरेपाः। शुचि। हिरण्यं। तत्। ते। रूक्मः। न। रोचत। स्वधाऽवः ॥ ६ ॥

हे स्वधावः । स्वधाशब्दोऽन्नवाची । अन्नवन्नग्रे पूतं शोधितं घृतं नाज्यमिव तनूस्त्वदीया मूर्तिररेपाः पापरहिता भवति । शुचि शुद्धं हिरण्यं हितरमणीयं ते त्वदीयं तत्प्रसिद्धं तेजो रूक्मो न भूषणमिव रोचत । रोचते । भासते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

कृतं चिद्धि ष्मा सनेमि द्वेषोऽग्रं इनोषि मर्तीत् । इत्या यजमानादृतावः ॥ ७ ॥

कृतं। चित्। हि। स्म। सनेमि। द्वेषः। अग्रे। इनोषि। मर्तीत्। इत्या। यजमानात्।

ऋतावः ॥ ७ ॥

हे ऋतावः सत्यवन्नग्रे कृतं चित् यजमानेन कृतमपि सनेमि चिरंतनं । सनेमीति पुराणनाम सनेमि पूर्यमिति पुराणनामसु पाठात् । द्वेषः पापं मर्तान्मनुष्याद्यजमानादित्या सत्यं । इत्येति सत्यनामैतत् अद्वैत्येति तन्नामसु पाठात् । इनोषि हि स्म । प्रेरयस्येव खलु । नाशयसीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शिवा नः सख्या संतु भ्रात्राग्ने देवेषु युष्मे ।

सा नो नाभिः सदेने सस्मिन्बुधन् ॥ ८ ॥

शिवा । नः । सख्या । संतु । भ्रात्रा । अग्ने । देवेषु । युष्मे इति ।

सा । नः । नाभिः । सदेने । सस्मिन् । ऊर्ध्वन् ॥ ८ ॥

हे अग्ने नोऽस्मदीयानि सख्या सख्यानि भ्रात्रा भ्रात्राणि भ्रातृसंबन्धीनि कर्माणि देवेषु द्योतमानेषु युष्मे युष्मासु ॥ सुपां सुलुगिति सप्तमीबहुवचनस्य शेषादेशः ॥ शिवा शिवानि संतु । मंगलानि भवंतु । सा सखित्वभ्रातृकर्मसंततिः सदेने देवानां स्थाने सस्मिन्बुधनि सर्वस्मिन्यज्ञे नोऽस्माकं नाभिर्बुधनं भवति ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

॥ इति चतुर्थे मंडले प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र भद्रं त इति षडृचं प्रथमं सूक्तं वाम-
देवस्यार्धे त्रिष्टुप्छंदस्कमग्निदेवताकं । भद्रं षडित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्चि-
नशस्त्रयोराग्नेये ऋतौ त्रैष्टुभे छंदसीदमादिके द्वे सूक्ते विनियुक्ते । तथा च सूचितं ।
भद्रं त अग्न इति सूक्ते । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमुपाक आ रोचते सूर्यस्य ।

रुशद्दृशे दृशे नक्तया चिद्रूक्षितं दृश आ रूपे अन्नं ॥ १ ॥

भद्रं । ते । अग्ने । सहसिन् । अनीकं । उपाके । आ । रोचते । सूर्यस्य ।

रुशत् । दृशे । दृशे । नक्तया । चित् । अरूक्षितं । दृशे । आ । रूपे । अन्नं ॥ १ ॥

हे सहसिन् बलवन्नाग्ने ते त्वदीयं भद्रं भजनीयमनीकं तेजः सूर्यस्योपाके समी-
पभूते । दिवस इत्यर्थः । आ रोचते । समंताद्दीप्यते । रुशद्रोचमानं दृशे दर्शनीयं
तेजो नक्तया चिद्रात्रावपि दृशे । दृश्यते । आ इत्ययं शब्दश्चेत्यर्थे वर्तते । आ
किंच अरूक्षितं स्निग्धं दृशे दर्शनीयमन्नं पुरोडाशादिरूपं हवी रूपे रूपवति
त्वय्यृत्विगादिभिर्हुतं भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि षाह्यग्ने गृणते मनीषां खं वेपसा तुविजात स्तवानः ।

विश्वेभिर्यज्ञावनः शुक्र देवैस्तन्नो रास्व सुमहो भूरि मन्म ॥ २ ॥

वि । साहि । अग्ने । गृणते । मनीषां । खं । वेपसा । तुविऽजात । स्तवानः ।

विश्वेभिः । यत् । ववनः । शुक्र । देवैः । तत् । नः । रास्व । सुऽमहः । भूरि । मन्म ॥ २ ॥

हे तुविजात मन्थनीयारणिद्वारा यज्ञादिकर्मसु बहुजन्मन्नाग्ने स्तवान ऋत्वि-
गादिभिः स्तूयमानस्त्वं वेपसा यज्ञादिकर्मणा । वेप इति कर्मनाम वेधो वेपो
विष्टीति कर्मनामसु पाठात् । मनीषां स्तुतिं गृणते कुर्वते यजमानाय खं यज-
मानप्राप्यस्य पुण्यलोकस्य द्वारं विषाहि । विष । विमुंचेत्यर्थः ॥ षोऽंतकर्मणी-
त्यस्माद्वातोर्लोहमध्यमपुरुषैकवचनं । सिप् । दिवादिभ्यः श्यन् । तस्य बहुलं
छंदसीति लुक् । आदेच उपदेशे शितीत्यात्वं । सेहिरादेशः । तिङ्ङितिङ् इति
निघातः ॥ हे शुक्र दीप्यमानाग्ने त्वं विश्वेभिर्विश्वैः सर्वैः ॥ बहुलं छंदसीति भिस

ऐस्भावः ॥ देवैरिन्द्रादिभिः सह यत्पश्चादिधनं ववनो यजमानेभ्यः प्रयच्छेः ॥
वनतेर्लेट् । तस्य सिप इतश्च लोप इतीकारलोपः । बहुलं छंदसीति विकरणस्य
श्रुः । श्वाविति द्विवचनं । हलादिशेषः । लेटोऽडाटावित्यडागमः । यदृत्तान्नित्य-
मिति निघाताभावः ॥ हे सुमहः शोभनतेजस्काग्रे भूरि प्रभूतं मन्म मननीयं
तद्धनं नोऽस्मभ्यं रास्व । देहि ॥

महापितृयज्ञे स्विष्टकृतोऽग्निः कव्यवाहनो यष्टव्यः । तस्य द्वे अनुवाक्ये ।
तच्च त्वदग्ने काव्येति द्वितीयानुवाक्या । तथा च सूचितं । त्वदग्ने काव्या त्वन्मनीषाः
स प्रत्नथा सहसा जायमानः । अ० २. १९. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

त्वदग्ने काव्या त्वन्मनीषास्त्वदुक्था जायन्ते राध्यानि ।

त्वदेति द्रविणं वीरपेशा इत्याधिये दाशुषे मर्त्याय ॥ ३ ॥

त्वत् । अग्ने । काव्या । त्वत् । मनीषाः । त्वत् । उक्था । जायन्ते । राध्यानि ।

त्वत् । एति । द्रविणं । वीरऽपेशाः । इत्याऽधिये । दाशुषे । मर्त्याय ॥ ३ ॥

हे अग्ने काव्या काव्यानि हविर्वहनदेवतानयनादीन्यग्निसंबन्धीनि कर्माण्या-
ध्वर्यवाणि कर्माणि वा त्वद्भवतो जायन्ते । उत्पद्यन्ते । मनीषाः स्तुतिरूपा वाच-
स्त्वदेव जायन्ते । राध्यानि राहुं योग्यानुक्त्योक्त्यानि शस्त्राणि त्वत्त्वतो जायन्ते ।
इत्याधिये । धीरिति कर्मनाम । इत्येति सत्यनामसु पाठात् सत्यकर्मणे दाशुषे
हवींषि दत्तवते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय वीरपेशाः । पेश इति रूपनाम ।
इदं विक्रांतं रूपं । अत्र लिङ्गव्यत्ययेन वीरपेशा इति रूपं । द्रविणं पश्चादिधनं
त्वत्त्वत एति । निर्गच्छति । उत्पद्यत इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वद्वाजी वाजंभरो विहाया अभिष्टिकृज्जायते सत्यशुष्मः ।

त्वद्रयिर्देवजूतो मयोभुस्त्वदाशुर्जुजुवाँ अग्ने अर्वा ॥ ४ ॥

त्वत् । वाजी । वाजंऽभरः । विऽहायाः । अभिष्टिऽकृत् । जायते । सत्यऽशुष्मः ।

त्वत् । रयिः । देवऽजूतः । मयऽभुः । त्वत् । आशुः । जूजुऽवान् । अग्ने । अर्वा ॥ ४ ॥

हे अग्ने वाजी बलवान्वाजंभरो हविल्क्षणान्नस्य वाहकः ॥ अग्नेर्वाजंभर

इत्येषा वैदिकी संज्ञा । संज्ञायां भृतृवृजीति वाजशब्दे कर्मण्युपपदे खच्प्रत्ययः । अरुद्विषदजंतस्येति मुमागमः । चित इत्यंतोदात्तत्वं ॥ विहाया महानभिष्टिकृ-
द्यज्ञकृत् अभ्येषणकृद्वा । सत्यशुष्मः सत्यवलः पुत्रस्त्वत्त्वतो जायते । उत्पद्यते ।
देवजूतो देवैः प्रेरितो मयोभुः सुखप्रदः । मय इति सुखनामैतत् । रयिर्धनं
त्वज्जायते । आप्शुः शीघ्रगामी । अप्रतिहतगमन इत्यर्थः । जूजुवान्वेगेन गच्छन्नवा-
श्वस्त्वद्भवतो जायते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वामग्ने प्रथमं देवयंतो देवं मर्ता अमृत मंद्रजिह्वं ।

वेषोयुतमा विवासंति धीभिर्दमूनसं गृहपतिममूरं ॥ ५ ॥

त्वां । अग्ने । प्रथमं । देवऽयंतः । देवं । मर्ताः । अमृत । मंद्रऽजिह्वं ।

वेषऽयुतं । आ । विवासंति । धीभिः । दमूनसं । गृहऽपतिं । अमूरं ॥ ५ ॥

हे अमृत अमरणशीलाग्ने देवयंतो देवानिच्छंतो मर्त्या मनुष्या यजमानास्त्वां
धीभिः स्तुतिभिः कर्मभिर्वा आ विवासंति । समंतात्परिचरंति । कीदृशं त्वां ।
प्रथमं देवानामाद्यं देवं द्योतमानं मंद्रजिह्वं । देवानां मादयित्री जिह्वा यस्य तं ।
वेषोयुतं वेषसां पापानां पृथक्कर्तारं दमूनसं रक्षसां दमनकरणमनसोपेतं । दमू-
नः शब्दस्य कथमयमर्थ इति दमूना दममना वा दानमना वा दांतमना वापि
वा दम इति गृहनाम तन्मनाः स्यादिति यास्केनोक्तवादिति ॥ दमु उपशमने ।
दमेरुनसिरित्यौणादिक ऊनसिप्रत्ययः ॥ गृहपतिं गृहाणां पालयितारममूर-
ममूढं । प्रगल्भमित्यर्थः ॥

स्वस्त्ययन्यामारे अस्मदिति स्वस्तिमतोऽग्नेर्योज्या । सूचितं च । आरे अस्मद-
मतिमारे अंहः । आ० २. १०. । इति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आरे अस्मदमतिमारे अंह आरे विश्वां दुर्मतिं यन्निपासि ।

दोषा शिवः सहसः सूनो अग्ने यं देव आ चित्सचसे स्वस्ति ॥ ६ ॥

आरे । अस्मत् । अमतिं । आरे । अंहः । आरे । विश्वां । दुऽमतिं । यत् । निऽपासि ।

दोषा । शिवः । सहसः । सूनो इति । अग्ने । यं । देवः । आ । चित् । सचसे । स्वस्ति ॥ ६ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्र । मध्यमानोऽग्निर्मथनकारिणां हि बलेन जायत
इत्यग्नेर्वलपुत्रत्वं । हे अग्ने दोषा रात्रौ शिवः शिवकरो देवो द्योतमानस्त्वं यं
यानस्मान् स्वस्त्यविनाशाय आ सचसे परितः सेवसे । चिदिति पूरणः । यद्य-
स्मात्कारणान्निपासि यजमानान्नितरां पालयसि तेभ्योऽस्मदस्मत्तोऽमतिं पाप-
रूपामशनेच्छामारे दूरे कुरु । अशनाया वै पाप्मामतिरिति ब्राह्मणं । आरे
दूरेऽस्मत्तोऽहः पापं कुरु । आरे इति दूरनामैतत् । अस्मत्त आरे दूरे दुर्मतिं
दुर्मनस्त्वं कुरु ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

यस्त्वामग्र इति षडृचं द्वितीयं सूक्तं । वामदेव ऋषिः । चैष्टुभं छंदः । अग्निर्देवता ।
यस्त्वामित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोः पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्त्वामग्र इन्धते यतसुक्लिस्ते अन्नं कृणवत्सस्मिन्नहन् ।

स सु द्युन्नैर्भ्यस्तु प्रसक्षत्तव ऋत्वा जातवेदश्चिकित्वान् ॥ १ ॥

यः । त्वां । अग्ने । इन्धते । यतऽसुक् । त्रिः । ते । अन्नं । कृणवत् । सस्मिन् । अहन् ।

सः । सु । द्युन्नैः । अभि । अस्तु । प्रऽसक्षत् । तव । ऋत्वा । जातऽवेदः । चिकित्वान् ॥ १ ॥

हे अग्ने यतसुक् सूचा संबद्धो यो यजमानस्त्वामिनधते दीप्रियुक्तं कुर्यात् ।
यः सस्मिन्नहन् सर्वस्मिन्नहनि ते तुभ्यं चिस्त्रिवारं सवनत्रयेऽन्नं हविर्लक्षणमन्नं
कृणवत् कुर्यात् हे जातवेदो जातानां वेदितरग्ने तव तोषकेण ऋत्वंधनादिहेतुना
कर्मणा प्रसक्षत् प्रसहमानं त्वदीयं तेजश्चिकित्वान् जानन् स यजमानो द्युन्नैर्ध-
नैर्यशोभिर्वा सु अत्यंतमभ्यस्तु । शत्रूनभिभवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इध्मं यस्ते जभरच्छश्रमाणो महो अग्ने अनीकमा संपर्यन् ।

स इधानः प्रति दोषामुषासं पुष्यन्नयिं सचते घ्नन्मित्रान् ॥ २ ॥

इध्मं । यः । ते । जभरत् । शश्रमाः । महः । अग्ने । अनीकं । आ । संपर्यन् ।

सः । इधानः । प्रति । दोषां । उषसं । पुष्यन् । रयिं । सचते । घ्नन् । मित्रान् ॥ २ ॥

हे अग्ने यो यजमानस्ते तुभ्यमिध्मं होमसाधनं समिज्जातं जभरत् आहरेत् ॥

हज् हरणे । लिङर्थे लेट् । तस्य तिप इतश्च लोप इतीकारलोपः । बहुलं
 छंदसीति शपः श्लुः । द्विर्वचनादिकार्यं । लेटोऽडाटावित्यडागमः । ह्यहोर्भे इति
 भत्वं ॥ शश्रमाण इध्माद्याहरणे श्राम्यन्महो महत्तस्तवानीकं । आकारश्चार्थे ।
 तेजश्च सपर्यन्परिचरन् यो यजमानो दोषां प्रति रात्रिं लक्ष्मीकृत्योषसं प्रत्यु-
 षःकालं च लक्ष्मीकृत्य । कालद्वयेऽपीत्यर्थः । इधान इधानस्त्वां दीप्नियुक्तं करोति
 पुथन् प्रजाभिः पशुभिश्च पुष्टः सन् स यजमानोऽमित्रान् शत्रून् मन्त्रिंसन्नयिं
 धनं सचते । सेवते । सर्वदा पश्चादिधनसमृद्धो भवतीत्यर्थः ॥

उखासंभरणीयेष्टावग्नेः क्षत्रभृतोऽनुवाक्या । तथा च सूचितं । अग्निरीशे
 बृहतः क्षत्रियस्यार्चामि ते सुमतिं घोषर्वाक् । अ० ४. १. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

अग्निरीशे बृहतः क्षत्रियस्याग्निर्वाजस्य परमस्य रायः ।

दधाति रत्नं विधते यविष्ठो ब्यानुषङ्गमर्त्याय स्वधावान् ॥ ३ ॥

अग्निः । ईशे । बृहतः । क्षत्रियस्य । अग्निः । वाजस्य । परमस्य । रायः ।

दधाति । रत्नं । विधते । यविष्ठः । वि । आनुषक् । मर्त्याय । स्वधाऽवान् ॥ ३ ॥

अग्निर्बृहतो महतः क्षत्रियस्य बलस्येशे । ईश्वरो भवति ॥ वर्तमानार्थे लिट् ॥
 किंच अग्निः परमस्योत्कृष्टस्य वाजस्यान्नस्य रायः पश्चादेर्धनस्य चेशे । यविष्ठो
 युवतमः स्वधावानन्नवान् तेजस्वी वाग्निर्विधते परिचरते । विधतिः परिचरण-
 कर्मेति यास्कः । मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय रत्नं रमणीयं धनमानुषक् अनुषक्तं
 विदधाति । करोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यच्चिद्धि ते पुरुषत्रा यविष्ठाचिन्तिभिश्चकृमा कच्चिदागः ।

कृधी ष्वस्माँ अदितेरनागान्व्येनांसि शिश्रथो विष्वगग्ने ॥ ४ ॥

यत् । चित् । हि । ते । पुरुषऽत्रा । यविष्ठः । अचिन्तिऽभिः । चकृम । कत् । चित् । आगः ।

कृधि । सु । अस्मान् । अदितेः । अनागान् । वि । एनांसि । शिश्रथः । विष्वक् । अग्ने ॥ ४ ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने यच्चिद्धि यद्यपि खलु ते त्वदीयेषु पुरुषत्रा परिचारकेष्व-
 चिन्तिभिरज्ञानैः कच्चिदागः किंचिदपि पापं वयं चकृम तथापि हे अग्ने अस्मा-

नदितेर्भूमेरनागाननागसः पापरहितान् सु अत्यंतं कृधि । कुरु । हे अग्ने विष्वक्
सर्वतो विद्यमानान्येनांस्यस्माभिः कृतानि पापानि विशिष्यथः । विष्टथय ।
शिथिलीकुरु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

महश्चिदग्र एनसो अभीक ऊर्वाहेवानामुत मर्त्यानां ।

मा ते सखायः सदमिद्रिषाम यच्छा तोकाय तनयाय शं योः ॥ ५ ॥

महः । चित् । अग्ने । एनसः । अभीके । ऊर्वात् । देवानां । उत । मर्त्यानां ।

मा । ते । सखायः । सद । इत् । रिषाम । यच्छ । तोकाय । तनयाय । शं । योः ॥ ५ ॥

हे अग्ने देवानामिन्द्रादीनामुत अपि च मर्त्यानां मनुष्याणामभीकेऽतिके ।
अभीक इत्यंतिकनामैतत् । अस्माभिर्यत्पापं कृतं महश्चिन्महतोऽप्यूर्वाद्विस्तृताद-
स्मादेनसः पापात्ते त्वदीयाः सखायो मित्रभूताः स्तोतारो वयं सदमित्सर्वदैव मा
रिषाम । मा हिंसिता भूम । हे अग्ने त्वं तोकाय पुत्राय तनयाय पौत्राय शं
पापरूपोपद्रवाणां शांतिं योः सुकृतोत्पादितं सुखं च यच्छ । देहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यथा ह त्यङ्सवो गौर्यं चित्पदि षिताममुंचता यजत्राः ।

एवो ष्वस्सन्मुंचता व्यंहः प्र तार्यग्ने प्रतरं न आयुः ॥ ६ ॥

यथा । ह । त्यत् । वसवः । गौर्यं । चित् । पदि । सितां । अमुंचत । यजत्राः ।

एवो इति । सु । अस्सत् । मुंचत । वि । अंहः । प्र । तारि । अग्ने । प्रऽतरं । नः । आयुः ॥ ६ ॥

यजत्रा यजनीयाः पूजार्हा हे वसवो निवासयितारोऽग्नयो यूयं यथा ह यथैव
त्यक्त्यां तां पदि पादे सितां बद्धां गौर्यं चित् गौरी गामथमुंचत त्यक्तवन्तो
भूयास्त एवो एवमेवास्मत्तोऽहः पापं सु अत्यंतं विमुंचत । विमुक्तं कुरुत ।
बहुवचनं पूजार्थं । हे अग्ने त्वया प्रतरं प्रवृद्धं नोऽस्मदीयमायुः प्रतारि । प्रवृद्धं
क्रियतां ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

प्रत्यग्निरिति पंचर्चं तृतीयं सूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमाग्नेयं तत्तन्मन्त्रवर्णा-
भिधेयोषः प्रभृतिदैवतं वा । तथा चानुक्रांतं । प्रत्यग्निः पंच लिंगोक्तदैवतं त्वेक
इति ॥ लैंगिको विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रत्यग्निरुषसामग्रमख्यद्विभातीनां सुमना रत्नधेयं ।

यातमश्विना सुकृतो दुरोणमुत्सूर्यो ज्योतिषा देव एति ॥ १ ॥

प्रति । अग्निः । उषसां । अग्रं । अख्यत् । विऽभातीनां । सुऽमनाः । रत्नऽधेयं ।

यातं । अश्विना । सुऽकृतः । दुरोणं । उत् । सूर्यः । ज्योतिषा । देवः । एति ॥ १ ॥

सुमनाः शोभनमनस्कोऽग्निर्विभातीनां व्युच्छंतीनामुषसामुषोदेवतानां रत्नधेयं रत्नधानं । धनप्रकाशकमित्यर्थः । अग्रं प्रति पूर्वकालं लक्ष्मीकृत्याख्यत् । प्रवृद्धो भवति । हे अश्विनाश्विनौ युवां सुकृतो यजमानस्य दुरोणं गृहं । दुरोण इति गृहनाम दुरोणे दुर्या इति गृहनामसु पाठात् । यातं । गच्छतं । सूर्य ऋत्विगादीनां प्रेरको देवो ज्योतिषा स्वेन तेजसोदेति । उषःकाले प्रादुर्भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऊर्ध्वं भानुं सविता देवो अश्रेहृषं दविध्वजविषो न सत्वा ।

अनु व्रतं वरुणो यन्ति मित्रो यत्सूर्यं दिव्यारोहयन्ति ॥ २ ॥

ऊर्ध्वं । भानुं । सविता । देवः । अश्रेत् । द्रुषं । दविध्वत् । गोऽइषः । न । सत्वा ।

अनु । व्रतं । वरुणः । यन्ति । मित्रः । यत् । सूर्यं । दिवि । आऽरोहयन्ति ॥ २ ॥

सविता प्रेरको देव ऊर्ध्वमुन्मुखं भानुमश्रेत् । आश्रयति । यद्यदा रश्मयः सूर्यं दिवि द्युलोक आरोहयन्ति आरोहणं कारयन्ति तदा वरुणो रात्र्यभिमानी देवो मित्रोऽहरभिमान्यन्ये देवाश्च व्रतं तत्संबन्धि कर्मानुयन्ति । अनुगच्छन्ति । अनुगमने दृष्टान्त उच्यते । द्रुषं पार्थिवं रजो दविध्वङ्मुवन् । विकिरन्नित्यर्थः । गविषो गा इच्छन् सत्वा न वृषभ इव तद्वत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यं सीमकृण्वन्तमसे विपृचे ध्रुवक्षेमा अनवस्यन्तो अर्थे ।

तं सूर्यं हरितः सप्त यद्भीः स्पशं विश्वस्य जगतो वहन्ति ॥ ३ ॥

यं । सी । अकृण्वन् । तमसे । विऽपृचे । ध्रुवऽक्षेमाः । अनवऽस्यन्तः । अर्थे ।

तं । सूर्यं । हरितः । सप्त । यद्भीः । स्पशं । विश्वस्य । जगतः । वहन्ति ॥ ३ ॥

ध्रुवक्षेमाः स्थिरनिवासाः सृष्टिकर्तारो देवाः सी सर्वतस्तमसे तमसो विपृचे
पृथक्करणायार्थं जगत्क्षरणं कार्यमनवस्यंतोऽविमुंचतः कुर्वन्त एव यं सूर्यमकृण्वन् ।
असृजन्नित्यर्थः । यद्भीर्महत्यः सप्त सप्तसंख्याका हरितोऽश्वा विश्वस्य समस्तस्य
जगतः प्राणिसमूहस्य स्पर्शं प्रेरकत्वेन ज्ञातारं तं सूर्यं वहन्ति । धारयन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वहिष्ठेभिर्विहरन्त्यासि तंतुमवव्ययन्नसितं देव वस्म ।

दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य चर्मैवावाधुस्तमो अप्स्वंतः ॥ ४ ॥

वहिष्ठेभिः । विऽहरन् । यासि । तंतुं । अवऽव्ययन् । असितं । देव । वस्म ।

दविध्वतः । रश्मयः । सूर्यस्य । चर्मैऽइव । अव । अधुः । तमः । अप्ऽसु । अंतरिति ॥ ४ ॥

हे देव द्योतमान सूर्य त्वं जगन्निर्वाहात्मकस्य रसस्यादानार्थं तंतुं रश्मिसमूहं
विहरन्विस्तारयन् असितं कृष्णवर्णं वस्म नक्तंचराणां निवासभूतां रात्रिमवव्ययन्
अवाचीनं यथा भवति तथा संवृण्वन् । तिरस्कुर्वन्नित्यर्थः । वहिष्ठेभिर्वोढुमत्यंतं
शक्तरश्मैर्यासि । गमनमार्गं गच्छसि । अस्यामृचि पूर्वाद्धे सूर्यस्य प्रत्यक्षमर्थं
प्रतिपाद्योत्तराद्धे परोक्षमर्थं प्रतिपादयितुमाह । दविध्वतो ध्रुवानाः सूर्यस्य
संबन्धिनो रश्मयः किरणा अप्स्वंतरिक्षे । आप इत्यंतरिक्षनाम आकाशमापः
पृथिवी तन्नामसु पाठात् । अंतर्मध्ये चर्मैव चर्मवत्स्थितं तमोऽंधकारमवाधुः ।
अवाचीनमदधुः । तिरस्कुर्वन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अनायतो अनिबद्धः कथायं न्यङ्मुक्तानोऽव पद्यते न ।

कया याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कंभः समृतः पाति नाकं ॥ ५ ॥

अनायतः । अनिऽबद्धः । कथा । अयं । न्यङ् । उक्तानः । अव । पद्यते । न ।

कया । याति । स्वधया । कः । ददर्श । दिवः । स्कंभः । संऽमृतः । पाति । नाकं ॥ ५ ॥

आयतशब्दो दूरवाची । तद्विपरीतोऽनायत आसीनः सन्नयं प्रत्यक्षेणोपल-
भ्यमानो मंडलाभिमानी सूर्योऽनिबद्धः । केनापि बद्धो न क्रियते । अपि चायं
सूर्यो न्यङ्मुक्ताङ्गुलः सन् केनचित्कथा कथं नावपद्यते । न हिंस्यते । किंचायमुक्तान
जड्बुद्धमुखत्वेन तिष्ठन् कथा स्वधया केन बलेन याति । गच्छति । स्वधाशब्दोऽन्न-

वाच्यत्र तत्कार्यं बलं लक्षयति । अपि च दिवो द्युलोकस्य स्तंभः स्तंभः समृतो नाकेन समवेतः सूर्यो नाकं स्वर्गं पाति । पालयति । को ददर्श । तत्त्वतः को पश्यति । न कोऽपि जानातीत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

प्रत्यग्निरुषस इति पंचर्चं चतुर्थं सूक्तं वामदेवस्यार्घं त्रैष्टुभमाग्नेयं मांचवर्णि-
कदैवतं वा । तथा चानुक्रांतं । प्रत्यग्निरिति । लिंगोक्तदैवतं त्विति तुशब्दा-
दस्यापि सूक्तस्य लिंगोक्तदैवतत्वं ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रत्यग्निरुषसो जातवेदा अख्यहेवो रोचमाना महोभिः ।

आ नासत्यारुगाया रथेनेमं यज्ञमुप नो यातमच्छ ॥ १ ॥

प्रति । अग्निः । उषसः । जातवेदाः । अख्यत् । देवः । रोचमानाः । महः । अभिः ।

आ । नासत्या । उरुगाया । रथेन । इमं । यज्ञं । उप । नः । यातं । अच्छ ॥ १ ॥

देवो द्योतमानो जातवेदा जातधनोऽग्निर्महोभिस्तेजोभी रोचमाना दीप-
माना उषसः प्रत्युषसो लक्ष्मीकृत्याख्यत् । प्रवृद्धो भवति । उरुगाया प्रभूतगमनौ
हे नासत्याश्विनौ रथेन नोऽस्मदीयमिमं यज्ञमच्छाभिमुखमुपयातं । उपगच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऊर्ध्वं केतुं सविता देवो अश्रेज्ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वन् ।

आप्रा द्यावापृथिवी अंतरिक्षं वि सूर्यो रश्मिभिश्चेकितानः ॥ २ ॥

ऊर्ध्वं । केतुं । सविता । देवः । अश्रेत् । ज्योतिः । विश्वस्मै । भुवनाय । कृण्वन् ।

आ । अप्राः । द्यावापृथिवी इति । अंतरिक्षं । वि । सूर्यः । रश्मिभिः । चेकितानः ॥ २ ॥

विश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय लोकाय ज्योतिस्तेजः कृण्वन् कुर्वन् सविता प्रेरको
देव ऊर्ध्वमुन्मुखं केतुं प्रकाशकं भानुमश्रेत् । आश्रयति । वि चेकितानः सर्वं वि-
शेषेण पश्यन् सूर्यो रश्मिभिः स्वकीयैः किरणैर्द्यावापृथिवी द्युलोकभूलोकाव-
तरिक्षं चाप्राः । समन्तादपूरयत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आवहंत्यरुणीज्योतिषागान्मही चिचा रश्मिभिश्चेकिताना ।

प्रबोधयंती सुविताय देव्युपा इयते सुयुजा रथेन ॥ ३ ॥

आवहंती। अरुणीः। ज्योतिषा। आ। अगात्। मही। चिचा। रश्मिभिः। चेकिताना।

प्रबोधयंती। सुविताय। देवी। उपाः। इयते। सुयुजा। रथेन ॥ ३ ॥

आवहंती धनानि धारयन्त्यरुणीररुणवर्णा । प्रथमैकवचने द्वितीयावहुवचनं
छांदसं । ज्योतिषा तेजसा युक्ता मही महती रश्मिभिः किरणैश्चिचा दर्शनीया
चेकिताना जानत्युपा आगात् । आगच्छत् । किंच प्रबोधयंती सुप्तान् प्रबुद्धान्
कुर्वती देवी द्योतमानोपाः सुयुजा शोभनयुक्तेन रथेन सुविताय सुखप्राप्तय
इयते । गच्छति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वां वहिष्ठा इह ते वहंतु रथा अश्वास उषसो व्युष्टौ ।

इमे हि वां मधुपेयाय सोमा अस्मिन्यज्ञे वृषणा मादयेथां ॥ ४ ॥

आ। वां। वहिष्ठाः। इह। ते। वहंतु। रथाः। अश्वासः। उषसः। विऽउष्टौ।

इमे। हि। वां। मधुऽपेयाय। सोमाः। अस्मिन्। यज्ञे। वृषणा। मादयेथां ॥ ४ ॥

हे अश्विनाविह यज्ञे वहिष्ठा वोढृतमास्ते प्रसिद्धा रथा रंहणा गंतारोऽश्वा-
सोऽश्वा वां युवामुषस उषोदेवताया व्युष्टौ व्युच्छनकाल आ वहंतु । समंतान्नयंतु ।
हि यस्मात्कारणात् हे वृषणा वृषणौ कामानां वर्षितारौ हे अश्विनाविमे सोमा
वां युवां मधुपेयाय मधोः सोमस्य पानायास्मिन्यज्ञे मादयेथां । हर्षयेथां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अनायतो अनिबद्धः कथायं न्यङ्कुत्तानोऽव पद्यते न ।

कया याति स्वधया को ददर्श दिवः स्कंभः समृतः पाति नाकं ॥ ५ ॥

अनायतः। अनिऽबद्धः। कथा। अयं। न्यङ्। उत्तानः। अव। पद्यते। न।

कया। याति। स्वधया। कः। ददर्श। दिवः। स्कंभः। संऽच्युतः। पाति। नाकं ॥ ५ ॥

इयमृक्पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे चतुर्दशे वर्गः ॥

अग्निर्होतेति दशर्चं पंचमं सूक्तं वामदेवस्यार्घं गायत्रं । अत्रेयमनुक्रमणिका ।
 अग्निर्होता दश गायत्रमृषिर्वोधदिति द्वाभ्यां सोमकं साहदेव्यमभ्यवदत्पराभ्या-
 मश्विनावायुरयाचतेति । बोधद्यदिति वृचेन सोमकराजा स्तूयत एष वामिति
 वृचेनाश्विनौ शिष्टाभिः षड्भिरग्निः स्तूयते । अतस्ता एव देवताः ॥ सूक्तविनि-
 योगो लैंगिकः ॥ पशोः पर्यग्निकरणेऽग्निर्होता न इत्याद्यस्तृचोऽनुवचनीयः ।
 तथा च सूचितं । अग्निर्होता न इति तृचं पर्यग्नयेऽन्वाह । आ० ३. २. । इति ॥
 प्रातरनुवाकेऽप्याग्नेये ऋतौ गायत्रे छंदस्याश्विनशस्त्रे चायं तृचो विनियुक्तः ।
 तथा च सूचितं । अग्निर्होता नो अध्वर इति तिस्रः । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निर्होता नो अध्वरे वाजी सन्परिणीयते । देवो देवेषु यज्ञियः ॥ १ ॥

अग्निः । हाता । नः । अध्वरे । वाजी । सन् । परि । नीयते । देवः । देवेषु । यज्ञियः ॥ १ ॥

होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादको वाग्निर्नोऽस्मदीयेऽध्वरे यागे । वा-
 जीयेतल्लुप्तोपमाकं । वाजी शीघ्रगामी वोढाश्च इव तथा देवेभ्यो हविर्वाहकः
 सन् परिणीयते । परितः समन्तात्प्राप्यते । तथा ब्राह्मणं च भवति । वाजी
 सन्परिणीयत इति वाजिनमिव ह्येनं संतं परिणयन्ति । ऐ० ब्रा० २. ५. । इति । कीट-
 शोऽग्निः । देवेषु द्योतमानेष्विन्द्रादिमध्ये देवो द्योतमानो यज्ञियो यज्ञार्हः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

परिं त्रिविध्यध्वरं यात्यग्नी रथीरिव । आ देवेषु प्रयो दधत् ॥ २ ॥

परि । त्रिऽविष्टि । अध्वरं । याति । अग्निः । रथीःऽइव । आ । देवेषु । प्रयः । दधत् ॥ २ ॥

देवेषु द्योतमानेष्विन्द्रादिषु । प्रय इत्यन्ननामेदं । प्रयो यजमानैर्दत्तं हवीरूप-
 मन्नमा दधत् आ समन्ताद्वारयन्नग्निरंगनादिगुणविशिष्टोऽग्निस्त्रिविष्टि त्रिवारं ।
 सवनत्रयेऽपीत्यर्थः । परि परितः समन्तादध्वरं यजमानैः कृतं यागं याति ।
 गच्छति । परिगमने दृष्टान्तः । रथीरिव । रथवान्पुरुषो यथा शीघ्रं याति तद्वत् ।
 तथा च ब्राह्मणं । परि त्रिविध्यध्वरं यात्यग्नी रथीरिवेत्येष हि रथीरिवाध्वरं
 पर्येति । ऐ० ब्रा० २. ५. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे ॥३॥

परि वाजपतिः । कविः । अग्निः । हव्यानि । अक्रमीत् । दधत् । रत्नानि । दाशुषे ॥३॥

वाजपतिर्वाजानामन्तानां पतिः पालकः । परि वाजपतिः कविरित्येष हि वाजानां पतिः । ऐ० ब्रा० २. ५. । इति ब्राह्मणं । कविः क्रांतदर्शी मेधावी वा दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय रत्नानि रमणीयानि धनानि दधत् प्रयच्छन्नग्निर्हव्यानि हवीषि पर्यक्रमीत् । परितः क्रामति । व्याप्नोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं यः सृजये पुरो देववाते समिध्यते । द्युमाँ अमित्रदंभनः ॥४॥

अयं । यः । सृजये । पुरः । देववाते । संऽइध्यते । द्युमान् । अमित्रऽदंभनः ॥४॥

यः प्रसिद्धोऽयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानोऽग्निर्देववाते देववातस्य पुत्रे सृजये । सृजयो नाम कश्चित्सोमयाजी । तस्मिन्निमित्तभूते सति । तद्यागार्थमित्यर्थः । सृजयस्य यष्ट्वं तैत्तिरीया आमनन्ति । वासिष्ठो ह सात्यहव्यो देवभागं पप्रच्छ यत्सृजयान्वहुयाजिनोऽयीयजदिति । पुरः पूर्वस्यां दिशि स्थितायामुत्तरवेद्यां समिध्यते सम्यग्दीप्यते अमित्रदंभनः शत्रूणां हिंसकः सोऽग्निर्द्युमान् दीप्तिमान् भवतीति शेषः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्य घा वीर ईवतोऽग्नेरीशीत मर्त्यैः । तिग्मजंभस्य मीळहुषः ॥५॥

अस्य । घा । वीरः । ईवतः । अग्नेः । ईशीत । मर्त्यैः । तिग्मऽजंभस्य । मीळहुषः ॥५॥

वीरः स्तुतौ विक्रान्तो मर्त्यो मरणधर्मा यजमानस्तिग्मजंभस्य तीक्ष्णतेजसो मीळहुषोऽभिलषितफलानां सेक्तुरीवतो गमनवतोऽस्याग्नेरीशीत । ईश्वरो भवेत् । घेति पादपूरणः । एतेन यजमान आत्माभीष्टफलं कारयितुं समर्थो भवतीत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तमर्वीतं न सान्सिमरुषं न दिवः शिशुं । मर्मृज्यंते दिवेदिवे ॥६॥

तं । अर्वीतं । न । सान्सिं । अरुषं । न । दिवः । शिशुं । मर्मृज्यंते । दिवेऽदिवे ॥६॥

यजमाना अर्वे॑तं न शीघ्र॑गामिनमश्वमिव सानसिं॑ संभजनीयं दिवः शिशुं॑ न द्युलोकस्य पुत्र॑भूतं सूर्यमिवारुषमारोचमानं तमग्निं॑ दिवे दिवे प्रतिदिनं मर्मृज्यंते । भृशं॑ परिचरणं कुर्वेति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

बोध॑द्यन्मा॒ हरि॑भ्यां कुमारः सा॒हदे॑व्यः । अ॒च्छा॒ न हू॒त उ॒दरं ॥ ७ ॥

बोध॑त् । यत् । मा॒ । हरि॑ऽभ्यां । कुमा॒रः । सा॒हऽदे॑व्यः । अ॒च्छ । न । हू॒तः । उ॒त् । अ॒रं ॥ ७ ॥

साहदेव्यः सहदेवनाम्नो राज्ञः पुत्रः कुमारः सोमकाभिधो राजा हरिभ्यामश्व-
भ्यामश्वौ दातुं मा मां यद्यदा बोधत् बोधयामासेमौ तवाश्वाविति तदाहमच्छा-
भिमुख्येन कुमारेण हूतः सन् नोदरं । तावश्चावलब्ध्वा न निर्गतवानस्मि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त त्या॑ य॒जता॑ हरी॑ कुमा॒रात्सा॒हदे॑व्यात् । प्र॒यता॑ स॒द्य आ॒ ददे ॥ ८ ॥

उ॒त् । त्या॑ । य॒ज॒ता॑ । हरी॑ इति॑ । कुमा॒रात् । सा॒हऽदे॑व्यात् । प्रऽय॒ता॑ । स॒द्यः । आ॒ । द॒दे ॥ ८ ॥

उतापि च साहदेव्यात्सहदेवस्य पुत्रात्कुमारात्सोमकाद्राज्ञो यजता पूजनीयौ
प्रयता प्रयतौ त्या त्यौ तौ प्रसिद्धौ हरी अश्वौ सद्यो यस्मिन्दिने तेनाहूतस्तस्मिन्नेव
दिन आददे । आदत्तवानस्मि । मन्त्रद्रष्टा ऋषिर्बोधदित्यृग्वयेन कुमारमश्वेप्सया-
भ्युपगम्याश्वावेतस्माल्लब्ध्वा प्रीतोऽभवदित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ए॒ष वा॑ दे॒वाव॑श्चिना कुमारः सा॒हदे॑व्यः । दी॒र्घायु॑रस्तु सोम॑कः ॥ ९ ॥

ए॒षः । वा॑ । दे॒वौ । अ॒श्वि॒ना॒ । कुमा॒रः । सा॒हऽदे॑व्यः । दी॒र्घऽआ॑युः । अ॒स्तु । सोम॑कः ॥ ९ ॥

देवौ द्योतमानौ हे अश्विनौ वां युवां तर्पकः साहदेव्यः सहदेवस्य पुत्रः कुमारः
सोमकः सोमकाभिधान एष राजा दीर्घायुरस्तु । शतायुष्को भवतु । एतमु हैव
प्रोचतुः पर्वतनारदौ सोमकायेत्यादिना सर्वे हैव महाराजा आसुः । ऐ० ब्रा० ७.
३४. । इत्यनेन ब्राह्मणेन सोमकस्य राजत्वं स्पष्टीकृतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

तं यु॒वं दे॒वाव॑श्चिना कुमारं सा॒हदे॑व्यं । दी॒र्घायु॑षं कृ॒णो॒त॒न ॥ १० ॥

तं । यु॒वं । दे॒वौ । अ॒श्वि॒ना॒ । कुमा॒रं । सा॒हऽदे॑व्यं । दी॒र्घऽआ॑युषं । कृ॒णो॒त॒न ॥ १० ॥

हे देवावश्विना द्योतमानावश्विनौ युवं युवां साहदेव्यं सहदेवस्य पुत्रं कुमारं
सोमकाख्यं राजानं दीर्घायुषं शतायुष्कं कृनोतन । कुरुतं । अनेन दृचेनास्य
कुमारस्य दीर्घमायुरश्विनावृषिरयाचतेत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे षोडशे वर्गः ॥

आ सत्यो यात्वित्येकविंशत्यृचं षष्ठं सूक्तं चैष्टुभमैंद्रं । अचेयमनुक्रमणिका । आ
सत्यः सैकेंद्रमिति । तचैंद्रमित्युक्तत्वादग्न्यधिकारो निवृत्त इत्यवगम्यते ॥ चतुर्विं-
शेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्र इदं द्वितीयमहीनसूक्तं । तथा च सूचितं ।
आ सत्यो यात्वित्यहीनसूक्तं द्वितीयं मैत्रावरुणे । आ० १.५. । इति ॥ समूह-
दशरात्रे नवमेऽहनि निष्केवल्यशस्त्र इदं सूक्तं । तथा च सूचितं । आ सत्यो
यात्वहं भुवं तत्त इन्द्रियमिति निष्केवल्यं । आ० ८.१. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवंतस्य हरय उप नः ।

तस्मा इदंधः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥

आ । सत्यः । यातु । मघऽवान् । ऋजीषी । द्रवंतु । अस्य । हरयः । उप । नः ।

तस्मै । इत् । अंधः । सुषुम । सुऽदक्षं । इह । अभिऽपित्वं । करते । गृणानः ॥ १ ॥

ऋजीषी । ऋजीषशब्देन निष्पिष्टो विगतसारः सोमोऽभिधीयते । तद्वान्
सत्यः सत्यवान्मघवान्धनवानिंद्रो नोऽस्माकमुप समीप आयातु । आगच्छतु ।
किंच अस्येन्द्रस्य हरयोऽश्वा नोऽस्माकमुप समीपे द्रवंतु । आगच्छंतु । वयं
यजमाना इहास्मिन्यज्ञे तस्मा इन्द्राय सुदक्षं शोभनबलं । सारोपेतमित्यर्थः । इदिदं
प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानमंधोऽन्नरूपं सोमं सुषुम । अभिषुतं कुर्याम । गृणा-
नोऽस्माभिः स्तूयमान इन्द्रोऽभिपित्वमस्मदभिमतप्राप्तिं करते । करोतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अव स्य श्रूराध्वनो नांतेऽस्मिन्नो अद्य सर्वने मंदध्यै ।

शंसात्युक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय मन्म ॥ २ ॥

अव । स्य । श्रूर । अध्वनः । न । अंते । अस्मिन् । नः । अद्य । सर्वने । मंदध्यै ।

शंसाति । उक्थं । उशनाऽइव । वेधाः । चिकितुषे । असुर्याय । मन्म ॥ २ ॥

हे शूर शत्रूणामभिभवसमर्थेन्द्र अद्येदानीमस्मिन् सवने माध्यंदिनाख्ये मंदध्ये
त्वां मादयितुं नोऽस्मानवस्य । विमुंच । तत्र दृष्टांतः । अध्वनो गंतव्यस्य मार्ग-
स्यांते समीपे नाश्चान्मनुष्या यथा मुंचन्ति तद्वत् । उशनेव काव्य इव वेधाः शंसिता
यजमानो हे इन्द्र चिकितुषे सर्वे जानतेऽसुर्यायासुराणां हिंसकाय तुभ्यं मन्म
मननीयमुक्थं शस्त्ररूपं स्तोत्रं शंसाति । शंसनं करोति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कविर्न निरयं विदथानि साधन्वृषा यत्सेकं विपिपानो अर्चात् ।

दिव इत्या जीजनत्सप्त कारूनह्रा चित्रुर्वयुना गृणंतः ॥ ३ ॥

कविः । न । निरयं । विदथानि । साधन् । वृषा । यत् । सेकं । विऽपिपानः । अर्चात् ।

दिवः । इत्या । जीजनत् । सप्त । कारून् । अह्रा । चित् । चक्रुः । वयुना । गृणंतः ॥ ३ ॥

कविर्मेधावी निरयं न । निरयमित्यंतर्हितनामैतत् । अंतर्हितं गूढमर्थमिव
विदथानि वेदनीयानि कार्यजातानि साधन् साधयन् वृषा कामानां वर्धितेन्द्रो
यद्यदा सेकं सेचनीयं सोमं विपिपानोऽत्यर्थं पिवन् अर्चात् विशेषेणार्चति । सो-
मपाने श्रद्धां करोतीत्यर्थः । तदानीं दिवोऽमुष्माल्लोकादित्या सत्यमेव सप्त सप्त-
संख्याकान् कारूचशमीन् जीजनत् । अजीजनत् । जनयति । गृणंतः स्तूयमाना
रश्मयो वयुना वयुनानि मनुष्याणां ज्ञानान्यह्रा चित् दिवसेनापि चक्रुः ।
कृतवंतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्वर्ग्यवेदिं सुदृशीकमर्कर्महि ज्योतीं रुरुचुर्यद्व वस्तोः ।

अंधा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥

स्वः । यत् । वेदिं । सुऽदृशीकं । अर्कैः । महि । ज्योतिः । रुरुचुः । यत् । ह । वस्तोः ।

अंधा । तमांसि । दुधिता । विऽचक्षे । नृऽभ्यः । चकार । नृऽतमः । अभिष्टौ ॥ ४ ॥

यच्च यदा खलु महि महत्प्रभूतं ज्योतिस्तेजोरूपं यत्स्वर्यो द्युलोकोऽर्कै रश्मिभिः
सुदृशीकं सुष्ठु दर्शनीयं वेदि अवेदि ज्ञायते तदानीं देवास्तस्मिन् स्वर्गे वस्तोर्नि-
वासार्थं रुरुचुः । दीप्तियुक्ता बभूवुः । नृतमो नेतृतमः सूर्योऽभिष्टावभ्यागमने
नृभ्यो नृणां विचक्षे विशेषेण दर्शनायांधांधकाररूपाणि निविडानि तमांसि
दुधिता दुधितानि नाशितानि चकार । कृतवान् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीषु उभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।

अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥ ५ ॥

ववक्षे । इन्द्रः । अमितं । ऋजीषी । उभे इति । आ । पप्रौ । रोदसी इति । महिऽत्वा ।

अतः । चित् । अस्य । महिमा । वि । रेचि । अभि । यः । विश्वा । भुवना । बभूव ॥ ५ ॥

ऋजीषी । ऋजीषश्चेन निष्पिष्टो विगतसारः सोमोऽभिधीयते । तद्वानिन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तोऽमितमियत्तारहितं महिमानं ववक्षे । उवाह । किंच महित्वा महत्त्वेन स्वेन महिस्त्रोभे रोदसी उभे द्यावापृथिव्यावा पप्रौ । समन्तादपूरयत् । य इन्द्रो विश्वा भुवना सर्वाणि भुवनान्यभिवभूव तिरश्चकार अतश्चिदेभ्योऽपि विश्वेभ्यो भुवनेभ्योऽस्येन्द्रस्य महिमा विरेचि । अतिरिरिचे । अधिको बभूवेत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरिच सखिभिर्निकामैः ।

अश्मानं चिद्ये विभिदुर्वचोभिर्व्रजं गोमंतमुशिजो वि वव्रुः ॥ ६ ॥

विश्वानि । शक्रः । नर्याणि । विद्वान् । अपः । रिरिच । सखिऽभिः । निऽकामैः ।

अश्मानं । चित् । ये । विभिदुः । वचःऽभिः । व्रजं । गोऽमंतं । उशिजः । वि ।

वव्रुरिति वव्रुः ॥ ६ ॥

विश्वानि समस्तानि नर्याणि मनुष्याणां हितानि वृष्ट्यादीनि कार्याणि विद्वान् जानन् शक्रः समर्थ इन्द्रो निकामैर्निकामयमानेभ्यः सखिभिर्मित्रभूतेभ्यो मरुद्भिः । व्यत्ययेन चतुर्थ्यर्थे तृतीया । अपो वृष्टिलक्षणान्युदकानि रिरिच । रिक्ती-चकार । इन्द्रः सस्यादिफलसिद्धयर्थं मेघस्थान्युदकानि मरुद्भ्यो दत्तवानित्यर्थः । यद्वा निकामैर्निकामयमानैः सखिभिर्मरुद्भिः सहितः सन् अपो नभसः सकाशात् । अप इत्यंतरिक्षनामैतत् । अत्र विभक्तिव्यत्ययः । रिरिच । व्यतिरिक्तो बभूव । ये मरुतो वचोभिर्वायूपैर्ध्वनिभिरश्मानं चित् पर्वतमपि मेघं वा । अश्मेति मेघना-मैतत् । विभिदुः अभैत्सुः उशिजः कामयमानास्ते मरुतो गोमंतं गोभिरुपेतं व्रजमंगिरसां संबन्धि गोस्थानं विवव्रुः । आच्छादयामासुः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒पो वृ॒त्रं व॒व्रि॒वांसं॒ परा॑ह॒न्प्राव॑त्ते॒ वज्रं॑ पृथि॒वी स॑चे॒ताः ।

प्रा॒णी॑सि॒ समु॒द्रिया॑ण्ये॒नोः पति॑र्भव॒ञ्छव॑सा शूर॒ धृ॒ष्णो ॥ ७ ॥

अ॒पः । वृ॒त्रं । व॒व्रि॒ऽवांसं॑ । परा॑ । अ॒हन् । प्र । आ॒वत् । ते । वज्रं॑ । पृथि॒वी । सऽचे॒ताः ।

प्र । अ॒णी॑सि । स॒मु॒द्रिया॑णि । ऐ॒नोः । पति॑ः । भव॑न् । शव॑सा । शूर॒ । धृ॒ष्णो इति॑ ॥ ७ ॥

हे इंद्र प्रावत् राक्षसादिभ्यः प्रकर्षेण लोकान् पालयितृ ते त्वदीयं वज्रमपो वृष्टिलक्षणान्युदकानि वव्रिवांसमावरकं वृत्रं मेघं पराहन् । प्रकर्षेण प्रेरयति स्म । पृथिवी भूमिः सचेताश्चेतनावती । त्वया संगता बभूव । धृष्णो धर्षणशील हे शूर विक्रांतेन्द्र त्वं शवसा बलेन पतिर्भवन् लोकानां पालकः सन् समुद्रियाणि समुद्रसंबन्धीन्यणीसि नभसि स्थितान्युदकानि प्रैणोः । प्रेरको बभूथ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒पो यद॑द्रि॒ पुरु॑हूत॒ ददे॑रा॒विर्भु॑वत्स॒रमा॑ पू॒र्यं ते॑ ।

स नो॑ ने॒ता वाज॑मा द॒र्षि॒ भूरि॑ गो॒त्रा रु॒जन् अंगि॑रोभिर्गृ॒णानः॑ ॥ ८ ॥

अ॒पः । यत् । अ॒द्रि॒ । पुरु॑ऽहूत॒ । ददे॑ः । आ॒विः । भुव॑त् । स॒रमा॑ । पू॒र्यं । ते ।

सः । नः । ने॒ता । वाजं॑ । आ । द॒र्षि॒ । भूरि॑ । गो॒त्रा । रु॒जन् । अंगि॑रऽभिः । गृ॒णानः॑ ॥ ८ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र यद्यदापः प्रति वृष्टिलक्षणान्युदकानि लक्ष्मीकृत्याद्रिं मेघं ददेः विदारितवानसि सरमा देवशुनी पूर्यं पुरा ते तुभ्यं पणिभिरपहतं गोधनमाविर्भुवत् । प्रकाशयामास । अंगिरोभिर्ऋषिभिर्गृणानः स्तूयमानः सन् गोत्रा गोत्राण्यभ्राणि रुजन् नोऽस्मान् भूरिं प्रभूतं वाजमन्नं नेता प्रापयिता स त्वमादर्षि । आदरं कृतवानसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒च्छा॑ क॒विं नृ॑म॒णो गा॑ अ॒भिष्टौ॑ स्व॒र्षाता॑ म॒घव॑न्नाध॒मानं॑ ।

ऊ॒तिभि॑स्त॒मिष॑णो द्यु॒म्नहू॑तौ नि मा॒यावा॑न॒ब्रह्मा॑ दस्यु॒रर्त॑ ॥ ९ ॥

अ॒च्छ । क॒विं । नृ॑ऽम॒नः । गाः । अ॒भिष्टौ॑ । स्वः॑ऽसाता । म॒घऽव॑न् । नाध॒मानं॑ ।

ऊ॒तिऽभिः॑ । तं । इ॒ष॒णः । द्यु॒म्नऽहू॑तौ । नि । मा॒याऽवा॑न् । अ॒ब्र॒ह्मा । दस्युः॑ । अ॒र्त॑ ॥ ९ ॥

हे मघवन्धनवन्निद्र नृमणः । नृभिर्मनुष्यैर्मन्यत इति नृमणः । त्वं कविं मेधा-
विनं कुत्समच्छ गाः । अभ्यगाः । किंच स्वर्पाता । स्वर्धनं । तस्य सातौ दाने
निमित्तेऽभिष्टौ कवेरभिगमे सति नाधमानं युद्धार्थं त्वां याचमानं कुत्समूर्तिभिः
शत्रुकृतोपद्रवपरिहाररूपे रक्षणेऽरिषणः । प्रेरितवानसि । मायावान् कपटवान-
ब्रह्मा । ऋत्विग्भिः क्रियमाणं सर्वं कर्मजातमनुज्ञारूपेण जानन् ऋत्विग्विशेषो
ब्रह्मशब्देनोच्यते । स न विद्यते यस्य सोऽब्रह्मा । वेदोक्तकर्मस्वास्तिक्यरहित
इत्यर्थः । दस्युः कुत्सस्य शत्रुर्द्युम्नहूतौ द्युम्नं धनं हूतिराह्वानं यस्यां युधि तस्यां न्यतं ।
विनष्टो बभूव । इंद्रः कुत्सेनाहूतः सन् तस्य शत्रुं हतवानित्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ दस्युघ्ना मनसा याह्यस्तं भुवन्ते कुत्सः सख्ये निकामः ।

स्वे योनौ नि षदतं सरूपा वि वां चिकित्सदत्तचिद्ध नारीं ॥ १० ॥

आ । दस्युऽघ्ना । मनसा । याहि । अस्तं । भुवन्त । ते । कुत्सः । सख्ये । निऽकामः ।

स्वे । योनौ । नि । सदतं । सऽरूपा । वि । वां । चिकित्सत् । ऋतऽचित् । ह । नारीं ॥ १० ॥

अत्र काचिदाख्यायिका श्रूयते । कथंरुनामकः कश्चिद्राजर्षिः । तस्य पुत्रः
कुत्साख्यो राजर्षिरासीत् । स च कदाचिच्छत्रुभिः सह युयुत्सुः संग्रामे स्वयमशक्तः
सन् शत्रूणां हननार्थमिन्द्रस्याह्वानं चकार । स चेंद्रः कुत्सस्य गृहमागत्य तस्य
शत्रून् जघान । तदनंतरमतिप्रीत्या तयोः सख्यमभवत् । सख्यानंतरमिन्द्र एनमपि
स्वकीयं गृहं प्रापयामास । तत्र शचींद्रं प्राप्नुमागता सती तौ समानरूपौ दृष्ट्वा-
यमिन्द्रोऽयं कुत्स इति विवेकाभावेन संशयं चकारेति । अनयाख्यायिकया प्रती-
यमानोऽर्थोऽत्र प्रतिपाद्यते । हे इंद्र दस्युघ्ना शत्रूणां हं चा मनसा युक्तस्त्वमस्तं
कुत्सस्य गृहं । अस्तमिति गृहनामैतत् । आयाहि । आगाः ॥ लुङर्थे लोट् ॥
कुत्सश्च ते तव संबन्धिनि सख्ये निकामो नितरां कामयमानो भुवत् । अभवत् ।
ततस्तौ युवां स्वे योनौ स्वकीये स्थाने निषदतं । न्यसीदतं । उपविष्टावभूतं ।
ऋतचित्सत्यदर्शनी नारीद्रस्य भार्या शची सरूपा समानरूपौ वां युवां विचि-
कित्सत् । संशयं चकार ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यासि कुत्सेन सरथमवस्युस्तोदो वातस्य हर्योरीशानः ।

ऋजा वाजं न गध्यं युयूषन्कविर्यदहन्पार्याय भूषात् ॥ ११ ॥

यासि । कुत्सेन । सऽरथं । अवस्युः । तोदः । वातस्य । हर्योः । ईशानः ।

ऋजा । वाजं । न । गध्यं । युयूषन् । कविः । यत् । अहन् । पार्याय । भूषात् ॥ ११ ॥

हे इंद्र अवस्युः कुत्सस्य रक्षणमिच्छन् ॥ छंदसि क्यच् परेच्छायामपि दृश्यते ॥ तोदस्तोदकः शत्रूणां हिंसको वातस्य वायुसदृशयोर्वेगवतोर्हयोरश्वयोरीशान ईश्वरस्त्वं कुत्सेन कुत्साख्येन राजर्षिणा सरथं यासि । गच्छसि । गध्यं ग्राह्यं । गध्यं गृह्णातेः । ऋजा वाजं न गध्यं युयूषन्नित्यपि निगमो भवतीति निरुक्तं । वाजं नान्नमिव ऋजा ऋजुगामिनावश्चौ युयूषन् स्वकीये रथे योजयन् कविः प्राज्ञः कुत्सो यद्यस्मिन्नहन्नहनि दिवसे पार्याय पारणाय आपन्निस्तरणाय भूषात् प्रभवते तस्मिन्नेव दिने कुत्सेन सरथं यासीति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

कुत्साय शुष्णमशुषं नि बर्हीः प्रपित्वे अहूः कुयवं सहस्रा ।

सद्यो दस्यून्प्रमृण कुत्सेन प्र सूरश्चक्रं वृहतादभीके ॥ १२ ॥

कुत्साय । शुष्णं । अशुषं । नि । बर्हीः । प्रऽपित्वे । अहूः । कुयवं । सहस्रा ।

सद्यः । दस्यून् । प्र । मृण । कुत्सेन । प्र । सूरः । चक्रं । वृहतात् । अभीके ॥ १२ ॥

शुष्णं पिप्रुमित्यस्यामृचि । ऋग्वे० १. १०३. ८. । प्रतिपादितोऽर्थः कुत्सायेत्यनेन ऋग्वेदेन स्पष्टीक्रियते । हे इंद्र त्वं कुत्साय कुत्सार्थमशुषं । शूषमिति सुखनामैतत् । तद्रहितं । अत्र दीर्घाभावः । शुष्णं शुष्णनामानमसुरं निबर्हीः । न्यबर्हीः । अवधीः । तथाहो दिवसस्य प्रपित्वे प्रक्रमे पूर्वाह्णे कुयवं कुयवनामानमसुरं च हतवानसि । तथा स त्वं सहस्रा सहस्रेण बहुभिः परिजनैः सह सद्यो यस्मिन् काले कुयवमवधीस्तस्मिन् काल एव कुत्सेन । कुत्स इति वज्रनामैतत् । कुत्स एव कुत्सं वज्रं । तेन दस्यून् शत्रून्प्रमृण । जहि ॥ भूतार्थे लोट् ॥ हतवानसि । तथा सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्य चक्रमायुधमभीके समीपे संग्रामे वा प्र वृहतात् । प्रकर्षेण छिन्नवानसि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

त्वं पिप्पुं मृगयं शूशुवांसं मृजिश्चने वैदधिनायं रंधीः ।

पंचाशत्कृष्णा नि वपः सहस्रात्कं न पुरो जरिमा वि दर्दः ॥ १३ ॥

त्वं । पिप्पुं । मृगयं । शूशुऽवांसं । ऋजिश्चने । वैदधिनायं । रंधीः ।

पंचाशत् । कृष्णा । नि । वपः । सहस्रा । अत्कं । न । पुरः । जरिमा । वि । दर्दरिति दर्दः ॥ १३ ॥

हे इंद्र त्वं पिप्पुं पिप्पुनामानमसुरं शूशुवांसं प्रवृद्धं मृगयं मृगयनामानमसुरं च हतवानसि । किंच स त्वं वैदधिनायं विदधिनः पुत्राय ऋजिश्चने ऋजिश्चनाम्ने राज्ञे रंधीः । वशमनयः । पंचाशत्पंचाशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि कृष्णा कृष्णवर्णानि रक्षांसि निवपः । न्यवपः । अवधीः । तथा स त्वं जरिमा जरात्कं न वयोविशेषं रूपमिव पुरः शंबरस्य नगराणि विदर्दः । विदारितवानसि ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

सूर उपाके तन्वं दधानो वि यत्ते चेत्यमृतस्य वर्षः ।

मृगो न हस्ती तविषीमुषाणः सिंहो न भीम आयुधानि विभ्रत् ॥ १४ ॥

सूरः । उपाके । तन्वं । दधानः । वि । यत् । ते । चेति । अमृतस्य । वर्षः ।

मृगः । न । हस्ती । तविषी । उषाणः । सिंहः । न । भीमः । आयुधानि । विभ्रत् ॥ १४ ॥

हे इंद्र सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्योपाके समीपे तन्वं त्वदीयं शरीरं यद्यदा दधानो धारकोऽभवः तदामृतस्य मरणरहितस्य ते त्वदीयं वर्षो रूपं विचेति । व्यचेति । हे इंद्र ज्ञातृभिर्विशेषेणाज्ञायत । सूर्यस्य समीपे सर्वाणि रूपाणि मल्लिनी-भवंति न तथेन्द्रस्य रूपं किंतु सूर्यस्य समीपे इंद्रस्य रूपं विशेषेण भासमानं बभूवेत्यर्थः । अपि च हे इंद्र हस्ती मृगो न गजविशेषो मृग इव तविषी परेषां बलमुषाणो दहन् आयुधानि वज्रादीनि शस्त्राणि विभ्रद्विभ्राणस्त्वं सिंहो न सिंह इव भीमो भयंकरोऽभूः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इंद्र कामा वसूयंतो अग्नन्स्वर्मीहे न सर्वने चकानाः ।

अवस्यवः शशमानास उक्थैरोको न रखा सुहृशीव पुष्टिः ॥ १५ ॥

इंद्रं । कामाः । वसुऽयंतः । अगमन् । स्वऽमीळहे । न । सवने । चकानाः ।
 श्रवस्यवः । शशमानासः । उक्थैः । ओकः । न । रखा । सुहशीऽइव । पुष्टिः ॥ १५ ॥

कामा राक्षसादिभयनिवारणार्थमिंद्रं कामयमाना वसूयंतः पश्चादिधन-
 मिच्छंतः स्तोतार इंद्रं परमैश्वर्ययुक्तमगमन् । अगमन् । गच्छन्ति ॥ वर्तमानार्थे
 छांदसो लुङ् ॥ कीदृशाः स्तोतारः । स्वमीळहे न युद्ध इव सवने यज्ञे चकाना
 याचमानाः श्रवस्यवोऽन्नकामा उक्थैः स्तोत्रैः शशमानासः शंसमानाः स्तुवंतः ।
 तदा सोऽयमिंद्र ओको न स्तोतृणामावास इव भवति । रखा रमणीया सुहशीव
 पुष्टिः शोभनदर्शना लक्ष्मीरिव भवति ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोदशी ॥

तमिद्व इंद्रं सुहवं हुवेम यस्ता चकार नर्या पुरुणि ।

यो मावते जरित्रे गध्यं चिन्मक्षू वाजं भरति स्पार्हराधाः ॥ १६ ॥

तं । इत् । वः । इंद्रं । सुऽहवं । हुवेम । यः । ता । चकार । नर्या । पुरुणि ।

यः । माऽवते । जरित्रे । गध्यं । चित् । मक्षू । वाजं । भरति । स्पार्हऽराधाः ॥ १६ ॥

य इंद्रो नर्या नर्याणि मनुष्यहितानि पुरुणि बहूनि ता तानि प्रसिद्धानि
 कर्माणि चकार अकरोत् । किंच स्पार्हराधाः स्पृहणीयधनो य इंद्रो मावते मत्स-
 हशाय जरित्रे स्तोत्रे गध्यं चित् ग्राह्यं संयोजनीयमपि वाजमन्नं मक्षू शीघ्रं भरति
 आहरति वयं स्तोतारो हे यजमाना वो युष्मभ्यं तमित्तमेवेंद्रं सुहवं शोभनमा-
 ह्वानं यथा भवति तथा हुवेम । आह्वयामः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

तिग्मा यदंतरशनिः पताति कस्मिंश्चिच्छूर मुहुके जनानां ।

घोरा यदर्यं समृतिर्भवात्यधं स्मा नस्तन्वो बोधि गोपाः ॥ १७ ॥

तिग्मा । यत् । अंतः । अशनिः । पताति । कस्मिन् । चित् । शूर । मुहुके । जनानां ।

घोरा । यत् । अर्यं । संऽसृतिः । भवति । अध । स्म । नः । तन्वः । बोधि । गोपाः ॥ १७ ॥

हे शूर वित्रांतेंद्र यद्यदा कस्मिंश्चित्सर्वस्मिन्नपि जनानां मनुष्याणां मुहुके

मोहके युद्धेऽंतरस्माकं मध्ये तिग्मा तीक्ष्णाशनिः पताति पतेत् । हे अयं स्वा-
मिन्निद्र यद्यदास्माकं शत्रुभिः सह घोरा भीमरूपा समृतिर्युद्धं भवाति भवेत् अध
तदानीं नोऽस्मदीयस्य तन्वः शरीरस्य गोपा रक्षको बोधि स्म । अबोधि ।
शत्रुभ्यः सकाशादस्मान् रक्षकत्वेन बुद्धवानसि खलु ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

भुवोऽविता वामदेवस्य धीनां भुवः सखावृको वाजसातौ ।

त्वामनु प्रमतिमा जगन्मोरुशंसो जरिचे विश्वध स्याः ॥ १८ ॥

भुवः । अविता । वामदेवस्य । धीनां । भुवः । सखा । अवृकः । वाजसातौ ।

त्वां । अनु । प्रमतिं । आ । जगन्म । उरुशंसः । जरिचे । विश्वध । स्याः ॥ १८ ॥

हे इंद्र त्वं वामदेवस्य वामदेवाख्यस्य मंत्रद्रष्टुर्मम संबन्धिनीनां धीनां कर्मणा-
मविता रक्षिता भुवः । भव । अवृको हिंसारहितस्त्वं वाजसातौ युद्धे सखा
मम सुहृद्भुवः । भव । हे इंद्र वयं प्रमतिं प्रकृष्टज्ञानं त्वामनु लक्ष्मीकृत्याजगन्म ।
आगच्छाम । स त्वं विश्वध सर्वदा जरिचे स्तोत्र उरुशंसो महता शंसनेन युक्तः
स्याः । भवेः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

एभिर्नृभिर्निद्र त्वायुभिष्ट्वा मघवन्निर्मघवन्विश्व आजौ ।

द्यावो न द्युन्नैरभि संतो अर्यः क्षपो मदेम शरदश्च पूर्वीः ॥ १९ ॥

एभिः । नृभिः । इंद्र । त्वायुभिः । त्वा । मघवत् । अभिः । मघवन् । विश्वे । आजौ ।

द्यावः । न । द्युन्नैः । अभि । संतः । अर्यः । क्षपः । मदेम । शरदः । च । पूर्वीः ॥ १९ ॥

हे मघवन्धनवन्निद्र विश्वे विश्वस्मिन्नाजौ संग्रामे त्वायुभिः शत्रुजयार्थं त्वां
कामयमानैर्मघवन्निस्त्वदर्थं दीयमानहविलक्ष्णैर्धनैरुपेतैरेभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्य-
मानैर्नृभिः पुत्रपौत्राद्यैः परिजनैः सहिता वयं यजमाना द्युन्नैर्धनैर्द्यावो न द्योत-
मानाः प्रकाशमाना धनिनो यथा तथार्योऽरीन् शत्रून् अभिसंतोऽभिभवन्तः क्षपः
सर्वा रात्रीः पूर्वीर्वह्नीः शरदश्च संवत्सरांश्च मदेम । स्तवाम । यजमानाः सर्वेषु
कालेषु स्तोत्रैरिन्द्रं हर्षयन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

एवेदिंद्राय वृषभाय वृष्णे ब्रह्माकर्म भृगवो न रथं ।

नू चिद्यथा नः सख्या वियोषदसन्न उग्रोऽविता तनूपाः ॥ २० ॥

एव । इत् । इंद्राय । वृषभाय । वृष्णे । ब्रह्म । अकर्म । भृगवः । न । रथं ।

नु । चित् । यथा । नः । सख्या । विऽयोषत् । असत् । नः । उग्रः । अविता । तनूऽपाः ॥ २० ॥

यथेन्द्रो नोऽस्मदीयानि सख्या सख्यानि कर्माणि नू चित् वियोषत् न पृथकुर्यात् उग्रस्तेजस्वी तनूपाः शरीराणां पालक इन्द्रो यथा नोऽस्मानविता रक्षितासत् स्यात् तथा वयं यजमाना एवेदेवमेवोक्तप्रकारेणेंद्राय वृषभाय कामानां वर्षित्रे वृष्णे नित्यतरुणाय ब्रह्म स्तोत्रमकर्म । अकुर्म । तच्च दृष्टान्तः । भृगवो दीप्तास्तक्षाणो रथं न रथमिव तद्वत् । यजमानेभ्यो यथेन्द्रोऽभीप्सितफलप्रदो भवति तथेन्द्रं यजमाना स्तुवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

नू घृत इंद्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नथ्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ २१ ॥

नु । स्तुतः । इंद्र । नु । गृणानः । इषं । जरित्रे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नथ्यं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ २१ ॥

हे इंद्र नु क्षिप्रं स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिः संस्तुतो नु क्षिप्रं गृणानोऽस्माभिः स्तूयमानश्च त्वमिषमन्नं जरित्रे स्तोत्रे मह्यं नद्यो न अङ्घ्रिर्नदीरिव पीपेः । यायय । प्रवृद्धं कुरु । हे इंद्र हरिवो हरिवन् हरिसंज्ञकाश्चोपेतेंद्र ते तुभ्यं नथ्यं नवतरं ब्रह्म स्तोत्रमकारि । अस्माभिः क्रियते । रथ्यो रथवंतो वयं धिया प्रज्ञारूपया स्तुत्या सदासास्त्वां सर्वदा भजमानास्त्वदर्थं हवीरूपस्यान्नस्य दातारो वा स्याम । भूयास् ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

त्वं महाँ इंद्र तुभ्यमित्येकविंशत्यृचं सप्तमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । त्वं महाँ असिक्वामेकपदेति । असिक्वां यजमानो न होतेत्येकपदा विराट् शिष्टा विंशतिस्त्रिष्टुभः । इंद्रो देवता ॥ समूह्ये दशरात्रेऽष्टमेऽहनि निष्केवल्य इदं सूक्तं

विनियुक्तं । तथा च सूचितं । त्वं महौ इन्द्र तुभ्यमिति निष्केवल्यं । आ० ८. ७. ।
इति ॥ इन्द्रस्य वृचमस्त्वं महौ इति पशुपुरोदाशस्यानुवाक्या । सूचितं च । त्वं
महौ इन्द्र तुभ्यं ह स्थाः सचाहनं । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं महौ इन्द्र तुभ्यं ह स्था अनु क्षत्रं मंहना मन्यत द्यौः ।

त्वं वृचं शवसा जघन्वान्सृजः सिन्धूरहिना जयसानान् ॥ १ ॥

त्वं । महान् । इन्द्र । तुभ्यं । ह । स्थाः । अनु । क्षत्रं । मंहना । मन्यत । द्यौः ।

त्वं । वृचं । शवसा । जघन्वान् । सृजः । सिन्धून् । अहिना । जयसानान् ॥ १ ॥

हे इन्द्र त्वं महान्प्रभूतो भवसि । स्थाः पृथिवी । स्था इति पृथिवीनामैतत् ।
मंहना महत्त्वेन युक्ता सती तुभ्यं ह त्वदर्शमेव क्षत्रं त्वदीयं बलमनुमन्यत ।
अन्वमन्यत । अनुमतीचकार । द्यौश्च त्वदर्थं बलमन्वमन्यत । हे इन्द्र त्वं शवसा
त्वदीयेन बलेन वृचं लोकानामावरकं वृचनामकमसुरं जघन्वान् । हतवान् ।
किंच अहिना वृत्रेण जयसानान् जयहाणान् यस्तान् ॥ यस्ततेर्लिटः कानजादेशः ॥
सिन्धून् सृजः । असृजः । सृष्टवानसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तव त्विषो जनिमन्वेजत द्यौ रेजद्भूमिर्भियसा स्वस्य मन्योः ।

ऋघायंतं सुभ्वः पर्वतास आर्दन्धन्वानि सरयंत आपः ॥ २ ॥

तव । त्विषः । जनिमन् । रेजत । द्यौः । रेजत । भूमिः । भियसा । स्वस्य । मन्योः ।

ऋघायंतं । सुऽभ्वः । पर्वतासः । आर्दन् । धन्वानि । सरयंते । आपः ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्विषो दीप्यमानस्य तव त्वदीये जनिमन् जन्मनि सति द्यौरंतरिक्षं
स्वस्य त्वदीयान्मन्योः कोपात् । पंचम्यर्थे षष्ठी । भियसा जातभयेन रेजत ।
अरेजत् । अकंपत । भूमिश्च रेजत् । कंपमाना बभूव । सुभ्वो महान्तः पर्वतासः ।
पर्वता मेघाः । ऋघायंतं । सस्यादीनां वृष्टिप्रदानार्थं नियामकेन त्वयाबध्यंत ।
तथा मेघा आर्दन् । प्राणिनां पिपासारूपां पीडामहिंसन् । तथा मेघा धन्वान्यु-
दकरहितान्देशानापोऽपः सरयंते । गमयंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

भि॒नङ्गि॒रिं श॒वसा॒ वज्र॑मि॒ष्णन्नाविष्कृ॑ण्वानः स॒हसा॒न ओजः॑ ।

वधी॑वृ॒चं वज्रे॑ण म॒न्दसा॒नः सर॑न्नापो॒ जव॑सा ह॒तवृ॑ष्णीः ॥ ३ ॥

भि॒नत् । गि॒रिं । श॒वसा॑ । वज्रं॑ । इ॒ष्णन् । आ॒विः ऽ कृ॑ण्वानः । स॒हसा॒नः । ओजः॑ ।

वधी॑त् । वृ॒चं । वज्रे॑ण । म॒न्दसा॒नः । सर॑न् । आपः॑ । जव॑सा । ह॒त ऽ वृ॑ष्णीः ॥ ३ ॥

सहसानः शत्रूणामभिभवन्नोजस्तेज आविष्कृण्वान आविष्कुर्वन्निद्रो वज्र-
मिष्णन् वज्रं प्रेरयन् शवसा बलेन गिरिं पर्वतजातं भिनत् । अभिनत् । विभेद ।
किंच मन्दसानः सोमेन मोदमान इन्द्रो वज्रेण वृचं वृचनामानमसुरं वधीत् ।
अवधीत् । जघान । तत आपो वृत्रेणावृतान्युदकानि हतवृष्णीः । हतो वृषा
वृत्रो यासां ता हतवृष्यः । ता वृत्रवधानंतरं निवारणरहिताः सत्यो जवसा
वेगेन सरन् । असरन् । अगच्छन् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सु॒वीर॑स्ते जनि॒ता मन्य॑त द्यौरि॒न्द्रस्य॑ क॒र्ता स्वप॑स्तमो भूत् ।

य ई॑ ज॒जान॑ स्व॒र्यं सु॒वज्र॑मन॑पच्युतं स॒दसो॒ न भूम॑ ॥ ४ ॥

सु॒ऽवीरः॑ । ते । ज॒नि॒ता । मन्य॑त । द्यौः । इ॒न्द्रस्य॑ । क॒र्ता । स्वपः॑ ऽ तमः । भूत् ।

यः । ई॑ । ज॒जान॑ । स्व॒र्यं । सु॒ऽवज्रं॑ । अन॑प ऽ च्युतं । स॒दसः॑ । न । भूम॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र यः प्रजापतिः स्वर्यमृत्विगादिभिः स्तुत्यं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं सदसः
स्वकीयात्स्वर्गाख्यात्स्थानादनपच्युतं विनाशरहितं च । नेति समुच्चयार्थे । भूम
भूम्ना महत्त्वेन युक्तमीमेनं त्वां जजान अजीजनत् ॥ जन जनन इति धातुः ॥
द्यौर्द्योतमानस्ते तव जनिता जनयिता स प्रजापतिः सुवीरः शोभनपुत्रवानह-
मस्मीति मन्यत । अमन्यत । किंच इन्द्रस्य कर्तेन्द्रस्य जनयिता प्रजापतिः स्वप-
स्तमोऽन्यतं शोभनकर्माभूत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

य एक॑ इ॒च्छ्या॒वय॑ति प्र भू॒मा राजा॑ कृ॒ष्टीनां॑ पु॒रूहू॑त इ॒न्द्रः ।

स॒त्यमे॑न॒मनु॑ विश्वे॒ मद॑न्ति रा॒तिं दे॒वस्य॑ गृ॒णतो॑ म॒घोनः॑ ॥ ५ ॥

यः । एकः । इत् । च्यवयति । प्र । भूम । राजा । कृष्टीनां । पुरुऽहूतः । इंद्रः ।
सत्यं । एनं । अनु । विश्वे । मदन्ति । रातिं । देवस्य । गृणतः । मघोनः ॥ ५ ॥

कृष्टीनां सर्वासां प्रजानां राजा प्रभुः पुरुहूतो बहुभिराहूत एक इहेवानां मध्ये
मुख्य एव य इंद्रो भूम भूतं निष्पन्नं शत्रुभ्यो भयं प्र च्यावयति प्रकर्षेण नाशयति
विश्वे सर्वे यजमाना मघोनो मघवतः । हवितर्लक्षणधनवत इत्यर्थः । देवस्येन्द्रस-
माश्रयात् द्योतमानस्य गृणतः स्तुवतो रातिं बंधुमेनमिंद्रमनु लक्ष्मीकृत्य सत्यमेव
मदन्ति । स्तुवंति ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सचा सोमा अभवन्नस्य विश्वे सचा मदासो बृहतो मदिष्टाः ।
सचाभवो वसुपतिर्वसूनां दत्ते विश्वा अधिथा इंद्र कृष्टीः ॥ ६ ॥
सचा । सोमाः । अभवन् । अस्य । विश्वे । सचा । मदासः । बृहतः । मदिष्टाः ।
सचा । अभवः । वसुऽपतिः । वसूनां । दत्ते । विश्वाः । अधिथाः । इंद्र । कृष्टीः ॥ ६ ॥

विश्वे सर्वे सोमा अस्येन्द्रस्य सचा । सचेति सत्यनामैतत् । सत्यमेव प्रभूता
अभवन् । किंच मदासो मदा मदकराः सोमा बृहतो महतोऽस्येन्द्रस्य मदिष्टा
मादयितृत्तमाः सचा सत्यमेवाभवन् । हे इंद्र त्वं वसुपतिर्धनपतिः । न केवलं
धनपतिः किंतु वसूनां सर्वेषां पश्चादीनां धनानां पतिः सचा सत्यमेवाभवः ।
भवसि । हे इंद्र त्वं दत्ते धने निमित्तभूते सति विश्वाः सर्वाः कृष्टीः स्तोत्रीः प्रजा
अधिथाः । धारयसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वमधं प्रथमं जायमानोऽमे विश्वा अधिथा इंद्र कृष्टीः ।
त्वं प्रति प्रवत आशयानमहिं वजेण मघवन्वि वृश्चः ॥ ७ ॥
त्वं । अधं । प्रथमं । जायमानः । अमे । विश्वाः । अधिथाः । इंद्र । कृष्टीः ।
त्वं । प्रति । प्रवतः । आशयानं । अहिं । वजेण । मघवन् । वि । वृश्चः ॥ ७ ॥

अध अपि च प्रथममेव जायमानस्त्वममे वृत्रनिमित्ते भये सति विश्वाः
सर्वाः कृष्टीः प्रजा अधिथाः । रक्षकत्वेन धारयसि । हे मघवन्धनवन्निंद्र त्वं प्रति

प्रवतः प्रति प्रवणानुदकवतो देशान् लक्ष्मीकृत्याशयानमपां निरोधकमहिं वृच-
नामानमसुरं वज्रेण विवृश्चः । छिन्नवानसि ॥

इंद्रस्य वृचघ्नः पशौ सचाहणमिति हविषोऽनुवाक्या । सूचितं च । सचाहणं
दाधृषिं तुममिंद्रं सहदानुं पुरुहूतं क्षियंतं । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

सचाहणं दाधृषिं तुममिंद्रं महामपारं वृषभं सुवज्रं ।

हंता यो वृचं सन्तिता वाजं दाता मघानि मघवा सुराधाः ॥ ८ ॥

सचाऽहनं । दधृषिं । तुमं । इंद्रं । महं । अपारं । वृषभं । सुवज्रं ।

हंता । यः । वृचं । सन्तिता । उत । वाजं । दाता । मघानि । मघऽवा । सुऽराधाः ॥ ८ ॥

सचाहणं बहूनां शत्रूणां हंतारं दाधृषिमत्यंतं धर्षकं तुमं । तुमिः प्रेरणकर्मा ।
शत्रूणां प्रेरकं महं महान्तमपारमपरिमाणं । विनाशरहितमित्यर्थः । वृषभं
कामानां वर्षितारं सुवज्रं शोभनेन वज्रेणोपेतमिंद्रं । वयं स्तोतारः स्तुमेति शेषः ।
य इंद्रो वृचं वृचनामानमसुरं हंता हिंसिता भवति । उतापि च य इंद्रो वाजमन्नं
सन्तिता दाता भवति । सुराधाः शोभनधनयुक्तो यो मघवेन्द्रो मघानि धनानि
दाता भवति । तमिंद्रं स्तुमेति पूर्वेणान्वयः ॥ अत्र सर्वत्र तृनंतत्वान्न लोकाथयेति
षष्ठीप्रतिषेधे सति द्वितीयैव भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

अयं वृतश्चातयते समीचीर्य आजिषु मघवा ऋण्व एकः ।

अयं वाजं भरति यं सनोत्यस्य प्रियासः सख्ये स्याम ॥ ९ ॥

अयं । वृतः । चातयते । संऽईचीः । यः । आजिषु । मघऽवा । ऋण्वे । एकः ।

अयं । वाजं । भरति । यं । सनोति । अस्य । प्रियासः । सख्ये । स्याम ॥ ९ ॥

मघवा धनवान्य इंद्र आजिषु संग्रामेष्वेको मुख्य एव ऋण्वे श्रूयते अयमिंद्रः
समीचीः संगता वृतः । वृण्वत्याच्छादयन्ति लोकानिति वृतः शत्रुसेनाः । ताश्च-
तयते । नाशयति । अयमिंद्रो यं वाजं यदन्नं सनोति यजमानाय ददाति तं वाजं
भरति । यजमानस्य तदन्नं दातुं विभर्ति । स्तोतारो वयमस्यैवंभूतस्येन्द्रस्य सख्ये
सखित्वे प्रियासः प्रियाः स्याम । भवेम ॥

॥ अथ दशमी ॥

अयं शृण्वे अध जयन्नुत घनयमुत प्र कृणुते युधा गाः ।

यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रो विश्वं दृढं भयत एजदस्मात् ॥ १० ॥

अयं । शृण्वे । अध । जयन् । उत । घन । अयं । उत । प्र । कृणुते । युधा । गाः ।

यदा । सत्यं । कृणुते । मन्युं । इन्द्रः । विश्वं । दृढं । भयते । एजत् । अस्मात् ॥ १० ॥

अधापि च अयमिन्द्रो जयन् शत्रून्विजयन् शृण्वे । श्रूयते । सर्वत्र प्रख्यातो भवति । उतापि च घनं शत्रून् हिंसन् सर्वत्र श्रूयते । उतापि च युधा युद्धेन गाः पशून्प्रकृणुते । शत्रुसकाशादाहरति । किंच इन्द्रो यदा मन्युं कोपं सत्यमेव कृणुते द्विषदर्थं करोति तदानीं दृढं स्थिरं स्थावररूपमेजत्कंपमानं जंगमरूपं च विश्वं समस्तं जगदस्मादिन्द्राद्भयते । विभेति ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

समिन्द्रो गा अजयत्सं हिरण्या समश्विया मघवा यो ह पूर्वीः ।

एभिर्नृभिर्नृतमो अस्य शकै रायो विभक्ता संभरश्च वस्वः ॥ ११ ॥

सं । इन्द्रः । गाः । अजयत् । सं । हिरण्या । सं । अश्विया । मघऽवा । यः । ह । पूर्वीः ।

एभिः । नृऽभिः । नृऽतमः । अस्य । शकैः । रायः । विऽभक्ता । संऽभरः । च । वस्वः ॥ ११ ॥

यो ह यः खलु मघवा धनवानिन्द्रो गा असुराणां समजयत् सम्यक् जितवान् भवति । किंच हिरण्यानि हितरमणीयानि शत्रुसंबन्धीनि धनानि समजयत् । तथा अश्वियाश्वियानि शत्रुसंबन्धिनोऽश्वसमूहान् सम्यक् जयति स्म । तथा पूर्वीर्बह्वीः शत्रुसेनाः समजयत् । इन्द्रः सर्वान् शत्रून् जित्वा सकलमपि पश्चादिधनमपहतवानित्यर्थः । शकैः सामर्थ्यैर्नृतमो नेतृतमः पश्चादीनामतिशयेन निर्वाहकः स इन्द्र एभिर्नृभिर्नेतृभिः स्तोतृभिः स्तुतः सन् अस्य रायः पश्चादिरूपस्य धनस्य विभक्ता स्तोतृभ्यो विभागस्य कर्ता । दाता भवतीत्यर्थः । किंच वस्वो वसुनो धनस्य संभरश्च संभर्ता धारकश्च भवति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

कियन्त्स्विदिन्द्रो अध्येति मातुः कियत्पितुर्जनितुर्यो जजान ।

यो अस्य शुष्मं मुहुकैरियति वातो न जूतः स्तनयद्भिरभैः ॥ १२ ॥

कियत् । स्वि । इन्द्रः । अधि । एति । मातुः । कियत् । पितुः । जनितुः । यः । जजान ।

यः । अस्य । शुष्मं । मुहुकैः । इयति । वातः । न । जूतः । स्तनयत्ऽभिः । अभैः ॥ १२ ॥

य इन्द्रो मातुर्जनन्या सकाशात्कियन्त्स्विद्यावद्वलमध्येति अधिगच्छति । पितुः सकाशात्कियद्यावद्वलमधिगच्छति । य इन्द्रो जनितुर्जनयितुर्यस्मात्प्रजापतेः सकाशादिदं दृश्यमानं जगज्जजान अजनयत् । य इन्द्रस्तस्मात्प्रजापतेः सकाशादस्य जगतः शुष्मं यावद्वलं मुहुकैर्मुहुर्मुहुरियति प्रेरयति स्तनयद्भिर्गर्जद्भिरभैर्मेघैर्जूतः प्रेरितो वातो न वायुरिव तथा स इन्द्रः स्तोतृभिर्जूतः प्रेरितो हविःप्रदानार्थमाहूतो भवति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

क्षियंतं त्वमक्षियंतं कृणोतीर्यति रेणुं मघवा समोहं ।

विभंजनुरशनिमाँ इव द्यौरुत स्तोतारं मघवा वसौ धात् ॥ १३ ॥

क्षियंतं । त्वं । अक्षियंतं । कृणोति । इयति । रेणुं । मघऽवा । संऽओहं ।

विऽभंजनुः । अशनिमान्ऽइव । द्यौः । उत । स्तोतारं । मघऽवा । वसौ । धात् ॥ १३ ॥

मघवा धनवानिन्द्रः क्षियंतं धनराहित्येन क्षीयमाणं त्वमेकं जनमक्षियंतं धनेनाक्षीयमाणं कृणोति । करोति । अकिंचनः कश्चित्पुरुष इन्द्रं स्तुत्वा धनसंमृद्धोऽभवदित्यर्थः । अशनिमानशनिना युक्तो द्यौरिवांतरिक्षमिव विभंजनुः शङ्खणां विशेषेण भंजको मघवेन्द्रः समोहं समूढं रेणुं पापमियति । स्तोतुः सकाशात्प्रेरयति । उतापि च मघवा धनवानिन्द्रः स्तोतारं वसौ धने धात् । अधात् । निदधाति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अयं चक्रमिषणत्सूर्यस्य न्येतशं रीरमत्ससृमाणं ।

आ कृष्ण ई जुहुराणो जिघर्ति त्वचो बुधे रजसो अस्य योनौ ॥ १४ ॥

अयं । चक्रं । इषणत् । सूर्यस्य । नि । एतं । रीरमत् । ससृमाणं ।

आ । कृष्णः । इं । जुहुराणः । जिघर्ति । त्वचः । बुधे । रजसः । अस्य । योनौ ॥ १४ ॥

प्रेतशं सूर्यं पस्पृधानमित्यर्द्धे च । ऋग्वे० १. ६१. १५. । पूर्वं काचिदाख्यायिका सूचिता । अचाप्ययं चक्रमिति पूर्वार्द्धे सा सूच्यते । स्वश्वनामा कश्चिद्राजा । स च पुत्रार्थं सूर्यमुपास्ते । स च सूर्यः पुत्ररूपेण स्वयमेव तत्रोत्पन्नः सन् एतशाख्येन महर्षिणा सार्द्धं युद्धं चकार । तदानीं स ऋषिर्युद्धे जयार्थमिंद्रं तुष्टाव । स इंद्रस्तेन स्तूयमानः सन् स्वश्वपुत्रस्य सूर्यस्य संबन्धिनः संग्रामादेन मपालयदिति । अयमिंद्रः सूर्यस्य चक्रमायुधमिषणत् । प्रैरयत् । ससृमाणं युद्धार्थं सरतं गच्छंतमेतशनामानमृषिं निरीरमत् । न्यरीरमत् । निवारितवान् । जुहुराणः कुटिलं यथा भवति तथा संचरन् कृष्णः कृष्णवर्णो मेघस्त्वचस्तेजसो बुधे मूलभूते रजसोऽस्योदकस्य योनौ स्थानेऽंतरिक्षे स्थितमीमेनमिंद्रमाजिघर्ति । आसिंचति । शत्रूणां प्रेरिताच्चक्रादेस्त्वस्तं ररक्षेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

असिक्वां यजमानो न होता ॥ १५ ॥

असिक्वां । यजमानः । न । होता ॥ १५ ॥

एकपदेयमृक् पूर्वर्चा सह दृष्टान्तत्वेन संबध्यते । असिक्वां रात्रौ यजमानो न यजमान इव होता होतारमाह्वतारमग्निं । द्वितीयार्थे प्रथमा । सोमेनासिंचति तद्वन्मेघ इंद्रमासिंचतीत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

गव्यंत इंद्रं सख्याय विप्रां अश्वायंतो वृषणं वाजयंतः ।

जनीयंतो जनिदामक्षितोतिमा च्यावयामोऽवते न कोशं ॥ १६ ॥

गव्यंतः । इंद्रं । सख्याय । विप्राः । अश्वाऽयंतः । वृषणं । वाजयंतः ।

जनिऽयंतः । जनिऽदां । अक्षितऽऊतिं । आ । च्यवयामः । अवते । न । कोशं ॥ १६ ॥

गव्यंतो गा इच्छंतोऽश्वायंतोऽश्वानिच्छंतो वाजयंतो वाजमन्नमिच्छंतो जनीयंतो जायाश्चेच्छंतो विप्रा मेधाविनः स्तोतारो वयं सख्यायेद्रसंबन्धिने सखित्वाय

वृषणं कामानां वर्षितारं जनिदां जायाप्रदमक्षितोतिमक्षीणरक्षं । सर्वदा रक्षा-
करमित्यर्थः । एवंभूतमिन्द्रमाच्यावयामः । आगमयामः । तत्र दृष्टान्तः । अवते
कूपे । अवत इति कूपनाम अवतोऽवटः क्रिविरिति कूपनामसु पाठात् । कोशं
न जलोद्धरणपात्रमिव । पुरुषा जलोद्धरणपात्रं जलेन पूरयितुं कूपे यथाच्या-
वयन्ति तथा वयमाच्यावयाम इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

चा॒ता नो॑ बो॒धि द॒दृशान॑ आ॒पिर॑भि॒ख्याता॑ म॒र्दिता॑ सो॒म्यानां॑ ।

सखा॑ पि॒ता पि॒तृ॒तमः॑ पि॒तृ॒णां क॑र्ते॒मु लो॒कमु॑श्ते वयो॒धाः ॥ १७ ॥

चा॒ता । नः । बो॒धि । द॒दृशानः॑ । आ॒पिः । अ॒भिऽख्या॒ता । म॒र्दिता॑ । सो॒म्यानां॑ ।

सखा॑ । पि॒ता । पि॒तृ॒तमः॑ । पि॒तृ॒णां । क॑र्ता । ईं । ऊं इति । लो॒कं । उ॒श्ते । वयो॒ऽधाः ॥ १७ ॥

हे इन्द्र आपिराप्नो ददृशानः सर्वे पालकत्वेन पश्यंस्त्वं नोऽस्माकं चाता रक्षको
बोधि । भव । किंच । अभिख्याताभिद्रष्टा मर्दिता सुखयिता सोम्यानां सोमार्हाणां
यजमानादीनां सखा प्रजापतिना समानख्यातिः पिता पालकः । केवलं पालको
न किंतु पितृणां पालकानां मध्ये पितृतमोऽतिशयेन पालकः कर्तेमु पितृणां
स्रष्टा च त्वं लोकं स्वर्गादिलोकमुश्ते कामयमानाय स्तोत्रे वयोधाः । वय इत्यन्न-
नामैतत् । अन्नप्रदो भव ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

स॒खी॒यता॑म॒वि॒ता बो॒धि सखा॑ गृ॒णान॑ इ॒न्द्र स्तु॒वते॑ वयो॑ धाः ।

व॒यं ह्या ते॑ च॒कृ॒मा स॒बाधं॑ आ॒भिः श॒मी॑भिर्म॒हय॑न्त इ॒न्द्र ॥ १८ ॥

स॒खिऽय॒तां । अ॒वि॒ता । बो॒धि । सखा॑ । गृ॒णानः॑ । इ॒न्द्र । स्तु॒वते॑ । वयः॑ । धाः ।

व॒यं । हि । आ । ते । च॒कृ॒म । स॒ऽबाधः॑ । आ॒भिः । श॒मी॑भिः । म॒हय॑न्तः । इ॒न्द्र ॥ १८ ॥

हे इन्द्र त्वं सखीयतां सखित्वमिच्छतामस्माकमविता रक्षिता बोधि । भव ।
तथा गृणानः स्तूयमानस्त्वं सखा भव । हे इन्द्र स्तुवते स्तुतिं कुर्वते मह्यं वयोऽन्नं
धाः । अधाः । धेहि । हे इन्द्र सबाधो बाधासहिता वयं हि वयं खलु ते त्वामा-
चकृम । आह्वयामः । किं कुर्वतः । आभिः प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानैः शमीभिः स्तुति-
रूपैः कर्मभिर्महयन्तस्त्वां पूजयन्तः ॥

इंद्रस्य वृचघ्नः पुरोडाशस्य स्तुत इंद्र इति याज्या । सूचितं च । स्तुत इंद्रो मघवा यच्च वृचैव वस्व इंद्रः सत्यः सम्राट् । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्त एकोनविंशी ॥

स्तुत इंद्रो मघवा यच्च वृचा भूरीण्येको अप्रतीनि हंति ।

अस्य प्रियो जरिता यस्य शर्मन् न किं देवा वारयन्ते न मर्ताः ॥ १९ ॥

स्तुतः । इंद्रः । मघऽवा । यत् । ह । वृचा । भूरीणि । एकः । अप्रतीनि । हंति ।

अस्य । प्रियः । जरिता । यस्य । शर्मन् । न किं । देवाः । वारयन्ते । न । मर्ताः ॥ १९ ॥

यच्च यदा खलु मघवा धनवानिंद्रः स्तुतोऽस्माभिः स्तुतो भवति तदेंद्र एकोऽसहाय एव भूरीणि बहून्यप्रतीन्यप्रतिगमनानि । अभिगमनयुक्तानीत्यर्थः । वृचा वृचाणि शचून्हन्ति । हिनस्ति । यस्येन्द्रस्य शर्मन् शर्मण्याश्रये वर्तमानं स्तोतारं देवा न किं वारयन्ते निवारणं न कुर्वन्ति मर्ताश्च न निवारयन्ते निवारणं न कुर्वन्ति अस्येन्द्रस्य जरिता स्तोता प्रियो भवति ॥

आग्निमारुतशस्त्र एवा न इंद्र इति परिधानीया । सूचितं च । एवा न इंद्रो मघवा विरप्शीति परिदध्यात् । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते विंशी ॥

एवा न इंद्रो मघवा विरप्शी करत्सत्या चर्षणीधृदन्वा ।

त्वं राजा जनुषां धेह्यस्मे अधि श्रवो माहिनं यज्जरिचे ॥ २० ॥

एव । नः । इंद्रः । मघऽवा । विऽरप्शी । करत् । सत्या । चर्षणीधृत् । अन्वा ।

त्वं । राजा । जनुषां । धेहि । अस्मे इति । अधि । श्रवः । माहिनं । यत् । जरिचे ॥ २० ॥

विरप्शी बहुविधशब्दवान् चर्षणीधृत् सर्वासां प्रजानां धारयितानवाप्रत्यृतः । केनापि प्रतिकुलेनाप्राप्त इत्यर्थः । मघवा धनवानिंद्र एवैवमस्माभिः स्तुतः सन् नोऽस्माकं सत्या सत्यरूपाण्यभिमतानि फलानि करत् । करोतु । हे इंद्र जनुषां जन्मवतां सर्वेषां राजा प्रभुस्त्वं माहिनं महिम्नोपेतं यच्छ्रवो यद्यशो जरिचे स्तोत्रे देयं तद्यशोऽस्मे अस्मास्वधि अधिकत्वेन धेहि ॥ एवा न इंद्रो मघवा विरप्शी-त्यादि ब्राह्मणं । ऐ० ब्रा० ३. ३८. ॥

॥ अथैकविंशी ॥

नू षुत इन्द्र नू गृणान इधं जरिचे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नय्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ २१ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इधं । जरिचे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नय्यं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ २१ ॥

नू षुत इन्द्रेति व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

अयं पंथा इति त्रयोदशर्चमष्टमं सूक्तं त्रैष्टुभं । अत्रानुक्रमणिका । अयं पंथाः सप्तोना संवाद इन्द्रादिति वामदेवानामिति । यस्य वाक्यं स ऋषिर्यो तेनोच्यते सा देवतेति परिभाषितत्वाद्दृष्टिदेवते तत्र तत्र ज्ञातव्ये । अस्मिन् सूक्ते इन्द्रादिति वामदेवसंवादरूपिणी काचिदाख्यायिका श्लोकरूपेण सूच्यते । गर्भस्थो ज्ञानसंपन्नो वामदेवो महामुनिः । मतिं चक्रे न जायेयां योनिदेशात्तु मातृतः ॥ किंतु पार्श्वदितश्चेति ज्ञात्वा नु जननी त्विदं । दध्यौ शान्यै शची देवीमदिति त्विन्द्रमातरं ॥ अदितिस्त्विन्द्रसहिता गर्भिणीमभ्यगादने । अदितीन्द्रवामदेवा संवादमथ चक्रिरे ॥ संवाद इति सूत्रेण कथा सैषात्र सूच्यते । नोक्तो वक्तृविशेषोऽत्र ह्युपदेशेष्वनुक्तिः ॥ अर्थतस्त्ववगंतव्यो वक्तृभेद इति स्थितिः । इन्द्रोऽदितिर्ऋषिश्चास्मिन्मिथः सूक्ते समूचिरे ॥ गर्भे शयानं सुचिरं मातुर्गर्भादनर्गतं । वामदेवं प्रति ब्रूत आद्ययर्चा शतक्रतुः ॥ द्वितीयादिभिरर्द्धचैर्ऋषिरत्राह पंचभिः । न ही न्वस्येति सप्तस्युरर्द्धर्चा अदितेर्वचः ॥ ममच्चन त्वा युवतिरित्यृचः पंच वै मुनेः । दौर्गत्यशान्तिमत्राह वामदेवस्तथान्यथा ॥ एवमर्थाद्वक्तृभेद इति बह्वचशासनं । अर्थो विवेकस्पष्टत्वादुपदेशेषु नेरितः । ऋषिदैवतसिद्ध्यर्थं विवेकादर्थ ईरित इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अयं पंथा अनुवित्तः पुराणो यतो देवा उदजायंत विश्वे ।

अतश्चिदा जनिषीष्ट प्रवृद्धो मा मातरं ममुया पत्नवे कः ॥ १ ॥

अयं । पंथाः । अनुऽवित्तः । पुराणः । यतः । देवाः । उत्ऽअजायंत । विश्वे ।

अतः । चित् । आ । जनिषीष्ट । प्रऽवृद्धः । मा । मातरं । अमुया । पत्नवे । करिति कः ॥ १ ॥

पुराणोऽनादिरयं प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानः पंथा योनिनिर्गमनरूपो मार्गोऽनु
 आनुपूर्व्येण विज्ञः । सर्वैर्जायमानैर्लब्धः । यतो यस्माद्योनिमार्गाद्विश्वे सर्वे देवा
 उदजायन्त उक्कर्षेणोत्पन्ना भवन्ति । तस्माद्योनिमार्गान्मनुष्या उत्पन्ना भवन्ति
 किमु वक्तव्यं । अतश्चिदस्माद्योनिमार्गादेव प्रवृद्धो गर्भे प्रकर्षेण वृद्धिं गतो वा-
 मदेव आ जनिषीष्ट । आ समन्ताज्जायतां । अमुयामूं मातरं पत्नवे पतनाय ।
 मरणायेत्यर्थः । मा कः । मा करोतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नाहमतो निरया दुर्गहैतत्तिरश्चता पार्श्वान्निर्गमाणि ।

बहूनि मे अकृता कर्त्तानि युध्यै त्वेन सं त्वेन पृच्छै ॥ २ ॥

न । अहं । अतः । निः । अय । दुः । गहा । एतत् । तिरश्चता । पार्श्वान् । निः । गमा । नि ।

बहूनि । मे । अकृता । कर्त्तानि । युध्यै । त्वेन । सं । त्वेन । पृच्छै ॥ २ ॥

वामदेव एवमुक्तवन्तमिन्द्रं प्रत्याह । अहमतो योनिमार्गान्न निरया । न निर-
 याणि । न निर्गच्छानि । एतद्योनिनिर्गमरूपं वर्त्म दुर्गहा । दुर्यहं । दुःखेन ग्राह्यं ।
 न प्राप्यं भवतीत्यर्थः । किंतु तिरश्चता तिरश्चीनात्पार्श्वान्निर्गमानि । निर्गच्छानि ।
 योनिदेशादनिर्गतोऽहं पार्श्वं भित्त्वा निर्गच्छानीत्यर्थः । अन्यैरकृतमिदमेव न
 केवलं मया क्रियते किन्त्यैरकृतानि बहूनि कर्माणि कर्त्तानि कर्तव्यानि सन्ति ।
 तेनैकेन सपत्नेन विवदमानेन सह युध्यै । युद्धं करवाणि । तेनैकेन बुभुत्सुना
 संपृच्छै । सम्यक् पृच्छानि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

परायती मातरमन्वचष्ट न नानु गान्यनु नू गमानि ।

त्वष्टुर्गृहे अपिवत्सोममिन्द्रः शतधन्यं चम्बोः सुतस्य ॥ ३ ॥

पराऽयती । मातरं । अनु । अचष्ट । न । न । अनु । गानि । अनु । नु । गमा । नि ।

त्वष्टुः । गृहे । अपिवत् । सोमं । इन्द्रः । शतधन्यं । चम्बोः । सुतस्य ॥ ३ ॥

मयि गर्भे स्थिते सतींद्रो मदीयां मातरं परायती परेतां म्रियमाणामन्वचष्ट ।
 अन्वब्रवीत् । एवमपीदानीं गर्भे स्थितोऽहं पुराणं पंथानं न नानुगानि । नानु-
 गच्छानीति न । किंतु नु क्षिप्रमनुगमानि । अनुगच्छान्येव । वामदेवः स्वकीय-

मकृत्यकारित्वं परिहृत्येन्द्रस्याकृत्यकारित्वमुत्तरार्द्धेन प्रतिपादयति । इन्द्रश्चम्बोः सोमाभिषवफलकयोः सुतस्य सोमं सुतवतोऽभिषुतवतस्त्वष्टुः संबन्धिनि गृहेऽनुपहूतः सन् शतधन्यं बहुधनेन त्रीतं सोममपिवत् । बलात्कारेण सोमस्य पानं कृतवान् । अयमर्थस्तैत्तिरीयैस्त्वष्टा हतपुत्रो वीदं सोममाहरदित्यनुवाके । तै० सं० २. ४. १२. । महता प्रबन्धेन प्रपञ्चितः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

किं स ऋधक्कृणवद्यं सहस्रं मासो जभारं शरदंश्च पूर्वीः ।

नही न्वस्य प्रतिमानमस्यन्तर्जातेषूत ये जनिताः ॥ ४ ॥

किं । सः । ऋधक् । कृणवत् । यं । सहस्रं । मासः । जभारं । शरदः । च । पूर्वीः ।

नहि । नु । अस्य । प्रतिमानं । अस्ति । अन्तः । जातेषु । उत । ये । जनिताः ॥ ४ ॥

अदितिर्यमिन्द्रं सहस्रं बहून्मासो मासान्पूर्वीर्बह्वीः शरदश्च संवत्सरांश्च जभारं वभार ॥ बिभर्तेरिदं रूपं ॥ गर्भे स्थित इन्द्रो बहुषु संवत्सरेष्वदितिं क्लेशितवानित्यर्थः । एवंभूतः स इन्द्रः किं यत्किमपि । सर्वमपीत्यर्थः । ऋधक् विरुद्धं कर्म कृणवत् । अकरोत् । इन्द्रस्याक्षेपमसहमानादितिरिन्द्रमातायेनं प्रति ब्रूते । हे वामदेव जातेषूत्पन्नेष्वन्तर्मध्येऽस्येन्द्रस्य प्रतिमानं न ह्यस्ति । न विद्यते खलु । नु इति पादपूरणार्थः । उतापि च ये देवादयो जनिता जनयितव्या जनयितव्यमाणास्तेषु मध्येऽस्येन्द्रस्य प्रतिमानं नास्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अवद्यमिव मन्यमाना गुहाकरिन्द्रं माता वीर्येण न्यूष्टं ।

अथोदस्थात्स्वयमत्कं वसान आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ॥ ५ ॥

अवद्यंऽइव । मन्यमाना । गुहा । अकः । इन्द्रं । माता । वीर्येण । निऽन्यूष्टं ।

अथ । उत । अस्थात् । स्वयं । अत्कं । वसानः । आ । रोदसी इति । अपृणात् ।

जायमानः ॥ ५ ॥

गुहा गुहायां गहरूपे सूतिकागृहे जातमिन्द्रमवद्यमिव गर्हमिव मन्यमाना जानती मातेन्द्रजनन्यदिति वीर्येण सामर्थ्येन न्यूष्टं नितरां प्राप्तमकः । अकरोत् । अथानन्तरं जायमान उत्पद्यमान इन्द्रः स्वयमेवात्कं तेजो वसान आच्छादकः सन् ।

दधान इत्यर्थः । उदस्थात् । उत्कर्षेणातिष्ठत् । किंच रोदसी द्यावापृथिव्याव-
पृणात् । समन्तात्पूरयामास ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एता अर्षेत्यललाभवंतीऋतावरीरिव संक्रोशमानाः ।

एता वि पृच्छ किमिदं भनन्ति कमापो अद्रिं परिधिं रुजन्ति ॥ ६ ॥

एताः । अर्षेति । अललाऽभवंतीः । ऋतावरीऽइव । संऽक्रोशमानाः ।

एताः । वि । पृच्छ । किं । इदं । भनन्ति । कं । आपः । अद्रिं । परिऽधिं । रुजन्ति ॥ ६ ॥

अललाभवंतीरललेत्येवंरूपं शब्दं कुर्वत्य ऋतावरीरिवोदकवत्य एवैता
नद्यः संक्रोशमाना इन्द्रमहत्त्वप्रतिपादकोद्भूतेन हर्षेण बहुविधं शब्दायमानाः
सत्योऽर्षेति । गच्छन्ति । एवंभूता नद्य इदं किं भनन्ति श्रोत्रग्राह्यं शब्दायमानं
किं वदन्तीममर्थं हे ऋषे त्वमेता नदीर्वि पृच्छ । विशेषेण पृष्टवान् भव । एवं
संपृच्छ । विचारिते सत्येच्छब्दायमानमिन्द्रमाहात्म्यस्यैव वचनं भवतीत्यर्थः । किंच
आप उदकानि परिधिमावरकं कमद्रिं कं मेघं रुजन्ति । भजन्ति । आपः कमपि
मेघं न भजन्ति किंतु इन्द्रो मम पुत्र एवोदकावरकं मेघं भङ्क्तापः प्रवर्तयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

किमु ध्विदस्मै निविदो भनन्तेन्द्रस्यावद्यं दिधिषन्त आपः ।

ममैतान्पुत्रो महता वधेन वृत्रं जघन्वाँ असृजद्वि सिंधून् ॥ ७ ॥

किं । ऊं इति । स्वित् । अस्मै । निऽविदः । भनन्त । इन्द्रस्य । अवद्यं । दिधिषन्ते । आपः ।

मम । एतान् । पुत्रः । महता । वधेन । वृत्रं । जघन्वान् । असृजत् । वि । सिंधून् ॥ ७ ॥

येन्द्रो वृत्रासुरं हतवान् तदा शाश्वती ब्रह्महत्यां प्राप्नवानिति वामदेवस्या-
भिप्रायमुन्नीयादितिराह । निविदः । मरुत्वतीयशस्त्रे प्रयुज्यमानानि मरुत्तोत्रो
मरुद्गण इत्यादीनीन्द्रस्तुतिप्रतिपादकानि कानिचित्पदानि निविच्छेदोच्यन्ते ।
ता निविदोऽस्मा इमं वृत्रवधनिमित्तं ब्रह्महत्यारूपं पापं प्राप्नुवंतमिन्द्रं किमु
ध्विद् भनन्त । भनन्ति । किं वदन्तीति चेत् तर्हि पापरहितं मत्वा निविदः

स्तुवंति । कथमिन्द्रस्य पापरहितत्वं । उच्यते । आपः फेनरूपेणास्येन्द्रस्यावद्यं
ब्रह्महत्यादिरूपं पापं दिधिषन्ते । धारयन्ति । मम पुत्रो मदीयः पुत्र इन्द्रो महता
प्रभूतेन वधेन । वध इति वज्रनामैतत् । वज्रेण वृचं जघन्वान् । हतवान् । तत
एतान् सिंधूनुदकानि व्यसृजत् । विशेषेण स्वैरत्वेन सन्तुं सृष्टवान् । इन्द्रेणोत्सृष्टा
आपस्तस्य पापं जगृहुरित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ममच्चन त्वा युवतिः परास ममच्चन त्वा कुषवा जगार ।

ममच्चिदापः शिशवे ममृङ्मुर्ममच्चिदिन्द्रः सहसोदतिष्ठत् ॥ ८ ॥

ममत् । चन । त्वा । युवतिः । पराऽआस । ममत् । चन । त्वा । कुषवा । जगार ।

ममत् । चित् । आपः । शिशवे । ममृङ्मुः । ममत् । चित् । इन्द्रः । सहसा । उत । अतिष्ठत् ॥ ८ ॥

सूक्तशेषेण ऋषिरिन्द्रं स्तौति । हे इन्द्र ममच्चन माद्यन्त्येव । प्रमत्तैवेत्यर्थः ।
युवतिस्त्वदीया मातादितिस्त्वा त्वां परास । पराचिक्षेप । किंच कुषवानास्त्री
राक्षसी सा ममच्चन प्रमत्तैव त्वा त्वां जगार । गिरति स्म । हे इन्द्र ममच्चित्प्र-
माद्यन्त्य एवापः शिशवे जाताय तुभ्यं ममृङ्मुः । सुखयांचक्रुः । ममच्चित् मा-
द्यन्तेवेन्द्रः सहसा स्वेन वीर्येणोदतिष्ठत् । सूतिकागृहाद्राक्षसी बाधमानः सन्
उत्कर्षेण तस्थौ ॥

॥ अथ नवमी ॥

ममच्चन ते मघवन्भ्यंसो निविविध्वाँ अप हनू जघान ।

अथा निविद्ध उत्तरो बभूवाञ्छिरो दासस्य सं पिण्णवधेन ॥ ९ ॥

ममत् । चन । ते । मघऽवन् । विऽअंसः । निऽविऽविध्वान् । अप । हनू इति । जघान ।

अथ । निऽविद्धः । उत्तरो । बभूवान् । शिरः । दासस्य । सं । पिण्णक् । वधेन ॥ ९ ॥

हे मघवन्धनवन्निन्द्र ममच्चन प्रमाद्यन्तेव भ्यंसो नाम राक्षसी निविविध्वान्
प्रविध्यन् ते हनू त्वदीये हनू मुखपार्श्वे अपजघान । अपहतवान् । अथ अथा-
नंतरं हे इन्द्र निविद्धो राक्षसेन ताडितस्त्वमुत्तरो भ्यंसादधिकबलो बभूवान् भूतः
सन् दासस्य स्त्रीणस्य भ्यंसस्य शिरो वधेन वज्रेण संपिण्णक् । पिष्टवानसि ॥

॥ अथ दशमी ॥

गृष्टिः ससूव स्थविरं तवागामनाधृष्यं वृषभं तुममिंद्रं ।

अरींळ्हं वत्सं चरथाय माता स्वयं गातुं तन्वे इच्छमानं ॥ १० ॥

गृष्टिः । ससूव । स्थविरं । तवागां । अनाधृष्यं । वृषभं । तुमं । इंद्रं ।

अरींळ्हं । वत्सं । चरथाय । माता । स्वयं । गातुं । तन्वे । इच्छमानं ॥ १० ॥

गृष्टिः काचिद्गौर्वत्सं यथा ससूव सुषुवे तथा मातेन्द्रजनन्यदितिश्चरथाय
स्वेच्छया संचरणायेन्द्रं ससूव । सुषुवे । कीदृशमिंद्रं । स्थविरं वयसा प्रवृद्धं तवागां
प्रवृद्धबलमनाधृष्यं शत्रुभिरनभिभाष्यं वृषभं सेचनसमर्थं तुमं प्रेरकमरींळ्हं शत्रु-
भिरनभिभूतं स्वयं गातुमन्यनिरपेक्षगमनं तन्वे शरीरायेच्छमानमिच्छंतं ॥

॥ अथैकादशी ॥

उत माता महिषमन्वेनदमी त्वां जहति पुत्र देवाः ।

अथाब्रवीद्वृत्रमिंद्रो हनिष्यन्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व ॥ ११ ॥

उत । माता । महिषं । अनुं । अवेनत् । अमी इति । त्वां । जहति । पुत्र । देवाः ।

अथा । अब्रवीत् । वृत्रं । इन्द्रः । हनिष्यन् । सखे । विष्णो इति । वितरं । वि । क्रमस्व ॥ ११ ॥

उतापिच हे मदीय पुत्रेन्द्र अमी बह्यादयो देवास्त्वा त्वां जहति त्यजंति
इत्युक्तवतींद्रस्य मातादितिरिंद्रं महिषं महातं । महिष इति महन्नामैतत् ।
अन्वेनत् । अयाचत । अथानंतरं हे विष्णो व्यापनशील हे सखे मित्रभूत
हरे त्वं वृत्रं हनिष्यन् हंतुमिच्छन् वितरं विक्रमस्व । अतिपराक्रमी भवेतींद्रो
विष्णुमब्रवीत् । उवाच ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

कस्ते मातरं विधवांमचक्रच्छयुं कस्त्वामजिघांसचरंतं ।

कस्ते देवो अधि माडीक आसीद्यत्प्राक्षिणाः पितरं पाद्गृह्य ॥ १२ ॥

कः । ते । मातरं । विधवां । अचक्रत् । शयुं । कः । त्वां । अजिघांसत् । चरंतं ।

कः । ते । देवः । अधि । माडीके । आसीत् । यत् । प्रा । अक्षिणाः । पितरं । पाद्गृह्य ॥ १२ ॥

हे इंद्र यद्यस्मात्कारणात्पितुः सकाशाज्जनिष्यमाणाङ्गीतस्त्वं त्वदीयं पितरं

पादगृह्य पादेषु गृहीत्वा प्राक्षिणाः प्रकर्षेणावधीः तस्मात्कारणात्ते त्वत्तोऽन्यः
 को देवो मातरं स्वकीयजननीं विधवां पितृवधेन पतिरहितामचक्रत् । अकरोत् ।
 कस्त्वत्तोऽन्यः शयुं शयानं चरंतं जाग्रतं वा त्वामजिघांसत् । हंतुमैच्छत् । ते त्वत्तोऽन्यः
 को देवो माडीके प्रजानां सुखकरणेऽधि अधिक आसीत् । अयमर्थः ऋक्सामे
 वै देवेभ्य इत्यनुवाके यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायदित्यादिब्राह्मणेन । तै० सं० ६.१.३.६. ।
 तैत्तिरीयकैर्बहुधा प्रपंचितः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अवर्त्या ऋनुं आत्राणि पेचे न देवेषु विविदे मर्दितारं ।

अपश्यं जायाममहीयमानामर्धा मे श्येनो मध्वा जभार ॥१३॥

अवर्त्या । ऋनुः । आत्राणि । पेचे । न । देवेषु । विविदे । मर्दितारं ।

अपश्यं । जायां । अमहीयमानां । अर्ध । मे । श्येनः । मधु । आ । जभार ॥१३॥

अनया वामदेवः स्वकीयं दारिद्र्यं सूचयन्निद्रस्योत्कर्षमाह । वामदेवोऽहम-
 वर्त्या जीवनोपायराहित्येन ऋनुः ऋनुकसंबन्धीन्यात्राणि पुरीतन्ति पेचे । अपचं ।
 देवेषु द्योतमानेषु बह्वादिषु मध्य इन्द्रादन्यं मर्दितारं सुखयितारं न विविदे । न
 लेभे । किंच जायां स्वकीयां भार्याममहीयमानामश्वाघनीयामपश्यं । अद्राक्षं ।
 अध अथानंतरं श्येनः श्येनवच्छीघ्रगामीद्रो मे मह्यं मधु मधुरोपेतमुदकमाज-
 भार । आजहार ॥

॥ इति तृतीयस्य पंचमे षड्विंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
 धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
 तृतीयाष्टके पंचमोऽध्यायः संपूर्णः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थे मंडले द्वितीयानुवाकेऽष्टसूक्तानि व्याख्यातानि । एवा त्वामिंद्रेत्येका-
दर्शं नवमं सूक्तं । तस्य मंडलादिपरिभाषया वामदेव ऋषिः । अनादेशपरि-
भाषया त्रिष्टुप् छंदः । इंद्रो देवता । तथा चानुक्रांतं । एवैकादशेति ॥ अग्निष्टोमे
माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्र इदं सूक्तं । सूच्यते हि । एवा त्वामिंद्रोऽश्वेषु पु णः
सुमना उपाक इति याज्या । आ० ५. १६. । इति ॥ पृष्ठचाभिप्लवषडहयोः प्रथ-
मेऽहनि मैत्रावरुणशस्त्रेऽहीनसूक्तं तत्स्थाने त्रीणि संपातसूक्तानि । तत्रेदं प्रथमं
सूक्तं । सूचितं च । एवा त्वामिंद्र यन्न इंद्रः । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ए॒वा त्वामि॑न्द्र वज्रि॒न्नत्र॑ वि॒श्वे दे॒वासः॑ सु॒हवा॑स॒ ऊमाः॑ ।

म॒हामु॑भे रोद॑सी वृ॒द्धमृ॑ष्वं निरे॒कमि॑द्वृ॒णते॑ वृ॒त्रह॑त्ये ॥ १ ॥

ए॒व । त्वां । इं॒द्र । वज्रि॒न् । अ॒त्र । वि॒श्वे । दे॒वासः । सु॒ऽहवा॑सः । ऊ॒माः ।

म॒हां । उ॒भे इति॑ । रोद॑सी इति॑ । वृ॒द्धं । ऋ॒ष्वं । निः । ए॒कं । इत् । वृ॒णते॑ । वृ॒त्रऽह॑त्ये ॥ १ ॥

अत्रास्मिन्यज्ञे वज्रिन् हे वज्रवन्निद्र सुहवासः सुहवाः शोभनाह्वाना ऊमा
रक्षका विश्वे देवासः सर्वे देवा उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ च एवैवमुक्तप्रकारेण
स्तूयमानं महां महान्तं प्रभूतं वृद्धं गुणैः प्रवृद्धमृष्वं दर्शनीयं त्वामेकमिदेकमेव
वृत्रहत्ये वृत्रहननार्थं निर्वृणते । निःशेषेण संभजंते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒वा॒सृ॒जंत॑ जि॒व्रयो॑ न दे॒वा भु॒वः॑ स॒म्रा॒जि॑न्द्र स॒त्ययो॑निः ।

अ॒ह॒न्नि॒हिं परि॑श्या॒नम॑र्णः प्र॒ वर्त॑नी॒रर॑दो वि॒श्वधे॑नाः ॥ २ ॥

अ॒व । अ॒सृ॒जंत॑ । जि॒व्रयः॑ । न । दे॒वाः । भु॒वः । सं॒ऽरा॒ट् । इं॒द्र । स॒त्यऽयो॑निः ।

अ॒ह॒न् । अ॒हिं । परि॑ऽश्या॒नं । अ॒र्णः । प्र । वर्त॑नीः । अ॒र॒ट् । वि॒श्वऽधे॑नाः ॥ २ ॥

हे इन्द्र देवास्त्वां जिघ्रयो न जीर्णाः प्रवृद्धाः पितरो यूनः पुत्रानिवावासृजंत । असुरवधार्थं प्रैरयन् । ततो हे इन्द्र सत्ययोनिः सत्यनिवासस्त्वं सम्राट् सर्वेषां लोकानामधीश्वरो भुवः । अभवः । अर्ण उदकं लक्ष्मीकृत्य परिशयानं परितः समन्ताच्छयनं कुर्वंतमहिं वृत्रासुरमहन् । अवधीः । विश्वधेना विश्वस्य प्रीणयि-
त्रीर्वर्तनीः सर्वत्र प्रवर्तिका नदीः प्रारदः । प्रकर्षेण विलेखनं कृतवानसि । इन्द्रो वृत्रं हत्वा तेनावृतान्युदकानि प्रवाहरूपेण प्रवर्तयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अतृणुवंतं वियंतमबुध्यमबुध्यमानं सुषुपाणमिन्द्र ।

सप्त प्रति प्रवत आशयानमहिं वज्रेण विरिणा अपर्वन् ॥ ३ ॥

अतृणुवंतं । विऽयंतं । अबुध्यं । अबुध्यमानं । सुषुपानं । इन्द्र ।

सप्त । प्रति । प्रऽवतः । आऽशयानं । अहिं । वज्रेण । वि । रिणाः । अपर्वन् ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वमतृणुवंतं भोगेष्वतृणुवंतं वियतं शिथिलांगमबुध्यं दुर्विज्ञानमबुध्य-
मानं किमप्यजानंतं सुषुपाणं सुप्तं सप्त सर्पणस्वभावाः प्रवतोऽपः प्रत्याशयान-
मावृत्य तिष्ठंतमहिं वृत्रमपर्वन् अपर्वणि पौर्णमास्यां वज्रेण विरिणाः । व्यरिणाः ।
विशेषेण हतवानसि । पौर्णमास्यां वृत्रवधस्त्वष्टा हतपुत्र इत्यनुवाके घ्नन्ति वा एनं
पौर्णमास आमावास्यायां पाययन्तीति तैत्तिरीयेऽप्युक्तः । तै० सं० २.५. २.५. ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अक्षोदयच्छवसा क्षामं बुध्नं वारं वातस्तविषीभिरिन्द्रः ।

दृळ्हा न्यौभ्रादुशमानं ओजोऽवाभिनत्कुभः पर्वतानां ॥ ४ ॥

अक्षोदयत् । शवसा । क्षामं । बुध्नं । वाः । न । वातः । तविषीभिः । इन्द्रः ।

दृळ्हा । नि । औभ्रात् । उशमानः । ओजः । अव । अभिनत् । कुभः । पर्वतानां ॥ ४ ॥

इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तः शवसा बलेन बुध्नमंतरिक्षं क्षाम क्षीणोदकमक्षोदयत् ।
संपिपेष । तत्र दृष्टान्तः । वातो वायुस्तविषीभिर्बलैर्वानं उदकमिव तद्वत् ।
किंच ओजो बलमुशमानः कामयमान इन्द्रो दृळ्हानि दृढानि स्थिराण्यप-
भ्राणि न्यौभ्रात् । अभांक्षीत् । तथा पर्वतानां गिरीणां कुभः पक्षानवाभिनत् ।
अत्यंतमभैसीत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अभि प्र ददुर्जनयो न गर्भे रथा इव प्र ययुः साकमद्रयः ।

अतर्पयो विसृत उज्ज ऊर्मीन् वृताँ अरिणा इंद्र सिंधून् ॥ ५ ॥

अभि । प्र । ददुः । जनयः । न । गर्भे । रथाः । इव । प्र । ययुः । साकं । अद्रयः ।

अतर्पयः । विऽसृतः । उज्जः । ऊर्मीन् । त्वं । वृतान् । अरिणाः । इंद्र । सिंधून् ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वामद्रयो मरुतो जनयो जनन्यो गर्भे न पुत्रमिवाभिप्रददुः । अभि-
जग्मुः । किंच रथा इव रंहणशीला रथा यथा तथा वृत्रवधार्थं त्वया साकं प्र
ययुः । प्रकर्षेणायासिषुः । हे इंद्र त्वं विसृतो विसरणशीला नदीरतर्पयः । अङ्घ्रि-
रपूरयः । तथोर्मीन्मेघानुजः । अवधीः । तथा त्वं वृतान्वृत्रेणावृतान् सिंधून-
पोऽरिणाः । प्रैरयः ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं महीमवनिं विश्वधेनां तुर्वीतये वय्याय क्षरंती ।

अरमयो नमसैजदर्णः सुतरणाँ अकृणोरिंद्र सिंधून् ॥ ६ ॥

त्वं । मही । अवनिं । विश्वऽधेनां । तुर्वीतये । वय्याय । क्षरंती ।

अरमयः । नमसा । एजत् । अर्णः । सुऽतरणान् । अकृणोः । इंद्र । सिंधून् ॥ ६ ॥

हे इंद्र त्वं मही महती विश्वधेनां विश्वस्य प्रीणयित्री तुर्वीतये तुर्वीतिनाम्ने
राज्ञे वय्याय वय्यनाम्ने च क्षरंतीमभीष्टान् कामान्दुहंतीमवनिं भूमिं नमसान्नै-
जदेजता चलतारणोऽर्णसोदकेन चारमयः । रमयसि । इंद्रः पृथिवीमन्नोदकसमृद्धां
करोतीत्यर्थः । किंच हे इंद्र त्वं सिंधून् जलानि सुतरणान् सुष्ठु तीर्णान्यकृणोः ।
अकाषीः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रायुवो नभन्वोऽन वक्त्रा ध्वसा अपिन्वद्युवतीः तज्ञाः ।

धन्वान्यज्जाँ अपृणक्तृषाणाँ अधोगिंद्रः स्तर्योऽदंसुपत्नीः ॥ ७ ॥

प्र । अयुवः । नभन्वः । न । वक्त्राः । ध्वसाः । अपिन्वत् । युवतीः । तज्ञाः ।

धन्वानि । अजान् । अपृणक् । तृषाणान् । अधोक् । इंद्रः । स्तर्यः । दंऽसुपत्नीः ॥ ७ ॥

इंद्रो नभन्वः शत्रूणां हिंसिका वक्त्रा न सेना इव ध्वसाः कूलानां ध्वंसिका युवतीरङ्गिर्मिश्रिता ऋतज्ञा ऋतस्यान्नस्य जनयिचीरयुवः । अयुव इति नदीनामैतत् । अयगामिनीर्नदीः प्रापिन्वत् । प्रकर्षेणापूरयत् । तथा धन्वानि निर्जलानुन्नतान्देशांश्च वृष्ट्यापृणक् । अपूरयत् । तथाज्जान्मार्गस्य गंतृत् तृषाणान् पिपासया युक्तान् पुरुषानपृणक् । अपूरयत् । किंच इंद्रो दंसुपत्नीः । दमनपरा असुराः सुष्ठु पतयो यासां ताः स्तर्यः स्तरीर्निवृत्तप्रसवा गा अधोक् । अधुक्षत् । इंद्रो राक्षसकृतनिरोधदुःखान्निरुद्धप्रसवा अपि गा विमुच्य सप्रसवाश्चकारेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पूर्वीरुषसः शरदश्च गूर्ता वृचं जघन्वाँ असृजद्वि सिंधून् ।

परिष्ठिता अतृणवृद्धधानाः सीरा इंद्रः सवितवे पृथिव्या ॥ ८ ॥

पूर्वीः । उषसः । शरदः । च । गूर्ताः । वृचं । जघन्वान् । असृजत् । वि । सिंधून् ।

परिऽस्थिताः । अतृणत् । वृद्धधानाः । सीराः । इंद्रः । सवितवे । पृथिव्या ॥ ८ ॥

वृचं वृचाख्यमसुरं जघन्वान्हतवानिंद्रो गूर्तास्तमिस्रया गीर्णाः पूर्वीर्बह्वीरुषसः शरदश्च संवत्सरांश्च व्यसृजत् । विशेषेण ससर्ज । तथा सिंधून् वृचेणावृतान्युदकानि व्यसृजत् । किंच परिष्ठिता मेघेषु परितः स्थिता वृद्धधाना वृचेण परितो बध्यमाना सीरा नदीः । सीरा इति नदीनामैतत् । पृथिव्या पृथिवीरूपेण मार्गेण सवितवे सवितुं गमनार्थमतृणत् । अविध्यत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

वल्मीभिः पुत्रमयुवो अदानं निवेशनाद्वरिव आ जभर्थ ।

अंधो अख्यदहिमाददानो निर्भूदुखच्छित्समरंत पर्व ॥ ९ ॥

वल्मीभिः । पुत्रं । अयुवः । अदानं । निऽवेशनात् । हरिऽवः । आ । जभर्थ ।

वि । अंधः । अख्यत् । अहिं । आऽदानः । निः । भूत् । उखऽछित् । सं । अरंत । पर्व ॥ ९ ॥

हे हरिवो हरिसंज्ञाश्रोपेतेंद्र त्वं वल्मीभिरुपजिह्विकाभिरदानमद्यमानमयुवः । अयू नाम काचित् । तस्याः पुत्रं निवेशनाद्वल्मीकाख्यात्स्यानादाजभर्थ । आहतवानसि । आददान इंद्रेणाह्रियमाणोऽयुवः पुत्रोऽंधः पूर्वमंधः सन् अहिं सर्पं व्यख्यत् । विशेषेणापश्यत् । ततो निर्भूत् । वल्मीकान्निर्गतोऽभूत् । उखच्छि-

द्वत्मीकाख्याया उखायाग्धेदकानि पर्व पर्वारण्यस्य सर्वाण्यंगानां शिथिलानि
पर्वारिण समरंत । समगच्छंत । उपजिह्विकाभिः शिथिलीकृतान्ययुवः पुत्रस्य
पर्वारिण्द्रिण समधीयन्तेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्र ते पूर्वाणि करणानि विप्राविद्वाँ आह विदुषे करांसि ।

यथायथा वृष्ण्यानि स्वगूर्तापांसि राजन्नर्याविवेपीः ॥ १० ॥

प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । विप्र । आऽविद्वान् । आह । विदुषे । करांसि ।

यथाऽयथा । वृष्ण्यानि । स्वऽगूर्ता । अपांसि । राजन् । नर्या । अविवेपीः ॥ १० ॥

हे राजन्नाजमानेन्द्र वृष्ण्यानि वर्षणयोग्यानि स्वगूर्ता स्वगूर्तानि स्वय-
मुद्गीर्णानि नर्या नर्याणि मनुष्यहितान्यपांसि त्वत्संबन्धीनि कर्माणि यथायथा-
विवेपीर्ब्याप्नोः । अकाशीरिति यावत् । तथातथा हे विप्र प्राज्ञेन्द्र विदुषे विदुषः
सर्वे जानतस्ते त्वत्संबन्धीनि पूर्वाणि पुरातनानि करणानि कर्माण्याविद्वान् आस-
मन्ताज्जानन् वामदेवः करांसि त्वदीयानि कर्माणि प्र प्रकर्षेणाह । ब्रवीति ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू षुत इन्द्र नू गृणान इषं जरिचे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नयं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इषं । जरिचे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नयं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र नु क्षिप्रं स्तुतः पूर्वैर्ऋषिभिः संस्तुतो नु क्षिप्रं गृणानोऽस्माभिः स्तूय-
मानस्त्वमिषमन्नं जरिचे स्तोत्रे मह्यं नद्यो नाद्भिर्नदीरिव पीपेः । प्यायय ।
प्रवृद्धं कुरु । हे हरिवो हरिसंज्ञकाश्चोपेतेंद्र ते तुभ्यं नयं नवतरं ब्रह्म स्तोत्रम-
कारि । अस्माभिः क्रियते । रथ्यो रथवंतो वयं धिया प्रज्ञारूपया स्तुत्या सदा-
सास्त्वां सर्वदा भजमानास्त्वदर्थं हवीरूपस्यान्नस्य दातारो वा स्याम । भूयास् ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

आ न इन्द्रेत्येकादशर्चं दशमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं चैष्टुभमैन्द्रं । आ न इत्यनुक्र-
मणिका ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः प्रथमेऽहनि निष्केवल्य एतन्निविद्वानीयं ।

सूचितं च । आ न इन्द्र इति निष्केवल्यं । आ० ७. ५. । इति ॥ महाव्रतेऽप्येतत्सं-
पातसूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूचितं च । आ न इन्द्रो दूरादा न आसादिति
संपातः । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ न इन्द्रो दूरादा न आसादभिष्टिकृदवसे यासदुग्रः ।

ओजिष्ठेभिर्नृपतिर्वज्रबाहुः संगे समत्सु तुर्वणिः पृतन्यून् ॥ १ ॥

आ । नः । इन्द्रः । दूरात् । आ । नः । आसात् । अभिष्टिऽकृत् । अवसे । यासत् । उग्रः ।

ओजिष्ठेभिः । नृऽपतिः । वज्रऽबाहुः । संऽगे । समत्ऽसु । तुर्वणिः । पृतन्यून् ॥ १ ॥

अभिष्टिकृद्यजमानसंबन्धिनामभिष्टीनां कर्तोयस्तेजस्वीन्द्रो नोऽस्माकमवसे
रक्षणाय दूरादायासत् । आयातु । आगच्छतु । अपि च आसादासन्नादंतिकाच्च
नोऽस्माकमवसे रक्षणाययासत् । आयातु । कीदृशः । समत्सु संग्रामेषु संगे
शत्रुभिः संयोगे सति पृतन्यून् शत्रून् तुर्वणिर्हिसन् वज्रबाहुर्वज्रहस्तो नृपतिर्वृ-
ष्टिद्वारा नृणां मनुष्याणां पालक ओजिष्ठेभिरतिशयेन तेजस्विभिर्मरुद्भिर्युक्त
इति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ न इन्द्रो हरिभिर्यावच्छार्वाचीनोऽवसे राधसे च ।

तिष्ठाति वज्री मघवा विरप्शीमं यज्ञमनु नो वाजसातौ ॥ २ ॥

आ । नः । इन्द्रः । हरिऽभिः । यातु । अच्छ । अर्वाचीनः । अवसे । राधसे । च ।

तिष्ठाति । वज्री । मघऽवा । विऽरप्शी । इमं । यज्ञं । अनु । नः । वाजऽसातौ ॥ २ ॥

अर्वाचीनोऽस्मदभिमुख इन्द्रोऽवसेऽस्मदीयाय रक्षणाय राधसे च धनाय च
नोऽच्छास्मानभिलक्षीकृत्य हरिभिरश्वैः सहायातु । आगच्छतु । किंच वज्री वज्र-
वान्मघवा धनवान्विरप्शी महान् । विरप्शीति महन्नामसु पाठात् । अस्मदीयस्य
कर्मणो वृष्टिभिरसुरादिभिः सह नोऽस्माकं वाजसातौ युद्धे प्राप्ते सतीममस्मदीयं
यज्ञमनूद्दिश्य तिष्ठाति । तिष्ठतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इमं यज्ञं त्वमस्माकमिन्द्र पुरो दधत्सनिथसि क्रतुं नः ।

श्वघ्नीव वज्रिन्त्स नये धनानां त्वया वयमर्यं आजिं जयेम ॥ ३ ॥

इ॒मं । य॒ज्ञं । त्वं । अ॒स्माकं । इ॒न्द्र । पु॒रः । द॒धत् । स॒नि॒ष्य॒सि । क्र॒तुं । नः ।

श्व॒भीऽइ॒व । व॒ज्रिन् । स॒नये॑ । ध॒नानां॑ । त्वया॑ । व॒यं । अ॒र्यः । आ॒जिं । ज॒येम॑ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्मान्पुरो दधत् पुरस्कृतान् कुर्वन् अस्माकं क्रतुं क्रियमाण-
मिमं यज्ञं सनिष्यसि । संभजिष्यसि । अपि च श्वभीव मृगयुर्मृगानिव हे वज्रिन्
वज्रवन्निद्र त्वयार्योऽर्यः स्तोतारो वयं धनानां पश्वादिधनानां सनये लाभायाजिं
शत्रुसंबन्धिनं संग्रामं जयेम । संजीयास्म ॥

अग्निष्टोमे मध्यंदिनसवने मैत्रावरुणस्योशन्नु षु ण इति शस्त्रयाज्या । सूचितं
च । उशन्नु षु णः सुमना उपाक इति याज्या । आ० ५. १६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्थी ॥

उ॒शन्नु॒ षु॒ णः॑ सु॒मना॑ उपा॒के सोम॑स्य॒ नु सु॒षुत॑स्य स्वधावः ।

पा इ॒न्द्र प्र॑तिभृतस्य॒ मध्वः॑ स॒मं॒ध॒सा म॑मदः पृ॒ष्ठचे॑न ॥ ४ ॥

उ॒शन् । जुं॑ इति । सु । नः । सु॒ऽमनाः॑ । उपा॒के । सोम॑स्य । नु । सु॒ऽसुत॑स्य । स्व॒धाऽवः॑ ।

पाः । इ॒न्द्र । प्र॑तिभृतस्य । मध्वः । सं । अं॒ध॒सा । म॒मदः॑ । पृ॒ष्ठचे॑न ॥ ४ ॥

हे स्वधावोऽन्नवन्निद्र सुमनाः शोभनमनस्कस्त्वमुपाके समीपे नोऽस्मानुशन्नु
सु अत्यंतं कामयमानः सन् सुषुतस्य सुषुभिषुतं प्रतिभृतस्य संभृतं मध्वो मादकं
सोमस्य सोमं नु क्षिप्रमेव पाः । पिव । पृष्ठचेन । पृष्ठचशब्देन माध्यंदिनसवन
उद्गातृभिरुज्जीयमानं स्तोत्रमुच्यते । तत्संबन्धिनांधसा पीतेन सोमेन संममदः ।
प्रहृष्टो भव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि॒ यो र॑र॒प्शे ऋ॒षिभि॑र्न॒वेभि॑र्वृ॒क्षो न प॒क्कः॑ सृ॒ण्यो न जे॑ता ।

म॒र्यो न॑ योषा॒म॒भि म॒न्य॒मा॒नोऽच्छा॑ वि॒व॒क्त्रि॒ पुरु॑हूतमि॒न्द्रं ॥ ५ ॥

वि । यः । र॒र॒प्शे । ऋ॒षिऽभिः । न॒वेभिः । वृ॒क्षः । न । प॒क्कः । सृ॒ण्यः । न । जे॑ता ।

म॒र्यः । न । योषा॑ । अ॒भि । म॒न्य॒मा॒नः । अ॒च्छ । वि॒व॒क्त्रि॒ पुरु॑ऽहूतं । इ॒न्द्रं ॥ ५ ॥

पक्कः पक्कफलो वृक्षो न वृक्ष इव । अत्र सृणिशब्दोऽकुशवाची । तेनायुधमात्रं
लक्ष्यते । सृण्य आयुधकुशलो जेता न शत्रुविजयी वीरपुरुष इव यो नवेभिर्न-
वैर्नूतनैर्ऋषिभिर्वि ररप्शे विविधं स्तूयते स्तोताहं पुरुहूतं बहुभिराहूतं तमिन्द्र-

मच्छाभिलक्षीकृत्य विवक्ति । विशेषेण वच्मि । स्तौमि । तच्च दृष्टान्तः । अभिमन्य-
मानो मदीयेयं योषिदित्यभिजानन्मर्यो मर्यो योषां न स्त्रीमिव तद्वत् ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

गिरिर्न यः स्वतवाँ ऋष्व इंद्रः सनादेव सहसे जात उग्रः ।

आदर्ता वज्रं स्थविरं न भीम उद्भेव कोशं वसुना न्यृष्टं ॥ ६ ॥

गिरिः । न । यः । स्वऽतवान् । ऋष्वः । इंद्रः । सनात् । एव । सहसे । जातः । उग्रः ।

आऽदर्ता । वज्रं । स्थविरं । न । भीमः । उद्भाऽइव । कोशं । वसुना । निऽन्यृष्टं ॥ ६ ॥

गिरिर्न पर्वत इव स्वतवान् स्वयं प्रवृद्ध ऋष्वो महान् । ऋष्व इति
महन्नाम महत् ब्रह्म ऋष्व इति तन्नामसु पाठात् । उग्र ओजस्वी य इंद्रः सहसे
शचोरभिभवाय सनादेव चिरादेव जात उत्पन्नो भीमः शत्रूणां भयंकरः स इंद्र
उद्भेव कोशमुदकेन जलपात्रमिव वसुना तेजसा न्यृष्टं निगतं स्थविरं बृहद्वज्रं
न वज्रं च । नेति चार्थे । आदर्ता । आहतवानासीत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न यस्य वर्ता जनुषा न्वस्ति न राधस आमरीता मघस्य ।

उद्वावृषाणस्तविषीव उग्रस्सभ्यं दद्धि पुरुहूत रायः ॥ ७ ॥

न । यस्य । वर्ता । जनुषा । नु । अस्ति । न । राधसः । आऽमरीता । मघस्य ।

उत्ऽववृषाणः । तविषीऽवः । उग्र । अस्सभ्यं । दद्धि । पुरुऽहूत । रायः ॥ ७ ॥

हे इंद्र यस्य तव कश्चिज्जनुषा जन्मना स्वत एव नु सत्यं वर्ता वारयिता
नास्ति । राधसो यज्ञादिकर्मणां साधकस्य मघस्य त्वया दीयमानस्य धनस्याम-
रीता कश्चिदपि नाशयिता नास्ति हे तविषीवो बलवन्नुग्र तेजस्विन् हे पुरुहूत
बहुभिराहूतेन्द्र उद्वावृषाणोऽभीष्टान् कामान्वर्षकस्त्वं रायः पश्वादिधनान्यस्सभ्यं
स्तोतृभ्यो दद्धि । देहि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ईक्षे राय क्षयस्य चर्षणीनामुत व्रजमपवर्तासि गोनां ।

शिश्नानरः समिथेषु प्रहावान्वस्वो राशिमभिनेतासि भूरि ॥ ८ ॥

ईक्षे। रायः। क्षयस्य। चर्षणीनां। उत। व्रजं। अपऽवर्ता। असि। गोनां।
शिक्षाऽनरः। संऽइथेषु। प्रहाऽवान्। वस्वः। राशिं। अभिऽनेता। असि। भूरिं ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वं चर्षणीनां प्रजानां रायो धनस्य क्षयस्य गृहस्य चेष्टे। ईक्षसे।
उतापि च गोनां गवां व्रजं समूहमपवर्तापवारकोऽसि। निरोधकेभ्योऽसुरेभ्यो
गवां मोचयिता भवसीत्यर्थः। किंच हे इंद्र शिक्षानरः शिक्षया नेता प्रज्ञानां
शासकः समिथेषु युद्धेषु प्रहावान् प्रहरणवांस्त्वं भूरिं प्रभूतं वस्वो धनस्य राशिं
समूहमभिनेतासि। प्रापयिता च भवसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

कया तच्छृण्वे शच्या शचिष्ठो यया कृणोति मुहु का चिदृष्वः।
पुरु दाश्रुषे विचयिष्ठो अंहोऽथा दधाति द्रविणं जरित्रे ॥ ९ ॥
कया। तत्। शृण्वे। शच्या। शचिष्ठः। यया। कृणोति। मुहु। का। चित्। ऋष्वः।
पुरु। दाश्रुषे। विऽचयिष्ठः। अंहः। अथ। दधाति। द्रविणं। जरित्रे ॥ ९ ॥

शचिष्ठोऽतिशयेन प्राज्ञः। तदिति लिंगव्यत्ययः। तत् स इंद्रः कया शच्या
कया प्रज्ञया। शचीति प्रज्ञानामैतत्। शृण्वे। श्रूयते। ऋष्वो महानिद्रो मुहु
मुहुर्यया प्रज्ञया का चित् कानिचित्कर्माणि कृणोति। करोति। स इंद्रो दाश्रुषे
हविर्दत्तवते यजमानाय पुरु भूयिष्ठमंहः पापं विचयिष्ठोऽतिशयेन नाशको
भवति। अथापि च जरित्रे स्तोत्रे द्रविणं पश्चादिधनं दधाति। ददाति ॥

॥ अथ दशमी ॥

मा नो मधीरा भरा दद्धि तन्नः प्र दाश्रुषे दातवे भूरि यत्ने।
नये देणे शस्ते अस्मिन् उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवंतः ॥ १० ॥
मा। नः। मधीः। आ। भर। दद्धि। तत्। नः। प्र। दाश्रुषे। दातवे। भूरि। यत्। ते।
नये। देणे। शस्ते। अस्मिन्। ते। उक्थे। प्र। ब्रवाम। वयं। इंद्र। स्तुवंतः ॥ १० ॥

हे इंद्र त्वं नोऽस्मान्मा मधीः। मा हिंसीः। किंतु त्वमाभर। पोषको भव।
हे इंद्र ते त्वदीयं भूरि बहूपि यज्ञनं दाश्रुषे हविर्दत्तवते यजमानाय दातवे दातुं।
प्रभवतीति शेषः। नोऽस्मभ्यं तन्नमाहृत्य दद्धि। देहि। हे इंद्र त्वां स्तुवंतो वयम-

स्मिन्नुक्थेऽस्मिन्निष्केवत्याख्यशस्त्रे ते त्वदर्थं नथे नूतने शस्त्रे प्रशस्त्रे देष्णे दातव्ये
हविषि निमित्तभूते सति प्र ब्रवाम । प्रकर्षेण त्वां वदाम ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू षुत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इषं । जरित्रे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नव्यं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ११ ॥

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे चतुर्यो वर्गः ॥

आ यात्विन्द्र इत्येकादशर्चमेकादशं सूक्तं वामदेवस्यार्षं चैष्टुभमैन्द्रं । आ यात्वि-
त्यनुक्रांतं ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः प्रथमेऽहस्येतन्निविज्ञानीयं । सूत्रितं च । आ
यात्विन्द्रोऽवस इति मरुत्वतीयं । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ यात्विन्द्रोऽवस उप न इह स्तुतः सधमादस्तु शूरः ।

वावृधानस्तविषीर्यस्य पूर्वीद्यौर्न क्षत्रमभिभूति पुथात् ॥ १ ॥

आ । यातु । इन्द्रः । अवसे । उप । नः । इह । स्तुतः । साधऽमात् । अस्तु । शूरः ।

ववृधानः । तविषीः । यस्य । पूर्वीः । द्यौः । न । क्षत्रं । अभिऽभूति । पुथात् ॥ १ ॥

स इन्द्रो नोऽस्माकमवसे रक्षणायोपायातु । उपागच्छतु । य इन्द्र इहास्मिन्यज्ञे
स्तुतः । शूरो विक्रांतो ववृधानः प्रवृद्धोऽयमिन्द्रः सधमादस्तु । अस्माभिः सह
माद्यन् भवतु । यस्येन्द्रस्य तविषीस्तविषो बलानि पूर्वीः पूर्वो बहूनि । संतीति
शेषः । यश्चेन्द्रो द्यौर्न द्योतमानः सूर्य इवाभिभूति परकीयं बलमभिभावुकं क्षत्रं
स्वकीयं बलं तेजो वा पुथात् पुथतु । स इन्द्र उपायात्विति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तस्येदिह स्तवथ वृष्यानि तुविद्युन्नस्य तुविराधसो नृन् ।

यस्य क्रतुर्विद्वथोऽन सप्ताट् साह्राँ तरुचो अभ्यस्ति कृष्टीः ॥ २ ॥

तस्य । इत् । इह । स्तवथ । वृष्ण्यानि । तृविऽद्युम्नस्य । तृविऽराधसः । नृन् ।
यस्य । क्रतुः । विदथ्यः । न । संऽराट् । सऽहान् । तरुचः । अभि । अस्ति । कृष्टीः ॥ २ ॥

तृविद्युम्नस्य बहुकीर्त्तस्तुविराधसो बहुधनस्य तस्येत्तस्येन्द्रस्यैव वृष्ण्यानि बल-
भूतानृन् नेतृन्मरुतो हे स्तोतारो यूयमिहास्मिन्यज्ञे स्तवथ । स्तुत । साहान् शचून-
भिभावुकस्तर्चोऽस्मानापद्मस्तारको यस्येन्द्रस्य क्रतुः कर्म कृष्टीः शचुसंबन्धिनीः
प्रजा अभ्यस्ति अभिभवति । तच्च दृष्टांतः । विदथ्यो न सम्राट् । विदथार्हो न यज्ञार्हः
सम्राट् सकललोकानामधिपतिरिव तद्वत् । तस्य वृष्ण्यानीति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यात्विद्रो दिव आ पृथिव्या मधू समुद्रादुत वा पुरीषात् ।

स्वर्णरादवसे नो मरुत्वान्परावतो वा सदेनाहृतस्य ॥ ३ ॥

आ । यात्तु । इन्द्रः । दिवः । आ । पृथिव्याः । मधु । समुद्रात् । उत । वा । पुरीषात् ।

स्वऽनरात् । अवसे । नः । मरुत्वान् । पराऽवतः । वा । सदेनात् । अहृतस्य ॥ ३ ॥

मरुत्वान्मरुद्भिः सहित इन्द्रो नोऽस्माकमवसे रक्षणाय दिवः स्वर्गलोकादा-
यातु । आगच्छतु । पृथिव्या भूलोकाच्च मधु शीघ्रमायातु । उत वा अथवा समुद्रादं-
तरिक्षलोकाच्चायातु । समुद्र इत्यंतरिक्षनाम सगरः समुद्रोऽध्वरमिति तन्नामसु
पाठात् । अथवा पुरीषादुदकादायातु । पुरीषमित्युदकनाम मधु पुरीषं पिप्पल-
मिति तन्नामसु पाठात् । स्वर्णरात् स्वरादित्यो नरो नेता यस्य तस्माल्लोकाद्वा-
यातु । परावतो वा दूराद्वायातु । अहृतस्योदकस्य सदेनात्स्थानान्मेघलोकाद्वायातु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे तमु एवाम विदथेष्विन्द्रं ।

यो वायुना जयति गोमतीषु प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ ॥ ४ ॥

स्थूरस्य । रायः । बृहतः । यः । ईशे । तं । ऊं इति । स्त्वाम् । विदथेषु । इन्द्रं ।

यः । वायुना । जयति । गोऽमतीषु । प्र । धृष्णुऽया । नयति । वस्यः । अच्छ ॥ ४ ॥

य इन्द्रः स्थूरस्य स्थूलस्य बृहतो महतो रायो धनस्येशे ईशे विदथेषु यज्ञेषु ।
विदथ इति यज्ञनामैतत् । तमिन्द्रमु तमिन्द्रमेव वयं स्तोतारः स्त्वाम् । य इन्द्रो

वायुना प्राणरूपेण बलेन गोमतीषु सेनासु जयति शत्रून्विजयते । धृष्णुया धृष्णुः प्रगल्भो य इन्द्रः स्तोतृन्वस्यो वसीयः श्रेष्ठं पश्वादिधनमच्छाभि प्रणयति प्रापयति । तमेवेन्द्रं स्तवामेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उप यो नमो नमसि स्तभायन्निर्यति वाचं जनयन् यजध्वै ।

ऋजसानः पुरुवार उक्थैरेन्द्रं कृषीत सदनेषु होता ॥ ५ ॥

उप । यः । नमः । नमसि । स्तभायन् । इर्यति । वाचं । जनयन् । यजध्वै ।

ऋजसानः । पुरुवारः । उक्थैः । आ । इन्द्रं । कृषीत । सदनेषु । होता ॥ ५ ॥

उपस्तभायन् लोकानुपस्तभयन् यजध्वै यष्टुं वाचं गर्जितलक्षणां वाचं जनयन् प्रजनयन् ऋजसानः प्रसाध्यमानः । ऋजतिः प्रसाधनकर्मेति यास्कः । उक्थैः शस्त्रलक्षणैः स्तोत्रैः पुरुवारो बहुभिः संभजनीयो य इन्द्रो नमसि । नम इत्यन्ननामैतत् । यजमानैर्दत्ते हविषि नमो यजमानेभ्यो यज्ञादिसाधनमन्नमिर्यति प्रेरयति । इन्द्रो हविषा तृप्तः सन् वृष्टिद्वारान्नं प्रयच्छति तेन चान्नेन पुनर्यज्ञः प्रजायत इत्यर्थः । अस्मदीयो होता सदनेषु यज्ञगृहेषु तमिन्द्रमाकृषीत । अभिमुखीकरोतु ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

धिषा यदि धिषण्यंतः सरणान्सदंतो अद्रिमौशिजस्य गोहे ।

आ दुरोषाः पास्त्यस्य होता यो नो महान्संवरणेषु वह्निः ॥ ६ ॥

धिषा । यदि । धिषण्यंतः । सरणान् । सदंतः । अद्रिं । औशिजस्य । गोहे ।

आ । दुरोषाः । पास्त्यस्य । होता । यः । नः । महान् । संवरणेषु । वह्निः ॥ ६ ॥

धिषण्यंतो धिषणामिन्द्रविषयां स्तुतिमिच्छंत औशिजस्य । उशिजः कामयमाना ऋत्विजः । तेषां संबन्धौशिजो यजमानः । तस्य गोहे गृहे सदंतो निषीदंतो जना अद्रिं । आहणाति शत्रून्वित्यद्रिरिन्द्रः । तमिन्द्रं धिषा स्तुत्या यदि यदा सरणान् उपागच्छेयुः । तदा स इन्द्र आयातु । नोऽस्माकं संवरणेषु शत्रुसंबन्धिषु

निरोधेषु वह्निर्वोढा पास्त्यस्य पस्त्ये गृहे वसता यजमानेन होताह्वाता दुरोषा
दुस्तरक्रोधो य इन्द्रो महान्प्रभूतो भवति । स आयात्विति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स॒चा यदी॑ भा॒र्वर॒स्य वृ॒ष्णः॒ सि॒ष॒क्ति॒ शु॒ष्मः॒ स्तु॒व॒ते भ॒राय॑ ।

गुहा॒ यदी॑मौ॒शिज॒स्य गो॒हे प्र॒ यद्वि॒ये प्रा॒य॒से म॒दाय॑ ॥ ७ ॥

स॒चा । यत् । ई॒ । भा॒र्वर॒स्य । वृ॒ष्णः । सि॒ष॒क्ति॒ । शु॒ष्मः । स्तु॒व॒ते । भ॒राय॑ ।

गुहा॑ । यत् । ई॒ । औ॒शिज॒स्य । गो॒हे । प्र । यत् । धि॒ये । प्र । अ॒य॒से । म॒दाय॑ ॥ ७ ॥

भार्वरस्य । भर्वरो जगद्धर्ता प्रजापतिः । तस्य पुत्रो भार्वरः । तस्य वृष्णः
कामानां वर्षितुरिन्द्रस्य संबन्धी ईमेष शुष्मो बलं स्तुवते स्तोत्रं कुर्वतं यजमानं
सिषक्ति सेवत इति यत्तत्सचा सत्यमेव । ईमेतद्वलमौशिजस्य यजमानस्य भराय
भर्तुं गुहा गुहायां गुहारूपे हृदये प्रभवतीति यत्तत्सत्यं । यजमानस्य गोहे गृहे
धिये कर्मणे प्रभवतीति यत्तत्सत्यं । अयसे गमनाय कामानां प्राप्तये मदाय हर्षाय
तत्र यद्वलं प्रभवति तत्सत्यं । इन्द्रस्य बलं यजमानं सर्वदा पालयतीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वि॒ यद्वरा॑सि॒ पर्व॑तस्य वृ॒खे प॒योभि॑र्जिन्वे अ॒पां ज॒वांसि॑ ।

वि॒द॒ज्ञौर॒स्य ग॒व॒य॒स्य गो॒हे यदी॑ वा॒जाय॑ सु॒ध्यो॒ऽव॑हंति ॥ ८ ॥

वि । यत् । व॒रांसि॑ । पर्व॑तस्य । वृ॒खे । प॒यः॒ऽभिः । जि॒न्वे । अ॒पां । ज॒वांसि॑ ।

वि॒द॒त् । गौ॒र॒स्य । ग॒व॒य॒स्य । गो॒हे । यदी॑ । वा॒जाय॑ । सु॒ऽध्यः । व॑हंति ॥ ८ ॥

इन्द्रः पर्वतस्य मेघस्य वरांसि द्वाराणि विवृखे विवृतानि कृतवानिति यत् ।
अपामुदकानां जवांसि वेगान्पयोभिर्जलैर्जिन्वे प्यायतीति यत् । यदि यदा सुध्यः
शोभनकर्माणो यजमाना वाजायान्नाय वहंति इन्द्रं प्राप्नुवंति तदा गोहे गृहे
गौरस्य गौरमृगस्य गवयस्य गवयमृगस्य च विदत् तौ द्वौ प्रभू लभत इति यत् ।
तत्सर्वं सचेति पूर्वेण संबंधः ॥

अभ्युदयेष्टाविन्द्रस्य प्रदातुर्भद्रा ते हस्तेति याज्या । सूचितं च । दीर्घस्ते अस्त्वं-
कुशो भद्रा ते हस्ता सुकृतोत पाणी । आ० ३. १३. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते नवमी ॥

भद्रा ते हस्ता सुकृतोत पाणी प्रयंतारा स्तुवते राध इंद्र ।

का ते निषत्तिः किमु नो ममस्ति किं नोदुदु हर्षसे दातवा उ ॥९॥

भद्रा । ते । हस्ता । सुऽकृता । उत । पाणी इति । प्रऽयंतारा । स्तुवते । राधः । इन्द्र ।

का । ते । निऽसत्तिः । किं । ऊं इति । नो इति । ममस्ति । किं । न । उत्ऽउत् ।

ऊं इति । हर्षसे । दातवै । ऊं इति ॥९॥

हे इन्द्र ते त्वदीयौ भद्रा भद्रौ कल्याणौ हस्ता हस्तौ सुकृता सुकृतौ शोभन-
कर्माणौ भवतः । उतापि च पाणी त्वदीयौ हस्तौ स्तुवते स्तोत्रे यजमानाय राधो
धनं प्रयंतारा प्रयंतारौ प्रदातारौ भवतः । हे इन्द्र ते त्वदीया निषत्तिर्निसदनं
स्थितिः का । त्वमस्मान् किमु किमर्थं नो ममस्ति । न मादयसि । किमुदुदु
किमर्थमेव दातवा अस्माकं धनं दातुं न हर्षसे । दृष्टो न भवसि ॥

इन्द्रस्य वार्चस्मस्य पशावेवा वस्व इति हविषो याज्या । सूचितं च । एवा वस्व
इन्द्रः सत्यः सम्राड्वाग्वदंत्यविचेतनानि । आ० ३. १३. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते दशमी ॥

एवा वस्व इन्द्रः सत्यः सम्राडुता वृचं वरिवः पूरवे कः ।

पुरुष्टुत ऋत्वा नः शग्धि रायो भक्षीय तेऽवसो दैव्यस्य ॥१०॥

एव । वस्वः । इन्द्रः । सत्यः । संऽराट् । हंता । वृचं । वरिवः । पूरवे । करिति कः ।

पुरुऽस्तुत । ऋत्वा । नः । शग्धि । रायः । भक्षीय । ते । अवसः । दैव्यस्य ॥१०॥

एवैवमुक्तप्रकारेण स्तूयमानः सत्यः सत्यवान्वस्वो धनस्य सम्राडीश्वरो वृचं
वृचनामानमसुरं हंता हिंसितेन्द्रः पूरवे मनुष्याय यजमानाय वरिवो धनं कः ।
करोति । ददातीत्यर्थः । ऋत्वा कर्मणा स्तुतिहेतुना हे पुरुष्टुत बहुभिर्यजमानैः
स्तुतेन्द्र त्वं नोऽस्मभ्यं रायो धनानि शग्धि । देहि । ते त्वया दीयमानस्य दैव्यस्य
देवसंबन्धिनोऽवसोऽन्नस्य । कर्मणि षष्ठी । अन्नं भक्षीय । अहं भजेयं ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू ष्टुत इन्द्र नू गृणान इषं जरिचे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नयं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥११॥

नु । स्तुतः । इन्द्र । नु । गृणानः । इष । जरिचे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नय्य । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ११ ॥

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥

॥ इति चतुर्थे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

तत्र तृतीयानुवाक एकादश सूक्तानि । तत्र यन्न इन्द्र इत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं वामदेवस्यार्थं त्रैष्टुभमैन्द्रं । यन्न इत्यनुक्रमणिका ॥ पृष्ट्याभिप्लवषडहयोः प्रथमेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुणशस्त्रे द्वितीयमिदं संपातसूक्तं । सूचितं च । एवा त्वामिन्द्र यन्न इन्द्रः । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यन्न इन्द्रो जुजुषे यच्च वष्टि तन्नो महान्करति शुष्म्या चित् ।

ब्रह्म सोमं मघवा सोममुक्था यो अश्मानं शवसा विभ्रदेति ॥ १ ॥

यत् । नः । इन्द्रः । जुजुषे । यत् । च । वष्टि । तत् । नः । महान् । करति । शुष्मी । आ । चित् ।

ब्रह्म । स्तोमं । मघवा । सोमं । उक्था । यः । अश्मानं । शवसा । विभ्रत् । एति ॥ १ ॥

इन्द्रो नोऽस्मदीयं यद्वविल्लक्षणान्नादिकं जुजुषे सेवते यद्वविरादिकं च वष्टि कामयते महान् प्रभूतः शुष्मी बलवानिन्द्रः । चिदिति चार्थः । ब्रह्म चित् हविल्लक्षणपुरोडाशादिकमन्नं च स्तोमं स्तोत्रसमूहं च सोममभिषुतं सोमं चोक्थोक्थानि शस्त्राणि चेत्येवंभूतं तद्ब्रह्मादिचतुष्टयमाकरति । आकरोतु । स्वीकरोतु । मघवा धनवान् । अश्मशब्दो वज्रवाची । अश्मानं वज्रं विभ्रत् धारयन् शवसा बलेन युक्तो य इन्द्र एति आगच्छति । स इन्द्रः स्वीकरोत्विति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वृषा वृषंधिं चतुरश्रिमस्यन्नुग्रो बाहुभ्यां नृतमः शचीवान् ।

श्रिये परुष्णीमुषमाणं ऊर्णा यस्याः पर्वाणि सख्याय विव्ये ॥ २ ॥

वृषा । वृषंधिं । चतुःऽश्रिं । अस्यन् । उग्रः । बाहुभ्यां । नृतमः । शचीवान् ।

श्रिये । परुष्णी । उषमाणः । ऊर्णा । यस्याः । पर्वाणि । सख्याय । विव्ये ॥ २ ॥

वृषा कामानां वर्षिता वृषधिं मेघभेदनद्वारेण वर्षं कुर्वन्तं चतुरश्रिं चतसृभि-
रश्रिभिर्धाराभिरुपेतं वज्रं बाहुभ्यामस्यन् शत्रुषु प्रक्षिपन् उय उद्गूर्णवलो नृतमः
नेतृतमः शचीवान् कर्मवानिन्द्र ऊर्णामाच्छादिकां परुष्णी पर्ववती नदी श्रिय
आश्रयणार्थमुषमाणः सेवमानो भवति । यस्या नद्याः पर्वणि भिन्नान्देशान्
सख्याय सखिकर्मणे विधे संवृतवान् ।

॥ अथ तृतीया ॥

यो दे॒वो दे॒वत॑मो जा॒यमानो॒ महो॒ वा॒जेभिर्म॒हद्भिश्च॒ शुष्मैः॒ ।

दधा॑नो व॒ज्रं बा॒ह्नीरु॒शन्तं॒ द्याम॑मे॒न रे॒जय॑त्प्र भू॒मं ॥३॥

यः । दे॒वः । दे॒वऽत॑मः । जा॒यमानः॑ । म॒हः । वा॒जेभिः॑ । म॒हत्ऽभिः॑ । च॒ । शुष्मैः॑ ।

दधा॑नः । व॒ज्रं । बा॒ह्नीः । उ॒शन्तं॑ । द्यां॑ । अ॒मे॒न । रे॒ज॒य॒त् । प्र॒ । भू॒मं ॥३॥

देवो दीप्यमानो देवतमो दातृतमो जायमान उत्पद्यमानो य इन्द्रो महो
महद्भिर्वाजेभिरनैर्महद्भिः शुष्मैर्बलैश्च । युक्तोऽभवदिति शेषः । स इन्द्रो बाह्नीर्ह-
स्तयोरुशन्तं कामयमानं वज्रं दधानो धारयन् अमेन बलेन द्यां द्युलोकं च
भूम भूलोकं च प्ररेजयत् । प्रकंपयति स्म ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

विश्वा॒ रोधांसि॑ प्र॒वत॑श्च पू॒र्वीद्यौर्ऋ॒ष्वाज्जनि॑मन्ने॒जत॒ स्थाः॒ ।

आ मा॒तरा॒ भर॑ति शुष्म्या गो॒र्नृवत्परि॑ज्मन् नो॒नुवन्त॒ वाताः॑ ॥४॥

विश्वा॑ । रोधांसि॑ । प्र॒ऽवतः॑ । च॒ । पू॒र्वीः । द्यौः । ऋ॒ष्वात् । जनि॑मन् । रे॒ज॒त॒ । स्थाः॑ ।

आ॒ । मा॒तरा॑ । भर॑ति । शुष्मी॑ । आ॒ । गोः । नृ॒ऽवत् । परि॑ऽज्मन् । नो॒नुवन्त॑ । वाताः॑ ॥४॥

विश्वा विश्वानि रोधांसि । रोधःशब्देनोन्नतप्रदेशा उच्यन्ते । उन्नतप्रदेशाः
पर्वताश्च पूर्वीः पूर्व्यो बहूनि प्रवतः प्रवणानि । समुद्राश्चेत्यर्थः । द्यौर्द्युलोकश्च
स्थाः पृथिवी च जनिमन्निन्द्रस्य जन्मनि सत्यृष्वान्महतोऽस्मादिन्द्राद्रेजत । अरेजन्त ।
अकंपन्त । किंच शुष्मी बलवानिन्द्रो गोर्गन्तुः सूर्यस्य मातरा मातरौ मातापितृभूतौ
द्यावापृथिव्यौ च । आ इति चार्थे । आभरति । आ समन्ताद्विभर्ति । नृवन्मनुष्या इव
वाता इन्द्रेण प्रेरिता वायवश्च परिज्मन्तरिक्षे नोनुवन्त । शब्दायन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता तू तं इंद्र महतो महानि विश्वेष्वित्सर्वनेषु प्रवाच्या ।

यच्छूर धृष्णो धृषता दधृष्वानहिं वज्रेण शवसाविवेपीः ॥५॥

ता । तु । ते । इंद्र । महतः । महानि । विश्वेषु । इत् । सर्वनेषु । प्रऽवाच्या ।

यत् । शूर । धृष्णो इति । धृषता । दधृष्वान् । अहिं । वज्रेण । शवसा । अविवेपीः ॥५॥

हे इंद्र महतः प्रभूतस्य ते त्वदीयानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं महानि महानि भवन्ति । विश्वेष्वित्सर्वेष्वेव सर्वनेषु प्रातःसवनादिकर्मसु त्वदीयानि कर्माणि प्रवाच्या प्रवाच्यानि स्तोतृभिः प्रकर्षेण वक्तुं योग्यानि स्तुत्यानीति यत् । हे धृष्णो प्रगल्भ हे शूर विक्रांतेन्द्र दधृष्वान्पालकत्वेन लोकान्धारयन् शवसा बलेन युक्तस्त्वं धृषता धर्षकेण वज्रेणाहिं वृत्रमसुरमविवेपीः अवधीरिति यत् । एतदादीनि कर्माणि महान्तीति पूर्वेण संबंधः । अत्राविवेपीरिति वधकर्मा ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता तू ते सत्या तुविनृम्ण विश्वा प्र धेनवः सिस्रते वृष्ण ऊधः ।

अधा ह त्वद्वृषमणो भियानाः प्र सिंधवो जवसा चक्रमंत ॥६॥

ता । तु । ते । सत्या । तुविऽनृम्ण । विश्वा । प्र । धेनवः । सिस्रते । वृष्णः । ऊधः ।

अध । ह । त्वत् । वृषऽमनः । भियानाः । प्र । सिंधवः । जवसा । चक्रमंत ॥६॥

हे तुविनृम्णाधिकबलेन्द्र ते त्वदीयानि विश्वा विश्वानि ता तानि कर्माणि तु क्षिप्रं सत्या सत्यानि भवन्ति । हे इंद्र वृष्णः कामानां वर्षितुस्त्वत्तो भयाङ्गेनवो गाव ऊधः स्वकीयादापीनात्प्र सिस्रते । प्रकर्षेण क्षीरं क्षरन्ति । अधापि च हे वृषमनः कामानां वर्षणपरमनस्केन्द्र सिंधवो नद्यस्त्वत्त्वत्तो भियाना विभ्यत्यः सत्यो जवसा वेगेन प्र चक्रमंत ह । प्रकर्षेण गच्छन्ति खलु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अत्राह ते हरिवस्ता उ देवीरवोभिरिन्द्र स्तवंत स्वसारः ।

यत्सीमनु प्र मुचो बद्धधाना दीर्घामनु प्रसितिं स्पंदयथै ॥७॥

अ॒त्र। अ॒हं। ते। ह॒रिऽवः। ताः। ऊं॒ इति॑। दे॒वीः। अ॒वःऽभिः। इ॒न्द्र। स्त॒वंत॒। स्व॒सारः।
यत्। सी॒। अ॒नु॒। प्र। मु॒चः। व॒द्ध॒धा॒नाः। दी॒र्घा। अ॒नु॒। प्रऽसि॑तिं। स्यं॒द॒य॒ध्वै॑ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं यद्यदा वद्धधाना वृत्रेण बध्यमानाः सीमनु एता नदीरुद्दिश्य दीर्घा-
मत्यधिकां प्रसितिं बंधनमनु स्यंदयध्वै यथाकामं स्यंदितुं प्र मुचः प्रकर्षणा-
मोचयः हे हरिवो हरिवन्निन्द्र अत्राहात्रैव मोचनवेलायां ता उ ताः प्रसिद्धा
एव देवीर्देव्यो द्योतमानाः स्वसारो नद्यः । अत्र स्वसृशब्दो नदीवाची । अवो-
भिस्त्वत्कृतै रक्षणैस्ते त्वां स्तवंत । स्तावयन्ति । नदीपूरणादिभिः कर्मभिर्जना इन्द्रं
स्तुवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पि॒पी॒ळे अ॒ंशु॒र्मद्यो॒ न सि॒ंधुरा॒ त्वा॒ श॒मी॑ श॒श॒मा॒न॒स्य॑ श॒क्तिः॑ ।
अ॒स्म॒द्य॒क् श्रु॒श्रु॒चा॒न॒स्य॑ य॒म्या॒ आ॒श्रु॒र्न र॒श्मिं॑ तु॒व्यो॒ज॒सं॒ गोः॑ ॥ ८ ॥
पि॒पी॒ळे । अ॒ंशुः । म॒द्यः । न । सि॒ंधुः । आ । त्वा । श॒मी॑ । श॒श॒मा॒न॒स्य॑ । श॒क्तिः॑ ।
अ॒स्म॒द्य॒क् । श्रु॒श्रु॒चा॒न॒स्य॑ । य॒म्याः । आ॒श्रुः । न । र॒श्मिं॑ । तु॒विऽओ॒ज॒सं॒ गोः॑ ॥ ८ ॥

हे इन्द्र मद्यो मादयितांशुः सोमः पिपीळे । अपीड्यत । अभ्यसूयतेत्यर्थः ।
नेति संप्रत्यर्थे । न इदानीं सिंधुः स्यंदमानः सोमस्त्वा त्वामायम्याः । आयच्छतु ।
श्रुश्रुचानस्य दीप्यमानस्य शशमानस्य स्तुवतः संबंध्यस्मद्यगस्मदभिमुखं शमी
शमनं शक्तिः स्तुतिकर्म चायच्छतु । तत्र दृष्टान्तः । आश्रुः शीघ्रगामी यन्ता गोर्गे-
तुरश्वस्य तुव्योजसं बहुबलं । दृढमित्यर्थः । रश्मिं न अश्वबंधनरज्जुमिव तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒स्मे व॒र्षि॒ष्ठा कृ॒णु॒हि ज्ये॒ष्ठा॑ नृ॒म्णा॒नि स॒त्रा स॒हुरे॒ सहा॑ंसि ।
अ॒स्मभ्यं॑ वृ॒त्रा सु॒हना॑नि रं॒धि ज॒हि व॒ध॒र्व॒नु॒षो म॒र्त्यस्य॑ ॥ ९ ॥
अ॒स्मे इति॑ । व॒र्षि॒ष्ठा । कृ॒णु॒हि । ज्ये॒ष्ठा॑ । नृ॒म्णा॒नि । स॒त्रा । स॒हुरे॒ । सहा॑ंसि ।
अ॒स्मभ्यं॑ । वृ॒त्रा । सु॒ऽहना॑नि । रं॒धि । ज॒हि । व॒धः । व॒नु॒षः । म॒र्त्यस्य॑ ॥ ९ ॥

हे सहुरे सहनशीलेन्द्र त्वं सत्रा सर्वदा सहांसि शत्रूनभिभावुकानि वर्षिष्ठा
वर्षिष्ठानि प्रवृद्धानि ज्येष्ठा ज्येष्ठानि प्रशस्तानि नृम्णानि बलान्यस्मे अस्मभ्यं

कृणुहि । कुरु । हे इंद्र त्वमस्मभ्यं सुहनानि शोभनवधानि वृचा वृचाणि शत्रून्
रंधि । रंधय । वशं नय । किंच वनुषो हिंसकस्य मर्त्यस्य मरणधर्मणः शत्रोः
संबन्धि वधो हननसाधनमायुधं जहि । नाशय ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्माकमित्सु शृणुहि त्वमिन्द्रास्मभ्यं चिचाँ उप माहि वाजान् ।

अस्मभ्यं विश्वा इषणः पुरंधीरस्माकं सु मघवन्बोधि गोदाः ॥ १० ॥

अस्माकं । इत् । सु । शृणुहि । त्वं । इंद्र । अस्मभ्यं । चिचान् । उप । माहि । वाजान् ।

अस्मभ्यं । विश्वाः । इषणः । पुरंधीः । अस्माकं । सु । मघवन् । बोधि । गोदाः ॥ १० ॥

हे इंद्र त्वमस्माकमित् अस्मदीया एव स्तुतीः सु सुष्ठु शृणुहि । तथा हे इंद्र
त्वं चिचान् चायनीयानि वाजानन्नान्यस्मभ्यमुपमाहि । देहि । किंच अस्मभ्यं
विश्वाः सर्वाः पुरंधीर्बुद्धीरिषणः । प्रेरय । अपि च हे मघवन्धनवन्निंद्र अस्माकं
गोदा गवां दाता सु सुष्ठु बोधि । भव ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू षुत इंद्र नू गृणान इषं जरिचे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥

नु । स्तुतः । इंद्र । नु । गृणानः । इषं । जरिचे । नद्यः । न । पीपेरिति पीपेः ।

अकारि । ते । हरिऽवः । ब्रह्म । नव्यं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ११ ॥

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽष्टमो वर्गः ॥

कथा महामित्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वामदेवस्यार्घं चैष्टुभमैंद्रं । ऋतस्य
हीत्याद्यास्तिस्र ऋतदेवताका वा । तथा चानुक्रांतं । कथोपांत्यास्तिस्र ऋतदेव्यो
वेति ॥ आभिष्वविकेऽहनि दशरात्रे प्रथमेऽहनि माध्यंदिनसवने मैत्रावरुण-
शस्त्रेऽहीनसूक्तस्य स्थान इदं तृतीयं संपातसूक्तं । सूचितं च । कथा महामिंद्रः
पूर्भिद्य एक इत् । आ० ७. ५. । इति ॥ महाव्रते निष्केवल्य एतत् । तथैव पंचमा-
रण्यके शौनकेन सूचितं च । कथा महामवृधत्कस्य होतुरिति संपातः । ऐ० आ०
५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कथा महामवृधत्कस्य होतुर्यज्ञं जुषाणो अभि सोममूधः ।

पिबन्नुशानो जुषमाणो अंधो ववक्ष ऋष्वः श्रुचते धनाय ॥ १ ॥

कथा । महं । अवृधत् । कस्य । होतुः । यज्ञं । जुषाणः । अभि । सोमं । ऊधः ।

पिबन् । उशानः । जुषमाणः । अंधः । ववक्षे । ऋष्वः । श्रुचते । धनाय ॥ १ ॥

महां महांतं गुणैः प्रवृद्धमिंद्रं कथा कथं केन प्रकारेणावृधत् । वर्धयेत् । अस्मत्प्रेरिता स्तुतिरिति शेषः । तस्य महिम्नोऽतिमहत्त्वादिति भावः । स एवेन्द्रो होतुर्होमनिष्पादकस्य कस्य यजमानस्य यज्ञं यागं जुषाणः प्रीयमानः सन् अभि । अभिगच्छेदिति शेषः । उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । किंच ऊध उद्धतमतिप्रवृद्धं सोममंधः सोमलक्षणमन्नं पिबन्नास्वादयन् उशानस्तदेवान्नं कामयमानो जुषमाणः सेवमानश्च ऋष्वो महानिंद्रः श्रुचते प्रदीप्ताय धनाय हिरण्यादिलक्षणाया । उक्तलक्षणं धनं कस्मै यजमानाय दातुं ववक्षे । वहति । पीतमेवान्नं जठरे धारयति । अनेन वाक्यद्वयेनेंद्रस्याचिंत्यचरितत्वं ख्यापितं भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

को अस्य वीरः सधमादमाप समानंशं सुमतिभिः को अस्य ।

कदस्य चित्रं चिकित्ते कदूती वृधे भुवच्छशमानस्य यज्योः ॥ २ ॥

कः । अस्य । वीरः । सधऽमादं । आप । सं । आनंशं । सुमतिऽभिः । कः । अस्य ।

कत् । अस्य । चित्रं । चिकित्ते । कत् । ऊती । वृधे । भुवत् । शशमानस्य । यज्योः ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिनं सधमादं । सह माद्यंतीति सधमादः संयामः । तं । सह सोमपानं वा वीरः स्तोत्राणामभिवाणां वा वीरयिता कः पुमानाप । प्राप्नोति । कश्चास्येन्द्रस्य सुमतिभिः शोभनाभिरनुग्रहबुद्धिभिः समानंशं । संगच्छते । कदा वास्येन्द्रस्य चित्रं चायनीयं धनं चिकित्ते । प्रज्ञायते । तत्प्रदानसमयं न कोऽपि जानातीत्यर्थः । कदा वा शशमानस्य स्तुवतो यज्योर्यष्टुर्यजमानस्य वृधे वर्धनायोती ऊत्या रक्षया भुवत् । भवेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कथा शृणोति हूयमानमिंद्रः कथा शृण्वन्नवसामस्य वेद ।

का अस्य पूर्वीरुपमातयो ह कथैर्नमाहुः पपुंरिं जरिचे ॥ ३ ॥

कथा । शृणोति । हूयमानं । इंद्रः । कथा । शृण्वन् । अवसां । अस्य । वेद ।

काः । अस्य । पूर्वीः । उपमातयः । ह । कथा । एनं । आहुः । पपुंरिं । जरिचे ॥ ३ ॥

इंद्रः परमैश्वर्ययुक्तो हूयमानमाह्वयंतं स्तोतारं कथा कथं शृणोति । स्तोत्राणि शृण्वन्नस्य स्तोतुः संबंधीन्यवसां रक्षणानि कथा कथं च वेद । वेत्ति । पूर्वीः पूरातनान्यस्येन्द्रस्य संबंधीन्युपमातयो दानानि का ह । कानि संतीति शेषः । तानि दानानि जरिचे स्तोतुः संबंधिनां कामानां पपुंरिं पूरयितारमेनमिंद्रं कथा कथं चाहुः । वदन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

कथा सबाधः शशमानो अस्य नशदभि द्रविणं दीध्यानः ।

देवो भुवन्नवेदा म ऋतानां नमो जगृभ्वाँ अभि यज्जुजोषत् ॥ ४ ॥

कथा । सबाधः । शशमानः । अस्य । नशत् । अभि । द्रविणं । दीध्यानः ।

देवः । भुवत् । नवेदाः । मे । ऋतानां । नमः । जगृभ्वान् । अभि । यत् । जुजोषत् ॥ ४ ॥

सबाधः सपत्नानां पीडासहितः शशमान इन्द्रविषयां स्तुतिं कुर्वन् दीध्यानः कर्मभिर्दीप्यमानो यजमानोऽस्येन्द्रस्य संबंधि द्रविणं पश्चादिधनं कथा कथमभिनशत् । अभिप्राप्नोति । नमो हविर्लक्षणमन्नं जगृभ्वान् गृहीतवानिंद्रो यद्यदाभिजुजोषत् मामभिसेवेत तदा देवो दीप्यमान इंद्रो मे मदीयानामृतानां स्तोत्राणां नवेदा अतिशयेन ज्ञाता भुवत् । भवेत् । अत्र निपातस्थो नकारोऽतिशयवाची ॥

॥ अथ पंचमी ॥

कथा कदस्या उषसो बृष्टौ देवो मर्तस्य सख्यं जुजोष ।

कथा कदस्य सख्यं सखिभ्यो ये अस्मिन्कामं सुयुजं ततसे ॥ ५ ॥

कथा । कत् । अस्याः । उषसः । विऽबृष्टौ । देवः । मर्तस्य । सख्यं । जुजोष ।

कथा । कत् । अस्य । सख्यं । सखिभ्यः । ये । अस्मिन् । कामं । सुयुजं । ततसे ॥ ५ ॥

देवो द्योतमान इन्द्रोऽस्या उषसो व्युष्टौ प्रभाते मर्तस्य मर्त्यस्य मनुष्यस्य स्तोतुः संबन्धि सख्यं सखिकर्म कथा कथं केन प्रकारेण कत्कदा जुजोष । सेवेत । ये स्तोतारोऽस्मिन्निन्द्रे सुयुजं सुष्टु प्रयुज्यमानं कामं कामनीयं हविः स्तोत्रं च ततस्ते वितेनिरे अस्येन्द्रस्य सख्यं सखिकर्म सखिभ्यः स्तोतृभ्यः कथा कथं कत्कदाचित् । भवेदिति शेषः ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

किमादमचं सख्यं सखिभ्यः कदा नु ते भ्रात्रं प्र ब्रवाम ।

श्रिये सुहृशो वपुर्स्य सर्गाः स्वर्णं चित्रतममिष आ गोः ॥ ६ ॥

किं । आत् । अमचं । सख्यं । सखिभ्यः । कदा । नु । ते । भ्रात्रं । प्र । ब्रवाम ।

श्रिये । सुहृशः । वपुः । अस्य । सर्गाः । स्वर्णः । न । चित्रतमं । इषे । आ । गोः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र वयं यजमानास्ते त्वदीयममचं शत्रूनभिभावुकं सख्यं सखिकर्म सखिभ्यः स्तोतृभ्यः किमात् किं स्वित् प्र ब्रवाम । प्रकर्षेण वदेम । ते त्वदीयं भ्रात्रं भ्रातृकर्म च कदा नु कदा खलु प्र ब्रवाम । सुहृशः शोभनदर्शनस्यास्येन्द्रस्य संबन्धिनः सर्गा उद्योगाः श्रिये सर्वेषां स्तोतृणां श्रेयसे । भवन्तीति शेषः । स्वर्णं सूर्यो यथा दर्शनीयतमस्तथा गौर्गन्तुरिन्द्रस्य चित्रतमं दर्शनीयतमं वपुः शरीरमेवे । आ समन्तात्सर्वैरिष्यते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दुहं जिघांसन्ध्वरसमनिन्द्रां तेतिक्ते तिग्मा तुजसे अनीका ।

ऋणा चिद्यत्र ऋणया न उग्रो दूरे अज्ञाता उषसो बबाधे ॥ ७ ॥

दुहं । जिघांसन् । ध्वरसं । अनिन्द्रां । तेतिक्ते । तिग्मा । तुजसे । अनीका ।

ऋणा । चित् । यत्र । ऋणयाः । नः । उग्रः । दूरे । अज्ञाताः । उषसः । बबाधे ॥ ७ ॥

अयमिन्द्रो दुहं द्रोहं कुर्वन्ती ध्वरसं हिंसिकामनिन्द्रामिन्द्रमजानन्ती राक्षसी जिघांसन् हन्तुमिच्छन् तिग्मा तिग्मानि पूर्वमेव तीक्ष्णान्यनीकानीकान्यायुधानि तुजसे तद्वधाय तेतिक्ते । अन्यर्थे तीक्ष्णीकरोति । यत्र यासूषःसु तदुपलक्षितेष्वहःस्वृणा चित् ऋणान्यपि नोऽस्मान्बाधन्त इति शेषः । ता उषसश्चोय

उद्गूर्णवत् ऋणया ऋणस्य हंतेंद्रः । यातिर्वधकर्मा । दूरेऽज्ञाता अननुभूताः
सतीर्वबाधे । अपीडयत् ॥

ऋतपेयनाभ्येकाहे मरुत्वतीयनिष्केवल्यशस्त्रयोर्निविज्ञानात्पुरस्तादृतस्य ही-
त्येतदादिके द्वे ऋचौ क्रमेण शंसनीये । सूचितं च । ऋतस्य हि श्रुधः संति
पूर्वीरिति सूक्तमुखीये । आ० ९. ७. इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

ऋतस्य हि श्रुधः संति पूर्वीऋतस्य धीतिर्वृजिनानि हन्ति ।

ऋतस्य श्लोको बधिरा ततर्द कर्णा बुधानः श्रुचमान आयोः ॥ ८ ॥

ऋतस्य । हि । श्रुधः । संति । पूर्वीः । ऋतस्य । धीतिः । वृजिनानि । हन्ति ।

ऋतस्य । श्लोकः । बधिरा । ततर्द । कर्णा । बुधानः । श्रुचमानः । आयोः ॥ ८ ॥

अत्र ऋतशब्देनेन्द्रो वादित्यो वा सत्यं वा यज्ञो वोच्यते ॥ ऋतस्य ऋतदेवस्य
संबन्धिन्यः पूर्वीर्वह्यः श्रुध आपः संति हि । भवंति खलु । ऋतस्य ऋतदेवस्य
संबन्धिनी धीतिः प्रज्ञा तद्विषया स्तुतिर्वा वृजिनानि वर्जनीयानि पापानि हन्ति ।
हिनस्ति । ऋतस्य ऋतदेवस्य श्लोकः स्तुतिरूपा वागायोर्गंतुर्मनुष्यस्य संबन्धिनी
बधिरा बधिरौ कर्णा कर्णौ ततर्द । तृणत्ति । कीदृशः श्लोकः । बुधानो बुध्यमानः
श्रुचमानो दीप्यमानः ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऋतस्य दृढा धरुणानि संति पुरुणि चंद्रा वपुषे वपूषि ।

ऋतेन दीर्घमिषणंत पृक्ष ऋतेन गाव ऋतमा विवेशुः ॥ ९ ॥

ऋतस्य । दृढा । धरुणानि । संति । पुरुणि । चंद्रा । वपुषे । वपूषि ।

ऋतेन । दीर्घं । इषणंत । पृक्षः । ऋतेन । गावः । ऋतं । आ । विवेशुः ॥ ९ ॥

वपुषे वपुष्मतः । षष्ठ्यर्थे चतुर्थी । ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धीनि दृढा
दृढानि धरुणानि धारकाणि पुरुणि बहूनि चंद्रा चंद्राण्याह्लादकानि वपूषि
रूपाणि संति । भवंति । ऋतेन ऋतदेवेन दीर्घमत्यधिकं पृक्षोऽन्नमिषणंत ।
स्तोतार इच्छन्ति । ऋतेन ऋतदेवेन गावो धेनव ऋतं यज्ञं दक्षिणात्वेनाविवेशुः ।
प्रविशन्ति । यज्ञा गावो रश्मय ऋतमुदकमाविवेशुः ॥

॥ अथ दशमी ॥

ऋतं येमान ऋतमिद्वनोत्तस्य शुष्मस्तुरया उ गव्युः ।

ऋताय पृथ्वी बहुले गभीरे ऋताय धेनू परमे दुहाते ॥ १० ॥

ऋतं। येमानः। ऋतं। इत्। वनोति। ऋतस्य। शुष्मः। तुरयाः। उं इति। गव्युः।

ऋताय। पृथ्वी इति। बहुले इति। गभीरे इति। ऋताय। धेनू इति। परमे इति।

दुहाते इति ॥ १० ॥

ऋतमृतदेवं येमानो नियच्छन् स्तुतिभिर्वशीकुर्वन् स्तोता ऋतमित् ऋतदेवमेव वनोति । संभजते । ऋतस्य ऋतदेवस्य संबन्धि शुष्मो बलं तुरयास्तूर्णे गव्युः । उ इति चार्थे । जलकामश्च भवति । बहुले विस्तीर्णे गभीरे दुरवगाहे पृथ्वी द्यावापृथिव्यावृताय ऋतदेवाय भवतः । धेनू प्रीणयित्री परमे उक्तृष्टे द्यावापृथिव्यावृताय ऋतदेवायैव दुहाते । दोहनं कुर्वते ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू घृत इन्द्र नू गृणान इषं जरित्रे नद्योऽन पीपेः ।

अकारि ते हरिवो ब्रह्म नव्यं धिया स्याम रथ्यः सदासाः ॥ ११ ॥

नु। स्तुतः। इन्द्र। नु। गृणानः। इषं। जरित्रे। नद्यः। न। पीपेरिति पीपेः।

अकारि। ते। हरिऽवः। ब्रह्म। नव्यं। धिया। स्याम। रथ्यः। सदाऽसाः ॥ ११ ॥

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

का सुष्टुतिरित्येकादशर्चं तृतीयं सूक्तं वामदेवस्यार्धमिन्द्रं । दशम्यनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रमणिका । का सुष्टुतिरुपांत्यानुष्टुबिति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

का सुष्टुतिः शर्वसः सूनुमिन्द्रमर्वाचीनं राधस आ ववर्तत् ।

ददिहि वीरो गृणते वसूनि स गोपतिर्निष्पिधां नो जनासः ॥ १ ॥

का। सुऽस्तुतिः। शर्वसः। सूनुं। इन्द्रं। अर्वाचीनं। राधसे। आ। ववर्तत्।

ददिः। हि। वीरः। गृणते। वसूनि। सः। गोऽपतिः। निऽसिधां। नः। जनासः ॥ १ ॥

का कीदृशी सुष्टुतिः शवसः सूनुं बलस्य पुत्रं । अतिबलिनमित्यर्थः । अर्वा-
चीनमस्मदभिमुखमिंद्रं परमैश्वर्ययुक्तं राधसे धनायास्सभ्यं धनं दातुमाववर्तत् ।
आवर्तयेत् । हे जनासो जना यजमाना वीरो विक्रांतो गोपतिः पश्चादिधनस्य
पालकः स इंद्रो निःषिधां निःषेद्धूणां शत्रूणां संबन्धीनि वसूनि धनानि गृणते
गृणद्वाः स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं ददिहि । दाता खलु भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स वृचहत्ये हव्यः स ईड्यः स सुष्टुत इंद्रः सत्यराधाः ।

स यामन्ना मघवा मर्त्याय ब्रह्मण्यते सुष्वये वरिवो धात् ॥ २ ॥

सः । वृचऽहत्ये । हव्यः । सः । ईड्यः । सः । सुऽस्तुतः । इंद्रः । सत्यऽराधाः ।

सः । यामन् । आ । मघऽवा । मर्त्याय । ब्रह्मण्यते । सुष्वये । वरिवः । धात् ॥ २ ॥

स इंद्रो वृचहत्ये वृचाणां शत्रूणां हत्ये हनने निमित्तभूते सति यामन्युद्धे हव्य
आह्वातभ्यो भवति । स इंद्र ईड्यः स्तुत्यो भवति । स इंद्रः सुष्टुतः सन् सत्यराधा
यजमानेभ्यो दातुं सत्यधनो भवति । मघवा धनवान् स इंद्रो ब्रह्मण्यते स्तोत्र-
मिच्छते सुष्वये सोमं सुन्वते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय वरिवो धनं । वरिव
इति धननामैतत् । आधात् । आ समंताद्दाति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तमिन्नरो वि ह्वयंते समीके रिरिक्कांसस्तन्वः कृण्वत चां ।

मिथो यत्यागमुभयासो अगमन्नरस्तोकस्य तनयस्य सातौ ॥ ३ ॥

तं । इत् । नरः । वि । ह्वयंते । संऽईके । रिरिक्कांसः । तन्वः । कृण्वत । चां ।

मिथः । यत् । त्यागं । उभयासः । अगमन् । नरः । तोकस्य । तनयस्य । सातौ ॥ ३ ॥

नरो नेतारो मनुष्याः समीके युद्धे तमित्तमेवेन्द्रं वि ह्वयंते । विविधमाह्वानं
कुर्वते । तन्वः स्वकीयानि शरीराणि रिरिक्कांसस्तपसा रेचयन्तो यजमानास्तमेवेन्द्रं
चां चातारं कृण्वत । कृण्वते । कुर्वते । यद्यदा मिथः परस्परं संगता उभयास
उभये यजमानाः स्तोतारश्च त्यागं त्यागकर्तारं दातारमिन्द्रमगमन् उपगच्छन्ति
तदा नर उभयविधमनुष्यास्तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्य च सातौ लाभे
निमित्तभूते सति तमेवेन्द्रं चातारं कुर्वतीति संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋतूयंति क्षितयो योगं उग्रशुषाणासो मिथो अर्णसातौ ।

सं यद्विशोऽववृचंत युध्मा आदिन्नेम इन्द्रयंते अभीके ॥ ४ ॥

ऋतुऽयंति । क्षितयः । योगे । उग्र । आशुषाणासः । मिथः । अर्णऽसातौ ।

सं । यत् । विशः । अववृचंत । युध्माः । आत् । इत् । नेमे । इन्द्रयंते । अभीके ॥ ४ ॥

हे उग्रोद्गूर्णबलेन्द्र आशुषाणासो व्याप्नुवन्तः क्षितयो मनुष्याः । क्षितय इति मनुष्यनामैतत् । अर्णसातौ सस्यादिफलसिद्धार्थमुदकलाभे निमित्ते सति मिथः परस्परं योगे संबंधे सति ऋतूयंति । ऋतूनि कर्माणीच्छन्ति । यद्यदा युध्मा योधयिच्यो विशः प्रजा अभीके युद्धे । अभीक इति संग्रामनामैतत् । समववृचंत संवर्तन्ते परस्परं संगच्छन्ते आदिन् तदानीमेव नेमे केचन भाग्यवन्तो योधका इन्द्रयन्ते । युद्ध इन्द्रमिच्छन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आदिङ् नेम इन्द्रियं यजंत आदिन्पक्तिः पुरोळाशं रिरिच्यात् ।

आदित्सोमो वि पपृच्यादसुष्वीनादिज्जुजोष वृषभं यजध्वै ॥ ५ ॥

आत् । इत् । ह । नेमे । इन्द्रियं । यजन्ते । आत् । इत् । पक्तिः । पुरोळाशं । रिरिच्यात् ।

आत् । इत् । सोमः । वि । पपृच्यात् । असुस्वीन् । आत् । इत् । जुजोष । वृषभं । यजध्वै ॥ ५ ॥

आदिदत्तदानीमेव युद्धकाले नेमेऽन्ये योधा इन्द्रियं बलवन्तमिन्द्रं यजन्ते ह । पूजयन्ति खलु । कश्चिदादिदनन्तरमेव पुरोळाशं पिष्टरूपं हविः पक्तिः पचन् रिरिच्यात् । इन्द्राय दद्यात् । आदिदनन्तरमेव सोमोऽभिषुतसोमो यजमानोऽसुष्वीननभिषुतसोमान्यजमानान्विपपृच्यात् । धनैः पृथक्कुर्यात् । आदिदनन्तरमेव कश्चिद्वृषभं कामानां वर्षितारमिन्द्रं यजध्वै यष्टुं जुजोष । सेवते ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठ एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

कृणोत्यस्मै वरिवो य इत्थेन्द्राय सोममुशते सुनोति ।

सध्रीचीनेन मनसाविवेनन्तमित्सायां कृणुते समत्सु ॥ ६ ॥

कृणोति । अस्मै । वरिवः । यः । इत्या । इन्द्राय । सोमं । उशते । सुनोति ।

सधीचीनेन । मनसा । अविंऽवेनन् । तं । इत् । सखायं । कृणुते । समत्ऽसु ॥ ६ ॥

यो यजमानः सोममुशते कामयमानायेत्यामुच स्वर्गलोके स्थितायेन्द्राय सुनोति अभिषवं करोति इन्द्रोऽप्यस्मै यजमानाय वरिवो धनं कृणोति । करोति । सधीचीनेन संगतेन मनसा प्रवणेन चित्तेनाविवेनं । वेनतिः कांति-कर्मा । विवेनो विगतेच्छः । तदन्योऽविवेनः । आत्मानं कामयमानं तमित्तमेव सुन्वंतं यजमानं सखायं मित्रं समत्सु संग्रामेष्विन्द्रः कृणुते । करोति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

य इन्द्राय सुनवत्सोममद्य पचात्पक्तीरुत भृज्जातिं धानाः ।

प्रति मनायोर्चथानि हर्यन्तस्मिन्दधवृषणं शुष्ममिन्द्रः ॥ ७ ॥

यः । इन्द्राय । सुनवत् । सोमं । अद्य । पचात् । पक्तीः । उत । भृज्जातिं । धानाः ।

प्रति । मनायोः । उचथानि । हर्यन् । तस्मिन् । दधत् । वृषणं । शुष्मं । इन्द्रः ॥ ७ ॥

अद्यास्मिन्दिवसे यो यजमान इन्द्राय परमैश्वर्ययुक्ताय देवाय सोमं सोमलक्षणमन्नं सुनवत् सुनुयात् अभिषवं कुर्यात् । तथा यः पक्तीः पक्त्यांश्च पुरोडा-शादीन्पचात् पचेत् पचनं कुर्यात् । उतापि च यो धाना भर्जनयोग्यान्वान् । अत्र भृष्टयववाची धानाशब्दस्तद्योग्यं यवमात्रं लक्षयति । भृज्जाति भृज्जेत् भर्जनं कुर्यात् इन्द्रो मनायोः स्तुतिमिच्छतो यजमानस्योचथानि स्तोत्राणि प्रतिहर्यन् प्रतिकामयमानः सन् तस्मिन्यजमाने वृषणं कामानां वर्षणसमर्थं शुष्मं बलं दधत् । धारयति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यदा समर्थं व्यचेदघावा दीर्घं यदाजिमभ्यख्यदर्थः ।

अचिक्कदवृषणं पत्न्यच्छा दुरोणे आ निशितं सोमसुभिः ॥ ८ ॥

यदा । सऽमर्थं । वि । अचेत् । अघावा । दीर्घं । यत् । आजिं । अभि । अख्यत् । अर्थः ।

अचिक्कदत् । वृषणं । पत्नीं । अच्छ । दुरोणे । आ । निऽशितं । सोमसुत्ऽभिः ॥ ८ ॥

यदा अघावा शत्रूणां हिंसक इन्द्रः समर्थं सह मर्तव्यं शत्रुं व्यचेत् व्यज्ञासीत् विशेषेण जानीयात् । यद्यदार्थः स्वामीन्द्रो दीर्घमत्यधिकमाजिं संग्राममभ्यख्यत्

अभिपश्येत् तदा तस्येन्द्रस्य पत्नी दुरोणे यज्ञगृहे सोमसुद्धिः सोमवद्धिर्ऋत्विग्भिर्नि-
शितं तीक्ष्णीकृतं । सोमपानेनोत्साहवंतमित्यर्थः । वृषणं कामानां वर्षितारमिन्द्र-
मच्छाभि आचिक्रदत् । आक्रंदति । आह्वयते ॥

॥ अथ नवमी ॥

भूयसा वस्त्रमचरत्कनीयोऽविक्रीतो अकानिषं पुनर्यन् ।

स भूयसा कनीयो नारिरेचीहीना दक्षा वि दुहन्ति प्र वाणं ॥ ९ ॥

भूयसा । वस्त्रं । अचरत् । कनीयः । अविऽक्रीतः । अकानिषं । पुनः । यन् ।

सः । भूयसा । कनीयः । न । अरिरेचीत् । दीनाः । दक्षाः । वि । दुहन्ति । प्र । वाणं ॥ ९ ॥

अत्र ऋग्वेदे संप्रदायविद्धिः पूर्वाचार्यैः केचित् श्लोकाः पठ्यन्ते । त एव
लिख्यन्ते ॥ अल्पं यः परिगृह्णाति मूल्यं पण्येन भूयसा । स क्रेतारं पुनर्गच्छन्न
विक्रीतस्त्वयं मया ॥ इति ब्रुवन्कामयते पुनर्मूल्यस्य पूरणं । स विक्रेता पुनर्मूल्यं
भूयसा न प्रपूरयेत् ॥ हीनं न लभते वस्त्रं यदा विक्रीतवान्पुरा । यथासमयमेव
स्यात्तयोर्न पुनरन्यथा ॥ अयं विक्रय एवेति समयश्चेत्कृतो भवेत् । अथ मूल्यार्थ-
मेतत्स्याद्विचार्यैव तु निर्णयः ॥ इत्येवं समयोऽकारि तदा मूल्यं प्रपूर्यते । तस्मा-
दादौ मया कार्यः समयोऽवेति चिन्तयन् ॥ वामदेवो वशीकृत्य शक्रं स्तोत्रेण
भूयसा । विक्रीणन् समयं चक्र इन्द्रं क इममित्युचि ॥ अतश्च वृच एकार्थो भूयसा
वस्त्रमित्ययमिति ॥ अयमर्थः प्रतिपाद्यते । कश्चिद्भूयसा भूम्ना पण्येन द्रव्येण कनी-
योऽल्पतरं वस्त्रं वसु मूल्यं धनमचरत् । प्राप्नोति । पुनर्यन् क्रेतारं पुनर्गच्छन् स
विक्रेतायमर्थो मयाविक्रीत इति ब्रुवन्नकानिषं । मूल्यपूर्तिं कामयते ॥ व्यत्यये-
नोक्तमपुरुषः ॥ स विक्रेता भूयसा धनेन कनीयोऽल्पतरं मूल्यं नारिरेचीत् । क्रेतुः
सकाशान्न रिक्तीकरोति । न लभत इत्यर्थः । दीना असमर्था दक्षाः समर्थाश्च
वाणं वचनं विप्रदुहन्ति । यथोक्तं क्रयकाले तथैव लभन्ते ॥

॥ अथ दशमी ॥

क इमं दशभिर्ममैन्द्रं क्रीणाति धेनुभिः ।

यदा वृत्राणि जघनदथैनं मे पुनर्ददत् ॥ १० ॥

कः । इमं । दशऽभिः । मम । इन्द्रं । क्रीणाति । धेनुऽभिः ।

यदा । वृत्राणि । जघनत् । अथ । एनं । मे । पुनः । ददत् ॥ १० ॥

मम मदीयमिमं स्वभूतमिंद्रं धेनुभिः प्रीणयित्रीभिर्देशभिर्देशसंख्याकाभिः
स्तुतिभिः कः क्रीणाति । क्रयं करोति । तदानीं हे क्रेतारो युष्माकं मध्य एवमपि
समयः क्रियते । यदायमिंद्रो वृचाणि त्वदीयान् शत्रून् जघनत् हन्यात् अथानं-
तरमेवैनमिंद्रं मे मय्यं पुनर्ददत् । पुनर्दद्यात् ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू॒ ए॒त इ॒ंद्र नू॒ गृ॒णान् इ॒षं ज॒रि॒चे न॒द्यो॒ऽन पी॒पेः ।

अ॒कारि॒ ते ह॒रिवो॒ ब्रह्म॒ न॒य्यं धि॒या स्या॒म र॒थ्यः स॒दा॒साः ॥ ११ ॥

नु । स्तु॒तः । इ॒ंद्र । नु । गृ॒णानः । इ॒षं । ज॒रि॒चे । न॒द्यः । न । पी॒पे॒रिति॑ पी॒पेः ।

अ॒कारि॒ । ते । ह॒रि॒ऽवः । ब्रह्म॑ । न॒य्यं । धि॒या । स्या॒म । र॒थ्यः । स॒दा॒ऽसाः ॥ ११ ॥

पूर्वं व्याख्याता ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥

को अद्येत्यष्टर्चं चतुर्थं सूक्तं वामदेवस्यार्धं चैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रांतं । को
अद्याष्टाविति ॥ दशरात्रे चतुर्थेऽहनि माध्यंदिने सवने स्तोमवृद्धौ मैत्रावरुणश्च
आरंभणीयाया उपरिष्ठादिदं सूक्तमावपनीयं च । सूचितं च । स्तोमे वर्धमाने
को अद्य नर्यः । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

को अ॒द्य न॒र्यो दे॒वका॒म उ॒शन्नि॒ंद्रस्य॑ स॒ख्यं जु॒जोष॑ ।

को वा॑ म॒हेऽव॑से॒ पार्या॑य॒ समि॒द्धे अ॒ग्नौ सु॒तसो॑म ई॒ष्टे ॥ १ ॥

कः । अ॒द्य । न॒र्यः । दे॒वऽका॑मः । उ॒शन् । इ॒ंद्रस्य॑ । स॒ख्यं । जु॒जोष॑ ।

कः । वा॑ । म॒हे । अ॒वसे॑ । पार्या॑य । संऽई॒द्धे । अ॒ग्नौ । सु॒तऽसो॑मः । ई॒ष्टे ॥ १ ॥

अद्यास्मिन्दिवसे को नर्यो मनुष्यहितो देवकामो देवानिच्छन् उशन् काम-
यमान इंद्रस्य सख्यं सखित्वं जुजोष । सेवते । किंच सुतसोमोऽभिषुतसोमः
को वा यजमानोऽग्नौ समिद्धे प्रज्वलिते सति महे महते प्रवृद्धाय पार्याय
पारमर्हतेऽवसे तर्पणायेष्टे । इंद्रं स्तौति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

को नानाम॒ वच॑सा सो॒म्याय॑ मना॒युर्वा॑ भवति॒ वस्ते॑ उ॒स्राः ।

क इ॒न्द्रस्य॑ यु॒ज्यं कः॑ सखि॒त्वं को॒ भ्रा॒त्रं व॑ष्टि क॒वये॑ क॒ ऊ॒ती ॥ २ ॥

कः । न॒ना॒म॒ । वच॑सा । सो॒म्याय॑ । मना॒युः । वा॒ । भ॒व॒ति॒ । वस्ते॑ । उ॒स्राः ।

कः । इ॒न्द्रस्य॑ । यु॒ज्यं । कः । सखि॒त्वं । कः । भ्रा॒त्रं । व॑ष्टि । क॒वये॑ । कः । ऊ॒ती ॥ २ ॥

को यजमानो वचसा वाग्रूपया स्तुत्या सोम्याय सोमार्हायेन्द्राय ननाम । नमति । प्रह्वीभवति । को वेन्द्राय मनायुर्भवति । स्तुतिकामोऽस्ति । क उसा इन्द्रेण दत्ता गा वस्ते । आच्छादयति । धारयतीत्यर्थः । क इन्द्रस्य युज्यं साहाय्यं वष्टि । इच्छति । कः सखित्वं कः भ्रात्रं भ्रातृभावं वष्टि । इच्छति । कवये क्रांत-दर्शिन् इन्द्रायोती ऊतये तर्पणाय । को भवतीति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

को दे॒वाना॒मवो॑ अ॒द्या वृ॑णीते॒ क आ॑दि॒त्याँ अ॒दि॒तिं ज्यो॑ति॒रीद्रे॑ ।

कस्या॒श्विना॒वि॒न्द्रो॑ अ॒ग्निः सु॒तस्यां॑शोः पि॒बन्ति॒ मन॑सा॒वि॒वेनं॑ ॥ ३ ॥

कः । दे॒वानां॑ । अ॒वः । अ॒द्य । वृ॑णी॒ते । कः । आ॑दि॒त्यान् । अ॒दि॒तिं । ज्यो॑तिः । ई॒द्रे ।

कस्य॑ । अ॒श्वि॒नौ । इ॒न्द्रः । अ॒ग्निः । सु॒तस्य॑ । अं॒शोः । पि॒बन्ति॒ । मन॑सा । अ॒वि॒वे॒नं ॥ ३ ॥

अद्यास्मिन्दिने को यजमानो देवानां द्योतमानानामिन्द्रादीनामवो रक्षणं वृणीते । प्रार्थयते । क आदित्यान् देवानदिति देवमातरं च ज्योतिरुदकं चेद्रे । याचते । अश्विनावश्विदेवाविन्द्रश्चाग्निश्च मनसा स्तुत्या प्रीताः संतोऽविवेनमविगतकामं । यथाकाममित्यर्थः । कस्य यजमानस्य संबन्धिनं सुतस्याभिषुतस्यांशोः सोमस्य । सोममित्यर्थः । पिबन्ति । पानं कुर्वन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तस्मा॑ अ॒ग्निर्भा॑रतः॒ शर्म॑ यंस॒ज्ज्योक्प॑श्यात्सूर्य॑मुच्च॑रंतं ।

य इ॒न्द्राय॑ सु॒नवा॒मेत्याह॑ नरे॒ नर्या॑य॒ नृ॒त॒माय॑ नृ॒णां ॥ ४ ॥

तस्मै॑ । अ॒ग्निः । भा॑रतः । शर्म॑ । यंस॒त् । ज्योक् । प॑श्यात् । सू॒र्यं । उ॒त् ५ च॑रंतं ।

यः । इ॒न्द्राय॑ । सु॒नवा॑म । इति॑ । आह॑ । नरे॑ । नर्या॑य । नृ॒त॒माय॑ । नृ॒णां ॥ ४ ॥

भारतो हविषो भर्ताग्निः । प्राणो भूत्वा प्रजा धारयन् भारत इति वाजस-
नेयकं । अग्निस्तस्मै यजमानाय शर्म सुखं यंसत् । यच्छेत् । किंच अयमग्निर्ज्योक्
चिरकालमुच्चरंतमुद्यंतं सूर्यं पश्यात् । पश्येत् । यो यजमान इन्द्राय सुनवामेत्याह
इन्द्रार्थं सोमाभिषवं कुर्यामिति ब्रवीति । कीदृशयेन्द्राय । नरे नेत्रे नर्याय नरहि-
ताय नृणां नराणां नेतृणां मध्ये नृतमाय नेतृतमाय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न तं जिनन्ति बहवो न दभ्रा उर्वेस्मा अदितिः शर्म यंसत् ।

प्रियः सुकृत्प्रिय इंद्रे मनायुः प्रियः सुप्रावीः प्रियो अस्य सोमी ॥ ५ ॥

न । तं । जिनन्ति । बहवः । न । दभ्राः । उरु । अस्मै । अदितिः । शर्म । यंसत् ।

प्रियः । सुकृत् । प्रियः । इंद्रे । मनायुः । प्रियः । सुप्रऽअवीः । प्रियः । अस्य । सोमी ॥ ५ ॥

दभ्रा अल्पा बहवो न बहवोऽपि शत्रुजनास्तं यजमानं न जिनन्ति । न
हिंसन्तु । य इन्द्राय सुनवामेत्याह तमिति पूर्वेण संबंधः । अदितिः रिद्रमातास्मै
यजमानायोरु विस्तीर्णं शर्म सुखं यंसत् । यच्छतु । किंच इन्द्र इन्द्राय सुकृत् शोभ-
नयागादीनां कर्ता यजमानो प्रियो भवति । मनायुरिन्द्रविषयस्तुतिकामश्चास्येन्द्रस्य
प्रियो भवति । सुप्रावीः सुष्ठु प्राविता सुष्ठु प्रगच्छन्नुपगच्छन्वा यजमानोऽस्येन्द्रस्य
प्रियो भवति । सोमी सोमवान्यजमानोऽस्येन्द्रस्य प्रियो भवति ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुप्राव्यः प्राशुषाळे वीरः सुष्वेः पक्तिं कृणुते केवलेंद्रः ।

नासुष्वेरापिर्न सखा न जामिदुष्प्राव्योऽवहन्ते दवाचः ॥ ६ ॥

सुप्रऽअव्यः । प्राशुषाट् । एषः । वीरः । सुष्वेः । पक्तिं । कृणुते । केवला । इन्द्रः ।

न । असुष्वेः । आपिः । न । सखा । न । जामिः । दुःप्रऽअव्यः । अवऽहन्ता । इत् । अवाचः ॥ ६ ॥

प्राशुषाट् शत्रूणां प्रकर्षेण शीघ्रमभिभविता वीरो विक्रांत एष इन्द्रः सुप्राव्यः
सुष्ठुपगच्छतो हविर्भिः सुष्ठु प्रतर्पयितुर्वा सुष्वेः सुन्वतो यजमानस्य संबंधिनी
केवला केवलामसाधारणां पक्तिं कृणुते । आत्मनः कुरुते । किंचेन्द्रोऽसुष्वेरसुन्वतो
यजमानस्यापिर्ब्याप्तो न भवति । इन्द्रोऽयजमानस्य सखा न भवति । जामिर्वंधुश्च

न भवति । अपि च दुष्प्राव्यो दुरुपगमनस्यावाचः स्तुतिरहितस्य पुरुषस्याव-
हन्तेत् हिंसितैव भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न रेवता पणिना सख्यमिन्द्रोऽसुन्वता सुतपाः सं गृणीते ।

आस्य वेदः खिदति हन्ति नग्नं वि सुष्वये पक्तये केवलो भूत् ॥ ७ ॥

न । रेवता । पणिना । सख्यं । इन्द्रः । असुन्वता । सुतपाः । सं । गृणीते ।

आ । अस्य । वेदः । खिदति । हन्ति । नग्नं । वि । सुष्वये । पक्तये । केवलः । भूत् ॥ ७ ॥

सुतपा अभिषुतं सोमं पिबन्निन्द्रो रेवता धनवता पणिना वणिजा लुब्धेना-
सुन्वता सोमाभिषवमकुर्वतायजमानेन सह सख्यं सखित्वं न संगृणीते । न
संस्तौति । नानुमन्यत इत्यर्थः । किंच अस्यायजमानस्य नग्नं निरर्थकं वेदो
धनं ज्ञानं वा आखिदति । उद्धरति । हन्ति । हिनस्ति च । अपि च सुष्वये
सोमं सुन्वते पक्तये हवीषि पचते यजमानाय केवलोऽसाधारणः सन् विभूत् ।
विभवति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इन्द्रं परेऽवरे मध्यमास इन्द्रं यांतोऽवसितास इन्द्रं ।

इन्द्रं क्षियंत उत युध्यमाना इन्द्रं नरो वाजयंतो हवन्ते ॥ ८ ॥

इन्द्रं । परे । अवरे । मध्यमासः । इन्द्रं । यांतः । अवसितासः । इन्द्रं ।

इन्द्रं । क्षियंतः । उत । युध्यमानाः । इन्द्रं । नरः । वाजयंतः । हवन्ते ॥ ८ ॥

पर उत्कृष्टा अवरे निकृष्टाश्च जना इन्द्रं हवन्ते । आह्वयन्ति । मध्यमासो मध्य-
माश्वेन्द्रमेव हवन्ते । यांतः कार्यसिद्ध्यर्थं गच्छन्तो जना इन्द्रमेवाह्वयन्ति । अवसि-
तासो निविष्टाश्चेन्द्रमेवाह्वयन्ति । क्षियन्तो गृहे निवसन्तो जना इन्द्रमेव हवन्ते ।
उतापि च युध्यमाना युद्धं कुर्वाणा जना जयार्थमिन्द्रमेवाह्वयन्ति । वाजयन्तो
वाजमन्नमिच्छन्तो नरो नेतारो मनुष्या इन्द्रमेव हवन्ते ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे चतुर्दशे वर्गः ॥

अहं मनुरिति सप्तर्चं पंचमं सूक्तं वामदेवस्यार्घं । अत्रेयमनुक्रमणिका । अहं
मनुः सप्ताद्याभिस्त्रिसृभिरिन्द्रमिवात्मानमृषिस्तुष्टावेन्द्रो वात्मानं परा नवाष्टौ वा

श्येनस्तुतिरिति । अचाहं मनुरित्याद्याभिस्त्रिसृभिरात्मानमिंद्ररूपेण वामदेवः स्तुत-
वान् यद्वा इंद्र एवात्मानं स्तुतवान् । अतो वामदेववाक्यपक्षे वामदेव ऋषि-
रिंद्रो देवता । इंद्रवाक्यपक्षे त्विंद्र ऋषिः परमात्मा देवता । त्रिष्टुप् छंदः ।
अवशिष्टानां वामदेव ऋषिः । अवशिष्टाभिरुत्तरसूक्तेन च सुपर्णात्मना ब्रह्म
स्तूयते । अतस्तासां परब्रह्म देवता ॥ श्येननाम्येकाहे माध्यंदिनसवने मरुत्वती-
यशस्व इदं सूक्तं । सूचितं च । श्येनाजिराभ्यामभिचरन्यजेताहं मनुर्गर्भे नु सन्
। अ० ९. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अहं मनुरभवं सूर्यश्चाहं कक्षीवाँ ऋषिरस्मि विप्रः ।

अहं कुत्समार्जुनेयं न्यूजेऽहं कविरुशना पश्यता मा ॥ १ ॥

अहं । मनुः । अभवं । सूर्यः । च । अहं । कक्षीवान् । ऋषिः । अस्मि । विप्रः ।

अहं । कुत्सं । मार्जुनेयं । नि । न्यूजे । अहं । कविः । उशना । पश्यत । मा ॥ १ ॥

इदमादिमंत्रत्रयेण गर्भे वसन्वामदेव उत्पन्नतत्त्वज्ञानः सन् सर्वात्म्यं स्वानुभवं
मन्वादिरूपेण प्रदर्शयन्नाह । अहं वामदेवो मनुरभवं । सर्वस्य मंता प्रजापति-
रस्मि । अहमेव सूर्यश्च सर्वस्य प्रेरकः सविता चास्मि । विप्रो मेधावी कक्षीवान्
दीर्घतमसः पुत्र एतत्संज्ञक ऋषिरप्यहमेवास्मि । मार्जुनेयमर्जुन्याः पुत्रं कुत्समे-
तन्नामकमृषिं न्यूजे । नितरां प्रसाधयामि । कविः क्रांतदृश्युशनैतदाख्य ऋषि-
रहमेवास्मि । उक्तमुपलक्षणं । परमार्थदृष्ट्या कृत्स्नमप्यहमेवास्मीत्यर्थः । हे जना
मां सर्वात्माकं पश्यत । यूयमप्येवमेव स्वस्वरूपमनुभवतेत्युक्तं भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अहं भूमिमददामार्यायाहं वृष्टिं दाश्रुषे मर्त्याय ।

अहमपो अनयं वावशाना मम देवासो अनु केतमायन् ॥ २ ॥

अहं । भूमिं । अददां । आर्याय । अहं । वृष्टिं । दाश्रुषे । मर्त्याय ।

अहं । अपः । अनयं । वावशानाः । मम । देवासः । अनु । केतं । आयन् ॥ २ ॥

अहं वामदेव इंद्रो वा आर्याय मनवे भूमिं पृथ्वीमददां । दत्तवानस्मि । दाश्रुषे
हविर्देत्तवते मर्त्याय मनुष्याय यजमानाय वृष्टिं सस्याद्यभिवृद्ध्यर्थं वृष्टिलक्षण-

मुदकमहमेवाददां । किंच अहं वावशानाः शब्दायमाना अप उदकान्यनयं ।
सर्वमपि प्रादेशमगमयं । देवासो ब्रह्मादयो देवा मम केतं मदीयं संकल्प-
मन्वायन् । अनुयन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहं पुरो मंदसानो ब्यैरं नव साकं नवतीः शंबरस्य ।

शततमं वेश्यं सर्वताता दिवोदासमतिथिग्वं यदावं ॥३॥

अहं । पुरः । मंदसानः । वि । ऐरं । नव । साकं । नवतीः । शंबरस्य ।

शतऽतमं । वेश्यं । सर्वऽताता । दिवऽदासं । अतिथिऽग्वं । यत् । आवं ॥३॥

अहं वामदेव इन्द्रो वा मंदसानः सोमेन माद्यन्नव नवसंख्याका नवतीर्नव-
तिसंख्याकाश्च शंबरस्यैतन्नामकस्यासुरस्य संबन्धीनि पुरः पुराणि साकं युगपदेव
ब्यैरं । अध्वंसयं । शततमं शतसंख्यापूरणं पुरं वेश्यं दिवोदासनाम्ने प्रवेशार्हम-
करवं । सर्वताता सर्वतातौ यज्ञेऽतिथिग्वमतिथीनामभिगंतारं दिवोदासं दिवो-
दासनामकं राजर्षिं यदावं अपालयं । तदा पुरो ब्यैरमिति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र सु ष विभ्यो मरुतो विरस्तु प्र श्येनः श्येनेभ्य आशुपत्वा ।

अचक्रया यत्स्वधया सुपर्णो हव्यं भरन्मनवे देवजुष्टं ॥४॥

प्र । सु । सः । विऽभ्यः । मरुतः । विः । अस्तु । प्र । श्येनः । श्येनेभ्यः । आशुऽपत्वा ।

अचक्रया । यत् । स्वधया । सुऽपर्णः । हव्यं । भरत् । मनवे । देवऽजुष्टं ॥४॥

अथैतदादिभिः श्येनः स्तूयते । हे मरुतो वेगेन मरुत्सदृशाः पक्षिणः स
प्रसिद्धः श्येनाख्यो विः पक्षी विभ्यः पक्षिभ्यो युष्मत्तः प्र सु अस्तु । बलेन
प्रकृष्टो भवतु । किंच श्येनेभ्यः शंसनीयगमनेभ्यः स्वसमानजातिभ्यः पक्षिभ्यः
सकाशादाशुपत्वाशुपतनः शीघ्रगामी श्येनः प्रकृष्टो भवतु । सुपर्णः शोभनपतनो
यद्यदा श्येनोऽचक्रया चक्रवर्जितया स्वधया रथेन देवजुष्टं देवैः सेवितं हव्यं
सोमलक्षणं हविर्मनवे प्रजापतये भरत् अहरत् द्युलोकसकाशादाहतवान् ।
अच स्वधाशब्दो रथवाच्यचक्रया स्वधया वर्तमानमित्यादौ । ऋग्वे० १०. २७.
१९. । दर्शनात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

भरद्वादि विरतो वेविजानः पथोरुणा मनोजवा असर्जि ।

तूयं ययौ मधुना सोम्येनोत श्रवो विविदे श्येनो अच ॥ ५ ॥

भरत् । यदि । विः । अतः । वेविजानः । पथा । उरुणा । मनः । जवाः । असर्जि ।

तूयं । ययौ । मधुना । सोम्येन । उत । श्रवः । विविदे । श्येनः । अच ॥ ५ ॥

यदि यदा विः पक्षी श्येनोऽतोऽमुष्माद्युलोकाद्वेविजानः सोमकान् भीषयन्
भरत् अहरत् सोममाहतवान् तदोरुणा विस्तीर्णेन पथांतरिक्षमार्गेण मनोजवा
मनोवद्वेगयुक्तः सन् असर्जि । संसृष्ट आसीत् । सोम्येन सोममयेन मधुनान्नैन
सह तूयं क्षिप्रं ययौ । जगाम । उतापि च अचास्मिन् लोके श्येनः सुपर्णः
श्रवः सोमाहरणनिमित्तं यशो विविदे । लेभे ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋजीपी श्येनो ददमानो अंशुं परावतः शकुनो मद्रं मदं ।

सोमं भरद्वाहहाणो देवावांद्दिवो अमुष्मादुत्तरादादाय ॥ ६ ॥

ऋजीपी । श्येनः । ददमानः । अंशुं । पराऽवतः । शकुनः । मद्रं । मदं ।

सोमं । भरत् । ददहाणः । देवऽवान् । दिवः । अमुष्मात् । उत्तरात् । आऽदाय ॥ ६ ॥

ऋजीपृजुगामी परावतो दूरादंशुं सोमं ददमानो धारयन् श्येनः शंसनीय-
गमनो देववान्देवैः सहितः शकुनः पक्षी मद्रं मदनीयं स्तुत्यं मदं मदकरं सोम-
मुत्तरादुद्गततरादमुष्माद्विवो द्युलोकादादाय स्वीकृत्य ददहाणो दृढीभवन् भरत् ।
अहरत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आदाय श्येनो अभरत्सोमं सहस्रं सवाँ अयुतं च साकं ।

अत्रा पुरंधिरजहादरातीर्मदे सोमस्य मूरा अमूरः ॥ ७ ॥

आऽदाय । श्येनः । अभरत् । सोमं । सहस्रं । सवान् । अयुतं । च । साकं ।

अत्र । पुरंऽधिः । अजहात् । अरातीः । मदे । सोमस्य । मूराः । अमूरः ॥ ७ ॥

श्येनः शंसनीयगमनः पक्षी सवान् सवानां यज्ञानां सहस्रं सहस्रसंख्याक-

मयुतं चायुतसंख्याकं । अपरिमितसंख्याकमित्यर्थः । साकं सह सोमं सोमलक्ष-
णमन्नमादायादानं कृत्वाभरत् । अहरत् । आजहार । अत्रास्मिन् सोम आहते
सति पुरंधिः पुरंधीर्वहुकर्मा मूरोऽमूढः प्राज्ञ इन्द्रः सोमस्य संबन्धिनि मदे हर्षे
सति मूरा मूढा अरातीः शत्रूनजहात् । अत्यजत् । जघानेत्यर्थः ॥ अचारा-
तिशब्दः स्त्रीलिंगः ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे पंचदशो वर्गः ॥

गर्भे न्विति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं वामदेवस्यार्धं चैष्टुभं । अंत्या शक्ररी षट्पंचा-
शदक्षरा । श्येनो देवता । पूर्वसूक्तेऽष्टौ वेत्युक्त्वादंत्याया इन्द्रो वा देवता । तथा
चानुक्रांतं । गर्भे नु पंचांत्या शक्ररीति ॥ श्येने निष्केवल्यशस्त्र इदं सूक्तं । सूक्तं
तु पूर्वमुदाहृतं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

गर्भे नु सन्नन्वेषामवेदमहं देवानां जनिमानि विश्वा ।

शतं मा पुर आर्यसीररक्षन्ध श्येनो जवसा निरदीयं ॥ १ ॥

गर्भे । नु । सन् । अनु । एषां । अवेदं । अहं । देवानां । जनिमानि । विश्वा ।

शतं । मा । पुरः । आर्यसीः । अरक्षन् । अधः । श्येनः । जवसा । निः । अदीयं ॥ १ ॥

अत्रैष श्लोकः पठ्यते । श्येनभावं समास्थाय गर्भाद्योगेन निःसृतः । ऋषिर्गर्भे
शयानः सन् ब्रूते गर्भे नु सन्निति । गर्भे नु गर्भ एव सन् विद्यमानोऽहं वामदेव
एषामिन्द्रादीनां देवानां विश्वा विश्वानि सर्वाणि जनिमानि जन्मान्यन्ववेदं ।
आनुपूर्व्येणाज्ञासिषं । परमात्मनः सकाशात्सर्वे देवा जाता इत्यवेदिषमित्यर्थः ।
इतः पूर्वं शतं बहून्यायसीरयोमयान्यभेद्यानि पुरः शरीराणि मा मामरक्षन् ।
अपालयन् । यथाहं शरीराद्वतिरिक्तमात्मानं न जानीयां तथा मामरक्षन्नित्यर्थः ।
अधाधुना श्येनः श्येनवत्स्थितोऽहं जवसा वेगेन निरदीयं । शरीरान्निर्गमं ।
अनावरणमात्मानं जानन्निर्गतोऽस्मीत्यर्थः । पुरुषे ह वा अयमादित । ऐ० आ०
२. २५. । इति खंडे गर्भे एवैतच्छयानो वामदेव एवमुवाचेत्यादिनायमर्थः सम्यक्
प्रतिपादितः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न घा स मामप जोषं जभाराभीमास त्वक्षसा वीर्येण ।

ईर्मा पुरंधिरजहादरातीरुत वाताँ अतरच्छुश्रुवानः ॥ २ ॥

न । घ । सः । मां । अप । जोषं । जभार । अभि । ईं । आस । त्वक्षसा । वीर्येण ।

ईर्मा । पुरंऽधिः । अजहात् । अरातीः । उत । वातान् । अतरत् । शूशुवानः ॥ २ ॥

स गर्भो मां वामदेवं जोषं पर्याप्तं न घ नैवापजभार । अवजहार । गर्भेऽपि वसतो मे मोहो नाभूदित्यर्थः । अहं तु ईमिदं गर्भस्थं दुःखं त्वक्षसा तीक्ष्णेन वीर्येण ज्ञानसामर्थ्येनाभ्यास । अभ्यभवं । ईर्मा सर्वस्य प्रेरकः पुरंधिः पुरां धारकः परमात्मारातीर्गर्भसंश्रितान् शूनजहात् । अत्यजत् । जघान । उतापि च शूशुवानो वर्धमानः परिपूर्णः परमात्मा वातान् गर्भक्लेशकरान्वायूनतरत् । अतारीत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अव यच्छयेनो अस्वनीदध द्योर्वि यद्यदि वात ऊहुः पुरंधिं ।

सृजद्यदस्मा अव ह क्षिपज्यां कृशानुरस्ता मनसा भुरण्यन् ॥ ३ ॥

अव । यत् । श्येनः । अस्वनीत् । अध । द्योः । वि । यत् । यदि । वा । अतः । ऊहुः । पुरंऽधिं ।

सृजत् । यत् । अस्मै । अव । ह । क्षिपत् । ज्यां । कृशानुः । अस्ता । मनसा । भुरण्यन् ॥ ३ ॥

अथ तदानीं सोमाहरणकाले यद्यदा श्येनो द्योर्द्युलोकादवास्वनीत् अवाङ्मुखं शब्दमकरोत् । यदि वा यदा च । वेति चार्थे । यद्यं पुरंधिं सोममतोऽस्माच्छयेनाङ्गूहुः सोमपाला विक्षिप्तवन्तः । यद्यदास्ता शराणां क्षेप्रा मनसा मनोवेगेन भुरण्यन् गंतुमिच्छन् कृशानुरेतन्नामकः सोमपालो ज्यां धनुषः कोटौ मौर्वी क्षिपद्वा चिक्षेप खलु । अस्मै श्येनाय शरमवासृजत् त्यक्तवान् । तथा च ब्राह्मणं । तस्या अनुविसृज्य कृशानुः सोमपालः सथस्य पदो नखमच्छिनदित्यादि । यदा सोमपाला इत्थमित्थं चक्रुस्तदा श्येनः सोममाजहारेत्युचोत्तरया संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋजिष ईमिन्द्रावतो न भुज्युं श्येनो जभार बृहतो अधि णोः ।

अंतः पतन्पतत्र्यस्य पर्णमध यामनि प्रसितस्य तद्वेः ॥ ४ ॥

ऋजिषः । ईं । इन्द्रोऽवतः । न । भुज्युं । श्येनः । जभार । बृहतः । अधि । णोः ।

अंतरिति । पतत् । पतत्रि । अस्य । पर्णे । अध । यामनि । प्रसितस्य । तत् । वेरिति वेः ॥ ४ ॥

ऋजिष ऋजुगामी श्येन इन्द्रवत इन्द्रो रक्षको यस्य तस्माद्बृहतो महतोऽधि

उपरि स्तोः स्थिताद्युलोकादीमेनं सोमं जभार । आजहार । तत्र दृष्टान्तः । इन्द्रवतः ।
इन्द्रः समर्थः । तद्वतो देशाद्भुज्युं न भुज्युनामकं राजानं यथाश्विनावाजहृतु-
स्तद्वत् । अध तदानीं यामनि युद्धे प्रसितस्य कृशानोरस्त्रैर्वद्वस्य वेगंतुरस्यांतर्मध्ये
स्थितं पतच्चि पतनशीलं तत्पर्णं पतत् । अपतत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध श्वेतं कलशं गोभिर्क्तमापिषानं मघवां शुक्रमंधः ।

अध्वर्युभिः प्रयतं मध्वो अयमिन्द्रो मदाय प्रति धत्पिबन्धै शूरो मदाय प्रति
धत्पिबन्धै ॥ ५ ॥

अध । श्वेतं । कलशं । गोभिः । अक्तं । आपिषानं । मघवा । शुक्रं । अंधः ।

अध्वर्युभिः । प्रयतं । मध्वः । अयं । इन्द्रः । मदाय । प्रति । धत् । पिबन्धै । शूरः ।

मदाय । प्रति । धत् । पिबन्धै ॥ ५ ॥

अधाधुना शूरो विक्रांतो मघवा धनवानिन्द्रः श्वेतं शुभ्रं कलशं कलशे पात्रे
स्थितं गोभिर्गव्येन पयसाक्तं सिक्तमापिषानमाषायतं शुक्रं सारोपेतमध्वर्युभिः
प्रयतं दत्तमंधः सोमलक्षणमन्नं मध्वो मधुरस्य सोमरसस्याग्रमग्रे मदाय मदार्थं
पिबन्धै पातुं प्रतिधत् । प्रतिदधातु । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥

त्वा युजेति पंचर्चं सप्तमं सूक्तं वामदेवस्यार्षं चैष्टुभमैन्द्रासोमदेवताकं । अनुक्रांतं
च । त्वा युजेंद्रासोममिति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वा युजा तव तत्सोम सख्य इन्द्रो अपो मनवे ससुतस्कः ।

अहन्नहिमरिणात्सप्त सिंधूनपावृणोदपिहितेव खानि ॥ १ ॥

त्वा । युजा । तव । तत् । सोम । सख्ये । इन्द्रः । अपः । मनवे । ससुतः । करिति कः ।

अहन् । अहिं । अरिणात् । सप्त । सिंधून् । अप । अवृणोत् । अपिहिताऽइव । खानि ॥ १ ॥

हे सोम तव त्वदीये तत्तस्मिन् सख्ये सखित्वे सति त्वा त्वया युजा सहायेनेन्द्रः
ससुतः सरणशीला अपो वृष्टिलक्षणान्युदकानि मनवे मनुष्येभ्यः कः । अकरोत् ।

किंच अहिं वृचमसुरमहन् । हतवान् । सप्त सर्पणशीलाः सिंधूनपोऽरिणात् ।
प्रेरयत् । अपिहितेवापिहितानीव वृचेण तिरोहितानि च । अचेवशब्दश्चार्थः ।
खानि स्रोतसां द्वाराण्यपावृणोत् । उद्धाटितवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वा युजा नि खिदत्सूर्यस्येन्द्रश्चक्रं सहसा सद्य इंदो ।

अधि णुना वृहता वर्तमानं महो दुहो अप विश्वायु धायि ॥२॥

त्वा । युजा । नि । खिदत् । सूर्यस्य । इन्द्रः । चक्रं । सहसा । सद्यः । इंदो इति ।

अधि । सुना । वृहता । वर्तमानं । महः । दुहः । अप । विश्वऽआयु । धायि ॥२॥

हे इंदो सोम इन्द्रः सद्यः सपदि त्वा त्वया युजा सहायेन सूर्यस्य प्रेरकस्य
सवितुः संबंधिनः पूर्वं द्विचक्रस्य रथस्यैकं चक्रं सहसाभिभावुकेन बलेन नि-
खिदत् । आच्छिनत् । कीदृशं । अधि उपरि सुना स्थितेन वृहता महतांतरिक्षेण
वर्तमानं । किंच महो महतः प्रभूतस्य दुहो द्रोघुः सूर्यस्य संबंधि विश्वायु सर्वतो
गंतु चक्रमपधायि । इंद्रेणापहारि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहनिंद्रो अदहदग्निरिंदो पुरा दस्यून्मध्यंदिनादभीके ।

दुर्गे दुरोणे ऋत्वा न यातां पुरु सहस्रा शर्वा नि बर्हीत् ॥३॥

अहन् । इन्द्रः । अदहत् । अग्निः । इंदो इति । पुरा । दस्यून् । मध्यंदिनात् । अभीके ।

दुःऽगे । दुरोणे । ऋत्वा । न । यातां । पुरु । सहस्रा । शर्वा । नि । बर्हीत् ॥३॥

हे इंदो सोम अभीके संग्रामे दस्यून् शत्रूनिंद्रोऽहन् । अवधीत् । अग्निः
कांश्चिच्छत्रूनदहत् । ददाह । कीदृशाविंद्राग्नी । मध्यंदिनान्मध्याह्नात्पुरा पुर-
स्तात्पूर्वाह्णे तव पानाल्लब्धबलाविति शेषः । यातां गच्छतामसुराणां पुरु पुरुणि
बहूनि सर्वा सर्वाणि निरवशेषाणि सहस्रा सहस्राण्यपरिमितानि निवर्हीत् ।
न्यवर्हीत् । इंद्रोऽवधीत् । तत्र दृष्टांतः । दुरोणे द्रवने रक्षितुमशक्ये दुर्गे दुरवगाहे
देशे ऋत्वा न कर्मणा स्वकीयं कार्यमुद्दिश्य गच्छतः पथिकान्यथा धनलोलु-
पश्चोरो हन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

विश्वस्मात्सीमधमाँ इंद्र दस्यून्विशो दासीरकृणोरप्रशस्ताः ।

अबाधेथाममृणतं नि शत्रूनविदेथामपचितिं वधचैः ॥४॥

विश्वस्मात् । सी । अधमान् । इंद्र । दस्यून् । विशः । दासीः । अकृणोः । अप्रशस्ताः ।

अबाधेथां । अमृणतं । नि । शत्रून् । अविदेथां । अपचितिं । वधचैः ॥४॥

हे इंद्र त्वं सीमेनान्दस्यून्विश्वस्मात्सर्वस्माद्गुणादधमान् हीनानकृणोः । अकरोः । किंच दासीः कर्महीना विशो मानुषीः प्रजा अप्रशस्ता गर्हिता अकृणोः । हे इंद्रासोमौ युवां शत्रूनबाधेथां । न्यमृणतं । नितरां हिंसितवन्तौ । अपि च वधचैस्तेषां शत्रूणां प्रहारैरपचितिं पूजां जनेभ्योऽविदेथां । अलभेथां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एवा सत्यं मघवाना युवं तदिंद्रश्च सोमोर्वमश्वं गोः ।

आदर्हतमपिहितान्यश्ना रिरिचथुः क्षाश्चित्तृदाना ॥५॥

एव । सत्यं । मघऽवाना । युवं । तत् । इंद्रः । च । सोम । ऊर्वं । अश्वं । गोः ।

आ । अदर्हतं । अपिऽहितानि । अश्ना । रिरिचथुः । क्षाः । चित् । तृदाना ॥५॥

हे सोम त्वं चेन्द्रश्चेति युवामुभावूर्वं महांतमश्वमश्वसमूहं गोर्गवां समूहं चादर्हतं । आदरयतं । अपिहितानि पणिभिराच्छादितानि गवां वृंदानि क्षाश्चित् पणीनां भूमीश्चाश्नाशनपरेण बलेन रिरिचथुः । रेचितवन्तौ । हे मघवानौ धनवन्ताविंद्रासोमौ तृदाना शत्रूणां हिंसकौ युवं युवामेवैवमुक्तप्रकारेण यत्कृतवन्तौ तत्सर्वं सत्यमेव ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥

आ नः स्तुत इति पंचर्चमष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्षे चैष्टुभमैंद्रं । आ नः स्तुत इत्यनुक्रमणिका । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ नः स्तुत उप वाजेभिरूतींद्र याहि हरिभिर्मदसानः ।

तिरश्चिर्दर्यः सर्वना पुरूषांगूषेभिर्गृणानः सत्यराधाः ॥१॥

आ । नः । स्तुतः । उप । वाजेभिः । ऊती । इंद्र । याहि । हरिऽभिः । मंदसानः ।
तिरः । चित् । अर्यः । सर्वना । पुरुणि । आंगूषेभिः । गृणानः । सत्यऽराधाः ॥ १ ॥

हे इंद्र स्तुतस्त्वं वाजेभिर्वजैरनैः सह तिरश्चित् प्राप्तानि । तिरः सत इति प्राप्तस्य । नि० ३. २०. । इति यास्कः । पुरुणि पूर्णानि सवना सवनानि नोऽस्मदीयान्यज्ञानुप प्रत्यूती ऊत्या नोऽस्माकं रक्षणार्थं हरिभिरश्वैरायाहि । आगच्छ । कीदृशः । मंदसानो मोदमानोऽर्यः स्वाम्यांगूषेभिः स्तोत्रैर्गृणानः स्तूयमानः सत्यराधाः सत्यधनः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ हि ष्मा याति नर्यश्चिकित्वान्हूयमानः सोतृभिरुप यज्ञं ।
स्वश्वो यो अभीरुर्मन्यमानः सुस्वानेभिर्मदति सं ह वीरैः ॥ २ ॥
आ । हि । स्म । याति । नर्यः । चिकित्वान् । हूयमानः । सोतृऽभिः । उप । यज्ञं ।
सुऽअश्वः । यः । अभीरुः । मन्यमानः । सुस्वानेभिः । मदति । सं । ह । वीरैः ॥ २ ॥

नर्यो नृभ्यो हितश्चिकित्वान् सर्वं जानन् सोतृभिः सोममभिषुण्वद्भिर्ऋत्विग्भिर्हूयमान आहूयमान इंद्रोऽस्मदीयं यज्ञमुप प्रति आयाति । आगच्छतु । हि स्मेति पूरणौ । स्वश्वः शोभनाश्वोपेतोऽभीरुर्निर्भयशीलः सुस्वानेभिः सुन्वद्भिर्यजमानैर्मन्यमानः स्तूयमानो य इंद्रो वीरैः शूरैर्मरुद्भिः सह संमदति ह सह माद्यत्येव । स इंद्र आगच्छत्विति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आवयेदस्य कर्णा वाजयध्वे जुष्टामनु प्र दिशं मंदयध्वे ।
उड्वावृषाणो राधसे तुविष्मान्करन् इंद्रः सुतीर्थोभयं च ॥ ३ ॥
अवय । इत् । अस्य । कर्णा । वाजयध्वे । जुष्टां । अनु । प्र । दिशं । मंदयध्वे ।
उत्ऽवृषाणः । राधसे । तुविष्मान् । करत् । नः । इंद्रः । सुऽतीर्था । अभयं । च ॥ ३ ॥

हे स्तोतस्त्वमस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ कर्णा कर्णौ वाजयध्वा इंद्रं वलिनं कर्तुं जुष्टामनु दिशं सेवितासु सर्वासु दिक्षु प्र मंदयध्वै प्रकर्षेणेंद्रं मादयितुं च अवय । स्तोत्राणि आवय । इदिति पूरणः । उड्वावृषाणः सोमेनोत्तिष्ठ्यमानस्तुविष्मान्व-

लवानिन्द्रो नोऽस्माकं राधसे धनार्थं सुतीर्था शोभनानि तीर्थान्यभयं च भयरा-
हित्यं च करत् । करोतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अच्छा यो गन्ता नाधमानमूती इत्या विप्रं हवमानं गृणंतं ।

उप त्मनि दधानो धुर्याऽशून्सहस्राणि शतानि वज्रबाहुः ॥ ४ ॥

अच्छ । यः । गन्ता । नाधमानं । ऊती । इत्या । विप्रं । हवमानं । गृणंतं ।

उप । त्मनि । दधानः । धुरि । आशून् । सहस्राणि । शतानि । वज्रऽबाहुः ॥ ४ ॥

वज्रबाहुर्वज्रहस्तो य इन्द्रस्मन्यात्मनि स्थितानात्मवश्यान् सहस्राणि सहस्रसं-
ख्याकान् शतानि शतसंख्याकानाशून् शीघ्रगामिनोऽश्वान्धुरि रथवहनप्रदेश उप-
दधानः संस्थापयन्मूती रक्षणार्थं नाधमानं याचमानं विप्रं मेधाविनं हवमानमा-
ह्वयंतमित्थेत्यमनेन प्रकारेण गृणंतं स्तुवंतं यजमानमच्छाभिमुख्येन गन्ता गम-
नशीलो । भवतीति शेषः । स इन्द्रः सुतीर्थान्यभयं च करोत्विति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वोतासो मघवन्निन्द्र विप्रा वयं ते स्याम सूरयो गृणंतः ।

भेजानासो बृहद्विवस्य राय आकाय्यस्य दावने पुरुक्षोः ॥ ५ ॥

त्वाऽऊतासः । मघऽवन् । इन्द्र । विप्राः । वयं । ते । स्याम । सूरयः । गृणंतः ।

भेजानासः । बृहत्ऽदिवस्य । रायः । आऽकाय्यस्य । दावने । पुरुऽक्षोः ॥ ५ ॥

हे मघवन्धनवन्निन्द्र त्वोतासस्त्वया रक्षिता विप्रा मेधाविनो गृणंतस्त्वां स्तुवंतः
सूरयः स्तोतारो वयं बृहद्विवस्य महद्दीपेराकाय्यस्य आ समन्तात्स्तुत्यस्य पुरुक्षोर्व-
हन्नस्य बहुकीर्त्तैर्वा ते त्वदीयस्य रायो धनस्य दावने दाने निमित्ते सति भेजा-
नासस्त्वां भजमानाः स्याम । भवेम ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

नकिरिन्द्रेति चतुर्विंशत्यृचं नवमं सूक्तं वामदेवस्यार्षि गायत्रं । अष्टमी चतुर्विंशी
च द्वे अनुष्टुभौ । इन्द्रो देवता । दिवश्चिह्नैत्ययं तृच उषोदेवताक इन्द्रदेवताकश्च ।
तथा चानुक्रांतं । नकिश्चतुर्विंशतिर्दिवश्चितृच उषस्यश्च गायत्रं ह्यष्टम्यंत्ये चानुष्टु-

भाविति ॥ अतिराचे तृतीये पर्याये मेधावरुणशस्त्र उत्तमावर्जमिदं सूक्तं । तथा च सूचितं । नकिरिन्द्र त्वदुत्तर इत्युत्तमामुद्धरेत् । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

नकिरिन्द्र त्वदुत्तरो न ज्यायाँ अस्ति वृत्रहन् । नकिरेवा यथा त्वं ॥ १ ॥

नकिः । इन्द्र । त्वत् । उत्तरः । न । ज्यायान् । अस्ति । वृत्रहन् । नकिः । एवा । यथा । त्वं ॥ १ ॥

हे वृत्रहन्निन्द्र वृत्रस्य नाशकेंद्र । लोक एकोऽपीति शेषः । त्वत्तत्त उत्तर उत्कृष्टतरो नकिरस्ति । न भवति । त्वत्तो ज्यायान् प्रशस्यतर एकोऽपि नास्ति । हे इन्द्र त्वं लोके यथा प्रसिद्धो भवसि तथाविध एकोऽपि नकिरेवास्ति । नैव भवति । कश्चिदपि लोक इन्द्रसदृशो नास्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सचा ते अनु कृष्टयो विश्वा चक्रेव वावृतुः । सचा महाँ असि श्रुतः ॥ २ ॥

सचा । ते । अनु । कृष्टयः । विश्वा । चक्राऽइव । ववृतुः । सचा । महान् । असि । श्रुतः ॥ २ ॥

हे इन्द्र कृष्टयः प्रजास्ते त्वामनु लक्ष्मीकृत्य सचा सत्यमेव ववृतुः । वर्तते । तत्र दृष्टान्तः । विश्वा विश्वानि व्याप्तानि चक्रेव चक्राणीव । यथा चक्राणि शकट-मनुवर्तते तद्वत् । हे इन्द्र महान्स्त्वं सचा सत्यमेव श्रुतो विश्रुतोऽसि । गुणैः प्रख्यातो भवसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विश्वे चनेदना त्वा देवास इन्द्र युयुधुः । यदहा नक्तमातिरः ॥ ३ ॥

विश्वे । चन । इत् । अना । त्वा । देवासः । इन्द्र । युयुधुः । यत् । अहा । नक्तं । आ । अतिरः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र विश्वे चनेत्सर्व एव देवासोऽसुरान्विजिगीषवो देवा अना प्राणरूपेण बलेन त्वा त्वां सहायं लब्ध्वा युयुधुः । असुरैः सह युद्धं चक्रुः । यद्यस्मात्कारणादहा अहःसु नक्तं रात्रिषु चातिरः आ समन्तात् शत्रूनवधीः । अतः कारणाद्युयुधुरिति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यत्रोत बाधितेभ्यश्चक्रं कुत्साय युध्यते । मुषाय इन्द्र सूर्य ॥ ४ ॥

यत्र । उत । बाधितेभ्यः । चक्रं । कुत्साय । युध्यते । मुषायः । इन्द्र । सूर्य ॥ ४ ॥

यत्र यस्मिन्युद्ध उतापि च हे इंद्र त्वं वाधितेभ्यः कुत्ससहायेभ्यो युध्यते युद्धं कुर्वते कुत्साय च सूर्ये सूर्यसंबन्धि चक्रं मुषायः अमुष्णाः । अपहतवानसीत्यर्थः । तस्मिन्युद्धे प्रावः शचीभिरेतशमिति परेण संबन्धः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यत्र देवाँ ऋघायतो विश्वाँ अयुध्य एक इत् । त्वमिन्द्र वनूरहन् ॥ ५ ॥

यत्र देवान् । ऋघायतः । विश्वान् । अयुध्यः । एकः । इत् । त्वं । इंद्र । वनून् । अहन् ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वमेक इदसहाय एव यत्र यस्मिन् संग्रामे देवानिन्द्रादीनृघायतो बाधमानान्विश्वान् सर्वान्नाक्षसादीनयुध्यः युद्धमकरोः । तथा वनून् हिंसकानहन् अवधीः ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यत्रोत मर्त्याय कमरिणा इंद्र सूर्ये । प्रावः शचीभिरेतशं ॥ ६ ॥

यत्र उत । मर्त्याय । कं । अरिणाः । इंद्र । सूर्ये । प्र । आवः । शचीभिः । एतशं ॥ ६ ॥

यत्र यस्मिन् संग्राम उतापि च हे इंद्र त्वं मर्त्याय मनुष्यायैतशाख्याय ऋषये सूर्यमरिणाः अहिंसीः । कमिति पूरणः । तदानीं शचीभिर्युद्धकर्मभिरेतशमेतत्संज्ञकमृषिं प्रावः । प्रकर्षेणारक्षः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

किमादुतासि वृत्रहन्मघवन्मन्युमत्तमः । अत्राह दानुमातिरः ॥ ७ ॥

किं । आत् । उत । असि । वृत्रहन् । मघवन् । मन्युमत्तमः । अत्र । अह ।

दानुं । आ । अतिरः ॥ ७ ॥

हे वृत्रहन् वृत्राणामावरकाणां तमसां हंतर्मघवन्धनवन्निद्र त्वमादनंतरमेव उतापि च । किमिति प्रश्ने । मन्युमत्तमोऽसि । अत्यंतं क्रोधवान् भवसि । अत्रास्मिन्नंतरिक्षेऽहैव दानुं दनोः पुत्रं वृत्रमातिरः । आ समंतादहिंसीः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

एतद्देदुत वीर्यं॑ मिन्द्रं च॒कथे॑ पौ॒स्यं । स्त्रियं॑ यहु॒र्हणा॒युवं॑ वधी॑ दु॒हितरं॑ दि॒वः ॥ ८ ॥

एतत् । घ । इत् । उ॒त । वी॒र्यं॑ । इन्द्रं॑ । च॒कथे॑ । पौ॒स्यं॑ । स्त्रियं॑ । यत् । दुः॒ऽह॒ना॒युवं॑ ।
वधीः॑ । दु॒हितरं॑ । दि॒वः ॥ ८ ॥हे इन्द्र उतापि च यद्यस्त्वमेतदुपलक्षितं पौंस्यं बलं वीर्यं सामर्थ्योपेतं चकथे
कृतवानसि । घेदिति पूरणौ । किंच दुर्हणायुवं दुष्टं हननमिच्छिंती दिवो दुहितरं
द्युलोकसकाशादुत्पन्नां स्त्रियमुषसं वधीः अवधीः ॥

॥ अथ नवमी ॥

दि॒वश्चि॒द्धा दु॒हितरं॑ म॒हान्म॒हीय॒मानां॑ । उ॒षासं॑ मिन्द्रं॒ सं पि॒णक् ॥ ९ ॥

दि॒वः । चि॒त् । घ । दु॒हितरं॑ । म॒हान् । म॒हीय॒मानां॑ । उ॒षसं॑ । इन्द्रं॑ । सं । पि॒णक् ॥ ९ ॥

हे इन्द्र महान्स्त्वं दिवो दुहितरं द्युलोकस्य पुत्री महीयमानां पूज्यमानामुष-
समुषोदेवी संपिणक् चिद्ध । संपिष्टवानसि खलु ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒पो॒षा अ॒न॒सः सर॒सं पि॒ष्टाद॒हं वि॒भ्युषी॑ । नि यत्सीं॑ शि॒श्रथ॒वृषा॑ ॥ १० ॥

अ॒प । उ॒षाः । अ॒न॒सः । सर॒त् । सं॒ऽपि॒ष्टात् । अ॒हं । वि॒भ्युषी॑ । नि । यत् । सी॒ ।
शि॒श्रथ॑त् । वृषा॑ ॥ १० ॥वृषा कामानां वर्षितेन्द्रो यद्यदा सीमेतदुषःसंबन्धि शकटं निशिश्रथत् न्यवधीत्
तदोषा उषोदेवता विभ्युषीद्रसकाशाज्जीता सती संपिष्टादिद्रेण संचूर्णितादनसः
शकटादपसरत् । अपजगाम । अहेति पूरणः ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ए॒तद॒स्या अ॒नः॑ श॒ये सु॒सं पि॒ष्टं वि॒पाश्या॑ । स॒सारं॑ सी॒ परा॒वतः॑ ॥ ११ ॥

ए॒तत् । अ॒स्याः । अ॒नः॑ । श॒ये । सु॒ऽसं पि॒ष्टं । वि॒ऽपा॒शि । आ । स॒सारं॑ । सी॒ । परा॒ऽवतः॑ ॥ ११ ॥

सुसंपिष्टमिन्द्रेण सुष्ठु संचूर्णितमस्या उषसः संबन्धेतदनः शकटं विपाशि ।

विपाडाख्या नदी । तस्यां तत्तीर आशये । आ समन्ताच्छेते । अशेत । सीमियमुषो-
देवता शकटे भग्ने सति परावतो दूरदेशात्ससार । अपससार ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उ॒त सि॒धुं वि॒वा॒ल्यं वि॒त॒स्था॒नाम॒धि॒ क्ष॒मि॒ । परि॑ ष्ठा इ॒न्द्र मा॒यया ॥१२॥

उ॒त। सि॒धुं। वि॒ऽवा॒ल्यं। वि॒ऽत॒स्था॒नां। अ॒धि॒। क्ष॒मि॒। परि॑। स्थाः॒। इ॒न्द्र॒। मा॒यया ॥१२॥

हे इन्द्र उतापि च विवा॒ल्यं विगत॒वा॒ल्याव॒स्थां संपूर्ण॑जलां वि॒त॒स्था॒नां
वि॒तिष्ठ॑मानां सि॒धुं नदी॑मधि क्ष॒मि क्ष॒मायां मा॒यया प्र॒ज्ञया परि॑ष्टाः । पर्य॒स्थाः ।
सर्व॑तः स्थापनं कृतवानसि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उ॒त श्रु॒णस्य॑ धृ॒णुया॑ प्र मृ॒क्षो अ॒भि वेद॑नं । पुरो॒ यद॑स्य संपि॒णक् ॥१३॥

उ॒त। श्रु॒णस्य॑। धृ॒णुऽया॑। प्र। मृ॒क्षः॒। अ॒भि। वेद॑नं। पुरः॒। यत्। अ॒स्य॒। संऽपि॒णक् ॥१३॥

उतापि च हे इन्द्र धृ॒णुया॑ धर्षकस्त्वं श्रु॒णस्य॑ श्रु॒णनाम्नो॑ऽसुरस्य संबन्धि वेद॑नं
वि॒त्तम॑भि अ॒भितः॑ सर्व॑तः प्र मृ॒क्षः । प्रकर्षे॑णाबाधथाः । यद्य॒दास्य॑ श्रु॒णस्य॑ पुरः
पुरा॑णि नगराणि संपि॒णक् संपि॑ष्टवानसि । तदा प्र मृ॒क्ष इति॑ संबन्धः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

उ॒त दा॒सं कौ॒लि॒तरं॑ बृ॒हतः॑ पर्व॒ताद॑धि । अ॒वा॒ह॒न्नि॒न्द्र शं॒बरं ॥१४॥

उ॒त। दा॒सं। कौ॒लि॒ऽतरं॑। बृ॒हतः॑। पर्व॒तात्। अ॒धि॒। अ॒व॒। अ॒ह॒न्। इ॒न्द्र॒। शं॒बरं ॥१४॥

उतापि च हे इन्द्र त्वं दा॒समु॑पक्षपयितारं कौ॒लि॒तरं॑ कु॒लि॒तर॒नाम्नो॑ऽपत्यं शं॒बर-
मसुरं॑ बृ॒हतो॑ मह॒तः पर्व॒ताद॑द्रे॒थ्युपरि॑ अव अ॒वा॒चीनं॑ कृ॒त्वाह॑न् । ह॒तवा॑नसि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

उ॒त दा॒सस्य॑ व॒र्चिनः॑ स॒हस्रा॑णि श॒ताव॑धीः । अ॒धि प॑ंच प्र॒धीरि॑व ॥१५॥

उ॒त। दा॒सस्य॑। व॒र्चिनः॑। स॒हस्रा॑णि। श॒ता॒। अ॒व॒धीः॒। अ॒धि॒। प॑ंच। प्र॒धीन्ऽइ॒व ॥१५॥

उतापि च हे इन्द्र त्वं प्र॒धीनि॑व चक्रस्य परि॑तः स्थि॒तान् शंकू॑निव हिंस॒कान्पंच॑
श॒ता प॑ंचश॒तानि॑ पंच॒शत॑संख्याकां स॒हस्रा॑णि स॒हस्र॑संख्याकान्दा॒सस्य॑ लो॒का-

नामुपक्षपयितुर्वर्चिनो वर्चिनामकस्यासुरस्य संबन्धिनोऽनुचरान्पुरुषानध्यधिक-
मवधीः । हतवानसि ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

उ॒त त्वं पु॒त्रम॒युवः॒ परा॑वृ॒क्तं श॒तक्र॑तुः । उ॒क्थे॑ष्विन्द्र॒ अभ॑जत् ॥ १६ ॥

उ॒त । त्वं । पु॒त्रं । अ॒युवः । परा॑ऽवृ॒क्तं । श॒तऽक्र॑तुः । उ॒क्थे॑षु । इन्द्रः । आ । अभ॑जत् ॥ १६ ॥

उतापि च शतक्रतुरिन्द्रस्य तं प्रसिद्धमयुव एतन्नाम्याः पुत्रं परावृक्तमेतन्ना-
मकमुक्थेषु स्तोत्रेष्वभजत् । भागिनं कृतवान् । अयमर्थो वस्रीभिः पुत्रमयुवः
। ऋग्वे० ४. १९. ९. । इत्यस्यामृचि प्रतिपादित इति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उ॒त त्या तु॒र्वशा॒यदू॑ अ॒स्नाता॒रा श॒ची॒पतिः॑ । इन्द्रो॑ वि॒द्वाँ अपा॑रयत् ॥ १७ ॥

उ॒त । त्या । तु॒र्वशा॒यदू॑ इति । अ॒स्नाता॒रा । श॒ची॒ऽपतिः॑ । इन्द्रः । वि॒द्वान् । अपा॑रयत् ॥ १७ ॥

उतापि च अस्नातारास्नातारौ ययातिशापादनभिषिक्तौ त्या त्यौ तौ प्रसिद्धौ
तुर्वशायदू तुर्वशनामानं यदुनामकं च राजानौ शचीपतिः कर्मणां पालकः । यद्वा
शचीन्द्रस्य भार्या । तस्याः पतिर्भर्ता विद्वान् सकलमपि जानन्निन्द्रोऽपारयत् ।
अभिषेकार्हावकरोत् ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

उ॒त त्या स॒द्य आ॒र्या स॒रयो॑रिन्द्र पा॒रतः॑ । अ॒र्णो॑चि॒त्रर॑थावधीः ॥ १८ ॥

उ॒त । त्या । स॒द्यः । आ॒र्या । स॒रयोः॑ । इन्द्रः । पा॒रतः॑ । अ॒र्णो॑चि॒त्रर॑था । अव॒धीः ॥ १८ ॥

उतापि च सद्यः सपदि हे इन्द्र त्वं त्या त्यौ तावार्यार्यावार्यत्वाभिमानिनौ
संतावपि । इन्द्रविषयभक्तिश्चरितारहितावित्यर्थः । सरयोः सरया नद्याः पारतः
पारे तीरे वसंतावर्णाचित्रथा अर्णनामकं चित्ररथनामकं च राजानाववधीः ।
अहिंसीः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अनु॑ द्वा ज॒हिता न॒योऽ॒धं श्रो॒णं च॑ वृ॒त्रह॑न् । न तत्ते॑ सु॒म्नम॑ष्टवे ॥ १९ ॥

अनु॑ । द्वा । ज॒हिता । न॒यः । अ॒धं । श्रो॒णं । च॒ । वृ॒त्रऽह॑न् । न । तत् । ते । सु॒म्नं । अ॑ष्टवे ॥ १९ ॥

हे वृत्रहन् वृत्रस्य हिंसकेन्द्र त्वं जहिता जहितौ सर्वैर्वधुभिस्त्यक्तावंधं चक्षुर्ही-
नमेकं श्रोणं च पंगुमपरं च द्वा एतौ द्वावनुनयः । अंधपंगुत्वपरिहारेणानुनीत-
वानसि । हे इंद्र ते त्वया दत्तं तत्सुम्नं सुखमष्टवे व्याप्नुं कोऽपि न प्रभवतीति शेषः ॥

॥ अथ विंशी ॥

शतमश्मन्मयीनां पुरामिन्द्रो व्यास्यत् । दिवोदासाय दाशुषे ॥ २० ॥

शतं । अश्मन्ऽमयीनां । पुरां । इंद्रः । वि । आस्यत् । दिवःऽदासाय । दाशुषे ॥ २० ॥

इंद्रोऽश्मन्मयीनां पाषाणैर्निर्मितानां पुरां शंबरस्य संबन्धिनां नगराणां शतं
शतसंख्याकं दिवोदासायैतन्नामकाय दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय व्यास्यत् ।
व्यक्षिपत् ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

अस्वापयद्भीतये सहस्रां त्रिंशतं हथैः । दासानामिन्द्रो मायया ॥ २१ ॥

अस्वापयत् । दभीतये । सहस्रां । त्रिंशतं । हथैः । दासानां । इंद्रः । मायया ॥ २१ ॥

इंद्रो मायया स्वकीयया शक्त्या दासानां लोकानामुपक्षपयितृणां राक्ष-
सादीनां त्रिंशतं त्रिंशत्संख्याकानि सहस्रा सहस्राणि दभीतये दभीतिनामक-
स्यार्थाय हथैर्हननसाधनैरायुधैरस्वापयत् । अवधीत् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

स घेदुतासि वृत्रहन्समान इंद्र गोपतिः । यस्ता विश्वानि चिच्युषे ॥ २२ ॥

सः । घ । इत् । उत । असि । वृत्रऽहन् । समानः । इंद्र । गोऽपतिः । यः । ता ।

विश्वानि । चिच्युषे ॥ २२ ॥

उतापि च हे इंद्र यस्त्वं ता तानि विश्वा विश्वानि समस्तान् शत्रून् चिच्युषे
प्राच्यावयः हे वृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणां हिंसकेन्द्र गोपतिर्गवां पालकः स त्वं
समानः सर्वेषां यजमानानां समः सन् प्रख्यातोऽसि । घेदिति पूरणौ ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

उत नूनं यदिद्रियं करिष्या इंद्र पौंस्यं । अद्या नकिष्टदा मिनत् ॥ २३ ॥

उत । नूनं । यत् । इंद्रियं । करिष्याः । इंद्र । पौंस्यं । अद्य । नकिः । तत् । आ । मिनत् ॥ २३ ॥

उतापि च हे इंद्र यत्पौंस्यं त्वदीयं बलमिन्द्रियं सामर्थ्योपेतं नूनं करिष्याः
कृतवानसि खलु अद्याद्यतनः कश्चित्तद्वलं नकिरामिनत् । न हिंस्यात् ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

वामं वामं त आदुरे देवो ददात्वयमा ।

वामं पूषा वामं भगो वामं देवः कळूळती ॥ २४ ॥

वामंऽवामं । ते । आऽदुरे । देवः । ददातु । अयमा ।

वामं । पूषा । वामं । भगः । वामं । देवः । कळूळती ॥ २४ ॥

हे आदुरे शत्रूणां दारयितरिंद्र ते तव वामं वामं यद्यद्वननीयं संभजनीयं
धनमस्ति लोके तद्वामं वस्वर्यमारीणां नियमयितैतन्नामको देवो ददातु ।
प्रयच्छतु । तथा कळूळती कृत्तदंतः पूषा पोषको देवो वामं धनं ददातु ।
भगोऽपि धनं ददातु । अत्र कळूळतीत्येतत्संनिहितत्वाद्भग इत्यनेन संबंधनीयं ।
अथवार्यमादीनां त्रयाणामपि विशेषणत्वेन भाव्यं । कथं पूष्णो विशेषणं स्या-
दिति साकांक्षत्वात् न । संनिध्याकांक्षयोः सद्भावेऽपि योग्यतामंतरेणान्वया-
योगात् । तस्मात्पूषा प्रपिष्टभागोऽदंतको हीत्यादिश्रुतिषु पूष्ण एवादंतकत्वेन
प्रसिद्धेर्व्यवहितस्यापि तस्यैव विशेषणत्वं युक्तं । वामं वननीयं भवतीत्यादि
निरुक्तं । ६. ३१. । अत्र द्रष्टव्यं ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

कया न इति पंचदशर्चं दशमं सूक्तं वामदेवस्यार्धमैंद्रं गायत्रं । अभी षु ण
इत्येषा पादनिवृत्ताम गायत्री त्रयः सप्तकाः पादनिवृदिति तल्लक्षणयुक्तत्वात् ।
तथा चानुक्रमणिका । कया पंचोनाभी षु पादनिवृदिति ॥ सूक्तविनियोगो
लैंगिकः । अग्निष्टोमे चातुर्विंशिकेऽहनि च माध्यंदिने सवने मैत्रावरुणस्य
कया न इत्याद्यस्तृचः स्तोत्रियः । सूचितं च । होत्रकाणां कया नश्चित्र आ भुवत्
। आ० ७. ४. । इति ॥ वरुणप्रधासेषु कायस्य हविषोऽनुवाक्या कया न इत्येषा ।
तथा सूचितं च । कया नश्चित्र आभुवद्विरण्यगर्भः समवर्तताये । आ० २. १७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥ १ ॥

कया । नः । चित्रः । आ । भुवत् । ऊती । सदाऽवृधः । सखा । कया । शचिष्ठया । वृता ॥ १ ॥

सदावृधः सदा वर्धमानश्चित्रश्चायनीयः पूजनीयः सखा मित्रभूत इन्द्रः कयोती
ऊत्या तर्पणेन नोऽस्मान्ना भुवत् । आभिमुख्येन भवेत् । शचिष्ठया प्रज्ञावत्तमया
प्रज्ञासहितमनुष्ठीयमानेन कया वृता केन वर्तनेन कर्मणा चाभिमुखो भवेत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदंधसः । दृळ्हा चिदरुजे वसु ॥ २ ॥

कः । त्वा । सत्यः । मदानां । मंहिष्ठः । मत्सत् । अंधसः । दृळ्हा । चित् । आरुजे । वसु ॥ २ ॥

मंहिष्ठः पूजनीयः सत्यः सत्यभूतो मदानां मादयितृणां मध्ये को मदकरोऽंधसः
सोमस्य रसो दृळ्हा चित् दृढान्यपि वसु वसूनि शत्रूणां धनान्यारुज आ समं-
ताङ्गं हे इन्द्र त्वा त्वां मत्सत् । मादयेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अभी षु णः सखीनामविता जरितृणां । शतं भवास्यूतिभिः ॥ ३ ॥

अभि । सु । नः । सखीनां । अविता । जरितृणां । शतं । भवासि । ऊतिभिः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं सखीनां समानख्यातीनां जरितृणां स्तोतृणामविता रक्षिता त्वं शतं
शतेन बह्वीभिरूतिभी रक्षाभिः सह नोऽस्माकं सु सुष्टुभिर्भवासि । अभिमुखो भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभी न आ ववृत्स्व चक्रं न वृत्तमर्वतः । नियुङ्गिश्चर्षणीनां ॥ ४ ॥

अभि । नः । आ । ववृत्स्व । चक्रं । न । वृत्तं । अर्वतः । नियुत् । ऽभिः । चर्षणीनां ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं वृत्तं चक्रं न वर्तमानं चक्रमिवार्वत उपगंतृन्तोऽस्मान् चर्षणीना-
मस्मदीयानां मनुष्याणां नियुङ्गिः स्तुतिभिरभ्याववृत्स्व । अभ्यावर्तस्व ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्रवता हि ऋतूनामा हा पदेव गच्छसि । अभक्षि सूर्ये सचा ॥ ५ ॥

प्रवता । हि । ऋतूनां । आ । ह । पदाऽइव । गच्छसि । अभक्षि । सूर्ये । सचा ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं ऋतूनां कर्मणां यजमानानां संबन्धिनः प्रवता प्रवतः प्रवणान्दे-
शान्पदेव पदानि स्वकीयानि स्थानानीवागच्छसि हि । आगतो भवसि खलु ।
हेति पूरणः । हे इन्द्र त्वामहं सूर्येण सचा सहाभक्षि । भजे ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सं यत्त इन्द्र मन्यवः सं चक्राणि दधन्विरे । अध त्वे अध सूर्ये ॥ ६ ॥

सं। यत्। ते। इन्द्र। मन्यवः। सं। चक्राणि। दधन्विरे। अध। त्वे इति। अध। सूर्ये ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते त्वदर्थं मन्यवः स्तुतयो यद्यदा संदधन्विरे अस्माभिरनुमन्यन्ते ।
चक्राणि चक्रमणानि कर्माणि च संदधन्विरे अध तदानीं ताः स्तुतयस्तानि
कर्माणि च त्वे त्वयि भवन्ति । अध तदनन्तरं सूर्ये च भवन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत स्मा हि त्वामाहु रिन्मघवानं शचीपते । दातारमविदीधयुं ॥ ७ ॥

उत। स्म। हि। त्वां। आहुः। इत्। मघऽवानं। शचीऽपते। दातारं। अविऽदीधयुं ॥ ७ ॥

हे शचीपते कर्मपालकेन्द्र उतापि च मघवानं धनवंतं दातारं स्तोतृभ्योऽभी-
ष्टप्रदं त्वा त्वामविदीधयुं । विदीधयुरदीधमानः । न विदीधयुरविदीधयुः । तं दीध-
मानमाहुः स्म । प्रवदन्ति खलु । हीदिति द्वयं पूरणार्थं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत स्मा सद्य इत्परि शशमानाय सुन्वते । पुरु चिन्मंहसे वसु ॥ ८ ॥

उत। स्म। सद्यः। इत्। परि। शशमानाय। सुन्वते। पुरु। चित्। मंहसे। वसु ॥ ८ ॥

उतापि च हे इन्द्र त्वं सद्य इत्सद्य एव शशमानाय स्तुतिं कुर्वते । शशमानः
शंसमान इति यास्केनोक्तत्वात् । सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते यजमानाय पुरु
चित्पुरुणि बहून्यपि वसु वसूनि धनानि परि परितो मंहसे स्म । प्रयच्छसि खलु ॥

॥ अथ नवमी ॥

नहि ष्मा ते शतं चन राधो वरंत आमुरः । न च्यौत्नानि करिष्यतः ॥ ९ ॥

नहि। स्म। ते। शतं। चन। राधः। वरन्ते। आऽमुरः। न। च्यौत्नानि। करिष्यतः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र आमुरो बाधका राक्षसादयस्ते त्वदीयं शतं चन शतपरिमितमपि
राधो धनं नहि वरन्ते स्म । न वारयन्ति खलु । किंच शत्रूणां हिंसनं करिष्यतस्त्व
च्यौत्नानि बलानि न वारयन्ति ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्माँ अवंतु ते शतमस्मान्सहस्रमृतयः । अस्मान्विश्वा अभिष्टयः ॥ १० ॥

अस्मान् । अवंतु । ते । शतं । अस्मान् । सहस्रं । उतयः । अस्मान् । विश्वाः । अभिष्टयः ॥ १० ॥

हे इंद्र ते त्वदीयाः शतं शतसंख्याका उतयो रक्षा अस्मानवंतु । रक्षंतु । सहस्रं सहस्रसंख्याकास्त्वदीया रक्षा अस्मानवंतु । विश्वाः सर्वाण्यभीष्टयस्त्वदीयान्यभिगमनान्यस्मानवंतु ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अस्माँ इहा वृणीष्व सख्याय स्वस्तये । महो राये दिवित्मते ॥ ११ ॥

अस्मान् । इहा । वृणीष्व । सख्याय । स्वस्तये । महः । राये । दिवित्मते ॥ ११ ॥

हे इंद्र त्वमिहास्मिन्यज्ञेऽस्मान्यजमानान् सख्याय सखिभावाय स्वस्तयेऽविनाशाय च महो महते दिवित्मते दीप्तिमते राये धनाय च वृणीष्व । संभजस्व ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अस्माँ अविडि विश्वहेंद्र राया परीणसा । अस्मान्विश्वाभिरूतिभिः ॥ १२ ॥

अस्मान् । अविडि । विश्वहा । इंद्र । राया । परीणसा । अस्मान् । विश्वाभिः ।

ऊतिऽभिः ॥ १२ ॥

हे इंद्र त्वं विश्वहा सर्वेष्वहःसु परीणसा महता राया धनेनास्मान्यजमानानविडि । रक्ष । किंच विश्वाभिः सर्वाभिरूतिभी रक्षाभिरस्मानविडि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अस्मभ्यं ताँ अपा वृधि व्रजाँ अस्तेव गोमतः । नवाभिरिन्द्रोतिभिः ॥ १३ ॥

अस्मभ्यं । तान् । अप । वृधि । व्रजान् । अस्ताऽइव । गोऽमतः । नवाभिः । इंद्र ।

ऊतिऽभिः ॥ १३ ॥

हे इंद्र त्वं नवाभिर्नूतनाभिरूतिभी रक्षाभिरस्तेव क्षेप्ता शूर इव गोमतो गोभिर्युक्तान् तान् प्रसिद्धान्व्रजान् गोनिवासानस्मभ्यमपावृधि । उद्धाटय ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अस्माकं धृष्ण्या रथो द्युमाँ इन्द्रानपच्युतः । गव्युरश्वयुरीयते ॥ १४ ॥

अस्माकं धृष्णऽया । रथः । द्युऽमान् । इन्द्र । अनपऽच्युतः । गव्युः । अश्वऽयुः । इयते ॥ १४ ॥

हे इन्द्र धृष्ण्या धृष्णुः शत्रूणां धर्षको द्युमान्दीप्तिमाननपच्युतो विनाशरहितो गव्युर्गोमानश्वयुरश्ववानस्माकमस्मत्संबन्धी रथ इयते । सर्वत्र गच्छतु । तेन रथेनास्मान्नक्षेत्यर्थः ॥

अस्माकमुत्तमं कृधीत्यनयादित्यं दृष्ट्वा रथादवरोहेत् । तथा च सूचितं । अस्माकमुत्तमं कृधीत्यादित्यमीक्षमाणो जपित्वावरोहेत् । गृ० सू० २. ६. । इति ॥

॥ सैषा पंचदशी ॥

अस्माकमुत्तमं कृधि श्रवो देवेषु सूर्य । वर्षिष्ठं द्यामिवोपरि ॥ १५ ॥

अस्माकं । उत्तमं । कृधि । श्रवः । देवेषु । सूर्य । वर्षिष्ठं । द्यांऽइव । उपरि ॥ १५ ॥

हे सूर्य सर्वस्य प्रेरकेंद्र हे आदित्य वा त्वं देवेषु द्योतमानेषु ब्रह्मादिषु मध्येऽस्माकमस्मत्संबन्धि श्रवो यश उत्तममुत्कृष्टं कृधि । कुरु । तत्र दृष्टान्तः । वर्षिष्ठमतिशयेन प्रवृद्धं सेचनसमर्थं वा द्यामिव द्युलोकं यथा सर्वेषां लोकानामुपरि स्थितमुत्कृष्टमकरोस्तद्वत् ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे षड्विंशो वर्गः ॥

आ तू न इन्द्रेति चतुर्विंशत्युचमेकादशं मूक्तं वामदेवस्यार्धं गायत्र्यैन्द्रं । अन्त्ये कनीनकेवेत्यादिके द्वे इन्द्रस्याश्वदेवताके । तथा चानुक्रांतं । आ तू नश्चतुर्विंशतिरन्त्याभ्यामिन्द्राश्चौ स्तुताविति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ तू न इन्द्र वृत्रहन्स्माकमर्द्धमा गहि । महान्महीभिरुतिभिः ॥ १ ॥

आ । तु । नः । इन्द्र । वृत्रऽहन् । अस्माकं । अर्द्धं । आ । गहि । महान् । महीभिः । ऊतिऽभिः ॥ १ ॥

हे वृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणां हिंसकेंद्र त्वं नोऽस्मान्प्रति तु क्षिप्रमागच्छ । हे इन्द्र महान्प्रभूतस्त्वं महीभिर्महतीभिरुतिभी रक्षाभिः सहास्माकमर्द्धं समीपमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भूमिश्चिद्वासि तूतुजिरा चित्र चित्रिणीष्वा । चित्रं कृणोष्युतये ॥ २ ॥

भूमिः। चित्र। घ। अ॒सि। तूतुजिः। आ। चित्र। चित्रिणीषु। आ। चित्रं। कृणोषि। उ॒तये॥ २॥

हे चित्र चायनीय पूजनीयेन्द्र त्वं भूमिश्चित् भ्रमणशीलोऽपि तूतुजिर्घासि । अस्मदभीष्टप्रदाता च भवसि । आकारश्चार्थे । चित्रिणीषु चित्रकर्मयुक्तास्वस्मदूपासु प्रजासु चित्रं चायनीयं धनमूतये रक्षणाय आ कृणोषि । आ समन्तात्करोषि । घेति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

दभ्रेभिश्चिच्छशीयांसं हंसि ब्राधंतमोजसा । सखिभिर्ये त्वे सचा ॥ ३ ॥

द॒भ्रेभिः। चि॒त्। श॒शीयांसं। हंसि। ब्राधंतं। ओजसा। सखि॑ऽभिः। ये। त्वे इति। सचा॑ ॥ ३॥

हे इन्द्र त्वं दभ्रेभिश्चिदल्पैरपि सखिभिर्यजमानैः सह शशीयांसं ॥ शशं श्रुतगतौ ॥ उत्प्लवमानं ब्राधंतं महान्तमपि शत्रुमोजसा बलेन हंसि । नाशयसि । ये यजमानास्त्वे त्वयि सचा संगताः । तैरिति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वयमिन्द्र त्वे सचा वयं त्वाभि नोनुमः । अस्माँअस्माँ इदुदंव ॥ ४ ॥

व॒यं। इ॒न्द्र। त्वे इति। सचा॑। व॒यं। त्वा॒। अ॒भि। नो॒नुमः॒। अ॒स्मान्। अ॒स्मान्। इ॒त्। उ॒त्। अ॒व॒॥ ४॥

हे इन्द्र वयं यजमानास्त्वे त्वयि सचा संगताः स्मः । वयं त्वा त्वामभि नोनुमः । अतिशयेनाभिष्टुमः । हे इन्द्र त्वमप्यस्मानस्मानित् सर्वानस्मानेवोदव । उत्कर्षेण रक्ष ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स नश्चित्राभिरद्रिवोऽनवद्याभिरूतिभिः । अनाधृष्टाभिरा गहि ॥ ५ ॥

सः। नः। चि॒त्राभिः। अ॒द्रि॒ऽवः। अ॒न॒व॒द्याभिः। उ॒ति॒ऽभिः। अ॒ना॒धृ॒ष्टाभिः। आ। ग॒हि॒॥ ५॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र स त्वं चित्राभिश्चायनीयाभिरनवद्याभिरनिदिताभिरनाधृष्टाभिः शत्रुभिरप्रधर्षितैरूतिभी रक्षणैः सहितो नोऽस्मानागहि । आगच्छ ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

भूयामो॒ षु त्वाव॑तः॒ सखा॑य इ॒न्द्र गो॑म॒तः । यु॒जो वा॑जा॒य घृ॑ष्व॒ये ॥ ६ ॥

भूयामो॒ इति॑ । सु । त्वाऽव॑तः । सखा॑यः । इ॒न्द्र । गोऽम॑तः । यु॒जः । वा॑जा॒य । घृ॑ष्व॒ये ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वावतस्त्वत्सदृशस्य गोमतो गोभिर्युक्तस्य देवस्य संबन्धिनः सखायः स्तो-
तारो वयं घृष्वये महते वाजायान्नाय युजः संयुक्ताः सु सुष्ठु भूयामो । भवामिव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वं ह्ये॒क ई॒शिष॒ इन्द्र॒ वाज॑स्य गो॒म॒तः । स नो॑ यं॒धि म॒हीमि॑र्य ॥ ७ ॥

त्वं । हि । ए॒कः । ई॒शिषे॑ । इ॒न्द्र । वाज॑स्य । गोऽम॑तः । सः । नः । यं॒धि । म॒ही । इ॒र्य ॥ ७ ॥

हे इन्द्र हि यस्मात्कारणान्नमेक एव गोमतो गोभिर्युक्तस्य वाजस्यान्नस्येशिषे
प्रभवसि अतः कारणात्स त्वं नोऽस्मभ्यं मही महतीमिषमन्नं यंधि । प्रयच्छ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

न त्वा॑ वर॒न्ते अ॒न्यथा॒ यद्वि॑त्स॒सि स्तु॒तो म॒घं । स्तो॒तृभ्य॑ इ॒न्द्र गि॑र्व॒णः ॥ ८ ॥

न । त्वा॑ । वर॒न्ते । अ॒न्यथा॑ । यत् । दि॒त्स॒सि । स्तु॒तः । म॒घं । स्तो॒तृभ्यः॑ । इ॒न्द्र । गि॑र्व॒णः ॥ ८ ॥

हे इन्द्र गिर्वणो गिरां संभक्तः स्तुतोऽस्माभिः संस्तुतो यद्यदा स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं
मघं धनं दित्ससि दातुमिच्छसि तदा त्वा त्वामन्यथा प्रकारान्तरेण न वरन्ते । न
निवारयन्ति । किंतु सर्वेऽप्यनुकूला एव भवन्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

अ॒भि त्वा॑ गो॒त॒मा गि॒रानू॑ष॒त प्र दा॒वने॑ । इ॒न्द्र वा॑जा॒य घृ॑ष्व॒ये ॥ ९ ॥

अ॒भि । त्वा॑ । गो॒त॒माः । गि॒रा । अ॒नू॑ष॒त । प्र । दा॒वने॑ । इ॒न्द्र । वा॑जा॒य । घृ॑ष्व॒ये ॥ ९ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामभि लक्ष्मीकृत्य गोतमा एतन्नामका ऋषयो गिरा स्तुतिरूपया
वाचा दावने धनदानार्थं प्रानूषत । प्रकर्षेण स्तुवंति । घृष्वये महते वाजा-
यान्नाय प्रस्तुवंति ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्र ते॑ वो॒चाम॒ वी॒र्या॒ इ॒या म॑द॒सान् आ॑रु॒जः । पु॒रो दा॑सी॒रभी॑त्य ॥ १० ॥

प्र । ते॑ । वो॒चा॒म । वी॒र्या॑ । याः । म॑द॒सानः । आ॒ । अ॒रु॒जः । पु॒रः । दा॑सीः । अ॒भिऽइ॒त्य ॥ १० ॥

हे इन्द्र मंदसानः सोमेन मोदमानस्त्वं दासीः क्षेपुसुरस्य स्वभूता याः पुरो यानि नगराण्यभीत्याभिगम्यारुजः आ समन्तादभांक्षीः हे इन्द्र ते त्वदीयानि तत्र-
त्यानि वीर्या वीर्याणि वयं स्तोतारः प्र वोचाम । प्रकर्षेण वदाम ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ता ते गृणन्ति वेधसो यानि चर्क्य पौंस्या । सुतेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ११ ॥

ता । ते । गृणन्ति । वेधसः । यानि । चर्क्य । पौंस्या । सुतेषु । इन्द्र । गिर्वणः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र गिर्वणो गिरां स्तुतिरूपाणां वाचां संभक्ता त्वं यानि पौंस्या पौंस्यानि बलानि चर्क्य कृतवानसि हे इन्द्र वेधसः प्राज्ञाः सुतेष्वभिषुतेषु सोमेषु ते त्वदी-
यानि ता तानि बलानि गृणन्ति । कीर्तयन्ति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अवीवृधन्त गोतमा इन्द्र त्वे स्तोमवाहसः । एषु धा वीरवद्यशः ॥ १२ ॥

अवीवृधन्त । गोतमाः । इन्द्र । त्वे इति । स्तोमऽवाहसः । आ । एषु । धाः । वीरऽवन्त । यशः ॥ १२ ॥

स्तोमवाहसः स्तोमानां स्तोत्राणां वोढारो गोतमा ऋषयो हे इन्द्र त्वे त्वाम-
वीवृधन्त । स्तोत्रैर्वर्धयन्ति । त्वमेषु गोतमेषु वीरवत्पुत्रपौत्रादियुक्तं यशोऽन्न-
माधाः । निधेहि ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यच्चिद्धि शश्वतामसीन्द्र साधारणस्त्वं । तं त्वा वयं हवामहे ॥ १३ ॥

यत् । चित् । हि । शश्वतां । असि । इन्द्र । साधारणः । त्वं । तं । त्वा । वयं । हवामहे ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वं यच्चिद्धि यद्यपि खलु शश्वतां बहूनां सर्वेषां यजमानानां साधा-
रणोऽसि सामान्यो भवसि तथापि तमेव त्वा त्वां वयं स्तोतारो हवामहे ।
आह्वयामः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अर्वाचीनो वसो भवास्मे सु मत्स्वाधंसः । सोमानामिन्द्र सोमपाः ॥ १४ ॥

अर्वाचीनः । वसो इति । भव । अस्मे इति । सु । मत्स्व । अधंसः । सोमानां । इन्द्र ।

सोमऽपाः ॥ १४ ॥

हे वसो यज्ञे निवासकेन्द्र त्वमस्मे अस्मासु यजमानेष्वर्वाचीनोऽभिमुखो
भव । तथा हे सोमपाः सोमानां पातरिन्द्र त्वं सोमानामंधसोऽन्नेन सु सुष्ठु
मत्स्व । माद्य ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अस्माकं त्वा मतीनामा स्तोम इन्द्र यच्छतु । अर्वागा वर्तया हरी ॥ १५ ॥

अस्माकं त्वा । मतीनां । आ । स्तोमः । इन्द्र । यच्छतु । अर्वाक् । आ । वर्तया । हरी इति ॥ १५ ॥

मतीनां स्तोतृणां ॥ मन्यतेः कर्तरि क्तिच् ॥ अस्माकं संबंधि स्तोमः स्तोत्रं हे
इन्द्र त्वा त्वामायच्छतु । अस्मासु नियच्छतु । त्वमपि हरी त्वदीयावश्चावर्वागस्म-
दभिमुखं यथा भवति तथावर्तय । परिवर्तनं कुरु ॥

॥ अथ षोदशी ॥

पुरोळाशं च नो घसो जोषयासे गिरश्च नः । वधूयुरिव योषणां ॥ १६ ॥

पुरोळाशं । च । नः । घसः । जोषयासे । गिरः । च । नः । वधूयुः । इव । योषणां ॥ १६ ॥

हे इन्द्र त्वं नोऽस्मदीयं पुरोळाशं च पुरोडाशरूपमन्नं घसः । अद्धि । तथा
नोऽस्मदीया गिरश्च स्तुतिरूपा वाचश्च जोषयासे । सेवस्व । तत्र दृष्टान्तः । वधू-
युरिव । स्त्रीकामो यथा योषणां स्त्रीणां गिरः सेवते तद्वत् ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठ एकोनचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

सहस्रं व्यतीनां युक्तानामिन्द्रमीमहे । शतं सोमस्य खार्यः ॥ १७ ॥

सहस्रं । व्यतीनां । युक्तानां । इन्द्र । ईमहे । शतं । सोमस्य । खार्यः ॥ १७ ॥

वयं स्तोतार इन्द्रं परमैश्वर्ययुक्तं युक्तानां शिक्षितानां व्यतीनां गमनवताम-
श्चानां सहस्रं सहस्रसंख्याकमीमहे । याचामहे । तथा सोमस्याभिषुतसोमस्य शतं
शतसंख्याकाः खार्यः खारीरीमहे । अत्र मानविशेषवाचिना खारीशब्देन द्रोण-
कलश उपलक्ष्यते । अपरिमितद्रोणकलशान् बहून्यज्ञान्याचामह इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

सहस्रां ते शता वयं गवामा च्यावयामसि । अस्मत्वा राध एतु ते ॥ १८ ॥

सहस्रां । ते । शता । वयं । गवां । आ । च्यावयामसि । अस्मत्वा । राधः । एतु । ते ॥ १८ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयानि गवां सहस्रा सहस्रसंख्याकानि शता शतसंख्याकानि
चाच्यावयामसि । आच्यावयामः । अस्मदभिमुखं कुर्मः । तथास्त्रास्मदीयं
राधो धनं ते त्वत्त एतु । आगच्छतु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

दश ते कलशानां हिरण्यानामधीमहि । भूरिदा असि वृत्रहन् ॥ १९ ॥

दश । ते । कलशानां । हिरण्यानां । अधीमहि । भूरिऽदाः । असि । वृत्रऽहन् ॥ १९ ॥

हे इन्द्र ते त्वत्तः कलशानां कुंभानां । कुंभपरिमितानामिति यावत् । हिरण्यानां
हितरमणीयानां धनानां दश दशसंख्याकान्यधीमहि । धारयामः । हे वृत्रहन्वृ-
त्राणां शत्रूणां हिंसकेन्द्र त्वं भूरिदा असि । बहुप्रदो भवसि ॥

॥ अथ विंशी ॥

भूरिदा भूरि देहि नो मा दभ्रं भूर्या भर । भूरि घेदिन्द्र दित्ससि ॥ २० ॥

भूरिऽदाः । भूरि । देहि । नः । मा । दभ्रं । भूरि । आ । भर । भूरि । घ । इत् । इन्द्र । दित्ससि ॥ २० ॥

हे इन्द्र भूरिदा बहुप्रदस्त्वं भूरि बहु धनं नोऽस्मभ्यं देहि । प्रयच्छ । किंतु
दभ्रमल्पं धनं मा प्रयच्छ । भूरि बहुलं धनमस्मभ्यमाभर । आहर । किंच भूरीत्
अदभ्रमेव धनं दित्ससि घ । अस्मभ्यं दातुमिच्छसि खलु ॥

॥ अथैकविंशी ॥

भूरिदा ह्यसि श्रुतः पुरुत्रा शूर वृत्रहन् । आ नो भजस्व राधसि ॥ २१ ॥

भूरिऽदाः । हि । असि । श्रुतः । पुरुऽत्रा । शूर । वृत्रऽहन् । आ । नः । भजस्व । राधसि ॥ २१ ॥

हे वृत्रहन्वृत्रस्य हिंसक शूर विक्रांतेन्द्र भूरिदा बहुप्रदस्त्वं पुरुत्रा पुरुषु बहुषु
यजमानेषु श्रुतोऽसि हि । विख्यातो भवसि खलु । राधसि धने नोऽस्माना
भजस्व । आ समंताद्भागिनः कुरु ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

प्र ते बभू विचक्षणं शंसामि गोषणो नपात् । माभ्यां गा अनु शिश्रथः ॥ २२ ॥

प्र । ते । बभू इति । विऽचक्षणं । शंसामि । गोऽसः । नपात् । मा । आभ्यां । गाः ।

अनु । शिश्रथः ॥ २२ ॥

हे विचक्षणं प्राज्ञेन्द्र ते त्वदीयौ बभू बभ्रुवर्णावश्चौ प्र शंसामि । प्रकर्षेण

स्तौमि । हे गोसनो गवां सनितर्हे नपात् न पातयितः स्तोतृनविनाशयितः ।
किंतु पालयितरित्यर्थः । हे इंद्र त्वमाभ्यां त्वदीयाभ्यामश्वभ्यां गा अनु अस्म-
दीया गा लक्ष्मीकृत्य मा शिश्रथः । विनष्टा मा कार्षीः । गावोऽश्वदर्शनाद्वि-
श्रियन्ते । तन्मा भूदित्यर्थः ॥

॥ अथ चयोविंशी ॥

कनीनकेव विद्रधे नवे द्रुपदे अर्भके । बभ्रू यामेषु शोभेते ॥ २३ ॥

कनीनकाऽइव । विद्रधे । नवे । द्रुपदे । अर्भके । बभ्रू इति । यामेषु । शोभेते इति ॥ २३ ॥

विद्रधे विहृढे ब्यूढे नवे नवजातेऽर्भकेऽल्पके द्रुपदे द्रुमाख्यस्थाने स्थिते कनी-
नकेव कमनीये शालभंजिके इव हे इंद्र बभ्रू बभ्रुवर्णौ त्वदीयावश्वौ यामेषु यज्ञेषु
शोभेते । कांतियुक्तौ भवतः । कनीनके कन्यके । कन्या कमनीया भवति क्वेयं नेत-
व्येति वा कमनेनानीयत इति वा कनतेर्वा स्यात्कांतिकर्मण इत्यादि निरुक्तं ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अरं म उस्त्रयाग्णेऽरमनुस्त्रयाग्णे । बभ्रू यामेष्वसिधा ॥ २४ ॥

अरं । मे । उस्त्रयाग्ने । अरं । अनुस्त्रयाग्ने । बभ्रू इति । यामेषु । असिधा ॥ २४ ॥

हे इंद्र असिधासिधावहिंसकौ बभ्रू बभ्रुवर्णौ त्वदीयावश्वौ यामेषु गमनेषु
प्राप्तेषु सत्सूत्रियाग्णे । उस्त्राभ्यामनुद्भ्यां युक्तेन रथेन यातीत्युस्त्रयामा । तस्मै मे
मह्यमरमलं पर्याप्तकारिणौ भवतां । अनुस्त्रयाग्णे पद्भ्यामेव गच्छते मह्यमरं
पर्याप्तकारिणौ भवतां ॥

॥ इति तृतीयस्य षष्ठे त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये

तृतीयाष्टके षष्ठोऽध्यायः

॥ दशतय्याश्चतुर्थमंडले तृतीयानुवाकः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थेऽनुवाके त्रयोदश सूक्तानि । तत्र प्र ऋभुभ्य इत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं वामदेवस्यार्घं चैष्टुभं । तुह्यादिपरिभाषयेदमादिसूक्तपंचकमृभुदेवताकं । अत्रानुक्रमणिका । प्र ऋभुभ्य एकादशार्भवं वा इति ॥ व्यूढे दशरात्रे चतुर्थेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आर्भवनिविज्ञानीयमिदं । तथा च सूचितं । प्र ऋभुभ्यः प्र शुक्रै-
त्विति वैश्वदेवं । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र ऋभुभ्यो दूतमिव वाचमिथ उपस्तिरे श्वेतरीं धेनुमीळे ।

ये वातजूतास्तरणिभिरेवैः परि द्यां सद्यो अपसो बभूवुः ॥ १ ॥

प्र । ऋभुऽभ्यः । दूतंऽइव । वाचं । इथे । उपऽस्तिरे । श्वेतरी । धेनुं । ईळे ।

ये । वातऽजूताः । तरणिऽभिः । एवैः । परि । द्यां । सद्यः । अपसः । बभूवुः ॥ १ ॥

तत्र ऋभूणां पूर्वं मनुष्याणामेव सतां तपसा देवत्वप्राप्तिरार्भवं शंसत्यृभवो वै देवेभ्यः । ऐ० ब्रा० ३. ३०. । इत्यत्र ब्राह्मणे स्पष्टमाप्ताता । केचन ऋभवो नाम सूर्यरश्मय इत्याचक्षते । अहं यजमान ऋभुभ्य उरुभासमानेभ्य एतन्नामकेभ्यो देवेभ्यो वाचं स्तुतिरूपां प्रेषे । प्रेरयामि । किमिव । दूतमिव । यथा दूतं स्वकार्यं प्रति प्रेषयन्ति तद्वत् । किंच उपस्तिरे सोमोपस्तरणाय श्वेतरीं पयोयुक्तां श्वेततरां वा धेनुमीळे । याचाम्यृभून् । य ऋभवो वातजूता वातसमानगतयोऽपसो जगदुपकारिकर्माणः संतस्तरणिभिस्तारकैरेवैर्गमनशीलैरश्वैर्द्यामंतरिक्षं सद्यस्तदानीमेव परिवभूवुः परिभवंति सर्वतो व्याप्नुवंति । अथ रश्मय एव ऋभव इत्युक्तत्वादादित्यं वा रश्मयः परितो व्याप्नुवंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदारमक्रन्मृभवः पितृभ्यां परिविष्टी वेषणा दंसनाभिः ।

आदिहेवानामुप सख्यमायन्धीरासः पुष्टिमवहन्मनायै ॥ २ ॥

यदा । अरं । अक्रन् । ऋभवः । पितृभ्यां । परिऽविष्टी । वेषणा । दंसनाभिः ।
आत् । इत् । देवानां । उप । सख्यं । आयन् । धीरासः । पुष्टिं । अवहन् । मनयै ॥ २ ॥

यदा यस्मिन्काले ऋभवः पितृभ्यां मातापितृभ्यां परिविष्टी परिवेषणेन
परिचर्यया वेषणा वेषणेन व्याप्ता । यद्वा वेषेण जरदूषयोर्युवत्वकरणेन दंसना-
भिरन्यैश्चमसनिर्माणादिकर्मभिररमत्यर्थमक्रन् आदिदनंतरमेव देवानामिन्द्रादीनां
सख्यं सखित्वं समानख्यानत्वं देवतात्वमुपायन् । आगमन् । युवशा कर्त्वा
। ऋग्वे० १. १६१. ३. । इति देवत्वप्राप्तेरेकांतत्वेन देवैरुक्तत्वादिति भावः । किंच
धीरासो धीरा बुद्धिमंतस्तेषां पुष्टिं गवादिविषयां मनाया ऋतेन यजमाना-
यावहन् । वहन्ति । धारयन्ति । यद्वा सविषयां पुष्टिं मनयै मनसे प्रकृष्टम-
नस्कृत्वायावहन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पुनर्ये चक्रुः पितरा युवाना सना यूपेव जरणा शयाना ।
ते वाजो विभ्वा ऋभुरिंद्रवंतो मधुप्सरसो नोऽवंतु यज्ञं ॥ ३ ॥
पुनः । ये । चक्रुः । पितरा । युवाना । सना । यूपाऽइव । जरणा । शयाना ।
ते । वाजः । विऽभ्वा । ऋभुः । इंद्रऽवंतः । मधुऽप्सरसः । नः । अवंतु । यज्ञं ॥ ३ ॥

य ऋभवः पितरा मातापितरौ यूपेव छिन्नस्थायौ इव जरणा जीर्णौ शयानौ
पुनः सना सदा युवाना युवानौ चक्रुः नित्यतरुणावकुर्वन् ते वाजो विभ्वा
ऋभुश्च एतन्नामकास्त्रयः सुधन्वन आंगिरसस्य पुत्रा ऋषय इंद्रवंतोऽनुयाहके-
णेंद्रेण तद्वंतो मधुप्सरसो मधुरस्य सोमरसस्य भक्षयितारो मनोहररूपा वा
नोऽस्सदीयं यज्ञमवंतु । रक्षन्तु गच्छन्तु वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यत्संवत्समृभवो गामरक्षन्त्यत्संवत्समृभवो मा अपिंशन् ।
यत्संवत्समभरन्भासो अस्यास्ताभिः शमीभिरमृतत्वमाशुः ॥ ४ ॥
यत् । संऽवत्सं । ऋभवः । गां । अरक्षन् । यत् । संऽवत्सं । ऋभवः । माः । अपिंशन् ।
यत् । संऽवत्सं । अभरन् । भासः । अस्याः । ताभिः । शमीभिः । अमृतत्वं । आशुः ॥ ४ ॥
संवत्सं । संवसन्ति भूतान्यस्मिन्निति संवत्सः संवत्सरः । संवत्सरपर्यंतमृभवो गां

मृतामरक्षन्पालयन् । स्वसामर्थ्यादिति यत् यदेतत्कर्मास्ति । तथा संवत्सं संवत्सरमृभवो मास्तस्या एव गोर्मांसमपिंशन् अवयवानकुर्वन्निति यत् । किंच संवत्सं संवत्सरपर्यंतमस्या भासोऽभरन् दीप्तीरवयवशोभा अकुर्वन्निति यत् ताभिः शमीभिर्मृताया गोर्नवीकरणविषयैः कर्मभिरमृतत्वमाशुः । देवत्वं प्राप्ताः । धेनुः कर्त्तेति देवत्वप्राप्तिसाधनत्वेन देवैः प्रतिश्रुतत्वात् । यद्वाच संवत्समित्येतद्वत्सेन सहेति व्याख्येयं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करोति कनीयान्वीन्कृण्वामेत्याह ।

कनिष्ठ आह चतुरस्करेति त्वष्ट ऋभवस्तत्पनयद्वचो वः ॥ ५ ॥

ज्येष्ठः । आह । चमसा । द्वा । कर । इति । कनीयान् । चीन् । कृण्वाम । इति । आह ।

कनिष्ठः । आह । चतुरः । कर । इति । त्वष्टा । ऋभवः । तत् । पनयत् । वचः । वः ॥ ५ ॥

एकं चमसं चतुरः कृणोतन । ऋग्वे० १. १६१. २. । इति यदा देवदूतोऽग्निर्ऋ-
भूनाह देवत्वप्राप्त्युक्तेन तदा तेषु मध्ये देवत्वप्राप्त्युक्त एको ज्येष्ठ ऋभुरितरावाह ।
किमिति उच्यते । चमसा द्वा करोति । एकमेव संतं द्वौ कृण्वामेति । कनीयान्
तदनंतरो विन्वा चीन् कृण्वाम करवामेत्याह । तदवरः कनिष्ठो वाजश्चतुरः कर
चतुर्धा करवामेत्याह । तदेव चतुष्करणरूपं हे ऋभवस्त्वष्टा युष्मद्गुरुः पनयत् ।
अस्तौत् । अंगीचकारेत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सत्यमूचुर्नर एवा हि चक्रुरनु स्वधामृभवो जग्मुरेतां ।

विभ्राजमानांश्चमसाँ अहेवावेनत्वष्टा चतुरो ददृश्वान् ॥ ६ ॥

सत्यं । ऊचुः । नरः । एव । हि । चक्रुः । अनु । स्वधां । ऋभवः । जग्मुः । एतां ।

विऽभ्राजमानान् । चमसान् । अहाऽइव । अवेनत् । त्वष्टा । चतुरः । ददृश्वान् ॥ ६ ॥

नरो मनुष्यरूपा ऋभवः सत्यमूचुः । सत्यमेवाब्रुवन् । हि यस्मादेत एवैवं चक्रुः
चतुरोऽकुर्वन् । यथोक्तं तथैव कृतत्वादित्यभिप्रायः । अनु चतुर्धाकरणानंतरमेतां
तृतीयसवनगतां स्वधां सोमाख्यममृतमृभवो जग्मुः । एकं चमसं चतुरः कृणोतन
साकं देवैर्यज्ञियासो भविष्यथेति श्रुतत्वात् । अथ त्वष्टा देवो विभ्राजमानानहेवा-

हानीव दीप्यमानांश्चमसांश्चतुरो दहश्चान्दष्टवान् सन्नवेनत् । अकामयत् । अंगी-
चकारेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

द्वादश द्यून् दगोह्यस्यातिथ्ये रणन् भवः ससंतः ।

सुक्षेत्राकृण्वन्ननयन्तं सिंधून् धन्वातिष्ठन्नोषधीर्निम्नमापः ॥ ७ ॥

द्वादश । द्यून् । यत् । अगोह्यस्य । आतिथ्ये । रणन् । ऋभवः । ससंतः ।

सुऽक्षेत्रा । अकृण्वन् । अनयन्तं । सिंधून् । धन्व । आ । अतिष्ठन् । ओषधीः ।

निम्नं । आपः ॥ ७ ॥

तत्र रश्मय एव ऋभव इत्युक्तत्वात्तद्रूपेण स्तूयन्ते । यद्यदा द्वादश द्यून् दिवसान् ।
आर्द्रादिद्वादशवृष्टिनक्षत्राणीत्यर्थः । अगोह्यस्यागोप्यस्यादित्यस्य गृह आतिथ्ये ।
अकस्मादागतोऽतिथिः । तदुचितं सत्काररूपं कर्मातिथ्यं । तदर्थं ससंतः स्वपंतः
सुखेन निवसंत ऋभवो रणन् रमन्ते । अगोह्यस्य यदसस्तना गृहे । ऋग्वे० १.
१६१. ११. । इत्युक्तं । तदानीं सुक्षेत्राकृण्वन् अकृष्टानि शून्यानि क्षेत्राणि वृष्ट्या
सस्यादिसमृद्धान्यकुर्वन् । सिंधून् दीरनयन्तं । प्रैरयन् । तस्मिन् काल ओषधी-
रोषधयो धन्व निरुदकस्थानमाश्रित्यातिष्ठन् । निम्नं नीचस्थानमापोऽतिष्ठन् ।
उद्धत्स्वस्मा अकृणोतना तृणं निवत्स्वप इत्युक्तं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रथं ये चक्रुः सुवृतं नरेष्ठां ये धेनुं विश्वजुवं विश्वरूपां ।

त आ तक्षन् ऋभवो रयिं नः स्ववसः स्वपसः सुहस्ताः ॥ ८ ॥

रथं । ये । चक्रुः । सुऽवृतं । नरेऽस्थां । ये । धेनुं । विश्वऽजुवं । विश्वऽरूपां ।

ते । आ । तक्षन्तु । ऋभवः । रयिं । नः । सुऽअवसः । सुऽअपसः । सुऽहस्ताः ॥ ८ ॥

य ऋभवः सुवृतं सुचक्रं सुष्टु वर्तमानं वा नरेष्ठां नेतरि चक्रे वर्तमानं रथं
चक्रुः । ये च विश्वजुवं विश्वस्य प्रेरयित्री विश्वरूपां बहुरूपामेतन्नामिकां वा
धेनुं गां चक्रुः अकुर्वन् । बृहस्पतिर्विश्वरूपामुपाजत । ऋग्वे० १. १६१. ६. । इत्युक्तं ।
ते महान्तं ऋभवो नोऽस्माकं रयिं धनमा तक्षन्तु । सर्वतो निष्पादयन्तु । कीदृशास्त
ऋभवः । स्वपसः सुकर्माणः स्ववसः शोभनान्नोपेताः सुहस्ताः शोभनहस्ताः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अपो ह्येषामजुषंत देवा अभि क्रत्वा मनसा दीध्यानाः ।

वाजो देवानामभवत्सुकर्मेन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा ॥ ९ ॥

अपः । हि । एषां । अजुषंत । देवाः । अभि । क्रत्वा । मनसा । दीध्यानाः ।

वाजः । देवानां । अभवत् । सुऽकर्मा । इन्द्रस्य । ऋभुक्षाः । वरुणस्य । विऽभ्वा ॥ ९ ॥

एषामभूणामपोऽश्वरथनिर्माणादिरूपं कर्म देवा इन्द्रादयोऽजुषंत । असेवंत । इन्द्रो हरी युयुजे अश्विना रथमित्यादिमन्त्रोक्तप्रकारेण स्वीकृतवन्त इत्यर्थः । कीदृशास्ते । क्रत्वा वरप्रदानरूपेण कर्मणा मनसा शोभनेन चित्तेनानुग्रहयुक्तेनाभि-दीध्याना दीप्यमानाः । देवानामनुग्रहेण किं लब्धमित्याह । सुकर्मा शोभनव्यापारो वाजः कनीयान्देवानां सर्वेषां संबन्धभवत् । तथेन्द्रस्य संबन्धृभुक्षा ऋभुज्येष्ठः । विभ्वा मध्यमो वरुणस्य संबन्धभवत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये हरी मेधयोक्था मदंत इन्द्राय चक्रुः सुयुजा ये अश्वौ ।

ते रायस्पोषं द्रविणान्यस्मे धत्त ऋभवः क्षेमयंतो न मित्रं ॥ १० ॥

ये । हरी इति । मेधया । उक्था । मदंतः । इन्द्राय । चक्रुः । सुऽयुजा । ये । अश्वौ ।

ते । रायः । पोषं । द्रविणानि । अस्मे इति । धत्त । ऋभवः । क्षेमऽयंतः । न । मित्रं ॥ १० ॥

य ऋभवो हरी अश्वौ मेधया प्रज्ञयोक्था उक्थैः स्तुतिभिर्मदंतो हर्षयन्तश्चक्रुः । ये च तौ सुयुजा सुयुजौ सुयोजनावश्चाविन्द्रायेन्द्रार्थं चक्रुः अकुर्वन् हे ऋभवस्ते यूयं रायस्पोषं धनपुष्टिं द्रविणानि गवादिधनानि च सुखानि वास्मे अस्मासु धत्त । धारयत । किमिव । क्षेमयंतः क्षेममिच्छन्तो मित्रं न मित्रमिव । अत्र यद्यप्येक एव ऋभुनामा तत्संबन्धादितरेऽप्यभव उच्यन्ते प्राणभृन्त्यायेन ॥

॥ अथैकादशी ॥

इदाहूः पीतिमुत वो मदं धुर्न ऋते आतस्य सख्याय देवाः ।

ते नूनमस्मे ऋभवो वसूनि तृतीये अस्मिन्सर्वने दधात ॥ ११ ॥

इदा । अहूः । पीतिं । उत । वः । मदं । धुः । न । ऋते । आतस्य । सख्याय । देवाः ।

ते । नूनं । अस्मे इति । ऋभवः । वसूनि । तृतीये । अस्मिन् । सर्वने । दधात ॥ ११ ॥

इदेदानीं चमसादिनिर्माणानंतरमहः सुत्याहसंबन्धिनस्तृतीये सवने पीतिं सोमपानमुतापि च मदं तज्जनितं वो युष्माकं धुः । ददुर्देवाः । आन्तस्य आन्तात्तपो-युक्ताहते सख्याय सखित्वाय न भवंति देवाः । यत एते आन्ता अतो ददुरित्यर्थः । हे ऋभवस्ते महान्तो यूयं नूनं निश्चयमस्मे अस्मास्वस्मिन् तृतीये सवने वसूनि धनानि दधात । धारयत ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

ऋभुर्विभ्वेकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वामदेवस्यार्घं त्रैष्टुभमार्भवं । ऋभुर्विभ्वे-नुक्रमणिका ॥ व्यूढे दशरात्रे पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आर्भवनिविद्धानीयमिदं । ऋभुर्विभ्वा स्तुषे जनं । आ० ८. ८. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋभुर्विभ्वा वाज इन्द्रो नो अच्छेमं यज्ञं रत्नधेयोप यात ।

इदा हि वो धिषणा देव्यह्नामधात्पीतिं सं मदा अगमता वः ॥ १ ॥

ऋभुः । विऽभ्वा । वाजः । इन्द्रः । नः । अच्छे । इमं । यज्ञं । रत्नऽधेया । उप । यात ।

इदा । हि । वः । धिषणा । देवी । अह्ना । अधात् । पीतिं । सं । मदाः । अगमता । वः ॥ १ ॥

ऋभुर्विभ्वा वाज इन्द्रश्चैते देवा नोऽस्मदीयमिमं यज्ञमच्छाभिमुखं रत्नधे-यास्मभ्यं रत्नधानायोपयात । उपगच्छत । ननु इन्द्रः सोमस्वामित्वादागच्छतु कथमेतेषां यज्ञप्राप्तिरिति चेत् । उच्यते । इदा हीदानीं खलु वो युष्माकं धिषणा वाक् देवी प्रजापतेः संबन्धिन्यह्नां सोमाभिषवसंबन्धिनां पीतिं सोमपानमधात् । स प्रजापतिरब्रवीत्सवितारं तव वा इमेऽन्तेवासास्त्वमेवैभिः संपिबस्व । ऐ० ब्रा० ३. ३०. । इति ब्राह्मणं । यस्मादेवं तस्मान्मदाश्च वो युष्मान् समगमत । संगताः । यद्वा वो मदा देवैः संगताः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विदानासो जन्मनो वाजरत्ना उत ऋतुभिर्ऋभवो मादयध्वं ।

सं वो मदा अगमत सं पुरंधिः सुवीरामस्मे रयिमेरयध्वं ॥ २ ॥

विदानासः । जन्मनः । वाजऽरत्नाः । उत । ऋतुऽभिः । ऋभवः । मादयध्वं ।

सं । वः । मदाः । अगमत । सं । पुरंऽधिः । सुऽवीरा । अस्मे इति । रयिं । आ । ईरयध्वं ॥ २ ॥

हे वाजरत्नाः सोमलक्षणेनान्नेन राजमाना ऋभवो यूयं जन्मनो जननस्य देव-
त्वलक्षणस्य देवत्वप्राप्तिं विदानासो जानंतः । यद्वा विदानासः सोमप्राप्तिं जानंतो
जन्मनः पूर्वं मनुष्यजन्मवन्तश्च संतः । उतशब्दश्चार्थः । ऋतुभिर्देवैः सह मादयध्वं । वो
युष्मान्मदाः सोमपानजनिताः समग्मत । संगताः । पुरंधिः स्तुतिरपि समग्मत ।
ते यूयमस्मे अस्माकं सुवीरां शोभनैर्वीरैरुपेतां रयिमेरयध्वं । प्रेरयत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयं वो यज्ञः ऋभवोऽकारि यमा मनुष्वत्प्रदिवो दधिध्वे ।

प्र वोऽच्छा जुजुषाणासो अस्थुरभूत विश्वे अग्नियोत वाजाः ॥३॥

अयं । वः । यज्ञः । ऋभवः । अकारि । यं । आ । मनुष्वत् । प्रऽदिवः । दधिध्वे ।

प्र । वः । अच्छ । जुजुषाणासः । अस्थुः । अभूत । विश्वे । अग्निया । उत । वाजाः ॥३॥

हे ऋभवो वो युष्मदर्थमयं यज्ञोऽकारि । यं यज्ञं मनुष्वन्मनुष्यवत्प्रदिवः
प्रकर्षेण द्योतमानाः संत आदधिध्वे धारयत जठरे । तदर्थं वो युष्मानच्छाभि-
मुख्येन जुजुषाणासः सेवमानाः सोमाः प्रास्थुः । प्रतिष्ठन्ते । उतापि च धारयित्वा
च हे वाजा ऋभवो विश्वे यूयमग्नियाग्राह्या अग्रत्वसंपादिनो वा अभूत । भवथ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभूदु वो विधत्ते रत्नधेयमिदा नरो दाशुषे मर्त्याय ।

पिबन्त वाजा ऋभवो ददे वो महि तृतीयं सवनं मदाय ॥४॥

अभूत् । ऊं इति । वः । विधत्ते । रत्नऽधेयं । इदा । नरः । दाशुषे । मर्त्याय ।

पिबन्त । वाजाः । ऋभवः । ददे । वः । महि । तृतीयं । सवनं । मदाय ॥४॥

हे नरो नेतार ऋभवो वो युष्माकमनुयहादिदेदानीं तृतीये सवने रत्नधेयं
दातव्यं रत्नं विधत्ते । विधतिः परिचरणकर्मा । स्तुत्या परिचरते दाशुषे हविर्दत्तवते
मर्त्याय यजमानाय मह्यमभूत् । भवतु । तदर्थं हे वाजा हे ऋभवः । एतद्वयं विभ्वना-
मकस्यापुपलक्षणं । इतरापेक्षया प्रत्येकं बहुवचनं । यूयं पिबत । तदर्थं वो ददे ।
किं । महि महत्प्रभूतं तृतीयं सवनं । तत्संबन्धिनं सोममित्यर्थः । किमर्थं । मदाय
हर्षाय तृप्तये वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ वाजा यातोप न ऋभुक्षा महो नरो द्रविणसो गृणानाः ।

आ वः पीतयोऽभिपित्वे अहामिमा अस्तं नवस्व इव गमन् ॥ ५ ॥

आ । वाजाः । यात । उप । नः । ऋभुक्षाः । महः । नरः । द्रविणसः । गृणानाः ।

आ । वः । पीतयः । अभिऽपित्वे । अहामिमा । अस्तं । नवस्वऽइव । गमन् ॥ ५ ॥

हे वाजा ऋभुक्षा नरो नेतारो यूयं न उपायात । किं कुर्वंतः । महो महतो द्रविणसो धनस्य ॥ कर्मणि षष्ठ्यौ ॥ महत् द्रविणं गृणानाः स्तुवंतः । किंच अहामभिपित्वेऽभिपतने समाप्तौ । तृतीये सवन इत्यर्थः । वो युष्मानिमाः पीतयः पानान्यागमन् । आगच्छन्ति । तत्र दृष्टान्तः । अस्तं । गृहनामैतत् । गृहं नवस्वो नवप्रसवा गाव इव ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ नपातः शवसो यातनोपेमं यज्ञं नमसा हूयमानाः ।

सजोषसः सूरयो यस्य च स्थ मध्वः पात रत्नधा इन्द्रवंतः ॥ ६ ॥

आ । नपातः । शवसः । यातन । उप । इमं । यज्ञं । नमसा । हूयमानाः ।

सऽजोषसः । सूरयः । यस्य । च । स्थ । मध्वः । पात । रत्नऽधाः । इन्द्रऽवंतः ॥ ६ ॥

हे शवसो नपातो बलस्य न पातयितारस्तस्य पुत्रा वा । बलवंत इत्यर्थः । यूयं नमसा स्तोत्रेण हूयमाना आकारिताः संत इमं यज्ञमुपायातन । उपागच्छत । कीदृशा यूयं । सजोषस इन्द्रेण सह प्रीताः सूरयो मेधाविनः । इन्द्रस्य चैषां च कः प्रसंग इत्युच्यते । यस्य च स्थ । चेति प्रसिद्धौ । यस्येन्द्रस्य संबन्धिनो यूयं भवथ तदुचिताश्च निर्माणादित्यभिप्रायः । यस्मादेवं तस्मादिन्द्रवंतः प्रीतेनेन्द्रेण तद्वन्तो रत्नधा रमणीयधनानां दातारो यूयं मध्वो मधुरं सोमं पात । पिबत ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सजोषा इन्द्र वरुणेन सोमं सजोषाः पाहि गिर्वणो मरुद्भिः ।

अग्नेपाभिर्ऋतुपाभिः सजोषा ग्रास्पत्नीभी रत्नधाभिः सजोषाः ॥ ७ ॥

स॒ऽजोषाः । इं॒द्र । वरु॒णेन । सोमं । स॒ऽजोषाः । पा॒हि । गि॒र्व॒णः । म॒रुत्॒ऽभिः ।
अ॒ग्रे॒ऽपाभिः । ऋ॒तु॒ऽपाभिः । स॒ऽजोषाः । ग्राःप॒त्नीभिः । र॒त्न॒ऽधाभिः । स॒ऽजोषाः ॥१॥

हे इं॒द्र त्वं वरु॒णेन रा॒त्र्यभि॒मानि॒देवेन सजोषाः समान॑प्रीतिः सन् सोमं पाहि ।
पिब । हे गि॒र्व॒णो गी॒र्भिर्व॒ननी॒य संभ॑जनीये॒न्द्र त्वं म॒रुद्भिः सजोषाः संगतः सन्
सोमं पाहि । पिब । किंच अ॒ग्रेपा॒भिः प्रथ॑मपातृभिर्ऋ॒तुपा॒भिर्ऋ॒तुया॒जदे॒वैश्च
ग्राःप॒त्नीभिः । स्त्रीणां पाल॑यिष्यो ग्राःप॒त्यः । ताभिः । मेना ग्रा इति स्त्रीणा-
मिति निरुक्तं । रत्न॑धाभी रमणीयधनदातृभिर्ऋ॒तुभिः सह पिब । यद्वैतत् ग्राःप॒त्नी-
भिरित्यस्य विशेषणं । ताभिर्वा सजोषाः सोमं पिब ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स॒जोष॑स आ॒दित्यै॒र्मा॒दय॑ध्वं स॒जोष॑स ऋ॒भवः पर्व॑तेभिः ।

स॒जोष॑सो दै॒त्येना स॒वि॒त्रा स॒जोष॑सः सि॒न्धुभी रत्न॑धेभिः ॥८॥

स॒ऽजोष॑सः । आ॒दि॒त्यैः । मा॒द॒य॒ध्वं । स॒ऽजोष॑सः । ऋ॒भ॒वः । पर्व॑तेभिः ।

स॒ऽजोष॑सः । दै॒त्येन । स॒वि॒त्रा । स॒ऽजोष॑सः । सि॒न्धु॒ऽभिः । रत्न॑धेभिः ॥८॥

हे ऋ॒भव आ॒दित्यैः सजोष॑सः संगता यूयं मादय॑ध्वं । तथा पर्व॑तेभिः पर्वव॒द्भिः
पर्व॑ण्यर्च्यमानैर्दे॒ववि॑शेषैः सजोष॑सो मादय॑ध्वं । तथा च दै॒त्येन दे॒वेभ्यो हि॑तेन
सवि॒त्रा सजोष॑सो रत्न॑धेभी रत्नानां दातृभिः सि॒न्धुभिः स्य॑दनस्वभावैर्नद्यभिमा-
निदे॒वैश्च सजोष॑सो मादय॑ध्वं ॥

॥ अथ नवमी ॥

ये अ॒श्विना॒ ये पि॒तरा॒ य ऊ॒ती धे॒नुं त॑त॒क्षुः ऋ॒भवो॒ ये अ॒श्वा ।

ये अंस॑चा॒ य ऋ॒ध॒गो॒दसी॒ ये वि॒भ्वो नरः॑ स्व॒प॒त्यानि॑ च॒क्रुः ॥९॥

ये । अ॒श्विना । ये । पि॒तरा । ये । ऊ॒ती । धे॒नुं । त॑त॒क्षुः । ऋ॒भवः । ये । अ॒श्वा ।

ये । अंस॑चा । ये । ऋ॒ध॒क् । रो॒दसी॒ इति॑ । ये । वि॒भ्वः । नरः । सु॒ऽअ॒प॒त्यानि॑ । च॒क्रुः ॥९॥

य ऋ॒भवोऽश्वि॑नाश्विनावूती ऊ॒त्या क्रि॒यया रथ॑निर्माणरूपयाप्रीणयन् । ये
च पि॒तरा पि॒तरौ त॑त॒क्षुः तक्ष॑णेन समपादयन् जी॒र्णौ संता॑वूती ऊ॒त्या यु॒वानौ
च॒क्रुः । ये च धे॒नुं त॑त॒क्षुः मृ॒तायाः पुन॑र्नवीकरणेन । ये चा॒श्वाश्चौ त॑त॒क्षुः ।
निश्च॑र्मणो गामरिणीत धीतिभिर्या जर॑ता युव॒शा ता कृ॑णोतनेत्याद्युक्तं । ये चांस॑-

चांसचाणि कवचानि देवेभ्यश्चक्रुः । ये च रोदसी द्यावापृथिव्यावृधक् पृथक्चक्रुः ।
एवमुक्तप्रकारेण ये विभ्वो व्याप्ता ऋभवो नरो नेतारः स्वपत्यानि स्वपतनसाध-
नानि तत्प्राप्तिसाधनानि वा कर्माणि चक्रुः । तेऽग्रेषा इत्युत्तरच संबंधः ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये गोमंतं वाजवंतं सुवीरं रयिं धत्थ वसुमंतं पुरुक्षुं ।

ते अग्रेषा ऋभवो मंदसाना अस्मे धत्त ये च रातिं गृणन्ति ॥ १० ॥

ये । गोऽमंतं । वाजऽवंतं । सुऽवीरं । रयिं । धत्थ । वसुऽमंतं । पुरुऽक्षुं ।

ते । अग्रेऽषाः । ऋभवः । मंदसानाः । अस्मे इति । धत्त । ये । च । रातिं । गृणन्ति ॥ १० ॥

हे ऋभवो ये यूयं गोमंतं गोसहितं वाजवंतमन्त्रवंतं सुवीरं शोभनपुत्रोपेतं
वसुमंतं निवासयोग्यगृहादिधनोपेतं पुरुक्षुं बहून्नं रयिं धनं धत्थ धारयथ मह्यं
दातुं हे ऋभवस्ते यूयमग्रेषाः प्रथमं पातारो मंदसाना माद्यंतः संतोऽस्मे अस्मभ्यं
धत्त । दत्त रयिं । ये च यूयं रातिं दानं दत्तं सोमं वा गृणन्ति स्तुवंति ते धत्त ।
यद्वा ये च रातिं गृणन्ति यजमानास्तेभ्योऽपि धत्त ॥

॥ अथैकादशी ॥

नापाभूत न वोऽतीतृषामानिःशस्ता ऋभवो यज्ञे अस्मिन् ।

समिद्रेण मदथ सं मरुद्भिः सं राजभी रत्नधेयाय देवाः ॥ ११ ॥

न । अप । अभूत । न । वः । अतीतृषाम । अनिःऽशस्ताः । ऋभवः । यज्ञे । अस्मिन् ।

सं । इद्रेण । मदथ । सं । मरुत्ऽभिः । सं । राजऽभिः । रत्नऽधेयाय । देवाः ॥ ११ ॥

हे ऋभवो यूयं नापाभूत । नापगच्छत । अपरक्ता न भवत । वयं च वो
युष्मान्नातीतृषाम । अत्यंतं तृषितान्मा करवाम । अतो हे ऋभवो देवा अनिःशस्ता
अनिदिताः संतोऽस्मिन्यज्ञ इद्रेण संमदथ । राजभी राजमानैरन्यैर्देवैः संमदथ ।
तृप्ता भवथ । किमर्थं । रत्नधेयाय रमणीयाय धनदानाय ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

इहोप यातेति नवर्चं तृतीयं सूक्तं वामदेवस्यार्धं त्रैष्टुभमार्भवं । इहोप नवेत्य-
नुक्रमणिका ॥ तृतीयसवने मैत्रावरुणस्येदमुन्नीयमानसूक्तं । सूचितं च । आ त्वा
वहन्वसावि देवमिहोप यातेत्यनुसवनं । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इहोप यात शवसो नपातः सौधन्वना ऋभवो मापं भूत ।

अस्मिन्हि वः सर्वने रत्नधेयं गमंत्विद्रमनु वो मदासः ॥१॥

इह । उप । यात । शवसः । नपातः । सौधन्वनाः । ऋभवः । मा । अप । भूत ।

अस्मिन् । हि । वः । सर्वने । रत्नधेयं । गमंतु । इंद्रं । अनु । वः । मदासः ॥१॥

हे शवसो नपातो बलस्य पुत्रास्तस्य न पातयितारो वा हे सौधन्वनाः सुधन्वनः पुत्रा हे ऋभवो यूयमिहोपयात । अस्मिन् तृतीये सवन उपगच्छत । मापभूत । अपगता न भवत । अस्मिन् सवने रत्नधेयं रमणीयधनस्य दातारमिंद्रमनु अनुसृत्य वो युष्मान्मदासो मदकराः सोमा गमंतु । गच्छंतु ॥ अन्विति क्रियया वा संबध्यते । इंद्रं युष्मांश्चान्वागच्छंतित्यर्थः । हि पूरणः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आगन्तृभूणामिह रत्नधेयमभूत्सोमस्य सुषुतस्य पीतिः ।

सुकृत्यया यत्स्वपस्यया चैकं विचक्र चमसं चतुर्धा ॥२॥

आ । अगन् । ऋभूणां । इह । रत्नधेयं । अभूत् । सोमस्य । सुऽसुतस्य । पीतिः ।

सुऽकृत्यया । यत् । सुऽअपस्यया । च । एकं । विऽचक्र । चमसं । चतुऽधा ॥२॥

ऋभूणां युष्माकमिह तृतीयसवने रत्नधेयं रत्नदानमागन् । आगच्छतु मह्यं । यद्वा युष्माकमेव सोमाख्यं रत्नमागन् । यस्मात्सोमस्य सुषुतस्य पीतिः पानमभूत् । प्रजापतिना लब्धमित्यर्थः । तदपि कुत इति चेत् । उच्यते । यद्यस्मात्सुकृत्यया शोभनहस्तव्यापारेण स्वपस्यया शोभनरथनिर्माणादिकर्मच्छया चैकं संतं चमसं चतुर्धा विचक्र कृतवन्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अकृणोत चमसं चतुर्धा सखे वि शिष्येत्यब्रवीत ।

अथैत वाजा अमृतस्य पंथां गणं देवानामृभवः सुहस्ताः ॥३॥

वि । अकृणोत् । चमसं । चतुऽधा । सखे । वि । शिष्युः । इति । अब्रवीत् ।

अथ । ऐत । वाजाः । अमृतस्य । पंथां । गणं । देवानां । ऋभवः । सुऽहस्ताः ॥३॥

हे ऋभवो यूयं चमसं चतुर्धा व्यकृणोत । व्यकुरुत । कृत्वा च हे सखे
हे सखिभूताग्ने विशिष्टानुगृहाण सोमपानमित्यब्रवीत । अब्रूत यूयं । अथ
सोऽग्निर्युष्मानवादीत् खलु । किमिति । हे वाजा ऋभवः सुहस्ताः कुशलहस्ता
यूयममृतस्यामरणधर्मकस्य स्वर्गस्य पंथां पंथानमैत । गच्छत । किं तदमृतमिति ।
देवानामिन्द्रादीनां गणं संघातमैत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

किंमयः स्विच्चमस एष आस यं काव्येन चतुरो विचक्र ।

अथा सुनुध्वं सवनं मदाय पात ऋभवो मधुनः सोम्यस्य ॥४॥

किंमयः । स्वित् । चमसः । एषः । आस । यं । काव्येन । चतुरः । विऽचक्र ।

अथ । सुनुध्वं । सवनं । मदाय । पात । ऋभवः । मधुनः । सोम्यस्य ॥४॥

किंमयः स्वित् किमात्मक एष चमस आस । स्वित् प्रश्ने । यं चमसमेकं संतं
काव्येन कवीनां संबन्धिना कर्मणा कौशलेन चतुरो विचक्र कृतवन्तः । अथाधुना
सवनं । सूयत इति सवनः सोमः । तं मदाय हर्षाय सुनुध्वं हे ऋत्विजः । हे
ऋभवो यूयं च सोम्यस्य सोमसंबन्धिनं मधुनो मधुरं रसं पात । पिबत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

शच्याकर्त पितरा युवाना शच्याकर्त चमसं देवपानं ।

शच्या हरी धनुतरावतष्टेन्द्रवाहवृभवो वाजरत्नाः ॥५॥

शच्या । अकर्त । पितरा । युवाना । शच्या । अकर्त । चमसं । देवऽपानं ।

शच्या । हरी इति । धनुऽतरौ । अतष्ट । इन्द्रऽवाहौ । ऋभवः । वाजऽरत्नाः ॥५॥

हे वाजरत्ना रमणीयसोमान्ना हे ऋभवो यूयं शच्या कर्मणा पितरा माता-
पितरौ युवाना युवानावकर्त । अकुरुत । तथा शच्या चमसं देवपानं देवपा-
नार्हमकर्त । चतुर्धाकुरुतेत्यर्थः । शच्या हरी अतष्ट । तक्षणेन संपादितवन्तः ।
कीदृशौ हरी । धनुतरौ शीघ्रं गन्तृतराविन्द्रवाहाविन्द्रवोढारौ ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो वः सुनोत्यभिपित्वे अह्नां तीव्रं वाजासः सर्वनं मदाय ।

तस्मै रयिमृभवः सर्ववीरमा तक्षत वृषणो मंदसानाः ॥ ६ ॥

यः । वः । सुनोति । अभिऽपित्वे । अह्नां । तीव्रं । वाजासः । सर्वनं । मदाय ।

तस्मै । रयिं । ऋभवः । सर्वऽवीरं । आ । तक्षत । वृषणः । मंदसानाः ॥ ६ ॥

हे ऋभवो वाजासोऽन्नवंतो वो युष्मभ्यं यो यजमानोऽह्नामभिपित्वेऽभिपतने । तृतीयसवन इत्यर्थः । तस्मिन् तीव्रं रसवत्तरं सवनं । सूयत इति सवनः सोमः । तं मदाय सुनोति तस्मै सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतं रयिं धनं हे वृषणः फलवर्षितारो मंदसाना मोदमानाः संत आतक्षत । संपादयतेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रातः सुतमपिबो हर्यश्च माध्यंदिनं सर्वनं केवलं ते ।

समृभुभिः पिबस्व रत्नधेभिः सखी याँ इंद्र चकृषे सुकृत्या ॥ ७ ॥

प्रातरिति । सुतं । अपिबः । हरिऽअश्च । माध्यंदिनं । सर्वनं । केवलं । ते ।

सं । ऋभुऽभिः । पिबस्व । रत्नऽधेभिः । सखीन् । यान् । इंद्र । चकृषे । सुऽकृत्या ॥ ७ ॥

हे हर्यश्च हरितवर्णाश्चोपेतेंद्र प्रातः प्रातःसवने सुतमभिषुतं सोममपिबः । पिबस्व । माध्यंदिनं सवनं केवलं ते । परं तवैव नान्येषां । सवनद्वयस्य पृथगभिधानात्तृतीयसवनं परिशिष्यते । तृतीयसवने रत्नधेभी रमणीयदानैर्ऋभुभिः संपिबस्व । हे इंद्र यानृभून् सुकृत्या शोभनकर्मणा सखीन् चकृषे अकरोः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ये देवासो अभवता सुकृत्या श्येना इवेदधि दिवि निषेद ।

ते रत्नं धात शवसो नपातः सौधन्वना अभवतामृतांसः ॥ ८ ॥

ये । देवासः । अभवत । सुऽकृत्या । श्येनाःऽइव । इत् । अधि । दिवि । निऽसेद ।

ते । रत्नं । धात । शवसः । नपातः । सौधन्वनाः । अभवत । अमृतांसः ॥ ८ ॥

हे ऋभवो ये यूयं सुकृत्या शोभनकर्मणा देवासो देवा अभवत अभूत । श्येना इवेत् शंसनीयगतयो गृध्रविशेषा इव दिवि द्युलोकेऽधि निषेद अधिनिषणाः हे

श्वसो नपातो बलवन्तस्ते यूयं रत्नं धनं धात । प्रयच्छत । हे सौधन्वना अमृता-
सोऽमृता देवा अभवत ॥

॥ अथ नवमी ॥

यत्तृतीयं सवनं रत्नधेयमकृणुध्वं स्वपस्या सुहस्ताः ।

तदभवः परिषिक्तं व एतत्सं मदेभिरिन्द्रियेभिः पिवध्वं ॥ ९ ॥

यत् । तृतीयं । सवनं । रत्नधेयं । अकृणुध्वं । सुऽअपस्या । सुऽहस्ताः ।

तत् । अभवः । परिऽसिक्तं । वः । एतत् । सं । मदेभिः । इन्द्रियेभिः । पिवध्वं ॥ ९ ॥

हे सुहस्ताः शोभनहस्ता ऋभवो रत्नधेयं रमणीयसोमदानवद्यत्तृतीयं सवन-
मकृणुध्वं प्रसाधितवन्तः स्वपस्या शोभनकर्मच्छया तदेतत्सवनं सवनगतं सोमद्रव्यं
परिषिक्तं परिषेचनवद्भो युष्माकं संबन्धिभिर्मदेभिर्माद्यद्भिरिन्द्रियेभिरिन्द्रियैः संपि-
बध्वं । यद्यपि वदनमेव पानसाधनं तथापि चक्षुःश्रोत्रादीनामपि दर्शनश्रव-
णादिना तृप्तिस्नावात्पातृत्वमुपचर्यते ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे षष्ठो वर्गः ॥

अनश्वो जात इति नवर्चं चतुर्थं सूक्तमार्भवं । ऋषिर्वामदेवः । अंत्या त्रिष्टुप्
शिष्टास्त्रिष्टुबन्तपरिभाषया जगत्यः । अनश्वोऽंत्या त्रिष्टुवित्यनुक्रमणिका ॥ आभिन्न-
विके तृतीयेऽहनि वैश्वदेवश्च आर्भवंनिविद्धानीयमिदं । तथा च सूचितं । अनश्वो
जातः परावतो य इति वैश्वदेवं । आ० १. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अनश्वो जातो अनभीशुरूक्थ्योऽं रथस्त्रिचक्रः परि वर्तते रजः ।

महत्तद्वो देव्यस्य प्रवाचनं द्यामृभवः पृथिवी यच्च पुथ्यं ॥ १ ॥

अनश्वः । जातः । अनभीशुः । उक्थ्यः । रथः । त्रिऽचक्रः । परि । वर्तते । रजः ।

महत् । तत् । वः । देव्यस्य । प्रऽवाचनं । द्यां । ऋभवः । पृथिवी । यत् । च । पुथ्यं ॥ १ ॥

हे ऋभवोऽश्विनोः संबन्धी युष्मद्वत्तो रथोऽनश्वो जातो वाहनाश्वनिरपेक्षः
संपन्नः । तथानभीशुः प्रग्रहरहित उक्थ्यः स्तुत्यस्त्रिचक्रश्चक्रत्रययुक्तः सन् रजोऽन्त-
रिक्षं परिवर्तते । परिभ्रमति । महत्प्रभूतं तद्रथनिर्माणाख्यं कर्म वो युष्माकं

देवस्य देवत्वस्य प्रवाचनं प्रवक्तुं प्रख्यापकं । यच्च येन कर्मणा द्यां पृथिवी च पुण्यं पुष्टं कुरुथ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

रथं ये चक्रुः सुवृतं सुचेतसोऽविह्वरंतं मनसस्परि ध्याया ।

तां ऊ न्वस्य सर्वनस्य पीतय आ वो वाजा ऋभवो वेदयामसि ॥२॥

रथं । ये । चक्रुः । सुऽवृतं । सुऽचेतसः । अविऽह्वरंतं । मनसः । परि । ध्याया ।

तान् । ऊं इति । नु । अस्य । सर्वनस्य । पीतये । आ । वः । वाजाः । ऋभवः । वेदयामसि ॥२॥

सुचेतसः शोभनचिन्ता य ऋभवः सुवृतं सुवर्तनचक्रमविह्वरंतमकुटिलं रथं मनसः परि ध्याया मनसो ध्यानेनाप्रयत्नेन नु क्षिप्रं चक्रुः तान् । उशब्द एवार्थः । तानेवास्य सर्वनस्य पीतय एतं सोमं पातुं हे वाजा हे ऋभवो वो युष्मानावेदयामसि । आवेदयामः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तद्वो वाजा ऋभवः सुप्रवाचनं देवेषु विभ्वो अभवन्महत्त्वं ।

जिह्वी यत्संतो पितरा सनाजुरा पुनर्युवाना चरथाय तक्षथ ॥३॥

तत् । वः । वाजाः । ऋभवः । सुऽप्रवाचनं । देवेषु । विऽभ्वः । अभवत् । महिऽत्वं ।

जिह्वी इति । यत् । संतो । पितरा । सनाऽजुरा । पुनः । युवाना । चरथाय । तक्षथ ॥३॥

हे वाजा ऋभवो हे विभ्वो विभवः । इतरापेक्षया परस्परं बहुवचनमित्युक्तं । वो युष्माकं तन्महत्त्वं महत्त्वं माहात्म्यं देवेषु मध्ये सुप्रवाचनं प्रवाच्यमभवत् । तदित्युक्तं यदित्याह । जिह्वी वृद्धौ संतौ सनाजुरा सदा जीर्णौ संतौ पितरा पितरौ पुनर्युवाना नित्यतरुणौ चरथाय यथेच्छं संचरणाय तक्षथ । संपादिवंतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एकं वि चक्र चमसं चतुर्वयं निश्चर्मणो गार्मरिणीत धीतिभिः ।

अथा देवेष्वमृतत्वमानश श्रुष्टी वाजा ऋभवस्तद्व उक्थ्यं ॥४॥

एकं । वि । चक्र । चमसं । चतुऽवयं । निः । चर्मणः । गां । अरिणीत । धीतिभिः ।

अथ । देवेषु । अमृतत्वं । आनश । श्रुष्टी । वाजाः । ऋभवः । तत् । वः । उक्थ्यं ॥४॥

हे ऋभव एकं चमसमेकमेव संतं पानसाधनं चमसं चतुर्वयं । वयाः शाखाः ।
चतुःशाखं चतुरवयवं विचक्र । व्यकुरुत । तथा धीतिभिः कर्मभिश्चर्मणो नूतनां
गां निररिणीत । समस्कुरुत । निरित्येष समित्येतस्य स्थाने । अथ अतः कारणात्
देवेषु मध्येऽमृतत्वमानश । प्राप्नुत । हे वाजा हे ऋभवस्तत्तादृशं वो युष्माकं
कर्म । श्रुष्टीति क्षिप्रनामैतत् । क्षिप्रमुक्थ्यं स्तुत्यं भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ऋभुतो रयिः प्रथमश्रवस्तमो वाजश्रुतासो यमजीजनन्तरः ।

विभ्वतष्टो विदथेषु प्रवाच्यो यं देवासोऽवथा स विचर्षणिः ॥ ५ ॥

ऋभुतः । रयिः । प्रथमश्रवःऽतमः । वाजऽश्रुतासः । यं । अजीजनन् । नरः ।

विभ्वऽतष्टः । विदथेषु । प्रऽवाच्यः । यं । देवासः । अवथा । सः । विऽचर्षणिः ॥ ५ ॥

ऋभुत ऋभूणां सकाशात्प्रथमश्रवस्तमः प्रथमं मुख्यमतिशयितमन्नं यशो
वा यस्य धनस्य तद्रयिर्धनमस्माकं । भवत्विति शेषः । वाजश्रुतासो वाजैः सह
विख्याता नरो नेतार ऋभवो यं रयिमजीजनन् उत्पादितवन्तः । विभ्वतष्टो
विभ्वभिर्ऋभुभिस्तदृष्टक्षणसंपन्नश्चमसोऽश्विनो रथो वा विदथेषु यज्ञेषु प्रवाच्यः ।
प्रकर्षेण स्तुत्यः । हे देवासो द्योतमाना यूयं यं रथं चमसं वावथ रक्षथ स विचर्ष-
णिर्विविधं द्रष्टा भवति । द्रष्टव्यो भवतीत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स वाज्यर्वा स ऋषिर्वचस्यया स शूरो अस्ता पृतनासु दुष्टरः ।

स रायस्पोषं स सुवीर्यं दधे यं वाजो विभ्वा ऋभवो यमाविषुः ॥ ६ ॥

सः । वाजी । अर्वा । सः । ऋषिः । वचस्यया । सः । शूरः । अस्ता । पृतनासु । दुष्टरः ।

सः । रायः । पोषं । सः । सुऽवीर्यं । दधे । यं । वाजः । विऽभ्वा । ऋभवः । यं । आविषुः ॥ ६ ॥

स वाजी वेजनवान् बलवान् सन् अर्वारणकुशलो भवति । स ऋषिरतीन्द्रि-
यज्ञानी सन् वचस्यया स्तुत्या युक्तो भवति । स शूरो विक्रान्तः सन् अस्ता क्षेप्रा
शत्रूणां भवति । स्वयं च पृतनासु संग्रामेषु दुष्टरो नाभिभाव्यो भवति । स एव
रायस्पोषं धनपुष्टिं दधे । धत्ते । स सुवीर्यं सुवीरत्वं दधे । धत्ते । यं मनुष्यं वाजो

वि॒भ्वा ऋ॒भ॒वश्चा॒वि॒षुः अ॒रक्षन् स॒ ए॒वमे॒वं भ॒वती॒ति । अ॒न्यस्य॒ बहु॒वन्निर्दे॒शस्त्वया॒
णा॒मृ॒भु॒व्यव॒हार॒प्राचुर्या॒भिप्रायः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

श्रेष्ठं॑ वः॒ पेशो॒ अधि॒ धायि॒ दर्श॑तं स्तोमो॑ वा॒जा ऋ॒भ॒वस्तं जु॒जु॒ष्टन ।

धीरा॑सो हि॒ ष्ठा क॒वयो॑ वि॒पश्चित॒स्तान्व॑ ए॒ना ब्रह्म॑णा वे॒द्याम॑सि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठं॑ । वः । पेशः । अधि । धायि । दर्श॑तं । स्तोमः । वा॒जाः । ऋ॒भ॒वः । तं । जु॒जु॒ष्टन ।

धीरा॑सः । हि । स्य । क॒वयः । वि॒पः । चि॒तः । तान् । वः । ए॒ना । ब्रह्म॑णा । आ । वे॒द्याम॑सि ॥ ७ ॥

श्रेष्ठमत्युत्कृष्टमत एव दर्शतं दर्शनीयं वो युष्माकं पेशो रूपमधि धायि । अधि-
निहितं । अतस्तदुचितो यः स्तोमः स्तोत्रमस्मत्कृतमस्ति हे वाजा ऋभवस्तं
स्तोमं स्तोत्रं जुजुष्टन । सेवध्वं । ये यूयं धीरासो हि धीमंतः प्रसिद्धाः कवयो
मेधाविनो विपश्चितो ज्ञानवन्तः स्य तान्वो युष्मानेनैनेन ब्रह्मणा मंत्रेण
शस्त्रात्मकेनावेद्यामसि । अथवोक्तलक्षणा विपश्चितः स्तोतारो यान् स्तुवंतीति
शेषः । तान्ब्रह्मणावेद्यामः । प्रज्ञापयामः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यू॒यम॒स्मभ्यं॑ धि॒षणा॑भ्यस्परि॒ वि॒द्वांसो॒ विश्वा॒ नर्या॑णि॒ भोज॑ना ।

द्यु॒मंतं॑ वा॒जं वृ॒ष॒श्रु॒ष्ममु॒त्त॒ममा॒ नो र॒यिर्मृ॒भ॒वस्त॒क्षता॒ वयः॑ ॥ ८ ॥

यू॒यं । अ॒स्मभ्यं॑ । धि॒षणा॑भ्यः । परि॒ । वि॒द्वांसः॑ । विश्वा । नर्या॑णि । भोज॑ना ।

द्यु॒ऽमंतं॑ । वा॒जं । वृ॒ष॒ऽश्रु॒ष्मं । उ॒त्त॒ऽमं । आ । नः । र॒यिं । ऋ॒भ॒वः । त॒क्षता॒ । आ । वयः॑ ॥ ८ ॥

हे ऋभवो यूयमस्मभ्यं धिषणाभ्यस्परि स्तुतिभ्यो निमित्तभूताभ्यः ॥ परीति
पंचम्यर्थानुवादी ॥ यद्वा अस्मन्मतिभ्योऽधिकानि नर्याणि नृभ्यो हितानि विश्वा
सर्वाणि भोजना भोग्यानि विद्वांसो जानंतः संत आतक्षत । संपादयत । किंच
द्युमंतं दीप्तिमंतं हिरण्यादिरूपं वाजं बलवन्तं वृषश्रुष्मं सेक्तृणां बलवतां शोष-
कमुत्तमं रयिं नोऽस्माकं वयोऽन्नं चातक्षत हे ऋभवः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इ॒ह प्र॒जामि॒ह र॒यिं ररा॑णा इ॒ह श्र॒वो वी॒रव॑त्तक्षता नः ।

येन॑ व॒यं चि॒तये॒मात्य॒न्यान् वा॒जं चि॒त्रमृ॒भवो द॒दा नः॑ ॥ ९ ॥

इह । प्र॒ऽजां । इह । र॒यिं । ररा॒णाः । इह । अ॒वः । वी॒रऽव॑त् । त॒क्षत॑ । नः ।

येन॑ । व॒यं । चि॒तये॑म । अ॒ति । अ॒न्यान् । तं । वा॒जं । चि॒त्रं । ऋ॒भ॒वः । द॒द॒ । नः ॥ ९ ॥

नोऽस्माकमिह यज्ञे रराणा रममाणाः प्रजां पुत्रपौत्रादिरूपां तक्षत । संपादयत । इहैव यज्ञे रयिं च तक्षत । इहैव यज्ञे अवो यशो वीरवद्भीरुभृत्यादिभिरुपेतं तक्षत । किंच वयं येन वाजेनान्यानस्मात्समानति चितयेम अतिक्रम्य ज्ञायेमहि तं चित्रं चायनीयं वाजमन्नं हे ऋभवो नो दद । अस्मभ्यं दत्त ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

उप नो वाजा इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं वामदेवस्यार्पमाभवं त्रैष्टुभं । पंचम्याद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । उप नोऽष्टौ चतुरनुष्टुवंतमिति ॥ व्यूढे दशरात्रे षष्ठेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आद्याश्चतस्रः शस्याः । उप नो वाजा इति त्रयोदशार्भवं चतस्रश्च । आ० ८. ८. इति हि सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उप॑ नो वा॒जा अ॒ध्व॒र॒मृ॒भु॒क्षा दे॒वा या॒त प॒थिभि॑र्दे॒व॒यानैः॑ ।

यथा॑ य॒ज्ञं म॒नु॒षो वि॒क्ष्वा॒ऽसु द॑धि॒ध्वे र॒खाः सु॒दि॒नेष्व॒ह्नां ॥ १ ॥

उप॑ । नः । वा॒जाः । अ॒ध्व॒रं । ऋ॒भु॒क्षाः । दे॒वाः । या॒त । प॒थिऽभिः॑ । दे॒व॒ऽयानैः॑ ।

यथा॑ । य॒ज्ञं । म॒नु॒षः । वि॒क्षु । आ॒सु । द॑धि॒ध्वे । र॒खाः । सु॒ऽदि॒नेषु॑ । अ॒ह्नां ॥ १ ॥

हे वाजा हे ऋभुक्षा ऋभवो हे देवा नोऽध्वरं यागमुपयात । उपगच्छत । देवयानैर्देवैर्गतयैः पथिभिर्मार्गैः । यथा येन प्रकारेण मनुषो मनोः संबंधिनीष्वासु विक्षु प्रजासु यजमानेषु मध्ये हे रखा रमणीया ऋभवोऽह्नां सुदिनेषु सुदिनत्वनिमित्तेषु यज्ञमस्मदीयं दधिध्वे धारयथ । यथा येन प्रकारेण यज्ञमागत्य सुदिनत्वं कुरुष तथा यज्ञमायातेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ते वो॑ ह॒दे म॒न॒से संतु॑ य॒ज्ञा जु॒ष्टासो॑ अ॒द्य घृ॒तनि॑र्णि॒जो गुः॑ ।

प्र वः॑ सु॒तासो॑ हर॒यंत॑ पू॒र्णाः ऋ॒त्वे द॒क्षा॒य ह॑र्ष॒यंत॑ पी॒ताः ॥ २ ॥

ते । वः । ह॒दे । म॒न॒से । संतु॑ । य॒ज्ञाः । जु॒ष्टासः॑ । अ॒द्य । घृ॒तऽनि॑र्नि॒जः । गुः ।

प्र । वः । सु॒तासः॑ । ह॒र॒यंत॑ । पू॒र्णाः । ऋ॒त्वे । द॒क्षा॒य । ह॑र्ष॒यंत॑ । पी॒ताः ॥ २ ॥

अद्यास्मिन्यागदिने त एते यज्ञा यागसाधनाः सोमा वो हृदे हृदयाय मनसे तत्प्रीतये संतु । भवंतु । अद्यास्मिन्दिने जुष्टासः पर्याप्ताः सोमा घृतनिर्णिजो मिश्रणद्रव्येण दीप्तरूपा गुः । गच्छंतु युष्मद्भृदयं । सुतासोऽभिषुताः सोमाश्चमसेषु पूर्णा वो युष्मदर्थं प्रहरयंत । प्रह्रियन्ते । यज्ञा हर्यन्तेः कांतिकर्मण इदं रूपं । प्रकर्षेण वो युष्मान् कामयन्ते । ऋत्वे ऋतवे कर्मणे दक्षायोत्साहाय पीता हर्षयंत । हर्षयंतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चुदायं देवहितं यथा वः स्तोमो वाजा ऋभुक्षणो ददे वः ।

जुहे मनुष्वदुपरासु विक्षु युष्मे सचा बृहद्विवेषु सोमं ॥३॥

त्रिऽउदायं । देवऽहितं । यथा । वः । स्तोमः । वाजाः । ऋभुक्षणः । ददे । वः ।

जुहे । मनुष्वत् । उपरासु । विक्षु । युष्मे इति । सचा । बृहत्ऽदिवेषु । सोमं ॥३॥

चुदायं चुदयं सवनत्रयगमनोपेतं देवहितं सोमाख्यमन्नं देवेभ्यो हितं देवैर्वा विहितं । तृतीयसवनस्थमित्यर्थः । तद्यथा वो युष्मान्ददे धारयति । हे वाजा हे ऋभुक्षण ऋभवो यथा स्तोमः स्तोत्रं वो ददे धारयति उपरासु ॥ उप देवयजन-समीपे रमंत इत्युपराः ॥ तासु विक्षु प्रजासु बृहद्विवेषु प्रभूतदीप्तिषु देवेषु मध्ये मनुष्वत् मनुरिव युष्मे युष्मदर्थं सचा सहानेक्यहेषु प्रस्थितं जुहे । जुहोमि सोमं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पीवोऽश्वाः शुचद्रथा हि भूतार्यःशिप्रा वाजिनः सुनिष्काः ।

इंद्रस्य सूनो शवसो नपातोऽनु वश्चेत्यग्रियं मदाय ॥४॥

पीवःऽअश्वाः । शुचत्ऽरथाः । हि । भूत । अर्यःऽशिप्राः । वाजिनः । सुऽनिष्काः ।

इंद्रस्य । सूनो इति । शवसः । नपातः । अनु । वः । चेति । अग्रियं । मदाय ॥४॥

हे वाजिन ऋभवः पीवोऽश्वाः । पीवानोऽश्वा येषां ते तादृशाः । तथा शुचद्रथा दीप्तरथा अर्यःशिप्राः । शिप्रे हनू नासिके वा । अयोवत्सारभूतशिप्राः सुनिष्काः शोभनधनाश्च भूत । भवत । हे इंद्रस्य सूनो सूनवः पुत्रवद्रक्षणीया हे शवसो नपातो बलस्य पुत्रा बलिनी वो युष्मभ्यं मदायानुचेति । अन्वज्ञायि देवेष्वग्रियमये भवं तृतीयसवनं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ऋभुर्मृक्षणो रयिं वाजे वाजिन्तमं युजं ।

इंद्रस्वंतं हवामहे सदासातममश्विनं ॥ ५ ॥

ऋभुं । ऋभुक्षणः । रयिं । वाजे । वाजिन्ऽतमं । युजं ।

इंद्रस्वंतं । हवामहे । सदाऽसातमं । अश्विनं ॥ ५ ॥

हे ऋभुक्षणे ऋभव ऋभुमुरुभासमानं रयिं धनरूपं । तद्धेतुभूतत्वात् ताच्छब्दं ।
वाजे संग्रामे वाजिन्तममत्यंतबलवंतं युजं परस्परयोगोपेतमिंद्रस्वंतमिंद्रवंत-
मिंद्रियवंतं सदासातमं सर्वदा दातृतममश्विनमश्ववंतं भवतां गणं हवामहे ।
आह्वयामि ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सेहभवो यमवथ यूयमिंद्रश्च मर्त्यं ।

स धीभिरस्तु सनिता मेधसाता सो अर्वता ॥ ६ ॥

सः । इत् । ऋभवः । यं । अमवथ । यूयं । इंद्रः । च । मर्त्यं ।

सः । धीभिः । अस्तु । सनिता । मेधऽसाता । सः । अर्वता ॥ ६ ॥

हे ऋभवो यूयमिंद्रश्च यं मर्त्यमवथ रक्षथ सेत्स एवास्तु । भवतु । नान्यः श्रेष्ठो
भवतीत्यर्थः । स एव धीभिः सनिता संभक्ता भवतु । मेधसाता मेधसातौ यज्ञे
स एवार्वातारणवताश्चेन युक्तो भवतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि नो वाजा ऋभुक्षणः पथश्चितन यष्टवे ।

अस्मभ्यं सूरयः स्तुता विश्वा आशास्तरिषणि ॥ ७ ॥

वि । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । पथः । चितन । यष्टवे ।

अस्मभ्यं । सूरयः । स्तुताः । विश्वाः । आशाः । त्रिषणि ॥ ७ ॥

हे वाजा हे ऋभुक्षणे ऋभवो नोऽस्माकं पथो मार्गान् यष्टवे यष्टुं यज्ञमार्गान्वि-

चितन । विचेतयत । प्रज्ञापयतेत्यर्थः । अस्मभ्यं हे सूरयो मेधाविनो यूयं स्तुताः
संतो विश्वा आशाः सर्वा दिशस्तरीषणि तरीतुसामर्थ्यं । वितरतेति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तं नो वाजा ऋभुक्षण इन्द्र नासत्या रयिं ।

समश्वं चर्षणिभ्य आ पुरु शस्त मघत्तये ॥ ८ ॥

तं । नः । वाजाः । ऋभुक्षणः । इन्द्र । नासत्या । रयिं ।

सं । अश्वं । चर्षणिभ्यः । आ । पुरु । शस्त । मघत्तये ॥ ८ ॥

अनया स्तुतिमुपसंहत्याभिमतमाशस्ते । हे वाजा हे ऋभुक्षण ऋभवो हे इन्द्र
हे नासत्याश्विनौ ते यूयं नोऽस्मभ्यं चर्षणिभ्यो मनुषेभ्यः स्तोतृभ्यस्तं पुरु प्रभूतं
रयिं धनमश्वं च पुरु प्रभूतं मघत्तये धनदानाय समाशस्त । सम्यगाशासनं कुरुत ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे दशमो वर्गः ॥

उतो हि वामिति दशर्चं षष्ठं सूक्तं । वामदेव ऋषिः । त्रिष्टुप् छंदः । दधिक्रा
देवता । आद्या द्यावापृथिव्या । अत्रानुक्रमणिका । उतो हि दश दाधिक्रं हि
द्यावापृथिव्याद्येति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उतो हि वां दात्रा संति पूर्वा या पूरुभ्यस्त्वसदस्युर्नितोशे ।

क्षेत्रासां ददथुर्वरासां घनं दस्युभ्यो अभिभूतिमुयं ॥ १ ॥

उतो इति । हि । वां । दात्रा । संति । पूर्वा । या । पूरुभ्यः । त्वसदस्युः । नितोशे ।

क्षेत्रासां । ददथुः । उर्वरासां । घनं । दस्युभ्यः । अभिभूतिं । उयं ॥ १ ॥

उतो इति पूरणः । अस्या द्यावापृथिव्यत्वादत्र तद्वाचकशब्दाभावेऽपि ते एव
संबोद्धव्ये । हे द्यावापृथिव्यौ वां युवाभ्यां सकाशाद्वात्रा दानकर्त्रा पौरुकुत्सेन
त्वसदस्युना लब्धानि पूर्वा पूर्वाणि पुरातनानि पूरकाणि वा धनानि संति । या
यानि धनानि पूरुभ्योऽर्थिभ्यो मनुषेभ्यस्त्वसदस्यु राजा नितोशे न्यतोशत दत्त-
वान् । क्षेत्रासां । क्षेत्राणि सर्वा भूमीः सनोतीति क्षेत्रसा अश्वः । तं ददथुः ।
तथोर्वरासां । उर्वरा सर्वसस्याद्या भूः । तां सनोतीत्युर्वरासाः पुत्रः । तं ददथुः ।

घनं हननार्हमायुधं दस्युभ्यो दस्यूनां वधार्थं च ददयुः । कीदृशमायुधं । अभिभू-
तिमभिभवितारमुग्रमुद्गूर्णवलं । यद्वोत्तरार्द्धमेकं वाक्यं । दातव्यानि धनान्युक्त-
लक्षणं पुत्रं च ददयुः । दत्तवत्यौ स्थः । तानि मत्स्यमपि ददाथामित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत वाजिनं पुरुनिष्पिधानं दधिक्रामु ददयुर्विश्वकृष्टिं ।

ऋजिष्यं श्येनं प्रुषितप्सुमाशुं चर्कृत्यमर्यो नृपतिं न शूरं ॥ २ ॥

उत । वाजिनं । पुरुनिःऽसिधानं । दधिऽक्रां । ऊं इति । ददयुः । विश्वऽकृष्टिं ।

ऋजिष्यं । श्येनं । प्रुषितऽप्सुं । आशुं । चर्कृत्यं । अर्यः । नृऽपतिं । न । शूरं ॥ २ ॥

उतापि च वाजिनं गमनवंतं । अश्वरूपं वा देवं अग्नेरश्वरूपस्यैव दधिक्रा-
ख्यत्वात् । अग्नेस्तद्रूपत्वं ब्राह्मणे समाम्नातं । तानग्निरश्वो भूत्वाभ्यद्रवदिति ।
पुरुनिष्पिधानं पुरुणां बहूनां शत्रूणां निष्पेक्षारं दधिक्रां । दधदन्यं धारयन्
क्रामतीति दधिक्राः । तमेतन्नामकं देवं । उः पूरणः । विश्वकृष्टिं । विश्वाः कृष्टयो
रक्षणीयाः सेवका वा मनुष्या यस्य तं । ऋजिष्यं । ऋज्वाप्नोति गच्छतीत्यृजिष्यः ।
तं श्येनं शंसनीयगमनं प्रुषितप्सुं दीप्तरूपमाशुं व्याप्तं शीघ्रगमनं वार्योऽरे-
श्वर्कृत्यं कर्तनशीलं शूरं नृपतिं न राजानमिव स्थितं देवं द्याव्यापृथिव्यौ ददयुः ।
धारयतः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यं सीमनु प्रवतेव द्रवंतं विश्वः पूरुर्मदति हर्षमाणः ।

पद्भिर्गृध्यंतं मेधयुं न शूरं रथतुरं वातमिव ध्रजंतं ॥ ३ ॥

यं । सी । अनु । प्रवताऽइव । द्रवंतं । विश्वः । पूरुः । मदति । हर्षमाणः ।

पट्ऽभिः । गृध्यंतं । मेधयुं । न । शूरं । रथऽतुरं । वातंऽइव । ध्रजंतं ॥ ३ ॥

यं दधिक्रां विश्वः पूरुः सर्वोऽपि मनुष्यो हर्षमाणो हृष्यन् हर्षयन्वा मदति
स्तौति । तं देवं द्यावापृथिव्यौ ददयुरिति संबंधः । स देवो विशेष्यते । सी सर्वतः
प्रवता प्रवणवता निम्नेन मार्गेणोदकमिवानुक्रमेण द्रवंतं गच्छंतं पद्भिः पदैर्गृ-
ध्यंतमभिकांक्षंतं दिशो लंघितुं । तत्र दृष्टांतः । मेधयुं न शूरं । संयामेच्छुं शूर-
मिव । यद्वा यज्ञक्रमेणैच्छुमध्वर्यादिकमिव । रथतुरं रथेन गच्छंतं वातमिव ध्रजंतं

शीघ्रं वायुमिव । उक्तविशेषविशिष्टानुदकशूरवायून्यथा सर्वो जनः स्तौति
तथा यं देवं स्तौति तं ददयुरित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यः स्मरुंधानो गध्या समत्सु सनुतरश्चरति गोषु गच्छन् ।

आविर्जृजीको विदथा निचिक्यत्तिरो अरतिं पर्याप आयोः ॥४॥

यः । स्म । आऽरुंधानः । गध्या । समत्ऽसु । सनुऽतरः । चरति । गोषु । गच्छन् ।

आविऽजृजीकः । विदथा । निऽचिक्यत् । तिरो । अरतिं । परि । आपः । आयोः ॥४॥

यः स्म यः खलु देवो गध्या गध्यानि । गध्यतिर्मिश्रीभावकमेति निरुक्तं ।
मिश्रयितव्यानि फलानि समत्सु संग्रामेष्वारुंधानः सर्वतो निरोधयन् सनुतरः
संभक्ततरो गोषु सर्वासु दिक्षु गोषु वा निमित्तभूतेषु गच्छन्नाविर्जृजीक आविर्भू-
तसाधन आविर्भूतमुष्को वा विदथानि ज्ञातव्यानि निचिक्यत् । पश्यतिकर्मेतत् ।
जानन् अरतिमरमणं दुःखमभिगंतारमरिं वा परि सर्वतस्तिरश्चरति तिरस्क-
रोति । कस्यारतिमिति । आपो व्याघ्रस्य स्तोतुरायोर्मनुष्यस्य यजमानस्य ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत स्मैनं वस्त्रमथिं न तायुमनु क्रोशंति क्षितयो भरेषु ।

नीचारयमानं जसुरिं न श्येनं श्रवश्चाच्छा पशुमच्च यूथं ॥५॥

उत । स्म । एनं । वस्त्रऽमथिं । न । तायुं । अनु । क्रोशंति । क्षितयः । भरेषु ।

नीचा । अरयमानं । जसुरिं । न । श्येनं । श्रवः । च । अच्छ । पशुऽमत् । च । यूथं ॥५॥

उत स्म अपि खल्वेनं दधिक्रां भरेषु संग्रामेषु वस्त्रमथिं तायुं न वस्त्रमाथिनं
तस्करमिव । तं दृष्ट्वा क्षितयो मनुष्या यथा क्रोशंति तद्वद्वैरिणोऽनुक्रोशंति ।
किंच नीचा नीचैरयमानं गच्छंतं जसुरिं न श्येनं क्षुधितं श्येनं पक्षिनमिव ।
तं यथा दृष्ट्वा पक्षिणः पलायंते तद्वत् । श्रवोऽन्नं कीर्त्तिं वा पशुमद्यूथं चाच्छा-
भिलक्ष्य गच्छंतमेनमनुक्रोशंतीति संबंधः । अपि स्मैनं वस्त्रमथिमिव वस्त्रमा-
थिनमित्यादिनिरुक्तमत्रानुसंधेयं । नि० ४. २४. ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत स्मासु प्रथमः सरिष्यन्नि वेवेति श्रेणिभी रथानां ।

स्रजं कृण्वानो जन्यो न शुभ्वा रेणुं रेरिहत्किरणं ददश्चान् ॥ ६ ॥

उत । स्म । आसु । प्रथमः । सरिष्यन् । नि । वेवेति । श्रेणिऽभिः । रथानां ।

स्रजं । कृण्वानः । जन्यः । न । शुभ्वा । रेणुं । रेरिहत् । किरणं । ददश्चान् ॥ ६ ॥

उत स्म अपि च खल्वास्वसुरसेनासु सरिष्यन् सतुमिच्छन् प्रथमः प्रथम उत्कृ-
 एतमो मुख्यः सन् रथानां श्रेणिभी राजिभिर्युक्तः सन् निवेवेति । नितरां गच्छति ।
 इतस्ततो धावति । क इवेति । उच्यते । स्रजं । सृज्यत उत्पाद्यते रूपमनयेति
 स्रगलंकृतिः । तां कृण्वानो जन्यो न जनेभ्यो हितोऽश्व इव शुभ्वा । सुष्ठु भवतीति
 शुभ्वा शोभमानः । किरणमास्यगतं खलीनं ददश्चान् दशन् रेणुं स्वपादघात-
 जनितं रेरिहत् । भृशं लेढि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत स्य वाजी सहुरिर्ज्ञातावा शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्थे ।

तुरं यतीषु तुरयन्तृजिष्योऽधि भुवोः किरते रेणुमृजन् ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । सहुरिः । ज्ञातावा । शुश्रूषमाणः । तन्वा । समर्थे ।

तुरं । यतीषु । तुरयन् । तृजिष्यः । अधि । भुवोः । किरते । रेणुं । मृजन् ॥ ७ ॥

उत अपि च स्य स उक्तलक्षणो वाजी वेजनवान् गमनवान् समर्थे समरणे
 सहुरिः सहनशीलः शत्रूणामृतावान्नवान्तन्वा स्वावयवेन खुरादिना स्वतनुं शुश्रू-
 षमाणस्तुरं यतीषु त्वरगामिनीष्वसुरसेनासु तुरयन्त्वरयन् तृजिष्य तृजुगामी
 रेणुं धूलिमृजन्प्रसाधयन्तमेव रेणुं भुवोरध्यपरि किरते । विक्षिपति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत स्मास्य तन्यतोरिव द्योर्ज्ञायातो अभियुजो भयंते ।

यदा सहस्रमभि धीमयोधीदुर्वर्तुः स्मा भवति भीम ऋजन् ॥ ८ ॥

उत । स्म । अस्य । तन्यतोऽइव । द्योः । ज्ञायातः । अभिऽयुजः । भयंते ।

यदा । सहस्रं । अभि । सी । अयोधीत् । दुऽवर्तुः । स्म । भवति । भीमः । ऋजन् ॥ ८ ॥

उत स्म अपि च खलु द्योर्दीप्यमानात्तन्यतोः शब्दयितुरशनेरिव ऋघायतो
हिंसतोऽस्यास्माद्दधिक्षावाख्याद्देवादभियुजोऽभियोक्तारोऽसुरा भयंते । विभ्यति ।
किंचायं यदा सी सर्वतः सहस्रमभ्ययोधीत् संप्रहरेत् तदा ऋजन् प्रसाधयन्नात्मानं
भीमो भयहेतुर्दुर्वर्तुर्दुर्वारश्च भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत स्मास्य पनयंति जना जूतिं कृष्टिप्रो अभिभूतिमाशोः ।

उतैनमाहुः समिथे वियंतः परा दधिक्षा असरत्सहस्रैः ॥९॥

उत । स्म । अस्य । पनयंति । जनाः । जूतिं । कृष्टिऽप्रः । अभिऽभूतिं । आशोः ।

उत । एनं । आहुः । संऽइथे । विऽयंतः । परा । दधिऽक्षाः । असरत् । सहस्रैः ॥९॥

उत स्म अपि च खल्वस्य दधिक्षाव्णोऽभिभूतिमभिभवित्री जूतिं पराभिभू-
तिमित्युभयं वा जनाः पनयंति । स्तुवंति । कीदृशस्यास्य । कृष्टिप्रः । कृष्टयो
मनुष्याः । तेषां पूरकस्याशोर्वाप्तस्य वेगवतो वा । उतापि चैनं समिथे संग्रामे
वियंतो विविधं गच्छंतो जना अयं दधिक्षा देवः सहस्रैरनुचरैः परिवृतः परास-
रदिति अस्मान्विहायान्यान् हंतुं गत इत्याहुः । यद्वा । एनमेवमाहुः । वियंतः
शत्रवः परा । भवंतीति शेषः । दधिक्षाः सहस्रैरसरत् गच्छतीति ॥

पवित्रेष्टावा दधिक्षा इति दधिक्षाव्णो याज्या । तथा च सूत्रितं । दधिक्षाव्णो
अकारिषमा दधिक्षाः शवसा पंच कृष्टीः । आ० २. १०. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

आ दधिक्षाः शवसा पंच कृष्टीः सूर्ये इव ज्योतिषापस्ततान् ।

सहस्रसाः शतसा वाज्यर्वा पृणक्तु मध्वा समिमा वचांसि ॥१०॥

आ । दधिऽक्षाः । शवसा । पंच । कृष्टीः । सूर्येऽइव । ज्योतिषा । अपः । ततान् ।

सहस्रऽसाः । शतऽसाः । वाजी । अर्वा । पृणक्तु । मध्वा । सं । इमा । वचांसि ॥१०॥

यो दधिक्षा देवः शवसा बलेन पंच कृष्टीः पंच जनान् देवमनुष्यासुर-
रक्षः पितृसंज्ञकान्निषादपंचमान् चतुरो वर्णान्वा सूर्यो ज्योतिषा तेजसा यथा
जगदावृणोति तद्वदप उदकान्याततान् आतनोति सहस्रसाः शतसाः शतानां

सहस्राणां च दाता वाजी वेजनवानवारणकुशलः स देवो मध्वा मधुना मधुरेण
फलेनेमेमान्युक्तानि स्तुतिवचांसि संपृणक्तु । संयोजयतु ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥

आशुं दधिक्रामिति षडृचं सप्तमं सूक्तं । आदितः पंच त्रिष्टुभः षष्ठ्यनुष्टुप् ।
ऋषिर्वामदेवः । पूर्वसूक्ते हीन्युक्तत्वादेतदपि दाधिक्रं । तथा चानुक्रांतं । आशुं
पठंत्यानुष्टुबिति । सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आशुं दधि॒क्रां तमु॒ नु ए॒वाम॒ दि॒वस्पृ॒थिव्या॒ उ॒त च॑र्कि॒राम॒ ।

उ॒च्छंती॒र्मा॒मुष॑सः॒ सूद॑य॒न्वति॒ विश्वा॑नि॒ दुरि॑तानि॒ पर्ष॑न् ॥ १ ॥

आ॒शुं । द॒धिऽक्रां॑ । तं । ऊं इति॑ । नु । स्त॒वाम॒ । दि॒वः । पृ॒थि॒व्याः । उ॒त । च॑र्कि॒राम॒ ।

उ॒च्छंतीः॑ । मां । उ॒षसः॑ । सूद॑य॒न्तु । अ॒ति॒ । वि॒श्वा॒नि॒ । दुः॒ऽइ॒तानि॑ । पर्ष॑न् ॥ १ ॥

आशुं शीघ्रगामिनं तमु तमेव दधिक्रां देवं नु क्षिप्रं स्तवाम । उतापि च
दिवः पृथिव्याश्च सकाशादस्य घासं चर्किराम । विक्षिपाम । उच्छंतीस्तमो विवा-
सयंतीरुषसो मां प्रति सूदयन्तु । रक्षन्तु फलानि । विश्वानि दुरिता दुरितान्य-
तिपर्षन् । अतिपारयन्तु । अन्यदेवताकेषु मंत्रेष्वन्यदेवतास्तुतिस्तासां निपात-
भाक्त्वान्न विरुध्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

म॒हश्च॑र्क॒र्म्यर्व॑तः॒ ऋतु॑प्रा दधि॒क्राव॑णः॒ पुरु॑वार॒स्य वृ॑णः ।

यं पू॒रुभ्यो॑ दी॒दि॒वांसं॒ नाग्निं॑ द॒दथु॑र्मि॒त्रावरु॑णा॒ ततु॑रिं ॥ २ ॥

म॒हः । च॑र्क॒र्मि॒ । अ॒र्व॑तः । ऋ॒तुऽप्राः । द॒धिऽक्रा॑व॒णः । पुरु॑ऽवा॒र॒स्य । वृ॑णः ।

यं । पू॒रुऽभ्यः॑ । दी॒दि॒वांसं॑ । न । अ॒ग्निं । द॒दथुः॑ । मि॒त्रा॒वरु॑णा । ततु॑रिं ॥ २ ॥

ऋतुप्राः कर्मणां पूरकोऽहं महो महतोऽर्वतोऽरणवतः पुरुवारस्य बहुभिर्व-
रणीयस्य वृणो वर्षकस्य दधिक्रावणः स्तुतिं चर्कर्मि । अत्यर्थं करोमि । हे मित्रा-
वरुणा मित्रावरुणौ युवां ततुरिं तारकं यं दीदिवांसं नाग्निं दीपमानमग्निमिव
स्थितं पूरुभ्यो मनुष्येभ्यस्तेषामुपकाराय ददथुः धारयथः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो अश्वस्य दधि॒क्राव॑णो अ॒कारी॒त्समि॑द्धे अ॒ग्रा उ॒षसो॒ व्यु॑ष्टौ ।

अ॒ना॒गसं॒ तम॑दितिः कृ॒णोतु॒ स मि॒त्रेण॒ वरु॑णेना स॒जोषाः॑ ॥३॥

यः । अश्वस्य । दधिऽक्रावणः । अकारीत् । संऽइद्धे । अग्रा । उषसः । विऽउष्टौ ।

अनागसं । तं । अदितिः । कृणोतु । सः । मित्रेण । वरुणेन । सऽजोषाः ॥३॥

यो यजमानोऽश्वस्याश्वरूपस्य व्याघ्रस्य वा दधि॒क्राव॑णः स्तुतिमुषसो व्युष्टौ प्रभाते सत्यग्रा समिद्धे सत्यकारीत् अ॒का॒र्षीत् मि॒त्रेण॒ वरु॑णेन चाहोरात्राभिमानिदेवाभ्यां सजोषाः समानप्रीतिरदितिरखंडनीयो दधि॒क्राव॑णस्तं यजमानमनागसं कृ॒णोतु॒ । करोतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

दधि॒क्राव॑ण इ॒ष ऊ॒र्जो म॒हो यद॑म॒न्महि॒ म॒रुतां॒ नाम॒ भ॒द्रं ।

स्व॒स्तये॒ वरु॑णं मि॒त्रम॒ग्निं ह॒वाम॑ह इ॒द्रं व॒ज्र॑बाहुं ॥४॥

दधिऽक्रावणः । इषः । ऊर्जः । महः । यत् । अमन्महि । मरुतां । नाम । भद्रं ।

स्वस्तये । वरुणं । मित्रं । अग्निं । हवामहे । इद्रं । वज्रऽबाहुं ॥४॥

इषोऽन्नसाधकस्योर्जो बलसाधकस्य महो महतो दधि॒क्राव॑णो देवस्य मरुतां स्तोतृणां स्वभूतं भद्रं कल्याणं नाम नामरूपमस्ति यत्तदमन्महि । स्तुमः । किंचात्र निपातभाजो वरुणादींश्च स्वस्तये क्षेमाय हवामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒द्रमि॒वेदु॒भये॒ वि ह॒यंत॒ उ॒दीरा॑णा य॒ज्ञमु॒पप्र॑यंतः ।

दधि॒क्रामु॒ सूद॑नं म॒र्त्याय॒ द॒दथु॑र्मि॒त्रावरु॑णा नो अ॒श्वं ॥५॥

इद्रंऽइव । इत् । उभये । वि । हयंते । उत्ऽईराणाः । यज्ञं । उपऽप्रयंतः ।

दधिऽक्रां । ऊं इति । सूदनं । मर्त्याय । ददथुः । मित्रावरुणा । नः । अश्वं ॥५॥

इद्रमिवैनं दधि॒क्रामु॒दीरा॑णा यु॒द्धा॒योद्योग्यं॒ कुर्व॑तो य॒ज्ञमु॒पप्र॑यंतो य॒ज्ञमु॒पक्र॑म्य प्रवर्तमानाश्चोभये विह्वयंते । आह्वयंति । यं मर्त्याय मर्त्यस्य सूदनं प्रेरकमश्वमश्वरूपं

दधिक्त्रां देवं हे मिचावरुणा नोऽस्माकमर्थाय ददधुः धारयथः तं विह्वयन्ते । उभय
इत्यच स्तोतृशंसितृभेदेन वोभयविधत्वमवगन्तव्यं ॥

दधिक्त्राव्णो अकारिषमिति षष्ठी पवित्रेष्ट्या अनुवाक्या । सूचितं च । दधि-
क्त्राव्णो अकारिषमा दधिक्त्राः शवसा पंच कृष्टीः । आ० २. १२. । इति ॥ दधिद्रप्स-
भक्षणेऽपेया । दधिक्त्राव्णो अकारिषमित्याग्नीध्रीये दधिद्रप्सान् भक्षयन्ति । आ०
६. १२. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

दधिक्त्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।

सुरभि नो मुखां करत्प्र ण आयूषि तारिषत् ॥ ६ ॥

दधिऽक्त्राव्णः । अकारिषं । जिष्णोः । अश्वस्य । वाजिनः ।

सुरभि । नः । मुखां । करत् । प्र । नः । आयूषि । तारिषत् ॥ ६ ॥

दधिक्त्राव्णो देवस्य स्तुतिमकारिषं । करवाणि । जिष्णोर्जयशीलस्याश्वस्य
व्यापकस्य वाजिनो वेगवतः । स देवोऽस्माकं मुखा मुखानि चक्षुरादीन्द्रियाणि
सुरभि सुरभीणि करत् । करोतु । नोऽस्मभ्यमायूषि प्रतारिषत् । प्रवर्धयतु ।
प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

दधिक्त्राव्ण इदिति पंचर्चमष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं दाधिक्त्रं । आद्या त्रिष्टुप्
शिष्टा जगत्यः । हंसः शुचिषदित्येषा सूर्यदेवताका । तथा चानुक्रमणिका । दधि-
क्त्राव्णः पंच चतस्रोऽन्त्या जगत्योऽन्त्या सौरीति । सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दधिक्त्राव्ण इदु नु चर्किराम विश्वा इन्मामुषसः सूदयन्तु ।

अपामग्नेरुषसः सूर्यस्य बृहस्पतेरांगिरसस्य जिष्णोः ॥ १ ॥

दधिऽक्त्राव्णः । इत् । ऊं इति । नु । चर्किराम । विश्वाः । इत् । मां । उषसः । सूदयन्तु ।

अपां । अग्नेः । उषसः । सूर्यस्य । बृहस्पतेः । आंगिरसस्य । जिष्णोः ॥ १ ॥

दधिक्त्राव्ण इदु एतन्नामकस्य देवस्यैव स्तुतिं नु क्षिप्रं चर्किराम । भृशं कर-
वाम । मां विश्वा इदुषसः सर्वा अपि ताः सूदयन्तु । कर्मसु प्रेरयन्तु । अहमप-

बादिदेवतानां स्तुतिं करवाणीति शेषः । तासामपि निपातभाक्तात् स्तुति-
रविरुद्धा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सत्वा भरिषो गविषो दुवन्यसच्छ्रवस्यादिष उषसस्तुरण्यसत् ।

सत्यो द्रवो द्रवरः पतंगरो दधिक्त्रावेषमूर्जे स्वर्जनत् ॥ २ ॥

सत्वा । भरिषः । गोऽइषः । दुवन्यऽसत् । श्रवस्यात् । इषः । उषसः । तुरण्यऽसत् ।

सत्यः । द्रवः । द्रवरः । पतंगरः । दधिऽक्त्रावा । इषं । ऊर्जे । स्वः । जनत् ॥ २ ॥

सत्वा गन्ता भरिषो भरणकुशलो गविषो गवां प्रेरक एष्टा वा दुवन्यसत् ।
द्रुवः परिचरणमिच्छन्तो दुवन्याः । तेषु सीदतीति दुवन्यसत् । इष इष्टमाणाया
उषसः संबन्धिनि काल इत्यर्थः । यद्वा इष एष्टा एषणीयो वा । श्रवस्यात् ।
श्रवस्येत् । अन्नमिच्छेत् । किञ्च तुरण्यसत् । त्वरया सीदतीति तुरण्यसत् । सत्यः
सत्सु तायमानो द्रवो गन्ता द्रवरः प्रकृष्टवेगवान् पतंगरः । पतनेनोत्प्लवनेन
पतनं पतंगः । तद्वान् पतंगरः । उक्तलक्षणी दधिक्त्रावा देव इषमन्नमूर्जे बलं स्वः
स्वर्गं च जनत् । जनयेत् । उत्पादयेत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णे न वेरनु वाति प्रगर्धिनः ।

श्येनस्येव ध्रजतो अंकसं परि दधिक्त्राव्णः सहोर्जा तरिचतः ॥ ३ ॥

उत । स्म । अस्य । द्रवतः । तुरण्यतः । पर्णे । न । वेः । अनु । वाति । प्रऽगर्धिनः ।

श्येनस्यऽइव । ध्रजतः । अंकसं । परि । दधिऽक्त्राव्णः । सह । ऊर्जा । तरिचतः ॥ ३ ॥

उत स्म अपि च खलु द्रवतो गच्छतस्तुरण्यतस्त्वरमाणस्य प्रगर्धिनः प्रकर्षे-
णाभिकांक्षतोऽस्य देवस्य गतिं वेर्गंतुः पक्षिणः पर्णे न गमनं पत्रं वानुसृत्य
यथा वांत्यन्ये पक्षिणस्तद्वदनुवाति सर्वो वेगवान् जनः । सर्वेषामपि शीघ्रगा-
मीत्यर्थः । किञ्च ध्रजतो गच्छतस्तरिचतस्तारयतोऽन्यान् ॥ अंतर्भावितरण्यर्थोऽयं ॥
श्येनस्येवांकसं पादाधारमुरःप्रदेशं वा परि परित ऊर्जा बलेन निमित्तेनान्नार्थं
वा सहैकीभूय । संघेन गच्छन्तीति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ।

ऋतुं दधिक्त्रा अनु संतवीत्वत्पथामंकांस्यन्वापनीफणत् ॥४॥

उत । स्यः । वाजी । क्षिपणिं । तुरण्यति । ग्रीवायां । बद्धः । अपिऽकक्षे । आसनि ।

ऋतुं । दधिऽक्त्राः । अनु । संऽतवीत्वत् । पथां । अंकांसि । अनु । आऽपनीफणत् ॥४॥

उतापि च स्य स वाजी वेजनवानश्वरूपो देवो ग्रीवायां गरणसाधनायां कठे बद्धोऽपिकक्षे कक्षप्रदेश आसन्यास्ये च बद्धः । बद्धपल्यंकस्योक्तेषु स्थानेषु पाशबंधाः संभवन्ति । एवं बद्धः क्षिपणिं क्षेपणमनु तुरण्यति । त्वरयति गंतुं । किंचायं दधिक्त्रा देवः ऋतुं कर्म प्रज्ञां वान्वनुसृत्य संतवीत्वत् प्रवृद्धबलवान् सन् पथां मार्गाणामंकांसि कुटिलान्यनुसृत्यापनीफणत् । सर्वतो भृशं गच्छति ॥ फणतेर्गत्यर्थस्य यङुकीदं रूपं ॥ अपि स वाजी वेजनवानित्यादिनिरुक्तमनुसंधेयं । नि० २. २८. ॥

दशरात्रे षष्ठेऽहनि तृतीयसवने मैत्रावरुणशस्त्रे हंसः शुचिषदित्येषा । आहूय दूरोहणं रोहेडंसः शुचिषदिति पच्छोऽर्द्धचर्चः । आ० ८. २. इति सूत्रं ॥ स्मार्त-विनियोगमाह शौनकः । हंसः शुचिषदित्युच्चा शुचिरीक्षेद्दिवाकरं । अंतकाले जपन्नेति ब्रह्मणः सप्त शाश्वतं । ऋग्वि० २. १३. इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

हंसः शुचिषद्वसुरंतरिक्षसञ्चोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् ।

नृषद्वरसहतसञ्चोमसदञ्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं ॥५॥

हंसः । शुचिऽसत् । वसुः । अंतरिक्षऽसत् । होता । वेदिऽसत् । अतिथिः । दुरोणऽसत् ।

नृऽसत् । वरऽसत् । ऋतऽसत् । व्योमऽसत् । अप्ऽजाः । गोऽजाः । ऋतऽजाः ।

अद्रिऽजाः । ऋतं ॥५॥

अनया सौर्यर्चा य एषोऽंतरादित्ये हिरण्यमयः पुरुषो दृश्यते हिरण्यश्मश्रु-रित्यादिश्रुत्युक्तो मंडलाभिमानो देवोऽस्ति यश्च सर्वप्राणिचित्तरूपस्थितः पर-मात्मा यच्च निरस्तसमस्तौपाधिकं परं ब्रह्म तत्सर्वमेकमेवेति प्रतिपाद्यते ॥ हंसः । हंतिर्गत्यर्थः । सर्वत्र सर्वदा गता योऽहं सोऽसावित्यादिश्रुत्युक्तप्रकारेणैकीकृत्यो-

पास्यः परमात्ममंत्रप्रतिपाद्य आदित्यः । स च शुचौ दीप्ते द्युलोके सीदतीति शुचिषत् । अथ यदतः परो दिवो ज्योतिर्दीप्यत इत्यादिश्रुतेः । अनेन द्युस्थान आदित्यः प्रतिपादितः । स एव मध्यस्थानो वायुरित्याह । वसुः सर्वस्य वासयिता वायुः । स चांतरिक्षसदंतरिक्षसंचारी । अथ तस्यैव क्षितिस्थानवैदिकाग्निरूपतामाह । होता देवानामाह्वाता होमनिष्पादको वा वेदिषड्वेद्यां गार्हपत्यादिरूपेण स्थितः । अतिथिरतिथिवत्सर्वदा पूज्योऽग्निः । दुरोणसत् । दुरोणं गृहनाम । तत्र पाकादिसाधनत्वेन स्थितः । अनेन लौकिकाग्न्यात्मकत्वमुक्तं । नृषत् । नृषु मनुष्येषु चैतन्यरूपेण सीदतीति नृषत् । अनेन परमात्मरूपत्वमुक्तं । पुनरप्यादित्यात्मतामाह । वरसत् । वरे वरणीये मंडले सीदतीति वरसदादित्यः । वरं वा एतत्सद्गुणं यस्मिन्नेष आसन्नस्तपतीति हि श्रूयते । ऋतं सत्यं ब्रह्म यज्ञो वा । तत्र सीदतीत्यृतसदग्निः । व्योमांतरिक्षं । तत्र सीदतीति व्योमसद्वायुः । इदानीमादित्यतोच्यते । अज्जा उदकेषु जातः । उदकमध्ये खल्वयं जायते । गोजा गोषु रश्मिषु जातः । ऋतं सत्यं । सर्वैर्दृश्यत्वेन सत्यजातः । न ह्यसाविन्द्रादिवत्परोक्षो भवति । यज्ञोदकेषु वैद्युतरूपेण वाडवरूपेण वा जातः । अद्रिजा अद्रावुदयाचले जातः । एवं महानुभाव आदित्य ऋतं सत्यमबाध्यं सर्वाधिष्ठानं ब्रह्मतत्त्वं । तद्रूपो ह्यसावेव । आदित्यस्योक्तरूपत्वं हंसः शुचिषदित्येष वै हंसः शुचिषदित्यादिना ब्राह्मणे । ऐ० ब्रा० ४. २०. । समाम्नातं ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे चतुर्दशे वर्गः ॥

इन्द्रा को वामित्येकादशर्चं नवमं सूक्तं वामदेवस्यार्घं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणं । अचा-
नुक्रमणिका । इन्द्रा को वामेकादशैन्द्रावरुणं त्विति ॥ अभिप्रायविकेषूक्त्येषु तृती-
यसवने मैत्रावरुणशस्त्रेषु स्तोमवृद्धावावापार्थमेतदादिसूक्तद्वयमिन्द्रा को वामिति
सूक्ते । अ० १. ९. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इन्द्रा को वाँ वरुणा सुम्नमाँप स्तोमोँ हविष्माँ अमृतो न होता ।

यो वाँ हृदि क्रतुमाँ अस्मदुक्तः पस्पर्शैदिन्द्रावरुणा नमस्वान् ॥ १ ॥

इन्द्रा । कः । वाँ । वरुणा । सुम्न । आप । स्तोमः । हविष्मान् । अमृतः । न । होता ।

यः । वाँ । हृदि । क्रतुऽमान् । अस्मत् । उक्तः । पस्पर्शत् । इन्द्रावरुणा । नमस्वान् ॥ १ ॥

हे इंद्रा हे वरुणा हे इंद्रावरुणौ । परस्परापेक्षया द्विवचनं । वां युवयोः
सुखं सुखं कः स्तोमो हविष्मान् हविर्भिरुपेतः सोमाज्यादिप्रदेयद्रव्योपेतं कृतमत
स्तोत्रं सुखमाप । फलकत्वेन प्राप्नुयादित्यर्थः । यद्वा हविष्मानित्येतदुत्तरत्र योज्यं ।
हविष्मान् हविर्युक्तोऽमृतोऽमरणलक्षणः स्वर्गसाधनो होताग्निरिव । स यथा
तथायं स्तोमो हे इंद्रावरुणौ वां युवयोर्हृदि हृदये क्रतुमान्प्रज्ञोपेतोऽस्मदस्मात्स-
काशादुक्त उदितो नमस्वान्हविष्मान्नमस्कारोपेतो वा पस्पर्शेत् । स्पृशेत् । हृदयं-
गमो भवेत् । स क इति स्तोमप्रशंसा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रा ह यो वरुणा चक्र आपी देवौ मर्तः सख्याय प्रयस्वान् ।

स हंति वृत्रा समिथेषु शत्रून्वोभिर्वा महद्भिः स प्र शृण्वे ॥ २ ॥

इंद्रा । ह । यः । वरुणा । चक्रे । आपी इति । देवौ । मर्तः । सख्याय । प्रयस्वान् ।

सः । हंति । वृत्रा । संऽइथेषु । शत्रून् । अवंऽभिः । वा । महत्ऽभिः । सः । प्र । शृण्वे ॥ २ ॥

इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ देवौ यो मर्तो मरणधर्मो प्रयस्वान् हविल्लक्षणान्नवान्
सन् सख्याय सखित्वायापी बंधू चक्रे करोति स मर्तो वृत्रा आवरकाणि पापानि
हंति । तथा समिथेषु संग्रामेषु शत्रून् हंति । वाशब्दश्चार्थे । महद्भिरवोभी रक्षणैः
स नरः प्र शृण्वे । प्रकृष्टं श्रूयते । विख्यातो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रा ह रत्नं वरुणा धेष्टेत्या नृभ्यः शशमानेभ्यस्ता ।

यदी सखाया सख्याय सोमैः सुतेभिः सुप्रयसा मादयैते ॥ ३ ॥

इंद्रा । ह । रत्नं । वरुणा । धेष्टा । इत्या । नृऽभ्यः । शशमानेभ्यः । ता ।

यदि । सखाया । सख्याय । सोमैः । सुतेभिः । सुऽप्रयसा । मादयैते इति ॥ ३ ॥

हे इंद्रावरुणौ ता । हेति प्रसिद्धौ । तौ खलु देवावित्येत्यं नृभ्यो मनुष्येभ्यः
शशमानेभ्यः शंसमानेभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं रत्नं रमणीयं धनं धेष्टा दातृत्वमौ ।
भवत इति शेषः । यदि सखाया परस्परं यजमानस्य वा सखिभूतौ सख्याय
सखिकर्मणे सखित्वाय सुतेभिरभिषुतैः सोमैः सुप्रयसा शोभनसोमान्नवंतौ मादयैते
तर्हि रत्नानां दातारौ भवतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इन्द्रा युवं वरुणा दिद्युमस्मिन्नोजिष्ठमुया नि वधिष्टं वज्रं ।

यो नो दुरेवो वृकतिर्दभीतिस्तस्मिन्मिमाथामभिभूत्योजः ॥४॥

इन्द्रा । युवं । वरुणा । दिद्युं । अस्मिन् । ओजिष्ठं । उया । नि । वधिष्टं । वज्रं ।

यः । नः । दुः । एवः । वृकतिः । दभीतिः । तस्मिन् । मिमाथां । अभिभूतिः । ओजः ॥४॥

हे इन्द्रा इन्द्रौ वरुणा वरुणौ हे उया उयौ । अत्र सर्वत्र परस्परापेक्षया द्विवचनं प्र मित्रयोर्वरुणयोः । ऋग्वे० ७. ६६. १. इतिवत् । यद्वा छांदसत्वाद्भवहितस्याप्यानङ् । अस्मिन् शत्रौ दिद्युं दीप्तमोजिष्ठमतिशयेन तेजोवद्भवमायुधं निवधिष्टं । वधार्थं प्रेरयतमित्यर्थः । यः शत्रुर्नोऽस्माकं दुरेवो दुःप्रापो वृकतिरतिशयेनादाता दभीतिर्हिसकस्तस्मिन् शत्रावभिभूत्यभिभावुकमोजो बलं मिमाथां । कुरुतमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इन्द्रा युवं वरुणा भूतमस्या धियः प्रेतारा वृषभेव धेनोः ।

सा नो दुहीयद्यवसेव गत्वी सहस्रधारा पयसा मही गौः ॥५॥

इन्द्रा । युवं । वरुणा । भूतं । अस्याः । धियः । प्रेतारा । वृषभाऽइव । धेनोः ।

सा । नः । दुहीयत् । यवसाऽइव । गत्वी । सहस्रधारा । पयसा । मही । गौः ॥५॥

हे इन्द्रावरुणा इन्द्रावरुणौ युवं युवामस्या धियः स्तुत्याः प्रेतारा प्रीणयितारौ भूतं । भवतं । वृषभा सेक्तारौ वृषभौ धेनोरिव । सा स्तुतिरूपा धेनुर्नोऽस्माकं दुहीयत् । दुह्येत् । कामान् पूरयेत् । यवसा तृणादिघासेन निमित्तेन गत्वी गत्वा पयसा सहस्रधारा मही महती गौरिव ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तोके हिते तनय उर्वरासु सूरौ दृशीके वृषणश्च पौंस्ये ।

इन्द्रा नो अत्र वरुणा स्यातामवोभिर्दस्मा परितकम्यायां ॥६॥

तोके । हिते । तनये । उर्वरासु । सूरः । दृशीके । वृषणः । च । पौंस्ये ।

इन्द्रा । नः । अत्र । वरुणा । स्यातां । अवः । अभिः । दस्मा । परिऽतकम्यायां ॥६॥

इन्द्रावरुणौ देवौ नो हिते तोके पुत्रे तनये तत्पुत्रे चोर्वरासु सस्याब्दासु भूमिषु निमित्तभूतासु सूरः प्रेरकस्य सूर्यस्य दृशीके चिरकालदर्शनाय । चिरजीवनायेत्यर्थः । तथा वृषणः सेक्तुर्मम पौंस्ये च पुंस्त्वाय च पुनरपि प्रजननसामर्थ्याय च दस्मा शत्रूणां हिंसकौ संतौ नोऽस्माकमवोभी रक्षणेः सह परितकम्यायां परितकने निमित्तभूते सति । यद्वा रात्रिनामैतत् । रात्रौ हिंसकानां वधाय स्यातां । भवेतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

युवामिद्वर्षे पूर्याय परि प्रभूती गविषः स्वापी ।

वृणीमहे सख्याय प्रियाय शूरा मंहिष्ठा पितरेव शंभू ॥ ७ ॥

युवां । इत् । हि । अवर्षे । पूर्याय । परि । प्रभूती इति प्रऽभूती । गोऽइषः । स्वापी इति सुऽआपी ।

वृणीमहे । सख्याय । प्रियाय । शूरा । मंहिष्ठा । पितराऽइव । शंभू इति शंभू ॥ ७ ॥

हे इन्द्रावरुणौ गविषो गा इच्छन्तो वयं युवामित् । हीति पादपूरणः । युवामेव पूर्याय पुरातनाय युवाभ्यां कृतायावसे रक्षणाय । वृणीमह इति संबंधः । प्रभूती प्रभवन्तौ स्वापी शोभनबंधुभूतौ । आपिरिति बंधुः । यद्वा सुष्ठु व्यापनशीलौ शूरा विक्रांतौ मंहिष्ठातिशयेन पूज्यौ युवां सख्याय समानख्यानाय प्रियाय च परि वृणीमहे । परितः प्रार्थयामहे । शंभू सुखस्य भावयितारौ पितरेव पितरौ पुत्राय तद्वत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ता वां धियोऽवर्षे वाजयन्तीराजिं न जग्मुर्युवयूः सुदानू ।

श्रिये न गाव उप सोममस्थुरिंद्रं गिरो वरुणं मे मनीषाः ॥ ८ ॥

ताः । वां । धियः । अवर्षे । वाजऽयन्तीः । आजिं । न । जग्मुः । युवऽयूः । सुदानू इति सुऽदानू ।

श्रिये । न । गावः । उप । सोमं । अस्थुः । इंद्रं । गिरः । वरुणं । मे । मनीषाः ॥ ८ ॥

सुदानू शोभनफलदातारौ हे देवौ वां युवां वाजयन्ती रत्नमिच्छन्त्यो धियः स्तुतयो जग्मुः । गच्छन्ति । युवयूर्युवां कामयमानाः पत्नय आजिं न संग्राममिव । किंच श्रिये दध्यादिश्रयणाय गावः सोमं न सोममिवेन्द्रं वरुणं च मे मदीया मनीषा मनस ईश्वरा गिरः स्तुतय उपास्थुः । तिष्ठन्ति । प्रीणयन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इ॒मा इ॒न्द्रं वरु॑णं मे मनी॒षा अ॒गम॒न्नुप॒ द्रवि॑णमिच्छमा॒नाः ।

उपे॑मस्युर्जो॒ष्टारं इ॒व वस्वो॑ र॒घीरि॒व अ॒वसो॑ भिक्ष॒माणाः ॥ ९ ॥

इ॒माः । इ॒न्द्रं । वरु॑णं । मे । मनी॒षाः । अ॒गम॒न् । उप॑ । द्रवि॑णं । इ॒च्छमा॒नाः ।

उप॑ । ई॒ । अ॒स्युः । जो॒ष्टारः ऽइ॒व । वस्वः॑ । र॒घीः ऽइ॒व । अ॒वसः॑ । भिक्ष॒माणाः ॥ ९ ॥

इन्द्रं वरुणं च मे मम मनीषाः स्तुतयो द्रविणमिच्छमानाः सत्य उपागमन् ।
उपगच्छन्ति । जोष्टारः सेवका वस्वो धनस्य लाभाय धनिकं स्वामिनमिव ।
रघीरिव लघ्व्य इव अवसोऽन्नस्यान्नं भिक्षमाणा एनमिन्द्रं वरुणं चोपास्युः ।
उपतिष्ठन्ते ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒श्वस्य॒ त्मना॒ रथ्य॑स्य पु॒ष्टेर्नित्य॑स्य रा॒यः पत॑यः स्याम ।

ता च॑क्रा॒णा उ॒तिभि॒र्नव्य॑सीभि॒रस्म॒च्चा रा॒यो नि॒युतः॑ स॒चन्तां ॥ १० ॥

अ॒श्वस्य॒ । त्मना॑ । रथ्य॑स्य । पु॒ष्टेः । नि॒त्यस्य॑ । रा॒यः । पत॑यः । स्या॒म ।

ता । च॒क्रा॒णौ । उ॒तिऽभिः॑ । नव्य॑सीभिः । अ॒स्म॒च्चा । रा॒यः । नि॒युतः॑ । स॒चन्तां ॥ १० ॥

अश्वस्याश्वसमूहस्य रथ्यस्य रथरूपस्य रथार्हस्य वा पुष्टेः पोषस्य नित्यस्या-
विचलितस्य रायो धनस्य त्मनात्मना स्वयमेवाप्रयत्नेन पतयः स्याम । ता तौ
देवौ चक्राणां चक्रममाणौ गन्तारौ । भवतमिति शेषः । नव्यसीभिर्नूतनाभिरूतिभि
रक्षाभिरस्मच्चास्मासु नियुतोऽश्वा रायो धनानि च सचन्तां । सेवन्तां ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ नो॑ बृ॒हन्ता बृ॒हतीभि॑रू॒ती इ॒न्द्रं या॒तं वरु॑ण॒ वाज॑सातौ ।

यद्दि॒द्यवः॑ पृ॒तना॑सु प्र॒क्रीळा॑न्तस्य॒ वां स्याम॑ स॒नितारं॑ आ॒जेः ॥ ११ ॥

आ । नः॑ । बृ॒हन्ता॑ । बृ॒हतीभिः॑ । उ॒ती । इ॒न्द्रं । या॒तं । वरु॑ण॒ । वाज॑ऽसातौ ।

यत् । दि॒द्यवः॑ । पृ॒तना॑सु । प्र॒ऽक्रीळा॑न् । तस्य॑ । वां । स्या॒म । स॒नितारः॑ । आ॒जेः ॥ ११ ॥

हे बृहन्ता महांतौ हे इन्द्र हे वरुण बृहतीभिर्महतीभिरूती उतिभि रक्षाभिः
सहायातं । आगच्छतं । वाजसातौ संग्रामेऽन्नलाभनिमित्तभूते वा यद्यस्मिन्नाजौ

संपामे पृतनासु सेनासु दिद्यवः । आयुधनामैतत् । आयुधानि शत्रुसंबन्धीनि
प्रक्रीळान् प्रक्रीडन्ते तस्य तादृशस्याजेः सनितारः संभक्तारः स्याम । भवेम वां
युवयोरनुग्रहात् ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे षोडशो वर्गः ॥

मम द्वितेति दशर्चं दशमं सूक्तं । पुरुकुत्सस्य पुत्रस्त्रसदस्यू राजर्षिः । आद्यासु
षट्स्वात्मनः स्तुत्यत्वादात्मा देवता । अवशिष्टानां चतसृणामिन्द्रावरुणौ देवता ।
चिष्टुप् छंदः । अचानुक्रमणिका । मम द्विता दश त्रसदस्युः पौरुकुत्स्यः षडाद्या
आत्मस्तव इति । उक्तो विनियोगः पूर्वसूक्ते ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मम द्विता राष्ट्रं क्षत्रियस्य विश्वायोर्विश्वे अमृता यथा नः ।

ऋतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः ॥१॥

मम । द्विता । राष्ट्रं । क्षत्रियस्य । विश्वऽआयोः । विश्वे । अमृताः । यथा । नः ।

ऋतुं । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः । उपमस्य । वव्रेः ॥१॥

क्षत्रियस्य क्षत्रियजात्युत्पन्नस्य विश्वायोः कृत्स्नमनुष्याधीशस्य । ममेत्यात्मनो
निर्देशः । द्विता क्षितिस्वर्गभेदेन द्वित्वापन्नं राष्ट्रं । मम त्रसदस्योर्विश्वे सर्वेऽमृता
देवा यथा नोऽस्माकं भवन्ति तथा राष्ट्रं प्रजाश्चेत्यर्थः । वरुणस्य वारकस्य वरु-
णात्मनो वा कृष्टेर्मनुष्यस्य तद्वतो वा उपमस्य । अंतिकनामैतत् । सर्वेषामं-
तिकतमस्य वव्रेः । रूपनामैतत् । रूपवतो मम ऋतुं कर्म सचन्ते । सेवन्ते देवाः
सर्वेऽपि । अहं च राजामि । राजतिरैश्वर्यकर्मा । सर्वेश्वरो भवामि । यद्वा
उपमस्य वव्रेः कृष्टे राजामीति योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अहं राजा वरुणो मह्यं तान्यसुर्याणि प्रथमा धारयन्त ।

ऋतुं सचन्ते वरुणस्य देवा राजामि कृष्टेरुपमस्य वव्रेः ॥२॥

अहं । राजा । वरुणः । मह्यं । तानि । असुर्याणि । प्रथमा । धारयन्त ।

ऋतुं । सचन्ते । वरुणस्य । देवाः । राजामि । कृष्टेः । उपमस्य । वव्रेः ॥२॥

अहमेव च राजा वरुणो भवामि । मह्यं मदर्थमेव प्रथमा मुख्यानि ता तानि
प्रसिद्धान्यसूर्याण्यसुरविघातकानि बलानि धारयंत । अधारयन्देवाः । शिष्टं गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अहमिन्द्रो वरुणस्ते महित्वोर्वी गभीरे रजसी सुमेके ।

त्वष्टेव विश्वा भुवनानि विद्वान्समैरयं रोदसी धारयं च ॥ ३ ॥

अहं । इन्द्रः । वरुणः । ते इति । महिऽत्वा । उर्वी इति । गभीरे इति । रजसी इति ।
सुमेके इति सुऽमेके ।

त्वष्टाऽइव । विश्वा । भुवनानि । विद्वान् । सं । ऐरयं । रोदसी इति । धारयं । च ॥ ३ ॥

अहं असदस्युरिन्द्र इन्द्रोऽप्यस्मि । अहं वरुणश्च । ते महित्वा महित्वेनोर्वी
विस्तीर्णे गभीरे दुरवगाहे अवकाशवत्यौ वा सुमेके सुरूपे रजसी द्यावापृथिव्यौ
ते अप्यहमेव । विद्वान् जानन्नहं त्वष्टेव प्रजापतिरिव विश्वा भुवनानि सर्वाणि
भूतानि समैरयं । संप्रैरयं । रोदसी द्यावापृथिव्यौ धारयं च । धृतवानस्मि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अहमपो अपिन्वमुक्षमाणा धारयं दिवं सदन ऋतस्य ।

ऋतेन पुत्रो अदितेऽर्चतावोत त्रिधातुं प्रथयद्वि भूमं ॥ ४ ॥

अहं । अपः । अपिन्वं । उक्षमाणाः । धारयं । दिवं । सदने । ऋतस्य ।

ऋतेन । पुत्रः । अदितेः । ऋतऽवा । उत । त्रिऽधातुं । प्रथयत् । वि । भूमं ॥ ४ ॥

अहमेवोक्षमाणाः सिंचतीरपोऽपिन्वं । असेचयं । तथा ऋतस्योदकस्या-
दित्यस्य वा सदने स्थाने निमित्ते सति दिवं द्युलोकं धारयं । यद्वोदकाधारे स्थाने
दिवमादित्यं धारयं । अहमेव ऋतेनोदकेन निमित्तेनादितेः पुत्र ऋतावाभूवं ।
उतापि च भूम व्याप्तमाकाशं त्रिधातु त्रिप्रकारं वि विशेषेण प्रथयत् । मदर्थमेव
क्षित्यादिलोकत्रयमकाशीत्परमेश्वरः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मां नरः स्वश्वा वाजयंतो मां वृताः समरणे हवन्ते ।

कृणोम्याजिं मघवाहमिन्द्र इर्यमि रेणुमभिभूत्योजाः ॥ ५ ॥

मां । नरः । सुऽअश्वाः । वाजयंतः । मां । वृताः । संऽअरणे । हवन्ते ।

कृणोमि । आजिं । मघऽवा । अहं । इंद्रः । इयमिं । रेणुं । अभिभूतिऽओजाः ॥ ५ ॥

मां मामेव स्वश्वाः शोभनाश्वा वाजयंतः संग्राममिच्छन्तो नरो नेतारो भटा अनुगच्छन्तीति शेषः । मामेव वृताः संतः समरणे संग्रामे हवन्ते । आह्वयन्ति युद्धार्थं । मघवा धनवानहमिन्द्रः सन्नाजिं कृणोमि । करोमि । अभिभूत्योजाः परेषामभिभाविवलोऽहं रेणुमियमिं प्रेरयामि ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अहं ता विश्वा चकरं नकिर्मा दैव्यं सहो वरते अप्रतीतं ।

यन्मा सोमासो ममदन्यदुक्थोभे भयेते रजसी अपारे ॥ ६ ॥

अहं । ता । विश्वा । चकरं । नकिः । मा । दैव्यं । सहः । वरते । अप्रतिऽइतं ।

यत् । मा । सोमासः । ममदन् । यत् । उक्था । उभे इति । भयेते इति । रजसी इति

अपारे इति ॥ ६ ॥

अहं असदस्युस्ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा सर्वाणि चकरं । अकार्षे । अप्रती-
तमप्रतिगतं मा मां दैव्यं सहो देवसंबन्धि सहो बलं नकिर्वरते । नैव वारयति ।
यद्यस्मात्सोमासः सोमा मा मां ममदन् अमदयन् यच्चोक्था शस्त्राण्यपि ममदन्
तस्मान्मत्तोऽपारे दूरपारे उभे रजसी द्यावापृथिव्यौ भयेते । चलतः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विदुष्टे विश्वा भुवनानि तस्य ता प्र ब्रवीषि वरुणाय वेधः ।

त्वं वृत्राणि शृण्विषे जघन्वान्त्वं वृताँ अरिणा इंद्र सिंधून् ॥ ७ ॥

विदुः । ते । विश्वा । भुवनानि । तस्य । ता । प्र । ब्रवीषि । वरुणाय । वेधः ।

त्वं । वृत्राणि । शृण्विषे । जघन्वान् । त्वं । वृतान् । अरिणाः । इंद्र । सिंधून् ॥ ७ ॥

इतः परमिन्द्रावरुणयोः स्तुतिः । हे वरुण तस्य ते । कर्मणि षष्ठी । तं त्वां
विश्वा सर्वाणि ता तानि भुवनानि भूतजातानि विदुः । जानन्ति । हे वेधः ।
स्तोतृनामैतत् । हे स्तोतर्वरुणाय प्रब्रवीषि । वरुणं स्तौषि । हे इंद्र त्वं वृत्राणि

वैरिणो जघन्वान् हतवानिति शृण्विषे । श्रूयसे । किंच हे इन्द्र त्वं वृत्तानाच्छन्नान्
सिंधून् स्यंदनस्वभावानप्संधानरिणाः । अगमयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒स्माक॒मत्र॑ पि॒तर॒स्त आ॑सन्त॒स्र ऋ॒षयो॑ दौर्ग॒हे ब॒ध्यमा॑ने ।

त आ॒य॒जंत॑ च॒सद॑स्युम॒स्या इ॒न्द्रं न॑ वृ॒चतु॑र॒मर्द्ध॑दे॒वं ॥ ८ ॥

अ॒स्माकं॑ । अ॒त्र । पि॒तरः॑ । ते । आ॒सन् । स॒प्र । ऋ॒षयः॑ । दौःऽग॒हे । ब॒ध्यमा॑ने ।

ते । आ । अ॒य॒जंत॑ । च॒सद॑स्युं । अ॒स्याः । इ॒न्द्रं । न । वृ॒चऽतु॑रं । अ॒र्द्धऽदे॒वं ॥ ८ ॥

पुरुकुत्सस्य महिषी दौर्गहे बन्धनस्थिते । पत्यावराजकं दृष्ट्वा राष्ट्रं पुत्रस्य
लिप्सया ॥ यदृच्छया समायातान् सप्रर्षीन्पर्यपूजयत् । ते च प्रीताः पुनः प्रोचुर्य-
जेंद्रावरुणौ भृशं ॥ सा चैन्द्रावरुणाविष्ट्वा चसदस्युमजीजनत् । इतिहासमिमं जा-
नन्नुषिर्ब्रूते ऋचाविह ॥ अथास्माकमत्रास्मिन्नराजके देशेऽस्यां पृथिव्यां वा पितरः
पालयितार उत्पादकास्त आसन् । अभवन् । एते सप्रर्षयः प्रसिद्धा दौर्गहे दुर्गहस्य
पुत्रे पुरुकुत्से बध्यमाने दृढं पार्श्वैर्यस्मादस्या अस्यै पुरुकुत्सान्यै चसदस्युमायजंत
प्रादुरिन्द्रावरुणयोरनुग्रहात् । कीदृशं तं । वृचतुरं वृचस्य शत्रोर्हंतारमर्द्धदेवं देवा-
नामर्द्धे समीपे वर्तमानं । यद्वा देवानामर्द्धभूतमिन्द्रं न इन्द्रमिव स्थितं पुत्रं
दत्तवंतः । यत्सर्वेषामर्द्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तम इति
तैत्तिरीयकं ॥

॥ अथ नवमी ॥

पु॒रु॒कु॒त्सा॒नी हि॒ वा॒मदा॑श॒ड्येभि॑रिन्द्रावरुणा नमो॑भिः ।

अथा॒ राजा॑नं च॒सद॑स्युम॒स्या वृ॒चह॑णं दद॒थुर॑र्द्धदे॒वं ॥ ९ ॥

पु॒रु॒ऽकु॒त्सा॒नी । हि । वां । अ॒दा॑शत् । ह॒व्येभिः॑ । इ॒न्द्रा॒व॒रु॒णा । नमः॑ऽभिः ।

अथ॑ । राजा॑नं । च॒सद॑स्युं । अ॒स्याः । वृ॒चऽह॑नं । द॒द॒थुः । अ॒र्द्धऽदे॒वं ॥ ९ ॥

हे इन्द्रावरुणौ पुरुकुत्सानी पुरुकुत्सस्य पत्नी ऋषिप्रेरिता वां युवामदाशड्वि ।
अप्रीणयत् खलु । हव्येभिर्हविर्भिर्नमोभिः स्तुतिभिश्च । अथ राजानं चसदस्युं
वृचहणमर्द्धदेवमुक्तलक्षणं पुत्रमस्या अस्यै पुरुकुत्सान्यै ददथुः । दत्तवन्ताविति ॥

॥ अथ दशमी ॥

रा॒या व॒यं स॒स॒वांसो॑ म॒देम॒ ह॒व्येन॑ दे॒वा यव॑सेन॒ गावः॑ ।

तां धे॒नुमि॑द्रावरुणा यु॒वं नो॑ वि॒श्वाहा॑ ध॒त्तम॑न॒पस्फुरं॑ती ॥ १० ॥

रा॒या । व॒यं । स॒स॒वांसः॑ । म॒देम॒ । ह॒व्येन॑ । दे॒वाः । यव॑सेन । गावः॑ ।

तां । धे॒नुं । इं॒द्राव॒रुणा॑ । यु॒वं । नः॑ । वि॒श्वाहा॑ । ध॒त्तं । अ॒न॒प॒स्फुरं॑ती ॥ १० ॥

राया धनेन मदेम ससवांसो युवां संभक्तारो वयं । हव्येन देवा मोदंतु यवसेन गावः । तां धेनुं प्रीणायित्री रयिं हे इंद्रावरुणौ विश्वाहा विश्वस्य हंतारौ युवं युवां नोऽस्माकं धत्तं । कीदृशी । अनपस्फुरंतीमनवहंसितां । यद्वा विश्वाहेत्यव्ययं । सर्वदेत्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमेऽष्टादशो वर्गः ॥

क उ श्रवदिति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं । सुहोत्रपुत्रौ पुरुमीळहाजमीळहावृषी । चिष्टुप् छंदः । अश्विनौ देवता । अचानुक्रमणिका । क उ श्रवत्सप्त पुरुमीळहाजमीळहौ सौहोत्रौ त्वाश्विनं हि ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोराश्विने ऋतौ चैष्टुभे छंदसीदमादिके द्वे सूक्ते । धेनुः प्रत्नस्य क उ श्रवत् । आ० ४. १५. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क उ श्रव॑त्क॒त॒मो य॒ज्ञिया॑नां व॒न्दारु॑ दे॒वः क॒त॒मो जु॑षाते ।

क॒स्ये॒मां दे॒वीम॒मृते॑षु प्रे॒ष्टां ह॒दि श्रे॑षाम सु॒ष्टुतिं॑ सु॒ह॒व्यां ॥ १ ॥

कः । ऊं इति । श्र॒व॒त् । क॒त॒मः । य॒ज्ञिया॑नां । व॒न्दारु॑ । दे॒वः । क॒त॒मः । जु॑षा॒ते ।

क॒स्य । इ॒मां । दे॒वी । अ॒मृते॑षु । प्रे॒ष्टां । ह॒दि । श्रे॒षा॒म । सु॒ऽस्तु॒तिं । सु॒ऽह॒व्यां ॥ १ ॥

यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानां मध्ये क उ देवः श्रवत् । शृणुयात्स्तुतिं । कतमो देवो वन्दारु वंदनशीलं स्तोत्रं । कतमो देवो जुषाते । सेवते । कस्य हृदीमां प्रेष्टां प्रियतरां देवी द्योतमानां सुहव्यां शोभनान्नोपेतां शोभनैर्हविर्भिर्युक्तां वा सुष्टुतिममृतेषु श्रेषाम् । श्रेषयेम आयेयेम वा । अश्विनावंतरेण स्तुतेः को देवः स्वामी भवेदिति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

को मृ॒ळाति॒ कत॒म आ॒गमि॒ष्टो दे॒वाना॑मु॒ कत॒मः शंभ॑विष्टः ।

रथं॒ कमा॑हुर्दे॒वद॑श्वमा॒शुं यं सूर्य॑स्य दुहि॒तावृ॑णीत ॥२॥

कः । मृ॒ळाति॒ । कत॒मः । आ॒ऽगमि॒ष्टः । दे॒वानां॑ । ऊं इति॑ । कत॒मः । शं॒ऽभविष्टः॑ ।

रथं॑ । कं । आ॒हुः । द॒वत्॒ऽअश्वं॑ । आ॒शुं । यं । सूर्य॑स्य । दुहि॒ता । अ॒वृ॒णीत॑ ॥२॥

को मृळाति । को देवो मृडाति । सुखयेदस्मान् । कतमो देव आगमिष्ट आगं-
तृतमोऽस्मद्यज्ञं प्रति । देवानामु देवानां मध्ये कतमो देवः शंभविष्टः सुखस्य
भावयितृतमः । एवमुक्तगुणविशिष्टः को भवेत् अश्विनावंतरेणेति भावः । कं
रथं द्रवदश्वमाशुमाहुः । ब्रुवते । यं रथं सूर्यस्य दुहिता सूर्यस्य पत्न्यवृणीत सम-
भजत् । तं कं रथं वेगवंतमाहुः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

म॒क्षू हि ष्मा॒ गच्छ॑थ॒ ईव॑तो॒ द्यूनि॑द्रो न श॒क्तिं परि॑तक॒म्यायां॑ ।

दि॒व आ॒जा॒ता दि॒व्या सु॑प॒र्णा क॒या श॒ची॒नां भ॒वथः॑ शचि॑ष्ठा ॥३॥

म॒क्षू । हि । स्म । गच्छ॑थः । ई॒वतः॑ । द्यून् । इं॒द्रः । न । श॒क्तिं । परि॑तक॒म्यायां॑ ।

दि॒वः । आ॒ऽजा॒ता । दि॒व्या । सु॑ऽप॒र्णा । क॒या । श॒ची॒नां । भ॒वथः॑ । शचि॑ष्ठा ॥३॥

मक्षु शीघ्रं । हि स्मेति पूरणी । ईवतो गमनवत आगामिनो द्यून्दिवसान्
सुत्यासंबन्धिनः प्रतिगच्छथः । इंद्रः शक्तिं न स्वकीयां शक्तिं यथा परितकम्यायां
रात्रावतीतायां प्रदर्शयतीति शेषः । सुत्याहन्युषःकाल इंद्रो यथा गच्छति तद्वद्यु-
वामपि गच्छतमित्यर्थः । दिवो द्युलोकादाजातागतौ दिव्या दिवि भवौ सुपर्णा
शोभनगमनौ युवां शचीनां युष्मत्संबन्धिनां कर्मणां शक्तीनां वा मध्ये कया
शच्या शचिष्ठा शक्तिमत्तरौ शोभनकर्मवन्तौ वा भवथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

का वां भू॒दुप॑मातिः॒ कया॑ न अ॒श्विना॑ गमथो हू॒यमा॑ना ।

को वां म॒हश्चि॒त्यज॑सो अ॒भीक॑ उरु॒थतं॑ मा॒ध्वी द॒स्रा न॒ ऊती॑ ॥४॥

का । वां । भूत् । उप॑ऽमातिः । कया॑ । नः । आ । अ॒श्विना॑ । ग॒मथः॑ । हू॒यमा॑ना ।

कः । वां । म॒हः । चि॒त् । त्यज॑सः । अ॒भीक॑ । उ॒रुथ॑तं । मा॒ध्वी इति॑ । द॒स्रा । नः । ऊ॒ती ॥४॥

वां युवयोः कोपमातिः । उप समीपे मातिर्मानं गुणानां परिच्छित्तिर्यस्यां
सा स्तुतिः का भूत् । भवेत् । कया स्तुत्या हूयमानावाहूयमानौ संतौ नोऽस्मा-
नागमथः । आगच्छथः । वां युवयोरभीक आसन्नप्रदेशे महश्चिन्महतस्त्यजसः ।
त्यज्यते परित्यज्यते सर्वैरिति त्यजः क्रोधः । तस्य सोढा को भवेत् । हे माध्वी
मधुरसस्योदकस्य स्रष्टारौ हे दम्भा शत्रूणामुपक्षपयितारावश्विनौ नोऽस्मानूती
ऊत्या रक्षयोरुप्यतं । रक्षाकर्मतत् । रक्षतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उरु वां रथः परि नक्षति द्यामा यत्समुद्राद्भि वर्तते वां ।

मध्वा माध्वी मधु वां प्रुषायन्यत्सीं वां पृक्षो भुरजंत पक्काः ॥५॥

उरु । वां । रथः । परि । नक्षति । द्यां । आ । यत् । समुद्रात् । अभि । वर्तते । वां ।

मध्वा । माध्वी इति । मधु । वां । प्रुषायन् । यत् । सीं । वां । पृक्षः । भुरजंत । पक्काः ॥५॥

हे अश्विनौ वां रथो द्यां परि द्युलोकस्य परित उरु प्रभूतं नक्षति । गच्छति ।
यद्यस्मादा अर्वाक् समुद्रात्समुद्भवणसाधनादंतरिक्षाद्वां प्रति अभिवर्तते आभि-
मुख्येन गच्छति । हे माध्वी उक्तलक्षणौ मध्वा मधुरेण पयसा मधु मधुरं सोमरसं
प्रुषायन् । सिंचन्त्यध्वर्यवः । यद्यस्मात्सीं सर्वतो वां पृक्षो युवयोः सोमं पक्काः पक्का
यवा भुरजंत प्राप्नुवंति तस्मादभिवर्तते वामिति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सिंधुर्हे वां रसया सिंचदश्वान्घृणा वयोऽरुषासः परि गमन् ।

तदू षु वामजिरं चेति यानं येन पती भवथः सूर्यायाः ॥६॥

सिंधुः । हे । वां । रसया । सिंचत् । अश्वान् । घृणा । वयः । अरुषासः । परि । गमन् ।

तत् । ऊं इति । सु । वां । अजिरं । चेति । यानं । येन । पती इति । भवथः । सूर्यायाः ॥६॥

वामश्वान् सिंधुः स्यंदमानो मेघ उदकं वा रसया रसेन सिंचत् । असेचयत् ।
घृणा दीक्षा वयः पक्षिसदृशा वेतारो वा अश्वान् अरुषास आरोचमानाः संतः
परि परितो गमन् । गच्छन्ति । वां यानं गमनसाधनं प्रसिद्धो रथोऽजिरं । क्षिप्र-
नामैतत् । सु सुष्ठु चेति । ज्ञायते । येन रथेन सूर्यायाः पती पालयितारौ वोढारौ
भवथः स रथश्चेतीति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इहेह यद्वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुथतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥

इहेह। यत्। वां। समना। पपृक्षे। सा। इयं। अस्मे इति। सुऽमतिः। वाजऽरत्ना।

उरुथतं। जरितारं। युवं। ह। श्रितः। कामः। नासत्या। युवद्रिक् ॥ ७ ॥

हे अश्विनौ यद्यस्मात् । यया वा सुमत्या । इहेहास्मिन्नेव यज्ञे समना समानमनस्कौ । सहशवित्यर्थः । तौ वां युवां सुमत्या पपृक्षे स्तुत्या संयोजयामि । सेयमिदानीं क्रियमाणा सुमतिः शोभनस्तुतिरस्मे अस्माकमेव फलवती भवत्विति शेषः । हे वाजरत्ना रमणीयान्नौ । अन्नं वै वाज इति श्रुतेः । युवं युवां जरितारं गरितारं स्तोतारं मामुरुथतं । रक्षतं । हे नासत्याश्विनौ कामोऽस्मदीयो युवद्रिक् ह युवामेव गच्छन् श्रितः प्राप्तः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

तं वां रथमिति सप्तर्चं द्वादशं सूक्तं । पुरुमीळहाजमीळहावेव ऋषी । त्रिष्टुप् छंदः । अश्विनौ देवता । तं वामित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्तयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुजयमश्विना संगतिं गोः ।

यः सूर्यो वहति वंधुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसूयुं ॥ १ ॥

तं। वां। रथं। वयं। अद्य। हुवेम। पृथुऽजयं। अश्विना। संऽगतिं। गोः।

यः। सूर्यो। वहति। वंधुरऽयुः। गिर्वाहसं। पुरुऽतमं। वसुऽयुं ॥ १ ॥

हे अश्विनौ वां युवयो रथं स्तोतारोऽद्य सुत्याहनि हुवेम । आह्वयामः । कीदृशं तं । पृथुजयं प्रथितवेगं गोः संगतिं संगमयितारं । यो रथः सूर्यो वहति धारयति वंधुरयुः । रथे निवासाधारभूतः काष्ठो वंधुरं तद्वान् । तं गिर्वाहसं गिरां स्तुतीनां वोढारं पुरुतमं प्रभूततमं वसूयुं वसुमंतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

युवं श्रियंमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ।

युवोर्वपुर्भि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत्ककुहासो रथे वां ॥२॥

युवं । श्रियं । अश्विना । देवता । तां । दिवः । नपाता । वनथः । शचीभिः ।

युवोः । वपुः । अभि । पृक्षः । सचन्ते । वहन्ति । यत् । ककुहासः । रथे । वां ॥२॥

हे दिवो नपातादित्यस्य पुत्रस्थानीयौ द्युलोकस्य वा न पातयितारी हे अश्विनौ युवं युवां देवता देवते ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥ तां प्रसिद्धां श्रियं शचीभिः कर्मभिः शक्तिभिर्वा वनथः । संभजेथे । यद्वा वनतिदानार्थः । युवोर्युवयोर्वपुः शरीरं पृक्षोऽन्नानि सोमलक्षणाभिसचन्ते । यद्यदा रथे वां वहन्ति ककुहासो महांतोऽश्वाः । यद्वा स्तुतयो वां युवां रथे वहन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वाकैः ।

ऋतस्य वा वनुषे पूर्याय नमो येमानो अश्विना ववर्तत् ॥३॥

कः । वां । अद्य । करते । रातऽहव्यः । ऊतये । वा । सुतऽपेयाय । वा । अकैः ।

ऋतस्य । वा । वनुषे । पूर्याय । नमः । येमानः । अश्विना । आ । ववर्तत् ॥३॥

को यजमानोऽद्य वां युवयोः करते कुर्यात् स्तुतिमकैर्मत्रै रातहव्यो दत्तसोम ऊतये वा रक्षणाय वा सुतपेयाय सोमपानाय वा । ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य वा पूर्याय पुराणाय वनुषे संभजनाय हे अश्विना नमो येमानो नमस्कारं कुर्वाणः क आववर्तत् । आवर्तयेद्यज्ञं प्रति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्याप यातं ।

पिबाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥४॥

हिरण्ययेन । पुरुभू इति पुरुऽभू । रथेन । इमं । यज्ञं । नासत्या । उप । यातं ।

पिबाथः । इत् । मधुनः । सोम्यस्य । दधथः । रत्नं । विधते । जनाय ॥४॥

हे पुरुभू बहु भवन्तौ नासत्याविमं यज्ञं हिरण्ययेन रथेनोपयातं । सोम्यस्य

सोमसंबन्धिनो मधुनो मधुररसस्य ॥ कर्मणि षष्ठ्यौ ॥ सोमरसं पिवायः । पिबथः ।
विदधते परिचरते जनाय मह्यं रत्नं रमणीयं धनं दधथः । धारयथः ॥ दधतेदा-
नार्थस्य लेटि रूपं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।

मा वामन्ये नि यमन्देवयंतः सं यद्दे नाभिः पूर्या वां ॥ ५ ॥

आ । नः । यातं । दिवः । अच्छ । पृथिव्याः । हिरण्ययेन । सुऽवृता । रथेन ।

मा । वां । अन्ये । नि । यमन् । देवऽयंतः । सं । यत् । ददे । नाभिः । पूर्या । वां ॥ ५ ॥

नोऽस्मानच्छाभि प्राप्नुं दिवो द्युलोकात्पृथिव्याः सकाशाद्वायातं । केन सा-
धनेन । हिरण्ययेन हितरमणीयेन सुवृता शोभनावर्तनेन रथेन । वां युवामन्ये
देवयंतो देवौ युवामिच्छंतो यजमाना मा नियमन् । नियमनं मा कुर्वन् ।
यद्यस्मात्पूर्या पूर्वार्हेतरयष्टभ्यः पूर्वभाविनी नाभिर्बधिका स्तुतिः संददे संबधाति
तस्मादायातं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू नो रयिं पुरुवीरं बृहंतं दत्ता मिमाथामुभयेष्वस्मे ।

नरो यद्वामश्विना स्तोममावन्सधस्तुतिमाजमीळहासो अगमन् ॥ ६ ॥

नू । नः । रयिं । पुरुऽवीरं । बृहंतं । दत्ता । मिमाथां । उभयेषु । अस्मे इति ।

नरः । यत् । वां । अश्विना । स्तोमं । आवन् । सधस्तुतिं । आजऽमीळहासः । अगमन् ॥ ६ ॥

नू क्षिप्रं नोऽस्माकं रयिं धनं पुरुवीरं बहुपुत्रोपेतं बृहंतं महान्तं हे दत्ताव-
श्विनौ मिमाथां । कुरुतं । उभयेषु पुरुमीळहाजमीळहेष्वस्मे अस्मासु यद्यदा
नरो नेतार ऋत्विजः पुरुमीळहसंबन्धिनो वां युवयोः स्तोमं स्तोत्रमावन् अगमन्
प्राप्ताः । तथा सधस्तुतिं सहस्तुतिमाजमीळहासोऽजमीळहसंबन्धिनोऽपि तैः
सहागमन् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इहेह यद्वां समना पंपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ।

उरुथतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥

इहऽइह । यत् । वा । स॒म॒ना । प॒पृ॒क्षे । सा । इ॒यं । अ॒स्मे इति । सु॒ऽम॒तिः । वा॒ज॒ऽर॒त्ना ।
उ॒रु॒णत॑ । ज॒रि॒तार॑ । यु॒वं । ह । श्रि॒तः । का॒र्मः । ना॒स॒त्या । यु॒व॒द्रिक् ॥ ७ ॥

इहेहेति गतं ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे विंशो वर्गः ॥

एष स्य भानुरिति सप्तर्चं त्रयोदशं सूक्तं । आदितः षट् जगत्यः सप्तमी त्रिष्टुप् ।
मंडलद्रष्टा वामदेव ऋषिः । अश्विनौ देवता । एष स्य त्रिष्टुवंतमिति ह्यनुक्रांतं ॥
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्जागते छंदसीदं शस्यं । तथा च सूचितं । अवोध्यग्निर्ज्म
एष स्य भानुः । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

एष स्य भानुरुदियति युज्यते रथः परिज्मा दिवो अस्य सानवि ।
पृ॒क्षासो॑ अ॒स्मिन्मि॒थुना॑ अधि॒ त्रयो॑ ह॒तिस्तु॒रीयो॑ म॒धुनो॑ वि र॒ण्णते ॥ १ ॥
एषः । स्यः । भानुः । उत् । इ॒यति॑ । यु॒ज्यते । रथः । परि॒ऽज्मा । दि॒वः । अ॒स्य । सा॒न॒वि ।
पृ॒क्षासः । अ॒स्मिन् । मि॒थुनाः । अधि॑ । त्रयः । ह॒तिः । तु॒रीयः । म॒धुनः । वि । र॒ण्णते ॥ १ ॥

एष पुरतो दृश्यमानः स्य स भानुर्दीप्तिमानादित्य उदियति । ऊर्ध्वं गच्छति ।
पुरस्तादथश्च युवयोः संबंधी परिज्मा परितो गतास्य दिवो द्योतमानस्यादित्यस्य
सानवि सानौ समुच्छ्रितप्रदेश उदियतीति वा रण्णत इति वा संबंधनीयं ।
अस्मिन्नथेऽधि उपरिभागे मिथुना मिथुनीभूतास्त्रयस्त्रिविधाः पृक्षासोऽन्नानि ।
त्रेधा विहितं चान्नं । इदमन्नमशनं पानं खादश्चेति हि श्रुतं । त्रिष्वपि पदार्थेषु
मिथुनशब्दस्त्रैत्तिरियेषु दृश्यते । माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमिति । हतिस्तु-
रीयः । रसद्रव्याधारः पदार्थश्चर्ममयो हतिरित्युच्यते । मधुनः सोमरसस्य संबंधी
मधुपूर्णश्चतुर्थो विरण्णते । विविधं राजते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उ॒र्ध्वा॑ पृ॒क्षासो॑ म॒धुम॑न्त ई॒रते॑ रथा॒ अ॒श्वी॒स उ॒षसो॑ व्यु॒ष्टिषु॑ ।
अ॒पो॒र्णु॒वंत॑स्त॒म आ॒ परी॑वृ॒तं स्व॑र्णं श्रु॒क्रं त॒न्वंत॑ आ॒ रजः॑ ॥ २ ॥
उत् । वा । पृ॒क्षासः । म॒धुऽम॑न्तः । ई॒रते॑ । रथाः । अ॒श्वी॒सः । उ॒षसः । वि॒ऽउ॒ष्टिषु॑ ।
अ॒पऽऊ॒र्णु॒वंतः । त॒मः । आ । परि॒ऽवृ॒तं । स्वः । न । श्रु॒क्रं । त॒न्वंतः । आ । रजः॑ ॥ २ ॥

पृक्षासः पृक्षास्त्रिविधान्नवंतो मधुमंतः सोमरसोपेता अश्वासोऽश्वयुक्ता वां युवयो रथाः । यद्वा मधुमंतः पृक्षा रथा अश्वासोऽश्वा उषसो व्युष्टिषु व्युच्छनेषु सत्सूदीरते । उन्मुखं गच्छन्ति । किं कुर्वंतः । परीवृतं परितो व्याप्तं तम आ सर्वतोऽपोर्णुवंतोऽपाकुर्वंतः स्वर्न आदित्य इव श्रुक्रं दीप्तं रजस्तेजश्च तन्वंतः । आकारश्चार्थे । यद्वा रजोऽंतरिक्षं श्रुक्रं दीप्तं तन्वंतः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मध्वः पिबतं मधुपेभिरासभिर्भुत प्रियं मधुने युंजाथां रथं ।

आ वर्तनिं मधुना जिन्वथस्पथो हतिं वहेथे मधुमंतमश्विना ॥ ३ ॥

मध्वः । पिबतं । मधुऽपेभिः । आसऽभिः । उत । प्रियं । मधुने । युंजाथां । रथं ।

आ । वर्तनिं । मधुना । जिन्वथः । पथः । हतिं । वहेथे इति । मधुऽमंतं । अश्विना ॥ ३ ॥

मध्वो मधुरं सोमरसं मधुपेभिः सोमपानार्हेरासभिरास्यैः पिबतं । उतापि च प्रियं रथं मधुने मधुलाभाय युंजाथां । अश्वैर्युक्तं कुरुतं । वर्तनिं यजमानगृहमा गच्छतमिति शेषः । पथो गमनमार्गान्मधुना जिन्वथः । प्रीणयतं । यद्वैकं वाक्यं । पथो वर्तनिमाकाशं जिन्वथः । हतिं मधुमंतं हे अश्विना वहेथे । धारयथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

हंसासो ये वां मधुमंतो अस्त्रिधो हिरण्यपर्णा उहुव उषर्बुधः ।

उदप्रुतो मंदिनो मंदिनिस्पृशो मध्वो न मक्षः सर्वनानि गच्छथः ॥ ४ ॥

हंसासः । ये । वां । मधुऽमंतः । अस्त्रिधः । हिरण्यऽपर्णाः । उहुवः । उषःऽबुधः ।

उदऽप्रुतः । मंदिनः । मंदिऽनिस्पृशः । मध्वः । न । मक्षः । सर्वनानि । गच्छथः ॥ ४ ॥

हंसासोऽध्वनि शीघ्रं गंतारो मधुमंतो माधुर्योपेता अस्त्रिधोऽद्रोग्धारो हिरण्यपर्णा हितरमणीयपर्णा उहुवो वोढार उषर्बुध उषसि बुध्यमाना उदप्रुत उदकस्य प्लावयितारो मंदिनो हर्षयितारो मंदिनिस्पृशो मंदिनं सोमं स्पृशंतः । इत्थंलक्षणा अश्वा ये संति तैरश्वैर्मध्वो न मधुमिव मक्षो मक्षिकाः सर्वनान्यस्स-दीयानि गच्छथः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्वध्वरासो मधुमंतो अग्रय उस्मा जरंते प्रति वस्तोरश्विना ।

यन्निक्तहस्तस्तरणिर्विचक्षणः सोमं सुषाव मधुमंतमद्रिभिः ॥५॥

सुऽअध्वरासः । मधुऽमंतः । अग्रयः । उस्मा । जरंते । प्रति । वस्तोः । अश्विना ।

यत् । निक्तहस्तः । तरणिः । विऽवक्षणः । सोमं । सुषाव । मधुऽमंतं । अद्रिऽभिः ॥५॥

स्वध्वरासः शोभनयागसाधना मधुमंतो होतव्यसोमवंतोऽग्रयो गार्हपत्यादय उस्मा सह निवसंतावश्विनौ प्रति वस्तोरन्वहमुपःकाले जरंते । स्तुवंति । यद्यदा निक्तहस्तः समंचेणोदकेन शोधितहस्तस्तरणिः कर्मणस्तारयिता विचक्षणो विविधं द्रष्टाध्वर्युः सोमं मधुमंतमद्रिभिर्यावभिः सुषाव अभिषुतवान् तदा तेऽग्रयः स्तुवंति । तस्मादागच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आकेनिपासो अहर्भिर्द्विध्वतः स्वर्णं शुक्रं तन्वंत आ रजः ।

सूरश्चिदश्वान्युयुजान ईयते विश्वा अनु स्वधया चेतयस्पथः ॥६॥

आकेऽनिपासः । अहऽभिः । द्विध्वतः । स्वः । न । शुक्रं । तन्वंतः । आ । रजः ।

सूरः । चित् । अश्वान् । युयुजानः । ईयते । विश्वान् । अनु । स्वधया । चेतयः । पथः ॥६॥

आकेनिपासः । आकेऽतिके निपतंतीत्याकेनिपा रश्मयः । ते चाहभिरहोभिर्द्विध्वतः कंपयंतो ध्वंसयंतो वा तमांसि । स्वर्णं आदित्य इव शुक्रं दीप्तं रज आतन्वंतो भवन्त्यश्विनोरश्वाः । सूरश्चित्सूर्यश्चाश्वान्युयुजानो योजयन्नीयते । गच्छति । हे अश्विनौ युवां विश्वान्पथ आगमनमार्गाननुक्रमेण स्वधयान्नेन सोमलक्षणेन चेतयः । चेतयथः । प्रज्ञापयथः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र वामवोचमश्विना धियंधा रथः स्वश्वो अजरो यो अस्ति ।

येन सद्यः परि रजांसि याथो हविष्मंतं तरणिं भोजमच्छ ॥७॥

प्र । वामं । अवोचं । अश्विना । धियंऽधाः । रथः । सुऽअश्वः । अजरः । यः । अस्ति ।

येन । सद्यः । परि । रजांसि । याथः । हविष्मंतं । तरणिं । भोजं । अच्छ ॥७॥

धियंधाः कर्मणां धारकोऽहं हे अश्विना वां प्रवोचं । प्रब्रवीमि । स्तौमि ।
स्वश्चोऽजरोऽजीर्णो नित्यनूतनोऽजरयिता वा रथो योऽस्ति । येन रथेन सद्यस्त-
दानीमेव रजांसि लोकान्परियाथः तेन रथेन हविष्मन्तं सोमादिहविर्युक्तं तरणिं
तारकं शीघ्रगामिनं भोजं भोजयितारमस्मद्यागमच्छ प्राप्तुमागच्छतमिति शेषः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ इति चतुर्थे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाके त्रयोदश सूक्तानि । तत्रायं पिबेति सप्तर्चं प्रथमं सूक्तं वामदे-
वस्यार्धं गायत्रं । कृत्स्नमिंद्रवायुदेवताकमाद्या केवलवायव्या । तथा चानुक्रांतं ।
अग्रं वायव्याद्यैंद्रवायवं तु गायत्रमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । आद्ये द्वे
ऐंद्रवायवग्रहस्य याज्ये । तथा च सूचितं । अग्रं पिबा मधूनामिति याज्ये
अनवानं । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्रं पिबा मधूनां सुतं वायो दिविष्टिषु । त्वं हि पूर्वपा असि ॥ १ ॥

अग्रं । पिबा । मधूनां । सुतं । वायो इति । दिविष्टिषु । त्वं । हि । पूर्वपाः । असि ॥ १ ॥

हे वायो त्वमग्रमिंद्रादिभ्यः पूर्वं मधूनां मधुररसानां सोमानां संबन्धिनं सुत-
मभिषुतं रसं पिब । कुत्रेति तदुच्यते । दिविष्टिषु दिवः स्वर्गस्य प्रापकेषु यज्ञेषु
यद्वासाकं दिवः स्वर्गस्यैषणेषु निमित्तेषु । त्वं हि त्वं खलु पूर्वपा असि । हिशब्दो
देव दधिषे पूर्वपेयं । ऋग्वे० १. १२. १. । इत्यादिमंत्रांतरप्रसिद्धिद्योतनार्थः । वायो-
रग्रपानं देवा वै सोमस्य राज्ञोऽग्रपेयेन समपादयन्नाहं प्रथमः पिबेयमित्यादि-
ब्राह्मणे । ऐ० ब्रा० २. २५. । स्पष्टमाम्नातं । तत्र हि वायुराजिं प्रथमं धावित्वाग्र-
पानं लब्धवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

शतेना नो अभिष्टिभिर्नियुत्वाँ इंद्रसारथिः । वायो सुतस्य तृपतं ॥ २ ॥

शतेना । नः । अभिष्टिभिः । नियुत्वाँ । इंद्रसारथिः । वायो इति । सुतस्य । तृपतं ॥ २ ॥

हे वायो नियुत्वान्नियुद्भिस्तद्वान् इंद्रसारथिरिंद्रसहायः सन् त्वं शतेनापरिमि-
तैरभिष्टिभिरभित एषणीयैः कामैर्निमित्तभूतैरागच्छेति शेषः । आगत्य च सुतस्य
सुतमभिषुतं सोमं तृपतं । पिबतं त्वमिंद्रश्च । इंद्रस्य साहित्यं ब्राह्मण एवोक्तं ।

तच्चुरीयभागिंद्रोऽभवन्निभागवायुरिति तुरीये हिव संयहीतारो वदन्तेऽमुनिवानू-
काशेन यदद इंद्रः सारथिरिव भूत्वोदजयत् । ऐ० ब्रा० २. २५. । इति वा ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां सहस्रं हरय इंद्रवायू अभि प्रयः । वहंतु सोमपीतये ॥ ३ ॥

आ । वां । सहस्रं । हरयः । इंद्रवायू इति । अभि । प्रयः । वहंतु । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

हे इंद्रवायू वां युवां सहस्रं हरयः सहस्रसंख्याका अश्वाः प्रयोऽन्नं प्रति त्वरयंतः
सन्ति । अत्र हरिशब्दोऽश्वसामान्यवचनः । ते सोमपीतय आवहंतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

रथं हिरण्यबंधुरमिंद्रवायू स्वध्वरं । आ हि स्थायो दिविस्पृशं ॥ ४ ॥

रथं । हिरण्यऽबंधुरं । इंद्रवायू इति । सुऽअध्वरं । आ । हि । स्थायः । दिविऽस्पृशं ॥ ४ ॥

हे इंद्रवायू हिरण्यबंधुरं हिरण्यमयनिवासाधारकाष्टोपेतं दिविस्पृशं द्युलोक-
स्पर्शिनं स्वध्वरं शोभनाध्वरवंतं रथमास्थायो हि । आस्थितौ खलु । यस्मादेवं
तस्मादागच्छतमित्यर्थः । स्वध्वरं प्रत्यास्थाय इति वा व्याख्येयं ॥

रथेन पृथिव्यादिकस्तृचो दशरात्रे पंचमेऽहनि प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवो द्वितीयः ।
सूचितं च । रथेन पृथुपाजसा बहवः सूरचक्षसः । आ० ७. १२. । इति ॥

॥ सैषा तृचे प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

रथेन पृथुपाजसा दाश्वांसमुप गच्छतं । इंद्रवायू इहा गतं ॥ ५ ॥

रथेन । पृथुऽपाजसा । दाश्वांसं । उप । गच्छतं । इंद्रवायू इति । इहा । आ । गतं ॥ ५ ॥

हे इंद्रवायू पृथुपाजसा प्रभूतबलेन रथेन दाश्वांसं दातारं यजमानमुपगच्छतं ।
तदर्थमिहास्मिन्यज्ञ आगतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्रवायू अयं सुतस्तं देवेभिः सजोषसा । पिबतं दाशुषो गृहे ॥ ६ ॥

इंद्रवायू इति । अयं । सुतः । तं । देवेभिः । सऽजोषसा । पिबतं । दाशुषः । गृहे ॥ ६ ॥

हे इंद्रवायू अयं सोमः सुतोऽभिषुतः । तं सोमं देवेभिर्देवैः सजोषसा समा-
नप्रीतौ दाशुषो हविर्दातुर्गृहे यागशालायां पिबतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इह प्रयाणमस्तु वा॒मिन्द्र॑वायू वि॒मोच॑नं । इह वा॒ सोम॑पीतये ॥ ७ ॥

इह । प्र॒या॒नं । अ॒स्तु । वा॒ । इन्द्र॑वायू इति । वि॒मोच॑नं । इह । वा॒ । सोम॑पीतये ॥ ७ ॥

हे इन्द्रवायू वां युवयोरिहास्मिन्यज्ञे प्रयाणं गमनमस्तु । इहास्मिन्नेव यज्ञे वां सोमपीतये विमोचनमश्चानामस्तु । पर्यवसानत एकार्थत्वेऽप्यादरार्थत्वादविरोधः ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

वायो शुक्र इति चतुर्ऋचं द्वितीयं सूक्तमानुष्टुभं वामदेवस्यार्धमैन्द्रवायवं । आद्या केवलवायव्या । अत्रानुक्रमणिका । वायो चतुष्कमाद्या वायव्यानुष्टुभं त्विति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्या दशरात्रे चतुर्थेऽहनि प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचे प्रथमा । वायो शुक्रो अयामि ते विहि होत्रा अवीताः । आ० ७. ११. इति सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वायो॑ शु॒क्रो अ॒यामि ते॒ मध्वो॑ अ॒यं दि॒विष्टि॑षु ।

आ या॑हि सोम॑पीतये स्पा॒र्हो दे॒व नि॒युत्व॑ता ॥ १ ॥

वायो॑ इति । शु॒क्रः । अ॒यामि । ते॒ । मध्वः॑ । अ॒यं । दि॒विष्टि॑षु ।

आ । या॑हि । सोम॑पीतये । स्पा॒र्हः । दे॒व । नि॒युत्व॑ता ॥ १ ॥

हे वायो ते तुभ्यं शुक्रो व्रतचर्यादिना दीप्तोऽहं मध्वो मधुरं सोमरसं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ अयमितरेभ्यः पूर्वमयामि । आययामि ॥ अयतिरंतर्भावितरण्यर्थः ॥ किमर्थं । दिविष्टिषु दिवो द्युलोकस्यैषणेषु सत्सु हे देव वायो स्पर्हः स्पृहणीयस्त्वं नियुत्वता । नियुद्वायोः प्रतिनियुतोऽश्वः । तेन साधनेनायाहि सोमपीतये सोमपानाय ॥

इन्द्रश्चेत्यादिस्तृचो दशरात्रे चतुर्थेऽहन्यैन्द्रवायवो द्वितीयः । सूचितं च । इन्द्रश्च वायवेषां सोमानामा चिकितान सुक्रतू । आ० ७. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते द्वितीया ॥

इन्द्र॑श्च वायवेषां॒ सोमा॑नां पी॒तिम॑र्हथः ।

यु॒वां हि य॑न्ती॒द्वो नि॒ममा॑पो॒ न स॒ध्याक् ॥ २ ॥

इंद्रः । च । वायो इति । एपां । सोमानां । पीतिं । अर्हयः ।

युवां । हि । यंति । इंदवः । निम्नं । आपः । न । सध्यक् ॥ २ ॥

हे वायो त्वमिंद्रश्चैषां गृहीतानां सोमानां पीतिं पानमर्हथः । युवां हि खल्विंदवः सोमा यंति । प्राप्नुवंति । निम्नं खातप्रदेशमापो न सध्यक् उदकानि यथा सहैव गच्छंति तद्वत्सर्वे सोमा युवां हि यंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वायुविंद्रश्च शुष्मिणा सरथं शवसस्पती ।

नियुत्वंता न ऊतय आ यातं सोमपीतये ॥ ३ ॥

वायो इति । इंद्रः । च । शुष्मिणा । सऽरथं । शवसः । पती इति ।

नियुत्वंता । नः । ऊतये । आ । यातं । सोमऽपीतये ॥ ३ ॥

हे वायो त्वमिंद्रश्च हे शवसस्पती बलस्य पती शुष्मिणा बलवंतौ नियुत्वंता नियुत्संज्ञाश्ववंतौ युवां सरथं समानमेव रथमारुह्येति शेषः । न ऊतये रक्षणाय सोमपीतये सोमपानायाचायातं । आगच्छतं । यद्वा सरथमधितिष्ठतमारुह्य चायातमिति च वाक्यद्वयं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

या वां संति पुरुस्पृहो नियुतो दाशुषे नरा ।

अस्मे ता यज्ञवाहसेंद्रवायू नि यच्छतं ॥ ४ ॥

याः । वां । संति । पुरुऽस्पृहः । निऽयुतः । दाशुषे । नरा ।

अस्मे इति । ताः । यज्ञऽवाहसा । इंद्रवायू इति । नि । यच्छतं ॥ ४ ॥

हे नरा नेतारौ हे यज्ञवाहसा यज्ञवाहकाविंद्रवायू याः पुरुस्पृहो बहुभिः स्पृहणीया नियुतो संति अस्मे अस्मभ्यं दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय मदर्धं ता नियुतो नियच्छतं ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

विहि होत्रा इति पंचर्चे तृतीयं सूक्तं वामदेव्यं वायव्यं । अचानुक्रमणिका । विहि पंच वायव्यमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्या दशरात्रे चतुर्थेऽहनि

प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्य द्वितीया । तथा च सूचितं । विहि होत्रा अवीता वायो
शतं हरीणां । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

विहि होत्रा अवीता विपो न रायो अर्यः ।

वायवा चंद्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ १ ॥

विहि । होत्राः । अवीताः । विपः । न । रायः । अर्यः ।

वायो इति । आ । चंद्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ १ ॥

हे वायो विहि वीहि भक्षय होत्रा होमसाधिकाः सोमाहुतीरवीता अन्यैः
पूर्वमभक्षिता विपो न शत्रूणां वेपयिता राजेव । किंचार्यः स्तोतुर्मम रायो
धनानि संपादयेति शेषः । हे वायो चंद्रेणाह्लादकेन रथेनायाहि सुतस्य सोमस्य
पीतये पानाय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

निर्युवाणो अशस्तीर्निर्युवाँ इंद्रसारथिः ।

वायवा चंद्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ २ ॥

निऽयुवानः । अशस्तीः । निर्युवान् । इंद्रऽसारथिः ।

वायो इति । आ । चंद्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ २ ॥

हे वायो त्वमशस्तीरभिशस्तीर्निर्युवाणो निःशेषेण नियोजयन्निर्युवान्निर्युत्संज्ञ-
काश्चवानिंद्रसारथिरिंद्रसहायः सन् आयाहि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अनु कृष्णे वसुधिती येमाते विश्वपेशसा ।

वायवा चंद्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ३ ॥

अनु । कृष्णे इति । वसुधिती इति वसुऽधिती । येमाते इति । विश्वऽपेशसा ।

वायो इति । आ । चंद्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ ३ ॥

कृष्णे कृष्णवर्णे वसुधिती वसूनां धात्र्यौ विश्वपेशसा विश्वरूपे द्यावापृथिव्यौ
त्वामनुयेमाते । अनुगच्छतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वहंतु त्वा मनोयुजो युक्तासो नवतिर्नव ।

वायवा चंद्रेण रथेन याहि सुतस्य पीतये ॥ ४ ॥

वहंतु । त्वा । मनःयुजः । युक्तासः । नवतिः । नव ।

वायो इति । आ । चंद्रेण । रथेन । याहि । सुतस्य । पीतये ॥ ४ ॥

हे वायो त्वा त्वां मनोयुजो मनःसमानगतयो युक्तासः परस्परसंयुक्ता नव-
तिर्नव नवोत्तरनवतिसंख्याका अश्वा वहंतु । धारयंतु ॥

वायो शतमिति पंचमी पूर्वोक्त एव तृचे तृतीया । सूत्रं पूर्वमेवोक्तं ॥
तत्पाठस्तु ॥

वायो शतं हरीणां युवस्व पोषाणां ।

उत वा ते सहस्रिणो रथ आ यातु पाजसा ॥ ५ ॥

वायो इति । शतं । हरीणां । युवस्व । पोषाणां ।

उत । वा । ते । सहस्रिणः । रथः । आ । यातु । पाजसा ॥ ५ ॥

हे वायो त्वं पोषाणां पोषणीयानां हरीणां शतं युवस्व । योजय रथे । उत
वा अथवा ते सहस्रिणः सहस्रसंख्यापूरका अश्वाः । तैर्युक्तो रथः पाजसा बले-
नायातु । आगच्छतु ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

इदं वामास्य इति षट्चं चतुर्थे सूक्तं वामदेवस्यार्धे गायत्रिमैन्द्रावार्हस्पत्यं । अत्रा-
नुक्रमणिका । इदं वां षट्कैन्द्रावार्हस्पत्यं गायत्रिमिति । सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्रावृहस्पती । उक्थं मदश्च शस्यते ॥ १ ॥

इदं । वां । आस्ये । हविः । प्रियं । इन्द्रावृहस्पती इति । उक्थं । मदः । च । शस्यते ॥ १ ॥

हे इन्द्रावृहस्पती वामास्य इदं प्रियं हविः सोमरूपं प्रक्षिपामीति शेषः ।
उक्थं शस्त्रं च मदो मदजनकं शस्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒यं वां॑ परि॑ पि॒च्यते॒ सोमं॑ इ॒न्द्रावृ॑हस्पती । चा॒रुर्म॑दाय पी॒तये॑ ॥ २ ॥

अ॒यं। वां॑। परि॑। पि॒च्यते॒। सोमं॑। इ॒न्द्रावृ॑हस्पती इति॑। चा॒रुः। म॑दाय। पी॒तये॑ ॥ २ ॥

हे इन्द्रावृहस्पती वामास्ये चारुः शोभनोऽयं सोमः परिपिच्यते। परितो दीयते। मदाय हर्षाय पीतये पानाय च ॥

ऐन्द्राबार्हस्पत्यायामिष्टौ प्रधानस्या न इंद्रेति तृतीयानुवाक्योत्तरा याज्या। सूत्रितं च। आ न इन्द्रावृहस्पती अस्मे इन्द्रावृहस्पती। आ० २. ११. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते तृतीया ॥

आ न॑ इ॒न्द्रावृ॑हस्पती गृ॒हमि॑न्द्रंश्च गच्छ॒तं । सो॒मपा॑ सोम॒पीतये॑ ॥ ३ ॥

आ। नः॑। इ॒न्द्रावृ॑हस्पती इति॑। गृ॒हं। इ॑न्द्रः। च॑। गच्छ॒तं। सो॒मऽपा॑। सोम॒ऽपीतये॑ ॥ ३ ॥

हे इन्द्रावृहस्पती। अथ विविच्योच्यते। हे वृहस्पते त्वं चेन्द्रश्च सोमपा सोमपौ युवां सोमपीतये सोमपानाय नो गृहमस्मद्भागसंबंध्यागच्छतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒स्मे इ॒न्द्रावृ॑हस्पती र॒यिं ध॑त्तं श॒त॒ग्विनं॑ । अ॒श्वान्तं॑ स॒हस्रि॑णं ॥ ४ ॥

अ॒स्मे इति॑। इ॒न्द्रावृ॑हस्पती इति॑। र॒यिं। ध॑त्तं। श॒तऽग्विनं॑। अ॒श्वऽान्तं॑। स॒हस्रि॑णं ॥ ४ ॥

अस्या विनियोगः पूर्वमंत्रेण सहोक्तः। हे इन्द्रावृहस्पती अस्मे अस्मभ्यं रयिं धनं धत्तं। कीदृशं रयिं। शतग्विनं शतसंख्याकाभिर्गोभिर्युक्तमश्वान्तमश्वान्तं सहस्रिणं सहस्रसंख्यायुक्तं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒न्द्रावृ॑हस्पती व॒यं सु॒ते गी॒र्भिर्ह॑वामहे । अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये॑ ॥ ५ ॥

इ॒न्द्रावृ॑हस्पती इति॑। व॒यं। सु॒ते। गी॒ऽभिः। ह॒वाम॑हे। अ॒स्य। सोम॑स्य। पी॒तये॑ ॥ ५ ॥

सुते सोमेऽभिषुते गीर्भिः स्तुतिभिः। शिष्टं गतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सोम॑मिन्द्रावृहस्पती पि॒बतं॑ दा॒शुषो॑ गृ॒हे । मा॒दये॑थां तदो॒क्ता ॥ ६ ॥

सोमं॑। इ॒न्द्रावृ॑हस्पती इति॑। पि॒बतं॑। दा॒शुषः॑। गृ॒हे। मा॒दये॑थां। तत्ऽओ॒क्ता ॥ ६ ॥

हे इंद्रावृहस्पती युवां दाशुषो हविर्दातुर्यजमानस्य गृहे तदोक्ता । तदेव
यजमानगृहमोको निवासस्थानं ययोस्तौ । तादृशौ संतौ सोमं पिबतं । पीत्वा
च मादयेथामिति ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे पंचविंशो वर्गः ॥

यस्तस्तंभेत्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं चैष्टुभं । दशमी जगती । दश-
म्येकादश्याविंद्रावृहस्पतिदेवताके शिष्टा नव बार्हस्पत्यः । अत्रानुक्रमणिका ।
यस्तस्तंभेकादश बार्हस्पत्यमंत्ये ऐंष्टौ चोपांत्या जगती ॥ आभिप्रविकेपूकथेषु
तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः स्तोमवृद्धाविदं सूक्तमावापार्थं । तथा च सूचं ।
यस्तस्तंभ यो अद्रिभित् । आ० ७. ९. । इति ॥ आद्ये बृहस्पतिसवने मरुत्वतीय-
निष्केवल्ययोः सूक्तमुखीये । सूचितं च । यस्तस्तंभ धुनेतय इति सूक्तमुखीये
। आ० ७. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्तस्तंभ सहसा वि ज्मो अंतान्बृहस्पतिस्त्रिषधस्थो रवेण ।

तं प्रत्नास ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मंद्रजिह्वं ॥ १ ॥

यः । तस्तंभ । सहसा । वि । ज्मः । अंतान् । बृहस्पतिः । त्रिऽसधस्थः । रवेण ।

तं । प्रत्नासः । ऋषयः । दीध्यानाः । पुरः । विप्राः । दधिरे । मंद्रजिह्वं ॥ १ ॥

यो बृहस्पतिर्वृहतो देवस्य यज्ञस्य वा पालयिता देवः सहसा बलेन ज्मः
पृथिव्या अंतान् । दश दिश इत्यर्थः । तान्वितस्तंभ विविधं स्तंभितवान् नियमि-
तवान् त्रिषधस्थस्त्रिषु स्थानेषु वर्तमानो रवेणैवं तिष्ठतेत्यनेन शब्देन तं देवं
प्रत्नासः पुराणा ऋषयोऽतीन्द्रियद्रष्टारो दीध्याना दीप्यमाना विप्रा मेधाविनो
यजमानादयः पुरो दधिरे । पुरस्तात्स्थापितवन्तः स्तुत्यादिना । मंद्रजिह्वं मादन-
जिह्वं मोदनजिह्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

धुनेतयः सुप्रकेतं मदंतो बृहस्पते अभि ये नस्ततसे ।

पृषंतं सुप्रमदब्धमूर्वे बृहस्पते रक्षतादस्य योनिं ॥ २ ॥

धुनेतयः । सुऽप्रकेतं । मदंतः । बृहस्पते । अभि । ये । नः । ततसे ।

पृषंतं । सुप्रं । अदब्धं । ऊर्वं । बृहस्पते । रक्षतात् । अस्य । योनिं ॥ २ ॥

हे बृहस्पते धुनेतयः । धुना शत्रूणां कंपयित्रीतिर्गतिर्येषां ते । तादृशाः सुप्रकेतं शोभनप्रज्ञं त्वां मदंतो मादयंतो नोऽस्मत्संबन्धिनो य ऋत्विजोऽभिततस्ते आत्मानमुपक्षिपन्ति स्तुवंति वा अस्यैषां योनिं कारणं यज्ञं यजमानं वा मां रक्षतात् । रक्ष । योनिर्विशेष्यते । पृषंतं फलानि सिंचंतं सृष्टं सर्पणस्वभावमदव्यमहिंसितमूर्वमुरुं ॥

बृहस्पते येत्यादिके द्वे बार्हस्पते पशौ वपापुरोडाशयोरनुवाक्ये । बृहस्पते या परमा परावदिति द्वे । आ० ३. ७. । इति हि सूचितं ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

बृहस्पते या परमा परावदत् आ त ऋतस्पृशो नि षेदुः ।

तुभ्यं खाता अवता अद्रिदुग्धा मध्वः श्रोतंत्यभितो विरप्शं ॥ ३ ॥

बृहस्पते । या । परमा । पराऽवत् । अतः । आ । ते । ऋतऽस्पृशः । नि । सेदुः ।

तुभ्यं । खाताः । अवताः । अद्रिऽदुग्धाः । मध्वः । श्रोतन्ति । अभितः । विरप्शं ॥ ३ ॥

हे बृहस्पते या प्रसिद्धा परमोक्तृष्टा परावदत्यंतं दूरभूता वसतिः स्वर्गाख्यास्ति । यद्वा लिंगव्यत्ययः । परमं स्थानमस्ति । अतोऽस्माद्देशादा । आ इत्यर्वागर्थे । अधस्तात्ते तव संबन्धिन ऋतस्पृशो यज्ञं स्पृशन्तोऽश्वा निषेदुः । निषणा भवन्ति । तुभ्यं खाता अवताः । लुप्तोपमैषा । यथा खाताः कूपा अभितः श्रोतन्ति तद्वदद्रिदुग्धा ग्रावभिरभिषुताः सोमा विरप्शं विशेषेण शब्देन स्तोत्रं यथा भवति तथा मध्वो मधुररसं श्रोतन्ति । स्रवंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् ।

सप्तास्यस्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि ॥ ४ ॥

बृहस्पतिः । प्रथमं । जायमानः । महः । ज्योतिषः । परमे । विऽव्योमन् ।

सप्ताऽस्यः । तुविऽजातः । रवेण । वि । सप्ताऽरश्मिः । अधमत् । तमांसि ॥ ४ ॥

अयं बृहस्पतिर्मन्त्राभिमानो देवो महो महतो ज्योतिषो दीप्तस्यादित्यस्य परमे निरतिशये व्योमन् व्योमनि प्रथमं जायमानः प्रादुर्भवन् सप्तास्यः सप्तरश्मिदोमयमुखस्तुविजातो बहुप्रकारं संभूतो रवेण शब्देन सप्तरश्मिः सर्पणस्वभाव-

तेजोयुक्तस्तमांस्यधमत् । धमतिर्गतिकर्मेति निरुक्तं । विविधं गच्छति । नाश-
यतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स सुष्टुभा स ऋक्ता गणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण ।

बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्कदत्तवावशतीरुदाजत् ॥ ५ ॥

सः । सुऽस्तुभा । सः । ऋक्ता । गणेन । वलं । रुरोज । फलिऽगं । रवेण ।

बृहस्पतिः । उस्रियाः । हव्यऽसूदः । कनिक्कदत् । वावशतीः । उत् । आजत् ॥ ५ ॥

स बृहस्पतिः सुष्टुभा शोभनस्तुतिमत्कृता दीप्तिमता गणेनांगिरसां रवेण
शब्देन च सह फलिगं ॥ जिफला विशरणे । फलिर्भेदः ॥ तेन गच्छतीति फलिगं ।
वलं बलनामानमसुरं रुरोज । बभञ्ज । द्वितीयः सशब्दः पूरणः । स एव देव
उस्रिया भोगानामुत्साविणीर्हव्यसूदः क्षीरादिहविःप्रेरिका वावशतीर्वावश्यमाना
गा कनिक्कदत् शब्दं कुर्वन्नुदाजत् । उद्घाटयति स्म ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे षड्विंशो वर्गः ॥

एवा पित्रे इति बार्हस्पते पशौ हविषो याज्या । एवा पित्रे विश्वदेवाय
वृष्णे विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती । आ० ३. ७. । इति सूचितत्वात् ॥ अग्निष्टोमे
वैश्वदेवशस्त एषैव धाय्या । तथा च सूत्रं । एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे आ नो
भद्राः क्रतवो यंतु विश्वतः । आ० ५. १८. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।

बृहस्पते सुप्रजा वीरवंतो वयं स्याम पतयो रयीणां ॥ ६ ॥

एव । पित्रे । विश्वऽदेवाय । वृष्णे । यज्ञैः । विधेम । नमसा । हविऽभिः ।

बृहस्पते । सुऽप्रजाः । वीरऽवंतः । वयं । स्याम । पतयः । रयीणां ॥ ६ ॥

पित्रे पालकाय विश्वदेवाय सर्वदेवतारूपाय । देवानां मंत्रप्रतिपाद्यत्वादस्य
च मंत्राभिमानित्वाच्चैश्वदेवत्वं । यद्वात्र देवशब्दः स्तुत्यर्थः । सर्वैः स्तुत्याय वृष्णे
वर्षकाय बृहस्पतये देवायैवैवमुक्तप्रकारेण यज्ञैस्तत्साधनैर्हविर्भिराज्यचर्वादिल-
क्षणैर्नमसा स्तुत्या च विधेम । परिचरेम । हे बृहस्पते सुप्रजाः शोभनपुत्रा
वीरवंतो वीर्योपेता वयं रयीणां धनानां पतयः स्याम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स इद्राजा प्रतिजन्यानि विश्वा शुष्मेण तस्थावभि वीर्येण ।

बृहस्पतिं यः सुभृतं बिभर्ति वल्गूयति वंदते पूर्वभाजं ॥ ७ ॥

सः । इत् । राजा । प्रतिऽजन्यानि । विश्वा । शुष्मेण । तस्थौ । अभि । वीर्येण ।

बृहस्पतिं । यः । सुऽभृतं । बिभर्ति । वल्गुऽयति । वंदते । पूर्वऽभाजं ॥ ७ ॥

इदमाद्युक्तं पुरोहितप्रशंसेति ब्राह्मणं । ऐ० ब्रा० ८. २६. । अथवा सूक्तस्य ऋग्वयवर्जितस्य बार्हस्पत्यत्वाद्बृहस्पतेरेव स्तुतिः । स इत्स एव राजा मूर्धाभिषिक्तोऽन्यो वा राजमानः प्रतिजन्यानि । जन्यं युद्धं प्रति बलानीत्यर्थः । प्रत्यर्थिजनपदानि वा तानि विश्वा सर्वाणि शुष्मेण बलेन वीर्येण शरीरसामर्थ्येन वाभि अभिगम्याक्रम्य तस्थौ । तिष्ठति । स इत्युक्तं क इत्याह । यो बृहस्पतिं बृहतां महतां पालयितारं देवमुक्तलक्षणं पुरोहितं वा सुभृतं सुष्ठु हविःस्तोत्रादिनान्वाच्छादनादिना वा बिभर्ति भरति । वल्गूयति स्तौति । वंदते नमस्करोति च पूर्वभाजमितरेभ्यः प्रथमसंभक्तारं कृत्वा । एवं यः करोति स एव तस्थाविति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स इत्क्षेति सुधित ओकसि स्वे तस्मा इळा पिन्वते विश्वदानी ।

तस्मै विशः स्वयमेवा नमंते यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति ॥ ८ ॥

सः । इत् । क्षेति । सुऽधितः । ओकसि । स्वे । तस्मै । इळा । पिन्वते । विश्वऽदानी ।

तस्मै । विशः । स्वयं । एव । नमंते । यस्मिन् । ब्रह्मा । राजनि । पूर्वः । एति ॥ ८ ॥

स इत्स एव क्षेति निवसति सुधितः सुष्ठु तृप्तः सन् स्वे स्वकीय एवोक्तसि सद्ने । स एव समृद्धो निर्बाधः सन् सुखेनास्ते । तस्मा इळा भूमिर्विश्वदानी सर्वकालं पिन्वते । वर्धते फलैः । तस्मै विशः प्रजाः स्वयमेव नमंते । प्रणता भवन्ति । दंडनमंतरेण स्वयमेव दत्तकरा भवन्ति । यस्मिन् राजनि ब्रह्मा पूर्वः प्रथमं पूज्यः सन्नेति गच्छति । वर्तत इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अप्रतीतो जयति सं धनानि प्रतिजन्यानुत या सजन्या ।

अवस्यवे यो वरिवः कृणोति ब्रह्मणे राजा तमवंति देवाः ॥ ९ ॥

अप्रतिऽइतः । जयति । सं । धनानि । प्रतिऽजन्यानि । उत । या । सऽजन्या ।

अवस्यवे । यः । वरिवः । कृणोति । ब्रह्मणे । राजा । तं । अवन्ति । देवाः ॥ ९ ॥

स एवाप्रतीतोऽन्यैरप्रतिगतः सन् यानि धनानि प्रतिजन्यानि प्रतिस्पर्धिजनसंबंधीनि उतापि च सजन्या जनसंबंधीनि धनानि संजयति । यो राजावस्यवेऽवसीयसे धनरहिताय रक्षणमिच्छते ब्रह्मणे ब्राह्मणाय वा प्रीणनमिच्छते बृहस्पतये वा वरिवो धनं कृणोति करोति ददाति स उक्तप्रकारेण महान्भवति । तमेव देवा अवन्ति । रक्षन्ति ॥

इंद्रश्च सोममिति दशमी तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिनः प्रस्थितयाज्या । सूचितं च । इंद्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पत आ वो वहंतु सप्तयो रघुष्यद । आ० ५. ५. । इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

इंद्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मंदसाना वृषण्वसू ।

आ वां विशंतिदेवः स्वाभुवोऽस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतं ॥ १० ॥

इंद्रः । च । सोमं । पिबतं । बृहस्पते । अस्मिन् । यज्ञे । मंदसाना । वृषण्वसू इति वृषण्वसू ।

आ । वां । विशंतु । इंद्रवः । सुऽआभुवः । अस्मे इति । रयिं । सर्वऽवीरं । नि । यच्छतं ॥ १० ॥

हे बृहस्पते त्वमिंद्रश्च सोमं पिबतं । कीदृशौ युवां । अस्मिन्यज्ञे मंदसाना ह्यंतौ वृषण्वसू वर्षितृधनौ । यजमानेभ्यो दीयमानधनावित्यर्थः । वां युवां स्वाभुवः सुष्ठु सर्वतो भवंतः । कृत्स्नशरीरव्यापनसमर्था इत्यर्थः । तादृशा इंद्रवः सोमा विशंतु । युवयोः शरीरं प्रविशंतु । अस्मे अस्मभ्यं रयिं धनं सर्ववीरं सर्वपुत्राद्युपेतं नियच्छतं । दत्तं ॥

॥ अथैकादशी ॥

बृहस्पत इंद्र वर्धतं नः सचा सा वां सुमतिर्भूत्वस्मे ।

अविष्टं धियो जिगृतं पुरंधीर्जस्तमयो वनुषामरातीः ॥ ११ ॥

बृहस्पते । इंद्र । वर्धतं । नः । सचा । सा । वां । सुऽमतिः । भूतु । अस्मे इति ।

अविष्टं । धियः । जिगृतं । पुरंऽधीः । जस्तं । अर्यः । वनुषां । अरातीः ॥ ११ ॥

हे बृहस्पते हे इंद्र युवां नोऽस्मान्वर्धतं । वर्धयतं । प्रवृद्धान्कुरुतं । सा सुमतिर्युवयोरनुग्रहबुद्धिरस्मे अस्मासु सचा सह भूतु । भवतु । धियः कर्माण्यविष्टं ।

रक्षतं । पारं नयतं । पुरंधीः पुरं शरीरं धीयते स्थाप्यते याभिर्मतिभिस्ताः
स्तुतीर्जिगृतं । प्रबुध्यतं । वनुषां संभक्तृणामस्माकमर्यो गंचीररातीः । शत्रून्तित्यर्थः ।
जजस्तं । युध्यतं । क्षपयतमित्यर्थः ॥ छंदस्यरातिशब्दः स्त्रीलिंगः ॥ एवं स्तुतिं
निगमय्याभीष्टं प्रार्थितवान् ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

श्रीमत्सायणमंचीशो दाशतय्यास्तुतीयके ।

अष्टके सप्तमाध्यायं व्याकर्षीदितिपेशलं ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथाष्टमं व्याख्यातुमारभते । इदमु त्यदित्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं वामदेवस्यार्धं
चैष्टुभमुषोदेवताकं । इदमुषस्यं त्वित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाक उषस्ये क्रतौ चैष्टुभे
छंदस्याश्विनशस्त्र इदं सूक्तं । सूत्रितं च । उषो वाजेनेदमु त्यत् । आ० ४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्ज्योतिस्तमसो वयुनावदस्यात् ।

नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृण्वनुषसो जनाय ॥ १ ॥

इदं । ऊं इति । त्यत् । पुरुऽतमं । पुरस्तात् । ज्योतिः । तमसः । वयुनऽवत् । अस्यात् ।

नूनं । दिवः । दुहितरः । विऽभातीः । गातुं । कृण्वन् । उषसः । जनाय ॥ १ ॥

इदमु पुरतो दृश्यमानमिदं त्यक्तदस्माभिः स्तुत्यं सर्वप्रसिद्धं पुरुतममत्यंतप्रभूतं
ज्योतिस्तेजो वयुनावत् ॥ वेतेः कांतिकर्मण इदं ॥ प्रकृष्टकांतिमत् । अथवा वयुन-
मिति प्रज्ञानाम् । प्रज्ञोपेतं । सर्वस्य प्रज्ञापकमित्यर्थः । कीदृक् तेजः । पुरस्तात्
पूर्वस्यां दिशि तमसोऽधकारादस्यात् । उदतिष्ठत् । एवं सति नूनं सत्यं दिव
आदित्यस्य दुहितरो दुहितृस्थानीया विभातीर्विभानं कुर्वतीरुषसो जनाय यज-
मानानां गातुं गमनं गमनादिव्यापारसामर्थ्यं कृण्वन् । अकुर्वन् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्थुरु चि॒त्रा उ॒षसः पुरस्ता॑न्मि॒ता इव॑ स्वर॒वोऽध्व॑रेषु ।

यू॒ व्रज॑स्य तम॒सो द्वा॒रोऽच्छंती॑रव्र॒ज्जुच॑यः पाव॒काः ॥ २ ॥

अस्थुः । उं इति । चि॒त्राः । उ॒षसः । पुरस्ता॑त् । मि॒ताः । इव । स्वर॒वः । अध्व॑रेषु ।

वि । उं इति । व्र॒जस्य॑ । तम॒सः । द्वा॒रा । उ॒च्छंतीः । अव्र॒ज् । जुच॑यः । पाव॒काः ॥ २ ॥

चित्राश्चायनीया उषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिश्यस्थुः । तिष्ठन्ति । व्याप्ता इत्यर्थः ।
तत्र दृष्टान्तः । अध्वरेषु मिताः खाताः स्वरवो यूपा इव । ते यथा वेद्याः पुरतो
भासन्ते तद्वत् । यद्यपि स्वरुशब्दो यूपच्छेदपतितप्रथमशकलवाचीयः प्रथमः
शकलः परापतेत् स्वरुः कार्ये इत्युक्तत्वात् तथाप्यत्र मितशब्दश्रवणाच्चपालवन्तः
स्वरव इत्यादौ तथा दर्शनाच्चात्र यूपवचनः । ता व्रजस्य वारकस्य तमसो द्वारा
द्वाराणि व्युच्छंतीः शुचयो दीप्ताः पावकाः शोधिका अव्रज् । व्यवृण्वन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒च्छंती॑र॒द्य चि॒तय॑न्त भो॒जान्ना॒धोदे॒यायो॒षसो॑ म॒घोनीः॑ ।

अ॒चि॒त्रे अ॒न्तः प॒णयः॑ स॒सन्त॒वु॒ध्यमा॒नास्तम॑सो वि॒म॒ध्ये ॥ ३ ॥

उ॒च्छंतीः॑ । अ॒द्य । चि॒तय॑न्त । भो॒जान् । रा॒धः । दे॒याय॑ । उ॒षसः॑ । म॒घोनीः॑ ।

अ॒चि॒त्रे । अ॒न्तरि॑ति । प॒णयः॑ । स॒सन्तु॑ । अ॒वु॒ध्यमा॒नाः । तम॑सः । वि॒म॒ध्ये ॥ ३ ॥

अद्यास्मिन्दिन उच्छंतीस्तमो विवासयन्त्यो मघोनीर्धनवत्य उषसो भोजान्
भोजयितृतृजमानान् तेषां राधोदेयाय सोमादिधनदानाय चितयन्त । प्रज्ञाप-
यन्ति । अचित्रेऽचायनीये तमसो विमध्ये । अत्यन्तगाढांधकार इत्यर्थः । तत्र
पणयो वणिज इवादातारोऽवुध्यमानाः ससन्तु । स्वपन्तु ॥

रक्षतं । पारं नयतं । पुरंधीः पुरं शरीरं धीयते स्थाप्यते याभिर्मतिभिस्ताः
स्तुतीर्जिगृतं । प्रबुध्यतं । वनुषां संभक्तृणामस्माकमर्यो गंचीररातीः । शत्रून्तित्यर्थः ।
जजस्तं । युध्यतं । क्षपयतमित्यर्थः ॥ छंदस्यरातिशब्दः स्त्रीलिंगः ॥ एवं स्तुतिं
निगमय्याभीष्टं प्रार्थितवान् ॥

॥ इति तृतीयस्य सप्तमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

श्रीमत्सायणमंचीशो दाशतय्यास्तृतीयके ।

अष्टके सप्तमाध्यायं व्याकर्षीदितिपेशलं ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
तृतीयाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथाष्टमं व्याख्यातुमारभते । इदमु त्यदित्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं वामदेवस्यार्धं
चैष्टुभमुषोदेवताकं । इदमुषस्यं त्वित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाक उषस्ये क्रतौ चैष्टुभे
छंदस्याश्विनशस्त्र इदं सूक्तं । सूत्रितं च । उषो वाजेनेदमु त्यत् । आ० ४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्ज्योतिस्तमसो वयुनावदस्यात् ।

नूनं दिवो दुहितरो विभातीर्गातुं कृण्वन्नुषसो जनाय ॥ १ ॥

इदं । ऊं इति । त्यत् । पुरुऽतमं । पुरस्तात् । ज्योतिः । तमसः । वयुनऽवत् । अस्यात् ।

नूनं । दिवः । दुहितरः । विऽभातीः । गातुं । कृण्वन् । उषसः । जनाय ॥ १ ॥

इदमु पुरतो दृश्यमानमिदं त्यक्तदस्माभिः स्तुत्यं सर्वप्रसिद्धं पुरुतममत्यंतप्रभूतं
ज्योतिस्तेजो वयुनावत् ॥ वेतेः कांतिकर्मण इदं ॥ प्रकृष्टकांतिमत् । अथवा वयुन-
मिति प्रज्ञानाम् । प्रज्ञोपेतं । सर्वस्य प्रज्ञापकमित्यर्थः । कीदृक् तेजः । पुरस्तात्
पूर्वस्यां दिशि तमसोऽधकारादस्थात् । उदतिष्ठत् । एवं सति नूनं सत्यं दिव
आदित्यस्य दुहितरो दुहितृस्थानीया विभातीर्विभानं कुर्वतीरुषसो जनाय यज-
मानानां गातुं गमनं गमनादिव्यापारसामर्थ्यं कृण्वन् । अकुर्वन् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्थुरु चि॒त्रा उ॒षसः पुरस्ता॑न्मि॒ता इव॑ स्वर॒वोऽध्व॑रेषु ।

यू॒ व्रज॑स्य तम॒सो द्वा॒रोऽच्छं॑तीरव्र॒ज्जुच॑यः पाव॒काः ॥ २ ॥

अस्थुः । उं इति । चि॒त्राः । उ॒षसः । पुरस्ता॑त् । मि॒ताः । इव । स्वर॒वः । अध्व॑रेषु ।

वि । उं इति । व्र॒जस्य॑ । तम॒सः । द्वा॒रा । उ॒च्छं॑तीः । अव्र॒न् । जुच॑यः । पाव॒काः ॥ २ ॥

चित्राश्चायनीया उषसः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिश्यस्थुः । तिष्ठन्ति । व्याप्रा इत्यर्थः ।
तत्र दृष्टान्तः । अध्वरेषु मिताः खाताः स्वरवो यूपा इव । ते यथा वेद्याः पुरतो
भासन्ते तद्वत् । यद्यपि स्वरुशब्दो यूपच्छेदपतितप्रथमशकलवाचीयः प्रथमः
शकलः परापतेत् स्वरुः कार्य इत्युक्तत्वात् तथाप्यत्र मितशब्दश्रवणाच्चपालवन्तः
स्वरव इत्यादौ तथा दर्शनाच्चात्र यूपवचनः । ता व्रजस्य वारकस्य तमसो द्वारा
द्वाराणि व्युच्छंतीः शुचयो दीप्ताः पावकाः शोधिका अव्रन् । व्यवृण्वन् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒च्छं॑तीर॒द्य चि॑तयन्त भो॒जान्ना॑धो॒देया॑योष॒सो म॒घोनीः॑ ।

अ॒चि॒त्रे अ॒न्तः प॒णयः॑ स॒सन्त॑वु॒ध्यमा॑नास्तम॒सो वि॒म॒ध्ये ॥ ३ ॥

उ॒च्छं॑तीः । अ॒द्य । चि॑त॒यन्त॑ । भो॒जान् । रा॒धः । दे॒याय॑ । उ॒षसः॑ । म॒घोनीः॑ ।

अ॒चि॒त्रे । अ॒न्तरि॑ति । प॒णयः॑ । स॒सन्तु॑ । अ॒वु॒ध्यमा॑नाः । तम॒सः । वि॒म॒ध्ये ॥ ३ ॥

अद्यास्मिन्दिन उच्छंतीस्तमो विवासयन्त्यो मघोनीर्धनवत्य उषसो भोजान्
भोजयितृत्यजमानान् तेषां राधोदेयाय सोमादिधनदानाय चितयन्त । प्रज्ञाप-
यन्ति । अचित्रेऽचायनीये तमसो विमध्ये । अत्यन्तगाढांधकार इत्यर्थः । तत्र
पणयो वणिज इवादातारोऽवुध्यमानाः ससन्तु । स्वपन्तु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

कुवित्स देवीः सनयो नवो वा यामो बभूयादुषसो वो अद्य ।

येना नवग्वे अंगिरे दशग्वे सप्तास्ये रेवती रेवदूष ॥४॥

कुवित् । सः । देवीः । सनयः । नवः । वा । यामः । बभूयात् । उषसः । वः । अद्य ।

येन । नवऽग्वे । अंगिरे । दशऽग्वे । सप्तऽआस्ये । रेवतीः । रेवत् । उष ॥४॥

हे देवीर्द्योतमाना उषसो वो युष्मान् सनयः पुराणो नवो वा यामो गमन-
साधनः स रथोऽद्यास्मिन्यागदिने कुविद्बहुवारं बभूयात् । भवेत् । गच्छेदित्यर्थः ।
येन रथेन हे रेवतीर्धनवत्यो यूयं नवग्वे दशग्वे सप्तास्ये सप्तच्छंदोयुक्तमुखेऽंगि-
रेऽंगिरोगणे । तौ द्वौ तत्र येऽयंगिरसस्तेषां गणे । तथान्यत्र नवग्वो नु दशग्वो
अंगिरस्तमः । ऋग्वे० १०. ६२. ६. इति । रेवञ्जनवद्यथा भवति तथोष विभातं
कृतवत्यः ॥ वसेर्युच्छनकर्मणो लिङ्गमध्यमबहुवचनस्येदं रूपं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यूयं हि देवीर्ऋतयुग्भिश्चैः परिप्रयाथ भुवनानि सद्यः ।

प्रबोधयंतीरुषसः ससंतं द्विपाच्चतुष्पाच्चरथाय जीवं ॥५॥

यूयं । हि । देवीः । ऋतयुक्ऽभिः । अश्चैः । परिऽप्रयाथ । भुवनानि । सद्यः ।

प्रऽबोधयंतीः । उषसः । ससंतं । द्विऽपात् । चतुऽपात् । चरथाय । जीवं ॥५॥

हे देवीर्द्योतमाना उषसो यूयं हि खलु ऋतयुग्भिर्यज्ञगामिभिरश्चैर्भुवनानि
सद्यः परिप्रयाथ । परितः प्रकृष्टं गच्छथ । किं कुर्वत्यः । ससंतं स्वपंतं द्विपाच्च-
तुष्पान्मनुष्यगवादिलक्षणं जीवं चरथाय चरणाय गमनादिव्यवहाराय प्रबो-
धयंतीः प्रबोधयंत्यः सत्यः परिप्रयाथ ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

क्व स्विदासां कतमा पुराणी यया विधानां विदधुर्ऋभूणां ।

शुभं यच्छुभा उषसश्चरन्ति न वि ज्ञायन्ते सदृशीरजुर्याः ॥६॥

क्व । स्वित् । आसां । कतमा । पुराणी । यया । विऽधानां । विऽदधुः । ऋभूणां ।

शुभं । यत् । शुभाः । उषसः । चरन्ति । न । वि । ज्ञायन्ते । सऽदृशीः । अजुर्याः ॥६॥

आसामुपसां मध्ये क्व स्विदभूदद्य कतमा पुराणी पुरातनी । यया ऋभूणां
संबंधीनि विधाना चमसादिनिर्माणानि विदधुः अकुर्वन्नुभवः । यद्याश्चोपसः
शुभ्रा दीप्ताः शुभं चरन्ति शोभां दीप्तिं कुर्वन्ति ता अजुर्या अशीर्णा नित्यनूतना
न विज्ञायन्ते । यतः सहशीः सहश्यः सर्वेष्वपि दिवसेष्वेकरूपा अतोऽद्यतन्य
एता एताः पुराण्य इति न ज्ञायन्ते । उपासादृश्यं सहशीरद्य सहशीरिदु श्वः । ऋग्वे०
१. १२३. ८. । इत्यत्र प्रतिपादितं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ता घा ता भद्रा उषसः पुरासुरभिष्टिद्युम्ना ऋतजातसत्याः ।

यास्वीजानः शशमान उक्थैः स्तुवञ्छंसन्द्रविणं सद्य आप ॥ ७ ॥

ताः । घा । ताः । भद्राः । उषसः । पुरा । आसुः । अभिष्टिऽद्युम्नाः । ऋतजातऽसत्याः ।

यासु । ईजानः । शशमानः । उक्थैः । स्तुवन् । शंसन् । द्रविणं । सद्यः । आप ॥ ७ ॥

ता घ । घेति प्रसिद्धौ । ताः खलूपकारिण्यस्ता भद्राः कल्याण्यः स्तुत्या वा
उषसः पुरा पूर्वमासुः । अभवन् । अभिष्टिद्युम्नाः अभिगमनमात्रेण द्युम्नं धनं यासां
ताः । ऋतजातसत्याः । ऋतार्थं यज्ञार्थं जाताश्च ताः सत्याः सत्यफलाश्च तादृश्यः ।
यासूषः स्वीजानो यागं कुर्वाण उक्थैः शस्त्रैः शशमानः शंसमानः स्तुवन् सा-
मभिः स्तोत्रं निष्पादयन् शंसन् शस्त्राणि कुर्वन् द्रविणं धनं सद्य आप प्राप्नोति
ता भद्रा इति संबंधः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ता आ चरन्ति समना पुरस्तात्समानतः समना पप्रथानाः ।

ऋतस्य देवीः सदसो बुधाना गवां न सर्गा उषसो जरन्ते ॥ ८ ॥

ताः । आ । चरन्ति । समना । पुरस्तात् । समानतः । समना । पप्रथानाः ।

ऋतस्य । देवीः । सदसः । बुधानाः । गवां । न । सर्गाः । उषसः । जरन्ते ॥ ८ ॥

ता उषस आ सर्वतश्चरन्ति । समना सर्वतः समानाः पुरस्तात्पूर्वस्यां दिशि
समानतः समानाद्देशादंतरिक्षात्समना सर्वतः पप्रथानाः प्रथमाना ऋतस्य
यज्ञस्य सदसः सदः । तत्रत्यमृत्विग्धविरादिकमित्यर्थः । बुधाना बोधयन्त्यः ॥
अंतर्भावितार्थोऽयं ॥ एवं महानुभावा उषसो जरन्ते । स्तूयन्ते । गवां सर्गा न

उदकानां सृष्टय इव । गवां सर्गा न रश्मयः । ऋग्वे० ४. ५२. ५. । इति हि श्रुतं ।
ता यथा सर्वत्र प्रसंगादुपकारत्वाच्च स्तूयन्ते तद्वत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

ता इन्वे३व सम॒ना सम॒ानीरमी॑तवर्णा उ॒षस॑श्चरन्ति ।

गू॒हंती॑रभ्व॒मसि॑तं रु॒शद्भिः॑ शु॒क्रास्त॒नूभिः॑ शुच॒यो रु॒चा॒नाः ॥ ९ ॥

ताः । इत् । नु । ए॒व । सम॒ना । सम॒ानीः । अमी॑तऽवर्णाः । उ॒षसः॑ । च॒रन्ति॑ ।

गू॒हंतीः॑ । अ॒भ्वं । अ॒सि॒तं । रु॒शत्ऽभिः॑ । शु॒क्राः । त॒नूभिः॑ । शुच॒यः । रु॒चा॒नाः ॥ ९ ॥

ता एवोषसः । इदिति पूरणः । नु अद्य समना समानाः । एकधेत्यर्थः । समा-
नीरेकरूपा अमीतवर्णा अहिंसितवर्णा अपरिमितवर्णा वा उषसश्चरन्ति सर्वतः ।
किं कुर्वत्यः । अभ्वं । महन्नामैतत् । अतिमहदसितं कृष्णं रूपं गूहंतीर्गोपयंत्यो
रुशद्भी रोचमानैस्तनूभिः स्वशरीरैः शुक्रा दीप्ताः शुचयः शुद्धा रुचाना रोच-
माना रोचयंत्यो वा ॥

॥ अथ दशमी ॥

र॒यिं दि॒वो दु॒हित॑रो विभा॒तीः प्र॒जावं॑तं य॒च्छता॒स्मासु॑ दे॒वीः ।

स्यो॒नादा॑ वः प्र॒तिबु॒ध्यमा॑नाः सु॒वीर्य॑स्य प॒तयः॑ स्याम ॥ १० ॥

र॒यिं । दि॒वः । दु॒हित॑रः । वि॒ऽभा॒तीः । प्र॒जाऽवं॑तं । य॒च्छत॑ । अ॒स्मासु॑ । दे॒वीः ।

स्यो॒नात् । आ । वः । प्र॒तिऽबु॒ध्यमा॑नाः । सु॒ऽवीर्य॑स्य । प॒तयः॑ । स्या॒म ॥ १० ॥

हे दिवो दुहितरो द्योतमानस्यादित्यस्य दुहितृस्थानीया विभातीर्विभात्यो वि-
शेषेण भानं कुर्वत्योऽस्मासु प्रजावंतं रयिं पुत्राद्युपेतं धनं यच्छत । दत्त । हे
देवीर्देव्यः स्योनात्सुखान्निमित्तभूताद्वो युष्मान् प्रतिबुध्यमानाः प्रतिबोधयंतो वयं
सुवीर्यस्य पतयः स्याम । पुत्रादिसहितस्य धनस्य पालका भवेम ॥

तद्वो दिव इति व्युष्टायां जपेत् ॥

॥ एकादशी ॥

तद्वो॑ दिवो दुहितरो विभा॒तीरु॒पं ब्रु॒व उ॒षसो॑ य॒ज्ञकै॑तुः ।

वयं॑ स्या॒म य॒ज्ञसो॑ जने॒षु तद्यौ॑श्च ध॒त्तां पृ॒थि॒वी च॑ दे॒वी ॥ ११ ॥

तत् । वः । दिवः । दुहितरः । विऽभातीः । उप । ब्रुवे । उपसः । यज्ञऽकेतुः ।

वयं । स्याम । यशसः । जनेषु । तत् । द्यौः । च । धत्तां । पृथिवी । च । देवी ॥ ११ ॥

हे दिवो दुहितरो हे उपसो विभातीर्वो युष्मान् तदुत्तरार्द्धप्रथमपादेन वक्ष्य-
माणं फलं यज्ञकेतुः । यज्ञ एव केतुः प्रज्ञापको यस्य तादृशोऽहमुप ब्रुवे । उपेत्य
ब्रवीमि । अथ बहुवदुच्यते । वयं स्तुवंतो जनेष्वस्मत्समानेषु मध्ये यशसः कीर्त्त-
रक्षस्य वा स्वामिनः स्याम । तद्यशो द्यौः पृथिवी च देवी धत्तां । धारयतां ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे द्वितीयो वर्गः ॥

प्रति येति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं गायत्रमुषोदेवताकं । प्रति या सप्त गायत्रमि-
त्यनुक्रमणिका । प्रातरनुवाक उपस्ये ऋतौ गायत्रच्छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं शस्यं
अथोषस्यः प्रति या सूनरी । आ० ४. १४. । इति हि सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति या सूनरी जनीं व्युच्छंती परि स्वसुः । दिवो अदर्शि दुहिता ॥ १ ॥

प्रति । स्या । सूनरी । जनी । विऽउच्छंती । परि । स्वसुः । दिवः । अदर्शि । दुहिता ॥ १ ॥

स्या सा संस्तूयमाना सूनरी सुष्ठु प्राणिनां नेत्री जनी जनयित्री फलानां
स्वसुः स्वसृस्थानीयाया रात्रेः परि उपरिभागे रात्रिपर्यवसानकाले व्युच्छंती
तमो विवासयंती । स्वसा स्वप्ने ज्यायस्यै । ऋग्वे० १. १२४. ८. । इत्युक्तं । दिवो
द्योतमानस्यादित्यस्य दुहितोषाः प्रत्यदर्शि । प्रतिदृश्यते सर्वैः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अश्वेव चित्रारूषी माता गवामृतावरी । सखाभूदश्विनोरूषाः ॥ २ ॥

अश्वोऽइव । चित्रा । अरूषी । माता । गवां । ऋतऽवरी । सखा । अभूत् । अश्विनोः ।

उषाः ॥ २ ॥

अश्वेव चित्रा चायनीयारूषी रोचमाना गवां रश्मीनां माता निर्मात्री
ऋतावरी यज्ञवत्युषा अश्विनोः सखा समानख्याना सह स्तूयमानाभूत् । भवति ।
अश्विनोरूषसा सह स्तूयमानत्वात्सखित्वं परस्परं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उ॒त स॒खास्य॑स्वि॒नो॒रु॒त मा॒ता ग॒वा॑म॒सि । उ॒तो॒षो॒ वस्व॑ ई॒शि॒षे ॥३॥

उ॒त। स॒खा। अ॒सि। अ॒श्वि॒नोः। उ॒त। मा॒ता। ग॒वा॑। अ॒सि। उ॒त। उ॒षः। वस्वः। ई॒शि॒षे ॥३॥

उतापि चाश्विनोः सखासि । उतापि च गवां रश्मीनां मातासि । उतापि च हे उषो वस्वो धनस्येशिषे । ईश्वरा भवसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

या॒व॒यद्द्वेष॑सं॒ त्वा चि॒क्वि॒त्सू॒नृ॒ता॒व॒रि । प्र॒ति॒ स्तो॒मैर॒भु॒त्स॒हि ॥४॥

या॒व॒यत् ऽद्वेष॑सं॒ त्वा । चि॒क्वि॒त् । सू॒नृ॒ता॒व॒रि । प्र॒ति । स्तो॒मैः । अ॒भु॒त्स॒हि ॥४॥

यावयद्द्वेषसं । यवयंतो वियुज्यमाना द्वेषांसि द्वेषारो यस्यास्तादृशी पृथक्क्रियंते द्वेषांस्यनयेति वा । रात्रौ हननायोद्युक्ता द्वेषिण उषःकाले हि पलायंते । तादृशी चिक्वित् ज्ञापयंती त्वा त्वां सूनृतावरि । सूनृतेति वाङ्माम । तद्वति देवि स्तोमैः स्तुतिभिः प्रत्यभुत्सहि । प्रतिबोधयामः । स्तुम इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र॒ति॒ भ॒द्रा अ॒ह॒क्ष॒त॒ ग॒वा॑ स॒र्गा न र॒श्म॒यः । ओ॒षा अ॒प्रा उ॒रु ज॒यः ॥५॥

प्र॒ति॒। भ॒द्राः। अ॒ह॒क्ष॒त॒। ग॒वा॑। स॒र्गाः। न। र॒श्म॒यः। ओ॒षा। उ॒षाः। अ॒प्राः। उ॒रु। ज॒यः ॥५॥

भद्राः स्तुत्या रश्मयः प्रत्यहक्षत । प्रतिदृश्यंते । गवामुदकानां सर्गा न वर्षधारा इवेयमुषा उरु जयो महत्तेज आप्राः । आपूरयत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ॒प॒प्रु॒षी॑ वि॒भा॒व॒रि॒ व्या॒व॒ज्यो॒ति॒षा॒ त॒मः । उ॒षो॒ अ॒नु॒ स्व॒धा॒म॒व ॥६॥

आ॒प॒प्रु॒षी॑। वि॒भा॒व॒रि॒। व्या॒व॒। ज्यो॒ति॒षा॒। त॒मः। उ॒षः। अ॒नु॒। स्व॒धा॒। अ॒व॒॥६॥

हे विभावरि विभावत्युषस्त्वमापप्रुष्यापूरयंती तेजसा जगत् ज्योतिषा तेजसा तमोऽंधकारं व्यावः । व्यावृणोः । किंच अनु पश्चात् स्वधां हविलक्ष्णमन्नमव । रक्ष ॥

आ द्यां तनोषीत्येषा देवानां हविःषूषसोऽनुवाक्या । सूचितं च । आ द्यां तनोषि रश्मिभिरावहंती पोष्या वार्याणि । आ० १. १६. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

आ द्यां तनोपि रश्मभिरांतरिक्षमुरु प्रियं । उपः शुक्लेण शोचिषा ॥ ७ ॥

आ। द्यां। तनोपि। रश्मिऽभिः। आ। अंतरिक्षं। उरु। प्रियं। उपः। शुक्लेण। शोचिषा ॥ ७ ॥

हे उपो रश्मिभिर्द्या दिवमातनोपि । उरु विस्तीर्णं प्रियमंतरिक्षं रश्मभिरा-
तनोपि । शुक्लेण दीप्तेन शोचिषा प्रकाशेन युक्ता सत्येवं करोषि ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥

तद्देवस्येति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं जागतं सावित्रं । तथा चानु-
क्रम्यते । तद्देवस्य सावित्रं तु जागतमिति ॥ आभिष्वविके तृतीयेऽहनि वैश्वदे-
वशस्त्रे सावित्रनिविज्ञानमिदं । तथा च सूचितं । तद्देवस्य घृतेन द्यावापृथिवी
इति तिस्रः । आ० ७. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तद्देवस्य सवितुर्वार्यं महद्वृणीमहे असुरस्य प्रचेतसः ।

छर्दिर्येन दाश्रुषे यच्छति त्मना तन्नो महौ उदयान्देवो अक्नुभिः ॥ १ ॥

तत् । देवस्य । सवितुः । वार्यं । महत् । वृणीमहे । असुरस्य । प्रचेतसः ।

छर्दिः । येन । दाश्रुषे । यच्छति । त्मना । तत् । नः । महान् । उत् । अयान् । देवः ।

अक्नुऽभिः ॥ १ ॥

सवितुः प्रेरकस्य देवस्य वार्यं वरणीयं महत्पूज्यं तद्धनं वृणीमहे । प्रार्थयामः ।
असुरस्य । असुर्वलं । तद्धतः प्रचेतसः प्रकृष्टमतेः । देवस्येति संबंधः । येन धनेन
युक्तः सन् छर्दिः । गृहनामैतत् । गृहोपलक्षितं धनजातं दाश्रुषे हविर्देवते
यजमानाय त्मनात्मनैव यच्छति तच्छर्दिर्महान्देवः सविताक्नुभी रात्रिभिः ।
एतदह्नामप्युपलक्षणं । सर्वैर्दिवसैः सर्वेषु दिवसेषु नोऽस्माकमुदयान् । उद्यच्छतु ।
करोत्वित्यर्थः । यद्वा छर्दिरिति तेजोनाम । तत्तेज उद्यच्छत्विति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दिवो धर्ता भुवनस्य प्रजापतिः पिशंगं द्रापिं प्रति मुंचते कविः ।

विचक्षुणः प्रथयन्नापूणन्नुर्वजीजनत्सविता सुस्रमुक्थ्य ॥ २ ॥

दिवः । धर्ता । भुवनस्य । प्रजाऽपतिः । पिशंगं । द्रापिं । प्रति । मुंचते । कविः ।
विऽचक्षणः । प्रथयन् । आऽपृणन् । उरु । अजीजनत् । सविता । सुम्नं । उक्थ्यं ॥ २ ॥

दिवो द्युलोकस्य धर्ता धारकः । न केवलं दिव एव अपि तु भुवनस्य कृत्स्नस्यापि लोकस्य धर्ता प्रजापतिः प्रजानां प्रकाशवृद्ध्यादिना पालयिता कविः प्राज्ञो देवः पिशंगं द्रापिं हिरण्मयं कवचं प्रतिमुंचते । आच्छादयति प्रत्युदयं । विचक्षणो विविधं द्रष्टा स एव देवः प्रथयन् प्रख्यापयन् तेज आपृणन्नापूरयन् परित उरु प्रभूतं सुम्नं सुखमुक्थ्यं स्तुत्यमजीजनत् । उत्पादयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आप्रा रजांसि दिव्यानि पार्थिवा श्लोकं देवः कृणुते स्वाय धर्मणे ।

प्र बाहू अस्माकसविता सवीमनि निवेशयन् प्रसुवन् अक्तुभिर्जगत् ॥ ३ ॥

आ । अप्राः । रजांसि । दिव्यानि । पार्थिवा । श्लोकं । देवः । कृणुते । स्वाय । धर्मणे ।

प्र । बाहू इति । अस्माक् । सविता । सवीमनि । निऽवेशयन् । प्रऽसुवन् । अक्तुऽभिः ।

जगत् ॥ ३ ॥

अयं देवः सविता दिव्यानि द्युसंबन्धीनि पार्थिवा पार्थिवानि रजांसि लोकान् । तिस्रः खलु द्यावः पृथिव्यश्च । तिस्रो भूमीर्धारयन् चीरुत द्यून् । अग्वे० २. २७. ८. । इति हि श्रुतं । आप्राः । आपूरयति स्वाभिर्भाभिर्देवः । स्वाय धर्मणे स्वकीयाय धारणाय श्लोकं प्रशस्तिं कृणुते । करोति । सविता सवीमनि प्रसवेऽनुज्ञायां निमित्तायां बाहू स्वीयौ प्रास्माक् । प्रसृजति । प्रसारयतीत्यर्थः । किं कुर्वन् । अक्तुभिः कांतिभिर्जगन्निवेशयन् स्वस्वकार्ये स्थापयन् प्रसुवन् प्रेरयन् । अथवा अक्तुभिरिति रात्रिनाम । तदुपलक्षितैः सर्वैर्वासरैः सर्वेष्वपि दिनेष्वेवं करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अदाभ्यो भुवनानि प्रचाकशद्भुतानि देवः सविताभि रक्षते ।

प्रासाग्बाहू भुवनस्य प्रजाभ्यो धृतव्रतो महो अज्मस्य राजति ॥ ४ ॥

अदाभ्यः । भुवनानि । प्रऽचाकशत् । व्रतानि । देवः । सविता । अभि । रक्षते ।

प्र । अस्माक् । बाहू इति । भुवनस्य । प्रऽजाभ्यः । धृतऽव्रतः । महः । अज्मस्य । राजति ॥ ४ ॥

सविता देवोऽदाभ्योऽन्यैरहिंसितः सन् भुवनानि प्रचाकशत् दीपयन् व्रतानि कर्माणि प्राणिनामभिरक्षते । भुवनस्य लोकस्य प्रजाभ्यस्तत्रत्याभ्यो वाहू स्वीयी प्राप्ताक् । प्रसारयति । स्वस्वकर्मणेऽनुजानातीत्यर्थः । सर्वव्यापाराणां सूर्याधीनत्वात् । सविता वै प्रसवानामीश इति हि श्रुतिः । धृतव्रतो धृतकर्मा स तथा कुर्वन् महो महतोऽज्मस्य जगतो राजति । ईश्वरो भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

चिरंतरिक्षं सविता महित्वना ची रजांसि परिभूस्त्रीणि रोचना ।

तिस्रो दिवः पृथिवीस्त्रिभू इन्वति त्रिभिर्व्रतैरभि नो रक्षति त्मना ॥ ५ ॥

त्रिः । अंतरिक्षं । सविता । महिऽत्वना । ची । रजांसि । परिऽभूः । चीणि । रोचना ।

तिस्रः । दिवः । पृथिवीः । तिस्रः । इन्वति । त्रिऽभिः । व्रतैः । अभि । नः । रक्षति । त्मना ॥ ५ ॥

अयं सविता त्रिस्त्रिभेदमंतरिक्षं । अंतरा क्षांतं भवति जगदित्यंतरिक्षं । परिभूः परिभविता सन् महित्वना महित्वेनेन्वति । व्याप्नोति । वायुविद्युद्वरुणाख्यास्त्रयो लोका अंतरिक्षभेदाः स वायुलोकं स वरुणलोकमित्यादिश्रुतेः । ची रजांसि रंजनात्मकानि चीणि क्षित्यंतरिक्षद्युलक्षणान् चीन् लोकानिन्वति । पूर्वमंतरिक्षस्यैवावांतरभेद उक्त इह तु सामान्याकारेणेत्यपुनरुक्तिः । चीणि रोचना रोचनानि रोचमानानग्निवायादित्यानुक्तस्थानत्रयस्वामित्वेनेन्वति । पूर्वमंतरिक्षस्यैवावांतरभेद उक्तः । अथ द्युपृथिव्योरवांतरभेद उच्यते । तिस्रो दिव इन्द्रप्रजापति-सत्याख्यान् चीन् लोकानिन्वति । तथा तिस्रः पृथिवीरिन्वति । क्षित्यवांतरभेदान् लोकानिन्वति । एवं सर्वत्र व्याप्नो देवस्त्रिभिर्व्रतैः कर्मभिरुणवर्षहिमाख्यैर्नोऽस्मान् त्मनात्मनैव स्वीयानुग्रहबुद्धैवाभिरक्षति । अभिरक्षतु । परिपालयतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

बृहत्सुम्नः प्रसवीता निवेशनो जगतः स्थातुरुभयस्य यो वशी ।

स नो देवः सविता शर्म यच्छत्वस्मे क्षयाय त्रिवरुथमंहसः ॥ ६ ॥

बृहत्ऽसुम्नः । प्रऽसविता । निऽवेशनः । जगतः । स्थातुः । उभयस्य । यः । वशी ।

सः । नः । देवः । सविता । शर्म । यच्छतु । अस्मे इति । क्षयाय । त्रिऽवरुथं । अंहसः ॥ ६ ॥

यो बृहत्सुम्नः प्रभूतधनः प्रभूतसुखो वा प्रसविता प्रकर्षेणानुज्ञाता कर्मणां निवेशनः सर्वैर्गन्तव्यः । जगतो जंगमस्य स्थातुः स्थावरस्योभयस्य यो वशी स महान् सविता देवो नोऽस्मभ्यं शर्म सुखं यच्छतु । कीदृशं शर्म । त्रिवरूथं । चीणि वरूथानि गृहाणि स्थानानि क्षित्यादीनि यस्य तत्तादृशं । अस्मे अस्माक-
मंहसः पापस्य क्षयाय भवत्विति शेषः ॥

राजक्रय आगन्देव इत्येषानुवचनीया । सूत्रितं च । आगन्देव ऋतुभिर्वर्धतु क्षयमित्यर्द्धं च आरमेत् । आ० ४. ४. इति ॥

॥ सैषा सप्रमी ॥

आगन्देव ऋतुभिर्वर्धतु क्षयं दधातु नः सविता सुप्रजामिषं ।

स नः क्षपाभिरहभिश्च जिन्वतु प्रजावंतं रयिमस्मे समिन्वतु ॥ ७ ॥

आ । अगन् । देवः । ऋतुऽभिः । वर्धतु । क्षयं । दधातु । नः । सविता । सुऽप्रजां । इषं ।

सः । नः । क्षपाभिः । अहऽभिः । च । जिन्वतु । प्रजाऽवंतं । रयिं । अस्मे इति । सं । इन्वतु ॥ ७ ॥

देवः सविता ऋतुभिः सहागन् । आगच्छतु ॥ गमेर्लङि रूपं ॥ किञ्च क्षयं गृहं वर्धतु । वर्धयतु । नोऽस्माकं सुप्रजां शोभनपुत्राद्युपेतमिषमन्नं दधातु । ददातु । स एव नोऽस्मान् क्षपाभी रात्रिभिरहभिश्च । सर्वेषु दिनेष्वित्यर्थः । जिन्वतु । प्रीणयतु धनानि । अस्मे अस्मासु प्रजावंतं रयिं समिन्वतु । व्याप्नोतु । प्रापयत्वित्यर्थः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥

अभूहेव इति षट्च नवमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं सावित्रं । अन्त्या त्रिष्टुप् शिष्टा-
स्त्रिष्टुवंतपरिभाषया जगत्यः । तथा चानुक्रमणिका । अभूहेवः षट् त्रिष्टुवंतमिति ॥
अग्निष्टोमे वैश्वदेवशस्त्रे सावित्रनिविज्ञानमिदं । तथा च सूत्रं । अभूहेव एकया च
दशभिश्च स्वभूते । आ० ५. १८. इति ॥ आद्या सावित्रयहस्यानुवाक्या । तथा च सूत्रं ।
सावित्रेण ग्रहेण चरन्त्यभूहेवः सविता वंद्यो नु नः । आ० ५. १८. इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

अभूहेवः सविता वंद्यो नु न इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः ।

वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत् ॥ १ ॥

अभूत् । देवः । सविता । वंद्यः । नु । नः । इदानीं । अहः । उपऽवाच्यः । नृऽभिः ।
वि । यः । रत्ना । भजति । मानवेभ्यः । श्रेष्ठं । नः । अत्र । द्रविणं । यथा । दधत् ॥ १ ॥

स सविता देवोऽभूत् । प्रादुरासीत् । अतो नु क्षिप्रमेव नोऽस्माकं वंद्यो
वंदनीयो भवति । इदानीं यागकालेऽहस्तृतीयसवने नृभिरस्मदीयेर्होतृभिरुप-
वाच्यः स्तुत्यो भवति । यो देवो मानवेभ्यो मनोरपत्येभ्यो यजमानेभ्यस्तेषामर्थाय
रत्ना रमणीयानि धनानि विभजति स देवः श्रेष्ठं प्रशस्यं द्रविणं गवादिलक्षणं
धनं नोऽस्मभ्यमत्रास्मिन्कर्मणि यथा दधत् । दद्यादित्यर्थः । तथा वंद्य उप-
वाच्यश्चाभूदिति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवेभ्यो हि प्रथमं यज्ञियेभ्योऽमृतत्वं सुवसिं भागमुत्तमं ।
आदिह्यमानं सवितर्यूर्णुषेऽनूचीना जीविता मानुषेभ्यः ॥ २ ॥
देवेभ्यः । हि । प्रथमं । यज्ञियेभ्यः । अमृतत्वं । सुवसिं । भागं । उत्तमं ।
आत् । इत् । दामानं । सवितः । वि । ऊर्णुषे । अनूचीना । जीविता । मानुषेभ्यः ॥ २ ॥

प्रथमं देवेभ्यो हि । हिशब्दः प्रसिद्धौ । देवेभ्यो यज्ञियेभ्यो यज्ञार्हेभ्योऽमृतत्वं
तत्साधनमुत्तममुत्कृष्टतमं भागं सोमादिलक्षणं सुवसि । अनुजानासि । आदिद-
नंतरमेव दामानं हविषां दातारं हे सवितर्यूर्णुषे । प्रकाशयसि । मानुषेभ्यो
यजमानेभ्यो जीविता जीवितान्यनूचीनानुक्रमयुक्तानि । पितृपुत्रपौत्रा इत्यनु-
क्रमः । ईदृशानि जीवितानि पश्चाद्गूर्णुषे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अचिंती यच्चकृमा दैव्ये जने दीनैर्दक्षैः प्रभूती पुरुषत्वता ।
देवेषु च सवितर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः ॥ ३ ॥
अचिंती । यत् । चकृम । दैव्ये । जने । दीनैः । दक्षैः । प्रऽभूती । पुरुषत्वता ।
देवेषु । च । सवितः । मानुषेषु । च । त्वं । नः । अत्र । सुवतात् । अनागसः ॥ ३ ॥

हे सवितर्वयमचिंती अप्रज्ञया दैव्ये जने देवे त्वयि दीनैर्दुर्बलैः पुत्रादिभिर्ज्ञे-
त्विग्भिर्वा तथा दक्षैः प्रवृद्धैर्वा तैः प्रभूती प्रभूत्या । ऐश्वर्यमदेनेति यावत् । पुरुष-

त्वता पुरुषवत्तया च यदागश्चकृम । न केवलं त्वय्येव कृतमपि तु देवेष्वन्येषु
मानुषेषु चाज्ञानादिभिर्यच्चकृम नः कृतवतोऽस्मान् त्वमत्रास्मिन्कर्मण्यनागसः
सुवतात् । अनुजानीहि ॥

देवसुवां हविःषु सवितुः सत्यप्रसवस्य न प्रमिय इति याज्या । सूचितं च ।
न प्रमिये सवितुर्दैव्यस्य तद्बृहस्पते प्रथमं । आ० ४. ११. इति ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

न प्रमिये सवितुर्दैव्यस्य तद्यथा विश्वं भुवनं धारयिष्यति ।

यत्पृथिव्या वरिमन्ना स्वंगुरिर्वर्षेन्दिवः सुवति सत्यमस्य तत् ॥४॥

न । प्रमिये । सवितुः । दैव्यस्य । तत् । यथा । विश्वं । भुवनं । धारयिष्यति ।

यत् । पृथिव्याः । वरिमन् । आ । सुऽअंगुरिः । वर्षेन् । दिवः । सुवति । सत्यं ।

अस्य । तत् ॥ ४ ॥

सवितुर्दैव्यस्य देवस्य तत्कर्म न प्रमिये । न प्रमीयेत । न प्रहिंस्येत । हिंसाहं
न भवतीत्यर्थः ॥ कृत्यार्थे केन्प्रत्ययः ॥ यद्वा दैव्यस्येत्यधिकरणे षष्ठी । सा च
कर्माणां । दैव्यं कर्मेत्यर्थः । कथमहिंस्यमित्यत आह । यथा विश्वं भुवनं धार-
यिष्यति धारयति । विश्वधारणरूपं यत्कर्मास्ति तन्न प्रमिये । तथा स्वंगुरिः
शोभनांगुल्युपलक्षितहस्तो यत् यः पृथिव्या वरिमन्ना । आकारश्चार्थः । भूम्या
उरुत्वे च सुवति । तथा दिवो द्युलोकस्य वर्षेन्नुरुत्वे च सुवति अस्य देवस्य
तदुक्तं कर्म सत्यमबाध्यमिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रज्येष्ठान्बृहद्भ्यः पर्वतेभ्यः क्षयाँ एभ्यः सुवसि पस्त्यावतः ।

यथायथा पतयंतो वियेमिर एवैव तस्युः सवितः सुवायं ते ॥५॥

इंद्रऽज्येष्ठान् । बृहत्ऽभ्यः । पर्वतेभ्यः । क्षयान् । एभ्यः । सुवसि । पस्त्यऽवतः ।

यथाऽयथा । पतयंतः । विऽयेमिरे । एव । एव । तस्युः । सवितरिति । सुवायं । ते ॥ ५ ॥

हे सवितरिंद्रज्येष्ठान् । इंद्रः परमैश्वर्ययुक्तस्त्वमेवेन्द्रो वा ज्येष्ठो ज्यायान् पूज्यो
येषां ते तादृशाः । तानस्मान्बृहद्भ्यो महद्भ्यः पर्वतेभ्योऽप्यधिकान् सुवसि । प्रेरयसि ।
किंच एभ्यो यजमानेभ्यः पस्त्यावतो गृहवतः क्षयान्निवासान् ग्रामनगरादीन्

सुवसि । प्रेरयसि । यथा यथा पतयंतो गच्छंतस्त्वां वियेमिरे विनियम्यंते त्वया ते
तव सवायानुज्ञाया एवैवमेव नियमनमनतिक्रम्य तस्युः । तिष्ठन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ये ते चिरहन्सवितः सवासो दिवेदिवे सौभगमासुवन्ति ।

इंद्रो द्यावापृथिवी सिंधुरङ्गिरादित्यैर्नो अदितिः शर्म यंसत् ॥ ६ ॥

ये । ते । चिः । अहन् । सवितरिति । सवासः । दिवेऽदिवे । सौभगं । आऽसुवन्ति ।

इंद्रः । द्यावापृथिवी इति । सिंधुः । अत्ऽभिः । आदित्यैः । नः । अदितिः । शर्म । यंसत् ॥ ६ ॥

ये यजमाना हे सवितस्ते त्वदर्थं सवासः सवाः सोमाः । द्वितीयार्थे प्रथमा ।
सोमान् । यद्वा सवासः सवनानि प्रातरादीनि प्रति चिरहन्निभिषुण्वन्ति । न
केवलमेकस्मिन्नेवाहनि सवनत्रयेषु अपि तु दिवे दिवे प्रतिदिनं सौभगं सौभा-
ग्यजनकमासुवन्ति अभिषुण्वन्ति तेभ्यो नोऽस्मभ्यमिन्द्रः शर्म यंसत् । यच्छतु ।
द्यावापृथिव्यौ चाङ्गिर्विशिष्टा सिंधुः सिन्ध्वभिमानिदेवता चादित्यैः सहितादितिश्च
शर्म यंसत् । सावित्रे सूक्तं इंद्रादीनां निपातमुक्त्वा तेषां प्रार्थना न विरुध्यते ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पंचमो वर्गः ॥

को वस्त्रातेति दशर्चं दशमं सूक्तं वामदेवस्यार्धं विश्वदेवदेवताकं । अष्टम्या-
द्यास्तिस्रो गायत्र्यः शिष्टा अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रम्यते । को
वो दश वैश्वदेवं त्रिगायत्र्यंतं त्विति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

को वस्त्राता वसवः को वरूता द्यावाभूमी अदिते चासीथां नः ।

सहीयसो वरुण मित्र मर्तात्को वोऽध्वरे वरिवो धाति देवाः ॥ १ ॥

कः । वः । चाता । वसवः । कः । वरूता । द्यावाभूमी इति । अदिते । चासीथां । नः ।

सहीयसः । वरुण । मित्र । मर्तात् । कः । वः । अध्वरे । वरिवः । धाति । देवाः ॥ १ ॥

हे वसवः सर्वस्य वासयितारो देवा वो युष्मान् कस्त्रातास्ति । यतो यूयं वस-
वोऽत इत्यभिप्रायः । कश्च वरूता संभक्तास्ति । यद्वा वो युष्माकं मध्ये कस्त्राता
रक्षको देवः कश्च वरूता वारयिता दुःखानां वरणीयो वा भवति । हे द्यावा-
भूमी नोऽस्मान् चासीथां । रक्षतं । हे अदिते अखंडनीये । एतदपि द्यावा-

भूम्योर्विशेषणं । संख्याव्यत्ययः । यदीदं पृथग्देवतामंत्रणं स्यात् तर्हि निघातो न स्यात् । आमंत्रितं पूर्वमविद्यमानवदिति पूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैव पादादि-
त्वात् । अदिते मित्र वरुणोत् मृळ । ऋग्वे० २. २७. १४. । इति आदित्या रुद्रा वसवः
सुदानवः । ऋग्वे० १०. ६६. १२. । इतिवत् । तस्यैव विशेषणत्वे समानाधिकरण
इति सामानाधिकरण्यात् अग्रे पावक रोचिषा । ऋग्वे० ५. २६. १. । इतिवत् अस्य
निघातः सिध्यति । तस्मात् द्यावाभूमी इत्येतस्य विशेषणं । हे वरुण हे मित्र
युवां सहीयसो मर्तादभिभवितुर्मनुष्यात् नस्त्रासीथां । हे देवा वो युष्माकमध्वरे
यागे को वरिवो धनं धाति । ददाति । यद्वा वो युष्माकं मध्ये को वरिवो
धाति । धारयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र ये धामानि पूर्याण्यर्चान्वि यदुच्छान्वियोतारो अमूराः ।

विधातारो वि ते दधुरजसा ऋतधीतयो रुरुचंत दस्माः ॥ २ ॥

प्र । ये । धामानि । पूर्याणि । अर्चान् । वि । यत् । उच्छान् । विऽयोतारः । अमूराः ।

विऽधातारः । वि । ते । दधुः । अजसाः । ऋतऽधीतयः । रुरुचंत । दस्माः ॥ २ ॥

ये देवाः पूर्याणि पुरातनानि धामानि स्थानानि वा प्राचीन् अर्चन्ति
प्रयच्छन्ति स्तोतृभ्यः । यत् ये च वियोतारो दुःखानाममिश्रयितारोऽमूरा अमूढा
व्युच्छान् व्युच्छन्ति तमो विवासयन्ति देवाः ते विधातारः फलानां कर्तारोऽजसा
नित्या विदधुः । कुर्वन्त्यभिमतं । किंच ऋतधीतयः सत्यकर्माणो दस्मा दर्शनीयास्ते
रुरुचन्त । रोचन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र पस्त्याऽमदिति सिंधुमकैः स्वस्तिमीळे सख्याय देवी ।

उभे यथा नो अहनी निपात उषासानक्ता करतामदब्धे ॥ ३ ॥

प्र । पस्त्यां । अदिति । सिंधुं । अकैः । स्वस्तिं । ईळे । सख्याय । देवी ।

उभे इति । यथा । नः । अहनी इति । निऽपातः । उषासानक्ता । कर्ता । अदब्धे इति ॥ ३ ॥

पस्त्यां सर्वैर्गतव्यामदिति मदीनां देवमातरं तां देवी सिंधुं स्यंदनशीलां नद्य-
भिमानिदेवी स्वस्तिं सुखनिवासामेतन्नमिकां देवी सख्यायानुकूल्यायाकैर्मन्त्रै-

रीळे । स्तौमि । उमे अहनी द्यावापृथिव्यौ यथा नोऽस्मान्निपातः नितरां पातः
तथा स्तौमि । उपासानक्ताहोरात्राभिमानिदेवते अदव्ये अदंभनीये करतां ।
अभिमतमिति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अर्यमा वरुणश्चेति पंथांमिषस्पतिः सुवितं गातुमग्निः ।

इन्द्राविष्णू नृवदु षु स्तवाना शर्म नो यंतममवद्वरुणं ॥ ४ ॥

वि । अर्यमा । वरुणः । चेति । पंथां । इषः । पतिः । सुवितं । गातुं । अग्निः ।

इन्द्राविष्णू इति । नृऽवत् । ऊं इति । सु । स्तवाना । शर्म । नः । यंतं । अमऽवत् । वरुणं ॥ ४ ॥

अर्यमा देवोऽस्माकं पंथां यज्ञादिमार्गे विचेति । ज्ञापयति । तथा वरुणो
विचेति । इषोऽन्नस्य हविलक्ष्यणस्य पतिः पालकोऽग्निः सुवितं सुखकरं गातुं
गमनं मार्गे वा स्वर्गादेर्विचेति । इन्द्राविष्णू सु सुष्ठु स्तवाना स्तूयमानौ नृवन्म-
नुषवन्मनुष्योपेतं वरुणं वरणीयममवद्वलोपेतं शर्म गृहं सुखं वा नोऽस्माकं
यंतं । यच्छतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ पर्वतस्य मरुतामवांसि देवस्य चातुरत्रि भगस्य ।

पात्पतिर्जन्यादंहसो नो मित्रो मित्रियादुत न उरुथेत् ॥ ५ ॥

आ । पर्वतस्य । मरुतां । अवांसि । देवस्य । चातुः । अत्रि । भगस्य ।

पात् । पतिः । जन्यात् । अंहसः । नः । मित्रः । मित्रियात् । उत । नः । उरुथेत् ॥ ५ ॥

पर्वतस्येन्द्रसखस्यैतन्नामकस्य देवस्य मरुतां च चातू रक्षकस्य भगस्य देवस्य
चावांसि रक्षणान्यात्रि । आवृणे । किंच पतिर्वरुणो देवो जन्याज्जनसंबन्धादंहसः
पापात् नोऽस्मान्पात् । पातु । रक्षतु । उतापि च मित्रश्च मित्रियात् मित्र-
भावेन न उरुथेत् । रक्षतु ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू रौदसी अहिना बुध्येन स्तुवीत देवी अथेभिरिष्टैः ।

समुद्रं न संचरणे सनिथवो घर्मस्वरसो नद्योऽप्यं व्रन् ॥ ६ ॥

नु । रोदसी इति । अहिना । बुध्येन । स्तुवीत । देवी इति । अर्थेभिः । इष्टैः ।
समुद्रं । न । संऽचरणे । सनिषवः । घर्मऽस्वरसः । नद्यः । अप । व्रन् ॥ ६ ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युवामहिना बुध्येनाहिवुध्यनामकेन देवेन सह नु
क्षिप्रमथेभिरापनीयैरिष्टैः कामैर्निमित्तभूतैः स्तुवीत । स्तुवे । सनिषवो धनानां
संभक्तुमिच्छन्तः संचरणे संचाराय समुद्रमध्यगमनाय समुद्रमिव । तं यथा स्तुवंति
तद्वत् । यस्मादेते देवा घर्मस्वरसो दीप्रध्वनयो नद्यो नदीरपव्रन् अपवृण्वंतीति
परोक्ष इव । अथवा ते देवा नदीरपवृण्वन्त्वित्याशीः । तस्मात् स्तुव इति संबंधः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

देवैर्नो देव्यदितिर्नि पातु देवस्त्राता त्रायतामप्रयुच्छन् ।

नहि मित्रस्य वरुणस्य धासिमर्हामसि प्रमियं सान्वग्नेः ॥ ७ ॥

देवः । नः । देवी । अदितिः । नि । पातु । देवः । त्राता । त्रायतां । अप्रऽयुच्छन् ।

नहि । मित्रस्य । वरुणस्य । धासिं । अर्हामसि । प्रऽमियं । सानु । अग्नेः ॥ ७ ॥

अदितिर्देव्यदीना देवमाता देवैरन्यैर्मित्रादिभिः सह नोऽस्मान्निपातु । पा-
लयतु । तथा त्राता पालको देवः । इन्द्र इत्यर्थः । सोऽप्यप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन्
त्रायतां । वयं च मित्रस्य वरुणस्याग्नेश्च सानुं समुच्छ्रितं धासिमन्त्रं सोमादिलक्षणं
प्रमियं हिंसितुं नह्यर्हामसि । अर्हामः । समर्था भवामः । किंत्वनुष्ठानेन संवर्धि-
तुमर्हाम इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अग्निरींशे वसव्यस्याग्निर्महः सौभगस्य । तान्यस्मभ्यं रासते ॥ ८ ॥

अग्निः । ईंशे । वसव्यस्य । अग्निः । महः । सौभगस्य । तानि । अस्मभ्यं । रासते ॥ ८ ॥

अग्निर्देवो वसव्यस्य धनसमूहस्येशे । ईष्टे दातुं । तथाग्निर्महो महतः सौभगस्य
सुभगत्वस्यापींशे । अतस्तानि धनानि सौभाग्यं चास्मभ्यं रासते । ददातु ॥

॥ अथ नवमी ॥

उषो मघोन्या वह् सूनृते वार्यां पुरु । अस्मभ्यं वाजिनीवति ॥ ९ ॥

उषः । मघोनि । आ । वह् । सूनृते । वार्यां । पुरु । अस्मभ्यं । वाजिनीऽवति ॥ ९ ॥

हे उपो हे मघोनि धनवति हे सूनृते प्रियसत्वरूपवागभिमानिनि हे वाजि-
नीवत्यन्नवति देवि अस्मभ्यं वार्या वरणीयानि पुरु बहूनि धनान्यावह । प्रापय ॥

॥ अथ दशमी ॥

तत्सु नः सविता भगो वरुणो मित्रो अर्यमा । इन्द्रो नो राधसा गमत् ॥ १० ॥

तत् । सु । नः । सविता । भगः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा । इन्द्रः । नः । राधसा । आ । गमत् ॥ १० ॥

येन राधसा धनेन सह सविता भगो वरुणो मित्रोऽर्यमेन्द्रः प्रत्येकमागमत्
आगच्छन्ति यज्ञं तद्राधो धनं ते देवा नोऽस्मभ्यं सु सुष्ठु प्रयच्छन्ति शेषः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥

मही द्यावापृथिवी इति सप्तर्चमेकादशं सूक्तं वामदेवस्यार्पे द्यावापृथिव्यं ।
पूर्वत्र त्रिगायत्र्यंतं त्वित्युक्तत्वात्पंचम्याद्यास्तिस्त्रो गायत्र्यः शिष्टास्त्रिष्टुभः । मही
सप्त द्यावापृथिव्यमित्यनुक्रमणिका ॥ व्यूढे दशरात्रे पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र
आदितश्चतुर्ऋचं द्यावापृथिव्यनिविद्धानीयं । तथा च सूचितं । मही द्यावापृथिवी
इति चतस्र ऋभुर्विभ्वा । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मही द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे रुचा भवतां शुचयद्भिर्कैः ।

यत्सी वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्बुधोक्षा पप्रथानेभिरेवैः ॥ १ ॥

मही इति । द्यावापृथिवी इति । इह । ज्येष्ठे इति । रुचा । भवतां । शुचयत्ऽभिः । अर्कैः ।

यत् । सी । वरिष्ठे इति । बृहती इति । विऽमिन्वन् । रुवत् । हा । उक्षा । पप्रथानेभिः । एवैः ॥ १ ॥

इह यज्ञे मही महत्यौ ज्येष्ठे प्रशस्ये द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ रुचा दीक्षा
युक्ते शुचयद्भिर्दीपयद्भिर्कैर्मन्त्रैः सोमादिहविर्भिर्वा युक्ते भवतां । यत् यस्मात् सी
सर्वतो वरिष्ठे उरुतरे बृहती महत्यौ द्यावापृथिव्यौ विमिन्वन् परिच्छिन्दन् स्था-
पयन् उक्षा सेक्ता पर्जन्यः पप्रथानेभिः प्रथमानैरेवैर्गमनशीलैर्मरुद्भिर्मैधैर्वा सह
स्वत् रौति शब्दं करोति । हेति पूरणः । तस्माद्रुचा भवतामिति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवी देवेभिर्यजते यजत्रैर्मिनती तस्यतुरुक्षमाणे ।

ऋतावरी अद्गुहा देवपुत्रे यज्ञस्य नेत्री शुचयद्भिर्कैः ॥ २ ॥

दे॒वी इति॑ । दे॒वेभिः॑ । य॒ज॒ते इति॑ । य॒ज॒चैः । अ॒मि॒न॒ती इति॑ । त॒स्य॒तुः । उ॒क्ष॒मा॒णे इति॑ ।
 ऋ॒त॒व॒री इत्य॑तुऽव॒री । अ॒द्रु॒हा । दे॒व॒पु॒त्रे इति॑ दे॒वऽपु॒त्रे । य॒ज्ञ॒स्य॑ । ने॒त्री इति॑ ।
 शु॒च॒य॒त् ऽभिः॑ । अ॒र्कैः ॥ २ ॥

देवी देव्यौ यजते यष्ट्ये अमिनती प्रजा अहिंसत्यावुक्षमाणे सिंचत्यावृतावरी
 ऋतवत्यावद्रुहाद्रोग्ध्यौ द्रोहमकुर्वत्यौ देवपुत्रे देवोत्पादिक्यौ यज्ञस्य नेत्री निर्वा-
 हयित्यौ द्यावापृथिव्यौ देवेभिर्देवैर्यजचैर्यष्ट्यैः सहिते शुचयद्भिः शोचयद्भिरेकैर्म-
 चैर्हविर्भिर्वा युक्ते तस्थतुः । तिष्ठतः । स्यातामित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स इ॒त्स्व॒पा भु॒व॒नेष्वा॒स॒ य इ॒मे द्या॒वा॒पृथि॒वी ज॒जान॑ ।

उ॒र्वी ग॒भीरे॑ र॒ज॒सी सु॒मे॒के अ॒व॒ंशे धी॒रः श॒च्या स॒मैर॑त् ॥ ३ ॥

सः । इत् । सुऽअपाः । भुवनेषु । आस । यः । इमे इति । द्यावापृथिवी इति । जजान ।

उर्वी इति । गभीरे इति । रजसी इति । सुमेके इति सुऽमेके । अवंशे । धीरः । शच्या ।

सं । ऐरत् ॥ ३ ॥

स इत्स एव स्वपाः शोभनकर्मा सन् भुवनेष्वास । आस्ते । य इमे द्यावा-
 पृथिव्यौ जजान उत्पादितवान् । यश्च प्रजापतिरुर्वी उर्वी विस्तीर्णे गभीरे
 अविचले सुमेके शोभनरूपे अवंशे उत्पत्तिरहिते अनाधारे वांतरिक्षे धीरो
 धीमान् शच्या कुशलकर्मणा समैरत् सम्यक् प्रेरितवान् स एव स्वपा इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नू रो॒द॒सी बृ॒ह॒द्भि॒र्नो व॒रूथैः॑ प॒त्नीव॒द्भिरि॒षय॑ती स॒जोषाः॑ ।

उ॒रू॒ची वि॒श्वे य॒ज॒ते नि पा॑तं धि॒या स्या॑म र॒थ्यः सदा॑साः ॥ ४ ॥

नू । रोदसी इति । बृहत्ऽभिः । नः । वरूथैः । पत्नीवत्ऽभिः । इषयती इति । सऽजोषाः ।

उरूची इति । विश्वे इति । यजते इति । नि । पातं । धिया । स्याम । रथ्यः । सदाऽसाः ॥ ४ ॥

हे रोदसी द्यावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं पत्नीवद्भिः पत्नीसहितैर्बृहद्भिर्महद्भिर्वरूथैर्गृ-
 ह्मैर्धनैर्वा सहेषयती अस्माकमन्नमिच्छंत्यौ सजोषाः परस्परं संगते उरूची उर्वचने
 विश्वे व्याप्ते यजते यष्ट्ये सत्यौ नोऽस्मान् नि पातं । नितरां रक्षतं । धियेत्यादि गतं ॥

प्र वामित्यादिगायत्रस्तृचो ष्यूढे दशरात्रे वैश्वदेवशस्त्रे द्यावापृथिव्यनिविद्या-
नीयत्वेन प्रक्षेप्यः । तथा च सूचितं । प्र वां महि द्यवी इति तृची । आ० ८. ११. । इति ॥

॥ तत्र तृचे प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

प्र वां महि द्यवी अभ्युपस्तुतिं भरामहे । शुची उप प्रशस्तये ॥ ५ ॥

प्र वां महि द्यवी इति अभि उपस्तुतिं भरामहे । शुची इति उप प्रशस्तये ॥ ५ ॥

हे द्यावापृथिव्यौ द्यवी द्योतमाने वां युवाभ्यामुपस्तुतिं स्तोत्रं महि महत्प्र-
भूतमभिप्रभरामहे । प्रकर्षेण संपादयामः । शुची शुद्धे युवां प्रशस्तये प्रशंसितुमुप ।
उपसर्गश्रुतेरुचितक्रियाध्याहारः । उपगच्छाम इति शेषः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पुनाने तन्वा मिथः स्वेन दक्षेण राजथः । ऊह्याथे सनादृतं ॥ ६ ॥

पुनाने इति । तन्वा । मिथः । स्वेन । दक्षेण । राजथः । ऊह्याथे इति । सनात् । ऋतं ॥ ६ ॥

हे देव्यौ स्वकीयया तन्वा मूर्त्या स्वेन दक्षेण बलेन च मिथः प्रत्येकं पुनाने
शोधयंत्यौ यज्ञं यजमानं वा युवां राजथः । यद्वा तन्वा स्वस्वशरीरैकदेशेन मिथः
परस्परं पुनाने शोधयंत्यौ । द्यौः स्वीयेनासारेण भुवं सा च स्वकीयेन कार्श्येन
चंद्रमसि स्थितेन दिवमिति विवेकः । सनात्सदाकालमृतं यज्ञमूह्याथे । वहयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मही मित्रस्य साधयस्तरंती पिप्रती ऋतं । परि यज्ञं नि षेदथुः ॥ ७ ॥

मही इति । मित्रस्य । साधयः । तरंती इति । पिप्रती इति । ऋतं । परि । यज्ञं ।

नि । सेदथुः ॥ ७ ॥

मही महत्यौ द्यावापृथिव्यौ मित्रस्य मित्रभूतस्य स्तोतुरभिमतं साधयः । ऋत-
मन्नं तरंती तारयंत्यौ पिप्रती पूरयंत्यौ यज्ञं परि परितो निषेदथुः । आश्रयथः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेऽष्टमो वर्गः ॥

क्षेत्रस्य पतिनेत्यष्टचं द्वादशं सूक्तं वामदेवस्यार्धं । आद्याचतुर्थीषष्ठीसप्त-
म्योऽनुष्टुभः पंचमी पुरउष्णिक् । आद्यश्चेत्पुरउष्णिगिति हि तल्लक्षणं । शिष्टा-
स्तिस्रस्त्रिष्टुभः । आद्यास्तिस्रः क्षेत्रपतिदेवताकाश्चतुर्थी शुनाख्यदेवताका पंच-

म्यष्टम्यौ शुनासीरदेवताके षष्ठीसप्तम्यौ सीतादेवताके । तथा चानुक्रमणिका ।
 क्षेत्रस्याष्टौ तिस्रः क्षेत्रपत्याः शुनायैका परा पुरउष्णिक् सांत्या च शुनासीरा-
 भ्यामुपांत्ये सीतायै ते अनुष्टुभावाद्या च चतुर्थी चेति ॥ क्षेत्रस्य कर्षणेऽनेन
 सूक्तेन प्रत्युचं जुहुयाज्जपेद्वा । तथा च सूचितं । क्षेत्रस्य पतिना वयमिति प्रत्युचं
 जुहुयाज्जपेद्वा । गृ० सू० २. १०. । इति ॥ अप्रोर्यामे होतुरतिरिक्तोक्थ्य आश्विन-
 शस्त्रादूर्ध्वं चत्वार्यतिरिक्तोक्थ्यानि । तत्राद्या परिधानीया । सूचितं च । क्षेत्रस्य
 पतिना वयमिति परिधानीया । आ० ९. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि ।

गामश्च पोषयित्वा स नो मृळातीदृशे ॥ १ ॥

क्षेत्रस्य । पतिना । वयं । हितेनेऽइव । जयामसि ।

गां । अश्च । पोषयित्वा । आ । सः । नः । मृळाति । ईदृशे ॥ १ ॥

वयं यजमानाः क्षेत्रस्य पतिना देवेन । रुद्रं क्षेत्रपतिं प्राहुः केचिदग्निम-
 थापरे । स्वतंत्र एव वा कश्चित्क्षेत्रस्य पतिरुच्यते ॥ हितेनेव । इवशब्द एवार्थे ।
 सर्वप्राणिहितेनेव तेन । अथवा मित्रेणेव । यथा सख्युः साहाय्ये सन् स्वकार्यं
 साधयति तद्वत् । जयामसि । जयामः क्षेत्रं । स देवो गामश्च च पोषयित्वा
 पोषयितृ गवाश्चलक्षणं धनमा हरत्विति शेषः । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ।
 स एव देवो नोऽस्मान् ईदृश उक्तलक्षणे धने दातव्ये सति मृळाति । सुखयति ।
 क्षेत्रस्य पतिनेत्यादिनिरुक्तं । १०. १५. । जानीयात् ॥

अप्पोर्यामे मैत्रावरुणस्यातिरिक्तोक्थ्ये परिधानीया । सूचितं च । क्षेत्रस्य पते
 मधुमंतमूर्मिमिति परिधानीया । आ० ९. ११. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

क्षेत्रस्य पते मधुमंतमूर्मिं धेनुरिव पयो अस्मासु धुस्व ।

मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृळयंतु ॥ २ ॥

क्षेत्रस्य । पते । मधुऽमंतं । ऊर्मिं । धेनुऽइव । पयः । अस्मासु । धुस्व ।

मधुऽश्चुतं । घृतंऽइव । सुऽपूतं । ऋतस्य । नः । पतयः । मृळयंतु ॥ २ ॥

हे श्वेचस्य पते त्वं मधुमंतं माधुर्येपितमूर्मिं प्रवृद्धमुदकं धेनुः पय इव सा यथा
दुग्धे तथास्मासु धुस्त्व । मधुश्रुतं मधुस्रावि सुपूतं घृतमिवेत्युपमा । तादृश-
मुदकमित्यर्थः । ऋतस्य यज्ञस्योदकस्य वा पतयः स्वामिनो नोऽस्मान् मृळयंतु ।
सुखयंतु । यद्वा ऋतस्यैतत्कर्मणि षष्ठी । ऋतं मृळयंतु । प्रयच्छंतु । मृळतिरच
दानकर्मा ॥

ब्राह्मणाच्छंसिनोऽतिरिक्तोक्थ्ये परिधानीयैषा । मधुमतीरोषधीर्द्याव आप
इति परिधानीया । आ० ९. ११. इति सूचितत्वात् ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

मधुमतीरोषधीर्द्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षं ।

श्वेचस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यंतो अन्वेनं चरेम ॥ ३ ॥

मधुऽमतीः । ओषधीः । द्यावः । आपः । मधुऽमत् । नः । भवतु । अन्तरिक्षं ।

श्वेचस्य । पतिः । मधुऽमान् । नः । अस्तु । अरिष्यंतः । अनु । एनं । चरेम ॥ ३ ॥

ओषधीरोषध्यो व्रीहिप्रियंग्वादयो नोऽस्मभ्यं मधुमतीर्मधुमन्यो भवंतु । तथा
द्यावः । तिस्रो दिव इत्युक्तत्वाद्बहुवचनं युक्तं । तथापोऽन्तरिक्षं च नो मधुमन्नवतु ।
किंच श्वेचस्य पतिरपि मधुमान्नोऽस्तु । अरिष्यंतोऽन्यैरहिंस्यंतो वयमेनं श्वेचप-
तिमनु अनुसृत्य चरेम । संचरेम सुखेन ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

श्रुनं वाहाः श्रुनं नरः श्रुनं कृषतु लांगलं ।

श्रुनं वरत्रा वध्यंतां श्रुनमष्टामुदिंगय ॥ ४ ॥

श्रुनं । वाहाः । श्रुनं । नरः । श्रुनं । कृषतु । लांगलं ।

श्रुनं । वरत्राः । वध्यंतां । श्रुनं । अष्टां । उत् । इंगय ॥ ४ ॥

वाहा बलीवर्दाः श्रुनं । सुखनामैतत् । सुखं यथा भवति तथा वहन्त्विति
शेषः । तथा नरो नेतारो मनुष्याः कर्षकाः श्रुनं कुर्वंतु । तथा लांगलमपि श्रुनं
कृषतु । वरत्रा वरणेन चायमाणाः प्रग्रहाः श्रुनं वध्यंतां । अष्टां प्रतोदं श्रुनमु-
दिंगय । प्रेरय । श्रुनाख्यो वायिंद्रयोरन्यतमः सुखकृद्देवः । तदनुग्रहादेतत्सर्वं
भवत्विति तस्य श्रुतिसामान्येन स्तुतिः ॥

शुनासीरीये पर्वणि शुनासीरदेवताकस्य हविषोऽनुवाक्यैषांत्या ऋक् याज्या ।
सूचितं च । शुनासीराविमां वाचं जुषेथां शुनं नः फालाः । अ० २. २०. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

शुनासीराविमां वाचं जुषेथां यद्वि चक्रथुः पयः ।

तेनेमामुप सिंचतं ॥ ५ ॥

शुनासीरौ । इमां । वाचं । जुषेथां । यत् । दिवि । चक्रथुः । पयः ।

तेन । इमां । उप । सिंचतं ॥ ५ ॥

द्युदेवः शुनदेवतेति शौनकः । अतः शुन इंद्रः सीरो वायुः । शुनो वायुः शु
एत्यंतरिक्षे सीर आदित्यः सरणात् । नि० ९. ४०. । इति यास्कः । हे शुनासीरौ
तौ युवामिमां वक्ष्यमाणां मदीयां वाचं जुषेथां । यत्पयो दिवि चक्रथुः तेनेमां
भूमिमुपसिंचतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अर्वाचीं सुभगे भव सीते वंदामहे त्वा ।

यथा नः सुभगाससि यथा नः सुफलाससि ॥ ६ ॥

अर्वाचीं । सुभगे । भव । सीते । वंदामहे । त्वा ।

यथा । नः । सुभगा । अससि । यथा । नः । सुफला । अससि ॥ ६ ॥

हे सुभगे सीते त्वमर्वाच्यर्वागंचना भव । त्वा त्वां वंदामहे । स्तुवीमहि । यथा
नः सुभगाससि शोभनधना भवसि यथा नः सुफलाससि तथा वंदामहे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इंद्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषानु यच्छतु ।

सा नः पयस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समां ॥ ७ ॥

इंद्रः । सीतां । नि । गृह्णातु । तां । पूषा । अनु । यच्छतु ।

सा । नः । पयस्वती । दुहां । उत्तरांऽउत्तरां । समां ॥ ७ ॥

इंद्रो देवः सीतां सीताधारकाष्ठां निगृह्णातु । तां सीतां पूषा देवोऽनुयच्छतु ।

नियमयतु । सा द्यौः पयस्वत्युदकवती दुहां । दुह्यात् । कदेति तदुच्यते । उत्तरा-
मुत्तरां समामुत्तरमुत्तरं संवत्सरं ॥

अस्या अष्टम्या विनियोगः शुनासीराविमामित्यत्रोक्तः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शुनं नः फाला वि कृषंतु भूमिं शुनं कीनाशा अभि यंतु वाहिः ।

शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तं ॥ ८ ॥

शुनं । नः । फालाः । वि । कृषंतु । भूमिं । शुनं । कीनाशाः । अभि । यंतु । वाहिः ।

शुनं । पर्जन्यः । मधुना । पयः । ऽभिः । शुनासीरा । शुनं । अस्मासु । धत्तं ॥ ८ ॥

नो भूमिं फाला भूमिविदारककाष्ठाः शुनं विकृषंतु । शुनं यथा भवति
तथा । कीनाशा बलीवर्देरक्षका वाहैर्बलीवर्देरभियंतु शुनं यथा भवति तथा ।
पर्जन्यो मधुना मधुरैः पयोभिरुदकैः सिंचतु । हे शुनासीरा इंद्रवायू वायादित्यौ
वा शुनं सुखमस्मासु धत्तं । धारयतं ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे नवमो वर्गः ॥

समुद्रादूर्मिरित्येकादशर्चं त्रयोदशं सूक्तं । अंत्या जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः । अग्नि-
सूर्याङ्गो घृतानामन्यतमो देवता । वामदेव ऋषिः । अचानुक्रमणिका । समुद्रा-
दूर्मिरेकादशाग्नेयं जगत्यंतं सौर्यं वापं वा गव्यं वा घृतस्तुतिर्वेति ॥ विषुवतीदं
सूक्तमाज्यं । तथा च सूत्रं । समुद्रादूर्मिरित्याज्यं त्वं सुमेषं । आ० ८. ६. । इति ॥
षूढे दशरात्रे सप्तमेऽहनीदमेव सूक्तमाज्यं । सूचितं च । अथ छंदोमाः समुद्रा-
दूर्मिरित्याज्यं । आ० ८. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपांशुना सममृतत्वमानद् ।

घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः ॥ १ ॥

समुद्रात् । ऊर्मिः । मधुऽमान् । उत् । आरत् । उप । अंशुना । सं । अमृतऽत्वं । आनद् ।

घृतस्य । नाम । गुह्यं । यत् । अस्ति । जिह्वा । देवानां । अमृतस्य । नाभिः ॥ १ ॥

संमोदंतेऽस्मिन्यजमाना इति वा समुद्रोऽग्निः पार्थिवः अथवा समुद्रवंत्या-

पोऽस्मादिति व्युत्पत्त्या वैद्युतोऽग्निः । तस्मादूर्मिरूर्मिवदुपर्युपर्युद्धतो मधुमान्मा-
धुर्योपेतफलसमूह उदारत् । उद्गच्छति । अथवा वैद्युतादूर्म्युत्पादको रस उदारत् ।
उद्धतः । अथवा समुद्रात्समुद्रवणसाधनादादित्यादूर्मी रस उदकलक्षण उदारत् ।
आदित्याज्जायते वृष्टिरिति श्रुतेः । यद्वा समुद्रादुक्तव्युत्पत्तेरंतरिक्षादूर्मिरुदकमु-
दारत् । अथवा समुद्रादुक्तलक्षणान्नवामूधसः सकाशादूर्मिरुज्ज्वलः क्षीररसः ।
एतद्धृतपक्षेऽपि समानं । यद्यपि घृतं क्षीराज्जायते तथापि तस्योधस उत्पत्तेरे-
वमुपचर्यते । शिष्टं वाक्यमग्न्यादिपंचसु पक्षेष्वपि समानं । अंशुना दीप्तांशेन
वामृतत्वं मोक्षमुपसमानत् । उपेति पूरणः । प्राप्नोति नरः । घृतस्य दीप्तस्य
क्षीरद्रव्यरूपस्य वा गुह्यं नाम गोपनीयं नमनसाधनं यदस्ति तद्वीमि । तद्दे-
वानां जिह्वास्वादजिह्वास्थानीयं भवति । तदेवामृतस्य नाभिर्वेधकं भवति ।
तदुभयं घृतस्य नामेत्यर्थः । एवं सर्वमंत्रेषु तत्तत्पक्षानुसारेण योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वयं नाम प्र ब्रवामा घृतस्यास्मिन्यज्ञे धारयामा नमोभिः ।

उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुःशृंगोऽवमीज्जौर एतत् ॥ २ ॥

वयं । नाम । प्र । ब्रवाम । घृतस्य । अस्मिन् । यज्ञे । धारयाम । नमःऽभिः ।

उप । ब्रह्मा । शृणवत् । शस्यमानं । चतुःऽशृंगः । अवमीत् । गौरः । एतत् ॥ २ ॥

वयं यजमाना घृतस्य नाम प्रब्रवाम । स्तवाम । अस्मिन्यज्ञे नमोभिर्नम-
स्कारैर्हविर्भिर्वा धारयाम च । ब्रह्मा परिवृढो देवः शस्यमानं स्तूयमानमिदमुप
शृणवत् । शृणुयात् । चतुःशृंगः । चत्वारि शृंगाणि वेदचतुष्टयरूपाणि यस्य
सः । आदित्याग्निपक्ष एवं । इतरेष्वपि यास्कोक्तव्युत्पत्त्या शृंगशब्दो व्याख्येयः ।
गौरोऽरुणवर्णस्तादृशो देव एतत्कर्म जगद्वावमीत् । उद्गिरति । निर्वहतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चत्वारि शृंगा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य ।

त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्या आ विवेश ॥ ३ ॥

चत्वारि । शृंगा । त्रयः । अस्य । पादाः । द्वे इति । शीर्षे इति । सप्त । हस्तासः । अस्य ।

त्रिधा । बद्धः । वृषभः । रोरवीति । महः । देवः । मर्त्यान् । आ । विवेश ॥ ३ ॥

यद्यपि सूक्तस्याग्निसूर्यादिपंचदेवताकत्वान्पंचधायं मंचो व्याख्येयस्तथापि नि-
रुक्ताद्युक्तनीत्या यज्ञात्मकाग्नेः सूर्यस्य च प्रकाशकत्वेन तत्परतया व्याख्यायते । अस्य
यज्ञात्मकस्याग्नेश्चत्वारि शृंगा चत्वारो वेदाः शृंगस्थानीयाः । यद्यप्यापस्तम्बेन यज्ञं
व्याख्यास्यामः स त्रिभिर्वेदैर्विधीयते । परिभा० १. ३. । इत्युक्तं तथाप्याथर्वणस्येतरा-
नपेक्षयैवैकाग्निसाध्यानां कृत्स्नकर्मणामभिधायकत्वात्तदपेक्षया चत्वारि शृंगेत्युक्तं ।
त्रयो अस्य पादाः सवनानि चीरण्यस्य पादाः । प्रवृत्तिसाधनत्वात्पादा इत्युच्यंते ।
द्वे शीर्षे ब्रह्मौदनं प्रवर्ग्यश्च । इष्टिसोमप्राधान्येनेदमुक्तं । सप्त हस्तासः सप्त छंदांसि ।
हस्ता अनुष्ठानस्य मुख्यसाधनं । छंदांस्यपि देवताप्रीणनस्य मुख्यसाधनमिति
हस्तव्यवहारः । त्रिधा बद्धो मंत्रकल्पब्राह्मणैस्त्रिःप्रकारं बद्धः । बंधनमस्य तन्निष्पा-
द्यत्वं । वृषभः फलानां वर्षिता रोरवीति । भृशं शब्दायते । ऋग्यजुःसामोक्थैः
शस्त्रयागस्तुतिरूपैर्होत्राद्युत्पादितैर्ध्वनिभिरसौ रौति । एवं महो देवो मर्त्याना-
विवेश । मर्त्यैर्यजमानैर्निष्पाद्यत्वात्प्रवेश उपचर्यते ॥ अत्र यास्कश्चत्वारि शृंगेति
वेदा वा एत उक्ताः । नि० १३. ७. । इत्यादिना निरवोचत् । तदत्रानुसंधेयं ॥ अथ
सूर्यपक्षे व्याख्यायते । अस्यादित्यस्य चत्वारि शृंगाणि चतस्रो दिशः । एताः
श्रयणार्थत्वाच्छृंगाणीत्युपचर्यते । त्रयो अस्य पादाः । त्रयो वेदाः पादस्थानीया
भवन्ति गमनसाधनत्वात् । तथा ह्यग्निभः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयत इत्युपक्रम्य
वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्य इति हि वेदत्रयेण गतिराम्नाता । द्वे शीर्षे । अहश्च
रात्रिश्चेति द्वे शिरसी । सप्त हस्तासो अस्य । सप्त रश्मयः षड्विलक्षणा ऋतव
एकः साधारण इति वा सप्त हस्ता भवन्ति । त्रिधा बद्धस्त्रिषु स्थानेषु क्षित्या-
दिष्वग्न्याद्यात्मकत्वेन संबद्धः । ग्रीष्मवर्षाहेमन्ताख्यैस्त्रिभिस्त्रेधा बद्धो वा । वृषभो
वर्षिता रोरवीति । शब्दं करोति वृष्ट्यादिद्वारा । स महो महान् देवो मर्त्याना
विवेश तन्नियंतृतया । सूर्य आत्मा जगतस्तस्युषश्च । ऋग्वे० १. ११५. १. । इति हि
श्रुतं । एवं त्ववादिपक्षेऽपि योज्यं । शब्दिकास्तु शब्दब्रह्मपरतया चत्वारि शृंगेति
चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेत्यादिना व्याचक्षते । अपरे
त्वपरथा । तत्सर्वमत्र द्रष्टव्यं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्रिधा हितं पृणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन् ।

इदं एकं सूर्य एकं जजान वेनादेकं स्वधया निष्टतक्षुः ॥४॥

त्रिधा । हितं । पणिऽभिः । गुह्यमानं । गवि । देवासः । घृतं । अन् । अविन्दन् ।
इंद्रः । एकं । सूर्यः । एकं । जजान । वेनात् । एकं । स्वधया । निः । ततक्षुः ॥ ४ ॥

पणिभिरसुरैर्गवि गोषु त्रिधा क्षीरदध्याज्यभेदेन त्रिप्रकारं हितं निहितं गुह्य-
मानं गोपितं घृतं दीपं रसरूपं वा द्रव्यं देवासो देवा अन्वविन्दन् । अलभन्त ।
तत्रेन्द्र एकं क्षीरं जजान । उदपादयत् । सूर्य एकं जजान । वेनात्कांतिमतोऽग्नेर्ग-
मनवतो वायोर्वैकं घृतं स्वधयान्नेन निमित्तेन द्रव्येण वा साधनेन निष्टतक्षुः ।
निरपादयन् देवाः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एता अर्षेति हृद्यात्समुद्राच्छतव्रजा रिपुणा नावचक्षे ।

घृतस्य धारा अभि चाकशीमि हिरण्ययो वेतसो मध्ये आसां ॥ ५ ॥

एताः । अर्षेति । हृद्यात् । समुद्रात् । शतऽव्रजाः । रिपुणा । न । अवऽचक्षे ।

घृतस्य । धाराः । अभि । चाकशीमि । हिरण्ययः । वेतसः । मध्ये । आसां ॥ ५ ॥

एता आपो घृतधारा वार्षेति । अधः पतन्ति । शतव्रजा अपरिमितगतयः सत्यो
हृद्याद्भृदयंगमात्समुद्रादंतरिक्षाद्रिपुणा जलमोकप्रतिबंधकारिणा शत्रुणा वृत्रेण
नावचक्षे न अवदर्शनाय यथादृष्टं भवति तथार्षेति । ता घृतस्य धारा अभि-
चाकशीमि । अभिपश्यामि । कुचेति तदुच्यते । हिरण्ययो हिरण्मयो वेतसोऽस्म-
भवोऽग्निर्वैद्युत आसामपां मध्ये वर्तत इति शेषः । अत्र घृतस्य धारा अभिचा-
कशीमीति । अनेन चरमपादेन होमाधारोऽग्निर्वैद्युतोऽग्निरादित्यो वीर्यः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सम्यक्स्रवंति सरितो न धेना अंतर्हृदा मनसा पूयमानाः ।

एते अर्षेत्यूर्मयो घृतस्य मृगा इव क्षिपणोरीषमाणाः ॥ ६ ॥

सम्यक् । स्रवंति । सरितः । न । धेनाः । अंतः । हृदा । मनसा । पूयमानाः ।

एते । अर्षेति । ऊर्मयः । घृतस्य । मृगाः । इव । क्षिपणोः । ईषमाणाः ॥ ६ ॥

अस्याग्नेरुपरि सम्यक् स्रवंति क्षरन्ति घृतस्य धाराः । किमिव । सरितो न

धेनाः प्रीणयिष्यो नद्य इव । अंतर्हृदा मनसा हृदयमध्यगतेन चित्तेन । भाव-
नासचिवेनेति यावत् । तेन पूयमानाः शुद्धीकृताः । तदेवोच्यते । एते घृत-
स्योर्मयो रसा अर्षेति । गच्छन्ति । जुहाः सकाशादग्रेरुपरि पतन्ति । किमिव ।
क्षिपणोः क्षेपकाद्याधादीपमाणाः पलायमाना मृगा इव । ते यथा कष्टं प्रवि-
शन्ति तद्वत् । अनेन शैघ्रमुक्तं भवति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सिंधोरिव प्राध्वने शूघनासो वार्तप्रमियः पतयन्ति यद्वाः ।

घृतस्य धारां अरूषो न वाजी काष्ठां भिन्दन्नुर्मिभिः पिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिंधोः ऽइव । प्र ऽ अध्वने । शूघनासः । वार्त ऽ प्रमियः । पतयन्ति । यद्वाः ।

घृतस्य । धाराः । अरूषः । न । वाजी । काष्ठाः । भिन्दन् । उर्मिभिः । पिन्वमानः ॥ ७ ॥

सिंधोः स्यंदमानाया नद्याः सकाशादिवोदकानीव प्राध्वने प्रवणवति देशे
शूघनास आशुगन्धः । आशु इति च शु इति च क्षिप्रनामनी भवत इति निरुक्तं ।
वार्तप्रमियो वायुवत्प्रकृष्टवेगा यद्वा महत्यो घृतस्य धाराः पतयन्ति । गच्छन्त्यग्रेरु-
परि । घृतमुदकमिति पक्षे सिंधोरिवेत्येव शब्दोऽनर्थकः । स्यंदनसाधनादंतरि-
क्षादुक्तलक्षणा घृतधारा उदकधाराः पतयन्ति । गच्छन्ति भूमौ । किंच घृतसंस्त्यायः
काष्ठा मर्यादाभूतान्परिधीन्भिन्दन्नुर्मिभी रसैः पिन्वमानो वर्धमानो भवति । उदक-
मिति पक्षे काष्ठाः क्रांत्वा स्थिता दिशो भिन्दन्नुर्मिभिस्तरंगैः पिन्वमानो भवति ।
तच्च दृष्टान्तः । अरूषो न वाजी आरोचमानो गर्वेण गमनशीलोऽश्व इव । स
यथा भिन्दन्पिन्वमानश्च भवति तद्वत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अभि प्रवन्त समनेव योषाः कल्याण्यः स्मर्यमानासो अग्निं ।

घृतस्य धाराः समिधो नसन्त ता जुषाणो हर्यति जातवेदाः ॥ ८ ॥

अभि । प्रवन्त । समना ऽ इव । योषाः । कल्याण्यः । स्मर्यमानासः । अग्निं ।

घृतस्य । धाराः । सं ऽ इधः । नसन्त । ताः । जुषाणः । हर्यति । जात ऽ वेदाः ॥ ८ ॥

घृतस्य धारा अमुमग्निं समनेव समानमनस्का योषा योषितः पतिमिवाभि-
प्रवन्त । अभिनमयन्ति । निमग्नं कुर्वन्ति । कीदृश्यस्ताः । कल्याण्यो भद्ररूपाः

स्मयमानासो हसन्त्यः । किंच ताः समिधः सम्यग्दीपयिष्यः सत्यो नसंत । व्याप्नु-
वंति । ता एव धारा जुषाणः प्रीयमाणः सेवमानो वायं जातवेदा हर्यति ।
कामयते । घृतशब्दस्योदकमिति पक्षेऽग्निर्जातवेदः शब्दाभ्यां वैद्युतोऽग्निरादित्यो
वा गृह्यते । तं देवमुदकधारा अभिप्रवंत नसंत च । स ताश्च हर्यति ॥

॥ अथ नवमी ॥

कन्या इव वहतुमेतवा उ अंज्यंजाना अभि चाकशीमि ।

यच सोमः सूयते यच यज्ञो घृतस्य धारा अभि तत्पवंते ॥ ९ ॥

कन्याः ऽइव । वहतुं । एतवै । ऊं इति । अंजि । अंजानाः । अभि । चाकशीमि ।

यच । सोमः । सूयते । यच । यज्ञः । घृतस्य । धाराः । अभि । तत् । पवंते ॥ ९ ॥

कन्या इवानूढा बालिका इव । ता यथा वहतुमुद्धाहं प्राप्नुमेतवा उ एतुं
पतिं गंतुमंज्यंजकमाभरणं तेजो वांजाना व्यंजयन्त्यः । एवंकुर्वन्त्यः कन्या इव स्वभर्तृ-
भूतमाध्वरं वैद्युतं वाग्निमादित्यं वा वहतुमेतुमंजि व्यंजकं तदीयं रूपमंजाना
व्यंजयन्तीर्घृतस्य धारा अभिचाकशीमि । अभिपश्यामि । घृतेनोदकेन च भौमस्य
वैद्युतस्य चाग्नेः प्रज्वलनं प्रसिद्धं । किंच ता धाराः सोमः सूयते यच यच वेतरो
यज्ञस्तायते तत्तं यज्ञमभिलक्ष्य पवंते । गच्छन्ति खलु ॥

॥ अथ दशमी ॥

अभ्यर्षत सुष्टुतिं गव्यंमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ।

इमं यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवंते ॥ १० ॥

अभि । अर्षत । सुऽस्तुतिं । गव्यं । आजिं । अस्मासु । भद्रा । द्रविणानि । धत्त ।

इमं । यज्ञं । नयत । देवता । नः । घृतस्य । धाराः । मधुऽमत् । पवंते ॥ १० ॥

हे मदीया ऋत्विजो गव्यं गोसमूहरूपं गोसंबन्धिनं वाजिं संघातमभ्यर्षत ।
अभिगच्छत । अभिगमयत वा सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं । अत्र गोशब्देनोद-
कानि गावो वोच्यन्ते । तत्संघातोऽभिप्रेतः । अस्मासु यजमानेषु भद्रा स्तुत्यानि
द्रविणानि धत्त । धारयत । स्तुत्या खलु फलं लप्स्यते । किंच नोऽस्मदीयमिमं
यज्ञं देवता अत्र यष्टव्यान्देवान्नयत । प्रापयत । घृतस्य धारा मधुमद्यथा तथा
पवंते । गच्छन्ति ॥

धामन् त इत्येषोत्तरसूक्तस्याद्या चाध्यायोत्सर्जनोपाकरणयोर्विन्नियुक्ते । धामन्
ते विश्वमिति प्रतीकमुक्त्वा तदन्ते दृचाः । आ० गृ० ३. ५. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ सैषैकादशी ॥

धामन्ते विश्वं भुवनमधि श्रितमन्तः समुद्रे हृद्यं तरायुषि ।

अपामनीके समिथे य आभृतस्तमश्याम मधुमन्तं त ऊर्मि ॥ ११ ॥

धामन् । ते । विश्वं । भुवनं । अधि । श्रितं । अन्तरिति । समुद्रे । हृदि । अन्तः । आयुषि ।

अपां । अनीके । संऽइथे । यः । आऽभृतः । तं । अश्याम । मधुऽमन्तं । ते । ऊर्मि ॥ ११ ॥

ते त्वदीये धामन्धामनि तेजःस्थाने विश्वं भुवनमधिश्रितं । अन्तः समुद्रे वड-
वाग्नित्वेन हृद्यन्तः सर्वप्राणिनां हृदये वैश्वानरत्वेनायुषन्ने सर्वप्राण्याहारत्वेन ।
यद्वा आयुषीत्येतद्द्विशेषणं । जठराग्निना खल्वायुर्धार्यते । अपामनीक उदकसं-
स्त्याये वैद्युताग्नित्वेन समिथे संग्रामे च शौर्याग्निरूपेण । एवं सर्वेषु स्थानेषु
वर्तमानं धाम । तस्मिन्धामनि य ऊर्मिर्धृतरूप उदकरूपो वा रस आभृतः स्था-
पितः ते त्वदीयं तं रसं मधुमन्तं माधुर्योपेतमश्याम । व्याप्नुयाम ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टम एकादशो वर्गः ॥

इत्थं श्रीबुक्कभूपालसाम्राज्यैकधुरंधरः ।

विद्यातीर्थगुरोर्दृष्ट्या प्राप्तसार्वज्ञ्यवैभवः ॥

श्रीमत्सायणमन्त्रीशः सकलागमतत्त्ववित् ।

दाशतय्यां माधवीये वेदार्थस्य प्रकाशने ॥

चतुर्थे मंडले सम्यक् वामदेवेन वीक्षितं ।

अष्टोत्तरैस्तु पञ्चाशत्सूक्तैः पञ्च शतैरपि ॥

एकोनया नवत्या च युक्तैर्मन्त्रैश्च संमितं ।

व्याकाशीत्सुखबोधार्थं पश्यतैतद्विमत्सराः ॥

॥ इति चतुर्थे मंडले समाप्तं ॥

॥ ऋग्वेदः ॥

॥ अथ पंचमं मंडलं ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत्
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

आत्रेये पंचमे मंडले षडनुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके चतुर्दश सूक्तानि ।
तत्राबोध्यग्निरिति द्वादशर्चं प्रथमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । अबोधि द्वादश
बुधगविष्टिराविति । पंचमे मंडलेऽनुक्तगोत्रमात्रेयं विद्यादिति परिभाषितत्वा-
दात्रेयौ बुधगविष्टिरावृषी । अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् । मंडलादिपरिभाष-
याग्निर्देवता ॥ आत्रेये क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चैतदादिचत्वारि सूक्तानि ।
तथा सूचितं च । अबोध्यग्निः समिधेति चत्वारि । आ० ४. १३. इति ॥ अध्या-
योत्सर्जनोपाकरणयोर्धामन्ते विश्वमिति वृचत्वेन विनियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अबोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुषासं ।

यद्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥ १ ॥

अबोधि । अग्निः । संऽइधा । जनानां । प्रति । धेनुंऽइव । आऽयती । उषसं ।

यद्वाऽइव । प्र । वयां । उत्ऽजिहानाः । प्र । भानवः । सिस्रते । नाकं । अच्छ ॥ १ ॥

अयमग्निर्जनानामध्वर्यादीनां समिधा समिद्भिरबोधि । प्रबुद्धोऽभूत् । धेनु-
मिव । अग्निहोत्रार्थधेनुं प्रति यथा प्रातर्बुध्यते तद्वदायतीमागच्छंतीमुषसं प्रति ।
उषःकाल इत्यर्थः । अथ प्रबुद्धस्याग्नेर्भानवो ज्वाला यद्वा महान्तो वयां शाखां
प्रोज्जिहानाः प्रोद्गमयंतो वृक्षा इव प्रोज्जिहानाः स्वाधिष्ठानं त्यजंतो नाकमंत-
रिक्षमच्छाभिमुख्येन प्रसिस्रते । प्रसरंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अबोधि होता यजथाय देवानूर्ध्वो अग्निः सुमनाः प्रातरस्थात् ।

समिद्धस्य रुशददर्शि पाजो महान्देवस्तमसो निरमोचि ॥ २ ॥

अबोधि । होता । यजथाय । देवान् । ऊर्ध्वः । अग्निः । सुऽमनाः । प्रातः । अस्थात् ।
संऽइदस्य । रुशत् । अदर्शि । पाजः । महान् । देवः । तमसः । निः । अमोचि ॥ २ ॥

अयं होता होमनिष्पादकोऽग्निर्देवान्यष्टव्यान्यजथाय यष्टुमबोधि । बुध्यते ।
सोऽग्निः प्रातःकाले सुमनाः शोभनमनस्को यजमानानुग्रहबुद्धिः सन् ऊर्ध्वो
ऽस्थात् । उत्तिष्ठति । समिद्धस्यास्य रुशद्रोचमानं पाजो बलं ज्वालालक्षणमदर्शि ।
दृश्यते । अथ तथाभूतो महान्देवस्तमसोऽंधकारान्निरमोचि । निर्मुक्तोऽभूत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यदी गणस्य रशनामजीगः शुचिरंक्ते शुचिभिर्गोभिरग्निः ।
आदक्षिणा युज्यते वाजयंत्युत्तानामूर्ध्वो अधयज्जुहूभिः ॥ ३ ॥
यत् । ई । गणस्य । रशनां । अजीगरिति । शुचिः । अंक्ते । शुचिऽभिः । गोभिः । अग्निः ।
आत् । दक्षिणा । युज्यते । वाजऽयंती । उत्तानां । ऊर्ध्वः । अधयत् । जुहूभिः ॥ ३ ॥

यद्यदेमयमग्निर्गणस्य संघात्मकस्य जगतो रशनां रज्जुरिव व्यापारप्रतिबंधकं
तमोऽजीगर्गिरति गृह्णाति वा । समिद्धो भवतीत्यर्थः । तदा शुचिर्दीप्तोऽग्निः
शुचिभिर्गोभिर्दीप्तै रग्निभिरंक्ते । व्यनक्ति विश्वं जगत् । आदनंतरमेव दक्षिणा
प्रवृद्धा वाजयंत्यन्मिच्छंत्याज्यधारा युज्यते । युक्ता भवति । अथवा दक्षिणा
प्रवृद्धाज्यधारा युज्यते । तां च धारामुत्तानामूर्ध्वतानामुपरि विस्तृतामूर्ध्व उन्नतः
सन् जुहूभिरधयत् । पिबन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निमच्छा देवयतां मनांसि चक्षूषीव सूर्ये सं चरन्ति ।
यदी सुवाते उषसा विरूपे श्वेतो वाजी जायते अग्रे अह्नां ॥ ४ ॥
अग्निं । अच्छ । देवऽयतां । मनांसि । चक्षूषिऽइव । सूर्ये । सं । चरन्ति ।
यत् । ई । सुवाते इति । उषसा । विरूपे इति विरूपे । श्वेतः । वाजी । जायते ।
अग्रे । अह्नां ॥ ४ ॥

अग्निं देवमच्छाभिमुख्येन देवयतां देवानात्मन इच्छतां यजमानानां मनांसि
संचरन्ति । देवा यष्टव्यास्तदर्थं कदायं वर्धिष्यतीति ध्यायन्तीत्यर्थः । चक्षूषीव सर्वेषां
प्राणिनां यथा सूर्ये संचरन्ति तद्वत् । यद्यदेमेनमग्निमुषसा सह विरूपे द्यावापृ-

थिब्यौ सुवाते जनयतः तदानीं श्वेतः प्रकृष्टवर्णोपेतो वाजी वेजनवानग्निरहामय उदयकाले जायते । प्रवर्धत इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

जनिष्ट हि जेन्यो अग्रे अह्नां हितो हितेष्वरूषो वनेषु ।

दमेदमे सप्र रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि षसाद् यजीयान् ॥ ५ ॥

जनिष्ट । हि । जेन्यः । अग्रे । अह्नां । हितः । हितेषु । अरूषः । वनेषु ।

दमेऽदमे । सप्र । रत्ना । दधानः । अग्निः । होता । नि । ससाद् । यजीयान् ॥ ५ ॥

अयमग्निर्जन्य उत्पादनीयोऽहामय उदयकाले जनिष्ट । प्रादुरभूत् । पश्चात् हितेषु वनेषु वनोत्थेषु काष्ठेष्वरूष आरोचमानः सन् हितः । स्थापितः । पश्चाद्दमे दमे तत्तद्यागगृहे सप्र रत्ना रमणीयाः सप्र ज्वाला दधानो धारयमाणः । अथवा यजमानेभ्यः सप्रविधानि रत्नानि दधानोऽग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् यजीयान्यष्टव्यः सन् निषसाद् । निषण्णो भवति ॥

जीवति यजमाने मृत इति शब्दो यदि स्यात्तदानीं सुरभिमतीष्टिः कार्या । तत्रेयमनुवाक्या । सूचितं च । अग्निर्होता न्यसीदद्यजीयान्ताधीमकर्देववीतिं नो अद्य । ऐ० ब्रा० ७. ९. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

अग्निर्होता न्यसीदद्यजीयानुपस्थे मातुः सुरभा उं लोके ।

युवा कविः पुरुनिःष्ट ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मध्य इडः ॥ ६ ॥

अग्निः । होता । नि । असीदत् । यजीयान् । उपस्थे । मातुः । सुरभौ । उं इति । लोके ।

युवा । कविः । पुरुनिःस्थः । ऋतऽवा । धर्ता । कृष्टीनां । उत । मध्ये । इडः ॥ ६ ॥

अयमग्निर्होता होमनिष्पादकः सन् यजीयान्यष्टव्यश्च सन् न्यसीदत् । निषसाद् । कुचेति तदुच्यते । मातुः सर्वस्य निर्मातुर्भूम्या उपस्थ उत्संगे तत्रापि सुरभावाज्यादिसौरभ्ययुक्ते लोके सर्वैर्द्रष्टव्ये स्थाने वेदिलक्षणे । उतापि च युवा नित्यतरुणः सर्वत्र मिश्रितो वा कविर्मेधावी पुरुनिःष्टो बहुस्थान ऋतावा यज्ञवान्धर्ता सर्वस्य धारक एवभूतः सन् कृष्टीनामृत्विग्यजमानानां मध्य इडः समिडः सन् वर्तत इति शेषः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्र णु त्वं विप्रमध्वरेषु साधुमग्निं होतारमीळते नमोभिः ।

आ यस्ततान रोदसी ऋतेन नित्यं मृजंति वाजिनं घृतेन ॥ ७ ॥

प्र । नु । त्वं । विप्रं । अध्वरेषु । साधुं । अग्निं । होतारं । ईळते । नमःऽभिः ।

आ । यः । ततानं । रोदसी इति । ऋतेन । नित्यं । मृजंति । वाजिनं । घृतेन ॥ ७ ॥

त्वं तमग्निं नमोभिः स्तुतिभिर्नु क्षिप्रमीळते । स्तुवंति । कीदृशं तं । विप्रं मेधाविनमध्वरेषु साधुं फलसाधकं होतारं होमनिष्पादकं । यो देवो रोदसी द्यावापृथिव्यावृतेनोदकेनाततान विस्तारितवान् । अग्नौ प्रास्ताहुतेरादित्यद्वारा वृष्ट्युत्पादकत्वात् । अथवा ऋतेन सत्यभूतेन हविषा दिवं तथाभूतेन वृष्ट्यादि-फलेन भुवं चाततान । वाजिनमन्नवंतं देवं यजमाना नित्यं घृतेनोदकेनाज्येन वा मृजंति । परिचरन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मार्जाल्यो मृज्यते स्वे दमूनाः कविप्रशस्तो अतिथिः शिवो नः ।

सहस्रशृंगो वृषभस्तदोजा विश्वा अग्ने सहसा प्रास्यन्त्यान् ॥ ८ ॥

मार्जाल्यः । मृज्यते । स्वे । दमूनाः । कविऽप्रशस्तः । अतिथिः । शिवः । नः ।

सहस्रऽशृंगः । वृषभः । तत्ऽओजाः । विश्वान् । अग्ने । सहसा । प्रा । असि । अन्यान् ॥ ८ ॥

मार्जाल्यः संमार्जनीयोऽयमग्निर्मृज्यते परिचर्यते स्वे स्वकीये स्थाने । कीदृशोऽयं । दमूना दानमना दांतमना वा कविप्रशस्तः कविभिर्मेधाविभिः प्रशस्तः प्रकर्षेण स्तुत्यो नोऽस्माकमतिथिरतिथिवत्पूज्यः शिवः सुखकरश्च । सह-स्रशृंगोऽपरिमितज्वालो वृषभो वर्षिता फलानां तदोजाः । यत्प्रसिद्धं बलं तेजो वास्ति तदेवौजो यस्य तादृशः । सर्वबलस्वरूप इत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षवादः । हे अग्ने विश्वानन्यान् स्वयतिरिक्तान् सर्वान् सहसा बलेन प्रासि । प्रेति परेत्यर्थे । पराभवसि । व्याप्तुं वा प्रभवसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येषन्यानाविर्यस्मै चारुतमो बभूथ ।

ईळ्यो वपुषो विभावा प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणां ॥ ९ ॥

प्र । सद्यः । अग्ने । अति । एषि । अन्यान् । आविः । यस्मै । चारुऽतमः । वभूथ ।
ईळेन्यः । वपुथः । विभाऽवा । प्रियः । विशां । अतिथिः । मानुषीणां ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं यज्ञमासाद्य सद्यस्तदानीमेवान्यान् स्वसमानानत्येषि । अतिक्त्रा-
मसि । यस्मै चारुतमः सन्नाविर्बभूथ । किञ्च त्वमीळेन्यः स्तुत्यो वपुथो वपुष्करो
दीप्तिकरो वा विभावा विशिष्टदीप्तिमान् प्रियः प्रियभूतो विशां सर्वेषां प्राणिनां
तथातिथिः पूज्यो मानुषीणां प्रजानां भवसि ॥

॥ अथ दशमी ॥

तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ बलिमग्ने अतित ओत दूरात् ।
आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रं ॥ १० ॥
तुभ्यं । भरन्ति । क्षितयः । यविष्ठ । बलिं । अग्ने । अतितः । आ । उत । दूरात् ।
आ । भन्दिष्ठस्य । सुऽमतिं । चिकिद्धि । बृहत् । ते । अग्ने । महि । शर्म । भद्रं ॥ १० ॥

हे यविष्ठ युवतमाग्ने तुभ्यं क्षितयो मनुष्या भरन्ति । संपादयन्ति । किं । बलिं
पूजां हविर्लक्ष्णामन्तितोऽतिकादुतापि च दूरात् । आ इति चार्थे । किञ्च
भन्दिष्ठस्यातिशयेन स्तोतुः सुमतिं स्तुतिमाचिकिद्धि । आजानीहि । हे अग्ने ते
तव शर्म सुखमस्मभ्यं दातव्यं बृहन्महद्भद्रं स्तुत्यं च ॥

॥ अथैकादशी ॥

आद्य रथं भानुमो भानुमन्तमग्ने तिष्ठ यजतेभिः समन्तं ।
विद्वान्पथीनामुर्वेतरिस्त्रिमेह देवान्हविरद्याय वस्त्रि ॥ ११ ॥
आ । अद्य । रथं । भानुऽमः । भानुऽमन्तं । अग्ने । तिष्ठ । यजतेभिः । संऽअन्तं ।
विद्वान् । पथीनां । उरु । अन्तरिस्त्रिं । आ । इह । देवान् । हविःऽअद्याय । वस्त्रि ॥ ११ ॥

हे भानुमो दीप्तिमन्त्रग्ने अद्यास्मिन्यागदिने भानुमन्तं दीप्तिमन्तं समन्तं समी-
चीनप्रांतोपेतं रथं यजतेभिर्यष्ट्यैर्देवैः सहातिष्ठ । आरोह । विद्वान्यष्ट्यदेवपरि-
ज्ञानवांस्त्वं पथीनां देवयजनमार्गान्प्रति । द्वितीयार्थे षष्ठी । उर्वेतरिस्त्रिं प्रभूतेऽन्त-
रिस्त्रे देवान्यष्ट्यान्हविरद्याय हविर्भक्षणयेहावस्त्रि । आवहसि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अवोचाम कवये मेधाय वचो वंदारु वृषभाय वृष्णे ।

गविष्ठिरो नमसा स्तोममग्री दिवीव रुक्ममुरुष्यंचमथेत् ॥ १२ ॥

अवोचाम । कवये । मेधाय । वचः । वंदारु । वृषभाय । वृष्णे ।

गविष्ठिरः । नमसा । स्तोमं । अग्री । दिविऽइव । रुक्मं । उरुऽव्यंचं । अथेत् ॥ १२ ॥

वयमाचेयाः कवये मेधाविने मेधाय मेधाहाय वृषभाय वर्षकाय फलानां वृष्णे सेक्ते यूने वंदारु वंदनशीलं वचः स्तोत्रमवोचाम । अथ ऋषिरात्मानं परोक्षेणैव निर्दिश्य स्तुतिमुपसंहरति । गविष्ठिरोऽयमृषिर्नमसा नमस्कारेण हविषा वा युक्तं स्तोमं स्तोत्रमग्रावथेत् । अयति स्म । दिवि रुक्मं रोचमानमुरुष्यंचमुरुगमनमादित्यमिव ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥

कुमारं मातेति द्वादशर्चं द्वितीयं सूक्तं । अत्रेः पुत्रः कुमार ऋषिर्जरनाम्नः पुत्रो वृषो वोभौ वाच ऋषी । कमेतं त्वं वि ज्योतिषेत्यनयोस्तु वृष एव नोभौ न कुमारः । अंत्या षट्पंचाशदक्षरा शक्करी शिष्टास्त्रिष्टुभः । अग्निर्देवता । अत्रानुक्रमणिका । कुमारं कुमारो वृषो वा जार उभौ वा शक्कयैतं कं वीत्युचोस्तु वृष एवेति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरस्यापि सूक्तस्य विनियोग उक्तः पूर्वसूक्तेन सह ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कुमारं माता युवतिः समुष्यं गुहां विभर्ति न ददाति पित्रे ।

अनीकमस्य न मिनज्जनासः पुरः पश्यन्ति निहितमरतौ ॥ १ ॥

कुमारं । माता । युवतिः । संऽउष्यं । गुहा । विभर्ति । न । ददाति । पित्रे ।

अनीकं । अस्य । न । मिनत् । जनासः । पुरः । पश्यन्ति । निऽहितं । अरतौ ॥ १ ॥

शाठ्यायनब्राह्मणोक्त इतिहास इहोच्यते । राजा चैवृष्ण इक्ष्वाकुस्यरुणोऽभवदस्य च ॥ पुरोहितो वृषो जार ऋषिरासीत्तदा खलु । संगृह्णन्ति रथान्नाज्ञां रक्षणाय पुरोहिताः ॥ अरुणस्य वृषो रश्मिं संजयाह पुरोहितः । कुमारो वर्त्मनि क्रीडन्नथचक्रेण घातितः ॥ छिन्नः कुमारश्चक्रेण ममाराथ पुरोहितः । त्वं हन्तास्येति

राजानं राजा चापि पुरोहितं ॥ त्वं हंतास्य कुमारस्य नाहमित्यब्रवीत्तदा । यतस्त्वं
 रथवेगस्य नियन्तातस्त्वया हतः ॥ रथस्वामी यतो राजन् तस्मात्त्वं तस्य घातकः ।
 एवं विवदमानौ ताविष्वाकून्प्रष्टुमागतौ ॥ तौ पप्रच्छतुरिष्वाकून् केनासौ निहतो
 द्विजाः । तेऽब्रुवन्नथयन्तारं हन्तारं वृशसंज्ञकं ॥ स वृशो वार्षसाम्ना तं कुमारं
 समजीवयत् । एवमाख्याय तच्चैव पुनरन्यदुदीरितं ॥ यत इष्वाकवो रागाद्वन्ता-
 रमृषिमब्रुवन् । तस्मात्तेषां गृहेष्वग्नेस्तेजो निर्गतमेषु च ॥ गृहे पाकादयो नासन्
 तत्कारणमचिन्तयन् । वृशं कुमारहन्तारं यदवोचाम तेन नः ॥ अपाक्रमद्वरो
 वहेराह्वयाम वृशं वयं । इति संचिन्त्य तमृषिमाह्वयामासुरादरात् ॥ समागत्य ततः
 शीघ्रं तेषामग्नेर्हरो भवेत् । इति वार्षेन साम्नासावकामयत पूर्ववत् ॥ एवं गायन्
 स ऋषिर्ब्रह्महत्यां भार्याजातां च सदस्योर्नृपस्य । पिशाचवेषां हर आदाय चाग्नेर्गृ-
 हान्नीत्वा कशिपौ स्थापयन्ती ॥ दृष्ट्वा सम्यक् तद्वरस्तोषयित्वा साम्ना पश्चाद्योजया-
 मास चाग्निं । ततः सतेजाः संजातोऽभवत्पाकादिः पूर्ववत् ॥ एवं शाठ्यायने-
 नोक्तं तांडकोक्तमथोच्यते । वृशः पुरोधा अभवत्सदस्योर्महीपतेः ॥ स रथं धाव-
 यन्नाजा ब्राह्मणस्य कुमारकं । चिच्छेद रथचक्रेण प्रमादात्सोऽब्रवीद्वृशं ॥ पुरोहिते
 वर्तमाने त्वयि मां हन्ति रागता । एषा त्वयापनेतव्या ऋषिमित्यब्रवीन्नृपः ॥ स
 ऋषिर्वार्षसाम्ना तं कुमारमुदजीवयत् ॥

माता कुमारस्योत्पादयित्री युवतिर्यौवनोपेता कुमारं पथि संचरन्तं समुब्धं
 चक्रेण हतं गुहा गुहायां विभर्ति । धारयति । न ददाति पित्रे तस्य जनकाय । यद्वा
 माता सर्वस्य निर्मात्री पृथिवी समुब्धं सम्यक् निगूढं गुहा विभर्ति । न ददाति
 पित्रे । अस्यानीकं रूपं मिनत् हिंसितं जनासो जना न पश्यन्ति । किंतु अरताव-
 रमणे देशे निहितं स्थितं पुरः पुरोदेशे पश्यन्ति । अथवायं वृशेन पुनरुज्जीवितः
 कुमार आत्मानमपरोक्षतया वक्ति कथयति । जारो वा तं जीवयित्वा वक्ति । अथवा
 सूक्तस्याग्नेयत्वात्कुमार इत्यग्निरुच्यते । तं मातारणिर्युवतिर्मिश्रयन्ती समुब्धं निगूढं
 गुहायां विभर्ति । पित्र उत्पादकाय यजमानाय न ददाति । अस्याग्नेर्मिनत् हिंसत्
 दाहकमनीकं तेजो जना न पश्यन्ति । किंतु अरतावरण्यां हितं पश्यन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कमेतं त्वं युवते कुमारं पेष्णीं विभर्षि महिषी जजान ।

पूर्वीर्हि गर्भः शरदो ववर्धापश्यं जातं यदसूत माता ॥२॥

कं। ए॒तं। त्वं। यु॒व॒ते। कु॒मा॒रं। पे॒षी॑। वि॒भ॒र्षि॑। म॒हि॒षी॑। ज॒जा॒न॒।

पू॒र्वीः॑। हि॒। ग॒र्भः॑। श॒र॒दः॑। व॒व॒र्ध॑। अ॒प॒श्यं॑। जा॒तं। यत्। अ॒मृ॒त॑। मा॒ता ॥२॥

अत्राग्नेरुत्पाद्यमानत्वात्कुमारशब्देन व्यवहारः । हे युवते त्वं कमेतं कुमारं पेषी हिंसिका पिशाचिका सती विभर्षि । एवं वृशाख्यो महर्षिः कशिपुनाच्छन्नमग्नेर्हरो ब्रूते । त्वयानुत्पादितत्वाच्चारणमनुचितमित्यर्थः । महिषी महती पूजनीयारण्येन जजान । अजनयत् । तदेवाह । गर्भः शिशोर्याहकोऽरण्याः संबंधी गर्भो हि यस्मात्पूर्वीः शरदो गताननेकान् संवत्सरान्ववर्ध ववृधे । अहं च ततो जातमपश्यं । यद्यस्मान्मातारणिरसूत उदपादयत् । राजकुमारपक्षे हे युवते भूदेवि कमेतं कुमारं पेषी सती विभर्षि । अवशिष्टं कुमारजननपरतया योज्यं । एवमुत्तरत्रापि कुमारग्निहरसोः परत्वेन यथोचितं व्याख्येयं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

हि॒र॒ण्य॒द॒तं॑ शु॒चि॒व॒र्ण॑मा॒रा॒त्क्षे॒चा॒द॒प॒श्य॒मा॒यु॒धा॒ मि॒मा॒नं॑ ।

द॒दा॒नो॑ अ॒स्मा अ॒मृ॒तं॑ वि॒पृ॒क्त्वा॒ किं॑ मा॒म॒नि॒द्राः॑ कृ॒ण॒व॒न्नु॒क्थाः॑ ॥३॥

हि॒र॒ण्य॒ऽद॒तं॑। शु॒चि॒ऽव॒र्ण॑। आ॒रा॒त्। क्षे॒चा॒त्। अ॒प॒श्यं॑। आ॒यु॒धा॒। मि॒मा॒नं॑।

द॒दा॒नः॑। अ॒स्मै॒। अ॒मृ॒तं॑। वि॒पृ॒क्त्वा॒। किं॑। मां॑। अ॒नि॒द्राः॑। कृ॒ण॒व॒न्। अ॒नु॒क्थाः॑ ॥३॥

हिरण्यदंतं हिरण्यसदृशदंतस्थानीयज्वालोपेतं शुचिवर्णं प्रदीप्तवर्णमायुधायुधान्यायुधस्थानीयान् स्फुलिंगान् ज्वाला वा मिमानं निर्ममाणमग्निमारात्समीपे क्षेचात् क्षेचे देशेऽपश्यं । पश्येयं । एवं वृशः कामयते । अहमस्मा अग्नयेऽमृतमविनाश्यमृतत्वसाधनं वा विपृक्त्वा सर्वतो व्याप्तं हविः स्तोत्रं वा ददानो दातास्मि । मामनिद्राः । इंद्रः परमैश्वर्योऽग्निः । तद्रहिता अनिद्राः । इंद्रमयजंत इत्यर्थः । अनुक्था अस्तुतय इंद्रमस्तुवंतश्च किं कृणवन् । किं कुर्युः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

क्षे॒चा॒द॒प॒श्यं॑ स॒नु॒तश्च॒र॒तं॑ सु॒म॒द्यु॒थं॑ न पु॒रु॒ शो॒भ॒मा॒नं॑ ।

न ता अ॒गृ॒भ्र॒न्न॒ज॒नि॒ष्ट॒ हि॒ षः॑ प॒लि॒ङ्गी॒रि॒द्यु॒व॒त॒यो॑ भ॒वं॒ति ॥४॥

क्षे॒चा॒त्। अ॒प॒श्यं॑। स॒नु॒त॒रि॒ति॑। च॒र॒तं॑। सु॒ऽम॒त्। यू॒थं॑। न॒। पु॒रु॒। शो॒भ॒मा॒नं॑।

न॒। ताः॑। अ॒गृ॒भ्र॒न्। अ॒ज॒नि॒ष्ट॒। हि॒। सः॑। प॒लि॒ङ्गीः॑। इ॒त्। यु॒व॒त॒यः॑। भ॒वं॒ति ॥४॥

अहं वृश इदानीं शेचात् शेचे सनुतः । अंतर्हितनामैतत् । निगूढं चरंतम-
रण्यां यूथं न गवां समूहमिव सुमत्स्वयमेव पुरु बहु शोभमानमपश्यं । पश्यामि ।
पुरा हरसः पिशाच्याक्रमणकाले ता ज्वाला निर्वीर्या नागृभ्रन् । नागृह्णन्त
नरः । इदानीं सोऽग्निरजनिष्ट हि । हरसा प्रादुरभूत्खलु । अत एव हेतोः पलिक्री-
रित्पलिकृषः पलिता ज्वाला एवेदानीं युवतयो भवन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

के मे मर्यकं वि यवंत गोभिर्न येषां गोपा अरणश्चिदास ।

य ईं जगृभुरव ते सृजंत्वाजाति पश्व उप नश्चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के । मे । मर्यकं । वि । यवंत । गोभिः । न । येषां । गोपाः । अरणः । चित् । आस ।

ये । ईं । जगृभुः । अव । ते । सृजंतु । आ । अजाति । पश्वः । उप । नः । चिकित्वान् ॥ ५ ॥

के मे मदीयं मर्यकं मर्यसंधं राष्ट्रं गोभिः सह वियवंत । वियुक्तमकुर्वन् ।
गा भृत्याश्च वियोजयन् । येषां गोपा अस्माकं गोपयितारणश्चिदभिगंता नास
बभूव सोऽयमग्निः । ये द्वेषिण ईमेनं जनसंधं राष्ट्रं जगृभुः गृह्णन्ति तेऽवसृजंतु ।
नश्यंतु । किंच चिकित्वान् चेतनावानस्मद्विषयज्ञानवानग्निर्नोऽस्माकं पश्वः पशू-
नुपाजाति । उपागच्छति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वसां राजानं वसतिं जनानामरातयो नि दधुर्मर्त्येषु ।

ब्रह्माण्यचेरव तं सृजंतु निंदितारो निंद्यासो भवंतु ॥ ६ ॥

वसां । राजानं । वसतिं । जनानां । अरातयः । नि । दधुः । मर्त्येषु ।

ब्रह्माणि । अचेः । अवे । तं । सृजंतु । निंदितारः । निंद्यासः । भवंतु ॥ ६ ॥

वसां वसतां प्राणिनां राजानं स्वामिनं जनानां प्राणिनां वसतिमावासभूतं
च्युरुणमुक्तलक्षणमग्निं वारातयो निदधुः । अगोपयन् मर्त्येषु लोकेषु मध्ये ।
अचेरत्रिगोत्रस्य वृशस्य ब्रह्माणि मंत्राः स्तोत्राणि वा तं कुमारमग्निं वाव-
सृजंतु । अथवाचेरत्रिगोत्रस्य कुमारं ब्रह्माणि । यद्वा वृशस्य ब्रह्माण्यचेरत्रि-
गोत्रं । कर्मणि षष्ठी । तं कुमारमवसृजंतु । विसृजंतु । निंदितारोऽस्मन्निं-
दका निंद्यासोऽस्माभिर्निंद्या भवंतु । अचेर्ब्रह्माणीत्येतदुपजीव्य वृशमथाचेयं

वदन्ति । आच्येयः कुमार इति पक्षे स एव प्राणमयमात्मानमवसृजन्ति-
त्याशास्ते ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे चतुर्दशो वर्गः ॥

अञःसव आहवनीयोपस्थाने शुनश्चिच्छेपमित्येषा । अग्निमाहवनीयमुपस्था-
पयांचकार शुनश्चिच्छेपं निदितं सहस्रात् । ऐ० ब्रा० ७. १७. । इति ब्राह्मणं ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

शुनश्चिच्छेपं निदितं सहस्राद्यूपादमुंचो अशमिष्ट हि षः ।

एवास्मदग्ने वि मुमुग्धि पाशान् होतश्चिकित्व इह तू निषद्य ॥ ७ ॥

शुनःऽशेषं । चित् । निऽदितं । सहस्रात् । यूपात् । अमुंचः । अशमिष्ट । हि । सः ।

एव । अस्मत् । अग्ने । वि । मुमुग्धि । पाशान् । होतृरिति । चिकित्वः । इह । तु । निऽसद्य ॥ ७ ॥

हे अग्ने निदितं नितरां बद्धं शुनःशेषमृषिं सहस्रादनेकरूपाद्यूपादमुंचः ।
अमोचयः । चिदिति पूरणः । शुनःशेषमिति पदस्य मध्ये पदान्तरस्य संहितायां
व्यत्ययेनावस्थितिः । स ऋषिरशमिष्ट हि । शांतवान् खलु । यद्वा स हि यस्मा-
दशमिष्ट । स्तुतिकर्मैतत् । अस्तावीत् तस्मादमुंच इति संबंधः । एवैवमस्मदस्मत्तः
पाशान्विमुमुग्धि विमोचय हे होतर्हे चिकित्वश्चेतनावन्मये इह तु वेद्यां निष-
द्यावस्थाय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

हृणीयमानो अप हि मदैयेः प्र मे देवानां व्रतपा उवाच ।

इंद्रो विद्वाँ अनु हि त्वा चचक्ष तेनाहमग्ने अनुशिष्ट आगां ॥ ८ ॥

हृणीयमानः । अप । हि । मत् । ऐयेः । प्र । मे । देवानां । व्रतऽपाः । उवाच ।

इंद्रः । विद्वान् । अनु । हि । त्वा । चचक्ष । तेन । अहं । अग्ने । अनुऽशिष्टः । आ । आगां ॥ ८ ॥

हे अग्ने हृणीयमानः क्रुध्यंस्त्वं मत् मत्तोऽपैयेर्हि । अपागाः खलु ॥ ई गता-
वित्यस्मात् श्यन्विकरणाल्लङि मध्यमे छांदसे परस्मैपद आडागमे वृद्धौ व्यत्ययेन
श्यनोऽकारस्य एकारे च कृते रूपं ॥ मे मह्यं देवानां व्रतपाः कर्मणः पालक
इंद्रः प्रोवाच हि । स एव विद्वान् त्वानुचचक्ष । त्वां ददर्श । तेनानुशिष्टोऽहं
हे अग्ने त्वामागामिति । एवं वृश आह ॥

॥ तत्र नवमी ॥

वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।

प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिशीते शृंगे रक्षसे विनिक्षे ॥९॥

वि । ज्योतिषा । बृहता । भाति । अग्निः । आविः । विश्वानि । कृणुते । महिऽत्वा ।

प्र । अदेवीः । मायाः । सहते । दुऽएवाः । शिशीते । शृंगे इति । रक्षसे । विऽनिक्षे ॥९॥

अयमग्निर्ज्योतिषा तेजसा बृहता महता वि भाति । विशेषेण दीयते । अथ तथाभूतः सन् महित्वा स्वमहत्त्वेन विश्वानि सर्वाणि पदार्थजातान्याविष्कृणुते । प्रकटीकरोति । एवं प्रवृद्धोऽग्निरदेवीरदेवनशीला आसुरीर्माया दुरेवा दुःखगमनाः प्रसहते । अभिभवति । किञ्च शिशीते तीक्ष्णीकरोति शृंगे शृंगानि । शृंगसदृशीर्हिंसिका वा ज्वालाः शिशीते । तीक्ष्णीकरोति । किमर्थं । रक्षसे विनिक्षे रक्षसो नाशाय । निश्चयति शृंगे रक्षसो विनिक्षणनाय । नि० ४. १८. । इति यास्कः ॥

॥ अथ दशमी ॥

उत स्वानासो दिवि षत्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हंतवा उ ।

मदे चिदस्य प्र रुजंति भामा न वरंते परिबाधो अदेवीः ॥१०॥

उत । स्वानासः । दिवि । संतु । अग्नेः । तिग्मऽआयुधाः । रक्षसे । हंतवै । ऊं इति ।

मदे । चित् । अस्य । प्र । रुजंति । भामाः । न । वरंते । परिऽबाधः । अदेवीः ॥१०॥

उतापिचाग्नेः स्वानासः शब्दं कुर्वाणा ज्वाला दिवि षंतु । द्युलोके प्रादुर्भवंतु । किमर्थं तिग्मायुधास्तीक्ष्णायुधस्थानीया ज्वालाः । रक्षसे हंतवा उ रक्षसो हननाय । उ इति पूरणः । मदे चित् हर्षे सत्यस्याग्नेर्भामाः क्रोधा दीप्तयो वा प्र रुजंति । प्रकर्षेण भंगं गच्छंति पीडयंति वा रक्षांसि । परिबाधः परितो बाधिका अदेवीरदेवना आसुर्यः सेना न वरंते । न वारयंत्येनं ॥

॥ अथैकादशी ॥

एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रो रथं न धीरः स्वर्पा अतक्षं ।

यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्याः स्वर्वतीरप एना जयेम ॥११॥

एतं । ते । स्तोमं । तुविऽजात । विप्रः । रथं । न । धीरः । सुऽअर्पाः । अतक्षं ।

यदि । इत् । अग्ने । प्रति । त्वं । देव । हर्याः । स्वःऽवतीः । अपः । एन । जयेम ॥११॥

हे तुविजात बहुभावमापन्नाग्ने ते त्वदर्शमेतं स्तोममेतत्स्तोत्रं विप्रो मेधावी
स्तोता रथं न रथमिव धीरः स्वपाः शोभनकर्माहमतदां । समपादयं । हे अग्ने
देव त्वं यदीदेनं स्तोमं प्रतिहर्याः प्रतिकामयेथाः तर्हि स्वर्वतीः स्वरणवतीर्यामि-
मतीरप एनैनेन जयेम । प्राप्नुयाम ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तुवि॒ग्री॒वो वृष॒भो वा॒वृधा॒नोऽश॒त्रु॒र्यः सम॒जाति॒ वेदः ।
इती॒मम॒ग्निम॒मृता॑ अवोचन्वर्हिष्मते॒ मन॒वे॒ शर्म॑ यंसद्विष्मते॒ मन॒वे॒ शर्म॑ यंसत् ॥१२॥
तुवि॒ऽग्री॒वः । वृष॒भः । व॒वृधा॒नः । अ॒श॒त्रु । अ॒र्यः । सं । अ॒जा॒ति । वेदः ।
इति॑ । इ॒मं । अ॒ग्निं । अ॒मृताः॑ । अ॒वो॒चन् । व॒र्हिष्म॑ते । मन॒वे । शर्म॑ । य॒ंसत् ।
ह॒विष्म॑ते । मन॒वे । शर्म॑ । य॒ंसत् ॥ १२ ॥

तुविग्रीवो बहुज्वालः प्रभूतग्रीवो वा वृषभो वर्षिता कामानां ववृधानो
वर्धमानोऽग्निरयोऽरेर्वेदो धनमशत्रुकंठकं समजाति । संयोजयति । इतीममर्थ-
मग्निममृता अन्ये देवा अवोचन् । यस्मादेवं तस्माद्वर्हिष्मते यागवते मनवे मनु-
ष्याय यजमानाय शर्म सुखं यंसत् । यच्छतु । हविष्मते च शर्म यंसत् ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पंचदशो वर्गः ॥

त्वमग्ने वरुण इति द्वादशर्चं तृतीयं सूक्तमात्रेयस्य वसुश्रुतस्यार्धं त्रैष्टुभमाग्नेयं ।
त्वमग्ने वसुश्रुत इत्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोर्विनियोगोऽवोध्यग्नि-
रित्युक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वम॒ग्ने वरु॒णो जा॒र्यसे॒ यत्नं॑ मि॒त्रो भ॑वसि॒ यत्समि॑द्धः ।

त्वे वि॒श्वे स॒हस॑स्युत्र दे॒वास्त्वमि॑न्द्रो दा॒श्रुषे॒ मर्त्या॑य ॥ १ ॥

त्वं । अ॒ग्ने । वरु॒णः । जा॒र्यसे॑ । यत् । त्वं । मि॒त्रः । भ॒व॒सि॒ । यत् । सं॒ऽइ॒द्धः ।

त्वे इति॑ । वि॒श्वे । स॒ह॒स॒सः । पु॒त्र । दे॒वाः । त्वं । इ॒न्द्रः । दा॒श्रुषे॑ । मर्त्या॑य ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं वरुणस्तमसां वारको रात्र्यभिमानी देवोऽपि त्वमेव यद्यदा
जायसे । किंच त्वं मित्रोऽहरभिमानी देवः प्रमीतेस्त्राता यद्यदा समिद्धः । त्वमुत्पन्न-
मात्रः सन् तमो निवारयसि प्रवृद्धः सन् हितकारी भवसीत्यर्थः । त्वे त्वयि विश्वे

सर्वेऽपि देवा वर्तन्ते । त्वद्वत्तेन हविषा तेषां जीवनात् । ते देवा विभ्यतोऽग्निं प्राविशन्निति हि श्रुतेः । हे सहस्रस्युच्च वलेन मथ्यमानत्वात् । किञ्च त्वमिन्द्रः स्वामी दाशुषे हविर्दात्रे मर्त्याय यजमानाय ॥

विवाहे चतुर्थ्यामाज्याहुतौ त्वमर्यमेत्येषा । सूचितं च । त्वमर्यमा भवसि यत्कनीनामिति विवाहे चतुर्थी । आ० गृ० १. ४. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

त्वमर्यमा भवसि यत्कनीनां नाम स्वधावन्गुह्यं विभर्षि ।

अञ्जन्ति मित्रं सुधितं न गोभिर्यदंपती समनसा कृणोषि ॥२॥

त्वं । अर्यमा । भवसि । यत् । कनीनां । नाम । स्वधाऽवन् । गुह्यं । विभर्षि ।

अञ्जन्ति । मित्रं । सुधितं । न । गोभिः । यत् । दंपती इति दंऽपती । सऽमनसा । कृणोषि ॥२॥

हे अग्ने त्वमर्यमा भवसि । सर्वेषां नियमितासि । यद्यदा कनीनां कन्यकानां संबन्ध्यसि । किञ्च हे स्वधावन् हविर्लक्षणान्ववन् गुह्यं गोपनीयं नाम विभर्षि वैश्वानर इति तन्नाम । सुधितं सुष्ठु निहितं मित्रं न मित्रमिव गोभिः । विकारे प्रकृतिशब्दः । गोविकारैः क्षीरादिभिरञ्जन्ति । यद्यस्मादंपती जायापती समनसा समानमनस्कौ कृणोषि करोषि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तव श्रिये मरुतो मर्जयन्त रुद्र यत्ते जनिम चारु चित्रं ।

पदं यद्विष्णोरुपमं निधायि तेन पासि गुह्यं नाम गोनां ॥३॥

तव । श्रिये । मरुतः । मर्जयन्त । रुद्र । यत् । ते । जनिम । चारु । चित्रं ।

पदं । यत् । विष्णोः । उपऽमं । निऽधायि । तेन । पासि । गुह्यं । नाम । गोनां ॥३॥

अनयाग्नेर्मध्यमिकी मूर्तिरुच्यते । हे अग्ने तव श्रिये श्रयणाय मरुतोऽपोऽन्तरिक्ष्या मर्जयन्त । मार्जयन्ति । हे रुद्र वृष्ट्या रुद्रवद्वर्धितरग्ने ते तव यज्जनिम जन्म वैद्युतलक्षणं चारु चरणीयं चित्रं चायनीयं च । तत्कथमिति चेदुच्यते । विष्णोर्ब्यापनशीलस्य देवस्योपमं गुह्यमगम्यं यत्पदं निधायि । अनेनांतरिक्षमुक्तं । उपमेयमिव विष्णोर्मध्यमं पदं तस्मान्नांतरिक्षं पश्यन्तीति ब्राह्मणं । तेन गोनामुदकानां गुह्यं नाम नामानि पासि । रक्षसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव श्रिया सुहृशो देव देवाः पुरु दधाना अमृतं सपंत ।

होतारमग्निं मनुषो नि पेदुर्दशस्यंतं उशिजः शंसमायोः ॥४॥

तव । श्रिया । सुऽहृशः । देव । देवाः । पुरु । दधानाः । अमृतं । सपंत ।

होतारं । अग्निं । मनुषः । नि । सेदुः । दशस्यंतः । उशिजः । शंसं । आयोः ॥४॥

हे देवाग्ने सुहृशस्तव श्रिया समृद्ध्या देवा इन्द्रादयः पुर्वत्यधिकं दधानास्त्वयि प्रीतिं धारयंतोऽमृतं सपंत । स्पृशन्ति । होतारं होमनिष्पादकमग्निं मनुषो मनुष्या निषेदुः । परिचरन्त्यृत्विजः । किं कुर्वतः । दशस्यंतो हविर्वितरंतः शंसं फलमुशिजः कामयमानस्यायोर्मनुषस्य यजमानस्यार्थं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न त्वद्धोता पूर्वो अग्ने यजीयान् काथैः परो अस्ति स्वधावः ।

विशश्च यस्या अतिथिर्भवासि स यज्ञेन वनवद्देव मर्तान् ॥५॥

न । त्वत् । होता । पूर्वः । अग्ने । यजीयान् । न । काथैः । परः । अस्ति । स्वधाऽवः ।

विशः । च । यस्याः । अतिथिः । भवासि । सः । यज्ञेन । वनवत् । देव । मर्तान् ॥५॥

हे अग्ने त्वत्त्वतोऽन्यो नास्ति होता पूर्वः पूरकः पुराणो वा यजीयान्यष्टा वा । काथैः स्तोत्रैः स्तुत्यः परः परस्तात्परस्मिन्नपि काले नास्ति हे देव हे स्वधावोऽन्ववन् यस्या विशः प्रजाया ऋत्विगूपाया अतिथिर्भवासि अतिथिवत्पूज्यो भवसि । स यज्ञेन मर्तानस्मद्देष्टुन् वनवत् । वृश्चति । हिनस्ति । यद्वा मर्तान्परिचारकान्वनवत् । संभजेत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वयमग्ने वनुयाम त्वोता वसूयवो हविषा बुध्यमानाः ।

वयं समर्ये विदथेष्वह्नां वयं राया सहसस्पुत्र मर्तान् ॥६॥

वयं । अग्ने । वनुयाम । त्वाऽऊताः । वसुऽयवः । हविषा । बुध्यमानाः ।

वयं । सऽमर्ये । विदथेषु । अह्नां । वयं । राया । सहसः । पुत्र । मर्तान् ॥६॥

हे अग्ने वयं यजमानास्त्वोतास्त्वया रक्षिताः संतो वनुयाम । शत्रून्पीडयाम

संभजेमहि वा धनं । कीदृशा वयं । वसूयवो वसुकामा हविषा त्वां बुध्य-
माना बोधयंतो वयं समर्ये समरणे जयेम शत्रूनि शेषः । विदथेषु यागेषु
प्राप्नुयाम बलं । यद्वा वनुयामेत्येतदनुषज्यते । अह्नां सर्वेष्वहःसु । किंच वयं हे सह-
सस्पुत्र बलस्य पुत्र पालक वाग्ने राया धनेन सह मर्त्यान्पुत्रभृत्यादीन् लभेमहि ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यो न आगो अभ्येनो भरात्यधीदधमघशंसे दधात ।

जही चिकित्वो अभिशंस्तिमेतामग्ने यो नो मर्चयति इयेन ॥ ७ ॥

यः । नः । आगः । अभि । एनः । भराति । अधि । इत् । अघं । अघऽशंसे । दधात ।

जहि । चिकित्वः । अभिऽशंस्तिं । एतां । अग्ने । यः । नः । मर्चयति । इयेन ॥ ७ ॥

यो मर्त्य आगोऽपराधमेनः पापं च नोऽस्मभ्यमभि भराति अभितः करोति
तस्मिन्नघशंसेऽघं पापमधिदधात । ददात्वग्निः । इदिति पूरणः । आगोऽपराधं यो
मह्यमिदं करोति तस्मा एवाग्निस्तत्करोत्वित्यर्थः । अथ प्रत्यक्षेणोच्यते । हे अग्ने
एतामभिशंस्तिं जहि । उत्तरत्र यच्छब्दश्च वणात्तदानुगुण्येनैनमभिशंसकमिति व्या-
ख्येयं । योऽभिशस्ता नोऽस्मान्द्वयेनोक्तेनागसैनसा वा मर्चयति बाधते तमिति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वामस्या व्युषि देव पूर्वे दूतं कृण्वाना अयजंत हव्यैः ।

संस्थे यदग्र ईयसे रयीणां देवो मर्तेर्वसुभिरिध्यमानः ॥ ८ ॥

त्वां । अस्याः । विऽउषि । देव । पूर्वे । दूतं । कृण्वानाः । अयजंत । हव्यैः ।

संऽस्थे । यत् । अग्ने । ईयसे । रयीणां । देवः । मर्तेः । वसुऽभिः । इध्यमानः ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वामस्या रात्रेर्युषि । व्युष्टायामुषसीत्यर्थः । पूर्वे पुरातना यजमाना
दूतं देवानां प्रेरकं कृण्वानाः कुर्वाणा अयजंत हव्यैर्हविर्भिः साधनै रयीणां
हविर्लक्षणानां संस्थे संस्थान आसादने सति हे अग्ने यद्यदेयसे गच्छसि देवो
द्योतमानो मर्तेर्मनुष्यैर्ऋत्विग्भिर्वसुभिर्वासकैरिध्यमानः समिध्यमानः सन् ॥

॥ अथ नवमी ॥

अव स्पृधि पितरं योधि विद्वान्पुत्रो यस्ते सहसः सून ऊहे ।

कदा चिकित्वो अभि चक्षसे नोऽग्ने कदा ऋतचिद्यातयासे ॥ ९ ॥

अव । स्पृधि । पितरं । योधि । विद्वान् । पुत्रः । यः । ते । सहसः । सूनो इति । ऊहे ।

कदा । चिकित्वः । अभि । चक्षसे । नः । अग्ने । कदा । ऋतऽचित् । यातयासे ॥ ९ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने त्वमवस्पृधि । पारय । योधि । पृथक्कुरु पापात् ।
यः पुत्रः पुत्रस्थानीयस्तव यो यजमानस्ते त्वां पितरं पालकं पितृभूतं विद्वान्
जानन् ऊहे वहति हविः तमेवं कुर्वित्यृषिरात्मानं परोक्षेणाह । हव्यवाळग्निरजरः
पिता नः । ऋग्वे० ५.४.२. इति हि वक्ष्यति । यद्वा पितृपुत्रभावो व्यत्यस्तः । पितरं
पितृवद्रक्षकं यजमानमवस्पृधि योधि च यस्त्वं पुत्रः पुत्रवत्सदा रक्षणीयः । त्वं
पुत्रो भवसि यस्तेऽविधत् । ऋग्वे० २.१.९. इति हि श्रुतिः । हे चिकित्वश्चेतना-
वन्मग्ने कदा नोऽस्मानभिचक्षसे । अभिपश्यसि । कदा च ऋतचिद्यज्ञस्योदकस्य
वा चेतयिता यातयासे । प्रेरयसि सन्मार्गेण ॥

॥ अथ दशमी ॥

भूरि नाम वंदमानो दधाति पिता वसो यदि तज्जोषयासे ।

कुविहेवस्य सहसा चकानः सुममग्निर्वनते वावृधानः ॥ १० ॥

भूरि । नाम । वंदमानः । दधाति । पिता । वसो इति । यदि । तत् । जोषयासे ।

कुवित् । देवस्य । सहसा । चकानः । सुम्नं । अग्निः । वनते । ववृधानः ॥ १० ॥

भूरि प्रभूतं नाम त्वदीयं नाम वंदमानः सन् दधाति । धारयति । सामर्थ्याद्भविः ।
अथवा नामकं हविः प्रभूतं धारयति दातुं । पिता पालकस्त्वं हे वसो वासकाग्ने
यदि तद्भविर्जोषयासे सेवसे । देवस्य व्यवहर्तुर्यजमानस्य कुविद्बहु हविः सहसा
बलेन युक्तः सन् चकानः कामयमानः । यद्वा कर्मणि षष्ठी । देवं यजमानं काम-
यमानोऽग्निर्ववृधानो वर्धमानो यजमानं वर्धयन्वा सुम्नं वनते । प्रयच्छति ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वमंग जरितारं यविष्ठ विश्वान्यग्ने दुरितातिं पर्षि ।

स्तेना अहश्चन्निपवो जनासोऽज्ञातकेता वृजिना अभूवन् ॥ ११ ॥

त्वं । अंग । ज॒रि॒तारं । य॒वि॒ष्ट । वि॒श्वानि । अ॒ग्ने । दुः॑ऽइ॒ता । अ॒ति । प॒र्षि ।

स्ते॒नाः । अ॒ह॒श्नन् । रि॒पवः । जना॑सः । अ॒ज्ञा॑तऽके॒ताः । वृ॒जि॒नाः । अ॒भू॒वन् ॥ ११ ॥

हे अंग स्वामिन्यविष्ट युवतमाग्ने जरितारमनुग्रहीतुं विश्वानि दुरिता दुरि॒तान्यति॑पर्षि । अतिपारयसि । स्तेनास्तस्करा अहश्नन् । दृश्यन्ते । रिपवो जनासः शत्रुभूता मनुष्या अज्ञातकेता अप्रज्ञातचिह्ना वृजिना अस्माभिर्वर्जिता अभूवन् । भवन्ति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इ॒मे या॒मा॑सस्त्व॒द्रि॒ग॒भू॒वन्व॒स॒वे वा॒ तदि॒दा॒गो॑ अ॒वा॒चि ।

नाहा॒यम॒ग्नि॒र॒भि॒श॒स्तये॒ नो॒ न री॒षते॒ वा॒वृ॒धा॒नः॒ परा॑ दा॒त् ॥ १२ ॥

इ॒मे । या॒मा॑सः । त्व॒द्रि॒क् । अ॒भू॒वन् । व॒स॒वे । वा॒ । तत् । इत् । आ॒गः । अ॒वा॒चि ।

न । अ॒ह । अ॒यं । अ॒ग्निः । अ॒भि॒ऽश॒स्तये॒ नः । न । रि॒षते॒ व॒वृ॒धा॒नः । परा॑ दा॒त् ॥ १२ ॥

इमे यामासो गन्तारः स्तोमास्त्वहक् त्वदभिमुखा अभूवन् । भवन्ति । वा अथंवा वसवे वासकाय तदागोऽपराधमाशासनरूपमवाचि । उक्तवानहमग्निं । इदं देहीति याचनमेवापराधः । इदिति पूरणः । यद्वा तदिदं वक्ष्यमाणं शत्रुभिः कृत॒मागो॑ऽवाचि । किंचायमग्निर्ववृधानः स्तुत्या वर्धमानः सन् नाह नैवाभिश्स्तये निन्दकाय नोऽस्मान् परादात् । परादद्यात् । तथा रिषते हिंसाय नैव परादात् ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे सप्तदशो वर्गः ॥

त्वामग्न इत्येकादशर्चं चतुर्थं सूक्तमात्रेयस्य वसुश्रुतस्यार्धं त्रैष्टुभमाग्नेयं । अनु॒क्रा॒न्तं च । त्वाम॒ग्न ए॒का॒द॒शे॒ति ॥ प्रा॒तर॒नु॒वा॒का॒श्वि॒न॒श॒स्त्रयो॒र्वि॒नि॒यो॒गो॑ऽबो॒ध्य॒ग्नि॒रि॒त्य॒चो॒क्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वा॒म॒ग्ने॒ व॒सु॒प॒तिं॒ व॒सू॒नाम॒भि॒ प्र॒ म॒न्दे॒ अ॒ध्व॒रेषु॒ राज॑न् ।

त्वया॒ वा॒जं॑ वा॒ज॒य॒न्तो॑ ज॒ये॒मा॒भि॒ था॒म॒ पृ॒त्सु॒ती॒र्म॒र्त्या॒नां ॥ १ ॥

त्वां । अ॒ग्ने । व॒सु॑ऽप॒तिं । व॒सू॒नां । अ॒भि । प्र । म॒न्दे । अ॒ध्व॒रेषु॒ । रा॒ज॒न् ।

त्वया॑ । वा॒जं॑ । वा॒ज॒ऽय॒न्तः । ज॒ये॒म॒ । अ॒भि । स्या॒म॒ । पृ॒त्सु॒तीः । म॒र्त्या॒नां ॥ १ ॥

हे अग्ने वसूनां वसुपतिं । वृत्त्यवृत्तिभ्यां वसूनां बाहुल्यं तत्स्वामित्वं चोक्तं ।

बहूनां धनानां स्वामिनं त्वामध्वरेषु यागेष्वभि प्रमंदे । आभिमुख्येन स्तौमि हे राजन् । किंच त्वयानुकूलेन वाजयंतोऽन्नमिच्छंतो वयं वाजं जयेम । किंच मर्त्यानां मरणधर्मकाणां पृतुतीः सेना अभिष्याम । अभिभवेम ॥

दर्शपूर्णमासे पत्नीसंयाजे गृहपतेर्याज्यैषा । सूचितं च । हव्यवाळग्निरजरः पिता न इति पत्नीसंयाजाः । आ० १. १०. । इति ॥ देवसुवां हविःष्वप्यग्नेरैषैव याज्या । सूचितं च । हव्यवाळग्निरजरः पिता नस्त्वं च सोम नो वशः । आ० ४. ११. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

हव्यवाळग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे ।

सुगार्हपत्याः समिधो दिदीह्यस्मद्यक् सं मिमीहि अवांसि ॥ २ ॥

हव्यऽवाद् । अग्निः । अजरः । पिता । नः । विऽभुः । विभाऽवा । सुदृशीकः । अस्मे इति ।

सुऽगार्हपत्याः । सं । इषः । दिदीहि । अस्मद्यक् । सं । मिमीहि । अवांसि ॥ २ ॥

अयं हव्यवाडग्निरजरोऽजीर्णः सन् नः पिता भवत्विति शेषः । किंच विभुर्ब्राह्मणः विभावा दीप्तिमान् सुदृशीकः शोभनदर्शनोऽस्मे अस्माकं भवतु । अथ प्रत्यक्षवादः । सुगार्हपत्याः शोभनगार्हपत्ययुक्तानीषोऽन्नानि सं दिदीहि । सम्यक् प्रकाशय । ददस्व वा । अस्मद्यक् अस्मदभिमुखं अवांस्यन्नानि सं मिमीहि । सम्यक् प्रयच्छ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विशां कविं विश्वपतिं मानुषीणां शुचिं पावकं घृतपृष्ठमग्निं ।

नि होतारं विश्वविदं दधिध्वे स देवेषु वनते वार्याणि ॥ ३ ॥

विशां । कविं । विश्वपतिं । मानुषीणां । शुचिं । पावकं । घृतऽपृष्ठं । अग्निं ।

नि । होतारं । विश्वऽविदं । दधिध्वे । सः । देवेषु । वनते । वार्याणि ॥ ३ ॥

मानुषीणां विशां विश्वपतिं सर्वासां मनुष्यरूपाणां प्रजानां पालकं स्वामिनं वा कविं मेधाविनं शुचिं शुद्धं दीप्तं वा पावकमन्येषां शोधकं घृतपृष्ठं प्रदीपपृष्ठोपलक्षितशरीरं । अथवा उपरितनभागाज्योपेतं होतारं होमनिष्पादकं विश्वविदं विश्वस्य वेत्तारमग्निं निदधिध्वे धारयथ हे ऋत्विजः । स देवो देवेषु मध्ये वार्याणि वरणीयानि धनानि वनते संभजतेऽस्मदर्थं । स्वयं वा वार्याणि हवीषि वनते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

जुषस्वाग्र इळया सजोषा यतमानो रश्मिभिः सूर्यस्य ।

जुषस्व नः समिधं जातवेद आ च देवान्हविरद्याय वक्षि ॥४॥

जुषस्व । अग्ने । इळया । सऽजोषाः । यतमानः । रश्मिऽभिः । सूर्यस्य ।

जुषस्व । नः । संऽइधं । जातऽवेदः । आ । च । देवान् । हविः । अद्याय । वक्षि ॥४॥

हे अग्ने जुषस्व । सेवस्व स्तुतिं । इळया वेदिलक्षणया भूम्या वाचा वा सजोषाः समानप्रीतिः । तथा सूर्यस्य रश्मिभिर्यतमानः प्रयत्नमुषःकाले कुर्वन् । किञ्च हे जातवेदो जातस्य वेदितरग्ने नोऽस्मदीयां समिधं जुषस्व । सेवस्व । आवह च देवान्हविरद्याय हविरदनाय । आवाह्य वक्षि । वहसि तद्धविः ॥

अथ पवित्रेष्ट्यां स्विष्टकृतोऽनुवाक्यैषा । सूत्रितं च । जुष्टो दमूना अग्ने शर्धं महते सौभगायेति संयाज्ये । आ० २. १२. । इति ॥ मरुद्भ्यः पुरोडाशं सप्तकपालमित्यत्रापि स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । अत्यासो न ये मरुतः स्वंचो जुष्टो दमूनाः । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।

विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामा भरा भोजनानि ॥५॥

जुष्टः । दमूनाः । अतिथिः । दुरोणे । इमं । नः । यज्ञं । उप । याहि । विद्वान् ।

विश्वाः । अग्ने । अभिऽयुजः । विऽहत्य । शत्रुऽयतां । आ । भर । भोजनानि ॥५॥

जुष्टः पर्याप्तो दमूना दानमना दांतमना वा अतिथिस्तद्धत्पूज्यः सन् इमां नोऽस्मदीयं यज्ञमुपयाहि । उपगच्छ । विद्वान् जानन् हे अग्ने विश्वा अभियुजो सर्वानभियोक्तृन्विहत्य शत्रूयतां तेषां भोजनान्यन्नानि धनान्याभर । आहर । अतिथिरभ्यतितो गृहान्भवतीत्यादिनिरुक्तं । नि० ४. ५. । द्रष्टव्यं ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वधेन दस्युं प्र हि चातयस्व वयः कृण्वानस्तन्वेऽस्वायै ।

पिपर्षि यत्सहसस्पुत्र देवान्सो अग्ने पाहि नृतम वाजं अस्मान् ॥६॥

व॒धेन॑ । दस्युं । प्र । हि । चा॒तय॑स्व । वयः । कृ॒ण्वानः । त॒न्वे । स्वायि॑ ।

पि॒र्पि॑ । यत् । स॒हसः । पु॒त्र॒ । दे॒वान् । सः । अ॒ग्ने॒ । पा॒हि॒ । नृ॒त॒म॒ । वा॒जे॒ । अ॒स्मान् ॥ ६ ॥

हे अग्ने वधेनायुधेन दस्युमुपक्षपयितारं प्र हि चातयस्व । प्रणाशय । हीति पूरणः । वयः कृण्वानस्तन्वे शरीराय स्वायै स्वीयाय । अथवा स्वायै तन्वे यजमानादिरूपाय पुत्राय वयोऽन्नं कुर्वानः । यद्यस्मात् सहसस्पुत्राग्ने देवान्पिर्पि तर्पयसि हे नृतम नेतृतमाग्ने स त्वं वाजे संग्रामेऽस्मान् पाहि । रक्ष ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

व॒यं ते॑ अ॒ग्न उ॒क्थैर्वि॒धेम॑ व॒यं ह॒व्यैः पा॒वक॑ भद्र॒शो॒चे ।

अ॒स्मे र॒यिं वि॒श्ववा॑रं स॒मिन्वा॒स्मे वि॒श्वानि॑ द्रवि॒णानि॑ धेहि ॥ ७ ॥

व॒यं । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । उ॒क्थैः । वि॒धेम॒ । व॒यं । ह॒व्यैः । पा॒वक॑ । भद्र॒ऽशो॒चे॒ ।

अ॒स्मे इति॑ । र॒यिं । वि॒श्वऽवा॑रं । सं । इ॒न्व । अ॒स्मे इति॑ । वि॒श्वानि॑ । द्रवि॒णानि॑ । धेहि ॥ ७ ॥

हे अग्ने ते त्वां वयमुक्थैः शस्त्रैर्विधेम । परिचरेम । वयं हव्यैर्हविर्भिर्विधेम । पावक शोधक भद्रशोचे कल्याणदीप्ते अस्मे अस्मभ्यं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं रयिं धनं समिन्व । प्रापय । अस्मे अस्मभ्यं विश्वानि द्रविणानि धेहि । स्थापय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अ॒स्माक॑म॒ग्ने अ॒ध्वरं॑ जुषस्व स॒हसः॑ सू॒नो त्रि॒षध॑स्य ह॒व्यं ।

व॒यं दे॒वेषु॑ सु॒कृतः॑ स्याम॒ शर्म॑णा न॒स्त्रिव॑रुथेन पाहि ॥ ८ ॥

अ॒स्माकं॑ । अ॒ग्ने॒ । अ॒ध्वरं॑ । जुष॒स्व । स॒हसः॑ । सू॒नो इति॑ । त्रि॒ऽस॒ध॒स्य॒ । ह॒व्यं ।

व॒यं । दे॒वेषु॑ । सु॒ऽकृतः॑ । स्या॒म॒ । शर्म॑णा । नः॒ । त्रि॒ऽव॑रुथेन । पा॒हि ॥ ८ ॥

हे अग्ने अस्माकमध्वरं जुषस्व । सेवस्व । हे सहसः सूनो हे बलस्य पुत्र त्रिषधस्य त्रिषु दिव्यादिषु स्थानेषु स्थित हव्यं हविर्जुषस्व । यद्वा अध्वरं हविरिति योज्यं । अहिंसितं हविरित्यर्थः । वयं यजमाना देवेषु मध्ये सुकृतः शोभनापूर्वकर्तारः स्याम । भवेम । त्रिवरुथेन वाचिकादिभेदेन त्रिधा वरणीयेन शर्मणा सुखेन त्रिच्छदिष्केण गृहेण वा नः पाहि । रक्ष ॥

॥ अथ नवमी ॥

विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जा॒तवे॒दः सि॒धुं न ना॒वा दु॒रिता॑ति॒ प॒र्षि ।

अग्ने॑ अ॒त्रिव॒न्नम॑सा गृ॒णानो॑ऽस्माकं बो॒ध्यवि॒ता त॒नूनां॑ ॥९॥

विश्वा॑नि । नः । दुः॒ऽगहा॑ । जा॒त॒ऽवे॒दः । सि॒धुं । न । ना॒वा । दुः॒ऽइ॒ता । अ॒ति॒ । प॒र्षि ।

अग्ने॑ । अ॒त्रि॒ऽवत् । नम॑सा । गृ॒णानः । अ॒स्माकं । बो॒धि । अ॒वि॒ता । त॒नूनां॑ ॥९॥

हे जातवेदो नोऽस्माकं दुर्गहा दुःखेन गाह्यानि दुःखेन भोग्यानि विश्वानि दुरितान्यतिपर्षि । अतिपारय । सिंधुं न नावा नदी नाविको यथा तद्वत् । हे अग्ने अत्रिवत् अत्रैर्यथा तथा नोऽस्माकं नमसा स्तोत्रेण गृणानः स्तूयमानः सन् नोऽस्माकं तनूनामविता रक्षको बोधि । बुध्यस्व ॥

पुत्रकामेष्ट्यां यस्त्वेत्येषा प्रधानस्य याज्या । सूचितं च । यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽग्निस्तुविश्रवस्तमं । आ० २. १०. । इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

यस्त्वा॑ ह॒दा की॒रिणा॑ म॒न्यमा॒नोऽम॑र्त्यं म॒र्त्यो जो॒हवी॑मि ।

जा॒तवे॒दो य॒शो अ॒स्मासु॑ धेहि प्र॒जाभि॑रग्ने अ॒मृत॒त्वम॑श्यां ॥१०॥

यः । त्वा । ह॒दा । की॒रिणा॑ । म॒न्यमा॒नः । अ॒मर्त्यं । म॒र्त्यः । जो॒हवी॑मि ।

जा॒त॒ऽवे॒दः । य॒शः । अ॒स्मासु॑ । धे॒हि । प्र॒जाभिः॑ । अ॒ग्ने । अ॒मृत॒ऽत्वं । अ॒श्यां॑ ॥१०॥

यो मर्त्यो मरणधर्माहममर्त्यमनाशं त्वा त्वां कीरिणा स्तुत्यादिषु विक्षिप्तेन हृदा हृदयेन युक्तो मन्यमानः स्तुवन् जोहवीमि अत्यर्थमाह्वयामि । यद्वा स्तोतृवाचकेन कीरिणाशब्देन स्तुतिरूपलक्ष्यते । स्तुतियुक्तेन मनसा त्वां मन्यमानो जोहवीमि । हे जातवेदो यशो धनं प्रजां वास्मासु धेहि । प्रजाभिस्त्वह्ताभिर्हे अग्नेऽहममृतत्वं संतत्यविच्छेदलक्षणमश्यां । प्राप्नुयां । प्रजामनु प्रजायते तदु ते मर्त्यामृतमिति हि श्रुतिः ॥

तस्यामेव पुत्रकामेष्ट्यां यस्मै त्वमित्येषाग्नेः पुत्रवतोऽनुवाक्या । यस्मै त्वं सुकृते जातवेदो यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानः । आ० २. १०. । इति हि सूचितं ॥

॥ सैषैकादशी ॥

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणवः स्योनं ।

अश्विनं स पुत्रिणं वीरवंतं गोमंतं रयिं नशते स्वस्ति ॥११॥

यस्मै । त्वं । सुऽकृते । जातऽवेदः । उं इति । लोकं । अग्ने । कृणवः । स्योनं ।

अश्विनं । सः । पुत्रिणं । वीरऽवंतं । गोऽमंतं । रयिं । नशते । स्वस्ति ॥११॥

हे जातवेदोऽग्ने त्वं यस्मै सुकृते सुकर्मणे यजमानाय । उ इति पूरणः । लोकं स्योनं सुखकरं कृणवः अकरोः । यद्वा लोकमालोकेन स्योनं कृणवः । अनुग्रहेण कुर्वित्यर्थः । स यजमानोऽश्विनं बहुश्रोपेतं पुत्रिणं बहुपुत्रोपेतं वीरवंतं वीरवीर्येण वोपेतं गोमंतं रयिं धनं नशते । प्राप्नोति । स्वस्त्यविनश्वरं ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टम एकोनविंशो वर्गः ॥

सुसमिद्धायेत्येकादशर्चं पंचमं सूक्तमात्रेयस्य वसुश्रुतस्यार्धं गायत्रिमिध्माद्युक्त-
देवताकं । आप्रमित्युक्तत्वात्तनूनपाद्वर्जितं । अनुक्र० म० १. सू० १३. । सुसमिद्धायाग्रं
गायत्रमित्यनुक्रमणिका । अचीणामिदमाग्रीसूक्तं । समिद्धो अद्येति वा सर्वेषां
यथार्धि वा । आ० ३. २. । इत्युक्तत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सुसमिद्धाय शोचिषे घृतं तीव्रं जुहोतन । अग्नये जातवेदसे ॥१॥

सुऽसमिद्धाय । शोचिषे । घृतं । तीव्रं । जुहोतन । अग्नये । जातऽवेदसे ॥१॥

सुसमिद्धाय सुष्ठु समिद्धायैतन्नामकायाग्नये शोचिषे दीप्तिमते घृतमाज्यं तीव्रं
प्रभूतं जुहोतन । अग्नयेऽगनादिगुणयुक्ताय जातवेदसे जातधनाय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नराशंसः सुषूदतीमं यज्ञमदाभ्यः । कविर्हि मधुहस्त्यः ॥२॥

नराशंसः । सुसूदति । इमं । यज्ञं । अदाभ्यः । कविः । हि । मधुऽहस्त्यः ॥२॥

नराशंसः नरैः शंसनीयोऽयमग्निरिमं यज्ञमिदं हविर्वा सुषूदति । सुष्ठु प्रेर-
यति । स देवोऽदाभ्योऽहिंस्यः केनापि कविर्मेधावी मधुहस्त्यो मधुरहस्त्यः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ई॒क्रि॒तो अ॒ग्र आ व॒हेन्द्रं चि॒त्रमि॒ह प्रि॒यं । सु॒खै रथै॑भि॒रू॒तये ॥ ३ ॥

ई॒क्रि॒तः । अ॒ग्रे । आ । व॒ह । इन्द्रं । चि॒त्रं । इ॒ह । प्रि॒यं । सु॒खैः । रथै॑भिः । उ॒तये ॥ ३ ॥

हे अग्रे ईक्रितः स्तुतः सन्नावहेन्द्रं चित्रं चायनीयं प्रियमिहास्मिन्यज्ञे सुखै रथेभी रथैरूतयेऽस्मद्रक्षणाय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऊ॒र्णम॒दा वि प्रथ॑स्वा॒भ्यर्का॑ अ॒नूष॑त । भ॒वा नः शु॒भ्र सा॒तये ॥ ४ ॥

ऊ॒र्णऽम॒दाः । वि । प्र॒थ॒स्व । अ॒भि । अ॒र्काः । अ॒नूष॑त । भ॒व । नः । शु॒भ्र । सा॒तये ॥ ४ ॥

हे ऊर्णमदा ऊर्णाकंबलवत् मृदु हे बर्हिर्विप्रथस्व । प्रथय । अर्काः स्तोतारोऽभ्यनूषत । स्तुवंति । हे शुभ्र दीप्त सातये धनाय तद्दानाय वा नोऽस्माकं भव ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दे॒वीर्द्वारो॑ वि अ॒यध्वं सु॒प्राय॑णा न॒ ऊ॒तये । प्र॒प्र य॒ज्ञं पृ॒णीत॑न ॥ ५ ॥

दे॒वीः । द्वा॒रः । वि । अ॒य॒ध्वं । सु॒प्रऽअ॒य॒नाः । नः । उ॒तये । प्र॒प्र । य॒ज्ञं । पृ॒णीत॑न ॥ ५ ॥

हे द्वारो यज्ञस्य द्वाराभिमानिन्यो हे देवीर्देव्यो विश्रयध्वं । वियुक्ता भवत । सुप्रायणाः शोभनगमनसाधना नोऽस्माकमूतये रक्षायै यज्ञं यजमानं प्रप्र पृणीतन । पूरयत कामैर्यज्ञमेव वा फलैः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सु॒प्रती॑के वयो॒वृधा॑ य॒ह्नी ऋ॒तस्य॑ मा॒तरा॑ । दो॒षामु॑षास॒मीम॑हे ॥ ६ ॥

सु॒प्रती॑के इति सु॒प्रती॑के । व॒यः । ऽवृ॒धा । य॒ह्नी इति । ऋ॒तस्य॑ । मा॒तरा॑ । दो॒षां ।

उ॒षसं॑ । ई॒म॒हे ॥ ६ ॥

हे अहो रात्रेश्चाभिमानिदेव्यौ सुप्रतीके सुरूपे शोभनांगे वा वयोवृधान्नस्य वर्धयिष्यौ यह्नी महत्यावृतस्य यज्ञस्योदकस्य वा मातरा निर्मात्र्यौ तयोर्मध्ये प्रत्येकं दोषां रात्रिदेवीमुषसमहर्देवीमीमहे । स्तुमः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वातस्य पत्न्यन्नीकृता दैव्या होतारा मनुषः । इमं नो यज्ञमा गतं ॥ ७ ॥

वातस्य । पत्न्यन् । ईकृता । दैव्या । होतारा । मनुषः । इमं । नः । यज्ञं । आ । गतं ॥ ७ ॥

वातस्य पत्न्यन् । लुप्तोपमैषा । वायुगमनसदृशगमनार्थमीकृतावस्माभिः स्तुतौ । यद्वा वातस्य पतनसाधनेऽंतरिक्षे गच्छन्ती दैव्या देवादग्रेरादित्याच्च समुद्भूतौ होतारा देवानामाह्वारौ युवां मनुषो मनुष्यस्येमं नोऽस्माकं यज्ञमागतं । आगच्छतं । नो मनुषो यज्ञमिति व्यधिकरणे षष्ठ्यौ । अस्माकं यज्ञमानस्य यज्ञमित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इळा सरस्वती मही तिस्रो देवीर्मयोभुवः । बर्हिः सीदंत्वस्त्रिधः ॥ ८ ॥

इळा । सरस्वती । मही । तिस्रः । देवीः । मयः । भुवः । बर्हिः । सीदंतु । अस्त्रिधः ॥ ८ ॥

इळा पृथिवी सरस्वती । सर उदकं । तस्मात्सरस्वान्वायुः । तस्य स्त्री सरस्वती । मही महती भारती भरतस्यादित्यस्य पत्नी । अत्र यद्यप्येषा नोक्ता तथापि सर्वत्र सहदृष्टत्वात्त्रिसंख्याश्रवणाच्च सा गृह्यते । अथवैताः क्षित्यंतरिक्षद्युस्थाना वाग्देव्यः । एता मयोभुवः सुखस्य भावयिच्योऽस्त्रिधोऽहिंसिकाः सत्यो बर्हिर्बर्हिषि सीदंतु । उपविशंतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना । यज्ञेयज्ञे न उदव ॥ ९ ॥

शिवः । त्वष्टः । इह । आ । गंहि । विभुः । पोषे । उत । त्मना । यज्ञेयज्ञे । नः । उत । अव ॥ ९ ॥

हे त्वष्टर्देव शिवः सुखकरः सन्निहागंहि । अस्मद्यज्ञमागच्छ । विभुर्ब्याप्तस्त्वं पोषे करणे । उतागत्य च त्मनात्मना स्वयमेव यज्ञेयज्ञे सर्वेषु यज्ञेषु नोऽस्मानुदव । उत्कृष्टं रक्ष ॥

अग्निहोत्र उत्तराहुतिस्कंदने यत्र वेत्थेत्यनया समिधमादध्यात् । सूत्रितं च । यत्र वेत्थ वनस्पत इत्युत्तरस्या आहुत्याः स्कंदने । आ० ३. ११. इति ॥

॥ सैषा दशमी ॥

यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि । तत्र हव्यानि गामय ॥ १० ॥

यत्र । वेत्थ । वनस्पते । देवानां । गुह्या । नामानि । तत्र । हव्यानि । गमय ॥ १० ॥

हे वनस्पते यूपाभिमानिदेव यत्र यस्मिन् स्थाने वेत्थ देवानां गुह्या गुह्यानि
नामानि नामकानि रूपाणि तत्र हव्यानि गमय । प्रापय ॥

॥ अथैकादशी ॥

स्वाहा॒ग्रये॒ वरु॑णाय॒ स्वाहे॑न्द्राय॒ मरु॑द्भ्यः । स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒विः ॥ ११ ॥

स्वाहा॑। अ॒ग्रये॑। वरु॑णाय। स्वाहा॑। इ॒न्द्राय॑। म॒रुद्भ्यः॑। स्वाहा॑। दे॒वेभ्यः॑। ह॒विः ॥ ११ ॥

अग्न्यादि विश्वे देवाः । तेभ्यो देवेभ्य इदं हविः स्वाहा करोमीति शेषः ।
स्वाहुतं करोमीत्यर्थः । एवं स्वाहाकृतेः स्तुतिः ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टम एकविंशो वर्गः ॥

अग्निं तं मन्ये इति दशर्चं षष्ठं सूक्तं वसुश्चुतस्यार्धमाग्नेयं पांक्तं । अग्निं तं दश
पांक्तमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ पांक्ते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं
सूक्तं । अग्निं तं मन्ये इति पांक्तं । आ० ४. १३. । इति हि सूचितं ॥ आश्वमेधिके
मध्यमेऽहनीदमेवाज्यशस्त्रं । सूचितं च । अग्निं तं मन्ये इत्याज्यं तस्यैकाहिकमुप-
रिष्टात् । आ० १०. १०. । इति ॥ आद्य आभिप्रविकेषूक्त्येषु मैत्रावरुणस्यानुरू-
पस्तृचः । सूचितं च । अग्निं तं मन्ये यो वसुराग्ने स्थूरं रयिं भर । आ० ७. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अ॒ग्निं तं म॒न्ये यो॒ वसु॑रस्तं॒ यं यंति॑ धे॒नवः॑ ।

अस्त॒मर्व॑न्त आ॒शवो॑ऽस्तं॒ नित्या॑सो वा॒जिन॒ इषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भर॑ ॥ १ ॥

अ॒ग्निं । तं । म॒न्ये । यः । वसुः॑ । अस्तं॑ । यं । यंति॑ । धे॒नवः॑ ।

अस्तं॑। अर्व॑न्तः। आ॒शवः॑। अस्तं॑। नित्या॑सः। वा॒जिनः॑। इषं॑। स्तो॒तृभ्यः॑। आ॒। भर॑ ॥ १ ॥

तमग्निं मन्ये । स्तौमि । योऽग्निर्वसुर्वासकः । यमस्तं सर्वेषां गृहवदाश्रयभूतं
धेनवो यंति गच्छन्ति प्रीणयितुं । अस्तमुक्तलक्षणमर्वन्तोऽरणवन्तोऽश्वा आशवः
शीघ्रगामिनो यंति । तथा नित्यासो नित्यप्रवृत्तयो वाजिनो हवितर्लक्षणान्वन्तो
यजमाना यमस्तं यंति तं मन्ये । इषमन्नं स्तोतृभ्योऽस्मभ्यमाभराग्ने ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सो अ॒ग्निर्यो॑ वसु॒र्गृणे॑ सं यमा॒यंति॑ धे॒नवः॑ ।

सम॑र्वन्तो रघु॒दुवः॒ सं सु॑जा॒तासः॑ सूरय॒ इषं॑ स्तो॒तृभ्य॒ आ भर॑ ॥ २ ॥

सः । अग्निः । यः । वसुः । गृणे । सं । यं । आऽयंति । धेनवः ।

सं । अर्वंतः । रघुऽद्रुवः । सं । सुऽजातासः । सूरयः । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ २ ॥

सोऽग्निः स खल्वग्निर्यो वसुर्वासको गृणे । स्तूयते । यं धेनवः समायंति होमार्थं । अर्वंतोऽश्वा रघुद्रुवो लघुगमनाः समायंति । सुजातासः सूरयो मेधा-
विनश्च समायंति स खल्वग्निरिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निर्हि वाजिनं विशे ददाति विश्वचर्षणिः ।

अग्नी राये स्वाभुवं स प्रीतो याति वार्यमिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ३ ॥

अग्निः । हि । वाजिनं । विशे । ददाति । विश्वऽचर्षणिः ।

अग्निः । राये । सुऽआभुवं । सः । प्रीतः । याति । वार्यं । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ ३ ॥

अग्निर्ह्ययमग्निः खलु विशे यजमानाय वाजिनमन्त्रवंतं पुत्रमश्वमन्त्रं वा ददाति । विश्वचर्षणिः । विश्वे चर्षणयो मनुष्या रक्षणीया अर्चका वा यस्य स तथोक्तः । यद्वा पश्यतिकर्मेतत् । सर्वस्य द्रष्टाग्नी राये धनार्थिने । अथवा द्विती-
यार्थे चतुर्थी । धनं स्वाभुवं सुष्ठु सर्वत्र व्याप्तं वार्यं सर्वैर्वरणीयं प्रीतः सन् याति ।
यमयति । दातुं वा गच्छति । इषमित्यादि गतं ॥

आभिप्तविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने स्तोत्रियतृचस्या ते अग्न इधीमहीत्यादिके
प्रथमाद्वितीये । सूचितं च भवति । आ ते अग्ने इधीमह्युभे सुश्चंद्र सर्पिष इति
हे एका च । आ० १. ८. । इति ॥

॥ तत्र इदं प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

आ ते अग्न इधीमहि द्युमंतं देवाजरं ।

यद्वा स्या ते पनीयसी समिहीदयति द्यवीषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ४ ॥

आ । ते । अग्ने । इधीमहि । द्युऽमंतं । देव । अजरं ।

यत् । ह । स्या । ते । पनीयसी । संऽइत् । दीदयति । द्यवि । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ ४ ॥

हे अग्ने देव द्युमंतं दीप्तिमंतमजरमजीर्णं ते त्वामा सर्वत इधीमहि । दीप-
यामः । यद्वा खलु स्या सा ते तव पनीयसी स्तुत्या समिहीप्तिदीदयति दीप्यते
द्यवि द्युलोके ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ ते अग्नं ऋचा हविः शुक्रस्य शोचिषस्पते ।

सुश्रूद्र दस्म विशपते हव्यवाट तुभ्यं हूयत इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ५ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । शुक्रस्य । शोचिषः । पते ।

सुऽश्रूद्र । दस्म । विशपते । हव्यऽवाट । तुभ्यं । हूयते । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ ५ ॥

हे शोचिषो दीप्रेः पते स्वामिन्नाग्ने शुक्रस्य दीपस्य ते तुभ्यमृचा मंत्रेण सह हविर्हूयते । हे सुश्रूद्र सुष्टाह्लादक शोभनहिरण्य वा हे दस्म शत्रूणामुपक्षपयितुर्विशपते विशां प्रजानां पालक हव्यवाट हविषो वोढः । इषमिति गतं ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्रो ते अग्नयोऽग्निषु विश्वं पुष्यंति वार्यं ।

ते हिन्विरे त इन्विरे त इषण्यंत्यानुषगिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ६ ॥

प्रो इति । ते । अग्नयः । अग्निषु । विश्वं । पुष्यंति । वार्यं ।

ते । हिन्विरे । ते । इन्विरे । ते । इषण्यंति । आनुषक् । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ ६ ॥

प्रो प्रैव पुष्यंति ते तेऽग्नयो धिष्ण्या अग्निषु गार्हपत्यादिषु । यद्वा लौकिका अग्नयस्तेजःपदार्थोऽग्निषु वैदिकेषु विश्वं सर्वं वार्यं वरणीयमपेक्षितं धनं पुष्यंति । तेऽग्नयो हिन्विरे । प्रीणयंति । इन्विरे । व्याप्नुवंति च । त इषण्यंति । अन्नमिच्छंति । आनुषक् सर्वचानुषक्तं । तत्राग्निसामान्याभिप्रायेणैकवचनं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तव ते अग्ने अर्चयो महिं ब्राधंत वाजिनः ।

ये पत्नभिः शफानां व्रजा भुरंत गोनामिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ७ ॥

तव । ते । अग्ने । अर्चयः । महिं । ब्राधंत । वाजिनः ।

ये । पत्नऽभिः । शफानां । व्रजा । भुरंत । गोनां । इषं । स्तोतृऽभ्यः । आ । भर ॥ ७ ॥

हे अग्ने तव त्वदीयास्त्ये तेऽर्चयो रश्मयो महि महदत्यधिकं वाजिनोऽन्नवंतो वा ब्राधंत । वर्धन्ते । यद्वा तृप्नोपमा । वाजिनोऽश्वा इव । ये रश्मयः पत्नभिः

पतनैः शफानां गोनां व्रजा यूथानि भुरंत इच्छन्ति । आयता ज्वाला होमाय
कांक्षन्त इत्यर्थः । ते वर्धन्ते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नवा नो अग्र आ भर स्तोतृभ्यः सुक्षितीरिषः ।

ते स्याम य आनृचुस्त्वादूतासो दमेदम इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ८ ॥

नवाः । नः । अग्ने । आ । भर । स्तोतृभ्यः । सुक्षितीः । इषः ।

ते । स्याम । ये । आनृचुः । त्वादूतासः । दमेदमे । इषं । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ८ ॥

हे अग्ने स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं नवाः स्तुत्या नूत्ना वा सुक्षितीः सुनिवासाः
सुप्रजा वा इष उक्तलक्षणान्यन्नान्याभर । प्रयच्छ । ये वयं दमे दमे सर्वेषु याग-
गृहेषु त्वामानृचुः अर्चयन्ति ते वयं त्वादूतासस्त्वां दूतं फलसूचकं लब्धवन्तः संतः
स्याम । समृद्धा भूयास्स । दमे दमे स्यामेति वा योज्यं ॥

आभिष्वविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने वैकल्पिकस्तोत्रियतृच उभे सुश्रंदेत्येषा तृती-
या । सूत्रमुक्तं ॥

॥ सैषा नवमी ॥

उभे सुश्रंद्र सर्पिषो दवीं श्रीणीष आसन्ति ।

उतो न उत्पुपूर्या उक्थेषु शवसस्पत इषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ ९ ॥

उभे इति । सुक्षंद्र । सर्पिषः । दवीं इति । श्रीणीषे । आसन्ति ।

उतो इति । नः । उत्पुपूर्याः । उक्थेषु । शवसः । पते । इषं । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ ९ ॥

हे सुश्रंद्र शोभनाह्लादन शोभनहिरण्य वाग्ने उभे सर्पिषः पूर्णे दवीं जुहूपभृ-
तावासन्यास्ये श्रीणीषे । अयसि । पचसि वा । उतो अपि च नोऽस्मानुक्थेषु
यागेषूत्पुपूर्याः । उत्पूरय फलैर्हे शवसस्पते बलस्य पालयितः ॥

॥ अथ दशमी ॥

एवाँ अग्निमजुर्यमुगीर्भिर्यज्ञेभिरानुषक् ।

दधदस्मे सुवीर्यमुत त्यदाश्वश्चमिषं स्तोतृभ्य आ भर ॥ १० ॥

एव । अग्निं । अजुर्यमुः । गीःऽभिः । यज्ञेभिः । आनुषक् ।

दधत् । अस्मे इति । सुवीर्यं । उत । त्यत् । आश्वश्चमिषं । इषं । स्तोतृभ्यः । आ । भर ॥ १० ॥

एवोक्तरीत्याग्निं गीर्भिः स्तुतिभिर्यज्ञेभिर्यज्ञैर्वा तत्साधनैर्हविर्भिर्वा आनुषग-
नुषक्तमजुः । गच्छन्ति । तथा कृत्वा यमुः । यमयन्ति । स्थापयन्ति । हविर्भिर्यजं-
तीत्यर्थः । एवमात्रेयाः स्वान्परोक्षतया निर्दिशन्ति ॥ अजुर्यमुरित्यत्राख्यातमा-
ख्यातेन क्रियासातत्य इति समासः ॥ किञ्च अस्मे अस्मासु सुवीर्यं शोभनपुत्रा-
दिकमुतापि चाश्वश्व्यं । आश्वोऽश्वा यस्य भवन्ति स आश्वश्वः । तस्य भाव
आश्वश्व्यं । तदपि दधत् । धारयति ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

सखायः सं व इति दशर्चं सप्तमं सूक्तं । आत्रेय इष ऋषिः । अत्र्या पंक्तिः
शिष्टाः पंक्त्यन्तपरिभाषयानुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । सखाय इषः पंक्त्यन्तमिति ॥
प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतावानुष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चोत्तमावर्जमिदं सूक्तं । सूचितं
च । सखायः सं वस्त्वामग्ने हविष्मन्त इति सूक्ते । आ० ४. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सखायः सं वः सम्यंचमिषं स्तोमं चाग्रये ।

वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नम्रे सहस्वते ॥ १ ॥

सखायः । सं । वः । सम्यंच । इषं । स्तोमं । च । अग्रये ।

वर्षिष्ठाय । क्षितीनां । ऊर्जः । नम्रे । सहस्वते ॥ १ ॥

हे सखायः सखिभूता ऋत्विजो वो यूयं संस्क्रुत । उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रिया-
ध्याहारः । किञ्च सम्यंचमिषमन्नं स्तोमं स्तोत्रं चाग्रये वर्षिष्ठायतिशयेन प्रवृद्धाय
क्षितीनां यजमानानामर्थाय वर्षिष्ठाय प्रवृद्धतमायूर्जो नम्रे बलस्य न पातयित्रे
तत्पुत्राय वा सहस्वते बलवते संस्क्रुतेति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रखा नरो नृषदने ।

अर्हेतश्चिद्यमिधते सज्जनयन्ति जन्तवः ॥ २ ॥

कुत्र । चित् । यस्य । संऽऋतौ । रखाः । नरः । नृऽसदने ।

अर्हेतः । चित् । यं । इधते । संऽज्जनयन्ति । जन्तवः ॥ २ ॥

सोऽग्निः कुत्र चिद्वर्तत इति शेषः । कुत्रास्ते । यस्याग्नेः समृतौ संप्राप्तौ रखा

रममाणा नरो नेतार ऋत्विजः । नृपदने यागगृहेऽर्हंतश्चित् । चिदिति पूजायां ।
अर्हंतः पूज्याः पूजयंतो वा संतो यमिंधते दीपयन्ति । तदर्थं संजनयन्ति चारण्यां
जंतवः प्राणिनः । स कुचेति संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सं यदिषो वनामहे सं हव्या मानुषाणां ।

उत द्युम्नस्य शवसा ऋतस्य रश्मिमा ददे ॥ ३ ॥

सं । यत् । इषः । वनामहे । सं । हव्या । मानुषाणां ।

उत । द्युम्नस्य । शवसा । ऋतस्य । रश्मिं । आ । ददे ॥ ३ ॥

यद्यदेषोऽन्नानि संवनामहे संभजामहे । यदा च मानुषाणामस्माकं हव्या
हवींषग्निः संसेवते उत तदान्ती द्युम्नस्य द्योतमानस्यान्नस्य शवसा बलेन सामर्थ्येन
ऋतस्योदकस्य याहकं रश्मिमाददे । आदत्तेऽग्निः । फलजनकं तेजः स्वीकृतवा-
नित्यर्थः । यद्वा ऋतस्य यज्ञस्य रश्मिं रश्मिवद्गाहकं स्तवमाददे । स्वीकरोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स स्मा कृणोति केतुमा नक्तं चिह्नूर आ सते ।

पावको यद्वनस्पतीन् प्र स्मा मिनात्यजरः ॥ ४ ॥

सः । स्म । कृणोति । केतुं । आ । नक्तं । चित् । दूरे । आ । सते ।

पावकः । यत् । वनस्पतीन् । प्र । स्म । मिनाति । अजरः ॥ ४ ॥

स स्म स खल्वग्निः कृणोति करोति केतुं प्रज्ञानमा सर्वतः । कस्येत्युच्यते ।
चिदर्थे । नक्तं चिद्राचावपि दूर आ सते । आ इति चार्थे । दूरेऽपि वर्तमानाय
मनुष्याय । कदा । यद्यदा पावकोऽयमग्निरजरोऽजीर्णोऽनभिभाव्यः सन् वनस्प-
तीनेधांसि प्र स्म मिनाति प्रकर्षेण दहति । स्मेति पूरणः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अव स्म यस्य वेषणे स्वेदं पथिषु जुहति ।

अभीमह स्वजेन्यं भूमा पृष्ठेव रुरुहुः ॥ ५ ॥

अव । स्म । यस्य । वेषणे । स्वेदं । पथिषु । जुहति ।

अभि । इं । अहं । स्वऽजेन्यं । भूमं । पृष्ठाऽइव । रुरुहुः ॥ ५ ॥

यस्याग्नेर्वेषणे परिचर्यायां पथिषु होममार्गेषु रश्मिषु स्वेदं स्रवदाज्यमवा-
धोमुखं जुह्यत्यध्वर्यवः तदानीमीमेनमग्निमभिरुरुहुरह । अभ्यारोहंत्येवाज्यधाराः ।
अह इति विनियग्रहार्थीयः । स्वजेन्यं स्वोत्पन्नं भूमं । बहु भवतीति भूमापत्यं ।
तत्पृष्ठेव पितुः पृष्ठदेशानिव । पुत्रा यथा पितुरंकमारोहन्ति तद्वत् ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यं मर्त्यैः पुरुस्पृहं विदद्विश्वस्य धायसे ।

प्र स्वादनं पितूनामस्ततातिं चिदायवे ॥ ६ ॥

यं । मर्त्यैः । पुरुऽस्पृहं । विदत् । विश्वस्य । धायसे ।

प्र । स्वादनं । पितूनां । अस्तऽतातिं । चित् । आयवे ॥ ६ ॥

यमग्निं पुरुस्पृहं बहुभिः स्पृहणीयं विदत् वेत्ति मर्त्यो यजमानो विश्वस्य
धायसे सर्वस्य व्याप्त्यर्थं पितूनामन्नानां प्र स्वादनं प्रकर्षेण स्वादूकर्तारमस्तता-
तिमस्ते गृहे निवासकर्तारमायवेऽन्नार्थं यजमानार्थं वा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स हि ष्मा धन्वाक्षितं दाता न दात्या पशुः ।

हिरिश्मश्रुः शुचिदन्नभुरनिभृष्टतविषिः ॥ ७ ॥

सः । हि । स्म । धन्वं । आऽक्षितं । दाता । न । दाति । आ । पशुः ।

हिरिऽश्मश्रुः । शुचिऽदन् । ऋभुः । अनिभृष्टऽतविषिः ॥ ७ ॥

स हि ष्म स खल्वग्निर्धन्वं निरुदकप्रदेशमाक्षितं तृणकाष्ठादिभिराक्षिप्तमा
दाति । सर्वतः खंडयति । दहतीत्यर्थः । दाता तृणादिखंडयिता पशुर्न पशुरिव ।
पशुर्यथा तृणजातं क्रमेण भक्षयति तद्वत् । हिरिश्मश्रुर्हिरण्यश्मश्रुः शुचिदन्
दीपदंत ऋभुरू भवन् । महानित्यर्थः । अनिभृष्टतविषिरपीडितबलः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शुचिः षम यस्मा अचिवत्प्र स्वधितीव रीयते ।

सुपूरसूत माता क्राणा यदानशे भगं ॥ ८ ॥

शुचिः । स्म । यस्मै । अचिवत् । प्र । स्वधितिःऽइव । रीयते ।

सुऽसूः । असूत । माता । क्राणा । यत् । आनशे । भगं ॥ ८ ॥

अयमग्निः शुचिः षम दीप्तः खलु । यस्मा अग्रयेऽचिवदचिरिव यजमानो हविर्दातुं प्ररीयते प्रगच्छति । यद्वा स्मेति पूरणः । शुचिर्यस्मै । प्रथमार्थे चतुर्थी । दीप्तो योऽचिवत् । अति तृणमित्यचिः पशुः । स इव । स यथा तृणानि खादमानो गच्छति तद्वद्दहतीत्यर्थः । स्वधितिरिव परशुरिव छिन्दन् । सुषूः सुप्रसवा मातारणिरसूत क्राणा कुर्वाणं जगदुपकारकं । यद्यस्मात् य इति वा । योऽग्निर्भगमन्नमानशे अश्नुते ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ यस्ते सर्पिरासुतेऽग्ने शमस्ति धायसे ।

एषु द्युम्नमुत श्रव आ चित्तं मर्त्येषु धाः ॥ ९ ॥

आ । यः । ते । सर्पिःऽआसुते । अग्ने । शं । अस्ति । धायसे ।

आ । एषु । द्युम्नं । उत । श्रवः । आ । चित्तं । मर्त्येषु । धाः ॥ ९ ॥

हे सर्पिरासुते घृताख्यान्नाग्ने यस्त्वमा सर्वतो भवसि तादृशाय धायसे सर्वस्य धात्रे ते तुभ्यं शमस्ति सुखमस्ति स्तुतेः सकाशात् । तथा चेत् एषु मर्त्येषु स्तोतृष्वात्रेयेषु द्युम्नं यश आधाः । आधेहि । उतापि च श्रवोऽन्नमाधाः । चित्तं त्वदीयामनुग्रहबुद्धिमयाधाः ॥

॥ अथ दशमी ॥

इति चिन्मन्युमग्निजस्त्वादातमा पशुं ददे ।

आदग्ने अपृणतोऽचिः सासह्यादस्यूनिषः सासह्यान्नृन् ॥ १० ॥

इति । चित् । मन्युं । अग्निजः । त्वाऽदातं । आ । पशुं । ददे

आत् । अग्ने । अपृणतः । अचिः । ससह्यात् । दस्यून् । इषः । ससह्यात् । नृन् ॥ १० ॥

इति चित् इत्थं कृतप्रकारेण मन्युं मननसाधनं स्तोत्रमग्निजः । अधृतमन्यै-
रग्नियतिरिक्तैरधृषं वा जनयिता ऋषिस्त्वादातं त्वया दातव्यं पशुमाददे । आदत्ते ।
आददीत वा । आदनंतरमेवाग्नेरपृणतोऽददतो दस्यूनचिस्तद्गोच इषः सासह्यात् ।
भृशमभिभवेत् । इष एष्टृन् विरोधिनः सासह्यात् । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे पंचविंशो वर्गः ॥

त्वामग्न इति सप्रर्चमष्टमं सूक्तमात्रेयस्येषस्यार्धं जागतमाग्नेयं । त्वामग्ने सप्र
जागतमित्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ जागते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं
सूक्तं । तथा च सूचं । जनस्य गोपास्त्वामग्न ऋतायवः । आ० ४. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वामग्न ऋतायवः समीधिरे प्रत्नं प्रत्नासं ऊतये सहस्कृत ।

पुरुश्चंद्रं यजतं विश्वधायसं दमूनसं गृहपतिं वरेण्यं ॥ १ ॥

त्वां । अग्ने । ऋतऽयवः । सं । ईधिरे । प्रत्नं । प्रत्नासः । ऊतये । सहऽकृत ।

पुरुऽचंद्रं । यजतं । विश्वऽधायसं । दमूनसं । गृहऽपतिं । वरेण्यं ॥ १ ॥

हे सहस्कृत बलस्य कर्तरग्रे प्रत्नं पुरातनं त्वां प्रत्नासः पुरातना ऋतायवो
यज्ञकामा ऋषय ऊतये स्वरक्षणाय समीधिरे । सम्यग्दीपितवंतः । कीदृशं त्वां ।
पुरुश्चंद्रं बहुधनमतिशयेनाह्लादकं वा यजतं यष्टव्यं विश्वधायसं बहून् दमूनसं
दानमनसं गृहपतिं यजमानगृहस्य पालकं वरेण्यं वरणीयं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वामग्ने अतिथिं पूर्यं विशः शोचिष्केशं गृहपतिं नि षेदिरे ।

बृहत्केतुं पुरुरूपं धनस्पृतं सुशर्मीणं स्ववसं जरद्विषं ॥ २ ॥

त्वां । अग्ने । अतिथिं । पूर्यं । विशः । शोचिऽकेशं । गृहऽपतिं । नि । षेदिरे ।

बृहत्ऽकेतुं । पुरुऽरूपं । धनऽस्पृतं । सुऽशर्मीणं । सुऽअवसं । जरत्ऽद्विषं ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वां विशो यजमाना गृहपतिं गृहस्वामिनं निषेदिरे । गार्हपत्यरूपेण
स्थापितवंत इत्यर्थः । कीदृशं त्वां । अतिथिमतिथिवत्पूज्यं पूर्यं पुरातनं शोचिष्केशं
दीपज्वालं बृहत्केतुं प्रभूतप्रज्ञानं पुरुरूपमाहवनीयादिरूपेण बहुरूपं धनस्पृतं

धनानां स्पर्तारं सुशर्माणं शोभनमुखं स्ववसं सुरक्षणं जरद्विषं जरतां वृद्धाणां
व्यापकं जीर्णोदकं वा ॥

अग्नीनां परस्परं संसर्गं विविचयेऽग्नये काचिदिष्टिः । तच्च त्वामग्ने मानुषी-
रिति याज्या । सूचितं च । त्वामग्ने मानुषीरीकृते विशोऽग्न आयाहि वीतये
। ऐ० ब्रा० ७. ६. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

त्वामग्ने मानुषीरीकृते विशो होचाविदं विविचिं रत्नधातमं ।

गुहा संतं सुभग विश्वदर्शतं तुविष्वणसं सुयजं घृतश्रियं ॥ ३ ॥

त्वां । अग्ने । मानुषीः । ईकृते । विशः । होचाऽविदं । विविचिं । रत्नऽधातमं ।

गुहा । संतं । सुभग । विश्वऽदर्शतं । तुविऽस्वनसं । सुयजं । घृतऽश्रियं ॥ ३ ॥

हे अग्ने सुभग शोभनधन त्वां मानुषीर्विशो मानुषसंबन्धिन्यः सर्वाः प्रजा
ईकृते । स्तुवंति । कीदृशं त्वां । होचाविदं होमानां सप्तहोत्रकाणां वा वेत्तारं
विविचिं विवेचकं सदसतोः रत्नधातमं रमणीयानां धनानां दातृतमं गुहा गुहा-
यामरण्यां हृदयेषु वा संतं सर्वदा वर्तमानं विश्वदर्शतं सर्वैर्द्रष्टव्यं तुविष्वणसं
प्रभूतध्वनिं सुयजं सुष्ठु यष्टारं घृतश्रियं घृतं श्रियतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वामग्ने धर्णसिं विश्वधा वयं गीर्भिर्गृणंतो नमसोप सेदिम ।

स नो जुषस्व समिधानो अंगिरो देवो मर्तस्य यशसा सुदीतिभिः ॥ ४ ॥

त्वां । अग्ने । धर्णसिं । विश्वधा । वयं । गीःऽभिः । गृणंतः । नमसा । उप । सेदिम ।

सः । नः । जुषस्व । संऽइधानः । अंगिरः । देवः । मर्तस्य । यशसा । सुदीतिऽभिः ॥ ४ ॥

हे अग्ने धर्णसिं सर्वस्य धारकं त्वां वयमात्रेया वा विश्वधा बहुप्रकारेण
गीर्भिर्गृणंतः स्तुवंतो नमसा नमस्कारेणोपसेदिम । उपसन्ना भवेम । स त्वं
नोऽस्मान् जुषस्व । सेवस्व धनादिभिः । समिधानः सम्यग्दीप्तो दीप्यमा-
नोऽस्माभिर्हे अंगिरः सर्वत्र गंतरंगिरसः पुत्र वा देवो दीप्यमानस्त्वं मर्तस्य
यजमानस्य यशसा सुदीतिभिर्ज्वालाभिः सह जुषस्व ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमग्ने पुरु॒रूपो॑ वि॒शेवि॑शे वयो॑ दधासि प्र॒त्नथा॑ पुरु॒ष्टुत ।

पुरु॒ण्यन्ना॑ सह॒सा वि॑ रा॒जसि॑ त्वि॒षिः सा ते॑ ति॒त्विषा॑णस्य नाधृ॒षे ॥५॥

त्वं । अग्ने । पुरु॒ऽरूपः । वि॒शेऽवि॑शे । वयः । द॒धा॒सि । प्र॒त्नऽथा । पुरु॒ऽस्तु॒त ।

पुरु॒णि । अ॒न्ना । सह॒सा । वि॒ । रा॒ज॒सि । त्वि॒षिः । सा । ते । ति॒त्विषा॑णस्य । न । आ॒ऽधृ॒षे ॥५॥

हे अग्ने त्वं पुरु॒रूपः सन् वि॒शे वि॑शे सर्व॒स्मै यज॑मानाय प्र॒त्नथा॑ पुरा॒ण इव॑ वयो॒ऽन्नं द॑धासि । धारयसि । हे पुरु॒ष्टुत बहु॑भिः स्तुत्य पुरु॒णि बहू॑न्यन्नानि चरुपु॒रोडा॑शादीनि सहसा बलेन विराजसि । ईश्वरो भवसि स्वीकर्तुं । ति॒त्विषा॑णस्य दी॒प्तस्य॑ ते तव सा प्रसिद्धा त्वि॒षिर्दी॒प्तिर्ना॑धृ॒षे । अन्यैरधृ॒षा भव॑ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वमग्ने समि॒धानं॑ यवि॒ष्ठच॑ दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे हव्य॒वाहनं॑ ।

उरु॒ज्यसं॑ घृ॒तयो॑निमाहु॒तं त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्म॑ति ॥६॥

त्वां । अग्ने । सं॒ऽइ॒धानं । यवि॒ष्ठच॑ । दे॒वाः । दू॒तं । च॑क्रिरे । हव्य॒ऽवा॒हनं ।

उरु॒ऽज्यसं॑ । घृ॒तऽयो॑निं । आ॒ऽहु॒तं । त्वे॒षं । चक्षुः॑ । द॒धिरे॒ । चो॒द॒यत्ऽम॑ति ॥६॥

हे यवि॒ष्ठच॑ युवतमाग्ने समि॒धानं॑ सम्यगि॒ध्यमा॑नं त्वां हव्य॒वाहनं॑ हविषां वोढारं दू॒तं च॑क्रिरे । कृत॒वंतो॑ दे॒वाः । च॒याणा॑मग्नीनां मध्ये हव्य॒वाहनः॑ खलु पूर्वं दे॒वैर्हवि॑र्वहनाय दू॒तः कृतः॑ । हव्य॒वाहनो॑ दे॒वाना॑मिति हि श्रुतिः । किंच उरु॒ज्यसं॑ प्रभू॒तवे॑गं घृ॒तयो॑निं । घृ॒तं यो॑निः कारणं यस्य तं । आहु॒तं त्वां चो॒द॒यन्म॑ति । चोद॒यंती॑ मतिर्यस्य तच्चोद॒यन्म॑ति । त्वे॒षं दी॒प्तं चक्षु॑रुक्तलक्षणं सर्वप्र॒काश॑कं चक्षुःस्थानीयं कृत्वा दधिरे दे॒वा मनु॑ष्याश्च । मत्या हि चक्षुश्चोद॒यते॑ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वमग्ने प्र॒दिव॑ आहु॒तं घृ॒तैः सु॒म्नाय॑वः सु॒षमि॒धा॒ समी॑धिरे ।

स वा॒वृ॒धान॑ ओष॒धीभि॑रु॒क्षितो॑ऽभि ज॒यांसि॑ पा॒थि॒वा वि॑ तिष्ठसे ॥७॥

त्वां । अग्ने । प्र॒ऽदि॒वः । आ॒ऽहु॒तं । घृ॒तैः । सु॒म्ना॒ऽय॒वः । सु॒ऽस॒मि॒धा । सं । ई॒धिरे॒ ।

सः । व॒वृ॒धा॒नः । ओष॒धीभिः । उ॒क्षितः॑ । अ॒भि । ज॒यांसि॑ । पा॒थि॒वा । वि॑ । ति॒ष्ठ॒से ॥७॥

हे अग्ने घृतैराहुतं त्वां प्रदिवः पुरातनाः सुम्नायवः सुखमिच्छन्तो यजमानाः
 सुषमिधा शोभनेनेध्मेन समीधिरे । सम्यक् दीपितवन्तः । स त्वं वावृधानो वर्ध-
 मान ओषधीभिरुक्षितः सिक्तो जयांस्यन्नानि पार्थिवा पार्थिवान्वृक्षान् । यद्वा
 पार्थिवेति जयोविशेषणं । पार्थिवानि चरुपुरोडाशदिकान्यभि वितिष्ठसे ।
 अभिव्यज्य वर्तसे ॥

॥ इति तृतीयस्याष्टमे षड्विंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽश्वतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
 धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
 तृतीयाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

ऋषयस्तान् विष्णुर्वाचं वसिष्ठं शतश्रुतं त्रिभुवनं
 नृपं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ।
 अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ।
 अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

॥ अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ॥

॥ अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ॥

अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ।
 अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च । अथर्ववेदं चतुर्वर्ण्यं च ।

॥ श्रीरस्तु ॥

॥ कल्याणं भूयात् ॥

ओं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

पंचमे मंडले प्रथमेऽनुवाके पूर्वमष्टौ सूक्तानि व्याख्यातानि । त्वामग्ने हविष्मंत इति सप्तर्चं नवमं सूक्तमाचैयस्य गयस्यार्धं । सप्तमीपंचम्यौ पंक्ती शिष्टा अनुष्टुभः । अग्निर्देवता । तथा चानुक्रम्यते । त्वामग्ने गयोऽत्यापंचम्यौ पंक्ती इति ॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रे चैतदादिके द्वे सूक्ते शंसनीये । तथैव सूचितं । त्वामग्ने हविष्मंत इति सूक्ते । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तच्चैषा प्रथमा ॥

त्वामग्ने हविष्मंतो देवं मर्तांस ईळते ।

मन्ये त्वा जातवेदसं स हव्या वक्ष्यानुषक् ॥ १ ॥

त्वां । अग्ने । हविष्मंतः । देवं । मर्तांसः । ईळते ।

मन्ये । त्वा । जातवेदसं । सः । हव्या । वक्षि । आनुषक् ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वां देवं दीप्यमानं हविष्मंतो होमसाधनद्रव्यसमेता मर्तांसो मर्त्या ईळते । स्तुवंति । अहं च जातवेदसं । जातमुत्पन्नं चराचरं भूतजातं वेत्तीति जातवेदाः । अथवा जातानि स्थावरजंगमात्मकान्येन विदुरिति जातवेदाः । यद्वा वेद इति धननाम । जातं सर्वं वेदो धनं यस्यासौ जातवेदाः । एवंविधं त्वा त्वां

मन्ये । स्तौमि । मनिरत्र स्तुत्यर्थे वर्तते धातूनामनेकार्थत्वात् । स त्वं हव्या हवन-
साधनानि हवीषानुषक् निरंतरतयानुषक्तं यथा तथा वक्षि । वहसि ॥ हविष्मंतः ।
हविःशब्द औणादिकइसप्रत्ययांतत्वात्प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । तदस्यास्तीति मतुप् ।
पदसंज्ञाया अपवादत्वेन तसौ मत्वर्थे इति भसंज्ञायां रुत्वाभावः । मतुपजसोर-
नुदात्तत्वात्प्रत्ययस्वर एव शिष्यते । देवं । अच्प्रत्ययांतत्वाद्देवशब्दोऽंतोदात्तः ।
मर्तासः । मृड् प्राणत्यागे । असिहसिमृडित्यादिना तन् । गुणः । मर्तः । जसेरमुक् ।
मर्तासः । निह्वादाद्युदात्तः । ईळते । ईड् स्तुतौ । अदादित्वाच्छपो लुक् । आत्म-
नेपदेष्वनतो ऋत्वं । अत्र डकारस्याध्येतृसंप्रदायप्राप्तो ळकारः । लसार्वधातुका-
नुदात्तत्वेन धातुस्वरे प्राप्त आष्टमिको निघातः । मन्ये । श्यनो निह्वादाद्युदात्तत्वं ।
त्वा । युषि मिश्रणे । मदिक्प्रत्ययांतो युष्मच्छब्दः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । त्वमा-
वेकवचन इति मपर्यंतस्य त्वादेशः । द्वितीयायां च । पा० १. २. ८१ । इत्याकारः ।
एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्येकादेशोऽप्युदात्त एव । त्वामौ द्वितीयाया इति त्वादेशः ।
स्थानिवद्भावेनांतोदात्तत्वे प्राप्तेऽनुदात्तं सर्वमपादादावित्यनुदात्तत्वं । जातवेदसं ।
जनी प्रादुर्भावे । क्तः । श्वीदितो निष्ठायामितीट्प्रतिषेधः । जनसनसनां सन्-
लोरित्यात्वं । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । वेदस्शब्दोऽप्यमुन्प्रत्ययांतत्वादाद्युदात्तः ।
कर्मधारयपक्षे समासांतोदात्तापवादत्वेन तत्पुरुषे तुल्यार्थेत्यादिना पूर्वपदप्रकृ-
तिस्वरे प्राप्ते कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । तदपवादत्वेन गतिकारकयोरपि पूर्वपदप्रकृ-
तिस्वरत्वं चेति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । बहुव्रीहिपक्षे बहुव्रीहौ प्रकृत्या पूर्वपद-
मिति । हव्या । हवमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे य इत्यनुवर्तमाने छंदसि चेति यः । नपुंस-
कत्वाच्छिरादेशः । शेषछंदसि बहुलमिति लोपः । प्रत्ययलक्षणेन नुम् । दीर्घन-
लोपौ । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । वक्षि । वह प्रापणे । सिप् । लुगनुवृत्तौ बहुलं
छंदसीति शपो लुक् । टत्वकत्वषत्वानि । सिपः पिह्वादनुदात्तत्वेन धातुस्वरेणा-
द्युदात्तत्वे प्राप्ते निघातः । आनुषक् । अनुपूर्वस्य षज्जेः क्विप् । नकारलोपः कुत्वं
च । धात्वादेः सकारस्योपसर्गात्सुनोतीत्यादिना षत्वं । दीर्घश्छांदसः । कृदुत्तरपद-
प्रकृतिस्वरत्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अग्निर्होता दास्वतः क्षयस्य वृक्तबर्हिषः ।

सं यज्ञासश्चरंति यं सं वाजासः अवस्यवः ॥ २ ॥

अग्निः । होता । दास्वतः । क्षयस्य । वृक्तवर्हिषः ।

सं । यज्ञासः । चरन्ति । यं । सं । वाजासः । अवस्यवः ॥ २ ॥

यमग्निं यज्ञासः सर्वे यज्ञाः संचरन्ति सहिता गच्छन्ति । अवस्यवो यजमानस्य प्रभूतां कीर्तिं संपादयन्तो वाजासो हवींषि यमग्निं संचरन्ति प्राप्नुवन्ति । एवं-
विशिष्टोऽग्निर्दास्वतो हविःप्रक्षेपणादिदानवतो वृक्तवर्हिषः । वृक्तानि लूनानि
वर्हींषि दर्भा येनासौ वृक्तवर्हिः । तस्य क्षयस्य । क्षियन्ति निवसन्त्यस्मिन् स्वर्ग-
साधनफलानीति क्षयः । तस्य यजमानस्य यागार्थं होता देवानामाह्वाता
भवति ॥ दास्वतः । दा दाने । असुप्रत्ययांतः । मनुषोऽदुपधात्वाद्धत्वं । धातुस्वरे-
णाद्युदात्त एव । क्षयस्य । क्षि निवासगत्योः । क्षयो निवास इत्याद्युदात्तत्वं ।
वृक्तवर्हिषः । वृजी वर्जने । वर्जनमचोपचाराच्छेदनं । निष्ठा । प्रत्ययस्वरेणां-
तोदात्तः । बहुव्रीहित्वात्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । यज्ञासः । यज्ञशब्दो यजयाचेत्यादिना
नङ्प्रत्ययांतोऽतोदात्तः । चरन्ति । चर गतिभक्षणयोः । अदुपदेशाल्लसार्वधातुका-
नुदात्तत्वं । यद्धृत्तान्नित्यमिति निघाताभावः । वाजासः । वजेर्घञ् । वाजः । कर्षात्त
इत्यंतोदात्तत्वं । छांदसत्वात् जित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तः । अवस्यवः । छंदसि
परेच्छायामिति क्यच् । क्वाच्छंदसीत्युप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत स्म यं शिशुं यथा नवं जनिष्टारणी ।

धर्तारं मानुषीणां विशमग्निं स्वध्वरं ॥ ३ ॥

उत । स्म । यं । शिशुं । यथा । नवं । जनिष्ट । अरणी इति ।

धर्तारं । मानुषीणां । विशं । अग्निं । सुऽअध्वरं ॥ ३ ॥

उत स्म अपि च मानुषीणां मनोजातानां विशं । विशन्ति प्रविशन्ति गर्भा-
शयमिति विशः प्रजाः । तासां धर्तारमाहारादिपाकद्वारेण शरीरधातूनां पोषकं
स्वध्वरं शोभनयज्ञं यमग्निमरणी द्वे अरणी नवं नूतनं शिशुं यथा अपत्यमिव
जनिष्ट अजनिषातां । अरणी प्रजानां पोषणार्थं चैतमग्निमसृजतामित्यर्थः ॥ शिशुं ।
शो तनूकरणे । आदेचेत्यादिना आत्वं । शः कित्सन्वच्चेत्युप्रत्ययः सन्वद्भावश्च ।
द्विर्भावोऽभ्यासस्य ह्रस्वश्च । सन्यत इतीत्वं । आतो धातोरित्याकारलोपः । निच्चा-
दाद्युदात्तः । यथा । यथेति पदांत इति सर्वानुदात्तः । जनिष्ट । जनी प्रादुर्भावे ।

लुङ् । छान्दसत्वाच्चनव्यत्ययः । अरणी । ऋ गतौ । अर्तिसृभृधृधम्यश्यवितृ-
भ्योऽनिरित्यनिप्रत्यय आद्युदात्तः । आभ्यामर्ति गच्छत्यग्निरित्यरणी । कथमपादा-
नार्थ औणादिकोऽनिः । ताभ्यामन्यत्रोणादयः । पा० ३. ४. ७५. । इति नियमाङ्गी-
मादित्वात्सिद्धं । मानुषीणां । मनोजातावज्यतौ षुक्चेत्यञ्प्रत्ययः षुगागमश्च ।
जित्यादिर्नित्यमित्याद्युदात्तत्वं । विशां । विश प्रवेशने । कर्तरि क्तिप् । सावेकाच
इति विभक्तेरुदात्तत्वं । स्वध्वरं । हिंसार्थस्य ध्वरतेः पचाद्यच् । न विद्यते ध्वरो
यागहिंसा यस्मिन्नित्यध्वरः । बहुव्रीहिस्वरापवादत्वेन नञ्सुभ्यामित्यन्तोदात्तः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत स्म दुर्गृभीयसे पुत्रो न ह्यार्याणां ।

पुरु यो दग्धासि वनाग्ने पशुर्न यवसे ॥ ४ ॥

उत । स्म । दुःऽगृभीयसे । पुत्रः । न । ह्यार्याणां ।

पुरु । यः । दग्धा । असि । वना । अग्ने । पशुः । न । यवसे ॥ ४ ॥

उत स्म अपि च ह्यार्याणां कुटिलं गच्छतां सर्पाणां । यद्वा आस्कन्दितादिग-
तिविशेषेण वक्रगमनानामश्वानां पुत्रो न पुत्र इव बालसर्प इव । अशिक्षित-
बालाश्च इव वा दुर्गृभीयसे । दुखेन गृह्यसे । हे अग्ने यस्त्वं पुरु बहूनि वना वनानि
दग्धासि दाहको भवसि । कथमिव । यवसे तृणे पशुर्न पशुरिव । अयमर्थः । अत्यं-
तक्षुधार्तः पशुस्तृणविषये विसृष्टः सन् यथा सर्वं भक्षयति तद्वदित्यर्थः ॥ दुर्गृ-
भीयसे । ग्रह उपादाने । यक् । ब्रुव ईडित्यनुवृत्तौ बहुलं छन्दसीतीडागमः । ग्रहीत्या-
दिना संप्रसारणं । ह्यहोर्भ्यश्छन्दसीति भकारः । निघातः । ह्यार्याणां । हृ कौटिल्ये ।
ऋहलोर्ण्यत् । आदिवृद्धिः । तित्स्वरितमिति स्वरितत्वं । पुरु । पृ पालनपूर-
णयोः । पृभिर्दिव्यधिगृधिधृषिहृशिभ्य इति कुप्रत्ययः । उदोष्ठचपूर्वस्येत्युत्वं । प्रत्यय-
स्वरेणांतोदात्तत्वं । असि । यद्वृत्तान्नित्यमिति न निघातः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध स्म यस्यार्चयः सम्यक्संयन्ति धूमिनः ।

यदीमहं चितो दिव्युप ध्मातेव धमति शिशीति ध्मातरी यथा ॥ ५ ॥

अध । स्म । यस्य । अर्चयः । सम्यक् । संऽयन्ति । धूमिनः ।

यत् । ई । अहं । चितः । दिवि । उप । ध्माताऽइव । धमति । शिशीति । ध्मातरि । यथा ॥ ५ ॥

अथ स्म अपि च धूमिनो धूमवतो यस्याग्नेरर्चयोऽर्चीषि सम्यक् शोभनं
संयन्ति सर्वतः प्राप्नुवन्ति चितस्त्रिषु स्थानेषु ततो व्याघ्रः चीणि स्थानानि वा-
तीत्य दिव्यन्तरिक्षे यद्यदा ईमयमात्मानमुपधमति उपवर्धयति तदा ज्वालाः सर्वतो
निर्गच्छन्तीत्यर्थः । कथमिव । ध्मातेव । कर्मारो यथा भस्त्रादिभिरग्निं संवर्धयति
तद्वत्स्वात्मानं वर्धयतीत्यर्थः । किंच ध्मातरि यथा । यथा ध्मातृसमीपे विद्यमा-
नोऽग्निस्तेन ध्मायमान आत्मानं शिशीते तीक्ष्णीकरोति तद्वत्स्वयमेव स्वात्मानं
तीक्ष्णीकरोतीत्यर्थः । अहेति पादपूरणः ॥ यन्ति । इण् गतौ । यच्छब्दयोगान्निघा-
ताभावः । धमति । ध्मा शब्दाग्निसंयोगयोः । पाघ्रादिना धमादेशः । पूर्ववन्नि-
घाताभावः । शिशीते । शो तनूकरणे । व्यत्ययेनात्मनेपदी । श्वावित्यनुवर्तमाने
बहुलं छंदसीति विकरणस्य श्रुः । आदेच उपदेशे शितीत्यात्वं । श्वाविति द्विर्व-
चनं । बहुलं छंदसीत्यभ्यासस्येत्वं । उभे अभ्यस्तसंज्ञायामात ई हल्यघोरितीत्वं ।
तिङ् उत्तरत्वान्निघाताभावः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तवाहमग्र ऊतिभिर्मित्रस्य च प्रशस्तिभिः ।

वेषोयुतो न दुरिता तुर्याम मर्त्यानां ॥ ६ ॥

तव । अहं । अग्ने । ऊतिऽभिः । मित्रस्य । च । प्रशस्तिऽभिः ।

वेषऽयुतः । न । दुऽइता । तुर्याम । मर्त्यानां ॥ ६ ॥

हे अग्ने मित्रस्य सर्वेषां मित्रभूतस्य तवोतिभिर्युष्मत्कर्तृकरक्षणेयुष्मत्प्रशस्ति-
भिश्चास्मत्कृतैः स्तोत्रैश्च मर्त्यानां शत्रुभूतानां मनुष्याणां दुरिता दुरितानि तत्कर्तृ-
कानि पापसाधनकर्माणि वेषोयुतो न वेषयुक्तान् शत्रूनिव तुर्याम । तरेयं । अय-
मर्थः । त्वद्रक्षणेस्त्वत्संबन्धिस्तुतिभिश्च वाह्याभ्यन्तरशत्रून् तरेयमित्यर्थः ॥ ऊतिभिः ।
अव रक्षणे । क्तिन् । ज्वरत्वरस्त्रिव्यविमवामुपधायाश्चेत्यूट् । ऊतियूतिसातिहेति-
कीर्तयश्चेत्यन्तोदात्तो निपातितः । प्रशस्तिभिः । शन्सु स्तुतौ । क्तिन् । कृदुत्तरपदप्रकृ-
तिस्वरापवादत्वेन तादौ च निति कृत्यताविति गतेरुदात्तत्वं । वेषोयुतः । द्विष
अप्रीतौ । भावेऽसुप्प्रत्ययः । यु मिश्रणे । कर्तरि क्तिप् । तुक् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं ।
तुर्याम । तृ स्रवनतरणयोः । प्रार्थनायां लिङ् । यासुट् । लिङः सलोपोऽनन्त्यस्येति
सकारलोपः । बहुलं छंदसीति शपो लुक् । उदोष्ठ्यपूर्वस्य बहुलं छंदसीत्युत्वं ।
यासुडागमस्योदात्तत्वाच्चेष्टनिघातः । अपादादाविति प्रतिषेधान्निघाताभावः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तं नो अग्ने अभी नरो रयिं सहस्व आ भर ।

स क्षेपयत्स पोषयद्भुवद्वाजस्य सातये उत्तैधि पृत्सु नो वृधे ॥ ७ ॥

तं । नः । अग्ने । अभि । नरः । रयिं । सहस्वः । आ । भर ।

सः । क्षेपयत् । सः । पोषयत् । भुवत् । वाजस्य । सातये । उत्तैधि । पृत्सु । नः । वृधे ॥ ७ ॥

हे अग्ने सहस्वो बलवन्नरो हविषां नेतारो नोऽस्माकं तं रयिं लोके प्रसिद्धं पश्वादिलक्षणं धनमभ्याभर । आभिमुख्येनाहर । पूर्वोक्तः सोऽग्निः क्षेपयत् । अस्मदीयान् शत्रून् क्षेपयतु । सोऽग्निः पोषयत् । अस्मान्पोषयतु । वाजस्यान्नस्य सातये लाभाय भुवत् । भवतु । उत अपि च हे अग्ने पृत्सु पृतनासु युद्धेषु नोऽस्माकं वृधे समृद्धय एधि । भव । संग्रामे शत्रुविजयार्थं स त्वं समृद्धिं कुर्वित्यर्थः ॥ सहस्वः । षह मर्षणे । असुन् । सहत्यनेन शत्रूनि सही बलं । मतुप् । मादुपधाया इति वत् । मतुवसो रुः संबुद्धौ छंदसीति रुत्वं । आमंचितस्य चेति निघातः । क्षेपयत् । क्षिप प्रेरणे । णिजन्तल्लेट् । इतश्च लोपः । लेटोऽडाटावित्यडागमः । शप्गुणायादेशौ पररूपत्वं च । पोषयत् । पुष पुष्टौ । भुवत् । भू सत्तायां । भूसुवोस्तिङीति गुणप्रतिषेधः । उवङ् । एधि । अस भुवि । घृसोरेच्चावभ्यासलोपश्चेत्येत्वं । तस्यासिद्धत्वाद्बृहल्भ्यो हेर्धिरिति धिरादेशः । निघातः । पृत्सु । पदादिष्वित्यादिना पृतनाशब्दस्य पृदादेशः । सावेकाच्चादंतोदात्तत्वं ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥

अग्न ओजिष्ठमिति सप्तर्चं दशमं सूक्तं । ऋष्यादि विनियोगश्च पूर्ववत् । चतुर्थीसप्तम्यौ पंक्ती । अग्न ओजिष्ठमंत्याचतुर्थ्यौ चेत्यनुक्रांत ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्न ओजिष्ठमा भर द्युम्नमस्मभ्यमग्निगो ।

प्र नो राया परीणसा रत्ति वाजाय पंथां ॥ १ ॥

अग्ने । ओजिष्ठं । आ । भर । द्युम्नं । अस्मभ्यं । अग्निगो इत्यग्निऽगो ।

प्र । नः । राया । परीणसा । रत्ति । वाजाय । पंथां ॥ १ ॥

हे अग्ने ओजिष्ठं बलवत्तमं द्युम्नं । द्योतते कटकमुकुटादिरूपेण सर्वत्र प्रकाशत

इति द्युम्नं धनं । अस्मभ्यमाभर । आहर । हे अधिगो अधृतगमन । अधृतमप्र-
 तिहतं गमनं यस्येत्यधृता अनिवारिता गावो रश्मयो यस्येति बाधृतगुराधिगुः ।
 तस्य संबोधनं । नोऽस्मान् परीणसा परितो व्यापकेन राया धनेन प्रकर्षेण
 योजय । वाजायान्नलाभाय पंथां पंथानमन्नस्य मत्समीपप्राप्तिसाधनं मार्गं रत्ति ।
 विलिख । कुर्वित्यर्थः ॥ ओजिष्ठं । उज्ज आर्जवे । उज्जेर्बलोपश्चेत्यसुन् बलोपश्च ।
 गुणः । ओजः । तदस्यास्तीत्यर्थेऽस्मायामेधेत्यादिना विनिः । अतिशयान इतीष्टन् ।
 विन्मतोर्लुक् । टेरिति टिलोपः । निच्चादाद्युदात्तः । द्युम्नं । द्युत दीप्तावित्य-
 स्माद्धातोः सुम्नद्युम्ननिम्नेत्यादिना नक्प्रत्ययो मकारश्चांतादेशो निपात्यते । प्रत्यय-
 स्वरेणांतादात्तः । अधिगो । अधृतशब्दस्य अध्यादेशः । गोशब्दस्योपसर्जनह्रस्वत्वं ।
 आमंचितस्य निघातः । परीणसा । णस कौटिल्येऽत्र व्याख्यर्थो धातूनामनेकार्थ-
 त्वात् । अस्मात्संपदादिलक्षणे भावे क्तिप् । परि प्राप्तं नस् व्यापनं यस्य तत्त-
 थोक्तं । उपसर्गादसमासेऽपीति णत्वं । अत्र प्रापणक्रियया युक्तस्य परेणसति
 प्रत्युपसर्गसंज्ञा नास्ति यत्क्रियायुक्तास्तं प्रति गत्युपसर्गसंज्ञाः । पा० १.४.६०.३. ।
 इति न्यायात् । अतः कथं णत्वं । एवं तर्ह्युपसर्गाद्बहुलमिति वचनात् णसो णत्वं
 भविष्यति । निपातस्य चेति पूर्वपदस्य दीर्घः । बहुव्रीहौ प्रकृत्येति पूर्वपदप्रकृति-
 स्वरत्वं । रत्ति । रद् विलेखने । भौवादिकः । बहुलं छंदसीति शपो लुक् । पादा-
 दित्वान्निघाताभावः । पंथां । द्वितीयैकवचन इतोऽत् सर्वनामस्थान इत्यत् ।
 नकारलोपश्छांदसः । पथिमयोः सर्वनामस्थान इत्याद्युदात्तत्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं नो अग्ने अद्भुत क्रत्वा दक्षस्य मंहना ।

त्वे असुर्यं मारुहत्क्राणा मित्रो न यज्ञियः ॥ २ ॥

त्वं । नः । अग्ने । अद्भुत । क्रत्वा । दक्षस्य । मंहना ।

त्वे इति । असुर्यं । आ । अरुहत् । क्राणा । मित्रः । न । यज्ञियः ॥ २ ॥

हे अग्ने अद्भुत सामर्थ्यातिशयेन सर्वेषामाश्चर्यभूत त्वं नोऽस्माकं क्रत्वा कर्म-
 णास्मत्कृतेन यज्ञादिव्यापारेण प्रीतः सन् दक्षस्य बलस्य धनस्य वा मंहना मंहनं
 नाम दानं कुर्विति शेषः । यतः कारणाच्चे त्वय्यसुर्यमसुरघ्नं बलमारुहत् आरूढं
 अतो मित्रो न सूर्य इव यज्ञियो यज्ञार्हस्त्वं क्राणा यज्ञघातकराक्षसापनोदन-

लक्षणानि कर्माणि कुर्वाणो भव ॥ अद्भुत । आमन्त्रितस्याद्युदात्तत्वं । ऋत्वा । डुकृञ्
करणे । कृञः कतुरिति कतुप्रत्ययः । ककारो गुणवृद्धिप्रतिषेधार्थः । यणादेशः ।
ऋतुः कर्म । तृतीयैकवचने जसादिषु वावचनमिति वचनान्नाभावाभावः । दक्षस्य ।
दक्ष गतिहिंसनयोः । दक्ष्यंते हिंस्यंतेऽनेन शचव इति दक्षं बलं । करणाधिकर-
णयोश्चेति घञ् । जिह्वादाद्युदात्तः । मंहना । मंहतिर्दानकर्मा । सुपां सुलुगित्या-
कारादेशः । त्वे । सुपां सुलुगित्यादिना डेः शेआदेशः । सुवादेशत्वादनुदात्तः ।
त्वशब्दः प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः । एकादेश उदात्तेनोदात्त इत्येकादेशस्योदात्तत्वं ।
आरुहत् । रुहेर्धातोर्लुङि कृमृदरुहिभ्यश्छंदसीति च्छेरडादेशः । डिच्चाद्गुणाभावः ।
क्राणा । डुकृञ् करणे । शानच् । बहुलं छंदसीति विकरणस्य लुक् । यणादेशः ।
सुपां सुलुगित्यात्वं । चित इत्यंतोदात्तः । यज्ञियः । यज्ञमर्हतीत्यस्मिन्नर्थे यज्ञत्विग्भ्यां
घञ्जाविति घः । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं नो अग्र एषां गयं पुष्टिं च वर्धय ।

ये स्तोमेभिः प्र सूरयो नरो मघान्यान्शुः ॥ ३ ॥

त्वं । नः । अग्ने । एषां । गयं । पुष्टिं । च । वर्धय ।

ये । स्तोमेभिः । प्र । सूरयः । नरः । मघानि । आन्शुः ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वमेषां नस्वत्स्तावकानामस्माकं गयं । गम्यते निवासायेति गयं गृहं
गीयते स्तूयत इति वा गयं धनं । पुष्टिं च गवादिविषयां पुष्टिं च वर्धय । प्रापय ।
वृद्धिं प्रापय । ये लोके प्रसिद्धाः सूरयो लब्धवर्णा नरः स्तोतारो मनुष्याः
स्तोमेभिः स्तोमैः स्तोत्रैर्मघानि मंहनीयानि गवादिधनानि यथा प्राणशुः प्राप्नुवन्
तद्वद्वयमपीत्यर्थः ॥ गयं । गृहपक्षे गमेरघ्यादयश्चेति यत्प्रत्ययांतो मकारलोपश्च
निपात्यते । धनपक्षे गा स्तुतौ । अस्माद्यत्प्रत्ययः । ह्रस्वत्वं । यतोऽनाव इत्या-
द्युदात्तत्वं । पुष्टिं । पुष पुष्टौ । स्त्रियां क्तिन् । छांदसत्वादंतोदात्तत्वं । स्तोमेभिः ।
ष्टुञ् स्तुतौ । अर्तिस्तुसुहु इत्यादिना मन् । गुणः । निच्चादाद्युदात्तः । आन्शुः ।
अशू व्याप्तौ । लिट् । द्विवचनं । हलादिशेषः । अत आदेरित्यात्वं । अश्रोतेश्चेति
नुडागमः । निघातः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ये अग्ने चंद्र ते गिरः शुभंत्यश्वराधसः ।

शुष्मेभिः शुष्मिणो नरो दिवश्चिद्येषां बृहत्सुकीर्त्तिर्बोधति त्मना ॥४॥

ये । अग्ने । चंद्र । ते । गिरः । शुभंति । अश्वऽराधसः ।

शुष्मेभिः । शुष्मिणः । नरः । दिवः । चित् । येषां । बृहत् । सुऽकीर्त्तिः । बोधति । त्मना ॥४॥

हे अग्ने चंद्र सर्वेषां प्राणिनामाह्लादकर ये नरस्ते गिरस्त्वत्संबन्धिस्तोचरूपा वाचः शुभंति शोभनाः कुर्वन्ति तेऽश्वराधसोऽश्वधना भवन्ति । एतेन समृद्धिरुपलभ्यते । किंच । शुष्मिणो बलवन्तः संतः शुष्मेभिः शुष्मैः स्वकीयैर्वलैः सन्निःशुशोषका भवन्ति । येषां त्वत्संबन्धिनं स्तवं कुर्वतां दिवश्चिदाकाशादपि बृहन्महती सुकीर्त्तिर्भवति । सर्वदिगन्तरावर्तिनी कीर्त्तिर्भवतीत्यर्थः । एवंविधं त्वां गयस्त्मना आत्मना स्वयमेव बोधति । बोधयति ॥ शुभंति । शुभ शुम्भ दीप्तौ । तुदादिः । पादादित्वान्निघाताभावः । लसार्वधातुकानुदात्तत्वे प्राप्ते सति शिष्टत्वाद्धिकरणस्वर एव । अश्वराधसः । अशू व्याप्तौ । अशूप्रुषीत्यादिना क्न् । अश्रुते व्याप्तोत्यध्वानमित्यश्वः । निच्चादाद्युदात्तः । राध साध संसिद्धौ । असुन् । राधुवंति साधयन्त्यनेन धर्मादीनीति राधो धनं । बहुव्रीहित्वान्पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । बृहत् । बृह बृहि वृद्धौ । शतृ । डीपो लोपश्छांदसः । प्रत्ययस्वरः । बोधति । बुध अवगमने । एयंतात् शपि कृते तस्य छंदस्युभयथेति सार्वधातुकसंज्ञायां णिलोपः । यद्वृत्तान्नित्यमिति निघाताभावः । धातुस्वरेणाद्युदात्तः । त्मना । मंचेष्वद्वादेरात्मन इत्याकारलोपः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव ते अग्ने अर्चयो भ्राजंतो यन्ति धृष्णुया ।

परिज्मानो न विद्युतः स्वानो रथो न वाजयुः ॥५॥

तव । ते । अग्ने । अर्चयः । भ्राजंतः । यन्ति । धृष्णुऽया ।

परिऽज्मानः । न । विऽद्युतः । स्वानः । रथः । न । वाजऽयुः ॥५॥

हे अग्ने धृष्णुया धृष्णवोऽत्यंतप्रगल्भा भ्राजंतो दीप्यमानास्त्ये ते प्रसिद्धा अर्चयस्त्वदीया रश्मयो यन्ति । सर्वतो गच्छन्ति । कथमिव । परिज्मानः परितो

गन्धः सर्वतो व्याप्ता विद्युतो नाचिरप्रभा इव । अनेन प्रकाशतिशय उक्तः ।
 स्वानः शब्दायमानो रथो न रथ इव । अनेनार्चिषां स्वनाधिक्यमुक्तं । वाज-
 युर्न अन्नकाम इवान्नार्थं युद्धेषु शत्रुविजयाय यथा प्रवर्तते तद्वदित्यर्थः । अनेनाहु-
 तिविषयोऽभिलाष उक्तः ॥ यन्ति । इण् गतौ । धृष्णुया । जिधृषा प्रागल्भ्ये । चसि-
 गृधिधृषीत्यादिना क्लृप्त्ययः । आदितश्च । पा० १. २. १६. । इतीदृप्रतिषेधः । बहु-
 वचने सुपां सुलुगित्यादिना याजादेशः । चित इत्यंतोदात्तत्वं । परिज्मानः । अज
 ब्रज गतौ । परिपूर्वाच्चातोरन्येभ्योऽपि दृश्यंत इति मनिन् । अकारलोपश्छांदसः ।
 निह्वादाद्युदात्तः । वाजयुः । वाजमात्मन इच्छतीति क्यच् । न छंदस्यपुत्रस्येती-
 तदीर्घयोः प्रतिषेधः । क्वाच्छंदसीत्युप्रत्ययः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नू नो अग्रे ऊतये सबाधसश्च रातये ।

अस्माकांसश्च सूरयो विश्वा आशास्तरिषणि ॥ ६ ॥

नु । नः । अग्रे । ऊतये । सऽबाधसः । च । रातये ।

अस्माकांसः । च । सूरयः । विश्वाः । आशाः । त्रिषणि ॥ ६ ॥

हे अग्रे नोऽस्माकं नु क्षिप्रमूतये रक्षायै भव । सबाधसश्च दारिद्र्यनिमित्त-
 बाधसहितस्य च रातये धनानां दानाय भव । किंच अस्माकासोऽस्माकाः पुत्र-
 मित्रादयः सूरयः स्तोतारो विश्वाः सर्वा आशा दिशस्तरिषणि । तासां तरणे
 क्षमा भवंतु । अथवा आशाः कामाः । अयमर्थः । स्वाभिलषितप्रशस्तसमस्त-
 वस्तुसंपादनं कुर्वित्यर्थः ॥ सबाधसः । बाधेरमुन् । बाधसा सह वर्तत इति
 सबाधाः । वोपसर्जनस्येति सहस्य सभावः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । रातये ।
 रा दाने । क्तिन् । मंत्रे वृषेषपचमनविदभूवीरा उदात्त इत्यंतोदात्तः । अस्माकासः ।
 तस्मिन्नणि च युष्मास्माकावित्यणि कृतेऽस्माकादेशः । छांदसत्वादणो लोपः ।
 बहुवचनेऽसुगागमः । षष्ठीबहुवचने मध्योदात्तत्वेन दृष्टत्वात्तथाविधमादेशमत्रापि
 कृतवानाचार्यः । विश्वाः । विशेरशिषुषीत्यादिना क्त्वं । निह्वादाद्युदात्तः । त्रि-
 षणि । तृ प्लवनतरणयोः । कृतृभ्यामीषन् । उ० ४. २६. । इतीषन् । बहुलवच-
 नत्वेऽलोपाभावः । अंतोदात्तश्छांदसः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वं नो अग्ने अंगिरः स्तुतः स्तवान् आ भर ।

होतर्विभ्वासहं रयिं स्तोतृभ्यः स्तवसे च न उतैधि पृत्सु नो वृधे ॥ ७ ॥

त्वं । नः । अग्ने । अंगिरः । स्तुतः । स्तवानः । आ । भर ।

होतः । विभ्वऽसहं । रयिं । स्तोतृभ्यः । स्तवसे । च । नः । उत । एधि । पृत्सु । नः । वृधे ॥ ७ ॥

हे अग्ने अंगिरः । कार्यकारणयोरभेदोपचारादंगिरसां प्रकृतिभूतोऽप्यग्निरंगिरा इत्युच्यते । हे अंगिरः पूर्वेः पुरातनैर्महर्षिभिः स्तुतः स्तवान् इदानीतनैश्च स्तूयमानस्त्वं विभ्वसहं महतामप्यभिभवितारं । अभिभवहेतुत्वादभिभवितृ धनमुच्यते । रयिं धनं नोऽस्माकमाभर । आहर । हे होतर्देवानामाह्वातः स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं स्तवसे स्तोतुं सामर्थ्यं च प्रयच्छ । उत अपि च पृत्सु युद्धेषु नोऽस्माकं वृधे समृद्धय एधि । भव ॥ स्तवानः । एज् स्तुतौ । शानचि कर्मणि व्यत्ययेन शप्प्रत्यय आद्युदात्तश्च । विभ्वासहं । संहितायां विभूनामिति षष्ठीबहुवचनस्य सुपामित्यादिना आकारादेशः । तत्पुरुषे कृति बहुलमिति षष्ठ्या अलुक् । पदकारास्तु विपूर्वाद्भवतेरगागमेऽन्येषामपि दृश्यत इति दीर्घत्वं च मत्वावग्रहं कुर्वन्ति । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । स्तवसे । एज् स्तुतौ । तुमर्थेऽसेन्प्रत्ययः । निच्चादाद्युदात्तः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥

जनस्य गोपा इति षट्चमेकादशं सूक्तमात्रेयस्य सुतंभरस्यार्थं जागतमाग्नेयं । तथा चानुक्रांतं । जनस्य षट् सुतंभरो जागतमिति ॥ प्रातरनुवाक आश्विनशस्त्रे चास्य सूक्तस्य विनियोगः । जनस्य गोपास्त्वामग्नं ऋतायवः । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

जनस्य गोपा अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे ।

घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमद्वि भाति भरतेभ्यः शुचिः ॥ १ ॥

जनस्य । गोपाः । अजनिष्ट । जागृविः । अग्निः । सुदक्षः । सुविताय । नव्यसे ।

घृतऽप्रतीकः । बृहता । दिविऽस्पृशा । द्युऽमत् । वि । भाति । भरतेभ्यः । शुचिः ॥ १ ॥

जनस्य गोपा गोपायिता रक्षिता जागृविर्जागरणशीलः सदा प्रबुद्धः सुदक्षः

सुबलः सर्वैः श्लाघनीयबलः सोऽग्निर्नव्यसे नवतराय सुविताय लोकानां कल्याणायोजनिष्ट । जातः । घृतप्रतीको घृतेन प्रज्वलितांगो बृहता महता दिविस्पृशाभ्रंलिहेन तेजसा युक्तः शुचिः शुद्ध एवंविधोऽग्निर्भरतेभ्य ऋत्विग्भ्यस्तदर्थं द्युमहीभिर्मद्यथा भवति तथा विभाति । प्रकाशते ॥ गोपाः । गुपू रक्षणे । आयप्रत्ययः । गोपायतेः क्तिप् । परत्वादतो लोपः । अत्र परत्वादपृक्तलोपे कृते वर्णाश्रयत्वात् प्रत्ययलक्षणाभावेन यलोपो न स्यात् । लोपो व्योर्वलीति प्रथमं लोपग्रहणाज्ज्ञापकाद्यलोप एव भवति । लोपाज्जादेशस्य यलोपविधिं प्रति न स्थानिवद्भावः । प्रत्ययस्वरः । जागृविः । जागृ निद्राक्षये । जृशृस्तृजागृभ्यः क्तिन्निति क्तिन्प्रत्ययः । जायोऽविचिण् लङिः स्विति प्रतिषेधाद्गुणाभावः । निच्चादाद्युदात्तः । सुदक्षः । आद्युदात्तं द्यच् छंदसीत्युत्तरपदाद्युदात्तत्वं । सुविताय । तन्वादीनां छंदस्युपसंख्यानमिति सोरुवडादेशः । सूपमानात् क्त इत्युत्तरपदांतोदात्तत्वं । नव्यसे । नवशब्दादातिशयनेऽर्थ ईयसुन्प्रत्ययः । ईकारलोपश्छांदसः । अतो लोपः । आद्युदात्तः । दिविस्पृशा । हृद्युभ्यां डेरुपसंख्यानमित्यलुक् । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । द्युमत् । ह्रस्वनुद्भ्यां मतुबिति ह्रस्वात्परस्य मतुपोऽंतोदात्तत्वं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समीधिरे ।

इंद्रेण देवैः सरथं स बर्हिषि सीदन्नि होता यजथाय सुक्रतुः ॥ २ ॥

यज्ञस्य । केतुं । प्रथमं । पुरःऽहितं । अग्निं । नरः । त्रिऽसधस्थे । सं । ईधिरे ।

इंद्रेण । देवैः । सऽरथं । सः । बर्हिषि । सीदत् । नि । होता । यजथाय । सुऽक्रतुः ॥ २ ॥

नर ऋत्विजो यज्ञस्य यागस्य केतुं प्रज्ञापकं पुरोहितं यजमानैः पुरस्कृतमिंद्रेण देवैश्च सरथं तेषां मान्यत्वात्समानरथमग्निं त्रिषधस्थे त्रिस्थाने विहारप्रदेशे प्रथमं समीधिरे । समैधत । सुक्रतुः शोभनकर्मा होता देवानामाह्वाता सोऽग्निर्बर्हिषि बर्हिर्युक्ते तस्मिन् स्थाने यजथाय यज्ञाय निषीदत् । प्रतिष्ठितोऽभवदिति यावत् ॥ केतुं । कित ज्ञाने । औणादिक उप्रत्ययः । अंतोदात्तः । पुरोहितं । पुरोऽव्ययमिति गतिसंज्ञायां गतिरनंतर इति पूर्वपदप्रकृतिस्वरत्वं । त्रिषधस्थे । आहवनीयादिलक्षणेन त्रिप्रकारेणग्निन सह तिष्ठतीति त्रिषधस्थः । कप्रत्ययः । सधमादस्य-योश्छंदसीति सधादेशः । कृदुत्तरपदप्रकृतिस्वरत्वं । सीदत् । सदेः पाघ्रादिना

सीदादेशः । बहुलं छंदस्यमाद्योगेऽपीत्यडभावः । पादादित्वान्निघाताभावः ।
यजथाय । यजेरौणादिकोऽथप्रत्ययः । प्रत्ययस्वरेणांतोदात्तः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

असंमृष्टो जायसे माचोः शुचिर्मंद्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः ।

घृतेन त्वावधयन् आहुत धूमस्ते केतुरभवद्विवि श्रितः ॥ ३ ॥

असंमृष्टः । जायसे । माचोः । शुचिः । मंद्रः । कविः । उत् । अतिष्ठः । विवस्वतः ।

घृतेन । त्वा । अवधयन् । अग्ने । आहुत । धूमः । ते । केतुः । अभवत् । दिवि । श्रितः ॥ ३ ॥

हे अग्ने माचोररण्योः । स्वजनननिमित्तादरणी मातरावित्युच्येते । ताभ्या-
मसंमृष्टोऽबाधित एव जायसे । प्रादुर्भूतो भवसि । मंद्रः सर्वैः स्तुत्यः कविः क्रांतः
सर्वत्र व्याप्तः । अथवा मेधावी शुचिस्त्वं विवस्वतोऽग्निहोत्राद्यर्थं गृहे विशेषेण
वसतो यजमानादुदतिष्ठः । उदितोऽभवः । पूर्वं महर्षयस्त्वा त्वां घृतेनावधयन् ।
वृद्धिमनयन् । हे आहुत आहुतिभिर्हुत ते तव दिव्यंतरिक्षे श्रितो व्याप्तो धूमः
केतुः प्रज्ञापकोऽभवत् । अग्न्यनुमापकत्वाद्भूमस्य ॥ माचोः । उदात्तयणो हल्पूर्वा-
दिति विभक्तेरुदात्तत्वं । मंद्रः । मदि स्तुतिमोदमदस्वप्नकांतिगतिषु । अत्र स्तुत्यर्था-
दस्मात्स्फायितं चीत्यादिना रक् । अंतोदात्तः । कविः । क्रमेरिन् सर्वधातुभ्य
इतीन्द्रप्रत्ययः । बाहुलकत्वान्मकारस्य वत्वं रेफलोपश्च । व्यत्ययेनांतोदात्तत्वं । उद-
तिष्ठः । उत्पूर्वादूर्द्ध्वकर्मवाचिनस्तिष्ठतेरात्मनेपदाभावः । विवस्वतः । विपूर्वा-
द्वसतेः संपदादिलक्षणो भावे क्विप् । तदस्यास्तीति मनुप् । मादुपधायाश्चेति
वत्वं । मनुपोऽनुदात्तत्वाद्भातुस्वरः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निर्नो यज्ञमुप वेतु साधुयाग्निं नरो वि भरंते गृहेगृहे ।

अग्निर्दूतो अभवद्व्यवाहनोऽग्निं वृणाना वृणते कविऋतुं ॥ ४ ॥

अग्निः । नः । यज्ञं । उप । वेतु । साधुऽया । अग्निं । नरः । वि । भरंते । गृहेऽगृहे ।

अग्निः । दूतः । अभवत् । व्यवाहनः । अग्निं । वृणानाः । वृणते । कविऋतुं ॥ ४ ॥

साधुया सर्वपुरुषार्थानां साधकोऽग्निर्नो यज्ञमस्सदीयं यागं प्रत्युपवेतु ।
आगच्छतु । नरो मनुष्या गृहे गृहेऽनुगृहमग्निं विभरंते । विहरंति । विहरणं

कुर्वतीत्यर्थः । हव्यवाहनो हव्यानां हविषां वोढामिदूतो देवानां दूतोऽभवत् ।
वृणानाः संभजमानाः संतः कविऋतुं क्रांतयज्ञमग्निं वृणते । संभजंते ॥ साधुया ।
सुपां सुलुगित्यादिना विभक्तैर्यदेशः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तुभ्येदमग्ने मधुमत्तमं वचस्तुभ्यं मनीषा इयमस्तु शं हृदे ।

त्वां गिरः सिंधुमिवावनीर्महीरा पृणंति शवसा वर्धयंति च ॥ ५ ॥

तुभ्यं । इदं । अग्ने । मधुमत्तमं । वचः । तुभ्यं । मनीषा । इयं । अस्तु । शं । हृदे ।

त्वां । गिरः । सिंधुऽइव । अवनीः । महीः । आ । पृणंति । शवसा । वर्धयंति । च ॥ ५ ॥

हे अग्ने तुभ्यं तुभ्यं त्वदर्थं मधुमत्तममत्यंतमधुरमिदं वचः क्रियते । हृदे हृदि शं
सुखं कुर्वतीयं मनीषा स्तुतिस्तुभ्यमस्तु । गिरः स्तुतिरूपा वाचस्त्वामापृणंति ।
पूरयंति । शवसा बलेन वर्धयंति च । कथमिव । महीर्महत्योऽवनीरवन्यो नद्यः
सिंधुमिव समुद्रमिव ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामग्ने अंगिरसो गुहा हितमन्वविंदज्जिश्चियाणं वनेवने ।

स जायसे मथ्यमानः सहो महत्त्वामाहुः सहसस्पुत्रमंगिरः ॥ ६ ॥

त्वां । अग्ने । अंगिरसः । गुहा । हितं । अनु । अविंदन् । जिश्चियाणं । वनेऽवने ।

सः । जायसे । मथ्यमानः । सहः । महत् । त्वां । आहुः । सहसः । पुत्रं । अंगिरः ॥ ६ ॥

हे अग्नेऽंगिरस ऋषयो गुहा गुहायां हितं निहितं निगूढं वने वने वृक्षे
वृक्षे जिश्चियाणमाश्रितं त्वामन्वविंदन् । अलभंत । महन्महता सहः सहसा
बलेन युक्तः स त्वं मथ्यमानो जायसे । हे अंगिरोऽंगिरसां प्रकृतिभूतत्वां सहसः
पुत्रमाहुः ॥ जिश्चियाणं । जिज्ञासेवायां । लिटः कानच् । शपः श्चुः । श्चाविति
द्विर्वचनं । इयडादेशः । चित्त्वादंतोदात्तः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥

प्राग्नये बृहत इति षडृचं द्वादशं सूक्तं सुतंभरस्यार्धं चैष्टुभमाग्नेयं । प्राग्नय
इत्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ चैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं वि-
त्रियुक्तं । सूचितं च । प्राग्नये बृहते प्र वेधसे । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

प्राग्रये वृहते यज्ञियाय ऋतस्य वृष्णे असुराय मन्म ।

घृतं न यज्ञे आस्ये सुपूतं गिरं भरे वृषभाय प्रतीची ॥१॥

प्र । अग्रये । वृहते । यज्ञियाय । ऋतस्य । वृष्णे । असुराय । मन्म ।

घृतं । न । यज्ञे । आस्ये । सुपूतं । गिरं । भरे । वृषभाय । प्रतीची ॥१॥

वृहते सामर्थ्यातिशयेन महते यज्ञियाय यज्ञार्हाय ऋतस्योदकस्य वृष्णे वर्षिचे ।
 ऋतमित्युदकनामसु पाठात् । असुराय बलवते ॥ असेरौणादिक उरन्प्रत्ययः ॥
 वृषभाय कामानां वर्षिचेऽग्रये मन्म ज्ञानसाधनं प्रतीचीमभिमुखी गिरं स्तुतिरूपां
 वाचं प्रभरे । प्रणयामि । कथमिव । सुपूतं सम्यक्संस्कृतमास्ये प्रहुतं यज्ञे घृतं न
 घृतमिव । आस्ये प्रहुतं घृतं यथा प्रीतिकरं भवति तथा प्रीतिकरी स्तुतिमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऋतं चिकित्व ऋतमिच्छिच्छृतस्य धारा अनु तृधि पूर्वीः ।

नाहं यातुं सहसा न ह्येनं ऋतं संपाम्यरुषस्य वृष्णः ॥२॥

ऋतं । चिकित्वः । ऋतं । इत् । चिकिद्धि । ऋतस्य । धाराः । अनु । तृधि । पूर्वीः ।

न । अहं । यातुं । सहसा । न । ह्येनं । ऋतं । सपामि । अरुषस्य । वृष्णः ॥२॥

ऋतं स्तोत्रं हे चिकित्वो जानन्नग्रे त्वं ऋतं मया क्रियमाणमिदं स्तोत्रं चि-
 किद्धि । जानीहि ॥ कित ज्ञाने । जुहोत्यादिः । लोटि रूपं । इदिति पूरणः ।
 ऋतमिति पदस्य परस्मिन्नामञ्चिते विद्यमानेऽपि छांदसत्वात्परांगवद्भावाभावः ॥
 किंच पूर्वीर्विहीच्छृतस्योदकस्य धारास्तस्य पोषणार्थमुत्पादयितुमनुतृधि । मेघा-
 ननुविध्य । सहसा बलेन युक्तोऽहं यातुं कर्मणां नाशकरी हिंसां न सपामि । न
 स्पृशामि । न करोमीति यावत् । ह्येनं च सत्यानृताभ्यां यत्किंचिद्वैदिकं कृत्यं न
 सपामि ॥ षप समवाय इति धातुः ॥ किंतु अरुषस्य रोचमानस्य वृष्णः कामानां
 वर्षितुस्तव ऋतं स्तोत्रमेव सपामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कया नो अग्र ऋतयन्वृतेन भुवो नवेदा उचथस्य नव्यः ।

वेदा मे देव ऋतुपा ऋतूनां नाहं पतिं सन्तितुरस्य रायः ॥३॥

कया । नः । अग्ने । ऋतयन् । ऋतेन । भुवः । नवेदाः । उचथस्य । नयः ।

वेद । मे । देवः । ऋतुऽपाः । ऋतूनां । न । अहं । पतिं । सन्तितुः । अस्य । रायः ॥ ३ ॥

हे अग्ने ऋतयन् सर्वप्राणिनां जीवनहेतुकमुदकं कुर्वन् कया केनापृतेन सत्येन क्रियमाणेन कर्मणा न उचथस्यासदीयस्य स्तोत्रस्य नवेदा ज्ञाता भुवः । भवेः । नयः स्तुत्य ऋतूनां ऋतूपाः । द्वितीय ऋतुशब्दोऽनुवादकः । देवो द्योतमानोऽग्निर्मे मां वेद । वेत्तु । सन्तितुर्भजमानस्यास्य मम रायः पश्चादिलक्षणस्य पतिं स्वामिनं तमग्निमहं न जानामि ॥ भुवः । भू सत्तायां । लिङ्गर्थे लेट्छाडागमः । उवडादेशः । नवेदाः । न न वेत्तीति वेत्तीत्यस्मिन्नर्थे वर्तते । कथमेतल्लभ्यते । निपातनात् । द्विनञ्पूर्वस्यासुन्प्रत्ययांतस्य वेदेरेकस्य नञो लोपोऽन्यस्य प्रकृतिभावश्च स्कंदस्वामिना निपातितः । पाणिनिना तु नभ्राञ्पादिति सूत्रेण वेत्तीत्येतस्मिन्नर्थे निपातितः । अस्यार्थस्यानुपपन्नत्वात् स्कंदस्वामिपक्ष एवाश्रीयते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

के ते अग्ने रिपवे बंधनासः के पायवः सनिषंत द्युमंतः ।

के धासिमग्ने अनृतस्य पांति क आसंतो वचसः संति गोपाः ॥ ४ ॥

के । ते । अग्ने । रिपवे । बंधनासः । के । पायवः । सनिषंत । द्युऽमंतः ।

के । धासिं । अग्ने । अनृतस्य । पांति । के । आसंतः । वचसः । संति । गोपाः ॥ ४ ॥

हे अग्ने ये रिपवे स्वकीयस्य शत्रोः बंधनासो बंधकाः स्युस्ते तत्संबन्धिनस्ते पुरुषाः के कीदृशाः । सामर्थ्यातिशयादेवविधा इति केनापि ज्ञातुं न शक्यंत इत्यर्थः । ये पायवो जनानां रक्षितारो द्युमंतो दीप्तिमंतः सनिषंत दीनेभ्यो धनं प्रयच्छन्ति त्वदीयाः के कीदृशाः । येऽनृतस्यासत्यस्य धासिं धारकं जनं पांति रक्षन्ति ते त्वदीया जनाः के संति । न केऽपीत्यर्थः । येऽसतो दुष्टस्याभिशापादिलक्षणस्य वचसो गोपा गोपायितारो रक्षितारस्ते त्वदीयाः के संति । न केऽपीत्यर्थः । अथवा ये के जना रिपोर्बंधकाः । ये के पायवो रक्षितारः सनिषंत धनं प्रयच्छन्ति द्युमंतः । ये केऽनृतस्यासत्यस्य धासिं धारकं जनं पांति अनृतजनितपापात्परिहृत्य सन्मार्गप्रदानेन रक्षन्ति । ये केऽसतोऽभिशापादिलक्षणावचसो गोपा गोपायितारः संति ते सर्वे त्वदीयाः । त्वदुपासका इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सखायस्ते विषुणा अग्र एते शिवासः संतो अग्निवा अभूवन् ।

अधूर्षत स्वयमेते वचोभिर्ऋजूयते वृजिनानि ब्रुवंतः ॥ ५ ॥

सखायः । ते । विषुणाः । अग्रे । एते । शिवासः । संतः । अग्निवाः । अभूवन् ।

अधूर्षत । स्वयं । एते । वचः ऽभिः । ऋजू ऽयते । वृजिनानि । ब्रुवंतः ॥ ५ ॥

हे अग्रे तव सखायः स्तोतारो विषुणा विप्रकीर्णाः सर्वत्र व्याप्ता एते पूर्वमग्निवाः परनिंदादिकुर्वाणास्वत्परिचर्यां त्यजंतोऽभद्राः संत इदानीं त्वत्परिचर्यां कुर्वन्तः शिवासः शिवा आढ्या अभूवन् । किंच य ऋजूयत ऋजु सम्यगाचरतेऽपि मखं वचोभिरसाधूक्तिभिर्वृजिनानि कुटिलानि ब्रुवंतस्त एते मम सपत्नाः स्वयमेवाधूर्षत । अहिंस्यन्त ॥ धूर्वतेर्हिंसाकर्मण इदं रूपं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्ते अग्रे नमसा यज्ञमीदृ ऋतं स पात्यरुषस्य वृणः ।

तस्य क्षयः पृथुरा साधुरेतु प्रसर्षाणस्य नहुषस्य शेषः ॥ ६ ॥

यः । ते । अग्रे । नमसा । यज्ञं । ईदृ । ऋतं । सः । पाति । अरुषस्य । वृणः ।

तस्य । क्षयः । पृथुः । आ । साधुः । एतु । प्रऽसर्षाणस्य । नहुषस्य । शेषः ॥ ६ ॥

हे अग्रे यो मनुष्यो यज्ञं यजनीयं ते त्वां मनसा स्तोत्रेणैदृ स्तौति । यद्वा ते तुभ्यं यज्ञं यागं नमसान्नरूपेण हविषेष्टे यजति ॥ अस्मिन् पक्षे यजेर्बहुलं छंदसीति शपः श्लुः । श्लाविति द्विर्वचनं । बहुलं छंदसीति संप्रसारणं । सवर्णदीर्घः । जकारस्य टकारः ॥ योऽरुषस्य रोचमानस्य वृणः कामानां वर्षितुरग्रेऋतं स्तोत्रं पाति रक्षति तस्य यजमानस्य क्षयो गृहं पृथुर्विस्तीर्णं भवति । पश्चादिलक्षणेर्धनैः संपूर्णं भवतीत्यर्थः । प्रसर्षाणस्य प्रकर्षेण परिचर्या गच्छतो नहुषस्य मनुष्यस्य साधुः कामानां साधकः शेषः । शिष्यत इति शेषः । पुत्र एतु । आगच्छतु । भवत्वित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥

अर्चतस्वेति षडृचं त्रयोदशं सूक्तं सुतंभरस्यार्धं गायत्रमाग्नेयं । अनुक्रांतं च । अर्चतो गायत्रं त्विति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेयक्रतौ गायत्रछंदस्याश्विनशस्त

इदमादिके द्वे सूक्ते । सूचितं च । अर्चेतस्वेति सूक्ते । आ० ४. १३. । इति ॥ आहव-
नीयोपस्थाने त्वमग्ने सप्रथा असीत्येका । सूचितं च । सं नः सृज सुमत्या वाज-
वत्या त्वमग्ने सप्रथा असीति च । आ० ३. १०. । इति ॥ अश्वमेधे पौष्णेष्टौ त्वमग्ने
सप्रथा इति प्रथमाज्यभागानुवाक्या । त्वमग्ने सप्रथा असि सोम यास्ते मयोभुव
इति सप्ततौ । आ० १०. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अर्चेतस्त्वा हवामहेऽर्चेतः समिधीमहि । अग्ने अर्चेत ऊतये ॥ १ ॥

अर्चेतः । त्वा । हवामहे । अर्चेतः । सं । इधीमहि । अग्ने । अर्चेतः । ऊतये ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वा त्वामर्चेतः पूजयंतो वयं हवामहे । आह्वयामः । अर्चेतः स्तुवंतो
वयमूतये रक्षणाय तर्पणाय वा त्वां समिधीमहि । समिद्भिः संदीपयामः । अर्चेत
इति तृतीयं पदमादरातिशयार्थं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अग्नेः स्तोमं मनामहे सिध्ममद्य दिविस्पृशः । देवस्य द्रविणस्यवः ॥ २ ॥

अग्नेः । स्तोमं । मनामहे । सिध्मं । अद्य । दिविऽस्पृशः । देवस्य । द्रविणस्यवः ॥ २ ॥

द्रविणस्यवो द्रविणं धनमिच्छंतो वयं दिविस्पृशः सूर्य आकाशं व्याप्नुवतो
देवस्य द्योतमानस्याग्नेः सिध्मं पुरुषार्थानां साधकं स्तोमं स्तोत्रमद्यास्मिन्नहनि
मनामहे । ब्रूमः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्निर्जुषत नो गिरो होता यो मानुषेष्ववा । स यक्षद्वैभ्यं जनं ॥ ३ ॥

अग्निः । जुषत । नः । गिरः । होता । यः । मानुषेषु । आ । सः । यक्षत् । द्वैभ्यं । जनं ॥ ३ ॥

होता देवानामाह्वाता योऽग्निर्मानुषेष्ववा वसति सोऽग्निर्नोऽस्माकं गिरः
स्तुतीर्जुषत । सेवतां । सोऽग्निर्द्वैभ्यं जनं देवसंबन्धिनं जनं यक्षत् । यजतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया यज्ञं वि तन्वते ॥ ४ ॥

त्वं । अग्ने । सऽप्रथाः । असि । जुष्टः । होता । वरेण्यः । त्वया । यज्ञं । वि । तन्वते ॥ ४ ॥

हे अग्ने जुष्टः सर्वदा प्रीतो वरेण्यः सर्वैर्वरणीयो होता त्वं सप्रथाः सर्वतः

पृथुरसि । भवसि । तथाह यास्कः । सप्रथाः सर्वतः पृथुः । नि० ६. ७. । इति ।
किंच सर्वे यजमानास्त्वया साधनेन यज्ञं वितन्वते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वामग्ने वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति सुष्टुतं । स नो रास्व सुवीर्यं ॥ ५ ॥

त्वां । अग्ने । वाजऽसातमं । विप्राः । वर्धन्ति । सुऽस्तुतं । सः । नः । रास्व । सुऽवीर्यं ॥ ५ ॥

हे अग्ने विप्रा मेधाविनः स्तोतारो वाजसातमं । वाजोऽन्नं । तद्दत्तं सुष्टुतं
पूर्वैर्महर्षिभिः सम्यक् स्तुतं तं त्वां वर्धन्ति । स्तोत्रैर्वर्धयन्ति । स त्वं नोऽस्मभ्यं
सुवीर्यं सर्वैः दद्याधनीयं बलं रास्व । देहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्ने नेमिराँ इव देवांस्त्वं परिभूरसि । आ राधश्चिचमृजसे ॥ ६ ॥

अग्ने । नेमिः । अरान्ऽइव । देवान् । त्वं । परिऽभूः । अस्ति । आ । राधः । चिचं । चृजसे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वं देवान् परिभूरसि । स्वतेजसा परिभवसि । कथमिव । नेमिः
प्रकाशमानश्चक्रस्य बाह्यो बलयोऽरानिव नाभावार्पितान् सूक्ष्मान् स्थासका-
निव । किंच त्वं चिचं नानाविधं राधः । साधयन्त्यनेन पुरुषार्थानिति राधो धनं ।
आ चृजसे । स्तोतृभ्यः प्रसाधय । धननामसु पाठाद्राधो धनमित्युक्तं ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे पंचमो वर्गः ॥

अग्निं स्तोमेनेति षडृचं चतुर्दशं सूक्तं सुतंभरस्यार्धं गायत्रमाग्नेयं । अग्निं स्तो-
मेनेत्यनुक्रमणिका ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यं । हव्या देवेषु नो दधत् ॥ १ ॥

अग्निं । स्तोमेन । बोधय । संऽद्धानः । अमर्त्यं । हव्या । देवेषु । नः । दधत् ॥ १ ॥

हे स्तोतरमर्त्यममरणधर्माणमग्निं स्तोमेन स्तोत्रेण बोधय । स्वाभिलषितार्थ-
सिद्धये प्रबोधय । योऽग्निः समिधानः स्तोत्रैः सम्यक् प्रकाशमानः स नो हव्या-
स्सदीयानि हव्यानि हवींषि देवेषु दधत् । निदधातु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमध्वरेष्वीळते देवं मर्ता अमर्त्यं । यजिष्ठं मानुषे जने ॥ २ ॥

तं । अध्वरेषु । ईळते । देवं । मर्ताः । अमर्त्यं । यजिष्ठं । मानुषे । जने ॥ २ ॥

मर्ता मनुष्या देवं द्योतमानममर्त्यममरणधर्माणं मानुषे मनुष्याणां संबन्धिनि जने लोके यजिष्ठं यष्टुतमं तमग्निमध्वरेषु सप्रतंतुष्वीळते । स्तुवंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं हि शश्वंत ईळते सुचा देवं घृतश्रुता । अग्निं हव्याय वोळहवे ॥ ३ ॥

तं । हि । शश्वंतः । ईळते । सुचा । देवं । घृतऽश्रुता । अग्निं । हव्याय । वोळहवे ॥ ३ ॥

शश्वंतो बहवः स्तोतारस्तं देवमग्निमीळते । स्तुवंति । कीदृशास्ते । घृतश्रुता घृतं क्षरत्या सुचा सहिताः । किमर्थं स्तुवंति । हव्याय हव्यवहनार्थं चरुपुरोडा-
शादिलक्षणं हविर्वोढवे वोढुं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निर्जातो अरोचत घ्नदस्यून् ज्योतिषा तमः । अविंदन्ना अपः स्वः ॥ ४ ॥

अग्निः । जातः । अरोचत । घ्नन् । दस्यून् । ज्योतिषा । तमः । अविंदत् । गाः ।

अपः । स्वः । रिति स्वः ॥ ४ ॥

जातोऽरण्योर्मथनेन प्रादुर्भूतोऽग्निर्दस्यून् यज्ञविघ्नकारिणः शत्रून् घ्नन् हिंसन् ज्योतिषा स्वेन तेजसा तमो घ्नन्नरोचत । अदीप्यत । किंच गा अप उदकानि स्वः सूर्यं चाविंदत् । अवेदयत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अग्निमीळेत्यं कविं घृतपृष्ठं सपर्यत । वेतु मे शृणवद्ववं ॥ ५ ॥

अग्निं । ईळेत्यं । कविं । घृतऽपृष्ठं । सपर्यत । वेतु । मे । शृणवत् । हवं ॥ ५ ॥

हे जना ईळेत्यं स्तुत्यं कविं क्रांतदर्शिनं घृतपृष्ठं दीप्तोपरिभागमग्निं सपर्यत । पूजयत । सोऽग्निर्मे हवं मदीयमाह्वानं वेतु । कामयतां । शृणवत् । शृणोतु च ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निं घृतेन वावृधुः स्तोमेभिर्विश्वचर्षणिं । स्वाधीभिर्वचस्युभिः ॥ ६ ॥

अग्निं । घृतेन । ववृधुः । स्तोमेभिः । विश्वऽचर्षणिं । सुऽआधीभिः । वचस्युऽभिः ॥ ६ ॥

ऋत्विजो विश्वचर्पणिं विश्वस्य द्रष्टारं स्वाधीभिः शोभनाध्यानिर्वचस्युभिः स्तुति-
कामैर्देवैः समेतमग्निं घृतेन स्तोमेभिः स्तोमैः स्तोचैर्ववृधुः । अवर्धयन् ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ इति पंचमे मंडले प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाके दश सूक्तानि । तत्र प्र वेधसे इति पंचचं प्रथमं सूक्तमांगिरसस्य
धरुणस्यार्धं चैष्टुभमाग्नेयं । अचानुक्रमणिका । प्र वेधसे पंचांगिरसो धरुण इति ॥
प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ चैष्टुभे इदं स्याद्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । प्र
वेधसे कवये त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

प्र वेधसे कवये वेद्याय गिरं भरे यशसे पूर्वाय ।

घृतप्रसन्नो अमुरः सुशेवो रायो धर्तो धरुणो वस्वो अग्निः ॥ १ ॥

प्र । वेधसे । कवये । वेद्याय । गिरं । भरे । यशसे । पूर्वाय ।

घृतऽप्रसन्नः । अमुरः । सुऽशेवः । रायः । धर्ता । धरुणः । वस्वः । अग्निः ॥ १ ॥

योऽग्निर्घृतप्रसन्नो हवीरूपेण घृतेन प्रसन्नोऽसुरो बलवान् सुशेवः । शोभनं
शेवं सुखं यस्यासौ सुशेवः शेवमिति सुखनामसु पाठात् । रायो धनस्य धर्ता
पोषको धरुणो हविषां धारको वस्वो वासकोऽग्निर्भवति वेधसे विधात्रे कवये
क्रांतदृशे वेद्याय स्तुत्याय । विदिरयं मनिना समानार्थो मनिश्च स्तुतिकर्मा । यशसे
यशश्चिने पूर्वाय मुख्याय तस्मा अग्नये गिरं स्तुतिं प्रभरे । प्रणयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऋतेन ऋतं धरुणं धारयंत यज्ञस्य शके परमे व्योमन् ।

दिवो धर्मन्धरुणं सेदुषो नृञ्जातैरजाताँ अभि ये ननक्षुः ॥ २ ॥

ऋतेन । ऋतं । धरुणं । धारयंत । यज्ञस्य । शके । परमे । विऽव्योमन् ।

दिवः । धर्मन् । धरुणं । सेदुषः । नृन् । जातैः । अजातान् । अभि । ये । ननक्षुः ॥ २ ॥

ये यजमाना दिवो द्युलोकस्य धरुणे धारके धर्मन्यज्ञे सेदुष आसीनान् नृन-
जातान् देवान् जातैर्मनुष्यैर्ऋत्विग्भिरभिननक्षुः अभिप्राप्नुवंति ते यजमाना यज्ञस्य

धरुणं धारकमृतं सत्यरूपमग्निं शके कर्मणि निमित्ते परम उत्कृष्टे व्योमन् स्थान
उत्तरवेद्यामृतेन स्तोत्रेण धारयन्त । धारयन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अंहोयुवस्तन्वस्तन्वते वि वयो महदुष्टं पूर्याय ।

स संवतो नवजातस्तुतुर्यासिंहं न क्रुद्धमभितः परि षुः ॥३॥

अंहः ऽयुवः । तन्वः । तन्वते । वि । वयः । महत् । दुस्तरं । पूर्याय ।

सः । संऽवतः । नवऽजातः । तुतुर्यात् । सिंहं । न । क्रुद्धं । अभितः । परि । स्थुः ॥३॥

ये यजमानाः पूर्याय मुख्यायास्मा अग्नये महदधिकं दुष्टं राक्षसैर्दुःप्रापं
वयो हवीरूपमन्नं प्रयच्छन्ति ते यजमानास्तन्वः स्वास्तनूरंहोयुवोऽहसा वियो-
जिका वितन्वते । विस्तारयन्ति । नवजातः सोऽग्निः संवतः संगतान् शत्रून्
तुतुर्यात् । तरतु । किंचाभितः सर्वतो वर्तमानाः शत्रवो मां परिवर्जयित्वा स्थुः ।
तिष्ठेयुः । कथमिव । मृगाः क्रुद्धं सिंहं न सिंहमिव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मातेव यद्भरसे पप्रथानो जनंजनं धायसे चक्षसे च ।

वयौवयो जरसे यद्धानः परि त्मना विषुरूपो जिगासि ॥४॥

माताऽइव । यत् । भरसे । पप्रथानः । जनंऽजनं । धायसे । चक्षसे । च ।

वयः ऽवयः । जरसे । यत् । दधानः । परि । त्मना । विषुऽरूपः । जिगासि ॥४॥

पप्रथानः सर्वत्र प्रथमानो यद्यस्त्वं मातेव जननीव जनं जनं सर्वं जनं भरसे
बिभर्षि । किंच धायसे धारणाय चक्षसे दर्शणाय च सर्वैः प्रार्थ्यसे । यद्यदा
दधानो धार्यमाणो भवसि तदा वयो वयः सर्वमन्नं जरसे । जरयसि । अपि च
विषुरूपो नानारूपः सन् त्मनात्मना परिजिगासि । सर्वभूतानि परिगच्छसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वाजो नु ते श्वसस्पातन्तमुरुं दोधं धरुणं देव रायः ।

पदं न तायुर्गुहा दधानो महो राये चितयन्नचिमस्यः ॥५॥

वाजः । नु । ते । श्वसः । पातु । अन्तं । उरुं । दोधं । धरुणं । देव । रायः ।

पदं । न । तायुः । गुहा । दधानः । महः । राये । चितयन् । अचिं । अस्परित्यस्यः ॥५॥

हे देव द्योतमानाग्ने उरुं पृथुं दोषं कामानां दोग्धारं रायो धनस्य धरुणं
धारकं वाजो हविलक्ष्णमन्नं ते त्वदीयस्य श्वसो बलस्यांतं समाग्निं संपूर्तिं नु
अद्य पातु । रक्षतु । तायुर्न तस्करो यथा गुहायां पदं द्रव्यं दधानो धारयन्
रक्षति तद्वत् महो महते राये धनाय धनलाभार्थं चितयन् सन्मार्गं प्रकाशयन्
अचिमस्यः । अचिमृषिमप्रीणयः ॥ स्पृ प्रीणनपारणयोरिति धातुः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥

बृहद्वय इति पंचर्चं द्वितीयं सूक्तमात्रेयस्य पूरोरार्थं । अन्त्या पंक्तिः शिष्टा
अनुष्टुभः । अग्निर्देवता । तथा चानुक्रांतं । बृहत्पूरुः पंक्त्यंतं हीति ॥ प्रातरनुवाक
आग्नेये क्रतावानुष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदमादीनि दश सूक्तानि चतुर्थेनवम-
वर्जितानि । आदितस्त्रिषु सूक्तेष्वन्त्यामुद्धरेत् । तथा च सूचितं । बृहद्वय इति
दशानां चतुर्थेनवमे उद्धरेदुत्तमामुत्तमां चादितस्त्रयाणां । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

बृहद्वयो हि भानवेऽर्चा देवायाग्रये ।

यं मित्रं न प्रशस्तिभिर्मर्तासो दधिरे पुरः ॥ १ ॥

बृहत् । वयः । हि । भानवे । अर्चं । देवाय । अग्रये ।

यं । मित्रं । न । प्रशस्तिभिः । मर्तासः । दधिरे । पुरः ॥ १ ॥

यज्ञे भानवे दीप्तिमतेऽग्रये बृहद्वयो हवीरूपमन्नं दीयते हि । अतस्त्वमपि
देवाय द्योतमानायाग्रये वयोऽर्चं । प्रयच्छ । मर्तासो मनुष्या यमग्निं मित्रं न
सखायमिव प्रशस्तिभिः प्रकृष्टाभिः स्तुतिभिः पुरो दधिरे पुरस्कुर्वन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स हि द्युभिर्जनानां होता दक्षस्य बाह्वोः ।

वि हव्यमग्निरानुषग्भगो न वारंमृण्वति ॥ २ ॥

सः । हि । द्युभिः । जनानां । होता । दक्षस्य । बाह्वोः ।

वि । हव्यं । अग्निः । आनुषक् । भगः । न । वारं । मृण्वति ॥ २ ॥

योऽग्निर्हव्यं हविर्देवेष्वानुषक् देवेष्वनुषक्तं करोति बाह्वोर्भुजयोर्दक्षस्य
बलस्य द्युभिर्द्युतिभिर्युक्तः सोऽग्निर्जनानां यजमानानां होता देवानामाह्वाता

भवति । भगो न सूर्य इव वारं वरणीयं धनं व्यूषति । विशेषेण प्रयच्छति मनुष्येषु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अस्य स्तोमे मघोनः सख्ये वृद्धशोचिषः ।

विश्वा यस्मिन्नुविष्वणि समर्ये शुष्मादधुः ॥ ३ ॥

अस्य । स्तोमे । मघोनः । सख्ये । वृद्धऽशोचिषः ।

विश्वा । यस्मिन् । तुविऽस्वनि । सं । अर्ये । शुष्म । आऽदधुः ॥ ३ ॥

मघोनो मघवतो धनवतो वृद्धशोचिषः । वृद्धानि शोचीषि तेजांसि यस्यासौ वृद्धशोचिः । तस्यैवंविधस्याग्नेः स्तोमे स्तोत्रे सख्ये च स्याम । तुविष्वणि बहु-
शब्देऽर्ये स्वामिनि यस्मिन्नग्नौ विश्वा ॥ सुपां सुलुगिति डादेशः ॥ विश्वे सर्वे
ऋत्विजः शुष्मं बलं हविर्भिः स्तोत्रैश्च समादधुः सम्यगादधति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अथा ह्यग्न एषां सुवीर्यस्य मंहना ।

तमिद्यहं न रोदसी परि श्रवो बभूवतुः ॥ ४ ॥

अथ । हि । अग्ने । एषां । सुऽवीर्यस्य । मंहना ।

तं । इत् । यहं । न । रोदसी इति । परि । श्रवः । बभूवतुः ॥ ४ ॥

हे अग्ने अथ अथैषामस्माकं यजमानानां सुवीर्यस्य सर्वैः स्पृहणीयस्य बलस्य
मंहना मंहनायै दानाय भव ॥ मंहतिदानकर्मा ॥ रोदसी द्यावापृथिव्यौ यहं न
महांतं सूर्यमिव श्रवः सर्वैः श्रवणीयं तमिदमग्निमेव परिबभूवतुः । परिगृह्णीतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू न एहि वार्यमग्ने गृणान आ भर ।

ये वयं ये च सूरयः स्वस्ति धामहे सचोत्तैधि पृतु नो वृधे ॥ ५ ॥

नू । नः । आ । इहि । वार्ये । अग्ने । गृणानः । आ । भर ।

ये । वयं । ये । च । सूरयः । स्वस्ति । धामहे । सचा । उत । एधि । पृतुऽसु । नः । वृधे ॥ ५ ॥

हे अग्ने गृणानः स्तूयमानः सन् नु क्षिप्रमेहि । यज्ञं प्रत्यागच्छ । आगत्य च

नोऽस्मभ्यं वार्यं वरणीयं धनमाभर । संपादय । ये वयं यजमाना ये च सूरयः
स्तोतारः सचा हविर्भिः सहिता उभे ये वयं स्वस्ति स्तोत्रं धामहे । कुर्मः । उत
अपि च पृत्सु पृतनासु नोऽस्माकं वृधे समृद्धय एधि । भव ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेऽष्टमो वर्गः ॥

आ यज्ञैरिति पंचचं तृतीयं सूक्तमात्रेयस्य पूरोरार्पमाग्नेयं । अंत्या पंक्तिः
शिष्टाः पंक्त्यंतपरिभाषयानुष्टुभः । आ यज्ञैरित्यनुक्रमणिका ॥ अंत्यावर्जं प्रातरनु-
षाकाश्विनशस्त्रयोर्वृहद्वय इत्यादिदशसूक्तमध्ये विनियोग उक्तः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

आ यज्ञैर्देव मर्त्य इत्या तव्यांसमूतये ।

अग्निं कृते स्वध्वरे पूरुर्ऋतीतावसे ॥ १ ॥

आ । यज्ञैः । देव । मर्त्यः । इत्या । तव्यांसं । ऊतये ।

अग्निं । कृते । सुऽअध्वरे । पूरुः । ईऋतीत । अवसे ॥ १ ॥

हे देव मर्त्यो मनुष्य ऋत्विगित्येत्यं तव्यांसं स्वतेजोभिः प्रवृद्धमग्निमूतये
तर्पणाय यज्ञैः स्तोत्रैराह्वयति । किंच पूरुर्मनुष्यः स्तोता कृते स्वध्वरे शोभने
ऋतौ तमग्निमवसे रक्षणायेऋतीत । स्तौति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्य हि स्वयंशस्तर आसा विधर्मन्मन्यसे ।

तं नाकं चित्रशोचिषं मंद्रं परो मनीषया ॥ २ ॥

अस्य । हि । स्वयंशऽतरः । आसा । विऽधर्मन् । मन्यसे ।

तं । नाकं । चित्रऽशोचिषं । मंद्रं । परः । मनीषया ॥ २ ॥

हे विधर्मन् । विशिष्टो धर्मो यस्यासौ विधर्मा स्तोता । तस्य संबोधनं । हे
स्तोतः स्वयंशस्तरः सुयशसां मध्येऽतिशयेन सुयशास्त्वं मनीषया प्रकृष्टबुद्ध्या
साधनेन प्रसिद्धमस्यामुं ह्यग्निमासास्येन वाचा मन्यसे । स्तौषि । किंविशिष्ट-
मग्निं । नाकं सुखं । अकं दुःखं । न विद्यतेऽकं यस्य सः । तं चित्रशोचिषं चित्र-
तेजसं मंद्रं स्तुत्यं परः परस्तात्स्थितं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अस्य वासा उ अर्चिषा य आयुक्त तुजा गिरा ।

दिवो न यस्य रेतसा बृहच्छोचंत्यर्चयः ॥ ३ ॥

अस्य । वै । असौ । ऊं इति । अर्चिषा । यः । आयुक्त । तुजा । गिरा ।

दिवः । न । यस्य । रेतसा । बृहत् । शोचति । अर्चयः ॥ ३ ॥

योऽग्निस्तुजा जगद्रक्षणसमर्थेन बलेन गिरा स्तुत्यायुक्त संबद्धो भवति दिवो न द्योतमानस्यादित्यस्येव यस्याग्ने रेतसा प्रभया कृत्स्नं जगद्भाषं यस्याग्नेर्बृहद्बृहंतोऽर्चयो दीपयः शोचन्ति प्रकाशन्ते अस्य वै खल्वग्नेरर्चिषा प्रभयासावादित्योऽर्चिष्मान्भवति । उ इति पूरणः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्य क्रत्वा विचेतसो दस्मस्य वसु रथ आ ।

अधा विश्वासु हव्योऽग्निर्विष्णु प्र शस्यते ॥ ४ ॥

अस्य । क्रत्वा । विऽचेतसः । दस्मस्य । वसु । रथे । आ ।

अध । विश्वासु । हव्यः । अग्निः । विष्णु । प्र । शस्यते ॥ ४ ॥

विचेतसः सुमतय ऋत्विजोऽस्य दस्मस्य दर्शनीयस्यास्याग्नेः क्रत्वा कर्मणा यज्ञादिना वसु वसूनि धनानि रथ आ दधति । हव्यो यज्ञार्थमाह्नातव्यः सोऽग्निरथ अथ उत्पत्त्यनंतरमेव विश्वासु सर्वासु विष्णु प्रजासु प्रशस्यते । स्तूयते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू न इडि वार्यमासा संचंत सूरयः ।

ऊर्जो नपादभिष्टये पाहि शग्धि स्वस्त्य उतैधि पृतसु नो वृधे ॥ ५ ॥

नू । नः । इत् । हि । वार्ये । आसा । संचंत । सूरयः ।

ऊर्जः । नपात् । अभिष्टये । पाहि । शग्धि । स्वस्त्ये । उत । ऐधि । पृतऽसु । नः । वृधे ॥ ५ ॥

हे अग्ने नोऽस्मभ्यं वार्यं वरणीयं धनं नु क्षिप्रं यच्छ । इड्यीति पूरणौ । यतः सूरयः स्तोतारस्त्वत्तः सकाशादासास्येन स्तोत्रेण संचंत धनं लभन्ते । किंच हे ऊर्जो नपादन्नस्य न पातयितव्यलस्य पुत्र वा अभीष्टयेऽभीच्छते मह्यमन्नं

प्रयच्छेति शेषः । पाहि । अस्मानापन्नो रक्ष । स्वस्तये क्षेमाय पश्चादिलक्षणस्य
धनस्य क्षेमार्थं शग्धि । त्वां याचे ॥ व्यत्ययेन मध्यमा ॥ शक्तो भवेति वा । हे
अग्ने उत अपि च पृत्सु पृतनासु नो वृधे समृद्धय एधि । भव ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥

प्रातरग्निरिति पंचर्चं चतुर्थं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । प्रातर्मृक्तवाहा द्वित
इति । मृक्तवाहा इति विशेषणविशिष्ट आत्रेयो द्वित ऋषिः । पंक्त्यंतं हीति
हिशब्दादस्यापि सूक्तस्य पंचमी पंक्तिः । पंक्त्यंतपरिभाषया शिष्टा अनुष्टुभः ॥
उक्तो विनियोगः प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

प्रातरग्निः पुरुप्रियो विशः स्तवेतातिथिः ।

विश्वानि यो अमर्त्यो हव्या मर्तेषु रण्यति ॥ १ ॥

प्रातः । अग्निः । पुरुऽप्रियः । विशः । स्तवेत । अतिथिः ।

विश्वानि । यः । अमर्त्यः । हव्या । मर्तेषु । रण्यति ॥ १ ॥

पुरुप्रियो बहुप्रियो विशो यजमाने धनस्य निवेशकोऽतिथिः । यजमानानां
गृहान्प्रति तिथिष्वभ्येतीत्यतिथिः । तथाह यास्कः । अतिथिरभ्यतितो गृहान्भ-
वत्यभ्येति तिथिषु परकुलानीति वा परगृहाणीति वेति ॥ एवंविधोऽग्निः प्रातः
स्तवेत । स्तूयते । अमर्त्योऽमरणधर्मा योऽग्निर्मर्तेषु मनुष्येषु यजमानेषु स्थितानि
विश्वानि सर्वाणि हव्या हव्यानि हवींषि रण्यति कामयते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

द्विताय मृक्तवाहसे स्वस्य दक्षस्य मंहना ।

इदं स धत्त आनुषक्स्तोता चित्ते अमर्त्य ॥ २ ॥

द्विताय । मृक्तऽवाहसे । स्वस्य । दक्षस्य । मंहना ।

इदं । सः । धत्ते । आनुषक् । स्तोता । चित् । ते । अमर्त्य ॥ २ ॥

हे अग्ने द्विताय द्वितपुत्राय मृक्तवाहसे । मृक्तं श्रुद्धं हविर्देवेभ्यो वहति प्राप-
यतीति मृक्तवाहाः । तस्मै स्वस्यात्मीयस्य दक्षस्य बलस्य धनस्य वा मंहना

मंहनायै दानाय भव । हे अमर्त्य नित्याग्ने यतः कारणात्ते तुभ्यं स मृक्तवाहा
आनुषक् सर्वदानुषक्तमिदं सोमं धत्ते । धारयति । स्तोता चित् स्तोता च भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं वो दीर्घायुशोचिषं गिरा हुवे मघोनां ।

अरिष्टो येषां रथो अश्वदावन्नीयते ॥ ३ ॥

तं । वः । दीर्घायुऽशोचिषं । गिरा । हुवे । मघोनां ।

अरिष्टः । येषां । रथः । वि । अश्वऽदावन् । ईयते ॥ ३ ॥

हे अग्ने दीर्घायुशोचिषं दीर्घगमनदीप्तिं तं वः । पूजायां बहुवचनं । त्वां
मघोनां धनिनां कृते गिरा स्तोत्रेण हुवे । आह्वयामि । हे अश्वदावन्नाश्वानां
दातर्येषां धनिनां रथो युद्धेष्वरिष्टः शत्रुभिरहिंसितो वीयते विगच्छतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

चित्रा वा येषु दीधितिरासन्नुक्था पांति ये ।

स्तीर्णं बर्हिः स्वर्णरे अवांसि दधिरे परि ॥ ४ ॥

चित्रा । वा । येषु । दीधितिः । आसन् । उक्था । पांति । ये ।

स्तीर्णं । बर्हिः । स्वऽनरे । अवांसि । दधिरे । परि ॥ ४ ॥

येष्वृत्विष्णु चित्रा नानाविधा दीधितिर्यज्ञविषया क्रिया भवति । ये आसन्नास्य
उक्थोक्थानि स्तोत्रानि पांति रक्षन्ति तैर्ऋत्विग्भिः स्तीर्णं स्तीर्णस्य बर्हिर्वर्हिषः
पर्युपरि अवांस्यन्नानि हवींषि स्वर्णरे । स्वः स्वर्गं नरं यजमानं नयतीति
स्वर्णरो यज्ञः । तस्मिन्निदधिरे । निधीयन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ये मे पंचाशतं ददुरश्वानां सधस्तुति ।

द्युमदग्ने महि श्रवो बृहत्कृधि मघोनां नृवदमृत नृणां ॥ ५ ॥

ये । मे । पंचाशतं । ददुः । अश्वानां । सधऽस्तुति ।

द्युऽमत् । अग्ने । महि । श्रवः । बृहत् । कृधि । मघोनां । नृऽवत् । अमृत । नृणां ॥ ५ ॥

ये मघवानो दातारो मे मह्यं सधस्तुति स्तुत्या सहितं त्वत्स्तोत्रसमनंतरमश्वानां

पंचाशतं ददुः हे अमृताग्ने त्वं तेषां मघोनां नृणां द्युमत् दीप्तिमन्महि महद्बृहत्प-
रिवृढं नृवत्परिचारकमनुष्ययुक्तं श्रवोऽन्नं कृधि । कुरु । देहीत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥

अभ्यवस्था इति पंचर्वं पंचमं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । अभ्यवस्था
वद्विर्गायत्र्यावनुष्टुभौ विराटरूपेति । आचेयो वद्विर्चुषिः । प्रथमाद्वितीये गा-
यत्र्यौ तृतीयाचतुर्थ्यावनुष्टुभौ पंचमी विराटरूपा एकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च वि-
राटरूपेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

अभ्यवस्थाः प्र जायंते प्र वद्वेर्वद्विश्चिकेत । उपस्थे मातुर्वि चष्टे ॥१॥

अभि।अवऽस्थाः।प्र।जायंते।प्र।वद्वेः।वद्विः।चिक्केत।उपऽस्थे।मातुः।वि।चष्टे॥१॥

वद्वेर्चुषेरभ्युत्तरोत्तरमवस्था अशोभना दशाः प्रजायंते । तादृशीर्वद्विर्हविषां
संभक्ता सोऽग्निः प्रचिकेत । प्रजानीयात् । ज्ञात्वा चापनयत्विति भावः । योऽग्निर्मातुः
पृथिव्या उपस्थे समीपे स्थितं पदार्थजातं विचष्टे पश्यति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

जुहुरे वि चितयंतोऽनिमिषं नृम्णं पांति । आ दृळ्हां पुरं विविशुः ॥२॥

जुहुरे।वि।चितयंतः।अनिऽमिषं।नृम्णं।पांति।आ।दृळ्हां।पुरं।विविशुः॥२॥

ये विचितयंतस्तव प्रभावं जानंतो जनास्त्वा त्वामनिमिषं सर्वदा जुहुरे
यज्ञार्थं त्वामाह्वयंति आहूय च नृम्णं तव बलं हविर्भिः स्तोत्रैश्च पांति रक्षंति
ते दृळ्हां शत्रुभिः साधयितुमशक्यां पुरं पुरीमाविविशुः । प्रविशंति । शतं
पूर्भिरायसीभिर्नि पाहि । ऋग्वे० ७. ३. ७. । इति निगमः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ श्वैत्रेयस्य जंतवो द्युमद्वर्धत कृष्टयः ।

निष्कयीवो बृहदुक्थ एना मध्वा न वाजयुः ॥३॥

आ । श्वैत्रेयस्य । जंतवः । द्युऽमत् । वर्धत । कृष्टयः ।

निष्कऽयीवः । बृहत्ऽउक्थः । एना । मध्वा । न । वाजऽयुः ॥३॥

जायंत इति जंतवः । कृष्टयो मनुष्या ऋत्विजो मध्वा न मधुनेव एनैनया

स्तुत्या । यद्वा नकारश्चार्थः । मधुना च श्वेचेयस्य । श्विचमंतरिक्षं । तत्र भवस्य
वैद्युतस्याग्नेर्द्युमहीप्तिमञ्जलमावर्धत । अभिवर्धयन्ति । किंविधाः कृष्टयः । निष्क-
मीवो निष्केण सुवर्णेनालंकृतमीवाः । व्यत्ययेनैकवचनं । बृहदुक्त्यो बृहत्स्तोत्रा
वाजयुरन्नकामाः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्रियं दुग्धं न काम्यमजामि जाम्योः सचा ।

घर्मो न वाजजठरोऽदब्धः शश्वतो दभः ॥ ४ ॥

प्रियं । दुग्धं । न । काम्यं । अजामि । जाम्योः । सचा ।

घर्मः । न । वाजऽजठरः । अदब्धः । शश्वतः । दभः ॥ ४ ॥

जाम्योर्द्यावापृथिव्योः सचा सहायभूतोऽग्निर्दुग्धं न पय इव काम्यं कमनी-
यमजामि दोषरहितं प्रियमस्मदीयं स्तोत्रं शृणोतु । किंविधोऽग्निः । घर्मो न
प्रवर्ग्य इव वाजजठरः । वाजोऽन्नं जठरे यस्य सः । घर्मो यथा हव्येनाज्येन
पयसासिक्तो वाजजठरस्तद्वत् । हविर्जठर इत्यर्थः । अदब्धः शत्रुभिः स्वयमहिंसितः
शश्वतः शाश्वतो नित्यो दभः शत्रूणां हिंसकः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

क्रीळन्नो रश्म आ भुवः सं भस्मना वायुना वेविदानः ।

ता अस्य सन्धृषजो न तिग्माः सुसंशिता वक्ष्यो वक्षणेस्थाः ॥ ५ ॥

क्रीळन् । नः । रश्मे । आ । भुवः । सं । भस्मना । वायुना । वेविदानः ।

ताः । अस्य । सन् । धृषजः । न । तिग्माः । सुऽसंशिताः । वक्ष्यः । वक्षणेऽस्थाः ॥ ५ ॥

हे रश्मे रश्मिमन्त्रमे क्रीळन् वनेषु क्रीडन् भस्मना स्वकार्येण भसितेन
वायुना प्रेरकेण मरुता च संवेविदानः सम्यक् ज्ञायमानस्त्वं नोऽस्माकमाभुवः ।
अभिमुखो भव । वक्षणेस्था वक्षणे वह्नौ स्थिता वक्ष्यः । हविर्वहंतीति वक्ष्यो
ज्वालाः । सुसंशिताः सुतीक्ष्णा धृषजः शत्रूणां धर्षिकास्ता ज्वाला अस्य यज-
मानस्य मम न तिग्मा न तीक्ष्णाः सन् । संतु ॥ अस्तेर्लेटि रूपं ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथम एकादशो वर्गः ॥

यमग्र इति चतुर्चक्रं षष्ठं सूक्तमचीणां प्रयस्वतामार्षमाग्नेयं । अंत्या पंक्तिः

गिष्टा अनुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । यमग्रे चतुष्कं प्रयस्वंतः पंक्त्यंतं हेति ॥
 प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोक्तो विनियोगः ॥ अत्रेश्वतुर्वीराख्येऽहीने द्विती-
 येऽहनीदं सूक्तमान्यशस्त्रं । सूचितं च । यमग्रे वाजसातमेति द्वितीयेऽहन्याज्यं
 । आ० १०. २. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यमग्रे वाजसातमं त्वं चिन्मन्यसे रयिं ।

तं नो गीर्भिः अवाय्यं देवचा पनया युजं ॥ १ ॥

यं । अग्रे । वाजसातमं । त्वं । चित् । मन्यसे । रयिं ।

तं । नः । गीःभिः । अवाय्यं । देवचा । पनया । युजं ॥ १ ॥

हे अग्रे हे वाजसातमान्यंतमन्नद त्वं यं रयिं धनमस्माभिर्दीयमानं हवीरूपं
 धनं मन्यसे बुध्यसे । चिदिति पादपूरणः । अवाय्यं अवणीयं शस्यं गीर्भिः
 स्तुतिभिर्युजं युक्तं नोऽस्मदीयं हविलेक्षणं धनं तं देवचा देवेषु पनया प्रापयेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ये अग्रे नेरयंति ते वृद्धा उग्रस्य शर्वसः ।

अप द्वेषो अप हूरोऽन्यव्रतस्य सश्चिरे ॥ २ ॥

ये । अग्रे । न । नेरयंति । ते । वृद्धाः । उग्रस्य । शर्वसः ।

अप । द्वेषः । अप । हूरः । अन्यव्रतस्य । सश्चिरे ॥ २ ॥

हे अग्रे ये जना वृद्धाः पश्चादिलक्षणैर्धनैः समृद्धाः संतप्ते तुभ्यं नेरयंति
 हवींषि न प्रयच्छंति त उग्रस्याधिकेन शर्वसो बलेनानेन वापनीताः । बलान्न-
 हीना भवंतीत्यर्थः । किंचान्यव्रतस्यान्यद्विदिकाद्विभक्तं व्रतं कर्म यस्य तस्यासुरस्य
 द्वेषस्त्वत्संबन्धिनं विरोधं हूरोऽतिहिंसां चापसश्चिरे । आत्मानं प्रापयंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

होतारं त्वा वृणीमहेऽग्रे दद्यास्य सार्धनं ।

यज्ञेषु पूर्य गिरा प्रयस्वंतो हवामहे ॥ ३ ॥

होतारं । त्वा । वृणीमहे । अग्रे । दद्यास्य । सार्धनं ।

यज्ञेषु । पूर्य । गिरा । प्रयस्वंतः । हवामहे ॥ ३ ॥

हे अग्ने प्रयस्वन्तोऽन्नवन्त एतन्नामका वयं दक्षस्य बलस्य साधकं साधयितारं
त्वां होतारं देवानामाह्वातारं वृणीमहे । किञ्च यज्ञेषु पूर्वं मुख्यं त्वां गिरा स्तुति-
रूपया वाचा हवामहे । स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इत्था यथा त ऊतये सहसावन्दिवेदिवे ।

राय ऋताय सुक्रतो गोभिः स्याम सधमादो वीरैः स्याम सधमादः ॥ ४ ॥

इत्था । यथा । ते । ऊतये । सहसाऽवन् । दिवेऽदिवे ।

राये । ऋताय । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । गोभिः । स्याम । सधऽमादः । वीरैः ।

स्याम । सधऽमादः ॥ ४ ॥

हे सहसावन् बलवन् अग्ने दिवे दिवेऽन्वहं वयं ते तवोतये रक्षणाय यथा
स्याम तथेत्येत्यं कुरु । हे सुक्रतो राये धनाय ऋताय यज्ञाय च यथा स्याम
तथा कुरु । किञ्च वयं गोभिः सधमादः सह माद्यन्तः स्याम । वीरैः पुत्रैश्च
सधमादः सह माद्यन्तः स्याम । तथा कुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥

मनुष्वत्त्वेति चतुर्ऋचं सप्तमं सूक्तमात्रेयस्य सप्तस्यार्षे । मनुष्वत्सस इत्यनुक्र-
मणिका । पञ्च्यन्तं हेति पूर्वचोक्तत्वादिदमादीनि त्रीणि सूक्तानि पञ्च्यन्तानि । शिष्टा
अनुष्टुभः । अग्निर्देवता ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

मनुष्वत्त्वा नि धीमहि मनुष्वत्समिधीमहि ।

अग्ने मनुष्वदंगिरो देवान्देवयते यज ॥ १ ॥

मनुष्वत् । त्वा । नि । धीमहि । मनुष्वत् । सं । इधीमहि ।

अग्ने । मनुष्वत् । अंगिरः । देवान् । देवऽयते । यज ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वा त्वां मनुष्वन्मनुरिव निधीमहि । मनुःशब्दो मनुपर्यायः ॥
नभोऽंगिरोमनुषां वत्युपसंख्यानमिति भसंज्ञायां रुत्वाभावः ॥ मनुष्वन्मनुरिव
त्वा समिधीमहि । समिद्भिः संदीपयामः । हे अंगिरोऽंगारात्मकाग्ने देवयते
देवकामाय यजमानाय मनुष्वन्मनवे मनोरपत्याय देवान् यज ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं हि मानुषे जनेऽग्रे सुप्रीत इध्यसे ।

सुचस्त्वा यन्त्यानुषक्सुजात सर्पिरासुते ॥ २ ॥

त्वं । हि । मानुषे । जने । अग्रे । सुऽप्रीतः । इध्यसे ।

सुचः । त्वा । यन्ति । आनुषक् । सुऽजात । सर्पिः । आसुते ॥ २ ॥

हे अग्रे त्वं मानुषे जने मनुष्यलोके सुप्रीतः स्तोत्रैः सुष्ठु प्रीतः सन् इध्यसे । दीप्यसे । सुचो हविर्भिः संपूर्णा आनुषक् अनुषक्तं यथा भवति तथा त्वा त्वा यन्ति । प्राप्नुवन्ति । हे सुजात हे सर्पिरासुते घृतयुक्तान्नेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वां विश्वे सजोषसो देवासो दूतमक्रत ।

सपर्येतस्त्वा कवे यज्ञेषु देवमीळते ॥ ३ ॥

त्वां । विश्वे । सऽजोषसः । देवासः । दूतं । अक्रत ।

सपर्येतः । त्वा । कवे । यज्ञेषु । देवं । ईळते ॥ ३ ॥

सजोषसः सह प्रीयमाणा विश्वे सर्वे देवासो देवास्त्वां दूतमक्रत । अकुर्वन् । अतः कारणात् हे कवे क्रांतदर्शिन् देवं द्योतमानं त्वा त्वां सपर्येतः परिचरन्तो यजमाना यज्ञेष्वीळते । देवानाह्वातुं याचन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

देवं वो देवयज्ययाग्निमीळीत मर्त्यः ।

समिद्धः शुक्र दीदिह्यृतस्य योनिमासदः सस्य योनिमासदः ॥ ४ ॥

देवं । वः । देवऽयज्यया । अग्निं । ईळीत । मर्त्यः ।

संऽइद्धः । शुक्र । दीदिहि । ऋतस्य । योनिं । आ । असदः । सस्य । योनिं ।

आ । असदः ॥ ४ ॥

मर्त्यो मनुष्यः देवं द्योतमानमग्निमग्रणं वस्त्वां देवयज्यया देवयज्यायै देव-
यागार्थमीळीत । स्तोतुमर्हति । हे शुक्र शोचिष्मन् समिद्धो हविर्भिः प्रवृद्धः सन्

दीदिहि । दीप्यस्व । ऋतस्य सत्यभूतस्य ससस्य ऋषेर्मम योनिं योनिकारणं स्वर्ग-
साधनं यज्ञस्थानमासदः । देवतारूपेणासीद । आदरातिशयद्योतनार्थं पुनर्वचनं ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रयोदशे वर्गः ॥

प्र विश्वसामन्निति चतुर्ऋचमष्टमं सूक्तं । आचैयो विश्वसामा ऋषिः । चतुर्थी
पंक्तिः शिष्टा अनुष्टुभः । अग्निर्देवता । तथा चानुक्रांतं । प्र विश्वसामन्विश्वसा-
मेति ॥ उक्तो विनियोगः प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

प्र विश्वसामन्नचिवदर्चा पावकशोचिषे ।

यो अध्वरेष्वीड्यो होता मंद्रतमो विशि ॥ १ ॥

प्र । विश्वऽसामन् । अचिऽवत् । अर्चै । पावकऽशोचिषे ।

यः । अध्वरेषु । ईड्यः । होता । मद्रऽतमः । विशि ॥ १ ॥

हे विश्वसामन् । ऋषेः संबोधनमेतत् । त्वमचिवदचिरिव पावकशोचिषे
शोधकदीप्ये तस्मा अग्नये पार्च । प्रगाय । योऽग्निरध्वरेष्वीड्यः सर्वैर्यज्ञभिः
स्तुत्यो होता देवानामाह्वाता विशि जने मंद्रतमः स्तुत्यतमः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न्यग्निं जातवेदसं दधाता देवमृत्विजं ।

प्र यज्ञ एत्वानुषगद्या देवव्यचस्तमः ॥ २ ॥

नि । अग्निं । जातऽवेदसं । दधात । देवं । ऋत्विजं ।

प्र । यज्ञः । एतु । आनुषक् । अद्य । देवव्यचऽतमः ॥ २ ॥

हे यजमाना जातवेदसं जातप्रज्ञं जातधनं वा देवं द्योतमानमृत्विजमृत्युयष्टा-
रमग्निं निदधात । निधत्त । किंच देवव्यचस्तमो देवानामाप्ततमो यज्ञो यज्ञ-
साधनमस्माभिर्दीयमानं हविरानुषक् अनुषक्तं यथा भवति तथाद्यास्मिन्नहनि
तमग्निं प्रैतु । गच्छतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चिकित्विन्मनसं त्वा देवं मर्तास ऊतये ।

वरेण्यस्य तेऽवस इयानासो अमन्महि ॥ ३ ॥

चिकित्त्वित्ऽमनसं । त्वा । देवं । मर्तासः । ऊतये ।

वरेण्यस्य । ते । अवसः । इयानासः । अमन्महि ॥ ३ ॥

हे अग्ने चिकित्विन्मनसं । चिकित्विज्ज्ञानन्मनो यस्यासौ चिकित्विन्मनाः । तं देवं त्वा त्वामियानास उपगच्छंतो मर्तासो मनुष्या वयमूतये रक्षणार्थं वरेण्यस्य संभजनीयस्य ते तवावसोऽवसे तर्पणायामन्महि । स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्ने चिकित्त्वित्स्य न इदं वचः सहस्य ।

तं त्वा सुशिप्र दंपते स्तोमैर्वर्धत्यच्यो गीर्भिः शुभंत्यच्यः ॥ ४ ॥

अग्ने । चिकित्त्वित् । अस्य । नः । इदं । वचः । सहस्य ।

तं । त्वा । सुऽशिप्र । दंऽपते । स्तोमैः । वर्धंति । अच्यः । गीऽभिः । शुभंति । अच्यः ॥ ४ ॥

हे अग्ने हे सहस्य सहसो बलस्य पुत्र नोऽस्मदीयमस्येदं परिचरणमिदं वचः स्तोत्रं चिकित्त्वित् । जानीहि । हे सुशिप्र । शोभने शिप्रे हनू नासिके वा यस्यासौ सुशिप्रः । तस्य संबोधनं । सुशिप्र सुहनो दंपते गृहपते तं त्वामच्योऽचिपुत्राः स्तोमैः स्तोत्रैर्वर्धंति । वर्धयंति । अच्यो गीर्भिः शुभंति । अलंकुर्वंति ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्दशे वर्गः ॥

अग्ने सहंतमिति चतुर्चचं नवमं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । अग्ने द्युम्नो विश्व-चर्षणिरिति । द्युम्न ऋषिः । चतुर्थी पंक्तिः । आद्यास्तिस्रोऽनुष्टुभः । अग्निर्देवता ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोर्दशसूक्तांतःपातित्वादुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

अग्ने सहंतमा भर द्युम्नस्य प्रासहा रयिं ।

विश्वा यश्चर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहत् ॥ १ ॥

अग्ने । सहंतं । आ । भर । द्युम्नस्य । प्रऽसहा । रयिं ।

विश्वाः । यः । चर्षणीः । अभि । आसा । वाजेषु । सासहत् ॥ १ ॥

हे अग्ने प्रासहा प्रकृष्टेन बलेन सहंतं शत्रून्भिभवंतं रयिं पुत्रं द्युम्नस्य द्युम्नाय मम ऋषय आभर । आहर ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ एतदेव विवृणोति । यः पुत्र

आसास्येन स्तोत्रेण युक्तः सन् वाजेषु युद्धेष्वभि अभिमुख्येन गतान् विश्वाः
सर्वान् चर्षणीर्मनुष्यान् शत्रून् सासहत् अभिभवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमग्ने पृतनासहं रयिं सहस्व आ भर ।

त्वं हि सत्यो अद्भुतो दाता वाजस्य गोमतः ॥ २ ॥

तं । अग्ने । पृतनाऽसहं । रयिं । सहस्वः । आ । भर ।

त्वं । हि । सत्यः । अद्भुतः । दाता । वाजस्य । गोऽमतः ॥ २ ॥

हे अग्ने सहस्वो बलवन् पृतनासहं पृतनाः सेना अभिभवितारं रयिं पुत्रं
त्वमाभर । आहर । त्वं हि सत्यः सत्यभूतोऽद्भुतो महान् गोमतो गोभिर्युक्तस्य
वाजस्यान्नस्य दाता ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विश्वे हि त्वां सजोषसो जनांसो वृक्तबर्हिषः ।

होतारं सन्नसु प्रियं व्यंति वार्या पुरु ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । त्वा । सऽजोषसः । जनांसः । वृक्तऽबर्हिषः ।

होतारं । सन्नऽसु । प्रियं । व्यंति । वार्या । पुरु ॥ ३ ॥

हे अग्ने सजोषसः सह प्रीयमाणा वृक्तबर्हिषो लूनबर्हिषो विश्वे सर्वे जनांसो
जना ऋत्विजः सन्नसु यज्ञगृहेषु होतारं देवानामाह्वातारं प्रियं सर्वेषां प्रीतिकरं
त्वा त्वां पुरु पुरुणि बहूनि वार्या वरणीयानि धनानि व्यंति । याचन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स हि ष्मा विश्वचर्षणिरभिमाति सहो दधे ।

अग्ने एषु क्षयेष्वा रेवन्नः शुक्र दीदिहि द्युमत्पावक दीदिहि ॥ ४ ॥

सः । हि । स्म । विश्वऽचर्षणिः । अभिऽमाति । सहः । दधे ।

अग्ने । एषु । क्षयेषु । आ । रेवत् । नः । शुक्र । दीदिहि । द्युऽमत् । पावक । दीदिहि ॥ ४ ॥

हे अग्ने स लोकेषु प्रसिद्धो विश्वचर्षणिर्ऋषिरभिमाति शत्रूणां हिंसकं सहो
बलं दधे । धारयतु । हि ष्मेति पूरणौ । हे शुक्र शोचिष्मन् त्वं नोऽस्मदीयेषु क्षयेषु

गृहेषु रेवत् धनयुक्तं यथा भवति तथा दीदिहि । दीप्यस्व । हे पावक पापानां
शोधकाग्ने त्वं द्युमहीप्रियुक्तं यशोयुक्तं च दीदिहि । दीप्यस्व ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः ॥

अग्ने त्वं न इति चतुर्चर्चं दशमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । अग्ने त्वं गौपायना
लौपायना वा बंधुः सुबंधुः श्रुतबंधुर्विप्रबंधुश्चैकर्चा द्वैपदमिति । विंशतिका
द्विपदा विराज इत्युक्तत्वाच्च । अग्निर्देवता ॥ महापितृयज्ञ आहवनीयं प्रति गच्छंत
क्षत्विज इदं सूक्तं जपेयुः । तथा च सूचितं । अथैनमभिसमायंति मा प्रगामाग्ने
त्वं न इति जपंतः । आ० २. १९. । इति ॥ दशरात्रे षष्ठेऽहनि तृतीयसवने मैत्रा-
वरुणस्याग्ने त्वमिति द्वे तं त्वा शोचिष्टेत्येका । एवं मिलितो द्वैपदस्तृचः स्तोत्रियः ।
तथैव सूचितं । अग्ने त्वं नो अंतमोऽग्ने भव सुषमिधा । आ० ८. २. । इति ॥

॥ तत्रेमे प्रथमाद्वितीये ॥

अग्ने त्वं नो अंतम उत चाता शिवो भवा वरूथ्यः ।

वसुरग्निर्वसुश्रवा अच्छा नक्षि द्युमत्तमं रयिं दाः ॥ १ ॥ २ ॥

अग्ने । त्वं । नः । अंतमः । उत । चाता । शिवः । भव । वरूथ्यः ।

वसुः । अग्निः । वसुऽश्रवाः । अच्छ । नक्षि । द्युमत्ऽतमं । रयिं । दाः ॥ १ ॥ २ ॥

हे अग्ने वरूथ्यो वरणीयः संभजनीयः । यद्वा वरूथ्यैः परिधिभिर्वृतस्त्वं नोऽस्मा-
कमंतमोऽतिक्रान्तमो भव । उतापि च चाता रक्षकः शिवः सुखकरश्च भव । वसुर्वा-
सकोऽग्निः सर्वेषामग्रणीर्वसुश्रवा व्याप्राप्तस्त्वमच्छाभिमुख्येन नक्षि । अस्मान्वा-
प्नुहि । द्युमत्तममतिशयेन दीप्तिमंतं रयिं पश्वादिलक्षणं धनं दाः । अस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ तृतीयाचतुर्थ्यौ ॥

स नो बोधि श्रुधी हवमुरुथा णो अघायतः समस्मात् ।

तं त्वा शोचिष्ट दीदिवः सुम्नाय नूनमीमहे सखिभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥

सः । नः । बोधि । श्रुधि । हव । उरुथ्य । नः । अघऽयतः । समस्मात् ।

तं । त्वा । शोचिष्ट । दीदिऽवः । सुम्नाय । नूनं । ईमहे । सखिऽभ्यः ॥ ३ ॥ ४ ॥

हे अग्ने स त्वं नोऽस्मान् बोधि । बुध्यस्व । हवमस्मदीयमाह्वानं श्रुधि ।
शृणु । अघायतोऽघमिच्छतः समस्मात्सर्वस्माज्जनान्नोऽस्मानुरुथ । रक्ष । हे

शोचिष्ठातिशोचिष्मन् दीदिवः स्वतेजोभिर्दीप्ताग्ने तं त्वां सुन्नाय सुखाय । सुन्न-
मिति सुखनाम । तदर्थं सखिभ्यः समानख्यातिभ्यः पुत्रेभ्यस्तदर्थं च नूनमीमहे ।
याचामहे ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे षोडशो वर्गः ॥

अच्छा वोऽग्निमिति नवर्चमेकादशं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । अच्छा वो
नव वसूयव आनुष्टुभमिति । आत्रेया वसूयुनामान ऋषयः । अनुष्टुप् । मंडला-
दिपरिभाषयाग्निर्देवता ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ प्रातःस-
वनेऽच्छावाक् वदस्वेत्युक्तेऽच्छा वोऽग्निमवस इत्यृचमनुब्रूयात् । तथा च सूचितं ।
अच्छा वोऽग्निमवस इत्यृचमन्वाह । आ० ५. ७. । इति ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

अच्छा वो अग्निमवसे देवं गांसि स नो वसुः ।

रासत्पुत्र ऋषूणामृतावा पर्षति द्विषः ॥ १ ॥

अच्छ । वः । अग्निं । अवसे । देवं । गांसि । सः । नः । वसुः ।

रासत् । पुत्रः । ऋषूणां । ऋतऽवा । पर्षति । द्विषः ॥ १ ॥

हे वसूयवो वो यूयं देवमग्निमवसे रक्षणायाच्छा गांसि । अभिप्रगायत ।
वसुरग्निहोत्रार्थं यजमानानां गृहे वासयिता सोऽग्निर्नोऽस्मभ्यं रासत् । कामान्द-
दातु । ऋषूणामृषीणां पुत्रः । ऋषिभिर्मथनेन जनितत्वात्पुत्र इत्युपचर्यते । ऋतावा
ऋतावान् सत्यवानुदकवान्वा सोऽग्निर्द्विषोऽस्माकं शत्रून्पर्षति । पारयतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स हि सत्यो यं पूर्वे चिद्देवासश्चिद्धमीधिरे ।

होतारं मद्रजिह्वमित्सुदीतिभिर्विभावसुं ॥ २ ॥

सः । हि । सत्यः । यं । पूर्वे । चित् । देवासः । चित् । यं । इधिरे ।

होतारं । मद्रजिह्वं । इत् । सुदीतिभिः । विभाऽवसुं ॥ २ ॥

पूर्वे चित्पूर्वे महर्षयो होतारं देवानामाह्वातारं मद्रजिह्वं । हविषां प्रदानेन
देवानां मादयित्री जिह्वा यस्य सः । तं । यद्वा मोदनजिह्वं । तथाह यास्कः ।
मद्रजिह्वं मदनजिह्वं मोदनजिह्वमिति वा । नि० ६. २३. । इति । सुदीतिभिः शोभ-

नदीभिर्भिर्युक्तं विभावसुं प्रभाधनं यमग्निमीधिरे समंधत । देवासश्चिद्देवा अपि
यमग्निमीधिरे समंधत । स ह्यग्निः सत्यो भवति । सत्यप्रतिश्रवो भवति ।
इदिति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो धीती वरिष्ठया श्रेष्ठया च सुमत्या ।

अग्ने रायो दिदीहि नः सुवृक्तिभिर्वरेण्य ॥३॥

सः । नः । धीती । वरिष्ठया । श्रेष्ठया । च । सुऽमत्या ।

अग्ने । रायः । दिदीहि । नः । सुवृक्तिभिः । वरेण्य ॥३॥

सुवृक्तिभिः स्तुतिभिः स्तूयमान वरेण्य वरणीय हे अग्ने स त्वं वरिष्ठया
वरतमेन श्रेष्ठयातिशयेन प्रशस्येन नो धीती धीत्याऽस्मदीयेन परिचरणात्मकेन
कर्मणा सुमत्या च । सुमतिरिति शस्त्रमुच्यते । शस्त्रेण च प्रीतः सन् रायो धननि
नोऽस्मभ्यं दीदिहि । देहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निर्देवेषु राजत्यग्निर्मर्तेष्वविशन् ।

अग्निर्नो हव्यवाहनोऽग्निं धीभिः सपर्यत ॥४॥

अग्निः । देवेषु । राजति । अग्निः । मर्तेषु । आऽविशन् ।

अग्निः । नः । हव्यऽवाहनः । अग्निं । धीभिः । सपर्यत ॥४॥

योऽग्निर्देवेषु देवानां मध्ये राजति देवतारूपेण प्रकाशते । योऽग्निर्मर्तेषु
मनुष्येष्वविशन् आहवनीयादिरूपेण प्रविष्टो भवति । योऽग्निर्नोऽस्माकं हव्य-
वाहनो भवति अस्मदीयेषु यज्ञेषु देवतार्थं हव्यानां वोढा भवति हे यजमाना-
स्तमग्निं धीभिः स्तुतिभिः सपर्यत । परिचरत ॥

पुत्रकामेष्ट्यामग्निस्तुविश्रवस्तममिति द्वे स्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये । सूचितं
च । अग्निस्तुविश्रवस्तममिति द्वे संयाज्ये । आ० २. १०. । इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अग्निस्तुविश्रवस्तमं तुविब्रह्माणमुत्तमं ।

अतूतं श्रावयत्पतिं पुत्रं ददाति दाशुषे ॥५॥

अग्निः । तुविश्रवःऽतमं । तुविऽब्रह्माणं । उत्ऽतमं ।

अतूतं । अवयत्ऽपतिं । पुत्रं । ददाति । दाश्रुषे ॥ ५ ॥

अग्निस्तुविश्रवस्तममतिशयेन बह्वन्नं तुविब्रह्माणं बहुस्तोत्रमुत्तममुत्कृष्टमतूतं शत्रुभिरहिंसितं आवयत्पतिं । आवयति विश्रुतान् करोति पतीन् पालयितृन्पितृनिति स्वकर्मणा पितृणां प्रख्यापक इति आवयत्पतिः । तथाविधं पुत्रं दाश्रुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय ददाति । ददातु ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निर्देदाति सत्पतिं सासाह यो युधा नृभिः ।

अग्निरत्यं रघुष्यदं जेतारमपराजितं ॥ ६ ॥

अग्निः । ददाति । सत्ऽपतिं । सासाह । यः । युधा । नृऽभिः ।

अग्निः । अत्यं । रघुऽस्यदं । जेतारं । अपराऽजितं ॥ ६ ॥

यः पुत्रो युधा युद्धेन नृभिः परिजनैः ससाह शत्रूनभिभवति सत्पतिं सतां पालयितारं तथाविधं पुत्रमग्निर्देदाति । अस्मभ्यं ददातु । किंचाग्नी रघुष्यदं । रघुर्लघुः स्यदो जवो यस्य तं । जेतारं शत्रूणामपराजितं शत्रुभिरत्यं । अतति सततं गच्छतीत्यत्योऽश्वः । तं ददातु ॥

अश्वमेधे पौष्ण्यामिष्टौ यद्वाहिष्ठमिति स्विष्टकृतो याज्या । सूचितं च । यद्वाहिष्ठं तदग्नये इति संयाज्ये । आ० १०. ६. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

यद्वाहिष्ठं तदग्नये बृहदर्चं विभावसो ।

महिषीव त्वर्यिस्त्वद्वाजा उदीरते ॥ ७ ॥

यत् । वाहिष्ठं । तत् । अग्नये । बृहत् । अर्चं । विभावसो इति विभाऽवसो ।

महिषीऽइव । त्वत् । र्यिः । त्वत् । वाजाः । उत् । ईरते ॥ ७ ॥

वाहिष्ठं वोढृतमं यत्स्तोत्रं तदग्नये क्रियते । अतो हे विभावसो प्रभाधनामे बृहद्बह्वन्नं धनं वार्चं । अस्मभ्यं प्रयच्छ । कथमस्यान्नधनप्रदातृत्वमित्यपेक्षायामाह ।

यतस्त्वत्तः सकाशान्महिषी महती रयिर्धनमुदीरते उद्गच्छति । वाजा अन्नानि च त्वत्त उदीरते उद्गच्छन्ति । इवेति पूरणः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तव द्युमंतो अर्चयो यावेवोच्यते बृहत् ।

उतो ते तन्यतुर्यथा स्वानो अर्तं त्मना दिवः ॥ ८ ॥

तव । द्युऽमंतः । अर्चयः । यावाऽइव । उच्यते । बृहत् ।

उतो इति । ते । तन्यतुः । यथा । स्वानः । अर्तं । त्मना । दिवः ॥ ८ ॥

हे अग्ने तवार्चयो रश्मयो द्युमंतो दीप्तिमंतो भवन्ति । बृहन्महान् त्वं यावे-
वाभिषवयावेवोच्यते । स्तूयसे । उतापि च त्मनात्मना दिवो द्योतमानस्य ते
तव स्वानः शब्दस्तन्यतुर्यथा मेघगर्जितमिवार्तं । उद्गच्छति ॥

॥ अथ नवमी ॥

एवाँ अग्निं वसूयवः सहसानं ववंदिम ।

स नो विश्वा अति द्विषः पर्षन्नावेव सुक्रतुः ॥ ९ ॥

एव । अग्निं । वसुऽयवः । सहसानं । ववंदिम ।

सः । नः । विश्वाः । अति । द्विषः । पर्षत् । नावाऽइव । सुऽक्रतुः ॥ ९ ॥

वसूयवो वसुकामा वयं सहसानमस्माकं बलमिवाचरन्तमग्निमेवमुक्तप्रकारेण
ववंदिम । स्तुमः । सुक्रतुः शोभनकर्मा सोऽग्निर्नोऽस्मान् विश्वा सर्वान् द्विषः
शत्रून्तिपर्षत् । अतिपारयतु । कथमिव । नावा साधनेन सिंधुमिव ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेऽष्टादशो वर्गः ॥

अग्ने पावकेति नवर्चं द्वादशं सूक्तं । वसूयव ऋषयः । गायत्री छंदः । अग्निर्दे-
वता । तथा चानुक्रांतं । अग्ने गायत्रमिति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ गायत्रे
छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । अग्ने पावक दूतं व इति सूक्ते । आ० ४.
१३. । इति ॥ आधाने द्वितीयायामिष्टौ प्रथमस्य हविषोऽग्ने पावकेत्येषा याज्या ।
सूचितं च । स नः पावक दीदिवोऽग्ने पावक रोचिषा । आ० २. १. । इति ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

अग्ने॑ पा॒वक॑ रो॒चिषा॑ म॒द्रया॑ दे॒व जि॒ह्या॑ । आ दे॒वान्व॑क्षि॒ यक्षि॑ च ॥ १ ॥

अग्ने॑ । पा॒व॒क॒ । रो॒चि॒षा॒ । म॒द्र॒या॒ । दे॒व॒ । जि॒ह्या॒ । आ॒ । दे॒वान् । व॒क्षि॒ । यक्षि॑ । च ॥ १ ॥

हे पावक शोधक रोचिषा स्वदीप्ता मद्रया देवानां मादयिष्या जिह्या च
हे देव द्योतमानाग्ने देवानावक्षि । यज्ञार्थमावह । यक्षि च । तान्यज ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तं त्वा॑ घृ॒तस्त्र॑वीमहे॒ चित्र॑भानो॒ स्वर्ह॑शं । दे॒वाँ आ॑ वी॒तये॑ वह ॥ २ ॥

तं । त्वा॒ । घृ॒त॒स्त्रो॒ इति॑ घृ॒तऽस्त्रो॒ । ई॒म॒हे॒ । चि॒त्र॑भानो॒ इति॑ चि॒त्रऽभानो॒ । स्वःऽह॑शं ।

दे॒वान् । आ॒ । वी॒तये॑ । वह ॥ २ ॥

हे घृतस्त्रो घृतस्य प्रेरक । यद्वा घृतेन जनित । हे चित्रभानो । चित्रा नाना-
विधा भानवो रश्मयो यस्यासौ चित्रभानुः । तस्य संबोधनं । स्वर्हशं सर्वद्रष्टारं
तं त्वा त्वामीमहे । याचामहे । अतो वीतये हविषां भक्षणाय देवानावह ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒वे द्यु॑म॒न्तं॒ समि॑धीमहि । अग्ने॑ बृ॒हन्त॑म॒ध्वरे ॥ ३ ॥

वी॒तिऽहो॑त्रं । त्वा॒ । क॒वे॒ । द्यु॑म॒न्तं॒ । सं । इ॒धी॒म॒हि॒ । अग्ने॑ । बृ॒हन्तं॑ । अ॒ध्वरे ॥ ३ ॥

हे कवे क्रांतदर्शिन्यग्ने वीतिहोत्रं क्रांतयज्ञं द्युमन्तं दीप्तिमन्तं बृहन्तं महान्तं त्वा
त्वामध्वरे यज्ञे समिधीमहि । समिद्भिः संदीपयामः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्ने॑ वि॒श्वेभि॑रा ग॒हि दे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये । हो॒तारं॑ त्वा वृ॒णीम॑हे ॥ ४ ॥

अग्ने॑ । वि॒श्वे॒भिः । आ॒ । ग॒हि॒ । दे॒वेभिः॑ । ह॒व्यऽदा॑तये । हो॒तारं॑ । त्वा॒ । वृ॒णी॒म॒हे ॥ ४ ॥

हे अग्ने विश्वेभिः सर्वैर्देवेभिर्देवैः सह त्वं हव्यदातये हविषां दात्रे यजमानाय
तदर्थमागहि । यज्ञं प्रत्यागच्छ । यतो होतारं देवानामाह्वातारं त्वा त्वां वृणीमहे ।
प्रार्थयामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यजमानाय सुन्वते अग्ने सुवीर्यं वह । देवैरा संत्ति बर्हिषि ॥ ५ ॥

यजमानाय । सुन्वते । आ । अग्ने । सुवीर्यं । वह । देवैः । आ । संत्ति । बर्हिषि ॥ ५ ॥

हे अग्ने सुन्वतेऽभिषवं कुर्वते यजमानाय सुवीर्यं शोभनं बलमावह । प्रापय । किंच देवैः सह बर्हिषि यज्ञ आसत्ति । आसीदेति ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

समिधानः सहस्रजिदग्ने धर्माणि पुष्यसि । देवानां दूत उक्थ्यः ॥ ६ ॥

संऽइधानः । सहस्रऽजित् । अग्ने । धर्मानि । पुष्यसि । देवानां । दूतः । उक्थ्यः ॥ ६ ॥

हे सहस्रजित्सहस्रस्य जेतरग्ने समिधानो हविर्भिः समिध्यमान उक्थ्यः प्रश-
स्यस्त्वं देवानां दूतः सन् धर्माणि नः कर्माणि यज्ञादिक्रियाः पुष्यसि । पोषयसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न्यग्निं जातवेदसं होत्रवाहं यविष्ठचं । दधाता देवमृत्विजं ॥ ७ ॥

नि । अग्निं । जातवेदसं । होत्रवाहं । यविष्ठचं । दधात । देवं । ऋत्विजं ॥ ७ ॥

हे यजमाना जातवेदसं । जातानि भूतानि वेत्तीति जातवेदाः । तं होत्रवाहं
होत्रस्य यज्ञस्य वोढारं यविष्ठचं युवतमं देवं द्योतमानमृत्विजमृतौ यष्टारमग्निं
निदधात । निधत्त ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्र यज्ञ एतानुषगद्या देवव्यचस्तमः । स्तृणीत बर्हिरासदे ॥ ८ ॥

प्र । यज्ञः । एतु । आनुषक् । अद्या । देवव्यचःऽतमः । स्तृणीत । बर्हिः । आऽसदे ॥ ८ ॥

अद्यास्मिन्नहनि देवव्यचस्तमो देवैः प्रकाशमानैः स्तोतृभिर्व्याप्ततमो यज्ञो
यज्ञसाधनं हविरानुषगनुषक्तं यथा भवति तथा प्रैतु । देवान् गच्छतु । हे ऋत्विज
आसदेऽग्रेरासदनार्थं बर्हिः स्तृणीत ॥

॥ अथ नवमी ॥

एदं मरुतो अश्विना मित्रः सीदंतु वरुणः । देवासः सर्वया विशा ॥ ९ ॥

आ । इदं । मरुतः । अश्विना । मित्रः । सीदंतु । वरुणः । देवासः । सर्वया । विशा ॥ ९ ॥

मरुतो मरुद्गणा अश्विनाश्विनौ देवानां भिषजौ मित्रः सूर्यो वरुणश्च देवास
एते सर्वे देवाः सर्वया विशा समस्तेन स्वीयेन परिजनेन सार्द्धमिदं बर्हिः
सीदंतु । आसीदंतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे विंशो वर्गः ॥

अनस्वंतेति षडृचं त्रयोदशं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । अनस्वंता षट् त्रैवृण-
पौरुकुत्स्यौ द्वौ अरुणचसदस्यू राजानौ भारतश्चाश्वमेधोऽन्त्यास्तिस्रोऽनुष्टुभो ना-
त्मात्मने दद्यादिति सर्वास्वचिं केचिदंत्यैन्द्राग्नीति । त्रैवृणस्य पुत्रस्यरुणः पुरु-
कुत्सस्य पुत्रस्तसदस्युर्भरतस्य पुत्रोऽश्वमेध एते त्रयोऽपि राजानः संभूयास्य
सूक्तस्य ऋषयः । यद्वाचिरेव ऋषिः । आद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभश्चतुर्थ्याद्यास्तिस्रोऽनुष्टुभः ।
षष्ठीद्राग्निदेवत्या शिष्टाः पंचाग्नेय्यः ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्रेयं प्रथमा ॥

अनस्वंता सत्पतिर्मा महे मे गावा चेतिष्ठो असुरो मघोनः ।

त्रैवृणो अग्ने दशभिः सहस्रैर्वैश्वानर अरुणश्चिकेत ॥ १ ॥

अनस्वंता । सत्ऽपतिः । ममहे । मे । गावा । चेतिष्ठः । असुरः । मघोनः ।

त्रैवृणः । अग्ने । दशऽभिः । सहस्रैः । वैश्वानर । त्रिऽअरुणः । चिकेत ॥ १ ॥

अत्रा राजर्षीणां दानमग्नेः पुरतोऽनेन सूक्तेनावर्णयत् । हे वैश्वानर विश्वेषां
नराणां नेतरग्ने सत्पतिः सतां साधूनां पालयिता चेतिष्ठो ज्ञातृतमोऽसुरो बल-
वान्मघोनो मघवा धनवान् ॥ प्रथमार्थे इति ॥ त्रैवृणस्त्रिवृणपुत्रस्यरुणस्यरुण
इति नाम राजर्षिरनस्वंतानस्वंतावनसा शकटेन संयुक्तौ गावा गावावनद्वाहौ
गवां हिरण्यादीनां दशभिः सहस्रैः सह मे मह्यं ममहे । ददौ ॥ महि दाने ॥ स
राजर्षिश्चिकेत । सर्वैर्जनैरनेन दानेन ज्ञायते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यो मे शता च विंशतिं च गोनां हरीं च युक्ता सुधुरा ददाति ।

वैश्वानर सुष्टुतो वावृधानोऽग्ने यच्छ अरुणाय शर्म ॥ २ ॥

यः । मे । शता । च । विंशतिं । च । गोनां । हरी इति । च । युक्ता । सुऽधुरा । ददाति ।

वैश्वानर । सुऽस्तुतः । ववृधानः । अग्ने । यच्छ । त्रिऽअरुणाय । शर्म ॥ २ ॥

यस्यरुणः शता च शतानि सुवर्णानां गोनां गवां विंशतिं च युक्ता रथेन
युक्ता सुधुरा सुधुरौ सुष्ठु धुरं वहन्ती हरी अश्वौ च मे मह्यं ददाति अददात् हे
वैश्वानराग्रे सुष्ठुतोऽस्माभिः सम्यक्स्तुतो ववृधानो हविर्भिर्वर्धमानस्त्वं तस्मै अरु-
णाय शर्म सुखं यच्छ । प्रयच्छ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ए॒वा ते॒ अग्ने॒ सु॒म॒तिं च॒का॒नो न॒वि॒ष्टाय॒ न॒व॒मं च॒स॒द॒स्युः ।

यो मे॒ गि॒रं॒स्तु॒वि॒जा॒तस्य॑ पू॒र्वी॒र्यु॒क्तेना॒भि अ॒रु॒णो गृ॒णाति॑ ॥ ३ ॥

ए॒व । ते॒ । अ॒ग्ने॒ । सु॒ऽम॒तिं । च॒का॒नः । न॒वि॒ष्टाय॒ । न॒व॒मं । च॒स॒द॒स्युः ।

यः । मे॒ । गि॒रं॒ । तु॒वि॒ऽजा॒तस्य॑ । पू॒र्वीः । यु॒क्तेन॑ । अ॒भि । चि॒ऽअ॒रु॒णः । गृ॒णाति॑ ॥ ३ ॥

यस्यरुणस्तुविजातस्य बहूपत्यस्य मे पूर्वीर्वह्नीर्गिरः स्तुतीः श्रुत्वा प्रीतः सन्
युक्तेनाभियुक्तेन मनसाभिगृणाति इदं गृहाणेदं गृहाणेति तथा मां ब्रवीति एवैवं
हे अग्ने नविष्टायात्यंतं स्तुत्याय ते तुभ्यं नवमं नवतमां सुमतिं स्तुतिं चकानः
कामयमानस्त्वसदस्युरपीदं गृहाणेदं गृहाणेति मां प्रार्थितवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो म॒ इति॑ प्र॒वो॒चत्य॒श्वमे॒धाय॒ सूर॑ये ।

द॒द॒द्वा स॒निं य॒ते द॒द॒न्मे॒धामृ॒ताय॑ते ॥ ४ ॥

यः । मे॒ । इति॑ । प्र॒ऽवो॒चति॑ । अ॒श्वमे॒धाय॑ । सूर॑ये ।

द॒द॒त् । अ॒वा । स॒निं । य॒ते । द॒द॒त् । मे॒धां । अ॒त॒ऽय॒ते ॥ ४ ॥

यो भिक्षमाणोऽर्थी सूरये प्रेरकाय धनानां दात्रे वास्सा अश्वमेधाय राजर्षये
मे मह्यं देहीति प्रवोचति प्रब्रवीति । योऽश्वमेधं धनानि भिक्षत इत्यर्थः ।
अवाग्नेः स्तोत्रेण सह यत आत्मनः समीपं गच्छते तस्मा अर्थिनेऽश्वमेधः सनिं
धनं ददत् । ददाति । हे अग्ने अतायते यज्ञमिच्छते तस्मा अश्वमेधाय मेधां
यज्ञविषयां प्रज्ञां ददत् । देहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यस्य॑ मा प॒रु॒षाः श॒तमु॒द्ध॒र्षय॑न्त्यु॒क्ष्णः ।

अ॒श्वमे॒धस्य॒ दानाः॒ सोमा॑ इ॒व आ॒शिरः॑ ॥ ५ ॥

यस्य । मा । परुषाः । शतं । उत्ऽहर्षयंति । उक्षाणः ।

अश्वऽमेधस्य । दानाः । सोमाऽऽइव । त्रिऽआशिरः ॥ ५ ॥

यस्य येनाश्वमेधस्याश्वमेधेन दाना दत्ताः परुषाः कामानां पूरकाः शतमुक्षाण उक्षाणो बलीवर्दा मा मामुद्धर्षयंति उत्कर्षेण हर्षयंति हे अग्ने त उक्षाणस्थाशिरः । दधिसक्तुपयोरूपास्तिस्र आशिरोऽधिश्चपणसाधनभूता येषां ते आशिरः । सोमा इव तव प्रीणनाय भवंतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्राग्नी शतदाव्यश्वमेधे सुवीर्यं ।

क्षत्रं धारयतं बृहद्वि सूर्यमिवाजरं ॥ ६ ॥

इन्द्राग्नी इति । शतदावि । अश्वऽमेधे । सुऽवीर्यं ।

क्षत्रं । धारयतं । बृहत् । दिवि । सूर्यऽइव । अजरं ॥ ६ ॥

हे इन्द्राग्नी शतदावि । शतमपरिमितमर्थिभ्यो धनं ददातीति शतदावा । तस्मिन्नश्वमेधे राजर्षौ सुवीर्यं शोभनवीर्यसहितं बृहन्महदजरं जरारहितं क्षत्रं धनं धारयतं । निधारयतं । कथमिव । दिव्यंतरिक्षे सूर्यमिव ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथम एकविंशो वर्गः ॥

समिद्धो अग्निरिति षट्च चतुर्दशं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । समिद्धो विश्ववाराचेयी त्रिष्टुब्जगती त्रिष्टुबनुष्टुब्गायत्र्याविति । अत्रिगोत्रोत्पन्ना विश्ववारानामिकास्य सूक्तस्य ऋषिः । आद्यातृतीये त्रिष्टुभौ द्वितीया जगती चतुर्थ्यनुष्टुप् अंत्ये गायत्र्यौ । अग्निर्देवता ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समिद्धो अग्निर्दिवि शोचिरश्वेतप्रत्यङ्गुषसमुर्विया वि भाति ।

एति प्राचीं विश्ववारा नमोभिर्देवा ईळाना हविषा घृताचीं ॥ १ ॥

संऽइद्धः । अग्निः । दिवि । शोचिः । अश्वेत । प्रत्यङ् । उषसं । उर्विया । वि । भाति ।

एति । प्राचीं । विश्वऽवारा । नमःऽभिः । देवान् । ईळाना । हविषा । घृताचीं ॥ १ ॥

समिद्धः सम्यग्दीप्तोऽग्निर्दिवि द्योतमानेऽंतरिक्षे शोचिस्तेजोऽश्वेत । श्रयति ।

तथोपसं प्रत्यङ् उपसमभिमुखः सन् उर्वियोरु विस्तीर्णं विभाति । विशेषेण
भ्राजते । नमोभिः स्तोत्रैर्देवानिन्द्रादीनीळाना स्तुवती हविषा पुरोडाशादिल-
क्षणेन युक्तया घृताची घृतच्या सुचा सहिता विश्ववारा सर्वमपि पापरूपं शत्रुं
वारयिष्येत्तन्नामिका प्राची प्राङ्मुखी सत्येति । एवंभूतमग्निं प्रतिगच्छति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

समिध्यमानो अमृतस्य राजसि हविष्कृण्वंतं सचसे स्वस्तये ।

विश्वं स धत्ते द्रविणं यमिन्वस्यातिथ्यमग्ने नि च धत्ते इत्पुरः ॥ २ ॥

संऽइध्यमानः । अमृतस्य । राजसि । हविः । कृण्वंतं । सचसे । स्वस्तये ।

विश्वं । सः । धत्ते । द्रविणं । यं । इन्वसि । आतिथ्यं । अग्ने । नि । च । धत्ते । इत् । पुरः ॥ २ ॥

हे अग्ने समिध्यमानः सम्यगिध्यमानस्त्वममृतस्योदकस्य राजसि । ईशिषे ।
तथा हविष्कृण्वंतं पुरोडाशादिहविष्कर्तारं यजमानं स्वस्तयेऽविनाशाय सचसे ।
सेवसे । किंच यं यजमानमिन्वसि गच्छसि स यजमानो विश्वं समस्तं द्रविणं
पश्वादिलक्षणं धनं धत्ते । धारयति । अपि च हे अग्ने आतिथ्यमतिथिरूपस्य
तव योग्यं हविः पुर इत् तव पुरस्तादेव निधत्ते च । स्थापयति च ॥

पवित्रेष्ट्यां स्विष्टकृतोऽग्ने शर्धेति याज्या । सूच्यते हि । जुष्टो दमूना अग्ने शर्धं
महते सौभगायेति संयाज्ये । आ० २. १२. । इति ॥ साकमेधेषु मरुद्भ्यः त्रीडिभ्यः
पुरोडाशं सप्रकपालमित्यत्राप्येषैव स्विष्टकृतो याज्या । सूचितं च । जुष्टो दमूना
अग्ने शर्धं महते सौभगायेति संयाज्ये । आ० २. १८. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

अग्ने शर्धं महते सौभगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि संतु ।

सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महंसि ॥ ३ ॥

अग्ने । शर्धं । महते । सौभगाय । तव । द्युम्नानि । उत्तमानि । संतु ।

सं । जाऽस्पत्यं । सुऽयमं । आ । कृणुष्व । शत्रूऽयतां । अभि । तिष्ठ । महंसि ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वं महते प्रभूताय सौभगायास्माकं शोभनधनत्वाय शर्धं । शत्रून्
सहस्व । तथा तव संबंधीनि द्युम्नानि धनानि तेजांसि वा उत्तमान्युकृष्टानि
संतु । भवंतु । किंच हे अग्ने सं जास्पत्यं । जा जाया च पतिश्च जायापती । तयोः

कर्म जास्पत्यं । तत्सुयमं सुष्ठु नियमनोपेतं । अन्योन्यसंश्लिष्टमित्यर्थः । समा-
कृणुष्व । सम्यक्कुरुष्व । अपि च शत्रूयतां शत्रुमात्मन इच्छतां सपत्नानां महांसि
तेजांस्यभितिष्ठ । आक्रमस्व ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

समिद्धस्य प्रमहसोऽग्ने वंदे तव श्रियं ।

वृषभो द्युमवाँ असि समध्वरेष्विध्यसे ॥ ४ ॥

संऽइदस्य । प्रऽमहसः । अग्ने । वंदे । तव । श्रियं ।

वृषभः । द्युमऽवान् । असि । सं । अध्वरेषु । इध्यसे ॥ ४ ॥

हे अग्ने समिद्धस्य प्रवृद्धस्य प्रमहसः प्रकृष्टतेजसस्तव संबंधिनीं श्रियं दीप्तिं
वंदे । अहं यजमानः स्तौमि । वृषभः कामानां वर्षिता त्वं द्युमवानसि । धन-
वान्भवसि । अध्वरेषु यज्ञेषु समिध्यसे । सम्यग्दीप्यसे ॥

दर्शपूर्णमासयोः समिद्धो अग्न आहुतेति द्वे सामिधेन्यौ । सूचितं च । समिद्धो
अग्न आहुतेति द्वे । आ० १. २. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

समिद्धो अग्न आहुत देवान्यक्षि स्वध्वर । त्वं हि हव्यवाळसि ॥ ५ ॥

संऽइदः । अग्ने । आऽहुत । देवान् । यक्षि । सुऽअध्वर । त्वं । हि । हव्यऽवाट् । असि ॥ ५ ॥

हे आहुत यजमानैरा समंताद्भुत हे स्वध्वर शोभनयज्ञोपेत हे अग्ने समिद्धः
सम्यग्दीप्तस्त्वं देवान्द्योतमानानिंद्रादीन्यक्षि । यजस्व । हि यस्मात्कारणात् हे अग्ने
त्वं हव्यवाडसि हव्यानां वोढा भवसि । अतः कारणादेवान्यजस्वेति संबंधः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ जुहोता दुवस्यताग्निं प्रयत्यध्वरे । वृणीध्वं हव्यवाहनं ॥ ६ ॥

आ । जुहोत । दुवस्यत । अग्निं । प्रऽयति । अध्वरे । वृणीध्वं । हव्यऽवाहनं ॥ ६ ॥

हे ऋत्विजो यूयमध्वरेऽस्मदीययागे प्रयति प्रवृत्ते सति हव्यवाहनं हविषां
वोढारमेतन्नामकमग्निमाजुहोत । आ समंताज्जुहोत । तथा दुवस्यत । परिचरत ।
वृणीध्वं संभजध्वं च हव्यवाहनं । हव्यवाहननामकस्यैवाग्नेर्देवतासंबंधो यजमा-
नैर्वरणीयत्वं च तैत्तिरीये स्पष्टमाम्नातं । त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां

कथ्यवाहनः पितृणां सहरक्षा असुराणां । त एतस्यांशं संते मां वरयिष्यते मा-
मिति वृणीध्वं हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीते । तै० स० २. ५. ९. इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥

अर्यमेति पंचदशर्चं पंचदशं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । अर्यमा पंचोना
गौरिवीतिः शक्त्य ऐंद्रमुशना यदौशनसो वा पाद इति । शक्तिगोचोत्पन्नो गौरि-
वीतिर्नाम ऋषिः । अनुक्तत्वाच्चिष्टुप् । इंद्रो देवता मंडलादिपरिभाषाया निवृत्तत्वात् ।
उशना यत्सहस्यैरिति पाद औशनस ऐंद्रो वा ॥ अभिष्वविके तृतीयेऽहनि मरु-
त्वतीय एतन्निविद्धानं । सूचितं च । तृतीयस्य अर्यमा यो जात एवेति मध्यंदिनः
। आ० ७. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अर्यमा मनुषो देवताता ची रोचना दिव्या धारयंत ।

अर्चंति त्वा मरुतः पूतदक्षास्त्वमेषामृषिरिंद्रासि धीरः ॥ १ ॥

ची । अर्यमा । मनुषः । देवऽताता । ची । रोचना । दिव्या । धारयंत ।

अर्चंति । त्वा । मरुतः । पूतऽदक्षाः । त्वं । एषां । ऋषिः । इंद्र । असि । धीरः ॥ १ ॥

मनुषो मनोः संबंधिनि देवताता देवतातौ यज्ञे ची चीण्यर्यमार्यमाणि यानि
तेजांसि संति । तथा ची चीणि रोचना रोचमानानि वायुग्निसूर्यात्मकानि दिव्या
दिव्यानंतरिक्षे भवानि तानि तेजांसि धारयंत । मरुतो धारयन्ति । पूतदक्षाः
शुद्धबला मरुतस्त्वा त्वामर्चंति । स्तुवंति । हे इंद्र धीरो धीमांस्त्वमेषां मरुता-
मृषिरसि । द्रष्टा भवसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अनु यदीं मरुतो मंदसानमार्चन्निंद्रं पपिवांसं सुतस्य ।

आदत्त वज्रमभि यदहिं हन्तपो यहीरसृजत्सर्तवा उ ॥ २ ॥

अनु । यत् । ईं । मरुतः । मंदसानं । आर्चन् । इंद्रं । पपिऽवांसं । सुतस्य ।

आ । अदत्त । वज्रं । अभि । यत् । अहिं । हन् । अपः । यहीः । असृजत् । सर्तवै । उं इति ॥ २ ॥

यद्यदा मरुतो मंदसानं तृप्यंतं सुतस्याभिषुतं सोमं पपिवांसं पीतवंतमीमे-
नमिंद्रमन्वाचन् अन्वस्तुवन् तदेंद्रो वज्रमादत्त । आददौ । ततो यद्यदाहिं वृचम-

भिहन् अभ्यहन् अभिहतवान् तदा यद्भीर्महतीरपो वृत्रेण निरुद्धान्युदकानि
सर्तवै स्वैरत्वेन सर्तुं गंतुमसृजत् । निरोधाच्चामुंचत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत ब्रह्माणो मरुतो मे अस्येंद्रः सोमस्य सुषुतस्य पेयाः ।

तद्धि ह्व्यं मनुषे गा अविंदत् हन्निहिं पपिवाँ इंद्रो अस्य ॥ ३ ॥

उत । ब्रह्माणः । मरुतः । मे । अस्य । इंद्रः । सोमस्य । सुऽसुतस्य । पेयाः ।

तत् । हि । ह्व्यं । मनुषे । गाः । अविंदत् । अहन् । अहिं । पपिऽवान् । इंद्रः । अस्य ॥ ३ ॥

उतापि च हे ब्रह्माणो बृहंतो हे मरुतो यूयमिंद्रश्च सुसुतस्य सुषुभिषुतस्य मे
मदीयस्यास्य सोमस्येमं सोमं ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ पेयाः । पिवत ॥ पिवते-
राशीर्लिङि मध्यमबहुवचनस्यैकवचनं ॥ तद्धि तत्खलु ह्व्यं युष्माभिः पीतं
सोमात्मकं हविर्मनुषे मनुष्याय यजमानाय गा धेनूर्वृष्टिलक्ष्णान्युदकानि वा
अविंदत् । वेदयति । यजमानं गा लंभयतीत्यर्थः । किंचास्येमं सोमं पपिवान्
पीतवानिंद्रोऽहिं वृत्रमहन् । अवधीत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आद्रोदसी वितरं वि ष्कभायत्संविब्यानश्चिद्वियसे मृगं कः ।

जिगर्तिमिंद्रो अपजर्गुराणः प्रति श्वसंतमव दानवं हन् ॥ ४ ॥

आत् । रोदसी इति । विऽतरं । वि । ष्कभायत् । संऽविब्यानः । चित् । भियसे । मृगं । करिति कः ।

जिगर्ति । इंद्रः । अपऽजर्गुराणः । प्रति । श्वसंतं । अव । दानवं । हन्ति हन् ॥ ४ ॥

इंद्रः परमैश्वर्ययुक्त आत्सोमपानानंतरं रोदसी द्यावापृथिव्यौ वितरमतिशयेन ॥
अमु च छंदसीति वेस्तरपि कृतेऽमुप्रत्ययः ॥ विष्कभायत् । व्यस्तभात् । चलन-
रहिते अकरोत् । संविब्यानश्चित् संवृखानः संगच्छमानो वेद्रः ॥ व्ययतेर्वा संवर-
णकर्मणो वेतेर्वा गतिकर्मणो रूपं । चिदित्येवेत्यस्यार्थे वर्तते ॥ मृगं मृगवत्प-
लायमानं वृत्रं भियसे भयाय कः । अकाषीत् ॥ करोतेर्लुङि मंचे घसहरेत्या-
दिना च्लेर्लोपः । बहुलं छंदस्यमाङ्गोऽपीत्यडभावः ॥ इंद्रो जिगर्ति गिरंत-
माच्छादयंतं श्वसंतं भयार्थं श्वासं कुर्वंतं दानवं दनोः पुत्रं वृत्रमपजर्गुराण
आच्छादनाद्विमोचयन् प्रति प्रतिगत्यावहन् । अवहतवान् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध॒ क्रत्वा॑ म॒घव॑न्तुभ्यं दे॒वा अनु॑ विश्वे अ॒ददुः सोम॑पेयं ।

यत्सूर्य॑स्य ह॒रितः॑ पत॑तीः पुरः स॒तीरु॑परा एत॑शे कः ॥ ५ ॥

अध॑ । क्रत्वा॑ । म॒घऽव॑न् । तुभ्यं॑ । दे॒वाः । अनु॑ । विश्वे॑ । अ॒ददुः॑ । सोम॑ऽपेयं ।

यत् । सूर्य॑स्य । ह॒रितः॑ । पत॑तीः । पुरः । स॒तीः । उ॒पराः॑ । एत॑शे । करि॑ति कः ॥ ५ ॥

अथापि च हे मघवन् धनवन्निद्र क्रत्वा क्रतुना त्वदीयेन कर्मणा विश्वे सर्वे देवा द्योतमाना वह्नादयस्तुभ्यं त्वदर्थं सोमपेयं सोमपानमनुददुः । आनुपूर्व्येण दत्तवन्तः । ततः प्रभृतीन्द्रो देवेभ्यः सर्वेभ्योऽधिकोऽभवदित्यर्थः । तथा च श्रूयते । स महान्भूत्वा देवता अब्रवीदुच्चारं म उद्धरतेत्यादि । हे इन्द्र यद्यस्त्वं पतन्तीरागच्छन्तीः पुरः सतीः पुरस्ताद्भवन्तीः सूर्यस्य संवन्धिनीर्हरितो वडवा उपरा उपरता मन्दगतीरेतश्च एतशाख्याय ऋषये कः अकार्षीः । एतशो हि स्वश्वपुत्रेण सूर्येण सह स्पर्धामकरोदिति यावत् । तथा च निगमांतरे । प्रैतशं सूर्ये पस्पृधानं सौवश्ये सुष्विमावदिन्द्रः । ऋग्वे० १. ६१. १५. । इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नव॒ यद॑स्य नव॒तिं च॑ भो॒गान्सा॒कं वज्रै॑ण म॒घवा॑ विवृ॒श्चत् ।

अ॒र्चन्ती॑न्द्रं म॒रुतः॑ स॒धस्ये॑ चैष्टु॒भेन॑ वच॒सा वा॒धत॑ द्यां ॥ ६ ॥

नव॑ । यत् । अ॒स्य । नव॒तिं । च॑ । भो॒गान् । सा॒कं । वज्रै॑ण । म॒घऽवा॑ । वि॒ऽवृ॒श्चत् ।

अ॒र्चन्ति॑ । इन्द्रं॑ । म॒रुतः॑ । स॒धऽस्ये॑ । चै॒स्तु॒भेन॑ । वच॒सा । वा॒धत॑ । द्यां ॥ ६ ॥

यद्यदा मघवा धनवानिन्द्रः । अस्येत्यनेन शंबर उच्यते । अस्य शंबरस्य संबन्धीनि नव नवसंख्याकानि नवतिं च नवतिसंख्याकानि च भोगान्पुराणि । भोगानित्यन्तोदात्तः पुरवचनः । साकं युगपदेव वज्रैण विवृश्चत् व्यवृश्चत् अभिनत् तदा मरुतः सधस्ये सहस्थाने युद्धे वा स्थितमिन्द्रं चैष्टुभेन त्रिष्टुप्छंदस्केन वचसा वायूपेण स्तोत्रेणार्चन्ति । अस्तुवन् । इन्द्र एवं स्तुतः सन् द्यां मरुद्भिः प्रयुज्यमानेन मंत्रेण दीप्तं शंबराख्यमसुरं वाधत । अवाधत । पिपीडि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सखा सख्ये अपचतूयमग्निरस्य क्रत्वा महिषा ची शतानि ।

ची साकमिन्द्रो मनुषः सरांसि सुतं पिबवृचहत्याय सोमं ॥७॥

सखा । सख्ये । अपचत् । तूयं । अग्निः । अस्य । क्रत्वा । महिषा । ची । शतानि ।

ची । साकं । इन्द्रः । मनुषः । सरांसि । सुतं । पिबत् । वृचऽहत्याय । सोमं ॥७॥

सखेन्द्रस्य मित्रभूतोऽग्निर्महिषा महिषाणां पशूनां ची चीणि शतानि शतसंख्याकानि सख्ये सख्युर्मित्रभूतस्यास्येन्द्रस्य क्रत्वा कर्मणा निमित्तभूतेन तूयं क्षिप्रमपचत् । पपाच । किंच इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तो मनुषो मनोः संबंधीनि ची चीणि सरांसि पात्राणि । अत्र सरःशब्देन पूतभृदाधवनीयद्रोणकलशसंज्ञानि पात्राण्युच्यन्ते । तेषु स्थितं सुतमभिषुतं सोमं साकं युगपदेव वृचहत्याय वृचहननाय पिबत् । अपिबत् । पपौ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ची यच्छता महिषाणामघो मास्त्री सरांसि मघवा सोम्यापाः ।

कारं न विश्वे अहंत देवा भरमिन्द्राय यदहिं जघान ॥८॥

ची । यत् । शता । महिषाणां । अघः । माः । ची । सरांसि । मघऽवा । सोम्या । अपाः ।

कारं । न । विश्वे । अहंत । देवाः । भरं । इन्द्राय । यत् । अहिं । जघान ॥८॥

हे इन्द्र त्वं यद्यदा ची त्रयाणां शता शतसंख्याकानां महिषाणां पशूनां मा मांसान्यघः भक्षितवानसि ॥ घसेरत्नेर्वा रूपं ॥ यदा च मघवा धनवांस्त्वं सोम्या सोममयानि ची चीणि सरांसि पात्राण्यपाः पीतवानसि । यद्येन्द्रोऽहिं वृचं जघान हतवान् तदा विश्वे सर्वे देवा भरं सोमपानादिना पूर्णमिन्द्रायेंद्रं युद्धार्थमहंत । आह्वयंत । तत्र दृष्टान्तः । कारं न । स्वामिनः कर्मकरमिव तद्वत् ॥

उशनसः स्तोम उशना यत्सहस्यैरिति मरुत्वतीये सूक्तमुखीया । सूचितं च । उशनसः स्तोमेन गरगीर्णमिवात्मानं मन्यमानो यजेतोशना यत्सहस्यैरयातं । आ० ९. ५. इति ॥

॥ तत्रैषा नवमी ॥

उशना यत्सहस्यैरयातं गृहमिन्द्र जूजुवानेभिरश्वैः ।

वन्वानो अत्र सरथं ययाथ कुत्सेन देवैरवनोर्ह शुष्णं ॥९॥

उ॒श॒ना । यत् । स॒ह॒स्यैः । अ॒या॒तं । गृ॒हं । इ॒न्द्र । जू॒जु॒वा॒ने॒भिः । अ॒श्वैः ।

व॒न्वा॒नः । अ॒त्र । स॒ऽर॒थं । य॒या॒थ । कु॒से॒न । दे॒वैः । अ॒व॒नोः । ह । शु॒ष्णं ॥ ९ ॥

यद्यदा हे इन्द्र त्वमुशना काव्यश्च सहस्यैरभिभवनशीलैर्जूजुवानेभिर्जूजुवा-
नेर्गच्छद्भिरश्वैः कुत्सस्य गृहमयातं अगच्छतं तदा हे इन्द्र त्वमचास्मिन्काले वन्वानः
शचून् हिंसन् कुत्सेन देवैश्च सह सरथं समानमेकं रथं ययाथ । जगंथ । किंच
शुष्णमेतन्नामकमसुरमवनोर्ह । अहिंसीः खलु ॥

॥ अथ दशमी ॥

प्रा॒न्य॒च॒क्र॒म॒वृ॒हः । सूर्य॑स्य॒ कु॒त्सा॒या॒न्य॒द्वरि॑वो॒ या॒त॒वे॒ऽकः ।

अ॒ना॒सो॒ द॒स्यूर॑मृ॒णो॒ व॒धे॒न॒ नि॒ दु॒र्यो॒ण॒ आ॒वृ॒ण॒ङ्मृ॒ध॒वा॒चः ॥ १० ॥

प्र । अ॒न्य॒त् । च॒क्रं । अ॒वृ॒हः । सूर्य॑स्य । कु॒त्सा॒य । अ॒न्य॒त् । व॒रि॒वः । या॒त॒वे । अ॒क॒रि॒त्य॒कः ।

अ॒ना॒सः । द॒स्यू॒न् । अ॒मृ॒णः । व॒धे॒न॒ । नि॒ । दु॒र्यो॒णे॒ । अ॒वृ॒ण॒क् । मृ॒ध॒ऽवा॒चः ॥ १० ॥

हे इन्द्र पूर्वं द्विचक्रस्य सूर्यस्यान्यदेकं चक्रं प्रावृहः । पृथक् चकथ । अन्यदेकं
चक्रं कुत्साय कुत्सस्य वरिवो धनं यातवे प्राप्नुमकः । अकाषीः । किंच अनास
आस्यरहितान् । आस्यशब्देन शब्दो लक्ष्यते । अशब्दान्मूकान् दस्यूनसुरान् वधे-
नायुधेन वजेणामृणः । अहिंसीः । दुर्योणे संग्रामे मृधवाचो हिंसितवागिन्द्रियान-
सुरान्यवृणक् । नितरां छिन्नवानसि । अमृणो न्यवृणगिति द्विरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स्तो॒मा॒स॒स्त्वा॒ गौ॒रि॒वी॒ते॒रव॒र्ध॒न्न॒रं॒ध॒यो॒ वै॒द॒धि॒ना॒य॒ पि॒प्रु॒ ।

आ॒ त्वा॒मृ॒जि॒श्वा॒ स॒ख्या॒य॒ च॒क्रे॒ प॒च॒न्प॒क्ती॒रपि॒वः॒ सो॒मं॒म॒स्य ॥ ११ ॥

स्तो॒मा॒सः । त्वा॒ । गौ॒रि॒ऽवी॒तेः । अ॒व॒र्ध॒न् । अ॒रं॒ध॒यः । वै॒द॒धि॒ना॒य॒ । पि॒प्रु॒ ।

आ॒ । त्वां । ऋ॒जि॒श्वा॒ । स॒ख्या॒य॒ । च॒क्रे॒ । प॒च॒न् । प॒क्तीः । अ॒पि॒वः । सो॒मं॒ । अ॒स्य ॥ ११ ॥

हे इन्द्र गौरिवीतेरेतन्नामकस्य मंचद्रष्टुर्मम संबंधीनि स्तोमासः स्तोत्राणि त्वा
त्तामवर्धन् । वर्धयंतु । वैदधिनाय विदधिनः पुत्राय ऋजिश्वनाम्ने पिप्रुमेतन्नाम-
कमसुरमरंधयः । वशमनयः । हे इन्द्र ऋजिश्वनामा कश्चिद्विषिः सख्याय तव

सखित्वाय पक्तीः पक्त्व्यानि पुरोडाशादीनि पचन् पाकं कुर्वन् त्वा त्वाभा चक्रे ।
अभिमुखीचकार । किंच त्वमस्य ऋजिश्चनः संबंधिनं सोममपिवः । अपाः ॥

दशपेयेऽहनि मरुत्वतीये शस्त्रे नवग्वास इति सूक्तमुखीया । सूचितं च ।
नवग्वासः सुतसोमास इंद्रं सखा ह यच सखिभिर्नवग्वैरिति निविज्ञानयोराद्ये
। आ० ९. ३. इति ॥

॥ तत्रैषा द्वादशी ॥

नवग्वासः सुतसोमास इंद्रं दशग्वासो अभ्यर्च्यकैः ।

गव्यं चिदूर्वमपिधानवंतं तं चित्तरः शशमाना अपं व्रन् ॥ १२ ॥

नवऽग्वासः । सुतऽसोमासः । इंद्रं । दशऽग्वासः । अभि । अर्चति । अकैः ।

गव्यं । चित् । ऊर्वं । अपिधानऽवंतं । तं । चित् । नरः । शशमानाः । अपं । व्रन् ॥ १२ ॥

नवग्वासः । सचयागमनुतिष्ठंतो ये नवभिर्मासैः समाप्य गतास्ते नवग्वाः ।
दशभिर्मासैः समाप्य ये गतास्ते दशग्वाः । एत उभयविधा अंगिरसः सुतसोमा-
सोऽभिषुतसोमाः संत इंद्रमकैरर्चनीयैः स्तोत्रैरभ्यर्चति । अभिष्टुवंति । तथा
शशमानाः स्तुवंतो नरो नेतारोऽंगिरसोऽपिधानवंतं बलेनासुरेणाच्छादितवंतं
तं चित् बहुषु प्रदेशेषु प्रसिद्धमपि गव्यं चित् गोसंबन्धिनमपूर्वं समूहमप व्रन् ।
अपावृत्तन् ॥

परिक्रीनाभ्येकाहे मरुत्वतीयनिष्केवल्ययोः सूक्तमुखीये कथो नु त इत्याद्ये द्वे
ऋचौ । सूचितं च । कथो नु ते परि चराणि विद्वानिति द्वे । आ० ९. ५. इति ॥

॥ तत्रैषा त्रयोदशी ॥

कथो नु ते परि चराणि विद्वान्वीर्या मघवन्या चकर्म ।

या चो नु नभ्या कृण्वः शविष्ठ प्रेदु ता ते विदर्भेषु ब्रवाम ॥ १३ ॥

कथो इति । नु । ते । परि । चराणि । विद्वान् । वीर्या । मघऽवन् । या । चकर्म ।

या । चो इति । नु । नभ्या । कृण्वः । शविष्ठ । प्र । इत् । ऊं इति । ता । ते । विदर्भेषु ।

ब्रवाम ॥ १३ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्रं त्वं या याति वीर्या वीर्याणि चकर्म चकृषे अहं तानि
वीर्याणि विद्वान् जानन् ते तुभ्यं कथो नु कथं नु परिचराणि । परिचर्यां कर-

वाणि । हे शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र त्वं या चो यानि चैव नव्या नव्यानि नूतनानि
वीर्याणि नु क्षिप्रं कृणवः कुर्याः ते त्वदीयानि ता तानि वीर्याणि विदधेपु
यज्ञेषु प्रेदु ब्रवाम । प्रिव वदाम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

एता विश्वा चकृवाँ इन्द्र भूर्यपरीतो जनुषा वीर्येण ।

या चिन्नु वज्रिन्कृणवो दधृष्वान्न ते वर्ता तविष्या अस्ति तस्याः ॥ १४ ॥

एता । विश्वा । चकृऽवान् । इन्द्र । भूरि । अपरिऽइतः । जनुषा । वीर्येण ।

या । चित् । नु । वज्रिन् । कृणवः । दधृष्वान् । न । ते । वर्ता । तविष्याः । अस्ति । तस्याः ॥ १४ ॥

हे इन्द्र अपरीतः शत्रुभिरपरिगतस्त्वं जनुषा जननसिद्धेनात्मीयेन वीर्येण
बलेन भूरि भूरीणि बहून्येतैतानि प्रत्यक्षेणोपलभ्यमानानि विश्वा विश्वानि
व्याप्तानि भुवनजातानि चकृवान् । कृतवान् । हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र दधृष्वान्
सपत्नान्धर्षयंस्त्वं नु क्षिप्रं या चिद्धानि च विश्वानि कृणवः कुर्याः ते त्वदीयस्य
तस्यास्तविष्यास्तस्य बलस्य वर्ता निवारयिता न कोऽप्यस्ति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इन्द्र ब्रह्म क्रियमाणा जुषस्व या ते शविष्ठ नव्या अकर्म ।

वस्त्रेव भद्रा सुकृता वसूयू रथं न धीरः स्वपा अतश्च ॥ १५ ॥

इन्द्र । ब्रह्म । क्रियमाणा । जुषस्व । या । ते । शविष्ठ । नव्याः । अकर्म ।

वस्त्राऽइव । भद्रा । सुऽकृता । वसुऽयुः । रथं । न । धीरः । सुऽअपाः । अतश्च ॥ १५ ॥

हे शविष्ठ बलवत्तम शूरतम वेन्द्र ते तुभ्यं या यानि स्तोत्राणि नव्या
नूतना अद्यतना वयमकर्म अकुर्म हे इन्द्र त्वं क्रियमाणास्माभिः क्रियमा-
णानि ब्रह्म ब्रह्माणि तानि स्तोत्राणि जुषस्व । सेवस्व । धीरो धीमान् स्वपाः
शोभनकर्मा वसूयुर्धनकामोऽहं वस्त्रेव वस्त्राणीव भद्रा भद्राणि भजनीयानि
सुकृता सुष्ठु कृतानि स्तोत्राणि रथं न रथमिवातश्च । अकरवं । स्तोत्राण्युपसंहा-
रवद्वाह्याणीत्यभिप्रायेण वस्त्रनिदर्शनमुक्तं । रथहृष्टांतस्वागमनसाधनत्वप्रतिपाद-
नाय । स्तोत्राणि स्वीकृत्य मह्यं धनं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे पंचविंशो वर्गः ॥

ऋ स्य वीर इति पंचदशर्चं षोडशं सूक्तं । अत्रानुक्रमणिका । ऋ स्य बभुर्च-
णंचयोऽप्यत्र राजा स्तुत इति । बभुर्चपिः । अनुक्तत्वात्त्रिष्टुप् । इंद्रो देवता ।
ऋणंचयनामा राजापि ऋचिस्तूयते । अतः सोऽपि देवता ॥ तीव्रसोमाख्य
एकाहे मरुत्वतीयशस्त्र इदं सूक्तं निविज्ञानं । सूचितं च । तीव्रसोमेनान्नाद्यकामः
ऋ स्य वीरः । आ० ९. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋ॑ स्य वी॒रः को॑ अ॒पश्य॑दि॒न्द्रं सु॒खर॑थमी॒र्यमा॑नं ह॒रिभ्यां॑ ।

यो रा॒या व॒ज्जी सु॒तसो॑ममि॒च्छन्त॑दो॒को ग॑तां पु॒रुहू॑त ऊ॒ती ॥ १ ॥

ऋ॑ । स्यः । वी॒रः । कः । अ॒प॒श्य॒त् । इं॒द्रं । सु॒खऽर॑थं । ई॒र्य॑मानं । ह॒रिऽभ्यां॑ ।

यः । रा॒या । व॒ज्जी । सु॒तऽसो॑मं । इ॒च्छन् । तत् । ओ॒कः । ग॑तां । पु॒रुऽहू॑तः । ऊ॒ती ॥ १ ॥

वज्जी वज्रवान् पुरुहूतो बहुभिराहूतो य इंद्रो राया देयेन धनेन सह सुतसो-
ममिच्छन् अभिषुतसोमं यजमानमन्विच्छन् ऊती ऊत्यै रक्षायै तत्तस्य यजमा-
नस्यौको गृहं गता प्राप्नो भवति वीरो विक्रांतः स्य स इंद्रः ऋ कुच विद्यते ।
सुखरथं शोभनाश्वद्वारो रथो यस्य स सुखरथः । सुष्टु खनति लिखति भूमिमिति
वा सुखं । तादृग्रथं । सुहितं खेभ्यः खं पुनः खनतेरिति यास्कः । नि० ३. १३. ।
हरिभ्यां स्ववाहनाभ्यामश्वभ्यामीर्यमानं गच्छंतमिंद्रं कोऽपश्यत् । कश्च ददृशे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अवा॑च॒चक्षं॑ प॒दम॑स्य स॒स्वस्य॑ नि॒धातु॑रन्वा॒यमि॒च्छन् ।

अपृ॑च्छम॒न्याँ उ॒त ते मे॑ आ॒हु॒रि॒न्द्रं न॑रो बु॒बुधा॒ना अ॒शेम ॥ २ ॥

अ॒व । अ॒च॒चक्षं॑ । प॒दं । अ॒स्य । स॒स्वः । उ॒यं । नि॒ऽधा॒तुः । अ॒नु । आ॒यं । इ॒च्छन् ।

अपृ॑च्छं । अ॒न्यान् । उ॒त । ते । मे॒ । आ॒हुः । इं॒द्रं । न॑रः । बु॒बुधा॒नाः । अ॒शेम ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य पदं स्थानमवाचचक्षं । अहमवाद्राक्षं । कीदृशं । सस्वोऽंतर्हितमुय-
मुद्गूणं । किंच इच्छन्निंद्रमन्विच्छन्नहं निधातुः स्वस्थापयितुरस्येन्द्रस्य पदमन्वायं ।
अन्वगमं । अन्यानुतान्यान्विदुषोऽपि मार्गं इंद्रमपृच्छं । पृष्टवानस्मि । पृष्टास्ते
मे मह्यमिंद्रमाहुः । किमाहुरित्युच्यते । नरो यज्ञानां नेतारो बुबुधाना बुभुत्स-
माना वयमशेम । इंद्रं प्राप्तवंतः स्मः । यद्यपीन्द्रो विद्यते तथापि दुर्लभश्चेदनुप-

गंतव्य इति बुभुत्समानः स्वभावमपृच्छत् पृष्टैश्च सुलभ इत्युक्त इन्द्रप्राप्त्यर्थं सूक्तशेषमपश्यदित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र नु वयं सुते या ते कृतानीद्र ब्रवाम यानि नो जुजोषः ।

वेदद्विद्वान्मृणवच्च विद्वान्वहतेऽयं मघवा सर्वसेनः ॥३॥

प्र। नु। वयं। सुते। या। ते। कृतानि। इन्द्र। ब्रवाम। यानि। नः। जुजोषः।

वेदत्। अविद्वान्। मृणवत्। च। विद्वान्। वहते। अयं। मघऽवा। सर्वऽसेनः ॥३॥

हे इन्द्र ते त्वदीयानि यानि कृतानि कर्माणि सन्ति नु अद्य वयं स्तोतारः सुते सोमेऽभिषुते सति तानि कर्माणि प्र ब्रवाम । प्रकर्षेण वदाम । त्वमपि नोऽस्मदर्थं यानि कर्माणि जुजोषः असेवथाः तानि कर्माण्यविद्वान् इतः पूर्वमजानन् जनो वेदत् । जानातु । विद्वान् मृणवच्च । मृणुयाच्च । यद्वा विद्वान् जानन् पुरुषः मृणवच्च । अजानन्तमपि जनं श्रावयेच्च । सर्वसेनः सर्वाभिः सेनाभिर्युक्तो मघवा धनवान् विद्वान् जानन्नयमिन्द्रो जानतश्च मृणवतश्च तान् जनान् प्रति वहते । अश्वैरुह्यते ॥ व्यत्ययेन कर्तृप्रत्ययः ॥ प्रापयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्थिरं मनश्चकृषे जात इन्द्र वेषीदेको युधये भूर्यसश्चित् ।

अश्मानं चिच्छवसा दिद्युतो वि विदो गवामूर्वमुस्त्रियाणां ॥४॥

स्थिरं। मनः। चकृषे। जातः। इन्द्र। वेषि। इत्। एकः। युधये। भूर्यसः। चित्।

अश्मानं। चित्। शवसा। दिद्युतः। वि। विदः। गवां। ऊर्वं। उस्त्रियाणां ॥४॥

हे इन्द्र जात उत्पन्नमात्र एव त्वं स्थिरं चलनरहितं मनश्चित्तं चकृषे । चकर्त्त । सर्वान् बलिष्ठान् जयेयमितीदृशं । तथा हे इन्द्र एक इदसहाय एव त्वं युधये युद्धाय भूर्यसश्चित् बहुतरान् राक्षसादीनपि वेषि । अवेः । अगमः । किञ्च अश्मानं चित् गवामावरकं पर्वतमपि शवसा बलेन विदिद्युतः । व्यभिनः । किञ्च उस्त्रियाणां क्षीरमुत्सारयन्तीनां गवां धेनूनामूर्वं समूहं विदः । अवेदयः । अलंभयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

परो यत्नं परम आजनिष्ठाः परावति श्रुत्यं नाम विभ्रत् ।

अतश्चिदिन्द्रादभयंत देवा विश्वा अपो अजयद्दासपत्नीः ॥५॥

परः । यत् । त्वं । परमः । आऽजनिष्ठाः । पराऽवति । श्रुत्यं । नाम । विभ्रत् ।

अतः । चित् । इन्द्रात् । अभयंत । देवाः । विश्वाः । अपः । अजयत् । दासऽपत्नीः ॥५॥

यद्यदा हे इन्द्र परः परस्तादुपरिष्ठात्स्थितः परम उत्कृष्टतमस्त्वं परावति दूरे श्रुत्यं श्रवणीयं नाम नामधेयं विभ्रत् धारयन्नाजनिष्ठाः आ समंतादजायथाः । शेषः परोक्षकृतः । अतश्चिदत आरभ्यैव देवा द्योतमाना अग्न्यादय इन्द्रादभयंत । बिभ्युः । विश्वा अपः सर्वाण्युदकानीन्द्रोऽजयत् । वशीचक्रे । कीदृशीः । दासपत्नीः । दासो वृत्रः पतिः पालयिता यासामपां ता इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तुभ्येदेते मरुतः सुशेवा अर्चन्त्यर्कं सुन्वंत्यंधः ।

अहिमोहानमप आशयानं प्र मायाभिर्मायिनं सस्रदिन्द्रः ॥६॥

तुभ्यं । इत् । एते । मरुतः । सुऽशेवाः । अर्चन्ति । अर्कं । सुन्वंति । अंधः ।

अहिं । ओहानं । अपः । आऽशयानं । प्र । मायाभिः । मायिनं । सस्रत् । इन्द्रः ॥६॥

एते मरुतः । महद्रवंति वदंतीति मरुतः स्तोतारः । सुशेवाः । शेवमिति सुखनामैतत् । शोभनमुखाः संतः । स्तोत्रेण शोभनं सुखमुत्पादयंत इत्यर्थः । हे इन्द्र तुभ्येतुभ्यमेवार्कमर्चनीयं स्तोत्रमर्चन्ति । स्तुवंति । कुर्वन्तीत्यर्थः । अंधः सोमलक्षणमन्नं सुन्वंति । अभिषवं कुर्वन्ति । इन्द्रः परमैश्वर्ययुक्तो मायाभिः स्वकीयाभिः शक्तिभिरहिं वृत्रं प्रसस्रत् । अभ्यभवत् । कीदृशं । ओहानं देवान्बाधमानमप उदकात्याशयानमावृत्य शयनं कुर्वंतं मायिनं कपटवंतमिति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि षू मृधो जनुषा दानमिन्वन्नहन्गवा मघवन्संचकानः ।

अत्रा दासस्य नमुचेः शिरो यदवर्तयो मनवे गातुमिच्छन् ॥७॥

वि। सु। मृधः। जनुपा। दानं। इन्वन्। अहन्। गवा। मघऽवन्। संऽचकानः।
अत्र। दासस्य। नमुचेः। शिरः। यत्। अवर्तयः। मनवे। गातुं। इच्छन् ॥ ७ ॥

हे मघवन्धनवन्निद्र संचकानोऽस्माभिः स्तूयमानस्त्वं ॥ संपूर्वः कायतिः शब्द-
कर्मा। तस्य लङर्थे लिटि रूपं ॥ दानं देवानां बाधकं वृचमसुरं गवा वज्रेणेन्वन्
प्रेरयन् हिंसन् जनुपा जन्मना मृधस्तदनुचरान्नाद्यासादीन् शबून् सु सुष्ठु व्यहन्।
विजघंथ। इंद्रस्यासुरा जन्मारभ्य शत्रव इत्यर्थः। हे इंद्र त्वमवास्मिन्युद्धे मनवे
नमुचिनापहतगोधनाय मह्यं गातुं सुखमिच्छन् अभिलषन् नमुचेरेतन्नामक-
स्योपक्षपयितुरसुरस्य संबन्धि शिरः शीर्षं यद्यदावर्तयः अचूर्णयः तदा शबून्
विजघंथेति पूर्वेण संबन्धः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

युजं हि मामकृथा आदिदिद्र शिरो दासस्य नमुचेर्मथायन्।
अश्मानं चित्स्वर्यं वर्तमानं प्र चक्रियेव रोदसी मरुद्भ्यः ॥ ८ ॥
युजं। हि। मां। अकृथाः। आत्। इत्। इंद्र। शिरः। दासस्य। नमुचेः। मथायन्।
अश्मानं। चित्। स्वर्यं। वर्तमानं। प्र। चक्रियाऽइव। रोदसी इति। मरुत्ऽभ्यः ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वं स्वर्यं स्वरेण सहितं वर्तमानं भ्रमंतमश्मानं चित् मेघमिव स्थितं
दासस्योपक्षपयितुर्नमुचेरसुरस्य शिरो मथायन् चूर्णयन् आदिदनंतरमेव मां युजं
सखायमकृथा हि। चकृषे खलु। तदानीं मरुद्भ्यस्त्वत्सहायेभ्यो रोदसी द्यावा-
पृथिव्यौ चक्रियेव चक्रे इव प्रास्तां ॥ उपसर्गश्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स्त्रियो हि दास आयुधानि चक्रे किं मां करन्नवला अस्य सेनाः।
अंतर्ह्यख्यदुभे अस्य धेने अथोप प्रैद्युधये दस्युमिंद्रः ॥ ९ ॥
स्त्रियः। हि। दासः। आयुधानि। चक्रे। किं। मां। करन्। अवलाः। अस्य। सेनाः।
अंतः। हि। अख्यत्। उभे इति। अस्य। धेने इति। अर्थः। उप। प्र। ऐत्। युधये।
दस्युं। इंद्रः ॥ ९ ॥

दास उपक्षपयिता नमुचिरसुरः स्त्रियः स्त्रीरायुधानि युद्धसाधनानि चक्रे हि।
कृतवान् खलु। इंद्रेण सह योद्धुं प्रतिहितवानित्यर्थः। अस्यासुरस्य संबन्धि-

न्योऽबलाः स्त्रीरूपाः सेना मा मां किं करन् किं कुर्युरिति मन्यमान इन्द्रस्तासां
मध्येऽस्यासुरस्य धेने प्रीणयिच्यौ सुरूपे उभे द्वे स्त्रियावंतरख्यद्वि । गृहमध्ये
निदधे खलु । अथानंतरमिन्द्रो दस्युं नमुचिं युधये युद्धायोपप्रेत् । उपप्रागच्छत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

समच्च गावोऽभितोऽनवंतेहेह वत्सैर्वियुता यदासन् ।

सं ता इन्द्रो असृजदस्य शकैर्यदी सोमासः सुषुता अमंदन् ॥ १० ॥

सं । अत्र । गावः । अभितः । अनवंत । इहऽइह । वत्सैः । विऽयुताः । यत् । आसन् ।

सं । ताः । इन्द्रः । असृजत् । अस्य । शकैः । यत् । ई । सोमासः । सुऽसुताः । अमंदन् ॥ १० ॥

यदा गावो वत्सैर्वियुता आसन् वियुक्ता अभवन् अत्रास्मिन्कालेऽभितः
सर्वतो नमुचिनापहता गाव इहेह इह चेह च सर्वतः समनवंत । अत्यंतम-
गच्छन् । यद्यदा सुषुता बभुनाम्ना ऋषिणा सुषुभिषुताः सोमासः सोमा ईमेन-
मिन्द्रममंदन् अमादयन् तदेन्द्रः शकैः शक्तैर्मरुद्भिः सहास्य बभ्रोः संबन्धिनीर्नमु-
चिनापहतास्ता गाः समसृजत् । वत्सैः सह समयोजयत् ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

यदी सोमा बभुधूता अमंदन्नरोरवीवृषभः सादनेषु ।

पुरंदरः पपिवाँ इन्द्रो अस्य पुनर्गवामददादुस्त्रियाणां ॥ ११ ॥

यत् । ई । सोमाः । बभुऽधूताः । अमंदन् । अरौरवीत् । वृषभः । सादनेषु ।

पुरंऽदरः । पपिऽवान् । इन्द्रः । अस्य । पुनः । गवाँ । अददात् । उस्त्रियाणां ॥ ११ ॥

यद्यदा बभुधूता बभुणाभिषुताः सोमा ईमेनमिन्द्रममंदन् अमादयन् तदा
वृषभः कामानां वर्षितेन्द्रः सादनेषु युद्धेष्वरौरवीत् । अत्यर्थं शब्दमकरोत् । पुरंदरः
पुरां दारयितास्येमं सोमं पपिवान् पीतवानिन्द्रः पुनरुस्त्रियाणां क्षीरमुत्सावि-
णीर्गवां गा अददात् । बभ्रवे ददौ ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

भद्रमिदं रुशमा अग्ने अक्रगवां चत्वारि ददतः सहस्रा ।

ऋणंचयस्य प्रयता मघानि प्रत्यग्रभीष्म नृतमस्य नृणां ॥ १२ ॥

भद्रं । इद्रं । रुशमाः । अग्ने । अक्रन् । गवां । चत्वारि । ददतः । सहस्रा ।

ऋणं चयस्य । प्रयता । मघानि । प्रति । अयभीष्म । नृतमस्य । नृणां ॥ १२ ॥

रुशम इति कश्चिज्जनपदविशेषः । अत्र रुशमशब्देन तत्रत्या जना उच्यन्ते । रुशमा ऋणंचयनाम्नो राज्ञः किंकरा हे अग्ने भद्रं कल्याणमिदं कर्माक्रन् । अकुर्वन् । कीदृशाः । गवां धेनूनां चत्वारि चतुःसंख्यायुक्तानि सहस्रा सहस्राणि ददतो मत्स्यं प्रयच्छंतः । राज्ञा हि दीयमानानि धनानि राजपुरुषा एव प्रयच्छंतीत्यर्थः । नरां नेतृणां मध्ये नृतमस्यातिशयेन नेतृतमस्य ऋणंचयस्यैतन्नामकेन राज्ञा प्रयता प्रयतानि दत्तानि मघानि गोरूपाणि धनानि वयं प्रत्ययभीष्म । प्रति-गृहीतवन्तः स्मः । पूजार्थं बहुवचनं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

सुपेशसं माव सृजंत्यस्तं गवां सहस्रै रुशमासो अग्ने ।

तीव्रा इद्रममंदुः सुतासोऽक्तोर्युष्टौ परितकम्यायाः ॥ १३ ॥

सुपेशसं । मा । अव । सृजन्ति । अस्तं । गवां । सहस्रैः । रुशमासः । अग्ने ।

तीव्राः । इद्रं । अममंदुः । सुतासः । अक्तोः । विऽउष्टौ । परिऽतकम्यायाः ॥ १३ ॥

हे अग्ने रुशमासो रुशमा ऋणंचयस्य किंकराः सुपेशसं सुरूपमलंकाराच्छा-दनादिभिः संस्कृतं मा मामस्तं गृहं गवां धेनूनां सहस्रैः सहावसृजन्ति । प्रापयन्ति स्म । तदनंतरमेव तीव्रा रसवन्तः सुतासो लब्धबहुधनेन मयाभिषुताः सोमाः परितकम्यायाः । तमसा भूतानि परितस्तकति गच्छतीति परितकम्या । तस्या अक्तो रात्रेर्युष्टौ व्युच्छने सति । उषःकाल इत्यर्थः । इद्रमममंदुः । अमादयन् । बभ्रुगंवां प्राशनंतरमविलंबितमेव सोमेनेज इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

औच्छत्सा रात्री परितकम्या यां ऋणंचये राजनि रुशमानां ।

अत्यो न वाजी रघुरज्यमानो बभ्रुश्चत्वार्यसनत्सहस्रा ॥ १४ ॥

औच्छत् । सा । रात्री । परिऽतकम्या । या । ऋणंचये । राजनि । रुशमानां ।

अत्यः । न । वाजी । रघुः । अज्यमानः । बभ्रुः । चत्वारि । असन्त् । सहस्रा ॥ १४ ॥

रुशमानां रुशमनाम्नां जनानां राजनि प्रभावृणंचय एतत्संज्ञके तत्समीप एव
या रात्रिः परितक्म्या परितो गंची भवति सा रात्र्यौच्छत् । व्युष्टाभवत् । अत्यः
सततगामी वाजी न अश्व इव रघुः शीघ्रगाम्यज्यमानः प्रेर्यमाणो बभूरेतन्नामक
ऋषिश्चत्वारि चतुःसंख्याकानि सहस्रा सहस्राणि गोरूपाणि धनान्यसनत् ।
अलभत ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

चतुःसहस्रं गव्यस्य पश्वः प्रत्यग्रभीष्म रुशमेष्वग्ने ।

घर्मश्चित्तपः प्रवृजे य आसीदयस्सयस्तमुादाम विप्राः ॥१५॥

चतुःसहस्रं । गव्यस्य । पश्वः । प्रति । अग्रभीष्म । रुशमेषु । अग्ने ।

घर्मः । चित् । तपः । प्रवृजे । यः । आसीत् । अयस्सयः । तं । जं इति । आदाम । विप्राः ॥१५॥

हे अग्ने वयं रुशमेष्वेतत्संज्ञकेषु जनेषु गव्यस्य गवात्मकस्य पश्वः पशोः पशूनां ।
जातावैकवचनं । चतुःसहस्रं चत्वारि सहस्राणि प्रत्यग्रभीष्म । प्रतिगृहीतवन्तः
स्सः । प्रवृजे प्रवृजनार्थं तपः संतपः शोभनवर्णो घर्मश्चिन्महावीर इवायस्स-
योऽयोमयो हिरण्मयो यः कलश आसीत् अभवत् तमु दोहनार्थं कलशं च
विप्रा मेधाविनो वयं रुशमेष्वादाम । आदत्तवन्तः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

इंद्रो रथायेति त्रयोदशर्चं सप्तदशं सूक्तं । अवस्युर्नामात्रेय ऋषिः । त्रिष्टुप्
छंदः । इंद्रो देवता । उग्रमयातं सं ह यज्ञमिति पादयोः क्रमेण कुत्सोशनसौ
विकल्पेन देवता । इंद्राकुत्सा वहमानेत्यस्या इंद्रः कुत्सश्च । तथा चानुक्रांतं ।
इंद्रो रथाय सप्तोनावस्युर्यमिति कौत्स्यौशनसौ वा पादौ परेंद्राकौत्सीति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रो रथाय प्रवतं कृणोति यमध्यस्थान्मघवा वाजयंतं ।

यूथेव पश्वो व्युनोति गोपा अरिष्टो याति प्रथमः सिषासन् ॥१॥

इंद्रः । रथाय । प्रवतं । कृणोति । यं । अधिऽअस्थात् । मघऽवा । वाजऽयंतं ।

यूथाऽइव । पश्वः । वि । उनोति । गोपाः । अरिष्टः । याति । प्रथमः । सिषासन् ॥१॥

मघवा धनवानिन्द्रो वाजयंतमन्नमिच्छंतं यं रथमध्यस्थात् अधितिष्ठति तस्मै
रथाय प्रवतं प्रवणमाजिं कृणोति । करोति । अपि च गोपा गोपालः पश्वो
यूथेव पशोः पशूनां यूपानि यथा व्युनोति प्रेरयति तथा शत्रुसैन्यानि प्रेरयति ।
अरिष्टः शत्रुभिः स्वयमहिंसितः प्रथमो देवानां मुख्य इन्द्रः सिंहासन् शत्रुधना-
नीच्छन् याति । गच्छति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ प्र द्रव हरिवो मा वि वेनः पिशंगराते अभि नः सचस्व ।

नहि त्वदिन्द्र वस्यो अन्यदस्त्यमेनांश्चिज्जनिवतश्चकर्थ ॥ २ ॥

आ । प्र । द्रव । हरिऽवः । मा । वि । वेनः । पिशंगऽराते । अभि । नः । सचस्व ।

नहि । त्वत् । इन्द्र । वस्यः । अन्यत् । अस्ति । अमेनान् । चित् । जनिऽवतः । चकर्थ ॥ २ ॥

हे हरिवो हरिवन्निन्द्र त्वमास्मानभिमुखं प्र द्रव । प्रकर्षेण गच्छ । किंतु मा
विवेनः । वेनतिः कांतिकर्मा । अस्मासु विगतकामो मा भूः । किंच हे पिशं-
गराते बहुरूपधनेन्द्र नोऽस्मानभिसचस्व । अभिसेवस्व । अपि च हे इन्द्र वस्यो
वसीयः श्रेयस्करं त्वत्त्वतोऽन्यन्न ह्यस्ति । अन्यदसुजातं नास्ति । अमेनांश्चित् ।
मेनाशब्दः स्त्रीवाची । अपगतस्त्रीकांश्चित् जनिवतो जायावतश्चकर्थ । करोषि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उद्यत्सहः सहस्र आजनिष्ट देदिष्ट इन्द्र इन्द्रियाणि विश्वा ।

प्राचोदयत्सुदुर्घा वव्रे अंतर्वि ज्योतिषा संववृत्वत्तमोऽवः ॥ ३ ॥

उत् । यत् । सहः । सहस्रः । आ । अजनिष्ट । देदिष्टे । इन्द्रः । इन्द्रियाणि । विश्वा ।

प्र । अचोदयत् । सुदुर्घाः । वव्रे । अंतः । वि । ज्योतिषा । संववृत्वत् । तमः ।

अवरित्यवः ॥ ३ ॥

यद्यदा सहः सूर्यसंबन्धि तेजः सहस्र उषःसंबन्धिनस्तेजस उदाजनिष्ट उप-
रिष्ठात् प्रादुर्बभूव तदेन्द्रो विश्वा विश्वानि सर्वाणीन्द्रियाणि धनानि । इन्द्रियमिति
धननामैतत् । देदिष्टे । यजमानेभ्यो दिशति । वव्रे निवारके पर्वतेऽन्तर्मध्ये बलेन
निरुद्धाः सुदुर्घाः सुष्ठु दोग्ध्रीर्गाः प्राचोदयत् । प्रेरयत् । ज्योतिषा तेजसा संववृत्वत्
संवरणशीलं तमो विवः । निवारितवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन्त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमंतं ।

ब्रह्माण इंद्रं महयंतो अर्केरवर्धयन्नहये हंतवा उ ॥ ४ ॥

अनवः । ते । रथं । अश्वाय । तक्षन् । त्वष्टा । वज्रं । पुरुहूत । द्युमंतं ।

ब्रह्माणः । इंद्रं । महयंतः । अर्केः । अवर्धयन् । अहये । हंतवै । उं इति ॥ ४ ॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूतेंद्र ते त्वदीयं रथमश्वायाश्वाभ्यां संयोगार्हमनवः । अनवो मनुष्याः । ऋभवस्तक्षन् । अतक्षन् । अकुर्वन् । त्वष्टा च त्वदीयं वज्रं द्युमंतं दीप्तिमंतमकरोत् । उ अपि च महयंत इंद्रं पूजयंतो ब्रह्माणोऽगिरसः परिवृढा मरुतो वा अहयेऽहिं वृचं हंतवै हंतुमर्केः स्तोत्रैरवर्धयन् । वर्धितवंतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृष्णे यत्ते वृषणो अर्कमर्चानिंद्र यावाणो अदितिः सजोषाः ।

अनश्वासो ये पवयोऽरथा इंद्रेषिता अभ्यवर्तंत दस्यून् ॥ ५ ॥

वृष्णे । यत् । ते । वृषणः । अर्के । अर्चान् । इंद्रं । यावाणः । अदितिः । सजोषाः ।

अनश्वासः । ये । पवयः । अरथाः । इंद्रेऽइषिताः । अभि । अवर्तंत । दस्यून् ॥ ५ ॥

हे इंद्र यद्यदा वृषणः सेचनसमर्था मरुतो वृष्णे कामानां वर्षिचे ते तुभ्यमर्के स्तोत्रमर्चान् अस्तुवन् । अकुर्वन्नित्यर्थः । तदादितिरदीनाः । वचनव्यत्ययः । यावाणोऽभिषवणपाषाणाः सजोषाः संगता बभूवुरिति शेषः । अनश्वासोऽश्ववर्जिता अरथा रथहीना इंद्रेषिता इंद्रेण प्रेषिताः पवयः पवमाना गच्छंतो ये मरुतो दस्यून् शत्रूनभ्यवर्तंत अभिभूतान् कुर्वंतो वर्तते स्म ते मरुतोऽर्चानिति संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथम एकोनचिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र ते पूर्वाणि करणानि वोचं प्र नूतना मघवन्या चकर्थं ।

शक्तीवो यद्विभरा रोदसी उभे जयन्नपो मनवे दानुचिन्नाः ॥ ६ ॥

प्र । ते । पूर्वाणि । करणानि । वोचं । प्र । नूतना । मघवन्या । चकर्थं ।

शक्तिऽवः । यत् । विभराः । रोदसी इति । उभे इति । जयन् । अपः । मनवे ।

दानुऽचिन्नाः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयानि पूर्वाणि पुरातनानि करणानि कर्माणि प्रवोचं । अहं प्रकर्षेण ब्रवीमि । नूतना नूतनानि नवानि कर्माणि प्रवोचं । प्रब्रवीमि । हे मघवन् धनवन्निद्र या यानि कर्माणि चकथ कृतवानसि तानि प्रवोचमिति संबंधः । हे शक्तीवः शक्तिमन् । शक्तिर्वज्रं कर्म वा । तद्वन्निद्र यत् यस्त्वमुभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ जयन्वशीकुर्वन् अप उदकानि मनवे मनुष्याय विभराः विविच्य विभर्षि । कीदृशीः । दानुचिवाः चिचदानाः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तदिन्नु ते करणं दस्म विप्राहिं यङ्मन्नोजो अचामिमिमीथाः ।

शृणस्य चित्परि माया अगृभ्णाः प्रपित्वं यन्नप दस्यूरसेधः ॥७॥

तत् । इत् । नु । ते । करणं । दस्म । विप्र । अहिं । यत् । घ्नन् । ओजः । अच । अमिमिमीथाः ।

शृणस्य । चित् । परि । मायाः । अगृभ्णाः । प्रऽपित्वं । यन् । अप । दस्यून् । असेधः ॥७॥

हे दस्म दर्शनीय विप्र मेधाविन्निद्र त्वमचास्मिंल्लोकेऽहिं वृत्रमसुरं घ्नन् हिंसन् यदोजो यद्वलममिमिमीथाः प्रकाशितवानसि तदिन्नु तत्खलु ते त्वदीयं करणं कर्म विद्यते । अपि च शृणस्य चिदेतन्नामकस्यापसुरस्य संबन्धिनीर्माया युवतीः पर्य-गृभ्णाः । परिगृहीतवानसि । हे इन्द्र त्वं प्रपित्वं संग्रामं समीपं वा यन् प्राप्नुवन् दस्यूनसुरानपासेधः । अपाबाधयाः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वमपो यदवे तुर्वशायारमयः सुदुघाः पार इन्द्र ।

उयमयातमवहो ह कुत्सं सं ह यज्जामुशनारंत देवाः ॥८॥

त्वं । अपः । यदवे । तुर्वशाय । अरमयः । सुऽदुघाः । पारः । इन्द्र ।

उयं । अयातं । अवहः । ह । कुत्सं । सं । ह । यत् । वां । उश्नां । अरंत । देवाः ॥८॥

हे इन्द्र त्वं पारे नदीनां तीरे । प्रवृद्ध इति शेषः । सुदुघा ओषधिवनस्पतीन् सुष्ठु दुहतीरप उदकानि यदवे यदुनामकाय राज्ञे तुर्वशायैतन्नामकाय राज्ञे चारमयः । रमितवानसि । हे इन्द्र युवां । त्वं कुत्सश्चेति शेषः । उयमुद्रूणं शृणमयातं । आगच्छतं । तदनंतरं त्वं शृणं हत्वा कुत्समवहो ह । स्वगृहं प्रापितवानसि खलु । यद्यदा वां युवामिन्द्राकुत्सावुश्ना भार्गवो देवाश्च समरंत ह संभेजिरे खलु ॥

॥ अथ नवमी ॥

इन्द्राकुत्सा वहमाना रथेना वामत्या अपि कर्णे वहंतु ।

निः षीमद्भ्यो धर्मथो निः षधस्थान्मघोनो हृदो वरयस्तमांसि ॥९॥

इन्द्राकुत्सा । वहमाना । रथेन । आ । वां । अत्याः । अपि । कर्णे । वहंतु ।

निः । सी । अत्ऽभ्यः । धर्मथः । निः । सधऽस्थात् । मघोनः । हृदः । वरयः । तमांसि ॥९॥

हे इन्द्राकुत्सेन्द्राकुत्सौ रथेन वहमाना वहमानाबुद्धमानौ वां युवामत्या अश्वाः कर्णेऽपि । स्तोत्राणि कृणोति करोतीति कर्णः स्तोता यजमानो वा । तत्समीपेऽपीति यावत् । आवहंतु । आ समन्ताद्वाहका भवंतु । युवामप्यद्भ्योऽसु प्रविष्टं सीमेनं शृणासुरं निर्धमथः । अबाधेयां । सीमिति शृणासुरो बुद्धिस्थः परामृश्यते । सधस्थान्स्वकीयास्थानान्निर्बाधेयां । मघोनो मघवतो हविष्मतो यजमानस्य हृदो हृदयात्तमांस्यज्ञानरूपाणि पापानि वरयः । निवारयथः ॥

॥ अथ दशमी ॥

वातस्य युक्तान्सुयुजश्चिदश्चान्कविश्चिदेषो अजगन्नवस्युः ।

विश्वे ते अत्र मरुतः सखाय इन्द्र ब्रह्माणि तविषीमवर्धन् ॥१०॥

वातस्य । युक्तान् । सुऽयुजः । चित् । अश्चान् । कविः । चित् । एषः । अजगन् । अवस्युः ।

विश्वे । ते । अत्र । मरुतः । सखायः । इन्द्र । ब्रह्माणि । तविषी । अवर्धन् ॥१०॥

कविश्चित्प्राज्ञोऽप्यवस्युरेतन्नामक एष मंचद्रष्टा वातस्य वायोर्वेगेन युक्तान् संयुक्तान् सुयुजश्चित्सुष्ठु योजनीयानश्चानजगन् । प्राप्नोत् । अवस्योः सखायो विश्वे सर्वे मरुतो बहवः स्तोतारो हे इन्द्र अचास्मिंल्लोके ते त्वदीयां तविषी बलं ब्रह्माणि ब्रह्मभिः स्तोत्रैरवर्धन् । अवर्धयन् ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

सूरश्चिद्रथं परितकम्यायां पूर्वं करदुपरं जूजुवांसं ।

भरच्चक्रमेतशः सं रिणति पुरो दधत्सनिष्यति क्रतुं नः ॥११॥

सूरः । चित् । रथं । परिऽतकम्यायां । पूर्वं । करत् । उपरं । जूजुऽवांसं ।

भरत् । चक्रं । एतशः । सं । रिणति । पुरः । दधत् । सनिष्यति । क्रतुं । नः ॥११॥

इंद्रः परितक्म्यायां संग्रामे । परितो गच्छन्त्यस्यां भय इति परितक्म्या संग्रामः । एतशाख्येन ऋषिणा सह योडुः सूरश्चित्सूर्यस्यापि संबंधिनं जूजुवांसं वेगेन गच्छन्तं रथमुपरमुपरतव्यापारं पूर्वं कर्तुं । पुरोऽकरोत् । एतश्च एतशाय ॥ विभक्तिव्यत्ययः ॥ इंद्रः पूर्वं द्विचक्रस्य रथस्यैकं चक्रं भरत् । अहरत् । स इंद्रस्तेन चक्रेणासुरान् संरिणाति । हिनस्ति । अपि च पुरो दधदस्मान्पुरस्कुर्वन् नोऽस्मदीयं क्रतुं यज्ञं सनिष्यति । संभजतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

आयं जना अभिचक्षे जगामेन्द्रः सखायं सुतसोममिच्छन् ।

वदन्ग्रावाव वेदिं भ्रियाते यस्य जीरमध्वर्यवश्चरन्ति ॥ १२ ॥

आ । आयं । जनाः । अभिऽचक्षे । जगाम् । इंद्रः । सखायं । सुतऽसोमं । इच्छन् ।

वदन् । ग्रावा । अवा । वेदिं । भ्रियाते । यस्य । जीरं । अध्वर्यवः । चरन्ति ॥ १२ ॥

हे जना अभिचक्षे युष्मानभिद्रष्टुमयमिन्द्रः सखायं स्तोतारं सुतसोममभिषु-
तसोमं यजमानमिच्छन्नभिलषन्नाजगाम । आगच्छति । अध्वर्यवो यस्य ग्रावणो
जीरं क्षेपणं प्रेरणं चरन्ति स ग्रावा सोमाभिषवपाषाणो वदन् शब्दं कुर्वन्
वेदिमवभ्रियाते । अभिह्रियते ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ये चाकनंत चाकनंत नू ते मर्ता अमृत मो ते अंह आरन् ।

वावंधि यज्यूरु तेषु धेह्योजो जनेषु येषु ते स्याम ॥ १३ ॥

ये । चाकनंत । चाकनंत । नू । ते । मर्ताः । अमृत । मो इति । ते । अंहः । आ । आरन् ।

वावंधि । यज्यूर्न् । उत । तेषु । धेहि । ओजः । जनेषु । येषु । ते । स्याम ॥ १३ ॥

हे इंद्र धनार्थं ये जनास्त्वां चाकनंत अकामयंत । पुनश्च ते नु क्षिप्रमेव त्वां
चाकनंत हे अमृत अमरणशीलेन्द्र मर्ता मरणधर्माणस्ते जना अंहोऽनर्थं मो
आरन् । मा गमन् ॥ मा उ इति निपातसमुदायो मेत्येकनिपातार्थं वर्तते ॥ उत
अपि च यज्यून्यजमानान्ववंधि । संभजस्व । येषु जनेषु येषां जनानां मध्ये वयं
स्तोतारस्ते त्वदीयाः स्याम भवाम हे इंद्र त्वं तेषु जनेष्वोजो बलं धेहि ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथम एकविंशो वर्गः ॥

अद॑र्द॒रुत्स॒मिति॑ द्वाद॒शर्च॑मष्टाद॒शं सू॒क्तं । गा॒तुर्ना॒माचे॒य ऋ॒षिः । चि॒ष्टुप् छंदः॑ ।
इंद्रो॑ दे॒वता । तथा॑ चानु॒क्रांतं॑ । अद॑र्द॒द्वाद॑श गा॒तुरिति॑ ॥ गतो॑ वि॒नियोगः॑ ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अद॑र्द॒रुत्स॒मसृ॒जो वि॒ खानि॒ त्वम॑र्ण॒वान्ब॒द्धधा॒नाँ अ॒र॒म्णाः ।
म॒हा॒न्त॒मिन्द्र॒ पर्व॑तं वि॒ यद्वः सृ॒जो वि॒ धारा॒ अ॒व दान॑वं ह॒न् ॥ १ ॥
अद॑र्दः । उ॒त्सं । अ॒सृ॒जः । वि । खानि॑ । त्वं । अ॒र्ण॒वान् । ब॒द्ध॒धा॒नान् । अ॒र॒म्णाः ।
म॒हा॒न्त॑ । इन्द्र॑ । पर्व॑तं । वि । यत् । वरि॑ति वः । सृ॒जः । वि । धाराः॑ । अ॒व । दान॑वं ।
ह॒न्नि॒ति ह॒न् ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वमुत्समुत्स्यंदमानं मेघमदर्दः । विदारितवानसि । तदनंतरं खानि
मेघस्थोदकानां निर्गमनद्वाराणि व्यसृजः । विशेषेण सृष्टवानसि । किंच बद्धधा-
नान्बाध्यमानानर्णवानुदकवतो मेघानरम्णाः । विसर्जयसि । क्षारयसीत्यर्थः ॥ अत्र
रम्णातिर्विसर्जनकर्मा ॥ हे इंद्र यद्यस्त्वं ॥ यदिति लिंगव्यत्ययः ॥ महांतं प्रभूतं
पर्वतं मेघं विवः । विवृतवानसि । धारा अपां विसृजः । विसृष्टवानसि । अपि
च दानवं दनोः पुत्रं वृत्रमसुरं यद्वोदकस्य दातारं मेघं वावहन् । अभिहतवा-
नसि । अत्र निरुक्तं । अहणा उत्सं । उत्स उत्सदनाद्वोत्स्यंदनाद्वोनत्तेर्वा स्यात् ।
व्यसृजोऽस्य खानि त्वमर्णवानर्णस्वत एतानित्यादि । नि० १०. ९. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वमु॒त्साँ ऋ॒तुभि॑र्बद्धधा॒नाँ अ॒र॑ह॒ ऊ॒धः पर्व॑तस्य वज्रिन् ।
अ॒हिं चि॒दु॒य प्र॒यु॒तं श॒यानं॑ जघ॒न्वाँ इं॒द्र त॒वि॒षीम॒ध॒त्थाः ॥ २ ॥
त्वं । उ॒त्सान् । ऋ॒तुऽभिः । ब॒द्ध॒धा॒नान् । अ॒र॑हः । ऊ॒धः । पर्व॑तस्य । वज्रि॑न् ।
अ॒हिं । चि॒त् । उ॒य । प्र॒यु॒तं । श॒यानं॑ । जघ॒न्वान् । इं॒द्र । त॒वि॒षी । अ॒ध॒त्थाः ॥ २ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र त्वमृतुभिर्ऋतुषु वृष्टिकालेषु बद्धधानान्प्रतिबध्यमाना-
नुत्सान्मेघान्प्रतिबंधनादमोचय इति शेषः । अपि च पर्वतस्य मेघस्य संबंध्यूधो
बलमरंहः । अगमयः । हे उय उद्गूर्णबलेन्द्र प्रयुतमुद्युक्तं शयानं जले शयनं
कुर्वतमहिं चिद्वृत्रं च जघन्वान् हतवानसि । हे इंद्र त्वं तविषी बलमधत्थाः ।
अधारयः । वृत्रवधानंतरमिन्द्रो लोके प्रख्यातो भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्यस्य चिन्महतो निर्मृगस्य वधर्जघान तविषीभिरिन्द्रः ।

य एक इदप्रतिर्मन्यमान आदस्मादन्यो अजनिष्ट तव्यान् ॥३॥

त्यस्य । चित् । महतः । निः । मृगस्य । वधः । जघान । तविषीभिः । इन्द्रः ।

यः । एकः । इत् । अप्रतिः । मन्यमानः । आत् । अस्मात् । अन्यः । अजनिष्ट । तव्यान् ॥३॥

निर्जघानायुधं शक्रो वृत्रेण क्षिप्रमोजसा । वृत्रस्य गात्रादन्यो यः प्रादुर्भूतो
महासुरः ॥ वृत्रं पूर्वं निहत्येन्द्रो द्वितीयं शुष्णसंज्ञकं । पुनर्जघानेन्द्र इति पराभिः
कीर्तयत्यृषिरिति ॥ इन्द्रो महतः प्रभूतस्य मृगस्य मृगवच्छीघ्रगामिनस्यस्य चित् तस्य
वृत्रस्य संबन्धि वधरायुधं तविषीभिः स्वकीयैर्वलैर्निर्जघान । निःशेषेणावधीत् ।
एक इदसहाय एवाप्रतिः प्रतिबृद्धिरहितो मन्यमान आत्मानं योऽस्तीति शेषः ।
आत्तदानीमस्माद्वृत्रात्तव्यान्प्रवृद्धतरोऽन्योऽसुरोऽजनिष्ट । प्रादुरभूत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्यं चिदेषां स्वधया मदंतं मिहो नपातं सुवृधं तमोगां ।

वृषप्रभर्मा दानवस्य भामं वज्रेण वज्री नि जघान शुष्णं ॥४॥

त्यं । चित् । एषां । स्वधया । मदंतं । मिहः । नपातं । सुऽवृधं । तमः । गां ।

वृषऽप्रभर्मा । दानवस्य । भामं । वज्रेण । वज्री । नि । जघान । शुष्णं ॥४॥

एषां प्राणिनां स्वधयान्नेन मदंतं मोदमानं सर्वप्राणिनामन्नं स्वयमेव भुञ्जानं
मिहः सेचनसमर्थस्य मेघस्य नपातं पातारं रक्षितारं । अत्र नपाच्छब्दः पातरि
वर्तते । प्राणो वै तनूनपात्स हि तन्वः पातीति ब्राह्मणं । सुवृधं प्रवृद्धं तमोगं
तमोऽंधकारं गच्छंतं त्यं चित्तं च वृत्रं निजघानेति शेषः । वृषप्रभर्मा वर्षणशीलस्य
मेघस्य प्रहर्ता वज्री वज्रवानिन्द्रो वज्रेण स्वकीयेनायुधेन दानवस्य दनुजस्य
भामं । अत्र क्रोधवाचिभामशब्देन क्रोधादुत्पन्नः शुष्णासुरो लक्ष्यते । तं शुष्णासुरं
निजघान । हतवान् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्यं चिदस्य ऋतुभिर्निषत्तममर्मणो विददिदस्य मर्मं ।

यदीं सुक्षत्रं प्रभृता मदस्य युयुत्संतं तमसि हर्म्ये धाः ॥५॥

त्यं । चित् । अस्य । ऋतुऽभिः । निऽसत्तं । अमर्मणः । विदत् । इत् । अस्य । मर्म ।
यत् । ई । सुऽक्षच । प्रऽभृता । मदस्य । युयुत्संतं । तमसि । हर्म्ये । धाः ॥ ५ ॥

अमर्मणो मर्महीनमात्मानं मन्यमानस्यास्य वृचस्य निषत्तं निषत्तं त्यं चित्
त्यत्तदेव ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ मर्मं प्राणस्थानं । यच्च स्थाने विद्धो म्रियते तन्मर्म-
त्युच्यते । अस्य वृचस्य ऋतुभिः प्रज्ञानैर्हे इन्द्र त्वं विददित् । अज्ञासीरेव । यद्यदा
हे सुक्षच सुबलेंद्र त्वं मदस्य मादकस्य सोमस्य प्रभृता प्रभृतौ संभरणे सति
युयुत्संतं योद्धुमिच्छंतमीमेनं वृचं हर्म्ये हारके तमसि धाः न्यदधाः । वृच इन्द्रस्य
भयात्तमसि प्राविशदित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्यं चिदित्था कृत्पयं शयानमसूर्ये तमसि वावृधानं ।
तं चिन्मंदानो वृषभः सुतस्योच्चैरिंद्रो अपगूर्या जघान ॥ ६ ॥
त्यं । चित् । इत्था । कृत्पयं । शयानं । असूर्ये । तमसि । ववृधानं ।
तं । चित् । मंदानः । वृषभः । सुतस्य । उच्चैः । इंद्रः । अपऽगूर्या । जघान ॥ ६ ॥

सुतस्याभिषुतेन सोमेन मंदानो मोदमानो वृषभः कामानां वर्षितेन्द्र उच्चैरुर्द्ध-
मपगूर्यं वज्रमुद्यम्य तं चित्तमेव वृचासुरं जघान । अवधीत् । कीदृशं । इत्थामु-
चांतरिक्षलोके कृत्पयं । कत्सुखकरं पयो यस्य तं । शयानमप्सु शयनं कुर्वतमसूर्ये
सूर्यरहिते तमस्यंधकारे ववृधानं वर्धमानं । त्यं चिदिति पुनर्वचनं पूरणार्थं ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उद्यदिंद्रो महते दानवाय वधर्यमिष्ट सहो अप्रतीतं ।
यदी वज्रस्य प्रभृतौ ददाभ विश्वस्य जंतोरधमं चकार ॥ ७ ॥
उत् । यत् । इंद्रः । महते । दानवाय । वधः । यमिष्ट । सहः । अप्रतिऽइतं ।
यत् । ई । वज्रस्य । प्रऽभृतौ । ददाभ । विश्वस्य । जंतोः । अधमं । चकार ॥ ७ ॥

यद्येदंद्रो महते प्रभृताय दानवाय वृचासुराय सहः शत्रूणामभिभवितुं अप्रतीतं
केनाप्यप्रतिगतं वधर्वज्रमुद्यमिष्ट उदयच्छत् । यद्यदा वज्रस्य प्रभृतौ प्रहृतौ प्रहरणे

सति ॥ हयहोर्भ इति भत्वं ॥ ईमेनं वृचं ददाभ अहिंसीत् तदा विश्वस्य सर्वस्य
जंतोः प्राणिनोऽधमं नीचं चकार । अकरोत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्यं चिद॒र्णे मधु॒पं शया॑नमसि॒न्वं व॒घ्रं म॒ह्यादु॒यः ।

अ॒पाद॑म॒चं म॒हता॒ व॒धेन॒ नि दु॒र्यो॒णे आ॒वृण॑द्भृ॒धवा॑चं ॥ ८ ॥

त्यं । चि॒त् । अ॒र्णं । म॒धुऽपं । शया॑नं । अ॒सि॒न्वं । व॒घ्रं । म॒हि । आ॒दत् । उ॒यः ।

अ॒पादं । अ॒चं । म॒हता॒ । व॒धेन॒ । नि । दु॒र्यो॒णे । अ॒वृण॑क् । मृ॒धऽवा॑चं ॥ ८ ॥

उय उद्गूर्णवल इन्द्रो महि महांतं त्यं चित्तमेव वृचमादत् । आददौ । प्रत्यय-
हीत् । कीदृशं । अर्णं गंतारं जलं मेघं वावृत्य शयानं शयनं कुर्वंतं । स्थित-
वंतमित्यर्थः । मधुपं मधुनोऽभसः पातारं पालयितारमसिन्वं सपत्नानामव-
क्षेपारं ॥ अस्यतेरिदं रूपं ॥ वघ्रं वृण्वंतं सर्वमप्याच्छादयंतं । स इमांल्लोकानवृ-
णोत्तद्वृचस्य वृचत्वं । तै० सं० २. ५. २. २. । इति तैत्तिरीयकं । तदनंतरमिन्द्रो दुर्योणे
संयामे महता प्रभूतेन वधेन वजेणापादं पादरहितममचममाचं परिमाणरहितं
मृधवाचं हिंसितवागिन्द्रियं । जृम्भाभिभूतमित्यर्थः । वृचं न्यावृणक् । नितरामहिं-
सीत् । तस्माज्जंजभ्यमानादग्नीषोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहितां
। तै० सं० २. ५. २. ४. । इति तैत्तिरीयकं ॥

॥ अथ नवमी ॥

को अस्य शुष्मं तविषी वरात् एको धना भरते अप्रतीतः ।

इमे चिदस्य जयसो नु देवी इन्द्रस्यौजसो भियसा जिहाते ॥ ९ ॥

कः । अ॒स्य । शु॒ष्मं । तवि॑षी । व॒रात् । ए॒कः । ध॒ना । भ॒र॒ते । अ॒प्र॒ति॒ऽइ॒तः ।

इ॒मे इति॑ । चि॒त् । अ॒स्य । ज॒य॒सः । नु । दे॒वी इति॑ । इ॒न्द्र॒स्य । औ॒ज॒सः । भि॒य॒सा ।

जि॒हा॒ते इति॑ ॥ ९ ॥

अस्येन्द्रस्य संबन्धिनी शुष्मं शोषणी तविषी बलं को वरात्ते । निवारयेत् ॥
शुष्मशब्दस्य स्त्रीलिंगविशेषणत्वेऽपि नियतलिंगत्वात्पुंल्लिङ्गत्वमेव ॥ अप्रतीतः
केनाप्यप्रतिगत इन्द्र एकोऽसहाय एव धना धनानि शत्रूणां वसूनि भरते ।
विभर्ति हरते वा । देवी देव्यौ द्योतमाने इमे चिदेव द्यावापृथिव्यौ जयसो

वेगवतोऽस्येन्द्रस्य संबन्धिन ओजसो बलादुद्धूतेन भियसा भयेन नु क्षिप्रं जिहाते ।
गच्छतः । चलत इत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

न्यस्मै देवी स्वधितिर्जिहीत इन्द्राय गातुरुशतीव येमे ।

सं यदोजो युवते विश्वमाभिरनु स्वधावे क्षितयो नमंत ॥ १० ॥

नि । अस्मै । देवी । स्वऽधितिः । जिहीते । इन्द्राय । गातुः । उशतीऽइव । येमे ।

सं । यत् । ओजः । युवते । विश्वं । आभिः । अनु । स्वधाऽवे । क्षितयः । नमंत ॥ १० ॥

स्वधितिः स्वधृतिः स्वेन धृता देवी द्योतमाना द्यौरस्मा इन्द्राय निजिहीते ।
नीचत्वेन याति । गातुर्भूमिरुशतीव कामयमाना योषिदिवेन्द्राय येमे । आत्मानं
नियच्छति । यथेष्टमात्मानं विनियोक्तुं योग्या भवतीत्यर्थः । यद्येन्द्रो विश्वं समस्त-
मोजो बलमाभिः प्रजाभिः संयुवते संयोजयति । इन्द्रः स्वकीयं बलं सर्वासु प्रजासु
निहितवानित्यर्थः । अनु आनुकूल्येन वर्तमानाः क्षितयो मनुष्याः । क्षितय इति
मनुष्यनामैतत् । स्वधावे बलवत इन्द्राय नमंत । संनमन्ति । प्रह्वीभवन्ति ॥

॥ अथैकादशी ॥

एकं नु त्वा सत्पतिं पांचजन्यं जातं शृणोमि यशसं जनेषु ।

तं मे जगृभ आशसो नविष्टं दोषा वस्तोर्हवमानास इन्द्र ॥ ११ ॥

एकं । नु । त्वा । सत्ऽपतिं । पांचऽजन्यं । जातं । शृणोमि । यशसं । जनेषु ।

तं । मे । जगृभे । आऽशसः । नविष्टं । दोषा । वस्तोः । हवमानासः । इन्द्रं ॥ ११ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वामेकं मुख्यमेव जनेषु सर्वेषु मनुष्येषु मध्येऽहं मंचद्रष्टा शृणो-
म्यृषिमुख्येभ्यः । कीदृशं । सत्पतिं सतां साधूनां पालकं पांचजन्यं पंचजनेभ्यो
मनुष्येभ्यो हितं जातमुत्पन्नं यशसं यशोयुक्तं । दोषा क्षपायां वस्तोर्वासरे च
वहमानासः स्तुवंत आशसः कामानां शंसमाना मे मदीयाः प्रजा नविष्टमति-
शयेन स्तुत्यं तमिन्द्रं जगृभे । गृह्णन्तु । स्वीकुर्वन्तु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

एवा हि त्वामृतुथा यातयंतं मघा विप्रेभ्यो ददंतं शृणोमि ।

किं ते ब्रह्माणो गृहते सखायो ये त्वाया निदधुः काममिन्द्र ॥ १२ ॥

ए॒व । हि । त्वां । ऋ॒तुऽथा । या॒तय॑तं । म॒घा । वि॒प्रेभ्यः । द॒दतं । शृ॒णोमि ।

किं । ते । ब्र॒ह्मा॒णः । गृ॒ह॒ते । स॒खायः । ये । त्वा॒ऽया । नि॒ऽद॒धुः । का॒मं । इं॒द्र ॥ १२ ॥

एवैवमुक्तप्रकारेण हि ऋतुथा काले काले यातयतं जंतून्प्रेरयतं हे इंद्र त्वा विप्रेभ्यः स्तोतृभ्यो मघा मघानि धनानि ददतं यच्छतं शृणोमि । निशमयामि । एतन्मृषैव प्रतिभाति । हे इंद्र त्वाया त्वयि ये स्तोतारः कामं स्वकीयाभिलाषं निदधुः न्यक्षिपन् ब्रह्माणो वृहतस्ते त्वदीयाः सखायः स्तोतारः किं गृहते । त्वत्तः किं गृह्णते । ऋषिः स्वकीयाभिलाषप्राप्तिविलंबनादेवमुक्तवानित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य प्रथमे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ इति पंचमे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणामात्येन विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थे प्रथमाध्यायं व्याख्याय व्याकृतिक्षमः ।

सुधीः श्रीसायणाचार्यो द्वितीयं व्याचिकीर्षति ॥

तत्रात्रेः पंचमे मंडले तृतीयेऽनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र महि मह इति दशर्चं प्रथमं सूक्तं प्रजापतिपुत्रस्य संवरणस्यार्थं । इंद्रो देवता । त्रिष्टुप् छंदः । महि दश प्राजापत्यः संवरण इत्यनुक्रांतं । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महि॑ म॒हे त॒वसे॑ दी॒ध्ये नृ॒नि॒न्द्रा॒ये॒त्या त॒वसे॑ अ॒त॒थ्यान् ।

यो अ॒स्मै सु॒म॒तिं वा॒ज॒सा॒तौ स्तु॒तो जने॑ स॒म॒र्ये॒श्चि॒केत॑ ॥ १ ॥

महि । महे । तवसे । दीध्ये । नृन् । इंद्राय । इत्या । तवसे । अतव्यान् ।

यः । अस्मै । सुऽमतिं । वाजऽसातौ । स्तुतः । जने । सऽमर्यः । चिकेत ॥ १ ॥

अहं संवरणोऽतव्यान्त्यंतमिव दुर्बलः सन् महि महत् प्रभूतं स्तोत्रं महे महते तवसे बलवत् इंद्रायेत्येत्थं वक्ष्यमाणप्रकारेण दीध्ये । दीपयामि । प्रकाशयामि । किमर्थं । नृन् ॥ षष्ठ्यर्थे द्वितीया ॥ मनुष्याणामस्मदीयानां तवसे बलाय । यद्वा नृनस्मद्विरोधिनामभिभवायेति शेषः । तदर्थं तवसेऽस्मद्वलाय । य इंद्रोऽस्मै जने जनाय संवरणाय वाजसातौ संग्रामे वाजस्यान्त्यस्य वा लाभे निमित्ते सति स्तुतः सन् सुमतिं समर्यो मर्यैः स्तोतृभिः सहितो यद्वा सह म्रियमाणैर्युध्यमानैर्मरुदादिभिरथवा समरार्हश्चिकेत जानाति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स त्वं न इंद्र धियसानो अर्कैर्हरीणां वृषन्योक्तमश्रेः ।

या इत्या मघवन्ननु जोषं वक्षो अभि प्रार्यः सक्षि जनान् ॥ २ ॥

सः । त्वं । नः । इंद्र । धियसानः । अर्कैः । हरीणां । वृषन् । योक्तुं । अश्रेः ।

याः । इत्या । मघऽवन् । अन्नुं । जोषं । वक्षः । अभिः । प्र । अर्यः । सक्षि । जनान् ॥ २ ॥

हे वृषन् वर्षकेन्द्रं स प्रसिद्धस्त्वं नोऽस्मान्धियसानो ध्यायन् अर्कैरर्चनसाधनैः स्तोत्रैर्निमित्तभूतैर्हरीणां रथे नियोज्यानामश्वानां योक्तुं नियोजनरज्जुमश्रेः । आश्रयसि । याः ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ यानकीन् हे मघवन् इत्येत्थं जोषं प्रीतिमनु वक्षोऽवहः तैर्निमित्तैर्योक्तमश्रेरिति । तथा कृतार्योऽस्मदरीन् जनानभि आभिमुख्येन प्र प्रकृष्टं सक्षि । पराभव ॥

॥ अथ तृतीया ॥

न ते तं इंद्राभ्यः सहष्वायुक्तासो अब्रह्मता यदसन् ।

तिष्ठा रथमधि तं वज्रहस्ता रश्मिं देव यमसे स्वश्वः ॥ ३ ॥

न । ते । ते । इंद्र । अभि । अस्मत् । ऋष्व । अयुक्तासः । अब्रह्मता । यत् । असन् ।

तिष्ठ । रथं । अधि । तं । वज्रऽहस्त । आ । रश्मिं । देव । यमसे । सुऽअश्वः ॥ ३ ॥

हे ऋष्व महन्निद्रं यत् येऽस्मदस्मत्तस्वज्ञेभ्योऽन्येऽयुक्तासस्वयासंयुक्ता

असन् आसन् अभवन् अब्रह्मता । ब्रह्म परिवृढं कर्म । तद्रहितत्वात् ते नरास्ते
त्वदीया न भवन्ति । अतोऽस्मद्यज्ञमभ्यागतुं तं प्रसिद्धं रथमधितिष्ठ । हे वज्रहस्तेंद्र
देव स्वश्वस्त्वं यं रथमारोढुं रश्मिं प्रग्रहमायमसे नियमयसि तमधितिष्ठ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पुरु यत्त इन्द्र संत्युक्था गवे चकर्थोर्वरासु युध्यन् ।

ततक्षे सूर्याय चिदोक्सि स्वे वृषा समत्सु दासस्य नाम चित् ॥४॥

पुरु । यत् । ते । इन्द्र । संति । उक्था । गवे । चकर्थ । उर्वरासु । युध्यन् ।

ततक्षे । सूर्याय । चित् । ओक्सि । स्वे । वृषा । समत्सु । दासस्य । नाम । चित् ॥४॥

हे इन्द्र ते तव यद्यदा स्वभूतानि पुरु पुरुणि बहून्त्युक्थोक्थानि शस्त्राणि संति
तदोर्वरासु सस्योपेतासु भूमिषु निमित्तभूतासु गवे वृष्ट्युदकाय युध्यन् जलप्रतिबं-
धकान् (संहरन् चकर्थ । करोषि भेदनं । कुचेति । सूर्याय सूर्यस्य स्वे स्वकीय ओक्सि
स्थाने । वृषा वर्षिता सन्) ततक्षे । संपादयसि । समत्सु संग्रामेषु दासस्य वृष्टिप्र-
तिबंधकर्तुरेतन्नामकस्यासुरस्य नाम चिन्नामापि ततक्षे । नाशयसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वयं ते त इन्द्र ये च नरः शर्धो जज्ञाना याताश्च रथाः ।

आस्माञ्जगम्यादहिशुष्म सत्वा भगो न हव्यः प्रभृथेषु चारुः ॥५॥

वयं । ते । ते । इन्द्र । ये । च । नरः । शर्धः । जज्ञानाः । याताः । च । रथाः ।

आ । अस्मान् । जगम्यात् । अहिऽशुष्म । सत्वा । भगः । न । हव्यः । प्रऽभृथेषु । चारुः ॥५॥

हे इन्द्र ये च नरः कर्मणां नेतार ऋत्विग्यजमाना वयं स्मः ते वयं ते
त्वदीयाः । कीदृशा वयं । शर्धो बलं जज्ञाना उत्पादयन्तः स्तुतिभिर्याताश्च होतुं
त्वां प्राप्ताश्च रथा रंहणशीलाश्च । किंच हे अहिशुष्म । अहिरयनात् । सर्वतो
व्याप्रावलेन्द्र त्वदनुग्रहाच्च हव्यः स्तुत्यः प्रतिभैराह्वातव्यो वा चारुः संगता सत्वा
भृत्यादिः प्रभृथेषु संग्रामेषु यज्ञेषु वास्मानाजगम्यात् । आगच्छेत् । भगो न भग इव
हव्यश्चारुः । भगदेवो यथास्मत्सहाय आगच्छति तथा भृत्यादिरागच्छेदित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प॒पृ॒क्षे॒ण्य॒मिन्द्र॒ त्वे ह्यो॒जो॒ नृ॒म॒णानि॒ च नृ॒त॒मा॒नो॒ अ॒म॒र्तः ।

स न॒ ए॒नी॒ व॒स॒वा॒नो र॒यिं दा॒ः प्रा॒र्यः स्तु॒षे तु॒वि॒म॒घ॒स्य॒ दानं॑ ॥ ६ ॥

प॒पृ॒क्षे॒ण्यं । इन्द्र॒ । त्वे इति॑ । हि । ओजः॑ । नृ॒म॒णानि॑ । च॒ । नृ॒त॒मा॒नः । अ॒म॒र्तः ।

सः । नः । ए॒नी॒ । व॒स॒वा॒नः । र॒यिं दा॒ः । प्र । अ॒र्यः । स्तु॒षे । तु॒वि॒म॒घ॒स्य॑ । दानं॑ ॥ ६ ॥

हे इन्द्र प॒पृ॒क्षे॒ण्यं संप॒र्का॒हं पू॒ज्यं वौ॒जो ब॒लं त्वे हि त्वयि॑ खलु । त्वद॒धीन॒मित्य॑र्थः । नृ॒त॒मा॒नो नृत्यन् अ॒म॒र्तोऽम॒रण॑ध॒र्मा स त्वं व॒स॒वा॒न आ॒च्छा॒दयन् स्व॒तेज॑सा जगत् नृ॒म॒णानि॑ नृ॒म॒णानि॑ द्रवि॒णानि॑ । वक्ष्य॒माण॑र॒य्यपे॑क्षया चशब्दः । ए॒नीमे॒नव॑र्णा श्वेतव॑र्णा र॒यिं ध॒नं दा॒ः । देहि॑ । अ॒हं च अ॒र्य ई॒श्वर॑स्य तु॒वि॒म॒घ॒स्य प्र॒भूत॑धनस्य च दानं॑ प्रस्तु॒षे । स्तौ॒मि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ए॒वा न॒ इन्द्रो॒तिभि॑रव पा॒हि गृ॒णतः॑ शू॒र का॒रुन् ।

उ॒त त्वचं॑ द॒दतो॒ वाज॑सातौ पि॒प्री॒हि म॒ध्वः सु॒षु॒तस्य॑ चारोः॑ ॥ ७ ॥

ए॒व । नः । इन्द्र॒ । उ॒तिऽभिः॑ । अ॒व॒ । पा॒हि । गृ॒णतः॑ । शू॒र । का॒रुन् ।

उ॒त । त्वचं॑ । द॒दतः॑ । वाज॑ऽसातौ । पि॒प्री॒हि । म॒ध्वः । सु॒ऽसु॒तस्य॑ । चारोः॑ ॥ ७ ॥

हे शू॒रेन्द्र ए॒वैवं नोऽस्मान् गृ॒णतः॑ स्तु॒वतः॑ का॒रुन् कर्त॑नृ॒त्विज॑ उ॒तिभी॑ रक्ष॒णैर॑व । पा॒लय । उ॒तापि॑ च वाज॑सातौ सं॒यामे॑ त्वच॒माच्छा॑दकं रूपं द॒दतः॑ प्रयच्छतः सु॒षु॒तस्य॑ सु॒षु॒भिषु॑तस्य चारो॒र्मनो॑हरस्य म॒ध्वः सोम॑स्य पि॒प्री॒हि । प्री॒ण॒यात्मा॑नं । द्वितीया॒र्थे षष्ठी॑ । उ॒क्तल॑क्ष्णं सोमं पिबे॒त्यर्थः॑ । अथ॒वा तृतीया॒र्थे षष्ठी॑ । उ॒क्तल॑क्षणेन सोम॒पाने॑न प्री॒णय॑ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त त्वे मा॑ पौ॒रु॒कु॒त्स्यस्य॑ सू॒रे॒स्त्रस॑द॒स्योर्हि॒र॒णि॒नो ररा॑णाः ।

व॒हंतु॑ मा॒ दश॑ श्येता॒सो अस्य॑ गै॒रि॒क्षि॒तस्य॑ ऋ॒तु॒भिर्नु॑ सं॒श्वे ॥ ८ ॥

उ॒त । त्वे । मा॒ । पौ॒रु॒ऽकु॒त्स्यस्य॑ । सू॒रेः । स॒द॒स्योः । हि॒र॒णि॒नः । ररा॑णाः ।

व॒हंतु॑ । मा॒ । द॒श । श्येता॑सः । अ॒स्य॒ । गै॒रि॒ऽक्षि॒तस्य॑ । ऋ॒तु॒भिः । नु॒ । सं॒श्वे ॥ ८ ॥

चसदस्युश्च विदथो ध्वन्यश्चेति चयो नृपाः । अश्वान्वनानि गाश्चादुर्गृपये
तद्वदत्यृपिः ॥ उतापि च त्ये ते मा । चतुर्थ्यर्थे द्वितीया । मह्यमित्यर्थः । रराणाः ॥
रातेदानार्थस्य कर्मणि लिट्ः कानचि रूपं ॥ दत्ता इत्यर्थः । पौरुकुत्स्यस्य पुरुकुत्सा-
पत्यस्य सूरैः प्रेरकस्य हिरणिनो हिरण्यवतोऽस्य चसदस्योरेतन्नामकस्य राजर्षेर्ग-
रिक्षितस्य गिरिक्षितगोचोत्पन्नस्य श्येतासः शुभवर्णा दशाश्वा मा मां वहंतु ।
प्रापयंतु । अहं च क्रतुभिः कर्मभी रथनियोजनादिभिर्यज्ञादिभिर्वा नु क्षिप्रं
सश्वे । गच्छेयं ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत त्ये मां मारुताश्वस्य शोणाः क्रत्वामघासो विदथस्य रातौ ।

सहस्रा मे च्यवतानो ददान आनूकमर्यो वपुषे नार्चत् ॥ ९ ॥

उत । त्ये । मा । मारुतऽश्वस्य । शोणाः । क्रत्वाऽमघासः । विदथस्य । रातौ ।

सहस्रा । मे । च्यवतानः । ददानः । आनूकं । अर्यः । वपुषे । न । आर्चत् ॥ ९ ॥

उतापि च त्ये तेऽश्वा वक्ष्यमाणा मारुताश्वस्य । मरुत्सदृशवेगाश्ववान्मरु-
ताश्वः । तदपत्यस्य विदथस्यैतन्नामकस्य राज्ञः शोणाः शोणवर्णाः क्रत्वामघासः
क्रतुना कर्मणा शीघ्रगमनादिलक्षणेन माहनीया अश्वा रातौ दाने विनियुक्ता
मां वहंतीति शेषः । किंच सहस्रा सहस्राण्यपरिमितानि धनान्यर्यः पूज्यस्य
मे । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । पूज्याय मह्यं च्यवतानश्चावयन् ददानः प्रयच्छन् स
आनूकमाभरणं च वपुषे स्वशरीरालंकारायार्चत् । प्रायच्छत् । नेति चार्थे ॥

॥ अथ दशमी ॥

उत त्ये मां ध्वन्यस्य जुष्टा लक्ष्मण्यस्य सुरुचो यतानाः ।

महा रायः संवरणस्य ऋषेर्व्रजं न गावः प्रयता अपि गमन् ॥ १० ॥

उत । त्ये । मा । ध्वन्यस्य । जुष्टाः । लक्ष्मण्यस्य । सुऽरुचः । यतानाः ।

महा । रायः । संऽवरणस्य । ऋषेः । व्रजं । न । गावः । प्रऽयताः । अपि । गमन् ॥ १० ॥

उतापि च त्ये ते वक्ष्यमाणा रायो ध्वन्यस्य ध्वन्यनामकस्य लक्ष्मण्यस्य लक्ष्म-
णपुत्रस्य राज्ञः संबन्धिनोऽश्वा मा जुष्टा मां प्राप्ताः सुरुचः शोभनदीप्रयो यताना
वहमानाय यतमानाः । रायो महा महत्त्वेन युक्ता रायः प्रयता दत्ताः सत्यः

संवरणस्य ऋषेरपिगमन् । अपिगताः । प्राप्ता मद्गृहमिति शेषः । व्रजं न गावो गोष्ठं गाव इव । यद्वा नेति चार्थे । गावश्च मम व्रजमपिगमन् । अत्रैन्द्रे सूक्ते प्रायेण मरुतो राज्ञां च दानस्तुतयः । अनु० १.२. । इत्युक्तत्वाद्वाज्ञां दानस्तुतिरविरुद्धा ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः ॥

अजातशत्रुमिति नवर्चे द्वितीयं सूक्तं प्राजापत्यस्य संवरणस्यार्धमैन्द्रं । नवमी त्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुवंतपरिभाषया जगत्यः । अजातशत्रुं नव त्रिष्टुवंतमित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अजातशत्रुमजरा स्वर्वत्यनु स्वधामिता दस्ममीयते ।

सुनोतन पचत ब्रह्मवाहसे पुरुष्टुताय प्रतरं दधातन ॥ १ ॥

अजातऽशत्रुं । अजरा । स्वऽवती । अनु । स्वधा । अमिता । दस्मं । ईयते ।

सुनोतन । पचत । ब्रह्मऽवाहसे । पुरुऽस्तुताय । प्रऽतरं । दधातन ॥ १ ॥

अजातशत्रुं । अनुत्पन्नाः शातयितारो यस्य तं । दस्मं शत्रूणामुपक्षपयितारमजराक्षीणा स्वर्वती स्वरणवत्यमितापरिमिता स्वधानं हविरन्वीयते । अनु-प्राप्नोति । तदर्थं हे ऋत्विजः सुनोतन । अभिषुणुत । पचत पुरोडाशादिकं । कस्मै । ब्रह्मवाहसे ब्रह्मणः परिवृढस्य स्तोत्रस्य वाहकाय पुरुष्टुताय बहुभिः स्तुतायेन्द्राय । प्रतरं प्रकृष्टतरं दधातन । धारयत स्वस्वोचितकर्म ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यः सोमेन जठरमपिप्रतामंदत मघवा मध्वो अंधसः ।

यदीं मृगाय हंतवे महावधः सहस्रभृष्टिमुशना वधं यमत् ॥ २ ॥

आ । यः । सोमेन । जठरं । अपिप्रत । अमंदत । मघऽवा । मध्वः । अंधसः ।

यत् । ईं । मृगाय । हंतवे । महाऽवधः । सहस्रऽभृष्टिं । उशना । वधं । यमत् ॥ २ ॥

यो मघवा सोमेन जठरं स्वकीयोदरमा सर्वतोऽपिप्रत अपूरयत् मध्वो मधुर-सस्यांधसः सोमस्य पानेनामंदत । अतृप्यत् । यद्यदेमयं मृगायैतन्नामकायासुराय हंतवे तं हंतुं महावधो महावज्रः सहस्रभृष्टिरपरिमिततेजा उशना कामयमानः शत्रुं यद्वीशनसा सह वधं वज्रं यमत् उदयच्छत् तदापिप्रत अमंदत ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो अ॒स्मै॒ घ॒ंस॒ उ॒त वा॒ य ऊ॒र्ध॒नि॒ सोमं॑ सु॒नोति॑ भ॒वति॑ द्यु॒माँ अ॒ह ।

अ॒पा॒प श॒क्रस्त॑त॒नुष्टि॑मू॒हति॑ त॒नू॒शु॒भ्रं म॒घवा॒ यः क॒वास॒खः ॥३॥

यः । अ॒स्मै॒ घ॒ंसे॒ । उ॒त॒ वा॒ । यः । ऊ॒र्ध॒नि॒ । सोमं॑ । सु॒नोति॑ । भ॒वति॑ । द्यु॒ऽमा॒न् । अ॒ह ।

अ॒प॒ऽअ॒प । श॒क्रः । त॒त॒नुष्टि॑ । ऊ॒ह॒ति॒ । त॒नू॒ऽशु॒भ्रं । म॒घ॒ऽवा॒ । यः । क॒व॒ऽस॒खः ॥३॥

यो यजमानोऽस्मा इन्द्राय घंसे । अहर्नामैतत् । गृह्यंतेऽस्मिन्नसा इति घंसः । तस्मिन् । उत वा अथवा यो यजमान ऊर्धनि । उद्धततरं भवत्युन्नद्धमिति वोधो रात्रिः । स्नेहप्रदानरसाभ्यामूधसि रात्रौ च समत्वाद्वाचिरयूध उच्यते । अहनि रात्रौ च सोमं सुनोति स भवति द्युमान् दीप्तिमान् । अहेति विनियहार्थीयः । किंच शक्रः शक्तोऽयमिन्द्रस्तनुष्टिं । ततं धर्मसंततिं नुदति वष्टि कामयते कामानिति ततनुष्टिः । तं तनूशुभ्रं । तनूः शुभ्रा शोभनीयालंकारादिभिर्यस्य तं । तादृशं स्वपोषकमयज्वानमपोहति । अपरोऽपशब्दः पूरणार्थः । मघवा धनवान्यः कवासखः कुत्सितपुरुषसहायस्तमपोहतीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्याव॑धी॒न्पि॒तरं॑ यस्य॑ मा॒तरं॑ यस्य॑ श॒क्रो भ्रा॑तरं॒ नात॑ ई॒षते॑ ।

वे॒ती॒द्वस्य॑ प्र॒यता॑ यतं॒करो॑ न किलि॒व॒षादी॑षते॒ वस्व॑ आ॒करः॑ ॥४॥

यस्य॑ । अ॒व॒धीत् । पि॒तरं॑ । यस्य॑ । मा॒तरं॑ । यस्य॑ । श॒क्रः । भ्रा॑तरं॒ । न । अ॒तः । ई॒षते॑ ।

वे॒ति॒ । इत् । ऊं॒ इति॑ । अ॒स्य॒ । प्र॒ऽय॒ता॒ । य॒तं॒ऽक॒रः॒ । न । किलि॒व॒षात् । ई॒षते॑ । व॒स्वः ।

आ॒ऽक॒रः॑ ॥४॥

शक्रो शक्तोऽयं यस्यायज्वनः पितरमवधीत् हतवान् । यस्य च मातरमवधीत् । यस्य च भ्रातरं अतोऽस्मादयज्वनः सकाशान्नेषते । न विभेति न गच्छति वा । किंत्वस्य प्रयता दत्तानि हवींषि वेतीदु । कामयत एव । अयज्वानं शिक्षयित्वा नियोजयतीत्यर्थः । यतंकरो यमनकर्ता वस्वो वसुनो धनस्याकर आभिमुख्यकर्ता यः किलिवषान्पिचादिवधयुक्तान्नेषते न चलति न विभेति वा । इन्द्रस्यास्तोतृणां हतिरिन्द्रो यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् अंतरिक्षे पौलोमान्पृथिव्यां कालकांज्यानरुन्मुखान्यतीन् सालावृकेभ्यः प्रायच्छमित्यादिश्रुतिषु प्रसिद्धा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न पंचभिर्दशभिर्विष्टारं नासुन्वता सचते पुष्यता चन ।

जिनाति वेदमुया हंति वा धुनिरा देवयुं भजति गोमति व्रजे ॥५॥

न । पंचऽभिः । दशऽभिः । वष्टि । आऽरभं । न । असुन्वता । सचते । पुष्यता । चन ।

जिनाति । वा । इत् । अमुया । हंति । वा । धुनिः । आ । देवऽयुं । भजति । गोऽमति । व्रजे ॥५॥

अयमिंद्रः पंचभिर्दशभिर्वा सहायैरारभमारंभं शत्रुहननायालंबनं न वष्टि । साहाय्यं नापेक्षत इत्यर्थः । यद्वामुमिंद्रं पंचभिर्दशभिर्वा यज्ञादन्यैरुपायैरारभमारब्धुमुद्योगं कर्तुं न वष्टि । न कामयते । असुन्वताभिषवमकुर्वता सह पुष्यता चन बंधादीनपोषयतापि न सचते । न संगच्छते । असुन्वंतमभिषवमकुर्वाणमयष्टारमपुष्णंतं च न प्राप्नोतीत्यर्थः । न केवलमप्राप्तिमात्रं किंतु जिनाति वा । वाशब्दश्चार्थः । जिनाति च । बाधते । इदिति पूरणः । हंति वामुयामुमयष्टारं धुनिः कंपकः शत्रूणां । देवयुं देवमिंद्रं कामयमानं यजमानं गोमति व्रज आभजति । योजयतीत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वित्वक्षणेः समृतौ चक्रमासजोऽसुन्वतो विषुणः सुन्वतो वृधः ।

इंद्रो विश्वस्य दमिता विभीषणो यथावशं नयति दासमार्यः ॥६॥

विऽत्वक्षणेः । संऽमृतौ । चक्रंऽआसजः । असुन्वतः । विषुणः । सुन्वतः । वृधः ।

इंद्रः । विश्वस्य । दमिता । विऽभीषणः । यथाऽवशं । नयति । दासं । आर्यः ॥६॥

समृतौ संग्रामे वित्वक्षणे विशेषेण तनूकर्ता शत्रूणां तदर्थं चक्रमासजो रथचक्रस्यासंजयितासुन्वतोऽयजमानस्य विषुणः पराङ्मुखः सुन्वतो यजमानस्य वृधो वर्धयितेन्द्रो विश्वस्य दमिता शिक्षयिता विभीषणो भयजनक आर्यः स्वामी यथावशं यथेच्छं दासं दासकर्माणं जनं नयति स्ववशं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

समीं पणेरजति भोजनं मुषे वि दाप्नुषे भजति सूनरं वसु ।

दुर्गे चन ध्रियते विश्व आ पुरु जनो यो अस्य तविषीमचुक्रुधत् ॥७॥

सं । ईं । प॒णेः । अ॒ज॒ति । भो॒ज॒नं । मु॒पे । वि । दा॒शु॒षे । भ॒ज॒ति । सू॒न॒रं । वसु ।
दुः॒ऽगे । च॒न । धि॒य॒ते । वि॒श्वः । आ । प॒रु । ज॒नः । यः । अ॒स्य । त॒वि॒षी । अ॒चु॒क्रु॒धत् ॥ ७ ॥

ईमयमिंद्रः पणेर्वणिज इव लुब्धकस्यादातुर्भोजनं धनमन्नं वा मुपे चोरयितुं समजति । सम्यक् गच्छति । गत्वा चादाय दाशुषे हविर्दाचे यजमानाय विभजति सूनरं शोभनमनुष्यं वसु धनं । अयदुर्धनमाकृष्य यष्टे प्रयच्छतीत्यर्थः । न केवलं वणिग्धनप्रदानमात्रं किंतु पुरु पुरुणि दर्गे चन दुःखेन गंतव्य आपद्यपि विश्वः सर्वोऽपि दातृजन आध्रियते । आस्थाप्यते । यो जनोऽस्येन्द्रस्य तविषी बलमचुक्रुधत् विहिताकरणादिना तस्य पणेरजतीति पूर्वशेषः । यद्वा योऽस्य तविषीमचुक्रुधत् स सर्वोऽपि जनो दुर्गे चनाध्रियत इंद्रेण ॥ चनेत्येकपदमध्येतृसंप्रदायप्राप्तं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

सं य॒ज्जनौ॑ सु॒धनौ॑ वि॒श्वश॑र्धसा॒ववे॒दि॒द्रो म॒घवा॑ गोषु॒ श्रु॒भिषु॑ ।
युजं॑ ह्य॒न्यम॑कृत प्रवे॒प॒न्युदी॑ ग॒व्यं सृ॒ज॒ते स॒त्त्व॒भि॒र्धु॒निः ॥ ८ ॥
सं । यत् । ज॒नौ । सु॒ध॒नौ । वि॒श्वऽश॑र्धसौ । अ॒वेत् । इ॒न्द्रः । म॒घऽवा॑ । गोषु॒ । श्रु॒भिषु॑ ।
युजं॑ । हि । अ॒न्यं । अ॒कृत॑ । प्र॒ऽवे॒प॒नी । उ॒त् । ईं । ग॒व्यं । सृ॒ज॒ते । स॒त्त्व॒ऽभिः । धु॒निः ॥ ८ ॥

समवेत्संजानाति यद्यदा जनौ परस्परं प्रतिबृद्धिनौ सुधनौ शोभनधनौ विश्वशर्धसौ व्याप्तबलौ बहूत्साहौ वा मघवा धनवानिंद्रो गोषु श्रुभिषु शोभनासु गोषु निमित्तभूतासु अन्यं यष्टारं युजं सहायमकृत कृतवान् प्रवेपनी शत्रूणां प्रवेपनवान् । ईमस्मै गव्यं गोसमूहमुत्सृजते सत्त्वभिर्मरुद्भिः सह धुनिर्मैधानां कंपयिता । इंद्रो यजमानमयजमानं वा यं जानाति गोनिमित्तं ज्ञात्वा यज्जने गोसमूहं प्रयच्छतीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स॒ह॒स्र॒सामा॑ग्नि॒वेशिं॑ गृ॒णी॒षे श॒चि॒म॒ग्न उप॒मां के॒तुम॒र्यः ।
तस्मा॑ आ॒पः सं॒यतः॑ पी॒प॒यंत॑ तस्मि॒न्क्ष॒त्रम॑म॒वत्त्वे॒षम॑स्तु ॥ ९ ॥
स॒ह॒स्र॒ऽसां । आ॒ग्नि॒ऽवे॒शिं । गृ॒णी॒षे । श॒चिं । अ॒ग्ने । उ॒प॒ऽमां । के॒तुं । अ॒र्यः ।
तस्मै॑ । आ॒पः । सं॒य॒तः । पी॒प॒यंत॑ । तस्मि॒न् । क्ष॒त्रं । अ॒म॑ऽवत् । त्वे॒षं । अ॒स्तु ॥ ९ ॥

अग्निवेशसुतं शचिमसंख्यातधनप्रदं । आशास्त ऋषिरंत्यर्चा प्रजापतिसुतः

सुधीः ॥ अर्योऽहं सहस्रसामपरिमितधनप्रदमाग्निवेशिमग्निवेशसुतं शचिमेतन्ना-
मकं राजर्षिं गृणीषे । गृणे । स्तौमि । हे अग्ने अंगनादिगुणविशिष्टेन्द्र । कीदृशं
तं । उपमामुपमानभूतं केतुं प्रज्ञापकं । प्रख्यातमित्यर्थः । तस्मा आपः संयतः
सम्यक् गच्छत्यः पीपयंत । प्यायंतां । तस्मिन्नाज्ञि क्षत्रं धनममवडलसहितं
वेषं दीप्तमस्त्विति ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥

यस्ते साधिष्ठ इत्यष्टचं तृतीयं सूक्तं । अंगिरोगोचः प्रभूवसुर्नाम ऋषिः ।
अंत्या पंक्तिः । पंक्त्यंतपरिभाषया शिष्टा अनुष्टुभः । इन्द्रो देवता । यस्तेऽष्टौ प्रभूव-
सुरांगिरसः पंक्त्यंतमित्यनुक्रांतं ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु
तृतीयसवन आद्यस्तृचोऽच्छावाकस्य वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं च । यस्ते सा-
धिष्ठोऽवसे पुरां भिंदुर्युवा कविः । आ० ७. ८. । इति ॥ द्वितीयतृतीययोः स्वर-
साम्नोश्चाद्यौ तृचावनुरूपौ । यस्ते साधिष्ठोऽवस इति षष्ठानुष्टुभः । आ० ८. ५. ।
इति हि सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्ते साधिष्ठोऽवस इन्द्र क्रतुष्टमा भर ।

अस्मभ्यं चर्षणीसहं सस्त्रिं वाजेषु दुष्टरं ॥ १ ॥

यः । ते । साधिष्ठः । अवसे । इन्द्र । क्रतुः । तं । आ । भर ।

अस्मभ्यं । चर्षणिऽसहं । सस्त्रिं । वाजेषु । दुष्टरं ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते तव यः साधिष्ठोऽतिशयेन साधकः क्रतुरुक्तलक्षणं कर्म प्रज्ञा वास्ति
तं क्रतुं नोऽवसेऽस्मद्रक्षणायास्मभ्यमाभर । आहर । कीदृशं तं । चर्षणीसहं सर्वेषां
मनुष्याणामभिभवितारं सस्त्रिं संज्ञातं श्रुद्धं वाजेषु संग्रामेषु दुष्टरमन्यैरनभिभाष्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदिन्द्र ते चतस्रो यच्छूर संति तिस्रः ।

यद्वा पंच क्षितीनामवस्तत्सु न आ भर ॥ २ ॥

यत् । इन्द्र । ते । चतस्रः । यत् । शूर । संति । तिस्रः ।

यत् । वा । पंच । क्षितीनां । अवः । तत् । सु । नः । आ । भर ॥ २ ॥

हे इन्द्र ते तव यत् या ऊतयश्चतस्रश्चतसृषु वर्णेषु संश्रिताः संति याश्च हे शूर
तिस्रस्त्रिषु लोकेषु वर्तमानाः । यद्वा । वाशब्दश्चार्थः । यद्याश्च पञ्च क्षितीनां पञ्चज-
नसंबन्धिन्य ऊतयः संति तत्सर्वमवो रक्षणं सु सुष्ठु नोऽस्मभ्यमाभर । आहरेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ तेऽवो वरेण्यं वृषन्तमस्य हूमहे ।

वृषजूतिर्हि जज्ञिष आभूभिर्निद्र तुर्वणिः ॥ ३ ॥

आ । ते । अवः । वरेण्यं । वृषन्ऽतमस्य । हूमहे ।

वृषऽजूतिः । हि । जज्ञिषे । आऽभूभिः । इन्द्र । तुर्वणिः ॥ ३ ॥

हे इन्द्र वृषन्तमस्य फलानां वर्षकतमस्य ते तवावो रक्षणं गमनं वा वरेण्यं
वरणीयमाहूमहे । आहूयामः । हे इन्द्र वृषजूतिर्वर्षणगमनस्तुर्वणिस्तूर्णवनिर्हिंसको
वा त्वमाभूभिः सर्वतो भवद्भिर्थाप्तिर्मरुद्भिः सहावो हि जज्ञिषे । उत्पादयसि
खलु । तेऽव आहूयाम इति । यद्वा वृषगमनः सन् अद्य यज्ञमागत्य फलं
जज्ञिषे तस्मात्तेऽवो हूमहे इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वृषा ह्यसि राधसे जज्ञिषे वृष्णि ते शवः ।

स्वक्षत्रं ते धृषन्मनः सचाहमिन्द्र पौंस्यं ॥ ४ ॥

वृषा । हि । असि । राधसे । जज्ञिषे । वृष्णि । ते । शवः ।

स्वऽक्षत्रं । ते । धृषत् । मनः । सचाऽहं । इन्द्र । पौंस्यं ॥ ४ ॥

हे इन्द्र राधसे यजमानानां समृद्धये वृषा ह्यसि । फलस्य वर्षकोऽसि खलु ।
यद्वा वृषा खल्वसि । राधसे धनार्थं जज्ञिषे । उत्पद्यसे । ते शवो बलं वृष्णि
वर्षितु । ते मनः स्वक्षत्रं स्वायत्तबलं धृषत् धर्षकं विरोधिनां । हे इन्द्र ते पौंस्यं
पुंस्त्वं सचाहं संघहंतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वं तमिन्द्र मर्त्यममित्रयन्तमद्रिवः ।

सर्वरथा शतक्रतो नि याहि शवसस्पते ॥ ५ ॥

त्वं । तं । इंद्र । मर्त्यं । अमित्रयन्तं । अद्रिऽवः ।

सर्वेऽरथा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । नि । याहि । शवसः । पते ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वं तममित्रयन्तं शत्रुत्वमाचरन्तं शत्रुं वेच्छन्तं मर्त्यं हे अद्रिवो वज्र-
वन्निद्र सर्वरथा सर्वत्र व्याप्तेन रथेन ॥ सुपां सुलुगित्याकारः ॥ हे शतक्रतो हे
शवसस्पते बलस्य पालकेन्द्र नि याहि । नितरां गच्छाभिभवितुं ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामिदृचहन्तम् जनासो वृक्तबर्हिषः ।

उयं पूर्वीषु पूर्यं हवन्ते वाजसातये ॥ ६ ॥

त्वां । इत् । वृचहन्ऽतम् । जनासः । वृक्तऽबर्हिषः ।

उयं । पूर्वीषु । पूर्यं । हवन्ते । वाजऽसातये ॥ ६ ॥

हे वृचहन्तमातिशयेन वृचाणां हन्तरिद्र त्वामिद्वामेव जनासो जना वृक्तबर्हिष
आच्छादितदर्भाः । प्रवृत्तयज्ञा इत्यर्थः । उयमुदूर्णबलं पूर्वीषु बह्वीषु प्रजासु मध्ये
पूर्यं पुरातनं संतं वाजसातये संग्रामाय हवन्ते । आह्वयन्ते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अस्माकमिन्द्र दुष्टरं पुरोयावानमाजिषु ।

सयावानं धनेधने वाजयन्तमवा रथं ॥ ७ ॥

अस्माकं । इंद्र । दुष्टरं । पुरःऽयावानं । आजिषु ।

सऽयावानं । धनेऽधने । वाजऽयन्तं । अव । रथं ॥ ७ ॥

हे इंद्र अस्माकं रथं रंहणस्वभावं वा पुत्रमवा । रक्ष । कीदृशं रथं । दुष्टरं दुःखेन
तरणीयमाजिषु संग्रामेषु पुरोयावानं पुरतो मिश्रयितारं सयावानमनुचरैः सह
गन्तारं धने धने सर्वेषु धनेषु वाजयन्तं संग्रामं धनं वेच्छन्तं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अस्माकमिन्द्रेहि नो रथमवा पुरंध्या ।

वयं शविष्ठ वार्यं दिवि श्रवो दधीमहि दिवि स्तोमं मनामहे ॥ ८ ॥

अ॒स्माकं॑ । इ॒न्द्र । आ । इ॒हि । नः । रथं॑ । अ॒व । पुरं॑ऽध्या ।

व॒यं । श॒वि॒ष्ट । वा॒यं । दि॒वि । अ॒वः । द॒धी॒म॒हि । दि॒वि । स्तोमं॑ । म॒ना॒म॒हे ॥ ८ ॥

हे इन्द्र अस्माकमस्मदीय एव सन् एहि । आगच्छ । आगत्य च पुरंध्या शोभनबुद्ध्या नोऽस्माकं रथमव । रथ । वयं च हे शविष्ठ अतिशयेन बलवन् त्वदनुग्रहाद्वार्यं वरणीयं श्रवोऽन्नं कीर्त्तिं वा दिवि द्योतमाने त्वयि दधीमहि । स्थापयामः । तथा दिवि त्वयि स्तोमं स्तोत्रं मनामहे । करवामह इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये षष्ठो वर्गः ॥

स आ गमदिति षडृचं चतुर्थं सूक्तं । आंगिरसः प्रभूवसुर्ऋषिः । तृतीया जगती शिष्टा अनुक्तत्वात् त्रिष्टुभः । इन्द्रो देवता । अनुक्रांतं च । स आ गमत् षट् तृतीया जगतीति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स आ ग॒म॒दिन्द्रो॒ यो व॒सूनां॑ चि॒केत॒दातुं॑ दाम॒नो र॒यी॒णां ।

ध॒न्व॒च॒रो न वंस॑गस्तृषा॒णश्च॑क॒मानः॑ पि॒बतु॑ दुग्ध॒मंशुं ॥ १ ॥

सः । आ । ग॒म॒त् । इ॒न्द्रः । यः । व॒सूनां॑ । चि॒केत॒त् । दा॒तुं । दा॒मनः॑ । र॒यी॒णां ।

ध॒न्वऽच॒रः । न । वंस॑गः । तृषा॒णः । च॒क॒मानः॑ । पि॒बतु॑ । दुग्धं॑ । अंशुं॑ ॥ १ ॥

स इन्द्रोऽस्मद्यज्ञं प्रत्यागमत् । आगच्छतु । यो देवो वसूनां धनानां । कर्मणि षष्ठी । वसूनि धनानि चिकेतत् जानाति प्रदातुं । स कीदृशः । दामनो दाता दानमना वा रयीणां धनानां । गमने दृष्टांतः । धन्वचरो न धनुषा सह संचरन् धानुष्क इव वंसगो वननीयगमनस्तृषाणोऽत्यंतं तृषितश्चकमानः कामयमानश्च सन् दुग्धमभिषुतमंशुं सोमं पिबतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ ते॒ ह॒नू हरि॒वः॒ श्रू॒र शि॒प्रे रु॒ह॒त्सोमो॒ न पर्व॑तस्य पृ॒ष्ठे ।

अ॒नु॒ त्वा रा॒ज॒न्व॑र्व॒तो न हि॒न्वन् गी॒र्भिर्म॑देम पुरु॒हूत॒ विश्वे ॥ २ ॥

आ । ते । ह॒नू इति॑ । हरि॒वः । श्रू॒र । शि॒प्रे इति॑ । रु॒ह॒त् । सोमः॑ । न । पर्व॑तस्य । पृ॒ष्ठे ।

अ॒नु॒ । त्वा । रा॒ज॒न् । अ॒र्व॑तः । न । हि॒न्वन् । गी॒ऽभिः । म॒दे॒म । पुरु॒हू॒त । विश्वे ॥ २ ॥

हे इन्द्र हे हरिवो हरिभ्यां तद्वन् श्रूर ते तव हनू हननसाधने । यद्यप्ययं

शिप्रावचनस्तथापि पुनः शिप्राभिधानाग्नौष्णोऽवगंतव्यः । उक्तरूपे संहते वा शिप्रे आरूहत् आरोहतु प्राप्नोतु सोमोऽस्मदन्नः । पर्वतस्य पृष्ठे न रूहत् । नारोहति । तत्र न तिष्ठतीत्यर्थः । यद्वा नशब्दः पुरस्तात्प्रयुक्तोऽप्यत्रोपमार्थः । पर्वतस्य पृष्ठ उपरिप्रदेशे सोमो न । तत्र यथा विस्रंभेण प्रसरति तद्वत् । हे राजन् राजमानेन्द्र त्वा त्वामनु त्वया सह ॥ तृतीयार्थ इत्यनोः कर्मप्रवचनीयत्वं ॥ विश्वे वयमर्वतो नाश्वानिव तृणादिभिर्गीर्भिः स्तुतिभिर्हिन्वन् हिन्वंतस्त्वां प्रीणयंतः संतो मदेम । ह्वयेम । हे पुरुहूत बहुप्रकारं बहुभिर्वाहूतेन्द्र ॥

॥ अथ तृतीया ॥

चक्रं न वृत्तं पुरुहूत वेपते मनो भिया मे अमतेरिदद्रिवः ।

रथादधि त्वा जरिता सदावृध कुविन्नु स्तोषन्मघवन्पुरुवसुः ॥३॥

चक्रं । न । वृत्तं । पुरुऽहूत । वेपते । मनः । भिया । मे । अमतेः । इत् । अद्रिऽवः ।

रथात् । अधि । त्वा । जरिता । सदाऽवृध । कुवित् । नु । स्तोषत् । मघऽवन् । पुरुऽवसुः ॥३॥

हे पुरुहूत बहुभिराहूत हे अद्रिवो वज्रवन्निन्द्र मे मनोऽमतेरिद्वारिद्यादस्तो-
तुर्वा सकाशाद्भिया भीत्या वेपते । कंपते । वृत्तं चक्रं न भूमौ वर्तमानं चक्रमिव ।
यस्मादेवं तस्माद्रथादध्युपरि स्थितं त्वा त्वां हे सदावृध सर्वदा वर्धमान हे मघ-
वन्निन्द्र जरिता स्तोता पुरुवसुरहमृषिः कुविद्बहु नु क्षिप्रं स्तोषत् । स्तोषति ।
स्तूयात् ॥ अत्र कुविच्छब्दयोगेऽप्याख्यातस्य बहुलग्रहणान्निघातः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एष यावेव जरिता त इंद्रेयर्ति वाचं बृहदाशुषाणः ।

प्र सव्येन मघवन्यंसि रायः प्र दक्षिणिह्रिवो मा वि वेनः ॥४॥

एषः । यावाऽइव । जरिता । ते । इन्द्र । इयर्ति । वाचं । बृहत् । आशुषाणः ।

प्र । सव्येन । मघऽवन् । यंसि । रायः । प्र । दक्षिणित् । हरिऽवः । मा । वि । वेनः ॥४॥

एष जरिता गरिता स्तोता यावेवाभिषवाश्मेव । स यथा रसं जनयति तद्वत्
हे इन्द्र ते तुभ्यं वाचं स्तुतिमियर्ति । प्रेरयतीत्यर्थः । बृहन्महत्प्रभूतं फलमाशुषाण
आशु संभक्ता सन् हे मघवन् सव्येन हस्तेन रायो धनानि प्रयंसि । प्रयच्छसि ।
दक्षिणिह्रिणेनापि प्रयंसीति शेषः । मा विवेनः । विगतकामं मा काशीः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृषा त्वा वृषणं वर्धतु द्यौर्वृषा वृषभ्यां वहसे हरिभ्यां ।

स नो वृषा वृषरथः सुशिप्र वृषक्रतो वृषा वज्रिभरे धाः ॥ ५ ॥

वृषा । त्वा । वृषणं । वर्धतु । द्यौः । वृषा । वृषऽभ्यां । वहसे । हरिऽभ्यां ।

सः । नः । वृषा । वृषऽरथः । सुऽशिप्र । वृषक्रतो इति वृषऽक्रतो । वृषा । वज्रिन् ।

भरे । धाः ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वा त्वां वृषा वर्षिची द्यौर्द्योतयिची स्तुतिः ॥ द्योतते दीव्यते वा स्तुत्यर्थस्येदं रूपं ॥ वृषणं कामानां वर्षकं त्वां वर्धतु । वर्धयतु । वृषा त्वं वृषभ्यां सेकृभ्यां हरिभ्यां वहसे । यज्ञं प्रत्युह्यसे । हे सुशिप्र शोभनहनो वृषक्रतो वर्षणकर्मन् हे वज्रिन् वज्रयुक्तेन्द्र स त्वं वृषा वृषरथश्च सन् नोऽस्मान् भरे संयामे भरणवति यज्ञे वा धाः । धारय ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यो रोहितौ वाजिनौ वाजिनीवान्त्रिभिः शतैः सचमानावदिष्ट ।

यूने समस्मै क्षितयो नमंतां श्रुतरथाय मरुतो दुवोया ॥ ६ ॥

यः । रोहितौ । वाजिनौ । वाजिनीऽवान् । त्रिऽभिः । शतैः । सचमानौ । अदिष्ट ।

यूने । सं । अस्मै । क्षितयः । नमंतां । श्रुतऽरथाय । मरुतः । दुवःऽया ॥ ६ ॥

इयं श्रुतरथस्य राज्ञो दानस्तुतिः । यो राजा वाजिनीवानन्नवान् श्रुतरथो रोहितौ रोहितवर्णौ वाजिनौ वेजनवंतावश्चौ त्रिभिः शतैर्गवां धनानां वा उक्तसंख्याभिः सचमानौ संगच्छमानावदिष्ट ॥ ददातेर्दिशते वा लुङीदं रूपं ॥ यूने सर्वत्र मिश्रयिचे नित्यतरुणाय वास्मै श्रुतरथाय क्षितयः सर्वा प्रजा दुवोया ॥ तृतीयैकवचनस्य याजादेशः ॥ परिचर्यया संनमंतां । प्रणता भवंतु । सेवंता-मित्यर्थः । हे मरुत इतीन्द्रसहायभूतानां मरुतां संवोधनं ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥

सं भानुनेति पंचर्चं पंचमं सूक्तमचेरार्धं त्रैष्टुभमैन्द्रं । सं भानुना पंचाचिरित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सं भानुना यतते सूर्यस्याजुहानो घृतपृष्ठः स्वंचाः ।

तस्मा अमृध्रा उषसो व्युच्छान्य इंद्राय सुनवामेत्याह ॥ १ ॥

सं । भानुना । यतते । सूर्यस्य । आऽजुहानः । घृतऽपृष्ठः । सुऽअंचाः ।

तस्मै । अमृध्राः । उषसः । वि । उच्छान् । यः । इंद्राय । सुनवाम । इति । आह ॥ १ ॥

सूर्यस्य भानुना तेजसा सहाजुहानः सर्वत्र हूयमानः ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ घृतपृष्ठः प्रदीपज्वालो घृतयुक्तपृष्ठप्रदेशो वा स्वंचाः स्वंचनोऽग्निः संयतते । सम्यक् प्रयत्नं करोति । उदयकाले ह्यग्नयः प्रज्वाल्यन्ते । तस्मात्कारणाद्यो यजमान इंद्राय सुनवामेत्याह ब्रूतेऽध्वर्युं प्रति तस्मै यजमानायामृध्रा अहिंसिता उषसो व्युच्छान् । व्युच्छंतु । उदयकालेऽग्निः प्रज्वालितस्तस्मात्सोमयागं कुर्म इति यो ब्रूते तस्य सुदिनानि भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

समिद्धाग्निर्वनवत्स्तीर्णवर्हिर्युक्तावा सुतसोमो जराते ।

ग्रावाणो यस्येषिरं वदंत्ययदध्वर्युर्हविषाव सिंधुं ॥ २ ॥

समिद्धऽअग्निः । वनवत् । स्तीर्णऽवर्हिः । युक्तऽग्रावा । सुतऽसोमः । जराते ।

ग्रावाणः । यस्य । इषिरं । वदति । अयत् । अध्वर्युः । हविषा । अव । सिंधुं ॥ २ ॥

समिद्धाग्निर्दीप्ताग्निः स्तीर्णवर्हिः प्रस्तृतदर्भोऽयं यजमानो वनवत् । संभजते । युक्तावा नियुक्ताभिषवपाषाणः सुतसोमोऽभिषुतसोमो जराते । जरति । स्तौति । यस्याध्वर्योर्ग्रावाणोऽभिषवसाधना इषिरमेषणीयं गमनशीलं वा शब्दं वदन्ति सोऽध्वर्युर्हविषा सहावायत् सिंधुं । पन्नेजनीरवगच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वधूरियं पतिमिच्छंत्येति य ईं वहति महिषीमिषिरां ।

आस्य अवस्याद्रथ आ च घोषात्पुरु सहस्रा परि वर्तयाते ॥ ३ ॥

वधूः । इयं । पति । इच्छन्ती । एति । यः । ईं । वहति । महिषी । इषिरां ।

आ । अस्य । अवस्यात् । रथः । आ । च । घोषात् । पुरु । सहस्रा । परि । वर्तयाते ॥ ३ ॥

इयं वधूरिंद्रस्य पत्नी पतिमिच्छंती स्वप्रियं यज्ञगमनाय प्रवृत्तमिच्छंत्येति । अनुगच्छति । य इंद्र ईमेनां महिषीं वहते वहतीपिरां गमनवतीं अस्येन्द्रस्य रथ आ अर्वागस्मदभिमुखं श्रवस्यात् । अन्नमिच्छति । आ च घोषात् । आघुष्यति । शब्दयति । पुर्वत्यधिकं सहस्रा सहस्राणि धनानि परि परितो वर्तयाते । वर्तयति । प्रापयति । श्रवस्यादा च घुष्यादिति वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न स राजा व्यथते यस्मिन्निंद्रस्तीव्रं सोमं पिबति गोसखायं ।

आ सत्वनैरजति हंति वृचं क्षेति क्षितीः सुभगो नाम पुष्यन् ॥४॥

न । सः । राजा । व्यथते । यस्मिन् । इंद्रः । तीव्रं । सोमं । पिबति । गोऽसखायं ।

आ । सत्वनैः । अजति । हंति । वृचं । क्षेति । क्षितीः । सुऽभगः । नाम । पुष्यन् ॥४॥

स राजा न व्यथते । व्यथितो न भवति । यस्मिन्नाजनि तदीये यज्ञ इंद्रस्तीव्रं मदजनकं सोमं पिबति गोसखायं । विकारे प्रकृतिशब्दः । क्षीरादिमिश्रणवंतं । स राजा सत्वनैः सत्वभिरनुचरैरा सर्वतोऽजति । गच्छति । हंति च वृचं पापं वैरिणं वा । क्षेति गच्छति क्षितीः प्रजाः । अथवा क्षितीर्निवासान्निवसते । सुभगः शोभनसुखो नाम नामकं धनमिंद्रस्य स्तोत्रं वा पुष्यन् पोषयन् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पुष्यात्क्षेमे अभि योगे भवात्युभे वृत्तौ संयती सं जयाति ।

प्रियः सूर्ये प्रियो अग्रा भवाति य इन्द्राय सुतसोमो ददाशत् ॥५॥

पुष्यात् । क्षेमे । अभि । योगे । भवाति । उभे इति । वृत्तौ । संयती इति संऽयती । सं । जयाति ।

प्रियः । सूर्ये । प्रियः । अग्रा । भवाति । यः । इन्द्राय । सुतऽसोमः । ददाशत् ॥५॥

पुष्यात् पोषयेद्बन्धादीन् । क्षेमे प्राप्तस्य धनस्य रक्षणे योगेऽलब्धस्य प्राप्तौ चाभिभवाति । भवति । अभीत्यनर्थको धात्वर्थानुवादी वा । प्रभुर्भवतीत्यर्थः । तथोभे वृत्तौ वर्तमाने संयती नियते अहोरात्रे सं जयाति । सम्यक् जयति । ते सुखकरे स्यातामित्यर्थः । किंच स प्रियो भवति सूर्ये तथाग्राग्नौ प्रियो भवति य इन्द्राय सुतसोमो ददाशत् सोमं ददाति ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेऽष्टमो वर्गः ॥

उरोष्ट इति पंचर्चं षष्ठं सूक्तमचेरार्षमानुष्टुभमैंद्रं । उरोरानुष्टुभमित्यनुक्रांतं ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उ॒रोष्ट॑ इ॒न्द्र रा॒धसो॑ वि॒भी रा॒तिः श॑त॒क्रतो॑ ।

अ॒धा नो॑ वि॒श्वच॑र्षणे॒ द्युम्ना॑ सु॒क्षत्र॑ म॒हय ॥ १ ॥

उ॒रोः । ते । इ॒न्द्र । रा॒धसः । वि॒ऽभी । रा॒तिः । श॑त॒क्रतो॑ इति शतऽक्रतो ।

अ॒ध । नः । वि॒श्वऽच॑र्षणे । द्यु॒म्ना । सु॒क्षत्र॑ । म॒हय ॥ १ ॥

हे इन्द्र शतक्रतो बहुकर्मन् ते तवोरोः प्रभूतस्य राधसो धनस्य रातिर्दानं विभी महती । अधातः कारणात् नोऽस्मभ्यं हे विश्वचर्षणे सर्वस्य द्रष्टः सुक्षत्र शोभनधनेन्द्र । क्षत्रमिति धननाम । द्युम्ना द्युम्नानि धनानि महय । प्रयच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यदी॑मि॒न्द्र अ॒वाय्य॑मिषं श॒विष्ठ॑ द॒धिषे॑ ।

प॒प्रथे॑ दी॒र्घश्रु॑त्तमं हिर॑ण्यवर्णं दु॒ष्टरं॑ ॥ २ ॥

यत् । ई॒ । इ॒न्द्र । अ॒वाय्यं॑ । इ॒षं । श॒विष्ठ॑ । द॒धिषे॑ ।

प॒प्रथे॑ । दी॒र्घश्रु॑त्तमं । हिर॑ण्यऽवर्णं । दु॒ष्टरं॑ ॥ २ ॥

हे इन्द्र शविष्ठ अतिशयेन बलवन् यदिषमन्नं अवाय्यं अवणीयमी सर्वतो दधिषे धारयसि ददासि वा ॥ इषशब्दो नपुंसकलिङ्गोऽप्यस्ति ॥ हे हिरण्यवर्णेन्द्र तदन्नं पप्रथे । प्रथते । कथं । दीर्घश्रुत्तममतिदूरश्रवणीयतमं । सर्वत्र कीर्त्यमित्यर्थः । दुष्टरमनमिभाव्यमुक्तलक्षणं प्रथते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

शु॒ष्मासो॑ ये ते॒ अ॒द्रि॒वो मे॒हना॑ के॒तसा॑पः ।

उ॒भा दे॒वाव॑भि॒ष्टये॑ दि॒वश्च॑ ग॒मश्च॑ रा॒जथः॑ ॥ ३ ॥

शु॒ष्मासः॑ । ये । ते । अ॒द्रिऽवः॑ । मे॒हना॑ । के॒तऽसा॑पः ।

उ॒भा । दे॒वौ । अ॒भि॒ष्टये॑ । दि॒वः । च॒ । ग॒मः । च॒ । रा॒ज॒थः॑ ॥ ३ ॥

हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र ते त्वदीया ये शुष्मासो बलभूता मरुतः संति । कीदृ-

शास्ते । मेहना मंहनीयाः केतसापः प्रज्ञापकं कर्मातरिद्यं वा स्पृशंतः । उभौ देवौ
त्वं च मरुत्समूहश्चेत्युभौ युवां दिवश्च द्युलोकात् गमश्च भूमेः सकाशादभिष्टयेऽभितो
गमनाय राजयः । ईशाये ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उतो नो अस्य कस्य चिदक्षस्य तव वृत्रहन् ।

अस्मभ्यं नृमणमा भरास्मभ्यं नृमणस्यसे ॥ ४ ॥

उतो इति । नः । अस्य । कस्य । चित् । दक्षस्य । तव । वृत्रहन् ।

अस्मभ्यं । नृमणं । आ । भर । अस्मभ्यं । नृमनस्यसे ॥ ४ ॥

उतापि च हे वृत्रहन्निद्र नोऽस्मभ्यं कस्य चिदनिर्देश्यस्य दक्षस्य प्रवृद्धस्य
दातुर्वास्य तव स्वभूतेभ्योऽस्मभ्यं । पुनः श्रुतिरादरार्था । नृमणं नृमणं धनमाभर ।
आहर । हे इन्द्र यतस्त्वमस्मभ्यं नृमणस्यसे धनमिच्छसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू त आभिरभिष्टिभिस्तव शर्मञ्छतक्रतो ।

इन्द्र स्याम सुगोपाः शूर स्याम सुगोपाः ॥ ५ ॥

नू । ते । आभिः । अभिष्टिभिः । तव । शर्मन् । शतक्रतो इति शतऽक्रतो ।

इन्द्र । स्याम । सुगोपाः । शूर । स्याम । सुगोपाः ॥ ५ ॥

हे शतक्रतो इन्द्र ते तवाभिरभिष्टिभिरभिगमनैर्नु शीघ्रं समृद्धा भवेमेति शेषः
हे इन्द्र तव शर्मन् शर्मणि सुखे सति सुगोपाः स्याम । भवेम । हे शूर तव
शर्मणि सुगोपाः शोभनरक्षणाः स्याम । भवेम । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥

यदिन्द्र चिचेति पंचर्चं सप्तमं सूक्तमचेरार्धमैन्द्रं । अंत्या पंक्तिः शिष्टाः पंक्त्यंत-
परिभाषयानुष्टुभः । यदिन्द्र पंक्त्यंतमित्यनुक्रमणिका ॥ आभिप्रविकेषूक्त्येषु तृती-
यसवन आद्यस्तृचोऽच्छावाकस्य वैकल्पिकः स्तोत्रियः । सूत्रितं च । यदिन्द्र चित्र
मेहना यस्ते साधिष्ठोऽवसे । आ० ९. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यदि॑द्र चि॒त्र मे॒हनास्ति॒ त्वादा॑तमद्रि॒वः ।

राध॒स्तन्नो॑ वि॒द्वस॒ उभया॑ह॒स्त्या भर॑ ॥ १ ॥

यत् । इ॒न्द्र । चि॒त्र । मे॒हना॑ । अ॒स्ति । त्वाऽदा॑तं । अ॒द्रिऽवः॑ ।

राधः । तत् । नः । वि॒द्वसो॒ इति॑ वि॒दत्ऽव॒सो । उ॒भया॑ह॒स्ति । आ । भर॑ ॥ १ ॥

हे इन्द्र हे चित्र चायनीय हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र यन्मेहना मंहनीयं त्वादातं त्वया दातव्यं राधो धनमस्ति तद्वनं हे विद्वसो लब्धधनेन्द्र नोऽस्मभ्यमुभया-
हस्त्युभाभ्यां हस्ताभ्यामाभर । आहर । अत्र यदिद्र चित्र चायनीय मंहनीयं
धनमस्तीत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं । नि० ४. ४. ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यन्मन्य॑से वरे॒ण्यमि॑न्द्र द्यु॒क्षं तदा॑ भर ।

वि॒द्याम॒ तस्य॑ ते व॒यमकू॑पारस्य दा॒वने॑ ॥ २ ॥

यत् । मन्य॑से । वरे॒ण्यं । इ॒न्द्र । द्यु॒क्षं । तत् । आ । भर॑ ।

वि॒द्याम॑ । तस्य॑ । ते । व॒यं । अ॒कूपार॑स्य । दा॒वने॑ ॥ २ ॥

हे इन्द्र यत् द्युक्षमन्नं वरेण्यं वरणीयं मन्यसे तत् द्युक्षमाभरास्मभ्यं । ते तव
संबन्धिना वयं तस्य तादृशस्योक्तलक्षणस्याकूपारस्य । अकुत्सितो पारोऽतो यस्य
तादृशस्यान्नस्य दावने दाने विद्याम । स्याम ॥

वाजपेयेऽतिरिक्तोक्त्ये यत्ते दित्स्वेषा । सूचितं च । यत्ते दित्सु प्रराध्यं
त्वामिच्छवसस्पते । आ० ९. ९. । इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

यत्ते॑ दित्सु प्र॒राध्यं॒ मनो॑ अ॒स्ति श्रु॑तं बृ॒हत् ।

तेन॑ ह॒ळ्हा चि॑दद्रि॒व आ॒ वाजं॑ दर्षि सा॒तये॑ ॥ ३ ॥

यत् । ते । दित्सु॑ । प्र॒राध्यं॑ । मनः॑ । अ॒स्ति । श्रु॑तं । बृ॒हत् ।

तेन॑ । ह॒ळ्हा । चि॒त् । अ॒द्रिऽवः॑ । आ । वाजं॑ । दर्षि॑ । सा॒तये॑ ॥ ३ ॥

हे इन्द्र ते तव यदित्सु दानेषु प्रराध्यं प्रकर्षेण स्तुत्यं श्रुतं विश्रुतं बृहन्महन्म-

नोऽस्ति तेन मनसा हे अद्रिवो वज्रवन्निद्र दृच्छा चिद्दृढमपि वाजमन्त्रमादर्षि ।
आदरयसि सातयेऽस्मत्संभजनाय लाभाय वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मंहिष्ठं वो मघोनां राजानं चर्षणीनां ।

इन्द्रमुप प्रशस्तये पूर्वीभिर्जुजुषे गिरः ॥४॥

मंहिष्ठं । वः । मघोनां । राजानं । चर्षणीनां ।

इंद्रं । उप । प्रशस्तये । पूर्वीभिः । जुजुषे । गिरः ॥४॥

मघोनां हविलक्ष्णधनवतां वो युष्माकं मंहिष्ठमतिशयेन पूज्यं चर्षणीनां
मनुष्याणां राजानमिन्द्रमुपोपेत्य प्रशस्तये प्रशंसितुं पूर्वीभिः पुरातनीभिर्वा-
ग्भिर्गिरः स्तोतारो जुजुषे । सेवन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्मा इत्काव्यं वच उक्थमिन्द्राय शंस्यं ।

तस्मा उ ब्रह्मवाहसे गिरो वर्धन्त्यत्रयो गिरः श्रुभन्त्यत्रयः ॥५॥

अस्मै । इत् । काव्यं । वचः । उक्थं । इन्द्राय । शंस्यं ।

तस्मै । उं इति । ब्रह्मऽवाहसे । गिरः । वर्धन्ति । अत्रयः । गिरः । श्रुभन्ति । अत्रयः ॥५॥

अस्मा इदस्मा एवेन्द्राय काव्यं कवेः स्तोतुः संबन्धि । यद्वा कु शब्दे । शब्दनीयं
वचो वायूपमुक्थं शस्त्रं शंस्यं शंसनीयं । यस्मादेवं तस्मात्तस्मा उ तस्मा इन्द्रायैव
ब्रह्मवाहसे परिवृढस्य स्तोत्रस्य वाहकाय गिरः स्तुतीरत्रयोऽत्रिगोत्रा वर्धन्ति ।
वर्धयन्ति । अत्रयो गिरः श्रुभन्ति । दीपयन्ति । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥

आ याह्यद्रिभिरिति नवर्चमष्टमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । आ याहि नव
चुष्णिगाद्यन्तानुष्टुप् मध्ये च सा सौरी तदादीतिहासः स्तुतिकर्मत्वादत्रिरेव देव इति ।
कृत्स्नस्य ऋषिश्चान्यस्मादिति परिभाषयात्रिर्ऋषिः । आद्यास्तिस्र उष्णिहः पंच-
मीनवम्यावनुष्टुभौ शिष्टाश्चतस्रस्त्रिष्टुभः । अत्रेः स्तूयमानत्वात् षष्ठ्याद्या अत्रिदे-
वताका अत्र्यार्षेयाश्च पंचमी सूर्यदेवत्या शिष्टा ऐंद्र्यः ॥ दशरात्रे तृतीयेऽहनि

प्रउगशस्त्र आद्यस्तृच ऐंद्रः पंचमः । सूचितं च । आ याह्यद्रिभिः सुतं सजूर्विश्वे-
भिर्देवेभिः । आ० ७. १०. । इति ॥ महाव्रतेऽप्यौष्णिहतृचाशीतावयं तृचः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ याह्यद्रिभिः सुतं सोमं सोमपते पिब ।

वृषन्निद्र वृषभिर्वृचहंतम ॥ १ ॥

आ । याहि । अद्रिऽभिः । सुतं । सोमं । सोमऽपते । पिब ।

वृषन् । इंद्र । वृषऽभिः । वृचहन्ऽतम ॥ १ ॥

हे इंद्र आयाहि । अस्मद्यज्ञमागच्छ । आगत्य च हे सोमपते सोमस्य स्वा-
मिन्निद्र अद्रिभिर्यावभिः सुतमभिषुतं सोमं पिब । हे वृषन् फलस्य वर्षयितवृ-
चहंतमातिशयेन शत्रूणां हंतृतम वृषभिर्वर्षकैर्मरुद्भिः सहायाहि पिब च ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वृषा यावा वृषा मदो वृषा सोमो अयं सुतः ।

वृषन्निद्र वृषभिर्वृचहंतम ॥ २ ॥

वृषा । यावा । वृषा । मदः । वृषा । सोमः । अयं । सुतः ।

वृषन् । इंद्र । वृषऽभिः । वृचहन्ऽतम ॥ २ ॥

यावाभिषवसाधनः पाषाणो वृषा वर्षकः सोमरसस्य फलस्य वा । मदः
सोमपानेन जनितो वृषा वर्षकः । अयं सुतोऽभिषुतः सोमो वृषा । तं सोमं
वृषभिः सह पिब ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वृषा त्वा वृषणं हुवे वज्रिन् चित्राभिरूतिभिः ।

वृषन्निद्र वृषभिर्वृचहंतम ॥ ३ ॥

वृषा । त्वा । वृषणं । हुवे । वज्रिन् । चित्राभिः । ऊतिऽभिः ।

वृषन् । इंद्र । वृषऽभिः । वृचहन्ऽतम ॥ ३ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र वृषा सोमरसस्य सेक्ताहं वृषणं त्वां हुवे । आह्वयामि ।
किमर्थं । चित्राभिश्चायनीयाभिरूतिभी रक्षाभिर्निमित्तभूताभिः । शिष्टं गतं ॥

ऋजीषी वजीत्येषा ब्राह्मणाच्छंसिनः शस्त्रयाज्या । ऋजीषी वजी वृषभस्तुरापाकृति याज्या । आ० ५. १६. । इति हि सूचितं ॥

॥ सैषा चतुर्थी ॥

ऋजीषी वजी वृषभस्तुरापाट्शुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।

युक्ता हरिभ्यामुप यासद्वाङ्माध्यंदिने सर्वने मत्सदिन्द्रः ॥४॥

ऋजीषी । वजी । वृषभः । तुरापाट् । शुष्मी । राजा । वृत्रहा । सोमपावा ।

युक्ता । हरिभ्याम् । उप । यासत् । अर्वाङ् । माध्यंदिने । सर्वने । मत्सत् । इन्द्रः ॥४॥

ऋजीषी । सवनद्वयेऽभिषुतस्य गतसारस्य सोमरसस्य तृतीयसवन आप्यायाभिषुतो योऽस्ति स ऋजीषः सोमः । सोऽस्यास्तीत्यृजीषी । वजी वज्रवान् वृषभो वर्षिता तुरापाट् तुराणां त्वरमाणानां शत्रूणां सोढा शुष्मी बलवान् राजेश्वरः सर्वस्य वृत्रहा वृत्रस्य हन्ता सोमपावा सोमरसस्य पाता एवं महानुभाव इन्द्रो हरिभ्यां युक्ता रथं योजयित्वोपयासत् । उपगच्छतु । अर्वागस्सदभिमुखमागच्छतु । माध्यंदिने सवने मत्सत् । माद्यतु सोमेनेन्द्रः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यत्त्वां सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अक्षेत्रविद्यथा मुग्धो भुवनान्यदीधयुः ॥५॥

यत् । त्वा । सूर्य । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।

अक्षेत्रऽवित् । यथा । मुग्धः । भुवनानि । अदीधयुः ॥५॥

इदमादिचतुर्भिर्मन्त्रैरचीणां कर्म कीर्त्यते । हे सूर्य प्रेरक देव त्वा त्वां यद्यदासुरोऽसुरस्य प्राणापहर्तुरसुर्यो वा पुत्रः स्वर्भानुः स्वर्भानुसंज्ञकस्तमसा मायानिर्मितेनाविध्यत् । आवृणोदित्यर्थः । तदा भुवनानि सर्वाण्यदीधयुः । दृश्यन्ते । यथा तत्रत्यः सर्वो जनोऽक्षेत्रवित् स्वस्वस्थानमजानन् मुग्धो मूढो भवति तथा ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीय एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स्वर्भानोरध यद्विद्र माया अवो दिवो वर्तमाना अवाहन् ।

गूळ्हं सूर्यं तमसापव्रतेन तुरीयेण ब्रह्मणाविन्दन्विः ॥६॥

स्वःऽभानोः । अध । यत् । इन्द्र । मायाः । अवः । दिवः । वर्तमानाः । अवऽअहन् ।
गूळ्हं । सूर्ये । तमसा । अपऽव्रतेन । तुरीयेण । ब्रह्मणा । अविन्दत् । अत्रिः ॥ ६ ॥

अथाथ जगन्मौढ्यानंतरं स्वभानोरसुरस्य यत् या मायाः संति । कीदृश्यस्ताः ।
दिवो द्योतमानादादित्यादवोऽवस्ताद्वर्तमानाः । तदुपरितिरोधानासामर्थ्यादिति
भावः । हे इन्द्र ताः सर्वा अवाहन् । अवहंसि । अथात्रेव परोक्षवादः । तमसां-
धकारेणापव्रतेनापगतकर्मणा गूळ्हं सूर्ये । अंधकारस्यावरणरूपत्वादपव्रतत्वं ।
तथाविधं तुरीयेण ब्रह्मणा ग्राव्णो ब्रह्मेत्यनेनाचिरविन्दत् । लब्धवान् आवर-
णापगमोपायं निवारणं श्रुद्धं वा सूर्यमिति । पूर्वमंत्रापेक्षयास्य तुरीयत्वं । एकैकं
मायांशमेकैकेन मंत्रेणापनोद्य चतुर्थेन मंत्रेण निलीनं तमोऽप्यनुदददित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा मामिमं तव संतमत्र इरस्या दुग्धो भियसा नि गारीत् ।

त्वं मित्रो असि सत्यराधास्तौ मेहावतं वरुणश्च राजा ॥ ७ ॥

मा । मां । इमं । तव । संतं । अत्रे । इरस्या । दुग्धः । भियसा । नि । गारीत् ।

त्वं । मित्रः । असि । सत्यऽराधाः । तौ । मा । इह । अवतं । वरुणः । च । राजा ॥ ७ ॥

इदं सूर्यवाक्यं । हे अत्रे मामिममीहगवस्थं मां तव संतं तव स्वभूतमिर-
स्यान्नेच्छया दुग्धो द्रोघासुरो भियसा भयजनकेन तमसांधकारेण मा निगारीत् ।
मा गिरतु । किंच हे मित्र त्वं मित्रोऽसि । प्रमीतेः सकाशात्ताता भवसि । सत्य-
राधाः सत्यधनश्च । तौ राजा वरुणश्च त्वं च तौ युवां मा मामिहावतं । रक्षतं ।
यद्वाचिरेव मित्र उच्यते । वरुणश्च युवां ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ग्राव्णो ब्रह्मा युयुजानः सपर्यन् कीरिणा देवान्ममसोपशिक्षन् ।

अत्रिः सूर्यस्य दिवि चक्षुराधात्स्वभानोरप माया अघुक्षत् ॥ ८ ॥

ग्राव्णः । ब्रह्मा । युयुजानः । सपर्यन् । कीरिणा । देवान् । नमसा । उपऽशिक्षन् ।

अत्रिः । सूर्यस्य । दिवि । चक्षुः । आ । अधात् । स्वःऽभानोः । अप । मायाः । अघुक्षत् ॥ ८ ॥

ब्रह्मा ब्राह्मणोऽत्रिर्मामिहावतमित्युपशिक्षन् ग्राव्णोऽभिषवसाधनाय युयु-

जानो युञ्जन् । इन्द्रार्थं सोममभिषुण्वन्नित्यर्थः । तथा कीरिणा । कीर्यते विक्षिप्यत इति कीरि स्तोत्रं । तेन देवान् सपर्यन् पूजयन्नमसा मन्त्रैः साधनैः सूर्यस्य सर्व-
प्रेरकस्य चक्षुः सर्वस्य व्यापकं मंडलं दिव्यंतरिक्षा आधात् । निस्तमस्कं कृतवा-
नित्यर्थः । तदेव स्पष्टयति । स्वर्भानोरेतन्नामकस्यासुरस्य मायाः । स्वाश्रयमया
मोहयन्ती परांस्तथा कुर्वती मायेत्युच्यते । तादृशीर्मायाः । तुरीयेण ब्रह्मणेत्युक्तं ।
तदेतदुक्तं यत्तुरीयं ब्रह्म । तेनात्रिसहाय इन्द्रोऽपाघुक्षत् । अपजुगोप । न्यवारय-
दित्यर्थः । अथवा तृतीयपाद एवं व्याख्येयः । सूर्यस्य दिवि पूर्वमावृते प्रकाशे
तदपनोद्य स्वकीयं चक्षुराधात् । निवारणं तेजःसंस्त्यायं दृष्टवानित्यर्थः । स्वर्भानु-
मायया सूर्यस्यावृतिर्हारिद्रविके समाम्नाता । स्वर्भानुश्चासुरः सूर्यं तमसावि-
ध्यत्तस्मै देवाः प्रायश्चित्तमैच्छन् तस्य यत्प्रथमं तमोऽपाघ्नन् सा कृष्णाविरभवत्
यद्वितीयं सा फाल्गुनी यत्तृतीयं सा वलक्षी यदध्यस्यादपाकृतन्नित्यादि ॥

॥ अथ नवमी ॥

यं वै सूर्यं स्वर्भानुस्तमसाविध्यदासुरः ।

अत्रयस्तमन्वविन्दन्नह्यन्ये अशक्नुवन् ॥ ९ ॥

यं । वै । सूर्यं । स्वःऽभानुः । तमसा । अविध्यत् । आसुरः ।

अत्रयः । तं । अनु । अविन्दन् । नहि । अन्ये । अशक्नुवन् ॥ ९ ॥

अत्रिकृतं सामर्थ्यमनुवदति यं वै सूर्यमिति । निगतव्याख्यैषा । अत्रयस्तं
सूर्यमन्वविन्दन् । इन्द्रार्थं सोमयागदेवतास्तुतिनमस्कारैरनुक्रमेणेषदीषत्तमो विरुध्य
लब्धवन्त इत्यर्थः । अन्ये नह्यशक्नुवन् । न लब्धवन्तः खलु ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः ॥

को नु वामिति विंशत्युचं नवमं सूक्तं भौमस्याचेरार्धं । षोडशीसप्तदश्याव-
तिजगत्यौ विंशयेकपदा विराट् शिष्टाः सप्तदश त्रिष्टुभः । विश्वे देवा देवता ।
तथा चानुक्रांतं । को नु विंशतिवैश्वदेवं वै तत् षोडश्याद्यतिजगत्यावन्त्यैकपदेति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

को नु वां मित्रावरुणावृतायन्द्दिवो वां महः पार्थिवस्य वा दे ।

ऋतस्य वा सदसि चासीथां नो यज्ञायते वा पशुषो न वाजान् ॥ १ ॥

कः । नु । वां । मि॒त्रा॒व॒रु॒णौ । ऋ॒त॒ऽय॒न् । दि॒वः । वा । म॒हः । पा॒रि॒व॒स्य । वा । दे ।
 ऋ॒त॒स्य । वा । स॒द॒सि । चा॒सी॒थां । नः । य॒ज्ञ॒ऽय॒ते । वा । प॒शु॒ऽसः । न । वा॒जा॒न् ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणौ देवौ वां युवां को नु कः खलु यजमान ऋतायन्यज्ञमिच्छन् शक्नुयादिति शेषः । तस्मात्कृतं मयैव । दिवः सदसि द्युलोकसंवन्धिनि स्थाने महो महतः पारिवस्य सदस्युतस्योत्पादकस्यांतरिक्षस्य सदसि । तद्वेतुवांताच्छब्दं । त्रिषु स्थानेषु नोऽस्मान् चासीथां । रक्षतं । वाशब्दश्चार्थः । किंच यज्ञायते दे वा हविर्दाने च मह्यं पशुषो न वाजान् पशुषु सीदतो वाजानन्तानि क्षीरदध्यादीनीव । तानि यथा प्रयच्छथः तद्वदवतमिति । यद्वा नशब्दश्चार्थः । पशुषः पशून्वाजांश्च दत्तमित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ते नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो अ॒र्य॒मायुरि॑न्द्रं ऋ॒भु॒क्षा म॒रुतो॑ जुषंत ।
 नमो॑भिर्वा॒ ये दध॑ते सुवृ॒क्तिं स्तोमं॑ रु॒द्राय॑ मी॒ळ॒हुषे॑ स॒जोषाः॑ ॥ २ ॥
 ते । नः । मि॒त्रः । वरु॑णः । अ॒र्य॒मा । आ॒युः । इ॒न्द्रः । ऋ॒भु॒क्षाः । म॒रुतः॑ । जुष॑न्त ।
 नमः॑ऽभिः । वा । ये । दध॑ते । सु॒ऽवृ॒क्तिं । स्तोमं॑ । रु॒द्राय॑ । मी॒ळ॒हुषे॑ । स॒ऽजोषाः॑ ॥ २ ॥

ते मित्रादयो देवा नोऽस्माकं सुवृक्तिं स्तोमं शोभनपापादिवर्जनवत्स्तोत्रं नमोभिर्वा हविर्भिश्च जुषन्त । सेवन्तां । ये दधते धारयन्त्युक्तलक्षणं स्तोत्रं । देवा द्विविधाः स्तोत्रभाजो हविर्भाजश्च । अत्र स्तोत्रभाज उच्यन्ते । आयुः सततगतिर्वायुरुच्यते । अथ मरुत एव वियुज्य विशेष्यन्ते । रुद्राय मीळहुषे ॥ तृतीयार्थे चतुर्थी ॥ रुद्रेण सह सजोषाः सजोषसः सह प्रीयमाणाः । तेषां पुत्रत्वादिति भावः । केचन रुद्राय सजोषा इत्येतन्मित्रादिसर्वदेवताविशेषणमिति कथयन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वां॑ ये॒ष्टा॒श्विना॑ हु॒व॒ध्वै वा॒त॒स्य॑ प॒त्न॒न् रथ्य॑स्य पु॒ष्टौ ।
 उ॒त वा॑ दि॒वो अ॒सुरा॑य॒ मन्म॑ प्रा॒धाँसी॒व॒ यज्य॑वे भ॒र॒ध्वं ॥ ३ ॥
 आ । वां । ये॒ष्टा । अ॒श्विना॑ । हु॒व॒ध्वै । वा॒त॒स्य । प॒त्न॒न् । रथ्य॑स्य । पु॒ष्टौ ।
 उ॒त । वा । दि॒वः । अ॒सुरा॑य । मन्म॑ । प्र । अ॒धाँसि॑ऽइ॒व । यज्य॑वे । भ॒र॒ध्वं ॥ ३ ॥

अनयाश्विनौ रुद्रश्चोच्यन्ते । हे अश्विनाश्विनौ येषां कामानां यंतृतमौ वां

युवां वातस्य पत्नम् । धर्मसाम्याद्धर्मग्रहणं । वायुसमानगतेरश्वस्य गमने प्राप्नो
रथस्य रथस्य पुष्टौ च निमित्ते सति हुवथ्यै । हुवे । आह्वयामि । आह्वातुं प्रभ-
वामि । अथवा वायुवद्युवयोः शीघ्रगमनसाधनरथस्य पोषे च निमित्ते सति ।
उत वा किंचेत्यर्थः । दिवो द्योतमानाय ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ असुराय प्राणापहर्च-
रुदाय । यद्वा द्युलोकसंबन्धिनेऽसुराय प्राणदात्रे सूर्याय वायवे वा यज्यवे याग-
साधकाय मन्म मननीयं स्तोत्रं प्रभरध्वं । संपादयत हे ऋत्विजः । अंधांसी-
वान्नानि हविलक्षणाणि हवीषि स्तोत्रं चेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र स॒क्ष॒णो दि॒व्यः क॒ण्व॑होता चि॒तो दि॒वः स॒जोषा॑ वा॒तो अ॒ग्निः ।

पू॒षा भ॒गः प्र॒भृथे वि॒श्वभो॑जा आ॒जिं न ज॒ग्मु॒राश्व॑तमाः ॥४॥

प्र । स॒क्ष॒णः । दि॒व्यः । क॒ण्व॑ऽहोता । चि॒तः । दि॒वः । स॒ऽजोषाः । वा॒तः । अ॒ग्निः ।

पू॒षा । भ॒गः । प्र॒ऽभृथे । वि॒श्वऽभो॑जाः । आ॒जिं । न । ज॒ग्मुः । आ॒श्व॑तमाः ॥४॥

अत्र लिङ्गोक्तदेवताः । प्र जग्मुरिति संबंधः । सक्ष्णो यज्ञं सेवमानः शत्रूणां
सोढा वा दिव्यो दिवि भवः कण्वहोता । कण्वा ऋषयो मेधाविनो वा होतार
आह्वातारो यस्य स तथोक्तः । चितस्त्रिषु क्षित्यादिस्थानेषु तायमानो दिवः सूर्येण
सह सजोषाः समानगतिः समानप्रीतिर्वा वात उक्तलक्षणको वायुरग्निः पूषा
पोषक एतन्नामा भगश्च प्रभृथे प्रभरणवत्यस्मिन्यज्ञ उक्ताः सर्वदेवा विश्वभोजा
विश्वरक्षकाः कृत्तात्तारो वा आश्वतमाः प्रकृष्टगमनाश्ववतां श्रेष्ठाः संत आजिं
न संग्राममिव प्रजग्मुः । प्रगच्छन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र वो॑ र॒यिं यु॒क्ताश्वं॑ भ॒रध्वं॑ रा॒य एषे॑ऽवसे द॒धीत॑ धीः ।

सु॒शेव॑ ए॒वैरौ॒शिज॑स्य॒ होता॑ ये व॒ एवा॑ म॒रुत॑स्तुराणां ॥५॥

प्र । वः । र॒यिं । यु॒क्तऽश्वं॑ । भ॒रध्वं॑ । रा॒यः । एषे॑ । अव॒से । द॒धीत॑ । धीः ।

सु॒ऽशेवः॑ । ए॒वैः । औ॒शिज॑स्य॒ होता॑ । ये । वः । एवाः । म॒रुतः॑ । तुराणां ॥५॥

हे मरुतो वो यूयं रयिं धनं युक्ताश्वमश्वसहितमश्वयोग्यं पुत्रं वा प्रभरध्वं ।
संपादयत । रायो धनानि गवाश्वादिलक्षणान्येषे प्राप्नुं । अवसे । अव इत्यन्नाम ।

अन्नाय प्राप्तानां धनानां रक्षणाय वा धीः स्तोता दधीत । धारयति स्तुतिं । स चौशिजस्य कक्षीवतो होताचिरेवैर्गत्यैः कामैर्गमनसाधनैरश्वैर्वा सुशेवः । शेवमिति सुखनाम । सुसुखो भवतु । हे मरुतस्तुराणां त्वरमाणानां वो युष्माकं य एवाः कामा अश्वा वा संति तैरिति ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये त्रयोदशो वर्गः ॥

प्र वो वायुमिति षष्ठी वायव्ये पशौ हविषो याज्या । प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वमुत त्वामदिते महि । आ० ३. ८. इति सूचितं । तत्पाठस्तु ॥

प्र वो वायुं रथयुजं कृणुध्वं प्र देवं विप्रं पनितारमर्कैः ।

इषुध्यवः ऋतसापः पुरंधीर्वस्वीर्नो अत्र पत्नीरा धिये धुः ॥ ६ ॥

प्र । वः । वायुं । रथयुजं । कृणुध्वं । प्र । देवं । विप्रं । पनितारं । अर्कैः ।

इषुध्यवः । ऋतसापः । पुरंधीः । वस्वीः । नः । अत्र । पत्नीः । आ । धिये । धुरिति धुः ॥ ६ ॥

हे मदीया ऋत्विजो वो यूयं वायुं वायुदेवं रथयुजं यज्ञगमनाय रथसंबद्धं कृणुध्वं । कुरुध्वं । प्र देवं द्योतमानं विप्रं विशेषेण कामानां पूरकं विप्रवत्पूज्यं वा पनितारं ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ स्तुत्यमित्यर्थः फलप्रदातारं वा अर्कैरर्चनसाधनैर्मन्त्रैः प्रकृणुध्वं । स्तुत । किंचेषुध्यवो गन्धं ऋतसापो यज्ञस्पृशः पुरंधीः पुरंध्यः स्त्रीरूपा रूपवत्यो वा वस्वीः प्रशंस्याः पत्नीर्देवपत्न्योऽत्रास्मिन्यज्ञे नोऽस्मदीयाय धिये कर्मणे तन्निष्पत्तय आधुः । आगतवत्यः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उप व एषे वंद्येभिः श्रूषैः प्र यही दिवश्चितयद्भिरर्कैः ।

उषासानक्ता विदुषीव विश्वमा हा वहतो मर्त्याय यज्ञं ॥ ७ ॥

उप । वः । एषे । वंद्येभिः । श्रूषैः । प्र । यही इति । दिवः । चितयत् ऽभिः । अर्कैः ।

उषासानक्ता । विदुषी इवेति विदुषीऽइव । विश्वं । आ । हा । वहतः । मर्त्याय । यज्ञं ॥ ७ ॥

हे उषासानक्ता अहोरात्राभिमानिदेवते यही महत्यौ वंद्येभिर्वंदनाहैरितरैर्देवैः सह दिवोऽंतरिक्षादविशेषेण सर्वप्रदेशाद्वा युष्मभ्यमुपप्रेषे । उपप्रापयामि हविः ॥ ईषिः प्रापणकर्मा स्यादुपप्राभिः समन्वितः ॥ श्रूषैः सुखकैः चितयद्भिर्ज्ञापयद्भि-

रर्केर्मेचैः सहोपप्रापयामि । हे उक्तदेवते विश्वं सर्वं कर्तव्यजातं विदुषी इव
जानन्त्याविव मर्त्याय यजमानाय यज्ञमावहतः । अभिमुखं प्रापयतः । हेति
पूरणः । यद्वा श्रूषैरित्यादीनि तृतीयबहुवचनांतानि वंद्येभिरित्यस्य विशेषणा-
नीति केचिदाहुः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अभि वो अर्चे पोष्यावतो नृन्वास्तोष्पतिं त्वष्टारं रराणः ।

धन्या सजोषा धिषणा नमोभिर्वनस्पतीरोषधी राय एषे ॥ ८ ॥

अभि । वः । अर्चे । पोष्याऽवतः । नृन् । वास्तोः । पतिं । त्वष्टारं । रराणः ।

धन्या । सऽजोषाः । धिषणा । नमःऽभिः । वनस्पतीन् । ओषधीः । रायः । एषे ॥ ८ ॥

अहं पोष्यावतो बहुपोष्यजनयुक्तानृन्कर्मनेतृन् वो युष्मानभ्यर्चे । अभिपूज-
यामि । स्तौमीत्यर्थः । के पुनस्ते यूयं । उच्यते । वास्तोष्पतिं त्वष्टारं रराणः
स्तोत्रादिभिः क्रीडन् हविर्ददद्वाहं । धन्या धनकरी सजोषा इतरदेवैः सह गच्छंती
प्रीणयंती वा धिषणा । वाङ्मामैतत् । वाग्देवता ॥ एता द्वितीयार्थे प्रथमाः ॥
उक्तलक्षणां वाणी वनस्पतीनोषधीश्च नमोभिः सहार्च इति संबंधः । किमर्थं ।
राय एषे धनानि प्राप्तुं ॥

॥ अथ नवमी ॥

तुजे नस्तने पर्वताः संतु स्वैतवो ये वसवो न वीराः ।

पनित आशो यजतः सदा नो वर्धान्नः शंसं नर्यो अभिष्टौ ॥ ९ ॥

तुजे । नः । तने । पर्वताः । संतु । स्वऽएतवः । ये । वसवः । न । वीराः ।

पनितः । आशः । यजतः । सदा । नः । वर्धात् । नः । शंसं । नर्यः । अभिष्टौ ॥ ९ ॥

पर्वताः पर्ववतः पूरणवतो वा मेघास्तने विस्तृते तुजे दाने । यद्वा तनेति
पुत्रनाम ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ पुत्रस्य दान इत्यर्थः । अथवा नस्तुजे पुत्रे तने
तत्पुत्रे च स्वैतवः शोभनगमनाः संतु । भवंतु । कीदृशास्ते । ये वसवो जगतो
वासयितारो वीरा न वीरा इव । किंच पनितः स्तुत आप्त आप्नयः सर्वैर्यजतो
यजनीय आदित्यः सदा सर्वदा नः शंसमस्माकं स्तुतिं नर्यो नरेभ्यो हितो
देवोऽभिष्टावभिगत एषणेऽभिगमने वा सति वर्धात् । वर्धयेत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

वृ॒णो अ॒स्तोषि॒ भूम्य॑स्य॒ गर्भे॑ चि॒तो न॒पात॑म॒पां सु॒वृ॒क्ति ।

गृ॒णी॒ते अ॒ग्निरे॒तरी॒ न श्रू॒षैः शो॒चिष्के॑शो॒ नि रि॒णाति॒ वना॑ ॥ १० ॥

वृ॒णः । अ॒स्तोषि॒ । भूम्य॑स्य । गर्भे॑ । चि॒तः । न॒पातं॑ । अ॒पां । सु॒वृ॒क्ति ।

गृ॒णी॒ते । अ॒ग्निः । ए॒तरि॑ । न । श्रू॒षैः । शो॒चिः ऽके॑शः । नि । रि॒णाति॒ । वना॑ ॥ १० ॥

भूम्यस्य । भूमिरंतरिक्षं । तदर्हस्य । तादृशस्य वृणो वर्षकंस्य पर्जन्यस्य । अथवा भूम्यो भूमेरेवार्हः । तदुचितवृष्टिप्रदानात् । तादृशस्य मेघस्य गर्भं गर्भस्थानीयमपां नपातं रक्षकं वैद्युतमग्निं सुवृक्ति । स्तोत्रकर्मेतत् । शोभनपापादिवर्जनवता स्तोत्रेणास्तोषि । स्तुतवानहं । स चितस्तीर्णतमस्त्रिषु स्थानेषु चित्वापन्नेषु तायमानोऽग्निरेतरि गंतरि मयि श्रूषैः सुखकै रश्मिभिर्न गृणीते । न गरणं कुरुते । न क्रुध्यतीत्यर्थः । किंतु शोचिष्केशः प्रदीप्तरश्मिः सन् वनावनानि निरिणाति । हिनस्ति । दहतीत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

क॒था म॒हे रु॒द्रिया॑य ब्र॒वाम॒ कद्रा॑ये चि॒कितु॑षे भ॒गाय॑ ।

आप॒ ओष॑धीरु॒त नो॑ऽव॒न्तु द्यौर्व॑ना गि॒रयो॑ वृ॒क्षके॑शाः ॥ ११ ॥

क॒था । म॒हे । रु॒द्रिया॑य । ब्र॒वाम॒ । क॒त् । रा॒ये । चि॒कितु॑षे । भ॒गाय॑ ।

आपः॑ । ओष॑धीः । उ॒त । नः॑ । अ॒व॒न्तु । द्यौः॑ । वना॑ । गि॒रयः॑ । वृ॒क्ष ऽके॑शाः ॥ ११ ॥

वयमत्रयः कथा केन प्रकारेण महे महते रुद्रियाय रुद्रपुत्राय मरुद्गणाय ब्रवाम स्तुतीः । कत् किं च स्तोत्रं राये धनलाभाय चिकितुषे सर्वं जानते भगायैतन्नामकाय देवाय ब्रवाम । उतापि चापोऽद्देवता ओषधीरोषधयो द्यौर्द्युदेवता वनावनानि गिरयो वृक्षकेशाः । वृक्षा एव केशस्थानीया येषां ते । एता उक्ता देवता नोऽस्मानवन्तु । रक्षन्तु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

शृ॒णोतु॑ न उ॒र्जा प॑ति॒र्गिरः॑ स नभ॒स्तरि॑याँ इषि॒रः प॑रि॒ज्मा ।

शृ॒ण्व॑न्वापः॒ पुरो॑ न श्रु॒भाः प॑रि॒ सुचो॑ ब॒वृहा॒णस्या॑द्रैः ॥ १२ ॥

शृणोतु । नः । ऊर्जा । पतिः । गिरः । सः । नभः । तरीयान् । इषिरः । परिऽज्मा ।

शृण्वंतु । आपः । पुरः । न । शुभाः । परि । सुचः । बबृहाणस्य । अद्रेः ॥ १२ ॥

नोऽस्माकं गिरः स्तुतीः शृणोतु । कः । ऊर्जा बलानां पतिर्वायुः । अथवा ऊर्जामन्नानां पतिः । प्राणोपाधिकस्य वायोः कृत्स्नानृतं प्रसिद्धं । श्रुतिश्च भवति । प्राणस्यान्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयदिति । स नभो नभसि चारी तरीयान्तरितव्य इषिरो गमनशीलः परिज्मा परितो गन्ता । किंचापः शृण्वंतु गिरः । कीदृश्यस्ताः । पुरो न पुराणीव शुभा दीप्ता बबृहाणस्य वर्धमानस्या-
द्रेर्मघस्य वा पर्वतस्य वा परि परितः सुचः सरणशीलाः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

विदा चिन्तु महांतो ये व एवा ब्रवाम दस्मा वार्ये दधानाः ।

वयश्चन सुभ्वं आव यंति शुभा मर्तमनुयतं वधस्रैः ॥ १३ ॥

विद । चित् । नु । महांतः । ये । वः । एवाः । ब्रवाम । दस्माः । वार्ये । दधानाः ।

वयः । चन । सुऽभ्वः । आ । आव । यंति । शुभा । मर्ते । अनुऽयतं । वधऽस्रैः ॥ १३ ॥

हे महांतो मरुतो नु क्षिप्रं यूयं विद । जानीथ स्तोत्रं । हे दस्मा दर्शनीया वो युष्मान्य एवा गंतारो युष्मान्भजमाना वार्ये वरणीयं हविर्दधाना ददाना धारयंतो वा वयं ब्रवाम स्तुतिं । यद्वा ये वो यूयमित्यर्थः । ये यूयमेवा अस्म-
द्यज्ञमभिगंतारस्ते विद । चिदिति पूरणः । वयश्चनागंतारश्चैते मरुतः सुभ्वः सुष्टु भवंतः प्रवृद्धा आ अस्मदभिमुखमवयंति । गच्छंति । किं कुर्वतः । शुभा क्षो-
भकेण सहितं मर्तं मरणधर्माणं वैरिणमनुयतमभिगतं वधस्रैरायुधैः परिह-
रंतोऽवयंति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ दैव्यानि पार्थिवानि जन्मापश्चाच्छा सुमंखाय वोचं ।

वर्धतां द्यावो गिरश्चंद्राग्रा उदा वर्धतामभिषाता अणीः ॥ १४ ॥

आ । दैव्यानि । पार्थिवानि । जन्म । अपः । च । अच्छ । सुऽमंखाय । वोचं ।

वर्धतां । द्यावः । गिरः । चंद्रऽअग्राः । उदा । वर्धतां । अभिऽसाताः । अणीः ॥ १४ ॥

दैव्यानि देवसंबंधीनि पार्थिवानि पृथिवीसंबंधीनि च जन्म जन्मान्यपश्चा-

पसाच्छाभिप्राप्तुं सुमखाय शोभनयज्ञाय मरुद्गणाय वोचं । ब्रवीमि । गिरः स्तुतयो वर्धतां । द्यावो द्योतमानाः स्वप्रतिपाद्यार्थप्रकाशिन्यश्चंद्राग्राः । आह्लादनं हिरण्यं वाये यासां ताः । तादृश्यः सत्यो वर्धतां । अर्णो नद्यश्चाभिषाता मरुद्भिः संभक्ता उदोदकेन वर्धतां । समृद्धा भवंतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

पदेपदे मे जरिमा नि धायि वरूची वा शक्रा या पायुभिश्च ।

सिषक्तु माता मही रसा नः स्तसूरिभिर्ऋजुहस्ता ऋजुवनिः ॥ १५ ॥

पदेऽपदे । मे । जरिमा । नि । धायि । वरूची । वा । शक्रा । या । पायुऽभिः । च ।

सिषक्तु । माता । मही । रसा । नः । स्तत् । सूरिऽभिः । ऋजुऽहस्ता । ऋजुऽवनिः ॥ १५ ॥

जरिमा स्तुतिर्मे मदीया पदे पदे तदा तदा भूमौ निधायि । निधीयते । स्थाप्यते । क्रियत इत्यर्थः । या च शक्रा शक्ता सती पायुभी रक्षणैर्वरूच्यस्मदुपद्रववारयित्री भवति । वाशब्दश्चार्थः । माता सर्वस्य निर्मात्री मही महती पूज्या रसा सारभूता भूमिः सिषक्तु सेवतां नोऽस्माकं स्तुतिं । अथवा स्तुता नोऽस्मान् सिषक्तु । स्तच्छब्दः प्रशस्तवचनः । प्रशस्तैः सूरिभिर्मेधाविभिः स्तोतृभिर्निमित्तैः । तेषां परिचर्यया प्रीतेत्यर्थः । ऋजुहस्तास्मदनुकूलहस्ता ऋजुवनिः कल्याणदाना भवतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

कथा दाशेम नमसा सुदानूनेवया मरुतो अच्छोक्तौ प्रश्रवसो मरुतो अच्छोक्तौ ।

मा नोऽहिर्बुध्नो रिषे धादस्माकं भूदुपमातिवनिः ॥ १६ ॥

कथा । दाशेम । नमसा । सुऽदानून् । एवऽया । मरुतः । अच्छऽउक्तौ । प्रऽश्रवसः ।

मरुतः । अच्छऽउक्तौ ।

मा । नः । अहिः । बुध्नः । रिषे । धात् । अस्माकं । भूत् । उपमातिऽवनिः ॥ १६ ॥

वयं कथा केन प्रकारेण दाशेम परिचरेम नमसा स्तोत्रेणान्नेन वा सुदानून् शोभनदानान्मरुतः । एवयैवं क्रियमाणप्रकारेणाच्छोक्तावाभिमुख्येन वचने निमित्ते सति तान्मरुतः कथं परिचरेम । तेषां दुराराध्यत्वादिति भावः ।

कथं । प्रथ्वसः प्रकृष्टान्ना भवन्ति । अच्छोक्ती । अभिगंच्युक्तिः स्तुतिर्यस्य तादृशे मयि । यद्वा प्रथ्वसः प्रकृष्टान्नस्य ममाच्छोक्ती स्तोत्रनिमित्ते सति मरुतः कथा केन प्रकारेण दाशेम । पुनरुक्तिरादरार्था । अहिर्बुध्नो देवो नोऽस्मान् रिषे हिंसकाय मा धात् । मा स्थापयतु । स देवोऽस्माकं भूत् भवतूपमातिवनिः शबूणां हन्ता ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

इति चिन्नु प्रजायै पशुमत्यै देवासो वनन्ते मर्त्यो व आ देवासो वनन्ते मर्त्यो वः ।

अत्रा शिवां तन्वो धासिमस्या जरां चिन्मे निःऽर्चतिर्जयसीत ॥ १७ ॥

इति । चित् । नु । प्रऽजायै । पशुऽमत्यै । देवासः । वनन्ते । मर्त्यः । वः । आ ।

देवासः । वनन्ते । मर्त्यः । वः ।

अत्र । शिवां । तन्वः । धासिं । अस्याः । जरां । चित् । मे । निऽर्चतिः । जयसीत ॥ १७ ॥

हे देवासो देवा वो युष्मानिति चिदित्यमेव नु क्षिप्रं प्रजायै पशुमत्यै पशुसहितायापत्याय वनन्ते भजन्ते मर्त्यो मनुष्यो यजमानः । आ देवास इति पुनरुक्तिरादिरार्था । अत्रास्मिन्यज्ञे शिवां धासिमन्नं मे ममास्यास्तन्वो देवैरनुगृहीतस्य पुत्रस्य करोतु निःर्चतिर्देवता । जरां चिज्जरां च जयसीत । यस्य तु ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

तां वो देवाः सुमतिमूर्जयन्तीमिषमश्याम वसवः शसा गोः ।

सा नः सुदानुर्मृळयन्ती देवी प्रति द्रवन्ती सुविताय गम्याः ॥ १८ ॥

तां । वः । देवाः । सुऽमतिं । ऊर्जयन्ती । इषं । अश्याम । वसवः । शसा । गोः ।

सा । नः । सुऽदानुः । मृळयन्ती । देवी । प्रति । द्रवन्ती । सुविताय । गम्याः ॥ १८ ॥

हे देवा हे वसवो वासयितारो वो युष्माकं स्वभूतां तां प्रसिद्धां सुमतिं शोभनमननसाधनां । अन्नेन मतिवृद्धिरन्नमयं हि सोम्य मनः । छां० उ० ६. ५. ४. । इत्यादिषु प्रसिद्धा । ऊर्जयन्ती बलकरीमिषमेषणसाधनमन्नं क्षीरदध्यादिलक्षणं शसा स्तुत्या गोः सकाशादश्याम । प्राप्नुयाम । सा देवी नोऽस्मान् सुविताय सुखाय प्रति गम्याः । गम्यात् । अभिगच्छेत् । सेतुदेवता विशेष्यते । सुदानुः शोभनदाना मृळयन्ती सुखयन्ती द्रवन्त्यस्मदभिमुखं गच्छन्ती ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

अभि न इळा यूथस्य माता स्मन्दीभिर्वशी वा गृणातु ।

उर्वशी वा बृहद्दिवा गृणानाभ्यूखाना प्रभृथस्यायोः ॥ १९ ॥

अभि । नः । इळा । यूथस्य । माता । स्मत् । नदीभिः । उर्वशी । वा । गृणातु ।

उर्वशी । वा । बृहत्दिवा । गृणाना । अभिऽऊखाना । प्रभृथस्य । आयोः ॥ १९ ॥

अभिगृणातु नोऽस्मानिळा भूमिर्यूथस्य गोसंघस्य माता निर्मात्री । यद्दे-
ळा गोरूपधरा मनोः पुत्रीत्याहुः । यद्वा यूथस्य मरुद्गणस्य निर्मात्रीळा
माध्यमिकी वाक् । अथवोर्वशी माध्यमिकी वाक् । नदीभिर्गंगादिभिः सह
गृणातु । स्मच्छब्दः प्रशस्तवचन इत्युक्तं । प्राशस्त्यं गृणातु । वाथवोर्वशी
बृहद्दिवा प्रभूतदीप्तिर्गृणाना शब्दयन्त्यस्मदीयं कर्म प्रशंसन्त्यभ्यूखानाच्छादयन्ती ।
कं । आयोरायुं मनुष्यं यजमानं । केन । प्रभृथस्य तेजसो वोदकस्य वा दानेन ।
प्रभृथस्य तेजसो वोदकस्येति निरुक्तं । ११. ४९ । अथवा प्रभृथस्य प्रभरणवत्
आयोर्यज्ञमभ्यूखानाच्छादयन्ती ॥

॥ अथ विंशी ॥

सिषक्तु न ऊर्जव्यस्य पुष्टेः ॥ २० ॥

सिसक्तु । नः । ऊर्जव्यस्य । पुष्टेः ॥ २० ॥

ऊर्जव्यस्यैतन्नामकस्य राज्ञः पुष्टेः पोषकस्य संबन्धिनो नोऽस्मान् सिषक्तु ।
सेवतां । सामर्थ्याद्देवसंघ इति गम्यते । अथवोर्वशी मरुद्गणो वा गृह्यते
प्रकृतत्वादिति ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये षोडशो वर्गः ॥

प्र शन्तमेत्यष्टादशर्चं दशमं सूक्तं भौमस्यात्रैराषिं चैष्टुभं । पूर्वसूक्ते वै तदित्युक्त-
त्वादिदमपि वैश्वदेवं । तमु ष्टुहीत्येकादशी रुद्रदेवत्या । सप्तदश्येकपदैतयोरुपांन्यै-
कपदेत्यनुक्रमिथमाणत्वात् । अत्रानुक्रमणिका । प्र शन्तमा झूनैकादशी रौद्रीति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र शन्तमा वरुणं दीधिती गीर्मित्रं भगमदिति नूनमश्याः ।

पृषद्योनिः पंचहोता शृणोत्वतूर्तपंथा असुरो मयोभुः ॥ १ ॥

प्र। शं०त०मा। वरुणं। दीधिती। गीः। मि०त्रं। भगं। अ०दि०तिं। नूनं। अ०श०याः।

पृष०त्०यो०निः। पंच०हो०ता। शृ०णो०तु। अ०तूर्त०पं०थाः। अ०सु०रः। म०यः०भुः॥ १॥

प्र शंतमात्यंतं मुखकरी गीः स्तुतिरूपा वाग्वरुणं मित्रं भगमदिति च दीधित्ती दीधित्या कर्मणा हविःप्रक्षेपणात्मकेन सह नूनमवितथं प्राश्याः। प्राप्नोतु। किंच पृषद्योनिः पृषद्वर्णांतरिक्षस्थः पंचहोता पंचविधस्य प्राणापानादिहोमस्य साधको वायुः। यद्वा पंचहोतेति वायोर्नाम। वायुः पंचहोता स प्राण इति हि श्रुतेः। स चातूर्तपंथा अहिंसितगतिरसुरः प्राणस्य दाता मयोभुः सुखस्यास्पदभूतः। एवमुक्तलक्षणो वायुः शृणोतु स्तोत्रमिति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रति मे स्तोममदितिर्जगृभ्यात्सूनुं न माता हृद्यं सुशेवं।

ब्रह्म प्रियं देवहितं यदस्त्यहं मित्रे वरुणे यन्मयोभु ॥ २॥

प्रति। मे। स्तोमं। अ०दि०तिः। ज०गृ०भ्यात्। सू०नुं। न। मा०ता। हृ०द्यं। सु०शे०वं।

ब्रह्म। प्रि०यं। दे०व०हि०तं। यत्। अ०स्ति। अ०हं। मि०त्रे। वरु०णे। यत्। म०यः०भुः॥ २॥

मे मदीयं स्तोमं स्तोत्रमदितिर्देवता प्रतिजगृभ्यात्। प्रतिगृह्णातु। सूनुं न माता स्वतनुजं जननीव। सा यथा प्रतिगृह्णालिङ्ग्य परितुष्यति तद्वदित्यर्थः। कीदृशं तं। हृद्यं हृदयंगमं सुशेवं शोभनमुखकरं। एतद्वयं साधारणं। किंच ब्रह्म मंत्रजातं प्रियं प्रियकरं देवहितं देवैः प्रार्थ्यं यदस्ति यद्ब्रह्म मयोभु सुखसाधनं तदहं मित्रे वरुणे च प्रापयामीति शेषः। यद्वा मित्रे वरुणे चाहोरात्राभिमानिदेवयोर्यदुक्तलक्षणं ब्रह्म परिवृढं यज्ञादिरूपं कर्मास्ति तदहं धारयामीति ॥

उदीरयेत्येषैकादशिने सावित्रे पशौ वपायाज्या। सूचितं च। उदीरय कवितमं कवीनां भगं धियं वाजयंतः पुरंधिमिति द्वे। आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

उदीरय कवितमं कवीनामुनत्तैनमभि मध्वा घृतेन।

स नो वसूनि प्रयता हितानि चंद्राणि देवः सविता सुवाति ॥ ३॥

उत्। ई०र०य। क०वि०त०मं। क०वी०नां। उ०न०त्तं। ए०नं। अ०भि। म०ध्वा। घृ०ते०नं।

सः। नः। वसू०नि। प्र०य०ता। हि०ता०नि। चं०द्रा०णि। दे०वः। स०वि०ता। सु०वा०ति॥ ३॥

अनया सविता च स्तूयते । हे ऋत्विजः कवीनां कवितमं क्रांतदर्शिनममुं
पुरोवर्तिनमग्निं सवितारं वोदीरय । ऊर्ध्वं प्रापयत । हर्षयतेत्यर्थः । एनं देवं
मध्वा मधुरेण सोमरसेन घृतेन चाभ्युनत्त । अभिषिंचत । तर्पयतेत्यर्थः । स
सविता देवो नोऽस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानि गवादिधनानि प्रयता प्रयतानि
हितानि चंद्राण्याह्लादकानि हिरण्यानि सुवाति । प्रयच्छत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

समिंद्र णो मनसा नेषि गोभिः सं सूरिभिर्हरिवः सं स्वस्ति ।

सं ब्रह्मणा देवहितं यदस्ति सं देवानां सुमत्या यज्ञियानां ॥४॥

सं । इंद्र । नः । मनसा । नेषि । गोभिः । सं । सूरिऽभिः । हरिऽवः । सं । स्वस्ति ।

सं । ब्रह्मणा । देवऽहितं । यत् । अस्ति । सं । देवानां । सुऽमत्या । यज्ञियानां ॥४॥

हे इंद्र नोऽस्मान्मनसा प्रकृष्टेन चेतसा गोभिः सह संनेषि । नयसि । अस्मभ्यं
गा दापयसीत्यर्थः । एवं सर्वत्र । हे हरिवो हरिभ्यां तद्वन्निंद्र सूरिभिर्मैधाविभिः
पुत्रैर्ऋत्विग्भिर्वा संनेषि । तथा स्वस्तिभिः क्षेमैः संनेषि । ब्रह्मणा प्रभूतेनानेन
संनेषि । यदन्नं देवहितमस्ति तेन । किंच यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानां सुमत्या-
नुग्रहबुद्ध्या संनेषि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

देवो भगः सविता रायो अंश इंद्रो वृत्रस्य संजितो धनानां ।

ऋभुक्षा वाज उत वा पुरंधिरवंतु नो अमृतासस्तुरासः ॥५॥

देवः । भगः । सविता । रायः । अंशः । इंद्रः । वृत्रस्य । संजितः । धनानां ।

ऋभुक्षाः । वाजः । उत । वा । पुरंधिः । अवंतु । नः । अमृतासः । तुरासः ॥५॥

अत्र लिङ्गोक्ता देवताः । भगो देवः सविता च रायो धनस्य स्वाम्यंशस्त्वष्टा
वृत्रस्य हंतेंद्रश्च एते देवा धनानां संजितः सम्यग्जेतार ऋभुक्षा ऋभुर्वाजश्च उत
वापि च पुरंधिः । बहुधीर्विभोच्यते । एते चामृतासोऽमृता अमरणधर्माणो
भगादिदेवास्तुरासोऽस्मद्यज्ञं प्रति त्वरमानाः संतो नोऽस्मानवंतु । रक्षंतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

मरुत्वतो अप्रतीतस्य जिष्णोरजूर्यतः प्र ब्रवामा कृतानि ।

म ते पूर्वे मघवन्नापरासो न वीर्यं नूतनः कश्चनाप ॥ ६ ॥

मरुत्वतः । अप्रतिऽइतस्य । जिष्णोः । अजूर्यतः । प्र । ब्रवाम् । कृतानि ।

न । ते । पूर्वे । मघऽवन् । न । अपरासः । न । वीर्यं । नूतनः । कः । च । आप ॥ ६ ॥

वयं यजमाना मरुत्वतो मरुद्भिस्तद्वत् इन्द्रस्य कृतानि कर्माणि प्रब्रवाम ।
 प्रख्यापयाम । कीदृशस्य तस्य । अप्रतीतस्याप्रतिगतस्य युद्धेऽपलायमानस्य ।
 न केवलं तावन्मात्रं । जिष्णोर्जयनशीलस्याजूर्यतोऽजीर्यमाणस्य । सर्वदा यून
 इत्यर्थः । अथ प्रत्यक्षेणोच्यते । हे मघवन्निन्द्र ते तव वीर्यं पराक्रमं पूर्वं पुरातनाः
 पुरुषा नापुः । नापरासोऽपरेऽपि नापुः । किं बहुना । नूतनः कश्चनाश्चर्यभूतो यः
 कोऽपि वीर्यं नाप । न प्राप्नोति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उप स्तुहि प्रथमं रत्नधेयं बृहस्पतिं सनितारं धनानां ।

यः शंसते स्तुवते शंभविष्ठः पुरुवसुरागमज्जोहुवानं ॥ ७ ॥

उप । स्तुहि । प्रथमं । रत्नऽधेयं । बृहस्पतिं । सनितारं । धनानां ।

यः । शंसते । स्तुवते । शंभविष्ठः । पुरुऽवसुः । आऽगमत् । जोहुवानं ॥ ७ ॥

हे अंतरात्मन् त्वं प्रथमं मुख्यं । प्रकृष्टतममित्यर्थः । रत्नधेयं रमणीयधनदा-
 तारं धनानां हविर्लक्षणानां सनितारं संभक्तारं । अथवा रत्नशब्देन मणि-
 मुक्तादयो गृहीता इह धनशब्देन गवादयः । गवादिदातारं बृहस्पतिं बृहतो
 मन्त्रस्य पतिं स्वामिनं देवमुपस्तुहि । यो देवः शंसते शस्त्रैः स्तुवते सामभिर्यज-
 मानाय शंभविष्ठः सुखस्य भावयितृ तमो भवति । यश्च जोहुवानमाह्वयंतं यजमानं
 पुरुवसुः प्रभूतधनः सन्नागमत् आगच्छति तमुपस्तुहि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तवोतिभिः सचमाना अरिंष्टा बृहस्पते मघवानः सुवीराः ।

ये अश्वदा उत वा संति गोदा ये वस्त्रदाः सुभगास्तेषु रायः ॥ ८ ॥

तव । ऊ॒तिऽभिः । स॒च॒मा॒नाः । अ॒रि॒ष्टाः । बृ॒ह॒स्प॒ते । म॒घऽवा॒नः । सु॒ऽवी॒राः ।
ये । अ॒श्वऽदाः । उ॒त । वा । सं॒ति । गो॒ऽदाः । ये । व॒स्त्रऽदाः । सु॒ऽभ॒गाः । तेषु । रा॒यः ॥ ८ ॥

हे बृहस्पते तवोतिभी रक्षाभिः सचमानाः संगच्छमाना अरिष्टा अहिंसिता मघवानो धनवंतः सुवीराः शोभनपुत्राश्च भवन्ति । ये त्वदनुगृहीता अश्वदा बहूनामश्वानां दातारः संति । उत वाऽथवा गोदाः संति । ये च वस्त्रदाः सुभगाः शोभनधनाः संति तेषु सर्वेषु रायो धनानि संभवन्त्विति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि॒स॒र्मा॒णं कृ॒णु॒हि वि॒त्त॒मेषां॒ ये भुं॒जते॒ अपृ॒णन्तो न उ॒क्थैः ।
अ॒प॒व्र॒तान्प्र॒स॒वे वा॒वृ॒धा॒नान्ब्र॒ह्म॒द्विषः॒ सूर्या॒द्याव॒यस्व ॥ ९ ॥
वि॒ऽस॒र्मा॒णं । कृ॒णु॒हि । वि॒त्तं । ए॒षां । ये । भुं॒जते । अपृ॒णन्तः । नः । उ॒क्थैः ।
अ॒प॒ऽव्र॒तान् । प्र॒ऽस॒वे । व॒वृ॒धा॒नान् । ब्र॒ह्म॒द्विषः । सूर्या॒त् । य॒व॒य॒स्व ॥ ९ ॥

एषां वक्ष्यमाणानां वित्तं धनं विसर्माणं विसरणशीलं कृणुहि । कुरु । हे ब्रह्मणस्पते । एषामित्युक्तं केषामित्याह । ये भुंजतेऽपृणन्तोऽप्रयच्छन्तः । केभ्यः । उक्थैः स्तुतिप्रतिपादकैः शस्त्रैर्विशिष्टेभ्यो नोऽस्मभ्यं । तानपव्रतानपगतकर्मणः प्रसव उत्पत्तिमति मनुष्यलोके ववृधानान् वर्धमानान्ब्रह्मद्विषो ब्राह्मणद्वेष्टृन्मन्त्र-द्वेष्टृन् वा सूर्याद्यावयस्व । पृथक्कुरु । अंधकारे स्थापयेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

य ओ॒हते॒ र॒क्ष॒सो दे॒ववी॒ताव॒च॒क्रेभि॒स्तं म॒रुतो॒ नि या॒त ।
यो वः॒ श॒मी॑ श॒श॒मा॒नस्य॒ नि॒दा॒त्तु॒च्छ्यान्का॒मान्कर॑ते सि॒ध्विदा॒नः ॥ १० ॥
यः । ओ॒हते । र॒क्ष॒सः । दे॒वऽवी॒तौ । अ॒च॒क्रेभिः । तं । म॒रुतः॒ । नि । या॒त ।
यः । वः । श॒मी॑ । श॒श॒मा॒नस्य॒ । नि॒दा॒त् । तु॒च्छ्यान् । का॒मान् । क॒र॒ते । सि॒ध्विदा॒नः ॥ १० ॥

यो यजमानो रक्षसो बलिनो राक्षसानोहते प्रापयति देववीतौ । देवानां वीतिः प्राप्तिर्भक्षणं वा यत्र स तथोक्तः । तस्मिन्यज्ञे । अन्यथानुष्ठानादिनासुरं करो-
तीत्यर्थः । तं यजमानमचक्रेभिरचक्रे रथैर्हे मरुतो नि यात । नितरां प्रापयतां-
धकारं । यद्वाचक्रेभिरिति पूर्वचान्वयः । चक्रशब्देनांगान्युच्यन्ते । पुनः पुनरंगरहितैः

केवलैरेव प्रधानैरोहते प्रापयति । सांगं हि कर्म देवानभ्येति । यश्च वो युष्माकं शमी कर्म स्तुतिलक्षणं शशमानस्य मम संबन्धि निंदात् निंदेत् वेदिकं ज्योतिषो-
मादिरूपं कर्म निंदति स्वयं च तुच्छ्यान्नश्वरान् कामान् कृष्यादिजनितभोगान्
करते कुरुते सिध्ददानः स्विद्यन्नात्मानं क्लेशयन् । अथवा युष्मासु कमनी-
यान्भोगान् तुच्छ्यान् करोति ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तमु॑ ए॒हि॒ यः॒ स्वि॒षुः॒ सु॒धन्वा॒ यो॒ विश्व॑स्य॒ क्षय॑ति॒ भेष॑जस्य ।

य॒क्ष्वा॒ म॒हे॒ सौम॑न॒साय॒ रु॒द्रं॒ नमो॑भिर्दे॒वम॑सुरं॒ दुव॑स्य ॥११॥

तं । ऊं॒ इति॑ । स्तु॒हि॒ । यः । सु॒ऽइ॒षुः । सु॒ऽधन्वा॑ । यः । विश्व॑स्य । क्षय॑ति । भेष॑जस्य ।

य॒क्ष्वा॒ । म॒हे॒ । सौम॑न॒साय॒ । रु॒द्रं॒ । नमो॑ऽभिः । दे॒वं॒ । अ॒सुरं॒ । दुव॑स्य ॥११॥

हे आत्मन् तमु तमेव रुद्रं स्तुहि । स्तुतिं कुरु । यः स्विषुः शोभनवाणः सुधन्वा
च । विरोधिहंतृत्वात्सुष्ठुत्वं । यश्च विश्वस्य भेषजस्यौषधस्य क्षयति ईश्वरो भवति ।
शरीरस्य सांसारिकस्य वा रिष्टस्य शमनायेश्वरस्य व्यतिरिक्तस्यौषधस्याभावान्नि-
षक्तमत्वाच्चास्य भेषजस्वामित्वं । भिषक्तमं त्वा भिषजां शृणोमि । ऋग्वे० २. ३३. ४. ।
इत्यादिश्रुतेः । किंच तमेव रुद्रं दुःखात्तत्साधनादुरिताद्वा मोचयितारं देवं यक्ष
यज च महे महते सौमनसाय सुमनस्वाय । ईश्वराराधनाच्चित्तशान्तिः प्रसिद्धा ।
किंच नमोभिर्हविर्भिर्नमस्कारैर्वा देवं द्योतमानमसुरं प्रकृष्टासुं । बलवंतमित्यर्थः ।
यद्वा प्राणदातारं रुद्रं दुवस्य । परिचरेति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

द॒मून॑सो॒ अप॑सो॒ ये॒ सु॒हस्ता॒ वृ॒ष्णः॒ पत्नी॑र्न॒द्यो॒ वि॒भ्व॑त॒ष्टाः ।

स॒र॒स्वती॑ वृ॒हद्बि॒वोत॒ रा॒का द॒श॒स्यंती॑र्व॒रिव॑स्यंतु॒ श्रु॒भ्राः ॥१२॥

द॒मून॑सः । अप॑सः । ये । सु॒ऽहस्ताः॑ । वृ॒ष्णः । पत्नीः॑ । न॒द्यः । वि॒भ्व॑ऽत॒ष्टाः ।

स॒र॒स्वती॑ । वृ॒हद्बि॒वोत॑ । उ॒त । रा॒का । द॒श॒स्यंतीः॑ । व॒रिव॑स्यंतु । श्रु॒भ्राः ॥१२॥

अत्र लिंगोक्तदेवताः । दमूनसो दानमनसो दांतमनसो वापसश्चमसाश्चर-
थगवादिशोभनकर्मवन्तः ॥ मत्वर्थो लुप्यते ॥ अत एव सुहस्ताः कुशलहस्ता ये

सन्ति त ऋभवो वृष्णो वर्षकस्येन्द्रस्य पत्नीः पत्न्यः पालयिष्यो नद्यो नदनशीला
गंगाद्या विभवतष्टा ऋभूणां मध्यमेन कृताः सरस्वत्येतन्नामिका नदी वाग्देवी वा
बृहद्देवी प्रभूतदीप्तिरुतापि च राका देवी च दशस्यन्तीर्दशस्यन्त्यः कामान्प्रयच्छन्त्यः
शुभ्रा दीप्ताः ताश्च वरिवस्यन्तु । अस्मभ्यं धनमिच्छन्तु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

प्र सू महे सुशरण्या मेधां गिरं भरे नव्यंसी जायमानां ।

य आहना दुहितुर्वक्षणासु रूपा मिनानो अकृणोदिदं नः ॥ १३ ॥

प्र । सु । महे । सुशरण्या । मेधां । गिरं । भरे । नव्यंसी । जायमानां ।

यः । आहनाः । दुहितुः । वक्षणासु । रूपा । मिनानः । अकृणोत् । इदं । नः ॥ १३ ॥

सु सुष्ठु प्र भरे प्रकर्षेण संपादयामि महे महते सुशरण्या शोभनरक्षका-
येन्द्राय पर्जन्याय वा सुसुखाय वा । किं । मेधां मतौ धीयमानां गिरं स्तुतिं ।
कीदृशी । नव्यंसी नवतरामतिशयेन स्तुत्यां वा जायमानामिदानीमुत्पद्यमानां ।
नूतनामित्यर्थः । य इन्द्रः पर्जन्यो वा आहना आहन्ता सेक्ता दुहितुर्दुहितृस्थानी-
यायाः पृथिव्या हिताय वक्षणासु नदीषु रूपा रूपाणि मिनानः कुर्वाण इद-
मुदकं नोऽस्मभ्यमकृणोत् करोतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

प्र सुष्ठुतिः स्तनयंतं रुवंतमिळस्पतिं जरितनूनमश्याः ।

यो अष्टिमाँ उदनिमाँ इयर्तिं प्र विद्युता रोदसी उक्षमाणः ॥ १४ ॥

प्र । सुऽस्तुतिः । स्तनयंतं । रुवंतं । इळः । पतिं । जरितः । नूनं । अश्याः ।

यः । अष्टिऽमान् । उदनिऽमान् । इयर्तिं । प्र । विऽद्युता । रोदसी इति । उक्षमाणः ॥ १४ ॥

अत्र पर्जन्यः स्तूयते । सुष्ठुतिः शोभना स्तुतिः स्तनयंतं गर्जेतं रुवंतं वर्षण-
जनितं शब्दं कुर्वाणमिळोऽन्नस्योदकस्य वा पतिं स्वामिनं हे जरितः स्तो-
तस्वदीया स्तुतिर्नूनं प्राश्याः । प्रकर्षेण व्याप्नोतु । यश्च पर्जन्योऽष्टिमान् । अष्टि-
रपां दानवान्मेघः । तद्वान् । उदनिमानुदकवान्विद्युता तडिता रोदसी द्यावापृथि-
व्यावुक्षमाणः सिंचन् प्रेयर्तिं गच्छति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

एष स्तोमो मारुतं शर्धो अच्छा रुद्रस्य सूनूँयुवन्यूँरुद्रश्याः ।

कामो राये हवते मा स्वस्त्युप स्तुहि पृषदश्वाँ अयासः ॥ १५ ॥

एषः । स्तोमः । मारुतं । शर्धः । अच्छा । रुद्रस्य । सूनून् । युवन्यून् । उत् । अश्याः ।

कामः । राये । हवते । मा । स्वस्ति । उप । स्तुहि । पृषत् ५ अश्वान् । अयासः ॥ १५ ॥

एष मया संपादितः स्तोमः स्तोत्रं मारुतं शर्धो मरुतां बलमच्छाभिमुख-
मश्याः । प्राप्नोतु । समुदायरूपेण स्तुत्वा समुदायरूपेणाह । रुद्रस्य सूनून् । एषां
रुद्रेण पुत्रत्वेन परिकृप्तिरसकृदुक्ता । युवन्यूनूनो मिश्रणेच्छून्वा उदुन्नतमत्यधिक-
मश्याः । व्याप्नुहि हे मनः । कामः संकल्पो राये धनार्थं मा मां स्वस्त्यविनश्वरं
हवते । आह्वयति । प्रेरयतीत्यर्थः । यस्मादेवं तस्मात्पृषदश्वान्पृषद्वर्णाश्वोपेतान-
यासो यज्ञगंतृनुपोपेत्य स्तुहि ॥

॥ अथ षोडशी ॥

प्रैष स्तोमः पृथिवीमंतरिक्षं वनस्पतीरोषधी राये अश्याः ।

देवोदेवः सुहवो भूतु मह्यं मा नो माता पृथिवी दुर्मतौ धात् ॥ १६ ॥

प्र । एषः । स्तोमः । पृथिवी । अंतरिक्षं । वनस्पतीन् । ओषधीः । राये । अश्याः ।

देवः ५ देवः । सु ५ हवः । भूतु । मह्यं । मा । नः । माता । पृथिवी । दुः ५ मतौ । धात् ॥ १६ ॥

एष स्तोमः स्तुतिः पृथिव्यादिदेवताः प्राश्याः । प्राप्नोतु । किमर्थं । राये
धनार्थं । देवो देवः सर्वोऽपि देवो मह्यं मदर्थं सुहवो भूतु । स्वाह्वानो भवतु ।
नोऽस्मान्दुर्मतौ माता सर्वस्य निर्मात्री । यद्वाचेर्भौमत्वाद्विशेषेण माता । तादृशी
पृथिवी मा धात् । मा स्थापयतु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

उरौ देवा अनिबाधे स्याम ॥ १७ ॥

उरौ । देवाः । अनि ५ बाधे । स्याम ॥ १७ ॥

हे देवा युष्माकं संबंधिन्युरौ महत्यनिबाधे नितरां बाधरहिते सुखे स्याम ।
भवेम वयमत्रयः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

समश्चिनोर्वसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।

आ नो रयिं वहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥ १८ ॥

सं । अश्चिनोः । अर्वसा । नूतनेन । मयः ऽभुवा । सुऽप्रणीती । गमेम ।

आ । नः । रयिं । वहतं । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि । अमृता । सौभगानि ॥ १८ ॥

वयमश्चिनोर्नूतनेन पूर्वमन्यैरननुभूतेन मयोभुवा सुखस्य भावयित्रा सुप्रणीती शोभनप्रणयनवतावसा रक्षणेन संगमेम । संगच्छेमहि । हे अमृतामरणावश्चिनौ नोऽस्मभ्यं रयिं धनमावहतं । प्रापयतं । ओत वीरान् सुवीर्यवतः पुत्रानप्यावहतं । विश्वानि सौभगान्यप्यावहतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

आ धेनव इति सप्तदशर्चमेकादशं सूक्तमचेरार्षे चैष्टुभं वैश्वदेवं । अत्रानुक्रम-
णिका । आ धेनवस्यूनैतयोरुपांत्यैकपदेति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥ अपोनप्रीय
एकधनासु हविर्धानं प्रति नीयमानास्वाद्यानुवचनीया । सूचितं च । आ धेनवः
पयसा तूर्यैर्थाः समन्या यंतुप यंत्यन्याः । आ० ५. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ धेनवः पयसा तूर्यैर्था अमर्धतीरुप नो यंतु मध्वा ।

महो राये बृहतीः सप्त विप्रो मयोभुवो जरिता जोहवीति ॥ १ ॥

आ । धेनवः । पयसा । तूरिं ऽअर्थाः । अमर्धतीः । उप । नः । यंतु । मध्वा ।

महः । राये । बृहतीः । सप्त । विप्रः । मयः ऽभुवः । जरिता । जोहवीति ॥ १ ॥

धेनवः प्रीणयिच्यो नद्यो मध्वा मधुरेण पयसा रसेन सहितास्तूर्यैर्थास्त्वर-
माणगमनाः । अर्थोऽर्तेरिति यास्कः । अमर्धतीरहिंसंत्यः सत्यो नोऽस्मानुपायंतु ।
उपागच्छंतु । तदर्थं महे महते राये धनाय बृहतीर्महतीः सप्त सर्पणस्वभावाः
सप्तसंख्याका इमं मे गंगे । ऋग्वे० १०. ७५. ५. इति मंचोक्ता गंगाद्या वा ।
तत्र हि प्राधान्येन सप्तैवोक्ताः । मयोभुवः सुखस्य भावयित्रीर्विप्रो विशेषेण
प्रीणयिता जरिता स्तोता जोहवीति । आह्वयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ सु॒ष्टु॒ती नम॑सा व॒र्त॒य॒ध्वे॒ द्या॒वा वा॒जाय॑ पृथि॒वी अ॒मृ॒ध्रे ।

पि॒ता मा॒ता मधु॑वचाः सु॒हस्ता॑ भ॒रेभ॑रे नो य॒शसा॑वविष्टां ॥२॥

आ । सु॒ऽस्तु॒ती । नम॑सा । व॒र्त॒य॒ध्वे॒ । द्या॒वा । वा॒जाय॑ । पृथि॒वी इति॑ । अ॒मृ॒ध्रे इति॑ ।

पि॒ता । मा॒ता । मधु॑ऽवचाः । सु॒ऽहस्ता॑ । भ॒रेऽभ॑रे । नः । य॒शसा॑ । अ॒वि॒ष्टां ॥२॥

अहं सुष्टुती सुष्टुत्या शोभनस्तोत्रेण नमसा हविषा चामृध्रे हिंसारहिते द्यावा-
पृथिवी द्यावापृथिव्यावावर्तयध्वे । आवर्तयितुमिच्छामि वाजायान्नाथं । अन्नं
वै वाज इति हि श्रुतिः । पिता पालयित्री द्यौर्मता निर्मात्री पृथिवी मधुवचाः
प्रियवचना सुहस्ताभिमतदानेन शोभनहस्ता । एते उभयविशेषणे । यशसौ यशो-
युक्ता द्यावापृथिव्यौ भरे भरे सर्वेषु संग्रामेषु यज्ञेषु वा नोऽस्मानविष्टां । रक्षतां ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒ध्व॒र्य॒वश्च॑कृ॒वांसो॒ मधू॑नि॒ प्र वा॒यवे॑ भ॒रत॑ चारु॒ श्रु॒क्रं ।

हो॒ते॒व नः॑ प्रथ॒मः पा॑ह्यस्य दे॒व म॒ध्वो ररि॑मा ते॒ मदा॑य ॥३॥

अ॒ध्व॒र्य॒वः । च॒कृ॒ऽवांसः॑ । मधू॑नि । प्र । वा॒यवे॑ । भ॒रत॑ । चारु॒ । श्रु॒क्रं ।

हो॒ताऽइ॒व । नः॑ । प्रथ॒मः । पा॑हि । अ॒स्य । दे॒व । म॒ध्वः । ररि॑म । ते॒ । मदा॑य ॥३॥

हे अध्वर्यवोऽध्वरं युंजाना मधूनि मधुररसानि सोमाज्यादीनि चकृवांसः
कुर्वाणा यूयं वायवे प्रथमं प्र भरत प्रकर्षेण संपादयत चारु चरणीयं श्रुक्रं
दीपं सोमं । हे वायो त्वं च होतेव होता यथा प्रथमं पिवति तद्वन्नोऽस्मदर्थ-
मस्यामुं सोमं प्रथम इतरदेवेभ्यः पूर्वं पाहि । पिव । हे देव वायो मध्वो मधुरं
सोमरसं ते मदाय ररिम । ददाम । वायोः पूर्वपानमसकृत्प्रपंचितं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

द॒श॒ क्षि॒पो॑ युंज॒ते बा॒हू अ॒द्रिं सोम॑स्य॒ या श॑मि॒तारा॑ सु॒हस्ता॑ ।

म॒ध्वो र॑सं सु॒ग॒भ॒स्तिर्गिरि॑ष्ठां च॒निश्च॑दद्दु॒हे श्रु॒क्रमं॒शुः ॥४॥

द॒श॒ । क्षि॒पः । युंज॒ते । बा॒हू इति॑ । अ॒द्रिं । सोम॑स्य । या । श॒मि॒तारा॑ । सु॒ऽहस्ता॑ ।

म॒ध्वः । र॑सं । सु॒ऽग॒भ॒स्तिः । गिरि॑ऽस्थां । च॒निश्च॑दत् । दु॒दुहे॑ । श्रु॒क्रं । अं॒शुः ॥४॥

अत्राभिषवस्य प्रतिपाद्यमानत्वात्सोमो देवता । यद्वा ऐंद्री । अद्रिमभिषवग्रा-
वाणं दश क्षिपो दशसंख्याकाः क्षेप्योऽंगुलयो युंजते । गृह्णन्ति । यद्वा परस्परं
युक्ता भवन्ति । बाहू अथध्वर्युसंबंधिनावद्रिं युंजाते । या यौ सुहस्ता शोभनहननौ
सोमस्य शमितारावभिषोतारौ तौ बाहू युंजाते । मध्वो मधुरस्य सोमस्य रसं
गिरिष्ठां गिरिस्थायिनं गिरिवदुन्नतप्रदेशस्थितं वा सुगभस्तिः शोभनांगुलिरध्वर्यु-
श्चनिश्चददाह्लादयन् ॥ चदि आह्लादन इत्यस्माद्यङ्कुकि छांदसं रूपं ॥ दुदुहे ।
दोग्धि । स चांशुः शुक्रं निर्मलं रसं दुदुहे । दुग्धे । यद्वैकं वाक्यं । अंशुर्व्याघ्रः
सुगभस्तिः सुहस्तोऽध्वर्युर्मध्वो रसं दुदुहे । दोग्धि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

असावि ते जुजुषाणाय सोमः ऋत्वे दक्षाय बृहते मदाय ।

हरी रथे सुधुरा योगे अर्वागिंद्र प्रिया कृणुहि हूयमानः ॥ ५ ॥

असावि । ते । जुजुषाणाय । सोमः । ऋत्वे । दक्षाय । बृहते । मदाय ।

हरी इति । रथे । सुधुरा । योगे । अर्वाक् । इंद्र । प्रिया । कृणुहि । हूयमानः ॥ ५ ॥

हे इंद्र ते तुभ्यं जुजुषाणाय सेवमानाय सोमोऽसावि । अभिषुतः । किमर्थं ।
ऋत्वे ऋतवे वृचवधादिकर्मणे दक्षाय बलाय बृहते मदाय च । यस्मादेवं तस्मात्
हे इंद्र त्वं हूयमानः सन् सुधुरा शोभनायां धुरि नियुक्तौ प्रिया प्रियौ हरी अश्वौ
योगे योगार्हे युक्ते वा रथे योजयित्वा तं रथमर्वागस्सदभिमुखं कृणुहि । कुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ नो महीमरमतिं सजोषा ग्रां देवी नमसा रातह्व्यां ।

मधोर्मदाय बृहतीमृतज्ञामाग्ने वह पथिभिर्देवयानैः ॥ ६ ॥

आ । नः । मही । अरमतिं । सजोषाः । ग्रां । देवी । नमसा । रातऽह्व्यां ।

मधोः । मदाय । बृहती । ऋतज्ञां । आ । अग्ने । वह । पथिभिः । देवयानैः ॥ ६ ॥

अत्राग्निं संबोध्य ग्रादेवताया आवाह्यत्वादस्याग्निर्ग्रा वा देवता । हे अग्ने
सजोषा अस्माभिः सह प्रीयमाणस्त्वं ग्रां देवी सर्वैर्गंतव्यामेतन्नामिकां देवतां ।
मेना ग्रा इति स्त्रीणामिति यास्कः । नोऽस्सदर्थं देवयानैर्देवैर्गंतव्यैः पथिभिर्मार्गैरा

अभिमुखमावह । कीदृशी । मही महतीमरमतिमा समन्ताद्रममाणां सर्वत्र गंची
वा नमसा स्तोत्रेण सह रातहव्यां । रातं दत्तं दानाय संकल्पितं हव्यं यस्यास्तां ।
दत्तहविष्कामित्यर्थः । किमर्थं । मध्वो मधुरस्य सोमस्य मदाय । पुनः कीदृशी ।
बृहती प्रवृद्धामृतज्ञां यज्ञमभिजानती ॥

प्रवर्ग्ये महावीरेऽज्यमानेऽजंति यमित्येषा । सूचितं च । अजंति यं प्रथयंतो
न विप्रा इत्यज्यमाने । आ० ४. ६. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

अजंति यं प्रथयंतो न विप्रा वपावंतं नाग्निना तपंतः ।

पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठ आ घर्मो अग्निमृतयन्त्रसादि ॥ ७ ॥

अजंति । यं । प्रथयंतः । न । विप्राः । वपाऽवंतं । न । अग्निना । तपंतः ।

पितुः । न । पुत्रः । उपसि । प्रेष्ठः । आ । घर्मः । अग्निं । मृतयन् । असादि ॥ ७ ॥

यं घर्मं महावीरं प्रथयंतो न ॥ नेति संप्रत्यर्थीयः । अस्त्युपमार्थस्य संप्रत्यर्थे
प्रयोगः ॥ इदानीं प्रथयंतो विप्रा मेधाविन ऋत्विजोऽध्वर्यादयो वपावंतं न ।
वपावंतं प्रवृद्धं पशुं यथाग्नौ तपन्ति तद्वदग्निना तपंतोऽजंति । पितुर्न पुत्र उपसि
प्रेष्ठः पितुरुपस्थे प्रियतमः पुत्र इव घर्मो महावीरः । यद् इत्यतपत्तद्वर्मस्य घर्म-
त्वमिति हि श्रुतिः । स ऋतयन्यज्ञमिच्छन्नग्निमग्नावसादि । आसादितः । अत्र
पितृपुत्रदृष्टांतः स्फोटादिराहित्येन सुखवासप्रख्यापनार्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अच्छा मही बृहती शंतमा गीर्दूतो न गत्वश्विना हुवध्यै ।

मयोभुवा सरथा यातमर्वागंतं निधिं धुरमाणिर्न नाभिं ॥ ८ ॥

अच्छ । मही । बृहती । शंऽतमा । गीः । दूतः । न । गंतु । अश्विना । हुवध्यै ।

मयःऽभुवा । सऽरथा । आ । यातं । अर्वाक् । गंतं । निऽधिं । धुरं । आणिः । न । नाभिं ॥ ८ ॥

अच्छाभिमुखमश्विनाश्विनौ हुवध्या आह्वातुं गीरस्मदीया स्तुतिर्दूतो न दूत
इवाह्वातेव गंतु । गच्छतु । गीर्विशेष्यते । मही पूज्या बृहती महती शंतमा
सुखतमा । हे अश्विनौ मयोभुवा सुखस्य भावयितारौ सरथैकरथौ संतौ निधिं
निहितं सोममर्वागभिमुखं यातं । गच्छतं । धुरं भारवाहिकां नाभिमाणिर्न कील

इव । यथा निष्कीला नाभी रथं न निर्वहति तद्वत् युवाभ्यां वियुक्तः सोमो
यागं न निर्वहतीति ज्ञापयितुमेवं दृष्टान्ति ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र तव्यसो नमउक्तिं तुरस्याहं पूष्ण उत वायोरदिक्षि ।

या राधसा चोदितारा मतीनां या वाजस्य द्रविणोदा उत त्मन् ॥ ९ ॥

प्र । तव्यसः । नमःऽउक्तिं । तुरस्यं । अहं । पूष्णः । उत । वायोः । अदिक्षि ।

या । राधसा । चोदितारा । मतीनां । या । वाजस्य । द्रविणःऽदौ । उत । त्मन् ॥ ९ ॥

अहमृषिस्तव्यसः प्रकृष्टबलस्य तुरस्य त्वरमाणस्य पूष्णः पोषकस्य देवस्य ।
उक्तगुणकाय देवाय उतापि च वायोरुक्तलक्षणाय च नमउक्तिं । नम इति वचनं ।
स्तोत्रं प्रादिक्षि । प्रदिशामि । या यौ पूषवायू राधसा हविर्लक्षणेन निमित्तेन
मतीनां चोदितारा प्रेरयितारौ । यद्वा राधसेति षष्ठ्यर्थे तृतीया । राधसो धनस्य
मतीनां च चोदयितारौ । यौ च वाजस्यान्वस्य संग्रामस्य वा चोदयितारौ तौ
देवावुतापि च त्मन्नात्मन्यनन्यप्रेरणयैव द्रविणोदौ भवतमिति शेषः ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ नामभिर्मरुतो वक्षि विश्वाना रूपेभिर्जातवेदो हुवानः ।

यज्ञं गिरो जरितुः सुष्टुतिं च विश्वे गंत मरुतो विश्वे जती ॥ १० ॥

आ । नामऽभिः । मरुतः । वक्षि । विश्वान् । आ । रूपेभिः । जातऽवेदः । हुवानः ।

यज्ञं । गिरः । जरितुः । सुऽस्तुतिं । च । विश्वे । गंत । मरुतः । विश्वे । जती ॥ १० ॥

हे जातवेदो जातप्रज्ञाग्रे हुवानोऽस्माभिराहूयमानः सन् विश्वान्मरुतः सर्वा-
नपि स्तोत्रभाजो हविर्भाजश्च देवान् नामभिरिन्द्रवरुणेत्यादिलक्षणैरावक्षि ।
आवहसि । रूपेभिः सहस्राक्षवजहस्तत्वादिलक्षणै रूपैरावक्षि । वहसि यज्ञं ।
किंच हे मरुतो विश्वे सर्वे यूयं यज्ञमस्मदीयं यज्ञसंबन्धि हविर्वा जरितुः स्तोतुः
संबन्धिनीर्गिरः स्तुतिवचांसि सुष्टुतिं तत्साध्यां शोभनफलां स्तुतिं च ॥ अवय-
विन्याः स्तुतेरेकत्वादेकवचनं । अवयवानां बहुत्वाद्बहुवचनं ॥ उक्ते यज्ञस्तुती
अभिलक्ष्य गंत । आगच्छत । विश्वे च यूयमूती जत्या रक्षया च सह गंत ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीय एकविंशो वर्गः ॥

आ नो दिव इत्येकादशी व्यूढे दशरात्रे नवमेऽहनि प्रउगशस्त्रे सारस्वततृचे
द्वितीया । सूचितं च । आ नो दिव बृहतः पर्वतादा सरस्वत्यभि नो नेपि
वस्यः । आ० ७. ११. । इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

आ नो दिवो बृहतः पर्वतादा सरस्वती यजता गंतु यज्ञं ।

हवं देवी जुजुषाणा घृताचीं शग्मां नो वाचमुशती शृणोतु ॥ ११ ॥

आ । नः । दिवः । बृहतः । पर्वतात् । आ । सरस्वती । यजता । गंतु । यज्ञं ।

हवं । देवी । जुजुषाणा । घृताचीं । शग्मां । नः । वाचं । उशती । शृणोतु ॥ ११ ॥

नोऽस्माकं यज्ञं यजता यष्टव्या देवी सरस्वती दिवो द्योतमानाद्युलोका-
दागंतु । आगच्छतु । तथा बृहतो महतः पर्वतात्पर्ववतः पूरणवतः प्रीणनवतो
वांतरिक्षान्मेघाद्वा सरस्वत्यागंतु । आगच्छतु । अनेन माध्यमिकी वागुच्यते ।
यद्वैतद्विव इत्यस्य विशेषणं । संति हि द्युलोकस्य चीणि पर्वणि तिस्रो दिवः
पृथिवीरित्यादि श्रुतेः । अस्मिन्पक्षे द्वितीय आकारः पूरणः । तदर्थं हवमस्मदी-
यमाह्वानं देवी सरस्वती जुजुषाणा स्तुतिं सेवमाना घृताची घृतमुदकमंचती
नोऽस्मदीयां शग्मां सुखकरी वाचं स्तुतिमुशती कामयमाना सती शृणोतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहंतं बृहस्पतिं सदेने सादयध्वं ।

सादद्योनिं दमे आ दीदिवांसं हिरण्यवर्णमरुषं सपेम ॥ १२ ॥

आ । वेधसं । नीलऽपृष्ठं । बृहंतं । बृहस्पतिं । सदेने । सादयध्वं ।

सादत्ऽयोनिं । दमे । आ । दीदिऽवांसं । हिरण्यऽवर्णं । अरुषं । सपेम ॥ १२ ॥

एषा बार्हस्पत्या । हे ऋत्विजो यूयं बृहस्पतिं बृहतो मंचस्य स्वामिनं देवं
सदेनेऽस्मद्यागगृह आसादयध्वं । स्थापयध्वं । कीदृशं देवं । वेधसं विविधकर्तारं
नीलपृष्ठं स्निग्धांगं बृहंतं महान्तं । तथा संतं वयमृत्विग्यजमानाः सपेम । परि-
चरेम । स एव विशेष्यते । सादद्योनिं योनौ सीदंतं दमे यागगृह आ सर्वतो
दीदिवांसं दीपमानं हिरण्यवर्णमरुषमारोचमानं । अथवेयमाग्नेयी । बृहतः
परिवृढस्य कर्मणः स्वामीति बृहस्पतिरग्निरुच्यते । तथा नीलवर्णधूमपृष्ठत्वसद-
नसादनहिरण्यवर्णत्वादिलिंगैरग्निरिव बृहस्पतिः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ धर्णसिर्वृहद्विवो रराणो विश्वेभिर्गत्वोमभिर्हुवानः ।

मा वसान् ओषधीरमृध्रस्त्रिधातुशृंगो वृषभो वयोधाः ॥ १३ ॥

आ । धर्णसिः । वृहत् ऽदिवः । रराणः । विश्वेभिः । गंतु । ओम ऽभिः । हुवानः ।

माः । वसानः । ओषधीः । अमृध्रः । त्रिधातु ऽशृंगः । वृषभः । वयः ऽधाः ॥ १३ ॥

इदमाद्युक्त्यमाप्तेयं । अग्निरागंतु आगच्छत्वस्मद्यज्ञं धर्णसिः सर्वस्य धारको वृहद्विवः प्रभूतदीप्ती रराणो रममाणः कामान् प्रयच्छन् आ विश्वेभिः सवैरोमभी रक्षणेः सह हुवान् आहूयमानः । मा गंचीर्ज्वाला ओषधीश्च वसानो ऽमृध्रो ऽहिंसितस्त्रिधातुशृंगस्त्रिप्रकारशृंगवदुच्चतलोहितशुक्लकृष्णवर्णज्वालो वृषभो वर्षिता वयोधा अन्नस्य दाता हविषो वा धारकः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

मातुष्पदे परमे शुक्र आयोर्विपन्यवो रास्मिरासो अगमन् ।

सुशेभ्यं नमसा रातहव्याः शिशुं मृजंत्यायवो न वासे ॥ १४ ॥

मातुः । पदे । परमे । शुक्ले । आयोः । विपन्यवः । रास्मिरासः । अगमन् ।

सु ऽशेभ्यं । नमसा । रात ऽहव्याः । शिशुं । मृजंति । आयवः । न । वासे ॥ १४ ॥

आयोर्मनुष्यस्य यजमानस्य विपन्यवः । स्तोतृनामैतत् । स्तोतारो होत्रादयो रास्मिरासः ॥ राधनं हविर्लक्षणं । तत्स्पृशन्ति रास्मा जुहादयः । तद्वान् रास्मी । तद्वन्तो रास्मिराः ॥ उक्तविधा ऋत्विजो मातुर्निर्मातुः पृथिव्याः शुक्ले दीप्ते परमे पदे उत्तरवेद्यां स्थितमगमन् । अगमन् । भजन्ते । तदर्थं सुशेभ्यं सुखाय हितं शिशुमुत्पन्नमात्रं वासे वासाय नमसा स्तोत्रेण रातहव्या दत्तहव्याः । हविष्का इत्यर्थः । तादृशास्ते मृजन्ति संमार्जयन्ति । तच्च दृष्टान्तः । आयवो न लौकिका मनुष्या इव । ते यथा शिशुं वासाय मृजन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

वृहद्वयो वृहते तुभ्यमग्ने धियाजुरो मिधुनासः सचन्त ।

देवोदेवः सुहवो भूतु मह्यं मा नो माता पृथिवी दुर्मतौ धात् ॥ १५ ॥

बृहत् । वयः । बृहते । तुभ्यं । अग्ने । धियाऽजुरः । मिथुनासः । सचंत ।

देवऽदेवः । सुऽहवः । भूतु । मर्या । मा । नः । माता । पृथिवी । दुऽमती । धात् ॥ १५ ॥

बृहत्प्रभूतं वयोऽन्नं हे अग्ने बृहते तुभ्यं धियाजुरः कर्मणा जीर्णो मिथुनासो पत्नीभिः सहिताः सचंत । सेवन्ते । जायापती अग्निमादधीयातामित्यादिश्रुतेः । अधिकाराध्याये षष्ठे स्त्रिया अग्न्यधिकारः स च पत्या सहेति हि प्रतिपादितं । अवशिष्टं गतं ॥

॥ अथ षोडशी ॥

उरौ देवा अनिवाधे स्याम ॥ १६ ॥

उरौ । देवाः । अनिऽवाधे । स्याम ॥ १६ ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।

आ नो रयिं वहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥ १७ ॥

सं । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रणीती । गमेम ।

आ । नः । रयिं । वहतं । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि । अमृता । सौभगानि ॥ १७ ॥

व्याख्याते द्वे ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥

तं प्रत्नथेति पंचदशर्चं द्वादशं सूक्तं । अवत्सारो नाम ऋषिः स च कश्यप-
गोत्रः । यास्वृक्षु सदापृणवाहुवृक्तादयः श्रुतास्तासु तेऽपि समुच्चीयन्ते । चतुर्दशी-
पंचदश्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टास्त्रिष्टुवंतपरिभाषया जगत्यः । विश्वे देवा देवता ।
अनुक्रांतं च । तं प्रत्नथा पंचोना काश्यपोऽवत्सारोऽन्ये च ऋषयोऽत्र दृष्ट-
लिंगा द्वित्रिष्टुवंतमिति ॥ वाजपेयेऽतिरिक्तोक्त्य आदितस्त्रयोदशर्चः शंसनीयाः ।
सूचितं च । तं प्रत्नथेति त्रयोदशानामेकां शिष्ट्वाहूय दूरोहणं रोहेत् । आ०
९. ९. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तं प्रत्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा ज्येष्ठतातिं बर्हिषदं स्वर्विदं ।

प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराशुं जयंतमनु यासु वर्धसे ॥ १ ॥

तं। प्रत्नऽथा। पूर्वऽथा। विश्वऽथा। इमऽथा। ज्येष्ठऽतातिं। बर्हिऽसदं। स्वऽविदं।
प्रतीचीनं। वृजनं। दोहसे। गिरा। आशुं। जयंतं। अशुं। यासुं। वर्धसे ॥ १ ॥

इयमुत्तरा च द्वे ऐन्द्रावित्याहुः। तत्रोपपत्तिमेवाहुः। तं प्रत्नथेत्येषा शुक्रामं-
थिग्रहणे विनियुक्ता। ऐन्द्रौ च शुक्रामंथिनी। यैदंद्रं शंसति तेन शुक्रामंथिना-
वुक्थवंतौ। ऐ० ब्रा० ३. १.। इति हि ब्राह्मणं। अध्वर्युसंप्रैषोऽपि भवति। प्रातः
प्रातः सवस्य शुक्रवतो मधुश्चुत इन्द्राय सोमान्प्रस्थितान्प्रेष्य। शतप० ब्रा० ४. २.
१. २३.। इति। प्रशास्तृप्रैषश्च भवति। होता यक्षदिंद्रं प्रातः प्रातः सावस्य
। आ० ५. ५.। इत्यादि। प्रस्थिता इन्द्राय सोमा इति याज्या चैंद्री। इदं ते सोम्यं
मधु। आ० ५. ५.। इति। तस्मादैंद्र्यौ ॥ तमिंद्रं प्रत्नथा पुरातना यजमाना इव
पूर्वथास्मदीयाः पूर्वं यथा विश्वथा विश्वे सर्वे प्राणिनो यथेमथेम इदानीं वर्त-
माना यजमानाः। ते यथेन्द्रस्य स्तुत्या फलमलभंत तद्वदयमपि हे अंतरात्मन्
त्वमपि ज्येष्ठतातिं ज्येष्ठं बर्हिषदं बर्हिषि सीदंतं स्वर्विदं सर्वज्ञं सर्वस्य लभयितारं
वा प्रतीचीनं प्रत्यस्सदभिमुखमंचंतं वृजनं। बलनामैतद्वलवति वर्तते। बल-
वंतमाशुं शीघ्रगामिनं व्याघ्रं वा जयंतं सर्वमभिभवंतमिंद्रं गिरा स्तुत्या साधनेन
दोहसे। धुस्व सर्वदा सर्वान् कामान्। इत्यंतरात्मनः प्रैषः। यासु स्तुतिषु वर्धसे
प्रवृद्धो भवसि वर्धयसि वेदं यया स्तुत्येति। यास्विति व्यत्ययेन बहुवचनं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

श्रिये सुहशीरुपरस्य याः स्वर्विरोचमानः ककुभांमचोदते।

सुगोपा असि न दभाय सुक्रतो परो मायाभिर्चृत आस नाम ते ॥ २ ॥

श्रिये। सुऽहशीः। उपरस्य। याः। स्वः। विऽरोचमानः। ककुभां। अचोदते।

सुऽगोपाः। असि। न। दभाय। सुक्रतो इति सुऽक्रतो। परः। मायाभिः। चृते।

आस। नाम। ते ॥ २ ॥

हे इंद्र स्वः स्वर्गे विरोचमानस्त्वमचोदतेऽप्रेरयितुः ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ उपरस्य
मेघस्य संबन्धिन्यः सुहशीः सुरोचमाना या आपः संति तासामपां ककुभां सर्वासां
दिशां मध्ये श्रिये प्राणिनां श्रयणाय प्रेरको भवेति शेषः। हे सुक्रतो शोभन-
वृष्टिप्रदानादिकर्मकेन्द्रं त्वं सुगोपाः प्राणिनां सुष्ठु गोपायितासि। अतो न दभाय

न दंभनाय वधाय प्राणिनां नासि । न प्रभवसि । त्वं च मायाभिरासुरीभिः परो
मायाभ्यः परस्ताद्वर्तमानः । यस्मात्ते त्वदीयं नाम नामकं रूपमृते सत्यलोक
आस आस्ते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अत्यं हविः सचते सच्च धातु चारिष्टगातुः स होता सहोभरिः ।

प्रसर्माणो अनु बर्हिर्वृषा शिशुर्मध्ये युवाजरो विमुहा हितः ॥ ३ ॥

अत्यं । हविः । सचते । सत् । च । धातु । च । अरिष्टगातुः । सः । होता । सहः । भरिः ।

प्रसर्माणः । अनु । बर्हिः । वृषा । शिशुः । मध्ये । युवा । अजरः । विमुहा । हितः ॥ ३ ॥

इयमाग्नेयी होतृत्वयुवत्वादिलिंगैः । अयमग्निरत्यं सततमतनार्हं हविराज्या-
दिकं सचते । सेवते । कीदृशं हविः । सत् । सत्फलसाधनत्वाच्चविरपि सत् ।
धातु च धारकं सर्वस्य । हूयमानस्य हविष आदित्यद्वारा वृष्टिसाधनत्वात् तथा
च वृष्ट्या प्रजोत्पत्तेर्धारकत्वं । तथा हि । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति । अरिष्टगातुरहिंसितगमनः । सति
तस्य गमने यज्ञनिष्पत्त्या फलसिद्धेरिष्टगमनत्वं । तदेवाह । स खलु होता होम-
निष्पादकः सहोभरिर्बलस्य भर्ता बर्हिरनु प्रसर्माणः प्रकर्षेण सरन् वृषा वर्षकः
फलस्य शिशुः स इव रक्षणीयोऽप्रौढो वा युवा सर्वत्र मिश्रयिताजरो जरारहितो
विमुहा विमुहाणामोषधीनां मध्ये हितो निहितः स्थापितः । एवंभूतः सचते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र व एते सुयुजो यामन्निष्टये नीचीरमुष्मै यम्यं ऋतावृधः ।

सुयंतुभिः सर्वशसैरभीशुभिः क्रिविर्नामानि प्रवणे मुषायति ॥ ४ ॥

प्र । वः । एते । सुयुजः । यामन् । इष्टये । नीचीः । अमुष्मै । यम्यः । ऋतः । वृधः ।

सुयंतुऽभिः । सर्वऽशसैः । अभीशुऽभिः । क्रिविः । नामानि । प्रवणे । मुषायति ॥ ४ ॥

एषा सौरी वा । एते रश्मयः सुयुजः सुष्ठु परस्परं संयुक्ता यामन्यज्ञगमन
इष्टय एषणाय नीचीः । नीचं गच्छंतीति शेषः । अमुष्मै यजमानाय यम्यो यम्या
गमनार्हाः । अथवा यमो नियमितादित्यः । तस्य संबन्धिनः । ऋतावृधो यज्ञस्य
वर्धयितारश्च । अयमादित्यः सुयंतुभिः सुगमनैः सर्वशसैः सर्वस्य शासकैरभीशुभी

रश्मिभिः क्रिविः कर्ता नामानि नामकान्युदकानि प्रवणे निम्ने भूप्रदेशे मुषायति । मुष्णाति । आदत्त इत्यर्थः । अथवाग्निनावाह्यस्याग्नेरेतेऽश्वा इष्टये यज्ञगमनाय यामनि रथे सुयुजः प्रगच्छन्ति । शिष्टं समानं । क्रिविः क्रिविसदृशोऽग्निः प्रवणे नामानि हवींषु क्लृप्ताभिर्ज्वालाभिर्मुषायति । आदत्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

संजर्भुराणस्तरुभिः सुतेगृभं वयाकिनं चित्तगर्भासु सुस्वरुः ।

धारवाकेष्वृजुगाथ शोभसे वर्धस्व पत्नीरभि जीवो अर्ध्वरे ॥ ५ ॥

संजर्भुराणः । तरुभिः । सुतेऽगृभं । वयाकिनं । चित्तऽगर्भासु । सुऽस्वरुः ।

धारऽवाकेषु । ऋजुऽगाथ । शोभसे । वर्धस्व । पत्नीः । अभि । जीवः । अर्ध्वरे ॥ ५ ॥

हे ऋजुगाथ शोभनस्तुतिकाम्ये तरुभिस्तरुविकारैर्यहैः सुतेगृभमभिषुतेन रसेन गृहीतं वयाकिनं । कुत्सिता वयाः शाखा वयाका लताः । तद्वतं सोमं चित्तगर्भासु चित्तयाहिणीषु स्तुतिषु स्तुतिभिः सह संजर्भुराणो गृभान् गृह्णन् सुस्वरुः शोभनगमनः शोभनस्तुतिको वा त्वं धारवाकेषु । धारयन्ति वाकान् स्तोत्राणीति धारवाका ऋत्विग्यजमानाः । तेषु मध्ये शोभसे । किंचार्ध्वरे जीवः सर्वस्य जीवयिता पत्नीः पालयित्रीरोषधीर्ज्वाला वा अभि अभिमुखं वर्धस्व । अभिवर्धय ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यादृगेव ददृशे तादृगुच्यते सं छायायां दधिरे सिधयाप्स्वा ।

महीमस्मभ्यमुरुषामुरु जयो बृहत्सुवीरमनपच्युतं सहः ॥ ६ ॥

यादृक् । एव । ददृशे । तादृक् । उच्यते । सं । छायायां । दधिरे । सिधया । अप्सु । आ ।

मही । अस्मभ्यं । उरुऽसां । उरु । जयः । बृहत् । सुऽवीरं । अनपऽच्युतं । सहः ॥ ६ ॥

एषा वैश्वदेवी । यादृगेव ददृशे यादृगूपमेव दृश्यते तादृगुच्यते । तादृगूपमेवोच्यते । यथादृष्टमेव स्तूयते न तु परवचनप्रत्ययेन । यस्माच्छायाया दीप्ता सिधया साधिकया सहाप्सु व्यापकासु स्तुतिषु अप्सवेव वासंदधिरे । सम्यग्धारयन्ति स्वीयं रूपं स्तुतिं वा । ते देवा मही महती पूज्यामुरुषां बहुदात्री रयिमुरु

प्रभूतं जयो वेगं बृहन्महत्सुवीरं शोभनवीर्यमपत्यमनपच्युतमनुपक्षीणं सहो
बलं चाभिभावुकमस्मभ्यं प्रयच्छन्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वेत्यमुर्जनिवान्वा अति स्पृधः समर्यता मनसा सूर्यः कविः ।

ग्रंसं रक्षंतं परि विश्वतो गयमस्माकं शर्म वनवत्स्वावसुः ॥ ७ ॥

वेति । अयुः । जनिऽवान् । वै । अति । स्पृधः । सऽमर्यता । मनसा । सूर्यः । कविः ।

ग्रंसं । रक्षंतं । परि । विश्वतः । गयं । अस्माकं । शर्म । वनवत् । स्वऽवसुः ॥ ७ ॥

इयं सौरी । सूर्यो देवोऽयुरयगामी जनिवान्वै जन्मवान् जायावान्वा । उषा
हस्य जाया । वा इति प्रसिद्धौ । कविः क्रांतदर्शी समर्यता समरमिच्छता मनसा
स्पृधः संग्रामानतिवेति । अतिगच्छति मंदेहानसुरान्योद्धुं । ग्रंसं दीप्तं गयं गृहमं-
तरिक्षं वा विश्वतः सर्वतो रक्षंतं । परिचरेमेत्यर्थः । स देवोऽस्माकं शर्म सुखं
परि सम्यग्वनवत् । दद्यात् । स्वावसुः स्वायत्तधनः सन् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ज्यायांसमस्य यतुनस्य केतुनं ऋषिस्वरं चरति यासु नाम ते ।

याहश्मिन्यायि तमपस्यया विदद्य उं स्वयं वहते सो अरं करत् ॥ ८ ॥

ज्यायांसं । अस्य । यतुनस्य । केतुना । ऋषिऽस्वरं । चरति । यासु । नाम । ते ।

याहश्मिन् । धायि । तं । अपस्यया । विदत् । यः । उं इति । स्वयं । वहते । सः ।

अरं । करत् ॥ ८ ॥

इयमाग्नेयी सौरी वा । हे देव ज्यायांसमतिशयेन प्रवृद्धमस्य यतुनस्य ॥
यततिर्गतिकर्मा ॥ गंतुरस्य सूर्यस्य ॥ कर्मणि षष्ठ्यौ ॥ अमुं गंतारं केतुना प्रज्ञा-
पकेन कर्मणोदयादिलक्षणेन विशिष्टमृषिस्वरमृषिभिः स्तुत्यं त्वां चरति । गच्छति ।
भजते यजमानः । केन साधनेन । यासु स्तुतिषु ते त्वदीयं नाम नमनं नामकं
वा रूपं वर्तते ताभिरित्यर्थः । यद्वास्य यतुनस्य गमनशीलस्य तव केतुना तमो-
निर्हरणादिकर्मणा विशिष्टं त्वां चरति । याहश्मिन्याहशे कामे धायि धत्ते ॥
कर्तरि चिण् ॥ सामर्थ्यान्मनो गम्यते । तं । यथानिर्देशं प्रतिनिर्दिष्टव्यात्ताहश-
मित्यर्थो ज्ञातव्यः । ताहशं काममपस्यया कर्मणा हविःस्तुत्यादिलक्षणेन विदत् ।

विंदते । य उ य एव स्वयमनन्यप्रेरितः सन् स्वमनीषयैव वहते धारयति फलं
सोऽरमलमन्यर्थं कर्त्तुं । करोतीति शेषः । अथवा य उ य एव स्वयं वहते
स्वयमेवानुतिष्ठति सोऽन्यर्थं कुर्यात् । न ह्यन्येन कारितं फलवद्भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

समुद्रमासांमव तस्ये अग्निमा न रिष्यति सर्वनं यस्मिन्नायता ।

अत्रा न हार्दिं क्रवणस्य रेजते यत्रा मतिर्विद्यते पूतबंधनी ॥९॥

समुद्रं । आसां । अव । तस्ये । अग्निमा । न । रिष्यति । सर्वनं । यस्मिन् । आऽयता ।

अत्र । न । हार्दिं । क्रवणस्य । रेजते । यत्र । मतिः । विद्यते । पूतऽबंधनी ॥९॥

इयमपि सौरी । आसां स्तुतीनां समुद्रं समुद्रवत्पर्यवसानभूतं सूर्यमग्निमात्यंतं
श्रेष्ठास्मदीया स्तुतिरवतस्ये । अवगच्छति । यद्वा आसां प्रजानामृत्विजां स्तुति-
रिति संबंधः । सवनं । सूयते सोमोऽचेति सवनं यज्ञगृहं । न रिष्यति । न
हिंस्यते । किंतु प्रवर्धत इत्यर्थः । यस्मिन्नायता विस्तीर्णानि स्तोत्राणि तत्सवन-
मिति । अत्रास्मिन्यजमानगृहे क्रवणस्य स्तुतिकर्तुर्हार्दिं हृदयसंबन्धि हृदयगतं
काम्यं फलं न रेजते । न विचलति । न मृषा भवति । यत्र यस्मिन् स्तोतृगृहे
मतिः पूतबंधनी पूतं सूर्यमनुबध्नीति विद्यते अत्र न रेजत इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

स हि क्षत्रस्य मनसस्य चित्तिभिरेवावदस्य यजतस्य सध्रेः ।

अवत्सारस्य स्पृण्वाम रण्वभिः शविष्टं वाजं विदुषा चिदर्थं ॥१०॥

सः । हि । क्षत्रस्य । मनसस्य । चित्तिऽभिः । एवऽवदस्य । यजतस्य । सध्रेः ।

अवऽत्सारस्य । स्पृण्वाम । रण्वऽभिः । शविष्टं । वाजं । विदुषा । चित् । अर्थं ॥१०॥

इयमपि सौरी । स हि स खलु सविता देवः सर्वैः स्तुत्यः । सर्वकामपूरक
इत्यर्थः । हिशब्दो लोकवेदयोः प्रसिद्धिद्योतकः । तस्मात्सकाशात् । अत्रान्ये च
ऋषयोऽत्र दृष्टलिंगा इत्युक्तत्वात् क्षत्रादय ऋषयः । क्षत्रस्य मनसस्यैवावदस्य
यजतस्य सध्रेवत्सारस्य चैषामृषीणामस्माकं रण्वभी रमणीयाभिश्चित्तिभिः स्पृण-
वाम । पूरयाम । किं । शविष्टं वाजमतिशयेन बलवदन्नं । अन्नं वै वाज इति श्रुतेः ।
विदुषा चिद्विपश्चितार्थं समर्धनीयं स्पृण्वाम । क्षत्रादयो वयमिति संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

श्येन आसामदितिः कक्ष्योऽ३ मदो विश्ववारस्य यजतस्य मायिनः ।

समन्यमन्यमर्थयन्त्येतवे विदुर्विषाणं परिपानमन्ति ते ॥११॥

श्येनः । आसां । अदितिः । कक्ष्यः । मदः । विश्वऽवारस्य । यजतस्य । मायिनः ।

सं । अन्यंऽअन्यं । अर्थयन्ति । एतवे । विदुः । विऽसानं । परिऽपानं । अन्ति । ते ॥११॥

मददेवत्येयं । विश्ववारादीनां त्रयाणामृषीणां स्वभूत आसामपां सोमरस-
लक्षणानां मदः श्येनः शंसनीयगमनः शीघ्रं पातृसकाशं गन्तादितिरदीनोऽति-
समृद्धः कक्ष्यः कक्ष्यपूरकश्च भवतीति शेषः । ते विश्ववारादयः सचे प्रवृत्ता एतवे
सोमं प्राप्तुं तत्पानायान्यमन्यं परस्परं समर्थयन्ति । याचन्तेऽनुज्ञां । ते विषाणं
विशेषेण मदस्य दातारं परिपानमन्त्यन्तिके विदुः । जानन्ति लभन्ते वा ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

सदापृणो यजतो वि द्विषो वधीद्वाहुवृक्तः श्रुतवित्तयो वः सचा ।

उभा स वरा प्रत्येति भाति च यदीं गणं भजते सुप्रयावभिः ॥१२॥

सदाऽपृणः । यजतः । वि । द्विषः । वधीत् । बाहुऽवृक्तः । श्रुतऽवित् । तयैः । वः । सचा ।

उभा । सः । वरा । प्रति । एति । भाति । च । यत् । ईं । गणं । भजते । सुप्रयावऽभिः ॥१२॥

सदापृणः सर्वदा दानशील एतन्नामा यजतो यथा च बाहुवृक्तो बाहुभ्यां
वृक्तदर्भश्च श्रुतवित् श्रुतस्य वेत्ता च तयश्च । एतेषां पंचानां परस्परापेक्षया
प्रत्येकमेकवचनं । स स ऋषिर्वि द्विष शबून्वधीत् हिंस्यात् वो युष्माकं सचा
सहितः । युष्माभिः सहित इत्यर्थः । स ऋषिर्वरा श्रेष्ठाबुभोभाविहलोकपरलो-
कविषयौ कामौ प्रत्येति । अभिगच्छति । भाति च । यद्यस्मादीमेनं गणं देवसंघं
सुप्रयावभिः सुष्ठु प्रकर्षेण मिश्रयद्भिः स्तोत्रैर्भजते तस्मादेवं भातीति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

सुतंभरो यजमानस्य सत्पतिर्विश्वासामूधः स धियामुदंचनः ।

भरंङ्गेनू रसवच्छिप्रिये पयोऽनुब्रुवाणो अर्थेति न स्वपन् ॥१३॥

सुतंऽभरः । यजमानस्य । सत्ऽपतिः । विश्वासां । ऊधः । सः । धियां । उत्ऽअंचनः ।

भरत् । धेनुः । रसऽवत् । शिप्रिये । पयः । अनुऽब्रुवाणः । अर्थि । एति । न । स्वपन् ॥१३॥

यजमानस्यावत्सारस्य मम सुतंभरो यागनिर्वाहक एतन्नामा ऋषिः सत्पतिः
सतां विद्यमानानां फलानां पालयिता होता भवतीत्यर्थः । स च विश्वासां
धियां सर्वेषां कर्मणामूध उद्धततरं फलमुदंचन ऊर्ध्वमुद्गमयिता । फलप्रापक
इत्यर्थः । धेनुर्गौ रसवत्सारवत्पयो भरत् । अहरत् । तत्र पयः शिथ्रिये । अयति
चास्य सामर्थ्यात् । तत्सर्वमनुब्रुवाणोऽनुक्रमेण संकीर्तयन् न स्वपन् स्वापम-
कुर्वन् अनवरतमध्येति । स्मरत्यवत्सारः । सुतंभरस्तादृश इति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यो जा॒गार॒ तमृ॑चः काम॑यन्ते॒ यो जा॒गार॒ तमु॒ सामा॑नि यन्ति ।

यो जा॒गार॒ तम॑यं सोम॑ आ॒ह तवा॒हम॑स्मि स॒ख्ये न्यो॑काः ॥ १४ ॥

यः । जा॒गार॑ । तं । ऋ॒चः । का॒म॑यन्ते । यः । जा॒गार॑ । तं । ऊं इति । सामा॑नि । यन्ति ।

यः । जा॒गार॑ । तं । अ॒यं । सोम॑ः । आ॒ह । तव॑ । अ॒हं । अ॒स्मि । स॒ख्ये । निऽओ॑काः ॥ १४ ॥

यो देवो जागार सर्वदा विनिद्रो जागरूको गृहे वर्तते तमृचः सर्वशास्त्रात्मिकाः
कामयन्ते । यश्च जागार तमु तमेव सामानि स्तोत्ररूपाणि यन्ति । प्राप्नुवन्ति । यो
जागार तमयमभिषुतः सोम आह वक्ति मां स्वीकुर्विति । हे अग्ने तादृशस्य तव
सख्ये समानख्याने हितकरणे न्योका नियतस्थानोऽहमस्मि । भवामि ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अ॒ग्निर्जा॑गार॒ तमृ॑चः काम॑यन्तेऽग्निर्जा॑गार॒ तमु॒ सामा॑नि यन्ति ।

अ॒ग्निर्जा॑गार॒ तम॑यं सोम॑ आ॒ह तवा॒हम॑स्मि स॒ख्ये न्यो॑काः ॥ १५ ॥

अ॒ग्निः । जा॒गार॑ । तं । ऋ॒चः । का॒म॑यन्ते । अ॒ग्निः । जा॒गार॑ । तं । ऊं इति । सामा॑नि । यन्ति ।

अ॒ग्निः । जा॒गार॑ । तं । अ॒यं । सोम॑ः । आ॒ह । तव॑ । अ॒हं । अ॒स्मि । स॒ख्ये । निऽओ॑काः ॥ १५ ॥

पूर्वयैव निगदितव्याख्या । य इत्यस्य स्थानेऽग्निरिति विशेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये पंचविंशो वर्गः ॥

॥ इति पंचमे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

अथ चतुर्थेऽनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र विदा दिव इत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं ।
सदापृणो नामात्रेय ऋषिः । चिष्टुप् छंदः । वै तदित्युक्तत्वाददमपि वैश्वदेवं ।
विदा एकादश सदापृण इत्यनुक्रमणिका । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

वि॒दा दि॒वो वि॒ष्यन्नद्रि॑मु॒क्थैरा॑य॒त्या उ॒पसो॑ अ॒र्चिनो॑ गुः ।

अ॒पावृ॑त व्र॒जिनी॑रु॒स्वर्गा॑दि॒ दुरो॑ मा॒नुषी॑र्दे॒व आ॑वः ॥१॥

वि॒दाः । दि॒वः । वि॒ऽस्यन् । अ॒द्रिः । उ॒क्थैः । आ॒ऽय॒त्याः । उ॒पसः । अ॒र्चिनः । गुः ।

अ॒पः । अ॒वृ॒त । व्र॒जिनीः । उ॒त् । स्वः । गा॒त् । वि॒ । दुरः । मा॒नुषीः । दे॒वः । आ॒व॒रित्या॑वः ॥१॥

अचेंद्रादयो लिंगोक्तदेवताः । अचांगिरसां पणिभिरपहत्य गिरेरधः स्थापितानां गवामिन्द्रेण विमोकः प्रतिपाद्यते । विदाः । अवेदयदिन्द्रः । किं । गा निगूढा इति संबंधः । किं कुर्वन् । उक्थैरंगिरसां स्तुतिभिर्निमित्तभूताभिरद्रिं वज्रं विष्यन् प्रक्षिपन् । रक्षकाणामुपरि गिरिभेदनाय च विष्यन् । आयत्या आगामिन्या उपसः संबन्धिनोऽर्चिनो रश्मयो गुः । अगच्छन् । सर्वत्र प्रसृता अभवन् । अपावृत अपावृणोव्रजिनीस्तमःपुञ्जवतीर्निशाः । स्वः स्वरणील आदित्य उद्गात् । उदगात् । तथा कृत्वा मानुषीर्मनुष्यसंबन्धिनीर्दुरो दाराणि देवः सूर्यो व्यावः । व्यवृणोत् । अंधकारापनयनेन मनुष्यादिव्यवहारायाकरोदित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि सूर्यो॑ अ॒मतिं॑ न अ॒श्रियं॑ सा॒दोर्वा॑द्गवां मा॒ता जा॑न॒ती गा॒त् ।

ध॒न्व॒र्णसो॑ न॒द्यः । खा॒दो॑अ॒र्णाः स्थू॒र्णेव॑ सु॒मिता॑ ह॒ंहत् द्यौः ॥२॥

वि । सूर्यः । अ॒मतिं॑ । न । अ॒श्रियं॑ । सा॒त् । आ । उ॒र्वात् । गवां॑ । मा॒ता । जा॑न॒ती । गा॒त् ।

ध॒न्वऽअ॒र्णसः॑ । न॒द्यः । खा॒दऽअ॒र्णाः । स्थू॒र्णाऽइव॑ । सु॒ऽमिता॑ । ह॒ंहत् । द्यौः ॥२॥

सूर्यो देवः अश्रियं दीप्तिं विसात् । विभजते । प्रकाशयतीत्यर्थः । अमतिं न । रूपनामैतत् । रूपमिव द्रव्यं । यथा द्रव्याणि घटपटादीनि नीलपीतादिरूपं लभन्ते तद्वत् । तथा गवां रश्मीनां मातोषा जानती सूर्य उदेष्टति मया च व्युच्छन्नं कर्तव्यमिति जानत्यूर्वाहोऽन्तरीक्षादागात् । आगच्छति । तथा नद्यश्च धन्वर्णसः ॥ धन्वतिर्गतिकर्मा । धन्वंति गच्छन्त्यर्णासि यासु तास्तथोक्ताः । दीर्घाभावञ्छादसः ॥ खादोअर्णा भक्षितकूलोदकाः । कूलं कषा इत्यर्थः । नद्यश्चैवंरूपा भवन्ति । किंच द्यौश्च सुमिता सुष्ठु गृहे स्थापिता स्थूणेव गृहाधारस्तम्भ इव हंहत् । हडाभवत् । एतत्सर्वं सूर्यस्याज्ञयेति भावः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अस्मा उक्थाय पर्वतस्य गर्भो महीनां जनुषे पूर्याय ।

वि पर्वतो जिहीत साधत द्यौराविवांसतो दसयंत भूम ॥ ३ ॥

अस्मै । उक्थाय । पर्वतस्य । गर्भः । महीनां । जनुषे । पूर्याय ।

वि । पर्वतः । जिहीत । साधत । द्यौः । आऽविवांसतः । दसयंत । भूम ॥ ३ ॥

अस्मै मह्यमुक्थाय स्तोत्रे पर्वतस्य पर्वततो मेघस्य गर्भो गर्भस्थानीयमुदकं जिहीत । चलति । चालयति वेद्रः । कीदृशयास्मै । महीनां महतीनां स्तुतीनां जनुष उत्पादयित्रे पूर्याय प्रत्नाय । तदेव पुनरुच्यते । पर्वतो मेघो विजिहीत । द्यौश्च साधत । साधयति वृष्टिं । आविवांसतः सर्वतः परिचरंतोऽगिरसो भूमात्यधिकं दसयंत । उपक्षपयन्त्यात्मानं कर्मभिः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सूक्तेभिर्वो वचोभिर्देवजुष्टैरिन्द्रा न्वग्मी अवसे हुवध्यै ।

उक्थेभिर्हिष्मा कवयः सुयज्ञा आविवांसतो मरुतो यजंति ॥ ४ ॥

सुऽउक्तेभिः । वः । वचःऽभिः । देवऽजुष्टैः । इन्द्रा । नु । अग्मी इति । अवसे । हुवध्यै ।

उक्थेभिः । हि । स्म । कवयः । सुऽयज्ञाः । आऽविवांसतः । मरुतः । यजंति ॥ ४ ॥

हे इन्द्रा हे अग्मी ॥ परस्परापेक्षया प्रत्येकं द्विवचनं । यद्यप्येकमेव पदं मध्ये व्यवधानं छांदसं ॥ हे इन्द्राग्मी वो युवां ॥ व्यत्ययेन बहुवचनं ॥ देवजुष्टैर्देवैः सेवनीयैः सूक्तेभिः सूक्तैः सुवचनैः शोभनगुणप्रकाशनप्रवणैर्वचोभिरवसेऽस्मद्रक्षणाय हुवध्यै । आह्वयामि । नु क्षिप्रं युवामुक्थेभिः स्तोत्रैः कवयोऽनूचानाः पूर्व ऋषयः सुयज्ञाः शोभनयागा आविवांसतः स्तुत्यादिना परिचरंतो मरुतो मरुत्सदृशाः कर्मसु शीघ्रा यजंति । पूजयंति ॥ हि स्मेति पूरणौ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एतो न्वग्द्य सुध्योऽभवाम प्र दुच्छुनां मिनवाम वरीयः ।

आरे द्वेषांसि सनुतर्दधामायाम प्रांचो यजमानमच्छ ॥ ५ ॥

एतो इति । नु । अद्य । सुध्यः । भवाम । प्र । दुच्छुनां । मिनवाम । वरीयः ।

आरे । द्वेषांसि । सनुतः । दधाम । अयाम । प्रांचः । यजमानं । अच्छ ॥ ५ ॥

अयमंगिरसां वादः । अद्यास्मिन्यागदिने नु क्षिप्रमेत । गच्छत । सुध्यः शोभ-
नकर्माणो भवाम । दुच्छुना द्विषः प्र मिनवाम । प्रकर्षेण हिंसाम वरीयः ।
अत्यंतमित्यर्थः । तदेवोच्यते । सनुतः संभक्षणे द्वेषांसि यजमानस्य द्वेष्टनारे दूरे
दधाम । स्थापयाम । यद्वा सनुतरित्यंतर्हितनाम । पूर्वं प्रकाशवैरिणां वध उक्त
इदानीं प्रच्छन्नानामिति विवेकः । तदर्थं यजमानं प्राञ्चः सदापृणमवत्सारं चाच्छा-
भिमुखमयाम । गच्छाम ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एता॒ धियँ॑ कृ॒णवा॑मा सखा॒योऽप॒ या मा॒ताँ ऋ॒णुत॑ व्रजं गोः ।

यया॒ मनु॑र्विशिशि॒प्रं जि॒गाय॑ यया॒ व॒णिक् वं॒कुरा॑पा॒ पुरी॑षं ॥ ६ ॥

आ । इत॒ । धियँ॑ । कृ॒णवा॑म । सखा॒यः । अप॑ । या । मा॒ता । ऋ॒णुत॑ । व्रजं॑ । गोः ।

यया॑ । मनुः॑ । वि॒शिऽशि॒प्रं । जि॒गाय॑ । यया॑ । व॒णिक् । वं॒कुः । आप॑ । पुरी॑षं ॥ ६ ॥

इदमयंगिरसां वाक्यं । एत । आगच्छत । आगत्य च धियं स्तुतिं कृणवाम ।
करवाम । हे सखायः परस्परं सखिभूता अंगिरस इत्यंगिरसां वचनं । या धीर्माता
गवां निर्मात्री गोर्गवां व्रजं पणिभिरपहतमप ऋणुत अपावृणोत् । यया च
मनुर्विशिशिप्रं विगतहनुं शत्रुं जिगाय जितवान् । यद्वा मनुः सर्वस्य मतेन्द्रो
विशिशिप्रो वृत्रः । स तमस्माभिः कृतया स्तोमलक्षणया धिया जिगाय । यया
च वणिक् वणिगिवाल्पेन कर्मणा बहुफलाकांक्षी कक्षीवान् वंकुर्जलेच्छया
वनगामी पुरीषं पूरकमुदकमाप । याभिः सुदानू औशिजाय वणिजे दीर्घश्रवसे
मधु कोशः । ऋग्वे० १. ११२. ११. । इति हि श्रुतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒नू॒नो॒द॒त्र ह॒स्त॒यतो॒ अ॒द्रि॒रार्च॑न्येन॒ द॒शं मा॒सो न॒व॒ग्वाः ।

ऋ॒तं य॒ती स॒र॒मा॒ गा अ॒वि॒द॒द्वि॒श्वानि॑ स॒त्यां गि॒राश्च॑कार ॥ ७ ॥

अ॒नू॒नोत् । अ॒त्र । ह॒स्त॑ऽयतः । अ॒द्रिः । आ॒र्च॑न् । येन॑ । द॒शं । मा॒सः । न॒व॑ऽग्वाः ।

ऋ॒तं । य॒ती । स॒र॒मा॑ । गाः । अ॒वि॒द॒त् । वि॒श्वानि॑ । स॒त्या । अ॒ंगि॒राः । च॒का॒र ॥ ७ ॥

अचास्मिन्यज्ञेऽद्रिभिषवयावा हस्तयतो हस्तेन संहतः सन् अनूनोत् । नौति-

रचशब्दमात्रे वर्तते । अशब्दयत् । येन ग्राव्या तदभिषवेण दश मासो मासान्
दशमासपर्यंतं नवग्वाः । नवमासपर्यंतं गवार्थमनुतिष्ठतोऽंगिरसो नवग्वाः ।
नवगोयुक्ता वार्चन् अपूजयन्निद्रं । यद्वा दशसंख्याकमासोपेता दशमासा-
नुष्ठाना अंगिरसोऽपरे नवग्वाश्चैते सर्वेऽपि येनार्चंति । नवग्वासः सुतसोमास
इंद्रं । ऋग्वे० ५. २९. १२. इति हि निगमः । ऋतं सत्यं यज्ञं वा यती प्राप्नुवती
सरमा सरणशीला स्तुतिरूपा वागंगिरसां गवार्थमिन्द्रेण प्रहिता देवशुनी वा
गा अविंदत् पणिभिरपहताः । विश्वानि सर्वाणि स्तुत्यादिलक्षणानि सत्या
सत्यानि चकारांगिराः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

विश्वे अस्या व्युषि माहिनायाः सं यज्ञोभिरंगिरसो नवत ।

उत्स आसां परमे सधस्थं ऋतस्य पथा सरमा विदद्वाः ॥ ८ ॥

विश्वे । अस्याः । विऽउषि । माहिनायाः । सं । यत् । गोभिः । अंगिरसः । नवत ।

उत्सः । आसां । परमे । सधऽस्थे । ऋतस्य । पथा । सरमा । विदत् । गाः ॥ ८ ॥

विश्वे सर्वेऽंगिरसो माहिनाया मंहनीयाया अस्या उषसो व्युषि व्युच्छने
सति गवामावरकेऽंधकारेऽपवृते सति यद्यदा गोभिः संनवंतं संजग्मिरे तदासां
गवामुत्सः क्षीराद्युत्स्रावः परम उत्कृष्टे सधस्थे सहस्थाने यज्ञ उपयुक्तोऽभव-
दित्यर्थः । ऋतस्य सत्यस्य पथा मार्गेण सरमा वाक् देवशुनी वा गा निगूढा
विदत् । अलभत् । यद्वासां गवां परमे सधस्थे सहस्थाने व्रजस्य निगूह-
नप्रदेश उत्स उदकस्य प्रस्रवणो वर्तते । बिलमित्यर्थः । तेन ऋतस्योदकस्य
पथा मार्गेण सरमा गा विदत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ सूर्यो यातु सप्ताश्वः क्षेत्रं यदस्योर्विया दीर्घयाथे ।

रघुः श्येनः पतयदंधो अच्छा युवां कविर्दीदयज्ञोषु गच्छन् ॥ ९ ॥

आ । सूर्यः । यातु । सप्तऽअश्वः । क्षेत्रं । यत् । अस्य । उर्विया । दीर्घऽयाथे ।

रघुः । श्येनः । पतयत् । अंधः । अच्छ । युवां । कविः । दीदयत् । गोषु । गच्छन् ॥ ९ ॥

सूर्यः सर्वस्य प्रेरको देवः सप्ताश्वः सर्पणस्वभावाश्वोपेतः सप्तसंख्याकाश्वो वा
आयातु । अस्मदभिमुखमागच्छतु । यद्यस्मादस्य सूर्यस्य दीर्घयाथे दीर्घगमने क्षेत्रं

गंतव्यप्रदेश उर्वियोरु अतिप्रभूतायामः । स एव देवो रघुर्लघुगमनः स श्येनः
शंसनीयगमनोऽंधो दीयमानं हविरच्छाभिलक्ष्य पतयत् । आगच्छति । युवा
सर्वत्र मिश्रयिता कविः क्रांतदर्शी सन् गोषु रश्मिषु गच्छन्मध्ये वर्तयन् दीदयत् ।
दीप्यते । यद्वा श्येनः सुपर्णोऽंधोऽच्छ पतयत् । द्युलोकस्थं सोमलक्षणं देवाना-
मन्नमस्सद्यागार्थमानेतुं तदभिमुखमगात् । युवेत्यादि शिष्टं समानं ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ सूर्यो अरुहच्छुक्रमणोऽयुक्त यद्हरितो वीतपृष्ठाः ।

उद्गा न नावमनयंत धीरा आशृण्वतीरापो अर्वागतिष्ठन् ॥ १० ॥

आ । सूर्यः । अरुहत् । शुक्रं । अर्णः । अयुक्त । यत् । हरितः । वीतऽपृष्ठाः ।

उद्गा । न । नाव । अनयंत । धीराः । आऽशृण्वतीः । आपः । अर्वाक् । अतिष्ठन् ॥ १० ॥

सूर्यो देवः शुक्रं दीप्तमर्णं उदकं प्रत्यारुहत् । सर्वतः प्रादुर्भवति । यद्यस्माद्यद्वा
वा हरितोऽश्वान्वीतपृष्ठाः क्रांतपृष्ठानयुक्त रथेऽयोजयत् तदा तं सूर्यं धीरा धी-
मंतो यजमानादय उद्गोदकेन नावं न नावमिवानयंत । तदाशृण्वतीः सर्व-
तोऽनुज्ञां कुर्वाणा आपोऽर्वागवाङ्मुखा अतिष्ठन् । अभवन् ॥

॥ अथैकादशी ॥

धियं वो अप्सु दधिषे स्वर्षा ययातरन्दश मासो नवग्वाः ।

अया धिया स्याम देवगोपा अया धिया तुतुर्यामात्यंहः ॥ ११ ॥

धियं । वः । अप्सु । दधिषे । स्वऽसां । यया । अतरन् । दश । मासः । नवऽग्वाः ।

अया । धिया । स्याम । देवऽगोपाः । अया । धिया । तुतुर्याम । अति । अंहः ॥ ११ ॥

हे देवा वो युष्माकं धियं स्तुतिमप्स्वप्निमितां स्वर्षां सर्वस्य दात्रीं दधिषे ।
धारयामि ॥ व्यत्ययेन मध्यमः ॥ यया धिया कर्मणा नवग्वा अंगिरसो दश
मासोऽतरन् समनुतिष्ठंत अयानया धिया देवगोपा देवैर्गुप्ताः स्याम । भवेम ।
अया धियांहः पापमत्तितुतुर्याम । अतितरेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥

हयो नेत्यष्टर्चं द्वितीयं सूक्तं प्रतिष्ठाचस्यार्धं । अष्टमी द्वितीया च त्रिष्टुभौ
शिष्टाः षट् जगत्यः । आदितः षड्विंशदेव्यः सप्तम्यष्टम्योर्देवपत्न्यो देवता । तथा

चानुक्रांतं । हयोऽष्टौ प्रतिक्षत्रोऽंत्यो वृचो देवपत्नीस्तवोऽंत्या त्रिष्टुप् द्वितीया चेति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

हयो न विद्वाँ अयुजि स्वयं धुरि तां वहामि प्रतरणीमवस्युवं ।
 नास्या वश्मि विमुचं नावृतं पुनर्विद्वान्पथः पुरएत ऋजु नेषति ॥ १ ॥
 हयः । न । विद्वान् । अयुजि । स्वयं । धुरि । तां । वहामि । प्रऽतरणी । अवस्युवं ।
 न । अस्याः । वश्मि । विऽमुचं । न । आऽवृतं । पुनः । विद्वान् । पथः । पुरऽएता ।
 ऋजु । नेषति ॥ १ ॥

हयो न अश्व इव विद्वान् सर्वज्ञः प्रतिक्षत्रः स्वयमनन्यप्रेरितः सन् धुरि यज्ञात्मिकायामयुजि । युक्तोऽभवत् । तां धुरं प्रतरणीं प्रकर्षेण तारयित्रीमवस्युवं रक्षयित्रीं वहामि । धारयाम्यहमध्वर्युर्होता वा । अस्या धुरो विमुचं विमोचनं परित्यागं न वश्मि । न कामये । नावृतं पुनः पुनरावरणं धारणमपि न च वश्मि । मम को भार इति तदेवोच्यते । विद्वान्मार्गाभिज्ञोऽंतर्यामी देवः पुरएता पुरतो गन्ता सन् पथो यज्ञमार्गानृज्वकुटिलं नेषति । प्रापयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अग्र इन्द्र वरुण मित्र देवाः शर्धः प्र यंत मारुतोत विष्णो ।
 उभा नासत्या रुद्रो अथ ग्राः पूषा भगः सरस्वती जुषंत ॥ २ ॥
 अग्रै । इन्द्र । वरुण । मित्र । देवाः । शर्धः । प्र । यंत । मारुत । उत । विष्णो इति ।
 उभा । नासत्या । रुद्रः । अथ । ग्राः । पूषा । भगः । सरस्वती । जुषंत ॥ २ ॥

हे अग्र इन्द्र वरुण मित्र देवा यूयं शर्धो बलमस्माकं प्रयंत । प्रापयत ॥ अत्र सर्वत्र पूर्वस्याविद्यमानत्वेनोत्तरस्य पादादित्वादनिघातः । प्रथमस्य तु स्वत एव पादादित्वं ॥ उतापि च हे मारुत मारुतानि मरुतां बलानि हे विष्णो यूयं शर्धः प्रयंत ॥ विष्णोरित्यस्योतेत्यनेन व्यवधानान्निघातः ॥ किंचोभोभौ नासत्या सत्यभूतौ रुद्रोऽथ अथ ग्रा एतेषां देवानां स्त्रियश्च पूषा भगः सरस्वती च जुषंत । सेवंतामस्मदीयं यज्ञं स्तुतिं वा ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इन्द्राग्नी मित्रावरुणादिति स्वः पृथिवी द्यां मरुतः पर्वता अपः ।

हुवे विष्णुं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं भगं नु शंसं सवितारमृतये ॥ ३ ॥

इन्द्राग्नी इति । मित्रावरुणा । अदिति । स्वः । पृथिवी । द्यां । मरुतः । पर्वतान् । अपः ।

हुवे । विष्णुं । पूषणं । ब्रह्मणः । पतिं । भगं । नु । शंसं । सवितारं । ऊतये ॥ ३ ॥

इन्द्रादिसवित्रान् चतुर्दश देवानूतयेऽस्मद्रक्षणाय हुवे । आह्वयामि स्तौमि वा ॥ स्वरित्यादित्य उच्यते स्वरणात् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उत नो विष्णुस्त वातो अस्मिधो द्रविणोदा उत सोमो मयस्करत् ।

उत ऋभवं उत राये नो अश्विनोत त्वष्टोत विभ्वानु मंसते ॥ ४ ॥

उत । नः । विष्णुः । उत । वातः । अस्मिधः । द्रविणः । उदाः । उत । सोमः । मयः । करत् ।

उत । ऋभवं । उत । राये । नः । अश्विना । उत । त्वष्टा । उत । विभ्वा । अनु । मंसते ॥ ४ ॥

उतापि च नोऽस्माकं विष्णुर्वापको देवो मयस्करत् । मय इति सुखनाम । सुखं करोतु । उतापि च वातो वायुरस्मिधोऽहिंसकः सन् मयस्करत् । किंच द्रविणोदा धनस्य दाता सोमोऽपि मयस्करत् । उतापि च ऋभवो नोऽस्मभ्यं राये धनायानुमंसते । अनुमन्यतां । उताश्विनाश्विनौ च उत त्वष्टा देव उत विभ्वा ऋभूणामन्यतमो देवः । एते सर्वेऽप्यनुमंसते । यद्वा अनुमंस्त इति प्रत्येकं संबन्धनीयं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत त्यन्नो मारुतं शर्ध आ गमद्विष्णुयं यजतं बहिरासदे ।

बृहस्पतिः शर्म पूषोत नो यमद्वरुथ्यं वरुणो मित्रो अर्यमा ॥ ५ ॥

उत । त्यत् । नः । मारुतं । शर्धः । आ । गमत् । दिविऽक्षयं । यजतं । बर्हिः । आऽसदे ।

बृहस्पतिः । शर्म । पूषा । उत । नः । यमत् । वरुथ्यं । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ॥ ५ ॥

उतापि च त्यत्तन्मारुतं शर्धो मरुतां बलं संघो नोऽस्मानागमत् । आगच्छतु ।

कीदृशं तच्छर्धः । दिविक्ष्यं द्युलोके वर्तमानं यजतं पूज्यं । किमर्थमागमनमिति तदुच्यते । बर्हिर्वर्हिष्यासद उपवेष्टुं । उपविश्य हविःस्वीकारायेत्यर्थः । किंच बृहस्पतिर्देवः शर्म सुखं यमत् । यच्छतु । उत नोऽस्मभ्यं पूषापि यमत् । कीदृशं शर्म । वरूथ्यं । वारयति शीतवातादिकमिति वरूथ्यं गृहं । तदहं वरूथ्यं । किंच वरुणादयस्त्रयोऽपि प्रत्येकं शर्म यच्छंतु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत ते नः पर्वतासः सुशस्तयः सुदीतयो नद्यः स्वामणे भुवन् ।

भगो विभक्ता शवसावसा गमदुरुच्यचा अदितिः श्रोतु मे हवं ॥ ६ ॥

उत । ते । नः । पर्वतासः । सुऽशस्तयः । सुऽदीतयः । नद्यः । चामणे । भुवन् ।

भगः । विऽभक्ता । शवसा । अवसा । आ । गमत् । उरुऽच्यचाः । अदितिः । श्रोतु ।

मे । हवं ॥ ६ ॥

उतापि च ते ते पर्वतासः पर्ववन्तोऽद्रयः सुशस्तयः शोभनस्तुतयः किंच सुदीतयः सुदाना नद्यश्च चामणे पालनेऽस्माकं भुवन् । भवन्तु । भगो देवो विभक्ता धनानां विभागकर्ता दाता सन् शवसानेनावसा रक्षणेन च सहागमत् । आगच्छतु । उरुच्यचाः प्रभूतव्याप्तिरदितिरदीना देवमाता मे हवं स्तुतिमाह्वानं वा श्रोतु । शृणोतु ॥

पत्नीसंयाजेषु देवपत्नीनां देवानां पत्नीरित्यादिके द्वे याज्यानुवाक्ये । सूचितं च । देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति द्वे । आ० १. १०. । इति ॥ आग्निमारुतशस्त्रेऽप्येते देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु न इति द्वे राकामहमिति द्वे । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ तयोर्मध्ये प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये ।

याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत ॥ ७ ॥

देवानां । पत्नीः । उशतीः । अवन्तु । नः । प्रा । अवन्तु । नः । तुजये । वाजऽसातये ।

याः । पार्थिवासः । याः । अपां । अपि । व्रते । ताः । नः । देवीः । सुऽहवाः ।

शर्म । यच्छत ॥ ७ ॥

देवानामिन्द्रादीनां पत्नीः पत्न्य उशतीरुशत्योऽस्मदीयां स्तुतिं कर्म वा काम-

यमाना नोऽस्मानवंतु । रक्षंतु । तथा नोऽस्माकं तुजये बलवते पुत्राय वाज-
सातयेऽन्नलाभाय संयामाय वा प्रावंतु । प्रकर्षेण रक्षंतु गच्छंतु वा । याः पार्थि-
वासः पृथिवीसंबन्धिन्यो याश्चापामुदकानां व्रते कर्मण्यंतरिक्षे व्रतंते ता हे
देवीर्देव्यो हे सुहवाः शोभनाह्वाना यूयं नोऽस्मभ्यं शर्म यच्छत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उत ग्रा व्यंतु देवपत्नीरिंद्राण्यग्राम्यश्विनी राट् ।

आ रोदसी वरुणानी शृणोतु व्यंतु देवीर्य ऋतुर्जनीनां ॥ ८ ॥

उत । ग्राः । व्यंतु । देवऽपत्नीः । इंद्राणी । अग्रायी । अश्विनी । राट् ।

आ । रोदसी इति । वरुणानी । शृणोतु । व्यंतु । देवीः । यः । ऋतुः । जनीनां ॥ ८ ॥

उतापि च ग्राः स्त्रियो देवपत्नीर्देवपत्न्यो देवाः पतयो यासां ताः । तादृश्यो
व्यंतु । हविर्भक्षयंतु । ता विविच्योच्यंते । इंद्राणीन्द्रस्य पत्न्यग्राम्यग्नेः पत्न्यश्विन्य-
श्विनोः पत्नी राट् राजमाना । किंच रोदसी । रुद्रस्य पत्नीति यास्केनोक्तं । एवं
सति विधितस्तुका रोदसी । ऋग्वे० १. १६१. ५. । इत्यत्र यथाद्युदात्तप्रगृह्यते न
स्तस्तद्वदत्रापि भाव्यं । तथापि शाकल्येन महर्षिणैवमुक्तत्वात्तथैव द्रष्टव्यं । वरुणानी
वरुणस्य पत्न्या सर्वतः प्रत्येकं शृणोतु । किंच देवीः पत्नीसंयाजदेव्यो व्यंतु । खादंतु
हविः । यो जनीनां देवजायानामृतुः कालस्तदभिमाना देव्योऽपि शृण्वंतु व्यंतु
च । अत्रापि च ग्रा व्यंतु देवपत्न्यः । नि० १२. ४६. । इत्यादि निरुक्तं द्रष्टव्यं ॥

॥ इति चतुर्थस्य द्वितीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणामात्येन विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
चतुर्थाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीभारत्यै नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ तृतीयोऽध्याय आरभ्यते । तत्र प्रयुंजतीति सप्तर्चं तृतीयं सूक्तं प्रतिर-
यस्यार्षं चैष्टुभं । पूर्वत्र वैश्वदेवं वै तदित्युक्तत्वादित्दमपि वैश्वदेवं । प्रयुंजती सप्त
प्रतिरथ इत्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रयुंजती दिव एति ब्रुवाणा मही माता दुहितुर्बोधयंती ।

आविवांसंती युवतिर्मनीषा पितृभ्य आ सदने जोहुवाना ॥ १ ॥

प्रऽयुंजती । दिवः । एति । ब्रुवाणा । मही । माता । दुहितुः । बोधयंती ।

आऽविवांसंती । युवतिः । मनीषा । पितृऽभ्यः । आ । सदने । जोहुवाना ॥ १ ॥

एषोषस्या । प्रयुंजती प्राणिनः प्रस्तुतेषु कर्मसु दिवो द्युलोकादेति । आगच्छति
ब्रुवाणा स्तूयमाना ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ मही महती माता प्रकाशस्य देवानां
वा निर्मात्री दुहितुर्भूम्या बोधयंती बोधं कुर्वाणा । तदुपजीव्यत्वात् दुहितृत्व-
मुपचर्यते । यद्वा दुहितुर्दिव इति संबंधः ॥ उषसो दिवो दुहितृत्वं व्युच्छा
दुहितर्दिव इत्यादिषु प्रसिद्धं । अन्यत्र च दिवो दुहिता भुवनस्य पत्नी
। ऋग्वे० ७. ७५. ४. । इत्युषसो द्युदुहितृत्वमाम्नातं । अत इदमधिगम्यते । कदा-
चिद्ध्यौरुषसो जायत उषाश्च दिव इति । प्रजापतिर्वै स्वां दुहितरमभ्यध्यायद्दि-
वमित्यन्य आहुरुषसमित्यन्ये । ऐ० ब्रा० ३. ३३. । इति हि श्रूयते । लिंगं च दृश्यते
कार्यकारणभावव्यत्ययेऽदितेर्दक्षोऽजायत दक्षाद्वदितिरिति ॥ किंच आविवा-
संती परिचरंती युवतिर्मिश्रयंती सर्वत्र नित्यतरुणी वा मनीषा स्तुतिमती
पितृभ्यः ॥ तृतीयार्थे पंचमी ॥ पितृभिः पालकैर्देवैः सह सदने यागगृह आ
सर्वतो जोहुवानाहूयमाना । यद्वा पितृभ्यः कर्मणां पालकेभ्यो यजमानेभ्य इष्ट-
प्रापणेन पालकेभ्यो वा तेषामर्थाय जोहुवाना ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अजिरासस्तदेव इयमाना आतस्थिवांसो अमृतस्य नाभिः ।

अनन्तास उरवो विश्वतः सी परि द्यावापृथिवी यन्ति पन्थाः ॥२॥

अजिरासः । तत्तदपः । इयमानाः । आतस्थिऽवांसः । अमृतस्य । नाभिः ।

अनन्तासः । उरवः । विश्वतः । सी । परि । द्यावापृथिवी इति । यन्ति । पन्थाः ॥२॥

अजिरासो गमनशीलाः ॥ अजिरिरचप्रत्ययांतोऽजिरिशिशिरेत्यादिना निपा-
तितः ॥ तदपस्तदेव प्रकाशनरूपं कर्म यस्य तत्तादृशमहरीयमाना गच्छंतोऽमृतस्य
सूर्यस्य नाभिं संनाहकं मंडलं अमृतस्योदकस्य वा नाभिमंतरिक्षमातस्थिवांस
आतिष्ठंतोऽनन्तासोऽपरिमिता उरवो व्याघ्राः पन्थाः पतनशीला रश्मयो द्यावा-
पृथिवी परि दिवं च पृथिवी चांतरिक्षं च विश्वतः परितो यन्ति । गच्छन्ति ।
सीमिति पूरणः ।

॥ अथ तृतीया ॥

उक्षा समुद्रो अरुषः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुरा विवेश ।

मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसस्यात्यंतौ ॥३॥

उक्षा । समुद्रः । अरुषः । सुऽपर्णः । पूर्वस्य । योनिं । पितुः । आ । विवेश ।

मध्ये । दिवः । निऽहितः । पृश्निः । अश्मा । वि । चक्रमे । रजसः । पाति । अंतौ ॥३॥

सौर्योऽयं तृचः । उक्षोदकस्य कामानां वा सेक्ता समुद्रः समुंदनः । यद्वा
संमोदंते तस्मिन्देवा इति समुद्रः । अरुष आरोचमानः सुपर्णः सुगमनः पूर्वस्य ।
अवयवलक्षणेयं । पूर्वदिगवयवस्य पितुः पालकस्यांतरिक्षस्य योनिमुत्पादक-
मवयवमाविवेश । आविष्टवान् । पश्चाद्दिवो मध्ये निहितः पृश्निः । प्राश्रुत एनं
वर्णं इति पृश्निरादित्यः । अश्मा सर्वत्र व्याघ्रः । लुप्तोपमा वा । अश्मसदृशो
रजसोऽंतरिक्षस्यांतौ पूर्वापरभागौ विचक्रमे । विक्रमते । पाति च जगत् ।
जगद्रक्षार्थं क्रमत इत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

चत्वार ई बिभ्रति क्षेमयंतो दश गर्भं चरसे धापयन्ते ।

त्रिधातवः परमा अस्य गावो दिवश्चरन्ति परि सद्यो अंतान् ॥४॥

चत्वारः । ई । बिभ्रति । क्षेमऽयंतः । दश । गर्भे । चरसे । धापयंते ।

त्रिधातवः । परमाः । अस्य । गावः । दिवः । चरंति । परि । सद्यः । अंतान् ॥ ४ ॥

चत्वार ऋत्विज ईमेनमादित्यं क्षेमयंतः क्षेममात्मन इच्छंतो बिभ्रति । धारयंति हविर्भिः स्तुतिभिश्च । किंच दश दिशो गर्भे गर्भवन्मध्य उत्पन्नमेनं चरसे चरणायोदयास्तमयव्यवहाराय धापयंते । गमयंति । त्रिधातवस्त्रिप्रकाराः शीतोष्णवर्षभेदेन त्रिविधा अस्यादित्यस्य परमा उत्कृष्टा गावो रश्मयो दिवोऽंतरिक्षस्थांतान् परि परितः सद्य उदयानंतरमेव चरंति । गच्छंति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इदं वपुर्निवचनं जनासश्चरंति यन्नद्यस्तस्थुरापः ।

हे यदीं बिभृतो मातुरन्ये इहेह जाते यम्याऽऽ संबंधू ॥ ५ ॥

इदं । वपुः । निऽवचनं । जनासः । चरंति । यत् । नद्यः । तस्थुः । आपः ।

हे इति । यत् । ई । बिभृतः । मातु । अन्ये इति । इहऽइह । जाते इति । यम्या ।

संबंधू इति सऽबंधू ॥ ५ ॥

जनासो हे जना ऋत्विज इदं पुरतो दृश्यमानं वपुः शरीरं मंडलं निवचनं स्तुत्यं भवतीति शेषः । यन्मंडलमुपजीव्य नद्यश्चरंति प्रवहंति । आपश्च यन्मंडलमधितस्थुः । मंडलाधीनत्वात्तासां । ईमेतदुक्तलक्षणं यन्मंडलं हे अहोरात्रे मातुर्निर्मातुर्मातृस्थानीयादंतरिक्षादन्ये इहेह जाते इह चेह च सूर्ये जाते निष्पन्ने यम्या यम्ये नियमनीये युग्मभूते वा संबंधू समानबले समानबंधने उभयोरपेक एव सूर्यो बंधकोऽक्षो ययोस्तादृश्यौ बिभृतः धारयतः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि तन्वते धियो अस्मा अपांसि वस्ता पुत्राय मातरौ वयंति ।

उपप्रक्षे वृषणो मोदमाना दिवस्पथा वध्वो यंत्यच्छ ॥ ६ ॥

वि । तन्वते । धियः । अस्मै । अपांसि । वस्ता । पुत्राय । मातरः । वयंति ।

उपऽप्रक्षे । वृषणः । मोदमानाः । दिवः । पथा । वध्वः । यंति । अच्छ ॥ ६ ॥

अस्मै सूर्याय धियः स्तुतीरपांसि कर्माणि च वितन्वते । विस्तारयंति

यज्ञमानाः । पुत्राय पुत्रस्थानीयाय मातरो निर्मात्र उपसो दिशो वा वस्त्रा
वस्त्राणि वयंति । निष्पादयंति । वस्त्रसदृशानि तेजांसि निविडानि संपादयं-
तीत्यर्थः । वृषणः सेक्तुः सूर्यस्योपप्रक्ष उपपर्चने संपर्के सति मोदमाना दृष्यंतो
वधो वधूस्थानीया रश्मयो दिवस्पथा सूर्यसंबन्धिना मार्गेणाच्छास्मदभिमुखं
यंति । गच्छंति । प्रसरंति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तदस्तु मित्रावरुणा तदग्ने शं योरस्मभ्यमिदमस्तु शस्तं ।

अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सादनाय ॥ ७ ॥

तत् । अस्तु । मित्रावरुणा । तत् । अग्ने । शं । योः । अस्मभ्यं । इदं । अस्तु । शस्तं ।

अशीमहि । गाधं । उत । प्रतिऽस्थां । नमः । दिवे । बृहते । सादनाय ॥ ७ ॥

अत्र लिंगसिद्धा देवताः । हे मित्रावरुणा मित्रावरुणौ तदिदं सूक्तं शस्तं
स्तुतमस्तु । भवतु । हे अग्ने तत्सूक्तं शस्तमस्तु । अस्मभ्यं शं सुखाय योर्दुःखाना-
मभिभ्रणायेदं शस्तमस्तु । वयं चाशीमहि प्राप्नुयाम गाधं स्थितिं । उतापि च
प्रतिष्ठां स्थितेरविच्छिन्ति चाशीमहि । नमो नमस्करोमि दिवे द्योतमानाय
सूर्याय बृहते महते सादनायाश्चयाय विश्वस्य ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये प्रथमो वर्गः ॥

कदु प्रियायेति पंचर्चं चतुर्थं सूक्तं । प्रतिभानुर्नामात्रेय ऋषिः । जगती
छंदः । विश्वे देवा देवताः । अत्रानुक्रमणिका । कदु पंच प्रतिभानुर्जागतमिति ॥
आभिप्रविके पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त इदं सूक्तं निविडानं । सूचितं च । कदु
प्रियायेति वैश्वदेवं । आ० ७. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कदु प्रियाय धाम्ने मनामहे स्वर्क्षत्राय स्वयंशसे महे वयं ।

आमेन्यस्य रजसो यदभ्र आँ अपो वृणाना वितनोति मायिनी ॥ १ ॥

कत् । ऊं इति । प्रियाय । धाम्ने । मनामहे । स्वऽर्क्षत्राय । स्वऽयंशसे । महे । वयं ।

आऽमेन्यस्य । रजसः । यत् । अभ्रे । आ । अपः । वृणा । ना । विऽतनोति । मायिनी ॥ १ ॥

अत्र वैद्युताग्निसंस्तवः । कदु कदा । उ इति पूरणः । प्रियाय सर्वेषां प्रियभूताय ।

वृष्टिद्वारा हविरादिप्रयोजकत्वात्सर्वप्रियत्वमस्य प्रसिद्धं । तादृशाय धाम्ने तेजसे
वैद्युताय । उत्तरवाक्येऽभ्रेऽपो वितनोतीति वक्ष्यमाणत्वादिदं लभ्यते । कीदृशाय ।
स्वक्षत्राय स्वभूतबलाय किंच स्वयशसे स्वभूतान्नाय । सर्वमप्यन्नं ह्यस्य स्वं ।
महे महते पूज्याय वयं कदा मनामहे । स्तवाम । यत् ॥ उत्तरत्र स्त्रीलिंगनिर्दे-
शाच्चेति विपरिणामयितव्यं ॥ याग्नेयी शक्तिरामेन्यस्य समन्तान्मातव्यस्य रज-
सोऽन्तरिक्षस्य । अपरिमितमपि नभ इत्यदिति सर्वैर्मीयते । संबन्धिन्यभ्रे मेघ आ
अधि मेघस्योपर्यप उदकानि वृष्टिलक्षणाणि वितनोति विस्तारयति वृणा-
नाच्छादयन्ती सेव्यमाना वा मायिनी । मायेति प्रज्ञानाम । प्रज्ञावती सती ।
यद्यस्य संबन्धिनी माध्यमिकी वागिति वा योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता अ॒न्नत॒ व॒युनं॑ वी॒रव॑क्ष्णं॒ समा॒न्या वृ॒तया॑ वि॒श्वमा॒ रजः॑ ।

अपो॒ अपा॑चीर॒परा॒ अपे॑जते॒ प्र पूर्वा॑भिस्तिरते॒ देव॑यु॒र्जनः॑ ॥ २ ॥

ताः । अ॒न्नत॒ । व॒युनं॑ । वी॒रव॑क्ष्णं । स॒मा॒न्या । वृ॒तया॑ । वि॒श्वं । आ । रजः॑ ।

अपो॒ इति॑ । अपा॑चीः । अप॑राः । अप॑ । ई॒जते॒ । प्र । पूर्वा॑भिः । ति॒रते॒ । दे॒व॒युः । ज॒नः॑ ॥ २ ॥

इयमुषस्या । ता उषसोऽन्नत । वितन्वन्ति । किं । वयुनं प्रज्ञानं । कीदृशं ।
वीरवक्ष्णं वीरैर्ऋत्विग्भिर्वहनीयं । यद्वा वक्षणाः कार्यबोढारो येन प्रेर्यते तत्ता-
दृशं । किंच समानैकरूपया वृतयावरकया दीप्ता विश्वमा सर्वमपि रजो जग-
दन्नत । एवं सति देवयुर्देवकामो जनोऽपाचीरपांचनाः प्रतिनिवृत्तमुखीरपरा
अन्या आगामिनीरुषसोऽपेजते । अपचालयति । अपरोऽपशब्दः पूरणः । पूर्वा-
भिस्ताभिः प्रतिलते । प्रपूर्वस्तिरतिवर्धनार्थः । वर्धयति स्वमनीषां वर्धते वा स्वयं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ याव॑भिरह॒न्येभिर॑क्तुभिर्व॒रिष्ठं॑ वज्र॒मा जिघ॑र्ति मा॒यिनि॑ ।

श॒तं वा॒ यस्य॑ प्र॒चर॑न्स्वे दमे॑ संव॒र्तय॑तो॒ वि च॑ वर्त॒यन्ना॒हा ॥ ३ ॥

आ । याव॑ऽभिः । अ॒ह॒न्येभिः॑ । अ॒क्तुऽभिः॑ । व॒रिष्ठं॑ । वज्रं॑ । आ । जिघ॑र्ति । मा॒यिनि॑ ।

श॒तं । वा॒ । यस्य॑ । प्र॒चर॑न् । स्वे । दमे॑ । सं॒व॒र्तय॑तः । वि । च॒ । वर्त॒यन् । अ॒हा ॥ ३ ॥

अत्र पूर्वाद्ध इन्द्र उच्यत उत्तराद्ध इन्द्रात्मा सूर्यः । आ हूयत इति शेषः । कैः ।

अहन्येभिरहनि संपादितैरक्तुभी रात्रिभिः । तच्च निष्पन्नैरित्यर्थः । तथाविधेया-
वभिः । साध्ये साधनशब्दः । यावसाध्यैरभिषेवेर्निमित्तभूतैः । आगत्याच सोमी सन्
मायिनि वृत्ते निमित्ते सति वरिष्ठमुत्तरं वज्रमा सर्वतो जिघर्ति । दीपयति ।
वा किंच । वाशब्दश्चार्थः । यस्येन्द्रात्मकस्यादित्यस्य शतं शतसंख्याका रश्मयः स्वे
दमे स्वकीये गृहे आकाशे प्रचरन् प्रचरन्ति । किं कुर्वन्तः । संवर्तयन्तः प्राणिनो
नाशयन्तः । यद्वा अहाहानि दिवसान् संवर्तयन्तः सम्यक् प्रवर्तयन्तो वि च वर्तयन्
अहाहानि निवर्तयन्ति गतान्येव पुनः प्रापयन्ति च । तपनपरिस्थंदाधीनत्वात्प्रा-
णिनामायुःक्षयस्याहोरात्रादिव्यवहारस्य ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तामस्य रीतिं परशोरिव प्रत्यनीकमख्यं भुजे अस्य वर्षसः ।

सचा यदि पितुमंतमिव क्षयं रत्नं दधाति भरहूतये विंशे ॥ ४ ॥

तां । अस्य । रीतिं । परशोःऽइव । प्रति । अनीकं । अख्यं । भुजे । अस्य । वर्षसः ।

सचा । यदि । पितुमंतंऽइव । क्षयं । रत्नं । दधाति । भरहूतये । विंशे ॥ ४ ॥

इयमाग्नेयी । तां प्रसिद्धामस्याग्ने रीतिं स्वभावं गतिं वा परशोरिव प्रति
परशोः प्रतिनिधिमिव पश्यामि । परशुर्यथा स्वस्वामिन्यभिमतं साधयति तद्व-
दित्यर्थः । अस्य वर्षसो रूपवतोऽस्यादित्यस्यानीकं रश्मिसमूहं भुजे भोगायाख्यं ।
कथयाम्यहं । यदि यस्मात्स च देवः सचास्मत्सहायः सन् पितुमंतमन्त्रवंतं क्षय-
मिव निवासमिव भरहूतये संगामे यज्ञे वाह्यानयुक्ताय विंशे यजमानाय रत्नं
रमणीयं धनं दधाति धारयति । उभयमपि ददातीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स जिह्या चतुरनीकं चञ्जते चारु वसानो वरुणो यतन्नरिं ।

न तस्य विद्म पुरुषत्वता वयं यतो भगः सविता दाति वार्यं ॥ ५ ॥

सः । जिह्या । चतुःऽअनीकः । चञ्जते । चारु । वसानः । वरुणः । यतन् । अरिं ।

न । तस्य । विद्म । पुरुषत्वता । वयं । यतः । भगः । सविता । दाति । वार्यं ॥ ५ ॥

सोऽग्निश्चतुरनीकश्चतुर्दिक्षु प्रसृतज्वालः सन् जिह्या चञ्जते । गच्छति घृता-
दिकं । यद्वा जिह्या चतुरनीकः सन् चञ्जते । अलंकरोति स्वात्मानं । किं कुर्वन् ।

चारु रमणीयं तेजो वसान आच्छादयन् वरुणस्तमोवारकः सन् अरिममिचं
यतन् उद्धरन् । तस्य । तमित्यर्थः । तं न विद्म । न जानीमो वयं पुरुषत्वता
पुरुषत्वेन कामानां पूरकत्वेन वा युक्तं ॥ अपरो भावप्रत्ययः पूरणः ॥ यतोऽयं
भगो महान् भजनीयः सविता प्रेरको देवो दाति यच्छति वार्यं वरणीयं धनं ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वितीयो वर्गः ॥

देवं व इति पंचर्चं पंचमं सूक्तमात्रेयस्य प्रतिप्रभस्यार्घं त्रैष्टुभं वैश्वदेवं । देवं
वः प्रतिप्रभोऽन्त्या तृणपाणिरित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

दे॒वं वो॑ अ॒द्य स॒वि॒ता॒र॒मे॒षे भ॒गं च॒ रत्नं॑ वि॒भज॑त॒मा॒योः ।

आ वा॑ न॒रा पु॒रु॒भु॒जा व॒वृ॒त्यां दि॒वेदि॑वे चि॒द॒श्वि॒ना स॒खी॒यन् ॥१॥

दे॒वं । वः । अ॒द्य । स॒वि॒ता॒रं । आ । इ॒षे । भ॒गं । च । रत्नं॑ । वि॒भज॑तं । आ॒योः ।

आ । वा॑ । न॒रा । पु॒रु॒भु॒जा । व॒वृ॒त्यां । दि॒वेऽदि॑वे । चि॒त् । अ॒श्वि॒ना । स॒खि॒यन् ॥१॥

देवं द्योतमानं सवितारं सर्वस्याभ्यनुज्ञातारं वः । त्वामित्यर्थः । यद्वा होतुरिदं
वाक्यं । वो यजमानेभ्यो युष्मभ्यमर्थायाद्येदानीमेषे । उपगच्छामि । भगं च
भजनीयं देवमायोर्मनुष्यस्य यजमानस्य रत्नं रमणीयं हविर्विभजंतं । भगो वां
विभजत्विति हि भगस्य विभजनं प्रसिद्धं । रायो विभक्ता संभरश्च वस्वः । ऋग्वे०
४. १७. ११. । भगो विभक्ता शवसा । ऋग्वे० ५. ४६. ६. । इति च श्रुतिः । यद्वा
चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । यजमानार्थं रत्नं रमणीयं धनं विभजंतं । हे नरा नेतारौ हे
पुरुभुजा । पुरु भुंजाते इति पुरुभुजौ । हे अश्विनाश्विनौ वां युवां दिवे दिवे
प्रतिदिनमाववृत्त्यां । आवर्तयाम्यस्मदभिमुखं । सखीयन् युवयोः सखित्वमिच्छन् ।
चिदिति पूरणः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रति॑ प्र॒या॒ण॒म॒स॒र॒स्य वि॒द्वान्सू॒क्तैर्दे॒वं स॒वि॒ता॒रं दु॒व॒स्य ।

उप॑ ब्रु॒वी॒त न॒म॒सा वि॒जा॒नन् ज्येष्ठं॑ च॒ रत्नं॑ वि॒भज॑त॒मा॒योः ॥२॥

प्रति॑ । प्र॒या॒नं । अ॒स॒र॒स्य । वि॒द्वान् । सु॒उ॒क्तैः । दे॒वं । स॒वि॒ता॒रं । दु॒व॒स्य ।

उप॑ । ब्रु॒वी॒त । न॒म॒सा । वि॒जा॒नन् । ज्येष्ठं॑ । च॒ । रत्नं॑ । वि॒भज॑तं । आ॒योः ॥२॥

असुरस्य शत्रूणां निरसितुः सवितुः प्रति प्रयाणं प्रत्यागतिं विद्वान् जानन्
सूक्तैः सवितारं देवं दुवस्य । परिचर हे अंतरात्मन् । किंचायोर्मनुष्याय ज्येष्ठं रत्नं
धनं च विभजंतं । ददतमित्यर्थः । नमसा नमस्कारेण हविषा वा विजानन् ।
विशेषेण भावयन्नित्यर्थः ॥ यद्वांतर्णीतिर्यथोऽयं ॥ ज्ञापयन् उपब्रवीत । स्तौतु
भवान् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अद॒त्र॒या द॒य॒ते॒ वा॒र्या॒णि पू॒षा भ॒गो अ॒दि॒तिर्व॒स्ते उ॒स्रः ।

इ॒न्द्रो वि॒ष्णुर्व॒रु॒णो मि॒त्रो अ॒ग्नि॒र॒ह॒नि भ॒द्रा ज॒न॒य॒न्त द॒स्माः ॥ ३ ॥

अद॒त्र॒ऽया । द॒य॒ते॒ । वा॒र्या॒णि । पू॒षा । भ॒गः । अ॒दि॒तिः । व॒स्ते । उ॒स्रः ।

इ॒न्द्रः । वि॒ष्णुः । व॒रु॒णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः । अ॒ह॒नि । भ॒द्रा । ज॒न॒य॒न्त । द॒स्माः ॥ ३ ॥

अयमग्निरदत्रयादनीयानि ॥ अदेरौणादिकस्त्वप्रत्ययः । सुपां सुलुगिति याजा-
देशः ॥ अथवात्तीत्यदत्रा जिह्वा । तया वार्याणि वरणीयानि काष्ठानि दयते ।
दयतिरनेककर्माच्च दहने वर्तते । दहतीत्यर्थः । सामर्थ्यादग्निरिति गम्यते । यद्वा-
दनीयानि वरणीयान्यन्नानि दयते । ददाति यजमानाय ॥ दय दानगतिहिंसा-
बलाख्यानेषु ॥ कीदृशोऽग्निः । पूषा पोषको भगो भजनीयोऽदितिरखंडनीयः ।
यद्वा पूषादयस्त्वयोऽपि प्रत्येकमदनीयानि वार्याणि चान्नानि दयते । उस्रः सूर्यो
वस्ते । आच्छादयति । सामर्थ्यात्तेजांसि । इंद्रादयः पंचापि देवा दस्मा दर्शनीया
अहानि सर्वाण्यागंतृणि भद्रा शोभनीयानि जनयंत । जनयन्ति । दिवसानां
यागदानादिविशिष्टत्वमेव भद्रत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तन्नो॑ अ॒न॒र्वा स॒वि॒ता व॒रु॒थं तत्सि॒ध॒व इ॒ष॒य॑न्तो अ॒नु ग॒म॒न् ।

उ॒प॒ य॒ज्ञो॒चे॒ अ॒ध्व॒र॒स्य॒ हो॒ता रा॒यः स्या॑म॒ प॒त॒यो वा॒ज॒र॒त्नाः ॥ ४ ॥

तत् । नः । अ॒न॒र्वा । स॒वि॒ता । व॒रु॒थं । तत् । सि॒ध॒वः । इ॒ष॒य॑न्तः । अ॒नु । ग॒म॒न् ।

उ॒प॒ । यत् । वो॒चे॒ । अ॒ध्व॒र॒स्य॒ । हो॒ता । रा॒यः । स्या॑म॒ । प॒त॒यः । वा॒ज॒ऽर॒त्नाः ॥ ४ ॥

तत्प्रसिद्धं वरुथं वरणीयमस्मदभिमतं धनं नोऽस्मभ्यमनर्वाप्रत्युतः केना-
पतिरस्कृतः सविता देवः प्रयच्छत्विति शेषः । तद्धनं सिधवः स्यंदनशीला इष-
यन्तो गच्छन्त्यो नद्योऽनु अनुसृत्य गमन् । गच्छन्तु । धनं दातुं गच्छन्त्वित्यर्थः ।

यद्यस्माद्ध्वरस्य यागस्य होता होमनिष्पादकोऽहमुपवोचे उपेत्य ब्रवीमि
तस्मात्तत्प्रयच्छंत्विति शेषः । वयं चात्रयो रायो धनस्य बहुविधस्य पतयः स्वा-
मिनः स्याम । भवेम । वाजरत्ना अन्नेन बलेन वा रमणीयाः । अथवा यद्य-
स्माद्वोचे स्तौमि तस्मात्सविता नो वरूथमागच्छतु । तस्मान्नद्यश्च नो वरूथं
यज्ञमनुगमन् अनुगच्छंत्विति वा योज्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र ये वसुभ्य ईवदा नमो दुर्ये मित्रे वरुणो सूक्तवाचः ।

अवैत्वभ्वं कृणुता वरीयो दिवस्पृथिव्योरवसा मदेम ॥ ५ ॥

प्र । ये । वसुऽभ्यः । ईवत् । आ । नमः । दुः । ये । मित्रे । वरुणे । सूक्तऽवाचः ।

अव । एतु । अवै । कृणुत । वरीयः । दिवः । पृथिव्योः । अवसा । मदेम ॥ ५ ॥

ये यजमाना वसुभ्यो यज्ञनिवासेभ्यो देवेभ्य ईवद्गमनवन्नमोऽन्नं पश्चात्सकं
प्र दुः प्रादुः । ये च मित्रे देवे वरुणे च सूक्तवाचः सूक्तवचसो भवंति तानस्मा-
नभ्वं महद्भनं तेजो वावैतु । अवगच्छतु । हे देवाः कृणुत कुरुत च एतेभ्यो वरीय
उरुतरं सुखं । दिवस्पृथिव्योर्द्वावापृथिव्योरवसा रक्षणेन मदेम । हृथेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये तृतीयो वर्गः ॥

विश्वो देवस्येति पंचर्चं षष्ठं सूक्तं स्वस्त्यात्रेयमुनेरार्षं वैश्वदेवं । पंचमी पंक्ति-
राद्याश्चतस्रोऽनुष्टुभः । तदुक्तमनुक्रमण्यां । विश्वः स्वस्त्यात्रेयः पंक्त्यंतमिति ॥
पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः प्रथमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्रे विश्वो देवस्येति प्रतिपत्तृचस्याद्यः ।
सूचितं च । विश्वो देवस्य नेतुरित्येका । आ० ७. ६. । इति ॥ आभिप्लविकेषु द्विती-
यचतुर्थषष्ठेष्वहःस्वेषैव वैश्वदेवस्य शस्त्रस्य प्रतिपत् । युग्मेष्वेवमभिप्लवे । आ० ७. ६. ।
इति सूचितत्वात् ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

विश्वो देवस्य नेतुर्मर्तो वुरीत सुख्यं ।

विश्वो राय इषुध्यति द्युमं वृणीत पुथसे ॥ १ ॥

विश्वः । देवस्य । नेतुः । मर्तः । वुरीत । सुख्यं ।

विश्वः । राये । इषुध्यति । द्युमं । वृणीत । पुथसे ॥ १ ॥

विश्वः सर्वो मर्तो नेतुर्देवस्य । सवितुरित्यर्थः । तस्य सख्यं वुरीत । वृणीत ।
विश्वो जनो राये धनस्येषुध्यति ॥ पंचमलकारः ॥ ईशीत । तस्यानुग्रहात् सर्वो
जनो द्युम्नं धनं वृणीत सवितारं पुण्यसे पुष्ट्यै पर्याप्तं धनं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ते ते देव नेत॒र्ये चेमाँ अनु॑शसे ।

ते रा॒या ते ह्या॑ऽपृ॒चे स॒चेम॑हि स॒च॒थ्यैः ॥ २ ॥

ते । ते । दे॒व । ने॒तः । ये । च । इ॒मान् । अ॒नु॑ऽश॒से ।

ते । रा॒या । ते । हि । आ॒ऽपृ॒चे । स॒चेम॑हि । स॒च॒थ्यैः ॥ २ ॥

हे नेतर्देव ते तव स्वभूतास्ते वयं यजमाना ये चान्य इमान् ॥ विभक्त्यव्यत्ययः ॥
इमे होचादयोऽनुशसे शंसितुं प्रभवन्ति तेऽपि त्वदीयाः । यद्वेमानन्यानिन्द्रा-
दीननुशसे क्रमेण शंसितुं प्रभवन्ति । एकैव वा महानात्मा देवता स सूर्यः स हि
सर्वभूतात्मेत्युक्तत्वादितरासां देवतानां तदंतर्भावादिति भावः । न केवलं त्वच्छं-
सका एवेत्यर्थः । त उभये वयं राया धनेन सचेमहीति संबंधः । ते हि ते
खत्वापृच आपर्चनीयाः ॥ कृत्यार्थे केन्द्रत्ययः । कृन्मेजंत इत्यव्ययत्वाद्बिभक्तेरदर्शनं ॥
सचथ्यैः सर्वैः कामैः सचेमहि । संगच्छेमहि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अतो॑ न॒ आ नृ॑न॒तिथी॑न॒तः प॒त्नीर्द॑शस्यत ।

आ॒रे वि॒श्वं प॒थे॒ष्ठां द्वि॒षो यु॑योतु यूयु॒विः ॥ ३ ॥

अतः । नः । आ । नृन् । अतिथीन् । अतः । पत्नीः । द॒श॒स्य॒त ।

आ॒रे । वि॒श्वं । प॒थे॒ऽस्थां । द्वि॒षः । यु॑योतु । युयु॒विः ॥ ३ ॥

अतोऽस्मिन्यज्ञे ॥ सार्वविभक्तिकस्तसिः ॥ नोऽस्माकमृत्विजां नृन्नेतृनतिथीन्
तद्वत्पूज्यान्देवानां दशस्यत । सर्वतः परिचरत । अतोऽस्मिन्यज्ञे पत्नीर्देवानां
पत्नीरप्यादशस्यत हविःप्रदानादिना । यद्वा नोऽस्मभ्यं नृन् पुत्रभृत्यादीनतिथीन्
पत्नीश्चैतन्नयमत्र दशस्यत । हे देवाः प्रयच्छत । आरे दूरे विश्वं सर्वं पथेष्ठां मार्गे
वर्तमानं वैरिणं द्विषोऽन्यानपि द्विषो द्वेष्टुन्युयोतु पृथक्करोतु देवसंघः सविता
वा यूयुविः सर्वस्यामिश्रयिता पृथक्कर्ता ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यच्च वह्निरभिहितो दुद्रवद्रोण्यः पशुः ।

नृमणा वीरपस्त्योऽर्णा धीरेव सनिता ॥ ४ ॥

यच्च । वह्निः । अभिऽहितः । दुद्रवत् । द्रोण्यः । पशुः ।

नृऽमनाः । वीरऽपस्त्यः । अर्णा । धीराऽइव । सनिता ॥ ४ ॥

यच्च यस्मिन्यज्ञे वह्निर्यज्ञस्य वोढाभिहितो यूपं प्रापितो द्रोण्यो यूपार्हः पशुर्दु-
द्रवत् गच्छति यूपं प्रति तच्च नृमणा यजमानमनाः सविता वीरपस्त्यः । वीरा
ऋत्विग्यजमानाः पुत्रभृत्यादयो वा तद्वत्पस्त्यं गृहं यस्य स तादृशः । प्रेरितगृहो
वा । पुत्राद्युपेतगृहप्रद इत्यर्थः । सनिता संभक्ता भवति । अर्णारणकुशला धीरेव
योषिदिव । यद्वा अर्णानि हवींष्यभिलक्ष्य सनिता भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एष ते देव नेता रथस्पतिः शं रयिः ।

शं राये शं स्वस्तये इषःस्तुतो मनामहे देवस्तुतो मनामहे ॥ ५ ॥

एषः । ते । देव । नेतरिति । रथःपतिः । शं । रयिः ।

शं । राये । शं । स्वस्तये । इषःऽस्तुतः । मनामहे । देवऽस्तुतः । मनामहे ॥ ५ ॥

हे नेतर्देव सवितस्ते तवैष रथःपतिः सर्वस्य पालको रयिर्दातव्यधनवान् ॥
मत्वर्थो लुप्यते ॥ शं करोत्विति शेषः । वयं च राये धनस्य शं सुखाय । यद्वा राये
धनाय शं सुखाय च स्वस्तयेऽविनाशयेषःस्तुत एषणीयस्य सवितुः स्तोतारो वयं
मनामहे । स्तुमः । देवस्तुतो देवानां देवस्य वा सवितुः स्तोतारो मनामहे । स्तुमः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये चतुर्थो वर्गः ॥

अग्ने सुतस्येति पंचदशर्चं सप्तमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । अग्ने पंचोना
चतस्रो गायत्र्यः षड्गुणिहस्तिस्त्रो जगत्यस्त्रिष्टुभो वांत्येऽनुष्टुभाविति । ऋषि-
श्चान्यस्मादिति परिभाषया स्वस्त्यात्रेय ऋषिः । आदितश्चतस्रो गायत्र्यः पंच-
म्याद्याः षड्गुणिह एकादश्याद्यास्तिस्त्रो जगत्यस्त्रिष्टुभो वा चतुर्दशी पंचदश्याव-
नुष्टुभौ । विश्वे देवा देवता ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने॑ सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ वि॒श्वे॒रु॒मेभि॒रा ग॑हि । दे॒वेभि॑र्ह॒व्यदा॑तये ॥ १ ॥

अग्ने॑ । सु॒तस्य॑ । पी॒तये॑ । वि॒श्वेः । ऊ॒मेभिः । आ । ग॑हि । दे॒वेभिः । ह॒व्यऽदा॑तये ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं सुतस्य पीतये सोमपानाय विश्वेरुमेभिरुमेः सर्वेरपि रक्षकैर्दे॒वेभिर्दे॒वेरिन्द्रा॑दिभिः सह हव्यादातयेऽस्माकं हविर्दानाय तद्वाचे यजमानाय वा आगहि । आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऋ॒त॒धी॒तय॑ आ ग॒त॒ सत्य॑ध॒र्माणो॑ अध्व॒रं । अग्नेः॑ पि॒वत॑ जि॒ह्वाया॑ ॥ २ ॥

ऋ॒त॒ऽधी॒तयः॑ । आ । ग॒त॒ । सत्य॑ऽध॒र्माणः । अध्व॒रं । अग्नेः॑ । पि॒वत॑ । जि॒ह्वाया॑ ॥ २ ॥

हे ऋतधीतयः सत्यस्तुतयोऽवाध्यकर्माणो वा देवा अध्वरमस्मद्यज्ञमागत । आगच्छत । आगत्य च हे सत्यधर्माणः सत्यस्य धारयितारो यूयमग्नेर्जिह्वाया पिबताज्यसोमादिकं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वि॒प्रेभि॑र्विप्र॒ संत्य॑ प्रा॒तर्या॑व॒भिरा॑ ग॑हि । दे॒वेभिः॑ सोम॑पी॒तये॑ ॥ ३ ॥

वि॒प्रेभिः॑ । वि॒प्र॒ । संत्य॑ । प्रा॒तर्या॑व॒ऽभिः । आ । ग॑हि । दे॒वेभिः॑ । सोम॑ऽपी॒तये॑ ॥ ३ ॥

हे विप्र मेधाविन् विविधकामानां वा पूरक हे संत्य संभजनीयाग्ने विप्रेभि॒रु॒क्तल॑क्ष्णैः प्रातर्यावभिः प्रातःकाल आगंतृभिर्दे॒वेभिर्दे॒वैः सा॒र्द्धमा॑गहि । आगच्छ । किमर्थं । सोमपीतये सोमपानाय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒यं सोम॑श्च॒मू सु॒तोऽम॑चे॒ परि॑ षि॒च्यते॑ । प्रि॒य इन्द्रा॑य वा॒यवे॑ ॥ ४ ॥

अ॒यं । सोमः॑ । च॒मू इति॑ । सु॒तः । अम॑चे । परि॑ । सि॒च्यते॑ । प्रि॒यः । इन्द्रा॑य वा॒यवे॑ ॥ ४ ॥

अयं पुरतो वर्तमानः सोमश्चमू चक्षोरच्योरधिषवणफलकयोः सुतोऽभिषुतः सन् अमचे पात्रे परिषिच्यते । पूर्यते । स चेंद्राय वायवे च प्रियः । तं पातुं हे इंद्रवायू आगच्छतमिति शेषः ॥

वायवा याहीत्येषा पृष्ठ्यस्य तृतीयेऽहनि प्रउगशस्त्रे वायव्यतृचस्याद्या । सूचितं च । वायवा याहि वीतय इत्येका वायो याहि शिवा दिव इति द्वे । आ० १.१०. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

वाय॒वा या॒हि वी॒तये जुषा॒णो ह॒व्यदा॑तये ।

पि॒बा सु॒तस्या॑ध॒सो अ॒भि प्र॒यः ॥ ५ ॥

वायो॒ इति॑ । आ । या॒हि । वी॒तये॑ । जुषा॒णः । ह॒व्यऽदा॑तये ।

पि॒ब । सु॒तस्य॑ । अ॒ध॒सः । अ॒भि । प्र॒यः ॥ ५ ॥

हे वायो प्रयोऽन्नं सोमाख्यमभि अभिलक्ष्यायाहि वीतये भक्षनाय जुषाणः प्रीयमाणो हव्यदातये हविर्दात्रे यजमानाय तदर्थं । आगत्य च सुतस्याधसोऽभिषुतमंधोऽन्नं सोमलक्षणं पिब ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये पंचमो वर्गः ॥

पृष्ठ्यस्य तृतीयेऽहनि प्रउगशस्त्र ऐंद्रवायवतृच इंद्रश्चेत्यादिके द्वे ऋचौ शंसेत् । तयोः प्रथमां द्वितीयां वावर्त्य तृचं संपादयेत् । तथा च सूचितं । इंद्रश्च वायवेषां सुतानामिति द्वयोरन्यतरां द्विः । आ० ७.१०. । इति ॥

॥ इदं प्रथमा सूक्ते षष्ठी ॥

इंद्र॑श्च वाय॒वेषां सु॒तानां॑ पी॒तिर्म॑र्हथः ।

तान् जु॒षेथा॑मरे॒पसा॑व॒भि प्र॒यः ॥ ६ ॥

इंद्रः॑ । च॒ । वा॒यो॒ इति॑ । ए॒षां । सु॒तानां॑ । पी॒तिं । अ॒र्ह॒थः ।

तान् । जु॒षेथा॑ । अ॒रे॒पसा॑ । अ॒भि । प्र॒यः ॥ ६ ॥

हे वायो त्वं चेद्रवेषां पुरतो गृहीतानां सुतानामभिषुतानां सोमानां पीतिं पानमर्हथः । यस्मादेवं तस्मात्तान् सोमरसान् जुषेथां सेवेथामरेपसावहिंसकौ । तदर्थं प्रयः सोमाख्यमन्नमभिलक्ष्यागच्छतमिति शेषः । यद्वा प्रयोऽन्नरूपान् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

सु॒ता इंद्रा॑य वा॒यवे॒ सोमा॑सो द॒ध्या॑शिरः ।

नि॒म्नं न॒ यंति॑ सि॒धवो॒ऽभि प्र॒यः ॥ ७ ॥

सु॒ताः । इंद्रा॑य । वा॒यवे॑ । सोमा॑सः । द॒धिऽआ॑शिरः ।

नि॒म्नं । न॒ । यंति॑ । सि॒धवः॑ । अ॒भि । प्र॒यः ॥ ७ ॥

इन्द्राय वायवे च सोमासः सोमा दध्याशिरो दध्याश्रयणाः सुताः । अभि-
षुताः । संपादिताः । ते च निम्नं गतं सिंधवो न नद्य इव हे इन्द्रवायू युवाम-
भिर्यन्ति प्रयोऽन्नरूपाः ॥

तृतीयेऽहनि प्रउगशस्त्रे सजूर्विश्वेभिरिति वैश्वदेवस्तृचः । सूचितं च । सजूर्वि-
श्वेभिर्देवेभिरुत नः प्रिया प्रियासु । आ० ७. १०. । इति ॥

॥ सैषा नृचे प्रथमा सूक्तेऽष्टमी ॥

सजूर्विश्वेभिर्देवेभिरश्विभ्यामुषसा सजूः ।

आ याह्यग्ने अचिवत्सुते रण ॥ ८ ॥

सऽजूः । विश्वेभिः । देवेभिः । अश्विभ्याम् । उषसा । सऽजूः ।

आ । याहि । अग्ने । अचिवत् । सुते । रण ॥ ८ ॥

हे अग्ने विश्वेभिः सर्वैर्देवेभिर्देवैः सजूः संगतः सन् अश्विभ्यामुषसा च सजूः
समानप्रीतिः सन् आयाहि । आगहि । अचिवदचिरिव । अचेर्यज्ञे यथा तथेत्यर्थः ।
यद्वाचिर्यथा यज्ञे रमते तद्वत्सुतेऽभिषुते सोमे रण । रमस्व ॥

॥ अथ नवमी ॥

सजूर्मित्रावरुणाभ्यां सजूः सोमेन विष्णुना ।

आ याह्यग्ने अचिवत्सुते रण ॥ ९ ॥

सऽजूः । मित्रावरुणाभ्याम् । सऽजूः । सोमेन । विष्णुना ।

आ । याहि । अग्ने । अचिवत् । सुते । रण ॥ ९ ॥

॥ अथ दशमी ॥

सजूरादित्यैर्वसुभिः सजूरिद्रेण वायुना ।

आ याह्यग्ने अचिवत्सुते रण ॥ १० ॥

सऽजूः । आदित्यैः । वसुभिः । सऽजूः । इद्रेण । वायुना ।

आ । याहि । अग्ने । अचिवत् । सुते । रण ॥ १० ॥

उत्तरे द्वे नवमीदशम्यौ स्पष्टे ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये षष्ठो वर्गः ॥

पृष्ठस्य षष्ठेऽहनि वैश्वदेवशस्त्रे स्वस्ति न इति तृचः । सूचितं च । स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भग इति तृच इति वैश्वदेवं । आ० ८. १. । इति ॥ तथा बृहस्प-
तिसवे वैश्वदेवनिविद्धानार्थोऽयं तृचः । स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भग इति
वैश्वदेवं । आ० ९. ५. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्त एकादशी ॥

स्वस्ति नो मिमीतामश्विना भगः स्वस्ति देव्यदितिरनर्वणः ।

स्वस्ति पूषा असुरो दधातु नः स्वस्ति द्यावापृथिवी सुचेतुना ॥ ११ ॥

स्वस्ति । नः । मिमीतां । अश्विना । भगः । स्वस्ति । देवी । अदितिः । अनर्वणः ।

स्वस्ति । पूषा । असुरः । दधातु । नः । स्वस्ति । द्यावापृथिवी इति । सुचेतुना ॥ ११ ॥

नोऽस्मभ्यमश्विनाश्विनौ स्वस्त्यविनाशं क्षेमं मिमीतां । कुरुतां । भगश्च स्वस्ति
क्षेमं मिमीतां । तथा देव्यदितिश्च स्वस्ति मिमीतां । अनर्वणोऽप्रत्युतः पूषा
असुरः शत्रूणां निरसिता प्राणानां बलानां दाता वा नः स्वस्ति दधातु ।
नोऽस्मभ्यं द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यावपि सुचेतुना शोभनेन प्रज्ञानेन विशिष्टे
स्वस्ति मिमीतां ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स्वस्तये वायुमुप ब्रवामहै सोमं स्वस्ति भुवनस्य यस्पतिः ।

बृहस्पतिं सर्वगणं स्वस्तये स्वस्तये आदित्यासो भवन्तु नः ॥ १२ ॥

स्वस्तये । वायुं । उप । ब्रवामहै । सोमं । स्वस्ति । भुवनस्य । यः । पतिः ।

बृहस्पतिं । सर्वेऽगणं । स्वस्तये । स्वस्तये । आदित्यासः । भवन्तु । नः ॥ १२ ॥

स्वस्तये क्षेमाय वायुमुपब्रवामहै । स्तुम इत्यर्थः । सोमं चोपब्रवामहै । यश्च
सोमो भुवनस्य पतिः पालकः । सर्वलोकजीवनस्य सोमायत्तत्वात् । तथा सर्वगणं
सर्वदेवगणोपेतं बृहस्पतिं बृहतः कर्मणो मंत्रस्य पालयितारं स्वस्तये स्तुमः ।
आदित्यास आदित्या अदितेः पुत्राः सर्वे देवा अरुणादयो द्वादश वा नोऽस्माकं
स्वस्तये भवन्तु ॥

सत्रमध्ये दीक्षिते व्याधिते सति तस्मिन्नहनि वैश्वदेवशस्त्रेऽयं तृचो निविद्धानार्थः । सूचितं च । स्वस्त्यात्रेये निविदं दध्यात् । आ० ६. ९. । इति । स्वस्त्यात्रेयशब्दे-
नायं तृचो विवक्षित इति तत्र व्याख्यातं । तथा रूपादिके सत्ययं तृचो जप्यः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

विश्वे देवा नो अद्या स्वस्तये विश्वानरो वसुरग्निः स्वस्तये ।

देवा अवंतुभवः स्वस्तये स्वस्ति नो रुद्रः पातंहसः ॥ १३ ॥

विश्वे । देवाः । नः । अद्य । स्वस्तये । विश्वानरः । वसुः । अग्निः । स्वस्तये ।

देवाः । अवंतु । ऋभवः । स्वस्तये । स्वस्ति । नः । रुद्रः । पातु । अंहसः ॥ १३ ॥

विश्वे सर्वेऽपि देवा नोऽस्मानद्यास्मिन्यागदिने स्वस्तये क्षेमायावंतु । विश्वानरः । विश्व एनं नरा नयंतीति विश्वानरः । वसुः सर्वस्य वासयिताग्निर्देवः । अयमेवाग्निर्वैश्वानर इति शाकपूणिः । नि० ७. २३. । इति यास्कः । सोऽपि स्वस्तयेऽवतु । देवा ऋभवोऽपि स्वस्तयेऽवंतु । रुद्रो दुःखाद्वावयिता देवोऽप्यंहसः पापात् स्वस्ति पातु नोऽस्मान् ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

स्वस्ति मित्रावरुणा स्वस्ति पथ्ये रेवति ।

स्वस्ति न इन्द्रश्चाग्निश्च स्वस्ति नो अदिते कृधि ॥ १४ ॥

स्वस्ति । मित्रावरुणा । स्वस्ति । पथ्ये । रेवति ।

स्वस्ति । नः । इन्द्रः । च । अग्निः । च । स्वस्ति । नः । अदिते । कृधि ॥ १४ ॥

हे मित्रावरुणा अहोरात्राभिमानिदेवौ स्वस्ति कुरुतं । हे पथ्ये हे पथ्यास्वस्ति-देवि । पंथा अंतरिक्षमार्गः । तत्र हिता मार्गाभिमानिनी देवी । हे तादृशि रेवति धनवति देवि स्वस्ति कृधि । इन्द्रश्चाग्निश्च प्रत्येकं नोऽस्मभ्यं स्वस्ति कृधि । हे अदिते देवि नः स्वस्ति कृधि । कुरु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

स्वस्ति पंथामनु चरेम सूर्याचंद्रमसाविव ।

पुनर्दत्ताघ्नता जानता सं गमेमहि ॥ १५ ॥

स्वस्ति । पंथा । अनु । चरेम । सूर्याचंद्रमसौऽइव ।

पुनः । दत्ता । अघ्नता । जानता । सं । गमेमहि ॥ १५ ॥

पंथा पंथानं स्वस्ति क्षेमेणानुचरेम सूर्याचंद्रमसाविव । तौ यथा निरालंबे

मार्गे राक्षसादिभिरनुपदुतौ संचरतस्तद्वत् । किंच वयं प्रवसंतः पुनर्ददताभिमतमघ्नता चिरकालविलंबकोपेनाहिंसता जानताविस्मरता मदीयश्चिरकालं गतः कोऽयमिति संदेहमकुर्वता । मदीयोऽयमिति बुध्यमानेनेत्यर्थः । उक्तलक्षणेन बंधुजनेन संगमेमहि । यद्वा पूर्वाह्ने प्रवसतां वाक्यमुत्तराह्ने बंधूनां । वयं बंधवो ददताभिमतमुपार्जितं यच्छताघ्नता प्रयामकोपेनाहिंसता जानता सस्नेहमधिगच्छता प्रवसता संगमेमहि ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये सप्तमो वर्गः ॥

प्र श्यावाश्चेति सप्तदशर्चमष्टमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । प्र श्यावाश्च यूना श्यावाश्चो मारुतं ह तत्पंक्तिः षष्ठ्यंत्या चेति । आत्रेयः श्यावाश्च ऋषिः । ह तदिति प्रयोगादिदमादीनि दश सूक्तानि मरुद्देवत्यानि । षष्ठी सप्तदशी च पंक्त्यौ शिष्टाः पंक्त्यंतपरिभाषयानुष्टुभः ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र श्यावाश्च धृष्णुयार्चा मरुद्भिर्ऋक्भिः ।

ये अद्रोघमनुष्वधं श्रवो मदंति यज्ञियाः ॥ १ ॥

प्र । श्यावऽअश्च । धृष्णुऽया । अर्चं । मरुत्ऽभिः । ऋक्ऽभिः ।

ये । अद्रोघं । अनुऽस्वधं । श्रवः । मदंति । यज्ञियाः ॥ १ ॥

हे श्यावाश्च एतन्नामक ऋषे धृष्णुया धृष्णुस्त्वमृक्भिः स्तुत्यान्मरुद्भिर्मरुतः पार्च ॥ द्वितीयार्थे तृतीया ॥ एवं स्वयमेव संप्रेषति । यद्वा यजमानो होतारं श्यावाश्च ब्रूते । यद्वा मरुद्भिर्मरुत्सदृशैर्ऋक्भिः स्तोतृभिः सह स्तोत्रैर्वार्च । स्तुहीत्यर्थः । ये मरुतो यज्ञिया यज्ञार्हा अनुष्वधं प्रत्यहं । हविल्लक्षणाप्रदानं स्वधा । अनु पश्चाद्वा । अद्रोघमहिंसकं श्रवोऽन्नं लब्ध्वा मदंति हृष्यन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ते हि स्थिरस्य शर्वसः सखायः संति धृष्णुया ।

ते यामन्ना धृषद्विनस्मना पांति शश्वतः ॥ २ ॥

ते । हि । स्थिरस्य । शर्वसः । सखायः । संति । धृष्णुऽया ।

ते । यामन् । आ । धृषत्ऽविनः । त्मना । पांति । शश्वतः ॥ २ ॥

ते हि ते खलु स्थिरस्याविचलितस्य श्वसो बलस्य सखायः संति । भवंति
मह्यं । धृष्णुया धृष्णवः । ते च यामना । आ इति चार्थे । गमनेऽपि धृषद्विनो
धर्षणवन्तस्मनात्मनानुग्रहेणैवास्मदुपकारमनपेक्ष्यैव शश्वतो बहूनस्मान्पुत्रभृत्या-
दीन्पांति । रक्षन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते स्यद्रासो नोक्षणोऽति ष्कंदन्ति शर्वरीः ।

मरुतामधा महो दिवि क्षमा च मन्महे ॥ ३ ॥

ते । स्यद्रासः । न । उक्षणः । अति । स्कंदन्ति । शर्वरीः ।

मरुतां । अध । महः । दिवि । क्षमा । च । मन्महे ॥ ३ ॥

ते मरुतः स्यद्रासः स्यंदनशीला उक्षणो जलस्य सेक्ताश्च । नेति चार्थे ।
यस्मात्स्यद्रा अन्येषां तस्मात् शर्वरीः । शर्वर्यो रात्रयः । कालावयवानित्यर्थः ।
तानति स्कंदन्ति । अतिक्रम्य गच्छन्ति । नित्या इत्यर्थः । यस्मादेत एवंविधास्त-
स्मान्मरुतामधाधुना महस्तेजो दिवि द्युलोके क्षमा क्षमायां भूमौ च वर्तमानं
मन्महे । स्तुमः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मरुत्सु वो दधीमहि स्तोमं यज्ञं च धृष्णुया ।

विश्वे ये मानुषा युगा पांति मर्त्यं रिषः ॥ ४ ॥

मरुत्सु । वः । दधीमहि । स्तोमं । यज्ञं । च । धृष्णुया ।

विश्वे । ये । मानुषा । युगा । पांति । मर्त्यं । रिषः ॥ ४ ॥

हे अध्वर्युहोत्रादयो वो यूयं मरुत्सु धृष्णुया धर्षकेषु दधीमहि ॥ व्यत्ययेनोक्तमः ॥
धत्त । किं । स्तोमं स्तोत्रं यज्ञं च । इज्यतेऽनेनेति यज्ञं हविः । तदुभयं किमर्थं दीयत
इति । ये मरुतो विश्वे सर्वेऽपि मानुषा मानुषाणि युगा युगानि । सर्वेषु कालेष्वि-
त्यर्थः । मर्त्यं मरणधर्माणं यजमानं रिषो हिंसकात्सकाशात्पांति रक्षन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अर्हेतो ये सुदानवो नरो असांमिश्रवसः ।

प्र यज्ञं यज्ञियेभ्यो दिवो अर्चा मरुद्भ्यः ॥ ५ ॥

अ॒र्हेतः । ये । सु॒दान॑वः । नरः । अ॒सामि॑ऽश्व॒सः ।

प्र । य॒ज्ञं । य॒ज्ञिये॑भ्यः । दि॒वः । अ॒र्च । म॒रुत्ऽभ्यः ॥ ५ ॥

हे होतः हे आत्मन्वा येऽर्हेतः पूज्याः सुदानवः शोभनदाना नरो नेतारः कर्म-
णामसामिश्वसोऽनल्पबलाः संति तेभ्यो यज्ञियेभ्यो यज्ञार्हेभ्यो दिवो द्योतमा-
नेभ्यो मरुद्भ्यः ॥ विभक्तिवचनयोर्व्यत्ययः ॥ यद्वा कर्मणि षष्ठी ॥ दीप्तं यज्ञं यज्ञसाधनं
हविः प्रार्च । पूजय । प्रयच्छेत्यर्थः । अथवा दिवोऽंतरिक्षादागतेभ्य इति संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीयेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ रु॒क्मैरा यु॒धा नरं॑ ऋ॒ष्या ऋ॒ष्टीर॑सृक्षत ।

अ॒न्वेनाँ अ॒हं वि॒द्युतो॑ म॒रुतो॑ ज॒म्भृती॑रिव भा॒नुर्त॑ त्मना॑ दि॒वः ॥ ६ ॥

आ । रु॒क्मैः । आ । यु॒धा । नरः॑ । ऋ॒ष्याः । ऋ॒ष्टीः । अ॒सृक्ष॑त ।

अ॒नु । ए॒ना॒न् । अ॒हं । वि॒द्युतः॑ । म॒रुतः॑ । ज॒म्भृतीः॑ऽइव । भा॒नुः । अ॒र्त॑ । त्मना॑ । दि॒वः ॥ ६ ॥

नरो वृष्टेर्नेतार ऋष्या महांतो मरुतो रुक्मै रोचमानैराभरणविशेषैरा रोचन्त
इति शेषः ॥ उपसर्गश्रुतेः संगतक्रियाध्याहारः ॥ तथा युधा प्रहरणसाधनेनायुधे-
नारोचन्ते । एते मरुत ऋष्टीरायुधविशेषानसृक्षत । प्रक्षिपन्ति मेघभेदार्थं ।
एनान्मरुतो विद्युतोऽपि जम्भृतीरिव शब्दकारिण्य आप इव । जम्भृतीरापो
भवन्ति शब्दकारिण्यः । नि० ६. १६. इति निरुक्तं । अन्वह अनुगच्छन्त्येव । दिवो
द्योतमानस्य मरुद्गणस्य भानुर्दीप्तिस्त्वना स्वयमेवार्त । निरगात् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ये वा॑वृ॒धन्त॑ पा॒र्थिवा॑ य उ॒राव॑न्त॒रि॒क्ष आ ।

वृ॒जने॑ वा न॒दीनां॑ स॒धस्ये॑ वा म॒हो दि॒वः ॥ ७ ॥

ये । व॒वृ॒धन्त॑ । पा॒र्थिवाः । ये । उ॒रौ । अ॒न्त॒रि॒क्षे । आ ।

वृ॒जने॑ । वा । न॒दीनां॑ । स॒धऽस्ये॑ । वा । म॒हः । दि॒वः ॥ ७ ॥

ये मरुतः पार्थिवाः पृथिवीसंबन्धाः संतो ववृधन्त वर्धन्ते । ये चोरौ महत्यन्तरिक्षे
च ववृधन्त । आ इति चार्थे । नदीनां नदनवतीनां वृजने वा बले ववृधन्त ।

महो महतो दिवो द्युलोकस्य सधस्थे सहस्थाने च बवृधंत । उभयच वाशब्द-
श्चार्थे । एवं सर्वच वर्धमाना मरुतो वृष्ट्यर्थमृष्टीरसृष्टतेति पूर्वच संबंधः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शर्धो मारुतमुच्छंस सत्यशवसमृभ्वंसं ।

उत स्म ते शुभे नरः प्र स्यंद्रा युजत त्मना ॥ ८ ॥

शर्धः । मारुतं । उत् । शंस । सत्यऽशवसं । ऋभ्वंसं ।

उत । स्म । ते । शुभे । नरः । प्र । स्यंद्राः । युजत । त्मना ॥ ८ ॥

हे स्तोतृमारुतं शर्धो बलमुत् उत्कृष्टं शंस । स्तुहि । कीदृशं शर्धः । सत्यशवसं
सत्यवेगमृभ्वंसं महदतिप्रवृद्धं । उत स्मापि च नरो वृष्टेर्नेतारस्ते मरुतः शुभ
उद्कार्थं प्रयुजत प्रायुजत समयोजयन् त्मनात्मनैव जगद्रक्षाबुद्धौव स्यंद्राश्च-
लनस्वभावाः पृषतीरित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत स्म ते परुषण्यामूर्णी वसत शुंध्यवः ।

उत पव्या रथानामद्रिं भिंदंत्योजसा ॥ ९ ॥

उत । स्म । ते । परुषण्यां । ऊर्णीः । वसत । शुंध्यवः ।

उत । पव्या । रथानां । अद्रिं । भिंदन्ति । ओजसा ॥ ९ ॥

उत स्मापि च ते मरुतः परुषण्यामेतन्नामिकायां नद्यां वर्तन्ते । य ऊर्णा दीप्रीः
शुंध्यवः शोधिका वसत आच्छादयन्ति ते । उतापि च पव्या नेम्या रथानां स्वकी-
यानां रथचक्रेणोजसा बलेन चाद्रिं भिंदन्ति । मेघं गिरिं वा विदारयन्ति ॥

॥ अथ दशमी ॥

आपथयो विपथयोऽंतस्पथा अन्तुपथाः ।

एतेभिर्मह्यं नामभिर्यज्ञं विष्टार ओहते ॥ १० ॥

आऽपथयः । विऽपथयः । अंतःऽपथाः । अन्तुऽपथाः ।

एतेभिः । मह्यं । नामऽभिः । यज्ञं । विऽस्तारः । ओहते ॥ १० ॥

आपथयः । अस्मदभिमुखा मार्गा येषां ते तादृशाः । विपथयो विष्वङ्मार्गा

अंतस्पथा दरीसुषिरादिमार्गा अनुपथा अनुकूलमार्गाश्च ये मरुतः संति त एते-
भिरेतैश्चतुर्विधैर्नामभिर्नामकैः स्वरूपैर्मह्यं मदर्थं यज्ञं विस्तारो विस्तृताः संत
ओहते । वहन्ति । यद्वैतैर्नामभिरुदकैः सार्द्धं यज्ञमोहते ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये नवमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अधा नरो न्योहतेऽधा नियुत ओहते ।

अधा पारावता इति चित्रा रूपाणि दर्श्या ॥ ११ ॥

अध । नरः । नि । ओहते । अध । निऽयुतः । ओहते ।

अध । पारावताः । इति । चित्रा । रूपाणि । दर्श्या ॥ ११ ॥

अथाथ नरोऽभिमतवृष्ट्यादिनेतारो न्योहते । नितरां वहन्ति जगत् । अध
नियुतः स्वयमेव मिश्रयितारः संत ओहते । अथाथ पारावताः । परावहूरदेशः ।
तत्संबन्धिनश्चांतरिक्षादिदूरदेशे ग्रहतारामेधादिधारकाः संत ओहत इत्यर्थः ।
इत्युक्तप्रकारेण तेषां रूपाणि चित्रा नानाविधानि चायनीयानि वा दर्श्या
स्वव्यापारैर्दर्शनीयानि भवन्त्विति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

छंदःस्तुभः कुभन्यव उत्समा कीरिणो नृतुः ।

ते मे के चिन्न तायव ऊमा आसन्हशि त्विषे ॥ १२ ॥

छंदःऽस्तुभः । कुभन्यवः । उत्सं । आ । कीरिणः । नृतुः ।

ते । मे । के । चित् । न । तायवः । ऊमाः । आसन् । हशि । त्विषे ॥ १२ ॥

छंदःस्तुभश्छंदोभिः स्तोतारः कुभन्यव उदकेच्छवः कीरिणः स्तोतार उत्सं
कूपमपेक्ष्य तृषिताय गोतमाय यान्मरुत आनृतुः सर्वतोऽकुर्वन् अनयन्वा
स्तोत्रं । यद्वा ये छंदःस्तुभश्छंदोभिः स्तुत्याः ॥ स्तोभतिः स्तुतिकर्मा ॥ कुभन्यवः
सेक्तारो वृष्ट्युदकस्य ॥ कुभिरुदनकर्मा ॥ कीरिणः स्तोतुर्गोतमस्य पानार्थमुत्सं
कूपमानृतुः आनीतवंतः । असिंचन्नुत्सं गोतमाय तृणजे । ऋग्वे० १. ८५. ११. ।
इति ह्युक्तं ॥ नृ नय इत्यस्य वा नर्ततेर्वा विक्षेपमात्रार्थस्येदं रूपं ॥ ते मरुतः
के चिन्मे मह्यं तायवो न कदाचिदप्यदृश्यास्तस्करा इव स्थिता ऊमा रक्षका

दृशि दर्शन आसन् । विषयभूता अभवन् । केचिन्निषे शरीरदीप्तिं बलाय वासन् । प्राणरूपेणेति भावः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

य ऋ॒षा ऋ॒ष्टिर्विद्युतः क॒वयः संति वे॒धसः ।

तमृ॒षे मा॒रुतं ग॒णं नम॒स्या र॒मया गिरा ॥ १३ ॥

ये । ऋ॒षाः । ऋ॒ष्टिऽविद्युतः । क॒वयः । संति । वे॒धसः ।

तं । ऋ॒षे । मा॒रुतं । ग॒णं । नम॒स्य । र॒मय । गिरा ॥ १३ ॥

ये मरुत ऋषा दर्शनीया ऋष्टिविद्युत आयुधैर्विद्योतमानाः कवयो मेधाविनो वेधसः सर्वस्य विधातारः संति तं तेषां मारुतं गणं रमया रमणीयया गिरा स्तुत्या हे ऋषे श्यावाश्व नमस्य । परिचर । स्तुहि ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अ॒च्छ ऋ॒षे मा॒रुतं ग॒णं दा॒ना मि॒त्रं न योष॑णा ।

दि॒वो वा धृ॒णव॒ ओज॑सा स्तु॒ता धी॒भिरि॑षण्यत ॥ १४ ॥

अ॒च्छ । ऋ॒षे । मा॒रुतं । ग॒णं । दा॒ना । मि॒त्रं । न । योष॑णा ।

दि॒वः । वा । धृ॒णवः । ओज॑सा । स्तु॒ताः । धी॒भिः । इ॒षण्य॑त ॥ १४ ॥

हे ऋषे मारुतं गणं मरुत्संघं मित्रं न आदित्यमिव दाना हविर्दानेन योषणा ॥ यौतेरिदं रूपं । यौतीति योषा स्तुतिः ॥ तथा चाच्छ आ गच्छेति शेषः । ऋषेरुत्तरार्द्धः प्रत्यक्षवादः । ओजसा बलेन हे धृणवो धर्षका मरुतो दिवो वा द्युलोकाद्वा । वाशब्दश्रुतेरितरलोकद्वयाद्वा । धीभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिः स्तुता इषण्यत । गच्छत यज्ञं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

नू म॒न्वा॒न ए॒षां दे॒वाँ अ॒च्छा न व॒क्षणा ।

दा॒ना स॑चेत सूरि॒भिर्याम॑श्रुतेभि॒रंजि॑भिः ॥ १५ ॥

नू । म॒न्वा॒नः । ए॒षां । दे॒वान् । अ॒च्छ । न । व॒क्षणा ।

दा॒ना । स॑चेत । सूरि॒ऽभिः । याम॑ऽश्रुतेभिः । अंजि॒ऽभिः ॥ १५ ॥

नृ क्षिप्रमेषां मरुतां । एतान्मरुत इत्यर्थः । मन्वानः स्तुवन् देवान्मरुद्भ्यति-
रिक्तान्वक्षणा वहनेन निमित्तेनाच्छ अभिप्राप्तुं न मनुते । स स्तोता सूरिभिर्मे-
धाविभिर्यामश्रुतेभिः शीघ्रगमनेन विश्रुतैरंजिभिः फलस्य व्यञ्जकैर्मरुद्भिः ॥ सर्वाः
पञ्चम्यर्थे तृतीयाः ॥ उक्तलक्षणेभ्यो मरुद्भ्यो दानाभिमतदानानि सचेत ।
संगच्छते ॥

॥ अथ षोडशी ॥

प्र ये मे बंधेषे गां वोचंत सूरयः पृश्निं वोचंत मातरं ।

अथा पितरमिष्मिणं रुद्रं वोचंत शिक्कसः ॥ १६ ॥

प्र । ये । मे । बंधुऽएषे । गां । वोचंत । सूरयः । पृश्निं । वोचंत । मातरं ।

अथ । पितरं । इष्मिणं । रुद्रं । वोचंत । शिक्कसः ॥ १६ ॥

ये मरुतो मे मह्यं बंधेषे स्वेषां बंधूनामन्वेषणे सति सूरयः प्रेरका गां माध्य-
मिकां वाचं गोदेवतां वा प्रवोचंत प्रावोचन् ॥ अविशिष्टमृषेर्वाक्यं । ऋषिर्मरु-
द्वाक्यमनुवदति । तस्मादुत्तरयोराख्यातयोर्यच्छब्दानन्वयान्निघातः ॥ ते पृश्निं द्युदे-
वतां पृश्निवर्णां गां वा मातरं वोचंत । अब्रुवन् । पृश्नियै वै पयसो मरुतो जाता
इति श्रुतेः । अधाय पितरं स्वकीयमिष्मिणं गमनवंतमन्नवंतं वा रुद्रं वोचंत
शिक्कसः शक्तास्ते । मरुतां रुद्रेण पुत्रत्वपरिग्रहो बहुकृत्व उपपादितः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

सप्त मे सप्त शाकिन एकमेका शता ददुः ।

यमुनायामधि श्रुतमुद्राधो गव्यं मृजे नि राधो अश्व्यं मृजे ॥ १७ ॥

सप्त । मे । सप्त । शाकिनः । एकंऽएका । शता । ददुः ।

यमुनायां । अधि । श्रुतं । उत् । राधः । गव्यं । मृजे । नि । राधः । अश्व्यं । मृजे ॥ १७ ॥

सप्त सप्तसंख्याकाः संघाः । सप्तगणा वै मरुत इति श्रुतेः । अदितिगर्भे वर्त-
मानं वायुमिन्द्रः प्रविश्य सप्तधा विदार्य पुनरेकैकं सप्तधा व्यदारयत् त एकोन-
पञ्चाशन्मरुद्गणा अभवन्निति पुराणेषु प्रसिद्धं । ते च सप्तसंख्याकाः शाकिनः
सर्वमपि कर्तुं शक्ताः । ते चैकमेकैकैको गणो मे मह्यं शता शतसंख्यकानि
गवाश्चयूथानि ददुः । दत्तवंतः । प्रयच्छन्त्विति वाशीः । तैर्दत्तं यमुनायां नद्यामधि ।

अयं सप्रम्यर्थानुवादी । तच्च श्रुतं प्रसिद्धं गव्यं गोसमूहात्मकं गोसंबन्धि वा
राधो धनमुन्मृजे । उन्मार्जयामि । तथा तैर्दत्तमश्वमश्वसमूहात्मकं तत्संबन्धि वा
राधो धनं निमृजे । निमार्ज्मि ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये दशमो वर्गः ॥

को वेद जानमिति षोडशर्चे नवमं सूक्तं । श्यावाश्व ऋषिः । आद्यापंचमी-
दशम्येकादशीपंचदश्यः ककुभः षष्ठीसप्रमीनवमीत्रयोदशीचतुर्दशीषोडश्यः सतो-
वृहत्योऽष्टमी द्वादशी च गायत्री द्वितीया वृहती तृतीयानुष्टुप् चतुर्थी पुरउष्णिक् ।
मरुतो देवता । तथा चानुक्रांतं । को वेद षोडश ककुबृहत्यनुष्टुप् पुरउष्णिक्
ककुप्ततोवृहत्यौ गायत्री सतोवृहती ककुभौ गायत्री सतोवृहत्यौ ककुप्ततोवृह-
तीति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

को वेद जानमेषां को वा पुरा सुमेषांस मरुतां ।

यद्युयुजे किलास्यः ॥ १ ॥

कः । वेद । जानं । एषां । कः । वा । पुरा । सुमेषु । आस । मरुतां ।

यत् । युयुजे । किलास्यः ॥ १ ॥

एषां ॥ मरुतां पूर्वसूक्ते प्रस्तुतत्वादत्रान्वादेशविषयत्वादेषामित्यस्य निघातता ॥
जानमुत्पत्तिं को वेद । जानाति कः पुमान् । को वा पुरा पूर्वमथेषां मरुतां
सुमेषु सुमेषांस । भवति । यद्यदैते किलास्यः किलासीः । पृषतीरित्यर्थः । ता
युयुजे रथे योजितवन्तः तदैषां स्थितिं बललक्षणानि सुखानि च को जाना-
तीत्यर्थः । वेगविषये सर्वत्र वायोरुपमास्पदत्वादिति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऐतान्रथेषु तस्थुषः कः श्रुश्राव कथा ययुः ।

कस्मै ससुः सुदासे अन्वापय इळाभिर्वृष्टयः सह ॥ २ ॥

आ । एतान् । रथेषु । तस्थुषः । कः । श्रुश्राव । कथा । ययुः ।

कस्मै । ससुः । सुदासे । अन् । आपयः । इळाभिः । वृष्टयः । सह ॥ २ ॥

एतान्मरुतो रथेषु तस्थुषः स्थितवतः क आश्रुश्राव । श्रावयेदित्यर्थः । यद्वैतेषां

क्रोशध्वनिं रथध्वनिं च कः शृणुयात् । कथा कथं ययुर्गच्छन्ति तदपि को जानाति ।
यद्वा तान् कथमन्ये देवादयोऽनुगच्छेयुः । कस्मै सुदासे सुदानायापयो बंधुभूता
व्याप्ता वृष्टयो वर्षकाः ॥ अयं कर्तरि क्तिच् ॥ इळाभिर्वहुविधैरनैः सह सहिता
अनुससुः । अनुक्रमेणावतरेयुः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ते मं आहु॒र्य आ॒य॒यु॒रु॒प॒ द्युभिर्विभि॒र्मदे॑ ।

नरो॒ मर्या॑ अ॒रे॒पसं॑ इ॒मान्पश्य॑न्निति॒ स्तुहि॑ ॥३॥

ते । मे । आहुः । ये । आ॒ऽय॒युः । उप । द्यु॒ऽभिः । वि॒ऽभिः । मदे॑ ।

नरः । मर्याः । अ॒रे॒पसः । इ॒मान् । पश्यन् । इति॑ । स्तुहि॑ ॥३॥

ऋषिर्ऋग्व्याभ्यां मरुत्प्रादुर्भावमाख्यास्यन्ननया प्रादुर्भूतान्पश्यन्नाह । ते मरुत
इत्थं लपते मे मह्यमाहुः य उपाययुः ये मरुतो मां प्राप्ताः । कैः साधनैः ।
द्युभिर्द्योतमानैर्विभिर्गतृभिरश्वैः । किमर्थं । मदे मदाय सोमपानजनिताय । कि-
माहुरिति तदनुब्रूते । नरो नेतारो मर्या मनुष्येभ्यो हिता अरेपसोऽलेपास्ते ।
हे ऋषे इमानस्मान् पश्यन् तथा स्थितान् चक्षुषावलोकयन् स्तुहीत्याहुः । यद्दे-
तीत्थं पश्यन् स्तुहीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ये अंजिषु॒ ये वाशी॑षु स्व॒भानवः॑ स्रक्षु॒ रुक्मे॑षु॒ खादि॑षु ।

आ॒या रथे॑षु॒ धन्व॑सु ॥४॥

ये । अंजिषु॑ । ये । वाशी॑षु । स्व॒ऽभानवः॑ । स्रक्षु॑ । रुक्मे॑षु । खादि॑षु ।

आ॒याः । रथे॑षु । धन्व॑सु ॥४॥

अनया मरुतां स्वरूपं निरूपयति । हे मरुतो युष्माकं ये प्रसिद्धाः स्वभानवः
स्वदीप्तयोऽंजिष्वाभरणेषु आया आश्रयभूताः संति । ये च वाशीष्वायुधेषु । ये
च स्रक्षु माल्येषु । ये रुक्मेषूरोभूषणेषु । ये च खादिषु हस्तपादस्थितकटकेषु ।
हस्तेषु खादिश्च कृतिश्च । ऋग्वे० १. १६८. ३. । पत्सु खादयः । ऋग्वे० ५. ५४. ११. ।
इति हि श्रुती भवतः । रथेषु धन्वसु च ये च स्वभानवः आयाः संति । सुधन्वान
इषुमंतः सुरथाः पृश्निमातरः । ऋग्वे० ५. ५७. २. । इति च निगमः । तान् सर्वान्

स्तुम इति शेषः । यद्वा ये स्वभानवः स्वायत्तदीप्तयो मरुतोऽजिष्ठाभरणेषु नि-
मित्तेषु श्राया आश्रया भविष्यामः । ये च वाशीषु निमित्तेषु । एवं सर्वत्र योज्यं ।
तादृग्विधानिमान्पश्यन् स्तुहीति पूर्वत्र संबंधः । तेषामेवेदं वाक्यं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

युष्माकं स्मा रथाँ अन् मुदे दधे मरुतो जीरदानवः ।

वृष्टी द्यावो यतीरिव ॥ ५ ॥

युष्माकं । स्म । रथान् । अन् । मुदे । दधे । मरुतः । जीरऽदानवः ।

वृष्टी । द्यावः । यतीःऽइव ॥ ५ ॥

हे जीरदानवः शीघ्रदाना हे मरुतो युष्माकं रथाननूद्दिश्य मुदे मोदाय दधे ।
धारयामि । करोमीत्यर्थः । सामर्थ्यान्स्तुतीरिति लभ्यते ॥ स्मेति पूरणः ॥ वृष्टी
वृष्ट्यां यतीः सर्वत्र गच्छन्तीद्यावो दीप्तीरिव दृश्यमानान् रथानिति संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीय एकादशो वर्गः ॥

कारीया तिस्रः पिंड्यो होतव्याः । तत्र द्वितीयाया आ यं नर इत्यनुवाक्या ।
सूचितं च । आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवः
। आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषा षष्ठी ॥

आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे दिवः कोशमचुच्यवुः ।

वि पर्जन्यं सृजन्ति रोदसी अन् धन्वना यन्ति वृष्टयः ॥ ६ ॥

आ । यं । नरः । सुऽदानवः । ददाशुषे । दिवः । कोशं । अचुच्यवुः ।

वि । पर्जन्यं । सृजन्ति । रोदसी इति । अन् । धन्वना । यन्ति । वृष्टयः ॥ ६ ॥

नरो नेतारः सुदानवः शोभनदाना मरुतो यं कोशं । मेघनामैतत् । अपां
कोशवद्धारकं मेघं ददाशुषे हविर्देहवते यजमानाय दिवोऽंतरिक्षादाचुच्यवुः
आच्यावयन्ति पर्जन्यं मेघं रोदसी अन् द्यावापृथिव्यावनुसृत्य विसृजन्ति । विमो-
चयन्ति । पश्चात् धन्वना सर्वत्र गच्छतोदकेन सह वृष्टयो वृष्टिप्रदा मरुतो यन्ति ।
सर्वत्र व्याप्नुवन्ति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त॒तृ॒दा॒नाः सि॒ध॒वः क्षो॒द॒सा र॒जः प्र स॒सु॒र्धे॒न॒वो यथा ।

स्य॒न्ना अ॒श्वा इ॒वा॒ध्व॒नो वि॒मो॒च॒ने वि य॒व॒र्त॒ते ए॒न्यः ॥ ७ ॥

त॒तृ॒दा॒नाः । सि॒ध॒वः । क्षो॒द॒सा । र॒जः । प्र । स॒सुः । धे॒न॒वः । यथा ।

स्य॒न्नाः । अ॒श्वाः ऽइ॒व । अ॒ध्व॒नः । वि॒मो॒च॒ने । वि । यत् । व॒र्त॒ते । ए॒न्यः ॥ ७ ॥

सिंधवः स्यंदमाना अपस्तृदाना निर्भिदंतो मेघात् मरुतः क्षोदसोदकेन सह रजोऽंतरिक्षं प्रससुः । प्रसरंति । धेनवो यथा पयः सिंचन्त्यो नवप्रसूता गाव इव । किंच दृष्टांतांतरं । स्यन्ना आशुगतयोऽश्वा इव यथाध्वनो विमोचने मनुष्याणामध्वविमोकाय संचरंति तथेत्यर्थः । यद्यदैत्यः । नदीनामैतत् । नद्यो वि वर्तते विविधं संचरंति । अथवा प्रतिनिवृत्य वर्तते । प्रवर्धत इत्यर्थः । तदैवं कुर्वतीति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ या॒त म॒रु॒तो दि॒व आ॒न्तरि॒क्षाद॒मा॒दु॒त ।

मा॒व॒ स्था॒त॒ परा॒व॒तः ॥ ८ ॥

आ । या॒त॒ । म॒रु॒तः । दि॒वः । आ । अ॒न्तरि॒क्षात् । अ॒मात् । उ॒त ।

मा । अ॒व॒ । स्था॒त॒ । परा॒व॒तः ॥ ८ ॥

हे मरुतः परावतोऽत्यंतदूरदेशात् दिवो द्युलोकादायात । तथांतरिक्षादायात । उतापि चामादस्मालोकादायात । परावत इत्यत्र वा योज्यं । परावतो दूरदेशे तत्र तत्र द्युलोकादौ मावस्थात । अवस्थितिं मा कुरुत ॥

॥ अथ नवमी ॥

मा वो र॒सानि॒त॒भा कु॒भा क्रु॒मु॒र्मा वः सि॒धु॒र्नि री॒र॒मत् ।

मा वः परि॑ षा॒त्सर॒युः पु॒री॒षि॒ण्य॒स्मे इ॒त्सु॒न्न॒म॒स्तु वः ॥ ९ ॥

मा । वः । र॒सा । अ॒नि॒त॒भा । कु॒भा । क्रु॒मुः । मा । वः । सि॒धुः । नि । री॒र॒म॒त् ।

मा । वः । परि॑ । स्था॒त् । स॒र॒युः । पु॒री॒षि॒णी । अ॒स्मे इ॒ति । इ॒त् । सु॒न्न॒ । अ॒स्तु । वः ॥ ९ ॥

हे मरुतो वो युष्मान् रसा । नदीनामैतत् । रसा नदी भवति । नि० ११. २५ ।

इति निरुक्तं । रसनवती शब्दवती । अनितभा । इता प्राप्ता भा यस्याः सेतभा ।
न तादृश्यनितभा । कुभा कुत्सितदीप्तिश्च मा नि रीरमत् । मा निकृष्टं रमतु ।
क्रमुः सर्वचक्रमणः सिंधुः समुद्रश्च मा नि रीरमत् । तथा पुरीषिणी । पुरीष-
मुदकं । तद्वती सरयुरपि मा परि षात् । परितस्तिष्ठतु । मा निरुणद्बु । अस्मे इत्
अस्मास्वेवास्तु सुखं त्वदागमनजनितं सुखं वो युष्माकं संबन्धि युष्मात्स्वभूतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

तं वः शर्धं रथानां त्वेषं गणं मारुतं नयसीनां ।

अनु प्र यंति वृष्टयः ॥ १० ॥

तं । वः । शर्धं । रथानां । त्वेषं । गणं । मारुतं । नयसीनां ।

अनु । प्र । यंति । वृष्टयः ॥ १० ॥

तं मारुतमित्यनेन संबध्यते । वो युष्माकं प्रेरकं नयसीनां नूतनानां रथानां
शर्धं बलं त्वेषं दीप्नं तं मारुतं गणं च स्तौमीत्यर्थः । यद्वा रथानां रंहणशी-
लानां वो युष्माकं शर्धं परेषामभिभावुकं गणं स्तौमीत्येकमेव वाक्यं । अथ
परोक्षकृतः । वृष्टयो युष्माननु प्र यंति । प्रकर्षेण गच्छंति । यद्वा वर्षका मरुतोऽनु
अनुकूलं प्रकृष्टं यंति । गच्छंति ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

शर्धंशर्धं व एषां व्रातंव्रातं गणंगणं सुशस्तिभिः ।

अनु क्रामेम धीतिभिः ॥ ११ ॥

शर्धंऽशर्धं । वः । एषां । व्रातंऽव्रातं । गणंऽगणं । सुशस्तिऽभिः ।

अनु । क्रामेम । धीतिभिः ॥ ११ ॥

हे मरुत एषां वो युष्माकं शर्धं शर्धं तत्तद्वलं व्रातं व्रातं । अविवक्षि-
तगणो व्रातः । तं तं व्रातं वो गणं गणं तं तं सप्तसप्तसमुदायात्मकं गणं गणं
च सुशस्तिभिः शोभनस्तुतिभिर्धीतिभिः कर्मभिर्हविःप्रदानादिलक्ष्यैरनुक्रामेम ।
अनुगच्छेम ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

कस्मा॑ अ॒द्य सु॒जा॒ताय॑ रा॒तह॑व्याय॒ प्र य॑युः ।

ए॒ना या॒मे॒न म॒रुतः॑ ॥ १२ ॥

कस्मै॑ । अ॒द्य । सु॒ऽजा॒ताय॑ । रा॒तऽह॑व्याय । प्र । य॒युः ।

ए॒ना । या॒मे॒न । म॒रुतः॑ ॥ १२ ॥

अद्यास्मिन्दिने कस्मै सुजाताय रातहव्याय दत्तहविष्काय प्र ययुः प्रकर्षेण गच्छेयुरेनानेन यामेन रथेन मरुतः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

येन॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ धान्यं॑ वीजं॑ वह॒ध्वे अ॒क्षितं॑ ।

अ॒स्मभ्यं॑ तद्व॒त्तन॑ यद् इ॒महे॒ राधो॑ वि॒श्वायु॑ सौ॒भगं॑ ॥ १३ ॥

येन॑ । तो॒काय॑ । तन॒याय॑ । धान्यं॑ । वीजं॑ । वह॒ध्वे । अ॒क्षितं॑ ।

अ॒स्मभ्यं॑ । तत् । ध॒त्तन॑ । यत् । वः । इ॒महे॑ । राधः॑ । वि॒श्वऽआ॑यु । सौ॒भगं॑ ॥ १३ ॥

हे मरुतो येन सद्येन मनसा तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय धनाय वा धान्यं बीजमक्षितमक्षीणं वहध्वे धारयध्वे तेन चित्तेनास्मभ्यं तद्वान्यं बीजं धत्तन । यच्च वो युष्मानीमहे याचामहे राधो धनं विश्वायु सर्वान्नोपेतं कृत्स्नायुषोपेतं वा सौभगं सौभाग्यं च तद्वत्तनेति समन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अती॑याम नि॒दस्ति॒रः स्व॒स्तिभि॑र्हि॒त्वाव॑द्यमरा॒तीः ।

वृ॒ष्टी शं॑ यो॒रापं॑ उ॒स्मि भेष॑जं स्याम॑ म॒रुतः॑ स॒ह ॥ १४ ॥

अति॑ । इ॒या॒म । नि॒दः । ति॒रः । स्व॒स्तिऽभिः॑ । हि॒त्वा । अ॒व॒द्यं । अ॒रा॒तीः ।

वृ॒ष्टी । शं॑ । योः । आ॒पः । उ॒स्मि । भेष॑जं । स्याम॑ । म॒रुतः॑ । स॒ह ॥ १४ ॥

हे मरुतो वयं स्वस्तिभिः क्षेमैरवद्यं पापं हित्वा परित्यज्य निदो निंदकानरातीः शत्रून् तिरः प्राप्नान् । यद्वा तिरोऽंतर्हितं । अतीयाम । अतिक्रम्य गच्छेम । तिरस्कुर्म इत्यर्थः । अनेनानिष्टपरिहारः प्रार्थित उत्तरेणेष्टप्राप्तिरुच्यते । वृष्टी वृष्टिषु युष्मत्प्रेरितासु सतीषु शं सुखं योः पापानां यावनं चाप उदकानि ॥

शसः स्थाने जस् ॥ उस्मि गोयुक्तं भेषजं । यद्यप्येतदुदकनाम तथापि पृथगपा-
मभिधानादत्र तद्धेतुकार्यमन्नमुच्यते । तत् सर्वं सह स्याम । लभेमहि हे मरुतो
वयं । यद्वापो युष्मत्पेरिता उक्तं सर्वं कुर्वंतु । वयं सर्वे सहैव स्याम । भवेम
युष्मत्स्वभूताः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

सुदेवः समहासति सुवीरो नरो मरुतः स मर्त्यः ।

यं चायध्वे स्याम ते ॥ १५ ॥

सुदेवः । समह । असति । सुवीरः । नरः । मरुतः । सः । मर्त्यः ।

यं । चायध्वे । स्याम । ते ॥ १५ ॥

हे समह । प्रशस्तवचनः समहशब्दः । हे पूजित मरुतां गण सुदेवः कल्या-
णमरुत्संज्ञकदेवोपेतोऽसति । भवति । हे नरो नेतारो हे मरुतः स मर्त्यः सुवीरः
शोभनपुत्राद्युपेतश्चासति । भवति । यं मर्त्यं चायध्वे पालयध्वे । य एवं भवति
ते वयं स्याम युष्मदीयाः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

स्तुहि भोजान्स्तुवतो अस्य यामनि रणगावो न यवसे ।

यतः पूर्वा इव सखीरन्तु ह्यय गिरा गृणीहि कामिनः ॥ १६ ॥

स्तुहि । भोजान् । स्तुवतः । अस्य । यामनि । रणन् । गावः । न । यवसे ।

यतः । पूर्वान्ऽइव । सखीन् । अन्तु । ह्यय । गिरा । गृणीहि । कामिनः ॥ १६ ॥

हे ऋषे स्तुवतः स्तुतिं कुर्वतोऽस्य यजमानस्य यामनि यज्ञे भोजान् दा-
तृन्मरुतः स्तुहि । गावो न यवसे । तृणादिभक्षणाय गच्छंत्यो गावो यथा रमंते
तद्वन्मरुतोऽपि रणन् । रमंतां । यतो गच्छतो मरुतः पूर्वान् पुरातनान् सखीनिवा-
न्तुह्य । आह्वय । कामिनः स्तुतीच्छावतो मरुतो गिरा स्तुत्या गृणीहि । स्तुहि ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये त्रयोदशो वर्गः ॥

प्र शर्धायेति पंचदशर्चे दशमं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धं मरुद्देवताकं । चतुर्दशी
त्रिष्टुप् शिष्टा जगत्यः । प्र शर्धाय पंचोना जागतमुपांत्या त्रिष्टुवित्यनुक्रांतं ॥
सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्यैन्द्रामारुत्यां प्रधानस्य याज्या । सूचितं च । प्र
शर्धाय मारुताय स्वभानव इत्यैंद्रीमनूच्य मारुत्या यजेत् । आ० २. ११. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते प्रथमा ॥

प्र शर्धाय मारुताय स्वभानव इमां वार्चमनजा पर्वतच्युते ।

घर्मस्तुभे दिव आ पृष्ठयज्वने द्युम्नश्रवसे महि नृम्णमर्चत ॥ १ ॥

प्र । शर्धाय । मारुताय । स्वऽभानवे । इमां । वार्चं । अनज । पर्वतऽच्युते ।

घर्मऽस्तुभे । दिवः । आ । पृष्ठऽयज्वने । द्युम्नऽश्रवसे । महि । नृम्णं । अर्चत ॥ १ ॥

प्र अनजेति संबंधः । मारुताय मरुत्संबन्धिने शर्धाय बलायेमां क्रियमाणां वार्चं स्तुतिं प्रानज । प्रापय । स्वभानवे स्वायत्ततेजसे पर्वतच्युते पर्वतस्य च्या-
वयिचे घर्मस्तुभे घर्मस्य स्तोभयिचे दिव आ द्युलोकादागच्छते पृष्ठयज्वने षट्
पृष्ठै रथंतरवृहदादिभिरीजानाय द्युम्नश्रवसे द्योतमानान्नाय महि महत् प्रभूतं
द्युम्नं धनं हविर्लक्षणमर्चत । ददतेत्यर्थः ॥

कारीर्या प्रथमस्याः पिंड्याः प्र वो मरुत इति याज्या । सूचितं च । प्र वो
मरुतस्तविषा आ यं नरः । आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

प्र वो मरुतस्तविषा उदन्यवो वयोवृधो अश्वयुजः परिजयः ।

सं विद्युता दधति वाशति चितः स्वरंत्यापोऽवना परिजयः ॥ २ ॥

प्र । वः । मरुतः । तविषाः । उदन्यवः । वयःऽवृधः । अश्वऽयुजः । परिऽजयः ।

सं । विऽद्युता । दधति । वाशति । चितः । स्वरंति । आपः । अवना । परिऽजयः ॥ २ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं गणाः प्र प्रादुर्भवन्ति । कीदृशा गणाः । तविषा दीप्ता
महांतो वा उदन्यव उदकेच्छवो जगद्रक्षणार्थं वयोवृधोऽन्नस्य वर्धयितारोऽश्व-
युजो गमनाय रथेऽश्वानां योक्तारः परिजयः परितो गंतारो विद्युता संदधति ।
संगच्छन्ते । तदानीं चितस्त्रिषु स्थानेषु तायमानो मेघो मरुद्गणो वा वाशति ।
शब्दयति । अस्मिन्पक्षे संघवादोऽयं । तदापो परिजयः परितो गन्ध आपोऽव-
नावनौ भूमौ स्वरन्ति । अधः पतन्ति ॥

विद्युन्महस इति तृतीया कारीर्यामेव द्वितीयस्याः पिंड्या याज्या । सूचितं च ।
विद्युन्महसो नरोऽश्मदिद्यवः कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णाः । आ० २. १३. । इति ॥
तत्पाठस्तु ॥

विद्युन्महसो नरो अश्मदिद्यवो वातत्विषो मरुतः पर्वतच्युतः ।

अब्दया चिन्मुहुरा ह्रादुनीवृतः स्तनयदमा रभसा उदोजसः ॥ ३ ॥

विद्युत्ऽमहसः । नरः । अश्मऽदिद्यवः । वातऽत्विषः । मरुतः । पर्वतऽच्युतः ।

अब्दऽया । चित् । मुहुः । आ । ह्रादुनिऽवृतः । स्तनयत्ऽअमाः । रभसाः ।

उत्ऽओजसः ॥ ३ ॥

विद्युन्महसो विद्योतमानतेजसो नरो वृष्ट्यादेर्नेतारोऽश्मदिद्यवो व्याप्रायुधा
अश्मसारमयायुधा वा वातत्विषः प्राप्नदीप्रयः पर्वतच्युतः पर्वतानां मेघानां वा
च्यावयितारोऽब्दया चिन्मुहुरुदकानां दातारः ॥ शसो याजादेशः । चिदिति
पूरणः ॥ ह्रादुनीवृतो ह्रादुन्या अशनेः प्रवर्तकाः स्तनयदमाः । अमाशब्दः साहि-
त्यवाची । शब्दोपेतगणा इत्यर्थः । रभसा वृष्ट्यर्थमुद्युंजाना उदोजस उद्धतवला
मरुतो वृष्ट्यर्थं प्रादुर्भवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अक्लून् रुद्रा व्यहानि शिक्कसो व्यन्तरिक्षं वि रजांसि धूतयः ।

वि यदजाँ अजथ नाव ईं यथा वि दुर्गाणि मरुतो नाह रिष्यथ ॥ ४ ॥

वि। अक्लून्। रुद्राः। वि। व्यहानि। शिक्कसः। वि। व्यन्तरिक्षं। वि। रजांसि। धूतयः।

वि। यत्। अजान्। अजथ। नावः। ईं। यथा। वि। दुःगानि। मरुतः। न। अहं।

रिष्यथ ॥ ४ ॥

हे रुद्रा रुद्रपुत्रा मरुतः अक्लून् रात्रीर्व्यजथेत्युत्तरार्द्धगतेन संबध्यते । एवं
सर्वचेति । क्षिपथेति तस्यार्थः । अहाहान्यपि व्यजथ । हे शिक्कसः शक्ताः सर्वमपि
कर्तुमन्तरिक्षं व्यजथ । तथा रजांसि व्यजथ । हे धूतयः कंपका यद्यदाज्जान्मेघान्
व्यजथ गमयथ नाव ईं ता यथा समुद्रं तद्वत् दुर्गाणि शत्रुनगराणि वि व्यजथ
हे मरुतो नाह रिष्यथ । नैव हिंस्यथ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तद्वीर्यं वो मरुतो महित्वनं दीर्घं तंतान् सूर्यो न योजनं ।

एता न यामे अगृभीतशोचिषोऽनश्वदां यद्वयातना गिरिं ॥ ५ ॥

तत् । वी॒र्यं । वः । म॒रुतः । म॒हिऽत्वनं । दी॒र्घं । त॒ता॒न । सू॒र्यः । न । यो॒ज॒नं ।

ए॒ताः । न । या॒मे । अ॒गृ॒भीतऽशोचिषः । अ॒न॒श्च॒ऽदां । यत् । नि । अ॒या॒त॒न । गि॒रिं ॥ ५ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं तद्वीर्यं प्रसिद्धं सामर्थ्यं महित्वनं महत्त्वं दीर्घमन्यन्तमायतं ततान । तनोति । लोके सूर्यो न योजनं सूर्यस्तेज इव । एता न एतवर्णा देवानामश्वा इव । ते यथा यामे गमने योजनं दीर्घं तन्वन्ति तद्वदित्यपरो दृष्टान्तः । ते चागृभीतशोचिषोऽगृहीततेजस्काः । यद्वैतन्मरुतां विशेषणं । हे मरुतो यूयमगृभीतशोचिषः संतो यद्यदानश्चदां व्यापकोदकादातारं पणिभिरपहतानामश्वानामप्रदातारं वा गिरिं मेघं पर्वतं वा न्ययातन निहतवन्तः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒भ्रा॒जि श॒र्धो म॒रुतो॒ यदर्ण॑सं मोष॑था वृ॒क्षं क॑प॒नेव॑ वे॒धसः ।

अ॒ध॒ स्मा नो अ॒र॒म॒तिं स॒जोष॑सश्चक्षु॑रिव॒ यन्त॑म॒नु॒ नेष॑था सु॒गं ॥ ६ ॥

अ॒भ्रा॒जि । श॒र्धः । म॒रुतः । यत् । अ॒र्ण॑सं । मोष॑थ । वृ॒क्षं । क॑प॒नाऽइव॑ । वे॒ध॒सः ।

अ॒ध॒ । स्म॒ । नः । अ॒र॒म॒तिं । स॒ऽजोष॑सः । चक्षुः॑ऽइव । यन्तं॑ । अ॒नु॒ । ने॒ष॒थ॒ । सु॒ऽगं ॥ ६ ॥

हे वेधसो वृष्टेर्विधातारो हे मरुतः शर्धो भवतां गणमभ्राजि । भ्राजते । यद्यस्मादर्णसमुदकवन्तं वृक्षं । वृश्चते विदार्यत इति वृक्षो मेघः । तं मोषथ ताडयेत्यर्थः । कपनेव । इवेत्यनर्थकः । कंपनाः संतः । यद्वा कंपनाः क्रिमयो वृक्षं घुणादयः । ते यथा मुष्णन्ति तद्वत् । अधापि च । स्मेति पूरणः । नोऽस्मान् । मामित्यर्थः । हे सजोषसो युष्मासु परस्परं समानप्रीतयो यूयमरमतिमारमणं धनादिकं प्रति यन्तं गच्छन्तमनुनेषथ अनुक्रमेण नयथ सुगं सुगमनं मार्गं । तत्र दृष्टान्तः । चक्षुरिव । तद्यथा मार्गप्रदर्शनेन नायकं भवति तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न स जी॒यते॒ मरु॒तो न ह॑न्यते॒ न स्ने॑धति॒ न व्य॑थते॒ न रि॑ष्यति ।

नास्य॒ राय॒ उप॑ द॒स्यन्ति॒ नोत॑य॒ ऋषिं॑ वा॒ यं रा॒जा॒नं वा॒ सु॒षू॒दथ ॥ ७ ॥

न । सः । जी॒य॒ते । म॒रुतः । न । ह॒न्य॒ते । न । स्ने॒ध॒ति । न । व्य॒थ॒ते । न । रि॒ष्य॒ति ।

न । अ॒स्य॒ । रा॒यः । उप॑ । द॒स्य॒न्ति । न । उ॒त॒यः । ऋ॒षिं । वा॒ । यं । रा॒जा॒नं । वा॒ । सु॒सू॒द॒थ ॥ ७ ॥

हे मरुतो यूयं यमृषिं मंचद्रष्टारं ब्राह्मणं राजानं वा सपूदय द्धारयथ
प्रेरयथ सत्कर्मसु स ऋषी राजा वा न जीयते । अन्यैर्न पराभाव्यते ॥ जि जये
ज्या वयोहानावित्यस्य वा रूपं ॥ हे मरुतो न हन्यते । न हिंस्यते । अत्यर्थं
प्राणैर्न वियुज्यते । न स्नेधति । न क्षीयते । न व्यथते । न पीड्यते । न रिष्यति ।
न हिंस्यते । अत्र हिंसा बाधमात्रं । अस्य रायो धनानि नोपदस्यंति । नोप-
क्षीयंते । तथा नोतयो रक्षा अप्युपदस्यंति ॥

कारीर्यामेव तृतीयस्याः पिंड्या याज्या नियुत्वंत इत्येषा । सूचितं च । नियुत्वंतो
ग्रामजितो यथा नरोऽग्रे बाधस्व वि मृधो वि दुर्गहा । आ० २. १३. इति ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

नियुत्वंतो ग्रामजितो यथा नरोऽर्यमणो न मरुतः कवंधिनः ।

पिन्वंत्युत्सं यदिनासो अस्वरन्बुदंति पृथिवी मध्वो अंधसा ॥ ६ ॥

नियुत्वंतः । ग्रामजितः । यथा । नरः । अर्यमणः । न । मरुतः । कवंधिनः ।

पिन्वंति । उत्सं । यत् । इनासः । अस्वरन् । वि । उदंति । पृथिवी । मध्वः । अंधसा ॥ ६ ॥

नियुत्वंतो नियुत्संज्ञकैरश्वैस्तद्वंतो मरुतो ग्रामजितः संघात्मकस्य पदार्थस्य
विश्लेषयितारो नरो नराकारा नेतारो वा । मरुतो नियुत्वंतः । अयं शब्दोऽचा-
श्वसामान्ये वर्तते । नितरां यवनवंतोऽश्ववंतो ग्रामजितो ग्रामस्य जेतारो नर
इव मनुष्या इव तथा भवंति । अर्यमणो न अर्यमप्रभृतय आदित्या इव । दीप्ता
इति शेषः । तादृशा मरुतः कवंधिन उदकवंतो भवंति । यद्यदेनास ईश्वरा उत्सं
कूपादिनिस्त्रप्रदेशं मेघं वा पिन्वंति प्यायंत्युदकेन । यदास्वरन् शब्दयंति यदा
बुदंति पृथिवी मध्वो मधुरस्योदकस्यांधसा सारेण तदैवं भवंति । यद्वा यदास्वरन्
तदा पिन्वंत्युत्समिनासः तदांधसः पृथिवी बुदंतीति ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्रवत्वंतीयं पृथिवी मरुद्भ्यः प्रवत्वंती द्यौर्भवति प्रवद्भ्यः ।

प्रवत्वंतीः पृथ्या अंतरिक्ष्याः प्रवत्वंतः पर्वता जीरदानवः ॥ ७ ॥

प्रवत्वंती । इयं । पृथिवी । मरुत्ऽभ्यः । प्रवत्वंती । द्यौः । भवति । प्रवत्ऽभ्यः ।

प्रवत्वंतीः । पृथ्याः । अंतरिक्ष्याः । प्रवत्वंतः । पर्वताः । जीरऽदानवः ॥ ७ ॥

इयं पृथिवी मरुद्भ्यो मरुतामर्थाय प्रवत्वती । प्रवतः प्रकर्षवन्तो विस्तीर्णाः प्रदेशा यस्यां सा प्रवत्वती । तादृशी भवति । कृत्स्नापि भूमिर्मरुत्परा भवतीत्यर्थः । तां सर्वामपि व्याप्नुवन्तीति यावत् । तथा द्यौरपि प्रवद्भ्यः प्रकर्षेण गच्छद्भ्यस्तेभ्यः प्रवत्वती भवति । सापि मरुतां संचाराय । तथांतरिक्ष्या अंतरिक्षे भवाः पथ्याः क्षुगतयोऽपि प्रवत्वतीः प्रवत्वत्यो मरुद्भ्यो भवन्ति । पर्वता अद्रयो मेघा वा प्रवत्वन्तो भवन्ति जीरदानवः क्षिप्रदाना मरुद्भ्यः ॥

॥ अथ दशमी ॥

यन्मरुतः सभरसः स्वर्णरः सूर्य उदिते मदथा दिवो नरः ।

न वोऽश्वाः अथयन्ताह सिस्रतः सद्यो अस्याध्वनः पारमश्रुथ ॥ १० ॥

यत् । मरुतः । सऽभरसः । स्वऽनरः । सूर्य । उत् । इति । मदथ । दिवः । नरः ।

न । वः । अश्वाः । अथयन्त । अह । सिस्रतः । सद्यः । अस्य । अध्वनः । पारं । अश्रुथ ॥ १० ॥

हे मरुतः सभरसः सहबलाः स्वर्णरः सर्वस्य नेतारो यूयं यद्यदा सूर्य उदित उद्गते मध्याह्ने मदथ सोमेन हे दिवो द्युलोकस्य नरो नेतारः । यदा सोमं पातुमिच्छथेत्यर्थः । तदा वोऽश्वाः सिस्रतः सरन्तो नाह अथयन्त । नैव अथयन्ति । सद्यस्तदानीमेवास्याध्वनो देवयजनमार्गस्य पारमश्रुथ । व्याप्नुथ । यद्वा यदा सोमेन मदथ तदा त्वदीया अश्वा न शिथिला भवन्ति । यूयं च कृत्स्नस्य लोकत्रयमार्गस्य पारमश्रुथ ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अंसेषु व ऋष्टयः पत्सु खादयो वक्षःसु रुक्मा मरुतो रथे शुभः ।

अग्निभ्राजसो विद्युतो गर्भस्त्योः शिप्राः शीर्षसु वितता हिरण्ययीः ॥ ११ ॥

अंसेषु । वः । ऋष्टयः । पत् । सु । खादयः । वक्षः । सु । रुक्माः । मरुतः । रथे । शुभः ।

अग्निऽभ्राजसः । वि । द्युतः । गर्भस्त्योः । शिप्राः । शीर्ष । सु । वि । तताः । हिर । ण्ययीः ॥ ११ ॥

हे मरुतो वो युष्माकमंसेष्वृष्टय आयुधानि भासन्त इति शेषः । पत्सु खादयः कटकाः । वक्षःसु रुक्मा हाराः । रथे शुभो मधुरामुषा आपः । अग्निभ्राजसोऽग्निदीप्ता

विद्युतो गभस्त्योर्हस्तयोर्भासंत इत्यर्थः । शीर्षसु शिरःसु हिरण्ययीर्हिरण्यमयः
शिप्रा उष्णीषमय्यो वितता विस्तृताः । प्रतिवाक्यं वितता इति वा संबंधनीयं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तं नाकम॒र्यो अ॒गृभीत॑शोचि॒षं रु॒श॒त्पि॒प्पलं॑ म॒रुतो॒ वि धू॒नु॒थ ।

स॒म॒च्यंत॑ वृ॒जना॑ति॒त्विषंत॑ य॒त्स्वरं॑ति॒ घोषं॑ वि॒त॒त॒मृता॒यवः॑ ॥ १२ ॥

तं । ना॒कं । अ॒र्यः । अ॒गृभी॑तऽशोचि॒षं । रु॒श॒त् । पि॒प्पलं॑ । म॒रुतः॑ । वि । धू॒नु॒थ ।

सं । अ॒च्यंत॑ । वृ॒जना॑ । अ॒ति॒त्विषंत॑ । यत् । स्वरं॑ति । घोषं॑ । वि॒त॒तं । ऋ॒त॒ऽयवः॑ ॥ १२ ॥

हे मरुतोऽर्यो गंतारो यूयं तं प्रसिद्धं नाकमादित्यं । नास्मिन्नकमस्तीति
नाकः । अगृभीतशोचिषमसुरैरनपहततेजस्कं तं रुशच्छुभ्रवर्णं पिप्पलमुदकं वि
धूनुथ । विविधं चालयथ ॥ अयं द्विकर्मकः ॥ यद्यदा वृजना बलानि समच्यंत
संगता बलिनो भवथ । हविर्भिरस्मद्दत्तैरिति भावः । पश्चादतिविषंत दीप्ता
भवथ ॥ उभयत्र पुरुषव्यत्ययः ॥ यद्वा यदासुरा वृजना बलैः समच्यंत अति-
त्विषंत तदा घोषं भयजनकं शब्दं विततं विस्तृतं स्वरंति । कुरुतेत्यर्थः । ऋतायव
उदकमिच्छंतो यूयं । यद्वोत्तरार्द्धं ऋत्विग्यजमानपरतया व्याख्येयः । यद्यदा ऋता-
यवो यज्ञकामा यजमानादयो यदा समच्यंत संगता वृजना बलान्यतिविषंत
च स्वरंति घोषं स्तोत्रं विततं तदानीं पिप्पलं विधूनुथेति संबंधः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

युष्मा॑र्द॒त्तस्य॑ म॒रुतो॒ विचे॑त॒सो रा॒यः स्या॑म॒ रथ्यो॑ऽ॒ वय॑स्वतः ।

न यो यु॒च्छति॑ ति॒थ्यो॑ऽ॒ यथा॑ दि॒वो॑ऽ॒स्मे रा॑रंत॒ मरुतः॑ स॒हस्रि॑णं ॥ १३ ॥

युष्मा॑ऽर्द॒त्तस्य॑ । म॒रुतः॑ । वि॒ऽचे॑त॒सः । रा॒यः । स्या॑म॒ । रथ्यः॑ । वय॑स्वतः ।

न । यः । यु॒च्छति॑ । ति॒थ्यः । यथा॑ । दि॒वः । अ॒स्मे इति॑ । रा॒रंत॑ । म॒रुतः॑ । स॒हस्रि॑णं ॥ १३ ॥

हे विचेतसो विविधप्रज्ञा हे मरुतो युष्मादत्तस्य युष्माभिर्दत्तस्य वयस्वतोऽन्न-
वतो रायो धनस्य स्याम । भवेम स्वामिनः । के । रथ्यो रथस्वामिनो वयं । यो
युष्माभिर्दत्तो रा न युच्छति न च्यवते । यथा दिवः सकाशात्त्रिष आदित्यो न
युच्छति । तथास्मे अस्मासु सहस्रिणमपरिमितं रारंत । रमयत हे मरुतः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यूयं रयिं मरुतः स्पार्हवीरं यूयमृषिमवथ सामविप्रं ।

यूयमर्वतं भरताय वाजं यूयं धत्थ राजानं श्रुष्टिमंतं ॥ १४ ॥

यूयं । रयिं । मरुतः । स्पार्हऽवीरं । यूयं । ऋषिं । अ॒व॒थ । सामऽविप्रं ।

यूयं । अर्व॑तं । भर॒ताय॑ । वाजं । यूयं । ध॒त्थ । राजा॑नं । श्रुष्टिऽमंतं ॥ १४ ॥

हे मरुतो यूयं रयिं धनं स्पार्हवीरं स्पृहणीयैवीरैः पुत्रभृत्यादिभिरुपेतं धत्थ ।
दत्थ । हे मरुतो यूयं सामविप्रं साम्नां विविधं प्रेरयितारं यद्वा सामसहिता विप्रा
यस्य तादृशमृषिमवथ । रक्षथ । हे यूयमर्वतमश्वं वाजमनं च भरताय देवान्
बिभ्रते श्यावाश्वाय धत्थ । हे मरुतो यूयं राजानं दीपं स्वामिनं वा श्रुष्टिमंतं
सुखवंतं । पुत्रमित्यर्थः । धत्थ ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

तद्वो यामि द्रविणं सद्यजतयो येना स्वर्णं ततनाम नृरभि ।

इदं सु मे मरुतो हर्यता वचो यस्य तरेम तरसा शतं हिमाः ॥ १५ ॥

तत् । वः । यामि । द्रविणं । सद्यऽज॒तयः । येन॑ । स्वः । न । त॒तना॑म । नृन् । अ॒भि ।

इदं । सु । मे । म॒रुतः । ह॒र्य॒त । वचः॑ । यस्य॑ । तरे॑म । तर॑सा । श॒तं । हि॒माः ॥ १५ ॥

हे सद्यजतयः । तदानीमेव रक्षा येषां ते तादृशः । सद्योगमना वा वो युष्मान्
तद्रविणं धनं यामि । याचामहे । येन धनेन नृनस्मत्पुत्रभृत्यादीनभिततनाम
स्वर्णं आदित्य इव रश्मीन् । हे मरुतो मे मम स्वभूतमिदमिदानीं क्रियमाणं
वचः स्तोत्रं सु सुष्ठु हर्यत । कामयध्वं । यस्य स्तोत्रवचसस्तरसा बलेन शतं
शतसंख्याकान् हिमा हेमंतान् तरेम । शतसंवत्सरं जीवेमेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये षोडशो वर्गः ॥

प्रयज्यव इति दशर्चमेकादशं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धं मारुतं । दशमी त्रिष्टुप्
शिष्टा जगत्यः । प्रयज्यवो दशांत्या त्रिष्टुबित्यनुक्रमणिका ॥ आभिष्रविके षष्ठेऽह-
न्याग्निमारुत इदं सूक्तं मारुतनिविडानीयं । सूचितं च । प्रयज्यव इमं स्तोममि-
त्याग्निमारुतं । आ० ७. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रयज्यवो मरुतो भ्राजदृष्टयो बृहद्वयो दधिरे रुक्मवक्षसः ।

इयंते अश्वैः सुयमेभिराशुभिः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ १ ॥

प्रऽयज्यवः । मरुतः । भ्राजत् ऽदृष्टयः । बृहत् । वयः । दधिरे । रुक्मऽवक्षसः ।

इयंते । अश्वैः । सुऽयमेभिः । आशुऽभिः । शुभं । यातां । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ १ ॥

प्रयज्यवः प्रकर्षेण यष्टारो भ्राजदृष्टयो दीप्तायुधा मरुतो बृहत् प्रभूतं वयो
यौवनलक्षणं प्रभूतमन्नं वा दधिरे । धारयन्ति । रुक्मवक्षसो हारायतवक्षस्काः ।
ते मरुतः सुयमेभिः सुखेन नियमितुं शक्यैराशुभिः शीघ्रगैरश्वैरीयन्ते । प्राप्यन्ते ।
शुभं शोभनं यथा भवति तथा । यद्वोदकमभिलक्ष्य यातां गच्छतां मरुतां रथा
अप्यन्ववृत्सत । अनुवर्तन्ते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्वयं दधिध्वे तविषी यथा विद बृहन्महांत उर्विया वि राजथ ।

उतांतरिक्षं ममिरे व्योजसा शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ २ ॥

स्वयं । दधिध्वे । तविषी । यथा । विद । बृहत् । महान्तः । उर्विया । वि । राजथ ।

उत । अंतरिक्षं । ममिरे । वि । व्योजसा । शुभं । यातां । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ २ ॥

हे मरुतो यूयं स्वयमसहायेनैव दधिध्वे । धारयध्वे । कुरुध्व इत्यर्थः । किं ।
तविषी बलं सामर्थ्यं । यथा विद जानीथ । अप्रतिबद्धसामर्थ्या इत्यर्थः । हे
महान्तो यूयमुर्वियोरवः संतो विराजथ । उतापि चांतरिक्षमोजसा बलेन विम-
मिरे । व्याप्नुथ । शुभमित्यादि गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

साकं जाताः सुभ्वः साकमुक्षिताः श्रिये चिदा प्रतरं वावृधुर्नरः ।

विरोकिणः सूर्यस्येव रश्मयः शुभं यातामनु रथा अवृत्सत ॥ ३ ॥

साकं । जाताः । सुऽभ्वः । साकं । उक्षिताः । श्रिये । चित् । आ । प्रऽतरं । ववृधुः । नरः ।

विऽरोकिणः । सूर्यस्यऽइव । रश्मयः । शुभं । यातां । अनु । रथाः । अवृत्सत ॥ ३ ॥

साकं सहैव जाता उत्पन्ना सुभ्वः सुष्ठु भवन्तः । महान्त इत्यर्थः । तथैव साकं

सहैवोक्षिताः सेक्तारो वर्षकाः श्रिये चित् शोभाया एव प्रतरं प्रकृष्टतरमा सर्वतो
ववृधुः । अवर्धयन् । नरः कर्मणां नेतारो विरोकिणः विरोचमानाः सूर्यस्येव
रश्मयः सूर्यरश्मय इव । शुभमित्यादि गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आभूषेण्यं वो मरुतो महित्वनं दिदृक्षेण्यं सूर्यस्येव चक्ष्णं ।

उतो अस्माँ अमृतत्वे दधातन् शुभं यातामन् रथा अवृत्सत ॥ ४ ॥

आभूषेण्यं । वः । मरुतः । महिऽत्वनं । दिदृक्षेण्यं । सूर्यस्यऽइव । चक्ष्णं ।

उतो इति । अस्मान् । अमृतऽत्वे । दधातन् । शुभं । यातां । अन्तु । रथाः । अवृत्सत ॥ ४ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं महित्वनं महत्त्वमाभूषेण्यं स्तुत्यं । किञ्च सूर्यस्येव चक्ष्णं
रूपमिव दिदृक्षेण्यं दर्शनीयं । उतो अपि चास्मानमृतत्वे मोक्षे । स्वर्गं इत्यर्थः ।
तत्र दधातन् । धारयत । शिष्टं गतं ॥

कारीया प्रथमस्याः पिंड्या उदीरयथेत्यनुवाक्या । सूचितं च । उदीरयथा
मरुतः समुद्रतः प्र वो मरुतस्तविषा उदन्यवः । आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः ।

न वो दत्ता उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामन् रथा अवृत्सत ॥ ५ ॥

उत् । ईरयथ । मरुतः । समुद्रतः । यूयं । वृष्टिं । वर्षयथ । पुरीषिणः ।

न । वः । दत्ताः । उप । दस्यन्ति । धेनवः । शुभं । यातां । अन्तु । रथाः । अवृत्सत ॥ ५ ॥

हे मरुतो यूयं समुद्रतः समुद्रवणसाधनादंतरिक्षादुदीरयथ । प्रेरयथ वृष्टिं ।
अयमेवार्थः पुनरुच्यते । हे पुरीषिणः । पृणतेः प्रीणातेर्वा पुरीषमुदकं । हे तद्वन्तो
यूयं वृष्टिं वर्षयथ । हे दत्ता दर्शनीयाः शत्रूणामुपक्षपयितारो वा वो युष्माकं
धेनवः प्रीणयितारो मेघा नोपदस्यन्ति । न शुष्यन्ति ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यदश्वान्धूर्षु पृषतीरयुग्ध्वं हिरण्ययान्प्रत्यक्ताँ अमुग्ध्वं ।

विश्वा इत्स्पृधौ मरुतो व्यस्यथ शुभं यातामन् रथा अवृत्सत ॥ ६ ॥

यत् अश्वान् धूःऽसु। पृषतीः। अयुग्धं। हिरण्यान्। प्रति। अत्कान्। अमुग्धं।
विश्वाः। इत्। स्पृधः। मरुतः। वि। अस्यथ। शुभं। यातां। अन्तु। रथाः। अवृत्सत ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं यद्यदाश्वान् धूर्षु रथसंबन्धिनीपयुग्धं योजितवन्तः स्थ। कीदृशान्
अश्वान्। पृषतीः। पृषत्यो मरुतामित्युक्तत्वात्। पृषद्वर्णा वडवाः। सारंगी वाचा-
शब्दवाच्या। हिरण्यान्हिरण्यवर्णानत्कान्कवचान् प्रत्यमुग्धं प्रत्यमुंचत। एवं
कृत्वा विश्वा इत् स्पृधः सर्वानपि संग्रामान् हे मरुतो व्यस्यथ। विक्षिपथ।
शुभमित्यादि गतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न पर्वता न नद्यो वरन्त वो यत्राचिध्वं मरुतो गच्छथेदु तत्।
उत द्यावापृथिवी याथना परि शुभं यातामन्तु रथा अवृत्सत ॥ ७ ॥
न। पर्वताः। न। नद्यः। वरन्त। वः। यत्र। अचिध्वं। मरुतः। गच्छथ। इत्। ऊं इति। तत्।
उत। द्यावापृथिवी इति। याथन। परि। शुभं। यातां। अन्तु। रथाः। अवृत्सत ॥ ७ ॥

हे मरुतो वो युष्मान् पर्वताः शिलोच्चया न वरन्त। न वारयन्तु। तथा
नद्यश्च न वारयन्तु। किन्तु यत्र यस्मिन्यज्ञादिस्थानेऽचिध्वं जानीथ संकल्पयथ
तत्स्थानं गच्छथेदु। गच्छथैव। उतापि च द्यावापृथिवी च परि परितो याथन।
याथ वृष्ट्यर्थमिति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यत्पूर्थं मरुतो यच्च नूतनं यदुद्यते वसवो यच्च शस्यते।
विश्वस्य तस्य भवथा नवेदसः शुभं यातामन्तु रथा अवृत्सत ॥ ८ ॥
यत्। पूर्थं। मरुतः। यत्। च। नूतनं। यत्। उद्यते। वसवः। यत्। च। शस्यते।
विश्वस्य। तस्य। भवथ। नवेदसः। शुभं। यातां। अन्तु। रथाः। अवृत्सत ॥ ८ ॥

हे मरुतो यूयं यत्पूर्थं पूर्वतनं पूर्वमनुष्ठितं यत्कर्मास्ति तदित्यर्थः। यच्च नूतनं
कर्मास्ति। यच्चोद्यत ऊर्ध्वं प्राप्यते। स्तूयत इत्यर्थः। हे वसवो वासका यच्च शस्यते
शंसनं क्रियते तस्य विश्वस्योक्तृष्टस्य नवेदसो जानन्तो भवथ ॥

॥ अथ नवमी ॥

मृ॒ळत॑ नो मरुतो॒ मा व॑धि॒ष्टना॒स्मभ्यं॑ श॒र्मं बहु॑लं वि यंत॑न ।

अधि॑ स्तो॒त्रस्य॑ स॒ख्यस्य॑ गा॒तन॑ शु॒भं या॒तामनु॑ रथा॑ अवृ॒त्सत ॥ ९ ॥

मृ॒ळत॑ । नः । म॒रुतः॑ । मा । व॒धि॒ष्टन॑ । अ॒स्मभ्यं॑ । श॒र्मं । व॒हु॒लं । वि । यंत॑न ।

अधि॑ । स्तो॒त्रस्य॑ । स॒ख्यस्य॑ । गा॒तन॑ । शु॒भं । या॒तां । अ॒नु । रथा॑ । अ॒वृ॒त्सत ॥ ९ ॥

हे मरुतो नोऽस्मान् मृळत । सुखयत । मा वधिष्टन । असम्यक्करणादिज-
नितेन कोपेन मा वधिध्वं । किंत्वस्मभ्यं शर्म सुखं बहुलमत्यधिकं वियंतन ।
कुरुत । किंच स्तोत्रस्य स्तोत्रं सख्यस्य सख्यमधिगातन । अधिगच्छत । स्तुति-
मनुभूयास्मासु सख्यं कुरुतेत्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

यू॒यम॒स्मान्व॑यत॒ वस्यो॑ अ॒च्छा निरं॑ह॒तिभ्यो॑ मरुतो गृ॒णानाः॑ ।

जुष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्रा व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णां ॥ १० ॥

यू॒यं । अ॒स्मान् । न॒यत॑ । व॒स्यः । अ॒च्छ । निः । अं॒ह॒तिऽभ्यः॑ । म॒रुतः॑ । गृ॒णानाः॑ ।

जुष॑ध्वं । नः । ह॒व्यऽदा॑तिं । य॒ज॒त्राः । व॒यं । स्या॑म । प॒तयः॑ । र॒यी॒णां ॥ १० ॥

हे मरुतो यूयमस्मान्वस्यो वसीयो धनं स्वर्गादिलक्षणं स्थानं वाच्छा-
भिलक्ष्य नयत । प्रापयत । किंचांहतिभ्यः पापेभ्यो निर्णयत । निर्गमयत
गृणानाः स्तूयमानाः ॥ कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ जुषध्वं सेवध्वं नोऽस्माकं हव्यदातिं
हविर्दानवतं यज्ञं हे यजत्रा यष्टव्या यूयं । वयं च रयीणां बहुविधानां धनानां
पतयः स्याम । भवेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

अग्ने शर्धंतमिति नवर्चं द्वादशं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धं मारुतं । तृतीयासप्तम्यौ
सतोबृहत्यौ शिष्टा बृहत्यः । अग्ने नव बार्हतं तृतीयासप्तम्यौ सतोबृहत्यावित्य-
नुक्रमणिका ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने॑ श॒र्धंत॑मा ग॒णं पि॒ष्टं रु॒क्नेभि॑रं॒जिभिः॑ ।

विशो॑ अ॒द्य म॒रुता॑म॒व हू॒ये दि॒वश्चि॑द्रो॒चना॒दधि ॥ १ ॥

अग्ने । शर्धंतं । आ । गणं । पिष्टं । रुक्मेभिः । अंजिभिः ।

विशः । अद्य । मरुतां । अव । ह्ये । दिवः । चित् । रोचनात् । अधि ॥ १ ॥

हे अग्ने शर्धंतं शचूनभिभवंतं यज्ञायोत्सहमानं वा गणं मरुतां गणमाह्वयेति शेषः । कीदृशं गणं । रुक्मेभी रुक्मे रोचमाणैरंजिभिराभरणैश्च पिष्टमवयवितं । युक्तमित्यर्थः । अद्यास्मिन्यागदिने मरुतां विशः प्रजाः । गणानित्यर्थः । तान्रोचनादोचमानात् दिवो द्युलोकात् । अधीति पंचम्यर्थानुवादी । चित्पूरणः । अवा-
वस्तादस्मदभिमुखं ह्ये । आह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यथा चिन्मन्यसे हृदा तदिन्मे जग्मुराशंसः ।

ये ते नेदिष्टं हवनान्यागमन्तान्वर्ध भीमसंहशः ॥ २ ॥

यथा । चित् । मन्यसे । हृदा । तत् । इत् । मे । जग्मुः । आऽशंसः ।

ये । ते । नेदिष्टं । हवनानि । आऽगमन् । तान् । वर्ध । भीमऽसंहशः ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वं हृदा हृदयेन मरुतो यथा चिन्मन्यसे । चिदिति पूजायां । येन प्रकारेणातिपूजितं जानासि । तेषादरं करोषीत्यर्थः । तदित्थैव मे मदर्थं जग्मुर्गच्छंत्वाशंस आशंसितार इच्छंतः शचून् हिंसंतो वा । अनंतरं ये मरुतो नेदिष्टमन्यंतांतिकं संनिधावेव ते तव हवनान्याह्वानानि श्रुत्वागमन् आगच्छन्ति तान् भीमसंहशः कालविलंबासहनेन भयंकरदर्शनान्वर्ध । वर्धय हविःप्रापणेन ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मीळहुष्मतीव पृथिवी पराहता मदंत्येत्यस्मदा ।

ऋक्षो न वो मरुतः शिमीवाँ अमो दुधो गौरिव भीमयुः ॥ ३ ॥

मीळहुष्मतीऽइव । पृथिवी । पराऽहता । मदंती । एति । अस्मत् । आ ।

ऋक्षः । न । वः । मरुतः । शिमीऽवान् । अमः । दुधः । गौःऽइव । भीमऽयुः ॥ ३ ॥

मीळहुष्मती प्रबलस्वामिका पराहतान्यैरभिभूता पृथिवीव । अत्र पृथिवी-
शब्दस्तदधिष्ठातां प्रजां लक्षयति । सा यथा स्वस्वामिनमुपद्रुताभिगच्छति तद्व-
दिति । मरुतां साकल्येन सर्वथा प्राप्तेर्दृष्टांतः । एवं मदंती ह्वयंती मरुत्सेनास्मत् ।
अस्मानित्यर्थः । एति । आगच्छति । हे मरुतो वो युष्माकममो बलं गण ऋक्षो

न अग्निरिव शिमीवान् कर्मवान् दुध्रो दुर्धरो गौरिव भीमयुभीमैर्वृषभैर्युक्तो
गौरिव । स यथा शिमीवान् कर्मवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नि ये रिणंत्योजसा वृथा गावो न दुर्धुरः ।

अश्मानं चित्स्वर्यं पर्वतं गिरिं प्र च्यावयन्ति यामभिः ॥ ४ ॥

नि । ये । रिणन्ति । ओजसा । वृथा । गावः । न । दुःधुरः ।

अश्मानं । चित् । स्वर्यं । पर्वतं । गिरिं । प्र । च्यावयन्ति । यामऽभिः ॥ ४ ॥

ये मरुत ओजसा स्वीयेन बलेन निरिणन्ति हिंसन्ति शूचून् वृथानायासेन
स्वसंचारमात्रेण गावो न दुर्धुरो दुःखेन हिंस्या अश्वा इव । ते मरुतः स्वर्यं
शब्दयन्तमश्मानं व्याप्तं पर्वतं जगत्पूरकोदकवंतं । पर्ववान्पर्वतः पर्व पुनः
पृणातेः प्रीणातेर्वा । नि० १. २०. । इति निरुक्तं । तादृशं गिरिं मेघं । यद्वा पर्वत-
मिति विशेष्यं गिरिमिति विशेषणं । निगिरत्युदकमिति गिरिः । तं यामभिर्गमनैः
प्रच्यावयन्त्युदकनिर्गमनार्थं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उत्तिष्ठ नूनमेषां स्तोमैः समुक्षितानां ।

मरुतां पुरुतममपूर्थ्यं गवां सर्गमिव ह्रये ॥ ५ ॥

उत् । तिष्ठ । नूनं । एषां । स्तोमैः । संऽउक्षितानां ।

मरुतां । पुरुऽतमं । अपूर्थ्यं । गवां । सर्गंऽइव । ह्रये ॥ ५ ॥

हे मरुतो यूयमुत्तिष्ठ । उत्तिष्ठत ॥ व्यत्ययेनैकवचनं ॥ नूनं निश्चयमेषां स्तोमैः
स्तोत्रैः समुक्षितानां वर्धितानां मरुतां । यद्वा स्तोमैरुपहृत्य इति संबंधः । तादृशां
मरुतां पुरुतमं प्रभूततममपूर्थ्यं । न विद्यते पूर्वो येभ्यस्तमपूर्थ्यं सर्गं संघं गवा-
मुदकानां प्रसिद्धानां गवां वा सर्गं संघमिव ह्रये । आह्रये ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युग्धं ह्यरुषी रथे युग्धं रथेषु रोहितः ।

युग्धं हरी अजिरा धुरि वोळ्हवे वहिष्ठा धुरि वोळ्हवे ॥ ६ ॥

युग्धं । हि । अरुषीः । रथे । युग्धं । रथेषु । रोहितः ।

युग्धं । हरी इति । अजिरा । धुरि । वोळ्हेवे । वहिष्ठा । धुरि । वोळ्हेवे ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं रथे युष्मदीये सर्वेषां साधारणभूतेऽरुषीरारोचमाना वडवा युग्धं । योजयध्वं । तथा रथेषु युष्मदीयेषु रोहितो रोहितवर्णा युग्धं । हरी अश्वा-
वजिराजिरावाशुगमनौ धुरि वोळ्हेवे वहनाय युग्धं । आदरार्थं पुनर्वचनं ।
वहिष्ठा वोढृतमावश्चौ धुरि वोळ्हेवे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत स्य वाज्यरुषस्तुविष्वणिरिह स्म धायि दर्शतः ।

मा वो यामेषु मरुतश्चिरं करत्प्र तं रथेषु चोदत ॥ ७ ॥

उत । स्यः । वाजी । अरुषः । तुविऽस्वनिः । इह । स्म । धायि । दर्शतः ।

मा । वः । यामेषु । मरुतः । चिरं । करत् । प्र । तं । रथेषु । चोदत ॥ ७ ॥

उतापि च स्य स वाजी वेजनवानरुष आरोचमानस्तुविष्वणिः प्रभूतध्वनि-
रुषः । अरुष इत्यनेन रोहित इत्युक्तं भवति । प्रष्टिर्वहति रोहितः । ऋग्वे० १.३९.६ ।
इति ह्युक्तं । इहेदानीं दर्शतो दर्शनीयः सन् धायि । रथे नियोजितः । स्मेति पूरणः ।
हे मरुतो वो यामेषु गमनेषु सोऽश्चश्चिरं विलंबं मा करत् । मा करोतु । तं
रथेषु । रथे युक्तमिति शेषः । प्रचोदत । प्रेरयत । यथा विलंबं न कुर्यात्तथा प्रेरयत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रथं नु मारुतं वयं श्रवस्युमा हुवामहे ।

आ यस्मिन्तस्थौ सुरणानि विभ्रती सचा मरुत्सु रोदसी ॥ ८ ॥

रथं । नु । मारुतं । वयं । श्रवस्युं । आ । हुवामहे ।

आ । यस्मिन् । तस्थौ । सुऽरणानि । विभ्रती । सचा । मरुत्सु । रोदसी ॥ ८ ॥

वयमावेया रथं रंहनस्वभावं मारुतं मरुतां संबन्धिनं रथं श्रवस्युमन्नेच्छुं नु
अद्याहुवामहे । आह्वयामः । यस्मिन्नथे सुरणानि सुरमणानि जलानि विभ्रती
धारयती रोदसी रुद्रस्य पत्नी मरुतां माता । यद्वा रुद्रो वायुः । तत्पत्नी माध्य-
मिका देवी मरुत्सु सचा सहितातस्थौ आस्थितवती तं रथमाहुवे ॥

॥ अथ नवमी ॥

तं वः शर्धं रथेऽशुभं त्वेषं पनस्युमा हुवे ।

यस्मिन्सुजाता सुभगा महीयते सचा मरुत्सु मीळहुषी ॥९॥

तं । वः । शर्धं । रथेऽशुभं । त्वेषं । पनस्युं । आ । हुवे ।

यस्मिन् । सुऽजाता । सुऽभगा । महीयते । सचा । मरुत्सु । मीळहुषी ॥९॥

हे मरुतो वः शर्धं युष्मदीयं बलं गणं रथेऽशुभं रथे शोभनं त्वेषं दीप्तं पनस्युं स्तुत्यमाहुवे । आहूये । यस्मिन् शर्धं सुजाता सुष्ठु प्रवृद्धा सुभगा शोभनभाग्या-
तिमहती मीळहुषी । मीळहुष्ठम शिवतमेत्यादौ दर्शनान्मीढ्वानुद्रः । तत्पत्नी
मीळहुषी । मरुत्सु सचा सह महीयते पूज्यते तं शर्धमाहुवे । आपस्तंबोऽपि
रुद्रपत्नी मीळहुषीसंज्ञया व्यवजहार । उत्तरया दक्षिणस्यामीशानमावाहयति
लौकिक्या वाचोत्तरस्यां मीळहुषी मध्ये जयंतमिति ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये विंशो वर्गः ॥

॥ इति पंचमे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाके षोडश सूक्तानि । तत्रा रुद्रास इत्यष्टर्चं प्रथमं सूक्तं श्यावाश्व-
स्यार्धं मारुतं । सप्तम्यष्टम्यौ त्रिष्टुभौ शिष्टाः षट् जगत्यः । आ रुद्रासोऽष्टौ द्वि-
त्रिष्टुबंतमित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ रुद्रास इंद्रवंतः सजोषसो हिरण्यरथाः सुविताय गंतन ।

इयं वो अस्मत्प्रति हर्यते मतिस्तृणजे न दिव उत्सा उदन्यवे ॥१॥

आ । रुद्रासः । इंद्रेऽवंतः । सऽजोषसः । हिरण्यऽरथाः । सुविताय । गंतन ।

इयं । वः । अस्मत् । प्रति । हर्यते । मतिः । तृणऽजे । न । दिवः । उत्साः । उदन्यवे ॥१॥

हे रुद्रासो रुद्रपुत्रा इंद्रवंत इंद्रेण युष्मत्स्वामिना तद्वंतः सजोषसः परस्परं
समानप्रीतयो हिरण्यरथा हिरण्यमयरथाः संतः सुविताय सुगमनाय तत्साधनाय
सुष्ठु सर्वैर्गतव्याय यज्ञाय तदर्थमागंतन । आगच्छत । किमत्र विद्यत इति तदुच्यते ।
इयमस्मदस्मदीया मतिः स्तुतिर्वो युष्मान् प्रतिहर्यते । कामयते । तस्मादागच्छत ।

उदन्यव उदकेच्छवे तृष्णजे गोतमाय दिवो द्युलोकसकाशादुत्सा उदकनिषंदा
यथा युष्माभिः प्रेरितास्तद्वदस्मदर्थमप्यागत्याभिमतं ददतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वाशीमंत ऋष्टिमंतो मनीषिणः सुधन्वान इषुमंतो निषंगिणः ।

स्वश्वाः स्थ सुरथाः पृश्निमातरः स्वायुधा मरुतो यायना शुभं ॥२॥

वाशीऽमंतः । ऋष्टिऽमंतः । मनीषिणः । सुऽधन्वानः । इषुऽमंतः । निषंगिणः ।

सुऽअश्वाः । स्थ । सुऽरथाः । पृश्निऽमातरः । सुऽआयुधाः । मरुतः । यायन । शुभं ॥२॥

हे मरुतो यूयं वाशीमंतः । वाशीति तक्षणसाधनमायुधं । तद्वंतः स्थ ।
ऋष्टिमंतः । ऋष्टिर्नाम छुरिका । तद्वंतः स्थ । एवं सर्वत्र योज्यं । मनीषिणो मनस
ईश्वरा मनस्विनः सुधन्वानः शोभनधनुष्का इषुमंतो वाणवंतो निषंगिणो निषं-
गवंतः स्वश्वाः स्थ । शोभनाश्वा भवथ । सुरथाः शोभनरथाः पृश्निमातरः पृश्नेः
पुत्राः स्वायुधाः खड्गपरश्वादिसकलायुधोपेताः । एवं महात्मानः संतः शुभं
शोभनं यथा भवति तथा शुभमुदकाय वा रथेन यायन । गच्छथ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु नि वो वना जिहते यामनो भिया ।

कोपयथ पृथिवी पृश्निमातरः शुभे यदुयाः पृषतीरयुग्धं ॥३॥

धूनुथ । द्यां । पर्वतान् । दाशुषे । वसु । नि । वः । वना । जिहते । यामनः । भिया ।

कोपयथ । पृथिवी । पृश्निऽमातरः । शुभे । यत् । उयाः । पृषतीः । अयुग्धं ॥३॥

हे मरुतो द्यां । दिवीत्यर्थः । पर्वतान्मेघान्दाशुषे हविर्दात्रे यजमानाय वसु-
धनानि च धूनुथ । प्रापयथ । वो युष्माकं यामनो गमनस्य भिया भीत्या वना
वनानि वृक्षादिसमूहा नि जिहते । नितरां कंपन्ते । अवनता भृशं शंसंतीत्यर्थः ।
हे पृश्निमातरः पृश्नेः पुत्राः । पृश्नियै वै पयसो मरुतो जाता इति हि श्रुतिः ।
हे मरुतः पृथिवी कोपयथ । अभिवृष्ट्या शोभयथ । हे उया उद्गूर्णवला यूयं
यद्यदा शुभ उदकार्थं पृषतीर्युष्मदीया अश्वा अयुग्धं योजयथ तदा कोपयथ
पृथिवी ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वा॒त॒त्वि॒षो म॒रु॒तो व॒र्ष॒नि॒र्णि॒जो य॒मा इ॒व सु॒स॒ह॒शः सु॒पे॒श॒सः ।

पि॒शं॒गाश्वा अ॒रु॒णाश्वा अ॒रे॒प॒सः प्र॒त्न॒क्ष॒सो म॒हि॒ना द्यौ॒रि॒वो॒रवः ॥४॥

वा॒त॒ऽत्वि॒षः । म॒रु॒तः । व॒र्ष॒ऽनि॒र्णि॒जः । य॒माऽइ॒व । सु॒ऽस॒ह॒शः । सु॒ऽपे॒श॒सः ।

पि॒शं॒ग॒ऽअ॒श्वाः । अ॒रु॒ण॒ऽअ॒श्वाः । अ॒रे॒प॒सः । प्र॒त्न॒क्ष॒सः । म॒हि॒ना । द्यौः॒ऽइ॒व । उ॒र॒वः ॥४॥

वा॒त॒त्वि॒षः सर्व॑दा संप्राप्नदीप्नयो वर्ष॑निर्णिजो वृष्टेः शोधयितारः । अथवा निर्णिगिति रूपनाम । वर्षमेव रूपं येषां ते तादृशाः । वृष्टिप्रदा इत्यर्थः । यमा इव युगलोत्पन्ना इव सुसहशाः परस्परं बलरूपादिभिरत्यंतं सरूपाः सुपेशसः शोभनरूपाः पिशंगाश्वाः पिशंगवर्णाश्चोपेतास्तथारुणाश्वा अरेपसोऽपापाः प्रत्नक्षसः प्रकृष्टं तनूकर्तारो द्वेष्टृणां महिना महत्त्वेन द्यौरिवांतरिक्षमिवोरवो विस्तीर्णाः । उक्तलक्षणा नाम भेजिर इत्युत्तरेण संबंधः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पु॒रु॒द्र॒प्ता अं॒जि॒मंतः सु॒दान॑वस्त्वेषसंह॒शो अ॒न॒व॒भ्र॒रा॒ध॒सः ।

सु॒जा॒ता॒सो ज॒नु॒षा रु॒क्म॑वक्षसो दि॒वो अ॒र्का अ॒मृतं॑ नाम॑ भेजिरे ॥५॥

पु॒रु॒ऽद्र॒प्ताः । अं॒जि॒ऽमंतः । सु॒ऽदान॑वः । त्वे॒ष॒ऽसंह॒शः । अ॒न॒व॒भ्र॒ऽरा॒ध॒सः ।

सु॒ऽजा॒ता॒सः । ज॒नु॒षा । रु॒क्म॑ऽवक्ष॒सः । दि॒वः । अ॒र्काः । अ॒मृतं॑ । नाम॑ । भे॒जि॒रे ॥५॥

पु॒रु॒द्र॒प्ताः प्रभू॑तोदका अंजिमंत आभरणवंतः सुदानवः शोभनदानास्त्वेषसंहशो दीप्तरूपा अनवभ्रराधसोऽनवभ्रधनाः सुजातासः शोभनजनना जनुषा जन्मनैवोक्तरूपा रुक्मवक्षसो हारवक्षस्का अर्काः पूज्या मरुतो दिवो द्युलोकादागत्यामृतममरणसाधनं नामोदकं नमनहेतुकमुक्तलक्षणं हविर्वा भेजिरे । लब्धवंतः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीय एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ऋ॒ष्ट॒यो वो म॒रु॒तो अंस॑यो॒रधि॒ सह॒ ओजो॑ बा॒हो॒र्वो बलं॑ हितं ।

नृ॒म्णा शी॒र्ष॒स्वायु॑धा॒ रथे॑षु वो॒ विश्वा॑ वः श्री॒रधि॑ त॒नूषु॑ पिपि॒शे ॥६॥

चृष्टयः । वः । मरुतः । असंयोः । अधि । सहः । ओजः । बाहोः । वः । बलं । हितं ।
नृम्णा । शीर्षेऽसु । आयुधा । रथेषु । वः । विश्वा । वः । श्रीः । अधि । तनूषु । पिपिशे ॥ ६ ॥

हे मरुतो वो युष्माकमंसयोरध्यष्टय आयुधविशेषा हिताः । आश्रिताः ।
वक्ष्यमाणहितशब्दो विपरिणतव्यः । अधीति सप्तम्यर्थानुवादी । तथा वो बाहो-
रधि सहः शत्रूणामभिभावुकमोजः । ओज नामाष्टमो धातुः । तनूषु बलं हितं ।
निहितं । शीर्षेऽसु शिरःसु नृम्णानि हिरण्यमयानि पटोष्णीषादीनि निहितानि ।
रथेष्वायुधायुधानि युद्धसाधनानि निहितानि । वः श्रीर्युष्माकं कांतिस्तनूषु
तदीयेष्वधिपिपिशे । अधिष्ठिता । आश्रिता ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

गोमदश्वावदर्थवत्सुवीरं चंद्रवद्राधो मरुतो ददा नः ।

प्रशस्तिं नः कृणुत रुद्रियासो भक्षीय वोऽर्वसो दैव्यस्य ॥ ७ ॥

गोऽमत् । अश्वऽवत् । रथऽवत् । सुऽवीरं । चंद्रऽवत् । राधः । मरुतः । दद । नः ।

प्रऽशस्तिं । नः । कृणुत । रुद्रियासः । भक्षीय । वः । अर्वसः । दैव्यस्य ॥ ७ ॥

हे मरुतो नोऽस्मभ्यं गोमदबहुभिर्गोभिरुपेतमश्वावद्वहुभिरश्वैरुपेतं रथवद्र-
थोपेतं सुवीरं सुष्ठु पुत्रोपेतं चंद्रवद्विरण्योपेतं राधोऽन्नं दद । ददत ॥ व्यत्ययेनै-
कवचनं । अथवा लोडर्थस्य लिटो मध्यमबहुवचनं ॥ हे रुद्रियासो रुद्रपुत्रा
मरुतो नोऽस्मदीयां प्रशस्तिं । समृद्धिमित्यर्थः । तां कृणुत । कुरुत । वो युष्माकं
स्वभूतमवसोऽवो रक्षणं दैव्यस्य दैव्यं देवाहं भक्षीय । भजेय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ह्ये नरो मरुतो मृळता नस्तुवीमघासो अमृता ऋतज्ञाः ।

सत्यश्रुतः कर्वयो युवानो बृहद्गिरयो बृहदुक्षमाणाः ॥ ८ ॥

ह्ये । नरः । मरुतः । मृळत । नः । तुर्विऽमघासः । अमृताः । ऋतऽज्ञाः ।

सत्यऽश्रुतः । कर्वयः । युवानः । बृहत्ऽगिरयः । बृहत् । उक्षमाणाः ॥ ८ ॥

ह्ये हे नरो नेतारो मरुतो नोऽस्मान्मृळत । सुखयत । अस्मभ्यं हिताय वा
सुखिनो भवत । हे तुवीमघासः प्रभूतधना अमृता अमरणस्वभावा ऋतज्ञा

उदकस्य यज्ञस्य वा ज्ञातारः । कर्तार इत्यर्थः । सत्यश्रूतः सत्येन सत्यफलत्वेन प्रसिद्धाः कवयो मेधाविनो युवानो नित्यतरुणा बृहद्भिरयः प्रभूतस्तुतयो बृहदत्यधिकमुष्णमाणा हविर्भिः सेविता उदकं वा सिंचन्तो यूयं मृळत ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये द्वाविंशो वर्गः ॥

तमु नूनमित्यष्टर्चे द्वितीयं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्षे चैष्टुभं मारुतं । तस्वित्यनुक्रमणिका । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तमु नूनं तविषीमंतमेषां स्तुषे गणं मारुतं नयसीनां ।

य आश्वश्वा अमवद्वहंत उतेशिरे अमृतस्य स्वराजः ॥१॥

तं । ऊं इति । नूनं । तविषीऽमंतं । एषां । स्तुषे । गणं । मारुतं । नयसीनां ।

ये । आश्वऽश्वः । अमऽवत् । वहन्ते । उत । ईशिरे । अमृतस्य । स्वऽराजः ॥१॥

तमु तमेव पूर्वं स्तुतमेव मारुतं मरुतां संबन्धिनं तं गणं तविषीमंतं दीप्तिमंतं नूनमद्य स्तुषे । कीदृशां मरुतां । नयसीनां ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ नवतराणां स्तुत्यानां वा । एषां मारुतं गणं । गणावयवभूता मरुतः । कीदृशा इत्युच्यते । ये मरुत आश्वश्वाः शीघ्रगाम्यश्चोपेता अमवत् बलवन्तो यथा भवन्ति तथा वहन्ते गच्छन्ति । उतापि चेशिरे ईश्वरा भवन्त्यमृतस्योदकस्य स्वराजः स्वायत्तदीप्यः स्वयमेव राजमानाः तेषां गणं स्तुषे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वेषं गणं तवसं खादिहस्तं धुनिव्रतं मायिनं दातिवारं ।

मयोभुवो ये अमिता महित्वा वंदस्व विप्र तुविराधसो नृन् ॥२॥

त्वेषं । गणं । तवसं । खादिऽहस्तं । धुनिऽव्रतं । मायिनं । दातिऽवारं ।

मयःऽभुवः । ये । अमिताः । महिऽत्वा । वंदस्व । विप्र । तुविऽराधसः । नृन् ॥२॥

त्वेषं दीपं गणं मारुतं तवसं बलवन्तं खादिहस्तं कटकहस्तं धुनिव्रतं कंपयितृकर्माणं मायिनं प्रज्ञावन्तं दातिवारं दत्तधनं हे विप्र होतवंदस्व । स्तुहीति संबंधः । ये मरुतो मयोभुवः सुखस्य भावयितारो महित्वा महत्त्वेनामिता अपरिच्छिन्नाः । तान् तुविराधसः प्रभूतधनान् नृन् नेतृन् वंदस्व ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ वो यंतूदवाहासो अद्य वृष्टिं ये विश्वे मरुतो जुनन्ति ।

अयं यो अग्निर्मरुतः समिद्ध एतं जुषध्वं कवयो युवानः ॥३॥

आ । वः । यंतु । उदवाहासः । अद्य । वृष्टिं । ये । विश्वे । मरुतः । जुनन्ति ।

अयं । यः । अग्निः । मरुतः । संसिद्धः । एतं । जुषध्वं । कवयः । युवानः ॥३॥

ये विश्वे व्याप्ता मरुतो वृष्टिं जुनन्ति प्रेरयन्ति त उदवाहास उदकस्य वोढारो मरुतोऽद्येदानीं वो युष्मानायन्तु । आगच्छन्तु ऋत्विग्यजमानाः । अथ प्रत्यक्षवादः । हे मरुतो यः प्रसिद्धोऽयमग्निः समिद्धः सम्यक् दीपित एतमग्निं जुषध्वं सेवध्वं हे कवयो मेधाविनो हे युवानो नित्यतरुणाः सर्वत्र व्याप्ता वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यूयं राजानमिर्यं जनाय विभ्वतष्टं जनयथा यजत्राः ।

युष्मदेति मुष्टिहा बाहुजूतो युष्मत्सदृशो मरुतः सुवीरः ॥४॥

यूयं । राजानं । इर्यं । जनाय । विभ्वऽतष्टं । जनयथ । यजत्राः ।

युष्मत् । एति । मुष्टिहा । बाहुऽजूतः । युष्मत् । सत्सदृशः । मरुतः । सुवीरः ॥४॥

हे मरुतो यूयं जनाय यजमानाय राजानं स्वामिनं राजमानं वेर्यं शत्रूणां प्रेरकं च्यावयितारं विभ्वतष्टं । विभ्वा नाम ऋभूणां मध्यमः । स कुशली । तेन निर्मितं । अत्यन्तरूपवंतमित्यर्थः । तादृशं पुत्रं जनयथ । उत्पादयथ हे यजत्रा यष्ट्याः । हे मरुतो युष्मद्युष्मत्त एति गच्छति पुत्रः । कीदृशः । मुष्टिहा । मुष्टि-शब्दो बाहूपलक्षकः । स्वभुजबलेनैव हन्ता शत्रूणां । तदेवोच्यते । बाहुजूतः । बाहुः प्रेरकः शत्रूणां यस्य तादृशः पुत्र एति । तथा युष्मद्युष्मत्तः सदृशो विद्यमानाश्च । बह्वश्च इत्यर्थः । सुवीरः शोभनवीर्यः पुत्र एति । जायत इत्यर्थः ॥

वरुणप्रधासे मारुत्या आमिक्षाया अरा इवेति याज्या । सूचितं च । अरा इवेदचरमा अहेवेमं मे वरुण श्रुधि । आ० २. १७. इति ॥ एकादशिने मारुते पशवेषैव पशुपुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । अरा इवेदचरमा अहेव या वः शर्म शशमानाय संति । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा पंचमी ॥

अ॒रा इ॒वेद॑च॒रमा॒ अहे॒व प्र॒प्र जा॒यंते॒ अक॑वा॒ महो॑भिः ।

पृ॒श्नेः पु॒त्रा उ॒पमा॑सो॒ रभि॑ष्ठाः स्व॒या म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अ॒राऽइ॒व । इ॒त् । अ॒च॒रमाः । अ॒हाऽइ॒व । प्र॒प्र । जा॒यंते॒ । अ॒क॒वाः । म॒हऽभिः ।

पृ॒श्नेः । पु॒त्राः । उ॒प॒मा॒सः । र॒भि॒ष्ठाः । स्व॒या । म॒त्या । म॒रुतः॒ । सं । मि॑मि॒क्षुः ॥ ५ ॥

अ॒रा इ॒वेत् रथ॑शंकव इवाचरमा अनिकृष्टाः । सर्वसमाः सहैवोत्पन्नाश्चेत्यर्थः । अहेवाहानीव । दिवसा यथा सर्वेऽपि षष्टिघटिकात्मकास्तद्वत्सप्तसंख्योपेतसप्तगणरूपेण समा इत्यर्थः । अनेन दृष्टान्तद्वयेन वैसदृश्याभावः प्रतिपादितः । एवमुक्तलक्षणा महोभिस्तेजोभिः प्र प्र जायंते । प्रकर्षेण प्रादुर्भवन्ति ॥ एकः प्रसमुपोदः पादपूरण इत्युपसर्गाभ्यासः स च पूरणः ॥ ते चाकवा अनल्पाः । यद्वा महोभिरित्यस्य विशेषणं । पृश्नेर्माध्यमिकाया वाचो गोरूपाया अंतरिक्षस्य वा पुत्रस्थानीया उपमासः प्रत्येकं समाना रभिष्ठा प्रकृष्टवेगाः । एवं महानुभावा मरुतः स्वया मत्या स्वकीयैवानुग्रहबुद्ध्या संमिमिक्षुः । वृष्ट्या सम्यक् सिंचन्ति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यत्प्रा॒यासि॑ष्ट॒ पृष॑तीभि॒रश्वै॒र्वी॒क्रुप॒विभि॑र्म॒रुतो॒ रथे॑भिः ।

क्षो॒दंते॒ आपो॑ रि॒णते॒ वना॒न्यवो॒स्त्रियो॑ वृष॒भः क्र॑ंद॒तु द्यौः ॥ ६ ॥

यत् । प्र । अ॒यासि॑ष्ट । पृ॒षतीभिः । अ॒श्वैः । वी॒क्रुप॒विभिः । म॒रुतः॒ । रथे॑भिः ।

क्षो॒दंते॒ । आपः॑ । रि॒णते॒ । वना॑नि । अ॒व । उ॒स्त्रियः॑ । वृष॒भः । क्र॑ंद॒तु । द्यौः ॥ ६ ॥

हे मरुतो यद्यदा प्रायासिष्ट प्रगच्छथ पृषतीभिः पृषत्संज्ञकैरश्वैर्वाहनसाधनैरश्वैः । अश्वशब्दोऽत्र वाहनसामान्यवचनः । अतः पुल्लिङ्गता । तथान्यत्र । यदश्वान्धूर्षु पृषतीरयुग्धं । ऋग्वे० ५. ५५. ६. । रोहिदश्वोऽजाश्च इति समानाधिकरणप्रयोगः । एवंभूताश्चयुक्तैर्वीक्रुपविभिर्हृदरथनेमिभी रथेभिः प्रायासिष्ट । यद्वाश्वै रथैश्च सह मरुतो यदा प्रायासिष्ट तदापः क्षोदंते । क्षरन्ति । वनानि वृक्षसमूहा रिणते । हिंस्यन्ते । वेगेन भज्यन्ते । उस्त्रियः । उस्त्राः सूर्यरश्मयः । तत्संबन्धी पर्जन्यो वृषभोऽपां वर्षिता द्यौर्द्योतमानोऽव क्रंदतु । अवाङ्मुखं शब्दयतु वृष्ट्यर्थे ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रथि॒ष्ट॒ याम॑न्पृथि॒वी चि॑दे॒षां भ॑र्त॒व॒ गर्भ॑ स्वमिच्छ॒वो धुः ।

वाता॒न्ध्रान्धुर्या॑युयु॒जे व॑र्षे॒ स्वेदं॑ च॒क्रिरे॒ रुद्रि॑यासः ॥ ७ ॥

प्रथि॒ष्ट॒ । याम॑न् । पृथि॒वी । चि॒त् । ए॒षां । भ॑र्ता ऽइव । गर्भ॑ । स्वं । इत् । शवः । धुः ।

वाता॒न् । हि । अ॒श्वान् । धुरि॑ । आ॒ऽयुयु॒जे । व॑र्षे । स्वेदं । च॒क्रिरे॒ । रुद्रि॑यासः ॥ ७ ॥

एषां मरुतां यामन्यामनि गमने पृथिवी चित् भूमिः । चिदिति पूरणः । प्रथिष्ट । प्रख्याताभवत् । गर्भयोग्याभवदित्यर्थः । ते च मरुतो भर्ता लौकिकः पतिर्गर्भमिव भार्यायास्तथा भूम्याः स्वमित्स्वभूतं गर्भं गर्भस्थानीयं शव उदकं धुः । स्थापितवन्तः । हि यस्माद्वातान् गन्तृनश्वान् धुरि रथसंबन्धिन्यामायुयुजे आयोजितवन्तः तस्माद्वर्षे स्वेदं स्वेदस्थानीयं वृष्टिसंस्त्यायं चक्रिरे कुर्वन्ति रुद्रियासो रुद्रपुत्राः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ह॒ये न॒रो म॑रु॒तो मृ॑ळ॒ता न॒स्तु॒र्वी॒मघा॑सो॒ अमृ॑ता॒ ऋ॒त॒ज्ञाः ।

सत्य॑श्रुतः॒ कव॑यो॒ युवा॑नो॒ बृह॑न्निरयो॒ बृह॑दुक्षमा॒णाः ॥ ८ ॥

ह॒ये । न॒रः । म॑रुतः । मृ॒ळ॒त । न॒ः । तु॒र्वि॒ऽमघा॑सः । अमृ॑ताः । ऋ॒त॒ऽज्ञाः ।

सत्य॑ऽश्रुतः । कव॑यः । युवा॑नः । बृह॑त्ऽगिरयः । बृह॑त् । उ॒क्षमा॒णाः ॥ ८ ॥

हये नर इत्यष्टमी गता ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये त्रयोविंशो वर्गः ॥

प्र वः स्पृष्ट्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धं मारुतं । अष्टमी त्रिष्टुप् शिष्टाः सप्त जगत्यः । प्र वः स्पृष्ट त्रिष्टुबन्तमित्यनुक्रमणिका ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वः स्पृ॒ळ॒क्रन्सु॒विता॑य॒ दा॒वने॑ऽर्चं दि॒वे प्र॑ पृथि॒व्या ऋ॒तं भ॑रे ।

उ॒क्ष॒न्ते अ॒श्वान्तरु॑षन्त॒ आ रजो॑ऽनु॒ स्वं भा॒नुं अ॒थय॑न्ते अ॒र्णवैः ॥ १ ॥

प्र । वः । स्पृ॒ष्ट । अ॒क्रन् । सु॒विता॑य । दा॒वने॑ । अ॒र्चं । दि॒वे । प्र । पृथि॒व्यै । ऋ॒तं । भ॑रे ।

उ॒क्ष॒न्ते । अ॒श्वान् । तरु॑षन्ते । आ । रजः । अनु॑ । स्वं । भा॒नुं । अ॒थय॑न्ते । अ॒र्णवैः ॥ १ ॥

हे मरुतो वो युष्मभ्यं सुविताय सुष्टु प्राप्त्रव्याय दावने हविःप्रदानाय स्पष्ट
स्पष्टा होता प्र प्रकर्षणाक्रन् । क्रंदति । स्तौति । वो युष्मान् वा सुष्टु प्राप्त्रव्याय
दानायाक्रन् ॥ क्रंदतेः शब्दकर्मणो लङर्थे लुङि तिपि रूपं ॥ हे होतर्दिवे द्योत-
मानाय द्युदेवाय प्रार्च । प्रकर्षेण स्तुहि हे आत्मन् । तथा पृथिव्याश्च ऋतं स्तोत्रं
भरे । संपादयामि । द्यावापृथिव्यावपि मरुतामाधारत्वादत्र निपातभाजौ भवतः ।
किंच ते मरुतोऽश्वान् व्यापकानुदकसंघानुक्षंते । सिंचन्ति । रज आ अंत-
रिक्षमा सर्वतस्तरुषन्ते । तरन्ति । संचरन्ति । स्वं भानुं स्वकीयं तेजोऽर्णवैर्मघैः
सहानुश्रयन्ते । अनुश्लेषयन्ति । अनुकूलं प्रापयन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अमादिषां भियसा भूमिरेजति नौर्न पूर्णा क्षरति व्यथिर्यती ।

दूरेदृशो ये चितयन्ते एमभिरन्तर्महे विदथे येतिरे नरः ॥२॥

अमात् । एषां । भियसा । भूमिः । एजति । नौः । न । पूर्णा । क्षरति । व्यथिः । यती ।

दूरेऽदृशः । ये । चितयन्ते । एमऽभिः । अन्तः । महे । विदथे । येतिरे । नरः ॥२॥

एषां ॥ अन्वादेशविषयत्वादानुदात्तः ॥ एषां मरुतां भियसा भयेन भूमिरेजति ।
कंपते नौर्न पूर्णा प्राणिभिः । सा यथोदकमध्ये क्षरति चलति व्यथिर्यथिता यती
गच्छन्ती । एतदुभयं नौविशेषणं । दूरेदृशो दूरे दृश्यमाना अपि ये मरुत एमभिर्ग-
मनैश्चितयन्ते ज्ञायन्ते ते महान्तो मरुतो विदथे यज्ञे महे महते हविषे हविर्भक्ष-
णायांतर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये येतिरे । यतन्ते । नरो नेतारो मरुतः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

गवामिव श्रियसे शृंगमुत्तमं सूर्यो न चक्षू रजसो विसर्जने ।

अत्या इव सुभ्रवश्चारवः स्थन मर्या इव श्रियसे चेतथा नरः ॥३॥

गवांऽइव । श्रियसे । शृंगं । उत्तमं । सूर्यः । न । चक्षुः । रजसः । विऽसर्जने ।

अत्याऽइव । सुऽभ्रवः । चारवः । स्थन । मर्याऽइव । श्रियसे । चेतथा । नरः ॥३॥

हे मरुतो यूयं गवां शृंगमिवोत्तममुत्कृष्टमुष्णीषपट्टादिकं श्रियसे श्रिये धार-
यथेति शेषः । सूर्यो न सूर्य इव । स यथा रजसस्तेजसो विसर्जने चक्षुर्दर्शनसाधनं
मंडलं धत्ते तद्वद्रजसो वृष्टेर्विसर्जने विसर्जनाय चक्षुः सर्वस्य प्रकाशकं तेजो

धारयथ । अत्या इवाश्वा इव सुभ्यः सुष्ठु सर्वत्र भवन्तो वेगवन्तश्चारवो दर्शनीयाः
स्थन । भवथ । मर्या मर्या यजमाना इव । ते यथा श्रियसे जानन्ति यज्ञादिकं
तद्वच्छ्रुये चेतथ हे नरो नेतारो मरुतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

को वो महान्ति महतामुदश्ववत्काव्या मरुतः को ह पौंस्या ।

यूयं ह भूमिं किरणं न रेजथ प्र यद्भरध्वे सुविताय दावने ॥४॥

कः । वः । महान्ति । महतां । उत् । अश्ववत् । कः । काव्या । मरुतः । कः । ह । पौंस्या ।

यूयं । ह । भूमिं । किरणं । न । रेजथ । प्र । यत् । भरध्वे । सुविताय । दावने ॥४॥

हे मरुतो वो युष्माकं महतां पूज्यानां को यजमानो महान्ति श्रेयांस्युद-
श्ववत् । उत्कृष्टं प्राप्नुयात् । कश्च तदर्थं काव्या काव्यानि कवीनां युष्माकं संबं-
धीनि स्तोत्रायुदश्ववत् । को ह कश्च पौंस्या पौंस्यानि पराक्रमानुदश्ववत् । आदरार्थं
पुनर्वचनं । यूयं ह यूयं खलु भूमिं किरणं न किरणमिव रेजथ । किरणं यथा
वृष्ट्यर्थं चालयथ तद्वद्भूमिं रेजथ । यद्यस्मात् सुविताय सुष्ठु प्राप्तव्याय । प्राप्त-
व्यस्येत्यर्थः । तादृशस्य धनस्य वृष्ट्युदकस्य वा दावने दानाय प्र भरध्वे प्रकर्षेण
संपादयथ वृष्टिं । यस्माद्युयमेवं कुरुथ तस्मात्क एवं करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अश्वा इवेदरुषासः सबंधवः शूरा इव प्रयुधः प्रोत युयुधुः ।

मर्या इव सुवृधो वावृधुर्नरः सूर्यस्य चक्षुः प्र मिनन्ति वृष्टिभिः ॥५॥

अश्वाःऽइव । इत् । अरुषासः । सऽबंधवः । शूराःऽइव । प्रऽयुधः । प्र । उत् । युयुधुः ।

मर्याःऽइव । सुऽवृधः । वऽवृधुः । नरः । सूर्यस्य । चक्षुः । प्र । मिनन्ति । वृष्टिऽभिः ॥५॥

मरुत एतेऽश्वा इव शीघ्रगंतारोऽरुषास आरोचमानाः सबंधवः । समान एक
एव बंधुर्बंधको रुद्रो येषां ते तादृशाः । परस्परं बंधवः स्नेहयुक्ता वा शूरा भटा
इव प्रयुधः प्रयोद्धारो वैरिभिः सह तादृशा उतापि च प्र युयुधुः । प्रकर्षेण
युध्यन्ते । मर्या इव मनुष्या यथा वर्धन्ते तथा सुवृधः सुष्ठु वर्धयितारो वर्धमाना
वा नरो नेतारो ववृधुः । वर्धन्ते । एवं महात्मानः सूर्यस्य चक्षुस्तेजःसमूहं मंडलं
वा वृष्टिभिः प्र मिनन्ति । प्रकर्षेण हिंसन्ति । आवृण्वन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ते अज्येष्टा अकनिष्ठास उद्भिदोऽमध्यमासो महसा वि वावृधुः ।

सुजातासो जनुषा पृश्निमातरो दिवो मर्या आ नो अच्छा जिगातन ॥ ६ ॥

ते । अज्येष्टाः । अकनिष्ठासः । उत्ऽभिदः । अमध्यमासः । महसा । वि । ववृधुः ।

सुजातासः । जनुषा । पृश्निऽमातरः । दिवः । मर्याः । आ । नः । अच्छा । जिगातन ॥ ६ ॥

ते मरुतोऽज्येष्टा अकनिष्ठासोऽकनिष्ठा उद्भिद् उद्भेदयितारः शत्रूणाममध्य-
मासोऽमध्यमाः सर्वप्रकारैः समा महसा तेजसा विववृधुः । विवर्धते । सुजातासः
सुष्ठु संभूता जनुषा जन्मना पृश्निमातरः पृश्नेः पुत्रा मर्या मनुष्येभ्यो हिता यूयं
दिवः सकाशान्नोऽस्मानच्छाभिमुखमा जिगातन । सर्वतः प्रशंसत साध्वनुष्ठित-
मिति । उत्तरार्द्धः प्रत्यक्षकृतः । यद्वा ये सुजाता जनुषा पृश्निमातरश्च तान् दिव
आगतान् हे ऋत्विजो मर्या यूयमाजिगातन आगच्छत ते नोऽच्छ । आगच्छ-
तास्मदभिमुखं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वयो न ये श्रेणीः पप्पुरोजसांतादिवो बृहतः सानुनस्परि ।

अश्वास एषामुभये यथा विदुः प्र पर्वतस्य नभनूर्चुच्यवुः ॥ ७ ॥

वयः । न । ये । श्रेणीः । पप्पुः । ओजसा । अंतान् । दिवः । बृहतः । सानुनः । परि ।

अश्वासः । एषां । उभये । यथा । विदुः । प्र । पर्वतस्य । नभनून् । अचुच्यवुः ॥ ७ ॥

ये मरुतो वयो न पक्षिण इव श्रेणीः पंक्तयः संत ओजसा बलेन दिवोऽत-
रिक्षस्यादित्यस्य वांतान् पर्येतान् बृहतो महतः सानुनः समुन्नतस्याकाशव-
लयस्य परि परितः पप्पुः पतन्ति एषामश्वासोऽश्वाः पर्वतस्य मेघस्य नभनून् ॥
भनतेः शब्दकर्मणो नभ्राडितिवत् नभनवः ॥ उदकानि प्राचुच्यवुः । च्यावयन्ति ।
उभये देवामनुष्याश्च यथा विदुर्जानन्ति तथा । मनुष्याणां ज्ञानं प्रसिद्धं । देवाश्च
वृष्टौ सत्यामायायणादौ हविःप्रदानेन जानन्ति । देवानां वृष्टिसंपूर्तिपरिज्ञान-
माश्वलायनेनोक्तं । यदा वर्षस्य तृप्तः स्यादथाग्रयणेन यजेतेत्युपक्रम्यापि हि
देवा आहुस्तृप्तो नूनं वर्षस्याग्रयणेन हि यजते । आ० २. ९. । इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

मिमातु द्यौरदितिर्वीतये नः सं दानुचिचा उपसो यतन्तां ।

आचुच्यवुर्दिव्यं काशमेत ऋषे रुद्रस्य मरुतो गृणानाः ॥ ८ ॥

मिमातु । द्यौः । अदितिः । वीतये । नः । सं । दानुऽचिचाः । उपसः । यतन्तां ।

आ । अचुच्यवुः । दिव्यं । काशं । एते । ऋषे । रुद्रस्य । मरुतः । गृणानाः ॥ ८ ॥

नोऽस्मदर्थं द्यौरन्तरिक्षं मिमातु । निर्मिमातु वृष्टिं । तदनुकूलं करोत्वित्यर्थः ।
कीदृशी । अदितिरदीना । यद्वा द्यौर्मिमात्वदितिर्भूमिश्च मिमातु सुखं । किमर्थं ।
वीतय उत्पत्तये प्रजननाय वा । दानुचिचा विचित्रप्रकाशादिदाना उपसः संय-
तन्तां । हे ऋषे त्वया गृणानाः स्तूयमाना मरुतः । रुद्रस्य पुत्रा इत्यर्थः । एते
दिव्यं काशं मेघमुदकमाचुच्यवुः । आच्यावयन्ति ॥ द्विकर्मकोऽयं ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

ईळे अग्निं स्ववसमित्यष्टर्चं चतुर्थं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्घं । सप्तम्यष्टम्यौ जगत्यौ
शिष्टाः षट् त्रिष्टुभः । मरुद्देवताकमग्निमरुद्देवताकं वा । ईळे द्विजगत्यन्तमाग्नेयं च
वेति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ आद्या कारीर्या सामिधेनीषु याज्या । सूचितं
च । ईळे अग्निं स्ववसं नमोभिरिति धाव्ये । आ० २. १३. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

ईळे अग्निं स्ववसं नमोभिरिह प्रसन्नो वि चयत्कृतं नः ।

रथैरिव प्र भरे वाजयद्भिः प्रदक्षिणिन्मरुतां स्तोमंमृध्यां ॥ १ ॥

ईळे । अग्निं । सुऽअवसं । नमःऽभिः । इह । प्रऽसन्नः । वि । चयत् । कृतं । नः ।

रथैःऽइव । प्र । भरे । वाजयत्ऽभिः । प्रऽदक्षिणिन् । मरुतां । स्तोमं । ऋध्यां ॥ १ ॥

अहं श्यावाश्वोऽग्निं स्ववसं स्वायत्तरक्षणं नमोभिः स्तोत्रैरीळे । स्तौमि ।
तत्स्तोत्रं कृतमिहेदानीं प्रसन्नः प्रसन्नः प्रकर्षेण यज्ञं प्राप्नो वा सन् नोऽस्मदर्थं
विचयत् । विजानातु । वाजयद्भिरन्नमिच्छद्भिः स्तोत्रै रथैरिव रथैर्यथाभिमतं
प्राप्नुवन्ति तद्वद्रहणसाधनैः प्र भरे । प्रकर्षेण संपादयाम्यभिमतं । प्रदक्षिणिन्
प्रादक्षिण्येन गच्छन् मरुतां स्तोमं स्तोत्रमृध्यां । वर्धयेयं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ ये तस्युः पृषतीषु श्रुतासु सुखेषु रुद्रा मरुतो रथेषु ।

वना चिदुया जिहते नि वो भिया पृथिवी चिद्रेजते पर्वतश्चित् ॥ २ ॥

आ । ये । तस्युः । पृषतीषु । श्रुतासु । सुखेषु । रुद्राः । मरुतः । रथेषु ।

वना । चित् । उयाः । जिहते । नि । वः । भिया । पृथिवी । चित् । रेजते । पर्वतः । चित् ॥ २ ॥

ये मरुतो रुद्रा रुद्रपुत्रा आतस्युः आतिष्ठन्ति पृषतीषु मरुतां वाहनेषु श्रुतासु आतासु प्रसिद्धासु वा सुखेषु । खमाकाशं छिद्रं । शोभनरथाक्षद्वारेषु रथेषु रथानातस्युः आतिष्ठन्ति । हे उया उद्गूर्णबला मरुतो यूयं यदा रथमारूढाः स्य तदानीं वना चित् वनान्यपि नि जिहते न्यग्गच्छन्ति वो युष्माकं भिया भीत्या । पृथिवी चित् पृथिव्यपि रेजते । पर्वतश्चित् पर्वतोऽपि रेजते । कंपते । उत्तरार्द्धः प्रत्यक्षकृतः । पूर्वार्द्धे य एवमकुर्वन् तेषां स्तोममृध्यामिति पूर्वचान्वयः ॥

कारीर्या मारुतस्य सप्तकपालस्य पर्वतश्चिदित्येषा याज्या । सूचितं च । पर्वतश्चिन्महि वृद्धो विभाय सृजन्ति रश्मिमोजसा । आ० २. १३. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

पर्वतश्चिन्महि वृद्धो विभाय दिवश्चित्सानु रेजत स्वने वः ।

यत्क्रीळथ मरुत ऋष्टिमन्त आप इव सध्र्यंचो धवध्वे ॥ ३ ॥

पर्वतः । चित् । महि । वृद्धः । विभाय । दिवः । चित् । सानु । रेजत । स्वने । वः ।

यत् । क्रीळथ । मरुतः । ऋष्टिऽमन्तः । आपः । इव । सध्र्यंचः । धवध्वे ॥ ३ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं स्वने भयंकरशब्दे सति पर्वतश्चित् पर्वतोऽपि महि महानृद्धः सन्नपि विभाय । विभेति । दिवश्चित् अंतरिक्षस्यापि सानु समुच्छ्रितः प्रदेशो रेजत । कंपते । यद्यदा क्रीळथ हे मरुतो यूयमृष्टिमन्त आयुधवन्तः संतस्तदाप इवोदकानीव सध्र्यंचः सहांचना धवध्वे । धावध्वे । गच्छथ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वरा इवेद्रैवतासो हिरण्यैरभि स्वधाभिस्तन्वः पिपिश्रे ।

श्रिये श्रेयांसस्तवसो रथेषु सचा महांसि चक्रिरे तनूषु ॥ ४ ॥

वराऽइव । इत् । रैवतासः । हिरण्यैः । अ॒भि । स्व॒धाभिः । तन्वः । पि॒पि॒श्रे ।

श्रिये । श्रेयांसः । त॒वसः । रथेषु । स॒चा । महांसि । च॒क्रिरे । त॒नूषु ॥ ४ ॥

वरा इव विवाहयोग्या युवान इव । ते यथा रैवतासो धनवंतो हिरण्यैर्हिरण्यमयैराभरणविशेषैः स्वधाभिरुदकैश्च तन्वः स्वीयानि शरीराण्यभिपिपिश्रे संयोजयन्ति अलंकुर्वन्ति तद्देते मरुतोऽपि रैवतासो धनवंतो हिरण्यैर्हिरण्यस्थानीयैर्विद्युदाख्यैराभरणैः स्वधाभिश्च तन्वः स्वीयानि शरीराणि पिपिश्रे । श्रिये शोभायै श्रेयांसः श्रेष्ठास्तवसो बलवंतो मरुतो रथेषु सचा सत्यं सह वा तनूषु महंसि चक्रिरे । कृतवंतः । सर्वाभरणैरुदकैश्चोपेता रथानधिष्ठाय शरीरेषु तेजांस्यधारयन्नित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒ज्ये॒ष्टासो॒ अ॒र्क॒नि॒ष्ठास॒ ए॒ते सं॒ भ्रा॒त॒रो वा॒वृ॒धुः सौ॒भ॒गाय ।

यु॒वा पि॒ता स्व॒पा रू॒द्र ए॒षां सु॒दु॒घा पृ॒श्निः सु॒दि॒ना म॒रु॒द्भ्यः ॥ ५ ॥

अ॒ज्ये॒ष्टासः । अ॒र्क॒नि॒ष्ठासः । ए॒ते । सं॒ । भ्रा॒त॒रः । वा॒वृ॒धुः । सौ॒भ॒गाय ।

यु॒वा । पि॒ता । सु॒ऽअ॒र्पाः । रू॒द्रः । ए॒षां । सु॒ऽदु॒घा । पृ॒श्निः । सु॒ऽदि॒ना । म॒रु॒त्ऽभ्यः ॥ ५ ॥

अज्येष्टासोऽर्कनिष्ठासः परस्परं ज्येष्ठकनिष्ठभावरहिताः सहैवोत्पन्नाः समानवला एते मरुतो भ्रातरः परस्परं भ्रातृभूताः संतः सौभगाय सुभगत्वाय संववृधुः । वर्धते । युवा नित्यतरुणः स्वपाः शोभनकर्मैषां मरुतां रूद्रः पिता सुदुघा सुष्टु दोग्धी पृश्निर्गोदेवता मातृभूता मरुद्भ्यो मरुदर्थं सुदिना शोभनदिनानि । अकुस्तामिति शेषः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यदु॒त्त॒मे म॒रु॒तो म॒ध्य॒मे वा॒ यद्वा॒व॒मे सु॒भ॒गासो दि॒वि ष्ठ ।

अ॒तो नो रू॒द्रा उ॒त वा॒ न्व॒स्याग्ने॑ वि॒त्ता॒ङ्ग॒वि॒षो य॒द्य॒जाम ॥ ६ ॥

यत् । उ॒त्ऽत॒मे । म॒रु॒तः । म॒ध्य॒मे । वा॒ । यत् । वा॒ । अ॒व॒मे । सु॒ऽभ॒गा॒सः । दि॒वि । स्थ ।

अ॒तः । नः । रू॒द्राः । उ॒त । वा॒ । नु॒ । अ॒स्य॒ । अ॒ग्ने॑ । वि॒त्ता॒त् । ह॒वि॒षः । यत् । य॒जाम ॥ ६ ॥

हे मरुतो यूयं यदुत्तम उक्तृष्ट उन्नमे चरमे वा दिवि द्युलोके मध्यमे वा दिवि यद्वावमे दिवि हे सुभगासः स्थ भवथ । त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका-

स्तिस्रो दिवः पृथिवीरित्यादिश्रुतेर्द्युलोकस्य त्रैविध्यं । अतोऽस्मात् स्थानव-
यान्नोऽस्मदर्थं हे रुद्रा आगच्छतेति शेषः । उत वा अथवा नु अद्य यद्यजाम
यद्वविः प्रक्षिपामः हे अग्ने त्वमस्य हविष एतद्वविर्वित्तात् । विद्धि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अग्निश्च यन्मरुतो विश्ववेदसो दिवो वहध्व उत्तरादधि णुभिः ।

ते मंदसाना धुनयो रिशादसो वामं धत्त यजमानाय सुन्वते ॥ ७ ॥

अग्निः । च । यत् । मरुतः । विश्वऽवेदसः । दिवः । वहध्वे । उत्तरात् । अधि । णुभिः ।

ते । मंदसानाः । धुनयः । रिशादसः । वामं । धत्त । यजमानाय । सुन्वते ॥ ७ ॥

हे विश्ववेदसः सर्वस्य ज्ञातारो विश्वधना वा हे मरुतो यद्वयमग्निश्च दिवो
द्युलोकादुत्तरादुत्तरादधि उपरि णुभिः सानुभिरुपरिप्रदेशे वहध्वे उह्यध्वे । तत्र
निवसथेत्यर्थः । यद्वा सुशब्देन तत्सदृशा अश्वा उच्यन्ते । तैर्वोह्यध्वे । ते यूयं
मंदसाना मोदमाना अस्मदीयैः स्तोत्रैर्हविर्भिश्च धुनयः शचूणां कंपयितारो रि-
शादसोऽस्मद्विंसकानामत्तारः संतो वामं वननीयं धनं धत्त । दत्त यजमानाय
सुन्वतेऽभिषवं कुर्वते ॥

अग्ने मरुद्भिरित्यष्टम्याग्निमारुतस्य याज्या । अग्ने मरुद्भिः शुभयद्भिर्ऋक्भिः
। अ० ५. २०. । इति सूचितत्वात् ॥

॥ सैषाष्टमी ॥

अग्ने मरुद्भिः शुभयद्भिर्ऋक्भिः सोमं पिब मंदसानो गणश्चिभिः ।

पावकेभिर्विश्वमिन्वेभिरायुभिर्वैश्वानर प्रदिवा केतुना सजूः ॥ ८ ॥

अग्ने । मरुत्ऽभिः । शुभयत्ऽभिः । ऋक्ऽभिः । सोमं । पिब । मंदसानः । गणश्चिऽभिः ।

पावकेभिः । विश्वंऽइन्वेभिः । आयुऽभिः । वैश्वानर । प्रऽदिवा । केतुना । सऽजूः ॥ ८ ॥

हे अग्ने मरुद्भिः सह मंदसानः सन् सोमं पिब । कीदृशैर्मरुद्भिः । शुभयद्भिः
शोभमानैरन्यान् शोभयद्भिर्वा ऋक्भिः स्तुत्यैर्गणश्चिभिर्गणभावमाश्रयद्भिः पाव-
केभिः शोधकैर्विश्वमिन्वेभिर्विश्वं वृष्ट्या प्रीणयद्भिरायुभिरायुष्मद्भिः । हे वैश्वानर
विश्वनरहिताग्ने प्रदिवा पुराणेन केतुना ज्वालापुंजेन सजूः सहितः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये पंचविंशो वर्गः ॥

के ष्ठा नर इत्येकोनविंशत्यृचं पंचमं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । के षैकोना गायत्रं श्यावाश्वोऽत्र वैददश्वी तरंतपुरुमीळ्हो दाल्भ्यं रथवीतिं मरुतश्च दानतुष्टः प्रशशंस बुद्धा च तरंतमहिषी शशीयसी पंचम्यनुष्टुप् नवमी सतोवृहतीति । श्यावाश्व ऋषिः । पंचम्यनुष्टुप् नवमी सतोवृहती शिष्टा गायत्र्यः । आद्याश्चतस्रो मरुहेवताकाः । सनत्सेत्यादीनां चतसृणां शशीयसी नाम तरंतस्य राज्ञो भार्या देवता । उत मे रपदित्यस्या वैददश्विः पुरुमीळ्हो देवता । यो मे धेनूनामित्यस्या वैददश्विस्तरंतो राजा देवता । य ईं वहंत इत्याद्याः षण्मास्यः । एतं म इत्यस्य तृचस्य दाल्भ्यो रथवीतिर्नाम राजा देवता ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

अचाश्चर्यं पुरावृत्तमाहुरागमपारगाः । अर्चनानाः पुरात्रेयो दाल्भ्येन रथवीतिना ॥ आर्विज्याय वृतो यज्ञे वितते हौत्र आस्थितः । रथवीतिसुतां कन्यां ददर्श पितुरंतिके ॥ ययाचे स्वकुमाराय श्यावाश्वाय च तां सुतां । स प्रदानमना भार्यामपृच्छत्किं प्रयच्छसि ॥ इति पृष्टा पुनः प्राह कथमस्मै प्रदास्यसि । इतः पूर्वं सुता दत्ता नासीदनृषये क्वचित् ॥ तत्तथैवेति निश्चित्य प्रत्याचष्टार्चनानसं । श्यावाश्वः संस्थिते यज्ञे तेन राज्ञा निराकृतः ॥ तत्प्रत्याशान्वितो विप्रस्तपस्तेपे सुदारुणं । ब्रह्मचर्यरतः शान्तो भिक्षार्थं पर्यटन् द्विजः ॥ तरंतमहिषी साध्वी विभिद्येऽसौ शशीयसी । सा संप्राप्यांतिकं पत्युः प्रोवाचागतवानृषिः ॥ इत्युक्तो नृपतिर्भार्यां प्रत्याहैनं प्रपूजय । सानुज्ञाता गवां यूथं प्रादादाभरणानि च ॥ तरंतोऽपि पुनस्तस्मै प्रादाइनमपेक्षितं । दत्त्वा च पुरुमीळ्हस्य स्वानुजस्यांतिकं प्रति ॥ प्रेरयामास तमृषिं सोऽपि त्वां मानयिष्यति ॥ तथेति राज्ञो वचनं निशम्य तद्भार्यया दर्शितसर्वमार्गः । गच्छन् शनैरर्द्धपथे मरुद्गणान् समानरूपान् स्वदिदृक्षयागतान् ॥ विलोक्य विप्रः सभयः प्रणम्य कृतांजलिः कंटकितांगसंघः । तुष्टाव हृष्टान्मरुतो विशिष्टैरथैर्वचोभिः परितुष्टचित्तः ॥ संप्राप्य सर्वं स्वमनीषितं तदा मरुद्गणेभ्यो मुदितात्मवद्भ्यः ॥ तदाभवहृषिः सूक्तद्रष्टा श्यावाश्वनामकः । पश्चात्पुनर्गृहं गत्वा भूयो लब्ध्वा गवां शतं ॥ दाल्भ्यो मंत्रदृशे राज्ञ्या चोदितः स्वसुतां ददौ । पुरुमीळ्हस्तरंतश्च तद्भार्या च शशीयसी ॥ दाल्भ्यो यो रथवीत्याख्यः सप्त ये मरतां गणाः । ते तस्मै यहदुस्तुष्टास्तत्के षेत्यत्र वार्यते ॥

॥ तत्र सूक्ते प्रथमा ॥

के ष्ठा नरः श्रेष्ठतमा य एकैक आयय । परमस्याः परावतः ॥ १ ॥

के। स्थ। नरः । श्रेष्ठऽतमाः । ये । एकैऽएकः । आऽयय । परमस्याः । पराऽवतः ॥ १ ॥

हे नरो नेतारो मरुतः श्रेष्ठतमा अत्यंतं श्रेष्ठा यूयं के ष्ट । के स्थ । के भवथ । एवं स्वरूपानिश्चयात्संदिह्य ब्रवीति । ये यूयमेक एकः प्रत्येकमायय आगच्छथ । कस्मादित्युच्यते । परमस्याः परावतोऽत्यंतदूरदेशात् । अंतरिक्षादित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

क्व॑ वोऽश्वाः॒ क्वा॒३भी॒शंवः॒ कथं॑ शे॒क क॒था य॒य । पृ॒ष्ठे स॒दो न॒सोर्यमः॑ ॥ २ ॥

क्वा॒वः । अ॒श्वाः । क्वा॒ । अ॒भी॒शंवः । क॒थं । शे॒क । क॒था । य॒य । पृ॒ष्ठे । स॒दः । न॒सोः । य॒मः ॥ २ ॥

हे मरुतो वो युष्माकमश्वाः क्व कुत्रत्याः । क्व चाभीशवो बंधनरज्जवः । कथं च शेक । शीघ्रं गंतुं शक्ता भवथ । कथा कथं यय । याताः स्थ । पृष्ठेऽश्वानां पृष्ठदेशे सदः । सीदति तिष्ठत्यत्रेति सदः पर्याणं । तत्र दृश्यते । तथा नसोर्नासिकयोर्यमो नियमिता पलायनप्रतिबंधकारी पशोर्नासिकयोर्दृश्यते । तस्मादश्वादिलिंगैः कुत्रापि त्वरितगमना इव प्रतिभांति के यूयमिति देवत्वमनवधार्याह ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ज॒घने॒ चोद॑ ए॒षां वि स॒क्थानि॒ नरो॑ यमुः । पु॒त्रकृ॒थे न ज॒नयः॑ ॥ ३ ॥

ज॒घने॒ । चोद॑ । ए॒षां । वि । स॒क्थानि॒ । नरः॑ । य॒मुः । पु॒त्र॒ऽकृ॒थे । न । ज॒नयः॑ ॥ ३ ॥

एषामश्वानां जघने हंतव्यप्रदेशे चोदः प्रेरिका कशा अरायकाष्टविशेषो वा वर्तते । शीघ्रगमनाय ताडयन्वर्तत इत्यर्थः । सक्थान्यूरुप्रदेशान्नरो नेतारो मरुतो वि विविच्य यमुः । नियच्छन्ति । आप्नुधावनेन विवृता भवन्तीत्यर्थः । विवृतौ दृष्टान्तः । पुत्रकृथे पुत्रकरण उत्पादने जनयोऽपत्योत्पादयिच्यो योषित इव । ता यथा पुत्रोत्पादनकाले संगमसमय ऊरू विवृतौ कुर्वन्ति तद्वदित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

परा॑ वी॒रास॒ एत॒न म॒र्यासो॒ भद्र॑जानयः । अ॒ग्नि॒तपो॒ यथा॑संथ ॥ ४ ॥

परा॑ । वी॒रा॒सः । इ॒त॒न । म॒र्या॒सः । भ॒द्र॒ऽजा॒नयः । अ॒ग्नि॒ऽत॒पः । यथा॑ । अ॒संथ ॥ ४ ॥

कशाताडनादिलिंगेन जिगमिषून्मत्वा ब्रूते । हे वीरासो वीरा अमित्राणामी-
रयितारो हे मर्यासो मर्येभ्यो हिता हे भद्रजानयः । भद्रः स्तुत्यो जानिर्जन्म येषां ते
तथोक्ताः । रुद्रपुत्रा इत्यर्थः । अग्नि॒तपोऽग्निना तप्तास्ताम्रादयो यथा दीप्तास्तद्वत्
प्रदीप्ता असंथ । भवथ । अथवाग्नि॒तप्ता दग्धदेहा यथा पलायन्ते तथा भवथेति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सनत्साध्वं पशुमुत गव्यं शतावयं ।

श्यावाश्वस्तुताय या दोवीरायोपववृहत् ॥ ५ ॥

सनत् । सा । अश्वं । पशुं । उत । गव्यं । शतऽश्वयं ।

श्यावाश्वऽस्तुताय । या । दोः । वीराय । उपऽववृहत् ॥ ५ ॥

सा तरंतमहिषी मह्यं सनत् । प्रादात् । किं । अश्वमश्व्यात्मकं तत्समूहात्मकं वा पशुं । जातावेकवचनं । उतापि च गव्यं गोसमूहात्मकं पशुं शतावयमनेकैरविभिर्युक्तं सनदिति । सेत्युक्तं केत्याह । या श्यावाश्वस्तुताय श्यावाश्वेन मया स्तुताय वीराय तरंताय दोः स्वकीयं भुजमुपववृहत् उपोदयच्छदालिंगनाय सा सनदिति । यतो भर्तृप्रेमास्पदा तस्मादेव बहुधनं दातुं शक्तेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत त्वा स्त्री शशीयसी पुंसो भवति वस्यसी । अदेवचादराधसः ॥ ६ ॥

उत । त्वा । स्त्री । शशीयसी । पुंसः । भवति । वस्यसी । अदेवऽचात् । अराधसः ॥ ६ ॥

उतापि च त्वैका शशीयसी । शशीयसीत्येतन्महिष्या नाम । सैव स्त्री । यद्वा उतेत्ययमेवकारार्थः । स्त्रीषु सैव प्रशस्येत्यर्थः ॥ त्वसमसिमनेमेत्यनुच्चानीति वचनात् त्वेति निघातः ॥ सैव पुंसः पुरषाद्वस्यसी वसीयसी भवति । कस्मात्पुंस इत्युच्यते । अदेवचात् । देवा न येन चायंते स्तुत्यादिना सोऽदेवचः । तस्मादराधसः । राधो धनं । दानार्हधनरहितात् । लुब्धकादित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि या जानाति जसुरिं वि तृथंतं वि कामिनं । देवचा कृणुते मनः ॥ ७ ॥

वि । या । जानाति । जसुरिं । वि । तृथंतं । वि । कामिनं । देवऽचात् । कृणुते । मनः ॥ ७ ॥

या शशीयसी जसुरिं व्यथितं ॥ जसिस्ताडनकर्मोपक्षेपणकर्मा वा ॥ तं विजानाति । तथा तृथंतं विजानाति । कामिनं धनाद्यभिलाषवंतं विजानाति । अन्नकंपयाभिमतं दत्तवतीत्यर्थः । देवचा देवेषु मनः कृणुते कुरुते देवप्रीत्यर्थं प्रदानबुद्धिं करोति या सैव स्त्रीति पूर्वच संबंधः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त घा॒ ने॒मो अ॒स्तुतः॒ पु॒माँ इति॑ ब्रु॒वे प॒णिः । स वैर॑दे॒य इ॒त्स॒मः ॥ ८ ॥

उ॒त। घा॒। ने॒मः। अ॒स्तुतः॒। पु॒मान्। इति॑। ब्रु॒वे। प॒णिः। सः। वैर॑दे॒ये। इत्। स॒मः ॥ ८ ॥

उत घापि च । घेति पूरणः । नेमः । त्वो नेम इत्यर्द्धस्येति निरुक्तं । नेमोऽर्द्धः । जायापत्योर्मिलित्वैककार्यकर्तृत्वादेक एव पदार्थः । अर्द्धं शरीरस्य भार्येत्यादि स्मृतेः । शशीयस्या अर्द्धभूतस्तरंतः पुमानस्तुत इति ब्रूवे । बहुधा स्तुतोऽपि गुणस्याति-
बाहुल्यादस्तुत एवेति ब्रूवे पणिः स्तोताहं । स च तरंतो वैरदेये । वीरा धनानां प्रेरयितारो दानशीलाः । तैर्दातव्यं धनं देयं । तस्मिन्धने समः । सर्वेभ्यो दाते-
त्यर्थः । इदिति पूरणः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उ॒त मे॑ऽर॒पद्यु॒वति॑मे॒मंदु॒षी॒ प्रति॑ श्या॒वाय॑ वर्त॒निं ।

वि रोहि॑ता पुरु॒मीळ॒हाय॑ येम॒तुर्वि॒प्राय॑ दी॒र्घय॑श॒से ॥ ९ ॥

उ॒त । मे॒ । अ॒र॒पत् । यु॒वतिः॑ । म॒मंदु॒षी॑ । प्रति॑ । श्या॒वाय॑ । वर्त॒निं ।

वि । रोहि॑ता । पुरु॒ऽमीळ॒हाय॑ । ये॒म॒तुः । वि॒प्राय॑ । दी॒र्घऽय॑श॒से ॥ ९ ॥

उतापि च श्यावाय श्यावाश्वाय मे मह्यमरपत् । अलपत् । स्पष्टमाचष्ट । किं । वर्तनिं मार्गं । कीदृशी सा । युवतिः प्रवृत्तयौवना प्रतिममंदुषी प्रतिमोद-
माना । कस्मै । दीर्घयशसे प्रभूतान्नाय प्रभूतकीर्तये वा पुरुमीळहायैतन्नामकाय
प्रभूतगृहाय ॥ क्रियार्थोपपदस्य च कर्मणि स्थानिनः । पा० २. ३. १४. इति चतुर्थी ॥
पुरुमीळहं प्राप्तुमित्यर्थः । तदर्थं रोहिता रोहितवर्णावश्चौ शशीयस्या दत्तौ वि-
येमतुः । धृतवंतावित्यर्थः । याश्चाभ्यां युक्ते रथे स्थापयित्वा पुरुमीळहगृहस्य मार्गं
प्रदर्शयंती पुरतो गता सैव पुंसो भवति वस्यसीति पूर्वच संबंधः ॥

॥ अथ दशमी ॥

यो मे॑ धे॒नूनां॑ श॒तं वैद॑द॒श्विर्यथा॑ द॒दत् । त॒रंत॑ इ॒व म॒हना॑ ॥ १० ॥

यः । मे॒ । धे॒नूनां॑ । श॒तं । वैद॑त् । अ॒श्विः । यथा॑ । द॒दत् । त॒रंतः॑ । इ॒व । म॒हना॑ ॥ १० ॥

इयं पुरुमीळहस्तुतिः । वैददश्विः पुरुमीळहोऽपि यो मे मह्यं धेनूनां शतं
यथा येन प्रकारेण ददत् दत्तवान् । तथा मंहना मंहनीयानि धनान्यपि ददत्

तरंत इव । स यथा धेनुशतं बहुविधं धनं च दत्तवान् तद्वदददश्विः पुरुमीळ्होऽपि
ददत् तं स्तुव इति शेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

य ई॒ वहंत॑ आ॒शुभिः॑ पि॒वंतो॑ म॒दिरं॑ म॒धु । अ॒त्र अ॒वांसि॑ द॒धिरे ॥ ११ ॥

ये। ई॒। वह॑न्ते। आ॒शुऽभिः॑। पि॒वंतः॑। म॒दिरं॑। म॒धु। अ॒त्र। अ॒वांसि॑। द॒धिरे॑ ॥ ११ ॥

इदानीं मरुत एवैत इति निश्चित्य जनप्रसिद्धैर्माहात्म्यैः स्तौति । ये मरुत
ईमिदानीमाशुभिः शीघ्रगामिभिरश्वैर्वहन्ते उह्यन्ते । किं कुर्वन्तः । मदिरं मदकरं
मधु सोमरसं पिबन्तः । पाथेयत्वेन धृतं सोममित्यर्थः । ते मरुतोऽचास्मिन्दे
शे अवांसि स्तुतिजनितानि यशंसि दधिरे । धारयन्ति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

येषां॑ श्रि॒याधि॑ रो॒दसी॑ वि॒भ्राज॑न्ते रथे॒ष्वा । दि॒वि रु॒क्म इ॒वोप॑रि ॥ १२ ॥

येषां॑। श्रि॒या। अधि॑। रो॒दसी॑ इति॑। वि॒भ्राज॑न्ते। रथे॒षु। आ॒। दि॒वि। रु॒क्मऽइ॒व।

उ॒परि॑ ॥ १२ ॥

येषां मरुतां श्रिया कात्या रोदसी द्यावापृथिव्यावधि । अधिष्ठिते भवत इति
शेषः । यस्मादेते मरुतो रथेषु विभ्राजन्ते विशेषेण दीयन्ते । आ इति चार्थः ।
तत्र दृष्टान्तः । उपर्युपरिभूते दिवि द्युलोके रुक्मो रोचमान आदित्य इव ।
यद्वोपरि रथस्योपरीति वा योज्यं ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यु॒वा स॑ मा॒रुतो॑ ग॒णस्त्वे॒षरथो॑ अ॒नेद्यः॑ । शु॒भंया॒वाप्र॑तिष्कुतः ॥ १३ ॥

यु॒वा। स॑। मा॒रुतः॑। ग॒णः। त्वे॒षऽरथः॑। अ॒नेद्यः॑। शु॒भंया॒वा। अ॒प्रति॑ऽस्कुतः ॥ १३ ॥

स मारुतो गणो युवा सर्वत्र मिश्रयिता नित्यतरुणो वा त्वेषरथो दीप्तर-
थोऽनेद्योऽनिद्यः शुभंयावा शोभनं गन्ताप्रतिष्कुतोऽप्रतिगतोऽप्रतिशब्दितो वा ।
एवं महानुभावो गणो दीप्यत इति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

को वेद नूनमेषां यत्रा मदंति धूतयः । ऋतजाता अरेपसः ॥ १४ ॥

कः । वेद । नूनं । एषां । यत्र । मदंति । धूतयः । ऋतऽजाताः । अरेपसः ॥ १४ ॥

एषां मरुतां स्थानं को वेद । को जानाति । यत्र स्थाने धूतयः शत्रूणां कंपका मदंति हृथंति ऋतजाता जलार्थमुत्पन्ना यज्ञे वा प्रादुर्भूता अरेपसोऽपापाः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यूयं मर्ते विपन्यवः प्रणेतार इत्या धिया । श्रोतारो यामहूतिषु ॥ १५ ॥

यूयं । मर्ते । विपन्यवः । प्रऽनेतारः । इत्या । धिया । श्रोतारः । यामऽहूतिषु ॥ १५ ॥

हे विपन्यवः स्तुतिकामा मरुतो यूयं मर्ते मरणस्वभावं यजमानमित्यानया धियेदानीं कृतप्रकारयानुग्रहबुद्ध्या ईदृशेन स्तुतिकर्मणा वा निमित्तेन प्रणेतारः प्रकर्षेण प्रापयितारोऽभिमतं स्वर्गादिकं । यामहूतिषु । यामो गमनं । तदर्थं हूतयो यस्मिन्निति यामहूतयो यज्ञाः । तेषु श्रोतार आह्वानानां ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

ते नो वसूनि काम्या पुरुश्चंद्रा रिशादसः । आ यज्ञियासो ववृत्तन ॥ १६ ॥

ते । नः । वसूनि । काम्या । पुरुऽचंद्राः । रिशादसः । आ । यज्ञियासः । ववृत्तन ॥ १६ ॥

हे रिशादसो हिंसकानां शत्रूणामत्तारो हे यज्ञियासो यज्ञार्हाः पुरुश्चंद्राः प्रभूता-ह्लादकधनास्ते यूयं नोऽस्मभ्यं वसूनि निवासयोग्यानि धनानि काम्या स्पृहणीयान्याववृत्तन । आवर्तयथेत्यर्थः । मरुतां दानप्रशंसाया अपेक्षितत्वान्न प्रार्थनोचिता ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

एतं मे स्तोममूर्म्ये दार्भ्याय परा वह । गिरो देवि रथीरिव ॥ १७ ॥

एतं । मे । स्तोमं । ऊर्म्ये । दार्भ्याय । परा । वह । गिरः । देवि । रथीऽइव ॥ १७ ॥

संपन्नऋषिभावस्य श्यावाश्वस्यार्चनानसः । रथवीतिसुतायाश्च विवाहं शौ-नकोऽब्रवीत् ॥ कथं । मरुत्सु तु प्रयातेषु श्यावाश्वः सुमहायशाः । प्रादुर्भूतार्ष-मात्मानं ज्ञात्वा त्रिकुलनंदनः ॥ रथवीतेर्दुहितरमगच्छन्मनसा तदा । स सत्यमृ-

पिमात्मानं प्रवक्ष्यन्नथवीतये ॥ एतं मे स्तोममित्याभ्यां दौत्ये रात्रिं न्यवेदयत् ।
 ऋषेर्नियोगमाज्ञाय देव्या रात्र्या प्रचोदितः ॥ आदाय कन्यकां दातुमुपेयायार्च-
 नानसं । पादौ तस्योपसंगृह्य स्थित्वा प्रहः कृताञ्जलिः ॥ रथवीतिरहं दार्ष्यं इति
 नाम शशंस सः । मया संयोगमिच्छन्तं त्वां प्रत्याचक्षि यत्पुरा ॥ तत्क्षमस्व नम-
 स्तेऽस्तु मे मा स्म भगवन् क्रुधीः ॥ ऋषेः पुत्रः स्वयमृषिः पितासि भगवानृषेः ।
 हन्तं प्रतिगृहाणेमां सुषामित्येनमब्रवीत् ॥ तस्मै ददावश्च शतं स राजा स्वलंकृतां
 चापि सुतां सुषार्थं । विवाहकालेऽपि ददौ नरेन्द्रः शतं हयानां दुहितुः सहस्रं ॥
 गवां सहस्रं वसु च प्रभूतं तप्तुं तपोऽन्तेऽथ वनं जगामेति ॥ हे ऊर्म्ये रात्रि देवि ।
 ऊर्म्येति रात्रिनाम । मे मदीयमेतं स्तोमं मरुद्भ्यः कृतं स्तोत्रमहं मंचदृक् भूत्वा
 मरुतः स्तुतवानित्येवं दार्ष्याय श्यावाश्याय परा पराङ्मुखी दार्ष्याभिमुखी सती
 वह । प्रापयेत्यर्थः । तदेवादरार्थमुच्यते । हे रात्रि देवि गिरः स्तुतीर्मरुद्विषयाः
 परावह रथीरिव । रथी यथा रथेऽभिप्रेतं वसु स्थापयित्वाभिमतं देशं प्राप-
 यति तद्वत् ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

उत मे वोचतादिति सुतसोमे रथवीतौ । न कामो अप वेति मे ॥ १८ ॥

उत। मे। वोचतात्। इति। सुतऽसोमे। रथऽवीतौ। न। कामः। अप। वेति। मे ॥ १८ ॥

हे ऊर्म्ये उतापि च मे मां वोचतात् । ब्रूहि । किमित्युच्यते । इतीत्थं । कथ-
 मिति । सुतसोमे कृतसोमयागे रथवीतौ रात्रि मे कामस्तत्पुत्रीविषयो नापवेति ।
 नापगच्छति न विरमत इतीत्थं वोचतात् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

एष स्तेति रथवीतिर्मघवा गोमतीरन्तु । पर्वतेष्वपश्चितः ॥ १९ ॥

एषः। स्तेति। रथऽवीतिः। मघऽवा। गोऽमतीः। अन्तु। पर्वतेषु। अपऽश्चितः ॥ १९ ॥

कन्यां दत्त्वा कृतार्थं तं श्यावाश्वोऽथ वनं गतं । रथवीतिं तपस्यन्तं संप्रे-
 स्थार्षेण चक्षुषा । रम्ये हिमवतः पृष्ठ एष स्तेतीति सोऽब्रवीत् ॥ एष रथवीतिर्मघवा
 धनवान् गोमतीरन्तूदकवतीर्नदीरन्तु अन्तुसृत्य नदीनां तीरे स्तेति निवसति पर्वतेषु
 हिमवत्पर्वतप्रांतेष्वपश्चित आश्चितः ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीय एकोनविंशो वर्गः ॥

ऋतेन ऋतमिति नवर्चं षष्ठं सूक्तमात्रेयस्य श्रुतविद् आर्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं ।
तथा चानुक्रम्यते । ऋतेन नव श्रुतविन्मैत्रावरुणं वै तदिति । वै तदित्युभयोः
प्रयोगाच्चुह्यादिपरिभाषयैतदादीन्येकादश सूक्तानि मित्रावरुणदेवत्यानि ॥ विनि-
योगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋतेन ऋतमपिहितं ध्रुवं वां सूर्यस्य यत्र विमुचंत्यश्वां ।

दशं शता सह तस्युस्तदेकं देवानां श्रेष्ठं वपुषामपश्यं ॥ १ ॥

ऋतेन । ऋतं । अपिहितं । ध्रुवं । वां । सूर्यस्य । यत्र । विमुचंति । अश्वां ।

दश । शता । सह । तस्युः । तत् । एकं । देवानां । श्रेष्ठं । वपुषां । अपश्यं ॥ १ ॥

सूर्यस्य ऋतं सत्यभूतं मंडलमृतेनोदकेनापिहितमाच्छादितं ध्रुवं शाश्वतमप-
श्यमिति संबंधः । यत्र वां युवाभ्यां स्थितिस्तदित्यर्थः । सूर्यमंडले मित्रावरुणयोः
स्थितिश्चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः । ऋग्वे० १. ११५. १. ।
उद्वां चक्षुर्वरुण सुप्रतीकं देवयोः । ऋग्वे० १. ६१. १. । इति चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्य
। ऋग्वे० १. ६३. १. । इत्यादिषु प्रसिद्धा । यत्र यस्मिन्मंडले स्थितानश्वां विमुचंति
विमोचयंति स्तोतारः । मंदेहादिभिर्निरुद्धानित्यर्थः । अथवा शीघ्रधावनाय स्तुत्या
प्रेरयंति । यस्मिंश्च मंडले दश शता शतानि सहस्रसंख्याका रश्मयस्तस्युः तिष्ठन्ति
तादृशं देवानां वपुषां वपुष्मतां तेजोवतामग्न्यादीनां श्रेष्ठं प्रशस्यं ॥ मत्वर्थलक्षणा ।
अथवा व्यधिकरणषष्ठी ॥ देवानां वपुषां शरीराणां श्रेष्ठं । मंडलं हि सूर्यस्य
वपुःस्थानीयं । तन्मंडलमपश्यं । अथवा वां युवयोर्मध्ये सूर्यस्य मंडलमपश्यमिति
व्याख्येयं मैत्रं वा अहरिति श्रुतेर्मित्रस्यैव सूर्यत्वादित्याशयेन ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तत्सु वां मित्रावरुणा महित्वमीर्मा तस्युषीरहंभिर्दुदुहे ।

विश्वाः पिन्वथः स्वसरस्य धेना अन्तु वामेकः पविरा ववर्त ॥ २ ॥

तत् । सु । वां । मित्रावरुणा । महित्वं । ईर्मा । तस्युषीः । अहंभिः । दुदुहे ।

विश्वाः । पिन्वथः । स्वसरस्य । धेनाः । अन्तु । वां । एकः । पविः । आ । ववर्त ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणा वां युवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं सु सुष्ठु । अतिप्रशस्तमित्यर्थः ।

किं तदित्युच्यते । ईर्मा सततगता सर्वस्य प्रेरको वादित्योऽहभिरहोभिर्वर्षतु-
संबन्धिभिस्तस्युपीः स्थावरभूता अपो दुदुहे । दुग्धे । किंच स्वसरस्य स्वयं सतुरा-
दित्यस्य विश्वाः सर्वा धेना लोकानां प्रीणयन्तीर्द्युतीः पिन्वथः । वर्धयथः । वां
युवयोरेकोऽप्रतियोगी पविः । पविरिति रथस्य नेमिः पवी रथनेमिर्भवतीति
यास्कवचनात् । तथाप्यत्र लक्षितलक्षणया रथे वर्तते केवलचक्रस्यावर्तनायो-
गात् । युवयोरेको रथोऽन्वावर्तते । अन्तुक्रमेण परिभ्रमते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अधारयतं पृथिवीमुत द्यां मित्रराजाना वरुणा महोभिः ।

वर्धयतमोषधीः पिन्वतं गा अवा वृष्टिं सृजतं जीरदानू ॥३॥

अधारयतं । पृथिवी । उत । द्यां । मित्रं । राजाना । वरुणा । महः । ऽभिः ।

वर्धयतं । ओषधीः । पिन्वतं । गाः । अवा । वृष्टिं । सृजतं । जीरदानू इति जीरऽदानू ॥३॥

हे मित्रराजाना । मित्रभूताः स्तोतारो राजानः स्वामिन ईश्वरा भवन्ति ययोः
सकाशतौ मित्रराजानौ । हे वरुणा ॥ प्रतियोग्यपेक्षया द्विवचनं । अत्र पादा-
दित्वादाद्यं पदं न निहन्यते । वरुणेत्येतस्य त्वामंचितं पूर्वमविद्यमानवदिति
पूर्वस्याविद्यमानवत्त्वेनास्यैव पादादित्वादनिघातत्वं युक्तं । नैवं भवति । नामंचिते
समानाधिकरणे सामान्यवचनमिति वरुणेत्येतस्यामंचितसमानाधिकरणत्वादस्य च
सामान्यवचनत्वादविद्यमानवत्त्वाभावेन पादादित्वाभावादुत्तरस्य निघातत्वं युक्तं ॥
हे देवौ महोभिस्तेजोभिः स्वसामर्थ्यैः पृथिवीमुतापि च द्यामधारयतं । हे देवौ
युवामोषधीर्वर्धयतं वृष्टिप्रेरणेन । गाः पिन्वतं । गवाश्वादीन्वर्धयतं । तदर्थे वृष्टि-
मवसृजतं । अवाङ्मुखं प्रेरयतं हे जीरदानू क्षिप्रदानौ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वामश्वासः सुयुजो वहंतु यतरश्मय उप यन्तुर्वाक् ।

घृतस्य निर्णिगन्तु वर्तते वामुप सिंधवः प्रदिवि क्षरन्ति ॥४॥

आ । वां । अश्वासः । सुऽयुजः । वहंतु । यतऽरश्मयः । उप । यंतु । अर्वाक् ।

घृतस्य । निऽनिक् । अन्तु । वर्तते । वां । उप । सिंधवः । प्रऽदिवि । क्षरन्ति ॥४॥

हे मित्रावरुणौ वां युवामश्वासोऽश्वाः सुयुजः सुष्ठु रथे युक्ताः संत आवहंतु ।

यतरश्मयः सारथिनियतप्रग्रहास्तेऽर्वागुपयंतुं । घृतस्योदकस्य निर्णिगूपं वाम-
नुवर्तते । अनुगच्छति । किंच प्रदिवि । पुराणनामैतत् । पुराणाः सिंधव उपस्र-
रन्ति । उपगच्छन्ति युवयोरनुग्रहात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अनु श्रुताममतिं वर्धदुर्वी बर्हिरिव यजुषा रक्षमाणा ।

नमस्वंता धृतदक्षाधि गर्ते मित्रासाथे वरुणेळास्वंतः ॥ ५ ॥

अनु । श्रुतां । अमतिं । वर्धत् । उर्वी । बर्हिःऽइव । यजुषा । रक्षमाणा ।

नमस्वंता । धृतऽदक्षा । अधि । गर्ते । मित्रं । आसाथे इति । वरुण । इळासु ।

अंतरिति ॥ ५ ॥

श्रुतां विश्रुताममतिं । रूपनामैतत् । शरीरदीप्तिमित्यर्थः । तामनुवर्धदनुवर्ध-
यंतौ । बर्हिर्यज्ञः । स इव स यथा यजुषा मंत्रेण रक्ष्यते तद्वदुर्वी रक्षमाना पाल-
यंतौ नमस्वंतान्नवंतौ हे धृतदक्षात्तबलौ हे मित्र हे वरुण हे मित्रावरुणौ युवा-
मुक्तलक्षणौ संताविळासु यागभूमिष्वंतर्मध्ये गर्तेऽधि रथ आसाथे । उपविश्यः ।
रथोऽपि गर्ते उच्यते । नि० ३. ५. । इति यास्कः । आ रोहथो वरुण मित्र गर्ते
। ऋग्वे० ५. ६२. ८. । इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीये त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अक्रविहस्ता सुकृते परस्या यं चासाथे वरुणेळास्वंतः ।

राजाना क्षत्रमहणीयमाना सहस्रस्थूणं विभृथः सह द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविऽहस्ता । सुऽकृते । परऽस्या । यं । चासाथे इति । वरुणा । इळासु । अंतरिति ।

राजाना । क्षत्रं । अहणीयमाना । सहस्रऽस्थूणं । विभृथः । सह । द्वौ ॥ ६ ॥

अक्रविहस्ता अकृपणहस्तौ । दानशूरावित्यर्थः । कस्मै । सुकृते शोभनस्तुतिकर्त्रे
परस्या परस्तात्पातारौ रक्षितारौ हे वरुणा मित्रवरुणौ युवां यं यजमानमिळासु
यागभूमिष्वंतर्मध्ये चासाथे रक्षयः तस्मै सुकृतेऽक्रविहस्ता परस्या च भवथ
इति संबंधः । किंच युवां राजाना राजमानावहणीयमानाक्रुध्यंतौ द्वौ परस्परं
सह साहित्येन क्षत्रं धनं सहस्रस्थूणमनेकावष्टंभकस्तंभोपेतं सौधादिरूपं गृहं च

विभृथः । धारयथः सुकृते यजमानाय । अथवा द्वाचं बलमपरिमिताभिः स्थूणा-
भिरुपेतं रथं चागमनार्थं सह धारयथः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

हिरण्यनिर्णिगयो अस्य स्थूणा वि भ्राजते दिव्यं श्वाजनीव ।

भद्रे क्षेत्रे निमिता तिल्विले वा सनेम मध्वो अधिगर्तस्य ॥ ७ ॥

हिरण्यऽनिर्निक् । अयः । अस्य । स्थूणा । वि । भ्राजते । दिवि । अश्वाजनीऽइव ।

भद्रे । क्षेत्रे । निऽमिता । तिल्विले । वा । सनेम । मध्वः । अधिऽगर्तस्य ॥ ७ ॥

अनयो रथो हिरण्यनिर्णिक् हिरण्यरूपः । निर्णिगिति रूपनाम । अस्य
रथस्य स्थूणा कीलकादयोऽयः । हिरण्यनामैतत् । अयोविकारा इत्यर्थः । अयो-
मया वा । तादृशो रथो दिव्यंतरिक्षे विभ्राजते । किमिव । अश्वाजनीव । अश्वा
व्यापनशीला मेघाः । तानजति गच्छतीत्यश्वाजनी विद्युत् । सेव दिवि भ्राजते । किंच
भद्रे कल्याणे स्तुत्ये वा क्षेत्रे देवयजने तिल्विले वा ॥ तिल स्नेहने ॥ तिलुः स्निग्धा
इला भूमिर्यस्य तत् क्षेत्रं तिल्विलं देवयजनं । घृतसोमादिना स्निग्धे भद्रे च
क्षेत्रे निमिता स्थूणा यूपयष्टिरवस्थितः । मध्वो मधुपूर्णं गर्तस्य गर्तं रथं सनेम ।
संभजेम ॥ कर्मणि षष्ठ्यौ । अधीति पूरणः ॥ अथवा गर्तस्याधि रथस्योपरि
मध्वो मधु सोमरसं सनेम । स्थापयेमेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

हिरण्यरूपमुषसो व्युष्टावयःस्थूणमुदिता सूर्यस्य ।

आ रोहथो वरुण मित्र गर्तमतश्चक्षाथे अदितिं दितिं च ॥ ८ ॥

हिरण्यऽरूपं । उषसः । विऽउष्टौ । अयःऽस्थूणं । उत्ऽइता । सूर्यस्य ।

आ । रोहथः । वरुण । मित्र । गर्तं । अतः । चक्षाथे इति । अदितिं । दितिं । च ॥ ८ ॥

उषसो व्युष्टौ । प्रातःकाल इत्यर्थः । सूर्यस्योदितोदितावुदये । स एव कालः
प्रकारांतरेणोक्तः । तस्मिन् काले हिरण्यरूपमयःस्थूणमयोमयशंकुं गर्तं रथं हे
वरुण हे मित्र युवां गर्तमारोहथो यज्ञं प्राप्तुं । अतोऽस्माद्धेतोरदितिमखंडनीयां
भूमिं दितिं खंडितां प्रजादिकां च चक्षाथे । पश्यथः ॥

दाक्षायणयज्ञे यद्वंहिष्ठमिति नवमी द्वितीयस्याममावस्यायां मैत्रावरुणस्य
हविषो याज्या । सूचितं च । आ नो मित्रावरुणा यद्वंहिष्ठं नातिविधे सुदानू । आ०

२. १४.। इति ॥ मैत्रावरुणे पशौ हविष एषैव याज्या । सूचितं च । यद्वहिष्ठं नातिविधे सुदानू हिरण्यगर्भः समवर्तताये । आ० ३. ८.। इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

यद्वहिष्ठं नातिविधे सुदानू अच्छिद्रं शर्म भुवनस्य गोपा ।

तेन नो मित्रावरुणावविष्टं सिषासंतो जिगीवांसः स्याम ॥ ९ ॥

यत् बहिष्ठं न। अतिऽविधे। सुदानू इति सुऽदानू। अच्छिद्रं। शर्म। भुवनस्य। गोपा।

तेन। नः। मित्रावरुणौ। अविष्टं। सिषासंतः। जिगीवांसः। स्याम ॥ ९ ॥

हे सुदानू शोभनदानौ हे भुवनस्य गोपा युवां बहिष्ठं बहुतमं यदच्छिद्रमन-
वच्छिन्नं शर्म सुखं गृहं वा नातिविधेऽतिवेडुमशक्यं शर्मेति शर्मविशेषणं ॥
अथ ताडन इत्यस्मादत्युपपदे कृत्यार्थे केन् संप्रसारणं च ॥ तादृशं शर्म धारयथः
तेन शर्मणा नोऽस्मानविष्टं। रक्षतं। हे मित्रावरुणौ सिषासंतो धनानि संभक्तु-
मिच्छंतो वयं जिगीवांसः शत्रूणां धनानि जेतुमिच्छंतः स्याम। भवेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य तृतीय एकत्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽथतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणामात्येन विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे
चतुर्थाष्टके तृतीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

॥ श्रीभारत्यै नमः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अष्टकस्य चतुर्थस्य तृतीयो व्याकृतः स्फुटं ।

अध्यायः सायणार्येण चतुर्थो व्याकरिष्यते ॥

ऋतस्य गोपाविति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं। अत्रेयमनुक्रमणिका। ऋतस्य सप्तार्च-
नाना जागतमिति। आत्रेयोऽर्चनाना नाम ऋषिः। जगती छंदः। तुह्यादि-
परिभाषया मित्रावरुणौ देवता ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ऋतस्य गोपावधिं तिष्ठथो रथं सत्यधर्माणा परमे व्योमनि ।

यमच मित्रावरुणावथो युवं तस्मै वृष्टिर्मधुमत्पिबते दिवः ॥ १ ॥

ऋतस्य । गोपा । अधि । तिष्ठथः । रथं । सत्यधर्माणा । परमे । विऽओमनि ।

यं । अच । मित्रावरुणा । अवथः । युवं । तस्मै । वृष्टिः । मधुऽमत् । पिबते । दिवः ॥ १ ॥

हे ऋतस्योदकस्य गोपौ रक्षितारौ सत्यधर्माणा सत्यधर्माणौ युवां रथमधि-
तिष्ठथः । आरोहयोऽस्मद्यज्ञमागमनार्थं । कुत्र । परमे व्योमनि निरतिशय
आकाशे । हे मित्रावरुणौ युवं युवामत्रास्मिन्यज्ञे यं यजमानमवथो रक्षथः
तस्मै यजमानाय वृष्टिः पर्जन्यो मधुमदुदकं दिवो द्युलोकात्पिबते । सिं-
चति । वर्धयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सम्राजावस्य भुवनस्य राजथो मित्रावरुणा विदथे स्वर्दृशा ।

वृष्टिं वां राधो अमृतत्वमीमहे द्यावापृथिवी वि चरन्ति तन्यवः ॥ २ ॥

संऽराजौ । अस्य । भुवनस्य । राजथः । मित्रावरुणा । विदथे । स्वऽदृशा ।

वृष्टिं । वां । राधः । अमृतऽत्वं । ईमहे । द्यावापृथिवी इति । वि । चरन्ति । तन्यवः ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ सम्राजौ सम्यग्राजमानौ युवामस्य भुवनस्य राजथः । ईशाये ।
स्वर्दृशा स्वर्गस्य द्रष्टारौ युवां विदथेऽस्मद्यज्ञे सम्राजाविति संबंधः । वां युवां
वृष्टिं राधो धनं वृष्ट्याख्यं धनममृतत्वं स्वर्गं चेमहे । प्रार्थयामहे । युवयोस्तन्यवो
विस्तृता रश्मयो द्यावापृथिवी वि चरन्ति । विविधं प्राप्नुवन्ति । अथवा वृष्टिं
धनममृतत्वं चेमहे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सम्राजा उया वृषभा दिवस्पती पृथिव्या मित्रावरुणा विचर्षणी ।

चित्रेभिरभैरुपं तिष्ठथो रवं द्यां वर्षयथो असुरस्य मायया ॥ ३ ॥

संऽराजौ । उया । वृषभा । दिवः । पती इति । पृथिव्याः । मित्रावरुणा । विचर्षणी

इति विऽचर्षणी ।

चित्रेभिः । अभैः । उपं । तिष्ठथः । रवं । द्यां । वर्षयथः । असुरस्य । मायया ॥ ३ ॥

सम्राजौ सम्यग्राजमानावुयोदूर्णबलौ वृषभा वर्षितारौ दिवो द्युलोकस्य
पती स्वामिनौ पृथिव्याश्च पती विचर्षणी सर्वस्य द्रष्टारौ मित्रावरुणौ । एवं
महानुभावौ चित्रेभिश्चायनीयैरभैर्मैधैः सह रवं स्तोत्रमुपतिष्ठथः । पश्चात् द्यां च
वर्षयथोऽसुरस्योदकनिरसितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया सामर्थ्येन ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

माया वां मित्रावरुणा दिवि श्रिता सूर्यो ज्योतिश्चरति चित्रमायुधं ।

तमभ्रेण वृष्ट्या गूह्यो दिवि पर्जन्य द्रप्सा मधुमंत ईरते ॥४॥

माया । वां । मित्रावरुणा । दिवि । श्रिता । सूर्यः । ज्योतिः । चरति । चित्रं । आयुधं ।

तं । अभ्रेण । वृष्ट्या । गूह्यः । दिवि । पर्जन्य । द्रप्साः । मधुमंतः । ईरते ॥४॥

हे मित्रावरुणा वां युवयोर्माया दिवि श्रिता । आश्रिता । कैषा युवयोर्मा-
योच्यते । सूर्यः सर्वस्य प्रेरको ज्योतिर्दीप्यमानश्चित्रं चायनीयमायुधमुक्तलक्षणा-
युधरूपश्चरति । परिभ्रमत्यंतरिक्षे । शत्रुमारकत्वादायुधमुच्यते । तं सूर्यमभ्रेण मेघेन
वृष्ट्या दिवि गूह्यः । गोपायथः । हे पर्जन्य देव त्वया मित्रावरुणाभ्यां प्रेरितेन
मधुमंतो द्रप्सा ईरते । ईर्यते । तत्सृष्टा वा गच्छन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

रथं युंजते मरुतः शुभे सुखं शूरो न मित्रावरुणा गविष्टिषु ।

रजांसि चित्रा वि चरन्ति तन्यवो दिवः सम्राजा पर्यसा न उक्षतं ॥५॥

रथं । युंजते । मरुतः । शुभे । सुखं । शूरः । न । मित्रावरुणा । गोऽङ्घ्रिषु ।

रजांसि । चित्रा । वि । चरन्ति । तन्यवः । दिवः । संऽराजा । पर्यसा । नः । उक्षतं ॥५॥

हे मित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् मरुतः शुभ उदकार्थं सुखं शोभनाक्षद्वारं
रथं युंजते । अश्वैर्योजयन्ति । शूरो न शूर इव । स यथा युद्धार्थं रथं युनक्ति
तद्वत् । गविष्टिषु गवामुदकानामेषणेषु निमित्तेषु चित्रा चायनीयानि रजांसि
लोकान् तन्यवस्ततास्ते मरुतो वि चरन्ति । विविधं चरन्ति । तस्मात्तैः सहितौ हे
सम्राजा युवां दिवो द्युलोकात्प्रयसोदकेन नोऽस्मानुक्षतं । सिंचतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वाचं सु मित्रावरुणाविरावती पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमती ।

अभ्रा वसत मरुतः सु मायया द्यां वर्षयतमरुणामरेपसं ॥ ६ ॥

वाचं । सु । मित्रावरुणौ । इराऽवती । पर्जन्यः । चित्रां । वदति । त्विषीऽमती ।

अभ्रा । वसत । मरुतः । सु । मायया । द्यां । वर्षयतं । अरुणां । अरेपसं ॥ ६ ॥

हे मित्रावरुणौ युवयोरनुग्रहात् पर्जन्यो मेघः सु सुष्टिरावतीमन्त्रवतीमन्त्र-
साधिकां चित्रां चायनीयां त्विषीमती दीप्तिमती वाचं गर्जनशब्दं वदति । शब्द-
यति वृष्ट्यर्थे । मरुतश्चाभ्राभ्राणि मेघान् सु सुष्ठु वसत आच्छादयन्ति मायया
स्वप्नज्ञया । युवां च पर्जन्येन मरुद्भिश्च सहारुणामरुणवर्णामरेपसमपापां वृष्ट्य-
विधातिनीं द्यां वर्षयतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

धर्मणा मित्रावरुणा विपश्चिता व्रता रक्षेथे असुरस्य मायया ।

ऋतेन विश्वं भुवनं वि राजयः सूर्यमा धत्थो दिवि चित्रं रथं ॥ ७ ॥

धर्मणा । मित्रावरुणा । विपःऽचिता । व्रता । रक्षेथे इति । असुरस्य । मायया ।

ऋतेन । विश्वं । भुवनं । वि । राजयः । सूर्यं । आ । धत्थः । दिवि । चित्रं । रथं ॥ ७ ॥

हे मित्रावरुणा विपश्चिता प्राज्ञौ युवां धर्मणा जगद्धारकेण वृष्ट्यादिल-
क्षणेन कर्मणा व्रता यज्ञादिकर्माणि रक्षेथे । पालयथः । असुरस्य मेघानां
निरसितुः पर्जन्यस्य मायया प्रज्ञया च ऋतेनोदकेन यज्ञेन वा निमित्तेन विश्वं
भुवनं सर्वं भूतजातं विराजयः । विदीपयथ इत्यर्थः । सूर्यमा सूर्यं च चित्रं पूज्यं
रथं रंहणस्वभावं दिवि द्युलोके धत्थः । धारयथो जगदुपकारार्थं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे प्रथमो वर्गः ॥

वरुणं व इति सप्तर्चमष्टमं सूक्तमर्चनानस आर्षं मैत्रावरुणं । पंक्त्यन्तपरि-
भाषयानुष्टुभं । अन्त्या पंक्तिः । वरुणं पंक्त्यन्तं त्वित्यनुक्रमणिका । विनियोगो
लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वरुणं वो रिशादसमृचा मित्रं हवामहे ।

परि व्रजेव बाहोर्जगन्वांसा स्वर्णरं ॥ १ ॥

वरुणं । वः । रिशादसं । ऋचा । मित्रं । हवामहे ।

परि । व्रजाऽइव । बाहोः । जगन्वांसा । स्वःऽनरं ॥ १ ॥

वो युवयोर्मध्ये ॥ व्यत्ययेन बहुवचनं ॥ रिशादसं । रिशंति हिंसंतीति रिशाः शत्रवः । तेषां प्रेरकं स्वर्णरं स्वर्गस्य नेतारं । एतद्व्यवहितमप्युभयत्र संबध्यते । एवंविधं वरुणमुक्तलक्षणं मित्रं च ऋचा मंत्रेण हवामहे । आह्वयामः । अथावयुत्योच्यते । व्रजेव गौयूथानीव बाहोर्बलेन परिजगन्वांसा परिगच्छंतौ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता बाहवा सुचेतुना प्र यंतमस्मा अर्चते ।

शेवं हि जार्यं वां विश्वासु क्षासु जोगुवे ॥ २ ॥

ता । बाहवा । सुऽचेतुना । प्र । यंतं । अस्मै । अर्चते ।

शेवं । हि । जार्यं । वां । विश्वासु । क्षासु । जोगुवे ॥ २ ॥

ता तौ युवां बाहवा बाहुना सुचेतुना सुष्ठु प्रज्ञात्रा । प्रयासभूयस्त्वं जानतेत्यर्थः । यद्यप्यात्मेव ज्ञाता न हस्तस्तथापि तद्धर्ममचारोप स्तूयते । यद्वैतज्ञावित्यस्य विशेषणं । सुज्ञानावित्यर्थः । शोभनहस्तेनास्मा अर्चते स्तुवते मह्यं प्रयंतं । अभिमतं सुखं गमयतं ॥ अंतर्भावितण्यर्थो द्रष्टव्यः । यमिर्दानकर्मा वा द्रष्टव्यः ॥ प्रयच्छतमित्यर्थः । जार्यं स्तुत्यं शेवं सुखं वां युवयोः संबंधि युवाभ्यां कृतं वा विश्वासु सर्वासु क्षासु भूमिषु जोगुवे । गच्छति । व्याप्नोति । अवते गवत इति गतिकर्मसु पाठादयमपि गतिकर्मा । अथवा जोगुवे सर्वत्र शब्दयामीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यन्नूनमश्यां गतिं मित्रस्य यायां पथा ।

अस्य प्रियस्य शर्मण्यहिंसानस्य सश्विरे ॥ ३ ॥

यत् । नूनं । अश्यां । गतिं । मित्रस्य । यायां । पथा ।

अस्य । प्रियस्य । शर्मणि । अहिंसानस्य । सश्विरे ॥ ३ ॥

यद्यदा नूनमिदानीं गतिं गमनमश्यां प्राप्नुयां ॥ यद्योगादनिघातः ॥ तदा मित्रस्य मित्रभूतस्य पथा मार्गेण मित्रप्रापकेण मार्गेण यायां । गच्छेयं । मित्रो नयतु विद्वान् । ऋग्वे० १. ९०. १. । इत्यादिषु मित्रस्येष्टदेशगमयितृत्वं प्रसिद्धं । न केवलमहमेक एव गन्ता किंतु सर्वेऽपि तथागमन्नित्याह । अस्य प्रियस्य । मित्र-स्येत्यर्थः । अहिंसानस्याहिंसतः । यतोऽयमहंतातः प्रिय इत्यर्थः । तस्य शर्मणि सुखे गृहे स्थाने वा सश्विरे । संगताः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

युवाभ्यां मित्रावरुणोपमं धेयामृचा ।

यद्ध क्षये मघोनां स्तोतृणां च स्पर्धसे ॥४॥

युवाभ्यां । मित्रावरुणा । उपऽमं । धेयां । ऋचा ।

यत् । ह । क्षये । मघोनां । स्तोतृणां । च । स्पर्धसे ॥४॥

हे मित्रावरुणा युवाभ्यां दातव्यमुपममुप समीपे मीयमानं धनमृचा स्तुत्या साधनेन धेयां । धारयामि । यद्ध यत्खलु युवाभ्यां सकाशादाप्तं धनं मघोनां धनवतामदातृणां स्तोतृणां च क्षये गृहे स्पर्धसे स्पर्धनाय भवति । धनिकानां स्तोतृणां च धनाधिक्यविषये स्पर्धा भवतीत्यर्थः । अपरिमितं धनं भवतीति भावः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ नो मित्र सुदीतिभिर्वरुणश्च सधस्य आ ।

स्वे क्षये मघोनां सखीनां च वृधसे ॥५॥

आ । नः । मित्र । सुदीतिभिः । वरुणः । च । सधस्ये । आ ।

स्वे । क्षये । मघोनां । सखीनां । च । वृधसे ॥५॥

हे मित्र त्वं च वरुणश्च सुदीतिभिः सुदीप्तियुक्तौ युवां नोऽस्मभ्यं सधस्ये सहस्थाने यज्ञ आगच्छतं । द्वितीय आकारोऽनर्थक आदरार्थो वा । किमर्थमित्युच्यते । मघोनां धनवतां हविष्मतां सखीनां च युवयोः सखीभूतानामस्माकं क्षये गृहे स्वे स्वकीये वृधसे वर्धनाय ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यु॒वं नो॒ येषु॑ वरु॒ण क्ष॒त्रं बृ॒हच्च॑ वि॒भृथः॑ ।

उरु॒ णो॒ वाज॑सातये कृतं रा॒ये स्व॒स्तये ॥ ६ ॥

यु॒वं । नः॒ । येषु॑ । वरु॒णा । क्ष॒त्रं । बृ॒हत् । च॒ । वि॒भृथः॑ ।

उरु॒ । नः॒ । वाज॑ऽसातये । कृतं । रा॒ये । स्व॒स्तये ॥ ६ ॥

हे वरुणा मित्रावरुणौ युवं युवां नोऽस्माकं क्षत्रं बलं बृहत् ब्रह्म परिवृढमन्नं च येषु स्तोत्रेषु निमित्तेषु विभृथः धारयथः युवाभ्यां धृतमन्नं च नोऽस्मभ्यं वाजसातयेऽन्नस्य लाभाय यज्ञाय वा राये धनाय स्वस्तये क्षेमाय चोरु विस्तीर्णं कृतं । कुरुतं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒च्छ॒त्यां मे॒ यज॑ता दे॒वक्ष॑त्रे रु॒श॒न्नवि॑ ।

सु॒तं सोमं॑ न ह॒स्तिभि॑रा प॒द्भिर्धा॑वतं नरा॒ विभ्र॑तावर्च॒नान॑सं ॥ ७ ॥

उ॒च्छ॒त्यां । मे॒ । यज॑ता । दे॒वऽक्ष॑त्रे । रु॒श॒त्ऽगवि॑ ।

सु॒तं । सोमं॑ । न । ह॒स्तिऽभिः॑ । आ । प॒द्ऽभिः॑ । धा॒वतं॑ । नरा॒ । विभ्र॑तौ । अ॒र्च॒नान॑सं ॥ ७ ॥

उच्छत्यामुषसि । मे सोममिति संबंधः । यजता यष्ट्यौ रुशन्नवि रोचमान-
रश्मौ प्रातःसवने देवक्षत्रे । देवानां क्षत्रं बलं यस्मिन् यज्ञे तद्देवक्षत्रं । तस्मिन्ने
मदीयं सुतमभिषुतं सोमं न । नेति संप्रत्यर्थे । इदानीं हस्तिभिर्हस्तवद्भिः ॥ हन्तेर्ग-
तिकर्मणो हस्तशब्दः ॥ गमनसाधनपादवद्भिरित्यर्थः । पद्भिः पादवद्भिश्च पादच-
तुष्टयोपेतैरश्वैराधावतं । आगच्छतं नरा हे नेतारौ मित्रावरुणौ ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वितीयो वर्गः ॥

यश्चिकेतेति षट्च नवमं सूक्तं रातहव्यस्यात्रेयस्यार्धं मैत्रावरुणं । यश्चिकेत
षट्प्रातहव्य इत्यनुक्रमणिका । पंक्त्यंतं त्वित्युक्तत्वात् पंक्त्यंतपरिभाषयानुष्टुभं । अंत्या
पंक्तिः ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यश्चि॒केत॑ स सु॒क्रतु॑र्दे॒वत्रा॑ स ब्रवीतु नः ।

वरु॒णो॒ यस्य॑ दर्श॒तो मि॒त्रो वा॒ वन॑न्ते गिरः ॥ १ ॥

यः । चिकेत । सः । सुऽक्रतुः । देवऽचा । सः । ब्रवीतु । नः ।

वरुणः । यस्य । दर्शतः । मित्रः । वा । वर्नते । गिरः ॥ १ ॥

यः स्तोता चिकेत जानाति स्तुतिं युवयोः स सुक्रतुः स एव शोभनकर्मा देवचा देवेषु स्तोतृमध्ये । यद्वा देवेषु मध्ये युवयोरेव स्तुतिं यश्चिकेत स सुक्रतुरिति । स सुकर्मा नोऽस्माकं ब्रवीतु । स्तुतिं परमुपदिशतु । यस्य दर्शतो दर्शनीयो वरुणो दर्शनीयो मित्रो वा मित्रश्च । वा शब्दश्चार्थे । गिरोऽस्मदीयाः स्तुतीर्वनते संभजते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि श्रेष्ठवर्चसा राजाना दीर्घश्रुत्तमा ।

ता सत्पती ऋतावृध ऋतावाना जनेजने ॥ २ ॥

ता । हि । श्रेष्ठऽवर्चसा । राजाना । दीर्घश्रुत्ऽतमा ।

ता । सत्पती इति सत्ऽपती । ऋतऽवृधा । ऋतऽवाना । जनेऽजने ॥ २ ॥

ता हि तौ खलु मित्रावरुणौ श्रेष्ठवर्चसा प्रशस्ततेजस्कौ राजानेश्वरौ दीर्घश्रुत्तमा दूरदेशादाह्वानश्रोतृतमौ । ता तौ सत्पती सतां यजमानानां स्वामिनावृतावृधा यज्ञस्योदकस्य वा वर्धयितारौ जने जने सर्वेषु स्तोतृषु निमित्तेष्वृतावाना गमनवन्तौ ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता वामियानोऽवसे पूर्वा उप ब्रुवे सचा ।

स्वश्वासः सुचेतुना वाजाँ अभि प्र दावने ॥ ३ ॥

ता । वां । इयानः । अवसे । पूर्वौ । उप । ब्रुवे । सचा ।

सुऽअश्वासः । सुऽचेतुना । वाजान् । अभि । प्र । दावने ॥ ३ ॥

ता तौ पूर्वौ पुरातनौ वां युवामियानो गच्छन् अवसे रक्षणाय सचा सहोपब्रुवे । उपेत्य स्तौमि । स्वश्वासः स्वश्वा वयमात्रेयाः सुचेतुना शोभनप्रज्ञानौ युवां वाजानभि अन्नान्यभिलक्ष्य प्र प्रकर्षेण दावने दानाय स्तुम इति शेषः । यद्वा स्वश्वासः स्वश्वा ॥ द्वितीयाद्विवचनस्य शसादेशः ॥ उपब्रुव इति संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मि॒त्रो अ॒होश्चि॒दादु॒रु क्षया॑य गा॒तुं व॑न॒ते ।

मि॒त्रस्य॑ हि प्र॒तूर्व॑तः सु॒मति॑रस्ति वि॒धतः॑ ॥ ४ ॥

मि॒त्रः । अ॒होः । चि॒त् । आ॒त् । उ॒रु । क्षया॑य । गा॒तुं । व॑न॒ते ।

मि॒त्रस्य॑ । हि । प्र॒तूर्व॑तः । सु॒मति॑ः । अस्ति॑ । वि॒धतः॑ ॥ ४ ॥

मित्रो देवोऽहोश्चित् अहस्वतोऽपि स्तोतुरादनन्तरमेवोरुवे क्षयाय गृहाय निवासाय वा गातुमुपायं वनते । प्रयच्छति । मित्रस्य हि मित्रस्य खलु देवस्य सुमतिः शोभनबुद्धिः प्रतूर्वतः प्रकर्षेण हिंसतोऽपि विधतः परिचरतः शुश्रूषकस्यास्ति हि । भवति खलु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

व॒यं मि॒त्रस्या॑व॒सि॒ स्याम॑ स॒प्रथ॑स्तमे ।

अ॒ने॒हस॑स्त्वो॒तयः॑ स॒चा वरु॑णशेषसः ॥ ५ ॥

व॒यं । मि॒त्रस्य॑ । अ॒व॒सि॒ । स्याम॑ । स॒प्रथ॑ःऽतमे ।

अ॒ने॒हसः॑ । त्वाऽऊ॒तयः॑ । स॒चा । वरु॑णऽशेषसः ॥ ५ ॥

वयं यजमाना मित्रस्य दुःखनिवारकस्य देवस्य सप्रथस्तमे सर्वतः पृथुतमेऽवसि रक्षणे वयं स्याम । भवेम । किंचानेहसोऽपापास्त्वोतयस्त्वया रक्षिता वरुणशेषसः । शेष इत्यपत्यनाम । वारकाः पुत्रा येषां ते । तादृशाः सचा वयं सर्वे सहैव भवेम ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यु॒वं मि॒त्रे॒मं ज॒नं॒ यत॑थः॒ सं च॑ न॒यथः॑ ।

मा म॒घो॒नः॒ परि॑ ख्य॒तं॒ मो अ॒स्माक॑मृ॒षी॒णां गो॒पी॒थे न॑ उ॒रुथ॑तं ॥ ६ ॥

यु॒वं । मि॒त्रा॒ । इ॒मं । ज॒नं॑ । यत॑थः । सं । च॒ । न॒यथः॑ ।

मा । म॒घो॒नः॑ । परि॑ । ख्य॒तं॒ । मो॒ इति॑ । अ॒स्माक॑ । ऋ॒षी॒णां । गो॒ऽपी॒थे । नः॑ । उ॒रुथ॑तं ॥ ६ ॥

हे मित्रा मित्रावरुणौ युवं युवामिमं जनं स्तोतारं मां प्रति यतथः । गच्छथः । आगत्य च सं च नयथः । संनयथश्च । कामान् प्रापयथः । यद्वा यतथ इत्यन्तराङ्गी-

तण्यर्थोऽयं । अहनि यतथः । व्यापारेषु गमयथः । रात्रौ च संनयथः । निर्व्या-
पारं कारयथः । मघोनो हविलक्षणावतोऽस्मान्मा परिख्यतं । मा परित्यजतं ।
मो मैव ऋषीणामस्माकं पुत्रानपि परिख्यतं । किंतु गोपीथे । गोः सोमरसः ।
तस्य पानं यस्मिन् स गोपीथो यज्ञः । तस्मिन् उरुष्यतं । रक्षतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे तृतीयो वर्गः ॥

आ चिकितानेति षट्चं दशमं सूक्तं रातहव्यस्यार्पमानुष्टुभं मैत्रावरुणं । अचा-
नुक्रमणिका । आ चिकितानानुष्टुभं त्विति ॥ आद्यस्तुचो दशरात्रे चतुर्थेऽहनि
प्रउगशस्त्रे मैत्रावरुणस्य । सूचितं च । आ चिकितान सुक्रतू त्वमु वो अप्रहणं
। आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ चिकितान सुक्रतू देवौ मर्त रिशादसा ।

वरुणाय ऋतपेशसे दधीत प्रयसे महे ॥ १ ॥

आ । चिकितान । सुक्रतू इति सुऽक्रतू । देवौ । मर्त । रिशादसा ।

वरुणाय । ऋतऽपेशसे । दधीत । प्रयसे । महे ॥ १ ॥

हे चिकितान जानन् स्तुतिं हे मर्त मनुष्य रातहव्य त्वमिति तस्यैव संबोधनं ।
सुक्रतू शोभनकर्माणौ रिशादसा हिंसकानां हिंसकौ देवावा । आकारयेति शेषः ।
आहूय च ऋतपेशसे । पेश इति रूपनाम । ऋतमुदकं । उदकमेव रूपं यस्य
तादृशाय वरुणाय प्रयसे ॥ मत्वर्थो लुप्यते ॥ हविलक्षणावते महे महते पूज्याय
दधीत । दद्याः । हविरिति शेषः । द्वितीयार्थे वा चतुर्थी । महद्विदधीत ।
महतोऽन्नस्य लाभायेति वा योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि क्षत्रमविहुतं सम्यगसुर्यमाशाते ।

अधं व्रतेव मानुषं स्वर्णं धायि दर्शतं ॥ २ ॥

ता । हि । क्षत्रं । अविऽहुतं । सम्यक् । असुर्यं । आशाते इति ।

अधं । व्रताऽइव । मानुषं । स्वः । न । धायि । दर्शतं ॥ २ ॥

ता हि । हीति हेतौ । यस्मात्ता तौ क्षत्रं बलमविहुतमहिंस्यमसुर्यमसुरवि-

धाति महद्वलं सम्यगाशाते व्याप्तुतः अध अतो हेतोर्मानुषं मनुष्येषु प्रवृत्तं व्रतेव कर्मेव तद्यथा मनुष्येषु नियतं स्वर्णं सूर्य इव स यथा दिवि दृश्यते तद्वद्दर्शनं दर्शनीयं बलं धायि । यज्ञे निहितं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता वा॒मे॒षे रथा॑नामु॒र्वी ग॒व्यू॒तिमे॒षां ।

रा॒तह॑व्यस्य सु॒ष्टुतिं द॒धृक्स्तोमै॑र्म॒नामहे ॥ ३ ॥

ता । वां । ए॒षे । रथा॑नां । उ॒र्वी । ग॒व्यू॒तिं । ए॒षां ।

रा॒तऽह॑व्यस्य । सु॒ऽस्तु॒तिं । द॒धृक् । स्तोमैः । म॒नाम॒हे ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवां रथानामस्मदीयानामेषां पुरतो वर्तमानानामुर्वी प्रभूतां गव्यूतिमतिविस्तृतं मार्गमेषे गंतुं । मार्गरक्षणायेत्यर्थः ॥ तुमर्थेऽसेन्द्रप्रत्ययः ॥ तदर्थं वां मनामहे स्तुमो रातहव्यस्य ऋषे रातहव्यसंबन्धिभिः सुष्टुतिं सुष्टुतिभिः शोभनस्तुतिसाधनैः स्तोमैः दधृक् धर्षकौ युवां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒धा हि का॒व्या यु॒वं दक्ष॑स्य पू॒र्भिर्ऽद्भु॒ता ।

नि के॒तुना॒ जना॑नां चि॒केथे॑ पू॒तदक्ष॑सा ॥ ४ ॥

अ॒ध । हि । का॒व्या । यु॒वं । दक्ष॑स्य । पू॒ऽभिः । अ॒द्भु॒ता ।

नि । के॒तुना॑ । जना॑नां । चि॒केथे॒ इति॑ । पू॒तऽदक्ष॑सा ॥ ४ ॥

अध अपि च । हि प्रसिद्धौ । काव्या स्तुत्यौ युवं युवां दक्षस्य प्रवृद्धस्य मम पूर्भिः पूरकैः स्तवैर्हे अद्भुता महान्तावाश्चर्यभूतौ संतौ केतुना प्रज्ञानेनानुकूलेन मनसा जनानां । यजमानानामित्यर्थः । स्तोत्रं नि चिकेथे । नितरां जानीथः । हे पूतदक्षसा शुद्धबलौ युवां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तद॒तं पृ॒थिवि॑ बृ॒हच्छ्र॑व॒एष ऋ॒षी॑णां ।

ज॒यसा॒नावरं॑ पृथु॒तिं क्ष॑रंति॒ याम॑भिः ॥ ५ ॥

तत् । ऋ॒तं । पृ॒थि॒वि । बृ॒हत् । अ॒वऽऽ॒एषे॑ । ऋ॒षी॑णां

ज॒यसा॒नौ । अ॒रं । पृ॒थु । अ॒ति । क्ष॑रंति॒ । याम॑ऽभिः ॥ ५ ॥

हे पृथिवि देवि त्वयि तत्सर्वैरर्थ्यमानत्वेन प्रसिद्धं बृहत् प्रभूतमृतमुदकमृषीणां
स्तोतृणामस्माकं श्रवणेष्वस्यैषणे सति जयसानौ गच्छन्तौ ॥ छंदस्यसानच्
शुजृभ्यां । उ० २. ८३. । इत्यसानच् जयतेरपि भवति । चित इत्यंतोदात्तः ॥ अरम-
लमत्यर्थं पृथु यथा भवति तथा यामभिर्गमनैरति क्षरन्ति । अत्यर्थं वर्पतः ॥
अत्ययेन बहुवचनं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ यद्वामीयचक्षसा मित्रं वयं च सूरयः ।

अचिष्टे बहुपाय्ये यतेमहि स्वराज्ये ॥ ६ ॥

आ । यत् । वां । इयचक्षसा । मित्रां । वयं । च । सूरयः ।

अचिष्टे । बहुपाय्ये । यतेमहि । स्वराज्ये ॥ ६ ॥

हे इयचक्षसा व्याप्तदर्शनौ हे मित्रा मित्रावरुणौ वां युवां यत् ये वयं च सूरयः
स्तोतार आ आह्वयामः । अचिष्टेऽत्यंतविस्तृते बहुपाय्ये बहुभिर्गतये बहुभी
रक्षितये वा स्वराज्ये स्वराट्वाय एवंविधराज्यार्थं यतेमहि । गच्छेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुर्थो वर्गः ॥

बळित्था देवेति पंचर्चमेकादशं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । बळित्था पंच
यजत इति । यजतो नामात्रेय ऋषिः । मित्रावरुणौ देवता । आनुष्टुभं त्वित्युक्त-
त्वादिदमप्यानुष्टुभं । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

बळित्था देवा निष्कृतमादित्या यजतं बृहत् ।

वरुण मित्रार्यमन्वर्षिष्ठं क्षत्रमाशाये ॥ १ ॥

बट् । इत्था । देवा । निः । ऽकृतं । आदित्या । यजतं । बृहत् ।

वरुण । मित्रं । अर्यमन् । वर्षिष्ठं । क्षत्रं । आशाये इति ॥ १ ॥

हे देवा द्योतमानौ हे आदित्यादितेः पुत्रौ हे वरुण हे अर्यमन् अरीणां निय-
मितमित्रं देव युवां बट् सत्यमबाध्यमित्येत्यमिदानीं वर्तमानप्रकारेण यजतं
यष्ट्यं बृहदतिप्रवृद्धं वर्षिष्ठं प्रवृद्धतमं क्षत्रं बलमाशाये । अश्रुवाये । यद्धार्यमा
पृथगेव निर्देष्टव्यः । द्विवचनं बहुवचनीकर्तव्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यद्योनिं हिरण्ययं वरुण मित्र सदयः ।

धर्तारा चर्षणीनां यंतं सुमं रिशादसा ॥ २ ॥

आ । यत् । योनिं । हिरण्ययं । वरुण । मित्र । सदयः ।

धर्तारा । चर्षणीनां । यंतं । सुमं । रिशादसा ॥ २ ॥

यद्यस्माद्धिरण्ययं हितरमणीयं योनिं यज्ञभूमिं हे वरुण हे मित्र आसदयः
आगच्छथः तस्माच्चर्षणीनां मनुष्याणां धर्तारा धारकौ च हे रिशादसा हिंसकानां
क्षेप्त्रारौ युवामस्मभ्यं सुमं सुखं यंतं । कुरुतमित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

विश्वे हि विश्ववेदसो वरुणो मित्रो अर्यमा ।

व्रता पदेव सश्विरे पांति मर्त्यं रिषः ॥ ३ ॥

विश्वे । हि । विश्वऽवेदसः । वरुणः । मित्रः । अर्यमा ।

व्रता । पदाऽइव । सश्विरे । पांति । मर्त्यं । रिषः ॥ ३ ॥

विश्वे हि सर्वेऽपि । हीति चार्थे । विश्ववेदसः सर्वविदः सर्वधना वा वरुणो
मित्रोऽर्यमा चैते त्रयः सर्वे व्रतास्मदीयानि कर्माणि पदेव स्थानानीव सश्विरे ।
संगता भवन्ति । आगत्य च मां मर्त्यं रिषो हिंसकात्पांति । रक्षन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते हि सत्या ऋतस्पृशं ऋतावानो जनेजने ।

सुनीथासः सुदानवोऽंहोश्चिदुरुचक्रयः ॥ ४ ॥

ते । हि । सत्याः । ऋतऽस्पृशः । ऋतऽवानः । जनेऽजने ।

सुऽनीथासः । सुऽदानवः । अंहोः । चित् । उरुऽचक्रयः ॥ ४ ॥

ते हि खलु सत्याः सत्यभूताः सत्यफला वा ऋतस्पृश उदकस्पर्शत्वस्य कर्तार
ऋतावानो यज्ञवंतो जने जने सर्वेषु यजमानेषु सुनीथासः सुनयनाः सुदानवः
सुदानाः । हीति प्रसिद्धवाची सर्वत्र संबंधनीयः । एवं महानुभावा वरुणादयोऽंहो-
श्चित् । चिदप्यर्थे । पापिनोऽपि स्वस्तोतुरुचक्रयः प्रभूतधनादिकर्तारः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

को नु वां मि॒त्रास्तु॑तो वरु॒णो वा त॒नूनां॑ ।

तत्सु वा॒मेष॑ते म॒तिरचि॑भ्य ए॒षते॑ म॒तिः ॥५॥

कः । नु । वां । मि॒त्र । अस्तु॑तः । वरु॒णः । वा । त॒नूनां॑ ।

तत् । सु । वां । आ । ई॒षते॑ । म॒तिः । अचि॑भ्यः । आ । ई॒षते॑ । म॒तिः ॥५॥

हे मित्र वां युवयोर्मध्ये त्वं च वरुणो वा को नु अस्तुतः । सर्वैरस्तूयमानः कोऽस्ति । उभावपि स्तुत्यावित्यर्थः । तनूनामिति तृतीयार्थे षष्ठी । तनुभिः स्तुतिभिरस्तुत इति संबंधः ॥ अत्र मित्रशब्देन मित्रस्यैकस्यैव संबोधनं वरुणेष्ठास्वतः । ऋग्वे० ५. ६२. ६. । इत्यत्रेवात्र द्विवचनसूचकस्याकारस्यानाम्नानात् । लोकेषु बहुषु संनिहितेष्वेकमेव संबोध्य युवयोरिदं युष्माकमिदमिति प्रयुज्यते ॥ तत्तस्मात् यस्मात्सर्वे स्तुवंति तस्मात् । तनूनामित्येतद्व्यवहितमप्युत्तरत्र वा योज्यं । तनूनामल्पमतीनामस्माकं मतिः स्तुतिर्वा युवामेषते । अभिगच्छति । अचिभ्योऽचिगोत्रेभ्योऽस्मभ्यमस्मदीयमतिरेषते । आदरार्थं पुनर्वचनं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचमो वर्गः ॥

प्र वो मित्रायेति पंचर्चे द्वादशं सूक्तमात्रेयस्य यजतस्यार्धं गायत्रं मैत्रावरुणं । तथा चानुक्रम्यते । प्र वो गायत्रमिति ॥ अग्निष्टोमे प्रातःसवने मैत्रावरुणशस्त्र एतत्सूक्तं । सूचितं च । प्र वो मित्राय प्र मित्रयोर्वरुणयोः । आ० ५. १०. । इति ॥ अभिष्ववषडहे पृथ्यषडहे च स्तोमनिमिक्तावापार्थमिदमादीनि द्वितीयवर्जितानि चत्वारि सूक्तानि । तथैव सूचितं । प्र वो मित्रायेति चतुर्णां द्वितीयमुद्धरेत् । आ० ७. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो मि॒त्राय॑ गाय॒त वरु॑णाय वि॒पा गि॒रा । महि॑क्षत्रावृ॒तं बृ॒हत् ॥१॥

प्र । वः । मि॒त्राय॑ । गा॒य॒त । वरु॑णाय । वि॒पा । गि॒रा । महि॑क्षत्रौ । ऋ॒तं । बृ॒हत् ॥१॥

हे मदीया ऋत्विजो वो । यूयमित्यर्थः । मित्राय वरुणाय च विपा व्याघ्रया गिरा स्तुत्या प्रगायत । स्तुतिं कुरुत । स्तुत्या स्तुवतेत्येतत्पाकं पचतीतिवत् । हे महिष्यत्रौ प्रभूतवल्गौ युवामृतं यज्ञं बृहन्महदतिप्रशस्तं । स्तुत्यर्थमागच्छतमिति शेषः । अथवा महत् प्रभूतं स्तोत्रं ऋणुतमिति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स॒म्रा॒जा॒ या घृ॒तयो॑नी मि॒त्रश्चो॒भा वरु॑णश्च । दे॒वा दे॒वेषु॑ प्र॒श॒स्ता ॥ २ ॥

सं॒ऽरा॒जा । या । घृ॒तयो॑नी इति॑ घृ॒तऽयो॑नी । मि॒त्रः । च॒ । उ॒भा । वरु॑णः । च॒ ।
दे॒वा । दे॒वेषु॑ । प्र॒ऽश॒स्ता ॥ २ ॥

या यौ मित्रश्च वरुणश्च । परस्परापेक्षया चशब्दः । उभोभौ सम्राजा सर्वस्य स्वामिनौ घृतयोनी उदकस्योत्पादकौ देवौ द्योतमानौ देवेषु मध्ये प्रशस्ता प्रकर्षेण स्तुत्यौ । तौ गायतेति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता नः॑ श॒क्तं पा॒र्थिव॑स्य म॒हो रा॒यो दि॒व्यस्य॑ । म॒हि वां क्ष॒त्रं दे॒वेषु॑ ॥ ३ ॥

ता । नः॑ । श॒क्तं । पा॒र्थिव॑स्य । म॒हः । रा॒यः । दि॒व्यस्य॑ । म॒हि । वां । क्ष॒त्रं । दे॒वेषु॑ ॥ ३ ॥

ता तौ देवौ नोऽस्मदर्थं पार्थिवस्य पृथिवीसंबद्धस्य दिव्यस्य दिवि भवस्य च महो महतो रायो धनस्य शक्तं । समर्थौ भवतं । दातुमिति शेषः । हे देवौ वां युवयोर्महि महत्पूज्यं क्षत्रं बलं देवेषु प्रसिद्धं स्तुम इति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋ॒त॒मृ॒तेन॑ स॒प॒तेषि॑रं द॒क्षमा॑शाते । अ॒दु॒हा दे॒वौ व॑र्ध॒ते ॥ ४ ॥

ऋ॒तं । ऋ॒तेन॑ । स॒प॒ता । इ॒षि॒रं । द॒क्षं । आ॒शा॒ते इति॑ । अ॒दु॒हा । दे॒वौ । व॑र्ध॒ते इति॑ ॥ ४ ॥

ऋतेनोदकेन निमित्तेन ऋतं यज्ञं सपता स्पृशन्ताविषिरमेषणवन्तं दक्षं प्रवृद्धं यजमानं हविर्वाशाते । व्याप्नुतः । अदुहाद्रोग्धारौ देवौ मित्रावरुणौ युवां वर्धते । प्रवृद्धौ भवतः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृ॒ष्टि॒द्या॒वा री॒त्यापे॑ष॒स्पती॑ दानु॒मत्याः॑ । बृ॒ह॒तं ग॑र्त॒माशा॑ते ॥ ५ ॥

वृ॒ष्टिऽद्या॒वा । री॒तिऽआ॒पा । इ॒षः । प॒ती इति॑ । दानु॒ऽम॒त्याः । बृ॒ह॒तं । ग॑र्तं ।

आ॒शा॒ते इति॑ ॥ ५ ॥

वृष्टिद्यावा । वृष्ट्यर्था द्यौः स्तुतिर्ययोस्तौ वृष्टिद्यावा । अथवा वृष्टिर्वर्षिका द्यौरन्तरिक्षं याभ्यां तौ तादृशी । रीत्यापा ॥ री गतिरेषणयोः ॥ रीतिः प्राप्तिः ।

सैवापाग्निरभिमतप्राप्तिर्योस्ती तादृशी । इपोऽन्नस्य पती स्वामिनौ । वृष्टिप्र-
दत्वात् स्वामित्वं । दानुमत्या दानवत्याः । दातृषूचिताया इत्यर्थः । एतदिद्वि-
शेषणं । एवं महानुभावौ बृहन्तं महान्तं गतं रथमाशान्ते । व्याघ्रतः । अधि-
तिष्ठतो यागार्थं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षष्ठो वर्गः ॥

ची रोचनेति चतुर्चक्षुश्च त्रयोदशं सूक्तं । उरुचक्रिर्नामाचेय ऋषिः । त्रिष्टुप्
छन्दः । मित्रावरुणौ देवता । अनुक्रम्यते च । ची रोचना चतुष्कमुरुचक्रिरिति ॥
विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

ची रोचना वरुण चीरुत द्यून्वीणि मित्र धारयथो रजांसि ।

वावृधानावमतिं क्षत्रियस्यानु व्रतं रक्षमाणौ वज्र्यं ॥ १ ॥

ची । रोचना । वरुण । चीन् । उत । द्यून् । चीणि । मित्र । धारयथः । रजांसि ।

वावृधानौ । अमतिं । क्षत्रियस्य । अनु । व्रतं । रक्षमाणौ । अज्र्यं ॥ १ ॥

हे वरुण हे मित्र युवां ची चीणि रोचना रोचनानि द्युलोकान् धारयथ
इति संबंधः । उतापि च चीन्द्यून् द्योतमानानंतरिक्षलोकान्धारयथः । तथा
चीणि रजांसि भूलोकान् । कीदृशौ युवां । वावृधाना वर्धमानौ क्षत्रियस्य ।
क्षत्रं बलं । तद्वत् इन्द्रस्य । यद्वा क्षत्रियजातीयस्य यजमानस्यामतिं । रूपनामैतत् ।
रूपं व्रतं कर्म चाज्र्यमजीर्णमविरतं वा रक्षमाणौ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इरावतीर्वरुण धेनवो वां मधुमद्वां सिंधवो मित्र दुहे ।

त्रयस्तस्युर्वृषभासस्तिसृणां धिषणां रेतोधा वि द्युमंतः ॥ २ ॥

इरावतीः । वरुण । धेनवः । वां । मधुमत् । वां । सिंधवः । मित्र । दुहे ।

त्रयः । तस्युः । वृषभासः । तिसृणां । धिषणां । रेतः । ऽधाः । वि । द्युमंतः ॥ २ ॥

हे वरुण हे मित्र वां युवयोराज्ञया धेनवो गाव इरावतीः । इरा क्षीरलक्षणा ।
तद्वत्यो भवंति । तथा सिंधवः स्यन्दनशीला मेघा नद्यो वा मधुमन्मधुररसमुदकं
दुहे । दुहन्ति । तथा त्रयस्त्रिसंख्याका वृषभासो वर्षितारो रेतोधा उदकस्य धारका

द्युमंतो दीप्तिमंतोऽग्निवायादित्यास्त्रिमृणां त्रिसंख्याकानां धिषणानां स्थानानां
पृथिव्यंतरिक्षद्युलोकानां स्वामिनः संतो वि विविधं प्रत्येकं तस्थुः । तिष्ठन्ति ।
युवयोरनुग्रहात् त्रयोऽपि देवास्त्रिषु स्थानेषु वर्तन्त इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रातर्देवीमदितिं जोहवीमि मध्यंदिन उदिता सूर्यस्य ।

राये मित्रावरुणा सर्वतातेळे तोकाय तनयाय शं योः ॥३॥

प्रातः । देवी । अदितिं । जोहवीमि । मध्यंदिने । उत्ऽइता । सूर्यस्य ।

राये । मित्रावरुणा । सर्वऽताता । ईळे । तोकाय । तनयाय । शं । योः ॥३॥

अहमृषिः प्रातः प्रातःकालेऽदितिमखंडनीयां देवानां जननीं दवीं द्योतमानां
जोहवीमि । आहूयामि । तथा मध्यंदिने सूर्यस्योदितोदितौ तत्समृद्धिकाले मा-
ध्यंदिने सवने जोहवीमि । हे मित्रावरुणा युवां राये धनप्राप्तये सर्वतातौ यज्ञ
ईळे । स्तौमि । पुनः किमर्थं । तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च शमरिष्टश-
मनाय योः सुखस्य मिश्रणाय चेळ इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

या धर्तारा रजसो रोचनस्योतादित्या दिव्या पार्थिवस्य ।

न वा देवा अमृता आ मिनन्ति व्रतानि मित्रावरुणा ध्रुवाणि ॥४॥

या । धर्तारा । रजसः । रोचनस्य । उत । आदित्या । दिव्या । पार्थिवस्य ।

न । वा । देवाः । अमृताः । आ । मिनन्ति । व्रतानि । मित्रावरुणा । ध्रुवाणि ॥४॥

या यौ रोचनस्य रोचमानस्य रजसो लोकस्य । स्वर्गाख्यस्येत्यर्थः । उतापि च
पार्थिवस्य रजसो या यौ धर्तारावादित्यादितेः पुत्रौ दिव्या दिवि भवौ तौ
युवामीळ इति पूर्वत्र संबंधः । हे मित्रावरुणा वां युवयोर्ध्रुवाणि व्रतानि कर्माणि
देवा अन्य इंद्रादयोऽमृता अमरणधर्माणोऽपि नामिनन्ति । न हिंसन्ति । यतो
ध्रुवाण्यत इत्यभिप्रायः ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे सप्तमो वर्गः ॥

पुरुषुरेति चतुर्चर्चं चतुर्दशं सूक्तमुरुचक्रेरार्षं गायत्रं मैत्रावरुणं । पुरुषुरा
गायत्रं त्वित्यनुक्रमणिका ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः प्रातःसवन आवापार्थत्वेनेदमपि

सूक्तं पूर्वसूक्तेन सह प्र वो मिचायेति चतुर्थी द्वितीयमुद्धरेदिति व्युक्तं ॥ चातुर्वि-
शिकेऽहनि प्रातःसवने मैचावरुणशस्त्र आद्यस्तृचः षडहस्तोचियसंज्ञकः । सूचितं
च । पुरुषाणां चिद्यस्ति प्रति वां सूर उदिते । आ० १. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पुरुषाणां चिद्यस्त्यवो नूनं वां वरुण । मित्रं वंसि वां समतिं ॥ १ ॥

पुरुऽउरुणा । चित् । हि । अस्ति । अवं । नूनं । वां । वरुण । मित्रं । वंसि । वां । सुऽमतिं ॥ १ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोः पुरुषाणां चित् ॥ अत्र सोः सुपां सुलुगित्या-
कारः ॥ पुरोरपि बहु उरु बहुतरं । अथवा पुरु च तदुरु च पुरुष । अत्यंत-
मुरतरमित्यर्थः । तादृगवो रक्षणं नूनं निश्चयेनास्ति । हि प्रसिद्धौ । चिदिति
पूरणः । हे वरुण हे मित्र वां युवयोः समतिमनुग्रहबुद्धिं वंसि । संभजेय । यस्मा-
द्वोऽस्ति तस्माद्वंसीति भावः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता वां सम्यग्दुहाणेषमश्याम धार्यसे । वयं ते रुद्रा स्याम ॥ २ ॥

ता । वां । सम्यक् । अदुहाणा । इषं । अश्याम । धार्यसे । वयं । ते । रुद्रा । स्याम ॥ २ ॥

हे अदुहाणा हे अद्रोगधारौ ता तौ प्रसिद्धौ वां युवां सम्यक् स्तुम इति
शेषः । स्तोतारो वयमिषमन्नं धार्यसे पानाय भोजनायाश्याम । प्राप्नुयाम । हे
रुद्रा दुःखात् द्रावयितारौ रुदद्भिर्द्रवणीयौ वा ते स्तोतारो वयं स्याम । भवेम ।
समृद्धा इति शेषः । युवाभ्यां स्वभूता वा स्याम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पातं नो रुद्रा पायुभिरुत चायेथां सुत्रात्रा । तुर्याम दस्यून्तनूभिः ॥ ३ ॥

पातं । नः । रुद्रा । पायुऽभिः । उत । चायेथां । सुऽत्रात्रा । तुर्याम । दस्यून् । तनूभिः ॥ ३ ॥

हे रुद्रोक्तरूपौ देवौ युवां नोऽस्मान् पायुभी रक्षणैः पातं । रक्षतं । उतापि
च सुत्रात्रा शोभनेन चाणेन चायेथां । पालयेथां । इष्टप्राश्ननिष्टपरिहारभेदेन
भेदः । स्तोत्रादिवैकल्याच्छत्रोर्वा चायेथां अभिमतप्रापणेन रक्षतमित्यर्थः । वयं
च तनूभिः पुत्रादिभिः सहिताः स्वीयैरंगैर्वा दस्यून् शत्रून् तुर्याम । हिंस्याम
तरेम वा ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

मा कस्याद्भुतक्रतू यक्षं भुजेमा तनूभिः । मा शेषसा मा तनसा ॥ ४ ॥

मा । कस्य । अद्भुतक्रतू इत्यद्भुतऽक्रतू । यक्षं । भुजेम । तनूभिः । मा । शेषसा । मा ।
तनसा ॥ ४ ॥

हे अद्भुतक्रतू आश्चर्यकर्माणौ वयं कस्यान्यस्य कस्यचन यक्षं पूजितं धनं मा भुजेम । मा भुंजीमहि तनूभिरस्मदीयैरवयवैः । युवयोरनुग्रहात्समृद्धा वयं । अन्यथा वयं कस्यचिद्धनेन शरीरपोषं न कुर्म इत्यर्थः । तथा शेषसापत्येन सहिता मा भुजेम । तनसा पौत्रादिना सहिता मा भुजेम । अस्मत्कुले न केऽपि भुंजीमहीत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽष्टमो वर्गः ॥

आ नो गंतमिति तृचात्मकं पंचदशं सूक्तं बाहुवृक्तस्यात्रेयस्यार्धं गायत्रं मैत्रावरुणं । आ नस्तृचं बाहुवृक्त इत्यनुक्रमणिका ॥ उक्तः सूक्तविनियोगः ॥ अग्निष्टोमे प्रातःसवने मैत्रावरुणशस्त्रेऽयमनुरूपस्तृचः । सूचितं च । आ नो मित्रावरुणा नो गंतं रिशादसा । आ० ५. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ नो गंतं रिशादसा वरुण मित्रं बर्हणा । उपेमं चारुमध्वरं ॥ १ ॥

आ । नः । गंतं । रिशादसा । वरुण । मित्रं । बर्हणा । उपे । इमं । चारुं । अध्वरं । १ ॥

हे वरुण हे मित्र हे रिशादसा शत्रूणां प्रेरकौ युवां नोऽस्माकमिमं चारुं चरणीयमध्वरमहिंसकं यज्ञमुपागतं । उपागच्छतं । कीदृशौ । बर्हणा परिवर्हणौ निर्वर्हणौ हंतारौ शत्रूणां ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विश्वस्य हि प्रचेतसा वरुण मित्रं राजथः । ईशाना पिप्यतं धियः ॥ २ ॥

विश्वस्य । हि । प्रऽचेतसा । वरुण । मित्रं । राजथः । ईशाना । पिप्यतं । धियः ॥ २ ॥

हे मित्र हे वरुण प्रचेतसा प्रकृष्टज्ञानौ युवां विश्वस्य राजथः । सर्वस्य स्वामिनौ भवथः । हीति प्रसिद्धौ । हे ईशाना अस्माकमीश्वरौ युवां धियोऽस्मदीयानि कर्माणि पिप्यतं । प्याययतं फलैः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उप० नः सु॒तमा ग॑तं वरु॒ण मि॑त्रं दा॒शुषः । अ॒स्य सोम॑स्य पी॒तये ॥ ३ ॥

उप० नः । सु॒तं । आ । ग॒तं । वरु॒ण । मि॑त्रं । दा॒शुषः । अ॒स्य । सोम॑स्य । पी॒तये ॥ ३ ॥

नोऽस्माकं सु॒तमभि॑षु॒तं सोमं॑ प्र॒ति हे वरु॒ण हे मि॑त्र यु॒वामु॑पा॒गतं । उपा॒गच्छ॑तं दा॒शुषो ह॑वि॒दातु॑र्म॒मास्य॑ सोमस्य पी॒तये पा॑नाय ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे नवमो वर्गः ॥

आ मि॒त्रे वरु॒ण इति॑ तृ॒चात्म॑कं षोड॒शं सू॒क्तं बा॒हुवृ॑क्तस्यार्धमौ॒ष्णिहं॑ मै॒त्रा-
वरु॒णं । आ मि॑त्र औ॒ष्णिह॑मित्यनु॒क्रम॑णिका ॥ द॒शरा॑त्रे तृ॒तीयेऽह॑नि प्र॒उ॒गश॑-
स्त्रेऽयं॑ मै॒त्रावरु॑णस्य तृ॒चः । सू॒चितं॑ च । आ मि॑त्रे वरु॒णे व॒यम॑श्वि॒नावे॒ह गच्छ॑तं
। आ० ७. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ मि॒त्रे वरु॒णे व॒यं गी॒र्भिर्जु॑हु॒मो अ॒त्रि॒वत् ।

नि व॒र्हिषि॑ स॒दत्तं॑ सोम॑पी॒तये ॥ १ ॥

आ । मि॒त्रे । वरु॒णे । व॒यं । गी॒ऽभिः । जु॒हु॒मः । अ॒त्रि॒ऽवत् ।

नि । व॒र्हिषि॑ । स॒द॒त्तं । सोम॑ऽपी॒तये ॥ १ ॥

व॒यमा॑त्रे॒या मि॑त्रे वरु॒णे मि॒त्रावरु॑णयो॒रर्था॑य गी॒र्भिर्म॑त्रैराजु॒हुमः॑ अ॒त्रि॒वत्
अ॒स्मद्गो॑त्रप्रव॒र्तको॑ऽत्रि॒रिव॑ । तस्मा॑त् मि॒त्रावरु॑णौ सोम॑पी॒तये व॒र्हिषि॑ निष॒दत्तं ।
निषी॑द॒त्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

व्र॒तेन॑ स्थो ध्रु॒वक्षे॑मा॒ धर्म॑णा या॒तय॑ज्ज॒ना ।

नि व॒र्हिषि॑ स॒दत्तं॑ सोम॑पी॒तये ॥ २ ॥

व्र॒तेन॑ । स्थः । ध्रु॒वऽक्षे॑मा । धर्म॑णा । या॒त॒यत्ऽज॑ना ।

नि । व॒र्हिषि॑ । स॒द॒त्तं । सोम॑ऽपी॒तये ॥ २ ॥

हे मि॒त्रावरु॑णौ यु॒वां धर्म॑णा जग॒द्धार॑केण व्र॒तेन॑ कर्म॒णा यो॒गेन॑ ध्रु॒वक्षे॑मा
स्थः । अ॒वि॒च॒लि॒त॒स्थानौ॑ भवथः । या॒त॒य॒ज्ज॒ना । या॒त॒य॒तः॑ कर्म॒सु प्र॑व॒र्त॒य॒न्तो

जना ऋत्विजो ययोस्तौ यातयज्जनौ । अथवा यातयंतो शत्रून् हिंसंतो जना भृत्या ययोस्तौ । शिष्टं गतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

मि॒त्रश्च॑ नो॒ वरु॑णश्च जु॒षेतां॑ य॒ज्ञमि॒ष्टये॑ ।

नि॒ ब॒र्हिषि॑ स॒दतं॑ सोम॒पीत॑ये ॥ ३ ॥

मि॒त्रः । च॒ । नः॒ । वरु॑णः । च॒ । जु॒षेतां॑ । य॒ज्ञं । इ॒ष्टये॑ ।

नि॒ । ब॒र्हिषि॑ । स॒दतं॑ । सोम॒ऽपीत॑ये ॥ ३ ॥

मित्रश्च वरुणश्चोभौ नोऽस्माकं यज्ञमिष्टयेऽभीष्टाय जुषेतां । आगत्य च बर्हिषि निषदतं निषीदतं सोमपानाय ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे दशमो वर्गः ॥

॥ इति पंचमे मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥

षष्ठेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र यदद्य स्थ इति दशर्चं प्रथमं सूक्तमात्रेयस्य पौरनाम्न आर्षमानुष्टुभमाश्विनं । अनुक्रांतं च । यदद्य दश पौर आश्विनं तदानुष्टुभं त्विति । तदित्युक्तत्वादित्मादीनि षट् सूक्तान्याश्विनानि । आनुष्टुभं त्विति तुशब्दादिदमुत्तरं च द्वे आनुष्टुभे ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतावानुष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदमादिके द्वे सूक्ते । यदद्य स्थ इति सूक्ते । अ० ४. १५. । इति सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यद॒द्य स्थः॑ प॒राव॑ति॒ यद॑र्वा॒वत्य॑श्विना ।

य॒ज्ञा पुरु॑ पुरु॒भुजा॒ यद॑न्तरि॒क्षे आ॒ गतं॑ ॥ १ ॥

यत् । अ॒द्य । स्थः॑ । प॒राऽव॑ति । यत् । अ॒र्वाऽव॑ति । अ॒श्विना॒ ।

यत् । वा॒ । पुरु॑ । पुरु॒ऽभुजा॒ । यत् । अ॒न्तरि॑क्षे । आ॒ । ग॒तं ॥ १ ॥

हे पुरुभुजा बहुषु यज्ञेषु भोक्तारावधिकं रक्षितारौ वा हे अश्विना यद्यद्यस्मिन् काले परावत्यन्तं दूरदेशे द्युलोके स्थो भवथः । यज्ञा अर्वावत्यरणवति गंतुं शक्ये प्रदेशेऽतिके स्थः । यद्यदि वा अथवा पुरु बहुप्रदेशेषु स्थः । यद्यद्यन्तरिक्षे स्थः तस्मात्सर्वस्मादद्यागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इह त्या पुरुभूतमा पुरु दंसांसि विभ्रता ।

वरस्या याम्यधिगू हुवे तुविष्टमा भुजे ॥ २ ॥

इह । त्या । पुरुऽभूतमा । पुरु । दंसांसि । विभ्रता ।

वरस्या । यामि । अधिगू इत्यधिऽगू । हुवे । तुविऽतमा । भुजे ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञे त्या तौ पुरुभूतमा पुरुणां बहूनां यजमानानां भावयितृत्वमौ
पुरु पुरुणि दंसांसि कर्माणि विभ्रता धारयंतौ वरस्या वरणीयावधिगू अन्यैर-
धृतगमनकर्माणौ यामि । उपागच्छामि । तुविष्टमा प्रभूततमौ भुजे भोगाय
पालनाय वा हुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ईर्मन्यद्वपुषे वपुश्चक्रं रथस्य येमथुः ।

पर्यन्या नाहुषा युगा मूहा रजांसि दीयथः ॥ ३ ॥

ईर्मा । अन्यत् । वपुषे । वपुः । चक्रं । रथस्य । येमथुः ।

परि । अन्या । नाहुषा । युगा । मूहा । रजांसि । दीयथः ॥ ३ ॥

हे अश्विनौ युवां रथस्य युष्मदीयस्यान्यच्चक्रमीर्मा ॥ अर्तेरीर्मेति रूपं ॥
गंतर्यादित्ये वपुषे तस्य शोभायै वपुर्वपुष्मत् तेजोवत् चक्रं येमथुः । नियमित-
वंतौ स्थः । अन्यान्येन चक्रेण मूहा महत्त्वेन स्वसामर्थ्येन नाहुषा युगा । नहुषा
मनुष्याः । तेषां युगा युगोपलक्षितान् कालान् प्रातरादिसवनान् अहोरात्रा-
दिकालान्वा रजांसि लोकांश्च परिदीयथः । परिगच्छथः । न्य१घ्नस्य मूर्धनि
चक्रं रथस्य येमथुः । ऋग्वे० १. ३०. १९. । इत्युक्तं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तदू षु वामेना कृतं विश्वा यद्वामनु ष्वे ।

नानां जातावरेपसा समस्मे बंधुमेयथुः ॥ ४ ॥

तत् । ऊं इति । सु । वां । एना । कृतं । विश्वा । यत् । वां । अनु । स्तवे ।

नानां । जातौ । अरेपसां । सं । अस्मे इति । बंधुं । आ । ईयथुः ॥ ४ ॥

हे विश्वा व्याप्नौ यत् येन स्तोत्रेण वां युवामनुष्टवे अनुस्तुवे तदु । उ इति पूरणः । एनानेन पौरेण सु सुष्टु वां युवाभ्यां कृतं संपादितं भवतु । नाना पृथगेव जातौ समृद्धावरेपसापापावस्मे अस्मभ्यं बंधुमन्नं धनं वा समेयथुः । सम्यक् गमयथः । सम्यक् प्रयच्छतमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ यद्वां सूर्या रथं तिष्ठद्रघुष्यदं सदा ।

परि वामरूषा वयो घृणा वरंत आतपः ॥ ५ ॥

आ । यत् । वां । सूर्या । रथं । तिष्ठत् । रघुऽस्यदं । सदा ।

परि । वां । अरूषाः । वयः । घृणा । वरन्ते । आऽतपः ॥ ५ ॥

हे अश्विनौ वां युवयोः सदा सर्वदा रघुष्यदं शीघ्रगं रथं सूर्या युवयोः पत्नी यत् यदातिष्ठत् आस्थितवती तदा वां परि वरन्ते । परितो वृण्वन्ति । के । अरूषा आरोचमाना घृणा दीप्ता आतप आतापनाः शत्रूणां वयोऽश्वाः । अथवातप इति विशेष्यं । वयो गंतार उक्तलक्षणा आतपः सर्वतस्तापयिष्यो दीपयः परिवरन्ते ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थ एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युवोरचिश्चिकेतति नरा सुप्तेन चेतसा ।

घर्मं यद्वांमरेपसं नासत्यास्त्रा भुरण्यति ॥ ६ ॥

युवोः । अचिः । चिकेतति । नरा । सुप्तेन । चेतसा ।

घर्मं । यत् । वां । अरेपसं । नासत्या । आस्त्रा । भुरण्यति ॥ ६ ॥

हे नरा नेतारावश्विनौ युवोर्युवयोः । युवामित्यर्थः । अचिरस्मत्पिता ऋषिः सुप्तेन सुखेनाग्निदाहोपशमरूपेण हेतुना चेतसादरयुक्तेन मनसा चिकेतति । जानाति । स्तुतवानित्यर्थः । सति दुःखे सुखमुपलभ्यते । दुःखस्य कः प्रसंग इत्यत आह । यद्यस्मात् हे नासत्यौ वां युवयोरास्त्रास्येन तन्निष्पन्नेन स्तोत्रेण घर्मं दीपं दहंतमग्निमसुरैः स्वदाहाय प्रक्षिप्तमरेपसमपापं सुखकरं भुरण्यति प्राप्नवान् ॥ भुरण्यतिर्गतिकर्मा ॥ अचिरमेः सकाशाद्रक्षणं हिमेनाग्निं घंसं । ऋग्वे० १. ११६. ८. । युवमृवीसमुत तप्तमत्रये । ऋग्वे० १०. ३९. ९. । इत्यादिभिः स्पष्टं प्रदर्शितं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उ॒यो वां क॒कुहो य॒यिः शृ॒खे या॒मेषु संत॒निः ।

यद्वां दं॒सोभि॒रश्वि॒नाचि॒र्नरा॒ववर्त॑ति ॥७॥

उ॒यः । वां । क॒कुहः । य॒यिः । शृ॒खे । या॒मेषु । सं॒त॒निः ।

यत् । वां । दं॒सः । भिः । अ॒श्वि॒ना । अ॒चिः । न॒रा । आ॒व॒वर्त॑ति ॥७॥

उय उद्गूर्णवलो वां युवयोः ककुह उच्छ्रुतो महान् ययिर्गता संतनिः सततं गच्छन् रथो यामेषु गमनेषु यज्ञेषु वा शृखे । श्रूयते । हे अश्विना हे नरा यद्यस्माद्वां युवां दंसोभिः कर्मभिरचिरस्मत्पिताववर्तति आवर्तयति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

म॒ध्वं ऊं षु म॒धूयु॒वा रु॒द्रा सि॒षक्ति॑ पि॒प्युषी॑ ।

यत्स॒मु॒द्राति॑ प॒र्षथः॑ प॒क्काः पृ॒क्षो भ॑रंत वां ॥८॥

म॒ध्वः । ऊं इति॑ । सु । म॒धुऽयु॒वा । रु॒द्रा । सि॒स॒क्ति॑ । पि॒प्युषी॑ ।

यत् । स॒मु॒द्रा । अ॒ति॑ । प॒र्षथः॑ । प॒क्काः । पृ॒क्षः । भ॑रंत । वां ॥८॥

हे मधूयुवा मधुरस्य सोमादेर्मिश्रयितारौ हे रुद्रा । रुत् स्तुतिः । तथा द्रवणीयौ रुद्रपुत्रौ वा वां मध्वो मधुररसेन सु पिप्युषी सुष्ठु प्याययंती स्तुतिरस्मत्कृता सिषक्ति । सेवते । यद्यदा समुद्रा समुद्रवणसाधनान्यंतरिक्षाण्यतिपर्षथः अतिपारयथः । यज्ञं प्राप्नुथ इत्यर्थः । पक्काः पृक्षोऽन्नादीनि हविल्लक्षणानि वां भरंत । भ्रियंते यजमानैः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स॒त्यमि॒द्वा उ॑ अ॒श्विना॑ यु॒वामा॑हुर्म॒योभु॒वा ।

ता या॒म॒न्याम॒हूत॑मा॒ या॒म॒न्ना मृ॒ळय॑त्तमा ॥९॥

स॒त्यं । इत् । वै । ऊं इति॑ । अ॒श्वि॒ना । यु॒वां । आ॒हुः । म॒यः । भु॒वा ।

ता । या॒म॒न् । या॒म॒ऽहू॑त॒मा । या॒म॒न् । आ॒ । मृ॒ळ॒य॑त् । त॒मा ॥९॥

हे अश्विना युवां सत्यमित् सत्यमेव । वा इति पादपूरणः । मयोभुवा सुखस्य भावयितारावाहुः पुराविदः । ता तौ सुखकरत्वेन प्रसिद्धौ युवां यामन्यज्ञे याम-

हूतमा गमनार्थं भृशमाह्नातयौ भवतमिति शेषः । यामन्नस्सद्यज्ञेऽस्सदर्थोगमने
वा मृळयत्तमा चातिशयेन सुखयितारौ भवतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

इ॒मा ब्र॒ह्मा॒णि॒ वर्ध॑ना॒श्विभ्यां॑ संतु श॑ंत॒मा ।

या त॒क्षाम॒ रथां॑ इ॒वावो॑चाम बृ॒हन्न॑मः ॥ १० ॥

इ॒मा । ब्र॒ह्मा॒णि॒ । वर्ध॑ना । अ॒श्विऽभ्यां॑ । संतु । श॑ंत॒मा ।

या । त॒क्षाम॒ । रथा॑न्ऽइव । अ॒वो॒चाम॒ । बृ॒हत् । न॑मः ॥ १० ॥

अथ स्तुतिं निगमयति । इमेमानीदानीं कृतानि ब्रह्माणि परिवृढाणि स्तो-
त्राण्यश्विभ्यां वर्धना वर्धनानि समर्धकानि शंतमा सुखतमानि संतु । या यानि
तक्षाम संपादयाम रथानिव शिल्पी तद्वत्तक्षाम तानि संतु । वयं बृहत् प्रभूतं
प्रभूतफलप्रदं नमो नमस्कारोक्तिमवोचाम ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वादशे वर्गः ॥

कूष्ठ इति दशर्चं द्वितीयं सूक्तं पौरस्यार्घं । कूष्ठ इत्यनुक्रमणिका । पूर्वत्र
तुशब्दादिदमप्यानुष्टुभं । आश्विनं तदिति पूर्वोक्तत्वात् ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः
पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कू॒ष्ठो दे॒वाव॑श्चि॒नाद्या॑ दि॒वो म॑नाव॒सू ।

तच्छ्र॒वथो॑ वृष॒ण्वसू॑ अ॒त्रिर्वा॒मा वि॑वास॒ति ॥ १ ॥

कूऽस्थः । दे॒वौ । अ॒श्वि॒ना । अ॒द्य । दि॒वः । म॒ना॒व॒सू इति॑ ।

तत् । अ॒व॒थः । वृष॒ण्व॒सू इति॑ वृष॒ण्व॒सू । अ॒त्रिः । वां । आ । वि॒वा॒स॒ति ॥ १ ॥

हे देवौ हे मनावसू स्तुतिधनावश्चिनाद्यास्मिन्यागदिने दिवो द्युलोकादागत्य
कूष्ठः ॥ व्यत्ययेनैकवचनं ॥ कौ भूमौ तिष्ठंतौ संतौ तत्स्तोत्रं अवथः । शृणुथः ।
हे वृषण्वसू वर्षकधनौ वामचिरवेः पुत्र आ विवासति । सर्वतः परिचरति ॥
अथवा कू इत्यस्य निपातस्य स्थ इत्याख्यातेन सहेति योगविभागात्समासः ।
ऐकस्वर्यं चाध्येतृसमयप्राप्तं । अरा इव । ऋग्वे० ५. ५८. ५. । इत्यत्र यथेवशब्दः
कूचिज्जायते । ऋग्वे० १०. ४. ५. । कूचित्संतं । ऋग्वे० १०. ९३. ११. । इत्यादिवदत्रापि
द्रष्टव्यं ॥ क स्थितौ भवथः । अत्रिर्युवां स्तौति तं शृणुथ इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कुह॒ त्या कुह॒ नु श्रु॒ता दि॒वि दे॒वा नास॑त्या ।

कस्मि॒न्ना य॑तथो॒ जने॒ को वां न॒दीनां॑ स॒चा ॥२॥

कुह॑ । त्या । कुह॑ । नु । श्रु॒ता । दि॒वि । दे॒वा । नास॑त्या ।

कस्मिन् । आ । य॒तथः॑ । जने॑ । कः । वां । न॒दीनां॑ । स॒चा ॥२॥

त्या तौ देवा देवौ नासत्याश्विनौ कुह कुच तिष्ठतः । नु अद्य कुह श्रुता कुच श्रुतौ दिवि द्युलोके निवसत इति शेषः । अथ प्रत्यक्षकृतः । हे देवौ युवां कस्मिन् जने यजमान आयतथः । आगच्छथः । कः स्तोता वां युवयोर्नदीनां स्तुतीनां सचा सहायः स्यात् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कं या॒थः कं ह॑ ग॒च्छथः॑ क॒मच्छा॑ युंजा॒थे रथं॑ ।

कस्य॒ ब्रह्मा॑णि रण्यथो॒ वयं॑ वा॒मुश्म॑सी॒ष्टये॑ ॥३॥

कं । या॒थः । कं । ह॑ । ग॒च्छथः॑ । कं । अ॒च्छ । युंजा॒थे इति॑ । रथं॑ ।

कस्य॑ । ब्रह्मा॑णि । र॒ण्यथः॑ । व॒यं । वां । उ॒श्म॒सि । इ॒ष्टये॑ ॥३॥

हे अश्विनौ युवां कं यजमानं यज्ञं वा प्रति याथः । अध्वानमुल्लंघ्य याथः । कं ह कं च प्रति गच्छथः । गत्वा च केन सह संगतौ भवथः । कं चाच्छाभिप्राप्तुं युंजाथे योजयथो रथमश्वैः । कस्य ब्रह्माणि परिवृढाणि स्तोत्राणि रण्यथः । रमेथे । वयं च वां युवामिष्टये गमनायैषणाय वोश्मसि । कामयामहे । तस्मात् कस्य च यागं प्रति न गंतव्यमित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पौरं॑ चि॒द्द्यु॒दप्रु॒तं पौरं॑ पौराय॒ जिन्व॑थः ।

यदीं॑ गृ॒भीत॑ता॒तये॑ सि॒ंहमि॑व दु॒हस्प॑दे ॥४॥

पौरं॑ । चि॒त् । हि । उ॒दऽप्रु॒तं । पौरं॑ । पौराय॑ । जिन्व॑थः ।

यत् । ईं । गृ॒भीत॑ऽता॒तये॑ । सि॒ंहंऽइ॒व । दु॒हः । प॒दे ॥४॥

हे पौर । इदमश्विनोः संबोधनं । पौरेण स्तुत्यत्वेन संबन्धादश्विनावपि पौरौ ।

उभयोश्छांदसमेकवचनं । हे पौरसंबन्धिनावश्विनौ युवां पौरं । चिदिति पूरणः । पौरेण वृष्ट्यर्थं प्रार्थ्यमानत्वेन संबन्धान्मेघोऽपि पौरः । तमुदप्रुतमुदकप्लावकं मेघं पौराय ऋषये मह्यं जिन्वथः । प्रेरयथः । यद्यौ युवां । ईमिति पूरणः । गृभीततातये गृहीतयज्ञसंतानाय पौरायेमेनं मेघं प्रतिगच्छथो दुहो द्रोहस्य पदे स्थानेऽरण्यदेशे सिंहमिव । गर्जतं प्रबलं सिंहं यथा बलाद्ध्यावयन्ति शूराः तद्वज्जिन्वथ इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

प्र च्यवानाज्जुजुरुषो वृत्रिमत्कं न मुंचथः ।

युवा यदी कृथः पुनरा काममृखे वध्वः ॥ ५ ॥

प्र । च्यवानात् । जुजुरुषः । वृत्रि । अत्कं । न । मुंचथः ।

युवा । यदि । कृथः । पुनः । आ । कामं । ऋखे । वध्वः ॥ ५ ॥

च्यवानादृषेर्जुजुरुषो जरसा जीर्णात्सकाशाद्वृत्रिं हेयं पुराणं रूपमत्कं न कवचमिव प्रमुंचथः । प्रमुंचतं । प्रामुंचतं द्रापिमिव च्यवानादित्यादि मंचांतरं । ऋग्वे० १. ११६. १०. । यदि यदा पुनर्युवा कृथः युवानं कुरुथ इत्यर्थः तदा वध्वः सुरूपायाः स्त्रियः कामं कमनीयं रूपमा ऋखे । प्राप्नवान् ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अस्ति हि वामिह स्तोता स्मसि वां संहशि श्रिये ।

नू श्रुतं म आ गंतमवोभिर्वाजिनीवसू ॥ ६ ॥

अस्ति । हि । वां । इह । स्तोता । स्मसि । वां । संऽहशि । श्रिये ।

नू । श्रुतं । मे । आ । गतं । अवःऽभिः । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ वां स्तोता पौरोऽस्ति हि । वर्तते खलु । हे देवौ वां संहशि संदर्शने संनिधाने स्मसि । स्मः । भवेम । किमर्थं । श्रिये । नू अद्य मे मदीयमाह्वानं श्रुतं । श्रुणुतं । श्रुत्वागतं । आगच्छतं । किं तूष्णीं नेत्याह । अवोभी रक्षणैः सह वाजिनीवसू अन्नवसू ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

को वा॒म॒द्य पु॒रु॒णा॒मा व॒व्रे म॒र्त्या॒नां ।

को वि॒प्रो वि॒प्रवा॒हसा॒ को य॒ज्ञैर्वा॒जिनी॒वसू ॥७॥

कः । वां । अ॒द्य । पु॒रु॒णां । आ । व॒व्रे । म॒र्त्या॒नां ।

कः । वि॒प्रः । वि॒प्र॒ऽवा॒हसा॒ । कः । य॒ज्ञैः । वा॒जिनी॒व॒सू इति॑ वा॒जिनी॒ऽवसू ॥७॥

हे वाजिनीवसू अन्नवसू वां युवामद्यास्मिन्दिने पुरुणां मर्त्यानां मध्ये क आ वव्रे । सर्वतो भजति । हे विप्रवाहसा विप्रैर्मैधाविभिर्वहनीयौ को विप्रो मेधावी वव्रे । को यजमानो यज्ञैर्वव्रे । अत्यंतविलंबमसहमानः पुनः पुनर्ब्रूते ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ वां रथो॒ रथा॒नां येष्टो॑ यात्व॒श्विना ।

पु॒रु चि॒दस्म॒युस्ति॒र आ॑ंगू॒षो म॒र्त्येषु॑ ॥८॥

आ । वां । रथः । रथा॒नां । येष्टः । या॒तु । अ॒श्विना ।

पु॒रु । चि॒त् । अ॒स्म॒ऽयुः । ति॒रः । आ॑ंगू॒षः । म॒र्त्येषु॑ । आ ॥८॥

हे अश्विनाश्विनौ वां युवयो रथ एको रथो रथानां येष्ट इतरदेवरथानां मध्येऽतिशयेन गन्ता सन् आयातु । कीदृशः सन् । पुरु चिद्वहून्यप्यस्मद्विरोधिनस्तिरो हिंसकस्तिरस्कर्ता वास्मयुरस्मान् कामयमानो मर्त्येषु सर्वेषु यजमानेषु मध्य आंगूषः स्तुत्यः । आकारः पूरणः । अथवा आंगूषः स्तोमः । स्तवोऽस्मयुरस्मान् बलैर्योक्तुं कामयमानो मर्त्येषु मर्त्यैरस्मदीयैर्ऋत्विग्भिः प्रेरितः सन् । उक्तलक्षणाश्विनो रथस्य वा स्तुतिरा सर्वतः पुरु चित् पुरुषपि शत्रुबलानि तिरः । तिरस्करोति ॥

॥ अथ नवमी ॥

श॒मू षु वां म॒धु॒युवा॒स्माक॑मस्तु च॒र्कृतिः॑ ।

अ॒र्वा॒ची॒ना वि॒चेत॑सा॒ विभिः॑ श्ये॒नेव॑ दी॒यतं॑ ॥९॥

शं । ऊं इति॑ । सु । वां । म॒धु॒ऽयुवा॒ । अ॒स्माकं॑ । अ॒स्तु । च॒र्कृतिः॑ ।

अ॒र्वा॒ची॒ना । वि॒ऽचेत॑सा॒ । वि॒ऽभिः॑ । श्ये॒ना॒ऽइव॑ । दी॒यतं॑ ॥९॥

हे मधूयुवा मधुमंतौ वां युवाभ्यां चर्कृतिः पुनःपुनः करणं युवाभ्यामर्थाय पुनःपुनः क्रियमाणं स्तोत्रं युवयोरागमनस्याभ्यासो वास्माकं सु सुष्टु शमु सुखकरमेव भवतु । हे अर्वाचीनार्वागस्मदभिमुखांचनौ हे विचेतसा विशिष्ट-प्रज्ञौ श्येनेव श्येनाविव विभिर्गेतृभिरभीशुभिर्दीयतं । गच्छतं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अश्विना यद्वा कर्हि चिच्छुश्रूयातमिमं हवँ ।

वस्वीरू षु वां भुजः पृंचन्ति सु वां पृचः ॥१०॥

अश्विना । यत् । ह । कर्हि । चित् । श्रुश्रूयातं । इमं । हवँ ।

वस्वीः । ऊं इति । सु । वां । भुजः । पृंचन्ति । सु । वां । पृचः ॥१०॥

हे अश्विना युवां यद्वा यत्र कर्हिचित् स्थितवन्तौ भवथः तत्र मे हवमाह्वानं श्रुश्रूयातं । श्रूणुतं । श्रुत्वागच्छतमित्यर्थः । किमर्थमित्युच्यते । वस्वीः प्रशस्या भुजो धनानि हवित्र्लक्षणानि सु सुष्टु वां युवां पृंचन्ति । मिश्रयन्ति । प्राप्नुवन्ति । उ इति पूरणः । कीदृश्यो भुजः । वां युवां सु सुष्टु पृचः संपर्चनाः । युवां प्राप्तुं कामयमाना इत्यर्थः । अथवा सु पृचः सु संपर्चनाः स्तोतारो वस्वीर्भुजो वां सुष्टु पृंचन्ति । संपर्चयन्ति ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुर्दशे वर्गः ॥

प्रति प्रियतममिति नवर्चं तृतीयं सूक्तं । अवस्युर्नामात्रेय ऋषिः । पंक्तिच्छंदः । अश्विनौ देवता । अनुक्रांतं च । प्रति नवावस्युः पांक्तमिति ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रतौ पांक्ते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । प्रति प्रियतममिति पांक्तं । आ० ४. १५. । इति हि सूचितं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रति प्रियतमं रथं वृषणं वसुवाहनं ।

स्तोता वामश्विनावृषिः स्तोमेन प्रति भूषति माध्वी मम श्रुतं हवँ ॥१॥

प्रति । प्रियतमं । रथं । वृषणं । वसुवाहनं ।

स्तोता । वां । अश्विनौ । ऋषिः । स्तोमेन । प्रति । भूषति । माध्वी इति । मम । श्रुतं । हवँ ॥१॥

हे अश्विना । एकः प्रतिशब्दोऽनुवादः । वां युवयोः प्रियतमं रथं स्तोता

ऋषिरवस्युः स्तोमेन प्रतिभूषति । अलं करोति । कीदृशं रथं । वृषणं वर्षितारं
फलानां वसुवाहनं धनानां वाहकं । ईदृशं रथमागमनाय स्तौतीत्यर्थः । तस्मात्
हे माधी मधुविद्यावेदितारौ मम हवमाह्वानं श्रुतं । शृणुतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अत्यायातमश्विना तिरो विश्वा अहं सना ।

दस्मा हिरण्यवर्तनी सुषुम्ना सिंधुवाहसा माधी मम श्रुतं हवं ॥२॥

अतिऽआयातं । अश्विना । तिरः । विश्वाः । अहं । सना ।

दस्मा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यऽवर्तनी । सुऽसुम्ना । सिंधुऽवाहसा । माधी
इति । मम । श्रुतं । हवं ॥२॥

हे अश्विना अत्यायातं । सर्वान्यजमानानतिक्रम्यागच्छतं । यथाहमृषिर्विश्वाः
सर्वा अस्मद्विरोधिप्रजाः सना सदा तिरस्करोमि । अथवाहं तिरः । तिरः सत
इति प्राप्तस्येति निरुक्तं । प्राप्ता विश्वाः सर्वाः क्रिया युष्मदीया अनुतिष्ठेयमि-
त्यर्थः । सना सनातनौ दस्मा शूचूणामुपक्षपयितारौ हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ
सुषुम्ना सुधनौ सिंधुवाहसा नदीनां प्रवाहयितारौ वृष्टिप्रेरणेन । तादृशौ युवा-
मत्यायातं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो रत्नानि विभ्रतावश्विना गच्छतं युवं ।

रुद्रा हिरण्यवर्तनी जुषाणा वाजिनीवसू माधी मम श्रुतं हवं ॥३॥

आ । नः । रत्नानि । विभ्रतौ । अश्विना । गच्छतं । युवं ।

रुद्रा । हिरण्यवर्तनी इति हिरण्यऽवर्तनी । जुषाणा । वाजिनीवसू इति
वाजिनीऽवसू । माधी इति । मम । श्रुतं । हवं ॥३॥

हे अश्विना नोऽस्मभ्यं रत्नानि रमणीयानि धनानि विभ्रतौ धारयंतौ युवं
युवां नोऽस्मान्वागच्छतं । हे रुद्रा रुद्रपुत्रौ स्तुत्यौ वा हे वाजिनीवसू वाजि-
नधनौ युवां हिरण्यवर्तनी हिरण्यरथौ जुषाणा यज्ञं सेवमानौ संतावागच्छत-
मिति । माधी इत्यादि गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुष्टुभो वां वृषण्वसू रथे वाणीच्याहिता ।

उत वां ककुहो मृगः पृक्षः कृणोति वापुषो माध्वी मम श्रुतं हवँ ॥४॥

सुऽस्तुभः । वां । वृषण्वसू इति वृषण्वसू । रथे । वाणीची । आऽहिता ।

उत । वां । ककुहः । मृगः । पृक्षः । कृणोति । वापुषः । माध्वी इति । मम । श्रुतं । हवँ ॥४॥

हे वृषण्वसू वर्षधनौ वर्षितारौ वा वसूनां हे अश्विनौ सुष्टुभः सुस्तोतुर्मम वाणीची वायूपा स्तुतिर्वा युवयो रथ आहिता । स्थापिता । अस्माभिः कृते-
त्यर्थः । उतापि च वां युवाभ्यां ककुहो महान् मृगो मृगयिता वापुषो वपुष्मा-
न्यजमानः पृक्षोऽन्नं हविः कृणोति । करोति । तस्मान्मम हवं श्रुतमिति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

बोधिन्मनसा रथेषिरा हवनश्रुता ।

विभिश्चवानमश्विना नि याथो अङ्गयाविनं माध्वी मम श्रुतं हवँ ॥५॥

बोधित्मनसा । रथ्या । इषिरा । हवनऽश्रुता ।

विऽभिः । चवानं । अश्विना । नि । याथः । अङ्गयाविनं । माध्वी इति । मम ।

श्रुतं । हवँ ॥५॥

हे अश्विना बोधिन्मनसा बुध्यमानमनस्कौ रथ्या रथस्वामिनाविषिरा शीघ्र-
गंतारौ सर्वैर्गतव्यौ वा हवनश्रुता हवनस्य स्तुतेः श्रोतारौ युवां विभिरश्चैश्चवा-
नमृषिमङ्गयाविनं मायारहितं नियाथः । यथा तमृषिं प्राप्तवन्तौ तद्वन्मां प्रति पथि
नियाथः । नितरामागच्छतं । प्र च्यवानाज्जुजुरुषो वघ्रिं । ऋग्वे० ५. ७४. ५. । इति ह्युक्तं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ वां नरा मनोयुजोऽश्वासः प्रुषितप्सवः ।

वयो वहंतु पीतये सह सुन्नेभिरश्विना माध्वी मम श्रुतं हवँ ॥६॥

आ । वां । नरा । मनःऽयुजः । अश्वासः । प्रुषितऽप्सवः ।

वयः । वहंतु । पीतये । सह । सुन्नेभिः । अश्विना । माध्वी इति । मम । श्रुतं । हवँ ॥६॥

हे नरा कर्मणां नेतारौ हे अश्विनौ वां युवां मनोयुजो मनोमात्रेण युज्य-
मानाः । सुशिक्षिता इत्यर्थः । प्रुषितप्सवो विचित्ररूपा वयः शीघ्रगंतारोऽश्वा-
सोऽश्वा आवहंतु पीतये सोमपानाय । सुमेभिः सह अस्मभ्यं देयैः सुखैस्तत्सा-
धनैर्धनादिभिर्वा सह वहंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अश्विनावेह गच्छतं नासत्या मा वि वेनतं ।

तिरश्चिदर्यया परि वर्तिर्यातमदाभ्या माध्वी मम श्रुतं हवं ॥७॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतं । नासत्या । मा । वि । वेनतं ।

तिरः । चित् । अर्यऽया । परि । वर्तिः । यातं । अदाभ्या । माध्वी इति । मम । श्रुतं । हवं ॥७॥

हे अश्विनाविहास्मिन्यज्ञ आगच्छतं । हे नासत्या मा विवेनतं । विगत-
कामौ मा भवतं ॥ वेनतिः कांतिकर्मा ॥ हे अदाभ्याहिंस्यौ पूज्यौ अर्ययार्यौ
स्वामिनौ युवां ॥ सुपां सुलुगित्यादिना सुपो याजादेशः ॥ तिरश्चित् अंतर्हि-
ताहूरदेशादपि युवां वर्तिरस्मद्यज्ञगृहं परियातं । आगच्छतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अस्मिन्यज्ञे अदाभ्या जरितारं शुभस्पती ।

अवस्युर्मश्विना युवं गृणंतमुप भूषथो माध्वी मम श्रुतं हवं ॥८॥

अस्मिन् । यज्ञे । अदाभ्या । जरितारं । शुभः । पती इति ।

अवस्युं । अश्विना । युवं । गृणंतं । उप । भूषथः । माध्वी इति । मम । श्रुतं । हवं ॥८॥

हे अदाभ्या अहिंस्यौ हे शुभस्पती उदकस्य स्वामिनावश्विना युवं युवाम-
स्मिन्यज्ञे जरितारं स्तोतारमवस्युं गृणंतं स्तुवंतं मामुपभूषथः । उपप्राप्नुतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

अभूदुषा रुशत्पशुराग्निरंधायृत्वियः ।

अयोजि वां वृषण्वसू रथो दस्त्रावमर्त्यो माध्वी मम श्रुतं हवं ॥९॥

अभूत् । उषाः । रुशत्ऽपशुः । आ । अग्निः । अधायि । ऋत्वियः ।

अयोजि । वां । वृषण्वसू इति वृषण्ऽवसू । रथः । दस्त्रौ । अमर्त्यः । माध्वी इति ।

मम । श्रुतं । हवं ॥९॥

उषा व्युष्टिरभूत् । अग्निश्च रुशत्पशुर्दीप्तिपशुमान् । प्रकाशितहविरित्यर्थः ।
अथवा पशवः किरणाः । रुशद्रश्मिः सन् अधायि । वेद्यामधीयत । हे वृषण्वसू
प्रदत्तधनौ हे दस्रौ वां युवयोरमर्त्योऽमरणधर्मा ध्रुवो रथोऽयोजि । अश्वैर्युक्तो
भवत्वित्यर्थः ॥ छंदसि लुङ्ङिङ्ङिट इत्यनेकेष्वर्थेषु लुङ् भवति । इह प्रार्थनायां ॥
माध्वी इत्यादि गतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षोडशो वर्गः ॥

आ भात्यग्निरिति पंचर्चं चतुर्थं सूक्तं भौमस्याचेरार्षं चैष्टुभमाश्विनं । अत्रानु-
क्रमणिका । आ भाति पंचाचिरिति ॥ प्रवर्ग्येऽभिष्टुवार्थमिदं सूक्तं । सूचितं च ।
आ भात्यग्निर्यावाणेव । आ० ४. ६. इति ॥ प्रातरनुवाक आश्विने ऋतौ चैष्टुभे
छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदमादिके द्वे सूक्ते । सूच्यते हि । आ भात्यग्निरिति सूक्ते । आ०
४. १५. इति ॥ अग्नोर्यामे होतुरतिरिक्तोक्थ्य इदं सूक्तं । सूचितं च । आ भात्यग्निः
क्षेत्रस्य पतिना वयमिति परिधानीया । आ० ९. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ भात्यग्निरुषसामनीकमुद्विप्राणां देवया वाचो अस्युः ।

अर्वाचा नूनं रथ्येह यातं पीपिवांसमश्विना घर्ममच्छ ॥ १ ॥

आ । भाति । अग्निः । उषसां । अनीकं । उत् । विप्राणां । देवयाः । वाचः । अस्युः ।

अर्वाचा । नूनं । रथ्या । इह । यातं । पीपिवांसं । अश्विना । घर्मं । अच्छ ॥ १ ॥

उषसामनीकमनीकभूतः । अनीकं मुखं । उषसि प्रबुध्यमान इत्यर्थः । तादृ-
शोऽग्निराभाति । दीप्यते । यद्वा उषसां मुखमाभाति । दीपयति । उषःकाले
ह्यग्नयः प्रतिबोध्यन्ते । किंच विप्राणां मेधाविनां स्तोतृणां देवया देवकामा वाचः
स्तोत्राण्युदस्युः । उत्तिष्ठन्ति । यस्मादेवं तस्मात् हे रथ्या रथस्वामिनावश्विना-
वर्वाचास्मदभिमुखांचनौ नूनमद्यास्मिन्यागदिन इहायातं । कं प्रति । पीपिवांसं
स्वांगैः परिवृढं घर्मं प्रदीप्तं यज्ञं । यद्वा पीपिवांसमाप्यायितं वसतीवरीभिः
क्षरद्रूपं सोमरसं । अथवा घृतादिना पीपिवांसं घर्मं प्रवर्ग्यमच्छाभिलक्ष्येह
यातं । प्रवर्ग्येऽस्य सूक्तस्य विनियोगः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

न संस्कृतं प्र मिमीतो गमिष्ठांति नूनमश्विनोपस्तुतेह ।

दिवाभिपित्वेऽवसागमिष्ठा प्रत्यवर्तिं दाशुषे शंभविष्ठा ॥२॥

न। संस्कृतं। प्र। मिमीतः। गमिष्ठा। अंति। नूनं। अश्विना। उपऽस्तुता। इह।

दिवा। अभिऽपित्वे। अवसा। आऽगमिष्ठा। प्रति। अवर्तिं। दाशुषे। शंभविष्ठा ॥२॥

अश्विनौ संस्कृतं घर्मं न प्रमिमीतः। न हिंस्तां। किंतु अंत्यंतिके घर्मसमीपे नूनमिदानीमिह यज्ञे गमिष्ठा गंतृतमावश्विनाश्विनावुपस्तुतोपस्तुतौ भवतः। दिवाभिपित्वे दिवसस्याभिपतने प्रातःकालेऽवसा रक्षणेन सहागमिष्ठागंतृतमौ। अवर्तिं प्रति द्वंद्वभूतौ। वर्तिर्जीवनं। तद्भावोऽवर्तिः। तद्रहितमन्नं यथा भवति तथागंतृतमौ। आगत्य च दाशुषे हविर्दत्तवते यजमानाय शंभविष्ठा सुखस्य भावयितारौ भवतां ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उता यातं संगवे प्रातरहो मध्यंदिन उदिता सूर्यस्य ।

दिवा नक्तमवसा शंतमेन नेदानी पीतिरश्विना ततान ॥३॥

उत। आ। यातं। संऽगवे। प्रातः। अहः। मध्यंदिने। उत्ऽइता। सूर्यस्य।

दिवा। नक्तं। अवसा। शंतमेन। न। इदानीं। पीतिः। अश्विना। आ। ततान ॥३॥

अहो वेधा वेधा पंचधा पंचदशधा समाना विभागाः संति। इह पंचधा विभाग आतः ॥ उतापि चायातं। आगच्छतं। कदा। संगवे संगवकाले। संगच्छंते गावो दोहनभूमिं यस्मिन्काले स संगवः। रात्र्यपरकाले हि गावो वने हिमतृणानि भक्षयित्वा पुनर्दोहाय संगवे प्रतिनिवर्तते। तथा प्रातः प्रातःकालेऽपि। तथा मध्यंदिनेऽहो मध्यकाले सूर्यस्योदितोदितावभ्युदयेऽत्यंतप्रवृद्धसमये। अपराह्ण इत्यर्थः। एतत्सायाहस्याप्युपलक्षणं। न केवलमुक्तेष्वेव कालेषु किंतर्हि दिवा नक्तं सर्वदा शंतमेन सुखतमेनावसा रक्षणेन हविषा वा निमित्तेनायातं। किमर्थमागम्यते पूर्वमेवान्यैर्देवैः स्वीकृतत्वात् नेत्याह। इदानीमपि पीतिरितरदेवानां पानं नाततान न तनोत्यश्विनाश्विनौ विहायेति शेषः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इदं हि वां प्रदिवि स्थानमोक् इमे गृहा अश्विनेदं दुरोणं ।

आ नो दिवो बृहत्तः पर्वतादाज्ञो यातमिषमूर्जे वहता ॥४॥

इदं हि वां प्रदिवि स्थानं ओक् इमे गृहाः अश्विना इदं दुरोणं ।

आ नः दिवः बृहत्तः पर्वतात् आ अत्सभ्यः यातं इषं ऊर्जे वहता ॥४॥

हे अश्विना वां युवयोः प्रदिवि पुराणमिदं ह्योको निवासयोग्यं स्थानमुत्तर-
वेद्याख्यं । अथ सौमिकवेद्यभिप्रायेणाह । इमे गृहाः प्राचीनवंशादयः । इदं
दुरोणं देवयजनगृहं । नोऽस्मदर्थं दिवो द्युलोकाद्बृहत्तः पर्वतात् पर्ववतो मेघा-
दज्ञोऽपां कारणादंतरिक्षादायातं । आगच्छतं । किं तूष्णी । न । इषमूर्जे चान्नं
बलं च । बलसाधनमन्नं सारभूतमित्यर्थः । तादृशं वहता वहंतौ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।

आ नो रयिं वहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभगानि ॥५॥

सं । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयःऽभुवा । सुऽप्रणीती । गमेम ।

आ नः रयिं वहतं आ उत वीरान् आ विश्वानि अमृता सौभगानि ॥५॥

वयं संगमेम संगच्छेमाश्विनोर्नूतनेनावसानन्यकृतेन रक्षणेन मयोभुवा
सुखस्य भावयिच्या सुप्रणीती सुप्रणीत्या सुष्वागमनेन च । अपि वैते उभे
अवसो विशेषणे । उक्तलक्षणेन संगमेम । नोऽस्मभ्यं रयिमावहतं । उत
वीरान् पुत्रादीनावहतं । हे अमृतामरणधर्माणौ विश्वा विश्वानि सौभगा सुभ-
गत्वान्यावहतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे सप्तदशो वर्गः ॥

प्रातर्यावाणेति पंचर्चं पंचमं सूक्तमात्रेयं त्रैष्टुभमाश्विनं । प्रातर्यावाणेति
ह्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोः पूर्वसूक्तेन सहोक्तो विनियोगः ॥ अत्रोर्यामे
मैत्रावरुणातिरिक्तोक्त्य इदमेव शस्यं । तथा च सूचितं । प्रातर्यावाणा क्षेत्रस्य
पते मधुमंतमूर्मि । आ० ९. ११. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वं पुरा गृध्रादररूपः पिवातः ।

प्रातर्हि यज्ञमश्विना दधाते प्र शंसन्ति कवयः पूर्वभाजः ॥१॥

प्रातःऽयावाना । प्रथमा । यजध्वं । पुरा । गृध्रात् । अररूपः । पिवातः ।

प्रातः । हि । यज्ञं । अश्विना । दधाते इति । प्र । शंसन्ति । कवयः । पूर्वऽभाजः ॥१॥

हे मदीया ऋत्विजः प्रातर्यावाणा प्रातरेव यज्ञगंतारी प्रथमात एवे-
तरेभ्यो देवेभ्यः पूर्वभाविनौ प्रकृष्टतमौ वाश्विनौ यजध्वं । किमर्थं । प्रथम-
यागनियोग उच्यते । गृध्रादभिकांक्षतोऽररूपोऽदातू रक्षःप्रभृतेः पुरा पूर्वं पि-
वातः । पिवातां । अनागतौ कथं यष्टुं शक्यावित्यत आह । अश्विनाश्विनौ प्रातर्हि
यज्ञं दधाते । धारयतः । संभजतः । पूर्वभाजः पूर्वकालीनाः कवयोऽनूचाना
ऋषयः प्रातरेवैतौ प्रशंसन्ति । ये वा अनूचानास्ते कवयः । ऐ० ब्रा० २. ३८. । इति
हि निगमः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत न सायमस्ति देवया अजुष्टं ।

उतान्यो अस्मद्यजते वि चावः पूर्वःपूर्वो यजमानो वनीयान् ॥२॥

प्रातः । यजध्वं । अश्विना । हिनोत । न । सायं । अस्ति । देवऽयाः । अजुष्टं ।

उत । अन्यः । अस्मत् । यजते । वि । चा । आवः । पूर्वःऽपूर्वः । यजमानः । वनीयान् ॥२॥

हे मदीयाः पुरुषा अश्विनाश्विनौ प्रातः प्रातरेव यजध्वं । पूजयध्वं । स्तुध्वं ।
हिनोत । प्रहिणुत हवींषि । सायं सायंकाले हविर्देवया देवगामि नास्ति । न
विद्यते । देवा न स्वीकुर्वन्तीत्यर्थः । अजुष्टमसेष्यं तद्भवति । पूर्वाह्नो वै देवाना-
मिति हि श्रुतिः । उतास्मदस्मत्तोऽन्यः कोऽपि यजते यजेत सोमेन वि चावः
वितर्पयेच्च हविषा । अतोऽस्मास्वयेषु च मध्ये पूर्वःपूर्वो यजमानो यः पूर्वःपूर्वो
यष्टा भवति स वनीयान् देवानां संभजनीयः संभाव्यो भवति ॥

हिरण्यत्वगित्येषाश्विने पशौ हविषो याज्या । हिरण्यत्वङ्गधुवर्णो घृतसुरभि
ऋत्वेन्द्र भूरध ज्मन् । आ० ३. ८. । इति हि सूचितं ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

हिरण्यत्वङ्मधुवर्णो घृतस्रुः पृक्षो वहन्ना रथो वर्तते वां ।

मनोजवा अश्विना वातरंहा येनातियाथो दुरितानि विश्वा ॥३॥

हिरण्यऽत्वक् । मधुऽवर्णः । घृतऽस्रुः । पृक्षः । वहन् । आ । रथः । वर्तते । वां ।

मनःऽजवाः । अश्विना । वातऽरंहाः । येन । अतिऽयाथः । दुःऽइतानि । विश्वा ॥ ३ ॥

वां युवयो रथः पृक्षोऽन्नममृतं वहन्नावर्तते । अस्मदभिमुखमागच्छति । कीदृशो रथः । हिरण्यत्वक् हिरण्याच्छादितरूपो हिरण्यावृतो मधुवर्णो मनोहरवर्णो घृतस्रुदकस्य प्रस्रवणो मनोजवा मनोवेगो वातरंहा वातसदृशवेगः । हे अश्विना येन रथेन विश्वा सर्वाणि दुरितानि दुर्गमनान्मार्गान्वातियाथः अतिक्रम्य गच्छथः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो भूयिष्ठं नासत्याभ्यां विवेष चनिष्ठं पित्वो ररते विभागे ।

स तोकमस्य पीपरच्छमीभिरनूर्ध्वभासः सदमित्तुतुर्यात् ॥४॥

यः । भूयिष्ठं । नासत्याभ्यां । विवेष । चनिष्ठं । पित्वः । ररते । विऽभागे ।

सः । तोकं । अस्य । पीपरत् । शमीभिः । अनूर्ध्वऽभासः । सदं । इत् । तुतुर्यात् ॥ ४ ॥

यो यजमानो विभागे हविर्विभागवति यागे नासत्याभ्यामश्विभ्यां भूयिष्ठं चनिष्ठं । चन इत्यन्ननाम । बह्वन्नं कर्म विवेष करोति । पित्वः ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ अन्नं च ररते ददाति स यजमानोऽस्यात्मन एव तोकं पुत्रं पीपरत् पालयेत् शमीभिः कर्मभिः । अनूर्ध्वभासोऽनुन्नततेजस्कान् । यद्वोर्ध्वभासोऽग्नयः । अग्नि-रहितानयष्टृन् सदमित् सदैव तुतुर्यात् । हिंस्यात् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

समश्विनोरवसा नूतनेन मयोभुवा सुप्रणीती गमेम ।

आ नो रयिं वहतमोत वीराना विश्वान्यमृता सौभंगानि ॥५॥

सं । अश्विनोः । अवसा । नूतनेन । मयऽभुवा । सुऽप्रणीती । गमेम ।

आ । नः । रयिं । वहतं । आ । उत । वीरान् । आ । विश्वानि । अमृता । सौभंगानि ॥ ५ ॥

समश्विनोरिति पंचमी गता ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽष्टादशो वर्गः ॥

अश्विनावेहेति नवर्चं षष्ठं सूक्तं । अचानुक्रमणिका । अश्विनौ नव सप्तवध्रि-
स्युष्णिगादि चतुर्थीं त्रिष्टुप् पंचानुष्टुभ इति । सप्तवध्रिर्नामात्रेय ऋषिः । आदि-
तस्तिस्त्र उष्णिहश्चतुर्थीं त्रिष्टुप् शिष्टाः पंचानुष्टुभः ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रता-
वौष्णिहे छंदस्याश्विने शस्त्रे चाद्यस्तृचो विनियुक्तः । सूचितं च । अश्विना वर्ति-
रस्मदाश्विनावेह गच्छतमिति तृचौ । आ० ४. १५. । इति ॥ दशरात्रे तृतीयेऽहनि
प्रउगशस्त्रेऽयमाश्विनस्तृचः । सूचितं च । अश्विनावेह गच्छतमा याह्यद्रिभिः
सुतं । आ० ७. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अश्विनावेह गच्छतं नासत्या मा वि वेनतं ।

हंसाविव पततमा सुताँ उप ॥१॥

अश्विनौ । आ । इह । गच्छतं । नासत्या । मा । वि । वेनतं ।

हंसौऽइव । पततं । आ । सुतान् । उप ॥१॥

हे अश्विनाविहास्मिन्याग आगच्छतं । हे नासत्या मा विवेनतं । वेनतिः
कांतिकर्मा । मा विकामौ भवतं । निःस्पृहावकामौ वा न भवतमित्यर्थः ।
हंसाविव तौ यथा निर्मलोदकमागच्छतस्तद्वत् सुतानभिषुतान् सोमानुपापततं ।
उपागच्छतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अश्विना हरिणाविव गौराविवानु यवसं ।

हंसाविव पततमा सुताँ उप ॥२॥

अश्विना । हरिणौऽइव । गौरौऽइव । अनु । यवसं ।

हंसौऽइव । पततं । आ । सुतान् । उप ॥२॥

हे अश्विनौ हरिणाविव गौराविव गौरमृगाविव च । तौ यथा यवसं घास-
मनुधावतः ताविव हंसाविव च सोममागच्छतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अश्विना वाजिनीवसू जुषेथां यज्ञमिष्टये ।

हंसाविव पततमा सुताँ उप ॥३॥

अश्विना । वाजिनीवसू इति वाजिनीऽवसू । जुषेथां । यज्ञं । इष्टये ।

हंसौऽइव । पततं । आ । सुतान् । उप ॥३॥

हे वाजिनीवसू अन्नार्थं वासयितारावश्विना यज्ञमस्मदीयमिष्टयेऽभीष्टायैष-
णाय वा जुषेथां । सेवेथां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अत्रिर्यद्वामवरोहन् नृवीसमजोहवीन्नाधमानेव योषा ।

श्येनस्य चिज्जवसा नूतनेनागच्छतमश्विना शंतमेन ॥४॥

अत्रिः । यत् । वां । अवऽरोहन् । ऋवीसं । अजोहवीत् । नाधमानाऽइव । योषा ।

श्येनस्य । चित् । जवसा । नूतनेन । आ । अगच्छतं । अश्विना । शंऽतमेन ॥४॥

अत्रिरस्मत्पिता यद्यदा वां युवामजोहवीत् अस्तौषीत् नाधमाना याचमाना
योषा योषिदिव । सा यथा पतिं प्रीणयति तद्वत्कुर्वन् ऋवीसं तुषाग्निमग्निकुंडे
क्षिप्रः सन् अवरोहन् विमुंचन् अजोहवीत् । श्येनस्य चिज्जवसा श्येनस्य गरुत्मत
इव वेगेन । चिदित्युपमार्थे । अथवा श्येनस्य जवसा वेगेन नूतनेन प्रथमोत्पन्नेन
सततं गच्छतः श्येनस्य प्रथमजवेन शंतमेनास्माकं सुखतमेन च रथेन तं रक्षि-
तुमागच्छतं हे अश्विना ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थ एकोनविंशो वर्गः ॥

अत्र ब्रुवन्तीतिहासं सप्तवध्रेः पुराविदः ॥ भ्रातृभ्याः पेटिकायां तमृषिं प्रक्षिप्य
यत्नतः । मुद्रं कृत्वा गृहे स्वीये रक्षयित्वा न्यवेशयन् ॥ न संगच्छेत भार्या स्वां
यथा रात्रौ तथा कृतं । प्रातः प्रातः समुद्घाट्य निर्मथिष्यन्ति तं मुनिं ॥ एवं
स्थित्वा चिरं कालं पेटिकायां दुःखितः कृशः । उपायं चिंतयामास निर्गमस्य चिरं
मुनिः ॥ हृदि निश्चित्य नासत्यावस्तौषीद्भृष्टमानसः । तमश्विनौ समागत्य समुद्घाट्य
च पेटिकां ॥ उद्भृत्य तमृषिं शीघ्रं तावदृष्टौ बभूवतुः । स ऋषिर्भार्यया सार्द्धं
रमित्वाथ पुनर्भयात् ॥ प्रातरेत्य पुनः पेटां प्रविश्य प्रागिव स्थितः । पेटानिवा-
ससमये दृष्टवानृग्वयं तदा ॥

तच्च दृचे प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

वि जिहीष्व वनस्पते योनिः सूर्यंत्या इव ।

श्रुतं मे अश्विना हवं सप्तवर्धं च मुंचतं ॥ ५ ॥

वि । जिहीष्व । वनस्पते । योनिः । सूर्यंत्याऽइव ।

श्रुतं । मे । अश्विना । हवं । सप्तऽवर्धं । च । मुंचतं ॥ ५ ॥

हे वनस्पते वनस्पतिविकाररूपे पेटिके विजिहीष्व । विगच्छ । विवृता भव । सूर्यंत्या इव प्रसवोन्मुख्याः स्त्रिया योनिरिव भगो यथा विव्रियते तथा त्वमपि विवृता भव । तदर्थं हे अश्विनाश्विनौ मे हवमाह्वानं श्रुतं । शृणुतं । श्रुत्वा च सप्तवर्धं च मामृषिं मुंचतं । मोचयतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

भीताय नाधमानाय ऋषये सप्तवर्धये ।

मायाभिरश्विना युवं वृक्षं सं च वि चाचथः ॥ ६ ॥

भीताय । नाधमानाय । ऋषये । सप्तऽवर्धये ।

मायाभिः । अश्विना । युवं । वृक्षं । सं । च । वि । च । अचथः ॥ ६ ॥

भीताय निर्गमाद्विभ्युषे नाधमानाय विमोक्षं याचमानाय सप्तवर्धय ऋषये हे अश्विनाश्विनौ युवं युवां मायाभिर्वृक्षं वृक्षविकारां पेटिकां सं चाचथः । मम निर्गमार्थं संगच्छथः । वि चाचथः । विभक्तं कुरुथः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यथा वातः पुष्करिणीं समिगयति सर्वतः ।

एवा ते गर्भे एजतु निरैतु दर्शमास्यः ॥ ७ ॥

यथा । वातः । पुष्करिणीं । संऽङ्गयति । सर्वतः ।

एव । ते । गर्भेः । एजतु । निऽऐतु । दर्शऽमास्यः ॥ ७ ॥

एतदाद्युक्त्यं गर्भसाविण्युपनिषत् ॥ एतदाद्युक्त्येणासौ सप्तवर्धः स्वयोषितः । गर्भिण्याः प्रसवायाप्नु स्तुतवानश्विनावृषिः ॥ यथा वातः पुष्करिणीं सरआदिकं

सर्वतः समिङ्गयति सम्यक् चालयति एवैवं तव गर्भे एजतु । कंपतां । इतस्ततः
संचरतु । दशमास्यो दश मासान् गर्भे स्थितो निरैतु । निर्गच्छतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यथा वातो यथा वनं यथा समुद्र एजति ।

एवा त्वं दशमास्य सहावेहि जरायुणा ॥ ८ ॥

यथा । वातः । यथा । वनं । यथा । समुद्र । एजति ।

एव । त्वं । दशमास्य । सह । अवे । इहि । जरायुणा ॥ ८ ॥

वातो यथा कंपमानो वनं कंपयति स्वयं । यथा समुद्रश्चलति चाल्यते
वायु वायुना ॥ स्थित्वा दशैव मासांस्त्वं गर्भोल्बेन सुवेष्टितः । निर्गच्छ जठ-
रान्मातुर्जरायुजस्ततः पतेत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

दश मासाञ्छशयानः कुमारो अधि मातरि ।

निरैतु जीवो अक्षतो जीवो जीवत्या अधि ॥ ९ ॥

दश । मासान् । शशयानः । कुमारः । अधि । मातरि ।

निःऽऐतु । जीवः । अक्षतः । जीवः । जीवत्याः । अधि ॥ ९ ॥

दशमासानुषित्वासौ जननीजठरे सुखं । निर्गच्छतु सुखं जीवो जननी
चापि जीवतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे विंशो वर्गः ॥

महे नो अद्येति दशर्चं सप्तमं सूक्तमात्रेयस्य सत्यश्रवस आर्षं पांक्तमुषस्यं ।
अनुक्रम्यते च । महे दश सत्यश्रवा उषस्यं तु पांक्तमिति ॥ प्रातरनुवाक उषस्ये
ऋतौ पांक्ते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूच्यते हि । महे नो अद्येति पांक्तं
। अ० ४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महे नो अद्य बोधयोषो राये दिवित्मती ।

यथा चिन्नो अबोधयः सत्यश्रवसि वाय्ये सुजाति अश्वसूनृते ॥ १ ॥

महे । नः । अद्य । बोधय । उषः । राये । दिविर्त्मती ।

यथा । चित् । नः । अवोधयः । सत्यश्रवसि । वाय्ये । सुजाते । अश्वसूनृते ॥ १ ॥

अद्यास्मिन्यागदिने हे उष उषो देवि दिविर्त्मती दीप्तिमती त्वं नोऽस्मान्महे महते राये धनप्राप्तये बोधय । प्रज्ञापय । प्रकाशयेत्यर्थः । सति प्रकाशे ऋतुद्वारा द्रव्यस्योपार्जयितुं शक्यत्वात् । यथा चित् यथैव पूर्वं नोऽस्मान्बोधयः अतीतेषु दिवसेषु यथा बोधितवती तद्वदद्यापीत्यर्थः । हे सुजाते शोभनप्रादुर्भूते अश्वसूनृते । अश्वार्था प्रियसत्यात्मिका स्तुतिवाग्यस्याः सा । हे तादृशि देवि वाय्ये वय्यपुत्रे सत्यश्रवसि मय्यनुगृहाणेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या सुनीये शौचद्रुथे व्यौच्छो दुहितर्दिवः ।

सा व्युच्छ सहीयसि सत्यश्रवसि वाय्ये सुजाते अश्वसूनृते ॥ २ ॥

या । सुनीये । शौचद्रुथे । वि । व्यौच्छः । दुहितः । दिवः ।

सा । वि । उच्छ । सहीयसि । सत्यश्रवसि । वाय्ये । सुजाते । अश्वसूनृते ॥ २ ॥

हे दिवो दुहितर्दिवः सूर्यस्य पुत्र्युषो या त्वं सुनीय एतन्नामके शौचद्रुथे शुचद्रुथस्यापत्ये पूर्वं व्यौच्छः व्यवसायस्तमांसि सा त्वं सहीयस्यतिशयेन बलवति वाय्ये वय्यपुत्रे सत्यश्रवसि मयि व्युच्छ । तमो विवासय । उच्छी विवासे । विवासो वर्जनं । शिष्टमुक्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सा नो अद्याभरद्वसुर्व्युच्छा दुहितर्दिवः ।

यो व्यौच्छः सहीयसि सत्यश्रवसि वाय्ये सुजाते अश्वसूनृते ॥ ३ ॥

सा । नः । अद्य । आभरत्सुर्वसुः । वि । उच्छ । दुहितः । दिवः ।

यो इति । वि । व्यौच्छः । सहीयसि । सत्यश्रवसि । वाय्ये । सुजाते । अश्वसूनृते ॥ ३ ॥

हे दुहितर्दिव उष आभरद्वसुराहतधना सा प्रसिद्धा त्वं नोऽस्माकमद्यास्मिन्दिने व्युच्छ । तमो विवासय । हे सहीयसि यो या । उकारोऽनर्थकः । या त्वं पूर्वं व्यौच्छः साद्यापीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अभि ये त्वा विभावर्ि स्तोमैर्गृणन्ति वह्नयः ।

मघैर्मघोनि सुश्रियो दामन्वतः सुरातयः सुजाति अश्वसूनृते ॥४॥

अभि । ये । त्वा । विभाऽवरि । स्तोमैः । गृणन्ति । वह्नयः ।

मघैः । मघोनि । सुऽश्रियः । दामन्ऽवतः । सुऽरातयः । सुऽजाति । अश्वऽसूनृते ॥४॥

हे विभावर्ि प्रकाशोपेते ॥ विभाशब्दाच्छंदसीवनिपाविति वनिप् । भातेर्वा कर्तरि वनिप् ॥ उषस्त्वा त्वामभि प्रति ये वह्नयो वोढार ऋत्विजः स्तोतारः स्तोमैः स्तोत्रैर्गृणन्ति स्तुवंति ते स्तोतारो मघैर्हं मघोनि धनैर्धनवति त्वदनुग्रहात् सुश्रियो भवन्ति । सुष्ठुरिभिराश्रयणीया भवन्ति । दामन्वन्तो दानवन्तो भवन्ति । सुरातयः । रातिर्दानं । सुदानाश्च भवन्ति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यच्चिद्धि ते गणा इमे हृदयन्ति मघत्तये ।

परि चिद्धयो दधुर्ददतो राधो अह्नयं सुजाति अश्वसूनृते ॥५॥

यत् । चित् । हि । ते । गणाः । इमे । हृदयन्ति । मघत्तये ।

परि । चित् । वष्टयः । दधुः । ददतः । राधः । अह्नयं । सुऽजाति । अश्वऽसूनृते ॥५॥

हे उषो यच्चिद्धि । हीति पूरणः । यत् ये केचन ते तव स्वभूता इमे पुरतो वर्तमाना गणाः संघभूता मघत्तये धनदातये धनदानाय धनवत्त्वाय वा हृदयन्ति उपच्छंदयन्ति ते सर्वेऽप्यस्मान् परिदधुः परितो धारयन्ति वष्टयोऽस्मानेव कामयमानाः । किं कुर्वतः । अह्नयमह्नियमाणमक्षीणमलज्जावहं वा राधो धनं हविर्लक्षणं ददतो यजंत इत्यर्थः । अर्थिभ्योऽक्षीणं ददतो वा । ये त्वां हविर्ददतः स्तुवंति ते सर्वेऽप्यस्मदर्थमेव फलं धारयन्ति । स्तुवंतीत्यर्थः । अथवा यज्ञीत्यत्र यद्यपीति व्याख्येयं । तस्मिन् पक्षे उत्तरवाक्ये तथापीत्यध्याहार्यं । अवशिष्टं समानं ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एषु धा वीरवद्यश् उषो मघोनि सूरिषु ।

ये नो राधांस्यह्नया मघवानो अरांसत सुजाति अश्वसूनृते ॥६॥

आ । ए॒षु । धाः । वी॒रऽव॑न्त् । यशः । उ॒षः । म॒घो॒नि । सूरि॒षु ।

ये । नः । राधा॑ंसि । अ॒ह्या । म॒घऽवा॑नः । अ॒रा॑सत । सु॒ज॑ति । अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ६ ॥

हे उषो देवि मघोनि मघवति त्वं सूरिषु स्तोतृषु वा वीरवद्यशो वीरिः पुत्रा-
दिभिरुपेतमन्नं यशो वाधाः । आधेहि । आदेहि । आनय । ये मघवानो धन-
वन्तो सूरयो नोऽस्मभ्यं तव स्तोतृभ्यो राधांसि धनान्यह्याक्षीणान्यरासत ददुः
तेष्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तेभ्यो॑ द्यु॒म्नं वृ॒हद्य॑श् उ॒षो म॒घो॒न्या व॑ह ।

ये नो॒ राधा॑स्य॒श्वा ग॒व्या भ॑जंत सूर॒यः सु॑ज॒ति अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ७ ॥

तेभ्यः । द्यु॒म्नं । वृ॒हत् । यशः । उ॒षः । म॒घो॒नि । आ । व॒ह ।

ये । नः । राधा॑ंसि । अ॒श्वा । ग॒व्या । भ॑जंत । सूर॒यः । सु॑ज॒ति । अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ७ ॥

हे उषो मघोनि त्वं तेभ्यो द्युम्नं द्योतमानं हिरण्यादिरूपं धनं वृहद्यशो महदन्नं
महती कीर्तिं वा तेभ्यो यजमानेभ्य आवह । य आद्या नोऽस्मभ्यं राधांसि
धनान्यश्वाश्चैर्युक्तानि गव्या गोभिर्युक्तानि गोसमूहानश्चसमूहान् च भजंत भजेरन्
ददुः सूरयो दातारः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उ॒त नो॒ गोम॑ती॒रिष॑ आ व॒हा दु॒हित॑र्दिवः ।

सा॒कं सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑ शु॒क्रैः शोच॑द्भिर्चि॒भिः सु॑ज॒ति अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ८ ॥

उ॒त । नः । गो॑ऽम॒तीः । इ॒षः । आ । व॒ह । दु॒हितः । दि॒वः ।

सा॒कं । सूर्य॑स्य । र॒श्मिऽभिः॑ । शु॒क्रैः । शोच॑त्ऽभिः । अ॒र्चिऽभिः॑ । सु॑ज॒ति । अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ८ ॥

उतापि च नोऽस्मभ्यं गोमतीर्गोभिरुपेतानीषोऽन्धान्यावह आनय हे दिवो
दुहितरुषः । कदा । सूर्यस्य रश्मिभिः साकं शोचद्भिर्दीपयद्भिः शुक्रैर्निर्मलैरर्चि-
भिरग्नेस्तेजोभिश्च साकं सूर्योदयकालेऽग्नीधनकाले चेत्यर्थः ॥

॥ अथ तवमी ॥

बु॒द्ध्या दु॒हित॑र्दिवो॒ मा चि॒रं त॑नुथा॒ अपः॑ ।

ने॒त्रा स्ते॒नं यथा॑ रि॒पुं त॑पाति॒ सूरौ॑ अ॒र्चिषा॑ सु॒ज॑ति॒ अ॒श्वऽसू॑नृते ॥ ९ ॥

वि । उच्छ । दुहितः । दिवः । मा । चिरं । तनुथाः । अपः ।

न । इत् । त्वा । स्तेनं । यथा । रिपुं । तपाति । सूरः । अर्चिषा । सुजाते । अश्वसूनृते ॥ ९ ॥

हे दिवो दुहितरुषः त्वं व्युच्छ । विभातं कुरु । अपोऽसदीयं कर्म प्रति चिरं विलंबं मा तनुथाः । त्वा त्वां रिपुं स्तेनं यथा संतापयति राजादिस्तद्वत्सूरः सूर्योऽर्चिषा तेजसा नेत् नैव तपाति । तप्यात् । शीघ्रं नोदेत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ दशमी ॥

एतावद्देदुषस्त्वं भूयो वा दातुमर्हसि ।

या स्तोतृभ्यो विभावर्युच्छंती न प्रमीयसे सुजाते अश्वसूनृते ॥ १० ॥

एतावत् । वा । इत् । उषः । त्वं । भूयः । वा । दातुं । अर्हसि ।

या । स्तोतृभ्यः । विभाऽवरि । उच्छंती । न । प्रमीयसे । सुजाते । अश्वसूनृते ॥ १० ॥

हे उषस्त्वमस्मभ्यं वाथवा दित्सितं किमेतावदेव । इच्छद् एवकारार्थः । अस्मिन् सूक्ते प्रार्थितमेवेत्यर्थः । अथवा भूयो दातुमर्हसि । अप्रार्थितमपि । यदा-
तव्यमस्ति तत्सर्वं देहीत्यर्थः । हे विभावर्युषो या त्वं स्तोतृभ्यस्तेषां लौकिकवैदि-
कव्यवहारार्थं व्युच्छंती तमो विवासयंती न प्रमीयसे । न हंसि । न क्रुध्यसीत्यर्थः ।
सा त्वं दातुमर्हसीति ॥ मीज् हिंसायामित्यस्मात् आस्थाने व्यत्ययेन श्यन् ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

द्युतद्यामानमिति षट्चमष्टमं सूक्तं । तत्रानुक्रमणिका । द्युतद्यामानं षडिति ।
सत्यश्रवा ऋषिः । अनुक्तत्वात् त्रिष्टुप् । उषस्यं त्वित्युक्तत्वादुषा देवता ॥ प्रातर-
नुवाक उषस्ये ऋतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । द्युतद्यामा-
नमुषो वाजेन । आ० ४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

द्युतद्यामानं बृहतीमृतेन ऋतावरीमरुणसुं विभांती ।

देवीमुषसं स्वरावहंती प्रति विप्रांसो मतिभिर्जरंते ॥ १ ॥

द्युतत्ऽद्यामानं । बृहती । ऋतेन । ऋतऽवरी । अरुणऽसुं । विऽभांती ।

देवी । उषसं । स्वः । आऽवहंती । प्रति । विप्रांसः । मतिऽभिः । जरंते ॥ १ ॥

द्युतद्यामानं दीप्ररथां बृहतीं महतीमृतेन सत्येन यज्ञेन वर्तावरीमृतवती-
मरुणप्सुमरुणरूपां विभातीं व्युच्छंतीं देवीं द्योतमानामुषसं स्वरावहंतीं सूर्यं
गच्छंतीं । एवं महानुभावामुषसं विप्रासो मेधाविन ऋत्विजो मतिभिः स्तुतिभिः
प्रतिजरंते । स्तुवंति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

एषा जनं दर्शता बोधयंती सुगान्पथः कृण्वती यात्यये ।

बृहद्रथा बृहती विश्वमिन्वोषा ज्योतिर्यच्छत्यये अह्नां ॥२॥

एषा । जनं । दर्शता । बोधयंती । सुऽगान् । पथः । कृण्वती । याति । अये ।

बृहत्ऽरथा । बृहती । विश्वंऽइन्वा । उषाः । ज्योतिः । यच्छति । अये । अह्नां ॥२॥

दर्शता दर्शनीयैषोषा बोधयंती । कं । जनं । प्रसुप्तमित्यर्थः । पथः सुगान्
सुगमनान् कृण्वत्यये सूर्यस्य पुरस्ताद्याति । गच्छति । कीदृश्युषाः । बृहद्रथा
प्रभूतरथा बृहती महती विश्वमिन्वा विश्वं व्याप्नुवाना विश्वतर्पणा वा । ईदृश्युषा
अह्नामये ज्योतिस्तेजो यच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एषा गोभिररुणेभिर्युजानास्त्रेधंती रयिमप्रायु चक्रे ।

पथो रदंती सुविताय देवी पुरुष्टुता विश्ववारा वि भाति ॥३॥

एषा । गोभिः । अरुणेभिः । युजाना । अस्त्रेधंती । रयिं । अप्रऽआयु । चक्रे ।

पथः । रदंती । सुविताय । देवी । पुरुऽस्तुता । विश्वऽवारा । वि । भाति ॥३॥

एषोषा अरुणेभिररुणवर्णैर्गोभिर्वल्लीवर्दै रथं युजाना योजयंत्यस्त्रेधंत्यश्रुथंत्य-
क्षीणा वा । किं । रयिं धनमप्रायुप्रगंतुं अविचलितं चक्रे । करोति । किं कुर्वती ।
पथो मार्गान् रदंती प्रकाशयंती । किमर्थं । सुविताय सुष्ठु गमनाय देवी द्योतमाना
पुरुष्टुता बहुभिः स्तुता विश्ववारा सर्वैर्वरणीया विभाति । प्रकाशं करोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

एषा येनी भवति द्विवर्हा आविष्कृण्वाना तन्वं पुरस्तात् ।

ऋतस्य पंथामन्वेति साधु प्रजानतीव न दिशो मिनाति ॥४॥

एषा । विऽएनी । भवति । द्विऽवर्हाः । आविऽकृण्वाना । तन्वं । पुरस्तात् ।
 ऋतस्य । पंथां । अन्तु । एति । साधु । प्रजानतीऽइव । न । दिशः । मिनाति ॥ ४ ॥

एषोषा येनी भवति विशेषेण श्वेता भवति द्विवर्हा द्वयोः प्रथममध्यमयोः
 परिवृढोषाः पश्चात्तन्वं स्वीयां तनूमाविष्कृण्वाना प्रकटीकुर्वती । कुत्र । पुरस्तात्
 पूर्वस्यां दिशि । किंच ऋतस्यादित्यस्य पंथां पंथानं साधु सम्यगन्वेति । किंच
 प्रजानतीव विश्वं प्रज्ञापयंती । इवेति संप्रत्यर्थे । न दिशो मिनाति । न हिनस्ति ।
 प्रत्युत दिशः प्रकाशयति । अथवा प्रजानतीवानुगतं व्यमिति प्रकर्षणावगच्छंती
 चर्तस्य पंथामन्वेति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एषा शुभ्रा न तन्वो विदानोर्द्ध्वं स्नाती दृश्ये नो अस्थात् ।
 अप द्वेषो बाधमाना तमांस्युषा दिवो दुहिता ज्योतिषागात् ॥ ५ ॥
 एषा । शुभ्रा । न । तन्वः । विदाना । ऊर्द्ध्वं । स्नाती । दृश्ये । नः । अस्थात् ।
 अप । द्वेषः । बाधमाना । तमांसि । उषाः । दिवः । दुहिता । ज्योतिषा । आ । अगात् ॥ ५ ॥

एषोषाः शुभ्रा न शुभ्रवर्णा निर्मला स्वलंकृता योषिदिव तन्वोऽङ्गानि वि-
 दाना प्रज्ञापयंती स्नाती स्नानं कुर्वाणोर्द्ध्वोन्नतेव स्नानादुत्तिष्ठंतीव नोऽस्म-
 दर्धमस्माकं पुरतो वा दृश्ये सर्वेषां दर्शनायोदस्थात् । पूर्वस्यां दिश्युत्तिष्ठति ।
 किं कुर्वती । द्वेषो द्वेष्याणि तमांस्यपबाधमाना दिवो दुहितोषा ज्योतिषा तेजसा
 सहागात् । आगच्छति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एषा प्रतीची दुहिता दिवो नृन्योषेव भद्रा नि रिणीते अस्सः ।
 व्यूर्ख्वती दाशुषे वार्याणि पुनर्ज्योतिर्युवतिः पूर्वथाकः ॥ ६ ॥
 एषा । प्रतीची । दुहिता । दिवः । नृन् । योषाऽइव । भद्रा । नि । रिणीते । अस्सः ।
 विऽऊर्ख्वती । दाशुषे । वार्याणि । पुनः । ज्योतिः । युवतिः । पूर्वऽथा । अकरित्यकः ॥ ६ ॥

एषोषाः प्रतीच्यभिमुखा सती दिवो दुहिता नृन् सर्वान् प्राणिनः प्रति
 भद्रा योषेव कल्याणवेषा योषिदिवाप्सो रूपं निरिणीते । प्रेरयति । किंच
 दाशुषे हविर्दाने यजमानाय वार्याणि वरणीयाणि धनानि व्यूर्ख्वती प्रयच्छंती

युवतिर्नित्ययौवना सर्वत्र मिश्रयन्ती वा पुनरद्यापि पूर्वथा पूर्वमिव ज्योति-
स्तेजोऽकः । करोति ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चयोविंशो वर्गः ॥

युंजते मन इति पंचर्चं नवमं सूक्तं । अचेयमनुक्रमणिका । युंजते पंच श्या-
वाश्चः सावित्रं तु जागतमिति । श्यावाश्चो नामाचेय ऋषिः । जगती छंदः ।
सविता देवता ॥ पृष्ठ्याभिप्लवषडहयोः प्रथमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्रे सावित्रनिविद्वा-
नमिदं । सूचितं च । युंजते मन इहेह व इति चतस्रः । आ० ७. ५. । इति ॥ आद्या
यावस्तोत्रेऽपि । सूचितं च । युंजते मन उत युंजते धिय आ तू न इंद्र क्षुमंतं
। आ० ५. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

युंजते मन उत युंजते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥ १ ॥

युंजते । मनः । उत । युंजते । धियः । विप्राः । विप्रस्य । बृहतः । विपः । ऽचितः ।

वि । होत्राः । दधे । वयुनः । ऽवित् । एकः । इत् । मही । देवस्य । सवितुः । परिः । ऽस्तुतिः ॥ १ ॥

विप्रा मेधाविन ऋत्विग्यजमाना मनः स्वीयं सर्वेषु कर्मसु युंजते । योजयन्ति ।
सवित्रनुग्रहाय संकल्पं कुर्वन्तीत्यर्थः । उतापि च धियः कर्माण्यपि युंजते । प्राप्नु-
वन्ति । कस्यानुज्ञयेत्युच्यते । विप्रस्य मेधाविनो बृहतो महतो विपश्चितः स्तुत्यस्य
ज्ञानवतो वा सवितुरनुज्ञयेति । सविता वै प्रसवानामीश इति हि श्रुतिः । स
एव सविता होत्राः सप्त होत्रकानामुचिताः क्रिया वयुनावित् । वयुनमिति
प्रज्ञानाम् । तत्तदनुष्ठानविषयप्रज्ञावेत्तैक इत् एक एव विदधे । करोति । पृथक्
पृथगवधारयति । किंच तस्य सवितुर्देवस्य परिष्टुतिः स्तुतिर्मही महत्यतिप्रभूता ।
स्तुत्यगोचरेत्यर्थः ॥

हविर्धानप्रवर्तने रराट्यामवनद्धायां विश्वा रूपाणीत्येषानुवचनीया । सूचितं
च । विश्वा रूपाणि प्रति मुंचते कविरिति व्यवस्तायां । आ० ४. ९. । इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

विश्वा रूपाणि प्रति मुंचते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।

वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥ २ ॥

विश्वा॑। रूपाणि॑। प्रति॑। मुंचते॑। कविः॑। प्र। असा॑वीत्। भद्रं॑। द्विऽपदे॑। चतुः॑ऽपदे।
वि। नाकं॑। अख्यत्॑। सविता॑। वरेण्यः॑। अन्तु॑। प्रऽयानं॑। उषसः॑। वि। राजति॑ ॥ २ ॥

कविर्मेधावी सविता विश्वा सर्वाणि रूपाण्यात्मनि प्रतिमुंचते । वधाति । धारयति । किंच भद्रं कल्याणं गमनादिविषयं प्रासावीत् । अनुजानाति । कस्मै । द्विपदे मनुष्याय चतुष्पदे गवाश्चादिकाय । किंच सविता सर्वस्य प्रेरको देवो वरेण्यो वरणीयः सन् व्यख्यत् । ख्यापयति । प्रकाशयति । किं । नाकं । नास्मिन्नकं दुःखमस्तीति नाकः स्वर्गः । यजमानार्थं स्वर्गं प्रकाशयतीत्यर्थः । स देव उषसः प्रयाणमुदयमनु विराजति । प्रकाशते । सवितुरुदयात्पूर्वं ह्युषा उदेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्य॑ प्रयाणमन्व॑न्य इद्युर्दे॒वा दे॒वस्य॑ महि॒मान॑मोजसा ।

यः पार्थि॑वानि विम॒मे स एत॑शो रजांसि॒ देवः॑ सवि॒ता महि॑त्वना ॥ ३ ॥

यस्य॑। प्रऽयानं॑। अन्तु॑। अन्ये॑। इत्। ययुः॑। देवाः॑। देवस्य॑। महि॒मानं॑। ओजसा॑।

यः। पार्थि॑वानि। विऽम॒मे। सः। एत॑शः। रजांसि॑। देवः॑। सवि॒ता। महि॑त्वना ॥ ३ ॥

अन्य इहेवा अन्येऽप्यग्न्यादयो देवा देवस्य द्योतमानस्य सवितुः प्रयाणमनु ययुः । गच्छन्ति । प्राप्नुवन्ति । किं । महिमानं महत्त्वं । सवितुरुदयाभावेऽग्निहोचाद्यनिष्पत्तेस्तेषां हविःस्तुत्याद्यभावात् । ओजसा बलेन च युक्ता भवन्ति । यः सविता पार्थिवानि रजांसि पृथिव्यादिलोकान्महित्वना स्वमहत्त्वेन विममे परिच्छिनत्ति स देव एतश्च एतवर्णः श्रुभ्रः शोभमानः सन् । राजत इति शेषः ॥ युवशा ता-कृणोतनेत्यादिवदेतश्च इत्यादिशकारोपजनश्छांदसः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उ॒त या॑सि सवि॒तस्त्रीणि॑ रोच॒नोत॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑ स॒मुच्य॑सि ।

उ॒त रा॒त्रीमु॑भयतः परी॑यस उ॒त मि॒त्रो भ॑वसि दे॒व ध॑र्मभिः ॥ ४ ॥

उ॒त। या॑सि। सवि॒त॒रिति॑। त्रीणि॑। रोच॒ना। उ॒त। सूर्य॑स्य। र॒श्मिऽभिः॑। सं। उ॒च्य॑सि।

उ॒त। रा॒त्री। उ॒भय॑तः। परि॑। ई॒यसे॑। उ॒त। मि॒त्रः। भ॑वसि। दे॒व। ध॑र्मऽभिः ॥ ४ ॥

हे सवितर्देव उतापि च त्रीणि रोचना रोचमानान् द्युलोकान्यासि । गच्छसि । तिस्रो दिवः पृथिवीरित्युक्तं । उतापि च सूर्यस्य रश्मिभिः समुच्यसि । संगच्छसि ॥

उच समवाय इत्यस्येदं रूपं ॥ उदयात्पूर्वभावी सवितोदयास्तमयवर्ती सूर्य इति ।
उतापि च रात्रीमुभयत उभयपार्श्वे परीयसे । परिगच्छसि । उतापि च हे देव
सवितस्त्वं धर्मभिर्जगद्धारकैः कर्मभिर्मित्रो भवसि । मित्राख्यो देवो भवसि ।
अथवा प्रकाशादिप्रदानेन सखा भवसि सर्वजगतां ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उ॒ते॒शि॒षे प्र॒स॒व॒स्य त्वमे॒क इ॒दु॒त पू॒षा भ॑वसि दे॒व॒ याम॑भिः ।

उ॒ते॒दं वि॒श्वं भु॒वनं॒ वि रा॑जसि श्या॒वा॒श्वस्ते स॒वि॒तः स्तोम॑मान॒शे ॥५॥

उ॒त । ई॒शि॒षे । प्र॒ऽस॒व॒स्य । त्वं । ए॒कः । इ॒त् । उ॒त । पू॒षा । भ॒व॒सि । दे॒व॒ । याम॑ऽभिः ।

उ॒त । इ॒दं । वि॒श्वं । भु॒वनं । वि॒ । रा॒ज॒सि । श्या॒वऽश्वः । ते । स॒वि॒त॒रि॒ति । स्तोमं॑ । आ॒न॒शे ॥५॥

हे सवितस्त्वमेक इत् एक एव प्रसवस्य सर्वकर्मानुज्ञाकरणस्येशिषे । समर्थो
भवसि । ये लौकिकं गमनादिरूपं वैदिकमग्निहोत्रादिरूपं कर्मानुतिष्ठन्ते तेषां
सर्वेषामनुज्ञातुमेक एव प्रभवसि । उतापि च पूषा पोषको भवसि हे देव याम-
भिर्गमनैः । उतापि चेदं विश्वं भुवनं भूतजातं विराजसि । ईशिषे धारयितुं ।
यस्मादेवं महानुभावस्तस्मात् हे सवितस्ते तुभ्यं श्यावाश्व ऋषिः स्तोमं स्तोत्र-
मानशे । व्याप्नोति । करोतीत्येवमात्मानं परोक्षतया निर्दिशन्नाह ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुर्विंशो वर्गः ॥

तत्सवितुरिति नवर्चं दशमं सूक्तं श्यावाश्वस्यार्धे । अत्रेयमनुक्रमणिका । तत्स-
वितुर्नव गायत्रमाद्यानुष्टुबिति । प्रथमानुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । सावित्रं त्वित्युक्त-
त्वात्सावित्रं ॥ अग्निष्टोमे वैश्वदेवशस्त्रस्याद्यस्तृचः प्रतिपत् अद्या नो देवेत्यनुचरः ।
सूचितं च । तत्सवितुर्वृणीमहेऽद्या नो देव सवितरिति वैश्वदेवस्य प्रतिपद-
नुचरौ । आ० ५. १८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तत्स॒वि॒तुर्वृ॑णीमहे व॒यं दे॒वस्य॑ भो॒ज॒नं ।

श्रेष्ठं॑ स॒र्व॒धा॒त॒मं॒ तुरं॑ भ॒ग॒स्य॑ धीम॒हि ॥ १ ॥

तत् । स॒वि॒तुः । वृ॒णी॒म॒हे । व॒यं । दे॒व॒स्य॑ । भो॒ज॒नं ।

श्रेष्ठं॑ । स॒र्व॒ऽधा॒त॒मं॒ । तुरं॑ । भ॒ग॒स्य॑ । धी॒म॒हि ॥ १ ॥

तत् प्राप्यत्वेन प्रसिद्धं भोजनं भोग्यं धनं वयं स्तोतारो वृणीमहे । प्रार्थयामः ।

कस्य धनं । सवितुः प्रेरकस्य देवस्य स्वभूतं । लब्ध्वा च श्रेष्ठं प्रशस्य सर्वधातमं ।
सर्वधातृतमं । सर्वभोगप्रदमित्यर्थः । तुरं शत्रूणां हिंसकं । धनेन शत्रून्हतुं शक्य-
त्वात् । तादृशं धनं भगस्य भजनीयस्य सवितुरनुग्रहाद्भीमहि । धारयाम् । उपभोगं
करवामेत्यर्थः । अथवा धनं वृणीमहेऽर्थित्वाच्च लभेमहीति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अस्य हि स्वयंशस्तरं सवितुः कच्चन प्रियं । न मिनन्ति स्वराज्यं ॥ २ ॥

अस्य । हि । स्वयंशऽतरं । सवितुः । कत् । चन । प्रियं । न । मिनन्ति । स्वऽराज्यं ॥ २ ॥

अस्य सवितुः स्वयंशस्तरं स्वयमसाधारणं यशो यस्यातिशयेन भवति
तत्तादृशं प्रियं सर्वेषां प्रियभूतं स्वराज्यं स्वयमेव राजमानत्वमैश्वर्यं कच्चन केचि-
दप्यसुरादयो न मिनन्ति । न हिंसन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स हि रत्नानि दाशुषे सुवाति सविता भगः । तं भागं चित्रमीमहे ॥ ३ ॥

सः । हि । रत्नानि । दाशुषे । सुवाति । सविता । भगः । तं । भागं । चित्रं । ईमहे ॥ ३ ॥

स हि स खलु सविता भगो भजनीयो देवो दाशुषे हविर्दात्रे मह्यं रत्नानि
रमणीयानि धनानि सुवाति । प्रेरयति । प्रयच्छति । तं देवं भागं भजनीयं चित्रं
चायनीयं धनमीमहे । याचामहे ॥

अद्या न इति चतुर्थीपंचमीभ्याममनोज्ञस्वप्नदर्शने प्रत्यूचं जुहुयात् । अद्या
नो देव सवितरिति द्वाभ्यां । गृ० सू० ३. ६. । इति हि सूचितं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगं । परा दुःस्वप्न्यं सुव ॥ ४ ॥

अद्य । नः । देव । सवितरिति । प्रजाऽवत् । सावीः । सौभगं । परा । दुःस्वप्न्यं । सुव ॥ ४ ॥

हे सवितर्देव नोऽस्मभ्यमद्यास्मिन्यागदिने प्रजावत्पुत्राद्युपेतं सौभगं धनं
सावीः । प्रेरय । दुःस्वप्न्यं दुःस्वप्नं दुःस्वप्नबहुः खकरं दारिद्र्यं परासुव । दूरे प्रेरय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव । यद्भद्रं तन्न आ सुव ॥ ५ ॥

विश्वानि । देव । सवितः । दुःस्वप्नानि । परा । सुव । यत् । भद्रं । तत् । नः । आ । सुव ॥ ५ ॥

हे सवितर्देव त्वं विश्वानि दुरितानि परासुव । यद्भद्रं प्रजापशुगृहादिकं
तन्नोऽस्मभ्यमासुव । अस्मदभिमुखं प्रेरय । प्रजा वै भद्रं पशवो भद्रं गृहं भद्र-
मिति हि श्रुतिः ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अनागसो अदितये देवस्य सवितुः सवे । विश्वा वामानि धीमहि ॥ ६ ॥

अनागसः । अदितये । देवस्य । सवितुः । सवे । विश्वा । वामानि । धीमहि ॥ ६ ॥

वयमनुष्ठातारः सवितुः प्रेरकस्य देवस्य सवेऽनुज्ञायां सत्यामदितयेऽखंड-
नीयायै देव्यै भूम्या अनागसः स्याम । अनपराधिनो भवेम । भूम्यां हि पापाः
संभवन्ति । अपगतेष्वागःसु विश्वा सर्वाणि वामानि वननीयानि धनानि धी-
महि । धारयाम ॥

चातुर्मास्येषु वैश्वदेवे पर्वणि सावित्रस्य द्वादशकपालस्या विश्वदेवमित्यनु-
वाक्या । सूचितं च । आ विश्वदेवं सत्पतिं वाममद्य सवितः । आ० २. १६. । इति ॥
प्रायणीय एषैव सवितुरनुवाक्या । सूचितं च । आ विश्वदेवं सत्पतिं य इमा
विश्वा जातानि । आ० ४. ३. । इति ॥ देवसुवां हविःष्वैव सवितुरनुवाक्या । सूचितं
च । आ विश्वदेवं सत्पतिं न प्रमिये सवितुर्देव्यस्य तत् । आ० ४. ११. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

आ विश्वदेवं सत्पतिं सूक्तैरद्या वृणीमहे । सत्यसवं सवितारं ॥ ७ ॥

आ । विश्वऽदेवं । सत्ऽपतिं । सुऽउक्तैः । अद्य । वृणीमहे । सत्यऽसवं । सवितारं ॥ ७ ॥

विश्वदेवं । विश्वे देवा यस्य वशे भवन्ति तं तादृशं । तं हि सर्वात्मत्वादिद्रं मित्रं
वरुणमग्निमाहुरित्यादिश्रुतेरितरेषां तद्विभूतित्वात् । सत्पतिं सतामनुष्ठातृणां पा-
लकं सत्यसवं सत्यानुज्ञं सवितारं देवमद्यास्मिन्यागदिने सूक्तैरावृणीमहे । संभ-
जामहे ॥

॥ अथाष्टमी ॥

य इमे उभे अहनी पुर एत्यप्रयुच्छन् । स्वाधीर्देवः सविता ॥ ८ ॥

यः । इमे इति । उभे इति । अहनी इति । पुरः । एति । अप्रऽयुच्छन् । सुऽआधीः ।

देवः । सविता ॥ ८ ॥

यः सविता देवः स्वाधीः शोभनाध्यानः सुकर्मा वा सन् इमे अहनी रात्र्यहनी तयोः पुरः पुरस्तादप्रयुच्छन् अप्रमाद्यन्नेति गच्छति तमावृणीमह इति संबंधः ॥

प्रायणीये य इमा विश्वेति सवितुर्याज्या । सूचितं च । य इमा विश्वा जातानि सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं । आ० ४. ३. इति ॥ अश्वमेधेऽश्वमुत्सृज्यान् सवनं सावित्रीष्टिः कार्या । तस्यामेघा माध्यंदिने सवनेऽनुवाक्या । सूचितं च । य इमा विश्वा जातान्या देवो यातु सविता सुरत्नः । आ० १०. ६. इति ॥

॥ सैषा नवमी ॥

य इमा विश्वा जातान्याश्रावयति श्लोकेन । प्र च सुवाति सविता ॥ ९ ॥

यः । इमा । विश्वा । जातानि । आऽश्रावयति । श्लोकेन । प्र च । सुवाति । सविता ॥ ९ ॥

यो देव इमेमानि विश्वा सर्वाणि जातान्युत्पन्नान् प्राणिनः । जंगमानित्यर्थः । तान् श्लोकेन यशसाश्रावयति । सर्वेऽप्यस्य स्तुतिं शृण्वन्तीत्यर्थः । अथवा गर्जन-
शब्देन सर्वाणीमान्युत्पन्नान्याश्रावयति वृष्ट्युन्मुखः सन् । किंच सविता प्रसुवाति च प्रेरयति तं वृणीमह इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षड्विंशो वर्गः ॥

अच्छा वदेति दशर्चमेकादशं सूक्तं भौमस्याचेरार्षे । अचेयमनुक्रमणिका । अच्छा दशत्रिः पार्जन्यमुपाद्यास्तिस्रो जगत्य उपांत्यानुष्टुबिति । यत्पर्जन्येत्येषा नवम्यनुष्टुप् वि वृक्षानित्याद्यास्तिस्रो जगत्यः शिष्टाः षट् त्रिष्टुभः । पर्जन्यो देवता ॥ अनेन सूक्तेन प्रत्यृचं वा दिश उपस्थेयाः । सूचितं च । संस्थितायां सर्वा दिश उपतिष्ठेताच्छा वद तवसं गीर्भिराभिरिति चतसृभिः प्रत्यृचं सूक्तेन वा । आ० २. १३. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अच्छा वद तवसं गीर्भिराभिः स्तुहि पर्जन्यं नमसा विवास ।

कनिक्रदवृषभो जीरदानू रेतो दधान्योषधीषु गर्भे ॥ १ ॥

अच्छ । वद । तवसं । गीः । ऽभिः । आभिः । स्तुहि । पर्जन्यं । नमसा । आ । विवास ।

कनिक्रदत् । वृषभः । जीरऽदानुः । रेतः । दधाति । ओषधीषु । गर्भे ॥ १ ॥

हे स्तोतस्तवसं बलवंतं पर्जन्यमच्छाभिप्राय वद । प्रार्थय ॥ पर्जन्यशब्दो यास्केन बहुधा निरुक्तः । पर्जन्यस्तूपेराद्यंतविपरीतस्य तर्पयिता जन्यः परो जेता

वा जनयिता वा प्रार्जयिता वा रसानां । नि० १०. १०. । इति ॥ आभिगीर्भिः
स्तुतिवाग्भिः स्तुहि । नमसान्नेन हविल्क्षणेनाविवास । सर्वतः परिचर । यः
पर्जन्यो वृषभोऽपां वर्षिता जीरदानुः क्षिप्रदानः कनिक्रदत् गर्जनशब्दं कुर्वन्नो-
षधीषु गर्भं गर्भस्थानीयं रेत उदकं दधाति स्थापयति तं स्तुहि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि वृक्षान् हंत्युत हंति रक्षसो विश्वं विभाय भुवनं महावधात् ।

उतानागा ईषते वृषण्यावतो यत्पर्जन्यः स्तनयन् हंति दुष्कृतः ॥ २ ॥

वि । वृक्षान् । हंति । उत । हंति । रक्षसः । विश्वं । विभाय । भुवनं । महाऽवधात् ।

उत । अनागाः । ईषते । वृषण्यावतः । यत् । पर्जन्यः । स्तनयन् । हंति । दुःकृतः ॥ २ ॥

अयं मन्त्रो निरुक्ते स्पष्टं व्याख्यातः । तदेवात्र लिख्यते । पर्जन्यो विहंति
वृक्षान्विहंति च रक्षांसि सर्वाणि चास्माद्भूतानि विभ्यति महावधात् महान्
ह्यस्य वधः । अथनपराधो भीतः पलायते वर्षकर्मवतो यत्पर्जन्यः स्तनयन्हंति
दुष्कृतः पापकृतः । नि० १०. ११. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

रथीव कश्याश्वौ अभिक्षिपन्नाविर्दूतान्कृणुते वर्ष्योऽहं ।

दूरात्सिंहस्य स्तनथा उदीरते यत्पर्जन्यः कृणुते वर्ष्यं नभः ॥ ३ ॥

रथीऽइव । कश्या । अश्वान् । अभिऽक्षिपन् । आविः । दूतान् । कृणुते । वर्ष्यान् । अहं ।

दूरात् । सिंहस्य । स्तनथाः । उत् । ईरते । यत् । पर्जन्यः । कृणुते । वर्ष्यं । नभः ॥ ३ ॥

रथीव रथस्वामीव । स यथा कश्याश्वानभिक्षिपन् दूतान् भटानाविष्करोति
तद्वदसौ पर्जन्योऽपि कश्याश्वान्मेघानभिक्षिपन् अभिप्रेरयन् वर्ष्यान् वर्षकान्
दूतान् दूतवद्वृष्टिप्रेरकान्मेघान् मरुतो वाविष्कृणुते । प्रकटयति । अहेति पूरणः ।
एवं सति सिंहस्य ॥ सहतेर्हिंसतेर्वा शब्दकर्मणः सिंहशब्दः ॥ अवर्षणेनाभिभ-
वितुः शब्दयितुर्वा मेघस्य स्तनथा गर्जनशब्दा दूरादुदीरते । उद्गच्छन्ति । कदा ।
यद्यदा पर्जन्यो नभोऽंतरिक्षं वर्ष्यं वर्षोपेतं कृणुते करोति तदा ॥

प्र वाता इति चतुर्थी पर्जन्यस्य चरोर्याज्या । सूचितं च । प्र वाता वांति
पतयन्ति विद्युत इत्यग्न्याधेयप्रभृतीनि । आ० २. १५. । इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

प्र वाता वांति पतयंति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते स्वः ।

इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवी रेतसारवति ॥४॥

प्र। वाताः। वांति। पतयंति। विद्युतः। उत्। ओषधीः। जिहते। पिन्वते। स्वः। रिति स्वः।

इरा। विश्वस्मै। भुवनाय। जायते। यत्। पर्जन्यः। पृथिवी। रेतसा। अरति ॥४॥

प्र वांति वाता वृष्ट्यर्थे । पतयंति गच्छंति समंतात्संचरंति विद्युतः । ओषधीरोषधय उज्जिहते । उज्जच्छंति । प्रवर्धते । स्वरंतरिक्षं पिन्वते । क्षरति । इरा भूमिर्विश्वस्मै सर्वस्मै भुवनाय सर्वजगद्धिताय जायते । समर्था भवति । कदैवमिति । यद्यदा पर्जन्यो देवः पृथिवी रेतसोदकेनावति रक्षति अभिगच्छति वा तदैवं भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यस्य व्रते पृथिवी ननमीति यस्य व्रते शफवज्जर्भुरीति ।

यस्य व्रत ओषधीर्विश्वरूपाः स नः पर्जन्य महि शर्म यच्छ ॥५॥

यस्य। व्रते। पृथिवी। ननमीति। यस्य। व्रते। शफऽवत्। जर्भुरीति।

यस्य। व्रते। ओषधीः। विश्वऽरूपाः। सः। नः। पर्जन्य। महि। शर्म। यच्छ ॥५॥

यस्य पर्जन्यस्य व्रते कर्मणि पृथिवी ननमीति अन्त्यर्थे नमति सर्वेषामधो भवति । यस्य व्रते शफवत् पादोपेतं गवादिकं जर्भुरीति भ्रियते पूर्यते गच्छतीति वा । यस्य व्रते कर्मण्योषधीरषधो विश्वरूपा नानारूपा भवंति हे पर्जन्य स महांस्त्वं नोऽस्मभ्यं महि शर्म महत् सुखं यच्छ । प्रयच्छ ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

दिवो नो वृष्टिं मरुतो ररीध्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः ।

अर्वाङ्तेन स्तनयित्नुनेह्यपो निषिंचन्नसुरः पिता नः ॥६॥

दिवः। नः। वृष्टिं। मरुतः। ररीध्वं। प्र। पिन्वत। वृष्णः। अश्वस्य। धाराः।

अर्वाङ्। एतेन। स्तनयित्नुना। आ। इहि। अपः। निऽसिंचन्। असुरः। पिता। नः ॥६॥

हे मरुतो यूयं दिवोऽंतरिक्षसकाशात् नोऽस्मदर्थे वृष्टिं ररीध्वं । दत्त । वृष्णो

वर्षकस्याश्वस्य व्यापकस्य मेघस्य संबन्धिन्यो धारा उदकधारा प्रपिन्वत । प्रक्षरत ।
हे पर्जन्य त्वमेतेन स्तनयित्नुना गर्जता मेघेन सहार्वाङ् अस्मदभिमुखमेहि ।
आगच्छ । किं कुर्वन् । अपोऽभांसि निषिंचन् स देवोऽसुर उदकानां निरसि-
तापि सन् नोऽस्माकं पिता पालकश्च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अभि क्रंद स्तनय गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन ।

हतिं सु कर्ष विषितं न्यंच समा भवन्तूदतो निपादाः ॥ ७ ॥

अभि । क्रंद । स्तनय । गर्भ । आ । धाः । उदन्ऽवता । परि । दीय । रथेन ।

हतिं । सु । कर्ष । विऽसितं । न्यंच । समाः । भवन्तु । उत्ऽवतः । निऽपादाः ॥ ७ ॥

अभि भूम्यभिमुखं क्रंद । शब्दय । तदेव पुनरुच्यते दाढ्याय । स्तनय । गर्ज ।
गर्भे गर्भस्थानीयमुदकमोषधीष्वाधाः । आधेहि । तदर्थमुदन्वतोदकवता रथेन परि
दीय । परितो गच्छ । हतिं हतिवदुदकधारकं मेघं विषितं विशेषेण सितं वडं न्यंच
न्यक् अधोमुखं सु सुष्ठु कर्ष । आकर्ष वृष्ट्यर्थे । यद्वा विषितं विमुक्तबंधनमेवं
कर्ष । एवं कृत उदत ऊर्ध्ववन्त उन्नतप्रदेशा निपादा न्यग्भूतपादा निकृष्टपादा
वा निम्नोन्नतप्रदेशाः समा एकस्था भवन्तु । उदकपूर्णा भवन्त्वित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

महांतं कोशमुदचा नि षिंच स्यंदंतां कुल्या विषिताः पुरस्तात् ।

घृतेन द्यावापृथिवी व्युधि सुप्रपाणं भवत्वग्न्याभ्यः ॥ ८ ॥

महांतं । कोशं । उत् । अच । नि । सिंच । स्यंदंतां । कुल्याः । विऽसिताः । पुरस्तात् ।

घृतेन । द्यावापृथिवी इति । वि । उंधि । सुऽप्रपाणं । भवतु । अग्न्याभ्यः ॥ ८ ॥

हे पर्जन्य त्वं महांतं प्रवृद्धं कोशं कोशस्थानीयं मेघमुत्कृष्टमुदच । उद्गच्छ ।
उद्गमय वा । तथा कृत्वा निषिंच । नीचैः क्षारय । कुल्या नद्यो विषिता विष्कृताः
सत्यः स्यंदंतां प्रवहन्तु पुरस्तात् पूर्वाभिमुखं । प्रायेण नद्यः प्राच्यः स्यंदन्ते । घृते-
नोदकेन द्यावापृथिवी दिवं च पृथिवी च व्युधि । क्लेदयात्यधिकं । अग्न्याभ्यो गोभ्यः
सुप्रपाणं सुष्ठु प्रकर्षेण पातव्यमुदकं भवतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

यत्प॒र्जन्य॒ कनि॑क्रदत्स्त॒नय॑न् हंसि॑ दुष्कृतः ।

प्रती॒दं वि॒श्वं मो॒दते॒ यत्किं॑ च॒ पृथि॒व्यामधि॑ ॥ ९ ॥

यत् । प॒र्जन्य॒ । कनि॑क्रदत् । स्त॒नय॑न् । हंसि॑ । दुःकृतः ।

प्रति॑ । इ॒दं । वि॒श्वं । मो॒दते॒ । यत् । किं॑ । च॒ । पृथि॒व्यां । अधि॑ ॥ ९ ॥

हे पर्जन्य यद्यदा त्वं कनिक्क्रददत्यर्थं शब्दयन् स्तनयन् दुष्कृतः पापकृतो मेघान् हंसि विदारयसि तदानीमिदं विश्वं जगत् प्रतिमोदते । विश्वं विशेष्यते । यत्किंच पृथिव्यामधि भूम्यामधिष्ठितं यच्चराचरात्मकं तदिदं विश्वं मोदते । ह्यति । वृष्टेः सर्वजगत्प्रीतिकारणत्वं प्रसिद्धं ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒व॒षी॑र्वि॒र्षमु॒दु षू॒ गृ॒भा॒या॒क॒र्ध॒न्वा॒न्यत्ये॑त॒वा उ॑ ।

अजी॑जन॒ ओष॑धी॒र्भो॒जनाय॑ कमु॒त प्र॒जाभ्यो॑ऽवि॒दो मनी॑षां ॥ १० ॥

अ॒व॒षीः । व॒र्षे । उ॒त् । ऊं॒ इति॑ । सु॒ । गृ॒भा॒य॒ । अ॒कः । ध॒न्वा॒नि । अ॒तिऽए॒त॒वै । ऊं॒ इति॑ ।

अजी॑जनः । ओष॑धीः । भो॒जनाय॑ । कं । उ॒त् । प्र॒जाभ्यः॑ । अ॒वि॒दः । मनी॑षां ॥ १० ॥

इयमतिवृष्टिविमोचनी ॥ हे पर्जन्य त्वमवषीः । वृष्टवानसि । वर्षमुदु षू गृभाय । उक्तृष्टं सु सुष्ठु गृभाय । गृहाण । परिहरेत्यर्थः । धन्वानि निरुदकप्रदेशानकः । जलवतः कृतवानसि । किमर्थं । अत्येतवा उ । अतिक्रम्य गंतुं । ओषधीरजीजनः । उदपादयः । किमर्थः । भोजनाय धनाय भोगाय वा । कमित्ययं शिशिरं जीवनाय कं । नि० १. १०. । इतिवत्पादपूरणः । उतापि च प्रजाभ्यः सकाशात् मनीषां स्तुतिमविदः । प्राप्तवानसि ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

बळित्येति तृचात्मकं द्वादशं सूक्तं भौमस्यात्रैराषं पृथिवीदेवताकमानुष्टुभं । अनुक्रांतं च । बळित्या तृचं पार्थिवमानुष्टुभमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । आद्या देवानां हविःषु पृथिव्या अनुवाक्या । बळित्या पर्वतानां दृढा चिद्या वनस्पतीन् । आ० ६. १४. । इति हि सूचितं ॥ भूमिस्तोमे चैषा मरुत्वतीयशस्त्रे सूक्तमुखीया । आ० ९. ५. ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

वक्रि॒त्या पर्व॑तानां खि॒द्रं वि॒भर्षि॑ पृथि॒वि ।

प्र या भूमिं॑ प्रव॒त्वति॒ महा॑ जि॒नोषि॑ महि॒नि ॥१॥

व॒ट् । इ॒त्या । पर्व॑तानां । खि॒द्रं । वि॒भर्षि॑ । पृथि॒वि ।

प्र । या । भूमिं॑ । प्रव॒त्वति॒ । महा॑ । जि॒नोषि॑ । महि॒नि ॥१॥

द्विरूपा पृथिवी चैषा प्रत्यक्षदेवतापि च । मध्यस्थाना देवतोक्ता साच संबोध्य वर्ण्यते ॥ हे पृथिवि प्रथनवति मध्यस्थानदेवते । त्वमित्येत्यममुत्रांतरिक्षे वा वट् सत्यं पर्वतानां मेघानां वा खिद्रं खेदनं भेदनं विभर्षि । धारयसि । हे महिनि महति हे प्रवत्वति प्रकर्षवति प्रवणोदकवति वा या त्वं भूमिं प्रत्यक्षां पृथिवी महा महत्त्वेन महतोदकेन वा प्रजिनोषि प्रकर्षेण प्रीणयसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्तोमा॑सस्त्वा विचारि॒णि प्रति॑ शोभ॒न्त्यक्तु॑भिः ।

प्र या वाजं॑ न हे॒षंतं॑ पे॒रुमस्य॑स्यर्जु॒नि ॥२॥

स्तोमा॑सः । त्वा । वि॒चारि॒णि । प्रति॑ । शोभ॒न्ति । अ॒क्तुऽभिः॑ ।

प्र । या । वाजं॑ । न । हे॒षंतं॑ । पे॒रुं । अस्य॑सि । अ॒र्जुनि॑ ॥२॥

हे विचारिणि विविधंचरणशीले पृथिवि देवि त्वां स्तोमासः स्तोतारोऽक्तुभिर्गमनशीलैः स्तोत्रैः प्रतिशोभन्ति । अभिष्टुवन्ति । किंच या त्वं हेषंतं शब्दयंतं वाजं न अश्वमिवोद्धृतं पेरुं पूरकं मेघं प्रास्यसि प्रक्षिपसि हे अर्जुनि शुभ्रवर्णे गमनशीले वा ॥

देवानां हविःषु दृढा चिदिति पृथिव्या याज्या । एषैव भूमिस्तोमे निष्केवल्ये सूक्तमुखीया । सूत्रं तु पूर्वमेवोदाहृतं ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

दृ॒ढा चि॒द्या वन॒स्पती॑न्क्ष्म॒या दर्ध॑र्षो॒जसा॑ ।

यत्ते॑ अ॒भस्य॑ वि॒द्युतो॑ दि॒वो वर्ष॑न्ति वृ॒ष्टयः॑ ॥३॥

दृ॒ढा । चि॒त् । या । वन॒स्पती॑न् । क्ष्म॒या । दर्ध॑र्षि । ओ॒जसा॑ ।

यत् । ते । अ॒भस्य॑ । वि॒द्युतः॑ । दि॒वः । वर्ष॑न्ति । वृ॒ष्टयः॑ ॥३॥

हे पृथिवि या त्वं दृढा चित् ॥ सुपां सुलुगिति तृतीयाया आकारः ॥ दृढया
 क्षमया भूम्या सह वनस्पतीन् वृक्षानोजसा बलेन दर्धर्षि धारयसि । अथवा दृढेति
 विधेयविशेषणं । वनस्पतीन् दृढान् कृत्वा धारयसीत्यर्थः । यद्यस्यास्ते तव संबन्धिनो
 वृष्टयो वर्षका मेघा विद्युतो विद्योतमानादभ्रस्य ॥ पंचम्यर्थे षष्ठी ॥ अभ्रादपां
 हर्तुर्दिवोऽंतरिक्षादादित्याद्वा वर्षन्ति । अथवा यद्यस्यास्ते तवाभ्रस्य मेघस्य वृष्टय
 उदकसंघाता विद्युतो विद्योतमानाया दिवः सकाशाद्वर्षन्ति पतन्ति ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थ एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

प्र सम्राज इत्यष्टर्चं त्रयोदशं सूक्तमात्रेयं त्रैष्टुभं वारुणं । अनुक्रम्यते च । प्र
 सम्राजेऽष्टौ वारुणमिति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र सम्राजे बृहदर्चो गभीरं ब्रह्म प्रियं वरुणाय श्रुताय ।

वि यो जघान शमितेव चर्मोपस्तिरे पृथिवी सूर्याय ॥ १ ॥

प्र । संऽराजे । बृहत् । अर्च । गभीरं । ब्रह्म । प्रियं । वरुणाय । श्रुताय ।

वि । यः । जघान । शमिताऽइव । चर्म । उपऽस्तिरे । पृथिवी । सूर्याय ॥ १ ॥

अत्रिः स्वात्मानं संबोध्य ब्रवीति । हे अत्रे त्वं सम्राजे सम्यग्राजमानायेश्वराय
 श्रुताय सर्वत्र श्रूयमाणाय वरुणायोपद्रवस्य निवारकाय जनानामावरकायै-
 तन्नामकाय देवाय बृहत् प्रभूतं गभीरं दुरवगाहं बह्वर्धोपेतं प्रियं प्रियभूतं ब्रह्म
 स्तोत्ररूपं कर्म प्रार्च्य । प्रार्चय । प्रोच्चारयेत्यर्थः । यो वरुणः शमितेव चर्म शमिता
 पशुविशसनकर्ता यथोपस्तरणाय चर्म हन्ति तद्वत्पृथिवी विस्तीर्णमंतरिक्षं ॥
 तृतीयस्यां पृथिव्यामिति श्रुतेरंतरिक्षस्यापि पृथिवीशब्दवाच्यत्वं ॥ सूर्याय सूर्य-
 स्योपस्तिर आस्तरणाय विजघान विस्तारयामास । विस्तृतं हि व्यवहार-
 योग्यं भवति तस्माद्व्यवहारायंतरिक्षं विस्तारितवान् । उरुं हि राजा वरुणश्च-
 कार । ऋग्वे० १. २४. ८. इति ह्युक्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वनेषु व्यंतरिक्षं ततान वाजमर्वत्स पय उस्त्रियांसु ।

हत्स ऋतुं वरुणो अप्सवर्षिं दिवि सूर्यमदधात्सोममद्रौ ॥ २ ॥

वनेषु । वि । अंतरिक्षं । ततान् । वाजं । अर्वत्सु । पयः । उस्त्रियासु ।

हत्सु । क्रतुं । वरुणः । अप्सु । अग्निं । दिवि । सूर्यं । अदधात् । सोमं । अद्रौ ॥ २ ॥

अयं वरुणो वनेषु वृक्षायेष्वंतरिक्षं विततान् । विस्तारितवान् । तथा वाज-
सनेयकं । वनेषु हीदमेषु वृक्षायेष्वंतरिक्षं विततं तस्मादाह वनेषु व्यंतरिक्षं तता-
नेति । वाजं बलमर्वत्स्वश्वेषु विततान् । पयः क्षीरमुस्त्रियासु गोषु । उस्त्रियेति
गोनाम । उत्साविणोऽस्यां भोगा इति तद्व्युत्पत्तिः । हत्सु हृदयेषु क्रतुं कर्मसंकल्पं ।
यद्धि मनसा ध्याययति तत्कर्मणा करोति । अप्सूदकेष्वग्निं वैद्युतमौर्वं वा सर्वत्र
विततानेति संबंधः । किंच दिवि द्युलोके सूर्यमदधात् । स्थापितवान् । सोमं
चाद्रौ पर्वतेऽदधात् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नीचीनवारं वरुणः कबंधं प्र ससर्ज रोदसी अंतरिक्षं ।

तेन विश्वस्य भुवनस्य राजा यवं न वृष्टिर्युनक्ति भूमं ॥ ३ ॥

नीचीनंऽवारं । वरुणः । कबंधं । प्र । ससर्ज । रोदसी इति । अंतरिक्षं ।

तेन । विश्वस्य । भुवनस्य । राजा । यवं । न । वृष्टिः । वि । उनक्ति । भूमं ॥ ३ ॥

नीचीनवारमधोमुखबिलं प्रससर्ज । कृतवान् । कं । कबंधं । कवनमुदकं ।
तद्भीयतेऽचेति कबंधो मेघः । तं तथाकरोत् । अथवा कबंधमुदकं । तदुदकं नीची-
नवारं नीचीननिर्गमनबिलं चकार । मेघं विदार्योदकमधोमुखं चकारेत्यर्थः ।
किं प्रतीत्युच्यते । रोदसी द्यावापृथिव्यावंतरिक्षं च प्रति । लोकत्रयहितायेत्यर्थः ।
तेनोदकेन विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजा स्वामी वरुणो भूम भूमिं
युनक्ति । क्लेदयति । वृष्टिः सेक्ता पुमान्यवं न यवमिव यवान्यथा प्ररोहाय सर्वत्र
प्रसारयति तद्वद्भूमिं सर्वत्रोनक्ति । अथवा वृष्टिर्वरुण इति संबंधः । वर्षकः पर्जन्य
इत्यर्थः । अस्मिन्पक्षे यवं पुरुष इवेति पुरुषशब्दोऽध्याहार्यः । अत्र नीचीनवारं
वरुणः कबंधं । नि० १०.४. । इत्यादिनिरुक्तं द्रष्टव्यं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उनक्ति भूमिं पृथिवीमृत द्यां यदा दुग्धं वरुणो वष्ट्यादित् ।

समभ्रेण वसत पर्वतासस्तविषीयंतः अथयंत वीराः ॥ ४ ॥

उ॒न॒त्ति॑ । भूमि॑ । पृ॒थि॒वी । उ॒त । द्यां । य॒दा । दु॒ग्धं । व॒रु॒णः । व॒ष्टि॑ । आ॒त् । इ॒त् ।
सं । अ॒भ्रे॒ण॑ । व॒स॒त॒ । प॒र्व॒ता॒सः । त॒वि॒षी॒ऽय॑तः । अ॒थ॒य॑त । वी॒राः ॥ ४ ॥

वरुणो भूमिं पृथिवीं प्रथितमंतरिक्षं । अंतरिक्षस्यापि पृथिवीशब्दवाच्यत्वं पूर्वमुक्तं । उतापि च द्यां द्युलोकमुनत्ति । क्लेदयति । यदायं दुग्धमुदकपूरणं वष्टि कामयते । अथवा दुग्धमुदकं । तेन तत्कार्यमोषध्यादिकं लक्ष्यते । ओषध्यादयः प्रवर्धतामिति यदा कामयते आदिदनंतरमेव संवसत । समाच्छादयन्ति । के । पर्वतासः पर्वन्तोऽद्रयः । केन । अभ्रेण मेघेन । किंच तविषीयन्तो बलमिच्छन्तो वीरा विशेषेण वृष्टेः प्रेरयितारो मरुतः अथयन्त । अथयन्ति मेघान् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒मामू॑ ष्वा॒सुर॑स्य॒ श्रु॒तस्य॑ म॒ही मा॒यां व॒रु॒णस्य॑ प्र वो॒चं ।
मा॒ने॒ने॒व त॒स्थि॒वाँ अ॒न्तरि॑क्षे॒ वि यो म॒मे पृ॒थि॒वी सूर्ये॑ण ॥ ५ ॥
इ॒मां । ऊँ इति॑ । सु । आ॒सुर॑स्य॒ श्रु॒तस्य॑ । म॒ही । मा॒यां । व॒रु॒णस्य॑ । प्र । वो॒चं ।
मा॒ने॒न॒ऽइ॒व । त॒स्थि॒ऽवा॒न् । अ॒न्तरि॑क्षे । वि । यः । म॒मे । पृ॒थि॒वी । सूर्ये॑ण ॥ ५ ॥

आसुरस्यासुरसंबन्धिनः । असुराणामस्य च बध्यघातकभावः संबन्धः । असुर-
हन्तुरित्यर्थः । अथवासुरो मेघः । प्राणदानात्तत्संबन्धिनः श्रुतस्य विश्रुतस्य मही
महतीमिमां मायां प्रज्ञां प्रवोचं । प्रब्रवीमि । कैषा मायेति सोच्यते । यो
वरुणोऽन्तरिक्षे तस्थिवान् तिष्ठन्मानेनेव दंडेनेव सूर्येण पृथिवीमंतरिक्षं विममे
परिच्छिनत्ति तस्यैषा माया ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इ॒मामू॑ नु क॒वित॑मस्य मा॒यां म॒ही दे॒वस्य॑ नकि॒रा द॑ध॒र्ष ।
एकं॑ यदु॒द्गा न॑ पृ॒ण॒त्ये॒नी॒रासि॑च॒न्ती॒र॒व॒न॒यः॑ स॒मु॒द्रं ॥ ६ ॥
इ॒मां । ऊँ इति॑ । नु । क॒वि॒ऽत॑मस्य । मा॒यां । म॒ही । दे॒वस्य॑ । नकिः॑ । आ । द॒ध॒र्ष ।
एकं॑ । यत् । उ॒द्गा । न । पृ॒ण॒न्ति॑ । ए॒नीः । आ॒ऽसि॑च॒न्तीः । अ॒व॒न॒यः॑ । स॒मु॒द्रं ॥ ६ ॥

कवितमस्य प्रकृष्टप्रज्ञस्य देवस्य द्योतमानस्य स्तुत्यस्य वा वरुणस्येमां सर्वप्र-

सिद्धां महीं महतीं मायां प्रज्ञां न किर्नैवादर्धं । न हिनस्ति कश्चिदपि । ऊ न्विति पूरणी । यद्यस्मादेकं समुद्रमुद्गोदकेन न पूरयन्ति न पूरयन्ति । काः । एनीरेन्यः शुभा गमनशीला वासिंचन्तीरुदकमासेचयन्त्योऽवनयो नद्यः । बह्वो नद्यः सर्वदोदकेन पूरयन्त्योऽपि नैकमपि समुद्रं पूरयन्तीति । इदं वरुणस्य महत्कर्मैति । अत्रांतरिक्षविस्तारादिसमुद्रापूरणपर्यंतं कर्म परमेश्वरस्यैवोचितं न वरुणस्येति न वाच्यं तस्य वरुणादिरूपावस्थानात् । एष ब्रह्मेत्यादि श्रुतेः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒र्य॒म्यं वरु॒ण मि॒त्र्यं वा सखा॑यं वा स॒दमि॒द्भ्रातरं॑ वा ।

वेशं॑ वा नित्यं वरु॒णार॑णं वा यत्सी॒मार्गश्च॑ कृ॒मा शि॒श्रथ॑स्तत् ॥ ७ ॥

अ॒र्य॒म्यं । वरु॒ण । मि॒त्र्यं । वा । सखा॑यं । वा । स॒द । इत् । भ्रा॒तरं । वा ।

वेशं॑ । वा । नित्यं॑ । वरु॒ण । अ॒रणं॑ । वा । यत् । सी॒ । आ॒र्गः । च॒कृ॒म । शि॒श्रथः॑ । तत् ॥ ७ ॥

हे वरुण अर्यम्यं । अर्यमैवार्यम्यः ॥ स्वार्थिको यत् । अर्तेरिदं रूपं ॥ प्रदातारमित्यर्थः । अथवेरणान्मननाच्च शास्तीत्यर्यमा गुरुः । तं । वा अथवा मित्र्यं ॥ जिमिदा स्नेहन इत्यस्मान्मित्रं । स्वार्थिको यत् ॥ अनुरक्तमित्यर्थः । वा अथवा सखायं समानख्यानं सदमित्सर्वदैव भ्रातरं वा । नित्यं निरंतरं वेशं निकटनिकेतनवर्तिनं वा । अरणं वा । अशब्दमित्यर्थः । अथवारणमदातारं वा नित्यं निरंतरं । एतान्प्रति यत्सी यदेतदागोऽपराधं चकृम तच्छिश्रथः । अस्मत्तो विनाशय ॥

॥ अथाष्टमी ॥

कि॒त॒वासो॒ यद्रि॒रि॒पुर्न दी॒वि यद्वा॑ घा स॒त्यमु॒त यन्न॑ वि॒द्म ।

सर्वा॑ ता वि ष्य शि॒थिरे॒व दे॒वाधा॑ ते स्याम वरु॒ण प्रि॒यासः॑ ॥ ८ ॥

कि॒त॒वासः॑ । यत् । रि॒रि॒पुः । न । दी॒वि । यत् । वा । घा । स॒त्यं । उ॒त । यत् । न । वि॒द्म ।

सर्वा॑ । ता । वि । स्य । शि॒थि॒राऽई॒व । दे॒व । अ॒र्ध । ते । स्या॒म । वरु॒ण । प्रि॒यासः॑ ॥ ८ ॥

कितवासः कितवा द्यूतकृतः । किं तवास्ति सर्वं मया जितमिति वदतीति कितवः । न दीवि न देवने द्यूते यथा यद्रिरिपुर्लेपयन्ति पापमारोपयन्ति यदस्मासु जेष्टारो मयि त्वमेतत्पापमकरोरित्याक्षिपन्ति ॥ अत्र पुरस्तादुपचारोऽपि नकार उपमाधीयः ॥ वा अथवा । घेति पूरणः । यत्पापं सत्यमारोपमंतरेण

कृतवन्तः स्मः । उतापि च यत्कृतं पापं न विद्म न जानीमः ता तानि सर्वा
सर्वाणि शिथिरेव शिथिलानीव शिथिलबन्धनानि फलानीव विष्य । वि-
मोचय ॥ स्यतिरूपसृष्टो विमोचने ॥ हे देव अधानन्तरं ते तव प्रियासः प्रियाः
स्याम । भवेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थ एकत्रिंशो वर्गः ॥

इन्द्राग्नी यमिति षडृचं चतुर्दशं सूक्तमत्रैरार्षमानुष्टुभमैन्द्राग्रं । षष्ठी विराट्पूर्वा ।
आद्यौ दशकावष्टकास्त्रय इति परिभाषितत्वात् । तथा चानुक्रांतं । इन्द्राग्नी षष्ठे-
न्द्राग्रमानुष्टुभं विराट्पूर्वातमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इन्द्राग्नी यमवथ उभा वाजेषु मर्त्ये ।

ह॒ळ्हा चित्स प्र भेदति द्युम्ना वाणीरिव चितः ॥ १ ॥

इन्द्राग्नी इति । यं । अवथः । उभा । वाजेषु । मर्त्ये ।

ह॒ळ्हा । चित् । सः । प्र । भेदति । द्युम्ना । वाणीः ऽइव । चितः ॥ १ ॥

हे इन्द्राग्नी उभोभौ परस्परावियुक्तौ युवां यं मर्त्यमवथो रक्षथो वाजेषु
संग्रामेषु स मर्त्यो ह॒ळ्हा चित् ह॒ढान्यपि द्युम्ना द्योतमानानि धनानि शत्रुसंब-
धीनि भेदति । भिनत्ति । चित ऋषिर्वाणीरिव प्रतिवादिवाक्यानीव । अथवा
चिषु स्थानेषु वर्तमानोऽग्निः शत्रूणां वाक्यानीव ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या पृतनासु दुष्टरा या वाजेषु श्रवाय्या ।

या पंच चर्षणीरभीद्राग्नी ता हवामहे ॥ २ ॥

या । पृतनासु । दुष्टरा । या । वाजेषु । श्रवाय्या ।

या । पंच । चर्षणीः । अभि । इन्द्राग्नी इति । ता । हवामहे ॥ २ ॥

या याविन्द्राग्नी पृतनासु दुष्टरा दुष्टरावनभिभाथौ । या यौ च वाजेषु संग्रा-
मेष्वन्नेषु वा श्रवाय्या श्रवाय्यौ स्तुत्यौ । या यौ पंच चर्षणीः । चर्षणयो मनुष्याः ।
तानभि । रक्षत इति शेषः । ता तौ महानुभावौ हवामहे । स्तुमः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तयोरिदमवच्छवस्तिग्मा दिद्युन्मघोनोः ।

प्रति दुणा गभस्त्योर्गवां वृचघ्न एषते ॥३॥

तयोः । इत् । अमऽवत् । शवः । तिग्मा । दिद्युत् । मघोनोः ।

प्रति । दुणा । गभस्त्योः । गवां । वृचऽघ्ने । आ । ईषते ॥३॥

अमवदभिभावुकं शवो बलं तयोरित् तयोरेव । मघोनोर्मघवतोरन्नवतोर्ध-
नवतोर्वा तयोर्दिद्युत् वज्रं तिग्मा तीक्ष्णं वर्तते गभस्त्योर्हस्तयोः । एवंभूतौ
देवौ गवामुदकानां पणिभिरपहतानां वा गवां लाभाय दुणा दुविकारेण गमन-
शीलेन वैकेन रथेन वृचघ्न आवरकमेघहननाय तथाविधवृचासुरवधाय वा
प्रतीषते । प्रतिगच्छतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ता वामेषे रथानामिन्द्राग्नी हवामहे ।

पती तुरस्य राधसो विद्वांसा गिर्वेणस्तमा ॥४॥

ता । वां । एषे । रथानां । इन्द्राग्नी इति । हवामहे ।

पती इति । तुरस्य । राधसः । विद्वांसा । गिर्वेणऽतमा ॥४॥

हे देवौ ता तौ वक्ष्यमाणगुणौ वां युवां हवामहे । स्तुमः । किमर्थं । रथा-
नामेषे युद्धे रथानां प्रेरणाय । कीदृशौ युवां । इन्द्राग्नी इन्द्रमग्निं च परस्परयुग्मभूतौ
तुरस्य जंगमरूपस्य राधसो धनादिलक्षणस्य पती स्वामिनौ विद्वांसा सर्वज्ञौ
गिर्वेणस्तमा गीर्भिर्वननीयतमौ । ईदृशौ युवां हवामहे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता वृधन्तावनु द्यून्मर्तीय देवावदभा ।

अर्हेता चित्पुरो दधेऽंशेव देवावर्वते ॥५॥

ता । वृधन्तौ । अन्तु । द्यून् । मर्तीय । देवौ । अदभा ।

अर्हेता । चित् । पुरः । दधे । अंशाऽइव । देवौ । अर्वते ॥५॥

ता तावन्तु द्यून् प्रतिदिनं वृधंतौ वर्धमानौ । सर्वदा प्रवृद्धावित्यर्थः । वर्धने दृष्टान्तः । मर्तेव मनुष्याविव । तौ यथा प्रतिदिनं वर्धते । देवौ द्योतमानावदभा-
हिंस्यावर्हेता चित् प्रकर्षेण पूज्यौ । चिदिति पूजायां । तादृशौ महानुभावौ देवा-
वर्धते ऽश्वलाभाय पुरोदधे पुरस्कुर्वे । अंशेव । अंशो नाम द्वादशादित्यमध्यवर्ती
देवः । स भगस्यापुपलक्षकः । अंशाविव । आदित्याविव । दीप्तावित्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

एवेन्द्राग्निभ्यामहावि हव्यं श्रूयं घृतं न पूतमद्रिभिः ।

ता सूरिषु श्रवो बृहद्रयिं गृणत्सु दिधृतमिषं गृणत्सु दिधृतं ॥ ६ ॥

एव । इंद्राग्निभ्यां । अहावि । हव्यं । श्रूयं । घृतं । न । पूतं । अद्रिभिः ।

ता । सूरिषु । श्रवः । बृहत् । रयिं । गृणत्सु । दिधृतं । इषं । गृणत्सु । दिधृतं ॥ ६ ॥

एवैवमिदानीं क्रियमाणप्रकारेण । स्तुतिसाहित्येनेत्यर्थः । इंद्राग्निभ्यां हव्यं
हविरहावि । परित्यक्तमासीत् । कीदृशं तत् । श्रूयं बलकरं । किमिव । अद्रिभिर्ग्रा-
वभिः पूतमभिषुतं घृतं न सोमरसमिव । तद्यथा युवाभ्यां प्रदीयते तद्वच्चरुपुरोडा-
शादिकमपि । ता तौ देवौ सूरिषु मेधाविष्वस्मासु बृहत् प्रभूतं श्रवोऽन्नं यशो वा
रयिं धनं च दिधृतं । धारयतं । इषमन्नं गृणत्सु स्तुवत्सु दिधृतं । पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे द्वाविंशो वर्गः ॥

प्र वो मह इति नवर्चं पंचदशं सूक्तमेवयामरुदाख्यस्यात्रेयस्य मुनेरार्षं मरुदे-
वताकमतिजगतीच्छंदस्कं । तथा चानुक्रमणिका । प्र वो नवैवयामरुन्मास्तम-
तिजागतमिति ॥ दशरात्रे षष्ठेऽहनि तृतीयसवने ऽच्छावाकशस्त्र इदं सूक्तं । सूचितं
च । एवयामरुदुक्तो वृषाकपिना । आ० ८. ४. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो महे मतयो यंतु विष्णवे मरुत्वते गिरिजा एवयामरुत् ।

प्र शर्धीय प्रयज्यवे सुखादये तवसे भंददिष्टये धुनिव्रताय शर्वसे ॥ १ ॥

प्र । वः । महे । मतयः । यंतु । विष्णवे । मरुत्वते । गिरिऽजाः । एवयामरुत् ।

प्र । शर्धीय । प्रयज्यवे । सुखादये । तवसे । भंदत् ऽइष्टये । धुनिऽव्रताय । शर्वसे ॥ १ ॥

प्रयंतु प्रगच्छंतु गिरिजा वाचि निष्पन्ना मतयः स्तुतयः । कस्मै । वस्तुभ्यं ।
वचनव्यत्ययः । विष्णवे व्याप्तायेन्द्राय विष्णवे वा मरुत्वते मरुद्भिस्तद्वते । कस्य
स्तुतय इत्युच्यते । एवयामरुत् एतन्नामकस्य ऋषेः ॥ षष्ठ्या लुक् ॥ अथवायमृ-
षिर्गिरिजाः स्तुतेर्जनयिता भवति । उत्तरार्द्धे मरुस्तुतिः । किंच प्रयंतु स्तुतयः ।
कस्मै । शर्धाय बलाय मारुताय । इतरत्सर्वं बलविशेषणं । प्रयज्यवे प्रकर्षेण
यष्टव्याय सुखादये शोभनाभरणाय । खादिराभरणविशेषः । हस्तेषु खादिश्च
। ऋग्वे० १. १६८. ३. । पत्सु खादयः । ऋग्वे० ५. ५४. ११. । इति च श्रुतेः । तवसे
बलवते भंददिष्टये । स्तुतिरूपेष्टिर्यस्य तद्भंददिष्टि । तस्मै धुनिव्रताय मेघानां
चालनं कर्म यस्य तादृशाय शवसे गमनवते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्र ये जा॒ता म॒हिना ये च॒ नु स्व॒यं प्र वि॒द्यनां ब्रु॒वत॑ ए॒वया॒मरुत् ।
क्र॒त्वा त॒द्वो म॒रुतो॒ नाधृ॒षे श॒वो दा॒ना म॒ह्ना तदे॒षामधृ॒ष्टासो॒ नाद्र॑यः ॥ २ ॥
प्र । ये । जा॒ताः । म॒हिना । ये । च॒ । नु । स्व॒यं । प्र । वि॒द्यनां । ब्रु॒वते । ए॒वया॒मरुत् ।
क्र॒त्वा । तत् । वः । म॒रुतः । न । आ॒धृषे॑ । श॒वः । दा॒ना । म॒ह्ना । तत् । ए॒षां ।
अधृ॒ष्टासः । न । अ॒द्रयः ॥ २ ॥

ये महिना महता विष्णुनेन्द्रेण वा सह प्रजाताः प्रादुर्भूतास्तान्ब्रुवते । ये च नु
क्षिप्रं स्वयमेव विद्यना यज्ञगमनविषयज्ञानेन सह प्रजाताः प्रादुर्भूतास्तान्मरुत
एवयामरुद्ब्रुवते । स्तौति ॥ प्रेत्ययमाख्यातेन वा संबन्धनीयः । ब्रुवत इति व्यत्ययेन
बहुवचनं । एकवचने वा छांदसः शः । निघाताभावच्छांदसः ॥ अथ प्रत्यक्ष-
वादः । हे मरुतो वो युष्माकं तत्प्रसिद्धं शवो बलं क्रत्वा चालनादिरूपेण
कर्मणा युक्तं नाधृषे । कैश्चिदप्याधर्षणीयं न भवति । अन्येषामसुरादीनां क्रत्वा
कर्मणा वानभिभाष्यं भवति ॥ कृत्यार्थं केन् ॥ किंचैषां वो तत् बलं दानाभि-
मतदानेन मह्ना महत्त्वेन चोपेतं । यूयं प्रबलाः । अधृष्टासोऽधर्षनीयाः । तत्र
दृष्टांतः । अद्रयो न । ते यथाधृष्टास्तद्वद्वयमपि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्र ये दिवो बृहतः शृण्विरे गिरा सुश्रुक्कानः सुभ्व एवयामरुत् ।

न येषामिरी सधस्य ईष्ट आ अग्रयो न स्वविद्युतः प्र स्यद्रासो धुनीनां ॥३॥

प्र । ये । दिवः । बृहतः । शृण्विरे । गिरा । सुऽश्रुक्कानः । सुऽभ्वः । एवयामरुत् ।

न । येषां । इरी । सधऽस्ये । ईष्टे । आ । अग्रयः । न । स्वऽविद्युतः । प्र । स्यद्रासः ।

धुनीनां ॥३॥

ये मरुतो बृहतो दिवो द्युलोकादागच्छन्तः प्र शृण्विरे शृण्वन्ति तान्मरुतो गिरैवयामरुत्स्तुतवान् । कीदृशास्ते । सुश्रुक्कानो दीप्ताः सुभ्वः सुष्टु भवन्तः । येषां मरुतां सधस्ये सहस्थाने स्वकीये निवासे तिष्ठतामिरीरिता प्रेरिता नेष्ट आ । नेशते च चालयितुं । आ इति चार्थे । अग्रयो न अग्रय इव स्वविद्युतः स्वयमेव विद्योतमाना धुनीनां नदीनां स्यद्रासो वर्षणेन चालयितारश्च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स चक्रमे महतो निरुक्रमः समानस्मात्सदस एवयामरुत् ।

यदायुक्त त्मना स्वादधि णुभिर्विष्वर्धसो विमहसो जिगाति शेवृधो नृभिः ॥४॥

स । चक्रमे । महतः । निः । उरुऽक्रमः । समानस्मात् । सदसः । एवयामरुत् ।

यदा । अयुक्त । त्मना । स्वात् । अधि । नृभिः । विऽस्पृधसः । विऽमहसः ।

जिगाति । शेऽवृधः । नृभिः ॥४॥

स मरुद्गणो महतः प्रवृद्धात्समानस्मात्सर्वेषां साधारणात्सदसः स्थानादंतरिक्षादुरुक्रमो विस्तीर्णक्रमणः सन् निश्चक्रमे । निरगच्छत् । एवयामरुदृषिर्यदा स्वात्स्वकीयस्थानात् । अधीति पंचम्यर्थानुवादी । त्मनात्मनैव सुभिर्गंतृभिर्नृभिः स्वनेतृभिरश्वैरयुक्त युक्तोऽभवदागमनप्रार्थनाय । अथ बहुवदुच्यते । तदानीं विस्पृधसो विविधस्पर्धाः । अहं पुरतो गच्छाम्यहं पुरतो गच्छामीति तेषां स्पर्धा । अथवा विगतस्पर्धाः । न ह्येषां साद्वै स्पर्धकाः संति । विमहसो विशिष्टबलाः शेवृधः शेवस्य सुखस्य वर्धयितारो जिगाति । निर्गच्छन्ति ॥ व्यत्ययेनैकवचनं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्वनो न वोऽमवान्नेजयवृषा त्वेषो ययिस्तविष एवयामरुत् ।
 येना सहंत चृजत स्वरोचिषः स्थारश्मानो हिरण्ययाः स्वायुधास इष्मिणः ॥५॥
 स्वनः । न । वः । अमऽवान् । रेजयत् । वृषा । त्वेषः । ययिः । तविषः । एवयामरुत् ।
 येन । सहंतः । चृजत । स्वऽरोचिषः । स्थाऽरश्मानः । हिरण्ययाः । सुऽआयुधासः ।
 इष्मिणः ॥५॥

हे मरुतो वो युष्माकं स्वनो वेगजनितः शब्दो न रेजयत् न कंपयत्वे-
 वयामरुतं मां ॥ सुपां सुलुगिति द्वितीयालुक् ॥ स्वनो विशेष्यते । अमवान्
 बलवान् वृषा वर्षिता वृष्टेस्त्वेषो दीप्तो ययिर्गता तविषः प्रवृद्धः । येन स्वनेन
 सहंतः शत्रूनभिभवन्तो यूयमृजत । प्रसाधयथ ॥ लडर्थे लोट् ॥ कीदृशा यूयं ।
 स्वरोचिषः स्वायत्तरश्मयः स्थारश्मानः स्थिररश्मयो हिरण्यया हिरण्याभरणाः
 स्वायुधासः स्वायत्तायुधा इष्मिणोऽन्नवन्तो गमनवन्तो वा ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अपारो वो महिमा वृद्धशवसस्त्वेषं शवोऽवत्वेवयामरुत् ।
 स्थातारो हि प्रसितौ संहशि स्थन् ते न उरुथता निदः श्रुश्रुक्कांसो नाग्रयः ॥६॥
 अपारः । वः । महिमा । वृद्धऽशवसः । त्वेषं । शवः । अवतु । एवयामरुत् ।
 स्थातारः । हि । प्रऽसितौ । संऽहशि । स्थन् । ते । नः । उरुथत । निदः । श्रुश्रुक्कांसः ।
 न । अग्रयः ॥६॥

हे मरुतो वो युष्माकं महिमापारोऽनवधिकः । हे वृद्धशवसः प्रवृद्धबलास्त्वेषं
 दीप्तं शवो युष्माकं बलमवतु रक्षत्वेवयामरुतं मां ॥ द्वितीयैकवचनस्य लुक् ॥
 यूयं प्रसितौ प्रबलबंधने नियमनवति यज्ञे संहशि संदर्शने निमित्ते स्थातारो हि
 स्थाननियमेन तिष्ठन्तो भवथ खलु । ते नोऽस्मान्निदो निंदकाच्छत्रोः सकाश-
 दुरुथत । रक्षत । अग्रय इव श्रुश्रुक्कांसो यूयमिति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ते रुद्रासः सुमखा अग्रयो यथा तुविद्युम्ना अवन्तेवयामरुत् ।

दीर्घं पृथु प्रप्रथे सन्न पार्थिवं येषामज्मेषा महः शर्धास्यद्भुतैनसां ॥ ७ ॥

ते । रुद्रासः । सुऽमखाः । अग्रयः । यथा । तुविऽद्युम्नाः । अवन्तु । एवयामरुत् ।

दीर्घं । पृथु । प्रप्रथे । सन्न । पार्थिवं । येषां । अज्मेषु । आ । महः । शर्धासि ।

अद्भुतऽएनसां ॥ ७ ॥

हे मरुतो रुद्रासो रुद्रपुत्राः सुमखाः शोभनयज्ञा अग्रयो यथा अग्रय इव तुविद्युम्नाः प्रभूतदीप्रयः । अथवा अग्निसदृशास्तुविद्युम्नाः प्रभूतधना अवन्तु रक्षन्तेवयामरुदेतन्नामानमृषिं मां । पार्थिवं । पृथिव्यन्तरिक्षं । तत्संबन्धि दीर्घमायतं पृथु विस्तीर्णं सन्न सदनं प्रप्रथे । मरुद्भिः प्रथितमभूत् । अद्भुतैनसामपापानां येषामज्मेषु गमनेषु महो महान्ति शर्धासि चागच्छन्तीति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अद्वेषो नो मरुतो गातुमेतन् श्रोता हवं जरितुरेवयामरुत् ।

विष्णोर्महः समन्यवो युयोतन् स्मदृथ्योऽन दंसनाप द्वेषांसि सन्तुतः ॥ ८ ॥

अद्वेषः । नः । मरुतः । गातुं । आ । इतन् । श्रोतं । हवं । जरितुः । एवयामरुत् ।

विष्णोः । महः । सुऽमन्यवः । युयोतन् । स्मत् । रथ्यः । न । दंसना । अप । द्वेषांसि ।

सन्तुतरिति ॥ ८ ॥

हे मरुतो अद्वेषोऽद्वेषसो यूयं नोऽस्माकं गातुं गमनस्वभावं स्तोत्रं प्रत्येतन । आगच्छत । तदर्थं जरितुः स्तोतुरेवयामरुदेवयामरुतो मम हवं श्रोत । शृणुत । विष्णोर्थापकस्येन्द्रस्य महो महतो हे समन्यवः समानयज्ञा यूयं स्मत् । अयं प्रशस्तनाम । प्रशस्ता रथ्यो न रथिनो योद्धार इव । ते यथा शत्रून्पाकुर्वन्ति तद्वदस्माकं दंसना कर्मणा सन्तुतः । अन्तर्हितनामैतत् । अन्तर्हितान् द्वेषांसि द्वेषन् अपयुयोतन । दूरे वियोजयत । पृथक्कुरुत ॥

अध्यायोपाकरणोत्सर्गयोर्विनियुक्ता । गृ० सू० ३. ५. ॥

॥ अथ नवमी ॥

गंतां नो यज्ञं यज्ञियाः सुशमि श्रोता हवमरक्ष एवयामरुत् ।

ज्येष्ठासो न पर्वतासो व्योमनि यूयं तस्य प्रचेतसः स्यात् दुर्धर्तवो निदः ॥९॥

गंतं । नः । यज्ञं । यज्ञियाः । सुऽशमि । श्रोतं । हवै । अरक्षः । एवयामरुत् ।

ज्येष्ठासः । न । पर्वतासः । विऽव्योमनि । यूयं । तस्य । प्रऽचेतसः । स्यात् ।

दुऽधर्तवः । निदः ॥९॥

हे यज्ञिया मरुतो यूयं नोऽस्माकं यज्ञं गंत । आगच्छत । सुशमि शोभनकर्म यथा भवति तथा । सुकर्मत्वायेत्यर्थः । तदर्थं नो हवमस्मदीयमाह्वानं श्रोत । शृणुत । अरक्षो रक्षोवर्जिता यूयं ॥ लिंगवचनयोर्यत्ययः ॥ ज्येष्ठासो न ज्येष्ठा इव पर्वतासो विंध्यादय इवातिप्रवृद्धा व्योमन्यंतरिक्षे वर्तमानाः प्रचेतसो यूयं तस्य निदो निंदकस्य दुर्धर्तवो दुर्धराः स्यात् । भवत ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

इति पंचमे मंडले षष्ठोऽनुवाकः समाप्तं चाच्यं पंचमं मंडलं ॥

॥ ऋग्वेदः ॥

॥ अथ षष्ठं मंडलं ॥

भारद्वाजे षष्ठे मंडले षडनुवाकाः । तत्र प्रथमेऽनुवाके पंचदश सूक्तानि । तत्र त्वं ह्यग्ने इति त्रयोदशर्चं प्रथमं सूक्तं । त्वं ह्यग्ने सप्तेनेति वार्हस्पत्यो भरद्वाजः षष्ठं मंडलमपश्यदित्यनुक्रांतत्वात् मंडलद्रष्टा स एव भरद्वाज ऋषिः । अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुप् । मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता ॥ पशोर्हविष्यवदीयमाने मैत्रावरुणेनानुवचनीयमिदं मनोतासूक्तं । सूचितं च । त्वं ह्यग्ने प्रथम इत्यन्वाह । आ० ३. ६. । इति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ त्रैष्टुभे छंदस्येतदादिमूक्तषट्कं द्वितीयवर्जं । सूचितं च । त्वं ह्यग्ने प्रथम इति षष्ठां द्वितीयमुद्धरेत् । आ० ४. १३. । इति ॥ आद्योपाकरणे विनियुक्ता । सूत्रं तु पूर्वं मंत्र उक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनोतास्या धियो अभवो दस्म होता ।

त्वं सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै ॥ १ ॥

त्वं । हि । अग्ने । प्रथमः । मनोता । अस्याः । धियः । अभवः । दस्म । होता ।

त्वं । सीं । वृषन् । अकृणोः । दुष्टरीतु । सहः । विश्वस्मै । सहसे । सहध्वै ॥ १ ॥

हे अग्ने प्रथमो देवानां मध्ये प्रथमः प्रतमः प्रकृष्टतमः पूर्वभावी वा त्वं मनोता हि देवानां मनो यचोतं संबद्धं भवति तादृशो भवसि । हिशब्दोऽग्निः सर्वमनोताग्नौ मनोताः संगच्छन्ते । ऐ० ब्रा० २. १०. । इत्यादिब्राह्मणप्रसिद्धिद्योतनार्थः । हे दस्म दर्शनीय अस्या धियोऽस्य कर्मणो होता देवानामाह्वाताभवः । भवसि । हे वृषन् कामानां वर्षितः त्वं सीं सर्वतो दुष्टरीतु दुर्हिंस्यमहिंस्यं सहो बलमकृणोः । अकरोः । किमर्थं । विश्वस्मै सहसे सर्वस्यापि बलवतः शत्रोः सहध्या अभिभवनाय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अधा होता न्यसीदो यजीयानिऋस्पद इषयन्नीड्यः सन् ।

तं त्वा नरः प्रथमं देवयंतो महो राये चितयंतो अन्तु गमन् ॥ २ ॥

अर्धं । होता । नि । असीदः । यजीयान् । इळः । पदे । इषयन् । ईद्भ्यः । सन् ।
तं । त्वा । नरः । प्रथमं । देवऽयंतः । महः । राये । चितयंतः । अनु । गमन् ॥ २ ॥

अधाधुना हे अग्ने यजीयानतिशयेन यथा त्वं होता होमनिष्पादकः सन्
इळो भूम्या वेदिलक्षणायाः पदे स्थाने न्यसीदः । निषण्वानसि । किं कुर्वन् ।
इषयन् पशुपुरोडाशादिलक्षणमन्नमिच्छन् ईद्भ्यः स्तुत्यः सन् । तं तादृशं त्वा त्वां
प्रथममितरदेवताभ्यः पूर्वं देवयंतो देवं त्वामात्मन इच्छंतो नरो नेतारो मनुष्या
ऋत्विग्यजमाना महो महते राये धनाय चितयंतो जानंतः स्तुत्या ज्ञापयंतो वा
अनुगमन् । अन्वगच्छन् पूर्वं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वृतेव यंतं बहुभिर्वसथैः सुवे रयिं जागृवांसो अनु गमन् ।
रुशंतमग्निं दर्शतं बृहंतं वपावंतं विश्वहा दीदिवांसं ॥ ३ ॥
वृताऽइव । यंतं । बहुऽभिः । वसथैः । ते इति । रयिं । जागृऽवांसः । अनु । गमन् ।
रुशंतं । अग्निं । दर्शतं । बृहंतं । वपाऽवंतं । विश्वहा । दीदिऽवांसं ॥ ३ ॥

वृतेव मार्गेण । इवेति संप्रत्यर्थे । लोकद्वयमध्यगतेन मार्गेण बहुभिरनेकैर्व-
सथैर्वसुभिः ॥ स्वार्थिकस्तद्धितप्रत्ययः ॥ यजमानानां निवासयोग्यैर्वा साई यंतं
गच्छंतं त्वानुगमन् । अनुगच्छन्ति । संभजन्ते यजमानाः । कीदृशास्ते । ते त्वयि देवे
रयिं धनं जागृवांसः । प्रयच्छंत इत्यर्थः । कीदृशं त्वामित्युच्यते । रुशंतं दीप्रवर्ण-
मग्निमंगनादिगुणविशिष्टं दर्शतं दर्शनीयं बृहंतं महान्तं वपावंतं विश्वहा सर्वेषु
कालेषु दीदिवांसं दीपमानं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पदं देवस्य नमसा व्यंतः श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तं ।
नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि भद्रायां ते रणयंतं संहृष्टौ ॥ ४ ॥
पदं । देवस्य । नमसा । व्यंतः । श्रवस्यवः । श्रवं । आपन् । अमृक्तं ।
नामानि । चित् । दधिरे । यज्ञियानि । भद्रायां । ते । रणयंतं । संऽहृष्टौ ॥ ४ ॥

देवस्य द्योतमानस्याग्नेः पदमाहवनीयस्थानं नमसा हविषा स्तोत्रेण वा व्यंतो
गच्छंतः श्रवस्यवोऽन्नमिच्छंतः पूर्वं यजमानाः श्रवः सर्वत्र श्रूयमाणमन्नम-

मृक्तमन्यैरपरिबाध्यमापन् । आप्नुवंति । हे अग्ने ते तव भद्रायां स्तुत्यायां संहृष्टौ
निमित्तायां रणयन्त । रमयन्ति । यज्ञियानि यज्ञयोग्यानि नामानि नमनीयानि
वैश्वानरो जातवेदा इत्यादीनि दधिरे । धारयन्ति । अथवा नमनसाधनानि
स्तोत्राणि दधिरे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वां वर्धेति क्षितयः पृथिव्यां त्वां राय उभयासो जनानां ।

त्वं चाता तरणे चेत्यो भूः पिता माता सदमिन्मानुषाणां ॥ ५ ॥

त्वां । वर्धेति । क्षितयः । पृथिव्यां । त्वां । रायः । उभयासः । जनानां ।

त्वं । चाता । तरणे । चेत्यः । भूः । पिता । माता । सदं । इत् । मानुषाणां ॥ ५ ॥

हे अग्ने त्वां क्षितयो मनुष्या ऋत्विजः पृथिव्यां वेदिलक्षणायां वर्धेति । वर्ध-
यन्ति । उभयास उभयविधानि पञ्चपशुरूपाणि जनानां यजमानानां संबं-
धीनि रायो धनान्यृत्विजोऽध्वर्यादयस्त्वां त्वामुद्दिश्य वर्धेति । अथवोभयवि-
धानि धनानि गवादीनि जनानां पुत्रादीनामर्थाय प्राप्तुं त्वां वर्धेति । हे तरणे
दुःखान्तरकाग्ने त्वं चेत्यो ज्ञातव्यः स्तुत्यः सन् चाता रक्षिता भूः । भवसि । किंच
मानुषाणां मनुष्याणां स्तोतृणामस्माकं सदमित्सर्वदा पिता माता मातापि-
तृस्थानीयो भूः । भवसि ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे पंचत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सपर्येण्यः स प्रियो विष्णुर्ऽग्निर्होता मंद्रो नि षसादा यजीयान् ।

तं त्वा वयं दमे आ दीदिवांसमुप जुबाधो नमसा सदेम ॥ ६ ॥

सपर्येण्यः । सः । प्रियः । विष्णुः । अग्निः । होता । मद्रः । नि । ससाद । यजीयान् ।

तं । त्वा । वयं । दमे । आ । दीदिवांसं । उप । जुऽबाधः । नमसा । सदेम ॥ ६ ॥

सोऽग्निः सपर्येण्यः पूज्यः प्रियः कामानां पूरको विष्णु प्रजासु होता होम-
निष्पादको मंद्रो मदनीयो यजीयानतिशयेनेतरदेवानां यष्टा यजनीयो वा । एवं
महानुभावोऽग्निर्निषसाद । निषखोऽभूत् । अथ प्रत्यक्षकृतः । तं त्वा तादृशं त्वां
वयं यजमाना दमे गृहे दीदिवांसं दीप्यमानं जुबाधः जानुनी बाधयन्तोऽवन-

तजानवः प्रणताः संतो नमसा स्तोत्रेणोपासदेम । आसादयेम । अथवोपासी-
देमेत्येवमाशास्ते ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तं त्वा वयं सुध्योऽ नर्थमग्रे सुम्नायव ईमहे देवयंतः ।

त्वं विशो अनयो दीद्यानो दिवो अग्रे बृहता रोचनेन ॥ ७ ॥

तं । त्वा । वयं । सुऽध्यः । नर्थं । अग्रे । सुम्नाऽयवः । ईमहे । देवऽयंतः ।

त्वं । विशः । अनयः । दीद्यानः । दिवः । अग्रे । बृहता । रोचनेन ॥ ७ ॥

हे अग्रे तं तादृशं महानुभावं नर्थं स्तुत्यं त्वा त्वां सुध्यः शोभनबुद्धयः सुम्नायवः
सुखमिच्छंतो देवयंतो देवं त्वामिच्छंतो वयमीमहे । याचामहे । स्तुम इत्यर्थः ।
हे अग्रे त्वं दीद्यानो दीप्यमानः सन् । केन । बृहता महता रोचनेन रोचमानेन
तेजसा दीद्यानो विशः प्रजाः स्तोतृनस्मान् दिवः स्वर्गमनयः । अगमयः ।
रोचनेनादित्येन दिवं गमयेति वा संबंधः । आदित्यमार्गेणेत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

विशां कविं विशपतिं शश्वतीनां नितोशनं वृषभं चर्षणीनां ।

प्रेतीषणिमिषयंतं पावकं राजंतमग्निं यजतं रयीणां ॥ ८ ॥

विशां । कविं । विशपतिं । शश्वतीनां । निऽतोशनं । वृषभं । चर्षणीनां ।

प्रेतिऽइषणिं । इषयंतं । पावकं । राजंतं । अग्निं । यजतं । रयीणां ॥ ८ ॥

शश्वतीनां नित्यानां विशामृत्विग्यजमानलक्षणानां विशपतिं स्वामिनं कविं
क्रांतदर्शिनं नितोशनं शश्वतीनां हिंसकं वृषभं कामानां वर्षकं चर्षणीनां स्तोतृणां
मनुष्याणां प्रेतीषणिं प्राप्नोममनमिषयंतमन्नं कुर्वंतं पावकं शोधकं राजंतं दीप्यमानं
दीपयंतं वा रयीणां लाभाय यजतं यष्टव्यमग्निं स्तुम इति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सो अग्न ईजे शशमे च मर्तो यस्त आनन्दं समिधा हव्यदातिं ।

य आहुतिं परि वेदा नमोभिर्विश्वेत्स वामा दधते त्वीतः ॥ ९ ॥

सः । अग्रे । ईजे । शशमे । च । मर्तः । यः । ते । आनन्दं । संऽइधा । हव्यऽदातिं ।

यः । आऽहुतिं । परि । वेद । नमःऽभिः । विश्वा । इत् । सः । वामा । दधते । त्वाऽऊतः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वां स मर्तः स यजमान ईजे । यजते । शशमे च । स्तौति । शशमान इति स्तुतिकर्मसु पाठादिदमपि स्तुतिकर्म । यो यजमानस्ते तव समिधा सह हव्यदातिं हविषां दानमानद् करोति । किंच यो यजमानो नमोभिः स्तुतिभिराहु-
तिमाज्यादिलक्षणां परि वेद परितो वेत्ति । ददातीत्यर्थः । स यजमानस्त्वोतस्त्वया रक्षितः सन् विश्वेत् सर्वाणि वामा वननीयानि धनानि दधते । धारयति ॥

॥ अथ दशमी ॥

अस्मा उ ते महि महे विधेम नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः ।

वेदीं सूनो सहसो गीर्भिरुक्थैरा ते भद्रायां सुमतौ यतेम ॥ १० ॥

अस्मै । ऊं इति । ते । महि । महे । विधेम । नमः ऽभिः । अग्ने । सं ऽइधा । उत । हव्यैः ।

वेदीं । सूनो इति । सहसः । गीः ऽभिः । उक्थैः । आ । ते । भद्रायां । सु ऽमतौ । यतेम ॥ १० ॥

हे अग्ने महे महते ऽस्मै ते तुभ्यं महि महदत्यधिकं विधेम । परिचरेम । कैरित्युच्यते । नमोभिर्नमस्कारैः समिधा वा उतापि च हव्यैर्हविर्भिः । हे सहसः सूनो वेदी वेद्यां गीर्भिः स्तोत्रैरुक्थैः शस्त्रैश्च विधेमेति संबंधः । किंच ते तव भद्रायां स्तुत्यायां सुमतौ शोभनानुग्रहबुद्धावायतेम । आगच्छेम । भवेमेत्यर्थः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ यस्ततंथ रोदसी वि भासा अवोभिश्च अवस्य त्रुक्चः ।

बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि ॥ ११ ॥

आ । यः । ततंथ । रोदसी इति । वि । भासा । अवः ऽभिः । च । अवस्यः । त्रुक्चः ।

बृहत् ऽभिः । वाजैः । स्थविरेभिः । अस्मे इति । रेवत् ऽभिः । अग्ने । वि ऽतरं ।

वि । भाहि ॥ ११ ॥

हे अग्ने यस्त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यौ भासा दीक्षा व्याततंथ व्यतनोः । किंच त्रुक्चस्तारकस्त्वं अवोभिः स्तुतिभिः अवस्यश्च भवसि हे तादृशाग्ने बृहद्भिर्महद्भिर्वाजैरन्नैः स्थविरेभिः स्थविरैः स्थूलै रेवद्भि रयिमद्भिरस्मे अस्मदर्थं वितरं विशिष्टतरं वि भाहि । विशेषेण दीप्यस्व ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

नृवडंसो सदमिडैह्यस्मे भूरि तोकाय तनयाय पश्वः ।

पूर्वीरिषो बृहतीरारेअघा अस्मे भद्रा सौअवसानि संतु ॥ १२ ॥

नृ॒ऽवत् । व॒सो॒ इति॑ । स॒द॒ इत् । धे॒हि॒ । अ॒स्मे इति॑ । भू॒रि॒ । तो॒काय॑ । त॒न॒याय॑ । प॒श्वः ।
पू॒र्वीः । इ॒षः । बृ॒ह॒तीः । आ॒रेऽअ॒घाः । अ॒स्मे इति॑ । भ॒द्रा । सौ॒श्र॒व॒सानि॑ । सं॒तु ॥ १२ ॥

हे वसो वासक धनवन्वाग्ने नृवत् मनुष्यैरुपेतं धनं सदमित्सर्वदास्मे अस्मासु
धेहि । स्थापय । किंच भूरि प्रभूतान् पश्वः पशूंश्च धेहि । किमर्थं । तोकायास्मात्पु-
त्राय तनयाय तत्पुत्राय । किंच पूर्वीः पूरयिष्यः कामानां बह्वो वा बृहतीर्महन्त्य
आरेअघाः । आरे दूरेऽघानि यासु ताः । तादृश्य इष उक्तलक्षणान्यन्नानि भद्रा
भद्राणि सौश्रवसानि सुश्रवस्त्वान्यस्मे अस्मासु संतु । भवंतु ॥

पुरु॒ण्यग्ने॑ इति॑ त्रयोदश्युखासंभरणीयेष्टावग्नेः क्षत्रवतोऽनुवाक्या । सूचितं च ।
पुरु॒ण्यग्ने॑ पुरु॒धा त्वा॒या स चि॒त्र चि॒त्रं चि॒त॒यंत॑मस्मे । आ० ४. १. इति ॥ तत्पाठस्तु ॥

पुरु॒ण्यग्ने॑ पुरु॒धा त्वा॒या वसू॑नि राजन्वसुता ते अ॒श्यां ।

पुरु॒णि॒ हि॒ त्वे॒ पुरु॒वार॒ संत्य॑ग्ने॒ वसु॑ वि॒ध॒ते॒ राज॑नि॒ त्वे ॥ १३ ॥

पुरु॒णि॒ । अ॒ग्ने॒ । पुरु॒धा । त्वा॒ऽया॒ । वसू॑नि । रा॒जन् । व॒सुता॑ । ते । अ॒श्यां ।

पुरु॒णि॒ । हि॒ । त्वे॒ इति॑ । पुरु॒ऽवा॒र॒ । संति॑ । अ॒ग्ने॒ । वसु॑ । वि॒ध॒ते॒ । राज॑नि॒ । त्वे॒ इति॑ ॥ १३ ॥

हे अग्ने राजन् ते तव पुरुणि बहूनि पुरुधा गवाश्वादिरूपेण बहुप्रकाराणि
वसूनि धनानि वसुता वसुतायै वसुमत्त्वायाश्यां । व्याप्नुयां भुंजीय वा ॥ अत्र
भरतस्वामी वसुतेत्येतत्पदं सप्तम्यंतं चकार भट्टभास्करमिश्रोऽप्येकपदं संबुद्धंतं
चकार ॥ हे पुरुवार बहुभिर्वरणीयाग्ने राजनि राजमाने त्वे त्वयि पुरुणि बहूनि
वसु वसूनि त्वे त्वां विधते परिचरते मह्यं दातव्यानि संति ॥

॥ इति चतुर्थस्य चतुर्थे षट्त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
चतुर्थाष्टके चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ पंचमोऽध्याय आरभ्यते ॥ षष्ठमंडलस्य षडनुवाकात्मकस्य प्रथमेऽनु-
वाके पंचदश सूक्तानि । तत्र त्वं हीत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षमाग्नेयं ।
अंत्या षट्पंचाशदक्षरा शक्यर्यादितो दशानुष्टुभः । अनुक्रम्यते हि । त्वं ह्येकाद-
शानुष्टुभं शक्येतमिति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतावानुष्टुभे छंदसीदं सूक्तमुत्त-
मावर्जं विनियुक्तं । सूच्यते हि । त्वं हि क्षैतवदग्रा यो होताजनिष्ट । अ० ४. १३. ।
इति ॥ आश्विनशस्त्रे चैतत् शंसनीयं प्रातरनुवाकन्यायेनेत्यतिदिष्टत्वात् ॥ अंगिरसां
द्विरात्रे द्वितीयेऽहनीदमेव सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । त्वं हि क्षैतवदिति चाज्यं
। अ० १०. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वं हि क्षैतवद्यशोऽग्ने मित्रो न पत्यसे ।

त्वं विचर्षणे अत्रो वसो पुष्टिं न पुथसि ॥ १ ॥

त्वं । हि । क्षैतऽवत् । यशः । अग्ने । मित्रः । न । पत्यसे ।

त्वं । विऽचर्षणे । अत्रः । वसो इति । पुष्टिं । न । पुथसि ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं हि त्वं खलु क्षैतवत् । क्षितिः क्षयोऽपचयः । तत्संबन्धि क्षैतं
शुष्कं काष्ठं । तद्युक्तं यशोऽन्नं हविर्लक्षणं पत्यसे । अभिपतसि । गच्छसि । तत्र
दृष्टांतः । मित्रो न । अहरभिमानी देवो मित्रः । स इव । यद्वा यश इति गृह-
नाम । क्षैतवत् । क्षैतं निवासकं हविर्लक्षणमन्नं । तद्युक्तं यजमानगृहं मित्रभूतः
पुरुष इवाभिपतसि । यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा । ईदृशमन्नं पत्यसे । ईशिषे । अतः
कारणात् हे विचर्षणे विशेषेण सर्वस्य द्रष्टव्यसो वासकाग्ने त्वं अत्रः अत्रणी-
यमन्नं यजमानगृहस्थं न । अयं नशब्दश्चार्थः । अन्नकार्यभूतां पुष्टिं च पुथसि ।
वर्धयसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वां हि ष्मा चर्षणयो यज्ञेभिर्गीर्भिरीकृते ।

त्वां वाजी यात्यवृको रजस्तूविश्वचर्षणिः ॥ २ ॥

त्वां । हि । स्म । चर्षणयः । यज्ञेभिः । गीःऽभिः । ईकृते ।

त्वां । वाजी । याति । अवृकः । रजःऽतूः । विश्वऽचर्षणिः ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वां हि स्म त्वामेव खलु चर्षणयो मनुष्या यज्ञेभिर्यज्ञसाधनैर्ह-
विभिर्गीर्भिः स्तुतिभिरीकृते । स्तुवंति । अपि च वाजी । वाजो गमनं । तद्वान्
सूर्यस्त्वां याति । गच्छति । प्रविशतीत्यर्थः । तथा च श्रूयते । अग्निं वावादित्यः
सायं प्रविशति तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृश इति । वाजिशब्दश्च सूर्यवाचकत्वेन क्वचित्
श्रूयते । अग्निर्वायुः सूर्यस्ते वै वाजिन इति वायुः सन्निरादित्यो वाजीति च ।
कीदृशो वाजी । अवृको हिंसकरहितो रजस्तूः । उदकमत्र रज उच्यते । तस्य
वृष्टिलक्षणस्य प्रेरयिता । यद्वा रजसां लोकानां तरिता गन्ता विश्वचर्षणिः
सर्वस्य द्रष्टा ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सजोषस्त्वा दिवो नरो यज्ञस्य केतुमिंधते ।

यज्ञस्य मानुषो जनः सुम्नायुर्जुह्वे अध्वरे ॥ ३ ॥

सऽजोषः । त्वा । दिवः । नरः । यज्ञस्य । केतुं । इंधते ।

यत् । ह । स्यः । मानुषः । जनः । सुम्नऽयुः । जुह्वे । अध्वरे ॥ ३ ॥

हे अग्ने सजोषः सजोषसः सह प्रीयमाणा दिवः स्तुतेर्नरो नेतार ऋत्विजो
यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं त्वा त्वामिंधते । समिद्धं कुर्वति । कदेति चेदुच्यते । यज्ञ यदा
खलु स्य स मानुषो मनोरपत्यभूतो जनो जातो यजमानो होता वा सुम्नायुः
सुम्नं सुखमात्मन इच्छन् अध्वरे हिंसाप्रत्यवायरहिते यज्ञे जुह्वे त्वामाह्वयति
तदेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऋधद्यस्ते सुदानवे धिया मर्तः शशमते ।

जती ष बृहतो दिवो द्विषो अंहो न तरति ॥ ४ ॥

ऋधत् । यः । ते । सुऽदानवे । धिया । मर्तैः । शशमते ।

ऊती । सः । बृहतः । दिवः । द्विषः । अंहः । न । तरति ॥ ४ ॥

ऋधत् । स यजमान ऋधुयात् हे अग्ने सुदानवे शोभनदानाय तुभ्यं ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ तव संबंधिना धिया कर्मणा यो मर्तो मरणधर्मा यजमानः शशमते शाम्यति । यद्वा शमतिः स्तुतिकर्मा । त्वदर्थं कर्मणा युक्तः सन् स्तौति । स यजमानो बृहतो महतो दिवो दीप्तस्य तव संबंधिन्योती ऊत्या रक्षया द्विषो डेष्टृन्हो न आहननशीलं पापमिव तरति । अतिक्रामति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

समिधा यस्त आहुतिं निशितिं मर्त्यो नशत् ।

वयावंतं स पुषति क्षयमग्ने शतायुषं ॥ ५ ॥

सऽइधा । यः । ते । आऽहुतिं । निऽशितिं । मर्त्यैः । नशत् ।

वयाऽवंतं । सः । पुषति । क्षयं । अग्ने । शतऽआयुषं ॥ ५ ॥

हे अग्ने समिधा समिधनहेतुभूतेनेध्मेन सह ते त्वदीयां निशितिं निशितां तनूकृतां मंत्रसंस्कृतामाहुतिं यो मर्त्यो मनुष्यो नशत् व्याप्नुयात् । नशतिर्याप्ति-कर्मा । स मनुष्यो यजमानो वयावंतं । वयाः शाखाः पुत्रपौत्रादिलक्षणाः । तद्युक्तं शतायुषं बहुविधानं चिरकालजीवनं वा क्षयं गृहं पुषति । पोषयति । वर्धयति । तत्र चिरकालमवतिष्ठत इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वेषस्ते धूम ऋण्वति दिवि षञ्छुक्र आततः ।

सूरो न हि द्युता त्वं कृपा पावक रोचसे ॥ ६ ॥

त्वेषः । ते । धूमः । ऋण्वति । दिवि । सन् । श्रुक्रः । आऽततः ।

सूरः । न । हि । द्युता । त्वं । कृपा । पावक । रोचसे ॥ ६ ॥

हे अग्ने त्वेषो दीप्तस्य ते तव श्रुक्रो निर्मलः शुभ्रवर्णो वा धूमो दिव्यंतरिक्ष आततो विस्तीर्णः सन् ऋण्वति । मेघात्मना परिणतो गच्छति । अपि च हे

पावक शोधकामे सूरौ न सूर्य इव कृपाभिमुखीकरणसमर्थया स्तुत्या स्तूयमाणस्त्वं
द्युता दीप्ता रोचसे हि । दीप्यसे खलु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अधा हि विष्ठीङ्गोऽसि प्रियो नो अतिथिः ।

रखः पुरीव जूर्यः सूनुर्न चययाय्यः ॥ ७ ॥

अध । हि । विष्णु । ईङ्गः । असि । प्रियः । नः । अतिथिः ।

रखः । पुरिऽइव । जूर्यः । सूनुः । न । चययाय्यः ॥ ७ ॥

अधापि च विष्णु प्रजासु हे अग्ने त्वमीङ्गः स्तुत्योऽसि । भवसि । हि यस्मादर्थे ।
यस्मादेवं तस्मान्नोऽस्माकमतिथिः । लुप्तोपममेतत् । अतिथिरिव प्रियोऽसि ।
यद्वा हविर्वहनाय सततगामी भूत्वास्माकं प्रियोऽसि । तथा पुरीव नगर्या जूर्यो
जीर्णो वृद्धो हितोपदेश राजेव रखो रमणीयो गंतव्यो वा भवसि । तथा सूनुर्न
पुत्र इव चययाय्यो यजमानैस्त्रातव्यः पालयितव्यो भवसि ॥ चायतेरेतद्रूपं ॥ यद्वै-
तत्सूनोर्विशेषणं । विद्यातपःकर्मलक्षणं चयं यातीति चययाय्यः ॥ यातेरौणादिक
आय्यप्रत्ययः । स्पृहयाय्य इति यथा । अथवा चययाय्यो जन्मचयं प्राप्नः । जन्मचयं
स्मर्यते । मातुरग्रेऽधिजननं द्वितीयं मौंजिवंधनात् । तृतीयं यज्ञदीक्षाया इति
जन्मचयं स्मृतमिति । तादृशः पुत्र इति । रखो रमणीयोऽसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

क्रत्वा हि द्रोणे अज्यसेऽग्ने वाजी न कृत्यः ।

परिज्मेव स्वधा गयोऽत्यो न ह्यार्यः शिष्टुः ॥ ८ ॥

क्रत्वा । हि । द्रोणे । अज्यसे । अग्ने । वाजी । न । कृत्यः ।

परिज्माऽइव । स्वधा । गयः । अत्यः । न । ह्यार्यः । शिष्टुः ॥ ८ ॥

हे अग्ने क्रत्वा कर्मणा मंथनरूपेण द्रोणे दुमे काष्ठेऽरण्यां विद्यमानस्त्वमज्यसे
हि । अज्यसे खलु । तथा वाजी न वेजनवानश्च इव कृत्यः । कृतीति कर्मनाम ।
हविर्वहनादीनां कर्मणां कर्ता । स यथा पुरुषं वहति तद्वद्विर्वहनमग्नेरश्वसा-
दृश्यं । तथा परिज्मेव परितः सर्वत्र गन्ता वायुरिव दावानलादिरूपेण सर्वत्र
गन्ता त्वं स्वधा । अन्ननामैतत् । अन्नं गयो गृहं च भवसि । उभयोर्दातेत्यर्थः ।

अपि च शिशुर्जातमात्रो बालोऽपि त्वमत्यो न सततगामी जात्यश्च इव ह्यार्यः
कुटिलमितस्ततो गन्तासि ॥ ३८ कौटिल्य इत्यस्यैतद्रूपं ॥

कारीर्यामग्नेर्धामच्छदो वैकल्पिक्यनुवाक्या त्वं त्येति । सूचितं च । त्वं त्या
चिदच्युता धामन् ते विश्वं भुवनमधिष्ठितं । आ० २. १३. इति ॥

॥ सैषा नवमी ॥

त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न यवसे ।

धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कसः ॥ ९ ॥

त्वं । त्या । चिद् । अच्युता । अग्ने । पशुः । न । यवसे ।

धाम । ह । यत् । ते । अजर । वना । वृश्चन्ति । शिक्कसः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं त्या तानि काष्ठानि । चिच्छब्दोऽपिशब्दसमानार्थो भिन्नक्रमः ।
अच्युताच्युतानि च्यावयितुमशक्यान्यपि । अस्तीति शेषः । तत्र दृष्टान्तः । यवसे
घासे विमृष्टः पशुरिव । स यथा सर्वं भक्षयति तथा त्वं प्रौढकाष्ठादीनि क्षणमात्रेण
दहसीत्यर्थः । हे अजर जरारहिताग्ने यद्यस्य ॥ सुपां सुलुगिति षष्ठ्या लुक् ॥
शिक्कसो दीप्तस्य ते तव धाम धामानि तेजांसि वना वननीयानि संभजनीयान्य-
रण्यानि वृश्चन्ति छिदन्ति तक्षन्ति स त्वमिति पूर्वचान्वयः । हेत्येतत्पादपूरणं ॥

॥ अथ दशमी ॥

वेषि ह्यध्वरीयतामग्ने होता दमे विशां ।

समृद्धो विशपते कृणु जुषस्व हव्यमंगिरः ॥ १० ॥

वेषि । हि । अध्वरिऽयतां । अग्ने । होता । दमे । विशां ।

संऽसृद्धः । विशपते । कृणु । जुषस्व । हव्यं । अंगिरः ॥ १० ॥

हे अग्ने अध्वरीयतामध्वरं यज्ञमात्मन इच्छतां विशां यजमानानां दमे गृहे
त्वं होता देवानामाह्वाता सन् वेषि हि स्तुतिं हवीषि वा यतः कामयसे अतः
कारणाद्विशपते विशां पालकाग्ने समृद्धः समृद्धानस्मान्यजमानान् कृणु । कुरु ।
कृत्वा च हे अंगिरोऽंगनादिगुणयुक्त अंगाररूप वाग्ने हव्यमस्मदीयं हविर्जु-
षस्व । सेवस्व ॥

॥ अथैकादशी ॥

अच्छा नो मिचमहो देव देवानग्ने वोचः सुमतिं रोदस्योः ।

वीहि स्वस्तिं सुक्षितिं दिवो नृन्विषो अहांसि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा
तरेम ॥ ११ ॥

अच्छा । नः । मिचऽमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुऽमतिं । रोदस्योः ।

वीहि । स्वस्तिं । सुऽक्षितिं । दिवः । नृन् । विषः । अहांसि । दुःऽइता । तरेम । ता ।
तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ ११ ॥

हे मिचमहोऽनुकूलदीप्ते देव दानादिगुणयुक्ताग्ने रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्वर्त-
मानस्त्वं देवान्यष्ट्यानिद्रादीनच्छाभिमुख्येन नोऽस्माकं सुमतिं स्तुतिं वोचः ।
ब्रूहि । दिवः स्तुतेर्नृन्नेतृनस्मान् सुक्षितिं शोभननिवासयुक्तं स्वस्तिमविनाशं
वीहि । गमय ॥ वेतिरचांतर्भावितण्यर्थो द्रष्टव्यः ॥ वयं च विषो वेष्टृन् शत्रून्हांसि
पापानि दुरिता तत्फलरूपाणि दुर्गमनानि तरेम । अतिक्रामेम । तथा ता तानि
व्यवहितानि जन्मांतरकृतानि च पापादीनि तरेम । उक्त एवार्थो दाढ्याय पुन-
रुच्यते । हे अग्ने तवावसा रक्षणेन वेष्टृप्रभृतीनत्यंतं तरेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वितीयो वर्गः ॥

अग्ने स क्षेषदित्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं चैष्टुभमाग्नेयं । अनुक्रांतं च ।
अग्नेऽष्टाविति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने स क्षेषहतपा ऋतेजा उरु ज्योतिर्नशते देवयुष्टे ।

यं त्वं मित्रेण वरुणः सजोषा देव पासि त्यजसा मर्तमंहः ॥ १ ॥

अग्ने । सः । क्षेषत् । ऋतऽपाः । ऋतेऽजाः । उरु । ज्योतिः । नशते । देवऽयुः । ते ।

यं । त्वं । मित्रेण । वरुणः । सऽजोषाः । देव । पासि । त्यजसा । मर्तं । अंहः ॥ १ ॥

हे अग्ने स यजमानः क्षेषत् । क्षियति । निवसति । चिरकालं जीवेदित्यर्थः ।
कीदृशो यजमानः । ऋतपा ऋतस्य यज्ञस्य पालक ऋतेजा यज्ञनिमित्तं जातः ।
उषित्वा च ते त्वदीयं देवयुर्देवानात्मन इच्छन् स यजमान उरु विस्तीर्णं ज्योतिः

सूर्याख्यं नशते । प्राप्नोति । हे देव द्योतमानाग्ने यं मर्ते मनुष्यं यजमानं मिचेण वरुणः ॥ तृतीयार्थे प्रथमा ॥ वरुणेन च सजोषाः सह प्रीयमाणस्त्वं त्यजसा त्याजन-साधनेनायुधेनाहोऽहसः पापात्पासि रक्षसि स यजमान इति पूर्वत्र संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒जे य॒ज्ञेभिः॑ श॒श॒मे श॒मीभिर्ऋ॒धद्वा॒राया॒ग्नये॑ द॒दाश॑ ।

ए॒वा च॒न तं य॒शसा॒मजु॑ष्टिर्नो॒हो म॑र्ते॒ नश॑ते न प्र॒ह॒प्तिः ॥ २ ॥

इ॒जे । य॒ज्ञेभिः॑ । श॒श॒मे । श॒मीभिः॑ । ऋ॒धत्वा॒राय॑ । अ॒ग्नये॑ । द॒दाश॑ ।

ए॒वा । च॒न । तं । य॒शसा॑ । अ॒जुष्टिः॑ । न । अ॒हः । म॑र्ते॒ नश॑ते । न । प्र॒ह॒प्तिः ॥ २ ॥

यो यजमान ऋधद्वाराय ऋधत्समृद्धं वारं वरणीयं धनं यस्य तादृशयाग्नये ददाश हवींषि ददाति स यजमानो यज्ञेभिः सर्वैर्यज्ञैरीजे । इष्टवान् भवति । तथा शमीभिः कर्मभिः कृच्छ्रचांद्रायणादिभिः शशमे । शांतश्च भवति । आग्नेयेन यागेन सर्वं फलं लभत इत्यर्थः । अपि च तं यजमानं यशसां यशस्विनां पुत्राणाम-जुष्टिरप्राप्तिर्नैव नशते । नैव प्राप्नोति । पुत्रवान्भवत्येवेत्यर्थः । तथा मर्ते मनुष्यं तमहः पापं न नशते । तथा प्रहप्तिरनर्थहेतुः प्रदर्पश्च तं न प्राप्नोति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सू॒रो न॒ यस्य॑ दृ॒शति॑र्रे॒पा भी॒मा यदे॑ति शु॒च॒तस्त॒ आ धीः॑ ।

हे॒ष॒स्वतः॑ शु॒रुधो॒ नाय॑म॒क्तोः कु॒त्रा चि॒द्र॒खो व॑स॒तिर्व॑ने॒जाः ॥ ३ ॥

सू॒रः । न । य॒स्य॑ । दृ॒शतिः॑ । अ॒रे॒पाः । भी॒मा । यत् । ए॒ति । शु॒च॒तः । ते । आ । धीः ।

हे॒ष॒स्वतः॑ । शु॒रुधः॑ । न । अ॒यं । अ॒क्तोः । कु॒त्रा । चि॒त् । र॒खः । व॑स॒तिः । व॒ने॒जाः ॥ ३ ॥

सूरो न सूर्यस्येव यस्याग्नेर्दृशतिर्दर्शनमरेपाः पापरहितं । हे अग्ने यत् यस्य ते तव शुचतो ज्वलतो धीर्धारयित्री ज्वाला भीमा भयंकरा सती आ समंतादेति गच्छति । योऽयमग्निर्हेषस्वतः शब्दयुक्ताः शुरुधो न शुचः शोकस्य रोधयि-त्रीर्गाश्चाक्तोः । अक्षुरिति रात्रिनाम । तेन च तत्र संचारी राक्षसादिर्लक्ष्यते । राक्षसादेः स्वभूता ददातीति शेषः । सोऽयं वसतिः सर्वेषामावासभूतो वनेजा अरण्ये जायमानः कुत्रा चित् कचिदेव स्थाने पर्वताद्यादौ रखो रमणीयो भवति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तिग्मं चिदेम महि वर्षो अस्य भसदश्वो न यमसान आसा ।

विजेहमानः परशुर्न जिह्वां द्रविर्न द्रावयति दारु धक्षत् ॥ ४ ॥

तिग्मं । चित् । एम । महि । वर्षः । अस्य । भसत् । अश्वः । न । यमसानः । आसा ।

विऽजेहमानः । परशुः । न । जिह्वां । द्रविः । न । द्रावयति । दारु । धक्षत् ॥ ४ ॥

अस्याग्नेरेम गमनभूतो मार्गस्तिग्मं तीक्ष्णं स्पष्टमशक्यत्वात् । अस्य च वर्षो रूपं महि महत् प्रभूतं भसत् । दीप्यते ॥ भस भर्तसनदीप्तोरिति धातुः ॥ कीदृशोऽग्निः । अश्वो न अश्व इवासास्येन यमसानस्तृणादिकं नियच्छन् । तथा परशुर्न । यथा परशुः स्वकीयां धारां काष्ठे प्रक्षिपति तथा स्वकीयां जिह्वां ज्वालां विजेहमानस्तरुगुल्मादौ प्रक्षिपन् । तथा दारु काष्ठं धक्षत् दहन् द्रविर्न । द्रविर्द्रावयिता स्वर्णकारः । स यथा स्वर्णादिकं द्रावयति तथा सर्वं वनं द्रावयति । मूर्तभूतं भस्मसात्करोतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स इदस्तेव प्रति धादसिथञ्छिशीत् तेजोऽयसो न धारां ।

चिचध्रजतिररतिर्यो अक्तोर्वेर्न दुषडा रघुपत्नजंहाः ॥ ५ ॥

सः । इत् । अस्ताऽइव । प्रति । धात् । असिथन् । शिशीत् । तेजः । अयसः । न । धारां ।

चिचऽध्रजतिः । अरतिः । यः । अक्तोः । वेः । न । दुऽसडा । रघुपत्नऽजंहाः ॥ ५ ॥

स इत्स खल्वग्निरस्तेव वाणादेः क्षेप्रेव प्रतिधात् । स्वकीयज्वालां प्रतिधत्ते । यथा धन्वी लक्ष्याभिमुख्येन वाणं संधत्ते तथा ज्वालां संधत्त इत्यर्थः । प्रतिधाय चासिथन् ज्वालां प्रक्षेप्यन् तेजः स्वकीयं शिशीत् । निश्चयति । तीक्ष्णीकरोति । तच्च दृष्टान्तः । अयसो न धारां । यथायोमयस्य परश्वादेर्धारां प्रक्षेप्तुकामस्तीक्ष्णीकरोति तद्वत् । तीक्ष्णीकृत्य च चिचध्रजतिर्विचिचगतिरक्तो रात्रेरतिरभिगता वेर्न पक्षीव दुषडा वृक्षेषु सीदन् रघुपत्नजंहा लघुपतनसमर्थपादः । एवंभूतः सन् योऽग्निर्वर्तते स इति पूर्वचान्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स ई रेभो न प्रति वस्त उस्माः शोचिषा रारपीति मित्रमहाः ।

नक्तं य ईमरुषो यो दिवा नृनमर्त्यो अरुषो यो दिवा नृन् ॥ ६ ॥

सः । ई । रेभः । न । प्रति । वस्ते । उस्माः । शोचिषा । रारपीति । मित्रमहाः ।

नक्तं । यः । ई । अरुषः । यः । दिवा । नृन् । अमर्त्यः । अरुषः । यः । दिवा । नृन् ॥ ६ ॥

स ई सोऽयमग्नी रेभो न स्तुत्यः सूर्य इवोस्मा दीप्ता ज्वालाः प्रतिवस्ते । आच्छादयति । तथा मित्रमहाः सर्वेषामनुकूलप्रकाशः सन् शोचिषा तेजसा रारपीति । भृशं शब्दं करोति । य ईमयमग्निर्नक्तं रात्रावरुष आरोचमानः सन् दिवाहनीव नृन्मनुष्यान् स्वस्वकार्ये प्रेरयति । पुनर्यच्छब्दः पूरकः । तथामर्त्योऽमरणधर्मरुष आरोचमानो रोषरहितो वा योऽग्निर्दिवा द्योतमानेन तेजसा नृन्नेतृनात्मीयान्प्रश्मीन् प्रेरयति स इति पूर्ववत्संबन्धः । यद्वा नक्तं रात्रौ योऽयमग्निरुष आरोचमानो यश्च मरणरहितोऽग्निर्दिवाहि नृन्नेतृन् देवान्हविर्भिः संयोजयति । यो दिवा नृनिति पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

दिवो न यस्य विधतो नवीनोवृषा रुक्ष ओषधीषु नूनोत् ।

घृणा न यो ध्रजसा पत्नना यन्ना रोदसी वसुना दं सुपत्नी ॥ ७ ॥

दिवः । न । यस्य । विधतः । नवीनोत् । वृषा । रुक्षः । ओषधीषु । नूनोत् ।

घृणा । न । यः । ध्रजसा । पत्नना । यन् । आ । रोदसी इति । वसुना । दं । सुपत्नी

इति सुऽपत्नी ॥ ७ ॥

दिवो न दीप्तिरस्य सूर्यस्येव विधतो विधातू रश्मीकुर्वतो यस्याग्नेर्नवीनोत् भृशं शब्दोऽभूत् । एतदेव व्याचष्टे । वृषा कामानां वर्षिता रुक्षो दीप्तिः सोऽग्निरोषधीषु दह्यमानासु नूनोत् । भृशं शब्दमकरोत् । यश्च घृणा न संचलनशीलेन दीप्तेन वा ध्रजसा गमनशीलेन तेजसा पत्ननेतस्तत उत्पतता यन् गच्छन् वर्तते सोऽग्निर्दं अस्मच्छत्रून् दमयन् सुपत्नी शोभनपतिके रोदसी द्यावापृथिव्यौ वसुना धनेनापूरयति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

धायोभिर्वा यो युज्येभिरर्केर्विद्युन् दविद्योत्स्वेभिः शुष्मैः ।

शर्धो वा यो मरुतां ततश्च ऋभुर्न तेषो रभसानो अद्यौत् ॥ ८ ॥

धायःऽभिः । वा । यः । युज्येभिः । अर्केः । विऽद्युत् । न । दविद्योत् । स्वेभिः । शुष्मैः ।

शर्धः । वा । यः । मरुतां । ततश्च । ऋभुः । न । तेषः । रभसानः । अद्यौत् ॥ ८ ॥

योऽग्निर्धायोभिर्वा धारकैरश्वैरिव युज्येभिर्युज्यैः स्वयमेव युज्यमानैरर्केरर्चनीयैर्दीप्तिभिर्गच्छति सोऽग्निर्विद्युन् विद्युदिव स्वेभिः स्वकीयैः शुष्मैः शोषकैस्तेजोभिर्दविद्योत् । विद्योतते । यश्च मरुतामेतत्संज्ञकानां देवानां शर्धो वा बलमिव ततश्च तनूकरोति सर्वं तीक्ष्णीकरोति । शोषयतीति यावत् । सोऽयमृभुर्न उरु भासमानः सूर्य इव तेषो दीप्तो रभसानो वेगं कुर्वन् अद्यौत् । विद्योतते । प्रकाशते ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे चतुर्थो वर्गः ॥

यथा होतरित्यष्टर्चं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं चैष्टुभमाग्नेयं । यथा होतरित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यथा होतर्मनुषो देवताता यज्ञेभिः सूनो सहसो यजांसि ।

एवा नो अद्य समना समानानुशन्नम् उशतो यक्षि देवान् ॥ १ ॥

यथा । होतः । मनुषः । देवऽताता । यज्ञेभिः । सूनो इति । सहसः । यजांसि ।

एव । नः । अद्य । समना । समानान् । उशन् । अग्ने । उशतः । यक्षि । देवान् ॥ १ ॥

हे होतर्देवानामाह्वातः सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने यथा येन प्रकारेण मनुषो मनोः प्रजापतेर्यजमानस्य देवताता । यज्ञनामैतत् । देवतातौ यज्ञे यज्ञेभिर्यजमानसाधनैर्हविर्भिर्यजासि देवान्यजसि एवैवं हे अग्ने नोऽस्माकमद्यास्मिन्यज्ञे समानान् त्वत्सदृशानिन्द्रादीनुशन् कामयमानस्त्वमुशतः कामयमानान्यष्टव्यान् देवान् समना क्षिप्रं यक्षि । यज । यद्वा समानं मन्यन्तेऽस्मिन् देवानिति समनो यज्ञः । तस्मिन्निति योज्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स नो विभावा चक्षणिर्न वस्तोरग्निर्वेदारु वेद्यश्चनो धात् ।

विश्वायुर्यो अमृतो मर्त्येषूषर्भुद्भूदतिथिर्जातवेदाः ॥ २ ॥

सः । नः । विभाऽवा । चक्षणिः । न । वस्तोः । अग्निः । वेदारु । वेद्यः । चनः । धात् ।

विश्वऽआयुः । यः । अमृतः । मर्त्येषु । उषऽभुत् । भूत् । अतिथिः । जातऽवेदाः ॥ २ ॥

वस्तोरहनि चक्षणिर्न प्रकाशकः सूर्य इव विभावा विशेषेण दीप्यमानो वेद्यः सर्वैर्ज्ञातव्यो लम्बनीयो वा सोऽग्निर्नोऽस्मभ्यं वेदारु वेदनीयं स्तुत्यं चनोऽन्नं धात् । दधातु । प्रयच्छत्वित्यर्थः । विश्वायुः सर्वान्नः सर्वेषां जीवनहेतुर्वामृतो मरणरहितोऽतिथिर्हविर्वहनाय सततगामी जातवेदा जातानां वेदिता जातधनो वा एवंभूतो योऽग्निर्मर्त्येषु मनुष्येषु यजमानेषूषर्भुद्भूत् उषःकालेऽग्निहोत्रहोमार्थं प्रबुद्धो भवति स इति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

द्यावो न यस्य पनयन्त्यभ्वं भासांसि वस्ते सूर्यो न शुक्रः ।

वि य इनोत्यजरः पावकोऽश्वस्य चिच्छिन्नथत्पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

द्यावः । न । यस्य । पनयन्ति । अभ्वं । भासांसि । वस्ते । सूर्यः । न । शुक्रः ।

वि । यः । इनोति । अजरः । पावकः । अश्वस्य । चित् । शिच्छथत् । पूर्व्याणि ॥ ३ ॥

नेति संप्रत्यर्थे । उक्तं च । अस्त्युपमार्थस्य संप्रत्यर्थे प्रयोगः । नि० १. ३१. । इति ॥ द्यावः स्तोतारः संप्रतीदानीं यस्याग्नेरभ्वं महत्कर्म पनयन्ति स्तुवंति सोऽग्निः सूर्यो न सूर्य इव शुक्रः शुक्लवर्णः सन् भासांसि तेजांसि वस्ते । आच्छादयति । यश्चाजरो जरारहितः पावकः सर्वस्य शोधकोऽग्निर्वीनोति भासा सर्वं व्याप्नोति सोऽयमश्वस्य चित् व्यापनशीलस्यापि राक्षसादेः पूर्व्याणि चिरंतनानि पुराणि शिच्छथत् । हिनस्ति ॥ अथ कथं हिंसायामिति धातुः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वद्मा हि सूनो अस्यन्नसद्वा चक्रे अग्निर्जनुषाज्मानं ।

स त्वं न ऊर्जसन ऊर्जं धा राजेव जेरवृके क्षेप्यंतः ॥ ४ ॥

व॒द्या । हि । सू॒नो इति । अ॒सि । अ॒द्यऽस॒दा । च॒क्रे । अ॒ग्निः । ज॒नुषा । अ॒ज्म । अ॒न्नं ।
सः । त्वं । नः । उ॒र्जऽस॒ने । उ॒र्जं । धाः । राजा॑ऽइव । जेः । अ॒वृ॒के । क्षे॒पि । अ॒न्तरि॑ति ॥ ४ ॥

हे सूनो सहसः पुत्र । यद्वा पू प्रेरणे । सर्वस्य प्रेरकाग्रे वद्या वदनीयः स्तुत्योऽसि
हि । परः पादः परोक्षकृतः । अन्नसद्वाद्यस्वदनीयेषु हविःषु सीदन् हविःस्वी-
करणायोपविशन्नग्निर्जनुषा जन्मना स्वभावत एवाज्म । गृहनामैतत् । गृहमन्नं
च यजमानानां चक्रे । करोति । उर्जसन उर्जस्यान्नस्य दातरग्रे नोऽस्मभ्यं स
तादृशस्त्वमूर्जमन्नं धाः । देहि । तथा राजेव जेः । अस्मच्छत्रून् जय । एतत्सर्वार्थमवृके
राक्षसादिभिर्बाधकैर्वियुक्तेऽस्मदीयेऽग्न्यागारेऽतर्मध्ये क्षेपि । निवस ॥

॥ अथ पंचमी ॥

निति॑क्ति॒ यो वा॒र॒णम॒न्नम॑त्ति॒ वा॒युर्न॑ रा॒ष्ट्र्यत्ये॑त्य॒क्तून् ।

तु॒र्याम॑ यस्त॑ आ॒दि॒शाम॑राती॒रत्यो॑ न हु॒तः प॑त॒तः परि॑हु॒त् ॥ ५ ॥

नि॑ति॒क्ति । यः । वा॒र॒णं । अ॒न्नं । अ॒त्ति । वा॒युः । न । रा॒ष्ट्री । अ॒ति । ए॒ति । अ॒क्तून् ।

तु॒र्याम॑ । यः । ते । आ॒दि॒शा । अ॒रा॒तीः । अ॒त्यः । न । हु॒तः । प॑त॒तः । परि॑हु॒त् ॥ ५ ॥

योऽग्निर्वारणं तमसां निवारकं स्वकीयं तेजो नितिक्ति निश्चयति तीक्ष्णी-
करोति ॥ तिज निशान इति धातुः ॥ यश्चान्नं यष्टुभिर्दीयमानं हविर्लक्षणमन्ति
भक्षयति । तथा च श्रूयते । अन्नादो वा एषोऽन्नपतिर्यदग्निरिति । सोऽग्निर्वायुर्न
वायुरिव राष्ट्री । ईश्वरनामैतत् । राष्ट्रं राज्यं । तद्वान् । वायुर्यथा स्वमाहात्म्येन सर्व-
मीष्टे तद्वत् । सर्वस्येश्वर इत्यर्थः । तादृशः सन् अक्तून् रात्रीरत्येति । अतिक्रामति ।
तद्गतमंधकारं तिरस्करोतीत्यर्थः । वयं च त्वत्प्रसादाद्दुर्याम तं हिंस्याम यो जनस्ते
तुभ्यमादिशामादिश्यमानानां दीयमानानां हविषामरातीररातिरदाता ॥ छांदसो
दीर्घः ॥ यद्वारातीर्धनस्यादातृन् ते त्वां प्रत्यादिशामादेष्टृणामाचक्षाणानाम-
स्माकं यो जनो विरोधी तं हिंस्याम । त्वं चात्यो न शीघ्रगामी जात्यश्च इव
हुतो हिंसकान्पतत आभिमुख्येन गच्छतः शत्रून् परिहुत् परिगत्य हंता भव ॥
हरतेर्हिंसार्थस्यैतद्रूपं ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ सूर्यो न भानुमद्भिरर्कैरग्ने ततंथ रोदसी वि भासा ।

चित्रो नयत्परि तमांस्यक्तः शोचिषा पत्नन्नौशिजो न दीयन् ॥ ६ ॥

आ । सूर्यः । न । भानुमत् ऽभिः । अर्कैः । अग्ने । ततंथ । रोदसी इति । वि । भासा ।

चित्रः । नयत् । परि । तमांसि । अक्तः । शोचिषा । पत्नन् । औशिजः । न । दीयन् ॥ ६ ॥

हे अग्ने रोदसी द्यावापृथिव्यौ भासा दीक्षा व्याततंथ । विशेषेणाच्छादयसि । तत्र दृष्टान्तः । भानुमद्भिः प्रभावद्भिरर्कैरर्चनीयैः किरणैः सूर्यो न । यथा सूर्य व्यातनोति तद्वत् । परो ऽर्द्धर्चः परोक्षकृतः । पत्नन् । पतत्यस्मिन्निति पत्न मार्गः । तस्मिन्नौशिजो न । उशिजः स्तोतारः । स्तुत्यतया तत्संबन्धौशिजः सूर्यः । स इव दीयन् गच्छन् शोचिषा तेजसाक्तः संश्लिष्टः अत एव चित्रश्चायनीयो ऽग्निस्तमांसि नैशान्यंधकाराणि परिणयत् । परिणयति । परितो गमयति । सर्वस्मादपि दिग्भागान्निवर्तयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वां हि मद्रतममर्कशोर्कैर्ववृमहे महि नः श्रोष्यमे ।

इंद्रं न त्वा शवसा देवता वायुं पृणंति राधसा नृतमाः ॥ ७ ॥

त्वां । हि । मद्रऽतमं । अर्कऽशोर्कैः । ववृमहे । महि । नः । श्रोषि । अग्ने ।

इंद्रं । न । त्वा । शवसा । देवता । वायुं । पृणंति । राधसा । नृऽतमाः ॥ ७ ॥

हे अग्ने मद्रतमं स्तुत्यतमं त्वामर्कशोर्कैरर्चनीयैः पूजनीयैः शोर्कैर्दीप्तिभिर्युक्तं हि यस्मात् ववृमहे वृणीमहे संभजामहे । यद्वा र्कशोर्कैरर्चनीयैः प्रशस्यैर्दीप्तिकरणैः स्तोत्रैः साधनभूतैस्त्वां संभजामहे तस्मान्महि महन्नो ऽस्मदीयं स्तोत्रं श्रोषि । शृणु । हे अग्ने नृतमाः स्तुतीनां नेतृतमा ऋत्विजः शवसा बलेन वायुं गंतारं । यद्वा वायुमिव शवसा युक्तमिंद्रं न इंद्रमिव देवता देवतात्मानं त्वां राधसा हविल्लक्षणेन धनेन पृणंति । प्रीणयंति ॥ देवताशब्दात् द्वितीयायाः सुपां सुलुगिति लुक् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू नो अग्ने ऽवृकेभिः स्वस्ति वेषि रायः पथिभिः पर्थेहः ।

ता सूरिभ्यो गृणते रासि सुन्नं मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ८ ॥

नु । नः । अग्ने । अवृकेभिः । स्वस्ति । वेधि । रायः । पथिऽभिः । पथि । अंहः ।
ता । सूरिऽभ्यः । गृणते । रासि । सुम्न । मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ ८ ॥

हे अग्ने नोऽस्मानवृकेभिः । वृकाः स्तेनाः । तद्रहितैः पथिभिर्मार्गे रायो
धनानि नु क्षिप्रं स्वस्ति क्षेमेण वेधि । गमय । प्रापय । अंहोऽंहसः पापात्पथि ।
उक्तलक्षणेर्मार्गेः पारय चास्मान् । यानि त्वया सूरिभ्यः स्तोतृभ्यो देयानि सुम्नानि
ता तानि सुम्नं सुम्नानि सुखानि गृणते स्तुवते मह्यं रासि । देहि । वयं च
शतहिमाः शतं हेमंतान् संवत्सरान् सुवीराः । वीर्याज्जायंत इति वीराः पुत्रादयः ।
शोभनपुत्रपौत्रादिसहिताः संतो मदेम । हृष्याम ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे षष्ठो वर्गः ॥

हुवे व इति सप्तर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमाग्नेयं । तथा चानु-
क्रम्यते । हुवे वः सप्तेति । प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

हुवे वः सूनुं सहसो युवानमद्रोघवाचं मतिभिर्यविष्ठं ।

य इन्वति द्रविणानि प्रचेता विश्ववाराणि पुरुवारो अध्रुक ॥ १ ॥

हुवे । वः । सूनुं । सहसः । युवानं । अद्रोघऽवाचं । मतिऽभिः । यविष्ठं ।

यः । इन्वति । द्रविणानि । प्रऽचेताः । विश्वऽवाराणि । पुरुऽवारः । अध्रुक ॥ १ ॥

हे अग्ने वः ॥ व्यत्ययेन बहुवचनं ॥ त्वां मतिभिर्मननीयैः स्तोत्रैर्हुवे । आह्वयामि ।
कीदृशं । सहसो बलस्य सूनुं पुत्रं । अग्निर्हि बलेन मथ्यमानो जायते । युवानं
नित्यतरुणं फलस्य मिश्रयितारं वा अद्रोघवाचं । अद्रोघव्या प्रशस्ता स्तुतिरूपा
वाक् यस्मिन् प्रयुज्यते तादृशं । यविष्ठमतिशयेन युवानं । प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानः
पुरुवारः पुरुभिर्बहुभिर्वरणीयः संभजनीयोऽध्रुगद्रोग्धा यजमानानां एवभूतो
योऽग्निर्विश्ववाराणि सर्वैर्वरणीयानि संभजनीयानि प्रशस्यानि द्रविणानि धना-
नीन्वति प्रेरयति । स्तोतृभ्यो ददातीति यावत् । तं त्वां हुव इति पूर्वत्र संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वे वसूनि पुर्वणीक होतर्दोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः ।

क्षामेव विश्वा भुवनानि यस्मिन्सं सौभंगानि दधिरे पावके ॥ २ ॥

त्वे इति । वसूनि । पुरुऽअनीक । होतः । दोषा । वस्तोः । आ । ईरिरे । यज्ञियासः ।
क्षामऽइव । विश्वा । भुवनानि । यस्मिन् । सं । सौभगानि । दधिरे । पावके ॥ २ ॥

हे पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने त्वे त्वयि दोषा रात्रौ वस्तो-
रहनि च यज्ञियासो यज्ञार्हा यजमाना वसूनि हविलक्षणाणि धनान्येरिरे ।
आभिमुख्येन प्रेरयन्ति । प्रापयन्ति । जुह्वतीत्यर्थः । विश्वा विश्वानि सर्वाणि भुव-
नानि भूतजातानि क्षामेव क्षमायां भूम्यामिव यस्मिन् पावके शोधकेऽग्नौ
सौभगानि धनानि संदधिरे देवाः सम्यग्निहितवन्तः । अग्नौ वामं वसु संन्यदध-
तेति ब्राह्मणं । तस्मिंस्त्वयीति पूर्वत्र योज्यं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं विष्णु प्रदिवः सीद आसु ऋत्वा रथीरभवो वार्याणां ।

अत इनोषि विधते चिकित्वो व्यानुषक् जातवेदो वसूनि ॥ ३ ॥

त्वं । विष्णु । प्रऽदिवः । सीदः । आसु । ऋत्वा । रथीः । अभवः । वार्याणां ।

अतः । इनोषि । विधते । चिकित्वः । वि । आनुषक् । जातऽवेदः । वसूनि ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वं प्रदिवः । पुराणनामैतत् । पुरातनकालीनासु विष्णु प्रजास्वासु
परिदृश्यमानासु च सीदः । सीदसि । विश्वांतरात्मना वर्तसे । तथा ऋत्वात्मीयेन
कर्मणा वार्याणां वरणीयानां धनानां रथीरभवः । रंहयिता यजमानेभ्यः प्राप-
यिताभूः । अतः कारणात् हे चिकित्वो विद्वन् जातवेदो जातानां प्राणिनां
वेदितरग्ने विधते परिचरते यजमानाय वसूनि धनान्यानुषगनुषक्तं सततं यथा
भवति तथा वीनोषि । विविधं प्रेरयसि ॥

प्रवर्ग्येऽभिष्टवे यो नः सन्तुत्य इति वृचः । सूचितं च । यो नः सन्तुत्यो अभि-
दासदग्ने भवा नो अग्ने सुमना उपेताविति वृचाः । आ० ४. ६. । इति ॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

यो नः सन्तुत्यो अभिदासदग्ने यो अंतरो मित्रमहो वनुथात् ।

तमजरेभिर्वृषभिस्तव स्वैस्तपा तपिष्ठ तपसा तपस्वान् ॥ ४ ॥

यः । नः । सन्तुत्यः । अभिऽदासत् । अग्ने । यः । अंतरः । मित्रऽमहः । वनुथात् ।

तं । अजरेभिः । वृषऽभिः । तव । स्वैः । तप । तपिष्ठ । तपसा । तपस्वान् ॥ ४ ॥

हे अग्ने यः शत्रुः सन्तुत्यः । सन्तुतरित्यंतर्हितनाम । अंतर्हिते देशे वर्तमानः
सन् नोऽस्मानभिदासत् उपक्षयति बाधते । यथांतरोऽभ्यंतरवर्ती सन् हे
मित्रमहोऽनुकूलदीप्ते मित्राणां महयितवाग्ने वनृष्यात् हिंस्यात् तमुभयविधं हे
तपिष्ठ तृप्रतमाग्ने तपसा तेजसा तपस्वान्तेजस्वी त्वमजरेभिर्जरारहितैर्वृषभिर्वर्षि-
तृभिर्वृष्टिहेतुभूतैस्तव स्वैः स्वभूतैरसाधारणैस्तेजोभिस्तप । दह ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यस्ते यज्ञेन समिधा य उक्थैरर्केभिः सूनो सहसो ददाशत् ।

स मर्त्येषु मृत प्रचेता राया द्युम्नेन श्रवसा वि भाति ॥ ५ ॥

यः । ते । यज्ञेन । संऽइधा । यः । उक्थैः । अर्केभिः । सूनो इति । सहसः । ददाशत् ।

सः । मर्त्येषु । अमृत । प्रऽचेताः । राया । द्युम्नेन । श्रवसा । वि । भाति ॥ ५ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते त्वां यो यजमानो यज्ञेन यागेन ददाशत्
परिचरति । यश्च समिधा समिधनसाधनेनेध्मेन । यश्चोक्थैः शस्त्रैरर्केभिरर्चनीयैः
स्तोत्रैश्च परिचरति हे अमृत मरणधर्मरहिताग्ने स यजमानो मर्त्येषु मनुष्येषु
प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानः सन् राया धनेन द्युम्नेन द्योतमानेन श्रवसा श्रवणीयेनानेन
यशसा वा वि भाति । विशेषेण प्रकाशते ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स तत्कृधीषितस्तूर्यमग्ने स्पृधो बाधस्व सहसा सहस्वान् ।

यच्छस्यसे द्युभिरक्तो वचोभिस्तज्जुषस्व जरितुर्घोषि मन्म ॥ ६ ॥

सः । तत् । कृधि । इषितः । तूर्यं । अग्ने । स्पृधः । बाधस्व । सहसा । सहस्वान् ।

यत् । शस्यसे । द्युऽभिः । अक्तः । वचःऽभिः । तत् । जुषस्व । जरितुः । घोषि । मन्म ॥ ६ ॥

हे अग्ने स त्वमिषितः प्रेषितः सन् तूर्यं क्षिप्रं तत्कृधि । कुरु । किं तदित्यत
आह । सहस्वान् बलवांस्त्वं स्पृधः स्पर्धमानान् सहसा बलेन परेषामभिभव-
नसमर्थेन तेजसा वा बाधस्व । विनाशय । द्युभिर्द्योतमानैस्तेजोभिरक्तो संसिक्तस्त्वं
वचोभिः स्तुतिरूपैर्वाक्यैर्यच्छस्यसे यस्तूर्यसे । त्वामुद्दिश्य यत् स्तोत्रं स्तोतृभिः
क्रियत इत्यर्थः । तन्मन्म मननीयं घोषि घोषणीयं जरितुः स्तोत्रं जुषस्व ।
सेवस्व ॥

अग्रये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालमित्यस्याश्यामेत्येषा याज्या । सूचितं च ।
अश्याम तं काममग्रे तवोतीति कामाय । आ० २. १०. । इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

अश्याम तं काममग्रे तवोती अश्याम रयिं रयिवः सुवीरं ।

अश्याम वाजमभि वाजयंतोऽश्याम द्युम्नमजरजरं ते ॥ ७ ॥

अश्याम । तं । कामं । अग्रे । तव । ऊती । अश्याम । रयिं । रयिवः । सुवीरं ।

अश्याम । वाजं । अभि । वाजयंतः । अश्याम । द्युम्नं । अजर । अजरं । ते ॥ ७ ॥

हे अग्रे ते तव संबन्धिन्योती ऊत्या रक्षया तं काममश्याम । प्राप्नुयाम । तमेव
कामं विवृणोति । हे रयिवो धनवन्नग्रे सुवीरं शोभनपुत्रादियुक्तं रयिं धनम-
श्याम । प्राप्नुयाम । तथा वाजयंतो वाजमन्नमात्मन इच्छंतो वयं वाजं त्वया
दत्तमन्नमभि आभिमुख्येनाश्याम । प्राप्नुयाम । हे अजर जरारहिताग्रे त्वदीय-
मजरं जरारहितं द्युम्नं द्योतमानं यशश्चाश्याम । प्राप्नुयाम ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तमो वर्गः ॥

प्र नव्यसेति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं वैष्टुभमाग्रेयं । प्र नव्यसेत्यनुक्रांतं ॥
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र नव्यसा सहसः सूनुमच्छा यज्ञेन गातुमव इच्छमानः ।

वृश्चद्वनं कृणयामं रुशंतं वीती होतारं दिव्यं जिगाति ॥ १ ॥

प्र । नव्यसा । सहसः । सूनुं । अच्छ । यज्ञेन । गातुं । अवः । इच्छमानः ।

वृश्चत्ऽवनं । कृणयामं । रुशंतं । वीती । होतारं । दिव्यं । जिगाति ॥ १ ॥

गातुमुपगंतव्यं स्तोतव्यं वा सहसः सूनुं बलस्य पुत्रमग्निमवोऽन्नं रक्षणं वा
इच्छमान इच्छन् स्तोता नव्यसा नवतरेण यज्ञेन युक्तः सन् अच्छाभिमुख्येन प्र
जिगाति । प्रकर्षेण गच्छति । कीदृशमग्निं । वृश्चद्वनं वृक्षं छिन्नं दग्धं वनं येन
तादृशं कृणयामं कृणवर्त्मानं रुशंतं श्वेतवर्णं वीती वीत्या कांतेन यज्ञेन होतारं
यष्टारं दिव्यं दिवि भवं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स श्वितानस्तन्यतू रोचनस्था अजरेभिर्नानदन्निर्यविष्टः ।

यः पावकः पुरुतमः पुरुणि पृथून्यग्निरनुयाति भवेन् ॥२॥

सः । श्वितानः । तन्यतुः । रोचनऽस्थाः । अजरेभिः । नानदत्तऽभिः । यविष्टः ।

यः । पावकः । पुरुऽतमः । पुरुणि । पृथूनि । अग्निः । अनुऽयाति । भवेन् ॥२॥

सोऽग्निः श्वितानः श्वेतमानः श्वेतवर्णो वर्तते । तन्यतुः शब्दकारी रोचनस्थाः । रोचन्तेऽस्मिन् ग्रहनक्षत्रादीनीति रोचनमंतरिक्षं । तत्र स्थितोऽजरेभिर्जरारहितैर्नानदन्निरत्यर्थं शब्दं कुर्वन्निरुद्ध्युक्तो रश्मिभिर्वा यविष्टो युवतमः । यः पावकः शोधकोऽग्निः पुरुतमोऽतिशयेन प्रभूतः सन् पुरुणि बहूनि पृथूनि स्थूलानि काष्ठानि भवेन् भक्षयन् अनुयाति अनुगच्छति स इत्यमित्थं वर्तत इति पूर्वत्र संबंधः ॥

गार्हपत्यादीनां मिथः संसर्गेऽग्नये विविचय इष्टिः कर्तव्या । तत्र वि त इत्येषानुवाक्या । आ० ३. १३. ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

वि ते विष्वक्वातजूतासो अग्ने भामांसः शुचे शुचयश्चरन्ति ।

तुविम्रक्षासो दिव्या नवग्वा वना वनन्ति धृषता रुजन्तः ॥३॥

वि । ते । विष्वक् । वातऽजूतासः । अग्ने । भामांसः । शुचे । शुचयः । चरन्ति ।

तुविऽम्रक्षासः । दिव्याः । नवऽग्वाः । वना । वनन्ति । धृषता । रुजन्तः ॥३॥

हे शुचे शुद्ध दीप्त वाग्ने ते त्वदीया वातजूतासो वातेन प्रेरिताः शुचयो निर्मला भामासो दीप्तयो विष्वक् सर्वतो वि चरन्ति । विविधं गच्छन्ति । तुविम्रक्षासो बहुकाष्ठानि स्पृशन्तो दिव्या दिवि द्योतमानेऽग्नौ भवा नवग्वा नूतनगमनास्ते रश्मयो वना वनानि वनन्ति । संभजन्ते । दहन्तीत्यर्थः । किं कुर्वन्तः । धृषता धर्षकेण तेजसा रुजन्तो वनानि भञ्जयन्तः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ये ते शुक्रासः शुचयः शुचिष्मः क्षां वपन्ति विषितासो अश्वः ।

अर्धं भ्रमस्त उर्विया वि भाति यातयमानो अधि सानु पृश्नेः ॥४॥

ये । ते । शुक्रासः । शुचयः । शुचिष्मः । क्षां । वपंति । विऽसितासः । अश्वः ।
अधः । भ्रमः । ते । उर्विया । वि । भाति । यातयमानः । अधि । सानु । पृथ्वेः ॥ ४ ॥

हे शुचिष्मो दीप्तिमन्त्रे ते तव शुक्रासः शुभ्रा ये शुचयो दीप्तयो क्षां पृथिवी
भूमिं वपंति मुंडयन्ति । केशस्थानीयानोषधिवनस्पतीन् दहन्तीत्यर्थः । अग्निर्ह दाति
रोमा पृथिव्याः । ऋग्वे० १. ६५. ४. । इति निगमांतरं । ते रश्मयो विषितासो
विमुक्ता अश्व इव । इतस्ततो गच्छन्तीति शेषः । अधास्मिन्काले ते त्वदीयो
भ्रमो भ्रमणशीलो ज्वालासमूहः पृथ्वेर्नानारूपाया भूमेरधि उपरि सानु समुच्छ्रितं
देशं पर्वताद्यादिकं प्रति यातयमानः स्वकीयमयं व्यापारयन् उर्वियोरु बहुलं
वि भाति । विशेषेण प्रकाशते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधः जिह्वा पापतीति प्र वृष्णो गोषुयुधो नाशनिः सृजाना ।

शूरस्येव प्रसितिः क्षातिरग्नेर्दुर्वर्तुर्भीमो दयते वनानि ॥ ५ ॥

अधः । जिह्वा । पापतीति । प्र । वृष्णः । गोषुऽयुधः । न । अशनिः । सृजाना ।

शूरस्यऽइव । प्रऽसितिः । क्षातिः । अग्नेः । दुऽवर्तुः । भीमः । दयते । वनानि ॥ ५ ॥

अधापि च वृष्णो वर्षितुरग्नेर्जिह्वा ज्वाला प्रपापतीति । प्रकर्षेण पुनःपुनः
पतति । गच्छति । तत्र दृष्टान्तः । गोषुयुधो नाशनिः सृजाना । असुरप्रहतासु
गोषु युध्यन्निद्रो गोषुयुत् । तस्मात्सृज्यमानाशनिर्वज्र इव । तथा शूरस्येव शौर्यो-
पेतस्य नरस्य प्रसितिः प्रबंधनं यथान्यैर्दुःसहमेवमग्नेः क्षातिर्ज्वाला सोढुमश-
क्येत्यर्थः । क्षीयन्ते दहन्तेऽस्यामोषधिवनस्पतय इति क्षायतेरधिकरणे क्तिन् ॥
अपि च दुर्वर्तुर्दुर्वारोऽन्यैर्वारयितुमशक्यो भीमो भयंकरोऽग्निर्वनानि दयते ।
दहति ॥ दयतिरच दहतिकर्मा ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ भानुना पार्थिवानि जयांसि महस्तोदस्य धृषता ततंथ ।

स बाधस्वप भया सहोभिः स्पृधो वनुषन्वनुषो नि जूर्व ॥ ६ ॥

आ । भानुना । पार्थिवानि । जयांसि । महः । तोदस्य । धृषता । ततंथ ।

सः । बाधस्व । अप । भया । सहःऽभिः । स्पृधः । वनुषन् । वनुषः । नि । जूर्व ॥ ६ ॥

हे अग्ने भानुना दीप्ता पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि जयांसि ॥ जयतिर्गति-
कर्मा ॥ गंतव्यानि स्थानानि महो महतस्तोदस्य प्रेरकस्य धृषता धर्षकेण रश्मिना
सहाततंथ । आस्तृणासि । आच्छादयसि । स त्वं भया भयकरणान्यपबाधस्व ।
तथा सहोभिरभिभवनसमर्थैर्वलैस्तेजोभिर्वा स्पृधः स्पर्धमानान्वनुष्यन् हिंसन्
वनुषो हिंसकान् शत्रून्निजूर्व । निजहि ॥ जूर्वतिर्हेतिकर्मा ॥

उखासंभरणीयेष्टावग्नेः क्षत्रवतः स चित्रेत्येषा याज्या । सूचितं च । स चित्र
चित्रं चितयंतमस्मे अग्निरीशे बृहतः क्षत्रियस्य । आ० ४. १. इति ॥

॥ सैषा सप्तमी ॥

स चित्रं चित्रं चितयंतमस्मे चित्रक्षत्रं चित्रतमं वयोधां ।

चंद्रं रयिं पुरुवीरं बृहतं चंद्रं चंद्राभिर्गृणते युवस्व ॥ ७ ॥

सः । चित्रं । चित्रं । चितयंतं । अस्मे इति । चित्रं क्षत्रं । चित्रं तमं । वयः । धां ।

चंद्रं । रयिं । पुरुवीरं । बृहतं । चंद्रं । चंद्राभिः । गृणते । युवस्व ॥ ७ ॥

हे चित्रं चायनीय हे चित्रक्षत्रं विचित्रं बलं चायनीयधनं वा हे चंद्राह्लाद-
काग्ने स तादृशस्त्वं चंद्राभिराह्लादयित्रीभिः स्तुतिभिर्गृणते स्तुवते । वचनव्यत्ययः ।
स्तुवद्भ्योऽस्मे अस्मभ्यं दातुं रयिं धनं युवस्व । पृथक्कुरु । कीदृशं रयिं । चित्रं
चायनीयं चितयंतं ज्ञापयंतं । धनेन हि पुरुषः प्रख्यायते । चित्रतममतिशये-
नाश्चर्यभूतं वयोधां वयसोऽन्नस्य धातारं प्रदातारं चंद्रमाह्लादकं पुरुवीरं पुरुभिर्व-
हुभिर्वीरैः पुत्रपौत्रादिभिर्युक्तं बृहतं महान्तं । ईदृशं धनमस्मभ्यं प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमेऽष्टमो वर्गः ॥

मूर्ध्नि नमिति सप्तर्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे वैश्वानराग्निदेवताकं । षष्ठी-
सप्तम्यौ जगत्यौ शिष्टाः पंच त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । मूर्ध्नि नमिति वैश्वानरीयं
हि द्विजगत्यंतमिति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥ विषुवत्याग्निमारुत आद्यस्तृचो
वैकल्पिकः स्तोत्रियः । तथैव सूचितं च । मूर्ध्नि नमिति दिवो अरतिं पृथिव्या मूर्ध्नि
दिवो नाभिरग्निः पृथिव्या इति वा । आ० ८. ६. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मूर्ध्नि नमिति दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतं आ जातमग्निं ।

क्विं सप्तमजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयंत देवाः ॥ १ ॥

मूर्ध्ना॑नं । दि॒वः । अ॒र॒तिं । पृ॒थि॒व्याः । वै॒श्वान॒रं । ऋ॒ते । आ । जा॒तं । अ॒ग्निं ।
क॒विं । सं॒ऽरा॒जं । अ॒ति॒थिं । ज॒ना॒नां । आ॒सन् । आ । पा॒चं । ज॒न॒य॒न्त॒ । दे॒वाः ॥ १ ॥

मूर्ध्ना॑नं शिरोभूतं । कस्य । दिवो द्युलोकस्य पृथिव्याः प्रथिताया भूमेररतिं
गन्तारं । यद्वा गन्तव्यं स्वामिनं वैश्वानरं विश्वेषां नराणां संबन्धिनमृते । ऋत-
मिति सत्यस्य यज्ञस्य वा नाम । निमित्तसप्तम्येषा । ऋतनिमित्तमा आभिमुख्येन
जातं सृष्ट्यादावुत्पन्नं कविं क्रांतदर्शिनं सम्राजं सम्यग्राजमानं जनानां यजमा-
नानामतिथिं हविर्वहनाय सततं गन्तारं । यद्वातिथिवत्पूज्यं । आसन्नासन्यास्ये ॥
द्वितीयार्थे सप्तमी ॥ आस्यभूतं । अग्निलक्षणेनास्येन हि देवा हवींषि भुञ्जते ।
पाचं पातारं रक्षकं । यद्वास्येन धारकं । एवंगुणविशिष्टं वैश्वानराग्निं देवाः
स्तोतार ऋत्विजो देवा एव वा आ जनयन्त । यज्ञाभिमुख्येनाजीजनन् । अरण्योः
सकाशादुदपादयन् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नाभिं॑ य॒ज्ञानां॑ स॒दनं॑ र॒यीणां॑ म॒हामा॑हा॒वम॑भि सं न॒वंत॑ ।
वै॒श्वान॒रं र॒थ्यम॑ध्व॒राणां॑ य॒ज्ञस्य॑ के॒तुं ज॑नयन्त दे॒वाः ॥ २ ॥
नाभिं॑ । य॒ज्ञानां॑ । स॒दनं॑ । र॒यीणां॑ । म॒हां । आ॒ऽहा॒वं । अ॒भि । सं । न॒वंत॑ ।
वै॒श्वान॒रं । र॒थ्यं । अ॒ध्वरा॑णां । य॒ज्ञस्य॑ । के॒तुं । ज॑नयन्त दे॒वाः ॥ २ ॥

यज्ञानां ज्योतिष्टोमादियागानां नाभिं नहनं बन्धकं तथा रयीणां धनानां
सदनं स्थानमेकनिलयं मह्यं महान्तमाहावं । आहूयन्तेऽस्मिन्नाहुतय इत्या-
हावः । तादृशं । यद्वा वृष्ट्युदकधारणमाहावं निषानस्थानीयं । एवंभूतमग्निमभि
अभितः सं नवंत । स्तोतारः सम्यक् स्तुवंति । तथा वैश्वानरं विश्वेषां नराणां
संबन्धिनमध्वराणां यज्ञानां रथ्यं रथिनं । यथा रथी स्वरथं नयति तद्वन्नेतारं
ग्राहयितारं गमयितारं यज्ञस्य केतुं प्रज्ञापकं । एवंविधमग्निं देवाः स्तोतार
ऋत्विजो देवा एव वा जनयन्त जनयन्ति । मन्थनेनोत्पादयन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्व॒द्विप्रो॑ जा॒यते॒ वा॒ज्यं॒ मे॒ त्व॒दीरा॑सो॒ अभि॑माति॒षाहः॑ ।
वै॒श्वान॒र॒ त्वम॑स्मास्तु॒ धेहि॒ वसू॑न्ति राजन्स्पृ॒हया॒य्याणि॑ ॥ ३ ॥

त्वत् । विप्रः । जा॒यते । वा॒जी । अ॒ग्ने । त्वत् । वी॒रासः । अ॒भि॒मा॒तिऽसहः ।
वै॒श्वान॒र । त्वं । अ॒स्मासु । धे॒हि । वसू॑नि । रा॒जन् । स्पृ॒हया॒य्याणि ॥३॥

हे अग्ने वाजी हविल्लक्षणान्नवान्पुरुषस्त्वत् त्वत्तः सकाशात् विप्रो मेधावी जायते । तुभ्यं हविर्दानेन मेधावी भवति । तथा वीरासो वीरास्त्वत् त्वत्तोऽभिमातिपाहोऽभिमातीनां शत्रूणामभिभवितारो जायते । यस्मादेवं तस्मात् हे वैश्वानर राजन् राजमानाग्ने त्वमस्मासु त्वद्भक्तेषु स्पृहयाय्याणि स्पृहणीयानि वसूनि धनानि धेहि । निधेहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वां वि॒श्वे अ॒मृत॒ जाय॑मानं॒ शि॒शुं न दे॒वा अ॒भि सं न॑वंते ।
तव॒ ऋतु॑भिरमृतत्वमाय॒वैश्वान॒र यत्पि॒त्रो॒रदी॑देः ॥४॥
त्वां । वि॒श्वे । अ॒मृत॒ । जाय॑मानं । शि॒शुं । न । दे॒वाः । अ॒भि । सं । न॑वंते ।
तव॑ । ऋतु॑ऽभिः । अ॒मृत॒ऽत्वं । आ॒यन् । वै॒श्वान॒र । यत् । पि॒त्रोः । अ॒दी॑देः ॥४॥

हे अमृत मरणधर्मरहिताग्ने विश्वे सर्वे देवाः स्तोतारो जायमानमरणयोः सकाशादुत्पद्यमानं त्वां शिशुं न पुत्रमिवाभिसंनवंते । अभिसंस्तुवंति । यद्वा दीव्यंतीति देवा रश्मयः । ते सर्वे जायमानं त्वामभिसंनवंते अभिसंगच्छन्ते यथा पितरः पुत्रमभिगच्छन्ति । अपि च हे वैश्वानराग्ने यद्यदा पित्रोः पालयित्र्योर्द्वावापृथिव्योर्मध्येऽदीदेः दीप्यसे तदानीं तव त्वदीयैः ऋतुभिः कर्मभिर्ज्योतिष्टोमादिभिर्यागैरमृतत्वं देवत्वमायन् । यजमानाः प्राप्नुवंति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वै॒श्वान॒र तव॒ तानि॑ व्र॒तानि॑ म॒हान्य॑ग्ने नकि॒रा द॑ध॒र्ष ।
यज्जा॑यमानः पि॒त्रोरु॒पस्थे॑ऽविंदः के॒तुं व॒युने॒ष्वह्नां ॥५॥
वै॒श्वान॒र । तव॑ । तानि॑ । व्र॒तानि॑ । म॒हानि॑ । अ॒ग्ने । नकि॑ः । आ । द॒ध॒र्ष ।
यत् । जाय॑मानः । पि॒त्रोः । उ॒प॒स्थे । अ॒विंदः । के॒तुं । व॒युने॒षु । अ॒ह्नां ॥५॥

हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां संबंधिन्नाग्ने तव त्वदीयानि तानि प्रसिद्धानि व्रतानि कर्माणि महानि महान्ति नकिरादधर्ष । न कश्चनान्यो धर्षयति । वाधते । यद्यदा त्वं पित्रोर्द्वावापृथिव्योरुपस्थ उपस्थानेऽंतरिक्षे वयुनेषु गंतव्येषु मार्गेषु

जायमानः सन् अहां केतुं प्रज्ञापकं सूर्यं स्वभानुनावृतमविंदः अलंभयः । तमोरूपमसुरं स्वतेजसा निवारयन्नस्थापय इत्यर्थः । तदा तानि व्रतानीति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वैश्वानरस्य विमितानि चक्षसा सानूनि दिवो अमृतस्य केतुना ।

तस्येदु विश्वा भुवनाधि मूर्धनि वया इव रुरुहुः सप्त विमुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य । विमितानि । चक्षसा । सानूनि । दिवः । अमृतस्य । केतुना ।

तस्य । इत् । ऊं इति । विश्वा । भुवना । अधि । मूर्धनि । वयाः । इव । रुरुहुः । सप्त ।

विमुहः ॥ ६ ॥

वैश्वानरस्य विश्वनरहितस्याग्रेष्वक्षसा तेजसामृतस्योदकस्य केतुना प्रज्ञापकेन दिवो द्युलोकस्य सानूनि समुच्छ्रितस्थलानि नक्षत्ररूपाणि विमितानि निर्मितानि । यद्वा दिवोऽंतरिक्षस्य सानूनि समुच्छ्रितप्रदेशा मेघात्मका विमितानि निर्मिताः । धूमविकारत्वात्तेषां । तस्येदु तस्यैव वैश्वानरस्य मूर्धनि मूर्धस्थानीय उपरिवर्तमाने धूमे मेघात्मना परिणते विश्वा विश्वानि व्याप्तानि भुवना भुवनान्युदकान्यधि वसन्ति । यद्वा वैश्वानरात्मकस्य परब्रह्मणो मूर्धन्युपरिप्रदेशे सर्वाणि भूतजातान्यधिवसन्ति । तथा वयाः शाखा इव सप्त सर्पणशीलाः सप्तसंख्या वा विमुहो नद्यश्च गंगाद्या रुरुहुः । रोहन्ति । अस्मादेव वैश्वानरात् प्रादुर्भवन्ति । आहुतिद्वारा सकलं जगदग्रेः सकाशादुत्पद्यत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि यो रजांस्यमिमीत सुक्रतुर्वैश्वानरो वि दिवो रोचना कविः ।

परि यो विश्वा भुवनानि पप्रथेऽदब्धो गोपा अमृतस्य रक्षिता ॥ ७ ॥

वि । यः । रजांसि । अमिमीत । सुऽक्रतुः । वैश्वानरः । विः । दिवः । रोचना । कविः ।

परि । यः । विश्वा । भुवनानि । पप्रथे । अदब्धः । गोपाः । अमृतस्य । रक्षिता ॥ ७ ॥

सुक्रतुः सुकर्मा वैश्वानरो विश्वेषां नराणां हितो योऽग्नी रजांस्युदकानि लोकान्वा व्यमिमीत निर्मितवान् । तथा दिवो द्युलोकस्य संबन्धीनि रोचना रोचमानानि दीपमानानि नक्षत्रादीनि कविः क्रांतदर्शी सन् योऽग्निर्यमिमीत । यश्च विश्वा सर्वाणि भुवनानि भूतजातानि व्याप्तान्युदकानि वा परिपप्रथे

परितोऽप्रथयत् सोऽयमदव्यः केनाप्यहिंसितो गोपाः सर्वस्य गोपायिता रक्षि-
तामृतस्यामरणहेतोरुदकस्य रक्षिता पालयिता सन् वर्तत इति शेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे नवमो वर्गः ॥

पृक्षस्येति सप्रचमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्पे वैश्वानराग्निदेवताकं । आदितः
षड्गान्यः सप्रमी चिष्टुप् । तथा चानुक्रांतं । पृक्षस्यांत्या चिष्टुविति ॥ चातुर्विंशि-
केऽहन्याग्निमारुत इदं सूक्तं वैश्वानरीयनिविद्धानं । सूचितं च । पृक्षस्य वृष्णो
वृष्णे शर्धाय । आ० ७. ४. । इति ॥ आभिष्वविके पृष्ठ्याभिष्ववषडहयोः पंचमेऽह-
नीदमेव सूक्तं वैश्वानरनिविद्धानं । सूचितं च । पृक्षस्य वृष्णो वृष्णे शर्धाय
नू चित्सहोजा इत्याग्निमारुतं । आ० ७. ७. । इति ॥ विषुवत्याग्निमारुत आद्यौ
तृचौ स्तोत्रियानुरूपौ । सूचितं च । पृक्षस्य वृष्णो अरुषस्य नू सह इति स्तोत्रि-
यानुरूपौ । आ० ८. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पृक्षस्य वृष्णो अरुषस्य नू सहः प्र नु वोचं विदथा जातवेदसः ।

वैश्वानराय मतिर्नव्यसी शुचिः सोम इव पवते चारुः अग्रये ॥ १ ॥

पृक्षस्य । वृष्णः । अरुषस्य । नू । सहः । प्र । नू । वोचं । विदथा । जातऽवेदसः ।

वैश्वानराय । मतिः । नव्यसी । शुचिः । सोमः । इव । पवते । चारुः । अग्रये ॥ १ ॥

पृक्षस्य संपृक्तस्य व्याघ्रस्य । यद्वा पृक्षं हविलक्षणमन्नं । तद्वतः । वृष्णो वर्षितु-
रुषस्यारोचमानस्य जातवेदसो जातानां वेदितुर्वैश्वानराग्रेः सहो बलमभिभ-
वनसमर्थं विदथा विदथे यज्ञे नु क्षिप्रं प्र वोचं । प्रब्रवीमि । प्रकर्षेण स्तौमीत्यर्थः ।
एको नुशब्दः पूरकः । नव्यसी नवतरा शुचिर्निर्मला यद्वा स्तोतृणां शोधयित्री
चारुः शोभना मतिर्मननीया स्तुतिश्चास्मै वैश्वानरायाग्रये पवते । मत्सका-
शात्स्रवति । स्वयमेव निर्गच्छतीत्यर्थः । सोम इव । यथा सोमो दशापविचात्स्र-
वति तद्वत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स जायमानः परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्व्रतपा अरक्षत ।

व्यं१तरि॒क्षममिमीत सु॒क्रतुर्वैश्वान॒रो म॒हिना नाकमस्पृशत् ॥ २ ॥

सः । जायमानः । परमे । विऽओमनि । व्रतानि । अग्निः । व्रतऽपाः । अरक्षत् ।
वि । अंतरिक्षं । अमिमीत् । सुऽक्रतुः । वैश्वानरः । महिना । नाकं । अस्पृशत् ॥ २ ॥

स वैश्वानरोऽग्निर्व्रतपा व्रतस्य पालकः परम उत्कृष्टे व्योमनि व्योम्याकाशे
जायमानः सूर्यात्मना प्रादुर्भवन् व्रतानि कर्माणि लौकिकानि वैदिकानि चा-
रक्षत । रक्षति । अंतरिक्षं च अमिमीत् । एतदुपलक्षितांस्त्रीन् लोकान्निर्मित-
वान् । तथा सुक्रतुः शोभनकर्मा वैश्वानरोऽग्निर्महिना स्वमहिम्ना तेजसा नाकं
द्युलोकमस्पृशत् । स्पृशति स्म ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्तस्माद्रोदसी मित्रो अद्भुतोऽन्तर्वावदकृणोज्ज्योतिषा तमः ।
वि चर्मणीव धिषणे अवर्तयवैश्वानरो विश्वमधत्त वृष्यं ॥ ३ ॥
वि । अस्तस्मात् । रोदसी इति । मित्रः । अद्भुतः । अन्तः । वावत् । अकृणोत् । ज्योतिषा । तमः ।
वि । चर्मणी इवेति चर्मणीऽइव । धिषणे इति । अवर्तयत् । वैश्वानरः । विश्वं । अधत्त ।
वृष्यं ॥ ३ ॥

मित्रो मित्रभूतः सर्वेषामद्भुतो महान् आश्चर्यभूतो वा वैश्वानरोऽग्नी रोदसी
द्यावापृथिव्यौ यस्तस्मात् । विशेषेण स्तम्भितवान् । यथाधो न पततस्तथा स्वकी-
यदेशे स्थापितवानित्यर्थः । तथा ज्योतिषा तेजसा तमोऽन्धकारं चांतर्वावदन्तर्हितं
तिरोहितमकृणोत् । अकरोत् ॥ वावदिति वातेर्गतिकर्मणो यद्गुगन्तस्य रूपं ॥
अपि च धिषणे धारयित्री द्यावापृथिव्यौ चर्मणी इव यथा पशोर्विशसिता
इव चर्मणी शोषणार्थं प्रसारयति तथा व्यावर्तयत् । विवृते विस्तृते अकरोत् । किं
बहुना वैश्वानरोऽयमग्निर्विश्वं सर्वं वृष्यं वीर्यमधत्त । धत्ते । धारयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अपामुपस्थे महिषा अगृभ्णत् विशो राजानमुप तस्युर्ऋग्मियं ।
आ दूतो अग्निर्मभरद्विवस्वतो वैश्वानरं मातरिष्वा परावतः ॥ ४ ॥
अपां । उपऽस्थे । महिषाः । अगृभ्णत् । विशः । राजानं । उपं । तस्युः । ऋग्मियं ।
आ । दूतः । अग्निं । अभरत् । विवस्वतः । वैश्वानरं । मातरिष्वा । पराऽवतः ॥ ४ ॥

आप इत्यंतरिक्षनाम । अपामंतरिक्षस्योपस्थ उपस्थाने मध्ये महिषाः ।
महन्नामैतत् । महान्तो मरुतोऽगृह्णत । अगृह्णन् । इमं वैश्वानरं वेद्युतात्मना
वर्तमानमजानन्नित्यर्थः । गृहीत्वा च विशः प्रजा राजानं स्वामिनमृग्मियमर्च-
नीयमुपतस्थुः । अस्तुवन् । अपि चेमं वैश्वानरमग्निं पुरा सूर्यसमीपे विद्यमानं
दूतो वेगवान् देवानां दूतो वा मातरिश्वा वायुः परावतो दूरदेशद्विवस्वत
आदित्यादाभरत् । इमं लोकं प्रत्याजहार ॥

॥ अथ पंचमी ॥

युगेयुगे विदथ्यं गृणद्भ्योऽग्ने रयिं यशसं धेहि नव्यंसी ।

पथ्येव राजन्नघशंसमजर नीचा नि वृश्च वनिनं न तेजसा ॥ ५ ॥

युगेऽयुगे । विदथ्यं । गृणत्ऽभ्यः । अग्ने । रयिं । यशसं । धेहि । नव्यंसी ।

पथ्याऽइव । राजन् । अघऽशंसं । अजर । नीचा । नि । वृश्च । वनिनं । न । तेजसा ॥ ५ ॥

हे अग्ने युगे युगे काले काले विदथ्यं । विदथो यज्ञः । तदर्हं त्वामुद्दिश्य
नव्यंसी नवतरां स्तुतिं गृणद्भ्य उच्चारयितृभ्योऽस्मभ्यं रयिं धनं यशसं यशस्विनं
पुत्रं च धेहि । विधेहि । कुरु । किंच हे राजन् राजमानाजर जरारहिताग्ने पथ्येव
वज्रेणेवात्मीयेन तेजसा वनिनं न वृक्षमिवाघशंसमघस्यानर्थस्य शंसितारं शत्रुं
नीचा नीचीनो न्यग्भूतो यथा भवति तथा निवृश्च । निजहि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अस्माकमग्ने मघवत्सु धारयानामि क्षत्रमजरं सुवीर्यं ।

वयं जयेम शतिनं सहस्रिणं वैश्वानरं वाजमग्ने तवोतिभिः ॥ ६ ॥

अस्माकं । अग्ने । मघवत्ऽसु । धारय । अनामि । क्षत्रं । अजरं । सुऽवीर्यं ।

वयं । जयेम । शतिनं । सहस्रिणं । वैश्वानरं । वाजं । अग्ने । तव । उतिऽभिः ॥ ६ ॥

हे अग्ने अस्माकं ॥ सप्तम्यर्थे षष्ठी ॥ अस्मासु मघवत्सु हविलक्षणेन धनेन
युक्तेषु क्षत्रं धनं धारय । स्थापय । कीदृशं । अनाम्यनमनीयमनपहार्यमजरं जरा-
रहितमनश्वरं सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं । किंच हे वैश्वानराग्ने तवोतिभिस्त्वत्संब-
धिभी रक्षणेर्वयं शतिनं शतसंख्यायुक्तं शतपुरुषयुक्तं वा तथा सहस्रिणं वाजमन्नं
जयेम । लभेमहि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अदब्धेभिस्तव गोपाभिरिष्टेऽस्माकं पाहि त्रिषधस्य सूरीन् ।

रक्षा च नो ददुषां शर्धो अग्ने वैश्वानर प्र च तारीः स्तवानः ॥७॥

अदब्धेभिः । तव । गोपाभिः । इष्टे । अस्माकं । पाहि । त्रिऽसधस्य । सूरीन् ।

रक्ष । च । नः । ददुषां । शर्धः । अग्ने । वैश्वानर । प्र । च । तारीः । स्तवानः ॥७॥

हे इष्टे यष्टव्य एषणीय वा त्रिषधस्य त्रिषु लोकेषु सहावस्थायिन् यद्वाहव-
नीयादिषु त्रिष्वायतनेषु यष्ट्यैर्देवैः सहावतिष्ठमानाग्ने अदब्धेभिः केनाप्यहिं-
सितैस्तव त्वदीयैर्गोपाभिर्गोपकै रक्षकैस्तेजोभिरस्माकं सूरीनस्मदीयान् स्तोतृन्
पाहि । रक्ष । हे वैश्वानराग्ने ददुषां हवींषि दत्तवतां नोऽस्माकं शर्धो बलं रक्ष
च । स्तवानः स्तूयमानस्त्वं प्र च तारीः । प्रवर्धय च ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे दशमो वर्गः ॥

अहश्चेति सप्तर्चं नवमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे वैश्वानराग्निदेवताकं । अनुक्रांतं च ।
अहश्चेति ॥ व्यूळ्हे दशरात्रे षष्ठेऽहन्याग्निमारुतशस्त्रे वैश्वानरनिविज्ञानमिदं ।
सूच्यते हि । अहश्च कृष्णं मध्वो वो नाम । आ० ८. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अहश्च कृष्णमहरर्जुनं च वि वर्तेते रजसी वेद्याभिः ।

वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरज्ज्योतिषाग्निस्तमांसि ॥१॥

अहरिति । च । कृष्णं । अहः । अर्जुनं । च । वि । वर्तेते इति । रजसी इति । वेद्याभिः ।

वैश्वानरः । जायमानः । न । राजा । अवा । अतिरत् । ज्योतिषा । अग्निः । तमांसि ॥१॥

आहरति पुरुषोऽस्मिन्कर्माणीत्यहः । कृष्णं कृष्णवर्णं । एतत्सामानाधिकर-
ण्यादहःशब्दो रात्रिवाचकः । तमसा कृष्णवर्णा रात्रिश्चार्जुनं च सौरेण तेजसा
श्रुक्त्वर्णमहो दिवसश्च रजसी स्वस्वभासा सर्वं जगद्रंजयंतौ वेद्याभिर्वेदितव्या-
भिरनुकूलतया ज्ञातव्याभिः स्वप्रवृत्तिभिर्विवर्तेते । विविधं पर्यावर्तेते । यद्वा
रजसी द्यावापृथिव्यौ । उपलक्षणमेतत् । लोकत्रयं प्रत्यावर्तेते । एतच्च वैश्वान-
राग्नेराज्ञयेति शेषः । स हि देवतात्वेनात्र प्रतिपाद्यः । स च वैश्वानरोऽग्निर्जाय-

मानो न राजा प्रादुर्भवन् प्रवर्धमानो राजेव ज्योतिषा तेजसा तमांस्यवातिरत् ॥
अवतिरतिर्वधकर्मा ॥ अवतिरति । विनाशयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नाहं तंतुं न वि जानाम्योतुं न यं वयंति समरेऽतमानाः ।

कस्य स्वित्पुत्र इह वक्त्रानि परो वदत्यवरेण पित्रा ॥ २ ॥

न । अहं । तंतुं । न । वि । जानामि । ओतुं । न । यं । वयंति । संऽअरे । अतमानाः ।

कस्य । स्वित् । पुत्रः । इह । वक्त्रानि । परः । वदाति । अवरेण । पित्रा ॥ २ ॥

वैश्वानरस्य महत्त्वमाख्यास्यन्नृषिस्तदर्थं यज्ञं वस्त्रात्मकतया रूपयन् तस्य दुर्ज्ञानत्वमनया प्रतिपादयतीति यज्ञवादिनो मन्यन्ते । तंतुं । तंतवः पटस्य प्रागा-
यतानि सूत्राणि । तानि च यज्ञात्मकस्य वस्त्रस्य गायत्र्यादीनि छंदांसि स्तुतश-
स्त्राणि च । तान्यहं न विजानामि । तथोतुं । ओतवस्तिरश्चीनानि सूत्राणि ।
तानि चात्र यजूंष्याध्वर्यवाणि कर्माणि च । तान्यहं न विजानामि । अपि चैतदु-
भयसाध्यं तं पटं यज्ञलक्षणं न विजानामि यं पटं यज्ञलक्षणं समरे संगमने
देवयजनेऽतमानाः सततं चेष्टमाना ऋत्विजो वयंति तंतूनोतून् च संतन्वन्ति ।
वस्त्ररूपेण निष्पादयन्तीत्यर्थः । इहास्मिन् लोके कस्य स्वित् । स्विदिति वितर्कः ।
कस्य खलु पुत्रो मनुष्यो वक्त्रानि वक्त्राण्यनि तानीमानि परः परस्तादमुष्मिन्
लोके वर्तमानो यः सूर्यस्तस्य पित्रावरेणावस्तादस्मिन् लोके वर्तमानेन वैश्वा-
नराग्निनानुशिष्टः सन् वदति । वदेत् । न कश्चिदपि प्रवदितुं शक्नोतीत्यर्थः ॥
एतच्च संप्रदायविद्भिर्रुक्तं । वैश्वानरस्य पुत्रोऽसौ परस्ताद्वि यः स्थितः । छंदां-
स्यध्वरवस्त्रस्य स्तुतशस्त्राणि तंतवः ॥ यजूंषि चेष्टाश्चौतुः स्याद्वस्त्रं वातव्यमध्वरः ।
परः परः स्थितः सूर्यः पिताग्निः पार्थिवो मत इति ॥ रूपकतया जगत्सृष्टेर्दुर्ज्ञा-
नत्वमनया प्रतिपादयतीत्यात्मविदो मन्यन्ते । तंतुं तंतून् तंतुस्थानानि सूक्ष्माणि
वियदादीन्यपंचीकृतानि भूतानि न विजानामि । ओतुमोतून् पंचीकृतानि
स्थूलान्योतुस्थानीयान्यपि वियदादीनि न विजानामि । न च तत्कार्यं पटस्था-
नीयं प्रपञ्चं विजानामि यं प्रपञ्चं समरे तंतूनामोतूनां च संगमनेऽतमानाः
सततं चेष्टमानाः संसारिणो वयंति उत्पादयन्ति । तेषां भोगार्थमीश्वरः सृजतीति
कर्तृत्वमुपचर्यते । इहास्मिन्विषये परः परस्ताद्बुद्धेरविषये वर्तमानानि वक्त्रानि

वक्तव्यानीमान्यवरेणावाचीनेन सृष्ट्युत्तरकालमुत्पन्नेन पित्रा स्वजनकेनानुशिष्टः
सन् कस्य खलु पुत्रो वदाति । वदेत् । स्वोत्पत्तेः प्राचीनं वृत्तांतमजानानः
कश्चिदपि न वदेदित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स इत्तंतुं स वि जानात्योतुं स वक्तान्युतुथा वदाति ।

य ई चिकेतद्मृतस्य गोपा अवश्चरन्परो अन्येन पश्यन् ॥ ३ ॥

सः । इत् । तंतुं । सः । वि । जानाति । ओतुं । सः । वक्तानि । ऋतुऽथा । वदाति ।

यः । ई । चिकेतत् । अमृतस्य । गोपाः । अवः । चरन् । परः । अन्येन । पश्यन् ॥ ३ ॥

यद्यप्युक्तेन प्रकारेण दुर्ज्ञानानि तथाप्येतानि वैश्वानरोऽग्निर्जानाति वदति
चेत्यनया प्रतिपादयति । स इत् स एव वैश्वानरोऽग्निस्तंतुं तंतुस्थानीयानि
गायत्र्यादीनि छंदांसि स्तुतशस्त्राणि विजानाति । तथा स एवौतुमोतुस्थानी-
यानि यजूंष्याध्वर्यवाणि च कर्माणि विजानाति । ऋतुथा काले काले तत्तद-
नुष्ठानसमये वक्तानि वक्तव्यानि च तानि वदाति । वदति । वदेत् । योऽयं
वैश्वानरोऽमृतस्य गोपा उदकस्य गोपायिता रक्षितावोऽवस्ताङ्गलोके चरन्
पार्थिवाग्निरूपेण संचरन् परः परस्ताद्व्यन्येन सूर्यात्मना पश्यन् सर्वं जगत्प्र-
काशयन् ईमिमानि परि दृश्यमानानि सर्वाणि भूतानि चिकेतत् जानाति स
एवेति पूर्वत्र संबंधः । यद्वा स इत् स एव तंतुं तंतुस्थानीयानि सूक्ष्मभूतानि
विजानाति नान्यः कश्चित् । तथौतुमोतुस्थानीयानि स्थूलभूतानि च स एव
विजानाति । स एव वक्तानि । वक्तव्यान्युपदेष्टव्यानीमान्युतुथा काले काले यदा
यदा विद्यासंप्रदायोच्छेदस्तदा तदा वदाति । वदेत् । कोऽसौ यो विजानीयाद्वा-
देच्चेत्यत आह । यो वैश्वानरो विश्वनरात्मकः परमात्मा मृतस्यामृतत्वस्य विमो-
क्षणस्य गोपा रक्षितावोऽवस्तात्संसारदशायां चरन् अंतःकरणोपेतो जीवात्म-
भावेन संचरन् परः परस्ताद्विद्याया ऊर्द्धं वर्तमानेनान्येनोक्तविलक्षणेन नि-
रुपाधिकेन सच्चिदादिलक्षणेन रूपेण पश्यन् सर्वं जगत्प्रकाशयन् ईमिमानि
चिकेतत् जानाति । तथा च परमात्मानं प्रकृत्य श्रूयते । तमेव भांतमनुभाति
सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभातीति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं होता प्रथमः पश्यतेममिदं ज्योतिरमृतं मर्त्येषु ।

अयं स जज्ञे ध्रुव आ निषत्तोऽमर्त्यस्तन्वाऽवर्धमानः ॥४॥

अयं । होता । प्रथमः । पश्यत । इमं । इदं । ज्योतिः । अमृतं । मर्त्येषु ।

अयं । सः । जज्ञे । ध्रुवः । आ । निऽसत्तः । अमर्त्यः । तन्वा । वर्धमानः ॥४॥

अयं वैश्वानरोऽग्निः प्रथम आद्यो होता । मानुषो हि होता द्वितीयः । हे मनुष्यास्तमिमं पश्यत । भजतेत्यर्थः । मर्त्येषु मरणस्वभावेषु शरीरेष्वमृतं मरण-रहितमिदं वैश्वानराख्यं ज्योतिर्जाठररूपेण वर्तत इत्यर्थः । अपि च सोऽयमग्निर्ध्रुवो निश्चल आ समन्तान्निषत्तो निषणः सर्वव्यापी अत एवामर्त्यो मरण-रहितोऽपि तन्वा शरीरेण संबन्धात् जज्ञे । जायते । वर्धमानश्च भवतीत्युपचर्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ध्रुवं ज्योतिर्निहितं दृश्ये कं मनो जविष्ठं पतयत्स्वन्तः ।

विश्वे देवाः समनसः सकेता एकं क्रतुमभि वि यंति साधु ॥५॥

ध्रुवं । ज्योतिः । निऽहितं । दृश्ये । कं । मनः । जविष्ठं । पतयत्ऽसु । अंतरिति ।

विश्वे । देवाः । सऽमनसः । सऽकेताः । एकं । क्रतुं । अभि । वि । यंति । साधु ॥५॥

ध्रुवं निश्चलं मनो मनसः तस्मादपि जविष्ठमतिशयेन वेगवत् ईदृशं वैश्वानराख्यं ज्योतिः पतयत्सु गच्छत्सु जंगमेषु प्राणिष्वन्तर्मध्ये निहितं । प्रजापतिना स्थापितं । किमर्थं । दृश्ये कं । दर्शनार्थं । किंच विश्वे सर्वे देवाश्च समनसः समानमनस्काः सकेताः समानप्रज्ञाश्च संत एकं मुख्यं गन्तारं वा क्रतुं कर्मणां कर्तारं साधु सम्यक् अभि वि यंति । आभिमुख्येन विविधं प्राप्नुवंति । सेवन्त इत्यर्थः । यद्वा पतयत्सु गच्छत्सु प्राणिष्वन्तर्मध्ये हृदये मनो जविष्ठं मनसोऽप्यतिशयेन वेगयुक्तं ध्रुवं निश्चलं निर्विकल्पं । तथा च वाजसनेयकं । अनेजदेकं मनसो जवीयः । वा० सं० ४०. ४. इति । ज्योतिर्ब्रह्म चैतन्यं निहितं । न केनचित् स्थापितं । यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्निति हि श्रूयते । किमर्थं । दृश्ये दर्शनार्थं । ज्ञानेन हि सर्वे जानन्ति । अपि च । दीव्यन्तीति देवा इन्द्रियाणि । विश्वे सर्वे देवा सर्वाणीन्द्रियाणि चक्षुराद्याः समनसो मनसा सह वर्तमानाः सकेताः सतेजस्काः

संत एकमद्वितीयं क्रतुं सृष्ट्यादीनां कर्मणां कर्तारं विश्वनरात्मकं परमात्मान-
मभिलक्ष्य साधु सम्यक् वि यन्ति । विविधं गच्छन्ति । देवा एव वेममभि वि
यन्ति । आभिमुख्येन विविधमुपयन्ति । उपासत इत्यर्थः । तथा च श्रूयते । तद्देवा
ज्योतिषां ज्योतिरायुर्होपासतेऽमृतमिति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि मे कर्णा पतयतो वि चक्षुर्वीर्यं ज्योतिर्हृदय आहितं यत् ।

वि मे मनश्चरति दूरआधीः किं स्विद्वक्ष्यामि किमु नू मनिषे ॥ ६ ॥

वि । मे । कर्णा । पतयतः । वि । चक्षुः । वि । इदं । ज्योतिः । हृदये । आऽहितं । यत् ।

वि । मे । मनः । चरति । दूरेऽआधीः । किं । स्वि । वक्ष्यामि । किं । ऊं इति । नू । मनिषे ॥ ६ ॥

वैश्वानरं श्रोतुकामस्य मे मम कर्णा कर्णौ वि पतयतः । विविधं गच्छतः ।
श्रोतव्यानां तदीयगुणानां बहुत्वात् । तथा वैश्वानरं दिदृक्षमाणस्य मम चक्षु-
रिन्द्रियं वि पतयति । विविधं गच्छति । द्रष्टव्यानां तदीयरूपाणां बहुत्वात् । तथा
ज्योतिः प्रकाशकं हृदये हृदयपुंडरीक आहितं निहितं यद्बुद्ध्याख्यं तत्त्वमिदमपि
वि पतयति । विविधं गच्छति वैश्वानरात्मानं ज्ञातुं । अपि च दूरआधीः । दूरे
विप्रकृष्टे विषये आधीराध्यानं यस्य तादृशं ॥ छांदसो लिंगव्यत्ययः ॥ मे मदीयं
मनश्च वि चरति । विविधं प्रवर्तते । एवमहमहमिकया सर्वेष्टिन्द्रियेषु प्रवृत्तेषु किं
स्विदहं वैश्वानरस्य रूपमिति वक्ष्यामि । किमु नू किमु खलु संप्रति मनिषे ।
मनसा प्रपत्ये । वैश्वानरस्य गुणानामनंतत्वात् मंदप्रज्ञेन मया ज्ञातुं न शक्यत
इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विश्वे देवा अनमस्यन्भियानास्त्वामग्ने तमसि तस्थिवांसं ।

वैश्वानरोऽवतूतये नोऽमर्त्योऽवतूतये नः ॥ ७ ॥

विश्वे । देवाः । अनमस्यन् । भियानाः । त्वां । अग्ने । तमसि । तस्थिऽवांसं ।

वैश्वानरः । अवतु । ऊतये । नः । अमर्त्यः । अवतु । ऊतये । नः ॥ ७ ॥

हे वैश्वानर तमस्यंधकारे तस्थिवांसं स्थितवंतं त्वां विश्वे सर्वे देवा अन-
मस्यन् । नमस्कुर्वन्ति । कुतो हेतोः । भियाना अंधकाराद्भीताः । तादृशोऽमर्त्यो

मरणरहितो वैश्वानरोऽग्निर्नोऽस्मानूतय ऊत्या रक्षणेनावतु । रक्षतु । पुन-
रुक्तिरादरार्था ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचम एकादशो वर्गः ॥

पुरो व इति सप्तचं दशमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थमाग्नेयं । सप्तमी विंशिका द्विपदा
विराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । पुरो वो द्विपदांतं ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये
ऋतौ चैष्टुभे छंदसीदमादीनि चत्वारि सूक्तानि । सूचितं च । पुरो वो मंद्रमिति
चत्वारि तं सप्रतीकमिति षट् । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पुरो वो मंद्रं दिव्यं सुवृक्तिं प्रयति यज्ञे अग्निमध्वरे दधिध्वं ।

पुर उक्थेभिः स हि नो विभावा स्वध्वरा करति जातवेदाः ॥ १ ॥

पुरः । वः । मंद्रं । दिव्यं । सुऽवृक्तिं । प्रऽयति । यज्ञे । अग्निं । अध्वरे । दधिध्वं ।

पुरः । उक्थेभिः । सः । हि । नः । विभाऽवां । सुऽअध्वरा । करति । जातऽवेदाः ॥ १ ॥

हे ऋत्विग्यजमाना वो यूयं मंद्रं मोदनं स्तुत्यं वा दिव्यं दिवि भवं सुवृक्तिं
सुष्ठु दोषैर्वर्जितं सुखेनावर्जनीयं वा एवंगुणमग्निं प्रयति प्रगच्छति प्रवर्तमा-
नेऽध्वरे रक्षःप्रभृतिभिरहिंस्ये हिंसाप्रत्यवायरहिते वास्मिन्यज्ञे पुरो दधिध्वं । पुर-
स्तादाहवनीयरूपेण धारयत । यद्वा पुरोधसं कुरुत । उक्थेभिः स्तुतशस्त्रैश्च पुरो
दधिध्वं । विभावा विशेषेण दीप्यमानो जातवेदा जातानां वेदिता सोऽग्निर्हि
यस्मात् नोऽस्मान् स्वध्वरा शोभनयागान् करति करोति तस्मात्पुरो दधिध्व-
मित्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमुं द्युमः पुर्वणीक होतरग्ने अग्निभिर्मनुष इधानः ।

स्तोमं यमस्मै ममतेव श्रूषं घृतं न शुचिं मतयः पवंते ॥ २ ॥

तं । ऊं इति । द्युऽमः । पुरुऽअनीक । होतः । अग्ने । अग्निऽभिः । मनुषः । इधानः ।

स्तोमं । यं । अस्मै । ममताऽइव । श्रूषं । घृतं । न । शुचिं । मतयः । पवंते ॥ २ ॥

हे द्युमो दीप्तिमन् पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने अग्निभिस्तवा-
वयवभूतैरन्यैरग्निभिः सार्द्धमिधानः समिध्यमानो दीप्तः सन् मनुषो मनुष्यस्य

स्तोतुस्तमु तं स्तोमं शृण्वति शेषः । उ इति पादपूरणं । यं स्तोमं स्तोत्रं श्रूषं सुखकरं घृतं न पवित्राभ्यामुत्पूतं घृतमिव शुचि शुद्धमस्मा अग्नये मतयो मन्तारः स्तोतारो ममतेव । ममता नाम ब्रह्मवादिनी दीर्घतमसो माता । सेव पवंते पुनन्ति संस्कुर्वन्ति । दोषवर्जितमुच्चारयन्तीत्यर्थः । तं स्तोममित्यन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पीपाय स श्रवसा मर्त्येषु यो अग्नये द्दाश विप्र उक्थैः ।

चित्राभिस्तमूतिभिश्चित्रशोचिर्व्रजस्य साता गोमन्तो दधाति ॥ ३ ॥

पीपाय । सः । श्रवसा । मर्त्येषु । यः । अग्नये । द्दाश । विप्रः । उक्थैः ।

चित्राभिः । तं । ऊतिभिः । चित्रशोचिः । व्रजस्य । साता । गोमन्तः । दधाति ॥ ३ ॥

स यजमानो मर्त्येषु मनुष्येषु श्रवसान्नेन पीपाय वर्धति विप्रो मेधावी यो यजमान उक्थैः स्तुतिभिः सार्द्धं हवीषि द्दाश प्रयच्छति । तं यजमानं चित्रशोचिर्विचित्रदीप्तिरग्निश्चित्राभिराश्चर्यभूताभिरुतिभी रक्षाभिर्गोमन्तो गोभिर्युक्तस्य व्रजस्य गोष्ठस्य साता सातौ संभजने दधाति धारयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ यः पप्रौ जायमान उर्वी दूरेदृशा भासा कृणाध्वा ।

अध बहु चित्तम ऊर्म्यायास्तिरः शोचिषा ददृशे पावकः ॥ ४ ॥

आ । यः । पप्रौ । जायमानः । उर्वी इति । दूरेदृशा । भासा । कृणाध्वा ।

अध । बहु । चित् । तमः । ऊर्म्यायाः । तिरः । शोचिषा । ददृशे । पावकः ॥ ४ ॥

कृणाध्वा कृणावर्त्मा योऽग्निर्जायमानः प्रादुर्भवन् उर्वी विस्तीर्णे द्यावापृथिव्यौ दूरेदृशा दूरे दृश्यमानया भासा दीप्त्यापप्रौ आपूरयति स पावकोऽग्निरधानन्तरमूर्म्यायाः । रात्रिनामैतत् । रात्रेः संबन्धि बहु चित् बह्वपि तमोऽंधकारं शोचिषा दीप्ता तिरस्कुर्वन् ददृशे । दृश्यते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू नश्चित्रं पुंस्वाजाभिरुती अग्ने रयिं मघवद्वाश्च धेहि ।

ये राधसा श्रवसा चात्यन्यान्सुवीर्यैभिश्चाभि संति जनान् ॥ ५ ॥

नु । नः । चिचं । पुरुऽवाजाभिः । उती । अग्ने । रयिं । मघवत्ऽभ्यः । च । धेहि ।

ये । राधसा । श्रवसा । च । अति । अन्यान् । सुऽवीर्येभिः । च । अभि । संति । जनान् ॥ ५ ॥

हे अग्ने मघवद्गो हविल्लक्षणधनयुक्तेभ्यो नोऽस्मभ्यं पुरुवाजाभिर्वह्नैरुती
उतिभी रक्षणेः सह चिचं चायनीयं रयिं धनं नु क्षिप्रं धेहि । देहि । प्रयच्छ ।
चशब्दो वक्ष्यमाणेन समुच्चयार्थः । ये राधसा धनेन श्रवसानेन च सुवीर्येभिः
शोभनैर्वीर्यैश्चान्यान् जनान्मनुष्यान् अतिशयेनाभि संति अभिभवन्ति तादृ-
शान्पुत्रांश्चास्मभ्यं देहीत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इमं यज्ञं चनो धा अग्न उशन्यं तं आसानो जुहुते हविष्मान् ।

भरद्वाजेषु दधिषे सुवृक्तिमवीर्वाजस्य गध्यस्य सातौ ॥ ६ ॥

इमं । यज्ञं । चनः । धाः । अग्ने । उशन्यं । यं । ते । आसानः । जुहुते । हविष्मान् ।

भरत्ऽवाजेषु । दधिषे । सुऽवृक्तिं । अवीः । वाजस्य । गध्यस्य । सातौ ॥ ६ ॥

हे अग्ने उशन्यं कामयमानस्त्वमिमं पुरोवर्ति यज्ञं यागसाधनं चनो हविल्ल-
क्षणमन्नं धाः । धेहि । स्वात्मनि धारय । यं च पुरोडाशादिकमासान आसीन
उपविशन् हविष्मान्हविर्युक्तो यजमानस्ते तुभ्यं त्वदर्थं जुहुते जुहोति तमिममि-
त्यन्वयः । अपि च भरद्वाजेष्वृषिषु सुवृक्तिं सुष्ठु दोषैर्वर्जितां स्तुतिं दधिषे । धारय ।
गध्यस्य ॥ गध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा ॥ मिश्रणीयस्य प्राणस्य वाजस्यान्नस्य सातौ
संभजने निमित्तभूतेऽवीः । तानृषीन् रक्ष च ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि द्वेषांसीनुहि वर्धयेठां मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ७ ॥

वि । द्वेषांसि । इनुहि । वर्धय । इठां । मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ ७ ॥

हे अग्ने द्वेषांसि द्वेषन् शत्रून् वीनुहि । विविधं गमय । इठामन्नं चास्मदीयं
वर्धय । वयं च सुवीराः शोभनैर्वीरैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेताः संतः शतहिमाः शतं
हेमतान् संवत्सरान्मदेम । मोदेम । तृप्ता भूयास्म ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वादशो वर्गः ॥

यजस्व होतरिति षडृचमेकादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमाग्नेयं । अनुक्रम्यते च । यजस्व षडिति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यजस्व होतरिषितो यजीयानग्ने बाधो मरुतां न प्रयुक्ति ।

आ नो मित्रावरुणा नासत्या द्यावा होचाय पृथिवी ववृत्याः ॥ १ ॥

यजस्व । होतः । इषितः । यजीयान् । अग्ने । बाधः । मरुतां । न । प्रयुक्ति ।

आ । नः । मित्रावरुणा । नासत्या । द्यावा । होचाय । पृथिवी इति । ववृत्याः ॥ १ ॥

हे होतर्देवानामाह्वातरग्ने यजीयान्यष्टमस्त्वमिषितः प्रेषितोऽस्माभिः प्रार्थितः सन् । नेति संप्रत्यर्थे । संप्रति प्रयुक्ति प्रयुक्तौ प्रयुज्यमाने यज्ञे मरुतां देवानां बाधः शत्रूणां बाधकं गणं यजस्व । यद्वैतद्वाक्यद्वयं । हे होतरग्ने यजस्व देवानित्येकं वाक्यं । प्रयुज्यत इति प्रयुक्ति बलं । मरुतां न प्रयुक्ति मरुतां बलमिवास्मच्छत्रून् बाधः । बाधस्वेति द्वितीयं वाक्यं । अपि च मित्रावरुणा । अहरभिमानी देवो मित्रो वरुणो रात्र्यभिमानी । तौ च नासत्या सत्यस्य नेतारौ सत्यस्वभावावेव वा नासिकाप्रभवौ वाश्चिनौ द्यावापृथिवी दिवं च पृथिवी च एतांश्च देवान् होचायास्मद्यज्ञाय तदर्थमाववृत्याः । आवर्तय । आवहेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं होता मंद्रतमो नो अध्रुगंतर्देवो विदथा मर्त्येषु ।

पावकया जुह्वा३ वह्निरासाग्ने यजस्व तन्वं१ तव स्वां ॥ २ ॥

त्वं । होता । मंद्रऽतमः । नः । अध्रुक् । अंतः । देवः । विदथा । मर्त्येषु ।

पावकया । जुह्वा । वह्निः । आसा । अग्ने । यजस्व । तन्वं । तव । स्वां ॥ २ ॥

हे अग्ने त्वं मर्त्येषु मनुष्येष्वंतर्मध्ये वर्तमाने विदथा विदथे यज्ञे होता देवानामाह्वाता भवसि । कीदृशस्त्वं । मंद्रतमः स्तुत्यतमो नोऽस्माकमध्रुगद्रोग्धास्मदर्थं द्रोहरहितो वा । सर्वदा मित्रभूत इत्यर्थः । देवो दानादिगुणयुक्तः । अपि च हे अग्ने जुह्वा । हूयंतेऽस्यामाहुतय इति जुहूर्ज्वाला । तथा पावकया शोधयिच्यासास्येन देवानामास्यभूतया वह्निर्हविषां वोढा त्वं तव स्वां स्वभूतां स्विष्टकृदाख्यां तन्वं तनूं यजस्व ॥

॥ अथ तृतीया ॥

धन्या चिद्धि ते धिषणा वष्टि प्र देवाञ्जन्म गृणते यज्ये ।

वेपिष्ठो अंगिरसां यद्विप्रो मधु छंदो भनति रेभ इष्टौ ॥३॥

धन्या । चित् । हि । ते इति । धिषणा । वष्टि । प्र । देवान् । जन्म । गृणते । यज्ये ।

वेपिष्ठः । अंगिरसां । यत् । ह । विप्रः । मधु । छंदः । भनति । रेभः । इष्टौ ॥३॥

धन्या धनमिच्छंती धनहेतुभूता धिषणा स्तुतिर्हे अग्ने ते त्वां वष्टि । कामयते ।
चिदित्येतत्पादपूरणं । किमर्थं । देवान्यष्ट्यानिन्द्रादीन् प्र यज्ये प्रकर्षेण यष्टुं त्वदीयं
जन्म प्रादुर्भावं गृणते स्तुवते यजमानायेह्मभूतयजमानार्थं । यद्विप्रो यदा खल्वंगि-
रसामृषीणां मध्ये वेपिष्ठोऽतिशयेन स्तुतेः प्रेरयिता विप्रो मेधावी रेभः स्तोता
भरद्वाज इष्टौ यज्ञे मधु मधुमन्मदकरं छंदः स्तोत्रं भनति उच्चारयति तदा
धिषणा वष्टीत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अदिद्युतस्वपाको विभावाग्ने यजस्व रोदसी उरूची ।

आयुं न यं नमसा रातहव्या अजंति सुप्रयसं पंच जनाः ॥४॥

अदिद्युतत् । सु । अपाकः । विभावा । अग्ने । यजस्व । रोदसी इति । उरूची इति ।

आयुं । न । यं । नमसा । रातऽहव्याः । अजंति । सुऽप्रयसं । पंच । जनाः ॥४॥

अयमग्निः स्वदिद्युतत् । सुष्ठु द्योतते । दीप्यते । कथंभूतः । अपाकः । पाकः
पक्त्यप्रज्ञो मूर्खः । तद्विलक्षणोऽपाकः । विभावा दीप्तिमान् । शेषः प्रत्यक्षकृतः ।
हे अग्ने स त्वमुरूची उरु विस्तीर्णमंचत्यौ विस्तृते रोदसी द्यावापृथिव्यौ यजस्व ।
हविषा पूजय । आयुं न मनुष्यमतिथिमिव यं पंच जना मनुष्या ऋत्विग्यजमा-
नलक्षणा रातहव्या दत्तहविष्काः संतः सुप्रयसं शोभनहविल्क्षणमग्निं नम-
सानेन हविल्क्षणेनाजंति सिंचन्ति तर्पयन्ति स त्वं यजस्वेत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वृजे ह यन्नमसा बर्हिर्मावयामि सुगृहृतवती सुवृक्तिः ।

अम्यक्षि सन्न सदेने पृथिव्या अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः ॥५॥

वृ॒जे । ह । यत् । नम॑सा । ब॒र्हिः । अ॒ग्नौ । अ॒यामि॑ । सु॒क् । घृ॒तऽव॑ती । सु॒ऽवृ॒क्तिः ।
अ॒म्य॑क्षि । स॒न्न । स॒दने॑ । पृ॒थि॒व्याः । अ॒श्रा॒यि । य॒ज्ञः । सूर्ये॑ । न । चक्षुः ॥ ५ ॥

यच्च यदा खलु नमसा हविषा सहाग्रावग्निसमीपे बर्हिर्वृजे ॥ वृजिच्छेदनार्थः ॥
छिद्यते । आह्रियत इत्यर्थः । सुवृक्तिः सुष्ठु दोषैर्वर्जिता घृतवती घृतपूर्णा सुग-
यामि । नियम्यते । बर्हिषासाद्यते । तथा पृथिव्या भूमेः सदने स्थाने सन्न हवि-
रासादनार्था वेदिरम्यक्षि ॥ म्यक्षतिर्गतिकर्मा ॥ गम्यते । परिगृह्यते । तदानीं
यज्ञोऽश्रायि । यजमान आश्रितो भवति । तत्र दृष्टान्तः । सूर्ये न चक्षुः । यथा
सूर्ये सर्वस्य प्रेरक आदित्ये प्रकाशकं तेजः समवैति तद्वत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

द॒श॒स्या नः॑ पु॒र्वणी॑क होत॒र्दे॒वेभि॑रग्ने अ॒ग्निभि॑रि॒धानः॑ ।
रा॒यः सू॒नो सह॑सो वावसा॒ना अति॑ स॒सेम॑ वृ॒जनं॑ ना॒हः ॥ ६ ॥
द॒श॒स्य । नः॑ । पु॒रुऽअ॒नी॒क । हो॒तः । दे॒वेभिः॑ । अ॒ग्ने । अ॒ग्निऽभिः॑ । इ॒धा॒नः ।
रा॒यः । सू॒नो इति॑ । स॒हसः॑ । व॒वसा॒नाः । अति॑ । स॒सेम॑ । वृ॒जनं॑ । न । अ॒हः ॥ ६ ॥

हे पुर्वणीक बहुज्वाल होतर्देवानामाह्वातरग्ने देवेभिर्देवैर्द्योतमानैरन्यैरग्निभि-
स्त्वद्विभूतिभूतैः सार्द्धमिधान इध्यमानो दीपमानः सन् नोऽस्मभ्यं रायो धनानि
दशस्य । प्रयच्छ । हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने वावसाना हविषा त्वामाच्छाद-
यन्तो वयं वृजनं न शत्रुमिवाहः पापमतिससेम । अतिगच्छेम । अतिक्रामेमेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे त्रयोदशो वर्गः ॥

मध्ये होतेति षट्चं द्वादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमाग्नेयं । मध्य इत्यनुक्रांतं ॥
प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मध्ये॒ होता॑ दुरो॒णे ब॒र्हिषो॑ रा॒ळ॒ग्निस्रो॑दस्य॒ रोद॑सी॒ यज॑ध्वै ।
अ॒यं स॒ सूनुः॑ सह॑स ऋ॒तावा॑ दू॒रात्सूर्यो॑ न शो॒चिषा॑ त॒तान॑ ॥ १ ॥
मध्ये॑ । होता॑ । दुरो॒णे । ब॒र्हिषः॑ । रा॒ट् । अ॒ग्निः । तो॒दस्य॑ । रोद॑सी॒ इति॑ । यज॑ध्वै ।
अ॒यं । सः । सूनुः॑ । सह॑सः । ऋ॒तऽवा॑ । दू॒रात् । सूर्यः॑ । न । शो॒चिषा॑ । त॒तान॑ ॥ १ ॥

होता देवानामाह्वाता बर्हिषो यज्ञस्य राट् राजाग्निस्तोदस्य । तुद्यते तपसा पीड्यत इति तोदो यजमानः । तस्य दुरोणे गृहे मध्ये निपीदतीति शेषः । किमर्थं । रोदसी द्यावापृथिव्यौ यजध्वै यष्टुं । स तादृशोऽयं सहस्रः सूनुः सहस्रस्युच्च ऋतावा सत्यवान्यज्ञवान्वाग्निः सूर्यो न सूर्य इव दूरादूरत एव शोचिषा तेजसा ततान । आतनोति । विस्तारयति । दूरदेशे वर्तमानोऽपि सूर्य इव सर्वं जगन्नासयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यस्मिन्त्वे स्वपाके यजत्र यक्षद्राजन्सर्वतातेव नु द्यौः ।

त्रिषधस्थस्ततरुषो न जंहो हव्या मघानि मानुषा यजध्वै ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । ते इति । सु । अपाके । यजत्र । यक्षत् । राजन् । सर्वताताऽइव । नु । द्यौः ।

त्रिऽसधस्थः । ततरुषः । न । जंहः । हव्या । मघानि । मानुषा । यजध्वै ॥ २ ॥

द्यौः स्तोता सर्वतातेव । इवशब्दः पूरकः । यज्ञनामैतत् । सर्वतातौ सर्वैस्ता-यमाने यज्ञे । यद्वा सर्वशब्दात्स्वार्थिकस्तातिल्प्रत्ययः । सर्वः स्तोता हे यजत्र यष्ट्व्य राजन् राजमानाग्ने अपाके प्राज्ञे ते यस्मिंस्त्वे त्वयि सु अत्यंतं नु क्षिप्रमायक्षत् आयजति हवींषि जुहोति त्रिषधस्थस्त्रिषु लोकेषु सह स्थितः । यद्वा गार्हपत्यादिरूपेण त्रिधावस्थितः । तादृशत्वं ततरुषो न तरिता सूर्य इव जंहः शीघ्रं गन्ता भव ॥ जंह इति हन्तेर्गतिकर्मणो रूपं । यद्वा नृ भवनतरणयोरित्यस्मात्कसौ रूपं ततर्वानिति । तस्य षष्ठ्यां रूपमेतत्ततरुष इति ॥ तरितुः सूर्यस्येव जंहो वेगस्तव भवत्वित्यर्थः । किमर्थं । मघानि मंहनीयानि प्रशस्यानि मानुषा मनुष्याणां संबन्धीनि हव्या हव्यानि हवींषि यजध्वै यष्टुं देवेभ्यो दातुं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तेजिष्ठा यस्यारतिर्वनेराट् तोदो अध्वन्न वृधसानो अद्यौत् ।

अद्रोघो न द्रविता चेतति त्मन्नमर्त्योऽवर्च ओषधीषु ॥ ३ ॥

तेजिष्ठा । यस्य । अरतिः । वनेऽराट् । तोदः । अध्वन् । न । वृधसानः । अद्यौत् ।

अद्रोघः । न । द्रविता । चेतति । त्मन् । अमर्त्यः । अवर्चः । ओषधीषु ॥ ३ ॥

यस्याग्नेररतिर्गन्त्री ज्वाला तेजिष्ठातिशयेन तेजस्विनी सती वनेराट् दावरूपेणारण्ये राजमाना वर्तते वृधसानो वर्धमानः सोऽग्निस्तोदो अध्वन् न । तोदः

सर्वस्य प्रेरकः सूर्यः । स इवाध्वनि स्वमार्गेऽंतरिक्षेऽद्यौत् । प्रकाशते । अपि चाद्रोघो न अद्रोग्धव्यो यद्वा प्राणरूपेण सर्वेषामद्रोग्धा वायुरिव तादृशोऽमर्त्यो मरणरहितः सोऽग्निरोषधीषु । औषः पाक एषु धीयत इत्योषधयो वनानि । तेषु द्रविता शीघ्रगामी सन् अवर्चः केनाप्यवारणीयश्च भवन् तन्नात्मना स्वप्रकाशेनैव चेतति । चेतयति । सर्वं जगत् ज्ञापयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सास्माकेभिरेतरी न श्रूषैरग्निः एवे दम आ जातवेदाः ।

दृन्वो वन्वन् क्रत्वा नार्वोस्रः पितेव जारयायि यज्ञैः ॥ ४ ॥

सः । अस्माकेभिः । एतरि । न । श्रूषैः । अग्निः । स्तवे । दमे । आ । जातऽवेदाः ।

दुऽअन्नः । वन्वन् । क्रत्वा । न । अर्वा । उस्रः । पिताऽइव । जारयायि । यज्ञैः ॥ ४ ॥

जातवेदा जातधनो जातप्रज्ञो वा सोऽग्निरस्माकेभिरस्मदीयैः स्तोतृभिरेतरी न । एतरि गंतरि याचमाने पुरुषे विद्यमानानि स्तोत्राणि यथात्यंतं सुखकराणि तथा श्रूषैः सुखकरैः स्तोत्रैर्दमेऽस्मदीये यज्ञगृह आ आभिमुख्येन स्तवे । स्तूयते । अपि च दृन्नः । दुर्दुमः । स एवान्नं यस्य स तथोक्तः । अत एव वन्वन् वनानि संभजन् क्रत्वा न क्रतुनात्मीयेन कर्मणा चार्वा गंता भवति । तच्च दृष्टांतः । उस्रः पितेव । पिता पालयिता वत्सानां जनको वोस्रो वृषभ इव । स यथा मैथुनार्थं शीघ्रं गच्छति तद्वत् । यज्ञैर्यज्ञवद्भिर्यजमानैश्च जारयायि । स्तूयते ॥ जरतेः स्तुति-कर्मणा एतद्रूपं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अध स्मास्य पनयंति भासो वृथा यत्तक्षदनुयाति पृथ्वी ।

सद्यो यः स्यंद्रो विषितो धवीयानृणो न तायुरति धन्वा राट् ॥ ५ ॥

अध । स्म । अस्य । पनयंति । भासः । वृथा । यत् । तक्षत् । अनुऽयाति । पृथ्वी ।

सद्यः । यः । स्यंद्रः । विऽसितः । धवीयान् । ऋणः । न । तायुः । अति । धन्व । राट् ॥ ५ ॥

अधास्मिंल्लोके । स्मेति पूरकः । अस्याग्नेर्भासो रश्मीन् पनयंति । स्तोतारः स्तुवंति । यद्यदा वृथानायासेन तक्षत् तक्षन् तनूकुर्वन् वनानि सम्यग्दहनं पृथ्वी विस्तीर्णामरण्यभुवमनुयात्यनुगच्छति तदानीं पनयंतीत्यन्वयः । योऽग्निः स्यंद्रः

स्यंदनवान् विषितो विमुक्तः प्रतिबंधरहितः अत एव सद्यः शीघ्रं धवीयान्
गंतृतमो भवति । क इव । ऋणो न तायुः ॥ ऋणोतिर्गतिकर्मा ॥ तायुरिति
स्तेननाम । यथा स्तेनः शीघ्रं गंता भवति तद्वत्सोऽयमग्निर्धन्व मरुभूमिमति-
क्रम्य राट् । राजते । यद्वा धन्वंत्यस्मादाप इति धन्वांतरिक्षं । अतिशयेनांतरि-
क्षमाक्रम्य राजते ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स त्वं नो अर्वन्निदाया विश्वेभिरग्रे अग्निभिरिधानः ।

वेषि रायो वि यासि दुच्छुना मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥

सः । त्वं । नः । अर्वन् । निदायाः । विश्वेभिः । अग्रे । अग्निभिः । इधानः ।

वेषि । रायः । वि । यासि । दुच्छुनाः । मदेम । शतहिमाः । सुवीराः ॥ ६ ॥

हे अर्वन् गंतरग्रे स तादृशस्त्वं निदाया निदिच्याः प्रजाया निदाया एव वा
पाहीति शेषः । कथंभूतः सन् । विश्वेभिः सर्वैरग्निभिस्त्वच्छाखाभूतैरिधान इध्य-
मानः सन् । रायो धनानि चास्मान् वेषि । गमय । यद्वा हविर्लक्षणानि धनानि
वेषि । कामयसे । दुच्छुना दुःखकारिणीः शत्रुसेना वि यासि च । विविधं गमयसि
च । वयं च सुवीराः शोभनपुत्रपौत्राः संतः शतहिमाः शतं संवत्सरान्मदेम । मोदेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे चतुर्दशे वर्गः ॥

त्वद्विश्वेति षट्चं त्रयोदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रैष्टुभमाग्नेयं । त्वद्विश्वेत्यनुक्रांतं ॥
प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वद्विश्वा सुभग सौभगान्यग्रे वि यंति वनिनो न वयाः ।

श्रुष्टी रयिर्वाजो वृत्रतूर्यै दिवो वृष्टिरीड्यो रीतिरपां ॥ १ ॥

त्वत् । विश्वा । सुभग । सौभगानि । अग्रे । वि । यंति । वनिनः । न । वयाः ।

श्रुष्टी । रयिः । वाजः । वृत्रतूर्यै । दिवः । वृष्टिः । ईड्यः । रीतिः । अपां ॥ १ ॥

हे सुभग शोभनधनाग्ने विश्वा विश्वानि सर्वाणि सौभगानि धनानि
त्वत्त्वतो वि यंति । विविधं निर्गच्छन्ति । हिरण्यमूलत्वात्सर्वेषां धनानां हिरण्यं
चाग्नेः सकाशादुत्पन्नं । तस्य रेतः परापतत्तद्विरण्यमभवदिति श्रुतेः । निर्गमने

दृष्टान्तः । वनिनो न वयाः । यथा वृक्षाच्छाखा विविधं निर्गच्छन्ति तद्वत् । तथा रयिः पशुसंघश्च त्वत्सकाशादेव श्रुष्टी क्षिप्रं येति । निर्गच्छति । पशवो वै रयिः पशून्नेवावरुंध इति तैत्तिरीयकं । वृचतूर्ये वृक्षाणां हिंसके संयामे शत्रून् जेतुं वाजो बलं च त्वत्तो येति । दिवोऽन्तरिक्षाद्या वृष्टिः सापि त्वत्त एव येति । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते । आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजा इति स्मरणात् । अतस्त्वमीद्वाः सर्वैः स्तुत्यः सन् अपामुदकानां रीतिर्गमयिता भवसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं भगो न आ हि रत्नमिषे परिज्मेव क्षयसि दस्मवर्चाः ।

अग्ने मित्रो न बृहत ऋतस्यासि क्षत्ता वामस्य देव भूरः ॥ २ ॥

त्वं । भगः । नः । आ । हि । रत्नं । इषे । परिज्माऽइव । क्षयसि । दस्मऽवर्चाः ।

अग्ने । मित्रः । न । बृहतः । ऋतस्य । असि । क्षत्ता । वामस्य । देव । भूरः ॥ २ ॥

हे अग्ने भगो भजनीयस्त्वं नोऽस्मभ्यं रत्नं रमणीयं धनमेषे । आगमय । प्रयच्छ ॥ इण् गतावित्यस्यैतदूषं । हीति पूरकः ॥ दस्मवर्चा दर्शनीयदीप्तिस्त्वं परिज्मेव परितो गन्ता वायुरिव क्षयसि । सर्वत्र निवससि । यद्वा क्षयतिरैश्वर्य-कर्मा । सर्वस्येशिषे । हे अग्ने मित्रो न प्रमीतेस्त्रायको देव इव बृहतो महत ऋतस्योदकस्य यज्ञस्य वा क्षत्तासि ॥ क्षदतिरत्र दानकर्मा ॥ दाता भवसि । तथा हे देव द्योतमानाग्ने भूरेर्बहुलस्य वामस्य वननीयस्य धनस्य च दाता भवसीत्यनुषंगः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स सत्पतिः शर्वसा हन्ति वृचमग्ने विप्रो वि पणेरभर्ति वाजं ।

यं त्वं प्रचेत ऋतजात राया सजोषा नभ्रापां हिनोषि ॥ ३ ॥

सः । सत्ऽपतिः । शर्वसा । हन्ति । वृचं । अग्ने । विप्रः । वि । पणेरः । भर्ति । वाजं ।

यं । त्वं । प्रऽचेतः । ऋतऽजात । राया । सऽजोषाः । नभ्रा । अपां । हिनोषि ॥ ३ ॥

हे अग्ने सत्पतिः सतां पालयिता स पुरुषो वृचमावरकं शत्रुं शर्वसा बलेन हन्ति । स च विप्रो मेधावी सन् पणेरवणिज एतन्नाम्नोऽसुरस्य वाजमन्नं बलं वा वि भर्ति । वियुज्य हरति ॥ ह्यहोर्भ इति भवं ॥ हे प्रचेतः प्रकृष्टज्ञान ऋत-जात । ऋतमिति यज्ञनाम । तदर्थं जाताग्ने अपां नभ्रा न पातयित्रा पुत्रेण

मध्यमस्थानेन वैद्युताग्निना सजोषाः संगतस्त्वं यं पुरुषं राया ॥ चतुर्थ्यर्थे तृतीया ॥
धनार्थं हिनोषि प्रेरयसि स हंतीत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्ते॑ सू॒नो स॒हसो गी॒र्भिरु॒क्थैर्यज्ञैर्म॒र्तो नि॒शितिं वे॒द्यान॑द् ।

वि॒श्वं स दे॒व प्रति॒ वार॑मग्ने ध॒त्ते धान्यं॑ प॒त्यते वस॒थ्यैः ॥ ४ ॥

यः। ते। सू॒नो इति। स॒हसः। गीः। ऽभिः। उ॒क्थैः। य॒ज्ञैः। म॒र्तः। नि॒शितिं। वे॒द्या। आ॒न॑द्।

वि॒श्वं। सः। दे॒व। प्रति॒। वा। अ॒ग्ने। अ॒ग्ने। ध॒त्ते। धान्यं॑। प॒त्यते। वस॒थ्यैः ॥ ४ ॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने ते तव निशितिं तैक्ष्ण्यं यो मर्तो मनुष्यो
यजमानो गीर्भिः स्तुतिभिरुक्थैः शस्त्रैर्यज्ञैर्यजमानसाधनैर्हविर्भिश्च वेद्या वेद्यायां
यज्ञभूमावानद् प्रापयति स मर्तो हे देव द्योतमानाग्ने विश्वं सर्वमरं पर्याप्तं । वा-
शब्दश्चार्थः । धान्यं च प्रतिधत्ते । प्रतिधारयति । वसथ्यैर्वसुभिश्च पत्यते । संगच्छते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता नृ॒भ्य आ सौ॒श्रव॒सा सु॒वीरा॑ग्ने सू॒नो स॒हसः पु॒ष्यसे॑ धाः ।

कृ॒णोषि॒ यच्छ॑वसा भूरि प॒श्वो वयो॑ वृ॒काया॑रये जसुरये ॥ ५ ॥

ता। नृ॒भ्यः। आ। सौ॒श्रव॒सा। सु॒वीरा॑। अ॒ग्ने। सू॒नो इति। स॒हसः। पु॒ष्यसे॑। धाः।

कृ॒णोषि॒। यत्। श॒वसा॑। भूरि॑। प॒श्वः। वयो॑। वृ॒काय॑। अ॒रये॑। जसुरये॑ ॥ ५ ॥

हे सहसः सूनो सहसस्पुत्राग्ने सुवीरा शोभनैः पुत्रैरुपेतानि सौश्रवसा
सुश्रवांसि शोभनान्यन्नानि ता तानि नृभ्यः शत्रुजनेभ्य आहत्य धाः । अस्मास
धेहि । किमर्थं । पुष्यसे पोषार्थं । यद्वा नृभ्यः स्तुतीनां नेतृभ्योऽस्मभ्यमाधेहि ।
आभिमुख्येन प्रयच्छ । शवसा बलेन युक्तस्त्वं भूरि बहुलं पश्वः पशोः संबंधि
दध्यादिलक्षणं यद्वयोऽन्नं वृकायादात्रे जसुरय उपक्षपयित्रे कृणोषि करोषि
तदन्नमाहत्य प्रयच्छेत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

व॒द्या सू॒नो स॒हसो नो॒ विहा॑या अ॒ग्ने तो॒कं तन॑यं वा॒जिनो॑ दाः ।

वि॒श्वाभि॒र्गीर्भि॒रभि॒ पू॒र्तिम॑श्यां म॒देम॑ श॒तहि॑माः सु॒वीराः ॥ ६ ॥

व॒द्या । सू॒नो॒ इति॑ । स॒हसः॑ । नः॑ । वि॒हायाः॑ । अ॒ग्ने । तो॒कं । तन॑यं । वा॒जिनः॑ । दाः॑ ।
वि॒श्वाभिः॑ । गीः॑ऽभिः । अ॒भि । पू॒र्ति । अ॒श्यां । मदे॑म । श॒त॑ऽहि॒माः । सु॒वीराः॑ ॥ ६ ॥

हे सहसः सूनोऽग्ने विहायाः । महन्नामैतत् । महांस्त्वं नोऽस्माकं वद्या वदिता
हितोपदेष्टा भव । अपि च तोकं पुत्रं तनयं तत्पुत्रं च वाजिनोऽन्नयुक्तं नोऽस्मभ्यं
दाः । देहि । अहं स्तोता विश्वाभिः सर्वाभिर्गीर्भिस्त्वद्विषयाभिः पूर्तिं कामानां
पूर्तिमभ्यश्यां । अभिप्राप्नुयां । अन्यद्गतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे पंचदशो वर्गः ॥

अग्रा य इति षडृचं चतुर्दशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षमाग्नेयं । षष्ठी शक्करी शिष्टाः
पंचानुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । अग्रा य आनुष्टुभं शक्करीयतमिति ॥ प्रातरनुवाक
आग्नेये क्रतावाश्चिनशस्ते चेदं सूक्तं । सूचितं च । अग्रा यो होताजनिष्ट । आ०
४. १३. । इति ॥ अत्रेश्वतुर्वीराख्ये चतूरात्रेऽहीने तृतीयेऽहनीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं ।
सूचितं च । अग्रा यो मर्त्यो दुव इति तृतीये । आ० १०. २. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अ॒ग्रा यो म॒र्त्यो दुवो॑ धियँ जुजोष धी॒तिभिः॑ ।

भस॒न्नु ष प्र पू॒र्य इषँ वु॒रीता॑वसे ॥ १ ॥

अ॒ग्रा । यः । म॒र्त्यः । दुवः॑ । धियँ॑ । जुजोष॑ । धी॒तिऽभिः॑ ।

भस॑त् । नु । सः । प्र । पू॒र्यः । इषँ॑ । वु॒रीत॑ । अ॒वसे॑ ॥ १ ॥

यो मर्त्यो मनुष्योऽग्राग्रावग्निविषयं दुवः परिचरणं धियं कर्म च यज्ञादि-
लक्षणं धीतिभिः स्तुतिभिः साङ्गं जुजोष सेवते आचरति स मर्त्यः पूर्यः पूर्वेषां
मुख्यः सन् नु क्षिप्रं प्रभसत् । प्रभासेत । प्रकृष्टप्रकाशवान् भवेत् । अवसे पुत्रा-
दीनां रक्षणार्थमिषमन्नं च वुरीत । वृणीत । संभजेत । शत्रुसकाशाल्लभेतेत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒ग्निरि॒द्धि प्र॑चे॒ता अ॒ग्निर्वे॒धस्त॑म॒ ऋषिः॑ ।

अ॒ग्निं हो॒तार॑मी॒ळते॑ य॒ज्ञेषु॑ म॒नुषो॑ वि॒शः ॥ २ ॥

अ॒ग्निः । इत् । हि । प्र॑ऽचे॒ताः । अ॒ग्निः । वे॒धः॑ऽत॑मः । ऋषिः॑ ।

अ॒ग्निं । हो॒तारं॑ । ई॒ळते॑ । य॒ज्ञेषु॑ । म॒नुषः॑ । वि॒शः ॥ २ ॥

अग्निरिदग्निरेव प्रचेताः प्रकृष्टज्ञानवान् नान्यः कश्चित् । हि यस्मादेवं तस्मा-
ब्रधस्तमो विधातृतमोऽतिशयेन हविर्वहनादीनां कर्मणां कर्ता ऋषिः सर्वस्य
द्रष्टा च भवति । मनुष्यो मनुष्यस्य यजमानस्य विशः प्रजा ऋत्विग्लक्षणा होतारं
देवानामाह्वितारं तादृशमग्निं यज्ञेषु यागेष्वीकृते । स्तुवंति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नाना ह्यग्नेऽवसे स्पर्धते रायो अर्यः ।

तूर्वेतो दस्युमायवो व्रतैः सीक्षंतो अव्रतं ॥ ३ ॥

नाना । हि । अग्ने । अवसे । स्पर्धते । रायः । अर्यः ।

तूर्वेतः । दस्यु । आयवः । व्रतैः । सीक्षंतः । अव्रतं ॥ ३ ॥

हे अग्ने अर्योऽरेः शत्रो रायो धनान्यवसे त्वत्स्तोतृणां रक्षणार्थं नाना शत्रुस-
काशात्पृथग्भूताः स्पर्धते । अहमेव पालयान्यहमेव पालयानीति स्पर्धा कुर्वन्ति ।
आयवो मनुष्यास्ते च स्तोतारो दस्युमुपक्षपयितारं शत्रुं तूर्वेतो हिंसन्तो व्रतैस्त्वदे-
वत्यैर्यागैरव्रतं व्रतविरोधिनं च पुरुषं सीक्षंतः सोढुमभिभवितुमिच्छन्तो भवन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निरप्सामृतीषहं वीरं ददाति सत्पतिं ।

यस्य चसन्ति शवसः संचक्षि शत्रवो भिया ॥ ४ ॥

अग्निः । अप्सां । ऋतिऽसहं । वीरं । ददाति । सत्पतिं ।

यस्य । चसन्ति । शवसः । संऽचक्षि । शत्रवः । भिया ॥ ४ ॥

अयमग्निवीरं पुत्रं ददाति । स्तोतृभ्यः प्रयच्छति । कीदृशं पुत्रं । अप्सामपा-
माप्नव्यानां कर्मणां सनितारं संभक्तारमृतीषहमृतीनामरातीनां सोढारमभिभ-
वितारं सत्पतिं सतां कर्मणां पालयितारं । यस्य वीरस्य संचक्षि संदर्शने सति
शवसो बलात् भिया भीत्या शत्रवस्त्वसन्ति उद्धिजन्ते तं वीरमिन्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अग्निर्हि विघ्नना निदो देवो मर्तमुरुष्यति ।

सहावा यस्यावृतो रयिर्वाजेष्वावृतः ॥ ५ ॥

अग्निः । हि । विद्मना । निदः । देवः । मर्ते । उरुष्यति ।

सहऽवा । यस्य । अवृतः । रयिः । वाजेषु । अवृतः ॥ ५ ॥

सहावा । सहो बलं । तद्वान् देवो दानादिगुणयुक्तोऽग्निर्विद्मना ज्ञानेन युक्तः सन् तं मर्ते मनुष्यं यजमानं निदो निदकादुरुष्यति । रक्षति । हीति पूरकः । यस्य मर्तस्य रयिर्हविल्क्षणं धनमवृतो रक्षःप्रभृतिभिरनाच्छादितं वाजेषु यज्ञेष्ववृतोऽन्यैर्यजमानैरसंभक्तं तं हविष्मन्तं यजमानमुरुष्यतीत्यन्वयः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अच्छा नो मित्रमहो देव देवानग्ने वोचः सुमतिं रोदस्योः ।

वीहि स्वस्तिं सुक्षितिं दिवो नृन्विषो अहांसि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥ ६ ॥

अच्छ । नः । मित्रऽमहः । देव । देवान् । अग्ने । वोचः । सुऽमतिं । रोदस्योः ।

वीहि । स्वस्तिं । सुऽक्षितिं । दिवः । नृन् । विषः । अहांसि । दुःऽइता । तरेम । ता । तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ ६ ॥

व्याख्यातेयं ॥ अक्षरार्थस्तु । अनुकूलदीप्ते दानादिगुणयुक्ताग्ने द्यावापृथिव्योरभिगतस्त्वमस्मदीयां सुष्टुतिं यष्टव्यान् देवान्प्रतिवोचः । प्रब्रूहि । स्तुतेर्नेतृनस्मांश्च सुनिवासमविनाशं गमय । वयं च त्वत्प्रसादाद्बुधृन् पापानि तत्फलानि दुर्गमनानि चाति क्रामेम । व्यवहितानि जन्मांतरकृतानि च तान्यतिक्रामेम । त्वदीयेन रक्षणेनात्यन्तमतिक्रामेमेति ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे षोडशो वर्गः ॥

इममू षु व इत्येकोनविंशत्यृचं पंचदशं सूक्तमांगिरसस्य वीतहव्यस्य भरद्वाजस्य वार्षमाग्नेयं । आदौ नव जगत्यस्तृतीयाषष्ठ्यौ तु शक्यतिशक्यौ पंचदशी शकरी सप्तदश्यनुष्टुबष्टादशी बृहती दशम्याद्याः पंच षोडश्येकोनविंशी चेति सप्त त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । इममू षेकोना वीतहव्य ऋषिर्वा जागतं प्राग्दशम्यास्तृतीयापंचदश्यौ शक्यौ षष्ठ्यतिशक्येननुष्टुबृहत्या उपात्ये इति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतावाश्चिनशस्त्रे चादितो नवर्चः । सूचितं च । इममू षु वो अतिथिमुषर्बुधं

। आ० ४. २३. । इति ॥ दशरात्रे पंचमेऽहनि नवर्चमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । इममू
षु वो अतिथिमुषवुधमिति नवाज्यं । आ० १. १२. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इममू षु वो अतिथिमुषवुधं विश्वासां विशां पतिमृजसे गिरा ।

वेतीहिवो जनुषा कच्चिदा शुचिर्ज्योक्चिदत्ति गर्भो यदच्युतं ॥ १ ॥

इमं। ऊं इति। सु। वः। अतिथिं। उपः। ऽबुधं। विश्वासां। विशां। पतिं। ऋजसे। गिरा।

वेति। इत्। दिवः। जनुषा। कत्। चित्। आ। शुचिः। ज्योक्। चित्। अत्ति। गर्भः।

यत्। अच्युतं ॥ १ ॥

हे वीतहव्य ऋषे भरद्वाज वा वस्त्वं ॥ विभक्तिवचनयोर्व्यत्ययः ॥ इममु इममे-
वाग्निं गिरा स्तुत्या स्तृजसे । सुष्ठु प्रसाधय ॥ ऋजतिः प्रसाधनकमेति यास्कः ॥
कीदृशं । अतिथिं सततं गन्तारं । यद्वातिथिवत्पूज्यं । उषवुधमुषसि प्रबुधं विश्वासां
सर्वासां विशां प्रजानां पतिं पालयितारं । जनुषा जन्मना स्वत एव शुचिः
शुद्धो निर्मलो वाग्निः कच्चित् कदाचित् कस्मिंश्चिद्वागकाले दिवो द्युलोकादा-
वेति । आगच्छति । तदानीं प्रसाधयेत्यन्वयः । एवं प्रसाधितोऽग्निर्गर्भोऽरण्योर्मध्ये
गर्भवद्वर्तमानः । यद्वा द्यावापृथिव्योर्गर्भभूतः सन् यद्वविरच्युतं च्युतिरहितं नित्य-
मग्निहोत्रादिसाधनभूतं पयःप्रभृतिकं तत् ज्योक्चित् चिरकालमत्ति । भक्षयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

मित्रं न यं सुधितं भृगवो दधुर्वनस्पतावीड्यमूर्ध्वशोचिषं ।

स त्वं सुप्रीतो वीतहव्ये अद्भुत प्रशस्तिभिर्महयसे दिवेदिवे ॥ २ ॥

मित्रं। न। यं। सुऽधितं। भृगवः। दधुः। वनस्पतौ। ईड्यं। ऊर्ध्वऽशोचिषं।

स। त्वं। सुऽप्रीतः। वीतऽहव्ये। अद्भुत। प्रशस्तिऽभिः। महयसे। दिवेऽदिवे ॥ २ ॥

वनस्पतावरण्यां सुधितं सुष्ठु निहितमीड्यं स्तुत्यमूर्ध्वशोचिषमुच्छ्रिततेजस्कं
यमग्निं त्वां मित्रं न मित्रमिव सखिभूतमिव भृगवो महर्षयो दधुः आदधुः गृहे
स्थापितवन्तः हे अद्भुत महन्त्रे स तादृशस्त्वं वीतहव्य एतत्संज्ञ ऋषौ सुप्रीतः सुष्ठु
प्रीयमाणो भव । यतो दिवे दिवे प्रतिदिनं प्रशस्तिभिः प्रकृष्टैः स्तोत्रैर्महयसे
पूज्यसे । भरद्वाज ऋषिश्चेत् वीतहव्ये दत्तहविष्के भरद्वाज इति योजनीयं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स त्वं दक्षस्यावृको वृधे भूर्यः परस्यांतरस्य तरुषः ।

रायः सूनो सहसो मर्त्येषा छर्दिर्यच्छ वीतहव्याय सप्रथो भरद्वाजाय सप्रथः ॥ ३ ॥

सः । त्वं । दक्षस्य । अवृकः । वृधः । भूः । अर्यः । परस्य । अंतरस्य । तरुषः ।

रायः । सूनो इति । सहसः । मर्त्येषु । आ । छर्दिः । यच्छ । वीतहव्याय । सऽप्रथः ।

भरत्वाजाय । सऽप्रथः ॥ ३ ॥

हे अग्ने स तादृशोऽवृको बाधकरहितस्त्वं दक्षस्यानुष्ठानसमर्थस्य वृधो वर्धयिता भूः । भवसि । तथा परस्य विप्रकृष्टस्यार्योऽरेः शत्रोरंतरस्यांतिकतरस्य संनिकृष्टस्य शत्रोस्तरुषस्तरिता भवसि । अतः कारणात् हे सहसः सूनो सप्रथः सर्वतः पृथुस्त्वं मर्त्येषु मनुष्येषु मध्ये भरद्वाजाय संभृतहविल्क्षणांन्नाय वीतहव्याय । वीतं गमितं हव्यं हविर्येन तादृशाय भरद्वाजायेति वा योज्यं । रायो धनानि छर्दिर्गृहमायच्छ । प्रयच्छ । सप्रथ इति पुनरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

द्युतानं वो अतिथिं स्वर्णरमग्निं होतारं मनुषः स्वध्वरं ।

विप्रं न द्युक्षवचसं सुवृक्तिभिर्हव्यवाहमरतिं देवमृजसे ॥ ४ ॥

द्युतानं । वः । अतिथिं । स्वःऽनरं । अग्निं । होतारं । मनुषः । सुऽअध्वरं ।

विप्रं । न । द्युक्षऽवचसं । सुवृक्तिभिः । हव्यऽवाहं । अरतिं । देवं । अृजसे ॥ ४ ॥

हे वीतहव्य त्वं सुवृक्तिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिर्हव्यवाहं हविषां वोढारं देवमग्निमृजसे । प्रसाधय । कीदृशं । द्युतानं दीपमानं वो युष्माकमतिथिमतिथिवत्पूज्यं स्वर्णं स्वर्गस्य नेतारं मनुषो मनोः प्रजापतेर्यज्ञे होतारं देवानामाह्वतारं स्वध्वरं शोभनयज्ञं विप्रं न मेधाविनं विपश्चितमिव द्युक्षवचसं । दीप्तेर्निवासभूतं द्युक्षं । तादृशवाक्योपेतमरतिमयं स्वामिनं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पावकया यश्चितयंत्या कृपा क्षामनुरुच उषसो न भानुना ।

तूर्वन्न यामन्नेतशस्य नू रण आ यो घृणे न तंतृषाणो अजरः ॥ ५ ॥

पावकया । यः । चितयन्त्या । कृपा । क्षामन् । रुरुचे । उपसः । न । भानुना ।
तूर्वेन् । न । यामन् । एतशस्य । न । रणे । आ । यः । घृणे । न । तृपाणः । अजरः ॥ ५ ॥

योऽग्निः पावकया शोधयिष्या चितयन्त्या चेतयन्त्या प्रज्ञापयन्त्या कृपा दीप्ता
क्षामन् भूम्यां रुरुचे दीप्यते । उपसो न भानुना । यथोपसः प्रकाशेन भासते
तद्वत् । अपि च यामन् यामनि संग्रामे तूर्वेन् शत्रून् हिंसन् पुरुष इवेतशस्य-
तत्संज्ञस्य ऋषे रणे सूर्येण सह संग्रामे सहायार्थं योऽग्निर्न क्षिप्रमाघृणे आदीप्यते ।
प्रेतशं सूर्यं पस्पृधानं । ऋग्वे० १. ६१. १५. । इति निगमांतरं । नूनं सर्वे देवास्तस्य
साहाय्यमकार्षुः । यश्च तृपाणस्तृपितः प्रभावेन सर्वभक्षणशीलोऽजरो जरार-
हितश्च भवति तं देवमृजस इति पूर्वस्यामृचि संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अग्निमग्निं वः समिधा दुवस्यत प्रियं प्रियं वो अतिथिं गृणीषणि ।
उप वो गीर्भिरमृतं विवासत देवो देवेषु वनन्ते हि वार्यं देवो देवेषु वनन्ते हि
नो दुवः ॥ ६ ॥

अग्निंऽअग्निं । वः । संऽइधा । दुवस्यत । प्रियंऽप्रियं । वः । अतिथिं । गृणीषणि ।
उप । वः । गीऽभिः । अमृतं । विवासत । देवः । देवेषु । वनन्ते । हि । वार्यं । देवः ।
देवेषु । वनन्ते । हि । नः । दुवः ॥ ६ ॥

हे अस्मदीयाः स्तोतारो वो यूयं प्रियं प्रियमत्यंतं प्रियं वो युष्माकमतिथि-
मतिथिवत्पूज्यं गृणीषणि शब्दनीयं स्तुत्यमग्निमग्निमग्निमेव । नान्यं देवमित्यर्थः ।
समिधा समिधनेन समिद्धिर्वा दुवस्यत । परिचरत । यद्वा गृणीषणीति सप्तम्यंतं ।
गृणीषणि स्तोत्रे विषयतया वर्तमानं । अपि च वो यूयममृतममरणमग्निं गीर्भिः
स्तुतिभिरुपेत्य विवासत । परिचरत । हि यस्मात् देवेषु मध्ये देवो दानादिगु-
णयुक्तोऽग्निर्वार्यं वरणीयं समिदादिकं वनन्ते संभजते । हि यस्माच्च देवेषु मध्ये
देवोऽग्निर्नोऽस्माकं दुवः परिचरणं वनन्ते संभजते तस्माद्दुवस्यतेत्यन्वयः ॥

दशमेऽहन्याग्निमारुते समिद्धमिति तृचो जातवेदस्यनिविद्धानार्थः । सूचितं
च । समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृण इति तृचश्च । आ० ८. १२. । इति ॥

॥ तच्च प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

समिद्धमग्निं समिधा गिरा गृणे शुचिं पावकं पुरो अन्धरे ध्रुवं ।

विप्रं होतारं पुरुवारमदुहं कविं सुमैरीमहे जातवेदसं ॥ ७ ॥

संऽइद्धं । अग्निं । संऽइधा । गिरा । गृणे । शुचिं । पावकं । पुरः । अन्धरे । ध्रुवं ।

विप्रं । होतारं । पुरुऽवारं । अदुहं । कविं । सुमैः । इमहे । जातवेदसं ॥ ७ ॥

समिद्धं सम्यग्दीप्तमग्निं समिधा समिधनहेतुभूतया गिरा स्तुत्या गृणे । स्तौमि । यद्वा समिधा समिद्धिर्दारुभिः समिद्धं सम्यगिद्धं । अपि च शुचिं स्वयं शुद्धं पावकं सर्वेषां शोधकं ध्रुवं निश्चलं तमग्निमन्धरे यज्ञे पुरस्करोमीति शेषः । तथा विप्रं मेधाविनं होतारं देवानामाह्वातारं पुरुवारं बहुभिर्वरणीयमदुहमद्रोग्धारं सर्वेषामनुकूलं कविं क्रांतदर्शिनं जातवेदसं जातानां वेदितारमग्निं सुमैः सुस्कारैः स्तोचैरीमहे । संभजामहे । यद्वा द्वितीयार्थे तृतीया । सुम्नानि धनानीमहे । याचामहे ॥

॥ अथाष्टमी ॥

त्वां दूतमग्ने अमृतं युगेयुगे हव्यवाहं दधिरे पायुमीद्धं ।

देवासंश्च मर्तासंश्च जागृविं विभुं विशपतिं नमसा नि षेदिरे ॥ ८ ॥

त्वां । दूतं । अग्ने । अमृतं । युगेऽयुगे । हव्यऽवाहं । दधिरे । पायुं । ईद्धं ।

देवासः । च । मर्तासः । च । जागृविं । विऽभुं । विशपतिं । नमसा । नि । सेदिरे ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वां देवासो देवाश्च मर्तासो मनुष्याश्च दूतं दधिरे । विदधिरे । कृतवन्तः । कीदृशं त्वां । अमृतममरणं युगे युगे काले काले तत्तद्यागानुष्ठानसमये हव्यवाहं हव्यानां हविषां वोढारं पायुं पालयितारमीद्धं स्तुत्यं । अपि च त उभयविधा जागृविं जागरणशीलं विभुं व्याप्तं विशपतिं विशां प्रजानां पालयितारं तमग्निं नमसा नमस्कारेण हविल्लक्षणान्नेन वा निषेदिरे । उपसेदिरे ॥

॥ अथ नवमी ॥

विभूषन्नम् उभयाँ अन्तं व्रता दूतो देवानां रजसी समीयसे ।

यज्ञे धीतिं सुमतिमावृणीमहेऽध स्मा नस्त्रिवरूथः शिवो भव ॥ ९ ॥

विभूषन् । अग्ने । उभयान् । अनु । व्रता । दूतः । देवानां । रजसी इति । सं । इयसे ।
यत् । ते । धीतिं । सुऽमतिं । आऽवृणीमहे । अधः । स्म । नः । चिऽवरूथः । शिवः । भव ॥ ९ ॥

हे अग्ने उभयानुभयविधान् देवान्मनुष्यांश्च विभूषन् विशेषेण भूषयन् अलं-
कुर्वन् त्वमनु व्रता व्रतान्यनु व्रतेषु कर्मसु यागेषु देवानां दूतः सन् रजसी द्या-
वापृथिव्यौ समीयसे । संचरसि । देवानानेतुं द्युलोकं गच्छसि हवीषि च नेतुमिमं
लोकं । किंच यद्यस्मात्ते तुभ्यं त्वदर्थं धीतिं कर्म सुमतिं शोभनां स्तुतिं चावृणीमहे
वयं संभजामहे अधातः कारणात् चिवरूथस्त्रिस्थानस्त्वं नोऽस्माकं शिवः सुख-
करो भव ॥ स्मेत्येतत्पादपूरणं ॥

प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरग्नेये ऋतौ चैष्टुभे छंदसि तं सुप्रतीकमित्याद्याः
षट्चः । सूचितं च । तं सुप्रतीकमिति षट् । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

तं सुप्रतीकं सुदृशं स्वंचमविद्वांसो विदुष्टरं सपेम ।

स यक्ष्ण्विश्वा वयुनानि विद्वान्प्र हव्यमग्निर्मृतेषु वोचत् ॥ १० ॥

तं । सुऽप्रतीकं । सुऽदृशं । सुऽअंचं । अविद्वांसः । विदुऽष्टरं । सपेम ।

सः । यक्ष्ण्वत् । विश्वा । वयुनानि । विद्वान् । प्र । हव्यं । अग्निः । अमृतेषु । वोचत् ॥ १० ॥

अविद्वांसो वैदुष्यरहिता अल्पमतयो वयं विदुष्टरं विद्वत्तरं सर्वज्ञं तमग्निं
सपेम । परिचरेम । कीदृशं । सुप्रतीकं शोभनांगं सुदृशं शोभनद्रष्टारं स्वंचं
सुष्ट्वंचंतं गच्छंतं । किंच स तादृशोऽग्निर्यक्ष्णत् । देवान्यजतु । विश्वा सर्वाणि
वयुनानि । ज्ञाननामैतत् । इह तु ज्ञातव्ये वर्तते । ज्ञातव्यान्यर्थजातानि विद्वान्
जानन्नग्निर्मृतेषु मरणरहितेषु देवेषु हव्यमस्मदीयं हविः प्रवोचत् । प्रब्रवीतु ।
युष्मदर्थं हविः कल्पितं तदर्थं यूयमागच्छतेत्येवं कथयतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तमग्ने पास्युत तं पिपर्धि यस्त आनंदुवये शूर धीतिं ।

यज्ञस्य वा निशितिं वोदिति वा तमितृणक्षि शर्वसोत राया ॥ ११ ॥

तं । अग्ने । पा॒सि । उ॒त । तं । पि॒प॒र्षि । यः । ते । आ॒न॒ट् । क॒वये । श्रू॒ । धी॒तिं ।
य॒ज्ञ॒स्य॒ वा । नि॒ऽशि॒तिं । वा । उ॒त्ऽइ॒तिं । वा । तं । इ॒त् । पृ॒ण॒क्षि । श॒व॒सा । उ॒त । रा॒या ॥ ११ ॥

हे अग्ने तं पुरुषं पासि । रक्षसि । उतापि च तं पिपर्षि । कामैः पूरयसि ।
यः पुरुषो हे श्रूर शौर्यवन्त्रये कवये क्रांतदर्शनाय ते तुभ्यं त्वदर्थं धीतिं कर्म स्तुतिं
वानट् प्राप्नोति । यद्वा क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थी । कविं
त्वां धीतिमानट् प्रापयति । तं पासीत्यन्वयः । अपि च यज्ञस्य यागस्य वा
तत्साधनभूतस्य हविषो वा निशितिं वा । निशितिः संस्कारः । तं वोदितिमुद्रमनं
वानट् प्रापयति तमित्तमेव शवसा बलेन पृणक्षि । पूरयसि । उतापि च राया
धनेन पूरयसि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वमग्ने वनु॒थ॒तो नि पा॒हि त्वमु॒ नः सह॒साव॒न्व॒द्यात् ।

सं त्वा॑ ध्व॒स्मन्व॒द॒भ्येतु॑ पाथः॒ सं र॒यिः स्पृ॒ह॒याय्यः॑ सह॒स्री ॥ १२ ॥

त्वं । अग्ने । व॒नु॒थ॒तः । नि । पा॒हि । त्वं । ऊं इति॑ । नः । स॒ह॒सा॒ऽव॒न् । अ॒व॒द्यात् ।

सं । त्वा । ध्व॒स्मन्ऽव॒त् । अ॒भि । ए॒तु । पाथः॑ । सं । र॒यिः । स्पृ॒ह॒याय्यः॑ । स॒ह॒स्री ॥ १२ ॥

हे अग्ने त्वं वनुथतो हिंसकाच्छत्रोर्नि नितरामस्मान्नक्ष । हे सहसावन् बल-
वन्त्रये त्वमु त्वमेव नोऽस्मानवद्यात्पापात् निपाहि । त्वा त्वां ध्वस्मन्वत् ध्वंसनवत्
ध्वस्तदोषं पाथो हविलक्षणमस्माभिर्दत्तमन्नं समभ्येतु । सम्यगभिगच्छतु । स्पृह-
याय्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसंख्यायुक्तो रयिस्त्वया दत्तं धनं सम्यगभिगच्छतु ॥

ब्यूळ्हे दशरात्रे पंचमेऽहन्याग्निमारुतेऽग्निर्होतेति तृचो जातवेदसनिविद्वा-
नीयः । सूचितं च । अग्निर्होता गृहपतिः स राजेति तिस्रः । आ० ८. ८. । इति ॥
पत्नीसंयाजेषु गृहपतेराद्यानुवाक्या । सूचितं च अग्निर्होता गृहपतिः स राजा
हव्यवाळग्निरजरः पिता न इति पत्नीसंयाजाः । आ० १. १०. । इति ॥ आश्विन-
शस्त्रस्यैषैव प्रतिपत् । सूचितं च । अग्निर्होता गृहपतिः स राजेति प्रतिपदेक-
पातिनी पच्छः । आ० ६. ५. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते त्रयोदशी ॥

अ॒ग्नि॒र्होता॑ गृ॒ह॒प॒तिः स राजा॑ वि॒श्वा वे॒द् ज॒नि॒मा जा॒तवे॒दाः ।

दे॒वानां॑ उ॒त यो म॒र्यानां॑ य॒ज्ञिष्ठः॑ स प्र य॒जता॑मृतावा ॥ १३ ॥

अग्निः । होता । गृहऽपतिः । सः । राजा । विश्वा । वेद । जनिमा । जातऽवेदाः ।

देवानां । उत । यः । मर्त्यानां । यजिष्ठः । सः । प्र । यजतां । ऋतऽवा ॥ १३ ॥

होता देवानामाह्वाता राजा राजमानः सोऽग्निर्गृहपतिर्गृहाणां पतिरधिप-
तिर्भवति । तथा विश्वा विश्वानि सर्वाणि जनिम जन्मानि जन्मवन्ति भूतजा-
तानि जातवेदा जातप्रज्ञः सन् वेद । वेत्ति । जानाति । योऽग्निर्देवानामिन्द्रा-
दीनामुतापि च मर्त्यानां मनुष्याणां च मध्ये यजिष्ठोऽतिशयेन यथा भवति
ऋतावा । ऋतं सत्यं यज्ञो वा । तद्वान् सोऽग्निः प्र यजतां । प्रकर्षेण देवान्यजतु ॥

अग्ने यदद्येति दर्शपूर्णमासयोः स्विष्टकृतो याज्या । सूचितं च । अग्ने यदद्य
विशो अध्वरस्य होतरित्यनवानं यजति । आ० १. ६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः पार्वकशोचे वेष्टुं हि यज्वा ।

ऋता यजासि महिना वि यजूर्हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य ॥ १४ ॥

अग्ने । यत् । अद्य । विशः । अध्वरस्य । होतरिति । पार्वकऽशोचे । वेः । त्वं । हि । यज्वा ।

ऋता । यजासि । महिना । वि । यत् । भूः । हव्या । वह । यविष्ठ । या । ते । अद्य ॥ १४ ॥

हे अध्वरस्य होतर्यज्ञस्य निष्पादक पार्वकशोचे शोधकदीप्ते एवंभूत हे अग्ने
अद्यास्मिन्काले विशो मनुष्यस्य यजमानस्य यत्कर्तव्यं तद्वेः । कामयस्व । हि
यस्मात्त्वं यज्वा देवानां यथा भवसि तस्मात्त्वमृता ऋते यज्ञे यजासि । देवान्यज ।
अपि च महिना महिम्ना स्वमाहात्म्येन यद्यस्माद्विभूः विभवसि व्याप्नो भवसि
अतः कारणात् हे यविष्ठ युवतमाग्ने ते तुभ्यं त्वदर्थमद्येदानीं या यानि हव्यानि जुहु-
मस्तानि हव्या हव्यानि हवीषि वह । स्वकीयां स्विष्टकृदाख्यां तनुं प्रापय ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अभि प्रयांसि सुधितानि हि ख्यो नि त्वा दधीत रोदसी यजध्वै ।

अवा नो मघवन्वाजसातावग्ने विश्वानि दुरिता तरेम ता तरेम तवावसा तरेम ॥ १५ ॥

अभि । प्रयांसि । सुऽधितानि । हि । ख्यः । नि । त्वा । दधीत । रोदसी इति । यजध्वै ।

अव । नः । मघऽवन् । वाजऽसातौ । अग्ने । विश्वानि । दुऽइता । तरेम । ता ।

तरेम । तव । अवसा । तरेम ॥ १५ ॥

हे अग्ने सुधितानि सु निहितानि वेद्यामासादितानि प्रयांस्यन्नानि हवित्स-

क्षणान्यभिख्यः । अभिपश्यसि । हि पूरकः । तादृशं त्वां रोदसी द्यावापृथिव्यावे-
तदुपलक्षितान् सर्वान् देवान्यजध्वै यष्टुं निदधीत । अयं यजमानो निहितवान् ।
हे मघवन्नग्ने नोऽस्मान्वाजसातौ संग्रामेऽन्नस्य संभजने वा निमित्तभूतेऽव ।
रक्ष । वयं च विश्वानि सर्वाणि दुरिता दुरितानि दुःखानि तरेम । अति-
क्रामेम । अन्यद्गतं ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचम एकोनविंशो वर्गः ॥

अग्निप्रणयनेऽग्ने विश्वेभिरित्येषानुवक्तव्या । सूचितं च । अग्ने विश्वेभिः
स्वनीक देवैरित्यर्द्धर्च आरमेत् । आ० २. १७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षोडशी ॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावंतं प्रथमः सीद योनिं ।

कुलायिनं घृतवंतं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु ॥ १६ ॥

अग्ने । विश्वेभिः । सुऽअनीक । देवैः । ऊर्णाऽवंतं । प्रथमः । सीद । योनिं ।

कुलायिनं । घृतऽवंतं । सवित्रे । यज्ञं । नय । यजमानाय । साधु ॥ १६ ॥

हे स्वनीक सुज्वालाग्ने विश्वेभिर्विश्वैः सैर्वैदेवैः सहोर्णावंतमूर्णास्तुकावंतं
योनिमुत्तरवेदिलक्षणं स्थानं प्रथमः सर्वेषु देवेषु मुख्यस्त्वं सीद । उपविश ।
कीदृशं योनिं । कुलायिनं । कुलायो नीडं । तत्सदृशं गुग्गुल्वादिसंभरणोपेतं ।
तथा च श्रूयते । कुलायमिव ह्येतद्यज्ञे क्रियते यत्पैतुदारवाः परिधयो गुग्गुलूर्णा-
स्तुकाः सुगंधितेजनानि । ऐ० ब्रा० १. २८. । इति । घृतवंतं व्याघारणाज्ययुक्तं ।
एवमुत्तरवेद्यां निषण्णस्त्वं सवित्रे हविषां प्रेरयित्रे यजमानाय ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थ्येषा ॥
ईदृशस्य यजमानस्य यज्ञं साध्वार्जवेन नय । देवान्प्रापय ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

इममु त्यमथर्ववदग्निं मंथंति वेधसः ।

यमंकूयंतमानयन्नमूरं श्याब्याभ्यः ॥ १७ ॥

इमं । ऊं इति । त्यं । अथर्वऽवत् । अग्निं । मंथंति । वेधसः ।

यं । अंकुऽयंतं । आ । अनयन् । अमूरं । श्याब्याभ्यः ॥ १७ ॥

वेधसः कर्मणां विधातार ऋत्विज इमं दृश्यमानं त्यं तं पूर्वोक्तगुणमग्निम-
थर्ववत् यथाथर्वाख्य ऋषिः पुरामथ्यात्तथा मंथंति । मथंति । अरण्योः सका-

शाज्जनयन्ति । अंकूयन्तं । कुत्सितमंचनं गमनमंकु । तदात्मन इच्छन्तं देवेभ्यो निर्गत्येतस्ततः पलायमानममूरममूढं यमग्निं श्याव्याभ्यः । श्यावीति राचि-
नाम । तच्च भवास्तमसः संहतयः श्याव्याः । ताभ्यः सकाशादानयन् आगमयन्
तं मंथन्तीत्यन्वयः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

जनिष्ठा देववीतये सर्वताता स्वस्तये ।

आ देवान्वक्ष्यमृतां ऋतावृधो यज्ञं देवेषु पिस्पृशः ॥ १८ ॥

जनिष्ठा । देवऽवीतये । सर्वऽताता । स्वस्तये ।

आ । देवान् । वक्षि । अमृतान् । ऋतऽवृधः । यज्ञं । देवेषु । पिस्पृशः ॥ १८ ॥

हे अग्ने सर्वताता सर्वैस्तायमाने यज्ञे मथ्यमानस्त्वं जनिष्ठा । प्रादुर्भव । किमर्थं ।
देववीतये देवकामाय यजमानाय ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थ्येषा ॥ ईदृशस्य यजमानस्य
स्वस्तयेऽविनाशार्थं । जनिष्ठा चामृतान्मरणरहितानृतावृधो यज्ञस्य वर्धयितुन्
देवानावक्षि । आवह । तदनन्तरं तेषु देवेष्वस्मदीयं यज्ञं पिस्पृशः । स्पर्शय ।
प्रापयेत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

वयमु त्वा गृहपते जनानामग्ने अकर्म समिधा वृहन्तं ।

अस्थूरि नो गार्हपत्यानि संतु तिग्मेन नस्तेजसा सं शिशाधि ॥ १९ ॥

वयं । ऊं इति । त्वा । गृहऽपते । जनानां । अग्ने । अकर्म । संऽइधा । वृहन्तं ।

अस्थूरि । नः । गार्हऽपत्यानि । संतु । तिग्मेन । नः । तेजसा । सं । शिशाधि ॥ १९ ॥

हे गृहपते यज्ञानां पालकाग्ने जनानां प्राणिनां मध्ये वयमु वयमेव त्वा
त्वां समिधा समिधनेन वृहन्तं महान्तमकर्म । कृतवन्तः स्मः । अतः कारणात्
नोऽस्माकं गार्हपत्यानि गृहपतित्वान्यस्थूर्यस्थूरीणि । एकाश्वयुक्तः शकटः स्थूरि-
रित्युच्यते तद्विपरीतो बहुभिरश्वैरुपेतः शकटोऽस्थूरिः । तेन च संपूर्णता लक्ष्यते ।
अस्थूरीणि पुत्रपशुधनादिभिः संपूर्णानि भवन्तु । अपि च नोऽस्मान् तिग्मेन
तीक्ष्णेन तेजसा सं शिशाधि । सम्यङ्निश्च । सम्यक् तीक्ष्णीकुरु । संयोजयेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे विंशो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाकेऽष्ट सूक्तानि । तत्र त्वमग्ने यज्ञानामित्यष्टाचत्वारिंशद्वचं प्रथमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धमाग्नेयं । आद्या षष्ठी च वर्धमाना गायत्री षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्धमानेत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । सप्तविंश्यनुष्टुप् । आ ते अग्ने अग्निं देवास इत्येते ऋचावनुष्टुभौ । तयोः पूर्वा वीती यो देवमिति त्रिष्टुप् । शिष्टा द्वाचत्वारिंशद्वचो गायत्र्यः । तथा चानुक्रम्यते । त्वमग्नेऽष्टाचत्वारिंशद्गायत्र्यं वर्धमानाद्या षष्ठी च सप्तविंश्यनुष्टुप् त्रिष्टुप्पूर्वे चांत्ये इति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोराम्नेये क्रतौ गायत्रे छंदसीदं सूक्तमुच्यते । तत्रांत्यास्तिस्र ऋच उद्धर्तव्याः । सूच्यते हि । त्वमग्ने यज्ञानामिति तिस्र उक्तमा उद्धरेत् । आ० ४. १३. इति ॥ विश्वजित्याग्निमारुते बृहत्साम यद्यग्निष्टोमसाम स्यात्तदानीमाद्याः षडृचः स्तोत्रियानुरूपार्थाः । सूचितं हि । त्वमग्ने यज्ञानामिति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वमग्ने यज्ञानां होता विश्वेषां हितः । देवेभिर्मानुषे जने ॥ १ ॥

त्वं । अग्ने । यज्ञानां । होता । विश्वेषां । हितः । देवेभिः । मानुषे । जने ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वं विश्वेषां सर्वेषां सप्तसंस्थारूपेण भिन्नानां यज्ञानां होता होम-निष्पादकोऽसि । यद्वा यज्ञानां संबंधी देवानामाह्वाता भवसि । कुत इत्यत आह । यस्मात्त्वं मानुषे मनोः संबंधिनि मनुष्ये जने यजमाने देवेभिर्देवैर्हितो होतृत्वेन निहितोऽसि तस्मादित्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स नो मंद्राभिरध्वरे जिह्वाभिर्यजा महः । आ देवान्वक्षि यक्षि च ॥ २ ॥

सः । नः । मंद्राभिः । अध्वरे । जिह्वाभिः । यज । महः । आ । देवान् । वक्षि । यक्षि । च ॥ २ ॥

हे अग्ने स त्वं नोऽस्माकमध्वरे यज्ञे मंद्राभिर्मदकरीभिः स्तुत्याभिर्वा जिह्वाभिर्ज्वालाभिर्महो महतो देवान्यज । हविर्भिस्तर्पय । कथं तदित्युच्यते । देवान्यष्ट्यानिंद्रादीनावक्षि । आवह । ततो यक्षि च । यज च । हवींषि तेभ्यो देहीत्यर्थः ॥

पाथिकृत्यामग्नेः पथिकृतोऽनुवाक्या वेत्येत्येषा । सूचितं च । वेत्या हि वेधो अध्वन आ देवानामपि पंथामागन्म । आ० ३. १०. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

वेत्था हि वेधो अर्ध्वनः पथश्च देवांजसा । अग्ने यज्ञेषु सुक्रतो ॥३॥

वेत्था हि वेधः । अर्ध्वनः । पथः । च । देव । अंजसा । अग्ने । यज्ञेषु । सुक्रतो इति सुऽक्रतो ॥३॥

हे वेधो विधातः सुक्रतो शोभनकर्मदेव दानादिगुणयुक्ताग्ने त्वं यज्ञेषु दर्श-
पूर्णमासादियागेष्वर्ध्वनो महामार्गान् पथश्च छुद्रमार्गाश्चांजसा जवेन वेत्था ।
जानासि । हि यस्मादेवं तस्मात्कारणाद्यज्ञमार्गाद्भूयं यजमानं पुनस्तं मार्गं
प्रापयेत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वामीळे अध द्विता भरतो वाजिभिः श्रुनं । ईजे यज्ञेषु यज्ञियं ॥४॥

त्वां । ईळे । अध । द्विता । भरतः । वाजिऽभिः । श्रुनं । ईजे । यज्ञेषु । यज्ञियं ॥४॥

हे अग्ने त्वां भरतो दौष्यंतिरेतत्संज्ञो राजा वाजिभिः । वाजो हवितर्लक्षणमन्नं ।
तद्वज्रिर्ऋत्विग्भिः सह द्विता द्विविधमिष्टप्राश्ननिष्टपरिहाररूपेण द्विधा भिन्नं श्रुनं
सुखमुद्दिश्येळे । स्तुतवान् । स्तुत्वा च यज्ञियं यज्ञार्हं त्वां यज्ञेषु ॥ तृतीयार्थे सप्तमी ॥
यज्ञैरीजे । इष्टवान् । तस्मै त्वमुभयविधं सुखं प्रादा इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमिमा वार्या पुरु दिवोदासाय सुन्वते । भरद्वाजाय दाशुषे ॥५॥

त्वं । इमा । वार्या । पुरु । दिवःऽदासाय । सुन्वते । भरत्ऽवाजाय । दाशुषे ॥५॥

हे अग्ने त्वमिमानि दृश्यमानानि पुरु पुरुणि बहूनि वार्या वार्याणि वर-
णीयानि संभजनीयानि धनानि दिवोदासाय सुन्वते । लुप्तोपममेतत् । यथा
सोमाभिषवं कुर्वते दिवोदासाख्याय राज्ञे प्रादास्तथा दाशुषे हवीषि दत्तवते
भरद्वाजाय ऋषये देहीति शेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं दूतो अमर्त्य आ वह् दैव्यं जनं । शृण्वन्विप्रस्य सुष्टुतिं ॥६॥

त्वं । दूतः । अमर्त्यः । आ । वह् । दैव्यं । जनं । शृण्वन् । विप्रस्य । सुऽस्तुतिं ॥६॥

अमर्त्योऽमरणधर्मस्त्वं दूतो भूत्वा दैव्यं देवसंबन्धिनं जनमावह । अस्मद्यज्ञ
आनय । किं कुर्वन् । विप्रस्य मेधाविनो भरद्वाजस्य सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं शृण्वन् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वामग्ने स्वाध्वोऽ३ मर्तासो देववीतये । यज्ञेषु देवमीळते ॥ ७ ॥

त्वां । अग्ने । सुऽआध्यः । मर्तासः । देवऽवीतये । यज्ञेषु । देवं । ईळते ॥ ७ ॥

हे अग्ने देवं द्योतमानं त्वां स्वाध्यः शोभनाध्याना मर्तासो मनुष्या देववीतये
देवानां तर्पनार्थं यज्ञेष्वीळते । स्तुवंति याचन्ते वा ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तव प्र यक्षि संहशमुत ऋतुं सुदानवः । विश्वे जुषन्त कामिनः ॥ ८ ॥

तवं । प्र । यक्षि । संऽहशं । उत । ऋतुं । सुऽदानवः । विश्वे । जुषन्त । कामिनः ॥ ८ ॥

हे अग्ने तव संहशं सम्यग्दर्शनीयं यद्वा सम्यग्द्रष्टारं सर्वस्य भासकं तेजः
प्रयक्षि । प्रयक्षे । प्रकर्षेण पूजयामि । उतापि च सुदानवः सुदानोः शोभन-
दानस्य तव ऋतुं कर्म प्रज्ञानं वा पूजयामि । न केवलमहमेव किंत्वन्ये विश्वे
सर्वेऽपि यजमानाः कामिनस्त्वदनुग्रहात्तैस्तैः कामैरुपेताः संतो जुषन्त । त्वदीयं
संहशं ऋतुं च सेवन्ते ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वं होता मनुर्हितो वह्निरासा विदुष्टरः । अग्ने यक्षि दिवो विशः ॥ ९ ॥

त्वं । होता । मनुऽहितः । वह्निः । आसा । विदुऽष्टरः । अग्ने । यक्षि । दिवः । विशः ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं होता होतृत्वेन मनुर्हितो मनुनाहितोऽसि । आसास्येनास्यभूतया
ज्वालयया वह्निर्हविषां वोढा विदुष्टरोऽतिशयेन विद्वान् । अतः कारणान्नं दिवो
द्युलोकसंबन्धिनीर्विशो दैवीः प्रजा यक्षि । यज ॥

दर्शपूर्णमासयोः सामिधेनीष्वग्न आ याहीत्याद्यास्तिष्ठः । सूचितं च । अग्न
आ याहि वीतये गृणान ईळन्त्यो नमस्यस्तिरः । आ० १. २. । इति ॥ गार्हप-
त्याहवनीययोर्मिथः संसर्गेऽग्नये वीतयेऽष्टाकपालः पुरोडाशः । तस्याग्न आ
याहीत्येषानुवाक्या । सूचितं च । अग्न आ याहि वीतये यो अग्निं देववीतये
। आ० ३. १३. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते दशमी ॥

अग्र आ याहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होता सत्ति बर्हिषि ॥१०॥

अग्ने । आ । याहि । वीतये । गृणानः । हव्यऽदातये । नि । होता । सत्ति । बर्हिषि ॥१०॥

हे अग्ने त्वमायाहि । आगच्छ । किमर्थं । वीतये हविषां भक्षणार्थं । किंच हव्यदातये हव्यानि हवीषि देवेभ्यो दातुं । गृणानः स्तूयमानत्वं बर्हिषास्तीर्णं दर्भं होता सन् निषत्ति । निषीद । उपविश ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तं त्वा समिद्धिरंगिरो घृतेन वर्धयामसि । बृहच्छोचा यविष्ठ्य ॥११॥

तं । त्वा । समित् । ऽभिः । अंगिरः । घृतेन । वर्धयामसि । बृहत् । शोच । यविष्ठ्य ॥११॥

हे अंगिरोऽंगनादिगुणयुक्त अंगाररूप वांगिरसः पुत्र वाग्ने तं पूर्वोक्तगुणं त्वा त्वां समिद्धिः समिधनहेतुभिर्दारुभिर्घृतेनाज्येन च वर्धयामसि । वर्धयामः । अतो हे यविष्ठ्य युवतमाग्ने बृहन्महदत्यंतं शोच । दीप्यस्व ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स नः पृथु अवाय्यमच्छा देव विवाससि । बृहदग्ने सुवीर्ये ॥१२॥

सः । नः । पृथु । अवाय्यं । अच्छ । देव । विवाससि । बृहत् । अग्ने । सुऽवीर्ये ॥१२॥

हे देव द्योतमानाग्ने स पूर्वोक्तगुणस्त्वं पृथु विस्तीर्णं अवाय्यं अवणीयं प्रशस्यं बृहन्महत्सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं धनं नोऽस्मानच्छ विवाससि । अभिगमय । अत्र वाजसनेयकं । अच्छा देव विवाससीति तन्नो गमयेत्येवैतदाहेति ॥

अग्निमंथने त्वामग्ने पुष्करादधीत्याद्यास्तिस्र ऋचोऽनूच्याः । सूचितं च । त्वामग्ने पुष्करादधीति तिसृणामर्द्धं च शिष्टारमेत् । अ० २. १६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥

त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमंथत । मूर्ध्नी विश्वस्य वाघतः ॥१३॥

त्वां । अग्ने । पुष्करात् । अधि । अथर्वा । निः । अमंथत । मूर्ध्नी । विश्वस्य । वाघतः ॥१३॥

हे अग्ने अथर्वैतत्संज्ञक ऋषिस्त्वां पुष्करादधि पुष्करपर्णे निरमंथत । अरण्योः

सकाशादजनयत् । कीदृशात्पुष्करात् । मूर्ध्नो मूर्ध्वद्वारकाद्विश्वस्य सर्वस्य जगतो वाघतो वाहकात् । पुष्करपर्णे हि प्रजापतिर्भूमिमप्रथयत् तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयदिति श्रुतेः । भूमिश्च सर्वजगत आधारभूतेति पुष्करपर्णस्य सर्वजगद्धारकत्वं । अत्र पुष्करशब्देन पुष्करपर्णमभिधीयत इति । एतच्च तैत्तिरीयके विस्पष्टमास्मात् । त्वामग्ने पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे ह्येनमुपश्रुतमविन्ददिति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तमु त्वा दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे अथर्वणः । वृत्रहणं पुरंदरं ॥ १४ ॥

तं । ऊं इति । त्वा । दध्यङ् । ऋषिः । पुत्रः । ईधे । अथर्वणः । वृत्रहणं । पुरंदरं ॥ १४ ॥

हे अग्ने य उक्तगुणस्तमु तमेव त्वामथर्वणः पुत्रो दध्यङ् एतत्संज्ञ ऋषिरीधे । दीपितवान् । कीदृशं । वृत्रहणमावरकाणां शत्रूणां हंतारं पुरंदरमसुरपुराणां दारयितारं ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

तमु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमं । धनंजयं रणे रणे ॥ १५ ॥

तं । ऊं इति । त्वा । पाथ्यः । वृषा । सं । ईधे । दस्युहन्तमं । धनंजयं । रणे रणे ॥ १५ ॥

पाथ्यो वृषा नाम कश्चिद्वृषिः । तमु तमेव त्वा त्वां हे अग्ने समीधे । समिधं । समदीपयत् । कीदृशं । दस्युहन्तममतिशयेन दस्यूनामुपक्षपयितृणां शत्रूणां हंतारं रणे रणे युद्धे युद्धे धनंजयं धनानां जेतारं ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

उक्थ्ये ऋतौ तृतीयसवने मैत्रावरुणस्यैह्यू धित्यादिकौ तृचौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ६. १. ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु त्वेता वैकल्पिकौ स्तोत्रियानुरूपौ । आभिष्वविकेषूक्थ्येषु सूचितं च । एह्यू षु ब्रवाणि त आग्निरगामि भारतः । आ० १. ८. । इति ॥ पौनराधेयिक्यामिष्टावुत्तराज्यभागस्यैह्यू धित्यनुवाक्या । सूचितं च । एह्यू षु ब्रवाणि त इत्याग्नेयावाज्यभागौ । आ० २. ८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षोडशी ॥

एह्यू षु ब्रवाणि तेऽग्नं इत्येतरा गिरः । एभिर्वर्धास इंदुभिः ॥ १६ ॥

आ । इहि । ऊं इति । सु । ब्रवाणि । ते । अग्ने । इत्या । इतराः । गिरः । एभिः ।

वर्धासे । इंदुभिः ॥ १६ ॥

हे अग्र एहि । आगच्छ । ते तुभ्यं त्वदर्थं गिरः स्तुतीरित्येत्यमनेन प्रकारेण
स सप्तु ब्रवाणीत्याशास्यते । ताः स्तुतीः शृण्वित्यर्थः । उ इत्येतत्पूरकं । इतरा असुरैः
कृताः स्तुतीः शृण्विति शेषः । तथा च ब्राह्मणं । अग्र इत्येतरा गिर इत्यसुर्या
ह वा इतरा गिरः । ऐ० ब्रा० ३. ४९. । इति । अपि चागतस्त्वमेभिरेतैरिन्दुभिः
सोमैर्वर्धासे । वर्धस्व ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यच्च क्व च ते मनो दक्षं दधस् उत्तरं । तत्रा सदः कृणवसे ॥ १७ ॥

यच्च । क्व । च । ते । मनः । दक्षं । दधसे । उत्तरं । तत्र । सदः । कृणवसे ॥ १७ ॥

हे अग्रे ते तव मनोऽनुग्रहात्मकमंतःकरणं यच्च यस्मिन्देहे क्व च कस्मिंश्चि-
द्यजमाने वर्तते तच्च तस्मिन्यजमान उत्तरमुद्धततरं श्रेष्ठं दक्षं बलकरमन्त्रं वा
दधसे । धारयसि । तथा सदः स्थानं च कृणवसे । तस्मिन्यजमाने करोषि ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

नहि ते पूर्तमक्षिपद्भुवन्नेमानां वसो । अथा दुवो वनवसे ॥ १८ ॥

नहि । ते । पूर्तं । अक्षिपत् । भुवत् । नेमानां । वसो इति । अथ । दुवः । वनवसे ॥ १८ ॥

हे अग्रे ते त्वदीयं पूर्तं पूरकं तेजोऽक्षिपदक्ष्णोः पातकं विनाशकं न हि
भुवत् । न भवतु । सर्वदास्माकं दर्शनसामर्थ्यं करोतु । हे नेमानां वसो । नेम-
शब्दोऽल्पवाची । मनुष्याणां मध्ये कतिपयानां यजमानानां वासक । अधातः
कारणात् दुवोऽस्माभिर्यजमानैः कृतं परिचरणं वनवसे । संभजस्व ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आग्निरंगामि भारतो वृत्रहा पुरुचेतनः । दिवोदासस्य सत्पतिः ॥ १९ ॥

आ । अग्निः । अगामि । भारतः । वृत्रहा । पुरुचेतनः । दिवः । दासस्य । सत्पतिः ॥ १९ ॥

अयमग्निरागामि । अस्माभिः स्तुतिभिरभ्यगम्यत । कीदृशः । भारतो हविषां
भर्ता दिवोदासस्यैतत्संज्ञस्य राज्ञो वृत्रहा वृत्राणां शत्रूणां हन्ता पुरुचेतनः
पुरुणां बहूनां चेतयिता ज्ञाता । सर्वज्ञ इत्यर्थः । सत्पतिः सतां यजमानानां
पालयिता ॥

॥ अथ विंशी ॥

स हि विश्वाति पार्थिवा रयिं दाशन्महित्वना । वन्वन्नवातो अस्तृतः ॥२०॥

सः । हि । विश्वा । अति । पार्थिवा । रयिं । दाशत् । म॒हिऽत्त्वना । वन्वन् । अवातः ।
अस्तृतः ॥२०॥

स हि खल्वग्निर्विश्वा विश्वानि सर्वाणि पार्थिवा पृथिव्यां भवानि भूतजा-
तानि महित्वा महत्त्वेन स्वमहिम्नातिक्रामन् रयिं धनं दाशत् । अस्मभ्यं ददातु ।
यद्वा विश्वं सर्वं पार्थिवं पृथिव्यां विद्यमानं धनमतिशयेन दाशत् । ददातु ।
कीदृशोऽग्निः । महित्वना महत्त्वेन तेजसा वन्वन् काष्ठानि शत्रून्वा हिंसन् अवा-
तोऽन्यैः शत्रुभिरप्रतिगतोऽस्तृतः केनाप्यहिंसितः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

स प्रत्नवन्नवीयसाम्रे द्युम्नेन संयता । बृहत्तंतथ भानुना ॥२१॥

सः । प्रत्नऽवत् । नवीयसा । अग्ने । द्युम्नेन । संऽयता । बृहत् । तंतथ । भा॒नुना ॥२१॥

हे अग्ने यः पूर्वोक्तगुणविशिष्टः स तादृशस्त्वं प्रत्नवत् प्रत्नेन पुराणेन नवीयसा
नवतरेण द्युम्नेन द्योतमानेन संयता संगच्छता सम्यग्व्याप्नुवता भानुना तेजसा
बृहन्महदंतरिक्षं तंतथ । विस्तारयसि ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

प्र वः सखायो अग्नये स्तोमं यज्ञं च धृणुया । अर्चं गाय च वेधसे ॥२२॥

प्र । वः । स॒खा॒यः । अ॒ग्नये॑ । स्तो॒मं । य॒ज्ञं । च । धृ॒णुऽया । अ॒र्चं । गा॒य । च । वे॒धसे॑ ॥२२॥

हे सखायः समानख्याना ऋत्विजो वो यूयं धृणुया शत्रूणां धर्षकाय वेधसे
विधात्रेऽग्नये स्तोमं स्तोत्रं गाय । गायत । तथा यज्ञं यजनसाधनं हविश्च
प्रार्च । प्रयच्छ ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

स हि यो मानुषा युगा सीदद्भोता कविर्ऋतुः । दूतश्च हव्यवाहनः ॥२३॥

सः । हि । यः । मा॒नु॒षा । यु॒गा । सी॒दत् । भो॒ता । क॒विऽऋ॒तुः । दू॒तः । च । ह॒व्यऽवा॒हनः ॥२३॥

स हि स खल्वग्निः सीदत् । सीदतु । अस्मदीये यज्ञे बर्हिषुपविशतु । योऽग्निर्होता
देवानामाह्वाता कविऋतुः क्रांतप्रज्ञो मानुषा युगा मानुषाणि युगानि मनुष्य-
संबन्धिनो यज्ञार्हान्कालविशेषान् येषु यागा अनुष्ठीयन्ते ॥ अत्यंतसंयोगे द्वितीया ॥
एतावन्तं कालं देवानां दूतः । स हव्यवाहनो हविषां वोढा च भवति ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

ता राजानां शुचिं व्रतादित्यान्मारुतं गणं । वसो यक्षीह रोदसी ॥ २४ ॥

ता । राजानां । शुचिं व्रता । आदित्यान् । मारुतं । गणं । वसो इति । यक्षि । इह ।
रोदसी इति ॥ २४ ॥

ता तौ प्रसिद्धौ राजाना राजमानौ शुचिं व्रता शुचिकर्माणौ मित्रावरुणावा-
दित्यान्मरुतः पुत्रान् धात्रादीन्मारुतं गणं मरुतां संघं च रोदसी द्यावापृथिव्यौ
च एतान्देवान् हे वसो वासकाग्र इहास्मिन्यज्ञे यक्षि । यज ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

वस्वीं ते अग्ने संदृष्टिरिषयते मर्त्याय । ऊर्जो नपाद्मृतस्य ॥ २५ ॥

वस्वीं । ते । अग्ने । संदृष्टिः । इष्यते । मर्त्याय । ऊर्जः । नपात् । अमृतस्य ॥ २५ ॥

हे ऊर्जो नपाद्वलस्य पुत्राग्ने अमृतस्य मरणरहितस्य ते तव संदृष्टिर्दीप्तिर्वस्वी
वासयित्री । प्रशस्येत्यर्थः । सा मर्त्याय मनुष्याय यजमानायेषयते । इषमन्नमिच्छति ।
ददातीत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

ऋत्वा दा अस्तु श्रेष्ठोऽद्य त्वा वन्वन्सुरेक्षणाः । मर्ते आनाश सुवृत्तिं ॥ २६ ॥

ऋत्वा । दाः । अस्तु । श्रेष्ठः । अद्य । त्वा । वन्वन् । सुरेक्षणाः । मर्ते । आनाश । सुवृत्तिं ॥ २६ ॥

हे अग्ने अद्येदानीं ऋत्वा कर्मणा परिचरणात्मना त्वां वन्वन् संभजन् दा
हवींषि दाता यजमानः श्रेष्ठोऽतिशयेन प्रशस्योऽस्तु । सुरेक्षणाः शोभनधन-
श्चास्तु । तथा स मर्तो मनुष्यः सुवृत्तिं त्वद्विषयां सुष्टुतिं चानाश । व्याप्नोतु ।
तव सर्वदा स्तोता भवत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

ते ते अग्ने त्वीता इषयंतो विश्वमायुः ।

तरंतो अर्यो अरातोर्वन्ततो अर्यो अरातीः ॥ २७ ॥

ते । ते । अग्ने । त्वाऽऊताः । इषयंतः । विश्वं । आयुः ।

तरंतः । अर्यः । अरातीः । वन्ततः । अर्यः । अरातीः ॥ २७ ॥

हे अग्ने ते त्वदीया ये त्वां स्तुवंति स्तोतारस्त्वोतास्त्वयोता रक्षिता अत एवेषयंत इषमात्मन इच्छंतः संतो विश्वं सर्वमायुरन्नं लभंत इति शेषः । आयुरेव वा शतवर्षलक्षणमिषयंत इच्छंतः प्राप्नुवंतीति शेषः । तथार्योऽरातीरभिगंचीररातीः काश्चिच्छत्रुसेनास्तरंतोऽतिक्रामंतोऽर्योऽभिगंचीररातीः काश्चन शत्रुसेना वन्ततो हिंसंतश्च भवंतीति शेषः ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्विश्वं न्यचिणं । अग्निर्नो वनते रयिं ॥ २८ ॥

अग्निः । तिग्मेन । शोचिषा । यासत् । विश्वं । नि । अचिणं । अग्निः । नः । वनते । रयिं ॥ २८ ॥

अयमग्निस्तिग्मेन तीक्ष्णेन शोचिषा तेजसा विश्वं सर्वमचिणमन्तारं राक्षसादिकं नियासत् । निहंतु । अपि च नोऽस्मभ्यमग्नी रयिं धनं वनते । ददातु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

सुवीरं रयिमा भर जातवेदो विचर्षणे । जहि रक्षांसि सुक्रतो ॥ २९ ॥

सुऽवीरं । रयिं । आ । भर । जातऽवेदः । विऽचर्षणे । जहि । रक्षांसि । सुक्रतो इति

सुऽक्रतो ॥ २९ ॥

हे जातवेदो जातप्रज्ञान जातधन वा विचर्षणे विशेषेण द्रष्टरग्ने सुवीरं शोभनैर्वीरैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेतं रयिं धनमाभर । आहर । तथा हे सुक्रतो सुकर्मन्त्रग्ने रक्षांसि च जहि । विनाशय ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

त्वं नः पाह्यंहसो जातवेदो अघायतः । रक्षां णो ब्रह्मणस्कवे ॥ ३० ॥

त्वं । नः । पाहि । अंहसः । जातऽवेदः । अघऽयतः । रक्ष । नः । ब्रह्मणः । कवे ॥ ३० ॥

हे जातवेदस्त्वं नोऽस्मानंहसः पापात्पाहि । रक्ष । तथा हे ब्रह्मणस्कवे स्तुति-
रूपस्य मंचस्य कवे कावयितः शब्दयितरग्रे । अग्निर्हि शब्दमुत्पादयति । तथा
च स्मर्यते । मनः कायाग्निमाहंति स प्रेरयति मारुतं । मारुतस्तूरसि चरन्
मंदं जनयति स्वरमिति । तादृशाग्रेऽघायतोऽघमनर्थमस्माकमिच्छतः शत्रोश्च
नोऽस्मान्बध्नु ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

यो नो अग्ने दुरेव आ मर्तो वधाय दाशति । तस्मान्नः पाह्यंहसः ॥ ३१ ॥

यः । नः । अग्ने । दुः । एवः । आ । मर्तः । वधाय । दाशति । तस्मात् । नः । पाहि । अंहसः ॥ ३१ ॥

हे अग्ने दुरेवो दुष्टाभिप्रायो यो मर्तो मनुष्यो वधाय स्वस्यायुधाय नोऽस्मा-
नादाशति अभिप्रयच्छति । आयुधेनास्मान्हांतीत्यर्थः । तस्मान्मनुष्यादंहसः पापाच्च
नोऽस्मान्पाहि । रक्ष ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

त्वं तं देव जिह्या परि बाधस्व दुष्कृतं । मर्तो यो नो जिघांसति ॥ ३२ ॥

त्वं । तं । देव । जिह्या । परि । बाधस्व । दुः । कृतं । मर्तः । यः । नः । जिघांसति ॥ ३२ ॥

हे देव द्योतमानाग्रे त्वं तं वक्ष्यमाणं दुष्कृतं दुष्कर्मकारिणं मनुष्यं जिह्या
ज्वालाया परिबाधस्व । सर्वतो जहि । यो मर्तो मनुष्यो नोऽस्मान् जिघांसति
हंतुमिच्छति ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

भरद्वाजाय सप्रथः शर्म यच्छ सहंत्य । अग्ने वरेण्यं वसु ॥ ३३ ॥

भरत् । स्वाजाय । स । प्रथः । शर्म । यच्छ । सहंत्य । अग्ने । वरेण्यं । वसु ॥ ३३ ॥

हे सहंत्य शत्रूणामभिभवितरग्रे भरद्वाजाय मह्यमृषये सप्रथः सर्वतः पृथु वि-
स्तीर्णं शर्म सुखं गृहं वा यच्छ । देहि । तथा वरेण्यं वरणीयं वसु धनं च देहि ॥

पौर्णमास्यामाग्नेयाज्याभागस्यानुवाक्याग्निर्वृचाणीत्येषा । सूचितं च । अग्निर्वृ-
चाणि जंघनदिति पूर्वस्याज्यभागस्यानुवाक्या । आ० १. ५. । इति ॥ इष्टिपशुसोमेषु
च यत्र वृधन्वतौ पुष्टिमंतावित्यादिविशेषविधिर्न दृश्यते तत्र सर्वत्रैव प्रथमा-
ज्यभागानुवाक्या ॥ उपसद्याग्नेयस्यैषानुवाक्या सायंकालीनस्य त्रैषैव याज्या ।

सूचितं च । अग्निर्वृचाणि जंघनद्य उग्र इव शर्यहेति विपर्यासो याज्यानुवा-
क्यानां । आ० ४. ८. । इति ॥

॥ सैषा चतुस्त्रिंशी ॥

अग्निर्वृचाणि जंघनद्विविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतः ॥ ३४ ॥

अग्निः । वृचाणि । जंघनत् । द्विविणस्युः । विपन्यया । संऽइद्धः । शुक्रः । आऽहुतः ॥ ३४ ॥

विपन्यया स्तुत्या स्तूयमानो द्विविणस्युर्द्विविणं धनं स्तोतृणामिच्छन् यद्वा
हविल्लक्षणं धनमात्मन इच्छन्नग्निर्वृचाण्यावरकाणि रक्षःप्रभृतीनि तमांसि वा
जंघनत् । भृशं हंतु । कीदृशोऽग्निः । समिद्धः सम्यग्दीप्तः अत एव शुक्रः शुक्लवर्ण
आहुतो हविर्भिरभिहुतः ॥

॥ अथ पंचत्रिंशी ॥

गर्भे मातुः पितुष्पिता विदिद्युतानो अक्षरे । सीदन्नृतस्य योनिमा ॥ ३५ ॥

गर्भे । मातुः । पितुः । पिता । विऽदिद्युतानः । अक्षरे । सीदन् । नृतस्य । योनिं । आ ॥ ३५ ॥

अत्र मातृपितृशब्दाभ्यां भूद्यौश्चाभिधीयेते । द्यौः पिता पृथिवी मातेति
श्रुतेः । मातुर्भूम्या गर्भे गर्भस्थाने मध्येऽक्षरे क्षरणरहिते वेद्याख्ये स्थाने विदि-
द्युतानो विशेषेण दीप्यमानः पितुः पिता द्युलोकस्य पालयिता हविषां प्रदानेन ।
एवंभूतोऽग्निर्चतस्रस्य यज्ञस्य योनिमुत्तरवेद्याख्यं धिष्यत्यं ॥ सप्तम्यर्थे द्वितीया ॥
आसीदन् उत्तरवेद्यामुपविशन् अग्निर्वृचाणि जंघनदित्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्त्रिंशी ॥

ब्रह्म प्रजावदा भर जातवेदो विचर्षणे । अग्ने यद्दीदयद्दिवि ॥ ३६ ॥

ब्रह्म । प्रजाऽवत् । आ । भर । जातऽवेदः । विऽचर्षणे । अग्ने । यत् । दीदयत् । दिवि ॥ ३६ ॥

हे जातवेदो जातानां वेदितर्विचर्षणे विशेषेण द्रष्टरग्ने प्रजावत्पुत्रपौत्रसहितं
ब्रह्मान्नमाभर । आहर । यद्ब्रह्म दिवि द्युलोके दीदयद्दीप्यते देवेषु मध्ये यत्प्रश-
स्तमन्नं राजते तदाहरेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तत्रिंशी ॥

उप त्वा रखसँदृशं प्रयस्वंतः सहस्रकृत । अग्ने ससृज्महे गिरः ॥ ३७ ॥

उप । त्वा । रखऽसँदृशं । प्रयस्वंतः । सहऽस्रकृत । अग्ने । ससृज्महे । गिरः ॥ ३७ ॥

हे सहस्कृत सहसा बलेनोत्पन्नाग्ने प्रयस्वंतो हविलक्ष्णान्नवंतो वयं रत्न-
संहशं रमणीयसंदर्शनं स्तोतव्यसंदर्शनं वा त्वा त्वामुप प्रति गिरः स्तुतीः समृज्महे ।
विमृजामः । उच्चारयाम इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टचिंशी ॥

उप छायामिव घृणेरगन्म शर्म ते वयं । अग्ने हिरण्यसंहशः ॥ ३८ ॥

उप । छायांसइव । घृणैः । अगन्म । शर्म । ते । वयं । अग्ने । हिरण्यसंहशः ॥ ३८ ॥

हे अग्ने हिरण्यसंहशो हितरमणीयतेजसो हिरण्यवद्रोचमानतेजसो वा घृणेर्दी-
प्तस्य ते तव शर्म शरणमाश्रयणमुपागन्म । उपगच्छाम । तत्र दृष्टान्तः । छाया-
मिव । यथा घर्मात्ताः संतप्ताश्छायामुपागच्छन्ति तद्वत् ॥

उपसदि प्रातःकालीनस्याग्नेयस्य य उग्र इवेति याज्या सायंकालीनस्य त्वेषै-
वानुवाक्या । सूचितं च । अग्निर्वृत्राणि जघनद्य उग्र इव शर्यहा । आ० ४. ८. । इति ॥

॥ सैषात्रैकोनचत्वारिंशी ॥

य उग्र इव शर्यहा तिग्मशृंगो न वंसगः । अग्ने पुरो रुरोजिथ ॥ ३९ ॥

यः । उग्रः । इव । शर्यहा । तिग्मशृंगः । न । वंसगः । अग्ने । पुरः । रुरोजिथ ॥ ३९ ॥

योऽग्निरुग्र इवोद्गूर्णबलो धन्वीव शर्यहा शर्यैर्वाणैः शत्रूणां हन्ता तिग्मशृंगो
न वंसगस्तीक्ष्णशृंगो वननीयगतिर्वृषभ इव हे अग्ने स त्वं पुर आसुरीस्तिष्ठः
पुरी रुरोजिथ । भग्नवानसि । रुद्रो वा एष यदग्निरिति श्रुतेः । रुद्रकृतमपि त्रिपु-
रदहनमग्निकृतमेवेत्यग्निः स्तूयते । यद्वा त्रिपुरदहनसाधनभूते वाणेऽग्नेरनीकत्वे-
नावस्थानादग्निः पुराणि भग्नवानित्युच्यते । देवासुरा वा एषु लोकेषु समयतंत
। ऐ० ब्रा० १. २३. । इत्यादिकं ब्राह्मणमनुसंधेयं ॥

अग्निमंथने जायमानेऽग्नावा यं हस्त इत्येषानुवाक्या । सूचितं च । आ यं हस्ते
न खादिनमित्यर्द्धं च आरमेत् । आ० २. १६. । इति ॥

॥ सैषा चत्वारिंशी ॥

आ यं हस्ते न खादिनं शिशुं जातं न बिभ्रति । विशमग्निं स्वध्वरं ॥ ४० ॥

आ । यं । हस्ते । न । खादिनं । शिशुं । जातं । न । बिभ्रति । विशं । अग्निं । सुऽअध्वरं ॥ ४० ॥

मंथनोत्पन्नं यमग्निं शिशुं जातं न जातं पुत्रमिव हस्त आविभ्रति हस्तेष्व-

भिमुखं धारयन्त्यध्वर्यवः । पूर्वो नशब्दः पुरस्तादुपचारोऽप्युपमार्थीयः । खादिनं न भक्षकं व्याघ्रादिमिव । यथा तं विभ्रतः पुरुषा अवहितास्तथाभूता इत्यर्थः । यद्वा संप्रत्यर्थे । संप्रतीदानीं खादिनं हविषां भक्षकं यमग्निं हस्ते धारयन्ति विशां जनानां स्वध्वरं शोभनयागस्य निष्पादकं तमग्निं हे ऋत्विजः परिचरतेति शेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

अग्निमंथने जातस्याग्नेराहवनीये प्रहरणसमये प्र देवं देववीतय इति वृचोऽनुवक्तव्यः । सूचितं च । प्र देवं देववीतय इति द्वे अग्निनाग्निः समिध्यते । आ० २. १६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्त एकचत्वारिंशी ॥

प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमं । आ स्वे योनौ नि षीदतु ॥ ४१ ॥

प्र। देवं। देवऽवीतये। भरत। वसुवित्ऽतमं। आ। स्वे। योनौ। नि। षीदतु ॥ ४१ ॥

हे अध्वर्यवो देवं द्योतमानं वसुवित्तमं वसूनां धनानां वेदयितारं लंभयितारमग्निं प्रभरत । प्रहरत । आहवनीयेऽग्नौ प्रक्षिपत । किमर्थं । देववीतये । देवानां भक्षणार्थं । तथा च ब्राह्मणं । प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तममिति प्रह्रियमाणायाभिरूपा यद्यज्ञेऽभिरूपं तत्समृद्धमा स्वे योनौ निषीदत्वित्येष ह वा अस्य स्वो योनिर्यदग्निरग्नेः । ऐ० ब्रा० १. १६. । इति । स चाग्निः स्वे योनौ कारणे स्थान आहवनीय आनिषीदतु । अभिनिषणो भवतु । ब्राह्मणं च भवति । एष वा अस्य स्वो योनिर्यदग्निरग्नेः । ऐ० ब्रा० १. १६. । इति ॥

॥ अथ द्वाचत्वारिंशी ॥

आ जातं जातवेदसि प्रियं शिशीतातिथिं । स्योन आ गृहपतिं ॥ ४२ ॥

आ। जातं। जातऽवेदसि। प्रियं। शिशीत। अतिथिं। स्योने। आ। गृहऽपतिं ॥ ४२ ॥

हे अध्वर्यवो जातं प्रादुर्भूतमतिथिं । लुप्तोपममेतत् । अतिथिमिव प्रियं अत एव गृहपतिं गृहाणां स्वामिनमग्निं जातवेदसि जातप्रज्ञे स्योने सुखकर आहवनीयेऽग्नावाशिशीत ॥ अंतर्णीतिर्यस्य शीङ् एतद्रूपं ॥ शाययत । स्थापयत ॥ यद्वा श्यैङ् गतावित्यस्य छांदसं रूपं ॥ गमयत । प्रापयतेत्यर्थः ॥ शो तनूकरण इत्यस्य वा रूपं ॥ श्यत । तीक्ष्णीकुरुत । संस्कुरुत । प्रहरतेति यावत् । द्वितीय आकारः पूरकः । जात इतरो जातवेदा इतरः । ऐ० ब्रा० १. १६. । इत्यादिकं ब्राह्मणमत्रानुसंधेयं ॥

॥ अथ चिचत्वारिंशी ॥

अग्ने॑ यु॒ष्ट्वा हि॒ ये तवा॒श्वसो॑ दे॒व सा॒धवः॑ । अ॒रं वह॑न्ति म॒न्यवे॑ ॥४३॥

अग्ने॑ । यु॒ष्ट्वा । हि॒ । ये । तव॑ । अ॒श्वसः॑ । दे॒व । सा॒धवः॑ । अ॒रं । वह॑न्ति । म॒न्यवे॑ ॥४३॥

हे दे॒व द्योत॑मानाग्ने॒ तान॑श्वा॒न्यु॒ष्ट्व । आ॒त्मीये॑ रथे योज॒य । ये तव॑ त्वदी॒याः
सा॒धवः॑ सा॒धकाः॑ सु॒शीला॑ वा॒श्वसो॑ऽश्वा अ॒रम॑लं प॒र्याप्तं॑ वह॑न्ति । किमर्थं॑ ।
म॒न्यवे॑ । म॒न्यते॑ य॒ष्टव्य॑त्वेन दे॒वान॑चेति म॒न्युर्या॑गः । तदर्थं॑ ता॒नश्वा॒न्नथे॑ यु॒ष्ट्वेत्यर्थः॑ ।
हि॒ खलु॑ ॥

॥ अथ चतुश्चत्वारिंशी ॥

अ॒च्छा॑ नो या॒ह्या व॒हाभि॑ प्रया॑सि वी॒तये॑ । आ दे॒वान् सोम॑पी॒तये॑ ॥४४॥

अ॒च्छा॑ । नः । या॒हि । आ॒ । व॒हा॒ । अ॒भि॒ । प्रया॑सि । वी॒तये॑ । आ॒ । दे॒वान् । सोम॑ऽपी॒तये॑ ॥४४॥

हे अग्ने॑ नोऽस्मान॒च्छा॒भिमुख्ये॑न या॒हि । आ॒गच्छ॑ । तथा॑ प्रया॑सि ह॒विर्लक्ष॑-
णान्य॒न्नान्य॑भिलक्ष्य दे॒वाना॑वह । किमर्थं॑ । वी॒तये॑ तेषां ह॒विषां॑ स्वा॒दनार्थं॑ । तथा॑
सोम॑पी॒तये॑ सोम॑पानार्थं च ता॒न्दे॒वाना॑वह ॥

॥ अथ पंचचत्वारिंशी ॥

उ॒दग्ने॑ भा॒रत॑ द्यु॒मद॑ज॒सेण॑ द॒विद्यु॑तत् । शो॒चा वि॒ भा॒ह्यज॑र ॥४५॥

उ॒त् । अ॒ग्ने॒ । भा॒र॒त॒ । द्यु॒ऽम॒त् । अ॒ज॒से॒ण॒ । द॒विद्यु॑तत् । शो॒च॒ । वि॒ । भा॒हि॒ । अ॒ज॒र॒ ॥४५॥

हे भा॒रत॑ ह॒विषां॑ भ॒र्त॒र॒ग्न उ॒च्छोच॑ । उ॒द्गत॑तरं दी॒प्यस्व॑ । तदे॒व वि॒वृ॒णोति॑ । हे
अ॒ज॒र ज॑रारहिताग्ने॒ दवि॑द्युतत् भृ॒शं द्योत॑मानस्त्वं द्यु॒मत् द्यु॒मता॑ दी॒प्ति॒मता॑ ॥ सु॒पां
सु॒लु॒गिति॑ तृतीयाया लुक् ॥ अ॒ज॒से॒णावि॒च्छेदे॑न तेजसा वि भा॒हि । वि॒शेषे॑ण
प्र॒काश॑यस्व । यद्वा भा॒तिर॑चा॒न्तर्णी॑ति॒त्यर्थः॑ । त्वं प्रथ॑ममुद्दी॒प्यस्व॑ पश्चा॒दा॒त्मीये॑न
तेजसा॑ सर्वं जगत्प्रकाशयेति योजनीयं ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचम एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षट्चत्वारिंशी ॥

वी॒ती यो दे॒वं म॒र्तो दु॒वस्ये॑द॒ग्निमी॑ळीता॒ध्वरे॑ ह॒विष्मा॑न् ।

होता॑रं सत्य॒यजं॑ रो॒दस्यो॑रु॒त्ता॒नह॑स्तो नम॒सा वि॒वासे॑त् ॥४६॥

वीती । यः । देवं । मर्तः । दुवस्येत् । अग्निं । ईळीत । अध्वरे । हविष्मान् ।
होतारं । सत्यऽयजं । रोदस्योः । उत्तानऽहस्तः । नमसा । आ । विवासेत् ॥ ४६ ॥

यो मर्तो मनुष्यो हविष्मान्हविर्भिर्युक्तो यजमानो वीती वीत्या कांतेन हविर्ल-
क्षणेनानेन यं कंचन देवं दुवस्येत् परिचरेत् तस्मिन्ध्वरे यज्ञेऽग्निमीळीत । स्तुवीत ।
सर्वेषु यागेष्वग्निः पूज्यत इत्यर्थः । कीदृशमग्निं । रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्लोकद्वये
वर्तमानानां होतारमाह्वातारं सत्ययजं सत्येनावितथेन हविषा यष्टारं । किंचायं
यजमान ईदृशमग्निमुत्तानहस्तः कृताञ्जलिपुटः सन् नमसा नमस्कारेण हविषा
वाविवासेत् । परिचरेत् ॥

॥ अथ सप्तचत्वारिंशी ॥

आ ते अग्नं ऋचा हविर्हृदा तष्टं भरामसि ।

ते ते भवन्तूक्ष्णं ऋषभासो वशा उत ॥ ४७ ॥

आ । ते । अग्ने । ऋचा । हविः । हृदा । तष्टं । भरामसि ।

ते । ते । भवन्तु । उक्ष्णः । ऋषभासः । वशाः । उत ॥ ४७ ॥

अनयाध्ययनं प्रशस्यत इत्याश्वलायनो मन्यते । गृ० १. १. । हे अग्ने ते तुभ्यं हृदा
हृदयेन तष्टं संस्कृतमृचा ऋग्यूपेण वर्तमानं हविर्ऋचमेव हविः कृत्वाभरामसि ।
आहरामः । त इति तच्छब्देन प्रकृतमृग्यूपं हविः परामृश्यते । प्रतिनिर्दिश्यमाना-
पेक्षया पुंस्त्वबहुत्वे । ऋग्यूपं तद्विस्ते तुभ्यमुक्ष्ण उक्षाणः सेचनसमर्था ऋषभास
ऋषभा उतापि च वशाश्च भवन्तु । ऋषभवशारूपेण परिणतं सत् त्वङ्गक्ष्णाय
भवत्विति शेषः ॥

॥ अथाष्टाचत्वारिंशी ॥

अग्निं देवासो अग्नियमिंधते वृत्रहन्तमं ।

येना वसून्वाभृता तृळ्हा रक्षांसि वाजिना ॥ ४८ ॥

अग्निं । देवासः । अग्नियं । इंधते । वृत्रहन्ऽतमं ।

येन । वसूनि । आऽभृता । तृळ्हा । रक्षांसि । वाजिना ॥ ४८ ॥

अग्नियं मुख्यं वृत्रहन्तममतिशयेन वृत्रस्य हन्तारमिममग्निं देवासो देवा इंधते ।
दीपयन्ति । येनाग्निना वसून्यसुरैरपहतानि धनानि हविर्लक्षणान्यन्नानि वाभृता-

सुरसकाशाद्यजमानाद्वाहूतानि । येन च वाजिना बलवताग्निना रक्षांसि यज्ञ-
विरोधीनि नृळहा नृढानि हिंसितानि तमग्निमिंधत इत्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य पंचमे चिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थीश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुद्धभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
चतुर्थाष्टके पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

चतुर्थाष्टके षष्ठोऽध्याय आरभ्यते ॥ षष्ठे मंडले द्वितीयेऽनुवाके प्रथमं सूक्तं
व्याख्यातं । तत्र पिवा सोममिति द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं चैष्टुभं । अंत्या
द्विपदा चिष्टुप् । तथा चानुक्रांतं । पिवा पंचोर्नैद्रं चैष्टुभं द्विपदांतमिति ॥ अभि-
जिति मरुत्वतीयशस्त्र एतन्निविद्धानं । सूचितं च । पिवा सोमं तमु द्रुहीति मध्यं-
दिनः । आ० ८. ५. । इति ॥ समूळहे दशरात्रेऽष्टमेऽहनि मरुत्वतीयशस्त्र एतत्सूक्तं ।
सूचितं च । पिवा सोममभि तमस्य द्यावापृथिवी । आ० ८. ९. । इति ॥ सूर्यस्तुन्नाम्ये-
काहे मरुत्वतीय एतत्सूक्तं निविद्धानं । सूच्यते हि । सूर्यस्तुता यशस्कामः पिवा
सोममभि । आ० ९. ८. । इति ॥ महाव्रतेऽपि मरुत्वतीय एतत्सूक्तं । तथैव पंचमा-
रण्यके सूचितं । पिवा सोममभि यमुग्र तर्दः कया शुभा सवयसः सनीळाः
। ऐ० आ० ५. १. । इति ॥ माध्यंदिने सवन आद्यास्तिस्रो होतृमैत्रावरुणब्राह्मणाच्छं-
सिनां प्रस्थितयाज्याः । सूचितं च । पिवा सोममभि यमुग्र तर्द इति तिस्रोऽर्वाङ्गेहि
सोमकामं त्वाहुः । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

पिवा सोममभि यमुग्र तर्दं ऊर्वं गव्यं महिं गृणान इंद्र ।

वि यो धृष्णो वधिषो वज्रहस्त विश्वा वृचर्ममित्रिया शवोभिः ॥ १ ॥

पिब । सोमं । अभि । यं । उग्र । तर्दः । ऊर्वं । गव्यं । महि । गृणानः । इंद्र ।

वि । यः । धृष्णो इति । वधिषः । वज्रऽहस्त । विश्वा । वृचं । अमिचिया । शवःऽभिः ॥ १ ॥

हे उग्रोद्गूर्णवलेन्द्र गृणानोऽंगिरोभिः स्तूयमानस्त्वं यं सोममभ्युद्दिश्य । पातु-
मित्यर्थः । महि महद्गव्यं गोसंबन्धूर्वं पणिभिराहतं समूहं तर्दः प्रकाशितवानसि ॥
तृदिर्हिंसाकर्माच्च प्रकाशनार्थः ॥ तं सोमं पिब । पानं कुरु । हे धृष्णो शत्रूणां
धर्षक वज्रहस्त वज्रपाणे हे इंद्र यस्त्वं शवोभिर्बलैः सहितः सन् विश्वा विश्वं
वृचमावरकममिचियामिचियं शत्रुं ॥ अमिचशब्दात् द्वितीयैकवचनस्येयादेशः ॥
विवधिषः व्यवधीः स त्वं सोमं पिबेति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स ई पाहि य ऋजीषी तरुचो यः शिप्रवान्वृषभो यो मतीनां ।

यो गोत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः स इंद्र चिचाँ अभि तृंधि वाजान् ॥ २ ॥

सः । ई । पाहि । यः । ऋजीषी । तरुचः । यः । शिप्रऽवान् । वृषभः । यः । मतीनां ।

यः । गोत्रऽभित् । वज्रऽभृत् । यः । हरिऽस्थाः । सः । इंद्र । चिचान् । अभि । तृंधि ।

वाजान् ॥ २ ॥

हे इंद्र ऋजीषी । ऋजीषशब्देन गतरसः सोमोऽभिधीयते । तद्वान्यस्त्वं तरुचः
शत्रूणां तारकोऽसि यस्त्वं शिप्रवान् शोभनहन्तुरसि यस्त्वं मतीनां स्तोतृणां ॥
मन्यते; स्तुतिकर्मणः कर्तरि क्तिच् ॥ वृषभः कामानां वर्षितासि स त्वमीमेनं
सोमं पाहि । पिब । हे इंद्र यस्त्वं वज्रभृद्वज्रधरो यस्त्वं गोत्रभिद्वोचाणां पर्वतानां
मेघानां वा भेत्तासि यस्त्वं हरिष्ठा हयोः स्थातासि हे इंद्र स त्वं चिचान् विचि-
चान् वाजानन्नान्यभितृंधि । अस्मभ्यं प्रकाशय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एवा पाहि प्रत्नथा मंदंतु त्वा श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः ।

आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषो जहि शत्रूरभि गा इंद्र तृंधि ॥ ३ ॥

एव । पाहि । प्रत्नऽथा । मंदंतु । त्वा । श्रुधि । ब्रह्म । वावृधस्व । उत । गीऽभिः ।

आविः । सूर्यं । कृणुहि । पीपिहि । इषः । जहि । शत्रून् । अभि । गाः । इंद्र । तृंधि ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वं प्रत्नथा प्रत्नान्पुराणान् सोमान्यथापिबस्तथैवैवमिममस्मदीयं सोमं

पाहि । पिब । स च सोमस्त्वया पीतः सन् त्वा त्वां मंदतु । मदयतु । ब्रह्मास्माभिः
कृतं स्तोत्रं श्रुधि । शृणु । उतापि च गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्ववृधस्व । त्वं
वर्धस्व । अपि च सूर्ये सर्वस्य प्रेरकं देवमाविष्कृणुहि । आविष्कुरु । वयं सूर्ये यथा
पश्येम तथा कुर्वित्यर्थः । इषोऽन्नानि च पीपिहि । अस्मभ्यं षायय । शत्रून्स्मत्स-
पत्नान् जहि । नाशय । हे इंद्र त्वं पणिभिरपहता गा अभितृधि । प्रकाशय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते त्वा मदा बृहदिंद्र स्वधाव इमे पीता उक्षयंत द्युमंतं ।

महामनूनं तवसं विभूतिं मत्सरासो जर्हषंत प्रसाहं ॥ ४ ॥

ते । त्वा । मदाः । बृहत् । इंद्र । स्वधाऽवः । इमे । पीताः । उक्षयंत । द्युऽमंतं ।

महां । अनूनं । तवसं । विऽभूतिं । मत्सरासः । जर्हषंत । प्रऽसहं ॥ ४ ॥

हे स्वधावोऽन्नवन्निंद्र मदा मदकरास्त इमे पीताः सोमा द्युमंतं दीप्तिमंतं त्वा
त्वां बृहदत्यंतमुक्षयंत । सिंचयंतु । अपि च हे इंद्र त्वां मत्सरासो मदकराः सोमा
जर्हषंत । भृशं हर्षयंतु । कीदृशं । महं महान्तं प्रभूतमनूनं सर्वगुणैर्न्यूनतारहितं ।
संपूर्णगुणमित्यर्थः । तवसं प्रवृद्धं विभूतिं विभवंतं प्रसाहं शत्रूणामभिभवितारं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

येभिः सूर्यमुषसं मंदसानोऽवांसयोऽपं दृहानि दद्रेत् ।

महामद्रिं परि गा इंद्र संतं नुत्या अच्युतं सदसः परि स्वात् ॥ ५ ॥

येभिः । सूर्ये । उषसं । मंदसानः । अवांसयः । अपं । दृहानि । दद्रेत् ।

महां । अद्रिं । परि । गाः । इंद्र । संतं । नुत्याः । अच्युतं । सदसः । परि । स्वात् ॥ ५ ॥

हे इंद्र येभिर्यैः सोमैर्मंदसानो मोदमानस्त्वं सूर्ये सर्वस्य प्रेरकं देवमुषसमु-
षोदेवतां चावासयः स्वस्थाने न्यवासयः । अथवा सूर्योषसौ यथा तमांसि
विवासयत्तथाकाशीः । किं कुर्वन् । दृहानि दृढानि तमांस्यपदद्रेत् । अपदा-
रयन् । किंच हे इंद्र त्वं पणिभिरपहता गाः परि संतं परितो विद्यमानं महं
महान्तमद्रिं पर्वतं नुत्याः । अनुदः । कीदृशं । स्वात्स्वकीयात्सदसः स्थानात्परि
परितोऽच्युतमविचालितं विनाशरहितं । स्थिरमित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तव क्रत्वा तव तदंसनाभिरामासु पक्वं शच्या नि दीधः ।

और्णोर्दुर उस्त्रियाभ्यो वि दृहोदूर्वात्ता असृजो अंगिरस्वान् ॥ ६ ॥

तव । क्रत्वा । तव । तत् । दंसनाभिः । आमासु । पक्वं । शच्या । नि । दीधरिति दीधः ।

और्णोः । दुरः । उस्त्रियाभ्यः । वि । दृहोत् । उर्वात् । गाः । असृजः । अंगिरस्वान् ॥ ६ ॥

हे इंद्र तव क्रत्वा त्वदीयया प्रज्ञया तव दंसनाभिस्त्वदीयैः कर्मभिः शच्या सामर्थ्येनामास्वपक्वासु गोषु पक्वं परिणतं तत्प्रसिद्धं पयो निदीधः । नितरां धारयसि । अपि च हे इंद्र त्वमुस्त्रियाभ्यो गोभ्यः । गा निर्गमयितुमित्यर्थः । दृहो दृढानि । वलेन पाषाणादिभिर्दृढीकृतानीत्यर्थः । दुरो द्वाराणि व्यौर्णोः । उद्धा-
टितवानसि । अंगिरस्वानंगिरोभिर्युक्तस्त्वमूर्वात्समूहात् । गोष्ठादित्यर्थः । गा उदसृजः । उदगमयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

पप्राथ क्षां महि दंसो व्युर्वीमुप द्यामृषो बृहदिंद्र स्तभायः ।

अधारयो रोदसी देवपुत्रे प्रत्ने मातरा यद्ही ऋतस्य ॥ ७ ॥

पप्राथ । क्षां । महि । दंसः । वि । उर्वी । उप । द्यां । ऋषः । बृहत् । इंद्र । स्तभायः ।

अधारयः । रोदसी इति । देवपुत्रे इति देवऽपुत्रे । प्रत्ने इति । मातरा । यद्ही इति ।

ऋतस्य ॥ ७ ॥

हे इंद्र त्वं महि महता दंसो दंससा कर्मणोर्वी विस्तीर्णा क्षां भूमिं वि पप्राथ । विशेषेण पूरितवानसि ॥ प्रा पूरण इति धातुः ॥ हे इंद्र ऋषो महान्स्वं बृहद्बृहती द्यां दिवमुपस्तभायः । उपस्तभासि । निरालंबं वितिष्ठती द्यौर्यथा न पततीद्रस्तथा करोतीत्यर्थः । अपि च त्वं रोदसी द्यावापृथिव्यावधारयः । पोषणैर्धारयसि । कीदृश्यौ । देवपुत्रे । देवाः पुत्रा ययोस्ते । प्रत्ने पुराणे मातरा मातरौ निर्मात्र्यावृतस्योदकस्य यज्ञस्य वा यद्ही यद्ध्यौ महत्यौ । यद्वा विश्वस्य मातरा-
वृतस्य ब्रह्मणो यद्ही पुत्र्यौ । यदुरित्यपत्यनामैतत् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अध त्वा विश्वे पुर इंद्र देवा एकं तवसं दधिरे भराय ।

अदेवो यदभ्यौहिष्ठ देवान्स्वर्षाता वृणत इंद्रमच ॥ ८ ॥

अध॑ । त्वा॒ । विश्वे॑ । पुरः । इंद्र॑ । देवाः । एकं॑ । तवसं॑ । दधिरे॑ । भराय॑ ।

अदेवः॑ । यत् । अभि॑ । ओहि॑ष्ट । देवान् । स्वः॑ऽसाता । वृण॑ते । इंद्रं॑ । अच॑ ॥ ८ ॥

अधाधुनास्मिन्काले विश्वे देवाः सर्वे ब्रह्मादयो हे इंद्र एकं मुख्यं तवसं प्रवृद्धं बलवंतं त्वा त्वां भराय संयामाय पुरो दधिरे । पुरस्ताच्चक्रिरे । यद्यदादेवो वृचोऽसुरो देवानभ्योहिष्ट संयामार्थमभिगतवान् ॥ ओहतिर्गतिकर्मा ॥ किंचास्मिन्काले स्वर्षाता स्वर्षातौ संयाम इंद्रं वृणते । संभजंते स्म । मरुत इति शेषः । मरुतो हींद्रं देवेषु पलायितेषु समभजन्नित्यर्थः । अधुना पुरो दधिर इति संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

अध॑ द्यौश्चित्ते॒ अप॒ सा नु॒ वज्रा॑द्वितानमद्भियसा॒ स्वस्य॑ मन्योः ।

अहिं॑ यदि॒द्रो अभ्यो॑हसानं॒ नि चि॑द्विश्वायुः॒ शय॑थे जघानं ॥ ९ ॥

अध॑ । द्यौः । चित् । ते । अप । सा । नु । वज्रात् । द्विता । अनमत् । भियसा । स्वस्य । मन्योः ।

अहिं । यत् । इंद्रः । अभि । ओहसानं । नि । चित् । विश्वऽआयुः । शयथे । जघानं ॥ ९ ॥

सा प्रसिद्धा देवानामाश्रयत्वेन द्यौश्चित् द्युलोकोऽपि हे इंद्र अधाधुनास्मिन्काले द्विता द्विधा द्विप्रकारात्ते त्वदीयां वज्रात्स्वस्यात्मीयान्मन्योः क्रोधाच्च भियसा भयेनापानमत् । अपननाम । नु इति पूरणः । विश्वायुर्वह्न इन्द्रो यद्यदाभ्योहसानमभिगच्छंतमहिं वृचं शयथे शयननिमित्ते । मरणायेत्यर्थः । जघान न्यवधीत् । चिदिति पूरणः । यदा वृचं जघानास्मिन्काले द्यौर्ननामेति संबंधः ॥

॥ अथ दशमी ॥

अध॑ त्वष्टा॑ ते म॒ह उ॒ग्र वज्रं॑ स॒हस्र॑भृष्टिं ववृत॑च्छताश्रिं ।

निका॑मम॒रम॑णसं॒ येन॑ न॒वत॑महिं॒ सं पि॑ण्ण॒गृजी॑षिन् ॥ १० ॥

अध॑ । त्वष्टा । ते । महः । उग्र । वज्रं । सहस्रऽभृष्टिं । ववृतत् । शतऽअश्रिं ।

निऽकामं । अरऽमनसं । येन । नवतं । अहिं । सं । पिण्णक् । ऋजीषिन् ॥ १० ॥

अधाधुना हे उग्रोद्गूर्णबलेन्द्र महो महतस्तव त्वष्टा देवशिल्पी वज्रं ववृतत् । न्यवर्तयत् । निष्पन्नं कृतवान् । कीदृशं । सहस्रभृष्टिं सहस्रधारं शताश्रिं शतपर्वाणं । हे ऋजीषिन् गतरससोमवन्निद्र येन वज्रेण निकांमं । नियतः कामो यस्य

तं । अरमणसं । शत्रूणामरमभिगंतु मनो यस्य तं । नवंतं शब्दायमानमहिं
वृचमसुरं संपिणक् संपिष्टवानसि तं वज्रं कृतवानित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

वर्धान्यं विश्वे मरुतः सजोषाः पचच्छतं महिषाँ इंद्र तुभ्यं ।

पूषा विष्णुस्त्रीणि सरांसि धावन्वृत्रहणं मदिरमंश्रुमस्मै ॥ ११ ॥

वर्धान् । यं । विश्वे । मरुतः । सजोषाः । पचत् । शतं । महिषान् । इंद्र । तुभ्यं ।

पूषा । विष्णुः । वीणि । सरांसि । धावन् । वृत्रहणं । मदिरं । अंशुं । अस्मै ॥ ११ ॥

सजोषाः सह प्रीयमाणा विश्वे मरुतः सर्वे देवा हे इंद्र यं त्वां वर्धान् स्तो-
त्रैर्वर्धयन्ति हे इंद्र तस्मै तुभ्यं पूषैतन्नामको देवो विष्णुरेतन्नामकश्च शतं शतसं-
ख्याकान्महिषान् पुंपशून् पचत् । पचेत् । अपि चास्मै तुभ्यं सरांसि द्रोणक-
लशपूतभृदाहवत्याख्यानि वीणि पात्राण्यंशुं सोमं धावन् । अगच्छन् । सोमैः
पात्राणि पूर्यत इत्यर्थः । कीदृशं सोमं । मदिरं मदकरं वृत्रहणं वृत्राणां शत्रूणां
हंतारं । अत्र वृत्रहन्शब्देन सोमोऽभिधीयते । पीते हि सति सोमे वृत्राणि
हंतुमिंद्रः समर्थो भवतीति यावत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

आ क्षोदो महि वृतं नदीनां परिष्ठितमसृज ऊर्मिमपां ।

तासामनु प्रवत इंद्र पंथां प्रार्दयो नीचीरपसः समुद्रं ॥ १२ ॥

आ । क्षोदः । महि । वृतं । नदीनां । परिऽस्थितं । असृजः । ऊर्मि । अपां ।

तासां । अनु । प्रऽवतः । इंद्र । पंथां । प्र । प्रार्दयः । नीचीः । अपसः । समुद्रं ॥ १२ ॥

हे इंद्र त्वं महि महवृतं वृत्रेण परिवृतमाच्छादितं परिष्ठितं परितः स्थितं नदीनां
सिंधूनां संबन्धि क्षोद उदकमासृजः । आ समन्तात्सृष्टवानसि । येन नद्यः पूर्णाः
प्रवहेयुस्तदित्यर्थः । अपामुदकानामूर्मिं समूहं सृष्टवानसि । पुनर्वचनमादरार्थं ।
हे इंद्र तासां नदीनां संबन्धिनः पंथां पथो मार्गान् प्रवतः प्रवणानन्वकाषीरिति
शेषः । अन्वित्युपसर्गयोग्यक्रियाध्याहारः । किंच नीचीः प्रवणाभिमुखीः । वेग-
युक्ता इत्यर्थः । अपसोऽप उदकानि । अपस इत्यप एवार्थे वर्तते । समुद्रमुदधिं
प्रार्दयः । प्रागमयः । अत्रार्दयतिर्नयनकर्मा ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

ए॒वा ता वि॒श्वा च॒कृ॒वांस॒मिन्द्रं॑ म॒हामु॒ग्रम॒जुर्यं॑ स॒हो॒दां ।

सु॒वीरं॑ त्वा स्वा॒युधं॑ सु॒वज्र॒मा ब्र॒ह्म न॒व्यम॒वसे॑ ववृ॒त्यात् ॥ १३ ॥

ए॒व । ता । वि॒श्वा । च॒कृ॒ऽवांसं॑ । इन्द्रं॑ । म॒हां । उ॒ग्रं । अ॒जु॒र्यं । स॒हः॒ऽदां ।

सु॒ऽवीरं॑ । त्वा । सु॒ऽआ॒युधं॑ । सु॒ऽवज्रं॑ । आ । ब्र॒ह्म । न॒व्यं । अ॒वसे॑ । व॒वृ॒त्यात् ॥ १३ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां नव्यं नूतनमन्यैरकृतपूर्वं ब्रह्मास्माभिः कृतं स्तोत्रमवसेऽस्माकं रक्षणायाववृत्यात् आवर्तयतु । कीदृशं त्वां । एवैवमुक्तप्रकारेण ता तानि प्रसिद्धानि विश्वा विश्वानि सर्वाणि कर्माणि चकृवांसं कृतवन्तमिन्द्रमीश्वरं महान् महान्तमुग्रमोजस्विनमजुर्यमजरं सहोदां सहसो बलस्य दातारं सुवीरं शोभना वीरा मरुतो यस्य तं स्वायुधं शोभनायुधं सुवज्रं शोभनवज्रोपेतं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

स नो॒ वाजा॑य॒ श्रव॑स इ॒षे च॒ रा॒ये धे॒हि द्यु॒मतं॑ इन्द्र॒ वि॒प्रा॒न् ।

भ॒रद्वा॒जे नृ॒वतं॑ इन्द्र॒ सू॒रीन्दि॒वि च॒ स्मै॒धि पा॒र्ये॑ न इन्द्र ॥ १४ ॥

सः । नः । वाजा॑य । श्रव॑से । इ॒षे । च॒ । रा॒ये । धे॒हि । द्यु॒ऽमतः॑ । इन्द्र॒ । वि॒प्रा॒न् ।

भ॒रत्ऽवा॒जे । नृ॒ऽवतः॑ । इन्द्र॒ । सू॒रीन् । दि॒वि । च॒ । स्म॒ । ए॒धि॒ । पा॒र्ये॒ । नः । इन्द्र॒ ॥ १४ ॥

हे इन्द्र स त्वं द्युमतो दीप्तिमतो विप्रान्मेधाविनोऽस्मान्वाजाय बलाय श्रवस इषे चान्नाय च राये धनाय धेहि । धारय । अपि च हे इन्द्र भरद्वाजे मयि नृवतो मनुष्यवतः । परिचारकयुक्तानित्यर्थः । सूरीन् त्वं स्तोतृन् पुत्रपौत्रान् कुर्विति शेषः । हे इन्द्र त्वं पार्ये पारणीय आगामिनि च दिवि दिवस एधि स्म नः । अस्माकं रक्षिता खलु भवेत्यर्थः ॥

षष्ठेऽहनि तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रेऽनुरूपतृचस्याया वाजमिति तृतीया । सूचितं च । अया वाजं देवहितं सनेमेति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८.३. इति ॥

॥ सैषा पंचदशी ॥

अ॒या वाजं॑ दे॒वहि॑तं स॒नेम॒ मदे॑म श॒तहि॑माः सु॒वीराः॑ ॥ १५ ॥

अ॒या । वाजं॑ । दे॒वऽहि॑तं । स॒नेम॒ । मदे॑म । श॒तऽहि॑माः । सु॒ऽवीराः॑ ॥ १५ ॥

अयानया स्तुत्या देवहितं देवेन द्योतमानेनेन्द्रेण दत्तं वाजमन्त्रं सनेम । वयं
संभजेम । अपि च सुवीराः शोभनपुत्रोपेता वयं मदेम । हयाम ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे तृतीयो वर्गः ॥

तमु दृहीति पंचदशर्चं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैंद्रं । तथा चानु-
क्रम्यते । तमु दृहीति ॥ अभिजिति निष्केवल्य एतन्निविज्ञानं । सूचितं च । तमु
दृहीति मध्यंदिनः । आ० ८. ५. । इति ॥ इंद्राग्न्योः कुलायनाम्येकाहेऽपि निष्केवल्य
एतन्निविज्ञानं । सूचितं च । तिष्ठा हरी तमु दृहीति मध्यंदिनः । आ० ९. १. ।
इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्ये । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । तमु दृहि यो
अभिभूत्योजाः सुत इत्वं निमिष्य इंद्र सोम इति चीणि । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

तमु दृहि यो अभिभूत्योजा वन्वन्वातः पुरुहूत इंद्रः ।

अषाळहमुयं सहमानमाभिगीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनां ॥ १ ॥

तं । ऊं इति । स्तुहि । यः । अभिभूतिऽओजाः । वन्वन् । अवातः । पुरुऽहूतः । इंद्रः ।

अषाळहं । उयं । सहमानं । आभिः । गीऽभिः । वर्ध । वृषभं । चर्षणीनां ॥ १ ॥

अभिभूत्योजा अभिभावुकतेजा वन्वन् शत्रून् हिंसन् अवातः शत्रुभिरहिंसितः ॥
वनोतेर्निष्ठांतस्य नञ्पूर्वस्य रूपं । यद्वा वातेर्वातं ॥ अनभिगतः पुरुहूतो बहुभि-
राहूतो य इंद्रोऽस्तीति शेषः । हे भरद्वाज तमु दृहि । तमेवेन्द्रं स्तुहि । अपि
चाभिर्वक्ष्यमाणाभिगीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिस्तमिंद्रं वर्ध । वर्धय । कीदृशं ।
अषाळहमनभिभूतमुयमुद्रूर्णमोजस्विनं वा सहमानं शत्रूनभिभवतं चर्षणीनां
प्रजानां संबन्धिनं वृषभं वर्षितारं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स युध्मः सत्वा खजकृत्समद्वा तुविम्रक्षो नदन्तुमाँ ऋजीषी ।

वृहद्रेणुश्च्यवनो मानुषीणामेकः कृष्टीनामभवत्सहावा ॥ २ ॥

सः । युध्मः । सत्वा । खजऽकृत् । समत्ऽवा । तुविऽम्रक्षः । नदन्तुऽमान् । ऋजीषी ।

वृहत्ऽरेणुः । च्यवनः । मानुषीणां । एकः । कृष्टीनां । अभवत् । सहऽवा ॥ २ ॥

वृहद्रेणुर्वृहतो महतो रेणोः पांसोरुत्थापकः । संग्रामेष्विति यावत् । एको

मुख्यः सहावा बलवान् स इंद्रो मानुषीणां मनोः संबन्धिनीनां कृष्टीनां प्रजानां
यजमानानां च्यवनोऽभिगन्ताभवत् । आसीत् । कीदृशः । युध्मो योद्धा सत्वा दाता ॥
सनोतेरिदं रूपं ॥ खजकृत् खजानां संप्रामाणां कर्ता ॥ खज इति संप्रामनामेतत् ॥
समद्धा । यजमानैः सह मदः समत् तद्वान् । तुविम्रक्षः ॥ मृक्षतिः संस्नेहनकर्मा ॥
तुवीनां बहूनां वर्षणेन संस्नेहनकर्ता नदनुमान् शब्दवानृजीषी । ऋजीषशब्देन
सवनद्वयाभिषुतः पुनस्तृतीयसवनेऽप्यभिषुतः सोम उच्यते । तद्वान् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं ह नु त्वददमयो दस्यूरेकः कृष्टीरवनोरार्याय ।

अस्ति स्विन्नु वीर्यं तत्त इन्द्र न स्विदस्ति तद्वतुथा वि वोचः ॥ ३ ॥

त्वं । ह । नु । त्यत् । अदमयः । दस्यून् । एकः । कृष्टीः । अवनोः । आर्याय ।

अस्ति । स्वित् । नु । वीर्यं । तत् । ते । इन्द्र । न । स्वित् । अस्ति । तत् । ऋतुऽथा ।

वि । वोचः ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्यस्य स त्वं । त्यदिति तच्छब्दपर्यायः । अत्र लिंगव्यत्ययः । दस्यून्
कर्महीनान् जनान् नु क्षिप्रमदमयः । दांतानकरोः । हशब्दः पूरणार्थः । अपि
चैको मुख्यत्वं कृष्टीः पुत्रदासादीनार्याय कर्मकृते जनायावनोः । अददाः । एवं
स्तुवन्नपृषिरिंद्रं यदा नाद्राक्षीत्तदा तस्य वीर्यसद्भावे विचिकित्समानः परार्थर्च-
माह । हे इंद्र ते तव यत्पूर्वमुक्तं तद्वीर्यं सामर्थ्यं स्विन्नुस्ति । किंस्विन्नवति ।
स्विन्विति विचिकित्सायां । यद्वा नास्ति स्वित् । तद्वलमृतुथा काले काले वि
वोचः । विशेषेण ब्रूहि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सदिद्धि ते तुविजातस्य मन्ये सहः सहिष्ठ तुरतस्तुरस्य ।

उग्रमुग्रस्य तवसस्तवीयोऽरधस्य रधतुरो बभूव ॥ ४ ॥

सत् । इत् । हि । ते । तुविऽजातस्य । मन्ये । सहः । सहिष्ठ । तुरतः । तुरस्य ।

उग्रं । उग्रस्य । तवसः । तवीयः । अरधस्य । रधऽतुरः । बभूव ॥ ४ ॥

पूर्वमंत्र इंद्रस्य बलसदसद्भावं संदिह्यान्तया बलमस्त्येवेत्यवधारयन्नाह । हि
यस्मादर्थे । हि यस्मात्कारणात् हे सहिष्ठ बलवत्तमेन्द्र तुविजातस्य बहुयज्ञेषु

प्रादुर्भूतस्य तुरतोऽस्मान् हिंसतस्तुरस्य शत्रूणां हिंसितुर्वलवतो वा ते तव सहो बलं सदिद्विद्यमानमेवाहं मन्ये । उग्रस्योजस्विनस्तवसः प्रवृद्धस्यारधस्य शत्रुभिर्वशीकर्तुमशक्यस्य ॥ रधेर्वशीकरणार्थस्य रूपं ॥ रधतुरो वशीकरणीयानां सपत्नानां हिंसकस्य तव बलं बभूव । भवत्येव । कीदृशं । उग्रमुद्गूणं तवीयः प्रवृद्धतरं । यतस्त्वं वृचादीन् शत्रून् हंस्यतस्ते बलं विद्यत एवेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तन्नः प्रत्नं सख्यमस्तु युष्मे इत्या वदद्भिर्वलमंगिरोभिः ।

हन् च्युतच्युदस्मेषयंतमृणोः पुरो वि दुरो अस्य विश्वाः ॥ ५ ॥

तत् । नः । प्रत्नं । सख्यं । अस्तु । युष्मे इति । इत्या । वदत् । ऽभिः । वलं । अंगिरः । ऽभिः ।

हन् । अच्युत । ऽच्युत् । दस्म । इषयंतं । ऋणोः । पुरः । वि । दुरः । अस्य । विश्वाः ॥ ५ ॥

प्रत्नं पुराणं । चिरकालानुवर्तीत्यर्थः । तत्प्रसिद्धं नोऽस्मदीयं सख्यं स्तुत्यस्तोतृ-
लक्षणं सखित्वं हे इंद्र युष्मे युष्मास्वस्तु । पूजार्थं बहुवचनं । हे अच्युतच्युदच्यु-
तानामविचलितानां च्यावक हे दस्म दर्शनीयेन्द्र त्वमिषयंतमायुधानि प्रेरयंतं
वलमेतन्नामानमसुरमित्या सत्यमेव वदद्भिस्त्वां स्तुवद्भिरंगिरोभिः सह हन् ।
हतवानसि । अपि चास्य वलस्य पुरो नगराणि व्यृणोः । व्यगमयः । वियुक्ता-
न्यकाषीरित्यर्थः । विश्वाः सर्वा दुरः पुरीणां द्वारश्च व्यृणोः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे चतुर्थो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स हि धीभिर्हव्यो अस्त्युग्र ईशानकृन्महति वृत्रतूर्ये ।

स तोकसांता तनये स वज्री वितंतसाय्यो अभवत्समतु ॥ ६ ॥

सः । हि । धीभिः । हव्यः । अस्ति । उग्रः । ईशान । ऽकृत् । महति । वृत्र । ऽतूर्ये ।

सः । तोक । ऽसांता । तनये । सः । वज्री । वितंतसाय्यः । अभवत् । समत् । ऽसु ॥ ६ ॥

उग्र ओजस्वीशानकृत् । स्तोतृनीशानान् समर्थान्करोतीतीशानकृत् । स इंद्रो
महति प्रभूते वृत्रतूर्ये संग्रामे । वृत्रतूर्य इति संग्रामनामैतत् । धीभिः स्तोतृभिः
स्तुतिभिर्वा हव्यो जयार्थिभिराह्वातव्योऽस्ति । भवति । हिशब्दः पादपूरणः । तोक-

साता तोकस्य पुत्रस्य सातौ लाभे निमित्ते तनये तत्पुत्रे निमित्ते सति स इन्द्र
आह्वातव्योऽस्ति । वज्री वज्रवान् स इन्द्रः समत्सु संग्रामेषु विततसाय्यो विशेषेण
विस्तार्यः स्तोत्रैर्वेदनीयोऽभवत् । भवति । यद्वा विततसाय्यः शत्रूणां हिंसकः ॥
ततस इति धातुर्हिंसाकर्मा । तस्य कर्तरि रूपं ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स मज्जना जनिम मानुषाणाममर्त्येन नाम्नाति प्र सस्रे ।

स द्युम्नेन स शवसो राया स वीर्येण नृतमः समोकाः ॥ ७ ॥

सः । मज्जना । जनिम । मानुषाणां । अमर्त्येन । नाम्ना । अति । प्र । सस्रे ।

सः । द्युम्नेन । सः । शवसा । उत । राया । सः । वीर्येण । नृऽतमः । संऽओकाः ॥ ७ ॥

स इन्द्रोऽमर्त्येन विनाशरहितेन नाम्ना शत्रूणां नमयित्वा मज्जना बलेन ।
मज्जनेति बलनामैतत् । मानुषाणां मनुष्याणां जनिम जन्म । संघमित्यर्थः ।
अतिप्रसस्रे । अतिप्रपेदे । स इन्द्रो द्युम्नेन यशसा समोकाः समानस्थानो भवति ।
किंच स इन्द्रः शवसा बलेन समोका भवति । उतापि च नृतमो नेतृतमः स
इन्द्रो राया धनेन वीर्येण सामर्थ्येन च समोका भवति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स यो न मुहे न मिथू जनो भूत्सुमंतुनामा चुमुरिं धुनिं च ।

वृणक्पिप्रुं शंबरं शुष्णमिंद्रः पुरां च्यौत्नाय शयथाय नू चित् ॥ ८ ॥

सः । यः । न । मुहे । न । मिथु । जनः । भूत् । सुमंतुऽनामा । चुमुरिं । धुनिं । च ।

वृणक् । पिप्रुं । शंबरं । शुष्णं । इन्द्रः । पुरां । च्यौत्नाय । शयथाय । नू । चित् ॥ ८ ॥

य इन्द्रो न मुहे संग्रामे कदापि न मुह्यति । यश्च मिथु मिथ्या वृथा जनो
जनयिता न भूत् न भवति किंतु सुमंतुनामा प्रज्ञाननामा । प्रख्यातनामेत्यर्थः ।
स इन्द्रः पुरां शत्रुसंबन्धिनीनां पुरीणां च्यौत्नाय च्यवनाय नाशनाय शयथाय
शत्रूणां मरणाय च नू चित् शीघ्रमेव कर्म कुरुत इति शेषः । तथा चुमुरिं धुनिं
चैतन्नामकावसुरौ वृणक् । अवृणक् । हिंसितवानसि ॥ वृणक्तिर्हिंसाकर्मा ॥ अपि
च पिप्रुं शंबरं शुष्णमेतन्नामकान् चीनसुरान् हिंसितवानसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

उ॒दा॒व॒ता॒ त्वक्ष॑सा॒ प॒न्य॑सा च वृ॒त्र॒ह॒त्याय॑ रथ॒मिन्द्र॑ तिष्ठ ।

धि॒ष्ण॒ वज्रं॑ ह॒स्त॒ आ दक्षि॑ण॒चाभि॑ प्र म॒न्द॒ पुरु॑द॒त्र मा॒याः ॥ ९ ॥

उ॒त् ऽअ॒व॒ता । त्वक्ष॑सा । प॒न्य॑सा । च । वृ॒त्र॒ह॒त्याय॑ । रथं॑ । इ॒न्द्र । ति॒ष्ठ ।

धि॒ष्ण॒ । वज्रं॑ । ह॒स्तैः । आ । दक्षि॑ण॒ऽचा॒ । अ॒भि॒ । प्र॒ । म॒न्द॒ । पुरु॑ऽद॒त्र॒ । मा॒याः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र उदवतोऽङ्गच्छता ॥ अवतिरत्र गतिकर्मा ॥ त्वक्षसा शत्रूणां तनूकर्त्रा पन्यसा स्तुत्यतरेण बलेन युक्तस्त्वं वृत्रहत्याय शत्रुहननाय स्वकीयं रथं च तिष्ठ । आरोह । तथा दक्षिणचा दक्षिणे हस्ते पाणौ वज्रं स्वकीयमायुधमाधिष्णु । आधत्स्व । तदनन्तरं हे पुरुदत्र बहुधनेन्द्र त्वमासुरीर्माया अभ्यभिगम्य प्रमन्द । प्रकर्षेण जहि । अत्र मन्दतिर्विधकर्मा ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒ग्नि॒र्न॒ श्रु॒ष्कं॑ व॒नमि॑न्द्र हे॒ती रक्षो॑ नि ध॒क्ष्य॒शनि॑र्न॒ भी॒मा ।

गं॒भी॒रय॑ ऋ॒ष्ट्या॒ यो रू॒रोजा॑ध्वानय॒दु॒रिता॑ दं॒भय॑च्च ॥ १० ॥

अ॒ग्निः । न॒ । श्रु॒ष्कं॑ । व॒नं॑ । इ॒न्द्र । हे॒तिः । रक्षः॑ । नि॒ । ध॒क्षि॒ । अ॒शनिः॑ । न॒ । भी॒मा ।

गं॒भी॒रया॑ । ऋ॒ष्ट्या॑ । यः । रू॒रोज॑ । अध्व॒नय॑त् । दुः॒ऽइ॒ता । दं॒भय॑त् । च ॥ १० ॥

अग्निर्नाग्निरिव । नशब्द उपमार्थीयः । यथाग्निः श्रुष्कं नीरसं वनं वृक्षसमूहं दहति हे इन्द्र हेतिस्त्वदीयं वज्रं तद्वच्छत्रून्नाशयति । तदेवाह । अशनिर्न भीमा । यथाशनिर्भीमा भवति तद्वज्रयन्करस्त्वं रक्षो राक्षसं नि धक्षि । वज्रेण नितरां दह । य इन्द्रो गंभीरया शत्रुभिरधर्षणीयया ऋष्ट्या महत्या ॥ ऋष्ट इति महन्नामैतत् ॥ हेत्या रूरोज शत्रून्बभञ्ज । अध्वनयत् युद्धे गर्जनलक्षणं शब्दं करोति । तथा च दुरिता दुरितानि दंभयच्च भिनत्ति च । स त्वं रक्षो नि धक्षीति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ स॒हस्रं॑ प॒थिभि॑रिन्द्र रा॒या तु॒विद्यु॑न् न तु॒विवा॑जेभि॒र्वाक् ।

या॒हि सूनो॑ सहसो॒ यस्य॒ नू चि॒दे॒व ई॒शे॑ पुरु॒हूत॒ योतोः॑ ॥ ११ ॥

आ । सहस्रं । पृथि॒ऽभिः । इन्द्र॒ । रा॒या । तुवि॒ऽद्युम्न । तुवि॒ऽवाजेभिः । अ॒र्वाक् ।
या॒हि । सू॒नो इति॑ । सह॒सः । यस्य॑ । नृ॒ । चि॒त् । अ॒देवः । ई॒शे । पुरु॒ऽहूत॒ । योतोः॑ ॥११॥

हे तुविद्युम्न बहुधन हे सहसः सूनो बलस्य पुत्रेन्द्र । ओजसो जातमुत मन्य
एनं । ऋग्वे० १०. ७३. १०. । इति निगमांतरे बलपुत्रत्वं सिद्धं । राया धनेन युक्तस्त्वं
सहस्रं सहस्रेण । बहुभिरित्यर्थः । तुविवाजेभिर्वहुवलैः पृथिभिः । पतन्ति गच्छं-
त्यमीभिरिति पन्थानो वाहाः । तैरर्वाक् मदभिमुखः सन् आयाहि । आगच्छ ।
हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र यस्य तव योतोर्वलादिभिः पृथक्कर्तुमदेवः कश्चिदसुरो
नू चिदीशे नेष्टे । अत्र नूचिदिति निषेधार्थे वर्तते ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

प्र तुविद्युम्नस्य स्थविरस्य घृष्टेर्दिवो ररप्शे महिमा पृथिव्याः ।
नास्य शत्रुर्न प्रतिमानमस्ति न प्रतिष्ठिः पुरुमायस्य सह्योः ॥१२॥
प्र । तुवि॒ऽद्युम्नस्य॑ । स्थ॒विरस्य॑ । घृष्टेः॑ । दि॒वः । र॒रप्शे॑ । म॒हि॒मा । पृ॒थि॒व्याः ।
ना॒अस्य॑ । श॒त्रुः । न । प्र॒ति॒ऽमानं॑ । अ॒स्ति । न । प्र॒ति॒ऽस्थिः॑ । पु॒रु॒ऽमा॒यस्य॑ । स॒ह्योः॑ ॥१२॥

तुविद्युम्नस्य बहुयशसो बहुधनस्य वा स्थविरस्य प्रवृद्धस्य घृष्टेः शत्रूणां घर्ष-
कस्येन्द्रस्य महिमा महत्त्वं दिवो द्युलोकात्पृथिव्या भूमेश्च प्रररप्शे । प्ररिरिचे ।
विरप्शीति महन्नामसु पाठात् नाम्नां च प्रायेण धातुजन्यत्वात् रप्शतिरच्चा-
तिशयवाची । पुरुमायस्य बहुप्रज्ञस्य सह्योः शत्रूणामभिभवितुरस्येन्द्रस्य शत्रुः
शातयिता नास्ति । प्रतिमानं प्रतिनिधिर्नास्ति । अस्य प्रतिष्ठिः प्रतिष्ठाश्चयो
नास्ति । स एव सर्वस्य प्रतिष्ठेत्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

प्र तत्रे अद्या करणं कृतं भूक्तुं यदायुर्मतिथिग्वमस्मै ।
पुरु सहस्रा नि शिशा अभि क्षामुत्तूर्वेयाणं धृषता निनेथ ॥१३॥
प्र । तत् । ते । अ॒द्य । कर॑णं । कृ॒तं । भू॒त् । कु॒त्सं । यत् । आ॒युं । अ॒ति॒थि॒ऽग्वं । अ॒स्मै ।
पु॒रु । स॒ह॒स्रा । नि । शि॒शाः । अ॒भि । क्षां । उ॒त् । तूर्वे॑याणं । धृ॒ष॒ता । नि॒ने॒थ ॥१३॥

अद्येदानीमपि हे इन्द्र ते त्वया कृतं करणं तत्कर्म प्रभूत् । प्रभवति । प्रकाशते ।

किं तदित्युच्यते । कुत्सं शुष्णाद्राक्षसादेतन्नामानमृषिं चायुं शत्रुभ्यः सकाशादे-
तत्संज्ञकं पौरुरवसमतिथिग्वमतिथीनामभिगंतारं दिवोदासं च शंवरारक्षिथेति
यत्करणं तत्प्रभवतीति पूर्वेण संबंधः । ररक्षिथेति द्वितीयाश्रुतेरुचितक्रियाध्या-
हारः । अपि चास्मा अनंतरोक्तायातिथिग्वाय पुरु पुरुणि बहूनि सहस्रा सह-
स्राणि शंवरस्य धनानि निशिशाः । अददाः । इंद्रः शंवरं हत्वा तस्य धनानि
दिवोदासाय ददावित्यर्थः । तथा हे इंद्र धृषता धर्षणेन त्वदीयेन वज्रेण शंवरं
हत्वा क्षां पृथिवीमभि अभिलक्ष्य पृथिव्यां वर्तमानं तूर्वयाणं त्वरितगमनं दिवो-
दासमुन्निनेथ । आपद्भ्य उदगमयः ॥

अनुक्रीनाम्येकाहे मरुत्वतीयशस्त्रेऽनु त्वाहिम्न इति सूक्तमुखीया । सूचितं च ।
अनु त्वाहिम्ने अध देव देवा अनु ते दायि मह इन्द्रियाय । आ० ९. ५. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

अनु त्वाहिम्ने अध देव देवा मदन्विश्वे कवितमं कवीनां ।

करो यत्र वरिवो बाधिताय दिवे जनाय तन्वे गृणानः ॥ १४ ॥

अनु । त्वा । अहिऽम्ने । अध । देव । देवाः । मदन् । विश्वे । कविऽतमं । कवीनां ।

करः । यत्र । वरिवः । बाधिताय । दिवे । जनाय । तन्वे । गृणानः ॥ १४ ॥

हे देव द्योतमानेन्द्र त्वा त्वामधास्मिन्काले विश्वे सर्वे देवाः स्तोतारोऽहिम्ने
मेघहननाय । वृष्टिप्रदानायेत्यर्थः । अनुमदन् । अनुमदंति । अनुस्तुवंति । कीदृशं
त्वां । कवीनां मेधाविनां मध्ये कवितममत्यंतं कविं । यत्र यस्मिन्काले गृणानः
स्तोतृभिः स्तूयमानस्त्वं बाधिताय दारिद्र्यादिभिः पीडिताय दिवे स्तोत्रे जनाय
तन्वे स्तोतृणां तनयाय च वरिवो धनं करः अकरोः अददाः । अथवा हे देवेन्द्र
अधास्मिन्काले विश्वे सर्वे देवाः सुराः । अहिर्वृत्र एवोच्यते । तस्य हननाय
कवीनां कवितमं त्वामनुमदंति । यत्र यस्मिन् स्तोत्रे सति बाधितायासुरैः पीडि-
ताय दिवे द्युलोकनिवासाय जनाय तन्वे शोभायै वृत्रहननेन तव शोभार्थं
वरिवश्चकर्थ ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

अनु द्यावापृथिवी तत्त ओजोऽमर्त्या जिहत इंद्र देवाः ।

कृष्वा कृन्तो अकृतं यत्ते अस्त्युक्थं नवीयो जनयस्व यज्ञैः ॥ १५ ॥

अनु । द्यावापृथिवी इति । तत् । ते । ओजः । अमर्त्याः । जिहते । इन्द्र । देवाः ।

कृष्ण । कृन्तो इति । अकृतं । यत् । ते । अस्ति । उक्थं । नवीयः । जनयस्व । यज्ञे ॥ १५ ॥

हे इन्द्र ते त्वदीयं तत्प्रसिद्धमोजो बलं द्यावापृथिवी अनुजिहाते । अमर्त्या अमरणधर्माणो देवास्त्वदीयं बलमनुजिहाते । अनुगच्छन्ति । हे कृन्तो बहूनां कर्मणां कर्तस्ते त्वदीयमकृतं यत्कर्मास्ति तत्कृष्ण । कुरुष्ण । तदनन्तरं यज्ञैर्यज्ञेषु नवीयो नव-तरमुक्थं स्तोत्रं जनयस्व ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे षष्ठो वर्गः ॥

महाँ इन्द्र इति त्रयोदशचं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रांतं च । महान्सप्नोनेति ॥ माध्यन्दिने सवने सोमातिरेके शस्त्रं भवति । तच्चेदं सूक्तं । सूचितं च । महाँ इन्द्रो नृवद्विष्णोर्नृ कं । आ० ६. ७. । इति ॥ समूळ्हे द्वितीये छंदोमे मरुत्वतीयशस्त्र एतत्सूक्तं । सूचितं च । महाँ इन्द्रो नृवदिति मरुत्वतीयं । आ० ८. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महाँ इन्द्रो नृवदा चर्षणिप्रा उत द्विवर्हा अमिनः सहोभिः ।

अस्मद्यगवावृधे वीर्यीयोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत् ॥ १ ॥

महान् । इन्द्रः । नृवत् । आ । चर्षणिप्राः । उत । द्विवर्हाः । अमिनः । सहोभिः ।

अस्मद्यक् । ववृधे । वीर्यीय । उरुः । पृथुः । सुसुकृतः । कर्तृभिः । भूत् ॥ १ ॥

नृवत् यथा नेता राजा भूत्यादीनां कामानां पूरयिता तद्वत् चर्षणिप्राश्चर्षणीनां स्तोतृजनानां कामानां पूरको महान्प्रभूत इन्द्र आगच्छतु । आ इत्युपसर्गदर्शनाद्गच्छत्वित्याख्यातस्याध्याहारः । उतापि च द्विवर्हा द्वयोर्लोकयोः परिवृढः सहोभिः शत्रुबलैरमिनोऽहिंसनीय इन्द्रोऽस्मद्यगस्मदभिमुखं यथा भवति तथा वीर्याय वीरकर्मकरणाय ववृधे । वर्धते । उरुः शरीरेण विस्तीर्णः पृथुर्गुणैः प्रथितः कर्तृभिर्यजमानैः सुकृतो भूत् । सुष्ठु परिचरितो भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इन्द्रमेव धिषणा सातये धावृहंतमृषमजरं युवानं ।

अषाळ्हेन शवसा शूशुवांसं सद्यश्चिद्यो वावृधे असामि ॥ २ ॥

इंद्रं । ए॒व । धि॒ष॒णा । सा॒तये॑ । धा॒त् । वृ॒ह॒तं । ऋ॒ष॒भं । अ॒ज॒रं । यु॒वा॒नं ।

अ॒षा॒ळ॒हे॒न । श॒व॒सा । शू॒श्रु॒ऽवा॒सं । स॒द्यः । चि॒त् । यः । व॒वृ॒धे । अ॒सा॒मि ॥ २ ॥

धिषणास्मदीया स्तुतिः सातये दानायेंद्रमेव धात् । धारयति । कीदृशं । वृहंतं महान्तमृषं गंतारमजरं जरारहितं युवानं नित्यतरुणमषाळहेन शत्रुभिरनभिभूतेन शवसा बलेन शूश्रुवांसं प्रवृद्धं ॥ श्रयतेरिदं रूपं ॥ य इंद्रः सद्यश्चित्सद्य एव जातमात्रः सन् असास्यनल्पमधिकं यथा भवति तथा ववृधे वर्धते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पृ॒थू क॒र॒त्ता बहु॒ला ग॒र्भ॒स्ती अ॒स्म॒द्य॒क् स॒ं मि॒मी॒हि अ॒वा॒ंसि ।

यू॒थे॒व प॒श्वः प॒शु॒पा द॒मू॒ना अ॒स्माँ इं॒द्रा॒भ्या व॒वृ॒त्स्वा॒जौ ॥ ३ ॥

पृ॒थू इति॑ । क॒र॒त्ता । बहु॒ला । ग॒र्भ॒स्ती इति॑ । अ॒स्म॒द्य॒क् । स॒ं । मि॒मी॒हि । अ॒वा॒ंसि ।

यू॒थाऽइ॒व । प॒श्वः । प॒शु॒पाः । द॒मू॒नाः । अ॒स्मा॒न् । इं॒द्र । अ॒भि । आ । व॒वृ॒त्स्व । आ॒जौ ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वं पृथू विस्तीर्णौ करत्ता कर्मणां कर्तारौ बहुला बहुप्रदौ गर्भस्ती त्वदीयौ बाहू अवांस्यन्नानि । दातुमिति शेषः । अस्मद्यगस्मदभिमुखं संमिमीहि । कुरु । किंच हे इंद्र दमूना दांतमनास्वमाजौ संग्रामेऽस्मानभ्याववृत्स्व । अभ्यावर्तस्व । तत्र दृष्टान्तः । पशुपाः पशूनां पालकः पश्वः पशूनां यूथेव यूथानि यथावर्तयति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तं व॒ इं॒द्रं च॒ति॒न॒म॒स्य श॒कै॒रि॒ह नू॒नं वा॒ज॒य॒न्तो॑ हु॒वे॒म ।

यथा॑ चि॒त्पूर्वे॑ ज॒रि॒तार॑ आ॒सुर॑ने॒द्या अ॒न॒व॒द्या अ॒रि॒ष्टाः ॥ ४ ॥

तं । वः । इं॒द्रं । च॒ति॒नं । अ॒स्य । श॒कैः । इ॒ह । नू॒नं । वा॒ज॒ऽय॒न्तः । हु॒वे॒म ।

यथा॑ । चि॒त् । पूर्वे॑ । ज॒रि॒तारः । आ॒सुः । अ॒ने॒द्याः । अ॒न॒व॒द्याः । अ॒रि॒ष्टाः ॥ ४ ॥

नूनमद्येहास्मिन्यज्ञे वाजयन्तोऽन्नमिच्छन्तो वयं स्तोतारः शकैः शक्तैः समर्थैरस्य तव सहायैर्मरुद्भिः सहितं चतिनं शत्रूणां चातकं । नाशकमित्यर्थः । इंद्रं परमेश्वरं तं वः प्रसिद्धं त्वां हुवेम । स्तुमः । यथा चिद्यथैव पूर्वं पुरातना जरितारः स्तोतारोऽनेद्या अनिद्या अनवद्याः पापरहिता अरिष्टा अहिंसिताश्चासुः बभूवुः हे इंद्र त्वत्प्रसादाद्वयमपि तथैव भवेमेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

धृतव्रतो धनदाः सोमवृद्धः स हि वामस्य वसुनः पुरुषुः ।

सं जग्मिरे पथ्याः रायो अस्मिन्समुद्रे न सिंधवो यादमानाः ॥ ५ ॥

धृतऽव्रतः । धनऽदाः । सोमऽवृद्धः । सः । हि । वामस्य । वसुनः । पुरुऽद्युः ।

सं । जग्मिरे । पथ्याः । रायः । अस्मिन् । समुद्रे । न । सिंधवः । यादमानाः ॥ ५ ॥

स हि स खल्विन्द्रो धृतव्रतो धृतकर्मा । धनदाः स एव धनप्रदः । कीदृशस्य धनस्येत्याकांक्षायामुपसर्जनीभूतस्यापि धनस्य विशेषणे वामस्य वसुन इति । वामस्य वननीयस्य वसुनः श्रेष्ठस्य । यद्वा वसुनो धनस्य स्वामीति शेषः । सोमवृद्धः स एव सोमेन प्रवृद्धः । पुरुषुर्वहन्नः स एव । अस्मिन्निन्द्र एव पथ्याः स्तोतृणां हितानि रायो धनानि संजग्मिरे । संगच्छन्ते । तच्च दृष्टान्तः । सिंधवो नद्यः समुद्रे न यथा समुद्रे यादमाना अभिगच्छन्त्यस्तद्वत् ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

शविष्ठं न आ भर शूर शव ओजिष्ठमोजो अभिभूत उग्रं ।

विश्वा द्युम्ना वृष्ण्या मानुषाणामस्मभ्यं दा हरिवो मादयध्वै ॥ ६ ॥

शविष्ठं । नः । आ । भर । शूर । शवः । ओजिष्ठं । ओजः । अभिऽभूते । उग्रं ।

विश्वा । द्युम्ना । वृष्ण्या । मानुषाणां । अस्मभ्यं । दाः । हरिऽवः । मादयध्वै ॥ ६ ॥

हे शूर विक्रांतेन्द्र शविष्ठं बलवत्तमं शवो बलं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर । हे अभिभूते शत्रूणामभिभावुकेंद्र उग्रमप्रसह्यमोजिष्ठमोजस्वितममोजो दीप्तिमस्मभ्यमाभर । विश्वा विश्वानि सर्वाणि वृष्ण्या वृष्ण्यानि सेचनसमर्थानि द्युम्ना द्युम्नानि द्योतमानानि यानि धनानि मानुषाणां मनुष्याणां भोग्यतया कल्पितानि हे हरिवो हरिवन्निन्द्र तानि धनानि मादयध्वै अस्मान्मादयितुमस्मभ्यं दाः । प्रयच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यस्ते मदः पृतनाषाठमृध्र इन्द्र तं न आ भर शूशुवासं ।

येन तोकस्य तनयस्य सातौ मंसीमहि जिगीवांसस्त्वोताः ॥ ७ ॥

यः । ते । मदः । पृतनाषाट् । अमृधः । इंद्र । तं । नः । आ । भर । शूशुवांसं ।

येन । तोकस्य । तनयस्य । सातौ । मंसीमहि । जिगीवांसः । त्वाऽऊताः ॥ ७ ॥

पृतनाषाट् शत्रुसेनानामभिभवितामृधोऽहिंसितो यो मदो हर्षो हे इंद्र ते त्वया देयः शूशुवांसं प्रवृद्धं तं मदं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर । त्वोतास्त्वया रक्षिता जिगीवांसो जितवंतो वयं तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य तत्पुत्रस्य च सातौ लाभे निमित्तभूते सति येन हर्षेण मंसीमहि त्वां स्तुवीमहि तमाभरेति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ नो भर वृषणं शुष्ममिन्द्र धनस्पृतं शूशुवांसं सुदक्षं ।

येन वंसाम् पृतनासु शत्रून्तवोतिभिस्तु जामीरजामीन् ॥ ८ ॥

आ । नः । भर । वृषणं । शुष्मं । इंद्र । धनऽस्पृतं । शूशुवांसं । सुऽदक्षं ।

येन । वंसाम् । पृतनासु । शत्रून् । तव । ऊतिऽभिः । उत । जामीन् । अजामीन् ॥ ८ ॥

हे इंद्र त्वं वृषणं वर्षितारं शुष्मं सेनालक्षणं बलमस्मभ्यमाभर । आहर । कीदृशं । धनस्पृतं धनस्य पालकं शूशुवांसं प्रवृद्धं सुदक्षं शोभनबलं । हे इंद्र तवोतिभिस्त्वदीयाभी रक्षाभिः पृतनासु संयामेषु ॥ पृतना इति संयामनाम ॥ येन बलेन शत्रून्वंसाम् हनाम । उतेत्यत्र भिन्नक्रमः । जामीन्बन्धूनुतापि चाजामीन् शत्रूँश्च येन शुष्मेण वंसाम तं शुष्ममाभरेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चादोत्तरादधरादा पुरस्तात् ।

आ विश्वतो अभि समेतर्वाङ् इन्द्र द्युम्नं स्वर्वद्वेह्यस्मे ॥ ९ ॥

आ । ते । शुष्मः । वृषभः । एतु । पश्चात् । आ । उत्तरात् । अधरात् । आ । पुरस्तात् ।

आ । विश्वतः । अभि । सं । एतु । अर्वाङ् । इंद्र । द्युम्नं । स्वःऽवत् । धेहि । अस्मे इति ॥ ९ ॥

हे इंद्र वृषभो वर्षिता ते त्वदीयं शुष्मो बलमर्वाङ्-स्मदभिमुखः सन् पश्चात्पश्चिमभागादैतु । आगच्छतु । उत्तरादुत्तरभागादागच्छतु । अधरादक्षिणाच्चैतु । पुरस्तात्पूर्वभागाच्च गच्छतु । विश्वतः सर्वस्माद्दिग्भागादभि अस्मानभिलक्ष्या समेतु । सम्यगागच्छतु । हे इंद्र त्वं स्वर्वत्सुखयुक्तं द्युम्नं धनमस्मे अस्मभ्यं धेहि । प्रयच्छ ॥

॥ अथ दशमी ॥

नृवत्तं इंद्रं नृतमाभिरूती वंसीमहि वामं श्रोमतेभिः ।

ईक्षे हि वस्वं उभयस्य राजन्धा रत्नं महि स्थूरं बृहन्तं ॥ १० ॥

नृऽवत् । ते । इंद्र । नृऽतमाभिः । ऊती । वंसीमहि । वामं । श्रोमतेभिः ।

ईक्षे । हि । वस्वं । उभयस्य । राजन् । धाः । रत्नं । महि । स्थूरं । बृहन्तं ॥ १० ॥

नृवन्मनुष्यैः परिचारकजनैर्युक्तं श्रोमतेभिः श्रोतव्यैर्यशोभिः सहितं वामं वन-
नीयं धनं हे इंद्र ते त्वत्तो नृतमाभिर्नृतमाभिरूती ऊतिभी रक्षाभिर्वंसीमहि ।
वयं संभजेमहि । हि यस्मात्कारणात् हे राजन् राजमानेन्द्र त्वमुभयस्य पार्थिवस्य
दिव्यस्य च वस्वो धनस्येक्षे ईशिषे तस्मात्कारणान्महि महान्तं स्थूरं विपुलं बृहन्तं
गुणैः परिवृढं रत्नं रमणीयं धनं ॥ अत्र रत्नशब्दः पुंस्त्रिङ्गः ॥ धाः । धेहि ॥

॥ अथैकादशी ॥

मरुत्वंतं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रं ।

विश्वासाहमवसे नूतनायोयं सहोदामिह तं हुवेम ॥ ११ ॥

मरुत्वंतं । वृषभं । वावृधानं । अकवऽअरिं । दिव्यं । शासं । इंद्रं ।

विश्वऽसहं । अवसे । नूतनाय । उयं । सहऽदां । इह । तं । हुवेम ॥ ११ ॥

इहास्मिन्यज्ञे नूतनायाभिनवायावसे रक्षणाय तं प्रसिद्धमिन्द्रं हुवेम । स्तुमः ।
आह्वयामो वा । कीदृशं । मरुत्वंतं मरुद्भिर्युक्तं वृषभं कामानां वर्धितारं वावृधानं
प्रवृद्धमकवारिमकुत्सितशत्रुं दिव्यं द्योतमानं शासं शासितारं विश्वसहं विश्वस्य
लोकस्याभिभवितारमुग्रमोजस्विनं सहोदां बलप्रदं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

जनं वज्रिन्महि चिन्मन्यमानमेभ्यो नृभ्यो रंधया येष्वस्मि ।

अधा हि त्वा पृथिव्यां शूरसातौ हवामहे तनये गोष्वप्सु ॥ १२ ॥

जनं । वज्रिन् । महि । चित् । मन्यमानं । एभ्यः । नृऽभ्यः । रंधय । येषु । अस्मि ।

अध । हि । त्वा । पृथिव्यां । शूरऽसातौ । हवामहे । तनये । गोषु । अप्सु ॥ १२ ॥

येषु येषां नृणां मध्येऽहमस्मि एको भवामि हे वज्रिन् वज्रवज्रिन्द्र त्वमेभ्यो

यो रयिः पुत्ररूपं धनं श्वसा बलेन पृत्सु संयामेष्टयोर्योऽरीन् शत्रून् जनानभितस्यौ आक्रामेत् । तच्च दृष्टान्तः । द्यौर्न । द्योतमानः सूर्यो यथा भूम भूतान्याक्रामति तद्वत् । हे सहस्रः सूनो बलस्य पुत्रेन्द्र त्वं तं पुत्रं नोऽस्मभ्यं दद्वि । देहि । कीदृशं । सहस्रभरं सहस्रस्य धनस्य भर्तारमुर्वरासामुर्वराणां सस्याद्यानां भूमीनां सनितारं संभक्तारं वृचतुरं वृचाणां शत्रूणां तरितारं तुर्वितारं वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दिवो न तुभ्यमन्विद्र सचासुर्यं देवेभिर्धायि विश्वं ।

अहिं यद्वृचमपो वव्रिवांसं हन्तृजीपिन्विष्णुना सचानः ॥ २ ॥

दिवः । न । तुभ्यं । अन् । इन्द्र । सचा । असुर्यं । देवेभिः । धायि । विश्वं ।

अहिं । यत् । वृचं । अपः । वव्रिऽवांसं । हन् । ऋजीपिन् । विष्णुना । सचानः ॥ २ ॥

दिवो सूर्यायेव हे इन्द्र तुभ्यं सचा सत्यमेव विश्वं व्याप्तमसुर्यमसुरत्वं बलं देवेभिर्देवैः स्तोतृभिरनुधायि । व्यधायि । अकारि । स्तोत्रैः स्तूयमाना देवता बलवती भवतीत्यर्थः । हे ऋजीपिन् विगतरससोमेन्द्र विष्णुना सचानः संगच्छमानस्त्वं ॥ षच समवाय इति धातो रूपं ॥ यद्येनासुर्येणाप उदकानि वव्रिवांसं परिवृण्वन्तमहिमागत्य हन्तारं वृचमसुरं हन् अवधीः तद्वत् व्यधायीति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तूर्वन्नोजीयान्तवसस्तवीयान्कृतव्रह्मेन्द्रो वृद्धमहाः ।

राजाभवन्मधुनः सोम्यस्य विश्वासां यत्पुरां दन्तुमावत् ॥ ३ ॥

तूर्वेन् । ओजीयान् । तवसः । तवीयान् । कृतऽव्रह्मा । इन्द्रः । वृद्धऽमहाः ।

राजा । अभवत् । मधुनः । सोम्यस्य । विश्वासां । यत् । पुरां । दन्तुं । आवत् ॥ ३ ॥

यद्येन्द्रो विश्वासां सर्वासां पुरां पुरीणां दन्तुं दारकं वज्रमावत् प्रापत् तदा सोम्यस्य सोममयस्य मधुनो मधुररसस्य राजाभवत् । स्वाम्यासीत् । कीदृशः । तूर्वेन् हिंसकान् हिंसन्नोजीयानतिशयेनीजस्वी तवसो बलवतस्तवीयान्वलवत्तरः कृतव्रह्मा । कृतं व्रह्म स्तोत्रं यस्मै स्तोतृभिः सः । अथवा कृतं दत्तं व्रह्मानं येन स्तोतृभ्यः सः । वृद्धमहा वृद्धतेजाः । एवंभूत इन्द्रो राजाभवदिति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शतैरपद्रुण्य इन्द्राच्च दशोण्ये कवयेऽर्कसातौ ।

वधैः शुष्णस्याशुषस्य मायाः पित्वो नारिरेचीत्किं चन प्र ॥ ४ ॥

शतैः । अपद्रुन् । पण्यः । इन्द्र । अत्र । दशोऽओण्ये । कवये । अर्कऽसातौ ।

वधैः । शुष्णस्य । अशुषस्य । मायाः । पित्वः । न । अरिरेचीत् । किं । चन । प्र ॥ ४ ॥

अत्रास्मिन्नर्कसातौ । अर्कोऽन्नं प्राप्यतेऽस्मिन्नित्यर्कसातिर्युद्धं । तस्मिन्दशोण्ये बहुहविष्कात्कवये मेधाविनः ॥ पंचम्यर्थे चतुर्थी ॥ हे इन्द्र त्वत्सहायात्कुत्साद्विभ्यतः पण्य एतन्नामाकासुराः शतैः शतसंख्याकैर्वलेः सार्द्धमपद्रुन् । अपाद्रुन् । अपलायन्त । अपि चन्द्रोऽशुषस्याशुषस्य । संपूर्णबलस्येत्यर्थः । शुष्णस्यैतन्नामकासुरस्य शत्रोर्मायाः कपटान्वधैर्हननसाधनैरायुधैर्न प्रारिरेचीत् । प्ररिक्तानतिरिक्तानाकरोत् । पित्वोऽन्नस्य । पितुरित्यन्ननामैतत् । किंचन किंचिदपि न प्रारिरेचीत् । तदीयमन्नं सर्वमप्यपाहारयत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

महो दुहो अपं विश्वायुं धायि वज्रस्य यत्पतने पादि शुष्णः ।

उरु ष सरथं सारथ्ये करिन्द्रः कुत्साय सूर्यस्य सातौ ॥ ५ ॥

महः । दुहः । अपं । विश्वऽआयु । धायि । वज्रस्य । यत् । पतने । पादि । शुष्णः ।

उरु । सः । सऽरथं । सारथ्ये । कः । इन्द्रः । कुत्साय । सूर्यस्य । सातौ ॥ ५ ॥

यद्यदा स शुष्णोऽसुरो वज्रस्य पतने पाते पादि अगच्छत् । अम्रियतेत्यर्थः । तदा महो महतो दुहो द्रोग्धुः शुष्णस्य संबंधि विश्वायु सर्वगतं । बलमिति शेषः । अपधायि । अपहितमकारि । तिरस्कृतमित्यर्थः । स इन्द्रः सारथ्ये सारथिभूताय कुत्साय सरथं समानरथं सूर्यस्य सातौ भजने निमित्तभूत उरु विस्तीर्णं यथा भवति तथा कः । अकरोत् । तथा चोक्तं । कुत्सायेंद्रोऽसुरं शुष्णं जिघांसः कुत्समात्मनः सारथिं कल्पयित्वा । अस्य शत्रुं शुष्णमहंस्ततश्च कुत्सस्य रक्षां बहुलां चकारेत्यनयोच्यत इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

प्र श्येनो न मदि॒रमं॒शुमस्मि॒ शिरो॑ दा॒सस्य॒ नमु॑चे॒र्मथा॒यन् ।

प्राव॒न्ममी॑ सा॒य्यं स॒संतं॑ पू॒णया॒या समि॒षा सं स्व॒स्ति ॥ ६ ॥

प्र । श्ये॒नः । न । म॒दि॒रं । अं॒शुं । अ॒स्मि । शि॒रः । दा॒सस्य॑ । नमु॑चेः । म॒था॒यन् ।

प्र । आ॒वत् । नमी॑ । सा॒य्यं । स॒संतं॑ । पू॒णक् । रा॒या । सं । इ॒षा । सं । स्व॒स्ति ॥ ६ ॥

श्येनः सुपर्णश्च । नेत्ययं शब्दः समुच्चये वर्तते । अस्मा इन्द्राय मदिरं मदकरमंशुं सोमं । प्रेति आ इत्यस्यार्थे वर्तते । आहरत् । उपसर्गदर्शनाच्चाख्यातमध्याह्रियते । किंचायमिन्द्रोऽपि दासस्य प्राणिनामुपक्षपयितुर्नमुचेरेतन्नाम्नोऽसुरस्य शिरः शीर्षं मथायन् मथनं कुर्वन् साय्यं सयस्य पुत्रं ससंतं स्वपंतं नमीमेत्संज्ञकमृषिं प्रावत् । प्रारक्षत् । स्वस्त्यविनाशेन राया पश्वादिधनेनेषान्नेन च तमृषिं संपृणक् । समयोजयत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि पिप्रो॒रहि॑मायस्य दृ॒ळ्हाः पुरो॑ वज्रि॒ज्जव॑सा न द॒र्दः ।

सु॒दाम॑न्त॒रेक्खो॑ अ॒प्रमृ॑थमृ॒जिश्च॑ने दा॒त्रं दा॒शुषे॑ दाः ॥ ७ ॥

वि । पिप्रोः । अ॒हि॒ऽमा॒यस्य॑ । दृ॒ळ्हाः । पुरः । व॒ज्रिन् । श॒वसा॑ । न । द॒र्द॒रिति॑ द॒र्दः ।

सु॒ऽदामन् । तत् । रेक्खः । अ॒प्र॒ऽमृथं । अ॒जिश्च॑ने । दा॒त्रं । दा॒शुषे॑ । दाः ॥ ७ ॥

हे वज्रिन् वज्रवन्निद्र त्वमहिमायस्याहं चो माया यस्य पिप्रोरेतन्नाम्नोऽसुरस्य संबन्धिनीर्दृळ्हा दृढानि पुरः प्राकारादीनि दुर्गाणि शवसा वलेन विदर्दः । विदारितवानसि । नेति पादपूरणः । त्वं पिप्रोर्नृमणः प्रारुजः पुरः । ऋग्वे० १. ५१. ५. । शतं पूर्भिरायसीभिर्नि पाहि । ऋग्वे० ७. ३. ७. । इति दर्शनात् । अपि च हे सुदामन् शोभनदानेन्द्र त्वं दात्रं हविर्लक्षणं धनं दाशुषे दत्तवत् ऋजिश्चन एतन्नामकाय राजर्षयेऽप्रमृथं केनाप्यबाध्यं तत्तस्य स्वभूतं रेक्खो धनं दाः । अदाः । दत्तवानसि ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स वे॒तसं॑ द॒शमा॒यं द॒शे॒णिं तू॒तुजि॑मि॒न्द्रः स्व॒भिष्टि॑स॒न्नः ।

आ तु॒यं श॒श्वदि॒भं द्यो॒तना॒य मा॒तुर्न॑ सी॒मुप॑ सृ॒जा इ॒यधै॑ ॥ ८ ॥

सः । वे॒त॒सुं । द॒श॒ऽमा॒यं । द॒श॒ऽओ॒णिं । तू॒तु॒जिं । इं॒द्रः । स्व॒भि॒ष्टि॒ऽस॒म॒नः ।

आ । तु॒ग्रं । श॒श्वत् । इ॒भं । द्यो॒त॒ना॒य । मा॒तुः । न । सी॒ । उ॒प । सृ॒ज । इ॒य॒धै ॥ ८ ॥

स्वभिष्टिसुमनः सुष्ठुभ्येषणीयान्यभिगम्यानि सुम्नानि सुखानि येन देयानि स इंद्रो दशमायं बहुवंचनं वेतसुं वेतसुनामानमसुरं दशोणिमेतन्नामकं च तूतुजिं तूतुजिनामकं च आ अपि च तुग्रं तुग्रनामकमसुरं तथेभमेतन्नामकमसुरं चेयध्या एतुं द्योतनायैतत्संज्ञाय राज्ञे शश्वदुपसृज । उपासृजत् । वशीचकार । तत्र दृष्टांतः । मातुर्न मातुर्जनन्या इव पुत्रं । यथा मात्रे पुत्रो वशीभवति तद्वद्वशंचकारेत्यर्थः । सीमिति पादपूरणः ॥

॥ अथ नवमी ॥

स ई॒ स्मृ॒धो॑ व॒न॒ते॒ अप्र॑तीतो॒ विभ्र॑द्वजं॒ वृ॒त्र॒ह॒णं॒ ग॒भ॒स्तौ ।

ति॒ष्ठ॒द्वरी॒ अ॒ध्य॒स्ते॒व॒ ग॒ते॑ व॒चो॒यु॒जा॑ व॒ह॒त॒ इं॒द्र॒मृ॒षं ॥ ९ ॥

सः । ई॒ । स्मृ॒धः । व॒न॒ते॒ । अप्र॑ति॒ऽइ॒तः । वि॒भ्र॒त् । व॒जं । वृ॒त्र॒ऽह॒नं । ग॒भ॒स्तौ ।

ति॒ष्ठ॒त् । ह॒री॒ इ॒ति॒ । अ॒धि॒ । अ॒स्ता॑ऽइ॒व । ग॒ते॑ । व॒चः॑ऽयु॒जा॑ । व॒ह॒तः॒ । इं॒द्रं । ऋ॒षं ॥ ९ ॥

गभस्तौ हस्ते वृत्रहणं वृत्राणां शत्रूणां हंतारं वज्रं स्वकीयमायुधं विभ्रद्वारयन् अप्रतीतः शत्रुभिरप्रतिगतः स इंद्रः स्मृधः स्पर्धमानानीमिमान्वृत्रप्रभृतीन् शत्रून् वनते । हन्ति । हरी स्वकीयावश्वावधितिष्ठत् । आरोहति । तत्र दृष्टांतः । अस्तेव गते । यथा क्षेप्ता शूरो रथेऽधितिष्ठति तद्वत् । तथा वचोयुजा वचोमात्रेण युज्यमानौ । यद्वा स्तोतृणां स्तुतिभिर्युज्यमानौ तौ हरी च ऋषं महान्तमिंद्रं वहतः ॥

॥ अथ दशमी ॥

स॒ने॒म॒ ते॒ऽव॒सा॒ न॒व्यं॒ इं॒द्र॒ प्र॒ पू॒र॒वः॒ स्त॒वं॒त॒ ए॒ना॒ य॒ज्ञैः ।

स॒प्र॒ य॒त्पु॒रः॒ श॒र्म॒ शार॑दीर्द्वि॒न्दासीः॑ पु॒रु॒कु॒त्सा॒य॒ शि॒क्षन् ॥ १० ॥

स॒ने॒म॒ । ते॒ । अ॒व॒सा॒ । न॒व्यः॒ । इं॒द्र॒ । प्र॒ । पू॒र॒वः॒ । स्त॒वं॒ते॒ । ए॒ना॒ । य॒ज्ञैः॒ ।

स॒प्र॒ । य॒त् । पु॒रः॒ । श॒र्म॒ । शार॑दीः । द॒र्त् । ह॒न् । दा॒सीः॑ । पु॒रु॒ऽकु॒त्सा॒य॒ । शि॒क्षन् ॥ १० ॥

हे इंद्र ते त्वदीयेनावसा रक्षणेन नव्यो नवीयो नवतरं त्वया दीयमानं धनं सनेम । वयं स्तोतारो भजेमहि । पूरवो मनुष्याः स्तोतार एनानेन स्तोत्रेण युक्तेर्यज्ञैः प्रस्तवंते । त्वां स्तुवंति । यद्यस्मात्कारणाद्दासीः कर्मणामुपक्षपयि-

त्रीः शत्रुप्रजा हन् मन् हिंसन् पुरुकुत्सायितन्नामकाय राज्ञे शिष्टान् धनानि प्रयच्छन्
हे इंद्र त्वं शारदीः शरन्नाम्नोऽसुरस्य संबन्धिनीः सप्त सप्तसंख्याकाः पुरः पुरीः शर्म
शर्मणा वज्रेण दत्तं विदारितवानसि तस्मात्कारणान्नां स्तोतारः स्तुवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथैकादशी ॥

त्वं वृध इंद्र पूर्यो भूर्वरिवस्यन्नुशने काव्याय ।

परा नववास्त्वमनुदेयं महे पित्रे ददाथ स्वं नपातं ॥ ११ ॥

त्वं । वृधः । इंद्र । पूर्यः । भूः । वरिवस्यन् । उशने । काव्याय ।

परा । नवऽवास्त्वं । अनुऽदेयं । महे । पित्रे । ददाथ । स्वं । नपातं ॥ ११ ॥

हे इंद्र पूर्यः पुरातनस्त्वं काव्याय कविपुत्रायोशन उशनसे भार्गवाय वरि-
वस्यन् धनमिच्छन् वृधो भूः । स्तोतृणां वर्धको भवसि । अनुदेयमनुदातव्यं धनं
नववास्त्वमेतन्नामकमसुरं पराहत्य स्वं स्वकीयमौशनसं नपातं युद्धे शत्रुभिर्गृ-
हीतं पुत्रं महे महते पित्रे पालयितव्यायोशनसे पराददाथ । तस्य शत्रुं हत्वा
प्रकर्षेण दत्तवानसि ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वं धुनिरिंद्र धुनिमतीर्चुणोरपः सीरा न स्रवंतीः ।

प्र यत्समुद्रमतिं शूर पर्वि पारयां तुर्वशं यदुं स्वस्ति ॥ १२ ॥

त्वं । धुनिः । इंद्र । धुनिऽमतीः । च्छुणोः । अपः । सीराः । न । स्रवंतीः ।

प्र । यत् । समुद्रं । अतिं । शूर । पर्वि । पारय । तुर्वशं । यदुं । स्वस्ति ॥ १२ ॥

हे इंद्र धुनिः शत्रूणां कंपयिता त्वं धुनिमतीर्धुनिर्नामासुरो यासु निरोधकतया
विद्यते ता अप उदकानि सीरा न नदीरिव स्रवंतीः प्रवहन्तीर्च्छुणोः । अगमयः ।
धुनिं हत्वा तेन निरोधितान्युदकानि प्रवाहयतीत्यर्थः । हे शूर वीरेन्द्र यद्यदा समुद्र-
मतिं अतिक्रम्य प्रपर्वि प्रतीर्णो भवसि तदा समुद्रपारे तिष्ठन्तौ तुर्वशं यदुं च पारय ।
अपारयः । समुद्रमतारयः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

तव ह त्यदिंद्र विश्वमाजौ सस्तो धुनीचुमुरी या ह सिष्वप् ।

दीदयदिन्नुभ्यं सोमेभिः सुन्वन्द्भीतिरिध्मभृतिः पक्थ्यैकैः ॥ १३ ॥

तव । ह । त्यत् । इंद्र । विश्वं । आजौ । सस्तः । धुनीचुमुरी इति । या । ह । सिस्वप् ।
दीदयत् । इत् । तुभ्यं । सोमेभिः । सुन्वन् । दभीतिः । इध्मऽभृतिः । पक्थी । अर्कैः ॥ १३ ॥

हे इंद्र आजौ संग्रामे तव ह तवैव विश्वं व्याप्तं त्यक्तादृशं कर्म भवति । कीदृ-
शमिति तदुच्यते । या यौ धुनीचुमुरी । धुनिश्च चुमुरिश्चेत्येतन्नामकावसुरौ ।
सिष्वाप् त्वमस्वापयः तावसुरौ सस्तः । संग्रामे सुप्रवन्तौ मृतावित्यर्थः ॥ भूतार्थे
व्यत्ययेन लट् । द्वितीयो हशब्दः पादपूरणः ॥ तदनन्तरं हे इंद्र तुभ्यं त्वदर्थं सुन्वन्
सोमानभिषुण्वन् पक्थी पक्थवान् हवींषि पक्तवानिध्मभृतिरिध्मानां भर्ताहर्ता
वा दभीतिर्नाम राजर्षिः सोमेभिः सोमैरर्कैर्हविल्लक्षणैरनैर्दीदयदित् । दीपयत एव ।
धुनिं चुमुरिं तस्मै जघंथेत्यर्थः । त्वं नि दस्युं चुमुरिं धुनिं चेति हि दर्शनात् ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे दशमो वर्गः ॥

इमा उ त्वेति द्वादशर्चं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैन्द्रं । नवम्येकादशी
च वैश्वदेव्यौ । तथा चानुक्रम्यते । इमा उ द्वादश नवम्येकादश्यौ वैश्वदेव्या-
विति ॥ उपह्वयनाम्येकाह इदं सूक्तं मरुत्वतीयनिविद्धानं । सूचितं च । इमा उ
त्वा य एक इदिति मध्यंदिनः । आ० ९. ७. इति ॥ इंद्राविष्णवोरुक्क्रांतिनाम्ये-
काहेऽपीदं मरुत्वतीयनिविद्धानं । सूचितं च । इमा उ त्वा द्यौर्न य इंद्रेति मध्यं-
दिनः । आ० ९. ७. इति ॥ तृतीये छंदोमेऽपि मरुत्वतीय इदं सूक्तं । सूचितं च । प्र
मंदिन इमा उ त्वेति मरुत्वतीयं । आ० ८. ७. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इमा उ त्वा पुरुतमस्य कारोर्हव्यं वीर हव्या हवन्ते ।

धियो रथेष्ठा मजरं नवीयो रयिर्विभूतिरीयते वचस्या ॥ १ ॥

इमाः । ऊं इति । त्वा । पुरुऽतमस्य । कारोः । हव्यं । वीर । हव्याः । हवन्ते ।

धियः । रथेऽस्थां । अजरं । नवीयः । रयिः । विऽभूतिः । ईयते । वचस्या ॥ १ ॥

पुरुतमस्य बहुलं कामं कांक्षतः ॥ तमु अभिकांक्षायामिति धातुः ॥ कारोः
स्तोतुर्भरद्वाजस्य संबन्धिन्यो हव्याः स्तुत्याः प्रशस्या इमा धियः स्तुतयो हे वीर
श्रूरेन्द्र हव्यं त्वा त्वां हवन्ते । ह्वयन्ति । कीदृशं । रथेस्थां रथे स्थितमजरं जरारहितं
नवीयो नवीयांसं नवतरं । उ इति पूरणः । अपि च वचस्या स्तुत्या श्रेष्ठा विभू-
तिर्जगतो विभवहेतू रयिर्हविल्लक्षणं धनमीयते । त्वामभिगच्छति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमु स्तुप इंद्रं यो विदानो गिर्वाहसं गीर्भिर्यज्ञवृद्धं ।

यस्य दिवमति महा पृथिव्याः पुरुमायस्य रिरिचे महित्वं ॥ २ ॥

तं । ऊं इति । स्तुपे । इंद्रं । यः । विदानः । गिर्वाहसं । गीःऽभिः । यज्ञऽवृद्धं ।

यस्य । दिवं । अति । महा । पृथिव्याः । पुरुऽमायस्य । रिरिचे । महिऽत्वं ॥ २ ॥

य इन्द्रो विदानः सर्वं विद्वान् सर्वज्ञायमानो वा गिर्वाहसं गीर्भिर्यज्ञनीयं यज्ञवृद्धं यज्ञैः प्रवृद्धं तमु तमेवेन्द्रं स्तुपे । स्तुवे । पुरुमायस्य बहुप्रज्ञस्य बहुवंचनस्य वा यस्येन्द्रस्य महित्वं माहात्म्यं दिवं दिवो द्युलोकात् ॥ पंचम्यर्थे द्वितीया ॥ पृथिव्या भूलोकान्महा महिम्नातिरिरिचे अतिरिच्यते तं स्तुव इति संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स इक्ष्मोऽवयुनं ततन्वसूर्येण वयुनवच्चकार ।

कदा ते मर्तो अमृतस्य धामेयक्षंतो न मिनंति स्वधावः ॥ ३ ॥

सः । इत् । तमः । अवयुनं । ततन्वत् । सूर्येण । वयुनऽवत् । चकार ।

कदा । ते । मर्तोः । अमृतस्य । धाम । इयक्षंतः । न । मिनंति । स्वधाऽवः ॥ ३ ॥

स इक्ष्म एवेन्द्रोऽवयुनमप्रज्ञानं । प्रज्ञाननाशनमित्यर्थः । ततन्वद्वृत्तेण विस्तीर्यमाणं तमोऽधकारं दिवि सूर्येण दिव्यारोपितेन देवेन वयुनवत् प्रकाशवच्चकार । कृतवान् । परोऽर्द्धर्चः प्रत्यक्षकृतः । हे स्वधावो बलवन्निद्र मर्तो मनुष्या अमृतस्य नित्यस्य ते त्वदीयं धाम स्वर्गाख्यं स्थानं । तच्चस्थान्देवानित्यर्थः । इयक्षंतो यष्टुमिच्छंतः कदा कदाचित् । सर्वदेत्यर्थः । न मिनंति । किमपि प्राणिजातं न हिंसंति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्ता चकार स कुहं स्विदिंद्रः कमा जनं चरति कासु विक्षु ।

कस्ते यज्ञो मनसे शं वराय को अर्क इंद्र कतमः स होता ॥ ४ ॥

यः । ता । चकार । सः । कुहं । स्वि । इंद्रः । कं । आ । जनं । चरति । कासु । विक्षु ।

कः । ते । यज्ञः । मनसे । शं । वराय । कः । अर्कः । इंद्र । कतमः । सः । होता ॥ ४ ॥

य इन्द्रस्ता तान्युक्तप्रसिद्धानि वृत्रवधादीनि कर्माणि चकार अकरोत् स इन्द्रोऽद्य कुह स्वित् क्व स्विवर्तते कं जनं कमपि देशमाचरति कासु विष्णु प्रजासु वर्तते इतीन्द्रस्य विभूतिमहत्त्वान्न निश्चेतुं शक्यं । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इन्द्र कः कीदृशो यज्ञस्ते तव मनसे चेतसे शं सुखकरो भवति । वराय तव वरणाय कः कीदृशोऽर्को मन्त्रः समर्थो भवति । होताह्वाता तव वरणाय यः समर्थो भवति स होता कतमश्च भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इ॒दा हि ते वे॒विष॑तः पु॒रा॒जाः प्र॒त्नास॑ आ॒सुः पु॒रु॒कृ॒त्सखा॑यः ।

ये म॒ध्य॒मास॑ उ॒त नू॒तना॑स उ॒ताव॑मस्य॒ पुरु॒हूत॑ बोधि ॥ ५ ॥

इ॒दा । हि । ते । वे॒विष॑तः । पु॒रा॒ऽजाः । प्र॒त्नास॑ः । आ॒सुः । पु॒रु॒ऽकृ॒त् । सखा॑यः ।

ये । म॒ध्य॒मास॑ः । उ॒त । नू॒तना॑सः । उ॒त । अ॒व॒मस्य॑ । पु॒रु॒ऽहू॒त । बो॒धि ॥ ५ ॥

पुराजाः पूर्वस्मिन्काले जाताः प्रत्नासः पुराणा अंगिरःप्रभृतय इदा हीदानीमिव । हिशब्द उपामार्थे वर्तते । वेविषतः कर्माणि प्राप्नुवंतो हे पुरुकृत् बहूनां कर्मणां कर्तरिन्द्र ते तव सखायः स्तोतार आसुः । बभूवुः । ये मध्यमासो मध्यमकालजा उतापि च ये नूतनासोऽद्यतना यतस्तेऽपि सर्वे ते स्तोतारो बभूवुः अतः कारणादुतापिचावमस्यार्वाचीनस्य ममापि स्तोत्रं हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वं बोधि । बुध्यस्व ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठ एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तं पृ॒च्छन्तोऽव॑रासः॒ परा॑णि प्र॒त्ना तं इ॒न्द्र श्रु॑त्यान्तु॒ येमुः॑ ।

अ॒र्चाम॑सि वी॒र ब्र॑ह्मवा॒हो या॒दे॒व वि॒द्म ता॒त्त्वा म॒हांतं॑ ॥ ६ ॥

तं । पृ॒च्छन्तः॑ । अ॒व॒रासः॑ । परा॑णि । प्र॒त्ना । ते । इ॒न्द्र । श्रु॑त्या । अ॒न्तु॒ । ये॒मुः ।

अ॒र्चाम॑सि । वी॒र । ब्र॒ह्म॒ऽवा॒हः । या॒त् । ए॒व । वि॒द्म । ता॒त् । त्वा॒ । म॒हांतं॑ ॥ ६ ॥

हे वीर शूर ब्रह्मवाहो ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयेन्द्र अवरासोऽर्वाचीना मनुष्यास्तमुक्तगुणोपेतं त्वां पृच्छन्तोऽर्चन्तः ॥ पृच्छतिरर्चतिकर्मा ॥ पराणि प्रकृतानि प्रत्नानि पुराणानि श्रुत्या श्रुत्यानि श्रोतव्यानि ते त्वदीयानि कर्माण्यनुयेमुः ।

अनुयमनं निबन्धनं । स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्निबन्धुः । तथा वयमपि महान्तं प्रभूतं
त्वा त्वामर्चामसि । अर्चामः । स्तुमः । यादेव यान्येव कर्माणि विद्म जानीमः
तातैः कर्मभिः स्तुम इति संबन्धः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अभि त्वा पाजो रक्षसो वि तस्ये महि जज्ञानमभि तत्सु तिष्ठ ।

तव प्रत्नेन युज्येन सख्या वजेण धृष्णो अप ता नुदस्व ॥ ७ ॥

अभि । त्वा । पाजः । रक्षसः । वि । तस्ये । महि । जज्ञानं । अभि । तत् । सु । तिष्ठ ।

तव । प्रत्नेन । युज्येन । सख्या । वजेण । धृष्णो इति । अप । ता । नुदस्व ॥ ७ ॥

रक्षसो रक्षसां संबन्धि पाजः सेनालक्षणं बलं हे इन्द्र त्वाभि त्वामभिमुखं
वितस्ये । प्रतिष्ठते । तथा त्वमपि महि महज्जज्ञानं प्रादुर्भवत्तद्वलमभि अभिमुखः
सन् सु सुष्ठु तिष्ठ । स्थिरो भव । स्थित्वा च हे धृष्णो शत्रूणां धर्षकेन्द्र तव त्वदीयेन
वजेण ता तद्वलमपनुदस्व । अपगतं प्रेरय । छिन्धीत्यर्थः । कीदृशेन । प्रत्नेन
पुराणेन युज्येन योज्येन सख्या नित्यसहायेन ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स तु श्रुधीर् नूतनस्य ब्रह्मण्यतो वीर कारुधायः ।

त्वं ह्यापिः प्रदिवि पितॄणां शश्वद्भूय सुहव एष्टौ ॥ ८ ॥

सः । तु । श्रुधि । इन्द्र । नूतनस्य । ब्रह्मण्यतः । वीर । कारुऽधायः ।

त्वं । हि । आपिः । प्रऽदिवि । पितॄणां । शश्वत् । बभूय । सुऽहवः । आऽइष्टौ ॥ ८ ॥

हे कारुधायः कारुणां स्तोतॄणां धारक हे वीरेंद्र स प्रसिद्धस्त्वं नूतनस्येदानी-
तनस्य ब्रह्मण्यतो ब्रह्म स्तोत्रं कर्तुमिच्छतो मम स्तोत्रं तु क्षिप्रं श्रुधि । शृणुहि ।
यस्मात्कारणात् हे इन्द्र त्वमेष्टावायजनेऽभिकामने वा सति सुहवः शोभनाद्भानः
सन् प्रदिवि पूर्वस्मिन्काले पितॄणामंगिरसामपिर्वन्धुः शश्वच्चिरकालं बभूय अभूः
तस्मात्कारणान्मदीयं स्तोत्रं श्रुधीति संबन्धः ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्रोतये वरुणं मित्रमिन्द्रं मरुतः कृष्णवर्से नो अद्य ।

प्र पूषणं विष्णुमग्निं पुरंधिं सवितारमोषधीः पर्वतांश्च ॥ ९ ॥

प्र । ऊ॒तये । वरु॑णं । मि॒त्रं । इ॒न्द्रं । म॒रुतः । कृ॒ष्व । अ॒वसे । नः । अ॒द्य ।

प्र । पू॒षणं । वि॒ष्णुं । अ॒ग्निं । पु॒रं॑ऽधिं । स॒वि॒तारं । ओ॒षधीः । प॒र्व॒तान् । च ॥ ९ ॥

अस्यामृचि विश्वे देवा स्तूयन्ते । हे भरद्वाज अद्येदानीं वरुणं रात्र्यभिमानिनं च मित्रमहरभिमानिनं चेन्द्रं च प्रसिद्धं मरुतो मरुद्गणांश्च नोऽस्माकमृतये तर्पणायावसे रक्षणाय च प्रकृष्व । अभिमुखीकुरुष्व । किंच पूषणमेतत्संज्ञकं च विष्णुं सर्वव्यापिनं देवं च पुरंधिं पुरुधियं पुरुकर्माणमग्निं च सवितारं सर्वस्य प्रेरकं देवमोषधीरोषध्यभिमानिनो देवान् पर्वतांश्चाद्रीनित्येतान् देवानस्माकं तर्पणाय रक्षणाय च प्रकृष्व । स्तुत्याभिमुखीकुरु ॥

॥ अथ दशमी ॥

इ॒म उ॒ त्वा पु॒रु॒शाक॑ प्र॒यज्यो॑ ज॒रि॒तारो॑ अ॒भ्यर्च॑न्त्य॒कैः ।

श्रु॒धी ह॒व॒मा हु॒वतो॑ हु॒वानो॑ न त्वावाँ॑ अ॒न्यो अ॒मृत॑ त्व॒दस्ति ॥ १० ॥

इ॒मे । ऊं॒ इति॑ । त्वा । पु॒रु॒ऽशा॒क । प्र॒य॒ज्यो॒ इति॑ प्र॒य॒ज्यो । ज॒रि॒तारः॑ । अ॒भि । अ॒र्च॑न्ति । अ॒कैः ।

श्रु॒धि । ह॒वँ । आ । हु॒व॒तः । हु॒वानः॑ । न । त्वा॒ऽवा॒न् । अ॒न्यः । अ॒मृत॑ । त्वत् । अ॒स्ति ॥ १० ॥

हे पुरुशाक बहुशक्ते हे प्रयज्यो प्रकृष्टेन यजनीयेन्द्र त्वा त्वामिमे जरितारः स्तोतारोऽर्कैर्चनीयैः स्तोत्रैरभ्यर्चन्ति । अभिष्टुवंति । तथा हे अमृत अमरणशीलेन्द्र हुवानः स्तूयमानस्त्वमाहुवतोऽभिष्टुवतो मम हवं स्तोत्रं श्रुधि । शृणु । किंच त्वावान् त्वत्सदृशो देवस्त्वदन्यो नास्ति ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू म॒ आ वा॒च॒मुप॑ या॒हि वि॒द्वान्वि॒श्वे॒भिः॑ सू॒नो स॒हसो॑ य॒जत्रैः॑ ।

ये अ॒ग्निजि॒ह्वा ऋ॒त॒साप॑ आ॒सुर्ये॑ म॒नुं च॒क्रु॒रुप॑रं॒ दसा॑य ॥ ११ ॥

नु । मे । आ । वा॒चँ । उ॒प । या॒हि । वि॒द्वान् । वि॒श्वे॒भिः । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः । य॒ज॒त्रैः ।

ये । अ॒ग्नि॒ऽजि॒ह्वाः । ऋ॒त॒ऽसा॒पः । आ॒सुः । ये । म॒नुँ । च॒क्रुः । उ॒प॑रं॒ दसा॑य ॥ ११ ॥

इयं च वैश्वदेवीत्युक्तं । हे सहसः सूनो बलस्य पुत्रेन्द्र विद्वान् सर्वज्ञस्त्वं यजत्रैर्यजनीयैर्विश्वेभिः सर्वैर्देवैः सह नु क्षिप्रं मे मदीया वाचः स्तुतिरूपाणि वचांस्युपाभि आयाहि । आगच्छ । एवंभूतमिन्द्रं प्रार्थयत ऐन्द्रत्वात्सूक्तस्य । ये

देवा अग्निजिह्वाः । अग्निजिह्वास्थानीयो येषां ते । ऋतसाप ऋतं यज्ञं स्पृशन्त
आसुर्भवन्ति ये च देवा दसाय शत्रूणामुपक्षेपणाय मनं राजर्षिमुपरं दस्यूनामु-
परिभवं चक्रुः कृतवन्तः तैः सहागच्छेति पूर्वेण संबंधः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

स नो बोधि पुरेता सुगेपूत दुर्गेषु पथिकृद्विदानः ।

ये अश्रमास उरवो वहिष्ठास्तेभिर्न इन्द्राभि वक्षि वाजं ॥ १२ ॥

सः । नः । बोधि । पुरः । एता । सुः । गेषु । उत । दुः । गेषु । पथिः । कृत । विदानः ।

ये । अश्रमासः । उरवः । वहिष्ठाः । तेभिः । नः । इन्द्र । अभि । वक्षि । वाजं ॥ १२ ॥

हे इन्द्र पथिकृद्वर्त्मनां कर्ता विदानः सर्वं विद्वान् स त्वं सुगेषु सुखेन गंत्ये-
षूतापि च दुर्गेषु दुःखेन गंत्येषु च मार्गेषु नोऽस्माकं पुरेता पुरो गन्ता बोधि ।
भव ॥ बोधीति भवतेर्लोएमध्यमपुरुषैकवचनस्य छांदसं रूपं ॥ अश्रमासः श्रम-
रहिता उरवो महांतो वहिष्ठा वोढृतमास्तव येऽश्वाः संति हे इन्द्र तेभिस्तैर-
श्वैर्नोऽस्मभ्यं वाजमन्नमभिवक्षि । अभिवह ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वादशो वर्गः ॥

य एक इदित्येकादशर्चं सप्रमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं चैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रांतं ।
य एक इदेकादशेति ॥ आभिप्रविके प्रथमेऽहनि दशरात्रस्य प्रथमेऽहनि च
माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसि शस्त्रेऽहीनसूक्तस्य स्थाने त्रीणि संपातसूक्तानि ।
तेष्विदं द्वितीयं सूक्तं । सूचितं च । य एक इद्यस्तिग्मशृंगः । आ० १. ५. । इति ॥
उपहव्यनाभ्येकाहेऽपीदं निष्केवल्यनिविद्वानं । सूचितं च । य एक इदिति
मध्यंदिनः । आ० ९. १. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

य एक इद्व्यश्वर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्च आभिः ।

यः पत्यते वृषभो वृषण्यावान्तस्यः सत्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥ १ ॥

यः । एकः । इत् । हव्यः । चर्षणीनां । इन्द्रं । तं । गीः । अभिः । अभि । अर्च । आभिः ।

यः । पत्यते । वृषभः । वृषण्यः । सत्वा । पुरुः । मायः । सहस्वान् ॥ १ ॥

य इन्द्रश्चर्षणीनां प्रजानामापत्स्वेक इदेक एव हव्यो ह्यातव्य आभिर्गीर्भिः

स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिस्तमिन्द्रमभ्यर्चे । अभिष्टौमि । य इन्द्रः पत्यते स्तोतृनभि-
गच्छति । यद्वा पत्यते लोकानामीष्टे । कीदृशः । वृषभः कामानां वर्षिता वृषाया-
वान्वलवान् सत्योऽविसंवादी सत्वा शत्रूणां सादयिता कामानां दाता वा ॥
सदेवा सनोतेर्वेदं रूपं ॥ पुरुमायो बहुप्रज्ञः सहस्वानभिभवनवान् तमिन्द्रम-
भिष्टौमीति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमु नः पूर्वे पितरो नवग्वाः सप्त विप्रासो अभि वाजयंतः ।

नक्षद्दामं ततुरिं पर्वतेष्टामद्रोघवाचं मतिभिः शविष्ठं ॥ २ ॥

तं । ऊं इति । नः । पूर्वे । पितरः । नवऽग्वाः । सप्त । विप्रासः । अभि । वाजयंतः ।

नक्षत्ऽदामं । ततुरिं । पर्वतेऽस्थां । अद्रोघऽवाचं । मतिऽभिः । शविष्ठं ॥ २ ॥

पूर्वे प्रत्ना नवग्वा नवभिर्मसैः सत्तमनुष्ठितवतः सप्त सप्तसंख्याका विप्रासो
विप्रा मेधाविनो वाजयंतो वाजमन्नं हविल्लक्षणमिन्द्रस्य कुर्वतः । इन्द्रं वा वाजिनं
बलिनं कुर्वतः ॥ तत्करोतीति णिच् ॥ एवंभूता नोऽस्माकं पितरोऽंगिरसस्तमु
तमेवेन्द्रं मतिभिः स्तुतिभिरभि । तुष्टुवुरिति शेषः । कीदृशं । नक्षद्दामं ॥ नक्षतिर्ग-
तिकर्मा ॥ अभिगच्छतां शत्रूणां दंभितारं हिंसितारं ततुरिं तरितारं पर्वतेष्टां
पर्वतेष्ववस्थितमद्रोघवाचं । अद्रोघव्यानतिक्रमणीया वागाज्ञारूपा यस्य तं ।
शविष्ठं बलवत्तमं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः ।

यो अस्कृधोयुरजरः स्वर्वान्तमा भर हरिवो मादयध्वै ॥ ३ ॥

तं । ईमहे । इन्द्रं । अस्य । रायः । पुरुऽवीरस्य । नृऽवतः । पुरुऽक्षोः ।

यः । अस्कृधोयुः । अजरः । स्वऽवान् । तं । आ । भर । हरिऽवः । मादयध्वै ॥ ३ ॥

पुरुवीरस्य बहुपुत्रपौत्रयुक्तस्य नृवतः परिचारकजनसहितस्य पुरुक्षोर्बह्वन्नस्य
बहुपशोर्वास्य राय इदं धनं ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ तमिन्द्रमीमहे । याचामहे ।
यो रयिरस्कृधोयुरविच्छिन्नोऽजरो जराहानिरहितः स्वर्वान् सुखयुक्तो हे हरिवो
हरिवन् स्वकीयाश्चोपेतेंद्र त्वं तं रयिं मादयध्या अस्मान्मादयितुमाभर । आहर ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तन्नो वि वोचो यदि ते पुरा चिञ्जरितारं आनयुः सुममिन्द्र ।
 कस्ते भागः किं वयो दुधं खिद्वः पुरुहूत पुरुवसोऽसुरघ्नः ॥ ४ ॥
 तत् । नः । वि । वोचः । यदि । ते । पुरा । चित् । जरितारः । आनयुः । सुमं । इन्द्र ।
 कः । ते । भागः । किं । वयः । दुधं । खिद्वः । पुरुहूत । पुरुवसो इति पुरुवसो ।
 असुरघ्नः ॥ ४ ॥

हे इन्द्र यदि ते तव पुरा चित्पूर्वस्मिन्काले जरितारः स्तोतारः सुमं सुख-
 मानयुः तत्तत्सुखं नोऽस्माकं विवोचः । विब्रूहि । दुधं दुर्धरं हे खिद्वः शत्रूणां
 खेदयितर्हे पुरुहूत हे पुरुवसो इन्द्र असुरघ्नोऽसुराणां हन्तुस्ते तव यज्ञेषु को भागः
 क्लृप्तः । वयो हविर्लक्षणमन्नं किं क्लृप्तं । यदि केचिच्चिरंतनाः पूर्वकालेऽपि त्वत्तः
 सकाशात्सुखं लेभिरे तर्ह्यहमपि तत्सुखं लप्स्य इति विचार्य सुखप्राप्तिविलंबो
 ममासौढव्यो भवेदित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तं पृच्छंती वज्रहस्तं रथेष्टामिन्द्रं वेपी वक्ररी यस्य नू गीः ।
 तुवियाभं तुविकूर्मिं रभोदां गातुमिषे नक्षते तुममच्छ ॥ ५ ॥
 तं । पृच्छंती । वज्रहस्तं । रथेऽस्थां । इन्द्रं । वेपी । वक्ररी । यस्य । नु । गीः ।
 तुविऽयाभं । तुविऽकूर्मिं । रभऽदां । गातुं । इषे । नक्षते । तुमं । अच्छ ॥ ५ ॥

पूर्वयोपालब्ध इन्द्र ऋषये कामान्प्रायच्छत् ततः स कामपूर्णं ऋषिराह ।
 वज्रहस्तं वज्रपाणिं रथेष्टां रथे स्थितं तमिन्द्रं पृच्छन्त्यर्चयन्ती ॥ पृच्छतिरर्चति-
 कर्मा ॥ वेपी । वेपो यागादिलक्षणं कर्म । तद्वती वक्ररी गुणानां वक्त्री गीरीदृशी
 स्तुतिर्यस्य यजमानस्य भवति । कीदृशमिन्द्रं पृच्छंती । तुवियाभं तुवीनां बहूनां
 यहीतारं तुविकूर्मिं बहुकर्माणं रभोदां रभसो बलस्य दातारं । नु इति पूरणः ।
 स यजमानो गातुं सुखमिषे । गच्छति । किंच तुमं स्नापयितारं शत्रुमच्छा-
 भिमुखं नक्षते । गच्छति ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे त्रयोदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒या ह॒ त्यं मा॒यया॑ वावृ॒धानं॑ म॒नोजु॒वा स्वत॒वः पर्व॑तेन ।

अ॒च्युता॑ चि॒द्वी॒ळिता॑ स्वो॒जो रु॒जो वि दृ॒ळहा धृ॒षता॑ वि॒रप्ति॑न् ॥ ६ ॥

अ॒या । ह॒ । त्यं । मा॒यया॑ । व॒वृधा॒नं । म॒नःऽजु॒वा । स्वऽत॒वः । पर्व॑तेन ।

अ॒च्युता॑ । चि॒त् । वी॒ळिता॑ । सुऽओ॒जः । रु॒जः । वि । दृ॒ळहा । धृ॒षता॑ । विऽर॒प्ति॑न् ॥ ६ ॥

हे स्वतवः स्वभूतबलेन्द्र त्वं मनोजुवा मनोवद्गच्छतानेन पर्वतेन बहुपर्वणा स्वकीयेनायुधेन वज्रेण । वज्रेण शतपर्वणा । ऋग्वे० १. ८०. ६. । इति दर्शनात् । अयानया मायया वावृधानं वर्धमानं त्यं प्रसिद्धं वृत्तं व्यरुजः । विशेषेणाभांक्षीः । तथा हे स्वोजः शोभनतेजो हे विरप्तिन् हे महन्निद्र त्वमच्युताच्युतानि चिद्विनाशरहितान्यपि वीळिता वीळितान्यशिथिलीकृतानि दृळहा दृढानि पुराणि धृषता धर्षकेण वज्रेण व्यरुजः । भग्नवानसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तं वो॑ धि॒या न॒व्यस्या॑ श॒विष्ठं॑ प्र॒त्नं प्र॒त्नवत्प॑रितंस॒यधै॑ ।

स नो॑ वक्ष॒दनि॒मानः॑ सु॒वह्नेन्द्रो॑ वि॒श्वान्य॑ति दुर्ग॒हाणि॑ ॥ ७ ॥

तं । वः । धि॒या । न॒व्यस्या॑ । श॒विष्ठं॑ । प्र॒त्नं । प्र॒त्नऽवत् । प॒रिऽतंस॑यधै ।

सः । नः । व॒क्षत् । अ॒निऽमा॒नः । सु॒वह्ना॑ । इन्द्रः । वि॒श्वानि॑ । अ॒ति । दुः॒गहा॑नि ॥ ७ ॥

नव्यस्या नवतरया धिया स्तुत्या शविष्ठं बलवत्तमं प्रत्नं पुराणं हे इन्द्र तं वस्त्वां प्रत्नवत् चिरंतना ऋषय इव परितंसयधै परितो विस्तारयितुं । अहं प्रवृत्तोऽस्मीति शेषः । अनिमानोऽपरिमाणः सुवह्ना शोभनवहनः स इन्द्रो विश्वानि समस्तानि दुर्गहाणि दुर्गाणि नोऽस्मभ्यमतिवक्षत् । अतिवहतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ जना॑य दु॒ह॒णे पा॒र्थि॒वानि॑ दि॒व्यानि॑ दी॒पयो॑ऽन्तरि॒क्षा ।

तपा॑ वृष॒न्वि॒श्वतः॑ शो॒चिषा॑ तान्ब्र॒ह्म॒द्विषे॑ शोच॒य॒ क्षाम॑पश्च ॥ ८ ॥

आ । जना॑य । दु॒ह॒णे । पा॒र्थि॒वानि॑ । दि॒व्यानि॑ । दी॒पयः॑ । अ॒न्तरि॑क्षा ।

तप॑ । वृष॒न् । वि॒श्वतः॑ । शो॒चिषा॑ । तान् । ब्र॒ह्म॒द्विषे॑ । शोच॒य॒ । क्षां । अपः॑ । च ॥ ८ ॥

हे इन्द्र त्वं द्रुहणे साधुजनानां द्रोघधुर्जनाय जनस्य राक्षसादेः ॥ पृथ्व्यर्थे चतुर्थी ॥
पार्थिवानि पृथिव्यां भवानि दिव्यानि दिवि भवान्यंतरिक्षांतरिक्षे भवानि च
स्थानान्या दीपयः । आ समन्तात्तापय । हे वृषन् कामानां वर्षितरिद्र त्वं विश्वतः
सर्वतो विद्यमानान् तान्नाक्षसादीन् शोचिषा त्वदीयया दीप्त्वा तप । दह । किंच
ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेष्टे राक्षसादये । ब्रह्मद्विषं दग्धुमित्यर्थः । द्वां पृथिवीमपश्चां-
तरिक्षं शोचय । दीपय । आप इत्यंतरिक्षनामैतत् ॥

॥ अथ नवमी ॥

भुवो जनस्य दिव्यस्य राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेषसंहक् ।

धिष्ण्व वज्रं दक्षिणे इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्य दयसे वि मायाः ॥ ९ ॥

भुवः । जनस्य । दिव्यस्य । राजा । पार्थिवस्य । जगतः । त्वेषऽसंहक् ।

धिष्ण्व । वज्रं । दक्षिणे । इन्द्र । हस्ते । विश्वाः । अजुर्य । दयसे । वि । मायाः ॥ ९ ॥

हे त्वेषसंहक् दीप्तदर्शनेन्द्र दिव्यस्य दिवि भवस्य जनस्य राजेश्वरो भुवः ।
भवसि । जगतो जंगमस्य पार्थिवस्य च राजा भवसि । दक्षिणे हस्ते वज्रं धिष्ण्व ।
निधेहि । तेन च निहितेन वज्रेण विश्वाः सर्वा आसुरीर्माया विदयसे । विबाधसे ॥
दय दानहिंसागतिरक्षणेऽपि धातुः ॥ हे इन्द्राजुर्य जरयितुमशक्तेन्द्र त्वमिति ॥

॥ अथ दशमी ॥

आ संयतमिन्द्र णः स्वस्तिं शत्रुतूर्याय बृहतीममृध्रां ।

यया दासान्यार्याणि वृत्रा करो वज्रिन्सुतुका नाहुषाणि ॥ १० ॥

आ । संऽयतं । इन्द्र । नः । स्वस्तिं । शत्रुऽतूर्याय । बृहती । अमृध्रां ।

यया । दासानि । आर्याणि । वृत्रा । करः । वज्रिन् । सुऽतुका । नाहुषाणि ॥ १० ॥

हे इन्द्र शत्रुतूर्याय शत्रूणां तारणाय बृहती महतीममृध्रामहिंसितां संयतं
संयतीं संगच्छमानां स्वस्तिं क्षेमलक्षणां संपदं हे इन्द्र नोऽस्मभ्यमाभर । वज्रिन्व-
ज्रवन्निन्द्र यया स्वस्त्या दासानि कर्महीनानि मनुष्यजातान्यार्याणि कर्मयुक्तानि
करः अकरोः । नाहुषाणि मनुष्यसंबन्धीनि । नहुषा इति मनुष्यनामैतत् । वृत्रा
वृत्राणि शत्रून् सुतुका सुतुकानि शोभनहिंसोपेतान्यकरोः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स नो नियुङ्भिः पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गहि प्रयज्यो ।

न या अदेवो वरते न देव आभिर्याहि तूयमा मद्यद्रिक् ॥ ११ ॥

सः।नः।नियुत्ऽभिः।पुरुऽहूत।वेधः।विश्वऽवाराभिः।आ।गहि।प्रयज्यो इति प्रऽयज्यो।

न।याः।अदेवः।वरते।न।देवः।आ।आभिः।याहि।तूयं।आ।मद्यद्रिक् ॥ ११ ॥

हे पुरुहूत हे वेधो विधातर्हे प्रयज्यो प्रकृष्टेन यजनीयेन्द्र स त्वं विश्ववाराभिर्विश्वैर्वरणीयाभिः संभजनीयाभिर्नियुङ्गिरश्चैर्नोऽस्मानागहि । आगच्छ । अदेवोऽसुरो या नियुतो यानश्चान्न वरते न वारयति देवश्च न वरते आभिर्नियुङ्गिस्तूयमा क्षिप्रमेव मद्यद्रिक् मदभिमुखः सन् आयाहि । आगच्छ ॥ अद्यागमस्य द्विर्वचनं छांदसं ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे चतुर्दशो वर्गः ॥

सुत इदिति दशर्चमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमैन्द्रं । सुत इह्शेत्यनुक्रांतं ॥ विषुवति निष्केवल्य इदं सूक्तं । सूचितं च । सुत इत्त्वमेष प्र पूर्वीः । आ० ८. ७. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य इदमादीनि त्रीणि सूक्तानि । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । सुत इत्वं निमिष्य इन्द्र सोम इति त्रीणि । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सुत इत्वं निमिष्य इन्द्र सोमे स्तोमे ब्रह्मणि शस्यमान उक्थे ।

यद्वा युक्ताभ्यां मघवन्हरिभ्यां विभ्रज्जं बाहोरिन्द्र यासि ॥ १ ॥

सुते।इत्।त्वं।निऽमिष्यः।इन्द्र।सोमे।स्तोमे।ब्रह्मणि।शस्यमाने।उक्थे।

यत्।वा।युक्ताभ्यां।मघऽवन्।हरिऽभ्यां।विभ्रत्।वज्रं।बाहोः।इन्द्र।यासि ॥ १ ॥

सोमे सुत इदभिषुत एव सति ब्रह्मणि बृहति महति स्तोमे स्तोत्र उच्चार्यमाणे सत्युक्थे शस्त्रे शस्यमाने सति हे इन्द्र त्वं निमिष्यो निमिष्यः सन् हरी संयोजयन् हे मघवन्धनवन्निन्द्र त्वं बाहोर्हेस्तयोर्वज्रं स्वकीयमायुधं विभ्रद्धारयन् युक्ताभ्यां रथे नियुक्ताभ्यां हरिभ्यामश्वाभ्यां यासि यद्वागच्छसीति यच्च तत्सोमेऽभिषुत इति संबंधः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यद्वा दिवि पायै सुष्टिमिन्द्र वृचहृत्येऽवसि शूरसाती ।

यद्वा दक्षस्य विभ्युषो अविभ्यदरंधयः शर्धत इन्द्र दस्यून् ॥ २ ॥

यत् । वा । दिवि । पायै । सुस्वि । इन्द्र । वृचऽहृत्ये । अवसि । शूरऽसाती ।

यत् । वा । दक्षस्य । विभ्युषः । अविभ्यत् । अरंधयः । शर्धतः । इन्द्र । दस्यून् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं दिवि द्युलोके शूरसाती शूरैर्भटैः संभजनीये वृचहृत्ये युद्धे च पायै प्राप्त्रथे सति सुष्टिमभिषोतारं यजमानमवसि यद्वा रक्षसीति यच्च । वेति समुच्चये । दक्षस्य यज्ञादिषु समर्थस्य विभ्युषः शत्रुभ्यो विभ्यतो जनस्य शर्धतः संग्राम उत्स-
हमानान्दस्यून्पक्षपयितृन् शत्रून् हे इन्द्र त्वमविभ्यङ्गीतिरहितः सन् अरंधयो
यद्वा वशीकरोषीति यच्च तत्सर्वं सोमेऽभिषुत इति पूर्वेण संबंधः ॥ तथा चोक्तं ।
यद्वाहोर्धारयन्वज्रं हरिभ्यां यासि वृचहन् । यच्च रक्षसि संग्रामे नृन् सोमम-
भिषुखतः ॥ यच्च कर्म सुदक्षस्य यजमानस्यापारयः । वशीकरोषि तांस्तस्मै विभ्यते
भीतिवर्जितः ॥ तत्सोमेऽभिषुते स्तोत्रशस्त्रयोश्च प्रवृत्तयोः । इति वृचोऽयमेकार्थः
सुत इत्त्वमिति द्वयमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं प्रणेनीर्यो जरितारमूती ।

कर्ता वीराय सुष्टय उ लोकं दाता वसु स्तुवते कीरये चित् ॥ ३ ॥

पाता । सुतं । इन्द्रः । अस्तु । सोमं । प्रऽनेनीः । उयः । जरितारं । ऊती ।

कर्ता । वीराय । सुस्वये । ऊं इति । लोकं । दाता । वसु । स्तुवते । कीरये । चित् ॥ ३ ॥

इन्द्रः सुतमभिषुतं सोमं पातास्तु । पानशीलो भवतु ॥ तृणतत्वाच्च लोकाव्य-
यनिष्ठेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ कीदृशः । ऊती ऊत्या मार्गेण जरितारं स्तोतारं प्रणेनीः
प्रकर्षेण नेतोय उद्गूणो वीराय यज्ञादिकर्मसु दक्षाय सुष्टये सोमाभिषवं कुर्वते
यजमानाय लोकं स्थानं कर्ता । दातेत्यर्थः । उ इति पादपूरणः । स्तुवते स्तोत्रं
कुर्वते कीरये चित् ॥ चिदिति चार्थः ॥ स्तोत्रे च । कीरिरिति स्तोतृनामैतत् ।
वसु धनं दातास्तु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

गन्तेयांति सवना हरिभ्यां वभिर्वज्रं पपिः सोमं ददिर्गाः ।

कर्ता वीरं नर्यं सर्ववीरं श्रोता हवं गृणतः स्तोमवाहाः ॥ ४ ॥

गन्तां । इर्यंति । सवना । हरिऽभ्यां । वभिः । वज्रं । पपिः । सोमं । ददिः । गाः ।

कर्ता । वीरं । नर्यं । सर्वऽवीरं । श्रोता । हवं । गृणतः । स्तोमऽवाहाः ॥ ४ ॥

इन्द्रो हरिभ्यां स्वकीयाभ्यामियंति हृदयस्थानि चीणि सवना सवनानि गन्ता गमनशीलो भवतु । कीदृशः । वज्रं स्वकीयमायुधं वभिर्भर्ता धारकः सोममभिषुतं पपिः पाता गा ददिर्दाता नर्यं मनुष्यहितं सर्ववीरं बहुपुत्रोपेतं वीरं पुत्रं कर्ता यजमानाय दाता गृणतः स्तुवतः स्तोतुः संबन्धि हवं स्तोत्रं श्रोता श्रावकः स्तोमवाहाः स्तोमैः स्तोत्रैर्वहनीयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्मै वयं यद्वावान् तद्विविष्म इन्द्राय यो नः प्रदिवो अपस्कः ।

सुते सोमे स्तुमसि शंसदुक्थेन्द्राय ब्रह्म वर्धनं यथासत् ॥ ५ ॥

अस्मै । वयं । यत् । ववान् । तत् । विविष्म । इन्द्राय । यः । नः । प्रऽदिवः । अपः । करिति कः ।

सुते । सोमे । स्तुमसि । शंसत् । उक्था । इन्द्राय । ब्रह्म । वर्धनं । यथा । असत् ॥ ५ ॥

प्रदिवः पुराणो य इन्द्रो नोऽस्मदर्थमपः पोषणादिकं कर्म कः करोति अयमिन्द्रो यस्तोत्रादिकं ववान् कामयतेऽस्मा इन्द्राय वयं तद्विविष्मः । व्याप्नुमः । कुर्म इत्यर्थः । सोमे सुतेऽभिषुते सति स्तुमसि । स्तुमः । इन्द्राय स्तोत्राणि कुर्मः । उक्थोक्थानि शस्त्राणि शंसत् शंसतः ॥ प्रथमाबहुवचनस्य लुक् ॥ ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नमिन्द्रायेंद्रार्थं वर्धनं यथा वृद्धिकरमसत् स्यात् तथा कुर्म इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ब्रह्माणि हि चकृषे वर्धनानि तावन्न इन्द्र मतिभिर्विविष्मः ।

सुते सोमे सुतपाः शंतमानि रांद्र्या क्रियास्म वक्ष्णानि यज्ञैः ॥ ६ ॥

ब्रह्माणि । हि । चकृषे । वर्धनानि । तावत् । ते । इन्द्र । मतिऽभिः । विविष्मः ।

सुते । सोमे । सुतऽपाः । शंतमानि । रांद्र्या । क्रियास्म । वक्ष्णानि । यज्ञैः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वं हि यस्मात्कारणात् ब्रह्माणि स्तोत्राणि वर्धनानि स्वयमेव वृद्धि-
कराणि चकृषे कृतवानसि तस्मात्कारणात्तावत्तावन्ति तादृशानि स्तोत्राणि ते तुभ्यं
मतिभिर्वृद्धिभिर्वयं विविष्मः । व्याप्नुमः । वर्धनानि स्तोत्राणि मम यथा भवेयुस्त्वं
तादृशानि कल्पितवानसीत्यर्थः । अपि च हे सुतपा अभिषुतस्य सोमस्य पातस्त्वं
शन्तमानि सुखकृत्तमानि रांश्चा रांश्चाणि रमणीयानि यज्ञैर्हविर्भिर्युक्तानि वक्ष-
णानि वाहकानि स्तोत्राणि क्रियास्म । करवाम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स नो बोधि पुरोक्ताशं रराणः पिबा तु सोमं गोञ्जुजीकमिन्द्र ।

एदं बर्हिर्यजमानस्य सीदोहं कृधि त्वायत उ लोकं ॥ ७ ॥

सः । नः । बोधि । पुरोक्ताशं । रराणः । पिब । तु । सोमं । गोऽञ्जुजीकं । इन्द्र ।

आ । इदं । बर्हिः । यजमानस्य । सीद । उहं । कृधि । त्वाऽयतः । उं इति । लोकं ॥ ७ ॥

हे इन्द्र रराणो रममाणः स त्वं नोऽस्मदीयं पुरोडाशमेतल्लक्षणं हविर्वोधि ।
बुध्यस्व । किञ्च गोञ्जुजीकं गोविकारदध्यादिभिः संस्कृतमभिषुतं सोमं तु क्षिप्रं
पिब । पिबेः । तदर्थं च यजमानस्य संबन्धीदं बर्हिरासीद । अभिविश । तद-
नन्तरं त्वायतस्वामिच्छतो यजमानस्य लोकं स्थानमुरु विस्तीर्णं कृधि । कुरु ॥ उ
इति पूरणः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

स मंदस्वा ह्यनु जोषमुग्र प्र त्वा यज्ञासं इमे अश्रुवन्तु ।

प्रेमे हवासः पुरुहूतमस्मे आ त्वेयं धीरवसे इन्द्र यम्याः ॥ ८ ॥

सः । मंदस्व । हि । अनु । जोषं । उग्र । प्र । त्वा । यज्ञासः । इमे । अश्रुवन्तु ।

प्र । इमे । हवासः । पुरुऽहूतं । अस्मे इति । आ । त्वा । इयं । धीः । अवसे । इन्द्र । यम्याः ॥ ८ ॥

हे उग्रोद्गूर्णबलेन्द्र स त्वमनु जोषं कामानुगुणं यथा भवति तथा मंदस्व ।
मोदस्व ॥ हिशब्दः पादपूरणः । हियोगे मंदस्वेत्याख्यातस्य व्यत्ययात्सर्वानुदात्तत्वं ॥
इमे यज्ञासो यज्ञाः सोमास्वा त्वां प्राश्रुवन्तु । प्राप्नुवन्तु । हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र
त्वामस्मे अस्मदीयानीमे हवासो हवाः स्तोत्राणि प्राप्नुवन्तु । इयं धीः स्तुतिस्वा-
मवसेऽस्माकं रक्षणायायम्याः । आयच्छतु । नियच्छतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

तं वः सखायः सं यथा सुतेषु सोमेभिरी पृणता भोजमिंद्रं ।

कुवित्तस्मा असति नो भराय न सुष्टिमिंद्रोऽवसे मृधाति ॥ ९ ॥

तं । वः । सखायः । सं । यथा । सुतेषु । सोमेभिः । इ । पृणत । भोजं । इंद्रं ।

कुवित् । तस्मै । असति । नः । भराय । न । सुस्वि । इंद्रः । अवसे । मृधाति ॥ ९ ॥

हे सखायः स्तोतारो वो यूयं सोमेषु सुतेष्वभिषुतेषु सत्सु भोजं दातारं तमी-
मेतमिंद्रं सोमेभिः सोमैर्यथाकामं संपृणत । संपूरयत । तस्मा इन्द्राय कुविद्वहूप-
करणं । कुविदिति बहुनामैतत् । असति । अस्तु । किमर्थं । नोऽस्माकं भराय भर-
णाय पोषणाय । इंद्रः सुष्टिमभिषवणशीलं यजमानमवसे तर्पणाय न मृधाति ।
न बाधते ॥

॥ अथ दशमी ॥

एवेदिंद्रः सुते अस्तावि सोमे भरद्वाजेषु क्षयदिन्मघोनः ।

असद्यथा जरित्र उत सूरिरिंद्रो रायो विश्ववारस्य दाता ॥ १० ॥

एव । इत् । इंद्रः । सुते । अस्तावि । सोमे । भरत् । वाजेषु । क्षयत् । इत् । मघोनः ।

असत् । यथा । जरित्रे । उत । सूरिः । इंद्रः । रायः । विश्वऽवारस्य । दाता ॥ १० ॥

मघोनो धनवतो हविष्मतो यजमानस्य क्षयदीश्वर इंद्रः सोमे सुतेऽभिषुते
सति भरद्वाजेषु भरद्वाजे मय्येवैवमस्तावि । स्तुतोऽभूत् । इंद्रो जरित्रे स्तोत्रे सूरिः
सन्मार्गे प्रेरको यथासत् भवेत् । उतापि च विश्ववारस्य विश्वैर्वरणीयस्य रायो
धनस्य दाता यथा भवेत् तथास्तावीति संबंधः ॥ इदिति द्वयं पूरणं ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे षोडशो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले द्वितीयोऽनुवाकः ॥

तृतीयेऽनुवाके विंशति सूक्तानि । तत्र वृषा मद इति दशर्चं प्रथमं सूक्तं
भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैंद्रं । वृषेत्यनुक्रांतं । विषुवति निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूचितं
च । वृषा मदः प्र मंहिष्ठाय । आ० ८. ६. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वृषा॒ मद॒ इ॒न्द्रे॒ श्लोक॑ उ॒क्था स॒चा सोमे॑षु सु॒तपा॑ ऋ॒जीषी॑ ।

अ॒र्च॒त्र्यो म॒घवा॑ नृ॒भ्य उ॒क्थैर्द्यु॑क्षो राजा गिराम॒क्षितो॑तिः ॥ १ ॥

वृषा॑ । मदः । इ॒न्द्रे । श्लोकः । उ॒क्था । स॒चा । सोमे॑षु । सु॒तऽपाः । ऋ॒जीषी॑ ।

अ॒र्च॒त्र्यः । म॒घऽवा॑ । नृ॒भ्यः । उ॒क्थैः । द्यु॒क्षः । राजा॑ । गिरां । अ॒क्षित॑ऽऊतिः ॥ १ ॥

सोमेषु सोमवत्स यागेष्विन्द्रे सोमपानजनितो मदो वृषा यजमानस्य कामानां वर्षको भवति । यद्वा सर्वजनाह्लादकस्य वर्षणस्य कर्ता भवति । उक्थोक्थेन शस्त्रेण सचा सह श्लोकः स्तोत्ररूपः शब्दो वृषा भवति । सुतपा अभिषुतस्य सोमस्य पाता ऋजीषृजीषं गतरसमपि सोमं न परित्यजन्मघवा धनवान् स चन्द्रो नृभ्यः स्तुतीनां नेतृभ्य उक्थैः स्तोत्रैरर्चत्र्योऽर्चनीयो भवति । द्युक्षो द्युलो-
कनिवासो गिरां स्तुतीनां राजेश्वर इन्द्रोऽक्षितोतिरक्षीणरक्षश्च भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ततु॑रि॒र्वी॒रो न॒र्यो वि॒चेता॒ श्रोता॒ हव॑ं गृ॒णत॒ उ॒र्व्यू॑तिः ।

वसुः॒ शंसो॑ न॒रां का॒रुधा॑या वा॒जी स्तु॒तो वि॒दथे॑ दा॒ति वाजं॑ ॥ २ ॥

ततु॑रिः । वी॒रः । न॒र्यः । वि॒ऽचेता॑ । श्रोता॑ । हव॑ं । गृ॒णतः । उ॒र्वि॒ऽऊतिः॑ ।

वसुः॑ । शंसः॑ । न॒रां । का॒रु॒ऽधायाः॑ । वा॒जी । स्तु॒तः । वि॒दथे॑ । दा॒ति । वाजं॑ ॥ २ ॥

वाज्यन्नवानिन्द्रो विदथे यज्ञेऽस्माभिः स्तुतः सन् वाजमन्नं दाति । अस्मभ्यं ददाति । कीदृश इन्द्रः । ततुरिः शत्रूणां हिंसको वीरो विक्रांतो नर्यो नरहितो विचेता विविक्तज्ञानो हवमस्मदीयं स्तोत्रं श्रोता गृणतः स्तुवतः स्तोतृजन-
स्योर्व्यूतिर्विस्तृतरक्षो वसुर्वासयिता नरां नृणां स्तोतृजनानां शंसः शंसनीयः
कारुधायाः कारूणां स्तोतृणां धारयिता । एवंभूत इन्द्रो वाजं ददातीति संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒क्षो न च॒क्र्योः शूर॑ वृ॒हन्म॒ ते म॒हा रि॒रिचे॒ रोद॑स्योः ।

वृ॒क्षस्य॒ नु ते॑ पु॒रु॒हूत॒ व॒या व्यू॑ऽतयो॑ रुरु॒हु॒रि॒न्द्र पूर्वीः॑ ॥ ३ ॥

अ॒क्षः । न । च॒क्र्योः । शूर॑ । वृ॒हन् । प्र । ते॑ । म॒हा । रि॒रिचे॒ । रोद॑स्योः ।

वृ॒क्षस्य॑ । नु । ते॑ । पु॒रु॒ऽहूत॑ । व॒याः । वि । ऊ॒तयः॑ । रुरु॒हुः । इ॒न्द्र । पूर्वीः॑ ॥ ३ ॥

हे शूर विक्रांतेन्द्र वृहन् महान् ते त्वदीयो महा महिमा रोदस्योर्द्यावापृथिव्योः
प्ररिरिचे । अतिरिच्यते । द्यावापृथिवीभ्यामित्यर्थः । अत्र दृष्टांतः । चक्रयोश्चक्रयोरक्षो
न । रथसंबन्धक्षो यथा चक्राभ्यां बहिर्गतस्तद्वत् । हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र त्वदीयाः
पूर्वीर्बह्व ऊतयो रक्षा वि रुरुहुः । विशेषेण रोहंति । तत्र दृष्टांतः । वृक्षस्य नु ।
यथा वृक्षस्य वयाः शाखा विरोहंति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शचीवतस्ते पुरुशाक शाका गवामिव सुतयः संचरणीः ।

वत्सानां न तंतयस्त इन्द्र दामन्वतो अदामानः सुदामन् ॥ ४ ॥

शचीऽवतः । ते । पुरुऽशाक । शाकाः । गवाऽइव । सुतयः । संऽचरणीः ।

वत्सानां । न । तंतयः । ते । इन्द्र । दामन्ऽवतः । अदामानः । सुऽदामन् ॥ ४ ॥

हे पुरुशाक बहुकर्मन्निन्द्र शचीवतः प्रज्ञावतस्ते त्वदीयाः शाकाः शक्तयः कर्माणि
वा सर्वतः संचरंतीति शेषः । तत्र दृष्टांतः । गवामिव धेनूनां सुतयो मार्गा
यथा संचरणीः सर्वत्र संचारिणो भवंति तद्वत् । अपि च वत्सानां न तंतयः ।
तन्तिर्नाम दीर्घप्रसारिता रज्जुः । यत्र नियतैर्विशाखदामभिर्बहवो वत्सा बध्यन्ते ।
यथा तंतयो बहूनां वत्सानां बंधका हे सुदामन् शोभनदानेन्द्र तथा ते त्वदीयाः
शाका दामन्वतो बंधनवन्तो बहूनां शत्रूणां बंधका अदामानः स्वयमन्यैरवद्धाः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अन्यद्द्व कर्वैरमन्यदु श्रोऽसच्च सन्मुहुंराचक्रिरिन्द्रः ।

मित्रो नो अत्र वरुणश्च पूषार्यो वशस्य पर्येतास्ति ॥ ५ ॥

अन्यत् । अद्वा । कर्वैर । अन्यत् । ऊं इति । श्वः । असत् । च । सत् । मुहुः । आऽचक्रिः । इन्द्रः ।

मित्रः । नः । अत्र । वरुणः । च । पूषा । अर्यः । वशस्य । परिऽएता । अस्ति ॥ ५ ॥

अयमिन्द्रोऽद्यास्मिन्दिवसेऽन्यत्कर्वरं । कर्मनामैतत् । कर्म करोति । अन्यदु
अन्यदेवोक्तविलक्षणमेव कर्म श्वः परस्मिन्दिने करोति । एतदेव विव्रियते ।
असच्चाशुभमशनिपातनादिकं सत् वर्षणादिकं शोभनं कर्म च । यद्वा त्रिशि-
रसो विश्वरूपस्य वधादिकमसत्कर्म लोकोपद्रवकारिणो वृत्रादेरसुरस्य वधादिरूपं
सत्कर्म च मुहुः पुनः पुनरसाविन्द्र आचक्रिः कर्ता भवति । एवं परस्परविलक्षणं

कर्म स्वमहिम्ना पुनः पुनरावर्तयन् प्रतिदिवसमन्यदेव परेषामसाधारणं कर्म करोतीत्यर्थः । एवंविध इन्द्रोऽस्मिन्नज्ञे नोऽस्माकं वशस्य कामयितव्यस्य फलस्य स्वर्गादेः पर्येतास्ति । परिगमयिता भवतु ॥ अस्तेर्लेटि रूपं ॥ मित्रोऽहरभिमानी देवो वरुणो रात्र्यभिमानी पूषा पोषको देवोऽर्यः प्रेरकः सवितैते चेदेण नियम्यमाना अस्मदीयस्य कामस्य परिगमयितारः संतु । यद्वा मित्रादयोऽप्यत्र स्वप्रधान्येनाभिधीयन्ते । मित्रादय इन्द्रः प्रत्येकमस्मदीयस्य कामस्य पर्येतास्तु । तथा बृहदेवतायामुक्तं । प्रोतयेऽन्यदिति त्वेते वैश्वदेव्यावृचौ स्मृते इति ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि त्वदापो न पर्वतस्य पृष्ठादुक्थेभिरिन्द्रानयन्त यज्ञैः ।

तं त्वाभिः सुष्टुतिभिर्वाजयन्त आजिं न जग्मुर्गिर्वाहो अश्वाः ॥ ६ ॥

वि । त्वत् । आपः । न । पर्वतस्य । पृष्ठात् । उक्थेभिः । इन्द्र । अनयन्त । यज्ञैः ।

तं । त्वा । आभिः । सुस्तुतिभिः । वाजयन्तः । आजिं । न । जग्मुः । गिर्वाहः । अश्वाः ॥ ६ ॥

हे इन्द्र त्वत्त्वत्सकाशादुक्थेभिरुक्थैः शस्त्रैर्यज्ञैर्हविर्भिश्च स्तोतारः कामानात्मनो व्यनयन्त । विविधं प्रापयन्ति । तत्र दृष्टान्तः । पर्वतस्यादेः पृष्ठादुपरिभागादापो न अप उदकानि यथा तद्वत् । अपि च हे गिर्वाहो गीर्भिः स्तुतिरूपाभिर्वाग्भिर्वहनीयेन्द्र तं प्रसिद्धं त्वा त्वां वाजयन्तो बलिनं कुर्वन्तः । यद्वा वाजमन्त्रमिच्छन्तो भरद्वाजाः स्तोतार आभिः पूर्वोक्ताभिः सुष्टुतिभिः शोभनाभिः स्तुतिभिर्जग्मुः । प्रापुः । क्षिप्रगमने दृष्टान्तः । अश्वा वाहा आजिं न संयामं यथा शीघ्रं प्रापुस्तद्वत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

न यं जरन्ति शरदो न मासा न द्याव इन्द्रमवकर्षयन्ति ।

वृद्धस्य चिद्धतामस्य तनूः स्तोमेभिरुक्थैश्च शस्यमाना ॥ ७ ॥

न । यं । जरन्ति । शरदः । न । मासाः । न । द्यावः । इन्द्र । अवऽकर्षयन्ति ।

वृद्धस्य । चित् । वर्धतां । अस्य । तनूः । स्तोमेभिः । उक्थैः । च । शस्यमाना ॥ ७ ॥

शरदः संवत्सरा यमिन्द्रं न जरन्ति न जरयन्ति नापक्षीणयन्ति । तथा मासाश्च नापक्षीणयन्ति । तथा द्यावो दिवसाश्च यमिन्द्रं नावकर्षयन्ति नाल्पीभावयन्ति

वृद्धस्य चित् प्रवृद्धस्याप्यस्येन्द्रस्य तनूः शरीरं स्तोमेभिरस्मदीयैः स्तोत्रैरुक्थैश्च
शस्त्रैश्च शस्यमाना स्तूयमाना सती वर्धतां । प्रवृद्धा भवतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

न वी॒ळवे॒ नम॑ते॒ न स्थि॒राय॒ न श॑र्ध॒ते द॑स्यु॒जूताय॒ स्त॒वान् ।

अ॒जा इ॒न्द्रस्य॒ गिर॑यश्चि॒ह॒ष्वा ग॑ंभी॒रे चि॑द्भवति गा॒धम॑स्मै ॥ ८ ॥

न । वी॒ळवे॒ । नम॑ते । न । स्थि॒राय॒ । न । श॑र्ध॒ते । द॑स्यु॒जूताय॒ । स्त॒वान् ।

अ॒जाः । इ॒न्द्रस्य॒ । गिर॑यः । चि॒त् । च॒ह॒ष्वाः । ग॑ंभी॒रे । चि॒त् । भ॒वति॒ । गा॒धं । अ॒स्मै ॥ ८ ॥

स्तवानस्माभिः स्तूयमान इन्द्रो वीळवे दृढगात्राय यजमानाय न नमते । न
वशीभवति । स्थिराय युद्धेऽविचलिताय च न नमते । शर्धते उत्सहमानाय
दस्युजूताय कर्मवर्जितैः प्रेरिताय यजमानाय न वशीभवति । यद्यपि स्तोतारो
बहुगुणाः संति तथापीन्द्रस्तेभ्यो दस्युसहितेभ्यो न वशीभवतीत्यर्थः । अपि च
ऋष्या महान्तो गिरयश्चित्पर्वता अपीन्द्रस्याजाः सुगमनाः क्षेपणीया भवन्ति ।
गंभीरे चिदगाधेऽपि स्थानेऽस्मा इन्द्राय गाधमेव स्थानं विषयो भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

गंभी॒रेण॑ न उ॒रुणा॑मचि॒न्प्रेषो॑ य॒न्धि सु॑तपाव॒न्वाजा॑न् ।

स्था ऊ॒ षु ऊ॒र्ध्व ऊ॒ती अ॒रि॒षण्य॑न्न॒क्तोर्व्यु॑ष्टौ परि॒तक॑म्यायां ॥ ९ ॥

गंभी॒रेण॑ । नः । उ॒रुणा॑ । अ॒मचि॒न् । प्र । इ॒षः । य॒न्धि । सु॒तऽपा॒वन् । वा॒जा॑न् ।

स्थाः । ऊं इति॑ । सु । ऊ॒र्ध्वः । ऊ॒ती । अ॒रि॒षण्य॑न् । अ॒क्तोः । वि॒ऽउ॒ष्टौः । परि॒ऽतक॑म्यायां ॥ ९ ॥

हे अमचिन् । अमचं बलं । तद्वन् हे सुतपावन् सुतस्य सोमस्य पातरिन्द्र
गंभीरेण केनापि दुरवगाहेनोरुणा विस्तीर्णेन मनसा नोऽस्मभ्यमिषोऽन्नानि
वाजान्वलानि च प्रयन्धि । प्रयच्छ । किंचाक्तो रात्रेर्व्युष्टौ विवासेऽहि परि॒
तक॑म्यायां रात्रौ हे इन्द्र त्वमूती अस्माकं रक्षायै हे इन्द्र अरिषण्यन्नहिंसंस्त्वमूर्ध्व
उद्युक्तः स्था ऊ षु । सुष्ठु तिष्ठैव ॥

॥ अथ दशमी ॥

सच॑स्व ना॒यम॑वसे अ॒भीक॑ इ॒तो वा॒ तमि॑न्द्र पाहि रि॒षः ।

अ॒मा चै॒नम॑र॒ण्ये पा॑हि रि॒षो म॑दे॒म श॒तहि॑माः सु॒वीराः ॥ १० ॥

सचस्व । नायं । अवसे । अभीके । इतः । वा । तं । इंद्र । पाहि । रिपः ।

अमा । च । एनं । अरण्ये । पाहि । रिपः । मदेम । शतऽहिमाः । सुऽवीराः ॥ १० ॥

हे इंद्र त्वं नायं कर्मणां स्तुतीनां च नेतारमभीके संयामेऽवसे रक्षणाय सचस्व । सेवस्व । इतो वास्मात्संनिकृष्टाच्च रिपः शचोरमुतो विप्रकृष्टाच्छचोश्च । वाशब्दोऽनुक्तेन विवक्षितेन समुच्चयः । हे इंद्र तं स्तोतारं पाहि । रक्ष । तथामा च गृहे च । अमेति गृहनाम । अरण्ये कानने च रिपः शचोः पाहि । तं रक्ष । तदनंतरं सुवीराः शोभनपुत्रा वयं शतहिमाः शतसंवत्सरान्मदेम । दृष्याम ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठेऽष्टादशो वर्गः ॥

या त ऊतिरिति नवर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमैंद्रं । तथा चानुक्रांतं । या ते नवेति ॥ पृष्ठ्याभिप्रवषडहयोर्द्वितीयेऽहनीदं सूक्तं निष्केवल्यनिविद्धानं । सूचितं च । या त ऊतिरवमेति मध्यंदिनः । आ० ७. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

या त ऊतिरवमा या परमा या मध्यमेन्द्रं शुष्मिन्नास्ति ।

ताभिरू षु वृत्रहृत्येऽवीर्न एभिश्च वाजैर्महान् उय ॥ १ ॥

या । ते । ऊतिः । अवमा । या । परमा । या । मध्यमा । इंद्र । शुष्मिन् । अस्ति ।

ताभिः । ऊं इति । सु । वृत्रऽहृत्ये । अवीः । नः । एभिः । च । वाजैः । महान् । नः । उय ॥ १ ॥

हे शुष्मिन् बलवन्निद्र ते त्वदीया योतिर्या रक्षावमाधमास्ति । या परमोत्कृष्टास्ति । या मध्यमास्ति ताभिरूतिभिर्वृत्रहृत्ये युद्धे नोऽस्मान् सु अत्यंतमवीः । पालय । किंच हे उयोद्गूणेंद्र महांस्त्वमेभिर्भोज्यसाधनैर्वाजैरनैश्च नोऽस्मान् संयोजयेति शेषः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आभिः स्पृधो मिथतीरिषयन्मित्रस्य व्यथया मन्युमिंद्र ।

आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीरार्याय विशोऽव तारीदासीः ॥ २ ॥

आभिः । स्पृधः । मिथतीः । अरिषयन् । मित्रस्य । व्यथय । मन्युं । इंद्र ।

आभिः । विश्वाः । अभिऽयुजः । विषूचीः । आर्याय । विशः । अव । तारीः । दासीः ॥ २ ॥

हे इंद्र आभिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिर्मियतीः शत्रुसैन्यानि हिंसतीः स्पृधोऽस्मदीयाः सेना अरिषण्यन्नहिंसन् । पालयन्नित्यर्थः । अमित्रस्य शत्रोर्मन्युं संग्रामादिषु विद्यमानं कोपं व्यथय । नाशय । अपि चाभिः स्तुतिभिरेवाभियुजोऽभियोक्तीर्विषूचीः सर्वतो विद्यमाना दासीः कर्मणामुपक्षपयित्रीर्विश्वाः सर्वा विशः प्रजा आर्याय यज्ञादिकर्मकृते यजमानायावतारीः । विनाशय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रं जामयं उत येऽजामयोऽर्वाचीनासो वनुषो युयुजे ।

त्वमेषां विथुरा शवांसि जहि वृष्यानि कृणुही पराचः ॥ ३ ॥

इंद्र । जामयः । उत । ये । अजामयः । अर्वाचीनासः । वनुषः । युयुजे ।

त्वं । एषां । विथुरा । शवांसि । जहि । वृष्यानि । कृणुहि । पराचः ॥ ३ ॥

हे इंद्र जामयो ज्ञातिरूपाः संनिकृष्टा ये शत्रवः । उतापि चाजामयो दूरदेशे स्थिता ये शत्रवोऽर्वाचीनासोऽस्मदभिमुखा वनुषो हिंसन्तो युयुजे उद्युक्ता भवंति एषामुभयविधानां शत्रूणां संबंधीनि शवांसि बलानि विथुरा विथुराणि हीनानि त्वं कुर्विति शेषः । तथा वृष्यान्येषां वीर्याणि जहि । नाशय । किंच पराच उभयविधान् शत्रून्पराचः पराङ्मुखान् कृणुहि । कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

शूरो वा शूरं वनते शरीरैस्तनूरुचा तरुषि यत्कृण्वेते ।

तोके वा गोषु तनये यदप्सु वि क्रंदसी उर्वरासु ब्रवैते ॥ ४ ॥

शूरः । वा । शूरं । वनते । शरीरैः । तनूऽरुचा । तरुषि । यत् । कृण्वेते इति ।

ताके । वा । गोषु । तनये । यत् । अप्सु । वि । क्रंदसी इति । उर्वरासु । ब्रवैते इति ॥ ४ ॥

हे इंद्र शूरस्त्वदनुगृहीतो वीरः शरीरैरंगैः शूरं वा वीरमपि वनते । हन्ति । वेत्ययमपीत्यस्यार्थे वर्तते । यद्वा वेत्यनेन विकल्पाभिधायकेनाशूरो वा त्वदनुगृहीतः सन् शूरं वनते । कदा वनत इत्येतदाह । तनूरुचा शरीरेण शोभमानौ परस्परविरोधिनौ तरुषि युद्धे यद्यदा कृण्वेते संग्रामं कुर्वते । यद्यदा च तोके वा पुत्रनिमित्ते वा गोषु निमित्तभूतासु वा तनये पौत्रे निमित्तभूते वाप्सूदकेषु

निमित्तेषु वोर्वरासु सर्वसस्याद्यासु भूमिषु निमित्तासु क्रंदसी क्रंदमानावाक्रो-
शंतौ विव्रवैते विवदेते । हे इंद्र पुत्रादिलाभजयस्वदनुगृहीतस्य भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नहि त्वा शूरो न तुरो न धृष्णुर्न त्वा योधो मन्यमानो युयोध ।

इंद्र नकिंष्ट्वा प्रत्यस्त्येषां विश्वा जातान्यभ्यसि तानि ॥ ५ ॥

नहि । त्वा । शूरः । न । तुरः । न । धृष्णुः । न । त्वा । योधः । मन्यमानः । युयोध ।

इंद्र । नकिंः । त्वा । प्रति । अस्ति । एषां । विश्वा । जातानि । अभि । असि । तानि ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वा त्वया सह शूरो विक्रांतजनो नहि युयोध । न युध्यते । तथा
तुरोऽन्येषां शत्रूणां हिंसकोऽतस्त्वया न युयोध । धृष्णुर्धर्षको न युयोध । मन्य-
मानो युद्धे क्रुध्यन् योधो भटस्त्वा त्वया न युयोध । हे इंद्र एषां शूरादीनां मध्ये
कश्चन त्वा तव नकिः प्रत्यस्ति । प्रतिनिधिर्नास्ति । विश्वा विश्वानि जातानि
प्रादुर्भूतानि तानि शूरादीनि त्वमभ्यसि । अभिभवसि ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठ एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

स पत्यत उभयोर्नृम्णमयोर्यदी वेधसः समिथे हवन्ते ।

वृत्रे वा महो नृवति क्षये वा व्यचस्वन्ता यदि वितन्तसैते ॥ ६ ॥

सः । पत्यते । उभयोः । नृम्णं । अयोः । यदि । वेधसः । संऽइथे । हवन्ते ।

वृत्रे । वा । महः । नृवति । क्षये । वा । व्यचस्वन्ता । यदि । वितन्तसैते इति ॥ ६ ॥

अयोरनयोरुभयोर्मध्ये स जनो नृम्णं धनं पत्यते । ईष्टे । कयोर्मध्ये क ईष्ट
इत्येतदुभयमाह । यदि यस्य जनस्य । यदीति निपातो यस्यार्थे वर्तते । समिथे
यज्ञे वेधसः कर्मणां विधातार ऋत्विजो हवन्ते इंद्रं स्तुवंति स ईष्ट इति संबंधः ।
महो महति प्रभूते वृत्रे वा निरोधे निमित्ते वा नृवति परिचारकमनुययुक्ते
क्षये वा गृहनिमित्ते वा व्यचस्वन्तौ यदि यौ जनौ । यदीति यावित्यर्थे वर्तते ।
वितन्तसैते विद्युध्येते तयोर्मध्य इति संबंधः ॥ तसेरुपक्षयकर्मणो विपूर्वाद्वितन्तसैते
इति भवति । यद्वा तन्तस इति धातुः कंडादिषु पठ्यते तस्मादिदं रूपमिति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अध स्मा ते चर्षणयो यदेजानिंद्रं चातोत भवा वरूता ।

अस्माकासो ये नृतमासो अर्य इंद्रं सूरयो दधिरे पुरो नः ॥ ७ ॥

अध । स्म । ते । चर्षणयः । यत् । एजान् । इंद्रं । चाता । उत । भव । वरूता ।

अस्माकासः । ये । नृतमासः । अर्यः । इंद्रं । सूरयः । दधिरे । पुरः । नः ॥ ७ ॥

अध स्मापि च हे इंद्र ते त्वदीयाश्चर्षणयः पुरुषा यद्यदेजान् एजेयुर्भीत्या कंषेयुः त्वं तेषां चाता पालको भव । उतापि च वरूता संभक्ता भव । अस्माकासोऽस्मदीया नृतमासो नेतृतमा ये मनुष्या हे इंद्र त्वामर्योऽरयो । प्रापयितार इत्यर्थः । तेषां चाता भव । हे इंद्र सूरयो ये स्तोतारो नोऽस्मान्पुरोदधिरे पुरश्चक्रिरे तेषां च चाता भवेति ॥

साकमेधेषु माहेन्द्रामिष्टाविंद्रस्य वृत्रघ्नो याज्या । सूचितं च । अन्तु ते दायि मह इंद्रियाय विश्वकर्मन्हविषा वावृधानः । आ० २. १८. । इति ॥ अन्तुत्रीनाम्येकाहे निष्केवल्य एषैव सूक्तमुखीया । सूचितं च । अन्तु ते दायि मह इंद्रियाय कथो नु ते परि चराणि विद्वानिति द्वे । आ० ९. ५. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

अन्तु ते दायि मह इंद्रियाय सचा ते विश्वमन्तु वृत्रहत्ये ।

अन्तु स्रुचमन्तु सहो यजत्रेन्द्रं देवेभिरन्तु ते नृषह्ये ॥ ८ ॥

अन्तु । ते । दायि । महे । इंद्रियाय । सचा । ते । विश्वं । अन्तु । वृत्रहत्ये ।

अन्तु । स्रुचं । अन्तु । सहः । यजत्र । इंद्रं । देवेभिः । अन्तु । ते । नृषह्ये ॥ ८ ॥

हे इंद्र महे महते ते तुभ्यमिंद्रियायैश्वर्यार्थमनुदायि । अन्वदायि । अन्तुदीयते स्म । वृत्रहत्ये वृत्रवधे निमित्ते ते तुभ्यं विश्वं समस्तं सचा सत्यमनुदायि । कैः किमनुदायीति तदुभयमाह । येन विश्वं विभर्ति तत्स्रुचं बलमनुदायि । येन शत्रून्भिभवति तद्गुणविशिष्टं सहो बलमनुदायि । हे यजत्र यजनीयेन्द्र ते तुभ्यं नृषह्ये युद्धे देवेभिः सैवैरेतत्सर्वमनुदायि ॥

॥ अथ नवमी ॥

ए॒वा नः॒ स्पृ॒धः॒ सम॑जा॒ सम॑त्स्वि॒न्द्रं रा॒रं॒धि मि॒थ॒तीर॑दे॒वीः ।

वि॒द्याम॒ व॒स्तो॒र्वसा॒ गृ॒णंतो॑ भ॒र॒द्वाजा॒ उ॒त ते॒ इ॒न्द्र नू॒नं ॥ ९ ॥

ए॒व । नः॒ । स्पृ॒धः॒ । सं । अ॒ज । स॒मत्सु॑ । इ॒न्द्र । रा॒रं॒धि । मि॒थ॒तीः । अ॒दे॒वीः ।

वि॒द्याम॒ । व॒स्तोः॒ । अ॒र्वसा॒ । गृ॒णंतः॒ । भ॒र॒त्सु॑ वा॒जाः । उ॒त । ते॒ । इ॒न्द्र । नू॒नं ॥ ९ ॥

हे इन्द्र एवैवं स्तुतस्त्वं नोऽस्मदीयाः स्पृधः शत्रुसेनाः समत्सु संग्रामेषु समज । शत्रुवधार्थं प्रेरय । किंच मिथतीर्हिसतीरदेवीरासरीः सेना ररंधि । अस्मदर्थं वशीकुरु । उतापि च हे इन्द्र ते गृणंतस्त्वां स्तुवंतो भरद्वाजा वयमवसानेन सह वस्तोर्वासस्य । निवासमित्यर्थः । नूनमवश्यं विद्याम । लभेमहि ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे विंशो वर्गः ॥

श्रुधी न इन्द्रेत्यष्टर्चं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं चैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रम्यते । श्रुधी नोऽष्टाविति । विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

श्रु॒धी न॒ इ॒न्द्र॒ ह्या॒मसि॒ त्वा म॒हो वा॒ज॒स्य सा॒तौ वा॒वृषा॒णाः ।

सं य॒द्विशो॑ऽयंत॒ श्रूर॑सा॒ता उ॒ग्रं नो॑ऽवः पा॒र्ये अ॒ह॒न्दाः ॥ १ ॥

श्रु॒धि । नः॒ । इ॒न्द्र । ह्या॒मसि॒ । त्वा । म॒हः । वा॒ज॒स्य । सा॒तौ । वा॒वृषा॒णाः ।

सं । यत् । वि॒शः । अ॒यंत॒ । श्रूर॑ऽसा॒तौ । उ॒ग्रं । नः॒ । अ॒वः । पा॒र्ये । अ॒ह॒न् । दाः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ववृषाणाः सोमैस्त्वां सिंचन्तो वयं स्तोतारो महो महतो वाजस्यान्नस्य सातौ लाभार्थं त्वा त्वां ह्यामसि । आह्वयामः । हे इन्द्र त्वं नोऽस्माकं तदाह्वानं श्रुधि । शृणु । यद्यदा विशो जनाः श्रूरसाता श्रूरसातौ युद्धे समयंत संगच्छन्ते तदा पार्येऽतिमेऽहन्नहनि दिवसे नोऽस्मभ्यमुग्रमूढूर्णमवो रक्षणं दाः । अदाः । प्रयच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वां वा॒जी ह॑वते वा॒जिने॒यो म॒हो वा॒ज॒स्य ग॒र्ध॒स्य सा॒तौ ।

त्वां वृ॒चे॒ष्वि॒न्द्र स॒त्प॒तिं त॑रु॒चं त्वां च॑ष्टे मु॒ष्टि॒हा गो॒षु यु॒ध्यन् ॥ २ ॥

त्वां । वा॒जी । ह॒व॒ते । वा॒जि॒ने॒यः । म॒हः । वा॒ज॒स्य । ग॒ध॒स्य । सा॒तौ ।

त्वां । वृ॒त्रेषु । इं॒द्र । स॒त्प॒तिं । त॒रु॒चं । त्वां । च॒ष्टे । मु॒ष्टि॒हा । गो॒षु । यु॒ध्यन् ॥ २ ॥

वाजी हवितर्लक्षणान्नवान्वाजिनेयो वाजिन्याः पुत्रो भरद्वाजो हे इंद्र त्वं गधस्य सर्वैः प्रायस्य महो महतो वाजस्यान्नस्य सातौ लाभे निमित्ते हवते । स्तौति । अपि च हे इंद्र सत्पतिं सज्जनानां पालकं तरुचं दुर्जनानां तारकं त्वं वृत्रेषूपद्रवेषु निमित्तेषु भरद्वाजो हवते । मुष्टिहा मुष्टिवलेन शत्रूणां हन्ता गोषु निमित्तभूतासु युध्यन् शत्रुभिः सह युद्धं कुर्वन् भरद्वाजस्त्वां चष्टे । पश्यति । प्रतिभालयते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं क॒विं चो॒दयो॒ऽर्क॑सा॒तौ त्वं कु॒त्सा॒य श्रु॒ष्णं दा॒श्रुषे॑ व॒र्क ।

त्वं शि॒रो अ॒म॒र्म॒णः प॒रा॒ह॒न् न॒ति॒थि॒ग्वा॒य शं॒स्यं क॒रि॒ष्यन् ॥ ३ ॥

त्वं । क॒विं । चो॒द॒यः । अ॒र्क॑ऽसा॒तौ । त्वं । कु॒त्सा॒य । श्रु॒ष्णं । दा॒श्रुषे॑ । व॒र्क ।

त्वं । शि॒रः । अ॒म॒र्म॒णः । प॒रा । अ॒ह॒न् । अ॒ति॒थि॒ऽग्वा॒य । शं॒स्यं । क॒रि॒ष्यन् ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वमर्कसातावन्नलाभार्थं कविं भार्गवमृषिं चोदयः । अचोदयः । प्रेरय । किंच हे इंद्र त्वं दाश्रुषे हविर्दत्तवते कुत्साय श्रुष्णमसुरं वर्क । छेदितवानसि ॥ वर्गिति वृणक्तेच्छेदनार्थस्य लुङि रूपं ॥ तथा त्वमतिथिग्वायातिथीनामभिगंचे दिवोदासाय शंस्यं स्तुत्यं सुखं करिष्यन् अमर्मणो मर्महीनमात्मानं मन्यमानस्य शंबरस्य शिरः शीर्षं पराहन् । अवधीः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं रथं॒ प्र भ॑रो यो॒ध॒मृष॑मावो यु॒ध्यंतं॑ वृष॒भं द॑श॒द्भु ।

त्वं तु॒र्यं वे॒त॒स॒वे स॒चा॒ह॒न् त्वं तु॒जिं गृ॑णंतं मि॒न्द्र तू॒तोः ॥ ४ ॥

त्वं । रथं॑ । प्र । भ॒रः । यो॒धं । ऋ॒षं । आ॒वः । यु॒ध्यंतं॑ । वृष॒भं । द॑श॒ऽद्भु ।

त्वं । तु॒र्यं । वे॒त॒स॒वे । स॒चा । अ॒ह॒न् । त्वं । तु॒जिं । गृ॑णंतं । इं॒द्र । तू॒तो॒रिति॑ तूतोः ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं वृषभसंज्ञकाय राज्ञे योधं युद्धसाधनमृषं महान्तं रथं प्रभरः । प्रापयः । अपि च युध्यंतं शत्रुभिः सह युद्धं कुर्वंतं दशद्भुं दश दिवसा युध्यतो यस्य गतास्तं वृषभमेतदाख्यं राजानमावः । युद्धादपीपलः । किंच त्वं वेतसव एतन्नाम्ने राज्ञे

सचा सहायभूतः सन् तुयमसुरमहन् । हतवानसि । वेतसुर्नाम कश्चिदसुरः ।
अत्र तस्मादन्योऽसावुच्यते । यद्वा वेतसव इति तृतीयार्थे चतुर्थी । वेतसुनासुरेण
सहितं तुयं हतवानसि । तथा च मंचांतरे श्रूयते । अहं पितेव वेतसूरभिष्टे तुयं
कुत्साय स्मदिभं च रंधयं । ऋग्वे० १०. ४९. ४. इति । हे इंद्र त्वं गृणंतं त्वां स्तुवंतं
तुजिमेतदाख्यं राजानं तूतोः । अवर्धयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वं तदुक्थमिंद्र बर्हणा कः प्र यच्छता सहस्रा शूर दधि ।

अव गिरेदासं शंबरं हन्प्रावो दिवोदासं चित्राभिरूती ॥ ५ ॥

त्वं । तत् । उक्थं । इंद्र । बर्हणा । करिति कः । प्र । यत् । शता । सहस्रा । शूर । दधि ।

अव । गिरेः । दासं । शंबरं । हन् । प्र । आवः । दिवः । दासं । चित्राभिः । ऊती ॥ ५ ॥

हे इंद्र बर्हणा बर्हणः शत्रूणां हिंसकस्त्वमुक्थं प्रशस्यं तत्कर्म कः । अकरोः ।
किं तत्कर्मैत्युच्यते । हे शूर वीरेंद्र त्वं शता शतानि सहस्रा सहस्राणि च शंबर-
स्यानुचरान् भटान्प्रदधि । विदारितवानसि । तथा च निगमांतरे । अध्वर्यवो यः
शतं शंबरस्य । ऋग्वे० २. १४. ६. इति । तथा त्वं दासं यज्ञादिकर्मणामुपक्षपयितारं
गिरेः पर्वतान्निर्गतं शंबरमसुरमवहन् । अवावधीः । तथापि श्रूयते । यः शंबरं
पर्वतेषु क्षियंतं । ऋग्वे० २. १२. ११. इति । किंच चित्राभिर्विचित्राभिरूती ऊतिभी
रक्षाभिर्दिवोदासं राजानं प्रावः । प्रकर्षेण पालयसि स्म ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठ एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं अद्वाभिर्मंदसानः सोमैर्दभीतये चुमुरिमिंद्र सिष्वप् ।

त्वं रजिं पिठीनसे दशस्यन्षष्टिं सहस्रा शच्या सचाहन् ॥ ६ ॥

त्वं । अद्वाभिः । मंदसानः । सोमैः । दभीतये । चुमुरिं । इंद्र । सिस्वप् ।

त्वं । रजिं । पिठीनसे । दशस्यन् । षष्टिं । सहस्रा । शच्या । सचा । अहन् ॥ ६ ॥

हे इंद्र अद्वाभिः अद्वापुरःसरमादरातिशयेनानुष्ठितैः कर्मभिर्मंदसानो मोद-
मानः । यच्छ्रद्धया युक्तं कर्म तत्सारवद्भवति । तथा च श्रूयते । यदेव विद्यया
करोति अद्वायोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरं भवति । छा० उ० १. १. १०. इति ।

सोमैश्च मंदसानस्त्वं दभीतय एतन्नामकाय राजर्षये चुमुरिमेतदाख्यमसुरं सिष्वप् ।
अस्वापयः । अवधीरित्यर्थः । किंच हे इंद्र त्वं पिठीनस एतन्नामकाय रजिमेतदाख्यां
कन्यां वा राज्यं वा दशस्यन् प्रयच्छन् शच्या प्रज्ञया षष्टिं षष्टिसंख्याकानि
सहस्रा भटानां सहस्राणि सचा सह युगपदेवाहन् । अवधीः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अहं चन तत्सूरिभिरानश्यां तव ज्याय इंद्र सुस्रमोजः ।

त्वया यत्स्त्ववन्ते सधवीर वीरास्त्रिवरूथेन नहुषा शविष्ठ ॥ ७ ॥

अहं । चन । तत् । सूरिऽभिः । आनश्यां । तव । ज्यायः । इंद्र । सुस्रं । ओजः ।

त्वया । यत् । स्त्ववन्ते । सधऽवीर । वीराः । त्रिऽवरूथेन । नहुषा । शविष्ठ ॥ ७ ॥

हे सधवीर वीरैः सहित शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र वीराः स्तोतारस्त्रिवरूथेन । त्रीणि
वरूथान्यावरकाणि भुवनानि यस्य तेन । नहुषा शत्रूणां बंधकेन त्वया दत्तं
यत्सुस्रं सुखमोजो बलं च स्त्ववन्ते स्त्ववन्ति हे इंद्र तव त्वया दत्तं ज्यायोऽति-
शयेन प्रशस्यं तत्सुस्रमोजोऽहं चनाहमपि भरद्वाजो सूरिभिर्मदीयैः स्तोतृभिः
सहानश्यां । प्राप्नुयां ॥

॥ अथाष्टमी ॥

वयं ते अस्यामिंद्र द्युमहूतौ सखायः स्याम महिन् प्रेष्ठाः ।

प्रातर्दनिः क्षत्रश्रीरस्तु श्रेष्ठो घने वृत्राणां सनये धनानां ॥ ८ ॥

वयं । ते । अस्यां । इंद्र । द्युमऽहूतौ । सखायः । स्याम । महिन् । प्रेष्ठाः ।

प्रातर्दनिः । क्षत्रऽश्रीः । अस्तु । श्रेष्ठः । घने । वृत्राणां । सनये । धनानां ॥ ८ ॥

हे महिन् पूजनीयेन्द्र ते त्वदर्थं सखायः स्तोतारो वयमस्यां द्युमहूतावस्मिन्ध-
ननिमित्ते स्तोत्रे प्रेष्ठा अतिशयेन प्रियाः स्याम । भवेम । प्रातर्दनिः । प्रतर्दनो
नाम राजा । तस्य पुत्रः क्षत्रश्रीरेतन्नामको मम याज्यो राजा श्रेष्ठोऽस्तु । सर्वेषा-
मुत्कृष्टो भवतु । किमर्थं । वृत्राणां शत्रूणां घने वधाय च धनानां वसूनां सनये
संभजनाय च श्रेष्ठोऽस्त्विति संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे द्वाविंशो वर्गः ॥

किमस्य मद इत्यष्टर्चे चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थं । अनुक्रांतं च । किमस्यांत्या

चायमानस्याभ्यावर्तिनो दानस्तुतिः । भरद्वाज ऋषिः । चिष्टुप् छंदः । अंत्या-
यास्तु दानस्तुतिरूपत्वाद्वा तेनोच्यत इति न्यायेन दानमेव देवता ॥ विनि-
योगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

किमस्य मदे किम्वस्य पीताविंद्रः किमस्य सख्ये चकार ।

रणा वा ये निषदि किं ते अस्य पुरा विविद्रे किमु नूतनासः ॥ १ ॥

किं। अस्य। मदे। किं। ऊं इति। अस्य। पीतौ। इंद्रः। किं। अस्य। सख्ये। चकार।

रणाः। वा। ये। निऽसदि। किं। ते। अस्य। पुरा। विविद्रे। किं। ऊं इति। नूतनासः ॥ १ ॥

भरद्वाज ऋषिः फलविलंबनासहिष्णुः सन् अनयेन्द्रमाक्षिपति । अस्य सोमस्य
मदे सतींद्रः किं चकार । कृतवान् । किमु किंचास्य सोमस्य पीतौ पाने सति
किं चकार । अस्य सोमस्य सख्ये सखित्वे किं चकार । पानात्पूर्वमिंद्रः सोमेन
सह वसतीत्यर्थः । अस्य सोमस्य निषदि गृहे रणा वा ये स्तोतारश्च संति ते
स्तोतारः पुरा पूर्वं हे इंद्र ते त्वत्तः किं विविद्रे । किं लेभिरे । नूतनासो नूतना
इदानीतनाः स्तोतारश्च किमु लेभिरे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सदेस्य मदे सव्यस्य पीताविंद्रः सदेस्य सख्ये चकार ।

रणा वा ये निषदि सत्ते अस्य पुरा विविद्रे सद् नूतनासः ॥ २ ॥

सत्। अस्य। मदे। सत्। ऊं इति। अस्य। पीतौ। इंद्रः। सत्। अस्य। सख्ये। चकार।

रणाः। वा। ये। निऽसदि। सत्। ते। अस्य। पुरा। विविद्रे। सत्। ऊं इति। नूतनासः ॥ २ ॥

एवमाक्षिप्त इंद्रस्तस्मा ऋषय ईप्सितं धनं प्रददौ । तदनंतरमृषिरिंद्रसकाशात्सं-
पूर्णकामः सन् पुरा यान्युपालंभप्रतिपादकानि वाक्यान्युवोचेदानीं तानि निरा-
करोति । इंद्रोऽस्य सोमस्य मदे सत् शुभं कर्म चकार । अस्य सोमस्य पीतौ
पाने सत् शुभं कर्म चकार । अस्य सख्ये सत् शुभं चकार । ये रणा वा स्तो-
तारश्च ते निषदि गृहे । यज्ञगृह इत्यर्थः । पुरा पूर्वं हे इंद्र ते त्वत्तः सत् शुभं कर्म
विविद्रे । लेभिरे । नूतनास इदानीतनाः स्तोतारः सद् शुभमेव कर्म लेभिरे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

नहि नु ते महि॒मनः॑ सम॒स्य न म॑घवन्मघवत्त्वस्य वि॒द्य ।

न राध॑सोराधसो नूत॑नस्येन्द्र॒ न कि॑र्ददृश इन्द्रि॒यं ते ॥ ३ ॥

नहि । नु । ते । म॒हि॒मनः॑ । स॒म॒स्य । न । म॑घ॒ऽवन् । म॑घ॒वत्त्व॑स्य । वि॒द्य ।

न । राध॑सः॒ऽराध॑सः । नूत॑नस्य । इन्द्र॑ । न॒किः । दृ॒शे । इन्द्रि॒यं । ते ॥ ३ ॥

हे मघवन्धनवन्निन्द्र ते त्वदीयस्य समस्य समस्तस्य महिमनो महिम्नो महिमानं नहि विद्य । वयं न जानीमः ॥ नुशब्दः पूरणः ॥ तथा मघवत्त्वस्य त्वदीयस्य धनिकत्वस्य च वयं न जानीमः । नूतनस्य स्तुत्यस्य राधसो राधसस्त्वदीयं सर्वं धनं च न जानीमः ॥ सर्वं च द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ हे इन्द्र ते त्वदीयमिन्द्रियं सामर्थ्यं न किर्ददृशे । केनापि न दृश्यते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ए॒तत्त्य॑त्त इन्द्रि॒यम॑चेति॒ येना॑व॒धीर्व॑रशिखस्य॒ शेषः॑ ।

वज्र॑स्य॒ यत्ते॒ नि॒हत॑स्य॒ शुष्मा॑त्स्व॒नाच्चि॑दिन्द्र॒ पर॑मो द॒दार ॥ ४ ॥

ए॒तत् । त्य॑त् । ते । इन्द्रि॒यं । अ॒चेति॑ । येन॑ । अ॒व॒धीः । व॒रऽशि॑खस्य । शेषः ।

वज्र॑स्य । यत् । ते । नि॒हत॑स्य । शुष्मा॑त् । स्व॒नात् । चि॒त् । इन्द्र॑ । प॒र॒मः । द॒दार ॥ ४ ॥

हे इन्द्र येन वीर्येण वरशिखस्य । वरशिखो नाम कश्चिदसुरः । शेषः शेषांसि पुत्रान् । शेष इत्यपत्यनामैतत् । अवधीः अहिंसीः ते त्वदीयमेतत्त्यत्तत्तदिदमिन्द्रियं वीर्यमचेति । अस्माभिरज्ञायि । हे इन्द्र यद्यस्माच्छुष्माद्वलान्निहतस्य प्रेरितस्य त्वदीयवज्रस्य स्वनाच्चित् ध्वनेरेव परमो वरशिखस्य पुत्राणां मध्ये बलाद्याधिक्येनोत्कृष्टः कश्चित्पुत्रो ददार अदीर्यत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

व॒धीर्दि॑द्रो व॒रशि॑खस्य॒ शेषो॑ऽभ्याव॒र्तिने॑ चा॒यमा॑नाय॒ शिक्ष॑न् ।

वृ॒चीव॑तो॒ यद्द॑रि॒यूपी॑यायां॒ हन्पूर्वे॑ अ॒र्द्धे भि॒यसा॑परो॒ दत् ॥ ५ ॥

व॒धीत् । इन्द्रः॑ । व॒रऽशि॑खस्य । शेषः । अ॒भिऽआ॒व॒र्तिने॑ । चा॒यमा॑नाय । शिक्ष॑न् ।

वृ॒चीव॑तः । यत् । ह॒रिऽयू॑पीयायां । हन् । पूर्वे॑ । अ॒र्द्धे । भि॒यसा॑ । अ॒परः । दत् ॥ ५ ॥

पूर्वोक्तमेवार्थमनया विवृणोति । अयमिन्द्रश्चायमानाय चयमानस्य राज्ञः पुत्रायाभ्यावर्तिन एतन्नामकाय राज्ञे शिक्षन् ईप्सितानि वसूनि प्रयच्छन् वरशिखस्यासुरस्य शेषः पुत्रान्वधीत् । अवधीत् । अहिंसीत् । वरशिखस्य पुत्रान् कथमवधीदित्युच्यते । यद्यदायमिन्द्रो हरियूपीयायां । हरियूपीया नाम काचिन्नदी काचिन्नगरी वा । तस्यां पूर्वेऽर्धे प्राग्भागे स्थितान् वृचीवतः । वृचीवान् नाम वरशिखस्य कुलोत्पन्नः पूर्वः । ततोऽत्रान्वरशिखस्य पुत्रान् हन् अवधीत् तदापरोऽपरभागे स्थितो वरशिखस्य श्रेष्ठः पुत्रो भियसा भीत्या दर्त् । दीर्णोऽभूत् ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्रिंशच्छतं वर्मिणं इन्द्र साकं यव्यावत्यां पुरुहूत अवस्या ।

वृचीवतः शरवे पत्यमानाः पात्रा भिन्दाना न्यर्थान्यायन् ॥ ६ ॥

त्रिंशत्शतं । वर्मिणः । इन्द्र । साकं । यव्याऽवत्यां । पुरुऽहूत । अवस्या ।

वृचीवतः । शरवे । पत्यमानाः । पात्रा । भिन्दानाः । निऽअर्थानि । आ॒यन् ॥ ६ ॥

इदानीमुक्तमेवार्थं विवृणोति । हे पुरुहूत बहुभिराहूतेन्द्र अवस्या अवस्यया । अवोऽन्नं यशो वा । तद्वाञ्छया युद्धे त्वां जित्वान्नं प्राप्नुयाम यशो वा प्राप्नुयामेति कामयमानाः शरवे हिंसायै । त्वां हिंसितुमित्यर्थः । पत्यमाना अभिपतन्तोऽभिगच्छन्तः पात्रा पात्राणि यज्ञसाधनानि भिन्दाना भिन्दन्तो वर्मिणः कवचभृतस्त्रिंशच्छतं त्रिंशदधिकशतसंख्याका वृचीवन्तो वरशिखस्य पुत्राः साकं युगपदेव यव्यावत्यां पूर्वोक्तायां हरियूपीयायां न्यर्थान्यर्थभून्यान्यायन् । अगच्छन् । विनाशं प्रापुरित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यस्य गावावरुषा सुयवस्यू अंतरू षु चरतो रेरिहाणा ।

स संजयाय तुर्वशं परादावृचीवतो दैववाताय शिक्षन् ॥ ७ ॥

यस्य । गावौ । अरुषा । सु॒य॒व॒स्यू इति सु॒ऽय॒व॒स्यू । अ॒न्तः । ऊं इति । सु । चरतः । रेरिहाणा ।

स । संजयाय । तुर्वशं । परा । अ॒दात् । वृचीवतः । दै॒व॒ऽवा॒ताय । शिक्षन् ॥ ७ ॥

अरुषारुषौ रोचमानौ सुयवस्यू शोभनतृणानीच्छन्तौ रेरिहाणा लेलिहानौ पुनः पुनर्घासमास्वादयन्तौ । यद्वा गतिविशेषं कुर्वन्तौ । यस्येन्द्रस्य संबन्धिनौ गा-

वावश्चावन्तर्द्वावापृथिव्योर्मध्येऽन्तरिक्षे चरतो गच्छतः ॥ उ सु इतीमौ पूरणौ ॥ स
इंद्रः संजयायैतन्नामकाय राज्ञे तुर्वशं राजानं परादात् । प्रददौ । किं कुर्वन् ।
वृचीवतो वारशिखान् देववाताय देववातवंशोत्पन्नायाभ्यावर्तिने राज्ञे शिक्षन्
वशीकुर्वन् । तेषां धनानि प्रयच्छन्निति वा ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इ॒याँ अ॒ग्ने र॒थिनो॑ विंश॒तिं गा व॒धूम॑तो म॒घवा॒ मह्यं॑ सं॒राट् ।

अ॒भ्याव॒र्ती चा॒यमा॒नो द॑दाति दू॒णाशे॒यं दक्षि॑णा पार्थ॒वानां॑ ॥ ८ ॥

इ॒यान् । अ॒ग्ने । र॒थिनः॑ । विंश॒तिं । गाः । व॒धूऽम॑तः । म॒घऽवा॑ । मह्यं॑ । सं॒राट् ।

अ॒भिऽआ॒वर्ती॑ । चा॒यमा॒नः । द॑दाति । दुः॒ऽन॒शा । इ॒यं । दक्षि॑णा । पार्थ॒वानां॑ ॥ ८ ॥

अधुना भरद्वाजः स्वस्मा अभ्यावर्तिना दत्तं धनजातमग्नये प्रकथयति । हे
अग्ने मघवा धनवान् प्रभूतदानो वा सम्राट् राजसूययाजी चायमानश्चयमानस्य
पुत्रोऽभ्यावर्त्यतदाह्वयो राजा रथिनो रथसहितान्वधूमतः स्त्रीयुक्तान् इयान्मि-
थुनभूतान् विंशतिं विंशतिसंख्याकान् गाः पशून्मह्यं ददाति । प्रायच्छत् । पार्थ-
वानां पृथोर्वंशजस्याभ्यावर्तिनो राज्ञः संबन्धिनी ॥ पूजार्थं बहुवचनं ॥ इयं दक्षिणा
दुर्नशा केनापि नाशयितुमशक्या भवति ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे चतुर्विंशो वर्गः ॥

आ गाव इत्यष्टर्चं पंचमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । आ गावो गव्यं द्विती-
येंद्री वांत्यश्च पादोऽन्त्यानुष्टुप् जागतस्तृचो द्वितीयादिरिति । भरद्वाज ऋषिः ।
इंद्रो यज्वन इत्याद्यस्तृचो जागतः । उपेदमित्यन्त्यानुष्टुप् शिष्टाश्चतसस्त्रिष्टुभः ।
कृत्स्नस्य गौर्देवता द्वितीयायाः सूक्तांत्यपादस्य च विकल्पेनेंद्रो देवता ॥ गवामु-
पस्थान एतत्सूक्तं । सूचितं च । आगावीयमेक इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

आ गावो॑ अ॒गम॑न्नुत भ॒द्रम॑क्र॒न्सीद॑न्तु गो॒ष्ठे र॒णय॑न्त्व॒स्मे ।

प्र॒जाव॑तीः पुरु॒रूपा॑ इ॒ह स्यु॑रिंद्रा॒य पू॒र्वीरु॑षसो दुहा॒नाः ॥ १ ॥

आ । गावः । अ॒गम॑न् । उ॒त । भ॒द्रं । अ॒क्र॑न् । सीद॑न्तु । गो॒ऽस्थे । र॒णय॑न्तु । अ॒स्मे इति ।

प्र॒जाऽव॑तीः । पुरु॒ऽरू॒पाः । इ॒ह । स्युः । इं॒द्राय॑ । पू॒र्वीः । उ॒षसः॑ । दुहा॒नाः ॥ १ ॥

गाव आगमन् । अस्मदीयं गृहमागच्छन्तु । उतापि च भद्रं भजनीयं शुभमक्रन् ।
कुर्वन्तु । तथा गोष्ठेऽस्मदीये गवां स्थाने सीदन्तु । उपविशन्तु । तदनंतरमस्मे
अस्मासु रण्यन्तु । रमन्तां । अपि चेहास्मिन् गोष्ठे पुरुरूपा नानावर्णा गावः
प्रजावतीः प्रजावत्यः संततिसहिताः पूर्वीर्वह्य इन्द्रायेंद्रार्थमुपस उपःकालान्
प्रति दुहाना दोहमानाः स्युः । भवेयुः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षत्युपेहदाति न स्वं मुषायति ।

भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्नभिन्ने खिल्ये नि दधाति देवयुं ॥ २ ॥

इन्द्रः । यज्वने । पृणते । च । शिक्षति । उप । इत् । ददाति । न । स्वं । मुषायति ।

भूयःऽभूयः । रयिं । इत् । अस्य । वर्धयन् । अभिन्ने । खिल्ये । नि । दधाति । देवयुं ॥ २ ॥

इन्द्रो यज्वने यजनशीलाय पृणते च स्तुतिभिः प्रीणयिषे च स्तोत्रे शिक्षति ।
अपेक्षितं धनं ददाति । न केवलं सकृदेव दानमपि तु सर्वदेत्याह । उपेहदाति ।
उपेत्य सर्वदा ददात्येव । यज्वनः स्तोतुश्च स्वं स्वभूतं धनं न मुषायति । कदाचिदपि
नापहरति । अपि चास्योभयविधस्य रयिं धनमात्मना दत्तं भूयो भूयः पुनः पुनर्वर्ध-
यन्नित् वृद्धिं प्रापयन्नेव देवयुं देवमिन्द्रमात्मन इच्छन्तं तं जनमभिन्ने शत्रुभिरभेद्ये
खिल्ये । खिलमप्रतिहतं स्थानं । तदेव खिल्यं । स्वार्थिको यत् ॥ अन्यैर्गन्तुमशक्ये
स्थले निदधाति । निक्षिपति । निवासयतीत्यर्थः ॥

दैवीनां हविःषु न ता नशन्ति न ता अर्वेति गोदेवताया याज्यापुरोनुवाक्ये
। आ० ६. १४. ॥ गोस्तोमेऽपि मरुत्वतीयनिष्केवल्ययोरेते सूक्तमुखीये । सूचितं च ।
न ता अर्वा रेणुककाटो अश्रुते न ता नशन्ति न दधाति तस्करः । आ० ९. ५. इति ॥

॥ तत्र तामेतां सूक्ते तृतीयामाह ॥

न ता नशन्ति न दधाति तस्करो नासामामित्रो व्यथिरा दधर्षति ।

देवांश्च याभिर्यजते ददाति च ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह ॥ ३ ॥

न । ताः । नशन्ति । न । दधाति । तस्करः । न । आसां । आमित्रः । व्यथिः । आ । दधर्षति ।

देवान् । च । याभिः । यजते । ददाति । च । ज्योक् । इत् । ताभिः । सचते । गोऽपतिः । सह ॥ ३ ॥

ता गावो न नशन्ति । अस्मत्सकाशान्न नश्यन्तु । किंच तस्करश्चोरोऽपि न

दभाति । अस्मदीया गा न हिंस्यात् । तथामित्रोऽमित्रस्य शत्रोः संबंधि व्यथिः
शस्त्रमासामिमा गा नादधर्षति । नाक्रमतु । गोपतिरेवंभूतानां गवां स्वामी
यजमानो याभिर्गोभिर्देवांश्चेन्द्रादीनुद्दिश्य यजते यजनं करोति । यो गा इन्द्रार्थं
ददाति च प्रयच्छति च ताभिस्तादृशीभिर्गोभिः सह ज्योगित् चिरकालमेव
सचते । संगच्छतां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न ता अवीं रेणुककाटो अश्रुते न संस्कृतचमुप यन्ति ता अभि ।

उरुगायमभयं तस्य ता अनु गावो मर्तस्य वि चरन्ति यज्वनः ॥ ४ ॥

न । ताः । अवीं । रेणुऽककाटः । अश्रुते । न । संस्कृतऽचं । उप । यन्ति । ताः । अभि ।

उरुऽगायं । अभयं । तस्य । ताः । अनु । गावः । मर्तस्य । वि । चरन्ति । यज्वनः ॥ ४ ॥

रेणुककाटो रेणोः पार्थिवस्य रजस उज्जेदकः ॥ कटिर्भेदनकर्मा ॥ अवीं
युद्धार्थमागतोऽश्वो ता गा नाश्रुते । न प्राप्नुयात् । तथा ता गावः संस्कृतचं
विशसनादिसंस्कारं नाभ्युपयन्ति । नाभिगच्छन्तु । अपि च ता गावो यज्वनो
यागशीलस्य तस्य मर्तस्य मनुष्यस्योरुगायं विस्तीर्णगमनमभयं भयवर्जितं प्रदे-
शमनूद्दिश्य वि चरन्ति । विशेषेण गच्छन्तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अछान् गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ।

इमा या गावः स जनास इन्द्र इच्छामीहृदा मनसा चिदिन्द्रं ॥ ५ ॥

गावः । भगः । गावः । इन्द्रः । मे । अछान् । गावः । सोमस्य । प्रथमस्य । भक्षः ।

इमाः । याः । गावः । सः । जनासः । इन्द्रः । इच्छामि । इत् । हृदा । मनसा । चित् । इन्द्रं ॥ ५ ॥

गाव एव मह्यं भगो धनं भवन्तु । इन्द्रश्च मे मह्यं गावो गा अछान् । यच्छतु ।
गावः प्रथमस्य हविषां श्रेष्ठस्य सोमस्य भक्षो भक्षणं भवन्तु । अभिषुतस्य हि
सोमस्य गव्येनाज्यादिना संश्रयणत्वात् । हे जनासो जना इमा एवंभूता या गावः
सन्ति सः । ता इत्यर्थः । ता एव गाव इन्द्रो भवन्ति । दधिघृतादिरूपेणैन्द्रस्याप्यायन-
त्वात् । एवंभूतमिन्द्रं हृदा श्रद्धायुक्तेन मनसा चित् ॥ चिदित्यप्यर्थः ॥ इच्छामीत् ।
कामय एव । साधनभूताभिर्गोभिरेवंभूतमिन्द्रं यष्टुमिच्छामीत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यूयं गावो मेदयथा कृशं चिदश्रीरं चित्कृणुया सुप्रतीकं ।

भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो बृहद्वो वयं उच्यते सभास ॥ ६ ॥

यूयं । गावः । मेदयथा । कृशं । चित् । अश्रीरं । चित् । कृणुथ । सुऽप्रतीकं ।

भद्रं । गृहं । कृणुथ । भद्रऽवाचः । बृहत् । वः । वयः । उच्यते । सभास ॥ ६ ॥

हे गावो यूयं मेदयथा । आप्यायनं कुरुष्वेत्यर्थः । तथा कृशं चित् क्षीणमप्यश्रीरं चिदमंगलमपि सुप्रतीकं शोभनांगं कृणुथ । कुरुथ । हे भद्रवाचः कल्याणध्वन्युपेता गावोऽस्मदीयं गृहं भद्रं कल्याणं कृणुथ । गोभिरुपेतं कुरुथ । सभास यागपरिषत्सु हे गावो युष्माकं बृहन्महद्वोऽन्नमुच्यते । सर्वेदीयत इत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

प्रजावतीः सूयवसं रिशंतीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबंतीः ।

मा वः स्तेन ईशत माघशंसः परि वो हेती रुद्रस्य वृज्याः ॥ ७ ॥

प्रजाऽवतीः । सुऽयवसं । रिशंतीः । शुद्धाः । अपः । सुऽप्रपाणे । पिबंतीः ।

मा । वः । स्तेनः । ईशत । मा । अघऽशंसः । परि । वः । हेतिः । रुद्रस्य । वृज्याः ॥ ७ ॥

हे गावो यूयं प्रजावतीः प्रजावत्यो वत्साभिर्युक्ता भवतेति शेषः । सूयवसं शोभनतृणं रिशंती रिशंत्यो भक्षणार्थं हिंसंत्यो भवत । सुप्रपाणे सुखेन पातये तटाकादौ शुद्धा निर्मला अप उदकानि पिबंतीः पिबंत्यश्च भवत । वो युष्मान् स्तेनस्तस्करो मेशत । मेशिष्ट । ईश्वरो मा भूत् । तथाप्यघशंसो व्याघ्रादिः शत्रुर्मेशत । अपि च वो युष्मान् रुद्रस्य कालात्मकस्य परमेश्वरस्य हेतिरायुधं च परिवृज्याः । परिवृणक्तु । परिहरतु ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उपेदमुपपचैनमासु गोषूप पृच्यतां ।

उप ऋषभस्य रेतस्युपेद्र तव वीर्ये ॥ ८ ॥

उप । इदं । उपऽपचैनं । आसु । गोषु । उप । पृच्यतां ।

उप । ऋषभस्य । रेतसि । उप । इद्र । तव । वीर्ये ॥ ८ ॥

आसु गोष्विदमुपपर्चनमाप्यायनमुपपृच्यतां । संपृच्यतां । हे इंद्र तव वीर्यं त्वदीयवीर्ये निमित्तं ऋषभस्य गवां गर्भमादधानस्य वृषभस्य रेतसीदमुपपर्चनमाप्यायनं । गोषु ह्याप्यायितासु सतीषु तत्संबन्धिष्ठीरादिहविर्द्वारेणेंद्र आप्यायितो भवतीत्यर्थः । उपेति पुनर्वचनं पादभेदानां पूरणार्थमिति ॥

॥ इति चतुर्थस्य षष्ठे पंचविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थैश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाषे चतुर्थाष्टके षष्ठोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ सप्तमोऽध्याय आरभ्यते । षष्ठस्य मंडलस्य तृतीयेऽनुवाके पंच सूक्तानि व्याकृतानि । इंद्रं व इति षडृचं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रम्यते च । इंद्रं षडिति । गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रं वो नरः सख्याय सेपुर्महो यंतः सुमतये चकानाः ।

महो हि दाता वज्रहस्तो अस्ति महामु रणमवसे यजध्वं ॥ १ ॥

इंद्रं । वः । नरः । सख्याय । सेपुः । महः । यंतः । सुऽमतये । चकानाः ।

महः । हि । दाता । वज्रऽहस्तः । अस्ति । महं । जं इति । रणं । अवसे । यजध्वं ॥ १ ॥

हे यजमाना वो युष्माकं संबन्धिनो नरो नेतार ऋत्विजः सख्याय सखिभार्यमिंद्रं सेपुः । परिचरन्ति । स्पृशन्ति वा । कथंभूताः । महो महान्ति स्तोत्राणि यंत उपयंतः प्राप्नुवन्तः । कुर्वन्त इत्यर्थः । तथा सुमतये । सुमतिः शोभनानुग्र-

हात्मिका तदीया बुद्धिः । तां चकानाः कामयमानाः ॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति
कर्मणः संप्रदानसंज्ञा । चकाना इति कामयतेच्छादसं रूपं ॥ यद्वा महो महत्कर्म
यंतोऽनुतिष्ठंतः सुमतये सुमतिं शोभनां स्तुतिं चकानाः शब्दयंतः ॥ के गे शब्द
इत्यस्माद्विहृतः कानचि रूपं ॥ हि यस्माद्वज्रहस्तो वज्रपाणिरिंद्रो महो महतो
धनस्य दातास्ति भवति तस्माद्रूपं रमणीयं महं महान्तं तमेवावसे रक्षणाय
यजध्वं । हविर्भिः पूजयत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ यस्मिन्हस्ते नर्या मिमिक्षुरा रथे हिरण्यये रथेष्टाः ।

आ रश्मयो गर्भस्त्योः स्थूरयोराध्वन्नश्वासो वृषणो युजानाः ॥ २ ॥

आ । यस्मिन् । हस्ते । नर्याः । मिमिक्षुः । आ । रथे । हिरण्यये । रथेऽस्थाः ।

आ । रश्मयः । गर्भस्त्योः । स्थूरयोः । आ । अध्वन् । अश्वासः । वृषणः । युजानाः ॥ २ ॥

यस्मिन्निंद्रे नर्या नृभ्यो हिता राय आमिमिक्षुः आसिच्यंते आपूर्यंते ॥
व्यत्ययेन कर्मणि कर्तृप्रत्ययः ॥ इंद्रे कुचेति चेत् । हस्ते तदीये बाहौ । यद्वैतत्स-
मानाधिकरणमिंद्रस्य विशेषणं । हस्ते हंत्यस्मिन्निंद्र इत्यर्थः । उक्तं यास्केन ।
हस्तो हंतेः प्राप्नुर्हनने । नि० १. ७. । इति । यद्वेदशे यस्मिन्निंद्रे वर्तमाना राय
आमिमिक्षुः आसिचंति आपूरयंति स्तोतृन् । यश्चेंद्रो रथेष्टा रथे स्थाता तत्स्व-
भावः सन् हिरण्यये सुवर्णमये रथ आतिष्ठति । यद्वा रथेष्टा रथेऽवस्थिता
रायो धनानि हिरण्यमये रथे तिष्ठन् य इंद्र आसिचति अभिवर्षति । यस्य च
स्थूरयोः स्थूलयोर्विस्तृतयोर्गर्भस्त्योः । बाहुनामैतत् । बाह्वो रश्मयोऽभीशव
आसिच्यंते आयम्यंते । यस्य चाश्वासोऽश्वा वृषणः सेक्तारो युवानो युजाना
रथे युज्यमाना अध्वन्नध्वनि मार्ग आमिमिक्षुः आसिचंति आपूरयंति । आगच्छं-
तीत्यर्थः । तमिंद्रं स्तुम इति शेषः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

श्रिये ते पादा दुव आ मिमिक्षुर्धृणुर्वज्री शर्वसा दक्षिणावान् ।

वसानो अत्कं सुरभिं हशे कं स्वर्णं नृतविषिरो बभूय ॥ ३ ॥

श्रिये । ते । पादा । दुवः । आ । मिमिक्षुः । धृणुः । वज्री । शर्वसा । दक्षिणऽवान् ।

वसानः । अत्कं । सुरभिं । हशे । कं । स्वः । न । नृतो इति । इषिरः । बभूय ॥ ३ ॥

हे इन्द्र श्रिय ऐश्वर्यार्थं ते त्वदीययोः पादा पादयोर्दुवः परिचरणमामिमिधुः ।
 आसिंचन्ति । समर्पयन्ति । भरद्वाजः समर्पयति । व्यत्ययेन बहुवचनं । यद्वा ते तव
 पादौ श्रिये श्रियितुं सेवितुं दुवः परिचरणमासिंचन्ति । अनुतिष्ठन्ति । यस्त्वं शवसा
 बलेन धृणुः शूणां धर्षको वज्री वज्रवान् दक्षिणावान् । दक्षिणा स्तोतृभ्यो
 दातव्यं धनं । तद्वा न् हे नृतो नेतरिन्द्र स त्वं सुरभिं प्रशस्तमत्कं सततगमनशी-
 लमात्मीयं रूपं दृशे सर्वेषां दर्शनार्थं वसान आच्छादयन् स्वर्णं सूर्यं इव इषिरो
 गन्तैषणीयो वा बभूथ । भवसि । कमिति पूरकः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स सोम आमिश्चतमः सुतो भूद्यस्मिन्पक्तिः पच्यते संति धानाः ।

इन्द्रं नरः स्तुवंतो ब्रह्मकारा उक्था शंसंतो देववाततमाः ॥ ४ ॥

सः । सोमः । आमिश्चतमः । सुतः । भूत् । यस्मिन् । पक्तिः । पच्यते । संति । धानाः ।

इन्द्रं । नरः । स्तुवंतः । ब्रह्मकाराः । उक्था । शंसंतः । देववाततमाः ॥ ४ ॥

यः सोमो वक्ष्यते स सोमः सुतोऽभिषुतः सन् आमिश्चतम आभिमुख्येन
 मिश्चतमो भूत् । इन्द्रेणात्यर्थं संगच्छते । यस्मिन् सोमेऽभिषुते सति पक्तिः पक्तव्यः
 पुरोडाशादिः पच्यते । भृष्टयवा धानाः । ताश्च संति हविरर्थं संस्कृता भवन्ति ।
 यस्मिंश्च सोमेऽभिषुते नरो नेतारो ब्रह्मकारा ब्रह्मणोऽन्नस्य हविर्लक्षणस्य कर्तार
 ऋत्विज इन्द्रं स्तोत्रैः स्तुवंत उक्थोक्थानि शस्त्राणि च शंसंत उच्चारयंतो देववा-
 ततमा देवानतिशयेनोपगता भवन्ति स सोम इन्द्रेण संमिश्रितोऽभूदित्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

न ते अंतः शवसो धाय्यस्य वि तु बाबधे रोदसी महित्वा ।

आ ता सूरिः पृणति तूतुजानो यूथेवाप्सु समीजमान ऊती ॥ ५ ॥

न । ते । अंतः । शवसः । धायि । अस्य । वि । तु । बाबधे । रोदसी इति । महिऽत्वा ।

आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः । यूथाऽइव । अप्सु । संऽईजमानः । ऊती ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ते तवास्योक्तगुणस्य शवसो बलस्यांतोऽवसानं न धायि । अत्र
 केवलोऽपि दधातिरवपूर्वार्थो द्रष्टव्यः । नावाधायि । अस्माभिर्नाज्ञायीत्यर्थः ।
 यद्वलं रोदसी द्यावापृथिव्यौ महित्वा महत्त्वेन तु क्षिप्रं विबाबधे । यस्माद्व-

लाद्यावापृथिव्या विभीत इत्यर्थः । ता तद्वलं सूरिः स्तोता तूतुजानम्बरितः
सन् ऊती ऊत्या तर्पकेण हविषा समीजमानः सम्यग्यजन् आपृणति । आपूर-
यति । तच्च दृष्टान्तः । यूथेवाप्सूदकेषु गवां यूथानीव यथा गोपालोऽपः पाय-
यन्नङ्गिस्तर्पयति तद्वत् ॥

॥ अथ पष्ठी ॥

एवेदिंद्रः सुहव ऋषो अस्तूती अनूती हिरिशिप्रः सत्वा ।

एवा हि जातो असमात्योजाः पुरु च वृचा हनति नि दस्यून् ॥ ६ ॥

एव । इत् । इंद्रः । सुऽहवः । ऋषः । अस्तू । ऊती । अनूती । हिरिऽशिप्रः । सत्वा ।

एव । हि । जातः । असमातिऽओजाः । पुरु । च । वृचा । हनति । नि । दस्यून् ॥ ६ ॥

एवैवमुक्तेन प्रकारेण ऋषो महानिंद्रः सुहवोऽस्तु सुखेनाह्वातव्यो भवतु ।
इदिति पूरणः । हिरिशिप्रः । शिप्रे हनू नासिके वा । हरितवर्णे शिप्रे यस्य तादृश
इंद्र ऊती ऊत्यागमनेनानूती अनूत्यानागमनेन वा सत्वा गमयिता भवति
धनानां । स्वयमागतोऽनागतोऽपि स्तोतृभ्यो धनं प्रयच्छतीत्यर्थः । एवा ह्येवं
हि जातः पादुर्भूतोऽयमिंद्रोऽसमात्योजा असमात्यसमानमनुपममुत्कृष्टतरमोजो
बलं यस्य तादृशः सन् पुरु पुरुणि बहूनि च वृचा वृचाण्यावरकाणि रक्षःप्रभृ-
तीनि हनति । हिनस्तु । तथा दस्यून्पक्षपयितृन् शत्रूंश्च निहंतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे प्रथमो वर्गः ॥

भूय इदिति पंचर्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं चैष्टुभमैंद्रं । भूयः पंचेत्यनु-
क्रांतं । अग्निष्टोमे माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकशस्त्र एतत्सूक्तं शंसनीयं । सूचितं च ।
उदिन्वस्य रिच्यते भूय इत् । आ० ५. १६. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य
एतत्सूक्तं । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । भूय इद्वावृधे वीर्याय नृणामु त्वा । ऐ०
आ० ५. ६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

भूय इद्वावृधे वीर्याय एको अजुर्यो दयते वसूनि ।

प्र रिरिचे दिव इंद्रः पृथिव्या अर्द्धमिदस्य प्रति रोदसी उभे ॥ १ ॥

भूयः । इत् । ववृधे । वीर्याय । एकः । अजुर्यः । दयते । वसूनि ।

प्र । रिरिचे । दिवः । इंद्रः । पृथिव्याः । अर्द्धं । इत् । अस्य । प्रति । रोदसी इति । उभे इति ॥ १ ॥

अयमिन्द्रो भूय इद्भुतरमेव वावृधे । प्रवृद्धोऽभूत् । किमर्थं । वीर्याय वीर-
कर्माणि वृत्रवधादीनि कर्तुं । एको मुख्योऽजुर्यो जरयितुमशक्यो स चेन्द्रो वसूनि
धनानि दयते । स्तोतृभ्यो ददाति । तथा दिवो द्युलोकात्पृथिव्या भूमेश्चायमिन्द्रः
प्ररिरिचे । अतिरिच्यते । किंचास्येन्द्रस्योभे रोदसी द्यावापृथिव्यावर्द्धमिदं मेव
प्रति । अस्येन्द्रस्यार्द्धो भागो द्यावापृथिव्योः प्रतिनिधिर्भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अधा मन्ये बृहदसुर्यमस्य यानि दाधार नकिरा मिनाति ।

दिवेदिवे सूर्यो दर्शतो भूद्वि सन्नान्युर्विया सुक्रतुर्धात् ॥ २ ॥

अध । मन्ये । बृहत् । असुर्यं । अस्य । यानि । दाधारं । नकिः । आ । मिनाति ।

दिवेऽदिवे । सूर्यः । दर्शतः । भूत् । वि । सन्नानि । उर्विया । सुऽक्रतुः । धात् ॥ २ ॥

अधाधुनास्येन्द्रस्य बृहन्महदसुर्यमसुरहननकुशलं बलं मन्ये । स्तौमि ॥ मन्यतिः
स्तुतिकर्मा ॥ स चेन्द्रो यानि कर्माणि दाधार धारयति तानि नकिरामिनाति ।
न कश्चिदपि हिनस्ति । कानि पुनस्तानि । उच्यते । दिवे दिवे प्रतिदिनं वृत्रेणावृतः
सूर्यो दर्शतो दर्शनीयो भूत् । भवति । आवरकस्यासुरस्य वधेन सूर्यं प्रकाशित-
वानित्येकं कर्म । सुक्रतुः शोभनकर्मा स इन्द्रः सन्नानि भुवनान्युर्वियोरूणि वि-
स्तीर्णानि विधात् । व्यधात् । अकाशीत् । इदमपरं कर्म । एतदादीनि बहूनि
कर्माणि कृतवानित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अद्या चिन्नू चित्तदपो नदीनां यदाभ्यो अरदो गातुमिन्द्र ।

नि पर्वता अद्भ्यसदो न सेदुस्त्वया ह्रस्वानि सुक्रतो रजांसि ॥ ३ ॥

अद्य । चित् । नु । चित् । तत् । अपः । नदीनां । यत् । आभ्यः । अरदः । गातुं । इन्द्र ।

नि । पर्वताः । अद्भ्यऽसदः । न । सेदुः । त्वया । ह्रस्वानि । सुक्रतो इति सुऽक्रतो ।

रजांसि ॥ ३ ॥

हे इन्द्र अद्या चिदद्यापि नू चित्पुरापि तव नदीनां संबंधिकं तदपः कर्म
वर्तते । आभ्यो नदीभ्यो गातुं मार्गमरदः प्रवहनार्थं व्यलिख इति यत्कर्म
तत्सर्वदानुपक्षीणं सङ्घर्तत इत्यर्थः । अपि च त्वदाज्ञया पर्वता गिरयो निषेदुः ।

निषणाः । उत्पतनं परित्यज्य कचिदेव स्थाने नैश्चल्येनोपविष्टा बभूवुः । अन्नसदो न । अन्नादनीयमन्नं । तदर्थं सीदतः पुरुषा इव । यथा ते भोजनार्थं नैश्चल्येनासते तथेत्यर्थः । अतः कारणात् हे सुक्रतो शोभनकर्मन्निद्र त्वया रजांसि सर्वे लोका दृढहानि दंहितानि स्थिरीकृता आसन् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सत्यमिन्नं त्वावाँ अन्यो अस्तींद्र देवो न मर्त्यो ज्यायान् ।

अहन्नहिं परिशयानमर्णोऽवांसृजो अपो अच्छा समुद्रं ॥ ४ ॥

सत्यं । इत् । तत् । न । त्वाऽवान् । अन्यः । अस्ति । इंद्र । देवः । न । मर्त्यः । ज्यायान् ।

अहन् । अहिं । परिऽशयानं । अर्णः । अव । असृजः । अपः । अच्छ । समुद्रं ॥ ४ ॥

हे इंद्र वक्ष्यमाणं तत्सत्यमित्सत्यमेव नानृतं । त्वावान् तत्सदृशोऽन्यो देवो नास्ति । तत्सदृशोऽन्यो मर्त्यो मनुष्योऽपि नैव विद्यते । ज्यायानधिकोऽपि देवो मनुष्यो वा न खल्वस्ति । इति यत्नीयते तत्सत्यमेवेत्यर्थः । अपि च त्वमर्ण उदकं परिशयानं परिवृत्य शयानमहिं मेघमहन् । अवधीः । हत्वा च समुद्रमंतरिक्षं जलधिं वाच्छाभिमुख्येनाप उदकान्यवासृजः । अवाङ्मुखतया विमृष्टवानसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमपो वि दुरो विषूचीरिंद्रं दृढमरुजः पर्वतस्य ।

राजाभवो जगतश्चर्षणीनां साकं सूर्ये जनयन्द्यामुषासं ॥ ५ ॥

त्वं । अपः । वि । दुरः । विषूचीः । इंद्र । दृढं । अरुजः । पर्वतस्य ।

राजा । अभवः । जगतः । चर्षणीनां । साकं । सूर्ये । जनयन् । द्यां । उषासं ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वं दुरो वृत्रेणावृता अपो विषूचीर्विविधमंचंत्यो यथा सर्वतः प्रसृता भवंति तथा व्यसृजः । यतस्त्वं पर्वतस्य पर्ववतो मेघस्य दृढं दृढमपां बंधकप्रदेशमरुजः अभांक्षीः । अपि च त्वं जगतः संबन्धिनीनां चर्षणीनां प्रजानां राजाभवः । अधिपतिर्भवसि । किं कुर्वन् । सूर्ये द्यां द्युलोकमुषासं च तमसावृतमेतत्त्रितयं साकं युगपदेव जनयन् प्रादुर्भावयन् । प्रकाशयन्नित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वितीयो वर्गः ॥

अभूरेक इति पंचर्चमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्य सुहोत्रस्यार्धं । उपांत्या शकरी

शिष्टाश्चतसस्त्रिष्टुभः । इन्द्रो देवता । अनुक्रम्यते च । अभूरेकः सहोत्रस्तु चतुर्थी
शक्नोतीति ॥ महाव्रतस्य निष्केवल्य इदमादीन्यष्ट सूक्तानि शंसनीयानि । तथा
पंचमारण्यकं । अभूरेको रयिपते रयीणामित्यष्टौ सूक्तानि । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥
पृष्ठस्य षष्ठेऽहनि निष्केवल्य इदं सूक्तं निविद्धानं । सूचितं च । इन्द्र याह्युप नः
प्र घा न्वस्याभूरेक इति निष्केवल्यं । आ० ८. १. । इति ॥ विश्वजिति माध्यन्दि-
नेऽच्छावाकशस्त्रे सामसूक्ताख्यमेतच्छंसनीयं । सूचितं च । अभूरेको रयिपते
रयीणामिति सामसूक्तानि । आ० ८. १. ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अभूरेको रयिपते रयीणामा हस्तयोरधिथा इन्द्र कृष्टीः ।

वि तोके अप्सु तनये च सूरौऽवोचंत चर्षणयो विवाचः ॥ १ ॥

अभूः । एकः । रयिऽपते । रयीणां । आ । हस्तयोः । अधिथाः । इन्द्र । कृष्टीः ।

वि । तोके । अप्सु । तनये । च । सूरौ । अवोचंत । चर्षणयः । विऽवाचः ॥ १ ॥

हे रयिपते धनस्य पालकेन्द्र एकः प्रधानभूतस्त्वं रयीणां धनानां स्वाम्यभूः ।
भवसि । यद्वा रयीणां रयिपत इति संबंधः । एको रयिशब्दोऽनुवादो यथा
गवामसि गोपतिरेक इन्द्र । ऋग्वे० १. १८. ६. । इति । तदानीमेको मुख्यस्त्वं
भवसीति योजनीयं । अपि च हे इन्द्र त्वं हस्तयोरात्मीययोर्बाह्वोः कृष्टीः प्रजा
आधिथाः । आधत्से । सर्वं जगत्तवाज्ञायां वर्तत इत्यर्थः । किंच चर्षणयो मनुष्या-
स्तोके पुत्रेऽप्सूदकेषु सूरौ शत्रूणां प्रेरके तनये पौत्रेषु चैतेषु निमित्तभूतेषु सत्सु
विवाचो विशिष्टाः स्तुतीर्यवोचंत । विविधं ब्रुवन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वङ्गियेन्द्र पार्थिवानि विश्वाच्युता चिच्छावयन्ते रजांसि ।

द्यावाक्षामा पर्वतासो वनानि विश्वं हव्यं भयते अज्मन्ना ते ॥ २ ॥

त्वत् । भिया । इन्द्र । पार्थिवानि । विश्वा । अच्युता । चित् । च्यवयन्ते । रजांसि ।

द्यावाक्षामा । पर्वतासः । वनानि । विश्वं । हव्यं । भयते । अज्मन् । आ । ते ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वत्त्वतो भिया भयेन विश्वा विश्वानि व्यापकानि पार्थिवानि । पृथि-
व्यंतरिक्षनाम । तत्र भवानि रजांस्युदकान्यच्युता चित् च्यावयितुमशक्यान्यपि

च्यावयन्ते । मेघाः प्रच्यावयन्ति । वर्षेतीत्यर्थः । अपि च हे इन्द्र ते तवाज्मन्नागमने सति द्यावाक्षामा द्यावापृथिव्यौ पर्वतासो गिरयो वनानि वृक्षाश्च भयं प्राप्नुवन्ति । किं बहुना विश्वं सर्वं दृढं स्थिरं प्राणिजातं भयते । विभेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं कुत्सेनाभि शुष्णमिन्द्राशुषं युध्य कुर्यवं गविष्टौ ।

दशं प्रपित्वे अध सूर्यस्य मुषायश्चक्रमविवे रपांसि ॥ ३ ॥

त्वं । कुत्सेन । अभि । शुष्णं । इन्द्र । अशुषं । युध्य । कुर्यवं । गोऽइष्टौ ।

दशं । प्रऽपित्वे । अध । सूर्यस्य । मुषायः । चक्रं । अविवेः । रपांसि ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं कुत्सेन सहाशुषं शोषयितुमशक्यं प्रबलं शुष्णं सर्वस्य शोषकमेतत्संज्ञमसुरमभियुध्य । अभ्ययुध्यः । कुत्सस्य साहाय्यार्थं तेनासुरेण सह युद्धं कृतवानसीत्यर्थः । तथा गविष्टौ । गावो वाणा इथ्यन्ति गच्छन्तीति गविष्टिः संग्रामः । तस्मिन्कुयवमेतत्संज्ञमसुरं च दश । अदशः । हिंसितवानसि ॥ दश दशन इत्येतस्माच्छांदसे लोटि रूपं ॥ अधापि च प्रपित्वे प्रपतने युद्धे सूर्यस्य चक्रं रथावयवभूतं मुषायः । अमुष्णाः । तदाप्रभृति सूर्यस्य रथ एकचक्रोऽभूत् । तथा चाम्नातं । सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रं । ऋग्वे० १. १६४. २. इति । एतशाख्यस्य ऋषेः सूर्येण सह युद्धे तत्साहाय्यार्थमागत इन्द्रः सूर्यस्य चक्रमपहतवानित्याख्यातं । सूरश्चक्रं प्र वृहज्जात ओजसा । ऋग्वे० १. १३०. ९. इति च निगमांतरं । अपि च रपांसि पापकारीणि रक्षःप्रभृतीन्यविवेः । अस्माल्लोकादगमयः । अवधीरित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं शतान्यव शंबरस्य पुरो जघंथाप्रतीनि दस्योः ।

अशिक्षो यत्र शच्या शचीवो दिवोदासाय सुन्वते सुतक्रे भरद्वाजाय गृणते वसूनि ॥ ४ ॥

त्वं । शतानि । अव । शंबरस्य । पुरः । जघंथ । अप्रतीनि । दस्योः ।

अशिक्षः । यत्र । शच्या । शचीऽवः । दिवःऽदासाय । सुन्वते । सुतऽक्रे ।

भरत्ऽवाजाय । गृणते । वसूनि ॥ ४ ॥

हे इन्द्र त्वं शतानि शतसंख्यानि दस्योरुपक्षपयितुरसुरस्य शंबरस्येतत्संज्ञस्य

पुरः पुरीरप्रतीनि ॥ लिंगव्यत्ययः ॥ केनाप्यप्रतिगता अवजघंथ । अवाहन् । हे शचीवः प्रज्ञावन् हे सुतक्रे अभिषुतेन सोमेन क्रीतेन्द्र यत्र यस्मिन्काले सुन्वते सोमाभिषवं कुर्वते दिवोदासाय शच्या प्रज्ञयाशिष्यो धनानि प्रादा गृणते स्तुवते भरद्वाजाय च वसूनि प्रादाः तस्मिन्काले शांवरीः पुरोऽवजघंथेत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स सत्यसत्त्वन्महते रणाय रथमा तिष्ठ तुविनृम्ण भीमं ।

याहि प्रपथिन्नवसोप मद्विक्प्र च श्रुत आवय चर्षणिभ्यः ॥ ५ ॥

सः । सत्यऽसत्त्वन् । महते । रणाय । रथं । आ । तिष्ठ । तुविऽनृम्ण । भीमं ।

याहि । प्रऽपथिन् । अवसा । उप । मद्विक् । प्र । च । श्रुत । अवय । चर्षणिऽभ्यः ॥ ५ ॥

हे सत्यसत्त्वन् । सत्याः सत्त्वानो भटा यस्य स तथोक्तः । हे तुविनृम्ण । तुवि बहुलं नृम्णं धनं यस्य स तथोक्तः । हे तादृशेन्द्र स त्वं महते रणाय संग्रामाय तदर्थं भीमं भयंकरमात्मीयं रथमातिष्ठ । हे प्रपथिन् प्रकृष्टमार्गेन्द्र अवसा रक्षणेन सह तेन च रथेनोपयाहि आगच्छ मद्विक् मदभिमुखः । तथा हे श्रुत विश्रुतेन्द्र चर्षणिभ्यः प्रजाभ्यः प्रश्रावय च । अस्मान् प्रख्यापय च । सर्वासु प्रजासु मध्येऽस्मान्प्रख्यातान् कुर्वित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे तृतीयो वर्गः ॥

अपूर्व्येति पंचर्चं नवमं सूक्तं चैष्टुभैमैन्द्रं । द्वितीये छांदोग्येऽहनि निष्केवल्य एतत्सूक्तं । सूचितं च । अपूर्व्या पुरुतमानि तां सु ते कीर्त्ति । आ० ८. ७. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्येऽस्य सूक्तस्य विनियोग उक्तः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अपूर्व्या पुरुतमान्यस्मै महे वीराय तवसे तुराय ।

विरिप्शने वज्रिणे शंतमानि वचांस्यासा स्थविराय तक्षं ॥ १ ॥

अपूर्व्या । पुरुऽतमानि । अस्मै । महे । वीराय । तवसे । तुराय ।

विरिप्शने । वज्रिणे । शंतमानि । वचांसि । आसा । स्थविराय । तक्षं ॥ १ ॥

अपूर्व्यापूर्व्याणि पूर्वैरकृतानि नूतनानि पुरुतमानि बहुतमानि शंतमानि सुखकृत्तमानि वचांसि स्तुतिरूपाणि वाक्यान्यासास्येनास्मा इन्द्राय तक्षं ।

अतद्वा । करोमि । कीदृशाय । महे महते वीराय विविधशत्रूणां मारयिषे
तवसे तवस्विने बलवते तुराय त्वरमाणाय विरष्णिने विशेषेण स्तुत्याय
वज्रिणे वज्रवते स्थविराय प्रवृद्धाय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स मातरा सूर्येणा कवीनामवासयद्गुजदद्रिं गृणानः ।

स्वाधीभिर्ऋक्भिर्वावशान उदुस्त्रियाणामसृजन्निदानं ॥ २ ॥

सः । मातरा । सूर्येण । कवीनां । अवासयत् । रुजत् । अद्रिं । गृणानः ।

सुऽआधीभिः । ऋक्ऽभिः । वावशानः । उत् । उस्त्रियाणां । असृजत् । निऽदानं ॥ २ ॥

स इंद्रो मातरा मातरौ दिवं च पृथिवी च कवीनां क्रांतदर्शनामंगिरसा-
मर्थाय सूर्येणावासयत् । प्राकाशयत् । किं कुर्वन् । अद्रिं गवामदर्शनाय बलेन
स्थापितं पर्वतं रुजङ्गजन् । यद्वा कवीनामंगिरसामिति तृतीयार्थे षष्ठी । अंगि-
रोभिर्गृणानः स्तूयमान इति संबंधः । अपि च स्वाधीभिः शोभनध्यानैर्ऋक्भिः
स्तोतृभिरंगिरोभिर्वावशानः पुनः पुनः काम्यमानः सन् उस्त्रियाणां बलस्य
भृत्यैः पणिभिरपहतानां गवां निदानं बंधनमुदसृजत् । अमोचयत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स वह्निभिर्ऋक्भिर्गोषु शश्वन्मितज्ञुभिः पुरुकृत्वा जिगाय ।

पुरः पुरोहा सखिभिः सखीयन्दृष्ट्वा रुरोज कविभिः कविः सन् ॥ ३ ॥

सः । वह्निऽभिः । ऋक्ऽभिः । गोषु । शश्वत् । मितज्ञुभिः । पुरुऽकृत्वा । जिगाय ।

पुरः । पुरऽहा । सखिऽभिः । सखिऽयन् । दृष्ट्वा । रुरोज । कविऽभिः । कविः । सन् ॥ ३ ॥

पुरुकृत्वा बहुकर्मकृत्स इंद्रो वह्निभिर्हविषां वोढृभिर्ऋक्भिः स्तोतृभिः शश्व-
त्सर्वदा मितज्ञुभिः संकुचितजानुभिरंगिरोभिः सह गोषु निमित्तभूतेषु जिगाय ।
असुरान् जितवान् । जित्वा च पुरोहा पुराणां हन्ता स इंद्रः सखिभिः समान-
ख्यानैः कविभिः क्रांतप्रज्ञैरंगिरोभिः सह सखीयन् सखित्वमात्मन इच्छन् कविः
सन् स्वयमपि क्रांतप्रज्ञो भवन् दृष्ट्वा स्थिराः पुर आसुरीः पुरी रुरोज ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स नी॒व्याभिर्ज॑रितार॒मच्छा॑ म॒हो वाज॑ेभिर्म॒हद्भिश्च॒ शुष्मैः॑ ।

पुरु॒वीरा॑भिर्वृष॒भ क्षि॒तीना॑मा गिर्व॑णः सुवि॒ताय॒ प्र या॑हि ॥ ४ ॥

सः । नी॒व्याभिः॑ । ज॒रितारं॑ । अ॒च्छ । म॒हः । वाज॑ेभिः । म॒हत् ऽभिः॑ । च । शुष्मैः॑ ।

पुरु॒ ऽवीरा॑भिः । वृष॒भ । क्षि॒तीनां॑ । आ । गिर्व॑णः । सुवि॒ताय॑ । प्र । या॒हि ॥ ४ ॥

हे वृषभ कामानां वर्षक हे गिर्वणो गिरा स्तुत्या संभजनीयेन्द्र स त्वं महो महद्भिर्वाजेभिर्वाजैरन्महद्भिः शुष्मैर्बलैश्च सह क्षितीनां प्रजानां मध्ये जरितारं स्तोतारमच्छाभिमुख्येन नीव्याभिर्नव्याभिर्नवतराभिः पुरुवीराभिः पुरुणां बहूनां वीरयित्रीभिर्वडवाभिराप्रयाहि । आगच्छ । किमर्थं । सुविताय शोभनाय । सुख-प्राप्त्यर्थमित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स सर्गे॑ण॒ शर्व॑सा त॒क्तो अ॒त्यैर॒प इ॒न्द्रो दक्षि॑णतस्तुरा॒षाट् ।

इ॒त्या सृ॑जा॒ना अ॒न॒पावृ॑दर्थं दि॒वेदि॑वे वि॒विषु॑रप्रमृथं ॥ ५ ॥

सः । सर्गे॑ण । शर्व॑सा । त॒क्तः । अ॒त्यैः । अ॒पः । इ॒न्द्रः । दक्षि॑णतः । तुरा॒षाट् ।

इ॒त्या । सृ॑जा॒नाः । अ॒न॒प ऽवृ॑त् । अ॒र्थं । दि॒वे ऽदि॑वे । वि॒विषुः॑ । अ॒प्र ऽमृ॑थं ॥ ५ ॥

तुराषाट् तुराणां हिंसकानां सोढाभिभविता स इन्द्रः सर्गेण सर्वदोद्युक्तेन शर्वसा बलेनात्यैरश्वैः सततगामिभिस्तेजोभिर्वा तक्तः संगतः सन् दक्षिणतो दक्षिणायनेऽप उदकानि विसृजतीति शेषः । इत्येत्यमनेन प्रकारेण सृजानाः सृज्यमानास्ता आपोऽर्थं गंतव्यमप्रमृथमत्यैरक्षोभ्यं समुद्रं दिवे दिवे प्रतिदिन-मनपावृत् अपावर्तनं पुनरागमनं यथा न भवति तथा विविषुः । व्याप्नुवन्ति ॥ अर्तेस्थन्प्रत्ययांतस्य रूपमर्थमिति ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्थो वर्गः ॥

य ओजिष्ठ इति पंचर्चं दशमं सूक्तं शुनहोत्रस्यार्घं चैष्टुभमैन्द्रं । अनुक्रम्यते च । य ओजिष्ठः शुनहोत्रस्त्विति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तच्च प्रथमा ॥

य ओजिष्ठ इन्द्रं तं सु नो दा मदो वृषन्स्वभिष्टिदास्वान् ।

सौवर्ष्यं यो वनवत्स्वर्ष्यो वृचा समत्स सासहदमिचान् ॥ १ ॥

यः । ओजिष्ठः । इन्द्रः । तं । सु । नः । दाः । मदः । वृषन् । सुऽअभिष्टिः । दास्वान् ।

सौवर्ष्यं । यः । वनवत् । सुऽअर्ष्यः । वृचा । समत्स । सासहत् । अमिचान् ॥ १ ॥

हे वृषन् कामानां वर्षयितरिन्द्रं त्वं यः पुत्र ओजिष्ठ ओजस्वितमो बलवत्तमो मदस्तव मादयिता । स्तुतिभिः स्तोतेत्यर्थः । स्वभिष्टिः शोभनाभ्येषणो दास्वान् । हविषां दानं दाः । तद्वान् । एवंगुणविशिष्टं तं पुत्रं नोऽस्मभ्यं सु सुष्ठु दाः । देहि । यः पुत्रः स्वर्ष्यः सन् समत्स संग्रामेषु सौवर्ष्यं शोभनाश्वानां समूहं वनवत् हिंस्यात् । तथा वृचा वृचान् वारयितृनमिचान् शत्रूंश्च सासहत् अत्यर्थ-मभिभवेत् तं दा इत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वां ही३द्रावसे विवाचो हवन्ते चर्षणयः शूरसातौ ।

त्वं विप्रेभिर्वि पणीरशायस्त्वोत् इत्सनिता वाजमर्वा ॥ २ ॥

त्वां । हि । इन्द्रः । अवसे । विऽवाचः । हवन्ते । चर्षणयः । शूरऽसातौ ।

त्वं । विप्रेभिः । वि । पणीन् । अशायः । त्वाऽऊतः । इत् । सनिता । वाजं । अर्वा ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वां हि त्वामेव विवाचो विविधस्तुतिरूपा वाचो येषां तादृशाश्चर्षणयो मनुष्याः शूरसातौ शूरैः संभजनीये संग्रामेऽवसे रक्षणार्थं हवन्ते । आह्वयन्ति । किंच त्वं विप्रेभिर्विप्रेर्मैधाविभिरंगिरोभिः सार्द्धं पणीन् । बलस्यानुचरा असुराः पणयः । तान्व्यशायः । विशेषेणाशाययः । हतवानित्यर्थः । अतस्त्वोत् इत् त्वयोतो रक्षित एव सनिता संभक्ता पुरुषो वाजमन्त्रमर्वाभिगन्ता भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं ताँ इन्द्रोभयाँ अमित्रान्दासा वृत्राण्यार्या च शूर ।

वधीर्वनेनैव सुधितेभिरक्किरा पृत्सु दर्षि नृणां नृतम ॥ ३ ॥

त्वं । तान् । इन्द्रः । उभयान् । अमित्रान् । दासा । वृत्राणि । आर्या । च । शूरः ।

वधीः । वनाऽइव । सुऽधितेभिः । अक्किः । आ । पृत्सु । दर्षि । नृणां । नृऽतम ॥ ३ ॥

हे इन्द्र त्वं तानुभयानुभयविधानमित्रान् शत्रून्वधीः । अहिंसीः । के त उभय-
विधाः । दासोपक्षपयितृन्कर्मविरोधिनो बलप्रभृतीनसुरान् ॥ सुपां सुलुगिति
शस आकारः ॥ आर्यार्याणि कर्मानुष्ठातृत्वेन श्रेष्ठानि वृत्राण्यावरकानि विश्वरू-
पादीनि च तानुभयविधान् हे शूर त्वं हतवानित्यर्थः । नृणां नेतृणां मध्ये
नृतमातिशयेन नेतर्हे इन्द्र पृत्सु संग्रामेषु सुधितेभिः सुष्ठु निहितैरत्कैरात्मीयैरा-
युधैरादर्षि । अन्यानपि शत्रूनादृणासि । विदारयसि । तत्र दृष्टान्तः । वनेव वना-
नीव । यथा वृक्षजातानि कुटारादिभिश्छिनत्ति तद्वत् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स त्वं न इन्द्राकवाभिरुती सखा विश्वायुरविता वृधे भूः ।

स्वर्षाता यद्वयामसि त्वा युध्यंतो नेमधिता पृत्सु शूर ॥ ४ ॥

सः । त्वं । नः । इन्द्र । अकवाभिः । उती । सखा । विश्वऽआयुः । अविता । वृधे । भूः ।

स्वःऽसाता । यत् । ह्वयामसि । त्वा । युध्यंतः । नेमऽधिता । पृत्ऽसु । शूर ॥ ४ ॥

हे इन्द्र स तादृशस्त्वमकवाभिरकुत्सिताभिरुती ऊतिभी रक्षाभिर्नोऽस्माकं वृधे
वर्धनायाविता रक्षिता भूः । भव । तथा विश्वायुः सर्वतो गता त्वमस्माकं सखा
च भव । नेमधिता । नेमशब्दोऽर्द्धवाची । उक्तं च । त्वो नेम इत्यर्द्धस्येति । अर्द्धः
कतिपयाः पुरुषा धीयंत एष्विति नेमधितयः संग्रामाः । तादृशेषु पृत्सु पृतनासु
संग्रामेषु युध्यंतो युद्धं कुर्वंतो वयं स्वर्षाता स्वः सुष्ठुरणीयं धनं तस्य संभजनार्थं
हे शूर त्वां यद्यदा ह्वयामसि आह्वयामः तदानीं त्वमविता सखा च भवेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नूनं न इन्द्रापराय च स्या भवा मृळीक उत नो अभिष्टौ ।

इत्था गृणंतो महिनस्य शर्मन्दि वि धाम पार्ये गोषतमाः ॥ ५ ॥

नूनं । नः । इन्द्र । अपराय । च । स्याः । भव । मृळीकः । उत । नः । अभिष्टौ ।

इत्था । गृणंतः । महिनस्य । शर्मन् । दिवि । स्याम । पार्ये । गोऽसतमाः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र त्वं नूनमद्य नोऽस्माकं स्याः । अस्मदीयो भव । अपराय चापरस्मिन्न-
न्यस्मिन्नपि कालेऽस्मदीयो भव । उतापि च त्वं नोऽस्माकमभिष्टावभिगमने
सति मृळीकः सुखयिता भव । इत्थेत्यमनेन प्रकारेण गृणंतः स्तुवंतो वयं गोष-

तमा महिनस्य महतस्तव संबन्धिनि दिवि द्योतमाने पार्ये दुःखस्य पारके शर्मन्
शर्मणि सुखे स्याम । वर्तमाना भवेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचमो वर्गः ॥

सं च त्वे जग्मुरिति पंचर्चमेकादशं सूक्तं शुनहोचस्यार्पे । सं च त्वे इत्यनुक्रांतं ॥
तृतीये छांदोग्येऽहनीदमादिके द्वे सूक्ते । सूचितं च । सं च त्वे जग्मुरिति सूक्ते
। आ० ८. ७. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सं च त्वे जग्मुर्गिरं इंद्रं पूर्वीर्वि च त्वद्यंति विभ्वो मनीषाः ।

पुरा नूनं च स्तुतय ऋषीणां पस्पृध इंद्रे अद्युक्थार्का ॥ १ ॥

सं । च । त्वे । इति । जग्मुः । गिरः । इंद्र । पूर्वीः । वि । च । त्वत् । यंति । विऽभ्वः । मनीषाः ।

पुरा । नूनं । च । स्तुतयः । ऋषीणां । पस्पृधे । इंद्रे । अद्यि । उक्थऽअर्का ॥ १ ॥

हे इंद्र त्वे त्वयि पूर्वीर्विह्यो गिरः स्तुतयश्च संजग्मुः । संगच्छंते । त्वत्त्वतो
विभ्वो विभवो विस्तृता मनीषाः स्तोत्राणां मतयश्च वियंति । विविधं निर्गच्छंति ।
शेषः परोक्षकृतः । पुरा पूर्वस्मिन्काले नूनमद्य च ऋषीणामतींद्रियार्थदर्शिनां
भरद्वाजादीनां स्तुतयः स्तोत्राणींद्रेऽध्यधिकं पस्पृधे । अस्पृधंत । अहमहमिक-
येंद्रस्य स्तवने त्वरिता बभूवुरित्यर्थः । तथोक्थार्का । उक्थं शस्त्रं । तद्रूपाण्यर्का-
ण्यर्चनसाधनानि स्तोत्राणि च पस्पृधे । अस्पृधंत ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पुरुहूतो यः पुरुगूर्तं ऋभ्वाँ एकं पुरुप्रशस्तो अस्ति यज्ञैः ।

रथो न महे शर्वसे युजानोऽस्माभिरिंद्रो अनुमाद्यो भूत् ॥ २ ॥

पुरुऽहूतः । यः । पुरुऽगूर्तः । ऋभ्वाँ । एकः । पुरुऽप्रशस्तः । अस्ति । यज्ञैः ।

रथः । न । महे । शर्वसे । युजानः । अस्माभिः । इंद्रः । अनुमाद्यः । भूत् ॥ २ ॥

पुरुहूतो बहुभिराहूतः पुरुगूर्तो बहुभिरुद्यमित ऋभ्वा महानेकः प्रधानभूत
एवंगुणविशिष्टो य इंद्रो यज्ञैर्यष्टृभिः पुरुषैर्यजनसाधनैः स्तोत्रैर्वा पुरुप्रशस्तोऽस्ति
बहुधा प्रशस्तः स्तुतो भवति स इंद्रो रथो न रथ इव महे महते शर्वसे बलाय

तदर्थं युजानोऽस्मत्स्तुतिभिर्युज्यमानः सन् अस्माभिः स्तोतृभिरनुमाद्यो भूत् ।
सर्वदा स्तुत्यो भवतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

न यं हिंसंति धीतयो न वाणीरिद्रं नक्षंतीदभि वर्धयंतीः ।

यदि स्तोतारः शतं यत्सहस्रं गृणन्ति गिर्वेणसं शं तदस्मै ॥ ३ ॥

न। यं। हिंसंति। धीतयः। न। वाणीः। इन्द्रं। नक्षंति। इत्। अभि। वर्धयंतीः।

यदि। स्तोतारः। शतं। यत्। सहस्रं। गृणन्ति। गिर्वेणसं। शं। तत्। अस्मै ॥ ३ ॥

यमिन्द्रं धीतयः कर्माणि परिचरणानि न हिंसन्ति न बाधन्ते । वाणीर्वाण्यः
स्तुतयश्च यं न बाधन्ते । दातुमसमर्थः पुरुषोऽन्यकृतैः परिचरणैः स्तुतिभिश्च भृशं
खिद्यतेऽस्य चेन्द्रस्य बहुधनत्वाद्दातृत्वाच्च तस्मिन्प्रयुज्यमानानि परिचरणानि स्तो-
त्राणि च बाधहेतवो नाभूवन्नित्यर्थः । किं तर्हीत्यत आह । तमिन्द्रं वर्धयंतीर्व-
र्धयंत्योऽभिनक्षन्ति । अभिगच्छन्ति । अपि च गिर्वेणसं गिरां संभक्तारमिन्द्रं शतं
शतसंख्याकाः स्तोतारो यदि गृणन्ति स्तुवंति । यद्यदि च सहस्रं सहस्रसंख्याकाः
स्तोतारः स्तुवंति तत्सर्वं स्तोत्रमस्मा इन्द्राय शं सुखकरं भवति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्मा एतद्दिव्यं चैवं मासा मिमिक्ष इन्द्रे न्ययामि सोमः ।

जनं न धन्वन्भि सं यदापः सत्वा वावृधुर्हवनानि यज्ञैः ॥ ४ ॥

अस्मै। एतत्। दिवि। अर्चाऽइव। मासा। मिमिक्षः। इन्द्रे। नि। अयामि। सोमः।

जनं। न। धन्वन्। अभि। सं। यत्। आपः। सत्वा। ववृधुः। हवनानि। यज्ञैः ॥ ४ ॥

एतदेतस्मिन्दिवि दिवसे सौत्येऽहन्यर्चैर्वार्चनसाधनेन स्तोत्रेणैव मासा माने-
नेन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इत्यादिमंत्रसाध्येन युक्तो मिमिक्षो वसतीवर्येकधनाख्याभिरङ्गि-
रासिक्तः सोमोऽस्मै ॥ विभक्तित्यन्वयः ॥ अस्मिन्निन्द्रे न्ययामि । नियतोऽभूत् ।
यद्वास्मा इन्द्रायैतत्स्तोत्रं ब्रवाणीति शेषः । दिवि द्युलोकेऽर्चैर्वार्कः सूर्य इव मासा ।
लुप्तोपपमेतत् । माति परिच्छिनत्तीति मासश्चन्द्रमाः । स इव मिमिक्षो वृष्ट्युद-
कानां सेक्ता य इन्द्रो वर्ततेऽस्मिन्निन्द्रेऽभिषुतः सोमो नियम्यते स्म । किंच तमिन्द्रं
यज्ञैर्यजनसाधनैः पुरोडाशादिभिर्हविर्भिः सार्द्धं हवनानि स्तोत्राणि सत्वा सह

वावृधुः । अवर्धयन् । तच्च दृष्टान्तः । धन्वन्धन्वनि मरुदेशेऽभि अभिमुखं संयत्
सम्यग्यत्यो गच्छत्य आपो जनं प्राणिनमिव । यथा मरुदेश उपलभ्यमाना
आपः प्राणिनं वर्धयन्ति तद्वत् ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अस्मा एतन्मह्यंगूपमस्मा इन्द्राय स्तोत्रं मतिभिरवाचि ।

असद्यथा महति वृचतूर्य इन्द्रो विश्वायुरविता वृधश्च ॥ ५ ॥

अस्मै । एतत् । महि । अंगूपं । अस्मै । इन्द्राय । स्तोत्रं । मतिऽभिः । अवाचि ।

असत् । यथा । महति । वृचऽतूर्ये । इन्द्रः । विश्वऽआयुः । अविता । वृधः । च ॥ ५ ॥

अस्मा इन्द्राय महि महदेतदांगूपं स्तोत्रं मतिभिः स्तोतृभिरवाचि । उक्तमभूत् ।
अस्मा इन्द्राय स्तोत्रमिति पुनरुक्तिरादरार्था । विश्वायुः सर्वत्र गन्ता स इन्द्रो
महति प्रभूते वृचतूर्ये संग्रामे यथा येन प्रकारेणास्माकमविता रक्षको वृधो
वर्धयिता चासत् भवेत् तथावाचीत्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे षष्ठो वर्गः ॥

कदा भुवन्निति पंचर्चं द्वादशं सूक्तं नरस्यार्धे चैष्टुभमैन्द्रं । तथा चानुक्रांतं ।
कदा नरस्त्विति ॥ तृतीये छंदोमे महाव्रते च निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

कदा भुवनरथक्षयाणि ब्रह्म कदा स्तोत्रे सहस्रपोथं दाः ।

कदा स्तोमं वासयोऽस्य राया कदा धियः करसि वाजरत्नाः ॥ १ ॥

कदा । भुवन् । रथऽक्षयाणि । ब्रह्म । कदा । स्तोत्रे । सहस्रऽपोथं । दाः ।

कदा । स्तोमं । वासयः । अस्य । राया । कदा । धियः । करसि । वाजऽरत्नाः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ब्रह्म ब्रह्माणि स्तोत्राण्यस्मदीयानि रथक्षयाणि रथनिवासानि कदा
कस्मिन्काले भुवन् । भवेयुः । रथेऽवस्थितं त्वां कदा प्राप्नुवन्तीत्यर्थः । कदा
कस्मिन्काले स्तोत्रे स्तुवते मह्यं सहस्रपोथं सहस्रसंख्याकपुरुषपोषकं गोसमूहं
पुत्रं वा दाः । कदा चास्य मम स्तोतुः स्तोमं स्तोत्रं राया धनेन वासयः । व्यापयेः ।
धियः कर्माणि चाग्निहोत्रादीनि वाजरत्ना वाजैरन्वै रमणीयाः कदा कस्मिन्काले
करसि कुर्याः । एवं स्तोता फलस्य विलंबमसहमान इन्द्रमनया पृष्टवान् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कर्हि॑ स्वि॒त्तदि॑द्र॒ यन्नु॒भिर्नृ॒न्वीरै॒र्वी॒रान्नी॒ळया॒से जया॒जीन् ।

चि॒धातु॒ गा अ॒धि जया॒सि गो॒ष्विन्द्र॑ द्यु॒म्नं स्व॑र्व॒द्धेह्य॒स्मे ॥ २ ॥

कर्हि॑। स्वि॒त्। तत्। इ॒न्द्र। यत्। नृ॒ऽभिः। नृ॒न्। वी॒रैः। वी॒रान्। नी॒ळया॒से। जया॒। आ॒जीन्।

चि॒ऽधातु॒। गाः। अ॒धि। ज॒या॒सि। गो॒षु। इ॒न्द्र। द्यु॒म्नं। स्वः॑ऽवत्। धे॒हि। अ॒स्मे इति॑ ॥ २ ॥

फलस्य विलंबमसहमान ऋषिरनयापीद्रं पृच्छति । हे इन्द्र कर्हि स्विक्कदा खलु तद्भवेत् । नृभिरस्मदीयैः पुरुषैर्नृन् शत्रुपुरुषान् तथा वीरैरस्मदीयैः पुत्रैर्वीरान् शत्रुपुत्रांश्च यन्नीळयासे त्वं संश्लेषयेः संयोजयेः ॥ नीळयतिः संश्लेषणकर्मा ॥ ईदृशं युद्धे यत्संश्लेषणं तत्कदा भवेदिति वितर्कः । अपि चास्मदर्थं त्वमाजीन् संयामान् कदा जय । जयेः । कदा च गोष्वभिगंतृषु शत्रुषु विद्यमानास्त्रिधातु चिधातूनां क्षीरदधिघृतानां चयाणां धारयित्रीर्गा अधिजयासि । अधिकं जयेः । हे इन्द्र त्वं स्वर्वत् व्याप्तिमत् द्युम्नं धनमस्मे अस्मासु कदा धेहि । धारयेः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

कर्हि॑ स्वि॒त्तदि॑द्र॒ यज्जरि॑त्रे वि॒श्वप्सु॒ ब्रह्म॑ कृ॒णवः॑ श॒विष्ठ॑ ।

क॒दा धि॒यो न नि॒युतो॑ यु॒वासे॒ क॒दा गोम॑घा॒ हव॑नानि ग॒च्छाः ॥ ३ ॥

कर्हि॑। स्वि॒त्। तत्। इ॒न्द्र। यत्। ज॒रि॒त्रे। वि॒श्वऽप्सु॒। ब्रह्म॑। कृ॒णवः॑। श॒वि॒ष्ठ॒।

क॒दा। धि॒यः। न। नि॒ऽयुतः॑। यु॒वा॒से॒। क॒दा। गो॒ऽम॒घा। हव॑नानि। ग॒च्छाः॒ ॥ ३ ॥

अनयापि कतिचित् प्रश्नाः क्रियन्ते । हे इन्द्र कर्हि स्विक्कदा खलु तद्भवेत् । हे शविष्ठ बलवत्तमेन्द्र त्वं जरित्रे स्तोत्रे विश्वप्सु बहुविधरूपं ब्रह्मानं कृणवः करोषीति यत् तत्कदा भवेदिति वितर्कः । कदा च धियः कर्माणि । नेति समुच्चये । नियुतः स्तुतीश्च युवासे । आत्मनि योजयेः । कदा च त्वं गोमघा गोमघानि गवां दातृणि ॥ मंहतेर्दानार्थस्य रूपमुत्तरपदं ॥ हवनानि स्तोत्राणि गच्छाः । अभिगच्छेः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स गोम॑घा ज॒रि॒त्रे अ॒श्वश्च॑न्द्रा॒ वाज॑श्च॒वसो॒ अधि॑ धेहि॒ पृ॒क्षः ।

पी॒पि॒ही॒षः सु॒दु॒घामि॑न्द्र॒ धे॒नुं भ॒रद्वा॑जेषु सु॒रुचो॑ रु॒च्याः ॥ ४ ॥

सः । गोऽमघाः । जरिचे । अश्वऽचंद्राः । वाजऽश्वसः । अधि । धेहि । पृष्टः ।
पीपिहि । इषः । सुऽदुघां । इंद्र । धेनुं । भरत्ऽवाजेषु । सुऽरुचः । रुच्याः ॥ ४ ॥

हे इंद्र स त्वं जरिचे स्तोत्रे गोमघा गवां दात्रीरश्वश्चंद्रा अश्वैराह्वादयंतीवा-
जश्वसो वाजैर्वलैः प्रसिद्धा एवंभूताः पृष्टोऽन्नानि भरद्वाजेषु भरद्वाजपुत्रेषु-
स्मास्वधि धेहि । धारय । तथेष्टस्तान्यन्नानि सुदुघां शोभनदोग्ध्री धेनुं गां च हे
इंद्र पीपिहि । प्यायय । अपि च ता इषो गौश्च सुरुचः शोभनदीप्रयो यथा भवन्ति
तथा त्वं रुच्याः । दीपयेः । शोभनदीप्रियुक्ताश्च ताः संत्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमा नूनं वृजनमन्यथा चिच्छूरो यच्छक्र वि दुरो गृणीषे ।
मा निररं शुक्रदुघस्य धेनोरांगिरसान्ब्रह्मणा विप्र जिन्व ॥ ५ ॥
तं । आ । नूनं । वृजनं । अन्यथा । चित् । शूरः । यत् । शक्र । वि । दुरः । गृणीषे ।
मा । निः । अरं । शुक्रऽदुघस्य । धेनोः । आंगिरसान् । ब्रह्मणा । विप्र । जिन्व ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वं नूनमद्यतनं वृजनं बाधकमस्मदीयं शत्रुमन्यथा चिदन्येनैव प्रकारेण
योजय । येन प्रकारेण सर्वे जीवन्ति तद्विलक्षणं प्रकारं मरणाख्यं प्रापयेत्यर्थः ।
आकारः पूरकः । हे शक्र सर्वकार्येषु शक्तेन्द्र शूरः शौर्योपेतो वि दुरो विशेषेण
दारयिता शत्रूणां । यद्वा दुरो द्वाराणि शत्रुसंबन्धीनि विघटयंस्त्वं यद्यस्माद्गृणीषे
अस्माभिः स्तूयसे तस्मात्कारणात् शुक्रदुघस्य शुक्राणां निर्मलानां दोग्धुरिंद्रस्य
धेनोर्वाचः स्तोत्रान्मा निररं । मा निर्गच्छेयं । यद्वा शुक्रस्य पयसो दोग्ध्रा
धेनोस्त्वया दत्ताया गोः सकाशात् निर्गच्छेयं ॥ अरमित्याख्यातम् गतावित्यस्य
रूपं ॥ सा सर्वदास्मासु निवसत्वित्यर्थः । हे विप्र प्राज्ञेन्द्र आंगिरसानंगिरोगोत्र-
जानस्मान् ब्रह्मणान्नेन जिन्व । प्रीणय ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तमो वर्गः ॥

सत्रा मदास इति पंचर्चं त्रयोदशं सूक्तं नरस्यार्घं त्रैष्टुभमैन्द्रं । सत्रेत्यनुक्तांतं ॥
पृष्ठस्य पंचमेऽहनि निष्केवल्य एतत्सूक्तं शस्यं । सूचितं च । प्रेदं ब्रह्मेन्द्रो मदाय
सत्रा मदास इति निष्केवल्यं । आ० ७. १२. । इति ॥ विश्वजिति माध्यंदिनसवने
प्रशास्तुः शस्त्र इदं सामसूक्ताख्यं शंसनीयं । सूचितं च । सत्रा मदासो यो जात

एवाभूरेक इति सामसूक्तानि । आ० ८. ७. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स॒त्रा म॒दास॒स्तव॑ वि॒श्वज॑न्याः स॒त्रा रा॒योऽध॑ ये पा॒र्थि॒वासः ।

स॒त्रा वा॒जा॒नाम॒भवो॑ वि॒भक्ता॑ य॒द्दे॒वेषु॑ धा॒रय॑था अ॒सुर्ये॑ ॥ १ ॥

स॒त्रा । म॒दा॒सः । त॒व । वि॒श्वऽज॑न्याः । स॒त्रा । रा॒यः । अ॒ध । ये । पा॒र्थि॒वासः ।

स॒त्रा । वा॒जा॒नां । अ॒भ॒वः । वि॒भ॒क्ता । यत् । दे॒वेषु॑ । धा॒रय॑थाः । अ॒सुर्ये॑ ॥ १ ॥

हे इंद्र तव त्वदीया मदासः सोमपानजनिता मदाः सत्रा । सत्यनामैतत् । सत्यं विश्वजन्याः सर्वजनहिता भवन्ति । यद्वा सचेति महन्नाम । महांतस्तव मदा इति योज्यं । अधापि च पार्थिवासः पृथिव्युपलक्षिते लोकत्रये भवास्त्वदीया ये रायो धनसमूहाः संति तेऽपि सत्रा सत्यं विश्वजनहिता भवन्तीत्यन्वयः । किंच त्वं वाजानामन्नानां सत्रा सत्यं विभक्ता दाताभवः । भवसि । यद्वा सत्रा महतां वाजानामिति योज्यं । यद्यस्मात्त्वं देवेषु मध्येऽसुर्ये बलं धारयथा अतः कारणात्त्वमेवं करोषीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒नु प्र॑ ये॒जे ज॒न॒ ओज॑ अस्य स॒त्रा द॑धिरे अ॒नु वी॒र्या॑य ।

स्यू॒म॒गृ॒भे दु॒धये॑ऽर्व॒ते च॒ क्रतुं॑ वृं॒ज॒न्त्यपि॑ वृ॒त्रह॑त्ये ॥ २ ॥

अ॒नु । प्र॒ । ये॒जे । ज॒नः । ओजः॑ । अ॒स्य । स॒त्रा । द॒धिरे॑ । अ॒नु । वी॒र्या॑य ।

स्यू॒म॒ऽगृ॒भे । दु॒धये॑ । अ॒र्व॒ते । च॒ । क्रतुं॑ । वृं॒ज॒न्ति॑ । अपि॑ । वृ॒त्रऽह॑त्ये ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्यौजो बलं जनो यजमानोऽनु प्र येजे । संततं प्रकर्षेण यजते । पूजयति । अपि च तमिंद्रं वीर्याय वीरकर्म कर्तुं सत्रा सत्यमनुदधिरे । पुरोदधिरे यजमानाः । यद्वा सत्रा महांतमिंद्रमिति योज्यं । अपि च स्यूमगृभे स्यून्नः स्यूतानविच्छेदेन वर्तमानान् शत्रून् गृह्णते दुधये । दुधिर्हिंसाकर्मा । तेषां हिंसकायार्वते शत्रूणामभिगंचे च तस्मा इंद्राय क्रतुं कर्म परिचरणात्मकं वृंजन्ति निष्पादयन्ति । किमर्थं । वृत्रहत्ये वृत्रस्य वारकस्य शत्रोर्हनननिमित्तं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं स॒ग्नीची॑रु॒तयो॒ वृ॒ष्ण्यानि॒ पौ॒स्यानि॒ नि॒युतः॑ स॒श्रुरि॑न्द्रं ।

स॒मुद्रं॑ न सि॒न्धव॑ उ॒क्थ॒शुष्मा॑ उ॒रु॒व्यच॑सं गिर॒ आ वि॑शंति ॥ ३ ॥

तं । स॒ग्नीचीः॑ । उ॒तयः॑ । वृ॒ष्ण्यानि॑ । पौ॒स्यानि॑ । नि॒ऽयुतः॑ । स॒श्रुः । इ॒न्द्रं ।

स॒मुद्रं॑ । न । सि॒न्धवः॑ । उ॒क्थ॒ऽशुष्माः॑ । उ॒रु॒ऽव्यच॑सं । गिरः॑ । आ । वि॒शंति॑ ॥ ३ ॥

तमिन्द्रमूतयो मरुतः सग्नीचीः सहांचन्त्यः संगता भूत्वा सश्रुः । सचन्ते । सेवन्ते । यद्वोतयस्तर्पकाण्यन्नानि सह वर्तमानानि भूत्वा सेवन्ते । तथा वृष्ण्यानि वीर्याणि पौस्यानि बलानि च नियुतो रथे युज्यमाना वडवाश्च तमिन्द्रं सेवन्ते । अपि चोक्थशुष्माः । उक्थं शस्त्रं । तदेव बलं यासां तादृशा गिरः स्तुतयश्चोरुव्यचसं विस्तीर्णव्याप्तिकं तमिन्द्रमाविशन्ति । प्रविशन्ति । तच्च दृष्टान्तः । समुद्रं न सिन्धवः । यथा स्यन्दनशीला नद्यः समुद्रमाविशन्त्याविश्य च विभक्ततया न दृश्यन्ते एवं सर्वा अपि स्तुतय इन्द्रेणैकीभवन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स रा॒यस्वामु॑प॒ सृ॒जा गृ॒णानः॑ पु॒रु॒श्च॒न्द्रस्य॒ त्वमि॑न्द्र॒ वस्वः॑ ।

पति॑र्ब॒भूया॑स॒मो ज॒नाना॑मे॒को वि॒श्वस्य॒ भुव॑नस्य॒ राजा॑ ॥ ४ ॥

सः । रा॒यः । खां । उ॒प॑ । सृ॒ज॒ । गृ॒णानः॑ । पु॒रु॒ऽच॒न्द्रस्य॑ । त्वं । इ॒न्द्र॒ । वस्वः॑ ।

पतिः॑ । ब॒भूय॒ । अ॒समः॑ । ज॒नानां॑ । ए॒कः । वि॒श्वस्य॑ । भुव॑नस्य । राजा॑ ॥ ४ ॥

हे इन्द्र गृणानः स्तूयमानः स त्वं रायो धनस्य खां । नदीनामैतत् । अत्र तत्संबद्धा धारा लक्ष्यते । धारामुपसृज । विमुंच । अस्माभिः संयोजयेत्यर्थः । कीदृशस्य धनस्य । पुरुश्चन्द्रस्य बहूनामाह्लादकस्य वस्वो निवासकस्य । अपि चासमोऽनुपमः सर्वोत्कृष्टत्वं जनानां सर्वेषां प्राणिनां पतिरधिपतिर्बभूय । तथा विश्वस्य सर्वस्य भुवनस्य भूतजातस्यैकोऽसाधारणो राजेश्वरश्च बभूविथ ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स तु श्रु॒धि श्रु॒त्या यो दु॒वो॒यु॒द्यौर्न॑ भू॒माभि॒ रायो॑ अ॒र्यः॑ ।

अ॒सो॒ यथा॑ नः॒ शर्व॑सा च॒क्रानो॑ यु॒गेयु॑गे॒ वय॑सा॒ चे॒कितानः॑ ॥ ५ ॥

सः । तु । श्रुधि । श्रुत्या । यः । दुवःऽयुः । द्यौः । न । भूम । अभि । रायः । अर्यः ।
असः । यथा । नः । शर्वसा । चकानः । युगेऽयुगे । वयसा । चेकितानः ॥ ५ ॥

हे इंद्र श्रुत्या श्रुत्यानि श्रोतव्यानि स्तोत्राणि तु क्षिप्रं श्रुधि । शृणु । यस्त्वं
दुवोयुरस्मदीयं परिचरणमात्मन इच्छन् अर्योऽरेः संबन्धीनि रायो धनानि भूम
बहुतराणि द्यौर्न सूर्य इवाभिभवसि स त्वं श्रुधीत्यन्वयः । अपि च शर्वसात्मीयेन
बलेन स्तोतव्येन युक्तश्चकानः स्तूयमानो युगे युगे काले काले वयसा हविल्ल-
क्षणेनानेन चेकितानः प्रज्ञायमानस्त्वं यथा येन प्रकारेण नोऽस्माकमसाधार-
णोऽसि तथासः । स्याः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेऽष्टमो वर्गः ॥

अर्वाग्रथमिति पंचर्चं चतुर्दशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैंद्रं । अर्वाग्रथमि-
त्यनुक्रांतं ॥ महाव्रते निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अर्वाग्रथं विश्ववारं त उग्रेंद्र युक्तासो हरयो वहंतु ।

कीरिश्चिद्धि त्वा हवते स्वर्वानृधीमहि सधमादस्ते अद्य ॥ १ ॥

अर्वाक् । रथं । विश्वऽवारं । ते । उग्र । इंद्र । युक्तासः । हरयः । वहंतु ।

कीरिः । चित् । हि । त्वा । हवते । स्वःऽवान् । ऋधीमहि । सधऽमादः । ते । अद्य ॥ १ ॥

हे उग्रोद्गूर्णबलेंद्र युक्तासो रथेन युक्ता हरयोऽश्वास्ते त्वदीयं विश्ववारं विश्वैर्व-
रणीयं रथमर्वागस्मदभिमुखं वहंतु । आनयंतु । हि यस्मात् स्वर्वान् । स्वः सुष्ठु-
रणीयं गुणजातं । तद्वान् कीरिश्चित् स्तोता भरद्वाज ऋषिस्त्वा त्वां हवते आह्व-
यति तस्मात्कारणात्त्वदीयं रथमभिमुखं वहंतित्यर्थः । वयं चाद्येदानीं ते त्वया
सधमादः सह माद्यंत ऋधीमहि । समृद्धा भवेम ॥

तृतीये पर्यायेऽच्छावाकस्य प्रो द्रोण इत्येषा शस्त्रयाज्या । सूचितं च । प्रो
द्रोणे हरयः कर्मागमन्निति याज्या । आ० ६. ४. इति ॥

॥ सैषा द्वितीया ॥

प्रो द्रोणे हरयः कर्मागमन्पुनानास ऋज्यंतो अभूवन् ।

इंद्रो नो अस्य पूर्यः पपीयाद्युक्षो मदस्य सोम्यस्य राजा ॥ २ ॥

प्रो इति । द्रोणे । हरयः । कर्म । अगमन् । पुनानासः । ऋज्यंतः । अभूवन् ।
इंद्रः । नः । अस्य । पूर्यः । पपीयात् । द्युक्षः । मदस्य । सोम्यस्य । राजा ॥ २ ॥

हरयो हरितवर्णाः सोमाः कर्मास्मदीयं यज्ञं प्रो अगमन् । प्रकर्षेण गच्छन्ति ।
प्राप्नुवन्ति । प्राप्य च पुनानासः पूयमाना द्रोणे द्रोणकलशं ऋज्यंतं ऋजु गच्छं-
तोऽभूवन् । भवन्ति । पूर्यः पुरातनो द्युक्षो दीप्तेर्निवासभूतो द्युस्थानो वा मदस्य
मदकरस्य सोम्यस्य सोमस्य राजेश्वर एवंभूत इन्द्रश्चास्येमं सोमं पपीयात् । पिवतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आसस्राणासः शवसानमच्छंद्रं सुचक्रे रथ्यासो अश्वाः ।

अभि श्रव ऋज्यंतो वहेयुर्नू चिन्नु वायोरमृतं वि दस्येत् ॥ ३ ॥

आऽसस्राणासः । शवसानं । अच्छं । इंद्रं । सुऽचक्रे । रथ्यासः । अश्वाः ।

अभि । श्रवः । ऋज्यंतः । वहेयुः । नु । चित् । नु । वायोः । अमृतं । वि । दस्येत् ॥ ३ ॥

आसस्राणासः परितो गच्छंतो रथ्यासो रथे युक्ता अश्वा ऋज्यंतं ऋजुगमनाः
संतः सुचक्रे शोभनचक्रे रथेऽवस्थितं शवसानं बलमिवाचरंतमिंद्रं श्रवः श्रव-
णीयमस्मदीयं हविरच्छाभिमुख्येनाभिवहेयुः । आवहेयुः । नूचिदिति निपातो
निषेधेऽत्र वर्तते । अमृतममरणहेतुभूतं सोमलक्षणं हविर्वायोर्हेतोर्नू इदानीं
नूचित् नैव विदस्येत् । क्षयं न प्राप्नुयात् । पात्रे गृहीतः सोमो वायुना श्रुषति
ततः पुरैव तत्पानार्थमश्वा इंद्रमभिवहेयुरित्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वरिष्ठो अस्य दक्षिणामियतींद्रो मघोनां तुविकूर्मितमः ।

यया वज्रिवः परियास्यंहो मघा च धृष्णो दयसे वि सूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठः । अस्य । दक्षिणां । इयति । इंद्रः । मघोनां । तुविकूर्मिऽतमः ।

यया । वज्रिऽवः । परिऽयासि । अंहः । मघा । च । धृष्णो इति । दयसे । वि । सूरीन् ॥ ४ ॥

वरिष्ठ उरुतमस्तुविकूर्मितमोऽतिशयेन बहुविधकर्मेंद्रो मघोनां मघवतां
हविल्क्षणधनोपेतानां मध्येऽस्य यजमानस्य दक्षिणां यज्ञे दातव्यामियति ।
प्रेरयति । यद्वा मघोनामित्यस्येत्यनेन समानाधिकरणं । वचनव्यत्ययः । मघोनो

हविष्मतोऽस्य यजमानस्येत्यर्थः । शेषः प्रत्यक्षकृतः । हे वज्रिवो वज्रवन्निद्र यया दक्षिण्या दत्तयांहः पापं यज्ञसंबन्धि परियासि विनाशयसि हे धृष्णो धर्षक मघा मघानि धनानि सूरीन् स्तोतृन् पुत्रांश्च यया च दक्षिण्या विदयसे प्रयच्छसि तादृशी दक्षिणां प्रेरयसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रो वाजस्य स्थविरस्य दातेन्द्रो गीर्भिवर्धतां वृद्धमहाः ।

इंद्रो वृचं हनिष्ठो अस्तु सत्वा ता सूरिः पृणति तूतुजानः ॥ ५ ॥

इंद्रः । वाजस्य । स्थविरस्य । दाता । इंद्रः । गीःऽभिः । वर्धतां । वृद्धऽमहाः ।

इंद्रः । वृचं । हनिष्ठः । अस्तु । सत्वा । आ । ता । सूरिः । पृणति । तूतुजानः ॥ ५ ॥

अयमिंद्रः स्थविरस्य वाजस्यान्नस्य बलस्य वा दाता भवतु । स चेन्द्रो वृद्धमहाः प्रवृद्धतेजस्कः सन् गीर्भिरस्मदीयाभिः स्तुतिभिर्वर्धतां । सत्वा शत्रूणां शातयिता स इंद्रो वृचमावरकं शत्रुं हनिष्ठो हंतृतमोऽस्तु । भवतु । अपि च सूरिः प्रेरकः स इंद्रस्तूतुजानस्वरमाणस्ता तानि धनान्यापृणति । अस्मभ्यं प्रयच्छतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे नवमो वर्गः ॥

अपादित इति पंचर्चं पंचदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रैष्टुभमिंद्रं । अपादित्यनु-
क्रांतं ॥ महाव्रते निष्केवल्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अपादित उदु नश्चिचतमो मही भर्षद्युमतीमिंद्रहूतिं ।

पन्यंसी धीतिं दैव्यस्य यामन् जनस्य रातिं वनते सुदानुः ॥ १ ॥

अपात् । इतः । उत् । ऊं इति । नः । चिचऽतमः । मही । भर्षत् । द्युऽमती । इंद्रऽहूतिं ।

पन्यंसी । धीतिं । दैव्यस्य । यामन् । जनस्य । रातिं । वनते । सुऽदानुः ॥ १ ॥

चिचतमश्चायनीयतम आश्चर्यतमो वा स इंद्रो नोऽस्मदीयादितोऽस्माद्ग्रह-
चमसादेरपात् । सोमं पिबतु । यज्ञेतोऽस्माच्छत्रोर्नोऽस्मानपात् । पातु । रक्षतु ।
उदु इत्येतौ पूरणौ । तथा मही महती द्युमती दीप्तिमतीमिंद्रहूतिमिंद्रस्य स्तुतिं
भर्षत् । स इंद्रो विभर्तु । धारयतु । दैव्यस्य देवसंबन्धिनो जनस्य यामन् यामनि

यज्ञे क्रियमाणां पन्थसी स्तुत्यतमां धीतिं परिचरणरूपां क्रियां रातिं दातव्यं
हविश्च सुदानुः शोभनदान इन्द्रो वनते । संभजतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

दूराच्चिदा वसतो अस्य कर्णा घोषादिन्द्रस्य तन्यति ब्रुवाणः ।

एयमेनं देवहूतिर्ववृत्यान्मद्यं गिन्द्रमियमृच्यमाना ॥ २ ॥

दूरात् । चित् । आ । वसतः । अस्य । कर्णा । घोषात् । इन्द्रस्य । तन्यति । ब्रुवाणः ।

आ । इयं । एनं । देवऽहूतिः । ववृत्यात् । मद्यं । इन्द्रं । इयं । ऋच्यमाना ॥ २ ॥

अस्येन्द्रस्य कर्णा कर्णौ दूराच्चित् दूरदेशादथावसतः । स्तोत्रश्रवणार्थमा-
गच्छतः । इन्द्रस्य घोषाद्घोषणीयात्स्तोत्रादितोर्ब्रुवाणः स्तुवन् स्तोता तन्यति । शब्दं
करोति । यद्वा सर्वत्र विस्तारयति । देवहूतिर्देवस्येन्द्रस्याह्वानरूपेयं स्तुतिश्च ऋच्य-
माना स्वयं प्रेर्यमाणा सत्येनमिन्द्रं मद्यं मदभिमुखमाववृत्यात् । आवर्तयतु ।
पुनरियमिति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

तं वो धिया परमया पुराजामजरमिन्द्रमभ्यनूषकैः ।

ब्रह्मा च गिरो दधिरे समस्मिन्महान्श्च स्तोमो अधि वर्धदिन्द्रे ॥ ३ ॥

तं । वः । धिया । परमया । पुराऽजां । अजरं । इन्द्रं । अभि । अनूषि । अकैः ।

ब्रह्मं । च । गिरः । दधिरे । सं । अस्मिन् । महान् । च । स्तोमः । अधि । वर्धत् । इन्द्रे ॥ ३ ॥

हे इन्द्र तं तादृशमिन्द्रं वस्त्वां । व्यत्ययेन बहुवचनं । परमयोत्कृष्टतमया धिया
स्तुत्याकैरर्चनसाधनैर्हविर्भिः सार्द्धमभ्यनूषि । अभिष्टौमि । कीदृशं । पुराजां पूर्व-
स्मिन्काले जातं चिरंतनमजरं जरारहितं नित्यं । अतः कारणादस्मिन्निन्द्रे ब्रह्म
ब्रह्माणि हविर्लक्षणान्यन्नानि गिरः स्तुतयश्च संदधिरे । संधीयन्ते । संश्लिष्यन्ते ।
महान् प्रवृद्धः स्तोमश्चाधि वर्धत् । अधिकं वर्धते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वर्धाद्यं यज्ञ उत सोम इन्द्रं वर्धाद्ब्रह्म गिर उक्था च मन्म ।

वर्धाहैनमुषसो यामन्नक्तोर्वर्धान्मासाः शरदो द्याव इन्द्रं ॥ ४ ॥

वर्धात् । यं । यज्ञः । उत । सोमः । इन्द्रं । वर्धात् । ब्रह्म । गिरः । उक्था । च । मन्म ।
वर्धे । अहं । एनं । उषसः । यामन् । अक्तोः । वर्धान् । मासाः । शरदः । द्यावः । इन्द्रं ॥ ४ ॥

यमिन्द्रं यज्ञो यागो वर्धात् वर्धयति । उतापि च तत्साधनभूतः सोमश्च यमिन्द्रं
वर्धयति । तथा ब्रह्म हविर्लक्षणमन्नं च पुरोडाशादिकं यमिन्द्रं वर्धात् वर्धयति ।
गिरः स्तोत्राणि मन्म मननीयान्युक्थोक्थशस्त्राणि च यं वर्धयति एनमिन्द्रमु-
षसश्चाक्तो रात्रेर्यामन् यामनि गमने सति वर्धे । वर्धयति । मासाः शरदः संवत्स-
राश्च द्यावो दिवसाश्चैनमिन्द्रं वर्धान् । वर्धयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

एवा जज्ञानं सहसे अस्मिमा वावृधानं राधसे च श्रुताय ।
महामुग्रमवसे विप्र नूनमा विवासेम वृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥
एव । जज्ञानं । सहसे । अस्मिमा । ववृधानं । राधसे । च । श्रुताय ।
महां । उग्रं । अवसे । विप्र । नूनं । आ । विवासेम । वृत्रतूर्येषु ॥ ५ ॥

हे विप्र मेधाविन्निन्द्र एवैवं जज्ञानं प्रादुर्भवतं सहसे शत्रूणामभिभवार्थम-
स्मिमा बहुलं वावृधानं वर्धमानं महं महान्तमुग्रमुद्गूणबलं त्वां नूनमद्य वृत्रतूर्येषु
श्रुताय विश्रुताय राधसे धनाय चावसे रक्षणाय चाविवासेम । परिचरेम ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे दशमो वर्गः ॥

मन्द्रस्य कवेरिति पंचर्चं षोडशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे चैष्टुभमैन्द्रं । मन्द्रस्येत्यनु-
क्रांतं ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

मन्द्रस्य कवेर्दिव्यस्य वहेर्विप्रमन्मनो वचनस्य मध्वः ।
अपां नस्तस्य सचनस्य देवेषो युवस्व गृणते गोअयाः ॥ १ ॥
मन्द्रस्य । कवेः । दिव्यस्य । वहेः । विप्रमन्मनः । वचनस्य । मध्वः ।
अपाः । नः । तस्य । सचनस्य । देव । इषः । युवस्व । गृणते । गोअयाः ॥ १ ॥

मन्द्रस्य मोदनस्य मदकरस्य वा कवेर्विक्रांतस्य दिव्यस्य दिवि भवस्य वहेर्वो-
दुर्विप्रमन्मनः । विप्रा मेधाविनो मन्मनः स्तोतारो यस्य स तथोक्तः । तस्य

वचनस्य वचनीयस्य स्तुत्यस्य तस्य सर्वत्र प्रसिद्धस्य सचनस्य सेव्यस्य एवंभूतस्य मध्वो मधुनः सोमस्य ॥ क्रियाग्रहणं कर्तव्यमिति कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ एवंभूतं नोऽस्मदीयं सोमं हे इंद्र त्वमपाः । पिव । अपि च हे देव द्योतमानेन्द्र गृणते स्तुवते ॥ तृतीयार्थे चतुर्थी ॥ स्तुवता मया गोअयाः । गावोऽये प्रमुखे यासां तादृशा इषोऽन्नानि युवस्व । संयोजय ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयमुशानः पर्यद्रिमुस्मा ऋतधीतिभिर्ऋतयुयुजानः ।

रुजदरुणं वि वलस्य सानुं पणीर्वचोभिरभि योधद्विन्द्रः ॥ २ ॥

अयं । उशानः । परि । अद्रि । उस्माः । ऋतधीतिऽभिः । ऋतऽयुक् । युजानः ।

रुजत् । अरुणं । वि । वलस्य । सानुं । पणीन् । वचःऽभिः । अभि । योधत् । इंद्रः ॥ २ ॥

अयमिन्द्रोऽद्रिं वलेन गोपिधानाय निर्मितं शिलोच्चयं परि परितः पर्वत-समीपे विद्यमाना उस्मा गा उशानः कामयमान ऋतधीतिभिः सत्यकर्मभिरंगि-रोभिर्युजानः संगच्छमान ऋतयुक् ऋतेन तत्कृतेन स्तोत्रेण युक्तश्च भूत्वा वल-स्यासुरस्य स्वभूतं सानुमुच्छ्रितं पर्वतमरुणमन्यैरभग्नं विरुजत् । व्यभांक्षीत् । किंच पणीन्बलानुचरानेतत्संज्ञानसुरांश्च वचोभिः स्तुत्यैरायुधैः संतर्जनरूपैर्वाक्यैरेव वायमिन्द्रोऽभियोधत् । अभ्ययुध्यत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अयं द्योतयद्युतो व्यक्तून्दोषा वस्तोः शरद् इंद्रिन्द्र ।

इमं केतुमदधुनू चिदह्नां शुचिजन्मन उषसश्चकार ॥ ३ ॥

अयं । द्योतयत् । अद्युतः । वि । अक्तून् । दोषा । वस्तोः । शरद् । इंद्रुः । इंद्र ।

इमं । केतुं । अदधुः । नु । चित् । अह्नां । शुचिऽजन्मनः । उषसः । चकार ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वया नियम्यमानः पीयमानो वायमिन्दुः सोमोऽद्युतोऽद्योतमाना-नक्तून् । अक्तुरिति रात्रिनाम । अत्र च तत्संबन्धात्पक्षमासादयो लक्ष्यन्ते । पक्ष-मासादीन् तथा दोषा रात्रिं वस्तोर्दिवसं शरद्ः संवत्सरांश्च विद्योतयत् । व्यदी-पयत् । कुत इत्यत आह । नूचित् पुरा देवा इमं सोमं चंद्रात्मना नभसि वर्त-मानमह्नां दिवसानां केतुं प्रज्ञापकं यस्माददधुः व्यदधुः अकुर्वन् तस्मादनेन

पक्षमासादयः सर्वे प्रकाशयन्ते । चंद्रगत्यधीनत्वात्तिथिविभागानां । अपि चायं सोम उषस उषःकालान् शुचिजन्मनात्मीयेन तेजसा शुद्धोदयान् चकार । करोति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं रोचयद्रुचो रुचानोऽयं वासयद्भृतेन पूर्वीः ।

अयमीयत ऋतयुग्भिर्ऋतैः स्वर्विदा नाभिना चर्षणिप्राः ॥ ४ ॥

अयं । रोचयत् । अरुचः । रुचानः । अयं । वासयत् । वि । ऋतेन । पूर्वीः ।

अयं । ईयते । ऋतयुक्ऽभिः । अर्षैः । स्वःऽविदा । नाभिना । चर्षणिऽप्राः ॥ ४ ॥

अयमिंद्रो रुचानो रोचमानः सूर्यात्मना दीप्यमानोऽरुचः प्रकाशरहितान् तमसा मलीमसान् सर्वलोकान् रोचयत् । प्रकाशयति । तथा पूर्वीर्बह्वीरुषसश्चायमिंद्र ऋतेन सत्यभूतेन सर्वत्र गमनशीलेन वा तेजसा विवासयत् । व्यापयति । तत्रत्यानि तमांसि निवर्तयतीत्यर्थः । तथा ऋतयुग्भिर्ऋतेन स्तोत्रेण युज्यमानैरर्षैर्नाभिना संतद्धेन स्वर्विदा सुष्ठुरणीयस्य धनस्य लंभकेन रथेन चर्षणिप्राश्चर्षणीनां मनुष्याणां कामैः पूरयिता सन् अयमेवेन्द्र ईयते । गच्छति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

नू गृणानो गृणते प्रत्न राजन्निषः पिन्व वसुदेयाय पूर्वीः ।

अप ओषधीरविषा वनानि गा अर्वतो नृनृचसे रिरिहि ॥ ५ ॥

नू । गृणानः । गृणते । प्रत्न । राजन् । इषः । पिन्व । वसुऽदेयाय । पूर्वीः ।

अपः । ओषधीः । अविषा । वनानि । गाः । अर्वतः । नृन् । ऋचसे । रिरिहि ॥ ५ ॥

हे प्रत्न पुरातन राजन् राजमानेन्द्र गृणानः स्तूयमानस्त्वं वसुदेयाय वसूनि धनानि त्वया देयानि यस्मै तादृशाय गृणते स्तुवते पूर्वीर्बह्वीरिषोऽन्नानि नृक्षिप्रं पिन्व । सिंच । प्रयच्छेत्यर्थः । किंच ऋचसेऽर्चयित्रे स्तोत्रेऽपो वृष्टिलक्षणान्युदकान्योषधीर्व्रीह्यादीन् अविषा विषरहितानि रक्षकाणि वा वनानि वृक्षजातानि चूतपनसादीनि गा अर्वतोऽश्वाच्चतुष्पांश्च कर्मकरान् रिरिहि । देहि ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तम एकादशो वर्गः ॥

इंद्र पिबेति पंचर्चं सप्तदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैन्द्रं । इंद्र पिबेत्यनुक्रांतं ॥

गतः सूक्तविनियोगः ॥ प्रथमे रात्रिपर्यायेऽच्छावाकस्याद्या शस्त्रयाज्या । सूचितं च । इंद्र पिब तुभ्यं सुतो मदाय । आ० ६. १४. । इति ॥

॥ सैषा तत्र प्रथमा ॥

इंद्र पिब तुभ्यं सुतो मदायाव स्य हरी वि मुचा सखाया ।

उत प्र गाय गृण आ निषद्याथा यज्ञाय गृणते वयो धाः ॥ १ ॥

इंद्र। पिब। तुभ्यं। सुतः। मदाय। अवं। स्य। हरी इति। वि। मुच। सखाया।

उत। प्र। गाय। गृणे। आ। निऽसद्य। अथ। यज्ञाय। गृणते। वयः। धाः ॥ १ ॥

हे इंद्र तं सोमं पिब यः सोमस्तुभ्यं मदाय मदार्थं सुतोऽभिषुतः । यतस्त्वया सोमः पातव्योऽतः कारणात्सखाया समानख्यानौ मित्रभूतौ वा हरी अश्वा-
ववस्य । अवस्थापय । तदनंतरं विमुच । रथाद्विमुच । उतापि च गणेऽस्मात्स्तो-
तृसंघ आ अभिमुख्येन निषद्योपविश्य प्रगाय । अस्माभिः कृतं स्तोत्रमुपश्लोकय ।
अथानंतरं यज्ञाय यजमानाय गृणते स्तुवते वयोऽन्नं धाः । देहि ॥

द्वितीये रात्रिपर्यायेऽच्छावाकस्य पिबेति शस्त्रयाज्या । सूचितं च । अस्य पिबेति याज्या । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते द्वितीया ॥

अस्य पिब यस्य जज्ञान इंद्र मदाय ऋत्वे अपिबो विरष्णिन् ।

तमु ते गावो नर आपो अद्रिरिदुं समह्यन्पीतये समस्मै ॥ २ ॥

अस्य। पिब। यस्य। जज्ञानः। इंद्र। मदाय। ऋत्वे। अपिबः। विऽरष्णिन्।

तं। ऊं इति। ते। गावः। नरः। आपः। अद्रिः। इदुं। सं। अह्यन्। पीतये। सं। अस्मै ॥ २ ॥

हे इंद्र अस्येमं सोमं पिब । हे विरष्णिन् महन् जज्ञानो जायमान एव त्वं
यस्य यं सोममपिबः पूर्वं पीतवानसि । किमर्थं । मदाय हर्षाय ऋत्वे कर्मणे
वृत्रवधादिलक्षणं वीर्यकर्म कर्तुं च । तमु तादृशमेवेदुं सोमं गावो गवि भवाः
अपणसाधनाः क्षीरादयो नरो नेतारोऽध्वर्यव आपो वसतीवर्याख्या अद्रिरभि-
षवार्यो ग्रावा एते सर्वेऽस्मा अस्येन्द्रस्य ते तव पीतये पानार्थं समह्यन् । समग-
मयन् ॥ हि गतावित्यस्यैतद्रूपं । पुनः समिति पूरकः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

समिद्धे अग्नौ सुत इन्द्र सोम आ त्वा वहंतु हरयो वहिष्ठाः ।

त्वायता मनसा जोहवीमीद्रा याहि सुविताय महे नः ॥ ३ ॥

संऽइद्धे । अग्नौ । सुते । इन्द्र । सोमे । आ । त्वा । वहंतु । हरयः । वहिष्ठाः ।

त्वाऽयता । मनसा । जोहवीमि । इन्द्र । आ । याहि । सुविताय । महे । नः ॥ ३ ॥

अग्नौ समिद्धे दीप्ते सोमे सुतेऽभिषुते सति हे इन्द्र त्वा त्वां वहिष्ठा बोद्धृतमा हरयोऽश्वा आवहंतु । इमं यज्ञं प्रत्यानयंतु । अहं च त्वायता त्वां कामयमानेन मनसा जोहवीमि । पुनः पुनराह्वयामि । हे इन्द्र त्वं नोऽस्माकं महे महते सुविताय कल्याणायायाहि । आगच्छ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ याहि शश्वदुशता ययाथेन्द्र महा मनसा सोमपेयं ।

उप ब्रह्माणि शृणुव इमा नोऽथा ते यज्ञस्तन्वेऽवयो धात् ॥ ४ ॥

आ । याहि । शश्वत् । उशता । ययाथ । इन्द्र । महा । मनसा । सोमऽपेयं ।

उप । ब्रह्माणि । शृणुवः । इमा । नः । अथ । ते । यज्ञः । तन्वे । वयः । धात् ॥ ४ ॥

हे इन्द्र पुरा शश्वद्बहुकृत्वो ययाथ । सोमपानार्थं यज्ञं गतवानसि । अतः कारणादुशतास्मान्कामयमानेन महा महता मनसा सह सोमपेयं सोमः पीयते यस्मिन् तादृशमस्मदीयं यज्ञमायाहि । अभिगच्छ । आगत्य च ब्रह्माणि स्तोत्राणीमेदानीं प्रयुज्यमानानि नोऽस्मदीयान्युपशृणुवः । उपशृणु । अथानंतरं यज्ञो यजमानस्ते तव तन्वे शरीराय तच्छरीरपोषार्थं वयोऽन्नं सोमात्मकं धात् । ददातु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यदिन्द्र दिवि पार्ये यहधग्यद्वा स्वे सदेने यत्र वासि ।

अतो नो यज्ञमवसे नियुत्वान्सजोषाः पाहि गिर्वणो मरुद्भिः ॥ ५ ॥

यत् । इन्द्र । दिवि । पार्ये । यत् । ऋधक् । यत् । वा । स्वे । सदेने । यत्र । वा । असि ।

अतः । नः । यज्ञं । अवसे । नियुत्वान् । सऽजोषाः । पाहि । गिर्वणः । मरुत्ऽभिः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र पार्ये पारगे दूरदेशे दिवि द्युलोकाख्ये यद्यदि त्वं वर्तसे । यदि वा

ऋधक् । एतत्पृथक्शब्देन समानार्थं । पृथगन्यस्मिन्देहे वर्तसे । यद्वा स्वे स्वकीये सद्ने गृहे । अथवा किमनेन विशेषणेन यत्र यस्मिन्देहेऽसि भवसि अतोऽस्मात्स्थानादागत्य हे गिर्वणो गिरां संभक्तुरिन्द्रं नियुत्वान् । नियुतोऽश्वाः । तद्वान्मरुद्भिः सजोषाः सह प्रीयमाणस्त्वं नोऽस्माकमवसे रक्षणाय यज्ञमस्मदीयं यागं पाहि । रक्ष । यद्वा यज्ञं यजनसाधनमस्मदीयं सोममवसे तर्पणाय पाहि । पिव ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वादशो वर्गः ॥

अहेळमान इति पंचर्चमष्टादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभमिन्द्रं । अनुक्रांतं च । अहेळमान इति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अहेळमान उष याहि यज्ञं तुभ्यं पवंत इंदवः सुतासः ।

गावो न वज्रिन्स्वमोको अच्छेन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानां ॥ १ ॥

अहेळमानः । उष । याहि । यज्ञं । तुभ्यं । पवंते । इंदवः । सुतासः ।

गावः । न । वज्रिन् । स्वं । ओकः । अच्छे । इन्द्रा । आ । गहि । प्रथमः । यज्ञियानां ॥ १ ॥

हे इन्द्र अहेळमानोऽक्रुध्यस्त्वं यज्ञमस्मदीयमुपयाहि । उपगच्छ । यतः कारणात्तुभ्यं त्वदर्थं सुतासोऽभिषुता इंदवः सोमाः पवंते पूयन्ते दशापवित्रेण शोध्यन्ते । हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र गावो न गावः स्वकीयं गोष्ठमिव स्वं स्वकीयमोकः स्थानं द्रोणकलशादिलक्षणमच्छाभिमुख्येन । प्राप्नुवंतीति शेषः । अतः कारणात् हे इन्द्र यज्ञियानां यज्ञार्हाणां देवानां मध्ये प्रथमो मुख्यस्त्वमागहि । आगच्छ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या ते काकुत्सुकृता या वरिष्ठा यया शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मि ।

तया पाहि प्र ते अर्धयुरस्थात्सं ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः ॥ २ ॥

या । ते । काकुत् । सुऽकृता । या । वरिष्ठा । यया । शश्वत् । पिबसि । मध्वः । ऊर्मि ।

तया । पाहि । प्र । ते । अर्धयुः । अस्थात् । सं । ते । वज्रः । वर्ततां । इन्द्र । गव्युः ॥ २ ॥

हे इन्द्र या ते तव काकुत्सिह्ना सुकृता सुष्ठु धात्रा निर्मिता । या च वरिष्ठो-
रुतमा विस्तीर्णतमा । यया च मध्वो मधुनः सोमस्योर्मि रसं शश्वद्वहुकृत्वः पिबसि

तया जिह्यास्मदीयं सोमं पाहि । पिब । तदर्थमध्वर्युरध्वरस्य नेता ऋत्विग्-
हीतसोमः सन् प्रास्थात् । हविर्धानादुत्तरवेदिदेशं प्रत्यगमत् । अपि च हे इंद्र
गव्युः शत्रुसंबन्धिनीर्गा आत्मन इच्छन् ते त्वदीयो वज्रः संवर्ततां । शत्रुभिः संगतो
भवतु । तान् हंतित्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

एष द्रप्सो वृषभो विश्वरूप इन्द्राय वृष्णे समकारि सोमः ।

एतं पिब हरिवः स्थातरुय यस्येशिषे प्रदिवि यस्ते अन्नं ॥ ३ ॥

एषः । द्रप्सः । वृषभः । विश्वरूपः । इन्द्राय । वृष्णे । सं । अकारि । सोमः ।

एतं । पिब । हरिवः । स्थातः । उय । यस्य । ईशिषे । प्रदिवि । यः । ते । अन्नं ॥ ३ ॥

द्रप्सो द्रवणशीलो वृषभः कामानां वर्षिता विश्वरूपो बहुविधरूपोपेत
ईहग्विध एष सोमो वृष्णे कामानां वर्षिच इन्द्रायेन्द्रस्य पानार्थं समकारि । अभि-
षवादिभिः संस्कृतोऽभूत् । हे हरिवः । हरी अश्वौ । तद्वन् हे स्थातः सर्वेषामधिष्ठा-
तरुयोद्गूर्णबलेन्द्र एतमीदृशं सोमं पिब । यस्य सोमस्य प्रदिवि । जातावेकवचनं ।
प्रभूतेषु दिवसेषु प्रगतेष्वहःसु वेशिषे त्वमेवेश्वरो भवसि । यश्च सोमस्ते तवान्न-
मन्त्रेण परिकल्पित एतं पिबेत्यन्वयः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुतः सोमो असुतादिन्द्र वस्यानयं श्रेयान् चिकितुषे रणाय ।

एतं तित्तिर्व उप याहि यज्ञं तेन विश्वास्तविषीरा पृणस्व ॥ ४ ॥

सुतः । सोमः । असुतात् । इंद्र । वस्यान् । अयं । श्रेयान् । चिकितुषे । रणाय ।

एतं । तित्तिर्वः । उप । याहि । यज्ञं । तेन । विश्वाः । तविषीः । आ । पृणस्व ॥ ४ ॥

हे इंद्र सुतोऽभिषुतोऽयं सोमोऽसुतादकृताभिषवात्सोमादन्यदीयाहस्यान् वसी-
यान् वसुमत्तरः प्रशस्यतरः । तथा चिकितुषे विदुषेऽभिज्ञाय तुभ्यं रणाय रम-
णीयाय तदर्थं श्रेयान् श्रेष्ठश्च भवति । त्वामतिशयेन रमयितेत्यर्थः । हे तित्तिर्वः
शत्रूणां तरितरिन्द्र यजनसाधनमेतं सोममुपयाहि । उपगतेन च सोमेन विश्वा-
स्तविषीः सर्वाणि बलान्यापृणस्व । आपूरय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ह्यामसि त्वेद्रं याह्यवाङ्मरं ते सोमस्तु न्ये भवाति ।

शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु प्रास्माँ अवं पृतनासु प्र विक्षु ॥ ५ ॥

ह्यामसि । त्वा । आ । इंद्र । याहि । अवाङ् । अरं । ते । सोमः । त्वे । भवाति ।

शतक्रतो इति शतऽक्रतो । मादयस्व । सुतेषु । प्र । अस्मान् । अवं । पृतनासु ।

प्र । विक्षु ॥ ५ ॥

हे इंद्र त्वा त्वां ह्यामसि । आह्यामः । अतः कारणात्त्वमवाङ्मरं दहिमुखः सन् आयाहि । आगच्छ । अस्मदीयः सोमश्च ते त्वे तव शरीरायारं पर्याप्तं भवाति । भवतु । त्वदीयं शरीरं यथाभिलाषं तर्पयत्वित्यर्थः । हे शतक्रतो बहुविधकर्मन्निद्रं त्वं च सुतेष्वभिषुतेष्वस्मदीयेषु सोमेषु मादयस्व । तृणस्व ॥ मद तृप्ति-योगे ॥ तदनंतरं पृतनासु संयामेष्वस्मान्प्राव । प्रकर्षेण रक्ष । न केवलं पृतनासु किंतु विक्षु सर्वासु प्रजास्वस्मान्प्राव । प्ररक्ष ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रयोदशो वर्गः ॥

प्रत्यस्मा इति चतुर्चर्चमेकोनविंशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्रं । चतुर्थी बृहती शिष्टा अनुष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । प्रत्यस्मै चतुष्कमानुष्टुभं बृहत्तममिति ॥ प्रातःसवनेऽच्छावाकस्येदमुन्नीयमानसूक्तं । सूचितं च । प्रत्यस्मा इत्युन्नीयमाना-यानूच्य । आ० ५. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रत्यस्मै पिपीषते विश्वानि विदुषे भर ।

अरंगमाय जग्मयेऽपश्चाद्दधुने नरे ॥ १ ॥

प्रति । अस्मै । पिपीषते । विश्वानि । विदुषे । भर ।

अरंऽगमाय । जग्मये । अपश्चात्ऽदधुने । नरे ॥ १ ॥

हे अध्वर्यो अस्मा इंद्राय प्रतिभर । अभिहर । सोमं प्रयच्छेत्यर्थः । कीदृशा-येन्द्राय । पिपीषते पातुमिच्छते विश्वानि सर्वाणि वेद्यानि विदुषे जानतेऽरंगमाय पर्याप्तगमनाय जग्मये यज्ञेषु गमनशीलायापश्चाद्दधुने ॥ दधिर्गतिकर्मा ॥ अप-श्चाद्गमनाय सर्वेषामग्रगामिने नरे नेत्रे यज्ञानां ॥

तृतीये स्वरसाम्नि निष्केवल्य एमेनमिति स्तोत्रियस्तृचः । सूचितं च । एमेनं प्रत्येतनेत्याद्यो वा सर्वेषां । आ० ८. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते द्वितीया ॥

एमेनं प्रत्येतन सोमेभिः सोमपातमं ।

अमत्रेभिर्ऋजीषिणमिंद्रं सुतेभिरिंदुभिः ॥ २ ॥

आ । ई । एनं । प्रतिऽएतन । सोमेभिः । सोमऽपातमं ।

अमत्रेभिः । ऋजीषिणं । इंद्रं । सुतेभिः । इंदुऽभिः ॥ २ ॥

हे अध्वर्यवः सोमेभिः सोमैः करणभूतैः सोमपातममतिशयेन सोमस्य पातारमेनमिंद्रमा अभिमुखं प्रत्येतन । प्रतिगच्छत । ईमिति निपातोऽनर्थकः । कीदृशमिंद्रं । अमत्रेभिरमत्रैः सोमपात्रैर्यहचमसादिभिर्ऋजीषिणं । ऋजीषं शत्रूणां मुपार्जकं बलं । तद्वतं । यद्वा ऋजीषिणमित्युत्तरत्र संबंधनीयं । सुतेभिरभिषुतैरिंदुभिः सोमैर्ऋजीषिणं । गतसारः सोम ऋजीषः । तद्वतं । अथवामत्रेभिरमत्रैरमात्रैरपरिमितैरभिषुतैः सोमैर्ऋजीषिणं ॥ ऋजेर्गत्यर्थाद्भावसाधन ऋजीषशब्दः । ततो मत्वर्थीय इति ॥ संगतमित्यर्थः । एवंविधमिंद्रं प्रतिगच्छतेत्यन्वयः । अन्य आह । अमत्रेभिर्यहचमसादिगतैरभिषुतैः सोमैर्ऋजीषिणं बलवतमेनमिंद्रं प्रतिगच्छतेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यदीं सुतेभिरिंदुभिः सोमेभिः प्रतिभूषथ ।

वेदा विश्वस्य मेधिरो धृषत्तंतमिदेषते ॥ ३ ॥

यदि । सुतेभिः । इंदुऽभिः । सोमेभिः । प्रतिऽभूषथ ।

वेद । विश्वस्य । मेधिरः । धृषत् । तंऽतं । इत् । आ । ईषते ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवः सुतेभिरभिषुतैरिंदुभिर्ददन्शीलैर्दीपैर्वा सोमेभिः सोमैर्यदि प्रतिभूषथ इंद्रं प्रति यूयं प्रतिगच्छथ ॥ भू प्राप्तावित्यस्यैतदूपं ॥ तदानीं मेधिरो मेधावी । मेधो यज्ञस्तद्वान्वा । स इन्द्रो विश्वस्य विश्वं सर्वं भवदीयं कामं वेद । वेत्ति । जानाति । ज्ञात्वा च धृषत् शत्रूणां धर्षकः सन् तं तमित्तं तं काममेवैषते । प्रापयति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अस्माअस्मा इदं धसोऽध्वर्यो प्र भरा सुतं ।

कुवित्समस्य जेन्यस्य शर्धतोऽभिगंस्तेरवस्परत् ॥ ४ ॥

अस्मैऽअस्मै । इत् । अंधसः । अध्वर्यो इति । प्र । भर । सुतं ।

कुवित् । समस्य । जेन्यस्य । शर्धतः । अभिऽगंस्तेः । अवऽस्परत् ॥ ४ ॥

अस्मा अस्मा इत् अस्मा एवेन्द्राय नान्यस्मै हे अध्वर्यो त्वमंधसः सोमलक्ष-
णस्यान्नस्य सुतमभिषुतं रसं प्रभर । संप्रहर । प्रयच्छेति यावत् । स चेन्द्रः समस्य
सर्वस्य जेन्यस्य जेतव्यस्य शर्धत उत्सहमानस्य शचोरभिगंस्तेरभिगंसनात् तत्कृ-
ताङ्गिसनात्कुविद्बहुशोऽवस्परत् । अस्मान्पालयतु ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्दशो वर्गः ॥

यस्य त्यदिति चतुर्ऋचं विंशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धमौष्णिहमैन्द्रं । अनुक्रम्यते
च । यस्यौष्णिहमिति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्येऽप्यौष्णिहतृचाशीतावेतत्सूक्तं ।
तथैव पंचमारण्यके सूचितं । यस्य त्यच्छंवरं मद इति त्रयस्तृचा गायत्र्यः
। ऐ० आ० ५. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्य त्यच्छंवरं मदे दिवोदासाय रंधयः ।

अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥ १ ॥

यस्य । त्यत् । शंवरं । मदे । दिवःऽदासाय । रंधयः ।

अयं । सः । सोमः । इन्द्र । ते । सुतः । पिब ॥ १ ॥

हे इन्द्र यस्य सोमस्य मदे पानेन जनिते हर्षे सति शंवरमसुरं दिवोदासाय
राज्ञे रंधयः अहिंसीः । यद्वा वशीकृतवानसि ॥ रथ्यतिर्वशगमन इति यास्कः ॥
त्यदिति क्रियाविशेषणं । त्यक्तप्रसिद्धं यथा भवति तथारंधय इत्यर्थः । हे इन्द्र
सोऽयं सोमस्ते त्वदर्थं सुतोऽभिषुतः । अतस्तं पिब ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यस्य तीव्रसुतं मदं मध्यमंतं च रक्षसे ।

अयं स सोम इन्द्र ते सुतः पिब ॥ २ ॥

यस्य । तीव्रसुतं । मदं । मध्यं । अंतं । च । रक्षसे ।

अयं । सः । सोमः । इंद्र । ते । सुतः । पिब ॥ २ ॥

हे इंद्र त्वं यस्य सोमस्यावयवभूतं तीव्रसुतं । तीक्ष्णं सुतमभिषवो यस्य स तीव्रसुतः प्रातःसवनिकः । तं मदं मदकरं सोमरसं मध्यं मध्यंदिनसवनगतमतं तृतीयसवनगतं च सोमरसं रक्षसे रक्षसि सोऽयं सोमस्त्वदर्धमभिषुतस्तं पिबेति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यस्य गा अंतरश्मनो मदे दृळ्हा अवासृजः ।

अयं स सोम इंद्र ते सुतः पिब ॥ ३ ॥

यस्य । गाः । अंतः । अश्मनः । मदे । दृळ्हाः । अवऽअसृजः ।

अयं । सः । सोमः । इंद्र । ते । सुतः । पिब ॥ ३ ॥

यस्य सोमस्य मदे मदकरे रसे पीते सत्यश्मनो वलासुरेण निहितस्य पर्वतस्यांतर्मध्ये विद्यमाना दृळ्हा दृढपिधानाश्च गाः पणिभिरपहता अवासृजः वलस्य बंधनाद्वसृजः स सोम इत्यादि गतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यस्य मंदानो अंधसो माघोनं दधिषे शवः ।

अयं स सोम इंद्र ते सुतः पिब ॥ ४ ॥

यस्य । मंदानः । अंधसः । माघोनं । दधिषे । शवः ।

अयं । सः । सोमः । इंद्र । ते । सुतः । पिब ॥ ४ ॥

हे इंद्र त्वं यस्यांधसः सोमलक्षणस्यान्नस्य पानेन मंदानो मंदमानो हृष्टः सन् माघोनमैंद्रं शवोऽसाधारणं बलं दधिषे धारयसि । येन सोमेन तवेंद्रत्वं जातमित्यर्थः । सोऽयं सोमः सुतोऽभिषुतस्तं पिब ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले तृतीयोऽनुवाकः ॥

चतुर्थेऽनुवाके षट् सूक्तानि । तत्र यो रयिव इति चतुर्विंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षमैंद्रं । आदितः षडनुष्टुभः सप्तम्यष्टमीनवम्यो विरा-

जोऽष्टम्येकैव वा विराट् शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । यो रयिवश्चतुर्विंशतिः
शंयुर्बार्हस्पत्यो ह्यादौ षडनुष्टुभस्त्रिष्टुभश्च विराजो मध्यमैव वासामिति ॥ गतः
सूक्तविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो रयिवो रयिंतमो यो द्युमैर्द्युम्वत्तमः ।

सोमः सुतः स इंद्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ १ ॥

यः । रयिऽवः । रयिंऽतमः । यः । द्युमैः । द्युम्वत्ऽतमः ।

सोमः । सुतः । सः । इंद्र । ते । अस्ति । स्वधाऽपते । मदः ॥ १ ॥

हे रयिवो धनवन्निद्र यः सोमो रयिंतमोऽतिशयेन रयिमान् धनवान् । यश्च
द्युमैर्द्योतमानैर्यशोभिर्द्युम्वत्तमोऽतिशयेन यशस्वी हे स्वधापते स्वधाया अन्नस्य
सोमलक्षणस्य पालकेन्द्र स सोमोऽभिषुतः सन् ते तव मदो मदकरोऽस्ति । भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः शग्मस्तुविशग्म ते रायो दामा मतीनां ।

सोमः सुतः स इंद्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ २ ॥

यः । शग्मः । तुविऽशग्म । ते । रायः । दामा । मतीनां ।

सोमः । सुतः । सः । इंद्र । ते । अस्ति । स्वधाऽपते । मदः ॥ २ ॥

हे तुविशग्म बहुसुखेन्द्र यः शग्मः सुखकरस्ते त्वदीयः सोमो मतीनां स्तोतृणां
रायो धनस्य दामा दाता भवति हे स्वधापत इंद्र स सोमोऽभिषुतस्तव मद-
करो भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

येन वृद्धो न शर्वसा तुरो न स्वाभिः ।

सोमः सुतः स इंद्र तेऽस्ति स्वधापते मदः ॥ ३ ॥

येन । वृद्धः । न । शर्वसा । तुरः । न । स्वाभिः । ऊतिऽभिः ।

सोमः । सुतः । सः । इंद्र । ते । अस्ति । स्वधाऽपते । मदः ॥ ३ ॥

इमौ नशब्दौ समुच्चयार्थौ । येन पीतेन सोमेन वृद्धो न प्रवृद्धश्च सन् स्वाभि-

रूतिभिरात्मीयैर्मरुद्भिः सार्द्धं शवसा बलेन तुरः शचूणां हिंसकश्च भवसि स सोम इत्यादि पूर्ववत् ॥

पृष्ठ्यषडहस्य चतुर्थेऽहनि प्रउगशस्त्रे त्वमु व इत्यैन्द्रस्तृचः । सूत्रितं च । त्वमु वो अप्रहणमप त्वं वृजिनं रिपुं । आ० १. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

त्वमु वो अप्रहणं गृणीषे शवसस्पतिं ।

इंद्रं विश्वासाहं नरं मंहिष्ठं विश्वचर्षणिं ॥ ४ ॥

त्वं । ऊं इति । वः । अप्रऽहनं । गृणीषे । शवसः । पतिं ।

इंद्रं । विश्वऽसहं । नरं । मंहिष्ठं । विश्वऽचर्षणिं ॥ ४ ॥

हे ऋत्विग्यजमाना वो युष्मदर्धं त्वमु तमेवेन्द्रं गृणीषे । स्तौमि । यद्वा वो यूयं गृणीषे । गृणीत । स्तुत । वचनव्यत्ययः । कीदृशमिंद्रं । अप्रहणमप्रहतारं भक्तानामनुग्राहकं शवसो बलस्य पतिं पालकं विश्वासाहं विश्वस्य शत्रोरभिभवितारं नरं नेतारं मंहिष्ठं दातृतमं विश्वचर्षणिं सर्वस्य द्रष्टारं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यं वर्धयंतीद्गिरः पतिं तुरस्य राधसः ।

तमिन्वस्य रोदसी देवी शुष्मं सपर्यतः ॥ ५ ॥

यं । वर्धयंति । इत् । गिरः । पतिं । तुरस्य । राधसः ।

तं । इत् । नु । अस्य । रोदसी इति । देवी इति । शुष्मं । सपर्यतः ॥ ५ ॥

गिरः स्तुतय इन्द्रसंबन्धिनं यमित् यमेव शुष्मं बलं वर्धयंति । कीदृशं । पति-मीश्वरं । कस्य । तुरस्य हिंसकस्य शत्रो राधसो धनस्य । शत्रुधनानामपहर्तारमित्यर्थः । अस्येन्द्रस्य तमित्तमेव शुष्मं शोषकं बलं देवी देवनशीले रोदसी द्यावापृथिव्यौ नु क्षिप्रं सपर्यतः । परिचरतः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे षोडशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

तद्व उक्थस्य बर्हणेन्द्रायोपस्तृणीषणि ।

विपो न यस्योतयो वि यद्रोहंति सक्षितः ॥ ६ ॥

तत् । वः । उक्थस्य । बर्हणा । इंद्राय । उपऽस्तृणीषणि ।

विपः । न । यस्य । ऊतयः । वि । यत् । रोहंति । सऽक्षितः ॥ ६ ॥

हे स्तोतारो वो युष्मदीयस्योक्थस्य स्तोत्रस्य तद्बर्हणा बहुत्वं माहात्म्यमिन्द्रायें-
द्रार्थमुपस्तृणीषणि । उपस्तरणीयं । उपेत्य विस्तरणीयं । इंद्रो यथा स्तोत्रस्य
माहात्म्यं जानीयात् तथा विस्तार्यत इत्यर्थः । यस्येन्द्रस्योतयो रक्षा विपो न मेधा-
विन इव भवन्ति । सर्वकार्यकुशला इत्यर्थः । यद्वा नेति पूरकः । विपो विप्रस्य
मेधाविनो यस्येन्द्रस्येति योज्यं । यद्यस्मिंश्चेंद्रे सक्षितः समाननिवासाः संहता
ऊतयो विरोहन्ति प्रादुर्भवन्ति तस्मा इंद्रायेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अविददृक्षं मित्रो नवीयान्पपानो देवेभ्यो वस्यो अचैत् ।

ससवान्स्तौलाभिर्धौतरीभिरुरुष्या पायुरभवत्सखिभ्यः ॥ ७ ॥

अविदत् । दक्षं । मित्रः । नवीयान् । पपानः । देवेभ्यः । वस्यः । अचैत् ।

ससवान् । स्तौलाभिः । धौतरीभिः । उरुष्या । पायुः । अभवत् । सखिभ्यः ॥ ७ ॥

स इंद्रो दक्षं कर्मसु समर्थं प्रवृद्धं वा यष्टारमविदत् । जानाति । कीदृशः ।
मित्रो मित्रभूतो नवीयान्नवतरः कल्याणतरः स्तुत्यतरो वा । स च पपानः सोमं
पिबन् देवेभ्यः स्तोतृभ्यो वस्यो वसीयः श्रेष्ठं धनमचैत् । चिनोति । उपचितं
करोति । ददातीति यावत् । अपि च ससवान् । ससमित्यन्ननाम । हविलंक्ष-
णान्नोपेतः स इंद्रः स्तौलाभिः स्थूलाभिः प्रवृद्धाभिर्धौतरीभिः कंपनकारिणी-
भिर्वड्वाभिरीदृशैर्मरुद्भिर्वा युक्तः सन् सखिभ्यः स्तोतृभ्य उरुष्या रक्षणेच्छयागत्य
पायुरभवत् । रक्षको भवति । यद्वा ससवानिति सनतेः कसौ रूपं । स्तौला-
भिर्धौतरीभिः ससवान् संभजमान इति संबंधः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

अतस्य पथि वेधा अपायि श्रिये मनांसि देवासो अक्रन् ।

दधानो नाम महो वचोभिर्वपुर्हृशये वेन्यो व्यावः ॥ ८ ॥

अतस्य । पथि । वेधाः । अपायि । श्रिये । मनांसि । देवासः । अक्रन् ।

दधानः । नाम । महः । वचः । श्रिये । वपुः । हृशये । वेन्यः । वि । आवरित्यावः ॥ ८ ॥

ऋतस्य यज्ञस्य पथि मार्गे वेधा विधाता सर्वस्य द्रष्टा सोमोऽपायि । इंद्रेण पीतोऽभूत् । यद्वा वेधा विधातेन्द्रोऽपायि । सोमं पिवतु ॥ व्यत्ययेन कर्तरि चिण् ॥ तस्मिन् सोम इंद्रस्य मनांसि श्रिये श्रयितुं देवाः स्तोतार ऋत्विजोऽक्रन् । कर्माणि कुर्वति । स चेंद्रो नाम शत्रूणां नामकं महो महदात्मीयं वपुः शरीरं दधानो धारयन् वचोभिः स्तुतिभिर्वेन्यो वननीयः संभजनीयश्च सन् दृश्ये दर्शनार्थं व्यावः । विवृणोतु । प्रकाशयतु । अनुकूलं तेज इति शेषः । यद्वा वेन्य इति वेनतेः कांतिकर्मणो रूपं वपुरिति च रूपनाम । वेन्यः कमनीयो वपुर्भास्वरं रूपं दृश्ये दर्शनार्थं व्यावः विवृणोतु वचोभिः स्तूयमानः सन् ॥

॥ अथ नवमी ॥

द्युमत्तमं दक्षं धेह्यस्मे सेधा जनानां पूर्वीररातीः ।

वर्षीयो वयः कृणुहि शचीभिर्धनस्य सातावस्माँ अविडि ॥ ९ ॥

द्युमत्तमं । दक्षं । धेहि । अस्मे इति । सेध । जनानां । पूर्वीः । अरातीः ।

वर्षीयः । वयः । कृणुहि । शचीभिः । धनस्य । सातौ । अस्मान् । अविडि ॥ ९ ॥

हे इंद्र द्युमत्तमं दीप्तिमत्तमं दक्षं बलमस्मे अस्मासु धेहि । धारय । जनानां स्तोतृणामस्माकं पूर्वीर्वह्नीररातीः शत्रुसेनाः सेध । निषेध । निवारय । अपि चास्माकं वर्षीयो वृद्धतरं वयोऽन्नं शचीभिरात्मीयाभिः प्रज्ञाभिः कृणुहि । कुरु । तथा धनस्य सातौ संभजनेऽस्मानविडि । गमय । यद्वा धनस्य संभजनार्थमस्मानक्ष ॥

॥ अथ दशमी ॥

इंद्र तुभ्यमिन्मघवन्नभूम वयं दाचे हरिवो मा वि वेनः ।

नकिरापिर्दहशे मर्त्यचा किमंग रध्रचोदनं त्वाहुः ॥ १० ॥

इंद्र । तुभ्यं । इत् । मघऽवन् । अभूम । वयं । दाचे । हरिऽवः । मा । वि । वेनः ।

नकिः । आपिः । दहशे । मर्त्यऽचा । किं । अंग । रध्रऽचोदनं । त्वा । आहुः ॥ १० ॥

हे मघवन् धनवन्निंद्र दाचे कामानां दाचे तुभ्यमित् तुभ्यमेव वयं शेषभूता अभूम । यद्वा त्वदर्थमेव दाचे हविषां दाने वर्तमाना अभूम । हे हरिवो हरिवन्निंद्र अतः कारणान्मा विवेनः । मा विगतकामो भूः । अस्मान् सर्वदा कामयस्व ॥

वेनतिः कांतिकर्मा ॥ मर्त्येचा मर्त्येषु मनुष्येषु मध्य आपिर्वधुस्त्वत्तोऽन्यः कश्चिदपि नकिर्ददृशे । नैव दृश्यते । किमनेन विशेषकथनेन । अंग हे इंद्र त्वा त्वां रधचोदनं रधस्य राधकस्य समृद्धस्य धनस्य चोदनं चोदयितारमाहुः कथयन्ति पुराजाः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

मा जस्वने वृषभ नो ररीथा मा ते रेवतः सख्ये रिषाम ।

पूर्वीष्ट इंद्र निःषिधो जनेषु जस्रसुषीन्प्र वृहापृणतः ॥ ११ ॥

मा । जस्वने । वृषभ । नः । ररीथाः । मा । ते । रेवतः । सख्ये । रिषाम ।

पूर्वीः । ते । इंद्र । निःसिधः । जनेषु । जहि । अस्रस्वीन् । प्र । वृह । अपृणतः ॥ ११ ॥

हे वृषभ कामानां वर्षितरिंद्र जस्वने ॥ जसिरुपक्षयकर्मा ॥ उपक्षपयिचे राक्षसादये नोऽस्मान् मा ररीथाः । मा दाः । रेवतो धनवतस्ते तव सख्ये सखित्वे वर्तमाना वयं मा रिषाम हिंसिता मा भूम । हे इंद्र ते त्वदीयाः पूर्वीर्विह्रीर्निःषिधो निःषेधा निवारणानि जनेषु शत्रुषु निहिताः संति । यद्वा निःषिधो निषेधार्था रज्जवः । ताः शत्रुजनेषु तव बह्व्यो विद्यन्ते । अतः कारणादसुषीननभिषोतृतृनयजमानान् जहि । मारय । अपृणतो हवींष्यप्रयच्छतश्च प्रवृह । उन्मूलय ॥ पृण दान इति धातुः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

उद्भ्राणीव स्तनयन्नियतींद्रो राधांस्यश्वानि गव्या ।

त्वमसि प्रदिवः कारुधाया मा त्वादामान आ दभन्मघोनः ॥ १२ ॥

उत् । उद्भ्राणीऽइव । स्तनयन् । इयति । इंद्रः । राधांसि । अश्वानि । गव्या ।

त्वं । असि । प्रदिवः । कारुधायाः । मा । त्वा । अदामानः । आ । दभन् । मघोनः ॥ १२ ॥

अभ्राणीव स्तनयन् गर्जयन् पर्जन्यो यथा मेघानुद्गमयत्येवमिंद्रोऽश्वान्यश्वसंबंधीनि गव्या गव्यानि गोसंबंधीन्येतत्समूहद्वयरूपाणि राधांसि धनान्युदियति । उदीरयति । उद्गमयति स्तोतृभ्यो दातुं । उत्तरार्द्धः प्रत्यक्षकृतः । हे इंद्र प्रदिवः पुराणस्त्वं कारुधायाः कारूणां स्तोतृणां धारयितासि । भवसि । तादृशं त्वां मघोनो धनवंतः कृपणा अदामानो हविषामदातारो मादभन् । मा हिंसिषुः । यद्वा वचनव्यत्ययः । मघवानं धनवंतं त्वामिति संबंधः

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अध्वर्यो वीर प्र महे सुतानामिन्द्राय भर स ह्यस्य राजा ।

यः पूर्याभिरुत नूतनाभिर्गीर्भिर्वावृधे गृणतामृषीणां ॥ १३ ॥

अध्वर्यो इति । वीर । प्र । महे । सुतानां । इन्द्राय । भर । सः । हि । अस्य । राजा ।

यः । पूर्याभिः । उत । नूतनाभिः । गीऽभिः । ववृधे । गृणतां । ऋषीणां ॥ १३ ॥

हे वीर हविषां विशेषेण प्रेरयितरध्वर्यो महे महतेऽस्मा इन्द्राय सुतानां ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ सुतानभिषुतान् सोमान् प्रभर । प्रहर । प्रगमय । स हि खल्विन्द्रोऽस्य सोमस्य राजा स्वामी भवति । य इन्द्रः पूर्याभिः पूर्वकाले कृताभिरुतापि च नूतनाभिरिदानीं क्रियमाणाभिर्गृणतां स्तुवतामृषीणां संबन्धिनीभिर्गीर्भिरुभयविधाभिः स्तुतिभिर्वावृधे वर्धते । स इन्द्रो यस्मात्सोमस्य राजा तस्मादस्मै सोमः प्रदेय इत्यर्थः ॥

प्रथमे रात्रिपर्याये मैत्रावरुणस्यास्य मद इति शस्त्रयाज्या । सूचितं च । अस्य मदे पुरु वर्षासि विद्वानिति याज्या । आ० ६. ४. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

अस्य मदे पुरु वर्षासि विद्वानिन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघान ।

तमु प्र होषि मधुमंतमस्मै सोमं वीराय शिप्रिणे पिबध्वै ॥ १४ ॥

अस्य । मदे । पुरु । वर्षासि । विद्वान् । इन्द्रः । वृत्राणि । अप्रति । जघान ।

तं । ऊं इति । प्र । होषि । मधुऽमंतं । अस्मै । सोमं । वीराय । शिप्रिणे । पिबध्वै ॥ १४ ॥

अस्य सोमस्य पानेन मदे हर्षे सति विद्वानभिज्ञ इन्द्रः पुरु पुरुणि बहूनि वर्षास्यावरकाणि वृत्राणि शत्रूनप्रति स्वयमन्यैरप्रतिगतः सन् जघान । हतवान् । यद्वा वर्ष इति रूपनाम । बहूनि वर्षास्यसुरमायया निर्मितानि रूपाणि विद्वान् जाननिन्द्रो वृत्राण्यावरकाणि रक्षःप्रभृतीनीतः पूर्वमन्यैरप्रतिगतानि जघान । हतवान् । मधुमंतं माधुर्यवंतं तमु तमेव सोमं शिप्रिणे शोभनहनुकायास्मै वीराय शत्रूणां वीरयित्र इन्द्राय पिबध्वै पातुं प्रहोषि । हे अध्वर्यो प्रजुहुधि ॥

द्वितीये रात्रिपर्याये मैत्रावरुणस्यैव पाता सुतमिति शस्त्रयाज्या । सूचितं च । पाता सुतमिन्द्रो अस्तु सोमं हन्ता वृत्रमिति याज्या । आ० ६. ४. इति ॥

॥ सैषा पंचदशी ॥

पातां सुतमिंद्रो अस्तु सोमं हंता वृचं वज्रेण मंदसानः ।

गंता यज्ञं परावतश्चिदच्छा वसुधीनामविता कारुधायाः ॥ १५ ॥

पाता । सुतं । इंद्रः । अस्तु । सोमं । हंता । वृचं । वज्रेण । मंदसानः ।

गंता । यज्ञं । परावतः । चित् । अच्छ । वसुः । धीनां । अविता । कारुधायाः ॥ १५ ॥

अयमिंद्रः सुतमभिषुतं सोमं पातास्तु । साधु पाता भवतु ॥ साधुकारिणि तृन् । अत एव न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधात् द्वितीया । एव हंतेत्यादावपि द्रष्टव्यं ॥ तेन च सोमेन मंदसानो माद्यन् वज्रेणायुधेन वृचमावरकं शत्रुं हंतास्तु । भवतु । एतदुभयार्थं परावतश्चित् दूरदेशादपि यज्ञमच्छास्मदीयं यज्ञमभि गंता भवतु । दूरदेशस्थोऽपि शीघ्रमस्मद्यज्ञे सोमपानायागच्छत्वित्यर्थः । कीदृश इंद्रः । वसुः सर्वेषां निवासयिता धीनां ध्यातृणां स्तोतृणां कर्मणां वाविता रक्षिता कारुधायाः कारुणां कर्तृणां यजमानानां धारयिता ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेऽष्टादशो वर्गः ॥

तृतीये रात्रिपर्याये प्रशास्तुरिदं त्यदिति शस्त्रयाज्या । सूत्रितं च । इदं त्यत्पात्रमिंद्रपानमिति याज्या । आ० ६. ४. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षोडशी ॥

इदं त्यत्पात्रमिंद्रपानमिंद्रस्य प्रियममृतमपायि ।

मत्सद्यथा सौमनसाय देवं व्यस्मद्वेषो युयवज्झंहः ॥ १६ ॥

इदं । त्यत् । पात्रं । इंद्रोऽपानं । इंद्रस्य । प्रियं । अमृतं । अपायि ।

मत्सत् । यथा । सौमनसाय । देवं । वि । अस्मत् । द्वेषः । युयवत् । वि । अंहः ॥ १६ ॥

पात्रं पातयामिंद्रपानमिंद्रस्य पानार्हमिंद्रस्य प्रियमनुकूलं त्यत्तदिदं सोमात्मकममृतमपायि । इंद्रः पिबतु ॥ व्यत्ययेन कर्तरि चिण् ॥ यद्वैतदमृतमपायि । इंद्रेण पीयतां । यथा येन प्रकारेण पीतः सोमः सौमनसाय सुमनस्त्वाय देवमिंद्रं मत्सत् मादयेत्तथा पीयतामित्यर्थः । स पीतसोम इंद्रो द्वेषो द्वेष्टुनस्मदस्मत्तो वियुयवत् । वियोजयतु । अंहः पापं चास्मत्तो वियोजयतु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

ए॒ना म॑दा॒नो ज॒हि श्रू॒र श॒चू॒आमि॒मजा॑मिं म॒घव॑न्मि॒त्रान् ।

अ॒भि॒षे॒णाँ अ॒भ्या॒ऽदे॒दि॒शाना॑न्परा॑च इ॒द्र प्र॑ मृ॒णा ज॒ही च ॥ १७ ॥

ए॒ना । म॑दा॒नः । ज॒हि । श्रू॒र । श॒चू॒न् । जा॒मिं । अ॒जा॑मिं । म॒घऽव॑न् । अ॒मि॒त्रान् ।

अ॒भिऽसे॒नान् । अ॒भि । आ॒ऽदे॒दि॒शानान् । परा॑चः । इ॒द्र । प्र । मृ॒ण । ज॒हि । च ॥ १७ ॥

हे मघवन् धनवन् श्रूर शौर्यवन्निद्र एनैनेन प्रकृतेनानेन सोमेन मंदानो मंदमानो माद्यन् जामिं ज्ञातिमजामिं तद्विलक्षणमेवमुभयविधानमित्रानस्मत्प्रतिकूलाचरणपरान् शचून् जहि । हिंसितान्कुरु । किंचाभिषेणान् प्रत्यभिगताः सेना येषां तादृशानस्सदभिमुखमादेदिशानानायुधानि पुनः पुनरादिशतो विसृजतः शचूश्च हे इन्द्र पराचः प्रमृण । ते यथा पराङ्मुखा भवन्ति तथा बाधस्व । तदनन्तरं तान् जहि च ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

आ॒सु ष्मा॑ णो म॒घव॑न्नि॒द्र पृ॒त्स्व॑स्म॒भ्यं म॒हि व॑रि॒वः सु॒गं कः॑ ।

अ॒पां तो॒कस्य॑ त॒नय॑स्य जे॒ष इ॒द्र सू॒रीन्कृ॑णुहि स्मा॑ नो अ॒र्द्धं ॥ १८ ॥

आ॒सु । स्म । नः । म॒घऽव॑न् । इ॒द्र । पृ॒त्ऽसु । अ॒स्म॒भ्यं । म॒हि । व॑रि॒वः । सु॒गं । क॒रि॒ति कः॑ ।

अ॒पां । तो॒कस्य॑ । त॒नय॑स्य । जे॒षे । इ॒द्र । सू॒रीन् । कृ॑णुहि । स्म । नः । अ॒र्द्धं ॥ १८ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र नोऽस्मदीयास्वास पृत्स पृतनास संग्रामेष्वस्मभ्यं महि महत्सुगं सुखेन प्राप्यं वरिवो धनं कः । कुरु । स्मेति पूरणः । अपि च हे इन्द्र अपामाप्तयानां धनानामुदकानां वा तोकस्य पुत्रस्य तनयस्य पौत्रस्य च जेषे जयार्थं सूरीन् स्तोतृन् नोऽस्मानर्द्धमर्द्धान् समृद्धान् कृणुहि । कुरु । यद्वाङ्गकारिणः शचूणां खंडयितृन् कुरु । स्मेति पूरकः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आ॒ त्वा ह॑र॒यो वृ॑ष॒णो यु॒जा॒ना वृ॑ष॒रथा॑सो वृ॑ष॒रश्म॑योऽत्याः ।

अ॒स्म॒त्रांचो॑ वृ॑ष॒णो व॒ज्र॒वा॒हो वृ॑ष्णे॒ मदा॑य सु॒युजो॑ व॒हंतु ॥ १९ ॥

आ । त्वा । ह॑र॒यः । वृ॑ष॒णः । यु॒जा॒नाः । वृ॑ष॒ऽरथा॑सः । वृ॑ष॒ऽरश्म॑यः । अ॒त्याः ।

अ॒स्म॒त्रांचः॑ । वृ॑ष॒णः । व॒ज्र॒ऽवा॒हः । वृ॑ष्णे । म॒दा॑य । सु॒युजः॑ । व॒हंतु ॥ १९ ॥

हे इन्द्र त्वा त्वां हरयोऽश्वा वृष्णे वर्षिचे मदाय मदकराय सोमायेदं सोमं
पाययितुमावहंतु । कीदृशा अश्वाः । वृषणः कामानां वर्षितारो युजानाः स्वयमेव
रथे युज्यमाना वृषरथासः । वृषा कामाभिवर्षको रथो येषां ते तथोक्ताः । वृषर-
श्मयः । वर्षितारो रश्मयः प्रग्रहा येषां तादृशाः । अन्याः सततगामिनोऽस्म-
चांचोऽस्मान्प्रत्यंचंतो गच्छंतो वृषणो नित्यतरुणा वज्रवाहो वज्रादीन्यायुधानि
वहंतः सुयुजः शोभनयोजनाः ॥

॥ अथ विंशी ॥

आ ते वृषन्वृषणो द्रोणमस्युर्धृतप्रुषो नोर्मयो मदंतः ।

इन्द्र प्र तुभ्यं वृषभिः सुतानां वृष्णे भरंति वृषभाय सोमं ॥ २० ॥

आ । ते । वृषन् । वृषणः । द्रोणं । अस्युः । घृतऽप्रुषः । न । ऊर्मयः । मदंतः ।

इन्द्र । प्र । तुभ्यं । वृषभिः । सुतानां । वृष्णे । भरंति । वृषभाय । सोमं ॥ २० ॥

हे वृषन् कामानां वर्षितरिन्द्र वृषणः सेक्तारो युवानस्वदीया अश्वा घृतप्रुषो
नोर्मयो घृतमुदकं सिंचंतः सामुद्रास्तरंगा इव मदंतो हृष्यंतो मत्ताः संतस्ते त्वदीयं
द्रोणं दुममयं रथमास्युः । आतिष्ठंत । अतस्त्वमागच्छेति भावः । कुत इत्यत आह ।
हे इन्द्र वृष्णे यूने नित्यतरुणाय वृषभाय कामानां वर्षयिचे तुभ्यं वृषभिः कामा-
भिवर्षकैर्यावभिः सुतानामभिषुतानां सोमानां मध्ये त्वद्भागरूपं सोमं यस्मा-
दध्वर्यवः प्रभरंति प्रहरंति होमार्थं प्रणयंति तस्मादागच्छेत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

वृषासि दिवो वृषभः पृथिव्या वृषा सिंधूनां वृषभः स्तियानां ।

वृष्णे त इंदुर्वृषभ पीपाय स्वादू रसो मधुपेयो वराय ॥ २१ ॥

वृषा । असि । दिवः । वृषभः । पृथिव्याः । वृषा । सिंधूनां । वृषभः । स्तियानां ।

वृष्णे । ते । इंदुः । वृषभ । पीपाय । स्वादुः । रसः । मधुऽपेयः । वराय ॥ २१ ॥

हे इन्द्र त्वं दिवो द्युलोकस्य वृषासि । हविर्भिः सेक्ता भवसि । पृथिव्या भूमेश्च
वृषभः कामानां वर्षिता । सिंधूनां स्यंदनशीलानां च नदीनां वृषा वर्षेण पूर-
यितासि । तथा स्तियानां संघीभूतानां स्थावरजंगमात्मनां प्राणिनां वृषभः का-

मानां वर्धिता भवसि । यद्वा स्त्रियाः संधीभूता आपः । तासां वर्धितासि । वृषभ
कामाभिवर्षकेन्द्र वराय श्रेष्ठाय वृष्णे सेक्ते ते तुभ्यं त्वदर्थं स्वादुर्मधुरो रसो रस-
नीयः प्रशस्यो रसवान्वा रसात्मको वा मधुपेयो मधुवत्पातव्य इंदुः सोमः पीपाय ।
प्यायते । वर्धते । अतस्त्वमागत्य तं सोमं पिबेति भावः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

अयं देवः सहसा जायमान इंद्रेण युजा पणिमस्तभायत् ।

अयं स्वस्य पितुरायुधानीदुरमुष्णादशिवस्य मायाः ॥ २२ ॥

अयं । देवः । सहसा । जायमानः । इंद्रेण । युजा । पणिं । अस्तभायत् ।

अयं । स्वस्य । पितुः । आयुधानि । इंदुः । अमुष्णात् । अशिवस्य । मायाः ॥ २२ ॥

देवो द्योतमानोऽयमिंदुः सोम इंद्रेण युजा सख्या सह जायमानः प्रादुर्भवन्
पणिं वणिजं गवामादातारं वलाख्यमसुरं । यद्वा पणीनां स्वामित्वात्पणिरि-
त्युच्यते । तमसुरं सहसा बलेनास्तभायत् । अस्तभात् । न्यरुधत् । अपि च स्वस्य
धनस्य गोरूपस्य पितुः पालयितुरशिवस्यासुखकरस्य वलस्यायुधानि वज्रादी-
न्यमुष्णात् । अपाहरत् । तदीया मायाश्चामुष्णात् । हे इंद्र त्वत्सख्यबलादेतत्सर्वं
सोमः कृतवान् अतस्तव महिमा केन वर्णयितुं शक्यत इतींद्रस्तुतिः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

अयमंकृणोदुषसः सुपत्नीरयं सूर्ये अदधाज्ज्योतिरंतः ।

अयं त्रिधातुं दिवि रोचनेषु त्रितेषु विंददमृतं निगूळ्हं ॥ २३ ॥

अयं । अंकृणोत् । उषसः । सुऽपत्नीः । अयं । सूर्ये । अदधात् । ज्योतिः । अंतरिति ।

अयं । त्रिऽधातुं । दिवि । रोचनेषु । त्रितेषु । विंदत् । अमृतं । निऽगूळ्हं ॥ २३ ॥

अयं सोम उषस उषःकालान् सुपत्नीः शोभनः पतिः पालकः सूर्यो यासा-
मुषसां तादृशीरंकृणोत् । अकरोत् । अयमेव सूर्ये सूर्यमंडलेऽतर्मध्ये ज्योतिस्ते-
जोऽदधात् । निहितवान् । त्रिधातुं सवनत्रयरूपेण त्रिप्रकारमयं लतारूपः सोमो
दिवि द्युलोके रोचनेषु रोचमानेषु त्रितेषु तृतीये स्थाने तत्रेषु विस्तृतेषु देवेषु
निगूळ्हं नितरां गूढमदृश्यतया वर्तमानममृतममृतत्वकारणं पीयूषं विंदत् ।
अविंदत् । अलभत । हे इंद्र त्वत्साहाय्यादेवमेवं सोमः कृतवानिति तद्रस्य स्तुतिर-

धिगंतव्या । यद्देदंशब्देनेन्द्र एव परामृश्यते । अयमिन्द्र उपसः शोभनपतिका अकरोत् । अयमेव सूर्ये तज्ज्योतिरदधात् । दिवि द्युलोके रोचमानेषु चिस्थानगतेषु देवेषु मध्येऽयमेवेन्द्रस्त्रिधातु सवनचयात्मना चिप्रकारं निगूढं पात्रैः संवृतममृतममरणहेतुभूतं सोममविन्दत् । अलभत ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

अयं द्यावापृथिवी वि ष्कभायद्यं रथमयुनक्सप्ररश्मिं ।

अयं गोषु शच्या पक्कमंतः सोमो दाधार दशयंचमुत्सं ॥ २४ ॥

अयं । द्यावापृथिवी इति । वि । स्कभायत् । अयं । रथं । अयुनक् । सप्रऽरश्मिं ।

अयं । गोषु । शच्या । पक्कं । अंतरिति । सोमः । दाधार । दशयंचं । उत्सं ॥ २४ ॥

अयं सोमो द्यावापृथिवी दिवं च पृथिवीं च विष्कभायत् । विविधमस्थापयत् । अपि चायं सोमः सूर्यस्य च रथं सप्ररश्मिं सप्र रश्मिभिः किरणैरुपेतं सप्ताश्वं सप्रचक्रं वायुनक् । अयोजयत् । तथायं सोमो गोष्ठंतर्मध्ये पक्कं निष्पन्नं शच्या प्रज्ञया संकल्परूपयोत्समुत्सरणशीलं पयो दाधार । धारयति । दशयंचं । उत्सस्य हेतुगर्भविशेषणमेतत् । उत्सरणहेतुभूतैर्दशभिश्चक्षुःश्रोत्रादिभिर्यच्चैरुपायैर्युक्तं । इदं च पदं खैलिकेन मंत्रांतरेण व्याख्यायते । चक्षुश्च श्रोत्रं च मनश्च वाक्च प्राणापानौ देह इदं शरीरं । द्वौ प्रत्यंचावनुलोमौ विसर्गावेतं तं मन्ये दशयंचमुत्समिति । यद्वायमिन्द्रो द्यावापृथिवी विष्कभायत् । स्वे स्वे स्थाने स्थिते अकरोत् । अयमेव सप्ररश्मिं सूर्यस्य रथमयुनक् । अयमेवेन्द्रो गोष्ठंतः शच्यात्मीयेन कर्मणा पक्कं पयो धारयति । एवंभूतैर्द्रार्थं सोमो दशयंचं दशसंख्याकैरेन्द्रवायवादिभिर्यहैर्यचितैर्गृहीतैरुपेतमुत्समुत्सरणशीलं रसं दाधार । धारयति । प्रातःसवन ऐन्द्रवायवादयो दश ग्रहा गृह्यन्ते । तथा च ब्राह्मणं । नव प्रातर्यहा गृह्यन्ते नवभिर्बहिष्पवमाने स्तुवते स्तुते स्तोमे दशमं गृह्णाति । ऐ० ब्रा० ३. १. इति । अन्यत्राम्नातं । दशैतानध्वर्युः प्रातःसवने ग्रहान् गृह्णातीति । तदभिप्रायेणेदं दशयंचमिति विशेषणं ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे विंशो वर्गः ॥

य आनयदिति त्रयस्त्रिंशत्यृचं द्वितीयं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षं । पुरुतममित्येषातिनिचृत् । त्रयः सप्तकाः पादनिचृत् मध्यमः षट्श्चेदतिनिचृदित्युक्त-

लक्षणात् चयस्त्रिंशन्नुष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । अधि वृबुः पणीनामित्यस्मिन्नन्त्ये
तृचे वृबुर्नाम तक्षा स्तूयते । अतः स तृचस्तद्देवताकः । शिष्टास्त्रिंशदैन्द्र्यः । तथा
चानुक्रांतं । य आनयन्नयस्त्रिंशद्गायत्रं पुरुषतममतिनिचृदंत्यानुष्टुप् तृचेऽन्त्ये वृबु-
स्तक्षा दैवतमिति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्येऽन्त्यतृचवर्जमेतत्सूक्तं । तथैव पंचमा-
रण्यकं । य आनयत्परावत इति तिस्र उक्तमा उद्धरति । ऐ० आ० ५. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

य आनयत्परावतः सुनीती तुर्वशं यदुं । इन्द्रः स नो युवा सखा ॥ १ ॥

यः । आ । अनयत् । पराऽवतः । सुऽनीती । तुर्वशं । यदुं । इन्द्रः । सः । नः । युवा । सखा ॥ १ ॥

य इन्द्रस्तुर्वशं यदुं चैतत्संज्ञौ राजानौ शत्रुभिर्दूरदेशे प्रक्षिप्तौ सुनीती सुनीत्या
शोभनेन नयनेन परावतस्तस्माद्दूरदेशादानयत् आनीतवान् युवा तरुणः स इन्द्रो
नोऽस्माकं सखा भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अविप्रे चिद्वयो दधदनाश्रुना चिदर्वता । इन्द्रो जेता हितं धनं ॥ २ ॥

अविप्रे । चित् । वयः । दधत् । अनाश्रुना । चित् । अर्वता । इन्द्रः । जेता । हितं । धनं ॥ २ ॥

अविप्रे चित् । विप्रः स्तोता । तद्विलक्षणेऽपि पुरुषे वयोऽन्नं दधत् । इन्द्रो
धारयति । किमु वक्तव्यं स्तोतरि धारयतीति । स इन्द्रोऽनाश्रुना चित् अक्षिप्रग-
मनेनाप्यर्वताश्वेन हितं शत्रुषु निहितं स्थापितं धनं जेता जयशीलो भवति ॥
जयतेस्ताच्छीलिकस्तृन् । अतो न लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

महीरस्य प्रणीतयः पूर्वीरुत प्रशस्तयः । नास्य स्त्रीयन्त ऊतयः ॥ ३ ॥

महीः । अस्य । प्रऽणीतयः । पूर्वीः । उत । प्रऽशस्तयः । न । अस्य । स्त्रीयन्ते । ऊतयः ॥ ३ ॥

अस्येन्द्रस्य प्रणीतयः प्रकृष्टा नीतयः प्रापणानि महीर्मह्यो महत्यो भवन्ति ।
उतापि च प्रशस्तयः प्रकृष्टाः स्तुतयः स्तोतृभिः क्रियमाणाः पूर्वीर्बह्व्यो भवन्ति ।
तथास्येन्द्रस्योतयो रक्षा न स्त्रीयन्ते । नापचीयन्ते । किन्तु सर्वदा वर्धन्त एव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सखायो ब्रह्मवाहसेऽर्चैत प्र च गायत । स हि नः प्रमतिर्मही ॥ ४ ॥

सखायः । ब्रह्मऽवाहसे । अर्चैत । प्र । च । गायत । सः । हि । नः । प्रऽमतिः । मही ॥ ४ ॥

हे सखायः समानख्यानाः स्तोतारो ब्रह्मवाहसे ब्रह्मभिर्मन्त्रैर्वहनीयाय प्राप्न-
व्यायेन्द्रायार्चत । शस्त्राणि शंसत । प्रगायत च स्तोत्राणि । स हि स खल्विन्द्रो
नोऽस्माकं मही महती प्रमतिः प्रकृष्टा बुद्धिः । ईदृश्या बुद्धेः प्रदातेत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमेकस्य वृत्रहन्विता द्वयोरसि । उतेहशे यथा वयं ॥ ५ ॥

त्वं । एकस्य । वृत्रहन् । अविता । द्वयोः । असि । उत । ईदृशे । यथा । वयं ॥ ५ ॥

हे वृत्रहन् वृत्राणां शत्रूणां हन्तरिन्द्र त्वमेकस्य स्तोतुर्द्वयोश्च स्तोत्रोरविता
रक्षितासि । सर्वेषां स्तोत्राणां रक्षको भवसीत्यर्थः । उतापि चेदृशे जनेऽप्यविता
भवसि यथा यादृशा वयं । त्वया रक्षिता बहुविधपुत्रपौत्रा अभूम् । ईदृशस्यापि
जनस्य त्वमेव रक्षको नान्य इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

नयसीद्वति द्विषः कृणोषुक्थशंसिनः । नृभिः सुवीर उच्यसे ॥ ६ ॥

नयसि । इत् । जं इति । अति । द्विषः । कृणोषि । उक्थऽशंसिनः । नृऽभिः ।

सुऽवीरः । उच्यसे ॥ ६ ॥

हे इन्द्रेत् त्वमेव द्विषो वेष्टनति नयसि । अस्मान्नयसि । तारयसि । उ इति
पूरकः । तथोक्थशंसिन उक्थानि शस्त्राणि शंसतः स्तोत्रनस्मान्कृणोषि । समृद्धान्क-
रोषि । यस्मात्त्वं नृभिः स्तुतीनां नेतृभिः पुरुषैः सुवीरः शोभनैर्वीरैः पुत्रपौत्रा-
दिभिः स्तोत्रभ्यो दातव्यैरुपेत इत्युच्यसे स्तूयसे अतस्तानप्यस्मभ्यं प्रयच्छेति शेषः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ब्रह्माणं ब्रह्मवाहसं गीर्भिः सखायमृग्मियं । गां न दोहसे हुवे ॥ ७ ॥

ब्रह्माणं । ब्रह्मऽवाहसं । गीऽभिः । सखायं । अृग्मियं । गां । न । दोहसे । हुवे ॥ ७ ॥

ब्रह्माणं परिवृढं ब्रह्मवाहसं ब्रह्मभिः स्तुतिरूपैर्मन्त्रैर्वहनीयं सखायमस्माकं
सखिभूतमृग्मियं । अृग्मा अृचः । तदर्हं । स्तुत्यर्हमित्यर्थः । एवंभूतमिन्द्रं दोहसे
दोग्धुं गां न गामिव गीर्भिः स्तुतिभिर्हुवे । आह्वयाम्यस्मदीयान्कामान्दोग्धुं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्य विश्वानि हस्तयोरुचुर्वसूनि नि द्विता । वीरस्य पृतनासहः ॥ ८ ॥

यस्य । विश्वानि । हस्तयोः । ऊचुः । वसूनि । नि । द्विता । वीरस्य । पृतनाऽसहः ॥ ८ ॥

वीरस्य वीर्यवतः पृतनासहः । पृतनाः शत्रुसेनाः । तासामभिभवितुर्यस्येन्द्रस्य हस्तयोर्बाह्वोर्विश्वानि सर्वाणि द्विता दिव्यपार्थिवरूपेण द्वैधं वर्तमानानि वसूनि विद्यन्त इति न्यूचुः ऋषयो नितरां वदन्ति तमिंद्रं हुव इति पूर्वत्र संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि दृक्कहानि चिदद्रिवो जनानां शचीपते । वृह माया अनानत ॥ ९ ॥

वि । दृक्कहानि । चित् । अद्रिऽवः । जनानां । शचीऽपते । वृह । मायाः । अनानत ॥ ९ ॥

हे अद्रिवः । आदृणात्यनेनेत्यद्रिर्वज्रः । तद्वन् शचीपत इन्द्र जनानां शत्रूणां दृक्कहानि चित् दृढानि स्थिराण्यपि पुराणि बलानि वा विवृह । विभिंधि । विविधमुन्मूलयेत्यर्थः । हे अनानत अप्रह्वीभूत सर्वोच्छ्रितेन्द्र मायाश्च शत्रुभिर्निर्मिता विवृह । विनाशय ॥

॥ अथ दशमी ॥

तमु त्वा सत्य सोमपा इंद्रं वाजानां पते । अहूमहि श्रवस्यवः ॥ १० ॥

तं । ऊं इति । त्वा । सत्य । सोमऽपाः । इंद्रं । वाजानां । पते । अहूमहि । श्रवस्यवः ॥ १० ॥

हे सत्य अवितथस्वभाव सोमपाः सोमस्य पातर्हे वाजानां पते अन्नानां पालयितरेवंभूत हे इन्द्र श्रवस्यवः श्रवोऽन्नमात्मन इच्छन्तो वयं तमु त्वा तादृशं त्वामेवाहूमहि । आह्वयामः । स्तुम इत्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

तमु त्वा यः पुरासिथ यो वा नूनं हिते धने । हव्यः स श्रुधी हवं ॥ ११ ॥

तं । ऊं इति । त्वा । यः । पुरा । आसिथ । यः । वा । नूनं । हिते । धने । हव्यः ।

सः । श्रुधि । हवं ॥ ११ ॥

हे इन्द्र तमु त्वा तमेव त्वां स्तुम इति शेषः । यस्त्वं पुरा पूर्वस्मिन्काले हव्यो

ह्रातव्य आसिष बभूविष धनलाभार्थं । यो वा यश्च त्वं हिते शत्रुषु निहिते
धने निमित्तभूते सति नूनमद्यापि हव्यो ह्रातव्यो बभूविष स त्वमस्मदीयं हवं
स्तोत्रं श्रुधि । शृणु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

धीभिरर्वेद्विरर्वतो वाजाँ इन्द्र श्रवाय्यान् । त्वया जेष्म हितं धनं ॥ १२ ॥

धीभिः । अर्वेत् । ऽभिः । अर्वतः । वाजान् । इन्द्र । श्रवाय्यान् । त्वया । जेष्म । हितं । धनं ॥ १२ ॥

हे इन्द्र धीभिः स्तुतिभिस्त्वद्विषयाभिः प्रीतेन त्वयानुगृहीता वयमर्वेद्विरस्मदी-
यैरश्वैरर्वतः शत्रुसंबन्धिनोऽश्वान् श्रवाय्यान् श्रवणीयान् प्रशस्यान् वाजानन्त्रानि
च हितं शत्रुषु निहितं धनं च जेष्म । त्वदनुग्रहाज्जयेम ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अभूरु वीर गिर्वणो महौ इन्द्र धने हिते । भरे वितंतसाय्यः ॥ १३ ॥

अभूः । ऊं इति । वीर । गिर्वणः । महान् । इन्द्र । धने । हिते । भरे । वितंतसाय्यः ॥ १३ ॥

हे वीर विविधमीरयितः शत्रूणां हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेन्द्र हिते शत्रुषु
निहिते धने निमित्तभूते सति महान् प्रवृद्धस्त्वं भरे संयामे वितंतसाय्यः शत्रूणां
जेताभूः ॥ तंतस इति धातुर्जयार्थः कंडादौ पठ्यते । तस्माद्भुपसृष्टादौणादिकः
कर्तर्याय्यप्रत्ययः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

या त ऊतिरमित्रहन्मश्रुजवस्तमासति । तया नो हिनुही रथं ॥ १४ ॥

या । ते । ऊतिः । अमित्रहन् । मश्रुजवः । ऽतमा । असति । तया । नः । हिनुहि । रथं ॥ १४ ॥

हे अमित्रहन् अमित्राणां शत्रूणां हन्तरिन्द्र ते त्वदीया मश्रुजवस्तमातिशयेन
शीघ्रजवा योतिर्गतिरसति अस्ति तया गत्या नोऽस्माकं रथं हिनुहि । प्रेरय ।
शत्रुजयार्थं शीघ्रं गमय ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

स रथेन रथीतमोऽस्माकेनाभियुग्वना । जेषि जिष्णो हितं धनं ॥ १५ ॥

सः । रथेन । रथिऽतमः । अस्माकेन । अभिऽयुग्वना । जेषि । जिष्णो इति ।

हितं । धनं ॥ १५ ॥

हे जिष्णो जयशीलेन्द्र रथीतमोऽतिशयेन रथी महारथः स त्वमस्माकेनास्म-
दीयेनाभियुग्वनाभियोक्ता शत्रूणामभिभवित्रा रथेन हितं शत्रुषु निहितं धनं
जेषि । अस्मदर्थं जय ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

य एक इत्तमुं एहि कृष्टीनां विचर्षणिः । पतिर्जज्ञे वृषक्रतुः ॥१६॥

यः । एकः । इत् । तं । ऊं इति । स्तुहि । कृष्टीनां । विऽचर्षणिः । पतिः । जज्ञे । वृषऽक्रतुः ॥१६॥

विचर्षणिर्विशेषेण सर्वस्य द्रष्टा वृषक्रतुर्वर्षकर्मा य इन्द्र एक इदेक एव कृष्टीनां
प्रजानां पतिरधिपतिर्जज्ञे अजायत नान्यः कश्चित् तमु तमेवेन्द्रं हे स्तोतः स्तुहि ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यो गृणतामिदासिंथापिरूती शिवः सखा । स त्वं न इन्द्र मृळय ॥१७॥

यः । गृणतां । इत् । आसिंथ । आपिः । ऊती । शिवः । सखा । सः । त्वं । नः । इन्द्र । मृळय ॥१७॥

हे इन्द्र यस्त्वमूती ऊत्या रक्षया शिवः सुखकरोऽत एव सखा मित्रभूतश्च
सन् गृणतामिद् स्तुवतामस्माकमेवापिर्बधुरासिथ पुरा बभूविथ स तादृशस्त्वं
नोऽस्मानिदानीं मृळय । सुखय ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

धिष्ण्व वज्रं गभस्त्यो रक्षोहत्याय वज्रिवः । ससहीष्ठा अभि स्पृधः ॥१८॥

धिष्ण्व । वज्रं । गभस्त्योः । रक्षःऽहत्याय । वज्रिऽवः । ससहीष्ठाः । अभि । स्पृधः ॥१८॥

हे वज्रिवो वज्रवन्निद्र गभस्त्योरात्मीययोर्हस्तयोर्वज्रं कुलिशं धिष्ण्व । धारय ।
किमर्थं । रक्षोहत्याय रक्षसां हननार्थं । धृत्वा च स्पृधः स्पर्धमाना अभिगञ्ची-
रासुरीः सेनाः ससहीष्ठाः । अत्यर्थमभिभव ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

प्रत्नं रयीणां युजं सखायं कीरिचोदनं । ब्रह्मवाहस्तमं हुवे ॥१९॥

प्रत्नं । रयीणां । युजं । सखायं । कीरिऽचोदनं । ब्रह्मवाहऽस्तमं । हुवे ॥१९॥

प्रत्नं चिरंतनं सर्वेषामाद्यं रयीणां धनानां युजं योजयितारं दातारं सखायं

मिचभूतं कीरिचोदनं कीरीणां स्तोतृणां चोदयितारं ब्रह्मवाहस्तममतिशयेन ब्रह्म-
भिर्मेचैर्वहनीयमेवंविधमिंद्रं हुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ विंशी ॥

स हि विश्वानि पार्थिवाँ एको वसूनि पत्यते । गिर्वेणस्तमो अग्निगुः ॥ २० ॥

सः । हि । विश्वानि । पार्थिवा । एकः । वसूनि । पत्यते । गिर्वेणः । स्तमः । अग्निः । गुः ॥ २० ॥

स हि स खल्विंद्रो विश्वानि सर्वाणि पार्थिवा पृथिव्यां भवानि वसूनि
धनान्येक एव पत्यते ईष्टे नान्यः कश्चित् । पत्यतिरैश्वर्यकर्मा । कीदृश इंद्रः ।
गिर्वेणस्तमोऽतिशयेन गीर्भिः स्तुतिभिः संभजनीयोऽग्निगुरधृतगमनः । अप्र-
तिहतगतिरित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

स नो नियुज्जिरा पृण कामं वाजेभिरश्विभिः । गोमज्जिर्गोपते धृषत् ॥ २१ ॥

सः । नः । नियुत् । ऽभिः । आ । पृण । कामं । वाजेभिः । अश्विः । ऽभिः । गोमत् । ऽभिः ।

गोऽपते । धृषत् ॥ २१ ॥

हे गोपते गवां पालयितः स त्वं नोऽस्माकं कामं नियुज्जिर्वडवाभिर्धृषद्भृष्टं
दारिद्र्यनाशनसमर्थं यथा भवति तथापृण । आपूरय । यद्वा धृषदितींद्रविशेषणं ।
शत्रूणां धर्षकस्त्वमित्यर्थः । तथा गोमज्जिर्बहुभिर्गोभिर्युक्तैरश्विभिर्बहुभिरश्वैरुपेतैर्वा-
जैरनैश्चास्मदीयं काममापूरय ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

तद्धो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्त्वे । शं यद्गवे न शाकिने ॥ २२ ॥

तत् । वः । गाय । सुते । सचा । पुरुः । हूताय । सत्त्वे । शं । यत् । गवे । न । शाकिने ॥ २२ ॥

हे स्तोतारो वो यूयं सुतेऽभिषुते सोमे सति पुरुहूताय बहुभिर्यजमानैराहूताय
सत्त्वे शत्रूणां सादयित्रे धनानां वा सनित्रे दात्र इंद्राय तत्स्तोत्रं सचा सह संहता
भूत्वा गाय । गायत । यत्स्तोत्रं शाकिने शक्तिमत इंद्राय शं सुखकरं भवति
गवे न । यथा गवे यवसं सुखकरं तद्वदित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमंतः । यत्सीमुप श्रवद्गिरः ॥२३॥

न।घ।वसुः।नि।यमते।दानं।वाजस्य।गोऽमंतः।यत्।सी।उप।श्रवत्।गिरः॥२३॥

वसुर्वासयिता स इन्द्रो गोमतो बहुभिर्गोभिर्युक्तस्य वाजस्यान्नस्य बलस्य वा दानं प्रदानं न घ न खलु नियमते । नियच्छति । उपरतं करोति । यद्यदि सीमयं गिरोऽस्मदीयाः स्तुतीरुपश्रवत् उपशृणुयात् । स्तोत्रश्रवणे सति सर्वदा ददातीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमंतं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥२४॥

कुवित्ऽसस्य । प्र । हि । व्रजं । गोऽमंतं । दस्युऽहा । गमत् । शचीभिः । अप ।

नः । वरत् ॥२४॥

कुवित्सस्य । कुविद्बहुशः स्यति हिनस्तीति कुवित्सो नाम कश्चित् । तस्य स्वभूतं गोमंतं बहुभिर्गोभिर्युक्तं व्रजं गोष्ठं दस्युहा दस्यूनामुपक्षपयितृणां हंतेंद्रः प्र गमत् । प्रकर्षेण गच्छति । हि यस्मादेवं तस्मात् शचीभिरात्मीयैः कर्मभिः प्रज्ञाभिर्वा नोऽस्माकं ता गा अपवरत् । निगूढास्ता अपावृणोत् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

इमा उ त्वा शतक्रतोऽभि प्र णोन्नुवुर्गिरः । इन्द्र वत्सं न मातरः ॥२५॥

इमाः । उं इति । त्वा । शतक्रतो इति शतऽक्रतो । अभि । प्र । नोन्नुवुः । गिरः ।

इन्द्र । वत्सं । न । मातरः ॥२५॥

हे शतक्रतो बहुविधकर्मन् बहुविधप्रज्ञ वेन्द्र त्वा त्वामभीमा अस्मदीया गिरः स्तुतयः प्रणोन्नुवुः । प्रकर्षेण पुनः पुनर्गच्छन्ति । नौतिरत्र गतिकर्मा । तत्र दृष्टान्तः । वत्सं न मातरः । यथा मातरो गावो गृहे वर्तमानं वत्सं शीघ्रमभिगच्छन्ति तद्वत् । यद्वास्मदीया वाचस्त्वामभि नोन्नुवुः । अभितः शब्दयन्ति । स्तुवंति । यथा गावो वत्समभिलक्ष्य हंभारवं कुर्वन्ति तद्वत् ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षड्विंशी ॥

दूणां सख्यं तव गौरसि वीर गव्यते । अश्वो अश्वायते भव ॥ २६ ॥

दुः५नशं । सख्यं । तव । गौः । असि । वीर । गव्यते । अश्वः । अश्व५यते । भव ॥ २६ ॥

हे इंद्र तव त्वदीयं सख्यं सखित्वं दूणां दुणां नाशयितुमशक्यं । अतिह-
ठमित्यर्थः । अतो हे वीर वीरयितरिंद्र गव्यते गामात्मन इच्छते त्वं गौरसि ।
गवां प्रदाता भवसि । उपचारात्कारणे कार्यशब्दः । तथाश्वायतेऽश्वानात्मन
इच्छतेऽश्वो भव । अश्वप्रदो भवसि ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

स मंदस्वा ह्यंधसो राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥ २७ ॥

सः । मंदस्व । हि । अंधसः । राधसे । तन्वा । महे । न । स्तोतारं । निदे । करः ॥ २७ ॥

हे इंद्र स तादृशस्त्वमंधसः सोमस्य पानेन हृष्टया तन्वात्मीयेन शरीरेण
मंदस्व । मोदस्व । किमर्थं । महे महते राधसे धनार्थं । हि पूरणः । अपि च
त्वदीयं स्तोतारं निदे निंदकाय तस्य वशं न करः । न कुर्याः ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

इमा उ त्वा सुतेसुते नक्षते गिर्वणो गिरः । वत्सं गावो न धेनवः ॥ २८ ॥

इमाः । उं इति । त्वा । सुतेऽसुते । नक्षते । गिर्वणः । गिरः । वत्सं । गावः । न । धेनवः ॥ २८ ॥

हे गिर्वणो गीर्भिर्वननीयेंद्र सुते सुते सोमेऽभिषुतेऽभिषुते सतीमा अस्मदीया
गिरः स्तुतयस्त्वा त्वां नक्षते । व्याप्नुवन्ति । धेनवो दोग्ध्यो गावो न गाव इव
वत्सं । यथा शीघ्रं वत्सं व्याप्नुवन्ति तद्वत् ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

पुरुतमं पुरुणां स्तोतृणां विवाचि । वाजेभिर्वाजयतां ॥ २९ ॥

पुरुऽतमं । पुरुणां । स्तोतृणां । विऽवाचि । वाजेभिः । वाज५यतां ॥ २९ ॥

हे इंद्र पुरुतमं पुरुणां बहूनां शत्रूणां तमयितारं ग्लपयितारं त्वां पुरुणां
बहूनां स्तोतृणामस्माकं स्तुतिः प्राप्नोत्विति शेषः । कीदृशानां । विवाचि विविधाः
स्तुतशस्त्रात्मिका वाचो यस्मिन्यज्ञे तस्मिन्वाजेभिर्वाजैर्हविल्क्ष्णैरनैर्वाजयतां वा-
जवंतं बलवंतं वा त्वां कुर्वतां ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

अस्माकमिन्द्र भूतु ते स्तोमो वाहिष्ठो अंतमः । अस्मान्नाये महे हिन्तु ॥ ३० ॥

अस्माकं। इन्द्र। भूतु। ते। स्तोमः। वाहिष्ठः। अंतमः। अस्मान्। राये। महे। हिन्तु ॥ ३० ॥

हे इन्द्र वाहिष्ठो वोढृतमोऽस्माकं स्तोमः स्तोत्रं ते तवांतमोऽतिक्रमो भूतु । भवतु । त्वं चास्मान्महे महते राये धनाय हिन्तु । प्रेरय ॥

॥ अथैकत्रिंशी ॥

अधि वृबुः पणीनां वर्षिष्ठे मूर्धन्नस्थात् । उरुः कक्षो न गांग्यः ॥ ३१ ॥

अधि। वृबुः। पणीनां। वर्षिष्ठे। मूर्धन्। अस्थात्। उरुः। कक्षः। न। गांग्यः ॥ ३१ ॥

वृबुर्नाम पणीनां तक्षा । तत्सकाशाल्लब्धधनो भरद्वाजस्तदीयं दानमनेन तृचेनास्तौत् । एतच्च मनुना स्मर्यते । भरद्वाजः क्षुधार्तस्तु सपुत्रो निर्जने वने । बह्वीर्गाः प्रतिजग्राह वृबोस्तक्ष्णो महायशः । म० १०. १०७. १ इति ॥ पणनात्पणयो वणिज एतत्संज्ञा असुरा वा । तेषां तक्षा वृबुर्वर्षिष्ठे मूर्धन्मूर्धनि मूर्ध्वदुच्छ्रिते स्थलेऽध्यस्थात् अधिष्ठितोऽभूत् गांग्यो गंगायाः कूल उन्नते भवः कक्षो न कक्ष इवोरुर्विस्तीर्णः सन् । जातितो हीनोऽपि दातृत्वात्सर्वत्र श्रेष्ठो भवतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वात्रिंशी ॥

यस्य वायोरिव द्रवद्भद्रा रातिः सहस्रिणी । सद्यो दानाय मंहते ॥ ३२ ॥

यस्य। वायोः। ऽइव। द्रवत्। भद्रा। रातिः। सहस्रिणी। सद्यः। दानाय। मंहते ॥ ३२ ॥

वायोरिव द्रवत् क्षिप्रगामिनो यस्य वृबोर्भद्रा कल्याणी सहस्रिणी सहस्र-संख्यायुक्ता रातिर्दानं सद्यः स्तुतिसमय एव दानाय दानकामाय याचमानाय मह्यं मंहते अपेक्षितं धनं ददाति तं वृबुमित्युत्तरस्यामृचि संबंधः ॥

॥ अथ त्रयस्त्रिंशी ॥

तत्सु नो विश्वे अर्य आ सदा गृणन्ति कारवः ।

वृबुं सहस्रदातमं सूरिं सहस्रसातमं ॥ ३३ ॥

तत्। सु। नः। विश्वे। अर्यः। आ। सदा। गृणन्ति। कारवः।

वृबुं। सहस्रः। ऽदातमं। सूरिं। सहस्रः। ऽसातमं ॥ ३३ ॥

तत्तं वृबुं नोऽस्मदीया विश्वे सर्वेऽर्यः स्तुतीनामीरयितारः कारवः स्तोतारः
सु सुष्ठागृणन्ति । अभिगृणन्ति । अभिष्टुवंति । कीदृशं । सहस्रदातममतिशयेन
सहस्रसंख्यस्य धनस्य दातारं सूरिं प्राज्ञं यद्वा प्रेरयितारं सहस्रसातममतिशयेन
सहस्रसंख्यस्य स्तोत्रस्य धनस्य वा संभक्तारं ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे षड्विंशो वर्गः ॥

त्वामिद्धीति चतुर्दशर्चं तृतीयं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षमिन्द्रं । प्रथमातृ-
तीयाद्या अयुजो बृहत्यो द्वितीयाचतुर्थ्याद्या युजः सतोबृहत्यः । तथा चानुक्रांतं ।
त्वामिद्धि षडूना प्रागाथमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ यदि ज्योतिःष्टोमो
बृहत्पृष्ठः स्यात्तदानीं निष्केवल्यस्याद्यः प्रगाथः स्तोत्रियः । सूचितं च । यद्यु वै
बृहत्त्वामिद्धि हवामहे । आ० ५. १५. । इति ॥ महाव्रतेऽपि निष्केवल्येऽयं प्रगाथः
शंसनीयः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । त्वामिद्धि हवामहे त्वं ह्येहि चेरव इति
बृहतः स्तोत्रियानुरूपौ । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।

त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥

त्वां । इत् । हि । हवामहे । साता । वाजस्य । कारवः ।

त्वां । वृत्रेषु । इन्द्र । सत्ऽपतिं । नरः । त्वां । काष्ठासु । अर्वतः ॥ १ ॥

कारवः स्तोतारो वयं वाजस्यान्नस्य साता सातौ संभजने निमित्तभूते सति
हे इन्द्र त्वामिद्धि त्वामेव हवामहे । स्तुतिभिराह्वयामः । हे इन्द्र सत्पतिं सतां
पालयितारं श्रेष्ठं त्वां नरोऽन्येऽपि मनुष्या वृत्रेष्वारकेषु शत्रुषु सत्सु हवन्ते ।
आह्वयन्ति तज्जयार्थं । अपि चार्वतोऽश्वस्य संबन्धिनीषु काष्ठासु यत्राश्वः क्रांत्वा
तिष्ठति तासु काष्ठासु संग्रामेषु युद्धकामाश्च त्वामेवाह्वयन्ति । अतो वयं त्वामे-
वाह्वयाम इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया महः स्तवानो अद्रिवः ।

गामश्च रथ्यमिन्द्र सं किर सत्वा वाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥

सः । त्वं । नः । चि॒त्र । व॒ज्र॒ऽह॒स्त । धृ॒ष्णु॒ऽया । म॒हः । स्त॒वा॒नः । अ॒द्रि॒ऽवः ।

गां । अ॒श्वं । र॒थ्यं । इ॒न्द्र । सं । कि॒र । स॒त्रा । वा॒जं । न । जि॒ग्यु॒षे ॥ २ ॥

हे चित्र चायनीय वज्रहस्त वज्रवाहो अद्रिवो वज्रवन् । यद्वाहणात्यनेनेत्य-
द्रिरशनिः । तद्वन् । एवंभूतं धृष्णुया धृष्णुः शत्रूणां धर्षयिता महो महान् स
तादृशस्त्वं स्तवानोऽस्माभिः स्तूयमानः सन् गां रथ्यं रथवाहनमश्वं च संकिर ।
सम्यक् प्रयच्छ । जिग्युषे जितवते पुरुषाय भोगार्थं सत्रा महत्प्रभूतं वाजं नान्न-
मिव । यथा शत्रून् जितवते भोगार्थं बह्वन्नं प्रयच्छसि तद्वत् ॥

महाव्रते निष्केवल्ये यः सत्राहेत्यादिसूक्तशेषः शंसनीयः । सूच्यते हि । यः
सत्राहा विचर्षणिरिति शेषोऽयं ते अस्तु हर्यत इति सूक्ते । ऐ० आ० ५. १०. । इति ॥
चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने यः सत्राहेति प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः ।
सूचितं च । यः सत्राहा विचर्षणिः स्वादोरित्था विषूवतः । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ प्रगाथे प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

यः स॒त्रा॒हा वि॒चर्ष॑णिरि॒न्द्रं तं हू॒महे व॒यं ।

सह॑स्रमुष्क॒ तुवि॑नृ॒म्य स॒त्पते॑ भ॒वां स॒मत्सु॑ नो वृ॒धे ॥ ३ ॥

यः । स॒त्रा॒ऽहा । वि॒ऽचर्ष॑णिः । इ॒न्द्रं । तं । हू॒महे । व॒यं ।

सह॑स्रऽमुष्क । तुवि॑ऽनृ॒म्य । स॒त्ऽपते॑ । भ॒व । स॒मत्ऽसु॑ । नः । वृ॒धे ॥ ३ ॥

य इन्द्रः सत्राहा महतां शत्रूणां हन्ता विचर्षणर्विशेषेण सर्वस्य द्रष्टा तमिन्द्रं
वयं हूमहे । स्तुतिपदैराह्वयामः । उत्तरार्थः प्रत्यक्षकृतः । हे सहस्रमुष्क सहस्रशेफ ।
यां कां च स्त्रियं संभवन्निद्रो भोगलोलुपतया स्वशरीरे पर्वणि पर्वणि शेफान्
ससर्जेति कौषीतकिभिराम्नातं । तदभिप्रायेणेदं संबोधनं । हे तुविनृम्य बहुधन
सत्पते सतां पालयितरिन्द्र समत्सु संग्रामेषु नोऽस्माकं वृधे वर्धनाय भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

बा॒धसे॑ ज॒ना॒न्वृष॑भे॒व म॒न्युना॑ घृ॒षौ मी॒ळ॒ह ऋ॒ची॒षम॑ ।

अ॒स्माकं॑ बो॒ध्यवि॒ता म॒हा॒धने॑ त॒नूष॑सु सूर्ये ॥ ४ ॥

बा॒धसे॑ । ज॒ना॒न् । वृष॑भाऽइ॒व । म॒न्युना॑ । घृ॒षौ । मी॒ळ॒हे । ऋ॒ची॒षम॑ ।

अ॒स्माकं॑ । बो॒धि । अ॒वि॒ता । म॒हा॒ऽधने॑ । त॒नूषु॑ । अ॒प्ऽसु । सूर्ये ॥ ४ ॥

हे ऋचीपम ऋचा सम ऋग्याहशं रूपं प्रतिपादयति तादृयूपेन्द्र घृषी शत्रूणां
घर्षके बाधके मीळ्हे संयामे जनानस्मदीयान् शत्रून् वृषभेव वृषभेणेव बलवता
मन्युना क्रोधेन बाधसे । बाधस्व । तथा महाधने महतो धनस्य निमित्तभूते
संयामे चास्माकमविता रक्षिता बोधि । बुध्यस्व । रक्षितृत्वेनात्मानं जानीहि ।
रक्षको भवेति यावत् । किमर्थं । तनूषु तनयेष्वप्सूदकेषु सूर्ये च लब्धयेषु सत्स्वे-
तेषां लाभार्थं । सूर्यस्य लाभः संदर्शनं । तदर्थमित्यर्थः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि माध्यंदिनसवने ब्राह्मणाच्छंसिन इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरेति
प्रगाथो वैकल्पिकोऽनुरूपः । सूचितं च । इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरा त्वा सहस्रमा
शतं । आ० १. ४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते पंचमी ॥

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपु॒रि श्रवः ।

येने॒मे चि॒त्र वज्र॑हस्त॒ रोद॑सी॒ ओभे सु॑शिप्र॒ प्राः ॥ ५ ॥

इन्द्र॑ । ज्येष्ठं॑ । नः॑ । आ । भर॑ । ओजिष्ठं॑ । पपु॒रि । श्रवः॑ ।

येन॑ । इ॒मे इति॑ । चि॒त्र । वज्र॑ऽहस्त॒ । रोद॑सी॒ इति॑ । आ । उ॒भे इति॑ । सु॒ऽशिप्र॒ । प्राः ॥ ५ ॥

हे इन्द्र ज्येष्ठं प्रशस्यतममोजिष्ठमोजस्वितममतिशयेन बलकरं पपु॒रि पू॒रकं
श्रवोऽन्नं नोऽस्मभ्यमाभर । आहर । प्रयच्छ । हे चित्र चायनीय वज्रहस्त वज्र-
बाहो हे सुशिप्र शोभनहनुक एवंभूत हे इन्द्र येनान्नेनेमे परिदृश्यमाने उभे
रोदसी द्यावापृथिव्यावाप्रा आपूरयसि तदन्नमाभरेत्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामु॒ग्रम॑वसे च॒र्षणी॑सहं॒ राज॑न्दे॒वेषु॑ हूमहे ।

विश्वा॒ सु नो॑ वि॒थुरा पि॑च्छ॒ना व॑सोऽमि॒त्रान्सु॑ष॒हान्कृ॑धि ॥ ६ ॥

त्वां । उ॒ग्रं । अ॒वसे॑ । च॒र्षणि॑ऽसहं॒ । राज॑न् । दे॒वेषु॑ । हूम॒हे ।

विश्वा॑ । सु । नः॑ । वि॒थुरा । पि॑च्छ॒ना । व॑सो॒ इति॑ । अ॒मि॒त्रान् । सु॒ऽसहान् । कृ॑धि ॥ ६ ॥

हे राजन् राजमानेन्द्र देवेषु देवानां मध्य उग्रमुद्गूर्णबलं चर्षणीसहं चर्षणीनां
शत्रुभूतानां प्रजानामभिभवितारं त्वामवसे रक्षणाय हूमहे । आह्वयामः । त्वं

विश्वा सर्वाणि पिबन्ना पिबन्नानि रक्षांसि । पिहितमव्यक्तं शब्दयन्त इति पिबन्-
नानि । पृषोदरादिः । तानि सु सुष्ठु विथुरा व्यथितानि बाधितानि कुरु । हे
वसो वासकेंद्र नोऽस्मदीयानमिचान् शत्रूश्च सुषहान् सुखेनाभिभवितुं शक्यान्
कृधि । कुरु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यदिन्द्र॒ नाहु॑षी॒ष्वाँ ओजो॑ नृ॒म्यं च॑ कृ॒ष्टिषु॑ ।

यद्वा॒ पंच॑ क्षि॒तीनां॑ द्यु॒मन्मा॑ भर॒ स॒त्रा विश्वा॑नि॒ पौंस्या॑ ॥ ७ ॥

यत् । इन्द्र॒ । नाहु॑षीषु । आ । ओजः । नृ॒म्यं । च॒ । कृ॒ष्टिषु॑ ।

यत् । वा॒ । पंच॑ । क्षि॒तीनां॑ । द्यु॒मन् । आ । भर॒ । स॒त्रा । विश्वा॑नि । पौंस्या॑ ॥ ७ ॥

हे इन्द्र नाहुषीषु । नहुष इति मनुष्यनाम । तत्संबन्धिनीषु कृष्टिषु प्रजासु ।
आकारः समुच्चये । यच्चोजो बलं नृम्यं धनं च विद्यते । यद्वा यच्च पंच पंचानां
क्षितीनां । निषादपंचमाश्रितारो वर्णाः पंच क्षितयः । तेषां स्वरूपं द्युमन् द्योत-
मानमन्नं तत्सर्वमस्मभ्यमाभर । आहर । प्रयच्छ । तथा सत्रा महान्ति विश्वानि
सर्वाणि पौंस्यानि बलानि चास्मभ्यमाहर ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्वा॒ तृक्षौ॑ म॒घव॑न्दु॒ह्यावा॑ जने॒ यत्पू॑रौ कच्च॒ वृष्ण्यं॑ ।

अ॒स्मभ्यं॑ तद्वि॒रीहि॑ सं नृषा॒ह्येऽमि॑चान्पृ॒त्सु तु॑र्वणे ॥ ८ ॥

यत् । वा॒ । तृक्षौ॑ । म॒घऽव॑न् । दु॒ह्यौ । आ । जने॑ । यत् । पू॒रौ । कत् । च॒ । वृष्ण्यं॑ ।

अ॒स्मभ्यं॑ । तत् । वि॒रीहि॑ । सं । नृ॒ऽस॑ह्ये । अ॒मि॒चान् । पृ॒त्सु । तु॑र्वणे ॥ ८ ॥

हे मघवन् धनवन्निन्द्र तृक्षावेतत्संज्ञे राजनि यद्वा यच्च बलं विद्यते दुह्यावा
दुह्यौ चैतत्संज्ञे च जने यद्वलमस्ति । पूरावेतत्संज्ञे नृपे च यत्कच्च यत्किंचन वृष्ण्यं
वीर्यं विद्यते तत्सर्वमस्मभ्यं स्तोतृभ्यं सं सम्यग्विरीहि । प्रयच्छ । कदा । नृसह्ये
नृभिर्योद्धृभिः सोढव्ये युद्धे प्रवृत्ते । किमर्थं । पृत्सु पृतनासु संग्रामेष्वमिचान्
शत्रून् तुर्वणे तुर्वितुं हिंसितुं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि निष्केवल्य इन्द्र त्रिधात्विति वैरूपस्य सामप्रगायः शंस-
नीयः । सूचितं च । इन्द्र त्रिधातु शरणं त्वमिन्द्र प्रतूर्तिषु । आ० १. ३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते नवमी ॥

इंद्रं चिधातुं शरणं चिवरूपं स्वस्तिमत् ।

छर्दिर्यच्छ मघवन्नश्च मह्यं च यावयां दिद्युमेभ्यः ॥ ९ ॥

इंद्रं । चि०धातुं । शरणं । चि०वरूपं । स्वस्ति०मत् ।

छर्दिः । यच्छ । मघवत्०भ्यः । च । मह्यं । च । यवय । दिद्युं । एभ्यः ॥ ९ ॥

हे इंद्रं चिधातुं चिप्रकारं चिभूमिकं चिवरूपं चयाणां शीतातपवर्षाणां वारकं स्वस्तिमदविनाशयुक्तं छर्दिश्छर्दिष्मदाच्छादनयुक्तमेवंगुणविशिष्टं शरणं गृहं मघवन्नश्च । मघं हविर्लक्षणं धनं । तन्नश्चास्मदीयेभ्यो मह्यं भरद्वाजाय च यच्छ । देहि । अपि चैभ्यः सकाशाद्दिद्युं शत्रुप्रेरितं द्योतमानमायुधं यवय । पृथक्कुरु ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया ।

अथ स्मा नो मघवन्निद्रं गिर्वणस्तनूपा अंतमो भव ॥ १० ॥

ये । गव्यता । मनसा । शत्रुं । आ०दभुः । अभि०प्रघ्नन्ति । धृष्णु०या ।

अथ । स्म । नः । मघ०वन् । इंद्रं । गिर्वणः । तनू०पाः । अंतमः । भव ॥ १० ॥

ये जना गव्यता शत्रूणां गा इच्छता मनसा युक्ताः संतः शत्रुं शातयितारं वैरिणमादभुः अहिंसिषुः । ये च धृष्णुया धृष्णवो धृष्टाः संतोऽस्मानभिलक्ष्य प्रघ्नन्ति प्रकर्षेण हिंसन्ति हे मघवन् धनवन् गिर्वणो गिरां संभक्तरिन्द्रं अथ स्मास्मिन्काले तेभ्यः सकाशात् नोऽस्माकं तनूपास्तनूनां शरीराणां रक्षिता सन् अंतमोऽंतिकतमो भव ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अथ स्मा नो वृधे भवेन्द्रं नायमवा युधि ।

यदंतरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्द्धानः ॥ ११ ॥

अथ । स्म । नः । वृधे । भव । इंद्रं । नायं । अव । युधि ।

यत् । अंतरिक्षे । पतयन्ति । पर्णिनः । दिद्यवः । तिग्म०मूर्द्धानः ॥ ११ ॥

हे इन्द्र अध स्म तदानीं नोऽस्माकं वृधे वर्धनाय भव । अपि च नायं योऽस्माकं नयो नेता युधि युद्धे तमप्यव । रक्ष । तदेत्युक्तं कदेत्यत आह । परिणः पक्षवंतस्तिग्ममूर्द्धानस्तीक्ष्णास्या दिद्यवो दीप्ता वाणा यद्यदांतरिक्षे व्योम्नि पतयन्ति शत्रुभिर्विसृष्टाः पतन्ति तदानीं वृधे भवेत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यत्र शूरासस्तन्वो वितन्वते प्रिया शर्म पितृणां ।

अध स्मा यच्छ तन्वे तने च छर्दिरचित्तं यावय द्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र । शूरासः । तन्वः । विऽतन्वते । प्रिया । शर्म । पितृणां ।

अध । स्म । यच्छ । तन्वे । तने । च । छर्दिः । अचित्तं । यावय । द्वेषः ॥ १२ ॥

यत्र यस्मिन्काले शूरासः शूराः शौर्यवंतो योद्धारस्तन्वः स्वकीयानि शरीराणि वितन्वते विस्तारयन्ति स्वामिनो जयाय शत्रूणां पुरतो दर्शयन्ति । तथास्मिन्काले प्रिया प्रियाणि शर्म शर्माणि स्थानानि पितृणां जनकानां संबन्धीनि । तैरर्जितानीति यावत् । एतानि च वितन्वते शत्रूणां पुरस्ताद्विस्तारयन्ति । परित्यजन्तीति यावत् । अध स्मास्मिन्काले तन्वे शरीराय तने तनयाय च छर्दिच्छादनमायुधानां निवारकं कवचमचित्तं शत्रुभिरज्ञातं यथा भवति तथा यच्छ । प्रयच्छ । शत्रुज्ञानात्पूर्वमेव देहीत्यर्थः । अपि च द्वेषो द्वेषून् शत्रून्यावय । तेभ्यो वियोजय ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यदिन्द्र सर्गे अर्वतश्चोदयासे महाधने ।

असमने अध्वनि वृजिने पथि श्येनाँ इव श्रवस्यतः ॥ १३ ॥

यत् । इन्द्र । सर्गे । अर्वतः । चोदयासे । महाऽधने ।

असमने । अध्वनि । वृजिने । पथि । श्येनान्ऽइव । श्रवस्यतः ॥ १३ ॥

हे इन्द्र महाधने जेतव्यस्य महतो धनस्य निमित्ते महति संग्रामे सर्गे उद्योगे सत्यसमने विषमेऽध्वनि मार्गेऽर्वतोऽस्मादीयानश्चान्यद्यदा चोदयासे प्रेरयसि । वृजिने कुटिले पथि मार्गेऽंतरिक्षलक्षणे श्रवस्यतः श्रवोऽन्नमामिषरूपमात्मन इच्छतः श्येनानिव यथामिषार्थिनः श्येना अंतरिक्षे शीघ्रं गच्छन्ति तथास्मादीया-

नश्चान्यदा त्वं शीघ्रं गमयसि तदानीमस्माकं तन्वे तनयाय च छर्दिर्यच्छेति पूर्व-
स्यामृचि संबंधः ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

सिंधूरिव प्रव॒ण आ॒शुया॒ यतो॒ यदि॒ क्लो॒शम॒नु घृ॒णि ।

आ॒ ये वयो॒ न वर्वृ॑त॒त्यामि॒पि गृ॒भीता॒ बा॒होर्ग॒वि ॥ १४ ॥

सिंधू॒न्ऽइव । प्र॒व॒णे । आ॒शुऽया । य॒तः । य॒दि । क्लो॒शं । अ॒नु । स्व॒नि ।

आ । ये । वयः । न । वर्वृ॑तति । आ॒मि॒पि । गृ॒भी॒ताः । बा॒होः । ग॒वि ॥ १४ ॥

उक्तस्यैवार्थस्यातिशयप्रतिपादनार्थेयं । प्रवणे निम्नदेशे सिंधूनिव स्यंदमाना
नदीरिवाशुयाशु शीघ्रं यतो गच्छतोऽश्वान् हे इंद्र यदि चोदयासे प्रेरयसि । कदा ।
क्लोशमनु । क्लोश इति भयनाम । भयमनुलक्ष्य स्वनि स्वन आक्लोशे सति ।
कीदृशास्तेऽश्वाः । बाहोर्बाहुमूलयोगृभीताः कक्ष्या वद्धा येऽश्वा गवि गोरूपे
धने जेतव्ये सत्यावर्ततति पुनः पुनरावर्तते । आमिष्यामिषे मांसे ग्रहीतव्ये सति
वयो न यथा श्येनादयः पक्षिणः पुनः पुनरावर्तते तद्वत् । एवंभूतानश्वान् भयेन
क्लोशे सति यदा त्वं प्रेरयसि तदानीमस्मदीयेभ्यश्छर्दिः प्रयच्छेति संबंधः । यद्यप्यृ-
षेर्युद्धे प्रसक्तिर्नास्ति तथापि राजपुरोहितत्वेन राजकीयानां पुरुषाणां जयः
प्रार्थ्यत इति न कश्चिद्विरोधः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे नवविंशो वर्गः ॥

स्वादुरित्येकविंशद्वचं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजपुत्रस्य गर्गस्यार्धं । प्रस्तोक इन्वित्येषा
त्रिष्टुप् दशाश्वानित्यनुष्टुप् दश रथानिति गायत्री महि राध इति द्विपदा द्वेका-
दशका युजानो हरितेत्येषा बृहती दिवस्पृथिव्या इति जगती शिष्टास्त्रिष्टुभः ।
आदितः पंचानामृचां सोमो देवता । अगव्यूति श्वेत्रमित्यर्द्धचं प्रथमपादे देवा उत्त-
रस्य भूमिस्तृतीयस्य बृहस्पतिश्चतुर्थस्येन्द्रः । प्रस्तोक इत्याद्याश्चतस्रः संजयपुत्रस्य
राज्ञो दानस्तुतिरूपत्वात्तद्देवताकाः । वनस्पते वीद्वंग इत्ययं तृचो रथदेवत्यः । उप
श्वासयेति तृचो दुंदुभिदेवत्यः । समश्वपर्णा इत्यर्द्धचं ऐन्द्रः । शिष्टा इंद्रदेवताकाः ।
तथा चानुक्रांतं । स्वादुरेकविंशद्गर्गः पंचादौ सौम्यो गव्यूत्यर्द्धचो लिंगोक्तदेवतः
प्रस्तोक इति त्रिष्टुबनुष्टुगायत्री द्विपदा सार्जयस्य प्रस्तोकस्य दानस्तुतिः परौ
तृचौ रथदुंदुभिदेवत्यावैन्द्रोऽत्योऽर्द्धचो युजानो बृहती दिवस्पृथिव्या जगती ॥

आग्निमारुत आदितश्चतस्रः शंसनीयाः । सूचितं च । स्वादुष्किलायमिति चतस्रो मध्ये चाह्वानं । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायं तीव्रः किलायं रसवाँ उतायं ।

उतो न्वपस्य पपिवांसमिंद्रं न कश्चन सहत आह्वेषु ॥ १ ॥

स्वादुः । किल । अयं । मधुऽमान् । उत । अयं । तीव्रः । किल । अयं । रसऽवान् । उत । अयं । उतो इति । नु । अस्य । पपिऽवांसं । इंद्रं । न । कः । च । न । सहते । आऽह्वेषु ॥ १ ॥

अयमभिषुतः सोमः स्वादुरास्वादनीयः किल भवति । उतापि च मधुमान्माधुर्यवांश्चायं सोमो भवति । तथायं सोमस्तीव्रः किल मदोत्पादने तीक्ष्णः खलु भवति । उतापि चायं सोमो रसवान् सारवांश्च भवति । अनेन वाक्यचतुष्टयेन सोमस्य माधुर्यातिशयत्वं च प्रतिपादितं । उतो अपि चास्य सोमस्य ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ इमं सोमं पपिवांसं पीतवन्तमिंद्रमाह्वेषु संग्रामेषु न कश्चन न कोऽपि सहते । अभिभवति । नु इति पूरकः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अयं स्वादुरिह मदिष्ठ आस यस्येंद्रो वृत्रहत्ये ममाद ।

पुरुणि यश्च्यौत्ना शंबरस्य वि नवतिं नव च देह्योऽहन् ॥ २ ॥

अयं । स्वादुः । इह । मदिष्ठः । आस । यस्य । इंद्रः । वृत्रऽहत्ये । ममाद ।

पुरुणि । यः । च्यौत्ना । शंबरस्य । वि । नवतिं । नव । च । देह्यः । हन् ॥ २ ॥

इहास्मिन्यज्ञेऽयं सोमः स्वादुरास्वादितः पीतः सन् मदिष्ठोऽतिशयेन मदयितास । बभूव । यस्य सोमस्य पानेनेंद्रो वृत्रहत्ये वृत्रहननकाले ममाद मत्तो बभूव । यः सोमः शंबरस्यासुरस्य पुरुणि बहूनि च्यौत्ना च्यौत्नानि बलानि जघान । तथा देह्यो दिग्धा उपचिता आसुरीः पुरीः तदीयान् देहान् वा नवतिं नव च नवोत्तरनवतिसंख्याका यः सोमो विहन् व्यहन् अयं सोम इति प्रथमपादेन संबंधः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒यं मे॒ पी॒त उ॒दिय॑ति॒ वाच॑म॒यं म॒नी॒षा॒मु॒श॒तीम॒जी॒गः ।

अ॒यं ष॒क्रु॒वीरि॑मिमीत॒ धी॒रो न॒ या॒भ्यो॒ भुव॑नं॒ क॒ञ्च॒नारे ॥३॥

अ॒यं । मे॒ । पी॒तः । उ॒त् । इ॒य॒ति॒ । वा॒चं । अ॒यं । म॒नी॒षां । उ॒श॒ती । अ॒जी॒ग॒रि॒ति॒ ।

अ॒यं । ष॒ट् । उ॒वीः । अ॒मि॒मी॒त । धी॒रः । न । या॒भ्यः । भुव॑नं । क॒त् । च॒न । आ॒रे ॥३॥

अयं सोमः पीतः सन् मे मम वाचमुदियति । उद्गमयति । अयमेव सोम उशती कांतां मनीषां बुद्धिमुदजीगः । उद्गारयति । प्रकाशयति ॥ गृ निगरण इत्यस्मादयं ताल्लुङि चङि रूपं ॥ अपि चायं धीरो धीमान् सोमः षक्रुवीः षण्मोवीरिहसस्पांतु द्यौश्च पृथिवी चाहश्च रात्रिश्चापश्चौषधयश्चेति प्रतिपादिता द्युपृथिव्याद्याः षडमिमीत । निर्मितवान् । याभ्य उर्वीभ्य आरे दूरे विप्रकृष्टे देशे कञ्चन किञ्चन भुवनं भूतजातं न भवति अपि त्वास्वेव सर्वं भूतजातं वर्तते तादृशीरुवीर्निर्मितवान् ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अ॒यं स॒ यो व॑रि॒माणं॑ पृ॒थि॒व्या व॑र्ष्माणं॑ दि॒वो अ॑कृ॒णो॒द॒यं सः ।

अ॒यं पी॒यूषं॑ ति॒सृषु॑ प्र॒वत्सु॑ सो॒मो दा॑धारोर्व॑न्त॒रि॒क्षं ॥४॥

अ॒यं । सः । यः । व॑रि॒माणं॑ । पृ॒थि॒व्याः । व॑र्ष्माणं॑ । दि॒वः । अ॑कृ॒णो॒त् । अ॒यं । सः ।

अ॒यं । पी॒यूषं॑ । ति॒सृषु॑ । प्र॒वत्सु॑ । सो॒मः । दा॑धार । उ॒रु । अ॒न्त॒रि॒क्षं ॥४॥

स खल्वयं सोमो यः पृथिव्या वरिमाणमुखं विस्तृतत्वमकृणोत् अकरोत् । तथायं सोमो दिवो द्युलोकस्य वर्षमाणं संहतत्वं दृढत्वमकृणोत् अकरोत् । अयं सोमः स हि भवति । अपि चायं सोमस्ति सृष्टौषधीष्वप्सु गोषु च प्रवत्सु प्रकृष्टास्वेतासु पीयूषं रसं दाधार । धारयति । तथोरु विस्तीर्णमन्तरिक्षं च धारयति । तथा च मन्त्रांतरं । त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वास्त्वमपो अजनयस्त्वं गाः । त्वमा ततन्थोर्वन्तरिक्षं । ऋग्वे० १. ९१. २२. इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अ॒यं वि॒द॒च्चि॒त्र॒दृशी॑क॒र्मणः॑ शु॒क्रसं॑घ्ननामुषसा॒मनी॑के ।

अ॒यं म॒हान्म॒हता॑ स्तंभ॒नेनो॒द्यम॑स्त॒न्नादृ॒षभो॑ म॒रुता॑न् ॥५॥

अ॒यं । वि॒दत् । चि॒त्रऽदृ॒शीकं । अ॒र्णैः । श्रु॒क्रऽस॒न्ननां । उ॒षसां । अ॒नीके ।

अ॒यं । म॒हान् । म॒हता । स्त॒भनेन । उ॒त् । द्यां । अ॒स्त॒भ्रात् । वृ॒षभः । म॒रु॒त्वान् ॥ ५ ॥

अयं सोमश्चिदृशीकं विचित्रदर्शनं यद्वाश्चर्यत्वेन दर्शनीयमर्णैः सर्वस्य प्रेरकं सौरं ज्योतिर्विदत् । लभयति । कस्मिन्काले । श्रुक्रसन्ननां श्रुक्रं निर्मलमंतरिक्षं सन्न सदनं यासां तासामुषसामनीके प्रमुखे । उषःकाल इत्यर्थः । अपि च महान् प्रवृद्धोऽयं सोमो महता स्थविष्ठेन स्तभनेन स्तभनसाधनेन मध्यवर्तिनांतरिक्षेण द्यां द्युलोकमुदस्तभ्रात् । ऊर्ध्वमस्थापयत् । यथाधो न पतति तथांतरिक्षं तस्याधारत्वेन कृतवानित्यर्थः । कीदृशः सोमः । वृषभो वृष्टिर्जनयिता । सोमाहुत्या हि वृष्टिर्जन्यते । मरुत्वान्मरुद्भिर्युक्तः ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

धृ॒ष॒त्पि॒ब क॒ल॒शे सोम॑मिन्द्र॒ वृ॒त्र॒हा शू॒र स॒मे॒रे वसू॑नां ।

मा॒ध्वंदि॒ने॒ स॒र्वन् आ॒ वृ॒ष॒स्व र॒यि॒स्थानो॑ र॒यि॒म॒स्मासु॑ धेहि ॥ ६ ॥

धृ॒ष॒त् । पि॒ब । क॒ल॒शे । सो॒मं । इ॒न्द्र । वृ॒त्रऽहा । शू॒र । सं॒ऽअ॒रे । वसू॑नां ।

मा॒ध्वंदि॒ने । स॒र्वने॒ । आ॒ । वृ॒ष॒स्व । र॒यि॒ऽस्थानः॑ । र॒यिं । अ॒स्मासु॑ । धे॒हि ॥ ६ ॥

हे शूर शौर्यवन्निन्द्र वृत्रहा वृत्राणामावरकाणां शत्रूणां हन्ता त्वं वसूनां धनानां समरे संग्रामे निमित्तभूते सति कलशे द्रोणकलशेऽवस्थितं सोमं धृषत् धृष्टं यथा भवति तथा पिब । अपि च माध्यन्दिने सवनं आवृषस्व । आसिंचस्व । जठरं सोमेन पूरय । सैर्विन्द्रं हि माध्यन्दिनं सवनं । किंच रयिस्थानो रयीणां धनानां स्थानभूतस्त्वं रयिं धनमस्मासु धेहि । धारय ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इ॒न्द्र प्र॒ णः॑ पु॒र॒ए॒ते॒व प॒श्य प्र॒ नो॑ न॒य प्र॒तरं॑ व॒स्यो अ॒च्छ ।

भ॒वा सु॒पा॒रो अ॒ति॒पा॒र॒यो नो॒ भ॒वा सु॒नी॒तिरु॒त वा॒मनी॑तिः ॥ ७ ॥

इ॒न्द्र । प्र॒ । नः॑ । पु॒र॒ए॒ताऽइ॒व । प॒श्य । प्र॒ । नः॑ । न॒य । प्र॒ऽत॒रं । व॒स्य । अ॒च्छ ।

भ॒व । सु॒ऽपा॒रः । अ॒ति॒ऽपा॒र॒यः । नः॑ । भ॒व । सु॒ऽनी॒तिः । उ॒त । वा॒म॒ऽनी॒तिः ॥ ७ ॥

हे इन्द्र त्वं पुरएतेव पुरतो गन्तेव नोऽस्मान् प्र पश्य । प्रकर्षेणेष्व । यथा

मार्गरक्षकः स्वयं पुरतो गच्छन्ननुगच्छतो रक्षणीयान् पथिकान्पश्यति तथा पश्येत्यर्थः । तथा वस्यो वसीयः श्रेष्ठं धनमच्छाभिमुख्येन प्रतरं प्रकृष्टतरमतिशयेन प्रणय । अस्मान्प्रापय । तथा सुपारः सुष्ठु पारयिता दुःखेभ्यस्तारयिता भव । तथा नोऽस्मान् स्तोतृनतिपारयः । शत्रूनतिक्रामय । सुनीतिः शोभननयनश्चास्माकं भव । उतापि च वामनीतिर्वामानां वननीयानां धनानां नेता भव । यद्वास्मदर्थं श्रेष्ठप्रापणो भव ॥

ऐन्द्रे पशावुरं न इत्येषा वपाया याज्या । सूचितं च । उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान् प्र ससाहिषे पुरुहूत शत्रून् । आ० ३. ७. । इति ॥ होचकेः सदःप्रसर्पणसमयेऽप्येषा जप्या । सूचितं च । उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वानिति जपंतः । आ० ५. ३. । इति ॥ चातुर्विधिकेऽहन्यहर्गणेषु च द्वितीयादिष्वहःस माध्यंदिनसवनेऽच्छावाकस्यैषा चारंभणीया । सूचितं च । उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वानिति कद्वद्भ्य आरंभणीया । आ० ७. ४. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्स्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति ।

ऋष्या ते इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप स्थेयाम शरणा बृहन्ता ॥ ८ ॥

उरुं । नः । लोकं । अनु । नेषि । विद्वान् । स्वः । वत् । ज्योतिः । अभयं । स्वस्ति ।

ऋष्या । ते । इन्द्र । स्थविरस्य । बाहू इति । उप । स्थेयाम । शरणा । बृहन्ता ॥ ८ ॥

हे इन्द्र विद्वान् जानंस्वमुरुं विस्तीर्णं लोकं स्थानं स्वर्गाख्यं नोऽस्माननुनेषि । अनुगमय । तथा स्वर्वत्सुखवदभयं भयरहितं ज्योतिश्च स्वस्ति क्षेमेणानुनेषि । अस्माननुगमय । हे इन्द्र स्थविरस्य स्थूलस्य वृद्धस्य ते तव संबन्धिनावृष्या दर्शनीयौ बृहन्ता महान्तौ बाहू त्वदीयौ हस्तौ शरणा शरणौ रक्षकौ रक्षकतयोपस्थेयाम । उपतिष्ठेम । सेवेमहि ॥

॥ अथ नवमी ॥

वरिष्ठे न इन्द्र वंधुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नश्वयोरा ।

इषमा वक्षीषां वर्षिष्ठां मा नस्तारीन्मघवन्नायौ अर्यः ॥ ९ ॥

वरिष्ठे । नः । इन्द्र । वंधुरे । धाः । वहिष्ठयोः । शतऽवन् । अश्वयोः । आ ।

इषं । आ । वक्षि । इषां । वर्षिष्ठां । मा । नः । तारीत् । मघऽवन् । रायः । अर्यः ॥ ९ ॥

हे इन्द्र वरिष्ठ उरुतमे विस्तीर्णतमे बंधुर आत्मीये रथे नोऽस्मान् धाः । धेहि ।
धारय । अपि च हे शतावन् शतसंख्यधनेन्द्र वहिष्ठयोर्वोद्धृतमयोः । आकारः
समुच्चये । अश्वयोरा त्वदीययोरश्वयोश्चास्मान् धारय । तथेषामन्नानां मध्ये वर्षिष्ठां
वृद्धतमामिषमन्नमावक्षि । अस्मदर्थमावह । आनय । हे मघवन् धनवन्निन्द्र अयों
धनस्य स्वाम्यन्यः कश्चिन्नोऽस्माकं रायो धनानि मा तारीत् । मा हिंसीत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

इन्द्रं मृळं मह्यं जीवातुमिच्छ चोदय धियमयसो न धारां ।

यत्किंचाहं त्वायुरिदं वदामि तज्जुषस्व कृधि मा देववतं ॥ १० ॥

इन्द्रं । मृळं । मह्यं । जीवातुं । इच्छ । चोदय । धियं । अयसः । न । धारां ।

यत् । किं । च । अहं । त्वाऽयुः । इदं । वदामि । तत् । जुषस्व । कृधि । मा । देवऽवतं ॥ १० ॥

हे इन्द्र मृळ । मृळय । अस्मान् सुखय । जीवातुं जीवनौषधं च मह्यं दातु-
मिच्छ । तथा धियं बुद्धिं चोदय । स्तुतिविषयां कर्मविषयां वा प्रेरय । तीक्ष्णी-
कुरु । अयसो न धारामयोमयस्य खङ्गादेर्धारामिव । सा यथा सूक्ष्मा तद्वत्सूक्ष्म-
विषयां धियं चोदयेत्यर्थः । किंच त्वायुस्त्वामात्मन इच्छन् इदमिदानीं यत्किंच-
नाहं वदामि समीचीनमसमीचीनं वा तज्जुषस्व । मा मां च देववतं रक्षकैर्द-
वैरुपेतं कृधि । कुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तम एकत्रिंशो वर्गः ॥

आयुष्कामेष्ट्यामिन्द्रस्य चातुस्त्रातारमित्यनुवाक्या । सूचितं च । चातारमिन्द्रम-
वितारमिन्द्रं मा ते अस्यां सहसावन्परिष्टौ । आ० २. १०. । इति ॥

॥ सैषात्रैकादशी ॥

चातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे सुहवं शूरमिन्द्रं ।

ह्यामि शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मघवा धात्विन्द्रः ॥ ११ ॥

चातारं । इन्द्रं । अवितारं । इन्द्रं । हवेऽहवे । सुऽहवं । शूरं । इन्द्रं ।

ह्यामि । शक्रं । पुरुऽहूतं । इन्द्रं । स्वस्ति । नः । मघऽवा । धातु । इन्द्रः ॥ ११ ॥

चातारं शत्रुभ्यः पालयितारमिन्द्रमाह्वयामि । तथावितारं कामैस्तर्पयितार-
मिन्द्रमाह्वयामि हवे हवे सर्वेष्वहवनेषु सुहवं सुखेनाह्वातुं शक्यं शूरं शौर्यवंतं

शक्रं सर्वकार्येषु शक्तं पुरुहूतं पुरुभिर्बहुभिः पालनार्थमाहूतमेवंविधमिदं ब्रूया-
मि । आहूयामि । एवमाहूतो मघवा धनवान् स इंद्रः स्वस्त्यविनाशं नोऽस्मभ्यं
धातु । ददातु । यद्वास्माकं विदधातु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इंद्रः सुचामा स्ववाँ अवोभिः समृक्कीको भवतु विश्ववेदाः ।

बाधतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ १२ ॥

इंद्रः । सुचामा । स्ववान् । अवः । भिः । सुमृक्कीकः । भवतु । विश्ववेदाः ।

बाधतां । द्वेषः । अभयं । कृणोतु । सुवीर्यस्य । पतयः । स्याम ॥ १२ ॥

सुचामा सुष्ठु चाता स्ववान्धनवान् स इंद्रोऽवोभी रक्षणेः समृक्कीकः सुष्ठु
सुखयिता भवतु । तथा च विश्ववेदाः सर्वधनः सर्वविद्वान्वा स इंद्रो द्वेषो द्वेष्टुन्
शत्रून् बाधतां । हिनस्तु । अभयं भयरहितं चास्माकं कृणोतु । करोतु । वयं च
तत्प्रसादात्सुवीर्यस्य शोभनवीर्यस्य पतयः स्याम । भवेम ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।

स सुचामा स्ववाँ इंद्रो अस्मे आराच्चिद्वेषः सनुतर्युयोतु ॥ १३ ॥

तस्य । वयं । सुमतौ । यज्ञियस्य । अपि । भद्रे । सौमनसे । स्याम ।

सः । सुचामा । स्ववान् । इंद्रः । अस्मे इति । आरात् । चित् । द्वेषः । सनुतः । युयोतु ॥ १३ ॥

यज्ञियस्य यज्ञार्हस्य सुमतौ शोभनायामनुग्रहात्मिकायां बुद्धौ वयं स्याम ।
विषयभूता भवेम । तथा भद्रे कल्याणे सौमनसे सुमनसो भावेऽपि तदीये स्याम ।
भवेम । स इंद्रोऽस्मास्वनुग्रहात्मिकां बुद्धिं सौमनस्यं च करोत्वित्यर्थः । सुचामा
सुष्ठु चाता स्ववान्धनवान् स इंद्रश्चास्मे अस्मत् आराच्चित् दूरदेश एव द्वेषो
द्वेष्टुन् सनुतः । अंतर्हितनामैतत् । अंतर्हितान्युयोतु । पृथक्करोतु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अव त्वे इंद्र प्रवतो नोर्मिर्गिरो ब्रह्माणि नियुतो धवंते ।

उरु न राधः सर्वना पुरुष्यपो गा वज्रिन्युवसे समिदून् ॥ १४ ॥

अव॑ । त्वे इति॑ । इ॒न्द्र । प्र॒ऽवतः॑ । न । ऊ॒र्मिः । गि॒रः । ब्र॒ह्मा॒णि । नि॒ऽयुतः॑ । ध॒वं॒ते ।
उ॒रु । न । रा॒धः । स॒र्वना॑ । पु॒रु॒णि । अ॒पः । गाः । व॒ज्रिन् । यु॒व॒से । सं । इ॒दून् ॥ १४ ॥

हे इन्द्र त्वे त्वां नियुतः स्तोतुर्गिर उक्थात्मिका वाचो ब्रह्माणि सामरूपाणि
स्तोत्राणि चावधवंते । अवगच्छन्ति । तत्र दृष्टान्तः । ऊर्मिर्जलसंघः प्रवतो न
प्रवणदेशानिव । यथोच्छ्रितात्स्थलान्निम्नदेशं शीघ्रं गच्छति तद्वत् । नशब्दः समुच्चये ।
उरुरूणि राधो राधांसि च हविल्लक्षणानि धनानि पुरुणि बहूनि सवना सव-
नानि बहवोऽभिषुताः सोमाश्च त्वामेवाभिगच्छन्ति । हे वज्रिन् वज्रवन्निन्द्र अपो
वसतीवर्याख्या गा गोविकारान् शृतदध्यादीन् श्रपणार्थानिन्दून् सोमांश्च सं युवसे ।
सम्यक् मिश्रयसि । त्वां यष्टुं वसतीवरीभिरभिषुत्य तं सोममाशिरादिभिः श्रप-
णद्रव्यैः संस्कुर्वेतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

क ई॑ स्त॒व॒क्तः पृ॒णा॒क्तो य॑जा॒ते यदु॒यमि॒न्म॒घवा॑ विश्व॒हावे॑त् ।

पा॒दा॒विव॑ प्र॒हर॑न् न॒न्यम॑न्यं कृ॒णोति॑ पू॒र्वम॑प॒रं श॑ची॒भिः ॥ १५ ॥

कः । ई॑ । स्त॒व॒त् । कः । पृ॒णा॒त् । कः । य॑जा॒ते । यत् । उ॒यं । इत् । म॒घ॒ऽवा॑ । वि॒श्व॒हा॑ । अ॒वे॒त् ।

पा॒दौ॒ऽइव॑ । प्र॒ऽहर॑न् । अ॒न्यं॒ऽअ॒न्यं । कृ॒णोति॑ । पू॒र्वं । अ॒प॒रं । श॑ची॒भिः ॥ १५ ॥

कः स्तोतेमेनमिन्द्रं स्तवत् । स्तुयात् । स्तोतुं शक्नुयात् । को वा पृणात् । एनं
प्रीणयेत् । कश्च यजाते । एनं हविर्भिर्यजेत । यद्यस्मादयं मघवा धनवानिन्द्र
उयमिदुर्गूणमेव विश्वहा सर्वदावेत् आत्मानं वेत्ति जानाति सर्वदोय एव
भवति तस्मात्कारणात् न कोऽप्येनं स्तोतुं प्रीणयितुं यष्टुं वा शक्नोतीति भावः ।
इतोऽपि स्तुत्यादेरविषय इत्याह यस्मादयमिन्द्रः शचीभिरात्मीयाभिः प्रज्ञाभिः
पूर्वं प्रथमभाविनं संतं स्तोतारमपरं पश्चाद्भाविनं चान्यमन्यं परस्परव्यतिहारेण
कृणोति करोति । यः प्रथमभावी मुख्यः स्तोता तं जघन्यं करोति यश्च जघन्यः
स्तोता तं मुख्यं करोति । तत्र दृष्टान्तः । प्रहरन् पादाविव । यथा पादौ प्रहरन्
मार्गे प्रक्षिपन् पुरुषः पूर्वं पादमपरं करोत्यपरं च पूर्वं तद्वत् । अतोऽपि कार-
णादिन्द्रः स्तुत्यादेरविषय इति भावः । एतदादिकेन पंचर्चेनेन्द्रस्यातिस्वातंत्र्यं
प्रतिपाद्यते ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे द्वात्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

शृण्वे वीर उयमुयं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ।

एधमानद्विक्रुभयस्य राजा चोष्कूयते विश इन्द्रो मनुष्यान् ॥ १६ ॥

शृण्वे । वीरः । उयंऽउयं । दमऽयन् । अन्यंऽअन्यं । अतिऽनेनीयमानः ।

एधमानऽद्विद्व । उभयस्य । राजा । चोष्कूयते । विशः । इन्द्रः । मनुष्यान् ॥ १६ ॥

अयमिन्द्रो वीरो वीर्यवानिति शृण्वे । श्रूयते । किं कुर्वन् । उयमुयमुद्वर्णमुद्वर्णं बलिनं शत्रुं प्रति दमायन् । दमः दमनं । बाधनमिच्छन् । अन्यमन्यं प्रथमं नेतव्यमन्यं पश्चान्नेतव्यं चान्यं पूर्वमपरं परस्परव्यवहारेण स्तोतृनतिनेनीयमानोऽत्यंतं पुनः पुनर्नयन् । अपि चैधमानद्विद्व एधमानानां वर्धमानानामसुन्वतां द्वेष्टोभयस्य दिव्यस्य पार्थिवस्य च धनस्य राजेश्वरोऽयमिन्द्रो विशो निवेशयितृन् स्वस्य परिचारकान्मनुष्यान् चोष्कूयते । रक्षणार्थं पुनः पुनराह्वयति ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

परा पूर्वेषां सख्या वृणक्ति वितर्तुराणो अपरेभिरेति ।

अनानुभूतीरवधून्वानः पूर्वीरिन्द्रः शरदस्तर्तरीति ॥ १७ ॥

परा । पूर्वेषां । सख्या । वृणक्ति । विऽतर्तुराणः । अपरेभिः । एति ।

अनानुऽभूतीः । अवधून्वानः । पूर्वीः । इन्द्रः । शरदः । तर्तरीति ॥ १७ ॥

अयमिन्द्रः पूर्वेषां पूर्वभाविनां प्रशस्तानां कर्मणां कुर्वतां पुरुषाणां सख्या सखित्वानि परावृणक्ति । वर्जयति । अपि च वितर्तुराणस्तान् हिंसन् अपरेभिरपैरमुख्यैरप्रशस्तैरपि कर्मानुष्ठातृभिरेति । सख्यं प्राप्नोति । तथानानुभूतीरपरिचरणाः प्रजा अवधून्वानः परित्यजन् पूर्वीर्बह्वीः शरदः संवत्सरानयमिन्द्रस्तर्तरीति । भृशमतिक्रामति । स्तोतृभिः सह सख्यं कुर्वन् चिरकालं वसतीत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय ।

इन्द्रो मायाभिः पुरुरूपं ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दश ॥ १८ ॥

रूपंऽरूपं । प्रतिऽरूपः । बभूव । तत् । अस्य । रूपं । प्रतिऽचक्षणाय ।

इन्द्रः । मायाभिः । पुरुऽरूपः । ईयते । युक्ताः । हि । अस्य । हरयः । शता । दश ॥ १८ ॥

अयमिन्द्रः प्रतिरूपो रूपाणां प्रतिनिधिः सन् रूपं रूपं तत्तदग्न्यादिदेवता-
स्वरूपं बभूव । प्राप्नोति ॥ भू प्राप्नाविति धातुः ॥ इन्द्रः स्वमाहात्म्येन तत्तद्देव-
तारूपो भवतीत्यर्थः । अस्य चन्द्रस्य तत्प्राप्तमग्न्यादिदेवतास्वरूपं प्रतिचक्षणाय
प्रतिनियतदर्शनायायमग्निरयं विष्णुरयं रुद्र इत्येवमसंकीर्णदर्शनाय भवति । अपि
चायमिन्द्रो मायाभिः ॥ ज्ञाननामैतत् ॥ ज्ञानैरात्मीयैः संकल्पैः पुरुरूपो बहुवि-
धशरीरः सन् ईयते । बहून्यजमानान् गच्छति । ननु द्वावेवास्याश्चावेकश्च रथः
कथमनेन युगपद्बहून् गच्छतीत्यत आह । अस्येन्द्रस्य हरयोऽश्वा युक्ता रथे यो-
जिताः शता दश सहस्रसंख्याका अपरिमिताः संति । हि यस्मादेवं तस्माद्बहुश-
रीराणि स्वीकृत्य युगपद्बिष्मतो यजमानान् गच्छतीत्यर्थः ॥ अन्ये मन्यन्त इदि
परमैश्वर्य इत्यस्य धातोरर्थानुगमादिन्द्रः परमात्मा । स चाकाशवत्सर्वगतः सदा-
नन्दरूपः । स एवोपाधिभिरन्तःकरणैः प्रतिशरीरमवच्छिन्नः सन् जीवात्मेति व्यप-
दिश्यते । स एवानादिमायाशक्तिभिर्वियदादिजगदात्मना विवर्तते शब्दादिवि-
षयहरणशीला इन्द्रियवृत्तयश्च तेनैव संबद्धाः । एतत्सर्वं तस्य परमात्मनो यद्वास्तवं
रूपं तस्य दर्शनायेति । अयमर्थोऽनया प्रतिपाद्यते । रूपं रूपं । रूप्यत इति रूपं
शरीरादि । प्रतिशरीरं चिद्रूपः सर्वगतः परमात्मा प्रतिरूपः प्रतिबिम्बरूपः सन्
सर्वाणि शरीराणि बभूव । प्राप्नोत् । तच्च प्राप्तं प्रतिबिम्बरूपमस्य परमात्मनः
प्रतिचक्षणाय प्रतिनियताकारस्य दर्शनाय भवति । स चन्द्रः परमेश्वरो माया-
भिर्मायाशक्तिभिः पुरुरूपो वियदादिभिर्बहुविधरूपैरुपेतः सन् ईयते । चेष्टते ।
एतदप्यस्य परमात्मनः प्रतिचक्षणाय भवति । अस्य च दश शता सहस्रसंख्याका
हरय इन्द्रियवृत्तय युक्ता विषयग्रहणायोद्युक्ताः संति । तदप्यस्य वास्तवरूपस्य
दर्शनाय भवतीति । एवं स्थूलसूक्ष्मशरीरयोर्वियदादिमहाप्रपञ्चस्य च तत्त्वज्ञा-
नहेतुत्वमनया प्रत्यपादीति ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

युजानो हरिता रथे भूरि त्वष्टेह राजति ।

को विश्वाहा द्विषतः पक्ष आसत उतासीनेषु सूरिषु ॥ १९ ॥

युजानः । हरिता । रथे । भूरि । त्वष्टा । इह । राजति ।

कः । विश्वाहा । द्विषतः । पक्षः । आसते । उत । आसीनेषु । सूरिषु ॥ १९ ॥

हरिता हरितावश्चौ रथे युजानो युञ्जन् त्वष्टा दीप्त इन्द्र इह चैलोके भूरि

भूरिषु बहुषु प्रदेशेषु राजति । दीप्यते । उतापि च सूरिषु स्तोतृष्वस्मादृशेषासीनेषु
सत्सु विश्वाहा सर्वदेन्द्रादन्यः को नाम द्विपतः शचोः पक्षः पाचको बाधकः सन्
आसते । आस्ते । इन्द्र एव सर्वदा शचून्वाधत इत्यर्थः । यद्वा पक्ष इति सकारांतं
समीपवचनं । इन्द्रादन्यः को नाम द्विपतः शचोः समीप आसते । आस्ते । इन्द्र एव
निर्भयः सन् शचुसमीपे स्थातुं शक्नोतीति भावः ॥

॥ अथ विंशी ॥

अगव्यूति श्वेचमागन्म देवा उर्वी सती भूमिरंहूणाभूत् ।

बृहस्पते प्र चिकित्सा गविष्टावित्था सते जरिच इन्द्र पंथां ॥ २० ॥

अगव्यूति । श्वेचं । आ । अगन्म । देवाः । उर्वी । सती । भूमिः । अंहूणा । अभूत् ।

बृहस्पते । प्र । चिकित्स । गोऽईष्टौ । इत्था । सते । जरिचे । इन्द्र । पंथां ॥ २० ॥

अत्रोक्तं । अरण्ये निर्जने गगो देवान् भूमिं बृहस्पतिं । इन्द्रं चास्तौत्स्वरथार्थ-
मृचा मार्गच्युतोऽनयेति ॥ अगव्यूतीत्यत्र देवान् पादे भूमिमथोत्तरे । बृहस्पतिं
तृतीये तु इन्द्र एवोत्तमे स्तुत इति च ॥ हे देवा अगव्यूत्यगोचरं गोसंचाररहितं
श्वेचं देशमागन्म । आगताः स्मः । अतो मां रक्षतेति शेषः । उर्वी विस्तीर्णा
सती भूमिश्चांहूणा । अंहव आहंतारो दस्यवः । तेषां रमणा रमयिच्यभूत् ।
भवति । अस्मानतः सापि रक्षतु । हे बृहस्पते त्वं गविष्टौ गवामन्वेषण उपाये
प्रचिकित्स । प्रवेदय । इत्थेत्थमनेन प्रकारेण सते भवते दुःखमनुभवते जरिचे
स्तोत्रे मह्यं हे इन्द्र पंथां पंथानं मार्गं प्रचिकित्स । प्रज्ञापय ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे त्रयस्त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

दिवेदिवे सदृशीरन्यमर्द्धं कृष्णा असेधदप सन्ननो जाः ।

अहन्दासा वृषभो वस्रयंतोदव्रजे वर्चिनं शंबरं च ॥ २१ ॥

दिवेऽदिवे । सऽदृशीः । अन्यं । अर्द्धं । कृष्णाः । असेधत् । अप । सन्ननः । जाः ।

अहन् । दासा । वृषभः । वस्रऽयन्ता । उदऽव्रजे । वर्चिनं । शंबरं । च ॥ २१ ॥

अयमिन्द्रः सन्ननः सद्नात्स्वकीयादंतरिक्षैकदेशात्स्थानाज्जा जायमानः सूर्या-
त्मना प्रादुर्भवन् सदृशीस्तुल्यरूपाः कृष्णाः कृष्णवर्णा रात्रीर्दिवे दिवे प्रतिदिव-

समपासेधत् । निवर्तयति । किमर्थं । अन्यमर्द्धमहरर्द्धमपरं भागं प्रकाशयितुं ।
अहोरात्रात्मकस्य दिवसस्य हि रात्रिरेको भागः । अपि च वृषभो वर्षयिता स
इंद्रो दासा दासावुपक्षपयितारौ यज्ञकर्मणां वस्त्रयन्ता । वस्त्रं निवासहेतुभूतं धनं ।
तदिच्छन्तौ वर्चिनं शंबरं चैतत्संज्ञावसुरावुदव्रजे । उदकानि व्रजन्त्यस्मिन्नित्युदव्रजो
देशविशेषः । तस्मिन्नहन् । हतवान् ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

प्रस्तोक इन्द्रो राधसस्त इन्द्र दश कोशयीर्दश वाजिनोऽदात् ।

दिवोदासादतिथिग्वस्य राधः शंबरं वसु प्रत्यग्रभीष्म ॥ २२ ॥

प्रऽस्तोकः । इत् । नु । राधसः । ते । इन्द्र । दश । कोशयीः । दश । वाजिनः । अदात् ।

दिवःऽदासात् । अतिथिऽग्वस्य । राधः । शंबरं । वसु । प्रति । अग्रभीष्म ॥ २२ ॥

एतदाद्यासु चतसृषु सृजयपुत्रस्य प्रस्तोकस्य राज्ञो दानस्तुतिः । स एव दिवो-
दासोऽश्वयोऽतिथिग्व इति चाख्यायते । हे इन्द्र ते तव राधस आराधयितुः
स्तोतुः । चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । त्वां स्तुवते मह्यं गर्गाय प्रस्तोको राजा दश कोशयीः
सुवर्णपूर्णान्दशसंख्याकान् कोशान्दश वाजिनोऽश्वान् नु क्षिप्रमदात् । प्रायच्छत् ।
इदिति पूरणः । वयं च तस्माद्दिवोदासादेतत्संज्ञात्प्रस्तोकाद्वसु धनं प्रत्यग्रभीष्म ।
प्रतिगृहीतवन्तः । कीदृशं । अतिथिग्वस्य तस्यैव प्रस्तोकस्य स्वभूतं राधो राधकं
शंबरं शंबरादसुरादागतं । शंबरं हत्वा त्वया दत्तं तदीयमित्यर्थः ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

दशाश्वान्दश कोशान्दश वस्त्राधिभोजना ।

दशो हिरण्यपिंडान्दिवोदासादसानिषं ॥ २३ ॥

दश । अश्वान् । दश । कोशान् । दश । वस्त्रा । अधिऽभोजना ।

दशो इति । हिरण्यऽपिंडान् । दिवःऽदासात् । असानिषं ॥ २३ ॥

दश दशसंख्याकान् अश्वान् दशसंख्याकान् हिरण्यपूर्णान् कोशानधिभोजना । भो-
जनमिति धननाम । अधिकं धनं येषां मूल्यं । तादृशानि दशसंख्यानि वस्त्राणि
दशो दश च दशसंख्याकांश्च हिरण्यपिंडान् सुवर्णपिंडानेतान् सर्वान्दिवोदासात्प्र-
स्तोकादहमसानिषं । समभजं । लब्धवानस्मि ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

दश रथान्प्रष्टिमतः शतं गा अथर्वभ्यः । अश्वथः पायवेऽदात् ॥ २४ ॥

दश । रथान् । प्रष्टिऽमतः । शतं । गाः । अथर्वऽभ्यः । अश्वथः । पायवे । अदात् ॥ २४ ॥

दश दशसंख्याकान् प्रष्टिमतः । प्रष्टिस्त्रिपद आधारः । तद्वद्वहंतीति प्रष्ट-
योऽश्वाः । तद्युक्तानथान् शतं शतसंख्याका गाश्चाथर्वभ्योऽथर्वगोत्रेभ्य ऋषिभ्यः
पायवे भरद्वाजपुत्रायैतत्संज्ञायास्मद्भावे चाश्वयोऽश्ववानेतत्संज्ञः प्रस्तोकोऽदात् ।
दत्तवान् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

महि राधो विश्वजन्यं दधानान्भरद्वाजान्सार्ज्यो अभ्ययष्ट ॥ २५ ॥

महि । राधः । विश्वऽजन्यं । दधानान् । भरत्ऽवाजान् । सार्ज्यः । अभि । अयष्ट ॥ २५ ॥

विश्वजन्यं सर्वजनहितं महि महद्राधो धनं दधानान्धारयतो भरद्वाजान् भर-
द्वाजपुत्रानस्मान् सार्ज्यः सृजयपुत्रः प्रस्तोकोऽभ्ययष्ट । अपूजयत् ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे चतुस्त्रिंशो वर्गः ॥

वनस्पत इत्येषा रथारोहणे विनियुक्ता । सूचितं च । वनस्पते वीडुंगो हि
भूया इत्येतयान्यान्यपि वानस्पत्यानि । गृ० सू० २. ६. । इति ॥

॥ सैषा षड्विंशी ॥

वनस्पते वीडुंगो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।

गोभिः संनद्धो असि वीळयस्वास्थाता ते जयतु जेतानि ॥ २६ ॥

वनस्पते । वीळुऽअंगः । हि । भूयाः । अस्मत्ऽसखा । प्रऽतरणः । सुऽवीरः ।

गोभिः । संऽनद्धः । असि । वीळयस्व । आऽस्थाता । ते । जयतु । जेतानि ॥ २६ ॥

हे वनस्पते वनस्पतिविकार रथ त्वं वीडुंगो दृढावयवो भूयाः । भव । अस्मत्सखा
वयं सखायो यस्य स तादृशश्च भव । प्रतरणः प्रवर्धयिता सुवीरः शोभनैर्वीरैः
शूरभटैः पुत्रादिभिर्वा युक्तश्च भव । अपि च त्वं गोभिर्गोविकारैश्चर्मभिः संनद्धोऽसि ।
सम्यग्बद्धो भवसि । तादृशस्त्वं वीळयस्व । अस्मान्दृढीकुरु । ते तवास्थाता त्वय्य-
वस्थितो रथी च जेतानि जेतव्यानि शत्रुसैन्यानि जयतु ॥

॥ अथ सप्तविंशी ॥

दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः ।

अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिंद्रस्य वज्रं हविषा रथं यज ॥ २७ ॥

दिवः । पृथिव्याः । परि । ओजः । उत्ऽभृतं । वनस्पतिऽभ्यः । परि । आऽभृतं । सहः ।

अपां । ओज्मानं । परि । गोभिः । आऽवृतं । इंद्रस्य । वज्रं । हविषा । रथं । यज ॥ २७ ॥

दिवो द्युलोकात्पृथिव्या भूमेश्चोद्धृतमुद्धृतं सारत्वेनोपात्तं यदोजो बलमस्ति तदूपं । वनस्पतिविकारत्वाद्रथस्य । वनस्पतयो हि पृथिव्याः सारभूताः ते च द्युसंबन्धिभिरुदकैः प्रवृद्धाः । अतो रथस्य लोकद्वयसारत्वमुपपन्नं ॥ परि पंचम्यर्थानुवादी ॥ अपि च वनस्पतिभ्यो वृक्षेभ्यः । परि पूर्ववत् । आभृतमाहृतं सहो बलरूपमपामुदकानामोज्मानं प्रेरकं । यद्वोज्मा वेगः । अपां वेग इव वेगवंतं गोभिर्गोविकारैश्चर्मभिः परित आवृतमावेष्टितमिंद्रस्य वज्रं वज्रैकदेशं । श्रूयते हि । इंद्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् स चेधा व्यभवत् वज्रस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयमिति । एवंगुणविशिष्टं रथं हविषा पुरोडाशादिना हे अध्वर्यो यज ॥ नूनमेषोत्तरा च रथदेवत्यस्य हविषो याज्यानुवाक्ये लिङ्गादवगंतव्ये ॥

॥ अथाष्टाविंशी ॥

इंद्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः ।

सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथ प्रति हव्या गृभाय ॥ २८ ॥

इंद्रस्य । वज्रः । मरुतां । अनीकं । मित्रस्य । गर्भः । वरुणस्य । नाभिः ।

सः । इमां । नः । हव्यऽदातिं । जुषाणः । देव । रथ । प्रति । हव्या । गृभाय ॥ २८ ॥

यो रथ इंद्रस्य वज्र उक्तप्रकारेण वज्रैकदेशो मरुतामेतत्संज्ञानां देवगणानामनीकमयभूतं तद्वच्छीघ्रगामी मित्रस्याहरभिमानिनो देवस्य गर्भो गर्भवदंतवर्तमानः । अहनि हि रथः संचरति । वरुणस्य रात्र्यभिमानिदेवस्य नाभिर्नाभिस्थानीयः । नाभिर्यथा देहमध्ये नैश्चल्येनावतिष्ठते तद्वद्रात्रौ ऋचिदेव स्थितः । हे देव द्योतमान रथ य उक्तगुणः स तादृशस्त्वमिमां नोऽस्मदीयां हव्यदातिं हविर्दानवतीं यागक्रियां जुषाणः सेवमानः सन् हव्या हव्यान्यस्मदीयानि हवींषि प्रतिगृभाय । प्रतिगृहाण ॥

परेण तृचेन संग्रामे दुंदुभिरभिमर्शनीयः । सूचितं च । उप आसय पृथिवीमुत
द्यामिति तृचेन दुंदुभिमभिमृशेत् । गृ० सू० ३. ११. । इति ॥

॥ सैषाचिकोनचिंशी ॥

उप आसय पृथिवीमुत द्यां पुरुचा ते मनुतां विष्टितं जगत् ।

स दुंदुभे सजूरिद्रेण देवैर्दूराहवीयो अप सेध शत्रून् ॥ २९ ॥

उप । आसय । पृथिवी । उत । द्यां । पुरुऽचा । ते । मनुतां । विऽस्थितं । जगत् ।

सः । दुंदुभे । सऽजूः । इंद्रेण । देवैः । दूरात् । दवीयः । अप । सेध । शत्रून् ॥ २९ ॥

हे दुंदुभे पृथिवीमुतापि च द्यां दिवमुपआसय । आत्मीयेन जयघोषेणा-
आसय । यथा लोकद्वयं त्वदीयेन शब्देनापूरितं भवति तादृशं शब्दं कुर्वित्यर्थः ।
अपि च विस्थितं विशेषेण स्थितं स्थावरं जंगमं चोभयविधं प्राणिजातं ते
त्वदीयं शब्दं पुरुचा बहुधा मनुतां । मन्यतां । जानातु । हे दुंदुभे स त्वमिन्द्रेणा-
न्यैर्देवैश्च सजूः सह दूराहवीयो दूरादपि दूरतरं शत्रून्स्मदीयानपसेध । अपगमय ।
अत्र निरुक्तं । दुंदुभिरिति शब्दानुकरणं दुमो भिन्न इति वा दुंदुभ्यतेर्वा स्याद्व-
धकर्मणः । नि० ९. १२. । इत्यादि ॥

॥ अथ त्रिंशी ॥

आ क्रंदय बलमोजो न आ धा निः एनिहि दुरिता बाधमानः ।

अप प्रोथ दुंदुभे दुच्छुना इत इंद्रस्य मुष्टिरसि वीळयस्व ॥ ३० ॥

आ । क्रंदय । बलं । ओजः । नः । आ । धाः । निः । स्तनिहि । दुऽइता । बाधमानः ।

अप । प्रोथ । दुंदुभे । दुच्छुनाः । इतः । इंद्रस्य । मुष्टिः । असि । वीळयस्व ॥ ३० ॥

हे दुंदुभे आक्रंदय । अस्मच्छत्रून्प्रोदय । बलं सेनारूपमोजः शरीरबलं च
नोऽस्मभ्यमाधाः । आधेहि । प्रयच्छ । तथा दुरिता दुरितानि दुर्गमनानि बाध-
मानो हिंसस्त्वं निःस्तनिहि । नितरां शब्दं कुरु ॥ स्तन शब्द इति धातुः ॥ हे दुंदुभे
दुच्छुना अस्मद्दुःखहेतुभूतं श्रुनं सुखं यासां तादृशीः शत्रुसेना इतोऽस्मत्स्थाना-
दपप्रोथ । बाधस्व । त्वं चंद्रस्य मुष्टिरसि । मुष्टिरिव शत्रूणां हंता भवसि ।
अतोऽस्मान्वीळयस्व । दृढीकुरु ॥

॥ अथैकचिंशी ॥

आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमदुंभुभिर्वावदीति ।

समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ३१ ॥

आ । अमूः । अज । प्रतिऽआवर्तय । इमाः । केतुऽमत् । दुंभुभिः । वावदीति ।

सं । अश्वऽपर्णाः । चरन्ति । नः । नरः । अस्माकं । इन्द्र । रथिनः । जयन्तु ॥ ३१ ॥

अस्याः पूर्वार्द्धो दुंभुभिदेवत्य उत्तरार्द्धश्चैन्द्रः । यज्ञोभावप्यर्द्धचौर्वेन्द्रौ । हे इन्द्र अमूः शत्रुषु स्थितास्ता गा आज । अस्मान्प्रत्यागमय । इमा अस्मदीया गाः शत्रुभिर्जिघृक्षिताः प्रत्यावर्तय । प्रतिनिवर्तय । अयं च दुंभुभिः केतुमत् प्रज्ञानवत् यथा सर्वैर्ज्ञायते तथा वावदीति । भृशं शब्दं करोति । अश्वपर्णा अश्वपतना अश्ववाहाश्च नोऽस्मदीयाश्च नरः पुरुषाः संचरन्ति । शत्रुभिर्युध्यमाना वर्तन्ते । तथा सति हे इन्द्र अस्माकं रथिनो रथारूढाः पुरुषाः शत्रून् जयन्तु ॥

॥ इति चतुर्थस्य सप्तमे पंचचिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽश्वतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरंधरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये चतुर्थाष्टके सप्तमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्योऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथाष्टमाध्याय आरभ्यते । षष्ठमंडलस्य चतुर्थेऽनुवाके चत्वारि सूक्तानि व्याख्यातानि । यज्ञायज्ञेति द्वाविंशत्यृचं पंचमं सूक्तं बृहस्पतिपुत्रस्य शंयोरार्षे । अत्रानुक्रम्यते । यज्ञायज्ञा द्यधिका शंयुस्तृणपाणिकं पृश्निमूक्तं प्रगाथौ बृहती

महासतोवृहती महाबाहंतबाहंतौ प्रगाथावित्याग्नेयः काकुभः प्रगाथः पुर-
उष्णिग्बृहत्यतिजगतीति मारुत्योऽंत्यास्तिस्रो वासां लिंगोक्तदेवताः काकुभः
प्रगाथः पुरउष्णिग्बृहतीति पौष्ण्यो बृहती महाबृहती यवमध्यांत्यानुष्टुप् मारु-
त्योऽंत्या द्यावाभूम्योर्वा पृथेर्वेति । यज्ञायज्ञा व इत्येषा बृहती । तृतीयद्वादशका
अष्टकेति तल्लक्षणसद्भावात् । द्वितीया सतोवृहती । अयुजौ जागती सतोवृह-
तीत्युक्तलक्षणोपेतत्वात् । तृतीया चतुर्थी बृहतीसतोवृहत्यौ पंचमी बृहती षष्ठी
महासतोवृहती । अष्टाक्षरास्त्रयः पादा द्वादशाक्षरा द्वौ पादौ सा महासतोवृहती ।
सप्तमी महाबृहती । अष्टाक्षराश्चत्वारः पादा एको द्वादशाक्षरः सा महाबृहती ।
अष्टमी महासतोवृहती । अष्टिनस्त्रयो द्वौ जागती सा महासतोवृहती । नवमी
बृहती दशमी सतोवृहती । एता दशान्निदेवत्याः । एकादशी ककुप् । मध्यमो यदि
द्वादशाक्षर उभयतोऽष्टकौ द्वौ पादौ सा ककुप् । द्वादशी सतोवृहती त्रयोदशी
पुरउष्णिक् । आद्यो जागतो द्वितीयतृतीयौ गायत्री सा पुरुउष्णिक् । चतुर्दशी
बृहती पंचदश्यतिजगती द्वापंचाशदक्षरा । एकादश्याद्याः पंच मरुदेवताकाः ।
त्रयोदश्यादीनां तिसृणां लिंगोक्ता इंद्रादयो वा देवताः । षोडशी ककुप् सप्तदशी
सतोवृहत्यष्टादशी पुरुउष्णिगेकोनविंशी बृहती । षोडश्यादीनां चतसृणां पूषा
देवता । विंशी बृहत्येकविंशी यवमध्या महाबृहती । आद्यौ द्वावष्टकौ तृतीयो
द्वादशकश्चतुर्थपंचमावष्टकौ सा यवमध्या महाबृहती । विंश्येकविंश्योः पृश्नि-
सूक्तमित्युक्तत्वान्मरुतां माता पृश्निर्देवता । द्वाविंश्यनुष्टुप् । स चापि पृश्निदेवत्या
द्यावाभूमिदेवत्या वा ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । आग्निमारुते यज्ञायज्ञा व इत्ययं
स्तोत्रियप्रगाथः । सूचितं च । यज्ञायज्ञा वो अग्नये देवो वो द्रविणोदा इति
प्रगाथौ स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ तत्रैषा प्रथमा ॥

यज्ञायज्ञा वो अग्नये गिरागिरा च दक्षसे ।

प्रप्र वयममृतं जातवेदसं प्रियं मित्रं न शंसिषं ॥ १ ॥

यज्ञाऽयज्ञा । वः । अग्नये । गिराऽगिरा । च । दक्षसे ।

प्रऽप्र । वयं । अमृतं । जातऽवेदसं । प्रियं । मित्रं । न । शंसिषं ॥ १ ॥

हे स्तोतारो वो यूयं यज्ञा यज्ञा यज्ञे यज्ञे सर्वेषु यागेषु दक्षसे प्रवृद्धायाम्नये
गिरा गिरा स्तुतिरूपया वाचा वाचा स्तोत्रं कुरुतेति शेषः । चशब्दो भिन्नक्रमो

व इत्यस्मात्परो द्रष्टव्यः । यूयं च स्तोत्रं कुरुत । वयमपि तमग्निं प्रशंसिषं ॥ प्रसमु-
पोदः पादपूरण इति प्रशब्दस्य द्विरुक्तिः पादपूरणार्था । व्यत्ययेनैकवचनं । छांदसो
लुङ् ॥ प्रशंसाम । कीदृशं । अमृतं मरणरहितं जातवेदसं जातानां वेदितारं
जातप्रज्ञं जातधनं वा मित्रं न सखिभूतमिव प्रियमनुकूलं ॥ यद्वा व्यत्ययेन
त्वमित्यस्य वसादेशः । अग्नय इति च कर्मणि चतुर्थी । क्रियाग्रहणमपि कर्तव्य-
मिति कर्मणः संप्रदानत्वात् । चशब्दश्चक्षिति निपातश्चेदर्थे वर्तते । दक्षस इति च
दक्षेर्वृद्धिकर्मणोऽन्तर्भावितव्यर्थाल्लटि रूपं । चणा योगात् निपातैर्यद्यदिहंतेति
निघातप्रतिषेधः ॥ तत्रायमर्थः । हे स्तोतस्त्वं यज्ञे यज्ञ इममग्निं गिरा गिरा स्तुत्या
दक्षसे च वर्धयसि चेत् वयमप्यमृतत्वादिगुणकं तं प्रशंसाम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ऊर्जो नपातं स हिनायमस्मयुर्दाशेम हव्यदातये ।

भुवद्वाजेष्वविता भुवद्बृध उत चाता तनूनां ॥ २ ॥

ऊर्जः । नपातं । सः । हिन । अयं । अस्मऽयुः । दाशेम । हव्यऽदातये ।

भुवत् । वाजेषु । अविता । भुवत् । बृधः । उत । चाता । तनूनां ॥ २ ॥

ऊर्जोऽन्नस्य बलस्य वा नपातं पुत्रं प्रशंसिषमित्यनुषंगात् प्रशंसामेत्यर्थः ।
हिनेति निपातद्वयसमुदायो हीत्यस्यार्थः । स खल्वयमग्निरस्मयुरस्मान्कामयमानो
भवति । वयं च हव्यदातये हव्यानां हविषां देवेभ्यो दात्रे तस्मा अग्नये दाशेम ।
हवींषि दद्याम । स चाग्निर्वाजेषु संग्रामेष्वविता रक्षिता वृधो वर्धकश्चास्माकं
भुवत् । भवतु । उतापि च तनूनां तनयानामस्मत्पुत्राणां च चाता रक्षिता भवतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वृषा ह्यग्ने अजरो महान्विभास्यर्चिषा ।

अजस्रेण शोचिषा शोशुचच्छुचे सुदीतिभिः सु दीदिहि ॥ ३ ॥

वृषा । हि । अग्ने । अजरः । महान् । विऽभासि । अर्चिषा ।

अजस्रेण । शोचिषा । शोशुचत् । शुचे । सुदीतिऽभिः । सु । दीदिहि ॥ ३ ॥

हे अग्ने वृषा वर्षिता कामानां वृष्टेः कर्ता वाजरो जरारहितो महान् गुणैर-
धिक एवंभूतस्त्वमर्चिषा दीप्ता विभासि हि । विशेषेण प्रकाशसे खलु । हे शुचे

दीप्राग्ने अजस्रेणाविच्छिन्नेन शोचिषा तेजसा शोणुचत् भृशं दीप्यमानस्त्वं सुदी-
तिभिः सुदीप्तिभिः सु दीदिहि । सुषुस्मान्दीपय । प्रकाशय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

म॒हो दे॒वान्यज॑सि॒ यक्ष्णानु॑प॒क्तव॑ क्र॒त्वो॒त दं॑सना ।

अ॒र्वाचः॑ सी॒ कृणु॑ह्यग्नेऽव॑से॒ रास्व॑ वा॒जो॒त वं॑स्व ॥४॥

म॒हः । दे॒वान् । यज॑सि । यक्षि॑ । आ॒नु॒प॒क् । तव॑ । क्र॒त्वा । उ॒त । दं॑सना ।

अ॒र्वाचः॑ । सी॒ । कृणु॑हि । अ॒ग्ने । अव॑से । रास्व॑ । वा॒जा । उ॒त । वं॑स्व ॥४॥

हे अग्ने त्वं महो महतो देवान्यजसि । यजमानानां यज्ञे हविर्भिः पूजयसि ।
अतोऽस्माकमपि यज्ञ आनुषक् अनुषक्तं संततं यथा भवति तथा यक्षि । तान्दे-
वान्यज । तदर्थं तव क्रत्वा प्रज्ञयोतापि च दंसना कर्मणा च । सीमिति परिय-
हार्थीयः । तान् सर्वान्देवानर्वाचोऽस्मदभिमुखान् कृणुहि कुर्ववसेऽस्मदक्षणाथं ।
तथा वाजा वाजान् हविर्लक्षणान्यन्नानि रास्व । तेभ्यो देवेभ्यो देहि । उतापि च
त्वमपि वंस्व । तुभ्यं प्रज्ञानि हवींषि संभजस्व ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यमा॒पो अ॒द्र॒यो व॒ना ग॒र्भमृ॑तस्य॒ पिप्र॑ति ।

सह॑सा॒ यो म॑थि॒तो जा॑र्यते॒ नृभिः॑ पृथि॒व्या अ॒धि सा॑न॒वि ॥५॥

यं । आ॒पः । अ॒द्र॒यः । व॒ना । ग॒र्भं । ऋ॒तस्य॑ । पिप्र॑ति ।

सह॑सा । यः । म॒थि॒तः । जा॑र्यते । नृ॒भिः । पृथि॒व्याः । अ॒धि । सा॑न॒वि ॥५॥

आपो वसतीवर्याख्या अद्रयो ग्रावाणो वना वनानि काष्ठानि च ऋतस्य
यज्ञस्योदकस्य वा गर्भं गर्भवदंतवर्तमानं यमग्निं पिप्रति पूरयन्ति । यद्वापः समु-
द्रिया अद्रयो मेघा वनान्यरण्यानि च ऋतस्य गर्भं वाडववैद्युतदावरूपेण वर्तमानं
यमग्निं पिप्रति पूरयन्ति । यश्चाग्निर्नृभिर्नेतृभिर्ऋत्विग्भिः सहसा बलेन मथितः
सन् पृथिव्या अधि भूमेरुपरि सानवि समुच्छ्रित उत्कृष्टे देवयजनदेशे जायते
प्रादुर्भवति स त्वं वंस्वेत्यन्वयः । यद्वा यः पप्रावित्यनया संबंधः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ यः प॒प्रौ भानु॑ना रोद॒सी उ॒भे धूमे॑न धावते दि॒वि ।

तिर॒स्तमो॑ द॒दृश॒ ऊ॒र्म्या॒स्वा श्या॒वास्व॑रू॒षो वृषा॑ श्या॒वा अ॒रू॒षो वृषा॑ ॥ ६ ॥

आ । यः । प॒प्रौ । भानु॑ना । रोद॒सी इति॑ । उ॒भे इति॑ । धूमे॑न । धा॒वते॒ । दि॒वि ।

तिरः । तमः । द॒दृशे॒ । ऊ॒र्म्या॒सु । आ । श्या॒वा॒सु । अ॒रू॒षः । वृषा॑ । आ । श्या॒वाः ।

अ॒रू॒षः । वृषा॑ ॥ ६ ॥

योऽग्निर्भानुना दीप्तोभे रोदसी द्यावापृथिव्यावापप्रौ आपूरयति स धूमेन दिव्यंतरिक्षे धावते । गच्छति । धूमो हि मेघात्मना परिणतः सन् अंतरिक्षे गच्छति । कार्यकारणयोरभेदविवक्षया तद्रमनमग्रावुपचर्यते । अपि चायमरूष आरोचमानो वृषा वर्षिता कामानामेवंगुणकोऽग्निः श्यावासु श्याववर्णासु कृणासूर्म्यासु । रात्रिनामैतत् । निशासु तमोऽंधकारं तिरस्कृत्या समंताद्दृशे । दृश्यते । श्यावाः श्याववर्णा रात्रीश्चा तिष्ठति । अरूषो वृषेति पुनरुक्तिरादरार्था पादपूरणार्था वा ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

बृ॒हद्भि॑रग्ने अ॒र्चिभिः॑ श्रु॒क्तेण॑ देव शो॒चिषा॑ ।

भर॒द्वाजे॑ समि॒धानो॑ यवि॒ष्ठ्य रे॒वन्नः॑ श्रु॒क् दीदि॑हि द्यु॒मत्पा॑वक दीदिहि ॥ ७ ॥

बृ॒हत्ऽभिः॑ । अ॒ग्ने । अ॒र्चिऽभिः॑ । श्रु॒क्तेण॑ । दे॒व । शो॒चिषा॑ ।

भर॒त्ऽवा॒जे । संऽइ॒धा॒नः । य॒वि॒ष्ठ्य । रे॒वत् । नः॑ । श्रु॒क् । दी॒दि॒हि । द्यु॒मत् । पा॒व॒क ।

दी॒दि॒हि ॥ ७ ॥

हे देव दानादिगुणयुक्त यविष्ठ्य युवतम श्रुक् दीप्त्याग्ने श्रुक्तेण निर्मलेन शोचिषा तेजसा भरद्वाजेऽस्मद्भातरि समिधानः समिध्यमानस्त्वं बृहद्भिर्महद्भि-
रर्चिभिस्तेजोभिर्नोऽस्मदर्थं रेवन्नयुक्तं यथा भवति तथा दीदिहि । दीप्यस्व ।
तथा पावक हे शोधकाग्ने द्युमत् द्योतमानेन च युक्तं यथा भवति तथा
दीदिहि । दीप्यस्व ॥

॥ अथाष्टमी ॥

विश्वासां गृहपतिर्विशामसि त्वमग्ने मानुषीणां ।

शतं पूभिर्देविष्ठ पाह्यंहसः समेद्वारं शतं हिमाः स्तोतृभ्यो ये च ददति ॥ ८ ॥

विश्वासां । गृहऽपतिः । विशां । असि । त्वं । अग्ने । मानुषीणां ।

शतं । पूऽभिः । यविष्ठ । पाहि । अंहसः । संऽएद्वारं । शतं । हिमाः । स्तोतृऽभ्यः ।
ये । च । ददति ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वं मानुषीणां मनोरपत्यभूतानां विश्वासां सर्वासां विशां प्रजानां
गृहपतिरसि । गृहस्वामी भवसि । हे यविष्ठ युवतमाग्ने अतस्त्वं शतं हिमाः
शतं हेमंतान् संवत्सरान् समेद्वारं त्वां सम्यगिदं कृतवन्तं मां शतं शतेन शतसं-
ख्याकैः पूभिः पालकैरंहसः पापादाहंतुः शत्रोर्वा पाहि । रक्ष । ये च स्तोतृभ्यो
ददति धनं तव समिधनस्य कर्तरि प्रयच्छन्ति तांश्च पाहि ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वं नश्चित्र ऊत्या वसो राधांसि चोदय ।

अस्य रायस्त्वमग्ने रथीरसि विदा गाधं तुचे तु नः ॥ ९ ॥

त्वं । नः । चित्रः । ऊत्या । वसो इति । राधांसि । चोदय ।

अस्य । रायः । त्वं । अग्ने । रथीः । असि । विदाः । गाधं । तुचे । तु । नः ॥ ९ ॥

हे वसो वासकाग्ने चित्रो दर्शनीयस्त्वमूत्या रक्षया सह राधांसि धनानि
नोऽस्मभ्यं चोदय । प्रेरय । अस्य सर्वत्र लोके परिदृश्यमानस्य रायो धनस्य त्वं
रथीरसि । रंहिता नेता भवसि । अतः कारणादस्मभ्यं धनानि प्रेरयेत्यर्थः । अपि
च नोऽस्माकं तुचे । अपत्यानामैतत् । अपत्यायापतनहेतुभूताय पुत्रादये गाधं
प्रतिष्ठां तु क्षिप्रं विदाः । लभय ॥

॥ अथ दशमी ॥

पषिं तोकं तनयं पतृभिष्ट्वमदब्धैरप्रयुत्वभिः ।

अग्ने हेळांसि दैव्या युयोधि नोऽदेवानि हूरांसि च ॥ १० ॥

पषिं । तोकं । तनयं । पतृऽभिः । त्वं । अदब्धैः । अप्रयुत्वभिः ।

अग्ने । हेळांसि । दैव्या । युयोधि । नः । अदेवानि । हूरांसि । च ॥ १० ॥

हे अग्ने त्वमदव्यैः केनाप्यहिंसितैरप्रयुतभिः । यौतिरत्र पृथग्भावार्थः । अपृथग्भूतैः संहतैः पतृभिः पालनसाधनैस्तोकं पुत्रं तनयं पौत्रं च पर्षि । पालय । दैव्या देवसंबंधीनि च हेठांसि क्रोधान्नोऽस्मत्तो युयोधि । पृथक्कुरु । अदेवानि मनुष्यसंबंधीनि च हूरांसि हिंसनानि चास्मत्तः पृथक्कुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे द्वितीयो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ सखायः सबर्दुघां धेनुमजध्वमुप नव्यसा वचः ।

सृजध्वमनपस्फुरां ॥ ११ ॥

आ । सखायः । सबः । दुघां । धेनुं । अजध्वं । उप । नव्यसा । वचः ।

सृजध्वं । अनपः । स्फुरां ॥ ११ ॥

हे सखायः समानख्याना अध्वर्यवः सबर्दुघां । सबरिति पयसो नाम । अमरणहेतुभूतस्य पयसो दोग्ध्री धेनुं गामाजध्वं । अभिगच्छत । प्राप्तुत । केन साधनेन । नव्यसा नवीयसा नवतरेण वचो वचसाहानरूपेण शब्देन । तदनंतरमनपस्फुरां । स्फुरतिर्वधकर्मा । अनपवाध्यां तां धेनुमुपसृजध्वं । वत्सेनोपसृष्टां कुरुत । मरुद्देवत्यत्वात् मरुतां यागाय पयो दोग्धुमिति शेषः । अथवा मरुतां माता पृथ्याख्या माध्यमिका वाग्धेनुः । हे सखायः स्तोतारः सबर्दुघां मरुज्जनहेतुभूतस्य पयसो दोग्ध्री धेनुं पृश्निं नव्यसा नवतरेण वचसा स्तोत्रेणोपाजध्वं । उपागच्छत । अनपस्फुरामनपवाधनीयां तां सृजध्वं । बंधनाद्विसृजत । मुंचत । ईदृशी महती धेनुर्मरुतां माता किमु वक्तव्यं तेषां माहात्म्यमिति मरुस्तुतिः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

या शर्धाय मारुताय स्वभानवे श्रवोऽमृत्यु धुक्षत ।

या मृळीके मरुतां तुराणां या सुमैरेवयावरी ॥ १२ ॥

या । शर्धाय । मारुताय । स्वऽभानवे । श्रवः । अमृत्यु । धुक्षत ।

या । मृळीके । मरुतां । तुराणां । या । सुमैः । एवऽयावरी ॥ १२ ॥

या धेनुरमृत्युमरणहेतु श्रवोऽन्नं पयोऽलक्ष्णं मारुताय मरुत्संघाय धुक्षत अधुक्षत् । कीदृशाय । शर्धाय प्रसहनशीलाय स्वभानवे स्वायत्तदीप्तये । या च

तुराणां क्षिप्रकारिणां मरुतां मृळीके सुखे तत्परा वर्तते । या च समैः सुखेहं-
तुभूतेरेवयावर्यैर्वैगैतृभिरश्वैर्मध्यमस्थानैरुदकेवा सह यात्यन्येषामपि सुखार्थं वृष्टि-
जलैः सहागच्छंती तां धेनुमुपाजध्वमिति पूर्वचान्वयः । अत्रापि पूर्ववत्मरुस्तु-
तिरधिगंतव्या ॥

॥ अथ चयोदशी ॥

भरद्वाजायाव धुक्षत द्विता ।

धेनुं च विश्वदोहसमिपं च विश्वभोजसं ॥ १३ ॥

भरत्ऽवाजाय । अर्वा । धुक्षत । द्विता ।

धेनुं । च । विश्वऽदोहसं । इपं । च । विश्वऽभोजसं ॥ १३ ॥

हे मरुतो भरद्वाजायास्मद्वाचे द्विता द्वितयमवधुक्षत । किं तद्वितयं । धेनुं च
गां चेषं चान्नं च । कीदृशी धेनुं । विश्वदोहसं विश्वस्य व्याप्तस्य बहुलस्य दोग्ध्री ।
कीदृशमन्नं । विश्वभोजसं सर्वेषां भोगपर्याप्तं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तं व इद्रं न सुक्रतुं वरुणमिव मायिनं ।

अर्यमणं न मद्रं सृप्रभोजसं विष्णुं न स्तुष आदिशे ॥ १४ ॥

तं । वः । इद्रं । न । सुऽक्रतुं । वरुणंऽइव । मायिनं ।

अर्यमणं । न । मद्रं । सृप्रऽभोजसं । विष्णुं । न । स्तुषे । आऽदिशे ॥ १४ ॥

हे मरुद्गण तं तादृशं वस्त्वां स्तुषे । स्तौमि । किमर्थं । आदिश आदेशनाय
धनानामतिसर्जनाय प्रदानाय । कीदृशं त्वां । इद्रं नेद्रमिव सुक्रतुं सुकर्माणं
वरुणमिव मायिनं मायावंतं प्रज्ञावंतमर्यमणं नार्यमणमिव मद्रं स्तुत्यं विष्णुं
न विष्णुमिव सृप्रभोजसं प्रसृप्रधनं । यदा त्वस्या लिंगोक्तदेवतास्तदानीं नेवशब्दौ
चशब्दार्थे द्रष्टव्यौ ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

त्वेषं शर्धो न मारुतं तुविष्णव्यनर्वाणं पूषणं सं यथा शता ।

सं सहस्रा कारिषच्चर्षणिभ्य आँ आविर्गूळ्हा वसू करत्सुवेदा नो वसू करत् ॥ १५ ॥

त्वेषं । शर्धः । न । मारुतं । तुविऽस्वनि । अनर्वाणं । पूषणं । सं । यथा । शता ।
 सं । सहस्रा । कारिषत् । चर्षणिऽभ्यः । आ । आविः । गूळ्हा । वसु । करत् ।
 सुऽवेदा । नः । वसु । करत् ॥ १५ ॥

नेति संप्रत्यर्थे । न संप्रतीदानीं त्वेषं दीप्तं तुविष्वणि बहुस्वनमनर्वाणमप्रत्युतं
 शत्रुभिरनभिगतं पूषणं पोषकं मारुतं मरुत्संघरूपमीदृशं शर्धो बलं स्तौमीति
 शेषः । स च मरुद्गणो यथा येन प्रकारेण शता शतसंख्याकानि धनानि सं सहैव
 चर्षणिभ्यो मनुष्येभ्योऽस्मभ्यं कारिषत् कुर्यात् । आकारः समुच्चये । यथा वा सहस्रा
 सहस्रसंख्याकानि धनानि च सं सहैव कारिषत् कुर्यात् तथा स्तौमीति पूर्वचान्वयः ।
 अपि च स मरुद्गणो गूळ्हा गूढानि संवृतानि वसु वसूनि धनान्याविष्करत् ।
 अस्मभ्यमाविष्करोतु । तथा वसु वसूनि धनानि सुवेदा सुलभानि च नोऽस्माकं
 करत् । करोतु । यदा तु लिंगादियं पौष्णी तदा मारुतं शर्ध इव त्वेषं पूषणं
 पूषकमेतत्संज्ञं देवं स्तौमीति योजनीयं ॥

॥ अथ षोडशी ॥

आ मा पूषन्नुप द्रव शंसिषं नु ते अपिकर्णे आघृणे ।

अघा अर्यो अरातयः ॥ १६ ॥

आ । मा । पूषन् । उप । द्रव । शंसिषं । नु । ते । अपिऽकर्णे । आघृणे ।

अघाः । अर्यः । अरातयः ॥ १६ ॥

हे पूषन् मा मामाद्रव । रक्षणार्थमभिगच्छ । हे आघृणे आगतदीप्ते अघा
 आहंञ्चीरर्योऽरीरभिगञ्चीररातयः शत्रुभूताः प्रजा उपद्रव । बाधस्व ॥ उपपूर्वो
 द्रवतिर्बाधायां वर्तते । यथा प्रजां पशून्यजमानस्योपदोद्रावयति ॥ अहं च ते
 तवापिकर्णे कर्णावपिगते समीपदेशे स्थितः सन् नु क्षिप्रं शंसिषं । प्रशंसामि ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

मा कांकीरमुवृहो वनस्पतिमशस्तीर्वि हि नीनशः ।

मोत सूरौ अह एवा चन ग्रीवा आदधते वेः ॥ १७ ॥

मा । काकंवीरं । उत् । बृहः । वनस्पतिं । अशस्तीः । वि । हि । नीनशः ।

मा । उत् । सूरः । अहरिति । एव । चन । ग्रीवाः । आऽदधते । वेरिति वेः ॥ १७ ॥

ऋषिः पुत्रपौत्रसहितमात्मानं बहुपक्ष्याश्रयवनस्पतित्वेन रूपयन् तस्या-
नुद्धारमाशास्ते । हे पूषन् मा काकंवीरं काकानां भर्तारं वनस्पतिं वृक्षं मोद्बृहः ।
उद्धर । मा बाधस्व । पुत्रपौत्रादिभिः सखीभूतिरूपेतमन्येच्च बहुभिराश्रितं मां मा
हिंसीरित्यर्थः । हिशब्दश्चार्थः । अशस्तीरशंसनीया अशंसनीयस्य दुःखस्य कीर्तयि-
चीर्वा शत्रुभूताः प्रजा विनीनशो हि । विनाशय च । मोत मा च सूरः प्रेरकः
शत्रुरेवैवमहः । अस्मान्मा हार्षीत् । एवमित्यभिसंबन्धादाख्यातस्योदात्तवच्चाच्चाश्रु-
तोऽपि यथेत्येतद्वाक्येऽध्याह्रियते । ग्रीवाः । गिरंत्यंतरवस्थापयन्ति बध्मन्तीति ग्रीवा
दामानि । यथा व्याधा वेः पक्षिणो हरणार्थं ग्रीवा दामानि जालरूपाण्यादधते
भूम्यां निदधते तैश्च निहितैः पक्षिणो हरंत्येवमस्मान् बध्नोपायैः शत्रुर्मा
हार्षीदित्यर्थः ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

हतेरिव तेऽवृकमस्तु सख्यं ।

अच्छिद्रस्य दधन्वतः सुपूर्णस्य दधन्वतः ॥ १८ ॥

हतेःऽइव । ते । अवृकं । अस्तु । सख्यं ।

अच्छिद्रस्य । दधन्ऽवतः । सुऽपूर्णस्य । दधन्ऽवतः ॥ १८ ॥

हे पूषन् ते तव सख्यं सखित्वमवृकं बाधकरहितं सर्वदैकरूपेण वर्तमा-
नमस्माकमस्तु । सर्वदा भवतु । हतेरिव । यथा हतेस्त्वदीयं सख्यमविच्छिन्नं
तद्वत् । कीदृशो हतिः । अच्छिद्रस्य छिद्ररहितस्य संश्लिष्टस्य दधन्वतो दधिमतः
सुपूर्णस्य दध्ना सुष्ठु पूरितस्य । पुनर्दधन्वत इति दध्नाऽधिकत्वद्योतनार्थः ।
ईदृशो हतिः सर्वदा पूष्णो रथे वर्तते । स इव वयमपि तव सखायो भवेमे-
तृषिराशास्ते ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

परो हि मर्त्यैरसि समो देवैरुत श्रिया ।

अभि ख्यः पूषन्पृतनासु नस्त्वमवा नूनं यथा पुरा ॥ १९ ॥

परः । हि । मर्त्यैः । असि । समः । देवैः । उत । श्रिया ।

॥ अभि । ख्यः । पूषन् । पृतनासु । नः । त्वं । अवं । नूनं । यथा । पुरा ॥ १९ ॥

हे पूषन् मर्त्यैर्मर्त्येभ्यो मनुष्येभ्यः परः परस्तात्स्थितोऽसि । श्रिया संपदा देवैरुत सर्वैर्देवैश्च समः समानोऽसि । अतस्त्वं पृतनासु संग्रामेषु नोऽस्मान्-
भिख्यः । अभिपश्यानुग्रहदृष्ट्या विलोकय । यथा पुरा येन प्रकारेण पूर्वकाली-
नान्पुरुषान्ब्रक्षिथ एवं नूनमद्येदानीमव । अस्मान्ब्रक्ष ॥

॥ अथ विंशी ॥

वामी वामस्य धूतयः प्रणीतिरस्तु सूनृता ।

देवस्य वा मरुतो मर्त्यस्य वेजानस्य प्रयज्यवः ॥ २० ॥

वामी । वामस्य । धूतयः । प्रऽनीतिः । अस्तु । सूनृता ।

देवस्य । वा । मरुतः । मर्त्यस्य । वा । इजानस्य । प्रऽयज्यवः ॥ २० ॥

हे धूतयः कंपयितारः प्रयज्यवः प्रकर्षेण यष्टव्या मरुतः सा सूनृता प्रियस-
त्यात्मिका माध्यमिका युष्मदीया वाक् प्रणीतिरस्तु । अस्मदर्थं धनानां प्रणेची
भवतु । देवस्य वा मर्त्यस्य मनुष्यस्य वेजानस्येष्टवत उभयविधस्य पुरुषस्य वामी
प्रशस्ता या वाक् वामस्य वननीयस्य धनस्य प्रणीतिः प्रणेची सा सूनृतेत्यन्वयः ।
प्रणीतिरस्वस्मदर्थं ॥

॥ अथैकविंशी ॥

सद्यश्चिद्यस्य चर्कृतिः परि द्यां देवो नैति सूर्यः ।

त्वेषं शवो दधिरे नाम यज्ञियं मरुतो वृत्रहं शवो ज्येष्ठं वृत्रहं शवः ॥ २१ ॥

सद्यः । चित् । यस्य । चर्कृतिः । परि । द्यां । देवः । न । एति । सूर्यः ।

त्वेषं । शवः । दधिरे । नाम । यज्ञियं । मरुतः । वृत्रहं । शवः । ज्येष्ठं । वृत्रहं । शवः ॥ २१ ॥

यस्य च मरुद्गणस्य चर्कृतिः कर्म सद्यश्चित्सद्य एव द्यां पर्येति परिगच्छति
दिष्यन्तरिक्षे परितो वर्तते देवो न देवो द्योतमानः सूर्य इव तादृशा गणात्मका
मरुतस्त्वेषं दीप्तिं नाम शत्रूणां नमयितुं यज्ञियं यज्ञार्हं शवो बलं दधिरे । अधा-
रयन् । तच्च शवो बलं वृत्रहं वृत्रादेरसुरस्य हन्तुं भवति । तच्च वृत्रहं शवो ज्येष्ठं
सर्वेभ्यः प्रशस्ततमं भवति ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

सकृद् द्यौरजायत सकृद्भूमिरजायत ।

पृथ्वा दुग्धं सकृत्पयस्तदन्यो नानु जायते ॥ २२ ॥

सकृत् । ह । द्यौः । अजायत । सकृत् । भूमिः । अजायत ।

पृथ्वाः । दुग्धं । सकृत् । पयः । तत् । अन्यः । न । अनु । जायते ॥ २२ ॥

सकृद् सकृदेव द्यौरजायत । उदपद्यत । सकृदुत्पन्नैव स्थिता भवति । न पुनस्तस्यां नष्टायामन्या तत्सदृशी द्यौरजायते । भूमिश्च सकृदेवाजायत । पृथ्वा मरुतां मातुर्गोः पयश्च सकृदेकवारमेव दुग्धं यस्मात्पयसो मरुतो जज्ञिरे । पृथ्व्यै वै पयसो मरुतो जाता इति तैत्तिरीयकं । यथा द्यावापृथिव्यौ सकृदेवोत्पद्येते एवं पृथ्विरपि सकृद्दुग्धेनैव पयसा मरुतोऽजीजनत् । ततः परमन्यः पदार्थो नानुजायते । तत्सदृशो नोत्पद्यते ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे चतुर्थो वर्गः ॥

स्तुषे जनमिति पंचदशर्चे षष्ठं सूक्तं भारद्वाजस्य ऋजिष्वन आर्धे वैश्वदेवं । अंत्या षट्पंचाशदक्षरा शकरी शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । स्तुषे पंचोना ऋजिष्वा ह वैश्वदेवं ह शर्क्यंतमिति ॥ व्यूळ्हे दशरात्रे पंचमेऽहनीदं वैश्वदेवनिविद्धानं । सूचितं च । ऋभुर्विष्वा स्तुषे जनमिति वैश्वदेवं । आ० ८. ८. इति । आद्या महानाम्नीव्रते जप्या ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

स्तुषे जनं सुव्रतं नव्यसीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणा सुस्रयंता ।

त आ गमंतु त इह श्रुवंतु सुक्षत्रासो वरुणो मित्रो अग्निः ॥ १ ॥

स्तुषे । जनं । सुव्रतं । नव्यसीभिः । गीः । ऽभिः । मित्रावरुणा । सुस्रयंता ।

ते । आ । गमंतु । ते । इह । श्रुवंतु । सुऽक्षत्रासः । वरुणः । मित्रः । अग्निः ॥ १ ॥

सुव्रतं सुकर्माणं जनं दैव्यं जनं देवसंघं नव्यसीभिर्नवतराभिर्गीर्भिः स्तुतिभिः स्तुषे । अहं स्तुवे । तथा मित्रावरुणा । मित्रः प्रमीतेस्त्रायको वरुणः पापान्निवारयिता । एतावपि देवौ स्तौमि । कीदृशौ । सुस्रयंता सुस्रं सुखं स्तोतृणामिच्छंतौ । सुक्षत्रासः शोभनबलास्ते वरुणादयः सर्वे देवा इहास्मिन्यज्ञ आगमंतु ।

आगच्छन्तु । ते तादृशाः श्रुवन्तु । अस्मदीयाः स्तुतीः शृण्वन्तु च । अत्र मित्रादीनां परिगणनमुपलक्षणं सूक्तस्य सर्वदेवताप्रतिपादकत्वात् । अत एव पूर्वं जनमिति सामान्यनिर्देशः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

विशोविश ईदमध्वरेष्वहमक्रतुमरतिं युवत्योः ।

दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुषं यजध्वै ॥ २ ॥

विशःऽविशः । ईदम । अध्वरेषु । अहमऽक्रतुं । अरतिं । युवत्योः ।

दिवः । शिशुं । सहसः । सूनुं । अग्निं । यज्ञस्य । केतुं । अरुषं । यजध्वै ॥ २ ॥

विशो विशः सर्वस्याः प्रजाया अध्वरेषु यज्ञेष्वीदमृत्विग्भिः स्तुत्यमहमक्रतुं दर्परहितकर्माणममूढप्रज्ञं वा युवत्योर्द्वावापृथिव्योररतिमभिगन्तारमयं स्वामिनं दिवो द्युलोकस्य शिशुं पुत्रं । दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निः । ऋग्वे० १०. ४५. १. । इति निगमः । यद्वा दिवः स्तोतुः पुत्रभूतं । तथापि निगमो भवति । त्वं पुत्रो भवसि यस्ते विधत् । ऋग्वे० २. १. ९. । इति । सहसो बलस्य सूनुं पुत्रं यज्ञस्य यागस्य केतुं प्रज्ञापकमरुषमारोचमानमेवंगुणकमग्निं यजध्वै यष्टुं । स्तुष इत्यनुषज्यते । स्तुषे । स्तुवे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अरुषस्य दुहितरा विरूपे स्तृभिरन्या पिपिशे सूरौ अन्या ।

मिथस्तुरा विचरन्ती पावके मन्म श्रुतं नक्षत ऋच्यमाने ॥ ३ ॥

अरुषस्य । दुहितरा । विरूपे इति विरूपे । स्तृभिः । अन्या । पिपिशे । सूरः । अन्या ।

मिथःऽतुरा । विचरन्ती इति विचरन्ती । पावके इति । मन्म । श्रुतं । नक्षतः ।

ऋच्यमाने इति ॥ ३ ॥

इयमहोरात्रयोः स्तुतिः । अरुषस्य रोचमानस्य सूर्यस्य दुहितरा दुहितरौ । सूर्येण ह्यहोरात्रयोर्विभागः क्रियते । अतस्तदधीनात्मलाभत्वात्तस्य दुहितरावित्युच्येते । विरूपे श्रुक्कृष्णतया नानारूपे । तयोरन्यैका रात्रिः स्तृभिर्नक्षत्रैः पिपिशे । पिश्यते । संश्लिष्यते ॥ पिश अवयव इति धातुः ॥ अन्याहरात्मिका दुहिता सूरः सूर्येण पिपिशे । संश्लिष्यते । ते च नक्षत्रैः सूर्येण चालंकृते भवत

इत्यर्थः । मिथस्तुरा परस्परं बाधयन्ती । अहा रात्रिर्निवर्त्यते रात्र्या चाहरिति परस्परं बाधः । अत एव विचरन्ती विविधं पृथक्चरन्ती पावके सर्वस्य शोधयित्री । एवंभूते अहश्च रात्रिश्च ऋच्यमाने अस्माभिः स्तूयमाने सत्यौ श्रुतं श्रोतव्यं मन्म मननीयं स्तोत्रमस्मत्कृतं नक्षतः । व्याप्नुतां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र वायुमच्छा वृहती मनीषा बृहद्रयि विश्ववारं रथप्रां ।

द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः कविः कविर्मियक्षसि प्रयज्यो ॥ ४ ॥

प्र । वायुं । अच्छ । वृहती । मनीषा । बृहत्ऽरयि । विश्वऽवारं । रथऽप्रां ।

द्युतत्ऽयामा । निऽयुतः । पत्यमानः । कविः । कविं । इयक्षसि । प्रयज्यो इति

प्रऽयज्यो ॥ ४ ॥

वृहती महती मनीषास्सदीया स्तुतिर्वायुमच्छाभिमुख्येन प्रगच्छतु । उपसर्ग-श्रुतेर्योग्यक्रियाध्याहारः । कीदृशं वायुं । बृहद्रयि महाधनं विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं संभजनीयं रथप्रां रथस्यात्मीयस्य प्रातारं पूरयितारं । यद्वा स्तोत्राणां रथं धनैः पूरयितारं । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे प्रयज्यो प्रकर्षेण यष्ट्य वायो द्युतद्यामा प्रदीपयानो नियुत आत्मीयरथयोज्या वडवास्ताः पत्यमानोऽभिपतन्नभिगच्छन् । यद्वा पत्यतिरैश्वर्यकर्मा । तासां वडवानामीश्वरः कविः क्रांतदर्शी । एवंभूतस्त्वं कविं मेधाविनं स्तोतारमियक्षसि । धनेन पूजय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स मे वपुश्छदयदश्विनोर्यो रथो विरुक्मान्मनसा युजानः ।

येन नरा नासत्येषयध्यै वर्तिर्याथस्तनयाय त्मने च ॥ ५ ॥

सः । मे । वपुः । छदयत् । अश्विनोः । यः । रथः । विरुक्मान् । मनसा । युजानः ।

येन । नरा । नासत्या । इषयध्यै । वर्तिः । याथः । तनयाय । त्मने । च ॥ ५ ॥

अश्विनोः स्वभूतः स रथो मे मदीयं वपुः शरीरं छदयतु । छादयतु । तेजसाच्छादयतु । यो रथो विरुक्मान् विरोचनवान् विशेषेण दीप्यमानो मनसा मनोव्यापारमात्रेण युजानोऽश्वैः संयुज्यमानो भवति । हे नरा नेतारौ हे नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ नासिकाप्रभवौ वाश्विनौ येन रथेन वर्तिः स्तोत्रगृहं

तनयाय पुत्राय तमने तत्पित्रे स्तोत्रे चेषयध्वे कामान्प्रापयितुं यायः गच्छथः सरथ इति पूर्वचान्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पर्जन्यवाता वृषभा पृथिव्याः पुरीषाणि जिन्वतमर्थानि ।

सत्यश्रुतः कवयो यस्य गीर्भिर्जगतः स्थातर्जगदा कृणुध्वं ॥ ६ ॥

पर्जन्यवाता । वृषभा । पृथिव्याः । पुरीषाणि । जिन्वतं । अर्थानि ।

सत्यऽश्रुतः । कवयः । यस्य । गीऽभिः । जगतः । स्थातः । जगत् । आ । कृणुध्वं ॥ ६ ॥

हे पर्जन्यवाता पर्जन्यवायू वृषभा वृष्टेः कर्तारौ पृथिव्याः । अंतरिक्षनामैतत् । अंतरिक्षादप्यान्यान्नर्थानि पुरीषाणि पूरकाण्युदकानि जिन्वतं । प्रेरयतं । उन्नरोऽर्द्धर्चो मारुतः । हे सत्यश्रुतः सत्यस्य स्तोत्रस्य श्रोतारः कवयो मेधाविनो मरुतो यस्य स्तोत्रुर्गीर्भिः स्तुतिभिर्युयं स्तुता भवथ तस्य स्तोत्रुर्जगत्स्थावरजंगमात्मकं सर्वं प्राणिजातमा कृणुध्वं । आभिमुख्येन कुरुत । हे जगतः स्थातः । गणाभिप्रायमेकवचनं । स्थावरजंगमात्मकस्य जगतोऽवस्थापक हे मरुद्गणेति योज्यं ॥

अन्वारंभणीयायां सारस्वतस्य हविषो याज्या पावीरवीत्येषा । सूचितं च । पावीरवी कन्या चित्रायुः पीपिवांसं सरस्वतः । आ० २. ८. । इति ॥ एकादशने सारस्वते पशावेषैव पुरोडाशस्य याज्या । सूचितं च । पावीरवी कन्या चित्रायुर्यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः । आ० ३. ९. । इति ॥ आग्निमारुते शस्त्रेऽप्येषा । सूचितं च । राकामहमिति द्वे पावीरवी कन्या चित्रायुः । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते सप्तमी ॥

पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात् ।

आभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवी । कन्या । चित्रऽआयुः । सरस्वती । वीरऽपत्नी । धियं । धात् ।

आभिः । अच्छिद्रं । शरणं । सऽजोषाः । दुऽआधर्षं । गृणते । शर्म । यंसत् ॥ ७ ॥

पावीरवी शोधयित्री कन्या कमनीया चित्रायुश्चित्रगमना चित्रान्ना वा वीरपत्नी । वीरः प्रजापतिः पतिर्यस्यास्तादृशी । यद्वा वीराणां पालयित्री । एवं-

भूता सरस्वती धियमस्मदीयं कर्म यज्ञाख्यं धात् । दधातु । धारयतु । ददातु वा ।
शब्देन प्रतिपादितो ह्यर्थोऽनुष्ठीयते । अपि च ग्राभिर्देवपत्नीभिः सजोषाः सह
प्रीयमाणा । यद्वा ग्रा गायत्र्यादीनि छंदांसि । छंदांसि वै ग्रा इति श्रुतेः । तैः
सह प्रीयमाणा गृणते स्तुवते मध्यमच्छिद्रं छिद्ररहितं दुराधर्षं शत्रुभिः शीतवा-
तादिभिश्च धर्षितुमशक्यं शरणं गृहं शर्म सुखं च यंसत् । प्रयच्छतु ॥

एकादशिने पौष्णे पशौ पथस्पथ इति हविषो याज्या । सूचितं च । पथस्पथः
परिपतिं वचस्या बृहस्पते या परमा परावदिति द्वे । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्तेऽष्टमी ॥

पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानळकै ।

स नो रासच्छुरुधश्चंद्राया धियंधियं सीषधाति प्र पूषा ॥ ८ ॥

पथःऽपथः । परिऽपतिं । वचस्या । कामेन । कृतः । अभि । आनट् । अकै ।

सः । नः । रासत् । शुरुधः । चंद्रऽअयाः । धियंऽधियं । सीसधाति । प्र । पूषा ॥ ८ ॥

पथस्पथ सर्वस्य मार्गस्य परिपतिमधिपतिमर्कमर्चनीयं पूषणं कामेन काम्य-
मानेन फलेन कृतो वशीकृतः स्तोता वचस्या स्तुत्याभ्यानट् । अभ्यश्रुतां ।
प्राप्नोतु । स च पूषा नोऽस्मभ्यं शुरुधः श्रुचो रोधयित्रीर्गाश्चंद्रायाः । चंद्रमिति
हिरण्यनाम । हिरण्यप्रमुखा यद्वा स्वर्णशृंगा रासत् । ददातु ॥ रा दाने । अस्मात्तेति
रूपं ॥ तथा धियं धियं सर्वमस्मदीयं कर्म स पूषा प्रसीषधाति । प्रसाधयतु ॥

त्वाष्ट्रे पशौ प्रथमभाजमिति हविषो याज्या । सूचितं च । प्रथमभाजं यशसं
वयोधां सोमापूषणा जनना रयीणां । आ० ३. ८. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते नवमी ॥

प्रथमभाजं यशसं वयोधां सुपाणिं देवं सुगर्भस्तिमृभ्वं ।

होता यक्षद्यजतं पस्त्यानामग्निस्त्वष्टारं सुहवं विभावा ॥ ९ ॥

प्रथमऽभाजं । यशसं । वयःऽधां । सुऽपाणिं । देवं । सुऽगर्भस्तिं । ऋभ्वं ।

होता । यक्षत् । यजतं । पस्त्यानां । अग्निः । त्वष्टारं । सुऽहवं । विभाऽवा ॥ ९ ॥

प्रथमभाजं प्रथम उत्पत्तिकाल एव विभक्तारं जंतूनां । यावच्छो वै रेतसः
सिक्तस्य त्वष्टा रूपाणि विकरोति तावच्छो वै तत्प्रजायत इति श्रुतेः । यशसं

यशस्विनं वयोधां वयसोऽन्नस्य हविर्लक्षणस्य धातारं धारयितारं यद्वा स्तोतृ-
भ्योऽन्नप्रदं सुपाणिं । हस्तस्य मणिवंधादूर्ध्वप्रदेशः पाणिः । शोभनपाणिकं देवं
दानादिगुणयुक्तं सुगभस्तिं । गभस्तिरिति बाहुनाम । शोभनदोर्दंडमृध्वमुरु भास-
मानं महान्तं वा पस्त्यानां । पस्त्यमिति गृहनाम । तत्स्थानां यजतं यष्ट्यं ।
गृहस्थैर्यजनीयमित्यर्थः । सुहवं सुखेन ह्वातुं शक्यं । एवंभूतं त्वष्टारं होता देवाना-
माह्वाता विभावा दीपमानोऽग्निर्यक्षत् । यजत् । अनेन हविषा यजतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

भुवनस्य पितरं गीर्भिराभी रुद्रं दिवा वर्धया रुद्रमक्तौ ।

बृहंतमृध्वमजरं सुषुम्नमृध्वगुवेम कविनेषितासः ॥ १० ॥

भुवनस्य । पितरं । गीःऽभिः । आभिः । रुद्रं । दिवा । वर्धय । रुद्रं । अक्तौ ।

बृहंतं । ऋध्वं । अजरं । सुऽसुम्नं । ऋध्वक् । हुवेम । कविना । इषितासः ॥ १० ॥

भुवनस्य भूतजातस्य पितरं पालयितारं रुद्रं । रुद्रः खं । तद्वावयितारमीश्वर-
माभिर्गीर्भिः स्तुतिभिर्दिवाहनि हे स्तोतर्वर्धय । अक्तौ रात्र्यां च तमेव रुद्रं स्तुति-
भिर्वर्धय । वयं च कविना प्राज्ञेन रुद्रेणेषितासः प्रेरिताः संतो बृहंतं महान्तमृध्वं
दर्शनीयमजरं जरारहितं सुषुम्नं शोभनसुखमेवंगुणविशिष्टं रुद्रमृध्वक् ऋध्वं समृद्धं
यथा भवति तथा हुवेम । स्तवाम ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे षष्ठो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ युवानः कवयो यज्ञियासो मरुतो गंत गृणतो वरस्यां ।

अचित्रं चिद्धि जिन्वथा वृधंत इत्था नक्षंतो नरो अंगिरस्वत् ॥ ११ ॥

आ । युवानः । कवयः । यज्ञियासः । मरुतः । गंत । गृणतः । वरस्यां ।

अचित्रं । चित् । हि । जिन्वथ । वृधंतः । इत्था । नक्षंतः । नरः । अंगिरस्वत् ॥ ११ ॥

हे युवानो नित्यतरुणाः कवयः प्राज्ञा यज्ञियासो यज्ञार्हा एवंभूता हे मरुतो
गृणतः स्तुवतो वरस्यां वरणीयां स्तुतिं प्रत्यागंत । आगच्छत । अपि च हे नरो
नेतारो मरुत इत्येत्यमनेन प्रकारेण वृधंतो वर्धमानाः । यद्वेत्यामुच्चांतरिक्षे
नक्षंतो व्याप्नुवंतोऽंगिरस्वत् । अंगिरसो गमनशीला रश्मयः । ते यथा शीघ्रं

नभस्तलं व्याप्नुवन्ति तद्वत् । यद्वा ऋषय एवांगिरसः । तद्वच्छीघ्रगामिनः । एवं-
भूता यूयमचिचं चित् । ओषधिवनस्पतिभिर्निविडो देशश्चिचं । तद्विलक्षणमोष-
धादिभिर्वियुक्तमपि देशं जिन्यथ । वृष्ट्या तर्पयथ । हीति पूरणः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

प्र वीराय प्र तवसे तुरायाजा यूथेव पशुरक्षिरस्तं ।

स पिस्पृशति तन्वि श्रुतस्य स्तृभिर्न नाकं वचनस्य विपः ॥ १२ ॥

प्र । वीराय । प्र । तवसे । तुराय । अज । यूथाऽइव । पशुऽरक्षिः । अस्तं ।

सः । पिस्पृशति । तन्वि । श्रुतस्य । स्तृऽभिः । न । नाकं । वचनस्य । विपः ॥ १२ ॥

वीराय विक्रांताय विविधं शत्रूणामीरकाय वा मरुद्गणाय प्राज । हे स्तोतः
स्तुतिं प्रगमय । तथा तवसे बलिने तुराय क्षिप्रगमनाय च तस्मै गणाय प्राज ।
तत्र दृष्टान्तः । पशुरक्षिः पशुपालको यूथेव । स यथा गोयूथानि सायंकालेऽस्तं
गृहं शीघ्रं गमयति तद्वत् शीघ्रं स्तुतिं प्रेरयेत्यर्थः । स च मरुद्गणो वचनस्य
वक्तुर्विपो विप्रस्य मेधाविनः स्तोतुः श्रुतस्य ॥ क्रियाग्रहणमपि कर्तव्यमिति
कर्मणः संप्रदानत्वाच्चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ श्रुतं श्रोतव्यं स्तोत्रं तन्व्यात्मीये शरीरे पिस्पृ-
शति । स्पर्शयतु । संश्लेषयतु । तत्स्तोत्रं हृद्गतं भवत्वित्यर्थः । स्पर्शने दृष्टान्तः ।
स्तृभिर्न नाकं । यथा नक्षत्रैर्नाकमंतरिक्षं स्पर्शयति संश्लेषयति तद्वत् ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

यो रजांसि विममे पार्थिवानि त्रिश्चिद्विष्णुर्मनवे बाधिताय ।

तस्य ते शर्मन्नुपदद्यमाने राया मदेम तन्वाऽ तना च ॥ १३ ॥

यः । रजांसि । विऽममे । पार्थिवानि । त्रिः । चित् । विष्णुः । मनवे । बाधिताय ।

तस्य । ते । शर्मन् । उपऽदद्यमाने । राया । मदेम । तन्वा । तना । च ॥ १३ ॥

यो विष्णुर्बाधितायासुरैर्हिसिताय मनवे प्रजापतये तदर्थं पार्थिवानि पृथिव्या
संबद्धानि रजांसि लोकान् । त्रीँल्लोकानिति यावत् । त्रिर्विममे । चिदित्यवधारणे ।
त्रिभिरेव विक्रमणैः परिमितवान् हे विष्णो तस्य तादृशस्य ते तव ॥ तृतीयार्थे
षष्ठी ॥ ईदृशेन त्वयोपदद्यमानेऽस्मभ्यं दीयमाने शर्मन् शर्मणि गृहे सुखे वा

वर्तमानाः संतो वयं राया धनेन तच्चा रोगादिरहितेन शरीरेण च तना तनयेन पुत्रेण च मदेम । मोदेम । हृष्टा भवेम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

तन्नोऽहिर्बुध्नो अद्भिरकैस्तत्पर्वतस्तत्सविता चनो धात् ।

तदोषधीभिरभि रातिषाचो भगः पुरंधिर्जिन्वतु प्र राये ॥ १४ ॥

तत् । नः । अहिः । बुध्नः । अत्ऽभिः । अकैः । तत् । पर्वतः । तत् । सविता । चनः । धात् ।

तत् । ओषधीभिः । अभि । रातिऽसाचः । भगः । पुरंऽधिः । जिन्वतु । प्र । राये ॥ १४ ॥

बुध्नः । बुध्नमंतरिक्षं । तच्च भवोऽहिः । एतंतरिक्ष इत्यहिः । उक्तं च । अहिरयनादेत्यंतरिक्ष इति । एतत्पदद्वयाभिधेयो देवोऽकैरर्चनसाधनैर्मन्त्रैः स्तूयमानः सन् नोऽस्मभ्यं तत् लोके प्रसिद्धं चनोऽन्नमद्भिरुदकैः साध्वं धात् । दधातु । विदधातु । प्रयच्छतु । पर्वतः पूरयिता ॥ पर्व पूरण इति धातुः ॥ यद्वा पर्ववद्भजं पर्वतः । तद्वान् । पर्वतस्य गिरेः शचुरिति वा पर्वतः । स च तच्चनो दधातु । तथा सविता प्रेरको देवश्च तच्चनो दधातु । अपि च रातिषाचः । रातिं दानं सचन्ते सेवन्ते इति रातिषाचो विश्वे देवाः । ते चौषधीभिः । ओषः पाक आसु धीयत इत्योषधयस्तिलमाषाद्याः । ताभिः साध्वं तदन्नमभिप्रयच्छन्तु । तथा पुरंधिर्बहुधीर्बहुप्रज्ञो वा बहुकर्मा वा भगो भजनीय एतत्संज्ञो देवश्च राये धनार्थं प्रजिन्वतु । अस्मान्प्रेरयतु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

नू नो रयिं रथ्यं चर्षणिप्रां पुरुवीरं मह ऋतस्य गोपां ।

क्षयं दाताजरं येन जनान्स्पृधो अदेवीरभि च क्रमाम विश्व आदेवीरभ्यश्नवाम ॥ १५ ॥

नू । नः । रयिं । रथ्यं । चर्षणिऽप्रां । पुरुऽवीरं । महः । ऋतस्य । गोपां ।

क्षयं । दात । अजरं । येन । जनान् । स्पृधः । अदेवीः । अभि । च । क्रमाम । विश्वः ।

आऽदेवीः । अभि । अश्नवाम ॥ १५ ॥

हे सर्वे देवा नोऽस्मभ्यं रयिं धनं क्षयं गृहं च दात । प्रयच्छत । कीदृशं रयिं । रथ्यं रथसंबन्धिनं । रथयुक्तमित्यर्थः । चर्षणिप्रां । चर्षणयो मनुष्याः । तेषां पूरयितारं पुरुवीरं । वीर्याज्जायन्त इति वीराः पुत्रादयः । बहुभिर्वीरैरुपेतं । महो महत

ऋतस्य यज्ञस्य गोपां रक्षकं । दक्षिणारूपेण धनेन हि यज्ञो रक्ष्यते । मृतो यज्ञस्त्वदक्षिण इति वचनात् । कीदृशं द्ययं । अजरं जरारहितं । येन रयिणा क्षयेण च जनान् शत्रून् स्पृधः स्पर्धमाना अदेवीरदेवसंबन्धिनीरासरीः सेनाश्चाभिक्रमाम अभिभवेम । तथादेवीः । आगता देवा यासु हविःस्वीकारार्थं ता आदेव्यः । तादृशीश्च विशः प्रजा यज्ञानुष्ठायिनीर्येन धनेन गृहेण चाभ्यश्रवाम अभिप्राप्तवाम तादृशं धनं गृहं च दातेत्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले चतुर्थोऽनुवाकः ॥

पंचमेऽनुवाके द्वादश सूक्तानि । तत्र हुवे व इति पंचदशर्चं प्रथमं सूक्तमृजिश्चन आर्घं बहुदेवताकं चैष्टुभं । हुवे व इत्यनुक्रांतं ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

हुवे वो देवीमदिति नमोभिर्मृळीकाय वरुणं मित्रमग्निं ।

अभिषदाभ्यर्च्यमाणं सुशेवं चातृन्देवान्सवितारं भगं च ॥ १ ॥

हुवे । वः । देवी । अदिति । नमः । ऽभिः । मृळीकाय । वरुणं । मित्रं । अग्निं ।

अभिऽक्षदां । अर्च्यमाणं । सुऽशेवं । चातृन् । देवान् । सवितारं । भगं । च ॥ १ ॥

हे देवा वो युष्माकं मातरं देवी द्योतमानामदितिमखंडनीयामदीनां वा एतत्संज्ञां देवतां मृळीकाय सुखार्थं नमोभिर्नमस्कारैः स्तोत्रैर्वा हुवे । ह्वयामि । स्तौमि । तथा वरुणं वारकं मित्रं प्रमीतेस्त्रायकं देवमग्निं चैतांश्च देवान्नमोभिर्हुवे । तथाभिषदां । क्षदिर्हिंसाकर्मा । अभिषत्तारं शत्रूणां हिंसितारं सुशेवं सुसुखमर्च्यमाणं च नमोभिर्हुवे । सवितारं भगं च नमोभिर्हुवे । किं बहुना चातृन् पालयितृन् सर्वान्देवान्नमोभिः स्तोत्रैर्हुवे । स्तौमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सुज्योतिषः सूर्य दक्षपितृननागास्त्वे सुमहो वीहि देवान् ।

द्विजन्मानो य ऋतसापः सत्याः स्वर्वंतो यजता अग्निजिह्वाः ॥ २ ॥

सुऽज्योतिषः । सूर्य । दक्षऽपितृन् । अनागाऽस्त्वे । सुऽमहः । वीहि । देवान् ।

द्विऽजन्मानः । ये । ऋतऽसापः । सत्याः । स्वऽवंतः । यजताः । अग्निऽजिह्वाः ॥ २ ॥

हे सुमहः शोभनदीप्रे सूर्य सर्वस्य प्रेरक दक्षपितृन् । दक्षः पितामहो येषां ते दक्षपितरः । पितृशब्दो हि सामान्येन पूर्वपुरुषत्वमात्रं ब्रूते । यथाहं पितृन्सु-विदत्राँ अविस्ति । ऋग्वे० १०. १५. ३. इति । एषां दक्षपितृत्वं चादितिर्ह्यजनिष्टेति । ऋग्वे० १०. ७२. ५. । मंत्रादवगम्यते । ईदृशान् सुज्योतिषः शोभनज्योतिष्कान्देवाननागास्वेऽनपराधत्वे वीहि । कामयस्व । यथास्माकमपराधं ते न कुर्वन्ति तथा कुर्या इत्यर्थः । ये देवा द्विजन्मानो द्वयोर्लोकयोरजायमानाः प्रादुर्भवंत ऋतसाप ऋतं यज्ञं स्पृशन्तः सत्या अवितथाः सत्यवादिनो वा स्वर्वन्तो धनवन्तो यजता यष्टव्या अग्निजिह्वाः । अग्निजिह्वास्थानीयो येषां ते । एवंभूता ये देवाः संति तान्देवान्वीहीत्यन्वयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उत द्यावापृथिवी क्षत्रमुरु बृहद्रोदसी शरणं सुसुम्ने ।

महस्करथो वरिवो यथा नोऽस्मे क्षयाय धिषणे अनेहः ॥ ३ ॥

उत । द्यावापृथिवी इति । क्षत्रं । उरु । बृहत् । रोदसी इति । शरणं । सुसुम्ने इति सुऽसुम्ने ।

महः । करथः । वरिवः । यथा । नः । अस्मे इति । क्षयाय । धिषणे इति । अनेहः ॥ ३ ॥

उतापि च हे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यावुरु विस्तीर्णं क्षत्रं बलं करथः । कुरुतं । तथा रोदसी द्यावापृथिव्यौ सुसुम्ने सुसुम्ने युवां बृहन्महच्छरणं गृहं च करथः । कुरुतं । महो महश्वरिवो धनं नोऽस्माकं यथा स्यात्तथा कुरुतमित्यर्थः । अपि च हे धिषणे धारयिष्यौ द्यावापृथिव्यावनेहः पापराहित्यं चास्मे अस्माकं क्षयाय निवासार्थं कुरुतं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ नो रुद्रस्य सूनवो नमन्तामद्या हूतासो वसवोऽधृष्टाः ।

यदीमर्भे महति वा हितासो बाधे मरुतो अह्नाम देवान् ॥ ४ ॥

आ । नः । रुद्रस्य । सूनवः । नमन्तां । अद्य । हूतासः । वसवः । अधृष्टाः ।

यत् । ई । अर्भे । महति । वा । हितासः । बाधे । मरुतः । अह्नाम । देवान् ॥ ४ ॥

रुद्रस्य सूनवः पुत्रा मरुतोऽद्यास्मिन्काल आहूतास आहूताः संतो नोऽस्मान्प्रत्यानमन्तां । आनता भवन्तु । आगच्छन्तु । कीदृशाः । वसवो वासयितारोऽधृष्टा

अन्यैरहिंसिताः । यद्यदेमेनान्मरुतो देवानर्भेऽल्पे महति प्रभूते वा बाधे संग्रामे
हितासो निहिताः स्थिताः संतो वयमहाम आह्वयाम तदानीमद्येत्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मिम्यक्ष॒ येषु॒ रोद॒सी नु॒ दे॒वी सि॒प॒क्ति पू॒षा अ॒भ्य॒र्ध॒य॒ज्वा ।

श्रु॒त्वा ह॒वं म॒रुतो॒ यच्च॒ या॒थ भू॒मा रे॒ज॒न्ते अ॒र्ध्व॒नि प्र॒वि॒क्ते ॥५॥

मिम्यक्ष॑ । येषु॑ । रोद॒सी । नु॑ । दे॒वी । सि॒प॒क्ति । पू॒षा । अ॒भ्य॒र्ध॒य॒ज्वा ।

श्रु॒त्वा । ह॒वं । म॒रुतः॑ । यत् । ह॒ । या॒थ । भू॒म । रे॒ज॒न्ते । अ॒र्ध्व॒नि । प्र॒वि॒क्ते ॥५॥

येषु मरुत्सु रोदसी रुद्रस्य पत्नी देवी द्योतमाना माध्यमिका वाक् मिम्यक्ष
नु क्षिप्रं संगच्छते । तथाभ्यर्धयज्वा स्तोतृनभ्यर्धयन् समृद्धान्कुर्वन्त्यो यजति धनेन
पूजयति तादृशः पूषा पूषको देवश्च सिपक्ति यान्मरुतः सेवते । अभ्यर्धयज्वा-
भ्यर्धयन्त्यजति । नि० ६. ६. । इति यास्कः । हे मरुतस्ते यूयं हवमस्मदीयमाह्वानं
श्रुत्वा यच्च यदा खलु याथ आगच्छथ तदानीमर्ध्वनि मार्गे प्रविक्ते गमनार्थं
पृथक्कृते सति तत्र विद्यमानानि भूमं भूतजातानि रेजन्ते । कंपन्ते । तथा च
मंचांतरं । प्र वेपयन्ति पर्वतान्वि विंचन्ति वनस्पतीन् । ऋग्वे० १. ३९. ५. । इति ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमेऽष्टमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

अ॒भि त्यं॒ वी॒रं गि॒र्व॒णस॒म॒र्च॑द्रं॒ ब्र॒ह्म॒णा ज॒रि॒त॒र्न॒वे॒न ।

अ॒व॒दि॒द्भ॒वमु॒प॒ च॒ स्त॒वानो॒ रा॒स॒द्वा॒जाँ उ॒प॒ म॒हो गृ॒णानः॑ ॥६॥

अ॒भि । त्यं॑ । वी॒रं । गि॒र्व॒णसं॑ । अ॒र्च॑ । इ॒न्द्रं॑ । ब्र॒ह्म॒णा । ज॒रि॒तः॑ । न॒वे॒न ।

अ॒व॒त् । इ॒त् । ह॒वं । उ॒प॒ । च॒ । स्त॒वानः॑ । रा॒स॒त् । वा॒जा॒न् । उ॒प॒ । म॒हः॑ । गृ॒णानः॑ ॥६॥

हे जरितः स्तोतस्त्यं तं प्रसिद्धं वीरं वीर्यवंतं विशेषेण शत्रूणामीरकं वा
गिर्वणसं गिरां संभक्तारमेवंविधमिन्द्रं नवेनाभिनवेन शोभनेन ब्रह्मणा स्तोत्रे-
णाभ्यर्चं । अभिष्टुहि । स च स्तवानः स्तूयमानः सन् हवमस्मदीयं स्तोत्रमुप-
श्रवदित् । उपशृणुयादेव । अपि च गृणानः स्तूयमान इन्द्रो महो महतः प्रभू-
तान्वाजानन्वानि चोपरासत् । प्रदेयात् । यत एवमतः स्तुहीत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ओ॒मान॑मापो॒ मानु॑षी॒रमृ॑क्तं॒ धात॑ तो॒काय॑ तन॒याय॑ शं योः ।

यूयं॑ हि॒ ष्टा भि॒षजो॑ मा॒तृत॑मा॒ विश्व॑स्य॒ स्थातु॑र्जगतो॒ जनि॑त्रीः ॥ ७ ॥

ओ॒मानं॑ । आ॒पः । मा॒नु॒षीः । अ॒मृ॒क्तं । धा॒त । तो॒काय॑ । तन॒याय॑ । शं । योः ।

यूयं॑ । हि । स्थ । भि॒षजः । मा॒तृ॒ऽत॑माः । विश्व॑स्य । स्था॒तुः । जग॑तः । जनि॑त्रीः ॥ ७ ॥

हे आपो मानुषीर्मनुष्यहिता यूयममृक्तमहिंसितमोमानं । अवति रक्षती-
त्योमा रक्षकमन्नं । तोकाय पुत्राय तनयाय तत्पुत्राय च धात । धत्त । प्रयच्छत ।
तथा शं शमनमुपद्रवाणां योर्यावनं पृथक्करणं च पृथक्कर्तव्यानां धत्त । प्रयच्छत ।
कुत इत्यत आह । हि यस्माद्यूयं मातृतमा मातृभ्योऽप्यधिका भिषजः स्थ भवथ
तस्माद्वातेत्यन्वयः । कथं मातृभ्योऽप्यधिकं भैषज्यमस्तीत्यत आह । विश्वस्य
सर्वस्य स्थातुः स्थावरस्य जगतो जंगमस्य जनित्रीर्जनयित्र्यो भवथ । अतो यूयं
भिषजः स्थ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ नो॑ दे॒वः स॒विता॑ चा॒यमा॑णो॒ हिर॑ण्यपा॒णिर्य॑जतो॒ जग॑म्यात् ।

यो द॒त्तवाँ॑ उ॒षसो॑ न प्र॒तीकं॑ व्यू॒र्णुते॑ दा॒शुषे॑ वा॒र्याणि॑ ॥ ८ ॥

आ । नः । दे॒वः । स॒विता॑ । चा॒यमा॑णः । हिर॑ण्यऽपा॒णिः । य॒जतः॑ । ज॒ग॒म्यात् ।

यः । द॒त्त॑ऽवान् । उ॒षसः॑ । न । प्र॒तीकं॑ । वि॒ऽऊ॒र्णुते॑ । दा॒शुषे॑ । वा॒र्याणि॑ ॥ ८ ॥

चायमाणो रक्षन् हिरण्यपाणिः सुवर्णहस्तो हितरमणीयपाणिर्वा यजतो
यष्टव्य एवंभूतः सविता प्रेरको देवो नोऽस्मानाजगम्यात् । आगच्छतु । यो देवो
दत्तवान्धनवानुषसो न प्रतीकमुषसः प्रमुखमिव दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानाय
वार्याणि वरणीयानि धनानि व्यूर्णुते विवृणोति प्रकाशयति स सवितेत्यन्वयः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उ॒त त्वं॑ सू॒नो स॒हसो॑ नो अ॒द्या दे॒वाँ अ॒स्मिन्ध॒रे व॑वृ॒त्याः ।

स्याम॑हं ते॒ स॒द॒मि॒द्रा॒तौ त॒व स्याम॑ग्नेऽव॒सा सु॒वीरः॑ ॥ ९ ॥

उ॒त । त्वं । सू॒नो इति॑ । स॒ह॒सः । नः । अ॒द्या । आ । दे॒वान् । अ॒स्मिन् । अ॒ध॒रे । व॑वृ॒त्याः ।

स्यां । अ॒हं । ते । स॒द॒ । इत् । रा॒तौ । त॒व । स्यां । अ॒ग्ने । अ॒व॒सा । सु॒ऽवी॒रः ॥ ९ ॥

उतापि च हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्रे त्वमद्यास्मिन्काले नोऽस्मदी-
येऽस्मिन्नध्वरे यागे देवान्यष्ट्यानिन्द्रादीनाववृत्त्याः । आवर्तय । आगमय । अपि
चाहं ते तव रातौ धनस्य दाने सदमित्सर्वदेव वर्तमानः स्यां । भवेयं । तथा
हे अग्रे तवावसा त्वदीयेन रक्षणेन सुवीरः शोभनेवीरैः पुत्रपौत्रादिभिरुपेतश्च
स्यां । भवेयं ॥

॥ अथ दशमी ॥

उत त्या मे हवमा जग्म्यातं नासत्या धीभिर्युवमंग विप्रा ।

अचिं न महस्तमसोऽमुमुक्तं तूर्वतं नरा दुरितादभीके ॥ १० ॥

उत । त्या । मे । हव । जग्म्यातं । नासत्या । धीभिः । युवं । अंग । विप्रा ।

अचिं । न । महः । तमसः । अमुमुक्तं । तूर्वतं । नरा । दुः । इतात् । अभीके ॥ १० ॥

उतापि च हे विप्रा प्राज्ञौ नासत्या सत्यस्वभावौ सत्यस्य नेतारौ वा हे
अश्विनौ त्या तौ प्रसिद्धौ युवं युवां धीभिः परिचरणकैः कर्मभिरुपेतं मे मदीयं
हवं स्तोत्रमंग क्षिप्रमाजग्म्यातं । आगच्छतं । आगत्य च महो महस्तमसोऽस-
रकृतादंधकारात् अचिं न यथाचिमृषिममुमुक्तं मोचितवन्तौ स्थः हे नरा नेता-
रावश्विनौ तथास्मानप्यभीकेऽभ्यक्ते प्राप्ते संग्रामे दुरिताहुखात् शत्रुकृतातूर्वतं ।
अस्मांस्तारयतं ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ते नो रायो द्युमतो वाजवतो दातारो भूत नृवतः पुरुक्षोः ।

दशस्यंतो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता अर्था मृळता च देवाः ॥ ११ ॥

ते । नः । रायः । द्युऽमतः । वाजऽवतः । दातारः । भूत । नृऽवतः । पुरुऽक्षोः ।

दशस्यंतः । दिव्याः । पार्थिवासः । गोऽजाताः । अर्थाः । मृळतः । च । देवाः ॥ ११ ॥

हे देवास्ते यूयं द्युमतो दीप्तिमतो वाजवतो बलयुक्तस्य नृवतो नृभिः पुत्रा-
दिभिरुपेतस्य पुरुक्षोर्बहुभिः कीर्तनीयस्य रायो धनस्य नोऽस्मभ्यं दातारो भूत ।
भवत । अपि च दशस्यंतः कामान्प्रयच्छंतो दिव्या दिवि भवा आदित्याः पार्थि-
वासः पृथिव्यां भवा वसवो गोजाताः । गौः पृश्निर्माध्यमिका वाक् । तत उत्पन्ना
मरुतोऽप्या अप्स्वन्तरिक्षे भवा रुद्राश्च ते सर्वे यूयमस्मान्मृळत । सुखयत ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ते नो रुद्रः सरस्वती सजोषा मीळहुषंतो विष्णुर्मृळंतु वायुः ।

ऋभुक्षा वाजो दैव्यो विधाता पर्जन्यावाता पिप्यतामिषं नः ॥ १२ ॥

ते । नः । रुद्रः । सरस्वती । सऽजोषाः । मीळहुषंतः । विष्णुः । मृळंतु । वायुः ।

ऋभुक्षाः । वाजः । दैव्यः । विऽधाता । पर्जन्यावाता । पिप्यतां । इषं । नः ॥ १२ ॥

मीळहुषंतो वर्षणवतस्ते देवा नोऽस्मान्मृळंतु । मृळयंतु । सुखयंतु । के त इति चेदुच्यते । रुद्रः सरस्वती च सजोषाः सह प्रीयमाणा विष्णुर्वायुश्च ऋभुक्षाः । ऋभुर्विष्वा वाज इति त्रयः सौधन्वनाः । तेषामाद्य ऋभुश्च वाजोऽन्तिमश्च । उपलक्षणमेतत् । विष्वा च । दैव्यो देवेभ्यो हितो विधाता प्रजापतिश्च । अपि च पर्जन्यावाता पर्जन्यश्च वायुश्चोभौ नोऽस्मभ्यमिषमन्नं पिप्यतां । वर्धयतां ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

उत स्य देवः सविता भगो नोऽपां नपादवतु दानु पप्रिः ।

त्वष्टा देवेभिर्जनिभिः सजोषा द्यौर्देवेभिः पृथिवी समुद्रैः ॥ १३ ॥

उत । स्यः । देवः । सविता । भगः । नः । अपां । नपात् । अवतु । दानु । पप्रिः ।

त्वष्टा । देवेभिः । जनिऽभिः । सऽजोषाः । द्यौः । देवेभिः । पृथिवी । समुद्रैः ॥ १३ ॥

उतापि च स्य स यः प्रेरकतया सर्वत्र प्रख्यातः स सविता देवो भगश्चापां नपाच्चापां मेघस्थानां पुत्रो माध्यमिकोऽग्निः स च नोऽस्मानवतु । रक्षतु । कीदृशोऽपां नपात् । दानु दातव्यं धनं पप्रिः प्राप्ता पूरयिता ॥ प्रा पूरण इत्यस्मादाहगमहन इति किनो लिङ्गुद्भावाच्च लोकाव्ययेति षष्ठीप्रतिषेधः ॥ तथा देवेभिर्देवैर्जनिभिस्तत्पत्नीभिश्च सजोषाः सहप्रीतिस्त्वष्टा च देवेभिर्देवैः सह प्रीयमाणा द्यौश्च समुद्रैः सह प्रीयमाणा पृथिवी चैताश्च सर्वा देवता अस्मानवतु ॥

आग्निमारुत उत नोऽहिरित्येषा । सूचितं च । उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोतु देवानां पत्नीरुशतीरवतु नः । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चतुर्दशी ॥

उत नोऽहिर्बुध्न्यः शृणोत्वज एकपात्पृथिवी समुद्रः ।

विश्वे देवा ऋतावृधो हुवानाः स्तुता मन्त्राः कविशस्ता अवतु ॥ १४ ॥

उ॒त । नः । अ॒हिः । बु॒ध्नः । शृ॒णो॒तु । अ॒जः । ए॒कं॑ऽपा॒त् । पृ॒थि॒वी । स॒मु॒द्रः ।

वि॒श्वे । दे॒वाः । ऋ॒त॒ऽवृ॒धः । हु॒वा॒नाः । स्तु॒ताः । म॒न्त्राः । क॒विऽश॒स्ताः । अ॒व॒न्तु ॥ १४ ॥

उतापि चाहिर्बुध्नो नोऽस्माकं स्तोत्रं शृणोतु । अजो जन्मरहितः । एकोऽस-
हाय एव पद्यते गच्छतीत्येकपात् । एतत्पदद्वयाभिधेयो देवश्च पृथिवी समुद्रश्चा-
स्मदीयं स्तोत्रं शृणोतु । अपि च ऋतावृध ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा वर्धयितारो
हुवाना अस्माभिराहूयमानाः पूर्वैर्ऋषिभिश्च स्तोत्रैः स्तुता मन्त्रा मन्त्रणीया गुप्तं
भाषितव्या मन्त्रप्रतिपाद्या वा कविशस्ताः कविभिर्मन्धाविभिर्ऋषिभिः शस्त्रैः
शंसिता ईदृशा विश्वे देवा अवन्तु । अस्मान्नष्टान्तु ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

ए॒वा न॒पा॒तो म॒म तस्य॑ धी॒भिर्भ॒रद्वा॒जा अ॒भ्यर्च॑न्त्य॒र्केः ।

ग्रा हु॒तासो॒ वस॒वोऽधृ॑ष्टा वि॒श्वे स्तु॒तासो॒ भूता॑ यज॒त्राः ॥ १५ ॥

ए॒व । न॒पा॒तः । म॒म । तस्य॑ । धी॒भिः । भ॒रत्॑ऽवा॒जाः । अ॒भि । अ॒र्च॑न्ति । अ॒र्केः ।

ग्राः । हु॒तासः॑ । वस॒वः । अ॒धृ॑ष्टाः । वि॒श्वे । स्तु॒तासः॑ । भू॒त । य॒ज॒त्राः ॥ १५ ॥

एवैवं योऽहं देवान् स्तुतवान् तस्य मम ऋजिश्चनो नपातः पुत्रा भरद्वाजा
भरद्वाजगोत्रजाः सुहोत्रादयो धीभिः स्तोत्रैर्कैरर्चनसाधनैरभ्यर्चन्ति । अभिष्टुवन्ति ।
हे यजत्रा यष्टव्या देवा हुतासः पुरोडाशादिभिर्हविर्भिर्हुतास्तर्पिता वसवो निवा-
सयितारोऽधृष्टाः कैरप्यहिंसिता एवंभूता विश्वे ते सर्वे यूयं ग्रा देवपत्न्यश्च स्तुतासो
भूत । तैः सुहोत्रादिभिः स्तुता भवत ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे दशमो वर्गः ॥

उदु त्यदिति षोडशर्चं द्वितीयं सूक्तमृजिश्चन आर्षं वैश्वदेवं । त्रयोदश्याद्या-
स्तिस्र उष्णिहः षोडश्यनुष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । उदु त्यत्षोडश
अुष्णिगनुष्टुबंतमिति ॥ गतः सूक्तविनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु त्यच्चक्षुर्महि मि॒त्रयो॒राँ ए॒ति प्रि॒यं वरु॑णयो॒रद॒भ्यं ।

ऋ॒तस्य॑ शु॒चिं दर्श॑तमनी॒कं रु॒क्मो न दि॒व उ॒दिता॑ ब॒न्धौत् ॥ १ ॥

उत् । ऊं इति । त्वत् । चक्षुः । महि । मित्रयोः । आ । एति । प्रियं । वरुणयोः । अदब्धं ।
 ऋतस्य । शुचि । दर्शतं । अनीकं । रुक्मः । न । दिवः । उत् ऽइता । वि । अद्यौत् ॥ १ ॥

त्यक्तप्रसिद्धं चक्षुः प्रकाशकं महि महद्विस्तृतं मित्रयोर्वरुणयोः प्रियं । मित्र-
 शब्दो वरुणशब्दश्चेतरेतरयोगान्मित्रावरुणावुभावयाचष्टे । मित्रावरुणयोरतिप्रि-
 यमदब्धं रक्षोभिरहिंसितं शुचि शुद्धं निर्मलं दर्शतं दर्शनीयं । एवंभूतमृतस्या-
 दित्यस्यानीकं तेज आ सर्वेषामभिमुखमुदेति । उद्गच्छति । उदितोदितौ सूर्यस्योदये
 सत्युदितं तत्तेजो दिवोऽंतरिक्षस्य रुक्मो न भूषणमिव व्यद्यौत् । विद्योतते ।
 प्रकाशते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वेद यस्त्रीणि विदथान्येषां देवानां जन्म सनुतरा च विप्रः ।

ऋजु मर्तेषु वृजिना च पश्यन् अभि चष्टे सूर्यो अर्य एवान् ॥ २ ॥

वेद । यः । त्रीणि । विदथानि । एषां । देवानां । जन्म । सनुतः । आ । च । विप्रः ।

ऋजु । मर्तेषु । वृजिना । च । पश्यन् । अभि । चष्टे । सूर्यः । अर्यः । एवान् ॥ २ ॥

यः सूर्यस्त्रीणि त्रिसंख्यानि विदथानि वेदितव्यानि स्थानानि त्रींल्लोकान्वेद
 वेत्ति जानाति । एषामेतल्लोकत्रयवर्तिनां देवानां वसुरुद्रादित्यात्मनां सनुतः ।
 अंतर्हितनामैतत् । अंतर्हितमप्रज्ञायमानं जन्म जननं च यो विप्रो मेधावी सूर्यो
 वेत्ति । आकारः पूरकः । स सूर्यः सूर्यो मर्तेषु मनुष्येषु विद्यमानान्यृज्वृजुनि
 शोभनानि कर्माणि वृजिना वृजिनान्यशोभनानि कर्माणि च पश्यन् साक्षितया
 जानन् अभि चष्टे । अभितः सर्वं जगत्प्रकाशयति । तथार्यः स्वामी भूवैवान्
 प्राप्नथान् कामांश्च मनुष्येषु प्रकाशयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स्तुष उ वो मह ऋतस्य गोपानदिति मित्रं वरुणं सुजातान् ।

अर्यमणं भगमदब्धधीतीनच्छा वोचे सधन्यः पावकान् ॥ ३ ॥

स्तुषे । ऊं इति । वः । महः । ऋतस्य । गोपान् । अदिति । मित्रं । वरुणं । सुऽजातान् ।

अर्यमणं । भगं । अदब्धऽधीतीन् । अच्छ । वोचे । सुऽधन्यः । पावकान् ॥ ३ ॥

हे देवा महो महत ऋतस्य यज्ञस्य गोपान् रक्षकान्वो युष्मान् स्तुषे । स्तुवे ।

उ इति पूरणः । तानेव देवानाह । अदितिमदीनां देवमातरं मित्रं वरुणं चैतान्
सुजातान् शोभनजननानर्यमणं भगं चादध्यधीतीनहिंसितकर्मणः सधन्यो धन-
सहितान् पावकान् विश्वस्य शोधकान् । ईदृशान् सर्वान्देवानच्छ वोचे ।
अभिप्रब्रवीमीत्यर्थः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

रिशादसः सत्पतीरदध्यान्महो राज्ञः सुवसनस्य दातृन् ।

यूनः सुक्ष्चान्क्षयतो दिवो नृनादित्यान्याम्यदितिं दुवोयु ॥४॥

रिशादसः । सत्पतीन् । अदध्यान् । महः । राज्ञः । सुवसनस्य । दातृन् ।

यूनः । सुक्ष्चान् । क्षयतः । दिवः । नृन् । आदित्यान् । यामि । अदितिं । दुवः । यु ॥४॥

रिशादसो रिशतां हिंसकानामसितृन् क्षेपृन् यद्वा रिशानां हिंसकानामनृन्
भक्षयितृन् सत्पतीन् सतां पालयितृन् दध्यान् हिंसितान् महो महतो राज्ञो राज-
मानानीश्वरान्वा सुवसनस्य शोभननिवासस्य दातृन् यूनो नित्यतरुणान् सुक्ष-
चान् शोभनधनान् शोभनबलान्वा क्षयतः सर्वत्र निवसतः ॥ यद्वा क्षयतिरैश्वर्य-
कर्मा ॥ ईशानान् दिवो द्युलोकस्य नृन्नेतृनादित्यानदितेः पुत्रान् । ईदृशान् सर्वान्दे-
वान्दुवोयु ॥ लुप्तविभक्तिकमेतत् ॥ दुवोयुं दुवोऽस्मदीयं परिचरणं कामयमाना-
मदितिं देवमातरं च यामि । प्राप्नोमि । यद्वा यामि । याचामि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

द्यौर्धृषितः पृथिवि मातरध्रुगग्ने भ्रातर्वसवो मृळता नः ।

विश्वे आदित्या अदिते सजोषा अस्मभ्यं शर्मं बहुलं वि यंत ॥५॥

द्यौः । पितरिति । पृथिवि । मातः । अध्रुक् । अग्ने । भ्रातः । वसवः । मृळतः । नः ।

विश्वे । आदित्याः । अदिते । सजोषाः । अस्मभ्यं । शर्मं । बहुलं । वि । यंत ॥५॥

हे पितः पितृस्थानीय द्यौर्द्युलोक हे मातृमातृस्थानीयेऽध्रुगद्रोग्नि पृथिवि
हे भ्रातृभ्रातृस्थानीयाग्ने हे वसवो वासयितारो देवास्ते सर्वे यूयं नोऽस्मान्मृळत ।
सुखयत । हे विश्वे आदित्याः सर्वेऽदितिपुत्रा देवा हे अदिते यूयं सजोषाः संगता
भूत्वास्मभ्यं बहुलमधिकं शर्मं सुखं विस्तृतं वा गृहं वियंत । प्रयच्छत ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

मा नो वृकाय वृक्ये समस्मा अघायते रीरधता यजत्राः ।

यूयं हि ष्ठा रथ्यो नस्तनूनां यूयं दक्षस्य वचसो बभूव ॥ ६ ॥

मा । नः । वृकाय । वृक्ये । समस्मै । अघायते । रीरधत । यजत्राः ।

यूयं । हि । स्थ । रथ्यः । नः । तनूनां । यूयं । दक्षस्य । वचसः । बभूव ॥ ६ ॥

हे यजत्रा यष्ट्या देवा नोऽस्मान्वृकाय हिंसकाय स्तेनाय वृक्ये तस्य स्त्रियै च मा रीरधत । मा वशं नैष्ट । मा वशीकुरुत । यद्वा वृकोऽरण्यश्वा तस्य स्त्री वृकी । अपि च समस्मै सर्वस्मा अघायतेऽघमनर्थमस्माकमिच्छते शत्रुजनाया-
स्मान्मा वशं नयत । यूयं हि यूयं खलु नोऽस्माकं तनूनां शरीराणां रथ्यो नेतारः स्थ । भवथ । यूयमेव क्षयस्यास्मदीयस्य बलस्य वचसो वाक्यस्य च नेतारो बभूव । अतः कारणादस्मान्मा रीरधतेत्यन्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा व एनो अन्यकृतं भुजेम मा तत्कर्म वसवो यच्चयध्वे ।

विश्वस्य हि क्षयथ विश्वदेवाः स्वयं रिपुस्तन्वं रीरिषीष्ट ॥ ७ ॥

मा । वः । एनः । अन्यऽकृतं । भुजेम । मा । तत् । कर्म । वसवः । यत् । चयध्वे ।

विश्वस्य । हि । क्षयथ । विश्वऽदेवाः । स्वयं । रिपुः । तन्वं । रीरिषीष्ट ॥ ७ ॥

हे देवा वो युष्माकं स्वभूता वयमन्यकृतमन्यैः शत्रुभिः कृतमुत्पादितमेनः पापं मा भुजेम । मा भुंक्ष्महि । हे वसवो वासयितारो देवा यद्येन कृतेन पापेन चयध्वे अस्मान्बाधध्वे ॥ चयतिहिंसाकर्मा ॥ तच्च पापं कर्म मा कर्म । मा कार्ष्णं ॥ करोतेर्माङि लुङि मन्त्रे घसेति च्लेर्लुक् ॥ हे विश्वदेवाः सर्वे देवा विश्वस्य सर्वस्य जगतो यूयं हि क्षयथ । ईश्वरा भवथ । अतः कारणादस्मदीयो रिपुः शत्रुस्तन्वं स्वशरीरं स्वयमेव रीरिषीष्ट । हिंस्यात् । यथैवं भवति तथा कुरुतेति भावः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नम इदुयं नम आ विवासे नमो दाधार पृथिवीमुत द्यां ।

नमो देवेभ्यो नम ईश एषां कृतं चिदेनो नमसा विवासे ॥ ८ ॥

नमः । इत् । उ॒यं । नमः । आ । वि॒वा॒से । नमः । दा॒धा॒र् । पृ॒थि॒वी । उ॒त । द्यां ।

नमः । दे॒वेभ्यः । नमः । ई॒शे । ए॒षां । कृ॒तं । चि॒त् । ए॒नः । नम॑सा । आ । वि॒वा॒से ॥ ८ ॥

आस्तां तावद्देवानां माहात्म्यं तदीयो नमस्कारोऽपीत्यंमहाभाग इति ब्रुवाणः-
कैमुतिकन्यायेन देवान् स्तौति । नम इत् नमस्कार एवोयमुद्गूढं बलं सर्वोत्कृष्टं ।
तेन हि सर्वं लभ्यते । अतो नमो नमस्कारमाविवासे । परिचरामि । नमो
नमस्कार एव पृथिवीमुत द्यां द्युलोकं च दाधार । धारयति । द्यावापृथिव्यौ
प्राणिभिर्नमस्क्रियमाणे सत्यौ तदुपभोगाय चिरकालमवतिष्ठते । अतो देवेभ्य
ईदृशं नमः करोमि । एषां देवानां नमो नमस्कार ईशे । ईष्टे । यतस्तेन ते वशी-
कृताः । कृतं चित्कृतमप्याचरितमप्येनः पापं नमसा नमस्कारेणाविवासे । वि-
वासो वर्जनं । वर्जयामि । विनाशयामि ॥

॥ अथ नवमी ॥

ऋ॒तस्य॑ वो र॒थ्यः । पू॒तद॑क्षानृ॒तस्य॑ प॒स्त्य॒सदो॑ अ॒द॒ब्धान् ।

ताँ आ नमो॑भि॒रु॒च॒क्ष॒सो॒ नृ॒न्वि॒श्वान् आ न॑मे म॒हो य॑ज॒त्राः ॥ ९ ॥

ऋ॒तस्य॑ । वः । र॒थ्यः । पू॒तऽद॑क्षान् । ऋ॒तस्य॑ । प॒स्त्यऽसदः॑ । अ॒द॒ब्धान् ।

तान् । आ । नमः॑ऽभिः । उ॒रु॒च॒क्ष॒सः । नृ॒न् । वि॒श्वान् । वः । आ । न॑मे । म॒हः । य॑ज॒त्राः ॥ ९ ॥

हे यजत्रा यष्टव्या देवा वो युष्मदीयस्य ऋतस्य यज्ञस्य रथ्यो रंहितृन्नेतृन्
पूतदक्षान् शुद्धबलानृतस्य यज्ञस्य पस्त्यसदो यज्ञसंबन्धिनि पस्त्ये देवयजन-
लक्षणे गृहे सीदतो निषण्णानदब्धान्नक्षः प्रभृतिभिरहिंसितानुरुचक्षसो बहुद्रष्टृन्ने-
तृन्महो महतस्तान्विश्वान् सर्वान् वो युष्मानाभिमुख्येन क्रियमाणैर्नमोभिर्नम-
स्कारैरानमे । आनतोऽस्मि ॥

॥ अथ दशमी ॥

ते हि श्रेष्ठ॑वर्च॒सस्त॑ उं न॒स्ति॒रो वि॒श्वानि॑ दुरि॒ता न॑यँति ।

सु॒क्ष॒त्रासो॑ वरु॒णो मि॒त्रो अ॒ग्निर्ऋ॒तधी॑तयो व॒क्त्र॒राज॑सत्याः ॥ १० ॥

ते । हि । श्रेष्ठ॑ऽवर्च॒सः । ते । उं इति॑ । नः । ति॒रः । वि॒श्वानि॑ । दुः॒ऽऽता॑ । न॑यँति ।

सु॒ऽक्ष॒त्रासः॑ । वरु॒णः । मि॒त्रः । अ॒ग्निः । ऋ॒तऽधी॑तयः । व॒क्त्र॒राज॑ऽसत्याः ॥ १० ॥

ये देवा वक्ष्यमाणगुणास्ते हि ते खलु श्रेष्ठवर्चसः प्रशस्यतमदीप्तयो भवन्ति ।

अतस्त उ त एव नोऽस्माकं विश्वानि सर्वाणि दुरिता पापानि तिरस्तिरोहि-
तानि यथा भवंति तथा नयन्ति । नयन्तु । विनाशयन्त्वित्यर्थः । ये वरुणादयो
देवाः सुक्षत्रासः शोभनबलाः शोभनधना वा ऋतधीतयः सत्यकर्माणो वक्त्र-
राजसत्याः । वक्त्र वचनं स्तोत्रं । तस्य राजान ईशाना वक्त्रराजानः स्तोतारः ।
तेषु सत्या अवितथाः । एवंभूता ते हीत्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे द्वादशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

ते न इन्द्रः पृथिवी क्षामं वर्धन्पूषा भगो अदितिः पञ्च जनाः ।

सुशर्माणः स्ववसः सुनीथा भवन्तु नः सुत्रात्रासः सुगोपाः ॥ ११ ॥

ते । नः । इन्द्रः । पृथिवी । क्षामं । वर्धन् । पूषा । भगः । अदितिः । पञ्च । जनाः ।

सुऽशर्माणः । सुऽअवसः । सुऽनीथाः । भवन्तु । नः । सुऽत्रात्रासः । सुऽगोपाः ॥ ११ ॥

ते देवा नोऽस्माकं क्षाम निवासभूमिं वर्धन् । वर्धयन्तु । के ते । इन्द्रः पृथिवी
च पूषा च भगश्चादितिरदीना देवमाता च पञ्च जना देवमनुष्याणां गंधर्वाप्स-
रसामित्यादिब्राह्मणोक्ता देवमनुष्यादयश्च ते च नोऽस्मदर्थं सुशर्माणः सुसुखाः
स्ववसः शोभनान्नाः सुनीथाः सुप्रापणाश्च भवन्तुः । अस्मभ्यं शोभनसुखादिकं
प्रयच्छन्त्विति भावः । तथा सुत्रात्रासः सुष्ठु त्रातारः सुगोपाः शोभनगोपायितारश्च
भवन्तु । उपस्थितेभ्यः शत्रुभ्यो रक्षणं त्राणं । तेषामुत्पत्तिनिरोधेन रक्षणं गोपनं ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

नू सद्मानं दिव्यं नंशि देवा भारद्वाजः सुमतिं याति होता ।

आसानेभिर्यजमानो मियेधैर्देवानां जन्म वसूयुर्व्वंद ॥ १२ ॥

नू । सद्मानं । दिव्यं । नंशि । देवाः । भारद्वाजः । सुऽमतिं । याति । होता ।

आसानेभिः । यजमानः । मियेधैः । देवानां । जन्म । वसूऽयुः । वर्व्वंद ॥ १२ ॥

अनया ऋषिरात्मानं परोक्षवदाह । हे देवा भारद्वाजो भरद्वाजगोत्रजो होता
स्तोतायमृषिर्दिव्यं दिवि भवं सद्मानं सदनं स्थानं नु क्षिप्रं नंशि । व्याप्नोतु । तथा
सुमतिं शोभनां मतिं युष्मदीयामनुग्रहबुद्धिं च याति । याचते । यातिर्याच्चाकर्मा ।
तदर्थमासानेभिरासीनैः सत्रासनं कुर्व्वद्भिर्मियेधैर्मेधैर्मेधाहैरन्ययजमानैः सार्द्धं

यजमानो यागं कुर्वन्नयमृषिर्वसूयुर्वसूनि धनान्यात्मन इच्छन् देवानां जन्म जनं
संघं वन्दे । वन्दते । स्तौति ॥

दशरात्रस्य चतुर्थेऽहनि प्रउगशस्त्रेऽप त्वं वृजिनमित्येषा । विश्वदेवस्तृचः । सूचितं
च । अप त्वं वृजिनं रिपुमंवितमे नदीतम इत्यानुष्टुभं प्रउगं । आ० ७. ११. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते त्रयोदशी ॥

अप त्वं वृजिनं रिपुं स्तेनमग्ने दुराध्यं ।

द्विष्टमस्य सत्पते कृधी सुगं ॥ १३ ॥

अप । त्वं । वृजिनं । रिपुं । स्तेनं । अग्ने । दुःऽआध्यं ।

द्विष्टं । अस्य । सत्ऽपते । कृधि । सुऽगं ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं त्वं तं प्रसिद्धं वृजिनं कुटिलं रिपुं पापकारिणं दुराध्यं दुःखस्या-
ध्यातारं दुष्टाभिप्रायमेवंभूतं स्तेनं हिंसकं द्विष्टं दूरतममपास्य । अपक्षिप ॥ असु
क्षेपण इति धातुः ॥ हे सत्पते सतां पालयितरग्ने अस्माकं सुगं शोभनेन गंतव्यं
सुखं कृधि । कुरु । अत्र सर्वदेवात्मकस्याग्नेः स्तवनाद्विश्वदेवत्वं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

यावाणः सोम नो हि कं सखित्वनाय वावशुः ।

जही न्यचिणं पणिं वृको हि षः ॥ १४ ॥

यावाणः । सोम । नः । हि । कं । सखिऽत्वनाय । वावशुः ।

जहि । नि । अचिणं । पणिं । वृकः । हि । सः ॥ १४ ॥

हे सोम नोऽस्मदीया इमे यावाणोऽभिषवार्याः पाषाणास्तव सखित्वनाय
सख्यार्थं वावशुः । कामयन्ते । कमिति पूरकः । हि यस्मादर्थे । यस्मादेवं तस्मात्त्वं
पणिं वणिजमदातारमचिणमदनशीलं राक्षसादिकं निजहि । विनाशय । स
पणिर्वृको हि । आदानपरः खलु । सर्वदास्मत्तोऽपहरणशीलः । अतस्त्वं जही-
त्यर्थः ॥ कुक् वृक् आदान इति धातुः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

यूयं हि ष्ठा सुदानव इंद्रज्येष्ठा अभिद्यवः ।

कर्ता नो अध्वन्ता सुगं गोपा अमा ॥ १५ ॥

यूयं । हि । स्थ । सु॒ऽदा॒न॒वः । इंद्रो॒ऽज्ये॒ष्टाः । अ॒भि॒ऽद्य॒वः ।

कर्त॑ । नः । अ॒ध्व॒न् । आ । सु॒ऽगं । गो॒पाः । अ॒मा ॥ १५ ॥

हे सुदानवः शोभनदाना देवा यूयं हि ष्ट । यूयं खलु प्रभवथ । समृद्धाः स्थ । इंद्रज्येष्टाः । इंद्रो ज्येष्ठो मुख्यो येषां ते । अभिद्यवोऽभिगतदीप्तयस्ते यूयमध्वन्-ध्वनि मार्गे नोऽस्माकममा सहैव गोपा गोपायितारो रक्षितारः संतः सुगं सुखं । आकारः समुच्चये । सुखं च कर्त । कुरुत ॥

प्रवासादागमनेऽपि पंथामित्येषा यजमानेन जया । सूचितं च । अपि पंथा-मगन्महीति प्रत्येत्य समित्पाणिः । आ० २. ५. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते षोडशी ॥

अपि॒ पंथा॑मगन्महि स्वस्ति॒गाम॑नेहसं ।

येन॒ विश्वाः॒ परि॒ द्विषो॑ वृ॒णक्ति॑ वि॒दते॒ वसु॑ ॥ १६ ॥

अपि॑ । पंथा॑ । अ॒गन्म॒हि । स्व॒स्ति॒ऽगां । अ॒नेह॒सं ।

येन॑ । विश्वाः । परि॑ । द्विषः । वृ॒णक्ति॑ । वि॒दते॑ । वसु॑ ॥ १६ ॥

पंथां पंथानं मार्गमप्यगन्महि । अपिगताः प्राप्ताः स्मः । कीदृशं । स्वस्तिगां सुखेन गंतव्यमनेहसं पापरहितं । येन पथा गच्छन् विश्वाः सर्वा द्विषो द्वेष्टीः प्रजाः परिवृणक्ति परिवर्जयति बाधते वसु धनं च विंदते लभते तादृशं पंथानमित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे त्रयोदशो वर्गः ॥

न तद्विवेति सप्तदशर्चे तृतीयं सूक्तमृजिश्चन आर्षं वैश्वदेवं । आदितः षट् त्रिष्टुभः सप्तम्याद्याः षट् गायत्र्यस्त्रयोदशी त्रिष्टुप् चतुर्दशी जगती शिष्टास्तिस्र-स्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । न तत्त्र्यूना सप्तम्याद्याः षड्गायत्र्यश्चतुर्दशी जगतीति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

न तद्वि॒वा न पृ॒थिव्या॑नु॒ म॒न्ये न य॒ज्ञेन॒ नोत॑ श॒मीभि॑रा॒भिः ।

उ॒ज्जंतु॑ तं सु॒भ्वः॑ पर्व॑तासो॒ नि ही॑यतामति॒याज॑स्य॒ य॒ष्टा ॥ १ ॥

न । तत् । दि॒वा । न । पृ॒थि॒व्या । अ॒नु॒ । म॒न्ये॒ । न । य॒ज्ञेन॑ । न । उ॒त । श॒मीभिः॑ । आ॒भिः॑ ।

उ॒ज्जंतु॑ । तं । सु॒ऽभ्वः॑ । पर्व॑तासः । नि । ही॒यतां॑ । अ॒ति॒ऽया॒जस्य॑ । य॒ष्टा ॥ १ ॥

अतियाजो नाम कश्चिदपिरस्मादजिष्वन उत्कृष्टः स्यामहमिति बुद्ध्या देवान्ययक्षुरास । ऋषिस्तदीयं यजनं निराचष्टाद्यया ॥ न तदतियाजस्य ऋषेस्तद्यजनं दिवा द्युलोकेन तचत्येन देवगणेन युक्तमित्यहं नानुमन्ये । नानुमतिं करोमि । न च पृथिव्या पार्थिवेनापि देवगणेन युक्तमिति नानुमन्ये । न च यज्ञेन मयानुष्ठितेन सदृशं तदित्यहं नानुमन्ये । उतापि चाभिः शमीभिरन्यैरपि मया कृतैरेभिः कर्मभिः सदृशमित्यपि नानुमन्ये । मया वशीकृता देवास्तदीयं यजनं नांगीकुर्वन्ति स चानभिज्ञत्वात्सम्यग्यष्टुमपि न शक्नोतीति भावः । अपि च तमृषिं सुभ्यः सुष्टु भवंतः पर्वतासः पर्वता इन्द्रेण प्रहिताः संत उच्चन्तु । हिंसन्तु ॥ उज्जिहिंसाकर्मा ॥ तथा तस्यातियाजस्य ऋजिष्वनोऽप्यतिशयेनाहं देवान्यजामीति बुद्ध्या युक्तस्य ऋषेयो यष्टा याजकः स नि हीयतां । नितरां हीनो भवतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अति वा यो मरुतो मन्यते नो ब्रह्म वा यः क्रियमाणं निनिर्त्सात् ।

तपूंषि तस्मै वृजिनानि संतु ब्रह्मद्विषंमभि तं शोचतु द्यौः ॥ २ ॥

अति । वा । यः । मरुतः । मन्यते । नः । ब्रह्म । वा । यः । क्रियमाणं । निनिर्त्सात् ।

तपूंषि । तस्मै । वृजिनानि । संतु । ब्रह्मद्विषं । अभि । तं । शोचतु । द्यौः ॥ २ ॥

हे मरुतो यः पुरुषो नोऽस्मानतिमन्यते अतीत्य स्वस्याधिक्यं मन्यते अस्मत्तोऽपि स्वयमधिक इति बुध्यते । अस्माभिः क्रियमाणं ब्रह्म स्तोत्रं वा यो निनिर्त्सात् निन्दितुमिच्छेत् तस्मै पुरुषाय तपूंषि तेजांसि वृजिनानि बाधकानि संतु । भवंतु । ब्रह्मद्विषं तं शत्रुं द्यौरादित्यश्चाभिश्शोचतु । अभितपतु । अभिदहतु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

किमंग त्वा ब्रह्मणः सोम गोपां किमंग त्वाहुरभिश्स्तिपां नः ।

किमंग नः पश्यसि निद्यमानान्ब्रह्मद्विषे तपूंषि हेतिमस्य ॥ ३ ॥

किं । अंग । त्वा । ब्रह्मणः । सोम । गोपां । किं । अंग । त्वा । आहुः । अभिश्स्तिपां । नः ।

किं । अंग । नः । पश्यसि । निद्यमानान् । ब्रह्मद्विषे । तपूंषि । हेति । अस्य ॥ ३ ॥

किमंगेति प्रसिद्धिद्योतकौ निपातौ । हे सोम त्वा त्वां खलु ब्रह्मणो मन्त्रस्य कर्मणो वा ब्रह्मजातेर्वा गोपां गोपायितारमाहुः । कथयन्ति पुराविदः । तथा

नोऽस्माकमभिश्स्तिपामभिश्सकेभ्यः पालयितारं त्वामेव खल्लाहुः । यद्वांगेत्यभिमुखीकरणे । अंग हे सोम किंकारणं त्वां ब्रह्मणो गोपामाहुः । किंकारणं वा त्वामस्माकमभिश्स्तिपामाहुः । निद्यमानान् परैर्दूषमाणान्नोऽस्मानंग हे सोम किंकारणं पश्यसि । त्वामेव सर्वे ब्रह्मणो रक्षकं शत्रुभ्यः पालकं च कथयन्ति अतोऽस्मात् परैर्निद्यमानेष्वीदासीन्यं तवानुचितं । अतो ब्रह्मद्विषे ब्राह्मणद्वेष्ट्रे तस्मै तपुषिं तापकं हेतिमायुधमस्य । क्षिप । प्रेरय ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अवँतु मामुषसो जायमाना अवँतु मा सिंधवः पिन्वमानाः ।

अवँतु मा पर्वतासो ध्रुवासोऽवँतु मा पितरो देवहूतौ ॥ ४ ॥

अवँतु । मां । उषसः । जायमानाः । अवँतु । मा । सिंधवः । पिन्वमानाः ।

अवँतु । मा । पर्वतासः । ध्रुवासः । अवँतु । मा । पितरः । देवऽहूतौ ॥ ४ ॥

जायमानाः प्रादुर्भवन्त्य उषसो मामवन्तु । रक्षन्तु । तथा पिन्वमाना वर्धमानाः सिंधवः स्यन्दनशीला नद्यश्च मामवन्तु । तथा ध्रुवासो निश्चलाः पर्वतासः पर्वताश्च मामवन्तु । तथा देवहूतौ । देवानां हूतिराह्वानमस्मिन्निति देवहूतिर्यागः । तत्र विद्यमानाः पितरः पितृदेवताश्च मामवन्तु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

विश्वदानीं सुमनसः स्याम पश्येम नु सूर्यमुच्चरंतं ।

तथा करद्वसुपतिर्वसूनां देवाँ ओहानोऽवसागमिष्ठः ॥ ५ ॥

विश्वऽदानीं । सुऽमनसः । स्याम । पश्येम । नु । सूर्यं । उतऽचरंतं ।

तथा । करत् । वसुऽपतिः । वसूनां । देवान् । ओहानः । अवसा । आऽगमिष्ठः ॥ ५ ॥

हे देवा विश्वदानीं सर्वदा वयं सुमनसः स्याम । शोभनमनस्का भवेम । नुशब्दः समुच्चये । उच्चरंतमुद्यंतं सूर्यं सर्वदा पश्येम च । वसूनां वसुपतिरुक्तृष्टधनाधिपतिरग्निर्देवानवसास्मदीयेन हविषोहानो वहन् प्रापयन् आगमिष्ठ आगंतृतम एवंगुणविशिष्टः सन् तथा करत् । अस्मान्तथाविधानुक्तप्रकारान्करोतु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे चतुर्दशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इन्द्रो नेदिष्ठमवसागमिष्ठः सरस्वती सिंधुभिः पिबमाना ।

पर्जन्यो न ओषधीभिर्मयोभुरग्निः सुशंसः सुहवः पितेव ॥ ६ ॥

इन्द्रः । नेदिष्ठं । अवसा । आऽगमिष्ठः । सरस्वती । सिंधुऽभिः । पिबमाना ।

पर्जन्यः । नः । ओषधीभिः । मयऽभुः । अग्निः । सुऽशंसः । सुऽहवः । पिताऽइव ॥ ६ ॥

अयमिन्द्रो नेदिष्ठमंतिकतमं यथा भवति तथावसा रक्षणेन सार्द्धमागमिष्ठ आगंतृतमोऽस्तु । सिंधुभिः स्पंदनैरुदकैः पिबमाना वर्धमाना नदीरूपा सरस्वती चागंतृतमा भवतु । ओषधीभिः सार्द्धं पर्जन्यश्च नोऽस्माकं मयोभुः सुखस्य भावयिता भवतु । अग्निश्च पितेव पुत्रस्य जनक इव सुशंसः सुखेन शंसनीयः सुहवः सुखेनाह्वातव्यश्च भवतु ॥

आययणे वैश्वदेवस्य चरोर्विश्वे देवास आ गतेत्यनुवाक्या । सूचितं च । विश्वे देवास आ गत ये के च ज्मा महिनो अहिमायाः । आ० २. ९. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते सप्तमी ॥

विश्वे देवास आ गत शृणुता म इमं हवं । एदं वह्निर्नि षीदत ॥ ७ ॥

विश्वे । देवाः । आ । गत । शृणुत । मे । इमं । हवं । आ । इदं । वह्निः । नि । सीदत ॥ ७ ॥

हे विश्वे देवासः सर्वे देवा आगत । आगच्छत । आगत्य च मे मदीयमिमं हवमिदमाह्वानं शृणुत । श्रुत्वा चेदमास्तीर्णं वह्निरानिषीदत । आस्तीर्णं वह्निषि निषणा भवत ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यो वो देवा घृतसुना हव्येन प्रतिभूषति । तं विश्व उप गच्छथ ॥ ८ ॥

यः । वः । देवाः । घृतऽसुना । हव्येन । प्रतिऽभूषति । तं । विश्वे । उप । गच्छथ ॥ ८ ॥

हे देवा वो युष्मान्यो जनो घृतसुना घृतप्रक्षरणेन हव्येन हविषा प्रतिभूषति परिचरति तं जनं विश्वे सर्वे यूयमुपगच्छथ । उपगता भवथ ॥

॥ अथ नवमी ॥

उप नः सूनवो गिरः शृण्वन्मृतस्य ये । समृच्छीका भवंतु नः ॥ ९ ॥

उप । नः । सूनवः । गिरः । शृण्वन्तु । अमृतस्य । ये । सुऽमृच्छीकाः । भवंतु । नः ॥ ९ ॥

अमृतस्य मरणरहितस्य प्रजापतेर्ये सूनवः पुत्राः ते देवा नोऽस्माकं गिरः
स्तुतीरुपशृण्वन्तु । नोऽस्माकं समृद्धीकाः सद्यु मृडयितारः सुखयितारश्च भवन्तु ॥

॥ अथ दशमी ॥

विश्वे देवा ऋतावृध ऋतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्तां युज्यं पयः ॥ १० ॥

विश्वे देवाः । ऋतुऽवृधः । ऋतुऽभिः । हवनऽश्रुतः । जुषन्तां । युज्यं । पयः ॥ १० ॥

ऋतावृध ऋतस्य यज्ञस्य वर्धका ऋतुभिः कालविशेषैर्हवनश्रुतो हवनस्य
स्तोत्रस्य श्रोतारस्तस्मिन्तस्मिन्यागकाले स्तूयमाना ईदृशा विश्वे सर्वे देवा युज्यं
योग्यं पय आमिक्षारूपं जुषन्तां । सेवन्तां । श्रूयते हि । तप्ते पयसि दध्यानयति
सा वैश्वदेव्यामिक्षेति ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे पंचदशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स्तोत्रमिन्द्रो मरुद्गणस्त्वष्ट्रमान्मित्रो अर्यमा । इमा हव्या जुषन्त नः ॥ ११ ॥

स्तोत्रं । इन्द्रः । मरुत्ऽगणः । त्वष्ट्रऽमान् । मित्रः । अर्यमा । इमा । हव्या । जुषन्त । नः ॥ ११ ॥

मरुद्गणो मरुतो गणभूताः परिजनभूता यस्य तादृश इन्द्रस्त्वष्ट्रमान् त्वष्ट्रसहितो
मित्रोऽर्यमा च नोऽस्माकं स्तोत्रमिमा हव्येमानि हवींषि च जुषन्त । सेवन्तां ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

इमं नो अग्ने अध्वरं होतर्वयुनशो यज । चिकित्वान्दैव्यं जनं ॥ १२ ॥

इमं । नः । अग्ने । अध्वरं । होतः । वयुनऽशः । यज । चिकित्वान् । दैव्यं । जनं ॥ १२ ॥

हे होतर्देवानामाह्वातरग्ने दैव्यं देवसंबन्धिनं जनं संघं यजनीयं चिकित्वान्
जानंस्त्वं नोऽस्मदीयमिममध्वरं हिंसारहितं यज्ञं वयुनशो ज्ञानक्रमेण यथानु-
पूर्व्या देवा बुद्धिस्थाः तथा यज । यागं कुरु ॥

वैश्वदेवशस्त्रस्य विश्वे देवा इति याज्या । सूचितं च । आश्रुत्यै त्वेति शस्त्वा
जपेद्विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं म इति याज्या । आ० ५. १८. । इति ॥ वैश्वदेवे
पशावेषैव याज्या । सूचितं च । विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये के च जमा महिनो
अहिमायाः । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते चयोदशी ॥

विश्वे देवाः ऋणुतेमं हवँ मे ये अंतरिक्षे य उप द्यवि ष ।

ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्रा आसद्यास्मिन्वर्हिषि मादयध्वं ॥ १३ ॥

विश्वे । देवाः । ऋणुत । इमं । हवँ । मे । ये । अंतरिक्षे । ये । उप । द्यवि । स्थ ।

ये । अग्निऽजिह्वाः । उत । वा । यजत्राः । आऽसद्य । अस्मिन् । वर्हिषि । मादयध्वं ॥ १३ ॥

हे विश्वे देवा मे मदीयमिमं हवमाह्वानं ऋणुत । ये यूयमंतरिक्षे स्थ अंतरिक्षलोके वर्तमाना भवथ । ये चोप तत्समीपस्थे भूलोके भवथ । ये च द्यवि द्युलोके स्थ । ये चाग्निजिह्वाः । अग्निर्जिह्वास्थानीयो येषां । यद्वाग्नेर्जिह्वा । तथा पोषमाणत्वादग्निजिह्वा इत्युच्यन्ते । उत वापि वा ये यजत्रा यजनीयाः ते सर्वे यूयमास्तीर्णेऽस्मिन्वर्हिषासद्योपविश्य मादयध्वं । सोमेनात्मानं तर्पयथ ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

विश्वे देवा मम ऋण्वंतु यज्ञिया उभे रोदसी अपां नपाच्च मन्म ।

मा वो वचांसि परिचक्ष्याणि वोचं सुन्नेष्विद्वी अंतमा मदेम ॥ १४ ॥

विश्वे । देवाः । मम । ऋण्वंतु । यज्ञियाः । उभे इति । रोदसी इति । अपां । नपात् । च । मन्म ।

मा । वः । वचांसि । परिऽचक्ष्याणि । वोचं । सुन्नेषु । इत् । वः । अंतमाः । मदेम ॥ १४ ॥

यज्ञिया यज्ञार्हा विश्वे देवा मम मदीयं मन्म मननीयं स्तोत्रं ऋण्वंतु । चित्तेन धारयंतु । तथोभे रोदसी द्यावापृथिव्यावपां नपात् मध्यमस्थानोऽग्निश्चास्मदीयं स्तोत्रं ऋण्वंतु । अथ प्रत्यक्षकृतः । हे देवा वो युष्मभ्यं परिचक्ष्याणि वर्जनीयानि वचांसि स्तोत्राणि मा वोचं । मा ब्रवीमि । अपि तु समीचीनानि । अतो वो युष्माकमंतमा अंतिकतमाः संतो वयं सन्नेष्वित् युष्माभिर्दत्तेषु सुखेष्वेव वर्तमाना मदेम । मोदेम ॥

आग्रयणे वैश्वदेवस्य ये के च जमेति याज्या । सूचितं च । विश्वे देवास आगत ये के च जमा महिनो अहिमायाः । आ० २. ९. इति ॥ वैश्वदेवपुरोडाशस्यैषैव याज्या । सूचमुदाहृतं ॥

॥ सैषा सूक्ते पंचदशी ॥

ये के च जमा महिनो अहिमाया दिवो जज्ञिरे अपां सधस्ये ।

ते अस्मभ्यमिषये विश्वमायुः क्षप उस्मा वरिवस्यंतु देवाः ॥ १५ ॥

ये । के । च । जमा । महिनः । अहिऽमायाः । दिवः । जज्ञिरे । अपां । सधऽस्ये ।

ते । अस्मभ्यं । इषये । विश्वं । आयुः । क्षपः । उस्माः । वरिवस्यंतु । देवाः ॥ १५ ॥

महिनो महांतोऽहिमायाः । माया प्रज्ञानाम् । आहंतृप्रज्ञाः । एवंभूता ये के चन देवा जमा । पृथिवीनामैतत् । पृथिव्यां जज्ञिरे प्रादुर्बभूवुः । ये के चन दिवो द्युलोकाज्जज्ञिरे । ये के चनापां सधस्ये सहांतरिक्षे जज्ञिरे ते सर्वे देवा अस्मभ्यमिषये । इष्यत इतीषिः पुत्रादिः । तस्मै च विश्वं सर्वमायुरन्नं जीवनं वा क्षपः सर्वा रात्रीरुस्माः सर्वाण्यहानि च सर्वदा नैरंतर्येण वरिवस्यंतु । प्रयच्छंतु ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अग्नीपर्जन्याववतं धियं मेऽस्मिन्हवे सहवा सुष्टुतिं नः ।

इळामन्यो जनयद्गर्भमन्यः प्रजावतीरिष आ धत्तमस्मे ॥ १६ ॥

अग्नीपर्जन्यौ । अवतं । धियं । मे । अस्मिन् । हवे । सुऽहवा । सुऽस्तुतिं । नः ।

इळां । अन्यः । जनयत् । गर्भं । अन्यः । प्रजाऽवतीः । इषः । आ । धत्तं । अस्मे इति ॥ १६ ॥

हे अग्नीपर्जन्यौ मे मदीयं धियं कर्म यज्ञलक्षणमवतं । गच्छतं । रक्षतं वा । हे सहवा सुखेन ह्यातुं शक्यावस्मिन्हवे यज्ञे नोऽस्मदीयां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं च रक्षतं । यद्वा नुवृत्तोऽवतिः श्रवणार्थः । अवतं । शृणुतं । युवयोर्मध्येऽन्यः पर्जन्य इळामन्नं जनयत् । जनयति । वृष्ट्या ह्योषधिवनस्पतयो जायन्ते तेभ्यश्चान्नं जायते । अन्योऽग्निर्गर्भं जनयति । पुरुषेण भुक्तमन्नं जाठरेणाग्निना पक्वं सत् रेतोरूपेण परिणमते तदेव योषित्सु गर्भो भवति । अतो युवां प्रजावतीः प्रजाभिर्युक्ता इषोऽन्नान्यस्मे अस्मास्वाधत्तं । अवस्थापयतं ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

स्तीर्णे बर्हिषि समिधाने अग्नौ सूक्तेन महा नमसा विवासे ।

अस्मिन्नो अद्य विदथे यजत्रा विश्वे देवा हविषि मादयध्वं ॥ १७ ॥

स्ती॒र्णे । व॒हि॒षि । सं॒ऽइ॒धा॒ने । अ॒ग्नौ । सु॒ऽउ॒क्तेन॑ । म॒हा । नम॑सा । आ । वि॒वा॒से ।
अ॒स्मिन् । नः । अ॒द्य । वि॒दथे॑ । य॒ज॒चाः । वि॒श्वे । दे॒वाः । ह॒वि॒षि । मा॒द॒य॒ध्वं ॥ १७ ॥

हे विश्वे देवा वहिषि दर्भपुंजे वेद्यां स्तीर्णे सत्यग्नौ च समिधाने समिद्धे सत्यनेन
सूक्तेन स्तोत्रेण च महा महता नमसा नमस्कारेण चाविवासे । पर्यचरं । हे
यजचा यजनीया विश्वे देवा अद्यास्मिन्दिने नोऽस्मदोयेऽस्मिन्विदथे यज्ञे हविषि ॥
तृतीयार्थे सप्तमी ॥ हविषास्माभिर्दत्तेन मादयध्वं । तृषध्वं ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे षोडशो वर्गः ॥

वयमु त्वेति दर्शचं चतुर्थं सूक्तं भरद्वाजस्यार्थं पौष्णं । यां पूषन्नित्यनुष्टुप् शिष्टा
गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । वयं दश पौष्णं तन्नायचं वै यां पूषन्ननुष्टुविति ॥
अर्थार्थिभिः प्रवसद्भिरेतज्जयं । सूचितं च । वयमु त्वा पथस्पत इत्यर्थचर्या
चरिष्यन् । गृ० सू० ३. ७. । इति । जपेदिति शेषः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

व॒यमु॑ त्वा पथस्पते॒ रथं॑ न॒ वाज॑सातये । धि॒ये पू॑षन्नयु॒ज्महि॑ ॥ १ ॥

व॒यं । जुं॑ इति । त्वा । प॒थः । प॒ते । रथं॑ । न । वाज॑ऽसातये । धि॒ये । पू॑षन् । अ॒यु॒ज्महि॑ ॥ १ ॥

हे पथस्पते मार्गस्य पालयितः पूषन् धिये कर्मार्थं वाजसातयेऽन्नस्य लाभाय
च वयं रथं न युद्धे रथमिव त्वा त्वामयुज्महि । युज्महि । अस्मदभिमुखं कुर्मः ॥
उ इति पूरकः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒भि नो॑ न॒र्ये॒ वसु॑ वी॒रं प्र॑यतदक्षिणं । वा॒मं गृ॑हपतिं नय ॥ २ ॥

अ॒भि । नः । न॒र्ये॒ । वसु॑ । वी॒रं । प्र॑यतऽदक्षिणं । वा॒मं । गृ॑हऽपतिं । न॒य ॥ २ ॥

हे पूषन् नर्ये नृभ्यो हितं वसु धनमभिप्राप्तुं वीरं दारिद्रस्य विशेषेणेरयितारं
गमयितारं प्रयतदक्षिणं पूर्वमन्येभ्योऽपि दत्तधनं । यद्वा प्रयतं श्रुद्धं दक्षिणं धनं
यस्य तादृशं । वामं वननीयमेवंविधं गृहपतिं गृहस्थं नोऽस्मान्नय । प्रापय ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अदि॑त्संतं चि॒दा॒घृ॒णे पू॑ष॒न्दा॒नाय॑ चोदय । प॒णेऽश्चि॒द्वि म॑दा॒ मनः॑ ॥ ३ ॥

अदि॑त्संतं । चि॒त् । आ॒घृ॒णे । पू॑षन् । दा॒नाय॑ । चो॒द॒य । प॒णेः । चि॒त् । वि॒ । म॑दा॒ । मनः॑ ॥ ३ ॥

हे आघृण आगतदीप्ते पूषन् अदित्संतं चित् दातुमनिच्छंतमपि पुरुषं दाना-
यास्मद्दानार्थं चोदय । प्रेरय । पणेश्चिद्वणिजोऽपि वार्धुषिकस्य लुब्धस्यापि मनो
हृदयं विम्रद । दानार्थं मृदूकुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि पथो वाजसातये चिनुहि वि मृधो जहि । साधंतामुग्र नो धियः ॥ ४ ॥

वि । पथः । वाजऽसातये । चिनुहि । वि । मृधः । जहि । साधंतां । उग्र । नः । धियः ॥ ४ ॥

हे उग्रोद्गूर्णबल पूषन् पथो मार्गान् वाजसातयेऽन्नलाभाय विचिनुहि ।
शोधितान्कुरु । यैः पथिभिर्गता धनं लभेमहि तादृशान्पथः पृथक्कुर्वित्यर्थः ।
मृधो बाधकान् तस्करादींश्च विजहि । बाधस्व । तथा नोऽस्माकं धियः कर्मा-
ण्यन्नलाभार्थं क्रियमाणानि साधंतां । सिध्यंतु । सफलानि भवंतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

परि तृंधि पणीनामारया हृदया कवे । अथेमस्मभ्यं रंधय ॥ ५ ॥

परि । तृंधि । पणीनां । आरया । हृदया । कवे । अथ । ई । अस्मभ्यं । रंधय ॥ ५ ॥

हे कवे प्राज्ञ पूषन् पणीनां वणिजां लुब्धानां हृदया हृदयानि कठिनान्यारया ।
सूक्ष्मलोहाग्रो दंडः प्रतोद इत्यरेति चाख्यायते । तथा परितृंधि । प्ररिविध्य । हृज्जतं
काठिन्यमपनयेत्यर्थः । अथानंतरमीमेनान्पणीनस्मभ्यं रंधय । वशीकुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे सप्तदशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वि पूषन्नारया तुद पणेरिच्छ हृदि प्रियं । अथेमस्मभ्यं रंधय ॥ ६ ॥

वि । पूषन् । आरया । तुद । पणेः । इच्छ । हृदि । प्रियं । अथ । ई । अस्मभ्यं । रंधय ॥ ६ ॥

हे पूषन् आरया प्रतोदेन पणेर्वणिजो हृदयं वितुद । विविध्य । तस्य पणेर्हृदि
हृदये प्रियमस्मभ्यमनुकूलं धनमिच्छ । दातव्यमितीच्छां जनय । अथानंतरम-
स्मभ्यमीमेनान्रंधय । वशीकुरु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ रिख किकिरा कृणु पणीनां हृदया कवे । अथेमस्मभ्यं रंधय ॥ ७ ॥

आ । रिख । किकिरा । कृणु । पणीनां । हृदया । कवे । अथ । ई । अस्मभ्यं । रंधय ॥ ७ ॥

हे कवे प्राज्ञ पूषन् पणीनां वणिजां हृदया हृदयान्यारिख । आलिख । आलिख्य
च किकिरा कीर्णानि प्रशिथिलानि कृणु । कुरु । मृदूनि कुर्वित्यर्थः । अन्यद्गतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यां पूषन्ब्रह्मचोदनीमारां विभर्ष्याघृणे ।

तया समस्य हृदयमा रिख किकिरा कृणु ॥ ८ ॥

यां । पूषन् । ब्रह्मऽचोदनी । आरां । विभर्षि । आघृणे ।

तया । समस्य । हृदयं । आ । रिख । किकिरा । कृणु ॥ ८ ॥

हे आघृण आगतदीप्ते पूषन् ब्रह्मचोदनी ब्रह्मणोऽन्नस्य प्रेरयित्री यामारां
विभर्षि हस्ते धारयसि तया समस्य सर्वस्य लुब्धजनस्य हृदयमारिख । आलिख ।
किकिरा किकिराणि कीर्णानि प्रशिथिलानि च कृणु । कुरु ॥

॥ अथ नवमी ॥

या ते अष्टा गोओपशाघृणे पशुसाधनी । तस्यास्ते सुखमीमहे ॥ ९ ॥

या । ते । अष्टा । गोऽओपशा । आघृणे । पशुऽसाधनी । तस्याः । ते । सुखं । ईमहे ॥ ९ ॥

हे आघृण आगतदीप्ते पूषन् ते त्वदीया याष्टारा गोओपशा । उपशेरत इत्यो-
पशाः । गाव ओपशा यस्यास्तादृशी । अत एव पशुसाधनी पशूनां साधयित्री
भवति ते त्वदीयायास्तस्याः संबन्धि सुखं सुखमीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ दशमी ॥

उत नो गोषणिं धियमश्वसां वाजसामुत । नृवत्कृणुहि वीतये ॥ १० ॥

उत । नः । गोऽसनिं । धियं । अश्वऽसां । वाजऽसां । उत । नृऽवत् । कृणुहि । वीतये ॥ १० ॥

उतापि च हे पूषन् गोषणिं गवां सनित्रीमश्वसामश्वानां सनित्री वाजसां
वाजानामश्वानां सनित्रीमुतापि च नृवत् नृवती नृणां वनित्री दात्रीमेवंभूतां
धियं बुद्धिं कर्म वा नोऽस्माकं वीतये खादनायोपभोगार्थं कृणुहि । कुरु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमेऽष्टादशो वर्गः ॥

सं पूषन्निति दशर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं पौष्णं गायत्रं । सं पूषन्नित्यनु-
क्रांतं ॥ नष्टधनमन्विच्छता पुरुषेणैतज्जप्यं । सूचितं च । सं पूषन्विदुषेति नष्टम-
धिजिगमिषन्मूळहो वा । गृ० सू० ३. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सं पूषन्विदुषा नय यो अंजसानुशासति । य एवेदमिति ब्रवत् ॥ १ ॥

सं। पूषन्। विदुषा। नय। यः। अंजसा। अनुऽशासति। यः। एव। इदं। इति। ब्रवत् ॥ १ ॥

हे पूषन् पोषक देव विदुषा जानता तेन जनेन संनय अस्मान् संगमय यो विद्वानंजसा ऋजुमार्गेणानुशासति अनुशास्ति नष्टद्रव्यप्राप्त्युपायमुपदिशति । यश्चैवैवमिदं नष्टं भवदीयं धनमिति ब्रवत् ब्रवीति । नष्टं धनं दर्शयतीत्यर्थः । तेन विदुषेत्यन्वयः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

समु पूष्णा गमेमहि यो गृह्णा अभिशासति । इम एवेति च ब्रवत् ॥ २ ॥

सं। ऊं इति। पूष्णा। गमेमहि। यः। गृह्णान्। अभिऽशासति। इमे। एव। इति।

च। ब्रवत् ॥ २ ॥

पूष्णानुगृहीता वयं संगमेमहि तेन जनेन संगच्छेमहि यो जनो गृह्णान् येषु गृहेष्वस्मदीया नष्टाः पशवस्तिष्ठन्ति तान् गृह्णानभिशासति अभिशास्ति आभिमुख्येन बोधयति । यश्चमे त्वदीया नष्टाः पशव एवैवं तिष्ठन्तीति च ब्रवत् ब्रूयात् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

पूष्णश्चक्रं न रिष्यति न कोशोऽव पद्यते । नो अस्य व्यथते पविः ॥ ३ ॥

पूष्णः। चक्रं। न। रिष्यति। न। कोशः। अव। पद्यते। नो इति। अस्य। व्यथते। पविः ॥ ३ ॥

पूष्णः पोषकस्य देवस्य चक्रमायुधं न रिष्यति । न विनश्यति । अस्य चक्रस्य कोशश्च नावपद्यते । न हीयते । अस्य पविर्धारा च नो नैव व्यथते । कुंठीभवति । तेन चक्रेण चोरान् हत्वास्मदीयं धनं प्रकाशयेति भावः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो अस्मै हविषा विधत्तं तं पूषापि मृष्यते । प्रथमो विंदते वसु ॥ ४ ॥

यः। अस्मै। हविषा। अविधत्। न। तं। पूषा। अपि। मृष्यते। प्रथमः। विंदते। वसु ॥ ४ ॥

यो यजमानोऽस्मै पूष्णे हविषा चरुपुरोडाशादिनाविधत् परिचरति तं यजमानं पूषा नापि मृष्यते । अपिशब्द ईषदर्थः । ईषदपि न हिनस्ति । स च प्रथमो मुख्यः सन् वसु धनं विंदते । लभते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षन्वर्तः । पूषा वाजं सनोतु नः ॥ ५ ॥

पूषा । गाः । अन् । एतु । नः । पूषा । रक्षतु । अर्वतः । पूषा । वाजं । सनोतु । नः ॥ ५ ॥

पूषा पोषको देवो नोऽस्मदीया गा अन्वेतु । रक्षणार्थमनुगच्छतु । स च पूषाव-
तोऽश्वान् रक्षतु चोरेभ्यः । तथा वाजमन्नं च नोऽस्मभ्यं पूषा सनोतु । प्रयच्छतु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पूषन्नु प्र गा इहि यजमानस्य सुन्वतः । अस्माकं स्तुवतामुत ॥ ६ ॥

पूषन् । अन् । प्र । गाः । इहि । यजमानस्य । सुन्वतः । अस्माकं । स्तुवतां । उत ॥ ६ ॥

हे पूषन् सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य गाः पशून्नुप्रेहि । रक्षणार्थ-
मनुगच्छ । उतापि च स्तुवतां त्वद्विषयं स्तोत्रं कुर्वतामस्माकं गाश्चानुगच्छ ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

माकिर्नेशन्माकीं रिषन्माकीं सं शरि केवटे । अथारिष्टाभिरा गहि ॥ ७ ॥

माकिः । नेश्त् । माकीं । रिषत् । माकीं । सं । शरि । केवटे । अथ । अरिष्टाभिः ।

आ । गहि ॥ ७ ॥

हे पूषन् अस्मदीयं गोधनं माकिर्नेशत् । मा नश्यतु । माकिर्माकीमित्येतौ
प्रतिषेधमात्रे वर्तन्ते । माकीं रिषत् । मा व्याघ्रादिभिर्हिंस्यतां । माकीं मा च
केवटे कूपे संशरि । संशीर्णं भूत् । कूपपातेनापि हिंसितं मा भवतु । अथैवं सत्य-
रिष्टाभिरहिंसिताभिर्गोभिः सहागहि । सायंकाल आगच्छ ॥

॥ अथाष्टमी ॥

शृण्वन्तं पूषणं वयमिर्यमनष्टवेदसं । ईशानं राय ईमहे ॥ ८ ॥

शृण्वन्तं । पूषणं । वयं । इयं । अनष्टवेदसं । ईशानं । रायः । ईमहे ॥ ८ ॥

अस्मत्स्तोत्राणि शृण्वन्तमिर्यं दारिद्र्यस्य प्रेरकमनष्टवेदसमविनष्टधनमीशानं
सर्वस्येश्वरमेवंविधं पूषणं देवं वयं रायो धनानीमहे । याचामहे ॥

चातुर्मास्येषु वैश्वदेवे पर्वणि पौष्णस्य हविषः पूषन्तव व्रत इत्येषानुवाक्या ।
सूत्रितं च । वाममद्य सवितर्वाममु श्वः पूषन्तव व्रते वयं । आ० २. १६. । इति ॥

॥ सैषा सूक्ते नवमी ॥

पूषन्तव व्रते वयं न रिषेम कदा चन । स्तोतारस्त इह स्मसि ॥९॥

पूषन् । तव । व्रते । वयं । न । रिषेम । कदा । चन । स्तोतारः । ते । इह । स्मसि ॥९॥

हे पूषन् पोषक ते त्वदीये व्रते कर्मणि वर्तमाना वयं कदा चन कदाचिदपि
न रिषेम । हिंसिता न भवेम । तादृशाश्च वयमिहास्मिन्कर्मणि ते तव स्तोतारः
स्मसि । स्मः । भवामः ॥

॥ अथ दशमी ॥

परि पूषा परस्ताद्वस्तं दधातु दक्षिणं । पुनर्नो नष्टमाजतु ॥१०॥

परि । पूषा । परस्तात् । हस्तं । दधातु । दक्षिणं । पुनः । नः । नष्टं । आ । अजतु ॥१०॥

पूषा पोषको देवः परस्तात्परस्मिन्देशे सुसंचारादन्यस्मिन् चोरव्याघ्रादिभि-
रुषिते देशे गच्छतो गोधनस्य निवारणाय स्वकीयं दक्षिणं हस्तं परिदधातु ।
परिधानं निवारकं करोतु । नोऽस्मदीयं नष्टं च गोधनं पुनराजतु । आगच्छतु ।
आगमयतु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे विंशो वर्गः ॥

एहि वामिति षडृचं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं गायत्रं पौष्णं । अनुक्रम्यते च ।
एहि वां षडिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

एहि वां विमुचो नपादाघृणे सं संचावहै । रथीर्ऋतस्य नो भव ॥१॥

आ । इहि । वां । विऽमुचः । नपात् । आघृणे । सं । संचावहै । रथीः । ऋतस्य । नः । भव ॥१॥

हे विमुचो नपात् । विमुंचति सृष्टिकाले स्वसकाशात्सर्वाः प्रजा विसृजतीति
विमुक् प्रजापतिः । तस्य पुत्राघृण आगतदीपे पूषन् वां । वाति गच्छति स्तुतिं
प्राप्नोतीति वा स्तोता ॥ वा गतिगंधनयोरित्यस्मादातो मनिन्निति विच् ॥ वां
गंतारं स्तोतारं मामेहि । आगच्छ । आवां च संसंचावहै । समयाव । संगच्छावहै ।

तादृशस्त्वं नोऽस्माकमृतस्य यज्ञस्य रथी रंहिता नेता भव । तथा सति तत्तत्त्वं
हविस्त्वयापि लभ्यत इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

रथीतमं कपर्दिनमीशानं राधसो महः । रायः सखायमीमहे ॥२॥

रथिऽतमं । कपर्दिनं । ईशानं । राधसः । महः । रायः । सखायं । ईमहे ॥२॥

रथीतममतिशयेन रथिनं । यज्ञातिशयेन रंहितारं नेतारं कपर्दिनं । कपर्दशृङ्गा ।
तद्वतं । राधोत्यनेनेति राधो धनं । महो महतो राधसो धनस्येशानं स्वामिनं
सखायमस्माकं मित्रमेवंविधं पूषणं रायो धनानीमहे । याचामहे ॥

॥ अथ तृतीया ॥

रायो धारास्याघृणे वसो राशिरंजाश्च । धीवतोधीवतः सखा ॥३॥

रायः । धारा । असि । आघृणे । वसोः । राशिः । अजऽअश्वः । धीवतः । धीवतः । सखा ॥३॥

हे आघृण आगतदीप्ते पूषन् रायो धनस्य धारासि । प्रवाहो भवसि । स्तोतृभ्यो
बहु धनं नैरन्तर्येण प्रयच्छसीत्यर्थः । अजाश्च । अजाच्छागा एवाश्वा अश्वकार्या-
पन्ना यस्य तादृश पूषन् वसोर्वसुनो धनस्य राशिः संघश्च भवसि । धनसंघश्च
त्वयेव निवसतीत्यर्थः । धीवतो धीवतः सर्वस्य स्तोत्रवतः पुरुषस्य सखा मित्र-
भूतश्च भवसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पूषणं न्व१जाश्चमुप स्तोषाम वाजिनं । स्वसुर्यो जार उच्यते ॥४॥

पूषणं । नु । अजऽअश्वः । उप । स्तोषाम । वाजिनं । स्वसुः । यः । जारः । उच्यते ॥४॥

अजाश्च छागवाहनं वाजिनमन्नवंतं बलवंतं वा पूषणं पोषकं देवं नु अद्यो-
पस्तोषोम । उपस्तवाम । यः पूषा स्वसुरुषसो जार उपपत्तिरित्युच्यते तं पूषण-
मित्यन्वयः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मातुर्दिधिषुमं ब्रवं स्वसुर्जारः शृणोतु नः । भ्रातेन्द्रस्य सखा मम ॥५॥

मातुः । दिधिषुं । अब्रवं । स्वसुः । जारः । शृणोतु । नः । भ्राता । इन्द्रस्य । सखा । मम ॥५॥

मातुर्निर्मात्र्या रात्रेर्दिधिषुं पतिं पूषणमब्रवं । स्तौमि । स्वसुरूपसो जारश्च
पूषा नोऽस्माकं स्तोत्राणि शृणोतु । इन्द्रस्य भ्राता सहजातः पूषा मम स्तोतुः
सखा मित्रभूतोऽस्तु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आजासः पूषणं रथे निशृंभास्ते जनश्रियं । देवं वहंतु बिभ्रतः ॥ ६ ॥

आ। अजासः। पूषणं। रथे। निऽशृंभाः। ते। जनऽश्रियं। देवं। वहंतु। बिभ्रतः ॥ ६ ॥

अजासोऽजाश्छागा निशृंभा निश्रथ्य संबध्य हर्तारस्ते पूषणो वाहनतया
प्रसिद्धाश्छागा जनश्रियं । जनं स्तोतृसंघं श्रयति गच्छतीति जनश्रीः । तं पूषणं
देवं रथे बिभ्रतो धारयंत आवहंतु । आनयंतु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टम एकविंशो वर्गः ॥

य एनमिति षडृचं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे पौष्णं । अंत्यानुष्टुबादौ पंच
गायत्र्यः । तथा चानुक्रांतं । य एनमंत्यानुष्टुबिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

य एनमादिदेशति करंभादिति पूषणं । न तेन देव आदिशे ॥ १ ॥

यः। एनं। आऽदिदेशति। करंभऽअत्। इति। पूषणं। न। तेन। देवः। आऽदिशे ॥ १ ॥

यः स्तोतैनं पूषणं पोषकं करंभात्करंभानां घृतमिश्रानां यवसक्तूनामत्तेत्या-
दिदेशति अभिष्टौति तेन पुरुषेणान्यो देवो नादिशे । आदेष्टव्यः स्तोतव्यो न भवति ।
पूषण एव सर्वस्याभिमतस्य धनस्य लाभात् देवतांतरं न स्तौतीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत घा स रथीतमः सख्या सत्पतिर्युजा । इन्द्रो वृत्राणि जिघ्रते ॥ २ ॥

उत। घा। सः। रथिऽतमः। सख्या। सत्ऽपतिः। युजा। इन्द्रः। वृत्राणि। जिघ्रते ॥ २ ॥

उत घापि च स यः शत्रूणां हंतृत्वेन प्रसिद्धस्तादृशो रथीतमोऽतिशयेन
रथी महारथः सत्पतिः सतां पालयितैवंगुण इन्द्रः सख्या मित्रभूतेन पूषणा
युजा सहायभूतेन युक्तः सन् वृत्राणि शत्रून् जिघ्रते । हंति । इन्द्रस्याप्ययमेव
साहाय्यकारीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उतादः परूपे गवि सूरश्चक्रं हिरण्ययं । न्यैरयद्रथीतमः ॥ ३ ॥

उत । अदः । परूपे । गवि । सूरः । चक्रं । हिरण्ययं । नि । ऐरयत् । रथिऽतमः ॥ ३ ॥

उतापि च सूरः प्रेरको रथीतमोऽतिशयेन रथी नेतृतमो वा पूषा परूपे परूषति पर्ववति भास्वति वा गवि । गच्छतीति गौरादित्यः । तस्मिन् हिरण्ययं हिरण्यमयं सुवर्णनिर्मितमदस्तद्रथस्य चक्रं न्यैरयत् । नितरां प्रेरयति स्म ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यदद्य त्वां पुरुष्टुत ब्रवाम दस्र मंतुमः । तत्स नो मन्म साधय ॥ ४ ॥

यत् । अद्य । त्वा । पुरुऽस्तुत । ब्रवाम । दस्र । मंतुऽमः । तत् । स । नः । मन्म । साधय ॥ ४ ॥

हे पुरुष्टुत बहुभिर्यजमानैः स्तुत दस्र दर्शनीय मंतुमो ज्ञानवन् पूषन् अद्येदानीं यदुद्दिश्य त्वां ब्रवाम स्तवाम नोऽस्माकं मन्म मननीयं तद्धनं साधय । उत्पादय ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इमं च नो गवेषणं सातये सीषधो गणं । आरात्पूषन्नसि श्रुतः ॥ ५ ॥

इमं । च । नः । गोऽएषणं । सातये । सीषधः । गणं । आरात् । पूषन् । असि । श्रुतः ॥ ५ ॥

हे पूषन् नोऽस्माकं सातये लाभायेमं च गणं मनुष्यसंघं गवेषणं गवामेषयितारं सीषधः । साधय । हे पूषन् आरात् दूरदेशेऽपि त्वं श्रुतो विश्रुतः प्रख्यातोऽसि । भवसि ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

आ ते स्वस्तिमीमह आरेअघामुपावसुं ।

अद्या च सर्वतातये श्वश्च सर्वतातये ॥ ६ ॥

आ । ते । स्वस्ति । ईमहे । आरेऽअघां । उपऽवसुं ।

अद्य । च । सर्वऽतातये । श्वः । च । सर्वऽतातये ॥ ६ ॥

हे पूषन् ते त्वदीयां त्वया देयां स्वस्तिं कल्याणीं रक्षामारेअघां । आरे दूरेऽयं पापं यस्यास्तादृशी । उपावसुमुपगतधनां । ईदृशी स्वस्तिमद्य चास्मिंश्च काले

सर्वतातये । सर्वैर्ऋत्विग्भिस्तायत इति सर्वतातिर्यज्ञः । तदर्थं । यद्वा सर्वेषां भोगानां विस्ताराय । अथ परस्मिन्नपि दिने सर्वतातये सर्वदा सर्वतान्यर्थमेमहे । अभियाचामहे ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे द्वाविंशो वर्गः ॥

इन्द्रा नु पूषणेति षट्चमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे गायत्र्यमैन्द्रापौष्णं । अनुक्रांतं च । इन्द्रा नैन्द्रं चेति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इन्द्रा नु पूषणा वयं सख्याय स्वस्तये । हुवेम वाजसातये ॥१॥

इन्द्रा । नु । पूषणा । वयं । सख्याय । स्वस्तये । हुवेम । वाजसातये ॥१॥

इतरेतरयोगादिन्द्रपूषणशब्दयोरुभयत्र द्विवचनं । इन्द्रापूषणौ देवौ नु अद्य च वयं स्वस्तये सख्याय शोभनाय सखित्वाय वाजसातये वाजस्यान्नस्य बलस्य वा सातये संभजनाय च हुवेम । आह्वयाम । स्तवाम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सोममन्य उपासदत्पातवे चम्बोः सुतं । करंभमन्य इच्छति ॥२॥

सोमं । अन्यः । उप । असदत् । पातवे । चम्बोः । सुतं । करंभं । अन्यः । इच्छति ॥२॥

चम्बोरधिषवणफलकयोः सुतमभिषुतं सोममन्योऽनयोरेकतर इन्द्रः पातवे पातुमुपासदत् । उपसीदति । उपगच्छति । अन्य एकतरः पूषा करंभं घृतसिक्तं सक्तात्मकं हविर्भक्षयितुमिच्छति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अजा अन्यस्य वह्नयो हरी अन्यस्य संभृता । ताभ्यां वृचाणि जिघ्रते ॥३॥

अजाः । अन्यस्य । वह्नयः । हरी इति । अन्यस्य । संभृता । ताभ्यां । वृचाणि । जिघ्रते ॥३॥

अनयोरिन्द्रापूषणोरन्यस्यैकस्य पूषणोऽजाश्छागा वह्नयो वाहका अश्वाः । अन्यस्यापरस्येन्द्रस्य संभृता संभृतौ सम्यक् पुष्टौ हरी एतत्संज्ञावश्चौ वाहकौ । स चेन्द्रस्ताभ्यां वृचाणि शत्रून् जिघ्रते । हन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यदिन्द्रो अनयद्रितो महीरपो वृषन्तमः । तत्र पूषाभवत्सचा ॥ ४ ॥

यत् । इन्द्रः । अनयत् । रितः । महीः । अपः । वृषन्ऽतमः । तत्र । पूषा । अभवत् । सचा ॥ ४ ॥

यद्यदा वृषन्तमोऽतिशयेन वर्षितेन्द्रो रितो गन्धीर्महीर्महतीरपो वृष्ट्युदकान्य-
नयत् इमं लोकं प्रापयति तत्र तदानीं पूषा पोषको देवः सचाभवत् । अस्येन्द्रस्य
सहायो भवति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तां पूष्णः सुमतिं वयं वृक्षस्य प्र वयामिव । इन्द्रस्य चा रभामहे ॥ ५ ॥

तां । पूष्णः । सुऽमतिं । वयं । वृक्षस्य । प्र । वयांऽइव । इन्द्रस्य । च । आ । रभामहे ॥ ५ ॥

पूष्णः पोषकस्य देवस्येन्द्रस्य च तां प्रसिद्धां सुमतिं कल्याणीं मतिमनुग्रहबुद्धिं
वृक्षस्य महीरुहस्य प्र वयां प्रकृष्टां दृढां शाखामिव वयमारभामहे । अवलंबामहे ।
आश्रयामह इत्यर्थः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत्पूषणं युवामहेऽभीष्मूँरिव सारथिः । मह्या इन्द्रं स्वस्तये ॥ ६ ॥

उत् । पूषणं । युवा॒महे । अभीष्मूँन्ऽइव । सारथिः । मह्यै । इन्द्रं । स्वस्तये ॥ ६ ॥

पूषणं पोषकं देवमिन्द्रं च मह्यै मह्यै स्वस्तये रक्षार्थमुद्युवामहे । उद्योजयामः ।
उद्योजनमाकर्षणं । तत्र दृष्टान्तः । सारथिः सूतोऽभीष्मूँनिव । अभीष्मूँन्ऽशमीन-
श्वबंधनार्थान्यथाकर्षति तद्वत् ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

शुक्रं त इति चतुर्चक्रं नवमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धे पौष्णं । द्वितीया जगती
शिष्टास्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । शुक्रं चतुष्कं द्वितीया जगतीति ॥ वैश्वदेवे
पर्वणि वैश्वदेवस्य हविषः शुक्रं त इति याज्या । सूचितं च । शुक्रं ते अन्यद्यजतं
ते अन्यदिहेह वः स्वतवसः । आ० २. १६. । इति ॥ एकादशिनस्य पौष्णस्य पशोर्व-
पाया एषैव याज्या । सूचितं च । शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्प्रपथे पथामजनिष्ट
पूषा । आ० ३. ७. । इति ॥ अमाभिष्टवेऽपेषा । सूचितं च । शुक्रं ते अन्यद्यजतं
ते अन्यदपश्यं गोपामनिपद्यमानं । आ० ४. ६. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यद्विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि ।

विश्वा हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु ॥ १ ॥

शुक्रं । ते । अन्यत् । यजतं । ते । अन्यत् । विषुरूपे इति विषुऽरूपे । अहनी इति ।

द्यौःऽइव । असि ।

विश्वाः । हि । मायाः । अवसि । स्वधाऽवः । भद्रा । ते । पूषन् । इह । रातिः । अस्तु ॥ १ ॥

हे पूषन् ते तव शुक्रं शुक्लवर्णमन्यदेकमहर्भवति वासरात्मकं । तथा ते तव संबंधि यजतं । यजिरत्र संगतिकरणे वर्तते । यजनीयं प्रकाशेन संगमनीयं स्वतः कृष्णवर्णमन्यदेकमहर्भवति रात्र्याख्यं । इत्थं विषुरूपे शुक्लकृष्णतया नानारूपे अहनी तव महिम्ना निष्पद्येते । यद्वा हे पूषन् त्वदीयमन्यदेकं रूपं शुक्रं निर्मलं दिवसस्योत्पादकं । त्वदीयमन्यदेकं रूपं यजतं केवलं यजनीयं न प्रकाशकं रात्रे उत्पादकं । अत एव विषुरूपे विषमरूपे अहनी अहश्च रात्रिश्च भवतः । अहोरात्रयोर्निर्माणे सूर्य एव कर्ता कथमस्य प्रसक्तिरिति तत्राह । द्यौरिवासि । यथा द्यौरादित्यः प्रकाशयिता तथा त्वं प्रकाशकोऽसि । कुत इत्यत आह । हे स्वधावोऽन्नवन्पूषन् विश्वाः सर्वा मायाः प्रज्ञा हि यस्मात्कारणादवसि रक्षसि अतः कारणान्नं सूर्य इव भवसीत्यर्थः । तादृशस्य ते तव भद्रा कल्याणी रातिर्दानमिहास्मास्वस्तु । भवतु ॥ यास्कस्त्वाह । शुक्रं ते अन्यलोहितं ते अन्यद्यज्ञियं ते अन्यद्यज्ञियं ते अन्यदिति वा विषमरूपे अहनी कर्मणा द्यौरिव चासि । सर्वाणि च प्रज्ञानान्यवस्यन्नवन् । नि० १२. १७. । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अजाश्वः पशुपा वाजपस्त्यो धियंजिन्वो भुवने विश्वे अर्पितः ॥

अष्टां पूषा शिथिरामुद्वरीवृजत्संचक्षाणो भुवना देव ईयते ॥ २ ॥

अजऽअश्वः । पशुऽपाः । वाजऽपस्त्यः । धियंऽजिन्वः । भुवने । विश्वे । अर्पितः ।

अष्टां । पूषा । शिथिरां । उतऽवरीवृजत् । संऽचक्षाणः । भुवना । देवः । ईयते ॥ २ ॥

अजाश्वश्चागवाहनः पशुपाः पशूनां पालयिता वाजपस्त्यः । वाजा अन्नानि पस्त्ये गृहे यस्य तादृशः । धियंजिन्वः । धियः स्तोतारः कर्माणि वा । तेषां प्रीण-

यिता विश्वे विश्वस्मिन् सर्वस्मिन् भुवने लोकेऽर्पितः प्रजापतिना पोषकत्वेन
स्थापितः । अत एवभूतः पूषा पोषको देवोऽष्टामारां स्वहस्तगतां शिथिरां
शिथिलां सतीमुद्धरीवृजत् उद्यच्छन् भुवना भुवनानि सर्वान् लोकान् भूतजा-
तानि वा संचक्षाणः संपश्यन् सूर्यात्मना प्रकाशयन् ईयते । नभसि गच्छति ॥

पौष्णस्य पशोर्वपापुरोडाशयोर्थास्ते पूषन्नित्यादिके द्वे ऋचावनुवाक्ये । सूचितं च ।
यास्ते पूषन्नावो अंतः समुद्र इति द्वे पूषेमा आशा अनु वेद सर्वाः । आ० १.३. । इति ॥

॥ तयोः प्रथमा सूक्ते तृतीया ॥

यास्ते पूषन्नावो अंतः समुद्रे हिरण्ययीरंतरिक्षे चरन्ति ।

ताभिर्यासि दूत्यं सूर्यस्य कामेन कृतं श्रवं इच्छमानः ॥ ३ ॥

याः । ते । पूषन् । नावः । अंतरिति । समुद्रे । हिरण्ययीः । अंतरिक्षे । चरन्ति ।

ताभिः । यासि । दूत्यं । सूर्यस्य । कामेन । कृतं । श्रवं । इच्छमानः ॥ ३ ॥

हे पूषन् ते त्वदीया या हिरण्ययीर्हिरण्यमय्यो हितरमणीया नावः समुद्र
उदधावंतर्मध्येऽंतरिक्षे नभसि चरन्ति संचरन्ति ताभिर्नौभिः सूर्यस्य दूत्यं यासि ।
गच्छसि । कदाचिद्देवैः सार्द्धं सूर्येऽसुरवधार्थं प्रस्थिते सति तस्य भार्या स्वभर्तारि
संजातोत्सुका बभूव तां प्रति सूर्यः पूषणं प्राह्वीत् तेन चात्र पूषा स्तूयते ।
अपि च त्वं श्रवो हविलर्क्षणमन्नमिच्छमान इच्छन् कामेन पश्वादिविषयेण
स्तोतृभिः कृतो वशीकृतोऽसि ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

पूषा सुबंधुर्दिव आ पृथिव्या इळस्पतिर्मघवा दस्सवर्चाः ।

यं देवासो अददुः सूर्यायै कामेन कृतं तवसं स्वंचं ॥ ४ ॥

पूषा । सुऽबंधुः । दिवः । आ । पृथिव्याः । इळः । पतिः । मघऽवा । दस्सऽवर्चाः ।

यं । देवासः । अददुः । सूर्यायै । कामेन । कृतं । तवसं । सुऽअंचं ॥ ४ ॥

पूषा पोषको देवो दिव आ द्युलोकस्य च पृथिव्याश्च सुबंधुः शोभनो बंधुर्भ-
वति । तथेळस्पतिरिळाया अन्नस्य पतिर्मघवा । मघमिति धननाम । तद्वान् ।
यद्वा मंहतेर्दानकर्मणो भावसाधनो मघशब्दः । दानवान् दस्सवर्चाः । वर्च इति
रूपनाम । दस्मं दर्शनीयं वर्चो यस्य तादृशः । यं पूषणं देवासः सर्वे देवाः सूर्यायै

सूर्यस्य पत्न्यै यद्वा सावित्र्यै सूर्याख्याया अश्विनोर्वरणायाददुः दत्तवन्तः । पुत्रः पितराववृणीत पूषा । ऋग्वे० १०. ८५. १४. । इति हि श्रूयते । कीदृशं पूषणं । कामेन पश्चादिविषयेण कृतं स्तोतृभिर्वशीकृतं तवसं बलवन्तं प्रवृद्धं वा स्वचं स्वचनं सुष्ठु गच्छन्तं । एवंविधं यं पूषणं ददुः स पूषा सुबंधुरित्यन्वयः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

प्र नु वोचेति दशर्चं दशमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षमिन्द्राग्निदेवताकं । सप्तम्याद्या-
श्चतस्रोऽनुष्टुभः शिष्टाः षट् बृहत्यः । तथा चानुक्रांतं । प्र नु दशैन्द्राग्रं तु बार्हतं
चतुरनुष्टुबन्तमिति ॥ गतो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र नु वो॒चा सु॒तेषु॑ वां वी॒र्या॒ऽयानि॑ च॒क्रथुः॑ ।

ह॒तासो॑ वां पि॒तरो॑ दे॒वश॑च॒व इ॒न्द्राग्नी॑ जी॒वथो॑ यु॒वं ॥ १ ॥

प्र । नु । वो॒च । सु॒तेषु॑ । वां । वी॒र्या॑ । या॒नि । च॒क्रथुः॑ ।

ह॒तासः॑ । वां । पि॒तरः॑ । दे॒वऽश॑च॒वः । इ॒न्द्राग्नी॑ इति॑ । जी॒वथः॑ । यु॒वं ॥ १ ॥

हे इन्द्राग्नी यानि वीर्याणि वीरकर्मणि चक्रथुः कृतवन्तौ युवां सुतेष्वभिषुतेषु सोमेष्वस्मद्यज्ञे वां युवयोस्तानि वीर्याणि नु क्षिप्रं प्रवोच । प्रवोचं । प्रब्रवीमि । तदेव वीर्यं दर्शयति । हे इन्द्राग्नी देवशचवः । देवाः शचवः शातयितारो येषां तादृशाः । असुराः पितरो हिंसकाः ॥ पीयतिर्हिंसाकर्मा । तस्यैतद्रूपं ॥ ईदृशा असुरा वां युवाभ्यां हतासो हता आसन् । युवं युवां तु जीवथः । जीवनवन्तौ भवथः । असुरैर्न बाधिताविति यावत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ब॒ळित्था॑ म॒हिमा॑ वा॒मिन्द्रा॑ग्नी॒ प॒निष्ठ॑ आ ।

स॒मा॒नो वाँ॑ ज॒निता॑ भ्रा॒त॒रा यु॒वं य॒मावि॑हे॒हमा॑तरौ ॥ २ ॥

ब॒ट् । इ॒त्या । म॒हि॒मा । वां । इ॒न्द्रा॑ग्नी॒ इति॑ । प॒निष्ठः॑ । आ ।

स॒मा॒नः । वां । ज॒नि॒ता । भ्रा॒त॒रा । यु॒वं । य॒मौ । इ॒हे॒ह॑ऽमा॒तरा ॥ २ ॥

हे इन्द्राग्नी वां युवयोर्महिमा महत्त्वमित्येत्थमनेन प्रकारेण बट् सत्यं । युष्म-
द्विषयं यज्जन्ममहत्त्वं प्रतिपाद्यते तत्सर्वं यथार्थमित्यर्थः । प॒निष्ठ आ प॒निष्ठः

स्तुत्यतमश्च प्रजापतिः समान एक एव वां युवयोज्ज्वलिता जनयिता । अतो युवं युवां भ्रातरा भ्रातरौ स्थः । अपि च यमौ यमली सहोत्पन्नाविहेहमातरा । इह चेह च सर्वत्र माता ययोस्तादृशी स्थः । अदितिर्ननयोर्माता सेव विस्तीर्णा भूमिरितीहेहमातराविति श्रूयते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ओ॒कि॒वां॒सां सु॒ते स॒चाँ अ॒श्व॒ा स॒प्रीं इ॒वा॒र्दने ।

इ॒न्द्रा॒ न्व॒ग्नी अ॒व॒से॒ह व॒ज्रि॒णा व॒यं दे॒वा ह॒वाम॒हे ॥३॥

ओ॒कि॒ऽवां॒सां । सु॒ते । स॒चा । अ॒श्व॒ा । स॒प्रीं इ॒वेति॒ स॒प्रीं॑ऽइव । आ॒र्दने ।

इ॒न्द्रा । न॒ । अ॒ग्नी इति॑ । अ॒व॒सा । इ॒ह । व॒ज्रि॒णा । व॒यं । दे॒वा । ह॒वा॒म॒हे ॥३॥

हे इन्द्राग्नी सुतेऽभिषुते सोमे युवां सचा सहोकिवांसौकिवांसौ समवेतो संगतो भवतं ॥ उच समवाय इत्यस्यैतद्रूपं ॥ तत्र दृष्टांतः । आदने भक्षणीये घासे सप्री इवाश्वा सर्पणशीलावश्वाविव । नु अद्य वयं तादृशाविन्द्राग्नी इहास्मिन्यज्ञेऽवसा रक्षणेन हेतुना हवामहे । आह्वयामहे ॥ इतरेतरयोगादिन्द्रश्चेऽग्निश्चे च द्विवचनं ॥ कीदृशाविन्द्राग्नी । वज्रिणा वज्रिणावायुधोपेतौ देवा दानादिगुणयुक्तौ ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

य इ॒न्द्राग्नी सु॒तेषु वां स्त॒व॒त्तेषु॑तावृ॒धा ।

जोष॒वाकं॑ वद॒तः प॒ज्रहोषि॑णा न दे॒वा भ॒स॒थश्च॒न ॥४॥

यः । इ॒न्द्राग्नी इति॑ । सु॒तेषु । वां । स्त॒व॒त् । तेषु॑ । ऋ॒त॒ऽवृ॒धा ।

जोष॒ऽवाकं॑ । वद॒तः । प॒ज्रऽहोषि॑णा । न । दे॒वा । भ॒स॒थः । च॒न ॥४॥

दे ऋतावृधा ऋतस्य सत्यस्य यज्ञस्य वा वर्धयिताराविन्द्राग्नी सुतेष्वभिषुतेषु सोमेषु यः स्तोता वां युवां स्तवत् कुत्सितं सूयात् तेषु सोमेषु मध्ये जोषवाकं वदतो जोषं जोषयितव्यं प्रीतिहेतुत्वेन कर्तव्यं स्वयमप्रीतिकरं तादृशं वाकं वाक्यं वदतस्तस्य स्तोतुः सोमं हे पज्रहोषिणा पज्रः प्रार्जितः प्रसिद्धो होषो घोषः स्तोत्रं ययोस्तादृशौ हे देवौ युवां न भसथः । न भक्षयथः । चनेति पादपूरणः ॥ अत्र निरुक्तं । जोषवाकमित्यविज्ञातनामधेयं जोषयितव्यं भवति । य इन्द्राग्नी

सुतेषु वां सोमेषु स्तौति तेषु तस्य वर्धयितारौ न तस्याश्रीयः । योऽयं जोषवाकं वदति विजंजपः प्रार्जितहोषिणौ देवौ न तस्याश्रीयः । नि० ५. २२. । इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्राग्नी को अस्य वां देवौ मर्तश्चिकेतति ।

विषूचो अश्वान्युयुजान इयत एकः समान आ रथे ॥ ५ ॥

इंद्राग्नी इति । कः । अस्य । वां । देवौ । मर्तः । चिकेतति ।

विषूचः । अश्वान् । युयुजानः । इयते । एकः । समाने । आ । रथे ॥ ५ ॥

हे देवौ द्योतमानाविंद्राग्नी वां युवयोरस्येदं कर्म को मर्तो मनुष्यश्चिकेतति । जानीयात् । न कोऽपीत्यर्थः । किं तत्कर्म । विषूचो नानांचतो गच्छतोऽश्वान् समान उभयार्थ एकस्मिन्नथे युवयोरेक इंद्रः सूर्यात्मना वर्तमानो युयुजानस्तादृशानश्वान्योजयन् एयते । सर्वे जगदभिगच्छति । यद्वा विषूचो नानारूपानश्वान् व्यापकान् समान एकरूपे रथे संवत्सरात्मके युयुजानो योजयन् युवयोरेकः सूर्यात्मेन्द्र एयते । आगच्छति । एतद्युवयोः कर्म को यथावज्जानीयादित्यर्थः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्राग्नी अपादियं पूर्वागात्पृथ्वीभ्यः ।

हिन्वी शिरो जिह्वा वावदच्चरत्त्रिंशत्पदा न्यक्रमीत् ॥ ६ ॥

इंद्राग्नी इति । अपात् । इयं । पूर्वा । आ । अगात् । पत् । ऽवतीभ्यः ।

हिन्वी । शिरः । जिह्वा । वावदत् । चरत् । त्रिंशत् । पदा । नि । अक्रमीत् ॥ ६ ॥

हे इंद्राग्नी अपात्पादरहितेयमुषाः पृथ्वीभ्यः पादयुक्ताभ्यः सुप्ताभ्यः प्रजाभ्यः पूर्वा प्रथमभाविनी सत्यागात् । आगच्छति । तथा प्राणिनां शिरो हिन्वी प्रेरयित्री । यद्वा शिरो हित्वा न्यक्त्वा स्वयमशिरस्का सती । जिह्वा प्राणिस्थया तदीयेन वागिन्द्रियेण वावदत् भृशं शब्दं कुर्वती चरत् । एवं चरन्त्युषास्त्रिंशत्पदान्यवयवभूतान्त्रिंशन्मुहूर्तान्यक्रमीत् । एकेन दिवसेनातिक्रामति । एतच्च युवयोः कर्म । तत्को जानीयादिति पूर्वचान्वयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इन्द्राग्नी आ हि तन्वत नरो धन्वानि बाह्वोः ।

मा नो अस्मिन्महाधने परा वक्तं गविष्टिषु ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । आ । हि । तन्वते । नरः । धन्वानि । बाह्वोः ।

मा । नः । अस्मिन् । महाऽधने । परा । वक्तं । गोऽष्टिषु ॥ ७ ॥

हे इन्द्राग्नी नरो योद्धारो मनुष्या बाह्वोर्हस्तयोर्धन्वानि धनूंष्यातन्वते हि ।
आततज्यानि कुर्वते हि । युवां चास्मिन्महाधने जेतव्येन महाधनेनोपेते संग्रामे
गविष्टिषु गवामन्वेषणेषु नोऽस्मान् मा परावक्तं । मा परित्यजतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

इन्द्राग्नी तपंति माघा अर्यो अरातयः ।

अप द्वेषांस्या कृतं युयुतं सूर्यादधि ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी इति । तपंति । मा । अघाः । अर्यः । अरातयः ।

अप । द्वेषांसि । आ । कृतं । युयुतं । सूर्यात् । अधि ॥ ८ ॥

हे इन्द्राग्नी अघा आहंच्योऽर्योऽभिगंच्योऽरातयः शत्रुसेना मा तपंति । मा
बाधते । ता अपाकृतं । अपाकुरुतं । तथा द्वेषांसि द्वेष्टन् शत्रून् सूर्यादधि । अधिः
पंचम्यर्थानुवादकः । सूर्यदर्शनाद्युयुतं । पृथक्कुरुतं च । यथा ते सूर्ये न पश्यन्ति
तथा कुरुतं । मारयतमित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इन्द्राग्नी युवोरपि वसु दिव्यानि पार्थिवा ।

आ न इह प्र यच्छतं रयिं विश्वायुपोषसं ॥ ९ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवोः । अपि । वसु । दिव्यानि । पार्थिवा ।

आ । नः । इह । प्र । यच्छतं । रयिं । विश्वायुऽपोषसं ॥ ९ ॥

हे इन्द्राग्नी युवोर्युवयोर्दिव्यानि दिवि भवानि पार्थिवा पृथिव्यां भवानि
लोकद्वयसंबन्धीनि वसु वसून्यपिहितानि युवयोरेव वर्तते । अतः कारणादिहा-
स्मिन्यज्ञे नोऽस्मभ्यं रयिं धनमा अभिप्रयच्छतं । कीदृशं रयिं । विश्वायुपोषसं ।

आयव इति मनुष्यनाम । सर्वेषां मनुष्याणां पोषणाय पर्याप्तं । यद्वा सर्वस्यायुषः पोषणे शक्तं ॥ छांदसो वर्णलोपः ॥

॥ अथ दशमी ॥

इन्द्रा॒ग्नी उ॒क्थ॒वा॒ह॒सा स्तोमे॑भिर्ह॒वन॒श्रु॒ता ।

वि॒श्वाभिर्गी॑भि॒रा ग॒त॒म॒स्य सोम॑स्य पी॒तये ॥ १० ॥

इन्द्रा॒ग्नी इति॑ । उ॒क्थ॒ऽवा॒ह॒सा । स्तोमे॑भिः । ह॒व॒न॒ऽश्रु॒ता ।

वि॒श्वाभिः । गी॑ऽभिः । आ । ग॒तं । अ॒स्य । सोम॑स्य । पी॒तये ॥ १० ॥

हे उक्थवाहसोक्थैः स्तुतिभिर्वहनीयौ हे हवनश्रुता हवनस्याह्वानस्य श्रो-
तारौ एवंभूतौ हे इन्द्राग्नी स्तोमेभिः स्तोत्रैर्विश्वाभिः सर्वाभिर्गीभिः शस्त्ररूपा-
भिर्वाग्भिश्च हेतुभूताभिरागतं । आगच्छतं । किमर्थं । अस्यास्मदीयस्य सोमस्य
पीतये पानार्थं ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे षड्विंशो वर्गः ॥

अथद्वचमिति पंचदशर्चमेकादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षमैन्द्राग्रं । आदौ तिस्रस्त्रिष्टु-
भश्चतुर्थ्याद्या नव गायत्र्यस्त्रयोदशी त्रिष्टुप् चतुर्दशी बृहती पंचदश्यनुष्टुप् । तथा
चानुक्रांतं । अथत्पंचोना गायत्रं तु त्रिष्टुप्वादि त्रिष्टुबृहत्यनुष्टुबंतमिति ॥ गतः
सूक्तविनियोगः ॥ वरुणप्रघासैष्ट्विंद्राग्रस्य हविषः अथदित्येषा याज्या । सूचितं च ।
इन्द्राग्नी अवसा गतं अथद्वचमुत सनोति वाजं । आ० २. १७. । इति ॥

॥ सैषा प्रथमा ॥

अथ॑द्वचमु॒त स॒नोति॑ वा॒ज॒मिन्द्रा॒ यो अ॒ग्नी स॒हुरी॑ स॒पर्या॑त् ।

इ॒र॒ज्यंता॑ व॒स॒व्यस्य॑ भू॒रेः स॒हस्त॑मा स॒हसा॑ वा॒ज॒यंता॑ ॥ १ ॥

अथ॑त् । वृ॒त्रं । उ॒त । स॒नो॒ति॒ । वा॒जं । इ॒न्द्रा॑ । यः । अ॒ग्नी इति॑ । स॒हुरी॑ इति॑ । स॒पर्या॑त् ।

इ॒र॒ज्यंता॑ । व॒स॒व्यस्य॑ । भू॒रेः । स॒हःऽत॑मा । स॒हसा॑ । वा॒ज॒ऽयंता॑ ॥ १ ॥

स पुरुषो वृत्रमावरकं शत्रुं अथत् । हिनस्ति । उतापि च वाजमन्नं बलं वा
सनोति । लभते । यः पुरुषः सहुरी शत्रूणामभिभवितारविंद्राग्नी सपर्यात् परि-
चरेत् ॥ इतरेतरयोगादुभयत्र पूर्ववद्विवचनं ॥ कीदृशाविंद्राग्नी । भूरेः प्रभूतस्य
वसव्यस्य वसुसमूहस्य ॥ यद्वा स्वार्थिको यत् ॥ धनस्येरज्यंतेशानौ स्वामिनौ ॥

इरज्यतिरैश्वर्यकर्मा ॥ सहसा बलेन सहस्रमातिशयेनाभिभवितारौ शत्रूणां वाज-
यन्ता वाजं हविलक्षणमन्नमात्मन इच्छन्ती । यद्वा वाजं स्तोतृभ्यो दातव्यमन्नं
कामयमानौ ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता योधिष्टमभि गा इन्द्र नूनमपः स्वरूपसो अग्र ऊहाः ।

दिशः स्वरूपस इन्द्र चित्रा अपो गा अग्रे युवसे नियुत्वान् ॥ २ ॥

ता । योधिष्टं । अभि । गाः । इन्द्र । नूनं । अपः । स्वः । उषसः । अग्रे । ऊहाः ।

दिशः । स्वः । उषसः । इन्द्र । चित्राः । अपः । गाः । अग्रे । युवसे । नियुत्वान् ॥ २ ॥

हे इन्द्र हे अग्रे ता तौ युवां गा अप उदकानि स्वः सूर्यमुषस उषःकाला-
नूहाः पणिभिरपहता एतान् गवादीनभिलक्ष्य योधिष्टं । तैरसुरैर्युद्धं कृतवन्तौ ।
नूनमिति पादपूरणार्थः । हे इन्द्र त्वं दिशः प्राच्याद्याः स्वः सूर्यमुषसश्च चित्राश्चा-
यनीया अप उदकानि च गाश्च पणिभिरपहतानेतान्युवसे । अनेन लोकेना-
योजयः । यद्वासुरैरावृतान्दिगादीनसुरवधेनावरणमपनीय पृथक्कृतवानसीत्यर्थः ।
हे अग्रे नियुत्वान् नियुद्भिरश्वैर्युक्तः सन् त्वमपेवमकार्षीरित्यर्थः ॥

ऐन्द्राग्रस्य पशोर्वपाया आ वृत्रहणेत्यनुवाक्या । सूचितं च । आ वृत्रहणा
वृत्रहभिः शुष्मैरा भरतं शिक्षतं वज्रबाहू । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा तृतीया ॥

आ वृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैरिन्द्र यातं नमोभिरग्रे अर्वाक् ।

युवं राधोभिरकवेभिरिन्द्राग्रे अस्मे भवतमुत्तमेभिः ॥ ३ ॥

आ । वृत्रहणा । वृत्रहभिः । शुष्मैः । इन्द्र । यातं । नमः । अभिः । अग्रे । अर्वाक् ।

युवं । राधः । अभिः । अकवेभिः । इन्द्र । अग्रे । अस्मे इति । भवतं । उत्तमेभिः ॥ ३ ॥

हे वृत्रहणा वृत्रस्यासुरस्य हन्तारौ हे इन्द्र हे अग्रे वृत्रहभिवृत्रस्य हन्तृभिवृत्र-
हनननिमित्तैः शुष्मैर्वलैर्नमोभिरस्मभ्यं दातव्यैरन्नैश्च सार्द्धमर्वागस्मदभिमुखमा-
यातं । आगच्छतं । हे इन्द्र हे अग्रे युवं युवामकवेभिरकुत्सितैर्महद्भिरुत्तमेभि-
रुत्कृष्टतमै राधोभिर्धनैः सहास्मे अस्मासु भवतं । आविर्भवतं ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्रे ता हुवे इति षडहस्तोत्रिय-

स्तृचः । सूचितं च । ता हुवे ययोरिदमियं वामस्य मन्मनः । आ० १. २. । इति ॥
 पृष्ठ्याभिप्रवषडहयोः स्तोमवृद्धौ ता हुव इत्याद्या नवर्च आवापार्याः । सूचितं च ।
 ता हुवे ययोरिदमिति नवेयं वामस्य मन्मन इत्येकादश । आ० १. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा सूक्ते चतुर्थी ॥

ता हुवे ययोरिदं पन्ने विश्वं पुरा कृतं । इंद्राग्नी न मर्धतः ॥ ४ ॥

ता । हुवे । ययोः । इदं । पन्ने । विश्वं । पुरा । कृतं । इंद्राग्नी इति । न । मर्धतः ॥ ४ ॥

ता तौ तादृशाविंद्राग्नी हुवे । आह्वये । ययोरिंद्राग्न्योः पुरा पूर्वस्मिन्काले
 कृतं विश्वं सर्वमिदं पूर्वास्वृक्षु कीर्तितं वीर्यं पन्ने पन्यते ऋषिभिः स्तूयते । ता-
 विंद्राग्नी हुव इत्यन्वयः । तौ चेंद्राग्नी न मर्धतः । स्तोतृन् हिंस्रः । अतोऽस्मान्-
 नप्याहूतौ रक्षतामिति भावः ॥ मर्धतिर्हिंसाकर्मा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उग्रा विघनिना मृध इंद्राग्नी हवामहे । ता नो मृळात ईदृशे ॥ ५ ॥

उग्रा । विघनिना । मृधः । इंद्राग्नी इति । हवामहे । ता । नः । मृळातः । ईदृशे ॥ ५ ॥

उग्रोऽग्रावुद्गूर्णबलावत एव मृधः शत्रून्विघनिना विघनिनौ विशेषेण हतवं-
 ताविंद्राग्नी हवामहे । आह्वयामहे । तौ चेंद्राग्नी ईदृशेऽस्मिन् संयामे नोऽस्मान्मृ-
 ळातः । सुखयतां । यद्वा मृळतिरुपदयाकर्मा । नोऽस्माकं मृळातः । उपदयां कुरुतां ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

हतो वृत्राण्यार्या हतो दासानि सत्पती । हतो विश्वा अप द्विषः ॥ ६ ॥

हतः । वृत्राणि । आर्या । हतः । दासानि । सत्पती इति सत्पती । हतः । विश्वाः ।

अप । द्विषः ॥ ६ ॥

ताविंद्राग्नी आर्यायैः कर्मानुष्ठातृभिः कृतानि वृत्राण्युपद्रवजातानि हतः ।
 हिंस्रः । तथा सत्पती सतां पालयिताराविंद्राग्नी दासानि । दासाः कर्महीनाः
 शत्रवः । तैः कृतानि चोपद्रवजातानि हतः । अपि च विश्वाः सर्वा द्विषो
 द्वेष्टीः शत्रुभूताः प्रजा अपहतः । विनाशयतः । अतोऽस्माकमप्येवमेव कुरुता-
 मिति भावः ॥

चातुर्विंशिकेऽहनि प्रातःसवनेऽच्छावाकशस्त्र इन्द्राग्नी युवामिति षडहस्तो-
चियस्तृचः । सूचितं च । इन्द्राग्नी युवामिमे यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विजेत्यच्छावाकस्य
। आ० ७. २. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते सप्तमी ॥

इन्द्राग्नी युवामिमेऽभि स्तोमा अनूषत । पिवतं शंभुवा सुतं ॥ ७ ॥

इन्द्राग्नी इति । युवां । इमे । अभि । स्तोमाः । अनूषत । पिवतं । शंभुवा । सुतं ॥ ७ ॥

हे इन्द्राग्नी युवामिमे स्तोमाः स्तोतारोऽभ्यनूषत । अभिष्टुवंति । हे शंभुवा
सखस्य भावयिताराविन्द्राग्नी सुतमभिषुतमस्मदीयं सोमं पिवतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या वां सन्ति पुरुस्पृहो न्युतो दाशुषे नरा । इन्द्राग्नी ताभिरा गतं ॥ ८ ॥

या । वां । सन्ति । पुरुस्पृहः । निऽयुतः । दाशुषे । नरा । इन्द्राग्नी इति । ताभिः । आ । गतं ॥ ८ ॥

हे नरा नेताराविन्द्राग्नी वां युवयोः स्वभूताः पुरुस्पृहः पुरुभिर्वहुभिः स्पृह-
णीया दाशुषे हवींषि दत्तवते यजमानार्थमुत्पन्ना या न्युतोऽश्वाः सन्ति हे
इन्द्राग्नी ताभिर्न्युद्गिरागतं । आगच्छतं ॥

॥ अथ नवमी ॥

ताभिरा गच्छतं नरोपेदं सवनं सुतं । इन्द्राग्नी सोमपीतये ॥ ९ ॥

ताभिः । आ । गच्छतं । नरा । उप । इदं । सवनं । सुतं । इन्द्राग्नी इति । सोमऽपीतये ॥ ९ ॥

हे नरा नेताराविन्द्राग्नी । सूयतेऽभिषूयत इति सवनः सोमः । इदं सवनमिमं
सोमं सुतमभिषुतमुप प्रति । यद्वेदं प्रातःसवनमुपास्मिन् सवने सुतमभिषुतं सोमं
प्रति ताभिर्न्युद्गिरागच्छतं । किमर्थं । सोमपीतये तस्य सोमस्य पानार्थं ॥

॥ अथ दशमी ॥

तमीळिष्व यो अर्चिषा वना विश्वा परिष्वजत् । कृणा कृणोति जिह्या ॥ १० ॥

तं । ईळिष्व । यः । अर्चिषा । वना । विश्वा । परिऽस्वजत् । कृणा । कृणोति ।

जिह्या ॥ १० ॥

हे स्तोतस्तमग्निमीळिष्व स्तुहि योऽग्निरर्चिषा ज्वालारूपेण तेजसा विश्वा

सर्वाणि वनान्यरण्यानि परिप्लवजत् परिप्लवजति परितो वेष्टयति । यश्च तानि वनानि जिह्वाया ज्वालाया दग्ध्वा कृष्णा कृष्णवर्णानि कृणोति करोति ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

य इ॒द्व आ॒विवा॑सति सु॒ममि॑न्द्रस्य म॒र्त्यः । द्यु॒म्नाय॑ सु॒तरा॑ अपः ॥ ११ ॥

यः । इ॒द्वे । आ॒ऽविवा॑सति । सु॒ममि॑ । इ॒न्द्रस्य॑ । म॒र्त्यः । द्यु॒म्नाय॑ । सु॒तरा॑ । अपः ॥ ११ ॥

यो म॒र्त्यो मनु॑ष्य इ॒द्वे दी॒प्तेऽग्नौ॑ सु॒मं सु॒खकरं॑ ह॒विरि॑न्द्रस्येन्द्रायाविवासति परि॒चर॑ति प्रयच्छति ॥ चतु॒र्थ्यर्थे॑ षष्ठी ॥ तस्य म॒र्त्यस्य॑ द्यु॒म्नाय॑ द्योतमानाया॒न्नाय॑ तदर्थं सु॒तराः सु॒खेन॑ तरणीया अप उद॒कानि॑ वृ॒ष्ट्यात्म॑कानी॒न्द्रः करो॑तीति शेषः ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ता नो॒ वाज॑वतीरिष आ॒शून्पि॑पृत॒मर्व॑तः । इ॒न्द्रम॑ग्निं च वो॒ळ्हवे॑ ॥ १२ ॥

ता । नः । वाज॑ऽवतीः । इ॒षः । आ॒शून् । पि॑पृतं । अ॒र्वतः । इ॒न्द्रं । अ॒ग्निं । च । वो॒ळ्हवे॑ ॥ १२ ॥

हे इ॒न्द्राग्नी॑ ता तौ यु॒वां वाज॑वतीर॒न्नव॑तीरिष इ॒थमा॑णा वृ॒ष्टीः । यद्वा वाजो बलं । तद्वतीरिषोऽन्ना॒न्याशून्॑ शीघ्रगानर्वतोऽश्वांश्च नोऽस्मभ्यं पिपृतं । पूरयतं । प्रयच्छतं । किमर्थं । इ॒न्द्रम॑ग्निं च यु॒वां वो॒ळ्हवे॑ वोढुं ह॒विर्भिः॑ प्रापयितुं ॥

ऐ॒न्द्राग्र॑स्य प॒शोर्ह॑विषोऽनु॒वाक्यो॑भा वामि॒त्येषा॑ । सू॒चितं॑ च । उ॒भा वामि॑न्द्राग्नी आहु॒वधै॑ शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य । आ० ३. ७. इति ॥

॥ सैषा सूक्ते त्रयोदशी ॥

उ॒भा वामि॑न्द्राग्नी आहु॒वध्या॑ उ॒भा राध॑सः स॒ह मा॑द॒यधै॑ ।

उ॒भा दा॒तारा॑विषां र॒यीणा॑मु॒भा वाज॑स्य सा॒तये॑ हु॒वे वां॑ ॥ १३ ॥

उ॒भा । वां । इ॒न्द्राग्नी॑ इति । आ॒ऽहु॒वधै॑ । उ॒भा । राध॑सः । स॒ह । मा॑द॒यधै॑ ।

उ॒भा । दा॒तारा॑ । इ॒षां । र॒यीणां॑ । उ॒भा । वाज॑स्य । सा॒तये॑ । हु॒वे । वां॑ ॥ १३ ॥

हे इ॒न्द्राग्नी॑ उ॒भोभौ॑ संहत्य वर्तमानौ वां यु॒वां हु॒वे । आ॒ह्वया॑मि । किमर्थं । आहु॒वध्या॑ आ॒भिमुख्ये॑न होतुं । तथो॒भोभौ॑ यु॒वामा॒ह्वये॑ राधसो राधसा राधकेन ह॒विषा॑ सह यु॒गप॑देव मा॒दय॑धै मा॒दयि॑तुं तर्पयितुं । सर्वेषु देवेषु सत्स्वावयो॒राह्म॑ने किं कारणमिति चेदुच्यते । उ॒भोभौ॑ तौ यु॒वामि॑षामन्नानां र॒यीणां॑

धनानां च दातारौ स्थः । अतः कारणादुभोभौ वां युवां वाजस्यान्नस्य सातये
संभजनाय हुवे । आह्वये ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

आ नो गव्येभिरश्वैर्वसव्यैरुप गच्छतं ।

सखायौ देवौ सख्याय शंभुर्वेन्द्राग्नी ता हवामहे ॥ १४ ॥

आ । नः । गव्येभिः । अश्वैः । वसव्यैः । उप । गच्छतं ।

सखायौ । देवौ । सख्याय । शंभुवा । इन्द्राग्नी इति । ता । हवामहे ॥ १४ ॥

हे इन्द्राग्नी गव्येभिर्गोसमूहैरश्वैरश्वसमूहैर्वसव्यैर्वसुसमूहैश्च साह नोऽस्माना-
भिमुख्येनोपगच्छतं । शेषः परोक्षकृतः । सखायौ समामख्यानौ देवौ दानादिगु-
णयुक्तौ शंभुवा शंभुवौ सुखस्य भावयितारौ ता तादृशाविन्द्राग्नी सख्याय सखि-
त्वार्थं वयं हवामहे । आह्वयामहे ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इन्द्राग्नी शृणुतं हवं यजमानस्य सुन्वतः ।

वीतं हव्यान्या गतं पिवतं सोम्यं मधु ॥ १५ ॥

इन्द्राग्नी इति । शृणुतं । हवं । यजमानस्य । सुन्वतः ।

वीतं । हव्यानि । आ । गतं । पिवतं । सोम्यं । मधु ॥ १५ ॥

हे इन्द्राग्नी सुन्वतः सोमाभिषवं कुर्वतो यजमानस्य हवमाह्वानं स्तोत्रं शृणुतं ।
श्रुत्वा च तदीयानि हव्यानि हवींषि वीतं । कामयेथां । कामयित्वा चागतं ।
आगच्छतं । आगत्य च सोम्यं सोमात्मकं मधु पिवतं ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टम एकोनत्रिंशो वर्गः ॥

इयमददादिति चतुर्दशर्चं द्वादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे सरस्वतीदेवताकं । आदि-
तस्तिस्त्रो जगत्यस्त्रयोदश्यपि जगती चतुर्दशी त्रिष्टुप् शिष्टा गायत्र्यः । तथा
चानुक्तांतं । इयं षड्भूना सारस्वतं त्रिजगत्यादि जगतीत्रिष्टुवंतमिति ॥ अत्र
शौनकः । इयमित्येतदाद्यं तु सूक्तं सारस्वतं जपेत् । द्विजः प्रातः शुचिर्भूत्वा
वाग्मी भवति बुद्धिमान् । ऋग्वि० २. २३. । इति ॥ पार्ष्टिके षष्ठेऽहनि प्रउग
इयमददादिति सारस्वतस्तृचः । सूचितं च । इयमददाद्रभसमृण्युतमिति प्रउगं
। आ० ८. १. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इ॒यम॑द॒दाद्र॑भ॒समृ॑ण॒च्युतं॑ दि॒वो॒दासं॑ व॒ध्नि॒श्रायं॑ दा॒शुषे॑ ।

या श॒श्वंत॑मा॒चखा॑दा॒वसं॑ प॒णिं ता ते॑ दा॒त्राणि॑ त॒विषा॑ सर॒स्वति॑ ॥ १ ॥

इ॒यं । अ॒द॒दात् । र॒भ॒सं । ऋ॒ण॒ऽच्युतं॑ । दि॒वः॒ऽदा॒सं । व॒ध्नि॒ऽश्रायं॑ । दा॒शुषे॑ ।

या । श॒श्वंतं॑ । आ॒ऽच॒खाद॑ । अ॒व॒सं । प॒णिं । ता । ते॑ । दा॒त्राणि॑ । त॒वि॒षा । सर॒स्वति॑ ॥ १ ॥

इयं सरस्वती रभसं वेगवंतमृणच्युतं वैदिकस्य देवऋषिपितृसंबन्धिनो लौकिकस्य च ऋणस्य च्यावयितारं दिवोदासमेतत्संज्ञं पुत्रं दाशुषे हवीषि दत्तवते वध्निश्रायैतत्संज्ञाय ऋषयेऽददात् । दत्तवती । या सरस्वती शश्वंतं बहुलं पणिं पणनशीलं वणिजमदातृजनमवसं केवलं स्वात्मन एव तर्पकमाचखाद आजघान सेयमददादित्यन्वयः । अथ प्रत्यक्षीकृत्य स्तौति । हे सरस्वति देवि ता तानि पुत्रदानादीनि ते त्वदीयानि दात्राणि दानानि तविषा तविषाणि महान्ति भवन्ति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इ॒यं शु॒ष्मेभि॑र्बिस॒खा इ॒वारु॑ज॒त्सानु॑ गिरी॒णां त॒विषे॑भि॒रुर्मि॑भिः ।

पा॒रा॒वत॑घ्नीम॒वसे॑ सुवृ॒क्तिभिः॑ सर॒स्वती॒मा वि॒वासे॑म॒ धीति॑भिः ॥ २ ॥

इ॒यं । शु॒ष्मेभिः॑ । बि॒स॒खाः॒ऽइ॒व । अ॒रु॒ज॒त् । सा॒नु॒ । गिरी॒णां । त॒वि॒षेभिः॑ । उ॒र्मि॒ऽभिः॑ ।

पा॒रा॒वत॑ऽघ्नी । अ॒व॒से । सु॒वृ॒क्तिऽभिः॑ । सर॒स्वती॑ । आ । वि॒वा॒से॒म॒ । धी॒ति॒ऽभिः॑ ॥ २ ॥

सरस्वती देवतारूपेण नदीरूपेण च वर्तते । देवतारूपा स्तुता । अधुनानया नदीरूपां सरस्वतीं स्तौति । इयं नदीरूपा सरस्वती शुष्मैः शोषकैरात्मीयैर्बलैस्तविषेभिर्महद्भिर्रुर्मिभिस्तैर्गैर्गिरीणां पर्वतानां तीरसंबद्धानां सानु सानून्यरुजत् । भनक्ति । बिसखा इव । बिसं खनतीति बिसखाः । स यथा बिसार्थं पंकं रुजति तद्वत् । तां सरस्वतीं पारावतघ्नी परावति दूरदेशे विद्यमानस्यापि वृक्षादेर्हन्त्री सुवृक्तिभिः स्तुतिभिर्धीतिभिः कर्मभिश्चावसे रक्षणार्थमाविवासेम । परिचरेम । यद्वा पारावतघ्नी पारावारे पारावाची तीरे । तयोर्घातिनी । उक्तं च । पारावतघ्नी पारावारघातिनी । नि० २. २४. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सर॒स्वति॑ दे॒वनि॑दो॒ नि ब॑र्ह॒य प्र॒जां वि॒श्वस्य॑ वृ॒स॒यस्य॑ मा॒यिनः॑ ।

उ॒त क्षि॒तिभ्यो॑ऽव॒नीर॑वि॒दो वि॒षमे॑भ्यो॒ अस्र॑वो वाजिनीवति ॥ ३ ॥

सरस्वति । देवऽनिदः । नि । ब॒र्ह॒य । प्र॒जा । वि॒श्व॒स्य । वृ॒स॒य॒स्य । मा॒यि॒नः ।
उ॒त । क्षि॒तिऽभ्यः । अ॒व॒नीः । अ॒वि॒दः । वि॒ष । ए॒भ्यः । अ॒स्र॒वः । वा॒जि॒नीऽव॒ति ॥३॥

हे सरस्वति देवनिदो देवानां निंदकानसुरान्निवर्हय । न्यवर्हयः । अवधीः ।
तथा विश्वस्य व्याघ्रस्य मायिनो मायाविनो वृसयस्य । वृसय इति त्वष्टुर्नामधेयं ।
त्वष्टुः प्रजां पुत्रं वृचासुरं च न्यवधीः । त्वत्साहाय्यादेवेन्द्रो हतवानित्यर्थः । उतापि
च हे वाजिनीवति अन्नवति सरस्वति त्वं क्षितिभ्यो मनुष्येभ्योऽवनीरसुरैरपहृता
भूमीरविंदः । अलंभयः । एभ्यो मनुष्येभ्यो विषमुदकं चास्रवः । अक्षारयः । यद्वा
क्षितयोऽसुरजनाः । तेभ्यः सकाशादवनीर्भूमीरविंदः । लब्धवानसि । तान् हत्वि-
भ्यश्चासुरेभ्यो विषं मृतिहेतुभूतं गरलमस्रवः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्र णो दे॒वी सर॑स्वती वा॒जेभिर्वा॒जिनी॑वती । धी॒नाम॑वि॒त्र्यव॑तु ॥४॥

प्र । नः । दे॒वी । सर॑स्वती । वा॒जेभिः । वा॒जिनी॑ऽवती । धी॒नां । अ॒वि॒त्री । अ॒व॒तु ॥४॥

देवी दानादिगुणयुक्ता वाजिनीवती । वाजोऽन्नं यस्यां क्रियायां सा वा-
जिनी । तद्युक्ता । धीनां ध्यातृणां स्तोतृणामवित्री रक्षित्री । एवंभूता सरस्वती
वाजेभिरन्नैर्नोऽस्मान्प्रावतु । प्रकर्षेण तर्पयतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

य॒स्त्वा दे॒वि सर॑स्वत्युप॒ब्रूते॑ ध॒ने हि॒ते । इ॒ंद्रं न॑ वृ॒त्रतू॑र्ये ॥५॥

यः । त्वा । दे॒वि । सर॑स्वति । उ॒प॒ऽब्रू॒ते । ध॒ने । हि॒ते । इ॒ंद्रं । न । वृ॒त्रऽतू॑र्ये ॥५॥

हे देवि सरस्वति यः स्तोता वृत्रतूर्ये संग्रामे धने हिते निहिते निमित्तभूते
सतींद्रं न इंद्रमिव त्वामुपब्रूते स्तौति तं रक्षेति शेषः ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे त्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वं दे॒वि सर॑स्वत्य॒वा वा॒जेषु॑ वा॒जिनि॑ । र॒दा पू॒षेव॑ नः स॒निं ॥६॥

त्वं । दे॒वि । सर॑स्वति । अ॒व । वा॒जेषु॑ । वा॒जिनि॑ । र॒द । पू॒षाऽई॒व । नः । स॒निं ॥६॥

हे देवि दानादिगुणयुक्ते हे वाजिनि । वाजो बलमन्नं वा । तद्युक्ते । हे
सरस्वति त्वं वाजेषु संग्रामेष्वव । अस्मान्नक्ष । अपि च नोऽस्मभ्यं पूषेव पोषको
देव इव सनिं संभजनीयं धनं रद । विलिख । प्रयच्छेति यावत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत स्या नः सरस्वती घोरा हिरण्यवर्तनिः । वृत्रघ्नी वष्टि सुष्टुतिं ॥ ७ ॥

उत । स्या । नः । सरस्वती । घोरा । हिरण्यऽवर्तनिः । वृत्रघ्नी । वष्टि । सुऽस्तुतिं ॥ ७ ॥

उतापि च स्या सा प्रसिद्धा सरस्वती घोरा शत्रूणां भयकारिणी हिरण्यवर्तनिः । वर्ततेऽनेनेति वर्तनी रथः । हिरण्यमयो वर्तनिर्यस्याः सा तथोक्ता । वृत्रघ्नी वृत्राणां शत्रूणां हन्त्री । एवंभूता सा सरस्वती नोऽस्मदीयां सुष्टुतिं शोभनां स्तुतिं वष्टि । कामयतां ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यस्या अन्ततो अहुतस्त्वेषश्चरिणुरर्णवः । अमश्चरति रोरुवत् ॥ ८ ॥

यस्याः । अन्ततः । अहुतः । त्वेषः । चरिणुः । अर्णवः । अमः । चरति । रोरुवत् ॥ ८ ॥

यस्याः सरस्वत्या अमो बलमन्ततोऽपर्यतोऽपरिमितोऽहुतोऽहिंसितोऽकुटिलो वा त्वेषो दीप्तश्चरिणुश्चरणशीलः । सर्वत्राप्रतिहतगतिरित्यर्थः । अर्णव उदकवान् । उदकप्रद इत्यर्थः । एवंभूतः सन् रोरुवत् भृशं शब्दं कुर्वन् चरति वर्तते सा नो विश्वा इत्युत्तरत्र संबंधः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सा नो विश्वा अति द्विषः स्वसृरन्या ऋतावरी । अतन्नेहैव सूर्यः ॥ ९ ॥

सा । नः । विश्वाः । अति । द्विषः । स्वसृः । अन्याः । ऋतऽवरी । अतन् । अहाऽइव । सूर्यः ॥ ९ ॥

सा सरस्वती नोऽस्मान्विश्वाः सर्वा द्विषो द्वेष्ट्रीः प्रजा अतिनयतु । अतिता-
रयतु । तथा स्वसृः स्वयं सारिणीः सहोत्पन्ना वा ऋतावरीः । ऋतमित्युदक-
नाम । तद्युक्ता अन्याश्च नदीरस्मानतिनयतु ॥ यद्वा जस्येव वा छंदसीति पूर्वस-
वर्णदीर्घः ॥ उदकवत्यः स्वसारो भगिन्योऽन्या गंगाद्या नद्यश्चास्मान् शत्रूनति-
नयंतु । तत्र दृष्टान्तः । सूर्यः सर्वस्य प्रेरक आदित्योऽतन् सततं गच्छन् अहेवाहानीव ।
यथाहानि शीघ्रमतिनयति तद्वत् ॥

दशरात्रे तृतीयेऽहनि प्रउग उत नः प्रियेति सारस्वतस्तृचः । सूचितं च ।
उत नः प्रिया प्रियास्वित्यौष्णिहं प्रउगं । आ० १. १०. । इति ॥ पवित्रेष्ट्यामुत नः
प्रियेति सारस्वतस्य हविषोऽनुवाक्या । सूचितं च । उत नः प्रिया प्रियास्विमा
जुह्वाना युष्मदा नमोभिः । आ० २. १२. । इति ॥

॥ तृचे प्रथमा सूक्ते दशमी ॥

उ॒त नः॑ प्रि॒या प्रि॒यास॑ स॒प्रस्व॑सा सु॒जु॒ष्टा । सर॑स्वती स्तो॒म्या भू॒त् ॥ १० ॥

उ॒त । नः॑ । प्रि॒या । प्रि॒यास॑ । स॒प्रऽस्व॑सा । सु॒जु॒ष्टा । सर॑स्वती । स्तो॒म्या । भू॒त् ॥ १० ॥

उतापि च नोऽस्माकं प्रियासु प्रियाणां मध्ये प्रिया प्रियतमा सप्रस्वसा । गायत्र्यादीनि सप्त छंदांसि स्वसारो यस्यास्तादृशी । नदीरूपायास्तु गंगाद्याः सप्त नद्यः स्वसारः । सुजुष्टा सष्ठ पुरातनैर्ऋषिभिः सेविता । एवंभूता सरस्वती देवी स्तोम्या भूत् । स्तोतव्या भवतु ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टम एकत्रिंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ॒प॒प्रु॒षी॒ पा॒र्थि॒वा॒न्यु॒रु रजो॑ अ॒न्तरि॑क्षं । सर॑स्वती नि॒द॒स्यातु॑ ॥ ११ ॥

आ॒ऽप॒प्रु॒षी॒ । पा॒र्थि॒वा॒नि । उ॒रु । रजः॑ । अ॒न्तरि॑क्षं । सर॑स्वती । नि॒दः । पा॒तु ॥ ११ ॥

पार्थिवानि पृथिव्याः संबन्धीन्युरूरूणि विस्तीर्णानि रजो रजांसि लोकानन्तरिक्षमन्तरा क्षातं नभश्चापप्रुषी स्वतेजसा पूरितवती सरस्वती देवी निदो निन्दकाच्छत्रोः पातु । अस्मान्नक्षतु ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्रि॒ष॒ध॒स्था॑ स॒प्रधा॑तुः प॒ञ्च जा॑ता वर्ध॒यंती॑ । वाजे॑वाजे ह॒व्या भू॒त् ॥ १२ ॥

त्रि॒ऽस॒ध॒स्था॑ । स॒प्रऽधा॑तुः । प॒ञ्च । जा॑ता । वर्ध॒यंती॑ । वाजे॑वाजे । ह॒व्या । भू॒त् ॥ १२ ॥

त्रिषधस्था त्रिषु लोकेषु सहावतिष्ठमाना त्रिलोकव्यापिनी सप्रधातुः । सप्रधातवोऽवयवा गायत्र्याद्या गंगाद्या वा यस्याः सा तथोक्ता । पञ्च जाता जातानि निषादपञ्चमांश्चतुरो वर्णान् गन्धर्वादीन्वा वर्धयन्त्यभिवृद्धान्कुर्वन्ती । ईदृशी सरस्वती वाजे वाजे युद्धे युद्धे सर्वेषु युद्धेषु हव्या भूत् । ह्यातव्या भवति ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

प्र॒ या म॑हि॒म्ना म॑हि॒नासु॒ चेकि॑ते द्यु॒म्नेभि॑र॒न्या अ॒पसा॑म॒पस्त॑मा ।

रथ॑ इव बृ॒हती॑ वि॒भ्वने॑ कृ॒तोप॑स्तु॒त्या चि॒कितु॑षा सर॑स्वती ॥ १३ ॥

प्र॒ । या । म॑हि॒म्ना । म॑हि॒ना । आ॒सु । चेकि॑ते । द्यु॒म्नेभिः॑ । अ॒न्याः । अ॒पसा॑ । अ॒पऽत॑मा ।

रथः॑ऽइव । बृ॒हती॑ । वि॒भ्वने॑ । कृ॒ता । उप॑स्तु॒त्या । चि॒कितु॑षा । सर॑स्वती ॥ १३ ॥

महिम्ना माहात्म्येन महिना महती द्युम्नेभिर्द्युम्नैर्द्योतमानैर्यशोभिरन्वैर्वा युक्ता
सत्यास्वासां नदीनां देवतानां मध्ये या सरस्वती प्र चेकिते प्रकर्षेण ज्ञायते ।
या चान्या अन्यासां ॥ सुपां सुलुगिति षष्ठीबहुवचनस्य जस् ॥ अपसां वेगव-
तीनां नदीनां मध्येऽपस्तमा वेगवत्तमा । या च रथ इव विभ्वने विभुत्वाय
बृहती परिवृढा गुणैरधिका कृता प्रजापतिना निर्मिता सा सरस्वती चिकितुषा
जानता स्तोत्रोपस्तुत्या । उपस्तोतव्या भवति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

सरस्वत्यभि नो नेषि वस्यो माप स्फरीः पर्यसा मा न आ धक् ।

जुषस्व नः सख्या वेश्या च मा त्वक्षेचाण्यरणानि गन्म ॥ १४ ॥

सरस्वति । अभि । नः । नेषि । वस्यः । मा । अप । स्फरीः । पर्यसा । मा । नः । आ । धक् ।

जुषस्व । नः । सख्या । वेश्या । च । मा । त्वत् । क्षेचाणि । अरणानि । गन्म ॥ १४ ॥

हे सरस्वति नोऽस्मान्वस्यो वसीयः प्रशस्तं वसु धनमभिनेषि । अभिप्रापय ।
मापस्फरीः । अप्रवृद्धान्मा कार्षीः ॥ स्फारो वृद्धिः । उपसर्गवशात्तद्विपरीते वर्तते ॥
तथा पयसोदकेनाधिकेन नोऽस्मान्मा धक् । नाभिदह । न बाधस्व । अपि च
नोऽस्माकं सख्या सख्यानि सखिकर्माणि वेश्या प्रवेशनानि च जुषस्व । सेवस्व ।
वयं च त्वत्सकाशादरण्यरमणानि निकृष्टानि क्षेचाणि मा गन्म । मा प्राप्नवाम ।
अपि तु रमणीयान्येव ॥

॥ इति चतुर्थस्याष्टमे द्वात्रिंशो वर्गः ॥

॥ इति षष्ठे मंडले पंचमोऽनुवाकः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
चतुर्थाष्टकेऽष्टमोऽध्यायः समाप्तः ॥

ओं

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

वागीशाद्याः सुमनसः सर्वार्थानामुपक्रमे ।
यं नत्वा कृतकृत्याः स्युस्तं नमामि गजाननं ॥
यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्याऽखिलं जगत् ।
निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

अथ पंचमाष्टके प्रथमोऽध्याय आरभ्यते । षष्ठमंडलस्य षष्ठेऽनुवाके चतुर्दश
सूक्तानि । तत्र स्तुषे नरेत्येकादशर्चं प्रथमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । स्तुष
एकादशाश्विनं त्विति । मंडलद्रष्टा बार्हस्पत्यो भरद्वाज ऋषिः । अनुक्तत्वान्निष्ठुप् ।
अश्विनौ देवता ॥ प्रातरनुवाक आश्विने क्रताविदमादिके द्वे सूक्ते । आश्विनशस्त्रे
चैते एव । सूचितं च । स्तुषे नरेति सूक्ते । आ० ४. १५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

स्तुषे नरा दिवो अस्य प्रसंताश्विना हुवे जरमाणो अर्कैः ।
या सद्य उस्मा व्युषि ज्मो अंतान्युयूषतः पर्युरु वरांसि ॥ १ ॥
स्तुषे । नरा । दिवः । अस्य । प्रऽसंता । अश्विना । हुवे । जरमाणः । अर्कैः ।
या । सद्यः । उस्मा । विऽउषि । ज्मः । अंतान् । युयूषतः । परि । उरु । वरांसि ॥ १ ॥

दिवो द्युलोकस्य नरा नेतारावस्य भुवनस्य प्रसंता प्रसंतौ प्रभवन्तावीश्वरा-
वश्विनाश्विनावश्वैरन्वितौ स्तुषे । प्रगीतमंत्रसाध्यैः स्तोत्रैः स्तोतुमर्कैरर्चनीयमंत्र-
साध्यैः शस्त्रैर्जरमाणः स्तुतिं कुर्वन्हुवे । आह्वयामि । कीदृशावित्यपेक्षायां । या
यौ सद्य एवोस्मा शत्रूणां निवारकौ व्युषि व्युष्टौ निशायाः समाप्नौ ज्मः पृथिव्या

अंतान् पर्यंतानुरुहूणि वरांसि रूपस्यावरकाणि तमांसि च परि परितो युयूषतः
पृथक्कुरुतः । अथवा वरांसि तेजांसि तमोनिवारणात्परियुयूषतः । विस्तारयतः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता यज्ञमा शुचिभिश्चक्रमाणा रथस्य भानुं रुरुचू रजोभिः ।

पुरु वरांस्यमिता मिमानापो धन्वान्यति याथो अजान् ॥ २ ॥

ता । यज्ञं । आ । शुचिऽभिः । चक्रमाणा । रथस्य । भानुं । रुरुचुः । रजऽभिः ।

पुरु । वरांसि । अमिता । मिमाना । अपः । धन्वानि । अति । याथः । अजान् ॥ २ ॥

किंच ता तौ प्रसिद्धावश्विनौ यज्ञमस्मदीयं यागमाचक्रमाणाभिचक्रमाणौ
शुचिभिर्निर्मलै रजोभिः स्वीयैस्तेजोभिः । रजो रजतेज्योती रज उच्यते । नि०
४. १९. । इति यास्कनोक्तत्वात् । रथस्य स्वकीयस्य रथस्य भानुं दीप्तिं रुरुचुः ।
रोचयेते । अपि च पुरु बहूनि वरांसि तमोनिवारकाणि तेजांस्यमितापरिमि-
तानि मिमाना निर्मिमाणावप उद्दिश्य धन्वानि मरुप्रदेशानजान् स्वकीयान-
श्चानति याथः । अतिक्रामयथः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता ह त्यद्वर्तिर्यदरध्रमुयेत्या धिय ऊहयुः शश्वदश्वैः ।

मनोजवेभिरिषिरैः शयध्वै परि व्यथिर्दाशुषो मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

ता । ह । त्यत् । वर्तिः । यत् । अरध्रं । उग्रा । इत्या । धियः । ऊहयुः । शश्वत् । अश्वैः ।

मनऽजवेभिः । इषिरैः । शयध्वै । परि । व्यथिः । दाशुषः । मर्त्यस्य ॥ ३ ॥

ता ह तौ खलूयोग्यावश्विनौ युवां यदरध्रमसमृद्धं त्यद्वर्तिर्यजमानस्य तद्गृहं
समर्धयितुं गच्छथः । किंचेत्येत्यं धियः स्तोतृनिषिरैरेषणीयैः काम्यैर्मनोजवे-
भिर्मनोवेगैरश्वैः स्वीयैरश्वैः शश्वत्सर्वदोहयुः । स्वर्गं प्रापयथः । मर्त्यस्य मनुष्यस्य
दाशुषो यजमानस्य व्यथिर्हिंसकः परिशयध्वै परिशयनाय दीर्घनिद्राय युवाभ्यां
क्रियतां ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ता नव्यसो जरमाणस्य मन्मोषं भूषतो युयुजानसंप्री ।

शुभं पृक्षमिषमूर्जं वहता होता यक्षत्पत्नो अध्रुग्युवाना ॥ ४ ॥

ता। नव्यसः। जरमाणस्य। मन्म। उप। भूषतः। युयुजानसंप्री इति युयुजानऽसंप्री।
शुभं। पृष्टं। इषं। ऊर्जं। वहंता। होता। यक्षत्। प्रत्नः। अध्रुक। युवाना ॥४॥

ता तावश्चिनौ युयुजानसंप्री रथे युज्यमानाश्चौ शुभं शोभनं पृष्टमन्नं। पयः
पृष्ट इत्यन्ननामसु पाठात्। इषं पुष्टिमूर्जे रसं च वहंता वहंती नव्यसो नवतरस्य
जरमाणस्य स्तुतिं कुर्वतो मन्म मननीयं स्तोत्रमुपभूषतः। उपगच्छतः। यद्वा
स्तोत्रसमीपे भवतः। किंच युवाना नित्यतरुणौ तौ होता देवानामाह्वाताधुग-
द्रोग्धा प्रियः प्रत्नः पुराणोऽग्निर्यक्षत्। यजतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ता वल्गू दस्त्रा पुरुशाकतमा प्रत्ना नव्यसा वचसा विवासे।

या शंसते स्तुवते शंभविष्ठा बभूवतुर्गृणते चिचराती ॥५॥

ता। वल्गू इति। दस्त्रा। पुरुशाकऽतमा। प्रत्ना। नव्यसा। वचसा। आ। विवासे।

या। शंसते। स्तुवते। शंभविष्ठा। बभूवतुः। गृणते। चिचराती इति चिचऽराती ॥५॥

या यौ शंसते शस्त्रैः स्तुतिं कुर्वते स्तुवते स्तौत्रैः स्तुतिं कुर्वते जनाय शंभवि-
ष्ठातिशयेन सुखस्य भावयितारावतिशयेन सुखस्वरूपौ वा गृणते स्तोत्रशस्त्रव्य-
तिरिक्तलौकिकस्तुतिभिः स्तुवते च चिचराती विचित्रदानौ बभूवतुः ता तौ
वल्गू बलनशीलौ रुचिरौ वा पुरुशाकतमातिशयेन बहुकर्माणौ बहुसहायौ
वा प्रत्ना प्रत्नौ पुराणौ। प्रत्नं प्रदिव इति पुराणनामसु पाठात्। दस्त्रा दर्शनी-
यावश्चिनौ नव्यसा नवतरेण वचसा स्तुत्याविवासे। परिचरामि ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता भुज्युं विभिरद्भ्यः समुद्रात्तुयस्य सूनुर्महथू रजोभि।

अरेणुभिर्योजनेभिर्भुजंतां पतत्रिभिरर्णैसो निरुपस्थात् ॥६॥

ता। भुज्युं। विऽभिः। अत्ऽभ्यः। समुद्रात्। तुयस्य। सूनुं। ऊह्युः। रजऽभिः।

अरेणुऽभिः। योजनेभिः। भुजंतां। पतत्रिऽभिः। अर्णैसः। निः। उपऽस्थात् ॥६॥

ता तावश्चिनौ युवां तुयस्य सूनुं भुज्युं भुज्युनामकं समुद्रमध्ये भग्ननावं भुजंता

रक्षन्तावरेणुभी रेणुरहितैरांतरिक्षे रजोभिर्मार्गैर्योजनेभी रथयुक्तैः पतत्रिभिः पत-
नवद्भिर्विभिरश्वैरर्णसो जलस्योपस्थाद्योनेः समुद्रादद्भ्यो निरूहयुः । निरगमयतं ।
समुद्रादद्भ्य इति प्रयोगो मातुर्गृहाद्गच्छतीतिवत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

वि ज॒युषा॑ रथ्या यात॒मद्रिं॑ श्रुतं हवँ वृषणा व॒धिम॒त्याः ।

द॒श॒स्य॒न्ता॑ श॒यवे॑ पि॒ष्यथु॑र्गामिति च्यवाना सु॒म॒तिं भुर॒ण्यू ॥७॥

वि । ज॒युषा॑ । र॒थ्या । या॒त॒ । अ॒द्रिं । श्रु॒तं । हवँ । वृ॒ष॒णा । व॒धि॒ऽम॒त्याः ।

द॒श॒स्य॒न्ता॑ । श॒यवे॑ । पि॒ष्य॒थुः । गां । इति॑ । च्य॒वा॒ना । सु॒ऽम॒तिं । भुर॒ण्यू इति॑ ॥७॥

रथ्या हे रथारूढावश्विनौ जयुषा जयशीलेन रथेनाद्रिं मार्गे स्थितं पर्वतं
वियातं । व्यबाधेषां । यातिरत्र वधकर्मा । तथा च निगमांतरं । विभिन्दुना
नासत्या रथेन वि पर्वतां अजरयू अयातं । ऋग्वे० १. ११६. २०. । इति । वृषणा
कामानां वर्षितारौ वधिमत्याः पुत्रार्थिन्या हवमाह्वानं श्रुतं । श्रुणुतं । दशस्यन्ता
स्तोतृभ्यः कामान्प्रयच्छन्तौ शयवे युवां स्तुवते गां निवृत्तप्रसवां पिष्यथुः । क्षीरे-
णापाययतं । तथा च निगमांतरं । शयवे चिन्नासत्या शचीभिर्जसुरये स्तर्ये
पिष्यथुर्गा । ऋग्वे० १. ११६. २२. । इति । इतीत्थं सुमतिं सुष्टुतिं च्यवाना गच्छन्तौ
भुरण्यू सर्वत्र गन्तारौ यज्ञस्य भर्तारौ वा भवतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

यद्रो॑दसी प्र॒दिवो॑ अ॒स्ति भू॒मा हे॒ळो दे॒वाना॑मु॒त म॒र्त्य॒चा ।

तदा॑दित्या वसवो रु॒द्रिया॑सो र॒क्षो॒युजे॑ त॒पुर्घं द॒धात ॥८॥

यत् । रो॒दसी॑ इति॑ । प्र॒ऽदिवः॑ । अ॒स्ति । भू॒म । हे॒ळः । दे॒वानां॑ । उ॒त । म॒र्त्य॒ऽचा ।

तत् । आ॒दि॒त्याः । व॒स॒वः । रु॒द्रि॒या॒सः । र॒क्षः॒ऽयु॒जे । त॒पुः । अ॒घं । द॒धा॒त ॥८॥

रोदसी हे द्यावापृथिव्यौ हे आदित्या हे वसवो रुद्रियासो हे रुद्रपुत्रा मरुतो
मर्त्यचा मर्त्येष्वश्विनोः परिचारकेषु देवानां यज्ञेळः क्रोधो भूम महानस्ति तज्ञेळ-
स्तपुस्तापकं रक्षोयुजे रक्षोभिर्युक्ताय रक्षसां स्वामिने प्रेरकाय वाघमाहंतु दधात ।
कुरुत । अथवा रक्षोयुजे रक्षोभिर्युक्ताय यज्वनेऽघमाहंतु कुरुत ॥

॥ अथ नवमी ॥

य ई राजानावृतुथा विदधद्रजसो मिचो वरुणश्चिकेतत् ।

गंभीराय रक्षसे हेतिमस्य द्रोघाय चिद्वचस आनवाय ॥९॥

यः । ई । राजानौ । ऋतुऽथा । विऽदधत् । रजसः । मिचः । वरुणः । चिकेतत् ।

गंभीराय । रक्षसे । हेति । अस्य । द्रोघाय । चित् । वचसे । आनवाय ॥९॥

यो नरो रजसः समस्तस्य लोकस्य । लोका रजांस्युच्यन्त इति यास्कनोक्तत्वात् । राजानावीमेतावश्विनावृतुथा काले काले विदधत् परिचरति तं मिचो वरुणश्च चिकेतत् । जानीयात् । मिचवरुणप्रभृतयो देवा एनं विदुरित्यर्थः । किंचायं परिचारको गंभीराय महाबलाय रक्षसे राक्षसाय हेति घातकमायुधमस्य । अस्यति । क्षिपति ॥ प्रथमपुरुषस्य मध्यमपुरुषेण व्यत्ययः ॥ द्रोघायाभिद्रोहात्मकायानवाय मनुष्यसंबन्धिने वचसे चित् वचनायैव हेतिमस्यति । मनुष्याणामभिद्रोहायैनमास्कंदतीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

अंतरैश्चक्रैस्तनयाय वर्तिर्द्युमता यातं नृवता रथेन ।

सनुत्येन त्यजसा मर्त्यस्य वनुष्यतामपि शीर्षा ववृक्तं ॥१०॥

अंतरैः । चक्रैः । तनयाय । वर्तिः । द्युऽमता । आ । यातं । नृऽवता । रथेन ।

सनुत्येन । त्यजसा । मर्त्यस्य । वनुष्यतां । अपि । शीर्षा । ववृक्तं ॥१०॥

हे अश्विनावंतैरनिकृष्टैश्चक्रैर्युक्तेन द्युमता दीप्तिमता नृवता नेत्रा सारथिना युक्तेन यद्वाश्वयुक्तेन । पतंगा नर इत्यश्वनामसु पाठात् । रथेन वर्तिरस्माकं गृहं तनयाय तनयं दातुमायातं । अपि च सनुत्येन तिरोहितेन त्यजसा क्रोधेन । हणिस्त्यज इति क्रोधनामसु पाठात् । मर्त्यस्य मनुष्यस्य वनुष्यतां बाधमानानां । वनुष्यतिर्हेतिकर्मेति यास्कनोक्तत्वात् । शीर्षा शिरांस्यपिववृक्तं । प्रवृक्तं ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ परमाभिरुत मध्यमाभिर्नियुद्भिर्यातमवमाभिरर्वाक् ।

हृहस्य चिन्नोर्मतो वि व्रजस्य दुरो वर्ते गृणते चिचराती ॥११॥

आ । पर॒माभिः । उ॒त । म॒ध्य॒माभिः । नि॒यु॒त् ऽभिः । या॒त । अ॒व॒माभिः । अ॒र्वाक् ।
 ह॒ळ॒हस्य॑ । चि॒त् । गो॒ऽम॒तः । वि । व्र॒जस्य॑ । दु॒रः । व॒र्त॑ । गृ॒ण॒ते । चि॒च॒रा॒ती इति॑
 चि॒च॒ऽरा॒ती ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ परमाभिरुक्कृष्टाभिरुतापि च मध्यमाभिरनुक्कृष्टाभिरवमाभिर्नि-
 कृष्टाभिश्च नियुज्जिर्वाहैरवागस्मदभिमुखमायातं । हळहस्य चिहृळहापिधानस्यापि
 गोमतो गोयुक्तस्य व्रजस्य गोष्ठस्य दुरो द्वाराणि विवर्तं । विवृणुतं । किंच गृणते
 स्तुवते मह्यं चिचराती विचिचदानौ भवतं ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वितीयो वर्गः ॥

क्व त्येतेकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं । अत्रेयमनुक्रमणिका । क्व त्येक-
 पदांतं त्रैष्टुभमिति । आ वां सुन्न इत्येकादशेकपदा त्रिष्टुप् शिष्टास्त्रिष्टुभः । आश्विनं
 त्वित्युक्तत्वादस्यापि सूक्तस्याश्विनौ देवता ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोस्त्रैष्टुभे छंदसि
 विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

क्व॑त्या व॒ल्गू पु॑रु॒हू॒ताद्य॑ दू॒तो न॒ स्तोमो॑ऽवि॒द॒न्नम॑स्वान् ।
 आ यो अ॒र्वाङ्नास॑त्या व॒वर्त॑ प्रे॒ष्टा ह्यस॑थो अस्य॒ मन्म॑न् ॥ १ ॥
 क्व॑ । त्या । व॒ल्गू इति॑ । पु॒रु॒ऽहू॒ता । अ॒द्य । दू॒तः । न । स्तो॒मः । अ॒वि॒द॒त् । नम॑स्वान् ।
 आ । यः । अ॒र्वाक् । नास॑त्या । व॒वर्त॑ । प्रे॒ष्टा । हि । अस॑थः । अ॒स्य॒ । मन्म॑न् ॥ १ ॥

क्व कुत्र स्थितौ वल्गू रुचिरौ पुरुहूता बहुभिराहूतौ त्या तावश्विनौ नम-
 स्वान्हविषा युक्तः । नम आयुरित्यन्ननामसु पाठात् । स्तोमः पंचदशादिः स्तो-
 मोऽद्य दूतो न प्रेरितो दूत इवाविदत् । विंदेत् । यः स्तोमोऽर्वागस्मदभिमुखं
 नासत्यावश्विनाववर्त आवर्तयत् । हे अश्विनौ युवामस्य स्तोतुर्मन्मन् स्तोत्रे
 प्रेष्टा हि प्रियतमौ ह्यसथः । भवथः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒रं मे॒ गंतं॑ ह॒व॒नाया॒स्मै गृ॑णा॒ना यथा॒ पिबा॑थो अ॒ंधः ।
 परि॑ ह॒ त्यद्व॒र्तिर्या॑थो रि॒षो न॒ यत्प॒रो ना॑न्तरस्तु॒र्यात् ॥ २ ॥

अरं । मे । गंतं । हवनाय । अस्मै । गृणाना । यथा । पिबाथः । अंधः ।

परि । ह । त्यत् । वर्तिः । याथः । रिपः । न । यत् । परः । न । अंतरः । तुतुर्यात् ॥ २ ॥

हे अश्विनी युवां मे मदीयायास्मै हवनायाह्वानायारं पर्याप्तं गंतं । गच्छतं । गृणाना स्तूयमानाबंधः सोमं यथा पिबाथः पिवतं । रिपो हिंसकस्य शत्रोस्त्य-
द्वर्तिस्तद्गृहं परि याथः परितो याथः यद्वर्तिः परो विप्रकृष्टो न तुतुर्यात् न
हिंस्यात् । अंतरः संनिकृष्टोऽपि न तुतुर्यात् । यद्वा त्यद्वर्तिस्तदस्मदीयं गृहं रिपो
हिंसकात्परियाथः । त्यद्वर्तिः परो विप्रकृष्टोऽंतरः संनिकृष्टोऽपि न तुतुर्यात् । अयं
भावः । यथास्मदीयं गृहं दूरस्थः संनिकृष्टोऽपि न हिंस्यात्तथा रक्षां कुरुथ इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अकारि वामंधसो वरीमन्नस्तारि वहिः सुप्रायणतमं ।

उत्तानहस्तो युवयुर्वेवंदा वां नक्षतो अद्रय आंजन् ॥ ३ ॥

अकारि । वां । अंधसः । वरीमन् । अस्तारि । वहिः । सुप्रऽअयनतमं ।

उत्तानऽहस्तः । युवयुः । वेवंद । आ । वां । नक्षतः । अद्रयः । आंजन् ॥ ३ ॥

वां युवयोरर्थेऽंधसः सोमस्य वरीमन् विस्तृतेऽभिषवादी यत्कृत्यमस्ति तद-
कारि । कृतं । सुप्रायणतमं मृदुतमं वहिरस्तारि । स्तीर्णं । उत्तानहस्तः कृतांज-
लिर्युवयुर्युवां कामयमानो होता वेवंद । स्तौति । वां युवां नक्षतो व्याभ्रुवंतः ॥
तृक्ष पृक्ष नक्ष गताविति धातुः ॥ अद्रयो ग्रावाण आंजन् । सोमरसमा समं-
ताद्भक्तीकृतवंतः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ऊर्ध्वो वामग्निरध्वरेष्वस्थात्प्र रातिरेति जूर्णिनीं घृताचीं ।

प्र होतां गूर्तमना उराणोऽयुक्त यो नासत्या हवीमन् ॥ ४ ॥

ऊर्ध्वः । वां । अग्निः । अध्वरेषु । अस्थात् । प्र । रातिः । एति । जूर्णिनीं । घृताचीं ।

प्र । होतां । गूर्तऽमनाः । उराणः । अयुक्त । यः । नासत्या । हवीमन् ॥ ४ ॥

अग्निर्वा युवयोर्यज्ञार्थमूर्ध्वोऽस्थात् । उदतिष्ठत् । अध्वरेषु यज्ञेषु प्रैति । समिद्ध
आहवनीयं गच्छति च । रातिर्धनं हविर्जूर्णिनी प्रगामिनी ॥ जूर्णिर्जवतेर्वेति

यास्केनोक्तत्वात् ॥ घृताची घृतेनाक्ता । उपस्तीर्णाभिघारितेत्यर्थः । किंच होतो-
राण उरु कुर्वाणः प्रगूर्तमनाः प्रकर्षणोद्युक्तमना भवति यो होता नासत्याव-
श्विनौ हवीमन्नाह्वाने स्तोत्रे वायुक्त योजयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अधि श्रिये दुहिता सूर्यस्य रथं तस्थौ पुरुभुजा शतोतिं ।

प्र मायाभिर्मायिना भूतमत्र नरा नृतू जनिमन्यज्ञियानां ॥ ५ ॥

अधि । श्रिये । दुहिता । सूर्यस्य । रथं । तस्थौ । पुरुऽभुजा । शतऽऊतिं ।

प्र । मायाभिः । मायिना । भूतं । अत्र । नरा । नृतू इति । जनिमन् । यज्ञियानां ॥ ५ ॥

पुरुभुजा हे पूर्णभुजौ बहूनां रक्षकावश्विनौ युवयोः शतोतिं बहुरक्षकं बहु-
गमनं वा रथं सूर्यस्य दुहिता सूर्यो श्रिये श्रयितुमधितस्थौ । अध्यतिष्ठत् । अपि
च यज्ञियानां देवानामत्र जनिमन् नस्मिन् जन्मनि प्रादुर्भावे मायाभिः प्रज्ञानैः ॥
शची मायेति प्रज्ञाननामसु पाठात् ॥ मायिनौ प्रज्ञावंतौ नरा नेतारौ नृतू
नृत्यंतौ भूतं । भवतं । यद्वा हे मायिनौ प्राज्ञौ नरा नेतारौ नृतू नृत्यन्तावश्विनौ
यज्ञियानां देवानामत्र जनिमन् जन्मनि प्रादुर्भावे प्रभूतं प्राज्ञतममग्न्यादिकं देवं
मायाभिः प्रज्ञानैः कौशलैर्वा जितवंतौ स्थ इत्यर्थः । अयमर्थः प्रजापतिर्वै सोमाय
राज्ञे दुहितरं प्रायच्छत्सूर्यो सावित्री । ऐ० ब्रा० ४. ७. । इत्यादिना स्पष्टीकृतः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

युवं श्रीभिर्दर्शताभिराभिः शुभे पुष्टिमूहयुः सूर्यायाः ।

प्र वां वयो वपुषेऽनु पप्रन्नश्चवाणी सुष्टुता धिषण्या वां ॥ ६ ॥

युवं । श्रीभिः । दर्शताभिः । आभिः । शुभे । पुष्टिं । ऊहयुः । सूर्यायाः ।

प्र । वां । वयः । वपुषे । अनु । पप्रन् । नक्षत् । वाणी । सुऽस्तुता । धिषण्या । वां ॥ ६ ॥

हे अश्विनौ युवं युवां दर्शताभिर्दर्शनीयाभिराभिः श्रीमतां परिहश्यमानाभिः
श्रीभिर्लक्ष्मीभिः कांतिभिर्वा सूर्याया युवयोः पत्न्याः शुभे शोभनार्थं पुष्टिं
पूर्तिमूहयुः । प्रापयथः । किंच वां युवां वयोऽश्वा वपुषे शोभायै प्रानुपप्रन् ।

प्रकर्षेणान्वपतन् । अपि च हे धिष्ण्या स्तुत्यर्हावश्विनौ वां युवां सुष्टुता वाण्यु-
पीणां स्तुतिर्नक्षत् । व्याप्नोति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ वां वयोऽश्वासो वहिष्ठा अभि प्रयो नासत्या वहंतु ।

प्र वां रथो मनोजवा असर्जिषः पृष्ट इषिधो अन्तं पूर्वीः ॥ ७ ॥

आ । वां । वयः । अश्वासः । वहिष्ठाः । अभि । प्रयः । नासत्या । वहंतु ।

प्र । वां । रथः । मनःऽजवाः । असर्जि । इषः । पृष्टः । इषिधः । अन्तं । पूर्वीः ॥ ७ ॥

हे नासत्यौ वां युवां वयो गंतारो वहिष्ठा वोदृतमा अश्वासोऽश्वाः प्रयः
सोमरूपमन्नमभ्यावहंतु । प्रापयंतु । वां युवयोर्मनोजवा मनोवेगो रथः पृष्टः
संपर्चनीय इषिध एषणीयाः पूर्वीर्वह्नीरिषोऽन्नानि सोमाननूपासर्जि । विसृष्टः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

पुरु हि वां पुरुभुजा देष्णं धेनुं न इषं पिन्वतमसक्रां ।

स्तुतश्च वां माध्वी सुष्टुतिश्च रसाश्च ये वामनुं रातिमग्मन् ॥ ८ ॥

पुरु । हि । वां । पुरुऽभुजा । देष्णं । धेनुं । नः । इषं । पिन्वतं । असक्रां ।

स्तुतः । च । वां । माध्वी इति । सुऽस्तुतिः । च । रसाः । च । ये । वां । अन्तं । रातिं । अग्मन् ॥ ८ ॥

पुरुभुजा हे पूर्णभुजौ बहुपालकौ वां युवयोर्देष्णं दातव्यं धनं पुरु बहु हि
भवति । अतः कारणान्नोऽस्मभ्यं धेनुं प्रीणयित्रीमसक्रां मत्तोऽन्यचासंक्रमणी ।
असक्रामसंक्रमणी । नि० ६. २९. । इति यास्कनोक्तत्वात् । इषमन्नं पिन्वतं ।
प्रयच्छतं । यद्वेषमेषणीयां धेनुमित्यन्वयः । किंच वां स्तुतः । स्तुवंतीति स्तुतः
स्तोतारः । संति । माध्वी मदयितारावश्विनौ सुष्टुतिः शोभना स्तुतिश्च स्तोतृषु
भवति । रसाः सोमरसाश्च संति । ये रसा वां युवयो रातिं दानमनूद्दिश्याग्मन्
देवयजनं प्राप्ताः । अयं भावः । सुष्टुतिं श्रुत्वा देवयजनं प्राप्तान् सोमरसान् पीत्वा
स्तोतृभ्यः कामान्प्रयच्छतमिति शेषः ॥

॥ अथ नवमी ॥

उत मं ऋजे पुरयस्य रघी सुमीळहे शतं पेरुके च पक्का ।

शांडो दाद्विरणिनः स्मदिष्टीन्दशं वशासौ अभिषाचं ऋष्वान् ॥ ९ ॥

उ॒त । मे॒ । ऋ॒जे इति॑ । पु॒रय॑स्य । र॒घ्वी इति॑ । सु॒ऽमी॒ळ्हे । श॒तं । पे॒रु॒के । च॒ । प॒क्का ।
श॒ण्डः । दा॒त् । हि॒र॒णि॒नः । स्मत्॑ऽदि॒ष्टीन् । द॒श । व॒शा॒सः । अ॒भि॒ऽसा॒चः । ऋ॒ष्टा॒न् ॥ ९ ॥

उतापि च पुरयस्य पुरयनामकस्य स्वभूते ऋजे ऋजुगमने रघ्वी क्षिप्रगामिन्यौ वडवे मेऽश्विनोः स्तुतिं कुर्वतो ममाभूतां । सुमीळहे राज्ञि विद्यमानाः संतः शतं गावो ममाभूवन् । पेरुके राज्ञि विद्यमानानि पक्का पक्कान्यन्नानि ममासन् । शण्डश्च राजा हिरणिनो हिरण्यवतः स्मदिष्टीन् प्रशस्तदर्शनान्नयानश्चान्वा दश दशसंख्याकान्वशासोऽनुगुणानभिषाचः शत्रूणामभिभावुकानृष्टान्दर्शनीयान्पुरुषानश्विनोः स्तोतृभ्यो दात् । ददातु ॥

॥ अथ दशमी ॥

सं वां श॒ता ना॑सत्या स॒हस्रा॑श्वा॒नां पु॒रु॒प॒ंथा॑ गि॒रे दा॑त् ।

भ॒र॒द्वा॒जाय॑ वी॒र॒ नू गि॒रे दा॑द्वि॒ता र॒क्षांसि॑ पु॒रु॒द॑ंस॒सा स्युः ॥ १० ॥

सं । वां । श॒ता । ना॑स॒त्या । स॒हस्रा॑ । अ॒श्वा॒नां । पु॒रु॒ऽप॒ंथाः । गि॒रे । दा॑त् ।

भ॒र॒त्ऽवा॒जाय॑ । वी॒र॒ नू । गि॒रे । दा॑त् । ह॒ता । र॒क्षांसि॑ । पु॒रु॒ऽद॑ंस॒सा । स्यु॒रिति॑ स्युः ॥ १० ॥

नासत्या हे अश्विनौ वां युवयोर्गिरे । गृणातीति गीः स्तोता । तस्मा अश्वानां शता शतानि सहस्रा सहस्राणि पुरुपंथाः पुरुपंथा नाम राजा संदात् । संददाति । वीर हे वीरावश्विनौ ॥ द्विवचनस्य लुक् ॥ गिरे युवयोः स्तोत्रे भरद्वाजाय मह्यमपि नु क्षिप्रं दात् । ददातु । किंच हे पुरुदंससा बहुकर्माणावश्विनौ युवयो-रनुग्रहाद्रक्षांसि हता हतानि स्युः ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ वां सु॒म्ने वरि॑मन्सूरिभिः प्यां ॥ ११ ॥

आ । वां । सु॒म्ने । वरि॑मन् । सू॒रि॒ऽभिः । स्यां ॥ ११ ॥

हे अश्विनौ वरिमन्विस्तृते सुम्ने वां युवाभ्यां दत्ते सुखावहे धने । जलापं सुम्नमिति सुखनामसु पाठात् । सूरिभिर्विद्वद्भिः सहा समन्तात्स्यां । भवेयं ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्थो वर्गः ॥

उदु श्रिय इति षडृचं तृतीयं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमुषोदेवताकं । अनु-

क्रम्यते च । उदु श्रिये पठुपस्यं त्विति ॥ प्रातरनुवाक उपस्ये क्रतौ चैष्टुमे छंद-
स्याश्विनशस्त्रे चैतदादिके वे सूक्ते । सूच्यते हि । उदु श्रिय इति सूक्ते । आ०
४. १४. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु श्रिय उषसो रोचमाना अस्थुरपां नोर्मयो रुशंतः ।

कृणोति विश्वा सुपथा सुगान्यभूदु वस्वी दक्षिणा मघोनी ॥१॥

उत् । ऊं इति । श्रिये । उषसः । रोचमानाः । अस्थुः । अपां । न । ऊर्मयः । रुशंतः ।

कृणोति । विश्वा । सुऽपथा । सुऽगानि । अभूत् । ऊं इति । वस्वी । दक्षिणा । मघोनी ॥१॥

रोचमाना दीप्यमाना रुशंतः शुक्लवर्णाः ॥ रुशदिति वर्णनामेति यास्कः ॥
उषसः श्रिये जगतः शोभायै जगद्वापुं वापामूर्मयो न उदक्संबन्धिनस्तरंगा इवो-
दस्थुः । उत्तिष्ठन्ति । अनंतरमेकवन्निगमः । उषा विश्वा विश्वानि स्थानानि
सुपथा सुमार्गाणि सुगानि सुखेन गम्यानि कृणोति । करोति । अपि च मघोनी
धनवत्युषा वस्वी प्रशस्ता दक्षिणा समर्धयित्री चाभूत् ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

भद्रा ददृक्ष उर्विया वि भास्युते शोचिर्भानवो द्यामपन्न ।

आविर्वक्षः कृणुषे शुभमानोषो देवि रोचमाना महोभिः ॥२॥

भद्रा । ददृक्षे । उर्विया । वि । भासि । उत् । ते । शोचिः । भानवः । द्यां । अपन्न ।

आविः । वक्षः । कृणुषे । शुभमाना । उषः । देवि । रोचमाना । महः । ऽभिः ॥२॥

हे उषो देवि भद्रा कल्याणी ददृक्षे । दृश्यसे । उर्विया विस्तीर्णा च विभासि ।
ते तव शोचिः शोचिषः ॥ जसो लुक् ॥ दीप्यमाना भानवो रश्मयो द्यामंतरि-
क्षमुदपन्न । उत्पतन्ति । किंच हे उषो देवि महोभिस्तेजोभिः शुभमाना शोभ-
माना रोचमाना दीप्यमाना वक्षस्वदीयं रूपमाविष्कृणुषे । प्रकटीकरोषि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

वहति सीमरुणासो रुशंतो गावः सुभर्गामुर्विया प्रथानां ।

अपेजते शूरो अस्तेव शत्रून्बाधते तमो अजिरो न वोळ्हा ॥३॥

वहंति । सी । अरुणासः । रुशंतः । गावः । सुभगा । उर्विया । प्रथानां ।

अप । ईजते । शूरः । अस्ताऽइव । शत्रून् । बाधते । तमः । अजिरः । न । वोळ्हा ॥ ३ ॥

अरुणासो लोहितवर्णा रुशंतो दीप्यमाना गावो रश्मयः ॥ किरणा गाव इति रश्मिनामसु पाठात् ॥ सुभगामुर्वियोर्वी विस्तीर्णा प्रथानां प्रथमानं सीमेना-
मुषोदेवतां वहंति । सेयमुषोदेवता शूरोऽस्तेव वीरः क्षेप्रेव शत्रून् तमोऽपेजते ।
अपगमयति । वोळ्हा सेनाया अजिरो न क्षिप्रगामी शत्रून्यथा बाधते तथा
तमांसि बाधते च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सुगोत ते सुपथा पर्वतेष्ववाते अपस्तरसि स्वभानो ।

सा न आ वह पृथुयामनृषे रयिं दिवो दुहितरिषयधै ॥ ४ ॥

सुगा । उता । ते । सुपथा । पर्वतेषु । अवाते । अपः । तरसि । स्वभानो इति स्वभानो ।

सा । नः । आ । वह । पृथुऽयामन् । ऋषे । रयिं । दिवः । दुहितः । इषयधै ॥ ४ ॥

हे उषो देवि पर्वतेषूत दुर्गेष्वप्यवाते गमनसाधनरहिते देशे सुपथा सुपथानि
मार्गाणि सुगा सुगानि सुखेन गम्यानि ते तव भवन्ति । स्वभानो हे स्वप्रका-
शेऽपोऽंतरिक्षमाकाशं ॥ आप इत्यंतरिक्षनामसु पाठात् ॥ सामुद्रिकीरपो वा
तरसि । पृथुयामन् पृथुरथ ऋषे दर्शनीये दिवो दुहितरंतरिक्षसुते हे उषो देवि
सा त्वमिषयध्या एषणीयं धनं नोऽस्मभ्यमावह ॥

॥ अथ पंचमी ॥

सा वह योक्षभिरवातोषो वरं वहसि जोषमनु ।

त्वं दिवो दुहितर्या ह देवी पूर्वहूतौ मंहना दर्शता भूः ॥ ५ ॥

सा । आ । वह । या । उक्षऽभिः । अवाता । उषः । वरं । वहसि । जोषं । अनु ।

त्वं । दिवः । दुहितः । या । ह । देवी । पूर्वऽहूतौ । मंहना । दर्शता । भूः ॥ ५ ॥

हे उषः सा त्वं वरं धनं मय्यमावह । या त्वमवाताप्रतिगता जोषं प्रीतिम-
नूक्षभिरनडुझिरश्वैर्वा स्तोतृभ्यो वरं वहसि । किंच हे दिवो दुहितरंतरिक्षसुते या
त्वं देवी द्योतमाना पूर्वहूतौ प्रथमाह्वाने प्रातरनुवाके मंहना पूजनीया भवसि

सा त्वं दर्शता दर्शनीयाभूरिति योजना । या दर्शता भूरित्यन्वये यद्वृत्तेन सामा-
नाधिकरण्यात् भूरित्यस्य निघातो न स्यात् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत्ते वयश्चिद्वसतेरपप्रन्नरश्च ये पितुभाजो व्युष्टौ ।

अमा सते वहसि भूरि वाममुषो देवि दाशुषे मर्त्याय ॥ ६ ॥

उत् । ते । वयः । चित् । वसतेः । अपप्रन् । नरः । च । ये । पितुऽभाजः । विऽउष्टौ ।

अमा । सते । वहसि । भूरि । वामं । उषः । देवि । दाशुषे । मर्त्याय ॥ ६ ॥

हे उषो देवि ते तव व्युष्टौ सत्यां वयश्चित्पक्षिणोऽपि वसतेर्निवासस्थाना-
दुदपप्रन् । उत्पतन्ति । ये पितुभाजो हविषां संभक्तारोऽन्नस्योपाजका वा ॥ पितु-
रित्यन्ननामसु पाठात् ॥ नरश्च तेऽपि चोत्पतन्ति । किंच हे उषो देवि त्वममा
समीपे सते वर्तमानाय दाशुषे हविषां प्रदात्रे मर्त्याय भूरि प्रभूतं वामं धनं वहसि ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचमो वर्गः ॥

एषा स्येति षडृचं चतुर्थे सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे चैष्टुभं । अनुक्रम्यते च । एषा
स्येति । उषस्यं त्विति पूर्वसूक्त उक्तत्वादिदमप्युषोदेवताकं ॥ प्रातरनुवाकाश्विन-
शस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

एषा स्या नो दुहिता दिवोजाः क्षितीरुच्छंती मानुषीरजीगः ।

या भानुना रुशता राम्यास्वज्ञायि तिरस्तमसश्चिदक्तून् ॥ १ ॥

एषा । स्या । नः । दुहिता । दिवःऽजाः । क्षितीः । उच्छंती । मानुषीः । अजीगरिति ।

या । भानुना । रुशता । राम्यासु । अज्ञायि । तिरः । तमसः । चित् । अक्तून् ॥ १ ॥

एषा स्या सा दिवोजा दिवो जाता अत एव दुहिता दिवः पुत्र्युषा नोऽस्म-
दर्धमुच्छंती तमांसि वर्जयन्ती क्षितीः प्रजा मानुषीरजीगः । उन्निरिति ॥ जी-
गर्तिर्गिरतिकर्मा वेति यास्कः ॥ प्रकाशयतीति यावत् । या रुशता दीप्यमानेन
भानुना युक्ता राम्यासु याम्यासु रात्रिषु ॥ रेफयकारयोर्व्यत्ययः ॥ अक्तून्क्षत्रा-
दितेजांसि तमसश्चित् तमांसि च तिरस्तिरस्कुर्वत्यज्ञायि दृश्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

वि तद्ययुररुणयुग्भिरश्वैश्चिचं भान्युषसश्चंद्ररथाः ।

अग्रं यज्ञस्य बृहतो नयंतीर्वि ता बाधंते तम् ऊर्म्यायाः ॥२॥

वि । तत् । ययुः । अरुणयुक्ऽभिः । अश्वैः । चिचं । भान्ति । उषसः । चंद्ररथाः ।

अग्रं । यज्ञस्य । बृहतः । नयंतीः । वि । ताः । बाधंते । तमः । ऊर्म्यायाः ॥२॥

चंद्ररथाः कांतिरथाः ॥ चंद्रश्चदतेः कांतिकर्मणः । नि० ११. ५. । इति यास्कः ॥
ता उषसस्तत्तदानीं प्रातःकाले बृहतो बृहणशीलस्य यज्ञस्याग्रं मुखं नयंतीः
संपादयंत्योऽरुणयुग्भिररुणवर्णयुक्तरश्वैर्वि ययुः । विस्तीर्णं यांति । चिचं यथा
भवति तथा भान्ति च । ऊर्म्याया रात्रेः ॥ अक्षुरुर्म्येति रात्रिनामसु पाठात् ॥
तमो वि बाधंते । सम्यगपनयंति च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

श्रवो वाजमिषमूर्जे वहंतीर्नि दाश्रुष उषसो मर्त्याय ।

मघोनीर्वीरवत्पत्यमाना श्रवो धात विधते रत्नमद्य ॥३॥

श्रवः । वाजं । इषं । ऊर्जं । वहंतीः । नि । दाश्रुषे । उषसः । मर्त्याय ।

मघोनीः । वीरऽवत् । पत्यमानाः । श्रवः । धात । विधते । रत्नं । अद्य ॥३॥

हे उषसो दाश्रुषे हविषां दात्रे मर्त्याय श्रवः कीर्तिं वाजं बलमिषमन्मूर्जे
रसं च वहंतीर्वहंत्यो यूयं मघोनीर्धनवत्यः पत्यमाना गच्छंत्योऽद्य विधते परि-
चरते मह्यं वीरवत्पुत्रपौत्रादिसहितमवोऽन्नं ॥ सिनमव इत्यन्ननामसु पाठात् ॥
रत्नं धनं च ॥ श्रात्रं रत्नमिति धननामसु पाठात् ॥ निधात । नितरां धत्त ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इदा हि वो विधते रत्नमस्तीदा वीराय दाश्रुष उषासः ।

इदा विप्राय जरते यदुक्था नि ष्मा मावते वहथा पुरा चित् ॥४॥

इदा । हि । वः । विधते । रत्नं । अस्ति । इदा । वीराय । दाश्रुषे । उषसः ।

इदा । विप्राय । जरते । यत् । उक्था । नि । स्म । माऽवते । वहथ । पुरा । चित् ॥४॥

हे उषस इदा हीदानीमेव वो युष्माकं विधते परिचरते दातुं रत्नं धनमस्ति ।

इदा हीदानीमेव वीराय प्रेरयिचे हविषां दाशुषे यजमानाय दातुं वो रत्नमस्ति ।
इदा हीदानीमेव विप्राय प्राज्ञाय जरते स्तुवते दातुं वो रत्नमस्ति । यद्यस्मिन्विप्र
उक्थोक्थनामकानि स्तोत्राणि विद्यन्ते मावते मत्सहृणाय यजमानाय तद्रत्नं
वह्य । पुरा चित् पुरापि रत्नं मह्यं दत्तं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इदा हि तं उषो अद्रिसानो गोत्रा गवामंगिरसो गृणन्ति ।

अर्केण विभिदुर्ब्रह्मणा च सत्या नृणामभवद्देवहूतिः ॥५॥

इदा । हि । ते । उषः । अद्रिसानो इत्यद्रिसानो । गोत्रा । गवां । अंगिरसः । गृणन्ति ।

वि । अर्केण । विभिदुः । ब्रह्मणा । च । सत्या । नृणां । अभवत् । देवहूतिः ॥५॥

हे उषोऽद्रिसानो आहतसानो ते तव प्रसादादिदा हि सद्य एव गवां गोत्रा
संधानंगिरसो गृणन्ति । उत्सृजन्ति । तथा च निगमांतरं । गवां गोत्रमुदसृजो
यदंगिरः । ऋग्वे० २. २३. १८. । इति । अर्केणार्चनीयेन ब्रह्मणा स्तोत्रेण विविभिदुः ।
तमांसि विदारयन्ति च । नृणां नेतृणां तेषामंगिरसां देवहूतिर्देवविषया स्तुतिः
सत्या सत्यफलाभवत् ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उच्छा दिवो दुहितः प्रत्नवन्नो भरद्वाजवद्धिधते मघोनि ।

सुवीरं रयिं गृणते रिरीह्युर्गायमधि धेहि श्रवो नः ॥६॥

उच्छ । दिवः । दुहितरिति । प्रत्नऽवत् । नः । भरद्वाजऽवत् । विधते । मघोनि ।

सुऽवीरं । रयिं । गृणते । रिरीहि । उरुऽगायं । अधि । धेहि । श्रवः । नः ॥६॥

हे दिवो दुहितरुषः प्रत्नवत्पुरातनेभ्य इव नोऽस्मदर्थमुच्छ । तमांसि वर्जय ।
हे मघोनि भरद्वाजवद्धिधते परिचरते । भरद्वाजवदिति वचनादन्योऽप्यस्ति भर-
द्वाजः । तथा च ब्राह्मणं । प्राणो वै भरद्वाजवदिति । गृणते स्तुतिं कुर्वते मह्यं
सुवीरं कल्याणपुत्रपौत्रादियुक्तं रयिं धनं रिरीहि । देहि । किंच नोऽस्मभ्यमुरु-
गायं बहुभिर्गैतथ्यं श्रवोऽन्नमधि धेहि । अधिकं प्रयच्छ ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षष्ठो वर्गः ॥

वपुर्न तदित्येकादशर्चं पंचमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं चैष्टुभं मारुतं । तथा चान-

क्रम्यते । वपुर्वेकादश मारुतमिति ॥ व्यूह्ये दशरात्रे षष्ठेऽहन्याग्निमारुत इदं
सूक्तं मारुतनिविज्ञानं । सूचितं च । हविष्पातं वपुर्न तत् । आ० ८. ८. । इति ॥
वैश्वदेवे पर्वणि मारुतसप्तकपालस्य प्र चित्रमर्कमिति याज्या । प्र चित्रमर्के गृणते
नवानुयाज्याः । आ० २. १६. । इति ॥ एकादशिने मारुते पशौ प्र चित्रमर्कमित्येषैव
याज्या । सूचितं च । प्र चित्रमर्के गृणते तुरायारा इवेदचरमा अहेव । आ० ३. १. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

वपुर्न तच्चिकितुषे चिदस्तु समानं नाम धेनु पत्यमानं ।

मर्तेष्वन्यदोहसे पीपाय सकृच्छुक्रं दुदुहे पृश्निरूधः ॥ १ ॥

वपुः । नु । तत् । चिकितुषे । चित् । अस्तु । समानं । नाम । धेनु । पत्यमानं ।

मर्तेषु । अन्यत् । दोहसे । पीपाय । सकृत् । शुक्रं । दुदुहे । पृश्निः । ऊधः ॥ १ ॥

तत्प्रसिद्धं समानमेकरूपं । मरुतः सर्वदा समानरूपाः । तथा च निगमांतरं ।
अज्येष्टासो अकनिष्ठास एते । ऋग्वे० ५. ६०. ६. । इति । नाम स्थिराणामपि
नामकं धेनु प्रीणयितु पत्यमानं सर्वदा गच्छद्द्विपुर्मरुतां रूपं चिकितुषे विदुषे
स्तोत्रे नु क्षिप्रमस्तु । प्रादुर्भवतु । चिदिति पूरकं । किंच तद्रूपं मर्त्येषु मर्त्यलो-
केऽन्यदोषधिवनस्पत्यादिकं दोहसे कामान्दोग्धुं पीपाय । आप्याययति । किंच
मरुतामेव निर्देशात्पृश्निरंतरिक्षं सकृत्संवत्सरस्य वर्षासु शुक्रं शुक्लवर्णमूध उदकं
दुदुहे । क्षरति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ये अग्रयो न शोशुचन्निधाना द्विर्यत्त्रिर्मरुतो वावृधंत ।

अरेणवो हिरण्ययास एषां साकं नृमणैः पौंस्येभिश्च भूवन् ॥ २ ॥

ये । अग्रयः । न । शोशुचन् । इधानाः । द्विः । यत् । त्रिः । मरुतः । वावृधंत ।

अरेणवः । हिरण्ययासः । एषां । साकं । नृमणैः । पौंस्येभिः । च । भूवन् ॥ २ ॥

ये मरुत इधाना अग्रयो न समिध्यमाना अग्रय इव शोशुचन् दीयन्ते । यद्ये
मरुतो द्विर्द्विगुणं त्रिस्त्रिगुणं च वावृधंत इच्छानुरूपं वर्धन्ते ॥ संहितायां दीर्घश्छां-
दसः ॥ एषां मरुतां रथा अरेणवो रेणुरहिता हिरण्ययासो हिरण्यमयालंकाराश्च
भवन्ति । ते मरुतो नृमणैर्धनैः पौंस्येभिर्बलैश्च साकं सार्धं भूवन् । प्रादुर्भवन्ति ।
तथा च निगमांतरं । ये पृषतीभिर्ऋष्टिभिः । ऋग्वे० १. ३१. २. । इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

रुद्रस्य ये मीळहुषः संति पुत्रा यांश्चो न दाधृविभरंघ्ये ।

विदे हि माता महो मही पा सेत्पृश्निः सुभ्वेऽर्गर्भमाधात् ॥३॥

रुद्रस्य । ये । मीळहुषः । संति । पुत्राः । यान् । चो इति । न । दाधृविः । भरंघ्ये ।

विदे । हि । माता । महः । मही । सा । सा । इत् । पृश्निः । सुऽभ्वे । गर्भे । आ । अधात् ॥३॥

मीळहुषः सेतू रुद्रस्य पुत्रा ये मरुतः संति दाधृविर्धरित्री पृश्निरंतरिक्षं यांश्चो न यांश्च मरुतो न भरंघ्ये भर्तुं क्षमा भवति । विदे हि सर्वज्ञाता हि महो महतामेषां माता सा पृश्निर्मही महती । किंच सा पृश्निः सुभ्वे नृणां सम्यक् भवनाय गर्भमुदकमाधात् । आदधाति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

न य ईषंते जनुषोऽया न्वं॑तः संतोऽवद्यानि पुनानाः ।

निर्यदुहे शुचयोऽनु जोषमनु श्रिया तन्वमुक्षमाणाः ॥४॥

न । ये । ईषंते । जनुषः । अया । नु । अंतरिति । संतः । अवद्यानि । पुनानाः ।

निः । यत् । दुहे । शुचयः । अनु । जोषं । अनु । श्रिया । तन्वं । उक्षमाणाः ॥४॥

ये प्रसिद्धा मरुतो जनुषो जनान् स्तोतृन्प्रत्ययायेन गमनसाधनेन नेषंते न गच्छंति । किं तेषां रक्षणीयत्वाभावाद्गमनाभावो नेत्याह । अंतः संतः सर्वेषां हृदि वर्तमाना एवावद्यानि पापानि पुनानाः शोधयंतः । तथा च निगमांतरं । प्राणा वै मरुतः स्वापय इति । अतः सर्वप्राणिनां हृदि वर्तमानानां तेषां गमनं नास्तीति । अध्यात्मं प्राणरूपेणावस्थानं दर्शितं भवति शीघ्रगामित्वं तु तेषामधिदैवतरूपेणेति द्रष्टव्यं । यद्यदा शुचयो दीप्यमाना मरुतो जोषमनु स्तोतृणां काममनु निर्दुहे नितरां दुहंत्युदकं । तथा श्रिया दीप्शान्वनुगतास्तन्वमात्मीयं शरीरं प्रकाशयंत उक्षमाणा भूमिं सिंचंतो भवंति । यद्वा तन्वं विस्तीर्णं यथा भवति तथोक्षमाणा भूमिं सिंचंतो भवंतीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मक्षू न येषु दोहसे चिद्या आ नाम धृष्णु मारुतं दधानाः ।

न ये स्तौना अयासो मूहा नू चित्सुदानुरव यासदुयान् ॥५॥

म॒क्षु । न । ये॒षु । दो॒हसे । चि॒त् । अ॒याः । आ । ना॒म । धृ॒ष्णु । मा॒रु॒तं । द॒धा॒नाः ।

न । ये । स्तो॒नाः । अ॒या॒सः । म॒हा । नु । चि॒त् । सु॒ऽदा॒नुः । अ॒व । या॒स॒त् । उ॒या॒न् ॥ ५ ॥

येषु प्रसिद्धेषु मरुत्सु धृष्णु धर्षकं मारुतं नाम मरुत्संज्ञकं शस्त्रमादधाना उच्चारयन्तोऽया उपगच्छन्तः स्तोतारो मक्षु क्षिप्रं दोहसे कामान्दोग्धुं क्षमा भवन्ति । नेति संप्रत्यर्थे । ये स्तोनाः स्तेनास्तिरोहिता वा स्तोतृधनानामपहर्तारोऽयासो गंतारो भवन्ति । महा महत्त्वेन युक्ताश्च भवन्ति उयान्ताङ्कुडान् सुदानुः शोभनहविर्धानो यजमानोऽवयासत् । अवयजते । अपगतक्रोधान् करोति । नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त इ॒दु॒याः श॒व॒सा धृ॒ष्णुषे॒णा उ॒भे यु॒जंत॒ रोद॑सी सु॒मेके ।

अ॒ध स्मै॒षु रोद॑सी स्व॒शोचि॑राम॒वत्सु॒ तस्थौ॒ न रो॒कः ॥ ६ ॥

ते । इत् । उ॒याः । श॒व॒सा । धृ॒ष्णुऽसे॒नाः । उ॒भे इति॑ । यु॒जंत॒ । रोद॑सी इति॑ । सु॒मेके॒ इति॑ सु॒ऽमेके॑ ।

अ॒ध । स्म । ए॒षु । रोद॑सी । स्व॒ऽशो॒चिः । आ । अ॒म॒वत्सु॑ । त॒स्थौ । न । रो॒कः ॥ ६ ॥

ते मरुत उया शवसा बलेन वेगेन युक्ता धृष्णुषेणा धर्षकसेनाः सुमेके सुरूपे उभे रोदसी द्यावापृथिव्यौ युजंत । योजयन्ति । वृष्ट्या पृथिवीं तर्पयन्तीत्यभिप्रायः । अध स्मापि चैषु येषु मरुत्सु रोदसी रुद्रस्य पत्नी माध्यमिकी वाक् स्वशोचिः स्वदीप्तिर्वर्ततेऽमवत्सु बलवत्सु तेषु रोको दीप्तिर्बाधको वा नातस्थौ । न तिष्ठति । न निःसरत्येवेत्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

अ॒ने॒नो वो॑ म॒रुतो॒ यामो॑ अ॒स्वन॒श्चश्चि॒द्यम॒जत्य॑रथीः ।

अ॒न॒व॒सो अ॒न॒भी॒शू र॒ज॒स्तू॒र्वि रोद॑सी प॒थ्या या॒ति सा॒धन् ॥ ७ ॥

अ॒ने॒नः । वः । म॒रु॒तः । या॒मः । अ॒स्तु । अ॒न॒श्चः । चि॒त् । यं । अ॒ज॒ति । अ॒रथीः ।

अ॒न॒व॒सः । अ॒न॒भी॒शुः । र॒जः॒ऽतूः । वि । रोद॑सी इति॑ । प॒थ्याः । या॒ति । सा॒धन् ॥ ७ ॥

हे मरुतो वो युष्माकं संबंधी यामो रथोऽनेनः पापरहितं यथा भवति

तथास्तु । प्रादुर्भवतु । किंच यं याममरथीः । रथिः सारथिः । न रथिररथीः ।
असारथिरपि स्तोताजति प्रेरयति स रथोऽनश्चश्चिदश्चरहितोऽप्यनवसः पथ्य-
दनरहितोऽनभीषुः पाशरहितोऽपि रजस्तूरुदकस्य प्रेरकः साधन् स्तोतृणां का-
मान् साधयन् रोदसी द्यावापृथिव्यौ पथ्याः पथोऽंतरिक्षमार्गान् वि याति ।
विविधं गच्छति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नास्य वर्ता न तरुता न्वस्ति मरुतो यमवथ वाजसाती ।

तोके वा गोषु तनये यमप्सु स व्रजं दर्ता पार्ये अध द्योः ॥ ८ ॥

न । अस्य । वर्ता । न । तरुता । नु । अस्ति । मरुतः । यं । अथ । वाजऽसाती ।

तोके । वा । गोषु । तनये । यं । अप्सु । सः । व्रजं । दर्ता । पार्ये । अध । द्योः ॥ ८ ॥

हे मरुतो वाजसातौ संयामे यमवथ रक्षथ अस्य जनस्य वर्ता प्रेरको नास्ति ।
अस्य तरुता नु हिंसिता च नास्ति । अधापि च तोके पुत्रे तनये पीत्रे धने वा
गोषु वाप्सु वा निमित्तभूतेषु यमवथ स पार्ये संयामे द्योर्दीप्तिस्यापि विजिगी-
षोर्वा श्चोर्व्रजं गवां संघं दर्ता दारयिता भवति ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र चित्रमर्के गृण्ते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वं ।

ये सहांसि सहसा सहंते रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः ॥ ९ ॥

प्र । चित्रं । अर्कं । गृण्ते । तुराय । मारुताय । स्वतवसे । भरध्वं ।

ये । सहांसि । सहसा । सहंते । रेजते । अग्ने । पृथिवी । मखेभ्यः ॥ ९ ॥

हे अग्ने गृण्ते शब्दं कुर्वते स्तूयमानाय वा तुराय त्वरिताय स्वतवसे स्वभू-
तबलाय मारुताय मरुतां गणाय चित्रं दर्शनीयमर्कमन्नं हविः ॥ स्वधार्क इत्यन्न-
नामसु पाठात् ॥ प्रभरध्वं । त्वत्सहायभूता ऋत्विजस्त्वं च सर्वे यूयं प्रभरत ॥ यथा
लोके बहुष्वेककार्यकोषे मुख्यमेकं संबोध्य यूयमेवं कुरुतेति प्रार्थना तद्वदत्रापि
मुख्यमग्निमेकमेव संबोध्य प्रभरध्वमिति बहुवचनप्रयोगः ॥ ये मरुतः सहांसि
शत्रूणां बलानि सहसा बलेन सहंते अभिभवन्ति मखेभ्यो मंहनीयेभ्यो मरुद्भ्यो
भयात्पृथिवी रेजते । कंपते ॥ मारुतायेति तद्धितवृत्तावंतर्भूतानामपि मरुतां बुद्ध्या

प्रविभागात् य इति प्रत्यवमर्शः । यथा महाभाष्ये । अथ शब्दानुशासनं । केषां शब्दानामिति । यथा वा लोके । राजपुरुष इत्युक्ते कस्य राज्ञ इति ॥

॥ अथ दशमी ॥

त्विषीमंतो अध्वरस्येव दिद्युत्तृषुच्यवसो जुहोऽनाग्नेः ।

अर्चत्रयो धुनयो न वीरा भ्राजज्जन्मानो मरुतो अधृष्टाः ॥ १० ॥

त्विषिऽमंतः । अध्वरस्यऽइव । दिद्युत् । तृषुऽच्यवसः । जुहः । न । अग्नेः ।

अर्चत्रयः । धुनयः । न । वीराः । भ्राजत्ऽजन्मानः । मरुतः । अधृष्टाः ॥ १० ॥

मरुतोऽध्वरस्येव यज्ञस्येव दिद्युत् द्योतमानास्तृषुच्यवसः क्षिप्रगमना अग्नेर्जुहो न रश्मय इव त्विषीमंतो दीप्तिमंतोऽर्चत्रयोऽर्चनीया धुनयो न सपत्नान्कंपयंत इव वीराः शूरा भ्राजज्जन्मानो दीप्तिशरीरा अधृष्टाः परैरनभिभूताश्च भवंति ॥

॥ अथैकादशी ॥

तं वृधंतं मारुतं भ्राजदृष्टिं रुद्रस्य सूनुं हवसा विवासे ।

दिवः शर्धाय शुचयो मनीषा गिरयो नाप उग्रा अस्पृधन् ॥ ११ ॥

तं । वृधंतं । मारुतं । भ्राजत्ऽदृष्टिं । रुद्रस्य । सूनुं । हवसा । आ । विवासे ।

दिवः । शर्धाय । शुचयः । मनीषाः । गिरयः । न । आपः । उग्राः । अस्पृधन् ॥ ११ ॥

तं प्रसिद्धं वृधंतं वर्धमानं भ्राजदृष्टिं भ्राजमानदृष्टिं रुद्रस्य सूनुं पुत्रं मारुतं मरुद्गणं हवसा स्तोत्रेणाविवासे । परिचरामि । किंच दिवः स्तोतुः शुचयो निर्मला मनीषाः स्तुतय उग्रा उद्गूणाः शर्धाय मारुताय बलाय ॥ तृष्णः शर्ध इति बल-
नामसु पाठात् ॥ आप आप्नुवंतो गिरयो न मेघा इव ॥ गिरिर्व्रज इति मेघनामसु
पाठात् ॥ अस्पृधन् । अस्पर्धत ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमेऽष्टमो वर्गः ॥

विश्वेषां व इत्येकादशर्चं षष्ठं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभं मैत्रावरुणं । तथा चानुक्रम्यते । विश्वेषां मैत्रावरुणमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः । मैत्रावरुणे पशावा यातं मित्रावरुणेति पशुपुरोडाशस्यानुवाक्या । सूचितं च । आ यातं मित्रावरुणा सुशस्त्या नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं । आ० ३. ८. । इति ॥ व्यूह्ये

दशरात्रे सप्तमेऽहनि प्रउगणस्त्रे प्र यद्वामिति मित्रावरुणस्तृतीयस्तृचः । सूचितं च । प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पूर्धन्ना गोमता नासत्या रथेन । आ० ६. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

विश्वेषां वः सतां ज्येष्ठतमा गीर्भिर्मित्रावरुणा वावृधध्यै ।

सं या रश्मेव यमतुर्यमिष्टा द्वा जनाँ अर्समा बाहुभिः स्वैः ॥ १ ॥

विश्वेषां । वः । सतां । ज्येष्ठऽतमा । गीःऽभिः । मित्रावरुणा । वावृधध्यै ।

सं । या । रश्माऽइव । यमतुः । यमिष्टा । द्वा । जनान् । अर्समा । बाहुऽभिः । स्वैः ॥ १ ॥

विश्वेषां सतां मध्ये ज्येष्ठतमा ज्येष्ठतमौ मित्रावरुणौ वो वां गीर्भिः स्तुति-
भिर्ववृधध्यै वर्धयितुं प्रवृत्तोऽस्मि । या यौ द्वा द्वौ सहितावसमा विषमौ । चिरश्रिं
हन्ति चतुरश्रिरुग्रः । ऋग्वे० १. १५२. २. इति निगमांतरेणासाम्यं दर्शितं । यमिष्टा
यंतृतमौ स्वैरात्मीयैर्बाहुभौ रश्मेव रश्मिनेवाश्वान् जनान् संयमतुः संयच्छतः ।
बाहुभिरिति बहुवचनं पूजार्थं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इयं मद्वां प्र स्तृणीते मनीषोप प्रिया नमसा वर्हिरच्छ ।

यंतं नो मित्रावरुणावधृष्टं छर्दिर्यद्वां वरूथ्यं सुदानू ॥ २ ॥

इयं । मत् । वां । प्र । स्तृणीते । मनीषा । उप । प्रिया । नमसा । वर्हिः । अच्छ ।

यंतं । नः । मित्रावरुणौ । अधृष्टं । छर्दिः । यत् । वां । वरूथ्यं । सुदानू इति सुऽदानू ॥ २ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवां मत् ममेयं मनीषा स्तुतिः प्रस्तृणीते । प्रच्छादयति ।
प्रिया हे प्रियौ युवां नमसान्नेन हविषा सहोपगच्छति च । युवयोर्वहिर्यज्ञ-
मच्छाभिगच्छति च । हे मित्रावरुणौ नोऽस्मभ्यमधृष्टमनभिभूतं छर्दिर्गृहं यंतं ।
प्रयच्छतं । हे सुदानू शोभनदानौ वां युवयोः संबन्धि युवाभ्यां देयं यद्गृहं वरूथ्यं
शीतवातातपानां वारयितृ भवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ यातं मित्रावरुणा सुशस्त्युप प्रिया नमसा हूयमाना ।

सं यावन्नःस्थो अपसेव जनाञ्छुधीयतश्चिद्यतथो महित्वा ॥ ३ ॥

आ । या॒तं । मि॒त्रा॒व॒रु॒णा । सु॒ऽश॒स्ति । उ॒प । प्रि॒या । न॒म॒सा । हू॒य॒मा॒ना ।

सं । यौ । अ॒प्रः॒ऽस्यः । अ॒प॒सा॒ऽइ॒व । ज॒नान् । श्रु॒धि॒ऽय॒तः । चि॒त् । य॒त॒थः । म॒हि॒ऽत्वा ॥ ३ ॥

हे मित्रावरुणौ सुशस्ति शोभनशंसनं नमसान्नेन हविषा स्तोत्रेण वा हूय-
माना स्तूयमानौ प्रिया विश्वस्य प्रियावुपायातं । उपागच्छतं । यौ महित्वा
महत्त्वेन युक्तौ युवां श्रुधीयतः श्रुधिमन्नं यशो वात्मन इच्छतो जनान् अप्रःस्यः
कर्मण्यधिकृतः पुरुषः ॥ अप अप्र इति कर्मनामसु पाठात् ॥ अपसेव कर्मणेव
संयतथः संयच्छथः ॥

॥ अथ चतुर्ची ॥

अ॒श्वा॒ न॒ या॒ वा॒जि॒ना॒ पू॒त॒ब॒धू॒ ऋ॒ता॒ य॒ज्ञ॒र्भ॒म॒दि॒ति॒र्भ॒र॒ध्वै ।

प्र॒ या॒ म॒हि॒ म॒हा॒न्ता॒ जा॒य॒मा॒ना॒ घो॒रा॒ म॒र्ता॒य॒ रि॒प॒वे॒ नि॒ दी॒धः ॥ ४ ॥

अ॒श्वा॒ । न॒ । या॒ । वा॒जि॒ना॒ । पू॒त॒ब॒धू॒ इति॑ पू॒त॒ऽब॒धू॒ । ऋ॒ता॒ । य॒त् । ग॒र्भे॑ । अ॒दि॒तिः॑ । भ॒र॒ध्वै॑ ।

प्र॒ । या॒ । म॒हि॒ । म॒हा॒न्ता॒ । जा॒य॒मा॒ना॒ । घो॒रा॒ । म॒र्ता॒य॒ । रि॒प॒वे॒ । नि॒ । दी॒ध॒रिति॑ दी॒धः ॥ ४ ॥

या यावश्वा नाश्वाविव वाजिना वाजिनौ बलिनौ पूतबधू पूतस्तोत्रावृता
सत्यौ च । यत् यौ गर्भे गर्भभूतावदितिर्देवी भरध्वै बभार । किंच या यौ जायमाना
जायमानावेव महि महतो महांता महत्तरौ प्रभूतौ मित्रावरुणौ मर्ताय मर्त्याय
रिपवे हिंसकाय घोरा घोरौ घातकौ निदीधः निदधारादितिः स्वोदरे ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वि॒श्वे॒ य॒ज्ञां॑ म॒ह॒ना॒ म॒द॒मा॒नाः॒ क्ष॒त्रं॑ दे॒वा॒सो॒ अ॒द॒धुः॒ स॒जो॒षाः॒ ।

परि॒ य॒ज्ञ॒भू॒थो॒ रो॒द॒सी॒ चि॒दु॒र्वी॒ संति॒ स्प॒शो॒ अ॒द॒ब्धा॒सो॒ अ॒मू॒राः ॥ ५ ॥

वि॒श्वे॑ । य॒त् । वां॑ । म॒ह॒ना॒ । म॒द॒मा॒नाः॒ । क्ष॒त्रं॑ । दे॒वा॒सः॑ । अ॒द॒धुः॑ । स॒ऽजो॒षाः॑ ।

परि॑ । य॒त् । भू॒थः॑ । रो॒द॒सी॒ इति॑ । चि॒त् । उ॒र्वी॒ इति॑ । संति॑ । स्प॒शः॑ । अ॒द॒ब्धा॒सः॑ । अ॒मू॒राः ॥ ५ ॥

विश्वे सर्वे देवासो देवाः सजोषाः परस्परं प्रीतियुक्ता यद्यौ वां युवां महना
महत्त्वेन मंदमानाः स्तुवंतः क्षत्रं बलमदधुः धत्तवंतः । किंच यद्यौ युवामुर्वी
विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यौ परिभूथः परिभवथः तयोर्युवयोरदब्धासोऽहिं-
सिता अमूरा अमूढाः स्पशो रश्मयश्चरा वा संति ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे नवमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ता हि क्षुचं धारयेथे अनु द्यून् हंहेथे सानुमुपमादिव द्योः ।

हृहो नक्षत्र उत विश्वदेवो भूमिमातान्द्यां धासिनायोः ॥ ६ ॥

ता । हि । क्षुचं । धारयेथे इति । अनु । द्यून् । हंहेथे इति । सानु । उपमात्ऽइव । द्योः ।

हृहः । नक्षत्रः । उत । विश्वऽदेवः । भूमिं । आ । अतान् । द्यां । धासिना । आयोः ॥ ६ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवामनु द्यून् दिवसे दिवसे क्षुचं बलं धारयेथे हि ।
द्योरंतरिक्षस्य सानुं समुच्छ्रितप्रदेशं मेघं सूर्यं वा हंहेथे । हृदीकुरुतं । उपमादिव ।
उपमीयते प्रक्षिप्यत इत्युपमात्स्थूणा । सा यथा वत्सं धारयति तद्वदित्यर्थः ।
हृहो युवाभ्यां हृदीकृतश्च मेघो नक्षत्रोऽंतरिक्षं व्याप्नुवान उतापि च विश्वदेवः
सूर्यो भूमिं द्यां दिवं चायोर्मनुष्यस्य ॥ दुह्यव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात् ॥
धासिनान्नेन हविषा ॥ क्षुत् धासिरित्यन्ननामसु पाठात् ॥ आप्यायितः सन्
आतान् । आतनोति युवाभ्यां हृदीकृत एव ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ता वियं धैथे जठरं पृणध्या आ यत्सद्यः सभृतयः पृणन्ति ।

न मृथन्ते युवतयोऽवाता वि यत्पयो विश्वजिन्वा भरन्ते ॥ ७ ॥

ता । वियं । धैथे इति । जठरं । पृणध्या । आ । यत् । सद्यः । सऽभृतयः । पृणन्ति ।

न । मृथन्ते । युवतयः । अवाताः । वि । यत् । पयः । विश्वऽजिन्वा । भरन्ते ॥ ७ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवां वियं प्राज्ञं यजमानं ॥ विप्रो विय इति मेधावि-
नामसु पाठात् ॥ धैथे धारयथो जठरमुदरं पृणध्या सोमेन पूरयितुं । यद्यदा सभृतयः
सह भ्रियमाणा ऋत्विजः सद्य यज्ञसदनमापृणन्ति आपूरयन्ति । विश्वजिन्वा हे वि-
श्वजिन्वानौ यद्यदा पयो जलं भवद्भ्यां प्रहितं तदा युवतयो नद्यो दिशो वा न
मृथन्ते । रजसा नाभिभूयन्ते । अवाता अशुष्काश्च वि भरन्ते । विभूतिं धारयन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

ता जिह्या सदमेदं सुमेधा आ यद्वां सत्यो अरतिर्हृते भूत् ।

तद्वां महित्वं घृतान्नावस्तु युवं दाशुषे वि चयिष्टमंहः ॥ ८ ॥

ता । जिह्वा । सदै । आ । इदं । सुऽमेधाः । आ । यत् । वां । सत्यः । अरतिः । ऋते । भूत् ।
तत् । वां । महिऽत्वं । घृतऽअन्नौ । अस्तु । युवं । दाशुषे । वि । चयिष्टं । अंहः ॥ ८ ॥

ता तौ मित्रावरुणौ युवां सुमेधाः प्राज्ञो जिह्वा वाचा सदै सर्वदेदं जलमा
याचते । आ इत्युपसर्गदर्शनाद्योग्यक्रियाध्याहाराद्याचत इत्याध्याह्रियते । पूर्वस्या-
मृचि जलस्य प्रकृतत्वात् बुद्धौ विपरिवर्तमानं जलमिदंशब्देन परामृश्यते ।
यद्यदा वां युवयोररतिरभिगता ऋते यज्ञे सत्यो मायारहित आभूत् अभवति
हे घृतान्नौ तन्महित्वमपेक्षितप्रदातृत्वलक्षणं वां युवयोरस्तु । किंच युवं युवां
दाशुषे दाशुषो यजमानस्य ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥ अंहः पापं विचयिष्टं । विना-
शयतमित्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र यद्वां मित्रावरुणा स्पर्धन्प्रिया धाम युवधिता मिनन्ति ।

न ये देवास ओहसा न मर्ता अयज्ञसाचो अण्यो न पुत्राः ॥ ९ ॥

प्र । यत् । वां । मित्रावरुणा । स्पर्धन् । प्रिया । धाम । युवऽधिता । मिनन्ति ।

न । ये । देवासः । ओहसा । न । मर्ताः । अयज्ञऽसाचः । अण्यः । न । पुत्राः ॥ ९ ॥

हे मित्रावरुणौ वां युवयोः प्रिया प्रियाणि धाम धामानि कर्माणि युवधिता
युवाभ्यां विहितानि यद्येऽयजन्तो जनाः स्पर्धन् स्पर्धमानाः प्रमिनन्ति हिंसन्ति ।
ये च देवासो देवा ओहसा वहनसाधनेन स्तोत्रेण न युज्यन्ते । मर्ता मनुष्या-
श्चोहसा न युज्यन्ते । ये चाण्यः । अपः कर्म । तद्वन्तोऽयज्ञसाचो न यज्ञयुक्ताः ।
वृथाकर्माणि कुर्वन्त इत्यर्थः । ये च न पुत्राः । पूरणीति पुत्राः । न पुत्रा अपूरणं
इत्यर्थः । तान् सर्वान्विचयिष्टमित्यनुषज्यते ॥

॥ अथ दशमी ॥

वि यद्वाचं कीस्तासो भरते शंसन्ति के चिन्निविदो मनानाः ।

आद्वां ब्रवाम सत्यानुक्था नकिर्देवेभिर्यतथो महित्वा ॥ १० ॥

वि । यत् । वाचं । कीस्तासः । भरते । शंसन्ति । के । चित् । निऽविदः । मनाः ।

आत् । वां । ब्रवाम । सत्यानि । उक्था । नकिः । देवेभिः । यतथः । महिऽत्वा ॥ १० ॥

यद्यदा कीस्तासो मेधाविन उद्गातारः ॥ उशिजः कीस्तास इति मेधाविनामसु
पाठात् ॥ वाचं स्तुतिं वि भरंते पृथक् उच्चारयन्ति तदा केचिद्बृहचा मनाना अग्न्या-
दीन् स्तुवंतो निविदः शंसन्ति । आत्तथा सति वां युवाभ्यां सत्यान्युक्थानि स्तो-
त्राणि वयं ब्रवाम । महित्वा महत्त्वेन देवेभिरन्येर्देवैः सह न किर्यंतयः । न गच्छथः ॥

॥ अथैकादशी ॥

अवोरित्था वां छर्दिषो अभिष्टौ युवोर्मित्रावरुणावस्कृधोयु ।

अनु यद्गावः स्फुरानृजिप्यं धृष्णुं यद्रणे वृषणं युनजन् ॥ ११ ॥

अवोः । इत्था । वां । छर्दिषः । अभिष्टौ । युवोः । मित्रावरुणौ । अस्कृधोयु ।

अनु । यत् । गावः । स्फुरान् । ऋजिप्यं । धृष्णुं । यत् । रणे । वृषणं । युनजन् ॥ ११ ॥

हे मित्रावरुणाववोरवतोर्वो युवयोरभिष्टावभिगमने छर्दिषो गृहाय सुखाय
वा ॥ चतुर्थ्यर्थे षष्ठी ॥ युवामभिगतेषु स्तोत्रेषु युवोर्युवयोः संबंधि युवाभ्यां देयं
तद्गृहादिकमस्कृधोयुविच्छिन्नं भवति । तथा च यास्कः । अस्कृधोयुरकृध्वायुः ।
कृध्विति ह्रस्वनाम निकृत्तं भवति । नि० ६. ३. इति । इत्था सत्यमेव । कदा
मित्रावरुणयोरभिगमनमित्यत आह । यद्यदा गावः स्तुतयोऽनुस्फुरान् अनु-
स्फुरेयुः । यदा च ऋजिप्यमृजुगामिनं धृष्णुं शत्रूणां धर्षकं वृषणं कामानां वर्षि-
तारं सोमं रणे रमणे यज्ञे युनजन् यजमाना युंज्युः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे दशमो वर्गः ॥

श्रुष्टी वामित्येकादशर्चं सप्तमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं त्रैष्टुभमैन्द्रावरुणं । तथा
चानुक्रस्यते । श्रुष्टी वामैन्द्रावरुणमुपांत्ये जगत्याविति । प्र सम्राज इन्द्रावरुणा
सुतपावित्येते जगत्यौ शिष्टास्त्रिष्टुभः । इन्द्रावरुणौ देवता ॥ आभिष्वविकेषूक्थ्येषु
तृतीयसवने होत्रकशस्त्रेषु स्तोमवृद्धौ मैत्रावरुणस्येदमावापार्थं सूक्तं । सूचितं च ।
श्रुष्टी वां यज्ञो युवां नरा । आ० ७. ९. इति ॥ तृतीयसवन इन्द्रावरुणा सुतपा-
विमं सुतमिति प्रशास्तुः प्रस्थितयाज्या । सूचितं च । इन्द्रावरुणा सुतपाविमं
सुतमिंद्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पते । आ० ५. ५. इति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवन इन्द्रा-
वरुणा मधुमत्तमस्येति मैत्रावरुणस्य शस्त्रयाज्या । सूचितं च । इन्द्रावरुणा मधु-
मत्तमस्येति याज्या । आ० ६. १. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

श्रु॒ष्टी वां॑ य॒ज्ञ उ॒द्यतः॑ स॒जोषा॑ म॒नुष्व॒क्तव॑र्हिषो॒ यज॑थ्यै ।

आ॒ य इ॒न्द्राव॑रुणावि॒षे अ॒द्य म॒हे सु॒न्नाय॑ म॒हे आ॒वव॑र्तन् ॥ १ ॥

श्रु॒ष्टी । वां॑ । य॒ज्ञः । उ॒त्ऽय॑तः । स॒ऽजो॑षाः । म॒नु॒ष्वत् । वृ॒क्तव॑र्हिषः । यज॑थ्यै ।

आ॒ । यः । इ॒न्द्राव॑रुणौ । इ॒षे । अ॒द्य । म॒हे । सु॒न्नाय॑ । म॒हे । आ॒ऽवव॑र्तन् ॥ १ ॥

महे मंहनीयौ हे इन्द्रावरुणौ वां युवयोरर्थे श्रुष्टी क्षिप्रः । तथा च यास्कः । श्रुष्टीति क्षिप्रनाम श्रु अष्टीति । यज्ञः सोमः सजोषा ऋत्विग्भिः सहितोऽद्या समन्तादुद्यतः प्रवृत्तः । यः सोमो मनुष्वत् मनोरिव वृक्तवर्हिषः स्तीर्णवर्हिषो यजमानस्येषेऽन्नार्थं महे महते सुन्नाय सुखाय च यजथ्यै यष्टुं वामाववर्तन् आवर्तयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

ता हि श्रे॒ष्ठा दे॒वता॑ता तु॒जा श्रू॒राणां॑ श॒विष्ठा॒ ता हि॑ भू॒तं ।

म॒घोनां॑ मं॒हिष्ठा तु॒वि॒श्रुष्मा॑ ऋ॒तेन॑ वृ॒चतु॒रा स॑र्व॒सेना ॥ २ ॥

ता । हि । श्रे॒ष्ठा । दे॒वऽता॑ता । तु॒जा । श्रू॒राणां॑ । श॒विष्ठा । ता । हि । भू॒तं ।

म॒घोनां॑ । मं॒हिष्ठा । तु॒वि॒ऽश्रु॑ष्मा । ऋ॒तेन॑ । वृ॒चऽतु॒रा । स॑र्व॒ऽसेना ॥ २ ॥

हे इन्द्रावरुणौ ता तौ प्रसिद्धौ युवां श्रेष्ठा श्रेष्ठौ देवताता देवतातौ यज्ञे ॥ इष्टिर्देवतातेति यज्ञनामसु पाठात् ॥ तुजा धनानां प्रेरकौ हि भूतं । भवतं । किंच ता तौ हि युवां श्रूराणां मध्ये शविष्ठातिशयेन बलवन्तौ भूतं । किंच मघोनां दानवतां मंहिष्ठा दातृतमौ तुविश्रुष्मा बहुबलावृतेन सत्येन वृचतुरा शत्रूणां हिंसकौ सर्वसेना कृत्स्नसेनौ च भूतमिति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ता गृ॒णीहि॒ नम॑स्ये॒भिः श्रू॒षैः सु॒न्नेभि॑रि॒न्द्राव॑रुणा च॒काना॑ ।

व॒ज्रेण॑न्यः श॒र्वसा॒ हन्ति॑ वृ॒चं सि॒षक्त्य॑न्यो वृ॒जने॑षु वि॒प्रः ॥ ३ ॥

ता । गृ॒णी॒हि । न॒म॒स्ये॒भिः । श्रू॒षैः । सु॒न्नेभिः । इ॒न्द्राव॑रुणा । च॒काना॑ ।

व॒ज्रेण॑ । अ॒न्यः । श॒र्वसा॑ । ह॒न्ति॑ । वृ॒चं । सि॒स॒क्ति॑ । अ॒न्यः । वृ॒जने॑षु । वि॒प्रः ॥ ३ ॥

हे भरद्वाज नमस्येभिः स्तुत्यैः श्रूषिर्वलैः ॥ श्रूषमिति बलनाम्
सुप्तेभिः सुखैश्च सर्वैश्चकानां स्तुतो ॥ कायतिः शब्दकर्मा । तस्य लिट् ॥
रूपमिदं ॥ ता ताविन्द्रावरुणौ गृणीहि । स्तुहि । अन्यस्तयोरन्य इन्द्रो वृचं धृ
मकमसुरं वज्रेण हन्ति । अन्यो वरुणो विप्रः प्राज्ञो वृजनेषु स्तोतृणामुपद्र
रक्षितुं शवसा बलेन सिपक्ति । संगच्छते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ग्राश्च यन्नरश्च वावृधंत विश्वे देवासो नरां स्वगूर्ताः ।

प्रेभ्य इन्द्रावरुणा महित्वा द्यौश्च पृथिवि भूतमुर्वी ॥४॥

ग्राः । च । यत् । नरः । च । ववृधंत । विश्वे । देवासः । नरां । स्वऽगूर्ताः ।

प्र । एभ्यः । इन्द्रावरुणा । महित्वा । द्यौः । च । पृथिवि । भूतं । उर्वी इति ॥४॥

नरां नृणां मनुष्याणां मध्ये ग्राश्च स्त्रियश्च ॥ मेना ग्रा इति स्त्रीणामिति
यास्कवचनात् ॥ नरश्च पुरुषाश्च विश्वे सर्वे देवासो देवाः ॥ देवास इत्यत्र पुमान्
स्त्रियेत्येकशेषात् देव्यश्च देवाश्च देवास इति निर्देशः पुंवन्निर्देशः ॥ स्वगूर्ताः
स्वयमुद्यता यद्यदा ववृधंत स्तुतिभिर्वर्धयन्ते तदा हे इन्द्रावरुणौ महित्वा महत्त्व-
युक्तावेभ्यः स्तोतृभ्यः प्रभूतं । प्रभवतं । हे द्यौः पृथिवि चोभे उर्वी विस्तीर्णे
युवामेभ्यः प्रभूतमित्यनुषंगः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स इत्सुदानुः स्ववाँ ऋतावेन्द्रा यो वाँ वरुण दार्शति त्मन् ।

इषा स द्विषस्तेरेहास्वान्वंसद्रयिं रयिवतश्च जनान् ॥५॥

सः । इत् । सुऽदानुः । स्वऽवान् । ऋतऽवाँ । इन्द्रा । यः । वाँ । वरुणा । दार्शति । त्मन् ।

इषा । सः । द्विषः । तेरेत् । दास्वान् । वंसत् । रयिं । रयिऽवतः । च । जनान् ॥५॥

हे इन्द्रेन्द्रौ वरुणा हे वरुणौ ॥ इतरेतरयोगादुभयत्र द्विवचनप्रयोगः । वरुणेत्यत्र
संहितायां ह्रस्वच्छांदसः ॥ वां युवाभ्यां यो यजमानस्त्वन् आत्मनैव दार्शति ।
हवींषि ददाति । स इत् स एव सुदानुः शोभनदानो भवति । स्ववान् धनवांश्च
ऋतावान् यज्ञवांश्च भवति । किंच स दास्वान् दानवान् द्विषो द्वेष्टुरिषान्नेन

८७४

त् । प्रायेत् । अपि च रयिं धनं रयिवतो धनवतो जनान्
जयलब्धे संभजेत् ॥
पुचां ॥ इति पंचमस्य प्रथम एकादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यं युवं दाश्वधराय देवा रयिं धत्थो वसुमंतं पुरुक्षुं ।

अस्मे स इंद्रावरुणावपि यात्र यो भनक्ति वनुषामशस्तीः ॥ ६ ॥

यं । युवं । दाश्वऽधराय । देवा । रयिं । धत्थः । वसुऽमंतं । पुरुऽक्षुं ।

अस्मे इति । सः । इंद्रावरुणौ । अपि । स्यात् । प्रायः । भनक्ति । वनुषां । अशस्तीः ॥ ६ ॥

देवा देवौ स्तूयमानौ हे इंद्रावरुणौ युवं युवां दाश्वधराय दत्तहविष्काय
वसुमंतं धनानुबंधिनं पुरुक्षुं बह्वन्नं पूर्णयशस्कं वा यं यादृशं रयिं धनं धत्थः
प्रयच्छथः । योऽपि च वनुषां हिंसकानामशस्तीरकीर्त्तिः । शत्रुकृतान्ययशांसीत्यर्थः ।
प्रभनक्ति प्ररुजति स तादृशो रयिरस्मे अस्मासु स्यात् । भूयात् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

उत नः सुचात्रो देवगोपाः सूरिभ्य इंद्रावरुणा रयिः यात्र ।

येषां शुष्मः पृतनासु साह्यान् प्र सद्यो द्युम्ना तिरते ततुरिः ॥ ७ ॥

उत । नः । सुऽचात्रः । देवऽगोपाः । सूरिऽभ्यः । इंद्रावरुणा । रयिः । स्यात् ।

येषां । शुष्मः । पृतनासु । साह्यान् । प्र । सद्यः । द्युम्ना । तिरते । ततुरिः ॥ ७ ॥

उतापि चेंद्रावरुणा हे इंद्रावरुणौ सूरिभ्यः स्तोतृभ्यो नोऽस्मभ्यं सुचात्रः
सुरक्षो देवगोपाः । देवा गोपा गोपारो यस्य स तथाविधः । रयिर्धनं स्यात् ।
भूयात् । किंच येषामस्माकं शुष्मो बलं पृतनासु युद्धेषु साह्यान् शत्रूणामभिभ-
विता ततुरिर्हिंसकश्च सन् द्युम्ना यशांसि सद्य एव प्रतिरते सम्यक्तिरस्क्रुर्यात् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नू न इंद्रावरुणा गृणाना पृक्तं रयिं सौश्रवसाय देवा ।

इत्था गृणंतो महिनस्य शर्धोऽपो न नावा दुरिता तरेम ॥ ८ ॥

न । नः । इंद्रावरुणा । गृणाना । पृक्तं । रयिं । सौश्रवसाय । देवा ।
इत्था । गृणंतः । महिनस्य । शर्धेः । अपः । न । नावा । दुःऽइता । तरेम ॥ ८ ॥

हे इंद्रावरुणेंद्रावरुणौ गृणाना स्तूयमानौ युवां नोऽस्मभ्यं सौश्रवसाय ।
सुश्रवसो भावः सौश्रवसं । तस्मै सुश्रवस्त्वाय रयिं धनं नु क्षिप्रं पृक्तं । प्रयच्छतं ।
किंच हे देवा देवौ महिनस्य महतोर्युवयोः शर्धो बलमित्येत्यं गृणंतः स्तुवंतो
वयं दुरिता दुरितानि नावापो न उदकानीव तरेम ॥

॥ अथ नवमी ॥

प्र सम्राजे बृहते मन्म नु प्रियमर्चं देवाय वरुणाय सप्रथः ।
अयं य उर्वी महिना महिं व्रतः क्रत्वा विभात्यजरो न शोचिषा ॥ ९ ॥
प्र । संऽराजे । बृहते । मन्म । नु । प्रियं । अर्चं । देवाय । वरुणाय । सऽप्रथः ।
अयं । यः । उर्वी इति । महिना । महिंऽव्रतः । क्रत्वा । विऽभाति । अजरः । न ।
शोचिषा ॥ ९ ॥

हे स्तोतः सम्राज आज्ञया राज्ञां शासकाय बृहते परिवृढाय देवाय द्योत-
मानाय वरुणाय प्रियं मनोहरं सप्रथः सर्वतः पृथु । तथा च यास्कः । सप्रथाः
सर्वतः पृथुरिति । मन्म स्तोत्रं नु अद्य प्रार्चं । प्रोच्चारय । अयं यो योऽयं वरुणो
महिना महिम्ना युक्तो महिं व्रतो महाकर्मा क्रत्वा प्रज्ञया च युक्तः शोचिषा तेजसा
युक्तोऽजरो न जरारहितश्चोर्वी विस्तीर्णे द्यावापृथिव्यौ विभाति विभासयति ॥

॥ अथ दशमी ॥

इंद्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतं मद्यं धृतव्रता ।
युवो रथो अध्वरं देववीतये प्रति स्वसरमुप याति पीतये ॥ १० ॥
इंद्रावरुणा । सुतऽपौ । इमं । सुतं । सोमं । पिबतं । मद्यं । धृतऽव्रता ।
युवोः । रथः । अध्वरं । देवऽवीतये । प्रति । स्वसरं । उप । याति । पीतये ॥ १० ॥

इंद्रावरुणा हे इंद्रावरुणौ सुतपौ सुतस्य सोमस्य पातारौ युवां मद्यं मदकरं
सुतमभिषुतमिमं सोमं पिबतं । किंच हे धृतव्रता धृतकर्माणौ युवोर्युवयो रथोऽध्व-

रमुद्दिश्य देववीतये देवानां पानार्थं पीतये युवयोरपि सोमपानार्थं स्वसरं मार्गं प्रत्युपयाति ॥

॥ अथैकादशी ॥

इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य वृष्णः सोमस्य वृष्णा वृषेथां ।

इदं वामंधः परिषिक्तमस्मे आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयेथां ॥ ११ ॥

इन्द्रावरुणा । मधुमत्तमस्य । वृष्णः । सोमस्य । वृष्णा । आ । वृषेथां ।

इदं । वां । अंधः । परिऽसिक्तं । अस्मे इति । आऽसद्य । अस्मिन् । बर्हिषि । मादयेथां ॥ ११ ॥

इन्द्रावरुणा हे इन्द्रावरुणौ वृष्णा कामानां वर्षितारौ युवां मधुमत्तमस्याति-
शयेन मधुमंतं रसवंतं वृष्णो वर्षितारं सोमस्य सोममावृषेथां । अश्रीतं । तथा
च शतपथब्राह्मणं । यथाभागमावृषायध्वमिति यथाभागमश्रीतेत्येवैतदाह । २. ४.
२. २०. । इति । वां युवयोरर्थे इदमंधः सोमरूपमन्नमस्मे अस्माभिः परिषिक्तं
पात्रेषु । अत आसद्योपविश्यास्मिन्बर्हिषि यज्ञे मादयेथां सोमपान इति शेषः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वादशो वर्गः ॥

सं वां कर्मणेत्यष्टर्चमष्टमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षं त्रैष्टुभमैन्द्रावैष्णवं । अनुक्रम्यते
च । सं वामष्टावैन्द्रावैष्णवमिति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवनेऽच्छावाकशस्त्र एतत्सूक्तं ।
सूच्यते हि । सं वां कर्मणेन्द्राविष्णू मदपती मदानामिति याज्या । आ० ६. १. ।
इति ॥ सोमातिरेके प्रातःसवने नैमित्तिके शस्त्रे परिहिते सति गाणगारिमते
सं वामिति तस्य शस्त्रयाज्या । सूचितं च । ऐन्द्रावैष्णव्येति गाणगारिर्देवतप्रधान-
त्वात्सं वां कर्मणा समिषा हिनोमि । आ० ६. ७. । इति ॥ सोमातिरेके माध्यंदि-
नसवने या विश्वासामित्येषा शस्त्रयाज्या । सूचितं च । या विश्वासां जनितारा
मतीनामिति याज्या । आ० ६. ७. । इति ॥ उक्थ्ये तृतीयसवनेऽच्छावाकस्येन्द्रा-
विष्णू मदपती इति शस्त्रयाज्या । सूचं तूदाहतं ॥ तृतीयसवनेऽच्छावाकस्येन्द्राविष्णू
पिबतमिति प्रस्थितयाज्या । सूचितं च । इन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्येमं स्तोममर्हते
जातवेदसे । आ० ५. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सं वां कर्मणा समिषा हिनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्य ।

जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्न पथिभिः पारयता ॥ १ ॥

सं । वां । कर्म॑ना । सं । इ॒षा । हि॒नो॒मि । इं॒द्रा॒विष्णू॑ इति । अप॑सः । पा॒रे । अ॒स्य ।
जु॒पेथां॑ । य॒ज्ञं । द्र॒वि॒णं । च । ध॒त्तं । अ॒रि॒ष्टेः । नः । प॒थि॒ऽभिः । पा॒रय॑न्ता ॥ १ ॥

हे इंद्राविष्णू वां युवां कर्मणा स्तोत्रेणेषा हविषा च सं हिनोमि । सम्यक् प्रेरयामि । अपसः कर्मणोऽस्योक्त्यस्य पारे समाप्ता यज्ञं जुपेथां । सेवेथां । किंचारिष्टैरनुपद्रवैः पथिभिर्मार्गेर्नोऽस्मान्पारयन्ता पारं नयन्ती युवां द्रविणं धनं धत्तं । अस्मभ्यं दत्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

या वि॒श्वा॑सां जनि॒तारा॑ म॒ती॒नामि॒न्द्रा॒विष्णू॑ क॒ल॒शा सोम॑धाना ।
प्र वां गि॒रः श॒स्य॑मा॒ना अव॑न्तु प्र स्तो॒मा॒सो गी॒य॑मा॒नासो अ॒र्केः ॥ २ ॥
या । वि॒श्वा॑सां । जनि॒तारा॑ । म॒ती॒नां । इं॒द्रा॒विष्णू॑ इति । क॒ल॒शा । सोम॑ऽधाना ।
प्र । वां । गि॒रः । श॒स्य॑मा॒नाः । अव॑न्तु । प्र । स्तो॒मा॒सः । गी॒य॑मा॒नासः । अ॒र्केः ॥ २ ॥

या यौ प्रसिद्धाविन्द्राविष्णू विश्वासां सर्वासां मतीनां स्तुतीनां जनितारा जनितारौ ॥ जन जनन इत्यस्माद्धातोस्तृचीदं रूपं । यद्वा जनी प्रादुर्भाव इत्यस्माद्धातोरेव तृचि जनिता मंत्र इति निपातनाखिलोपः ॥ कलशा कलशौ सोमधाना सोमस्य निधानभूतौ च स्यातां । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । हे इंद्राविष्णू वां युवां शस्यमाना उच्चार्यमाणाः शस्त्ररूपा गिरो वाचः प्रावन्तु । प्राप्नुवन्तु । अर्केः स्तोतृभिर्गीयमानासो गीयमानाः स्तोमासः स्तोमाः स्तोत्राणि च प्रावन्तु । प्राप्नुवन्तु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इं॒द्रा॒विष्णू॑ म॒द॒प॒ती म॒दा॒ना॒मा सोम॑ या॒तं द्र॒वि॒णो द॒धा॒ना ।
सं वा॑मंज॒त्व॒क्तुभि॑र्म॒ती॒नां सं स्तो॒मा॒सः श॒स्य॑मा॒नास उ॒क्थैः ॥ ३ ॥
इं॒द्रा॒विष्णू॑ इति । म॒द॒प॒ती इति॑ म॒दऽप॒ती । म॒दा॒नां । आ । सोम॑ । या॒तं । द्र॒वि॒णो
इति॑ । द॒धा॒ना ।

सं । वां । अंज॑न्तु । अ॒क्तु॒ऽभिः । म॒ती॒नां । सं । स्तो॒मा॒सः । श॒स्य॑मा॒नासः । उ॒क्थैः ॥ ३ ॥

हे इंद्राविष्णू मदानां सोमानां मदपती स्वामिनौ । मदपती इत्यत्र मद-
शब्दोऽनुवादः । द्रविणो द्रविणानि धनान्यपि ॥ द्रविणा उ इति पदद्वयमेकीभूय

द्रविणो इति पदं निष्पन्नं ॥ दधाना ददानौ युवां सोममभ्यायातं । मतीनां स्तोतृणां स्तोमासः स्तोत्राण्युक्थैः शस्त्रैः सार्द्धं शस्यमानास उच्चार्यमाणा वां युवामक्तुभिस्तेजोभिः समंजंतु । समर्धयंतु । सं समिति द्विरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

आ वा॒मश्वा॑सो अभि॒माति॑षाह॒ इंद्रा॑विष्णू॒ सध॒मादो॑ वहंतु ।

जुषेथां॑ वि॒श्वा ह॑वना मती॒नामुप॑ ब्रह्मा॑णि शृ॒णुतं॑ गि॒रो मे ॥४॥

आ । वा॒ । अश्वा॑सः । अभि॒माति॑ऽसहः । इंद्रा॑विष्णू इति । स॒धऽमादः । वह॑ंतु ।

जुषेथां॑ । वि॒श्वा । ह॑वना । मती॒नां । उप॑ । ब्रह्मा॑णि । शृ॒णुतं॑ । गि॒रः । मे ॥४॥

हे इंद्राविष्णू वां युवामभिमातिषाहोऽभिमातीनां हिंसकानामभिभवितारः सधमादः सह माद्यंतोऽश्वासोऽश्वा आवहंतु । मतीनां स्तोतृणां विश्वा विश्वानि हवना हवनानि स्तोत्राणि जुषेथां । सेवेथां । तदर्थं मे मदीयानि ब्रह्माणि स्तोत्राणि गिरः शस्त्ररूपा वाचश्चोपशृणुतं ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रा॑विष्णू तत्प॒नयाय्यं॑ वा॒ सोम॑स्य मदे॒ उरु॑ च॒क्रमा॑थे ।

अ॒कृ॒णुत॑म॒न्तरि॑क्षं वरी॒योऽप्र॑थतं जी॒वसे॑ नो रजा॑ंसि ॥५॥

इंद्रा॑विष्णू इति । तत् । प॒नयाय्यं॑ । वा॒ । सोम॑स्य । मदे॒ । उरु॑ । च॒क्रमा॑थे इति ।

अ॒कृ॒णुतं॑ । अ॒न्तरि॑क्षं । वरी॒यः । अ॒प्रथ॑तं । जी॒वसे॑ । नः । रजा॑ंसि ॥५॥

हे इंद्राविष्णू वां युवयोस्तत्कर्म पनयाय्यं स्तुत्यं । किं तत्कर्मेत्यत आह । सोमस्य मदे सति यदुरु विस्तीर्णं चक्रमाथे विचक्रमाथे । यद्यपि विष्णोरेव विक्रमस्तथाप्येकार्थत्वादुभयोरित्युच्यते । यच्चांतरिक्षं वरीय उरुतरमकृणुतं अकुरुतं । यदपि च रजांसि लोकान् सर्वान् । लोका रजांस्युच्यंत इति यास्कः । नोऽस्माकं जीवसे जीवनायाप्रथतं अप्रथयतं ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इंद्रा॑विष्णू ह॒विषा॑ वावृ॒धा॒नाया॑द्धाना॒ नम॑सा रात॒हव्या॑ ।

घृ॒ता॒सुती॑ द्रवि॒णं ध॑त्तम॒स्मे सं॒मुद्रः॑ स्थः क॒लशः॑ सोम॒धानः॑ ॥६॥

इन्द्राविष्णू इति । हविषा । ववृधाना । अयंऽअद्याना । नमसा । रातऽहव्या ।
 घृतासुती इति घृतऽआसुती । द्रविणं । धत्तं । अस्मे इति । समुद्रः । स्थः । कलशः ।
 सोमऽधानः ॥ ६ ॥

घृतासुती घृतान्नाविन्द्राविष्णू युवां हविषा सोमेन वावृधाना वर्धमानाव-
 याद्याना सोमायस्य शुक्रस्यात्तारौ नमसा नमस्कारेण रातहव्या दत्तहविष्की
 यजमानैरस्मे अस्मभ्यं द्रविणं धनं धत्तं । प्रयच्छतं । किंच युवां समुद्र उदधिरिव
 स्थः । भवथः । यतः सोमधानः सोमनिधानः कलशो भवथः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

इन्द्राविष्णू पिबतं मध्वो अस्य सोमस्य दस्त्रा जठरं पृणेषां ।
 आ वामंधांसि मदिराण्यग्मन्नुप ब्रह्माणि शृणुतं हवं मे ॥ ७ ॥
 इन्द्राविष्णू इति । पिबतं । मध्वः । अस्य । सोमस्य । दस्त्रा । जठरं । पृणेषां ।
 आ । वां । अंधांसि । मदिराणि । अग्मन् । उप । ब्रह्माणि । शृणुतं । हवं । मे ॥ ७ ॥

दस्त्रा हे दर्शनीयाविन्द्राविष्णू युवां मध्वोऽस्य मदकरं सोमस्य सोमं पिबतं ।
 किंच जठरमुदरं पृणेषां । सोमेन पूरयेथां । हे इन्द्राविष्णू वां युवां मदिराणि
 मदकराण्यंधांसि सोमात्मकान्यन्नान्याग्मन् । अभिगच्छंतु । मे मदीयानि ब्रह्माणि
 स्तोत्राणि हवं मदीयमाह्वानं चोपशृणुतं ॥

॥ अथाष्टमी ॥

उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनोः ।
 इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां वेधा सहस्रं वि तदैरयेथां ॥ ८ ॥
 उभा । जिग्यथुः । न । परा । जयेथे इति । न । परा । जिग्ये । कतरः । चन । एनोः ।
 इन्द्रः । च । विष्णो इति । यत् । अपस्पृधेथां । वेधा । सहस्रं । वि । तत् । ऐरयेथां ॥ ८ ॥

हे इन्द्राविष्णू उभोभौ युवां जिग्यथुः । शत्रूनजैष्टं । न पराजयेथे । न पुनः
 कदाचन पराजयेथे । एनोरेनयोर्युवयोर्मध्ये कतरश्चनैकतरोऽपि न पराजिग्ये । न
 पराजैष्ट । हे विष्णो इन्द्रश्च त्वं च युवां यद्यद्वस्तु प्रत्यपस्पृधेथां असुरैः सहास्पृधेथां
 वेधा लोकवेदवागात्मना त्रिधा स्थितं सहस्रममितं च वि तदैरयेथां । व्यक्रमे-
 थामित्यर्थः ॥ तथा च ब्राह्मणं । उभा जिग्यथुरित्यच्छावाकस्योभौ हि तौ जिग्यथुर्न

पराजयेथे न पराजिग्य इति न हि तयोः कतरश्चन पराजिग्य इन्द्रश्च विष्णो
यदपस्पृधेयां चैधा सहस्रं वि तदैरयेथामितीन्द्रश्च ह वै विष्णुश्चासुरैर्युधाते तान्
ह स्म जित्वोचतुः कल्पामहा इति ते ह तथेत्यसुरा ऊचुः सोऽब्रवीदिन्द्रो याव-
देवायं विष्णुस्त्रिविक्रमते तावदस्माकमथ युष्माकमितरदिति स इमांल्लोकांवि-
चक्रमेऽथो वेदानथो वाचं तदाहुः किं तत्सहस्रमितीमे लोका इमे वेदा अथो
वागिति ब्रूयादैरयेथामैरयेथां । ऐ० ब्रा० ६. १५. । इति ॥ यद्वा तत्सहस्रं गवां
सहस्रं चैधा व्यैरयेथामित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोदशो वर्गः ॥

घृतवती भुवनानामिति षडृचं नवमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं जागतं द्यावापृथि-
वीदेवताकं । तथा चानुक्रम्यते । घृतवती षट् द्यावापृथिवीयं जागतमिति ॥
आभिस्रविके पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आद्यस्तृचो द्यावापृथिव्यनिविद्धानार्थः ।
सूचितं च । घृतवती भुवनानामभिश्चियेन्द्र ऋभुभिर्वाजवद्भिरिति तृचौ । आ० ७. ६. ।
इति ॥ बृहस्पतिसवेऽपि वैश्वदेवशस्त्र एष तृचः । सूचितं च । आ० ९. ५. ॥ आभि-
स्रविके तृतीयेऽहनि वैश्वदेवशस्त्रे घृतेन द्यावापृथिवी इति तिस्रो द्यावापृथि-
व्यनिविद्धानार्थाः । सूचितं च । घृतेन द्यावापृथिवी इति तिस्रोऽनश्चो जातः
। आ० ७. ७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

घृतवती भुवनानामभिश्चियोर्वी पृथ्वी मधुदुधे सुपेशसा ।

द्यावापृथिवी वरुणस्य धर्मेणा विष्कभिते अजरे भूरिरेतसा ॥ १ ॥

घृतवती इति घृतऽवती । भुवनानां । अभिऽश्रियां । उर्वी इति । पृथ्वी इति ।

मधुदुधे इति मधुऽदुधे । सुऽपेशसा ।

द्यावापृथिवी इति । वरुणस्य । धर्मेणा । विष्कभिते इति विऽस्कभिते । अजरे इति ।

भूरिऽरेतसा ॥ १ ॥

द्यावापृथिवी हे द्यावापृथिव्यौ घृतवती दीप्तिमत्यावुदकवत्यौ वा ॥ वनं घृत-
मित्युदकनामसु पाठात् ॥ भवत इति शेषः । भुवनानां भूतानामभिश्चियाभिश्च-
यणीये भवत इति सर्वत्रानुसंबंधनीयं । उर्वी विस्तीर्णे पृथ्वी बहुकार्यरूपेण
प्रथिते च मधुदुधे मधुन उदकस्य दोग्ध्रौ सुपेशसा सुरुपे वरुणस्य सर्वस्य

नियामकस्य धर्मणा धारणेन विष्कभिते पृथग्धारिते अजरे नित्ये भूरिरेतसा
बहुरेतस्के बहुकार्ये वा भवतः । अत्र साक्षात् द्यावापृथिव्योः स्तुतिप्रसंगाद्वरु-
णस्येति द्रष्टव्यं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

असञ्चंती भूरिधारे पयस्वती घृतं दुहाते सुकृते शुचिव्रते ।

राजंती अस्य भुवनस्य रोदसी अस्मे रेतः सिंचतं यन्मनुर्हितं ॥ २ ॥

असञ्चंती इति । भूरिधारे इति भूरिऽधारे । पयस्वती इति । घृतं । दुहाते इति ।

सुकृते । शुचिव्रते इति शुचिऽव्रते ।

राजंती इति । अस्य । भुवनस्य । रोदसी इति । अस्मे इति । रेतः । सिंचतं । यत् ।

मनुःऽहितं ॥ २ ॥

असञ्चंती असज्यमाने व्युदस्यंत्यौ वा भूरिधारे बहुधारे । दिवो वृष्टिधाराः
पृथिव्याश्चाहुत्युद्धूतरसधाराः । एवमुभयोरपि बहुधारत्वं । पयस्वती उदकवत्यौ ।
तथा च यास्कः । असज्यमाने इति वा व्युदस्यंत्याविति वा बहुधारे उदकवत्यौ
। नि० ५. २. । इति । शुचिव्रते शुचिक्रिये द्यावापृथिव्यौ सुकृते शोभनकारिणे
यजमानाय घृतं सस्यादिसमृद्धिहेतूदकं दुहाते । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । रोदसी हे
द्यावापृथिव्यावस्य भुवनस्य भूतजातस्य राजंती ईशाने युवामस्मे अस्मासु रेतः
प्रजननसमर्थं वीर्यं सिंचतं । यद्रेतो मनुर्हितं मनुष्येभ्यो हितं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

यो वामृजवे क्रमणाय रोदसी मर्तो ददाश धिषणे स साधति ।

प्र प्रजाभिर्जायते धर्मणस्परि युवोः सिक्ता विषुरुपाणि सव्रता ॥ ३ ॥

यः । वां । ऋजवे । क्रमणाय । रोदसी इति । मर्तः । ददाश । धिषणे इति । सः । साधति ।

प्र । प्रऽजाभिः । जायते । धर्मणः । परि । युवोः । सिक्ता । विषुऽरूपाणि । सऽव्रता ॥ ३ ॥

धिषणे धृष्टे सर्वस्य भुवनस्य निवासभूते वा हे रोदसी वां युवाभ्यां यो मर्तो
मर्त्य ऋजवे क्रमणाय युवयोः सुखगमनाय ददाश हवींषि ददाति स मर्त्यः
साधति । कामान् साधयति । किंच प्रजाभिः पुत्रपौत्रादिभिः प्रजायते । प्रवृद्धो

भवति । धर्मणः कर्मणः पर्युपरि युवोर्युवयोः सिक्ता सिक्तानि रेतांसि विषरूपाणि नानावर्णानि सव्रता समानकर्माणि भूतानि जायन्ते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

घृतेन द्यावापृथिवी अभिवृते घृतश्रिया घृतपृचा घृतावृधा ।

उर्वी पृथ्वी होतृवूर्ये पुरोहिते ते इविप्रा ईळते सुन्नमिष्टये ॥४॥

घृतेन । द्यावापृथिवी इति । अभिवृते इत्यभिवृते । घृतऽश्रिया । घृतऽपृचा । घृतऽवृधा ।

उर्वी इति । पृथ्वी इति । होतृऽवूर्ये । पुरोहिते इति पुरऽहिते । ते इति । इत् । विप्राः । ईळते । सुन्नम् । इष्टये ॥४॥

द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ घृतेनोदकेनाभिवृते आवृते भवतः । घृतश्रियोदकं श्रयंत्यौ च घृतपृचा घृतसंपृक्ते च घृतावृधा घृतं वर्धयंत्यौ चोर्वी विस्तीर्णे पृथ्वी प्रथिते च भवतः । होतृवूर्ये यज्ञे पुरोहिते यजमानैः पुरस्कृते च भवतः । विप्राः प्राज्ञाः स्तोतारस्ते इत् द्यावापृथिव्यावेवेष्टये यज्ञाय ॥ होत्रेष्टिरिति यज्ञनामसु पाठात् ॥ सुन्नं सुखमीळते । याचन्ते । सुखे सति हि यागाः प्रवर्तन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मधु नो द्यावापृथिवी मिमिक्षतां मधुश्चुतां मधुदुघे मधुव्रते ।

दधाने यज्ञं द्रविणं च देवता महि श्रवो वाजमस्मे सुवीर्यं ॥५॥

मधु । नः । द्यावापृथिवी इति । मिमिक्षतां । मधुऽश्चुतां । मधुदुघे इति मधुऽदुघे । मधुव्रते इति मधुऽव्रते ।

दधाने इति । यज्ञं । द्रविणं । च । देवता । महि । श्रवः । वाजं । अस्मे इति । सुवीर्यं ॥५॥

मधुश्चुतोदकस्य क्षारयिच्यौ मधुदुघे उदकदोग्ध्यौ मधुव्रते उदकार्थकर्माणी देवता देवताभूते अस्मे अस्मासु यज्ञं द्रविणं धनं च महि महत् श्रवो यशो वाजमन्नं सुवीर्यं सुवीरत्वं च दधाने ददत्यौ द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ नोऽस्मान्मधु मधुना ॥ तृतीयैकवचनस्य लुक् ॥ मिमिक्षतां । सिंचतां ॥

॥ अथ पृथी ॥

ऊर्जं नो द्यौश्च पृथिवी च पिन्वतां पिता माता विश्वविदा सुदंससा ।

संरराणे रोदसी विश्वशंभुवा सनिं वाजं रयिमस्मे समिन्वतां ॥ ६ ॥

ऊर्जं । नः । द्यौः । च । पृथिवी । च । पिन्वतां । पिता । माता । विश्वऽविदा । सुऽदंससा ।

संरराणे इति संऽरराणे । रोदसी इति । विश्वऽशंभुवा । सनिं । वाजं । रयिं ।

अस्मे इति । सं । इन्वतां ॥ ६ ॥

पिता वर्षस्य सेकृत्वेन पितृभूता द्यौश्च माता धारकत्वेन मातृभूता पृथिवी चोभे नोऽस्मभ्यामूर्जमन्नं पिन्वतां । यच्छतां । किंच विश्वविदा विश्वं जानन्त्यौ विश्वस्य वेदयित्री वा सुदंससा सुकर्माणी संरराणे परस्परोपकार्योपकारकभावेन सह रममाणे विश्वशंभुवा सर्वस्य भावयित्री रोदसी द्यावापृथिव्यावस्मे अस्मासु सनिं संभजनीयं पुत्रादिकं वाजं बलं रयिं धनं च समिन्वतां । संप्रेरयतां ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्दशो वर्गः ॥

उदु ष्य देव इति षट्च दशमं सूक्तं भरद्वाजस्यार्षे सवितृदेवताकं । आद्यास्तिस्रो जगत्यश्चतुर्थ्याद्यास्तिस्रस्त्रिष्टुभः । तथा चानुक्रांतं । उदु ष्य सावित्रं त्रिचिष्टुवंतमिति ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥ चानुर्विशिकेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र आद्यस्तृचः सावित्रसूक्तस्थान आवपनीयः । सूचितं च । उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययेति तिस्रस्ते हि द्यावापृथिवी । आ० ७. ४. । इति ॥ बृहस्पतिसवेऽपि वैश्वदेवशस्त्रे सावित्रसूक्तस्थान एषस्तृचः । सूचितं च । उदु ष्य देवः सविता हिरण्ययेत्यनूत्तिष्ठेत् । आ० ९. ५. । इति ॥ व्यूळहे पंचमेऽहनि वैश्वदेवशस्त्र उदु ष्य देवः सविता दमूना इति तृचः सावित्रनिविद्धानार्थः । सूचितं च । उदु ष्य देवः सविता दमूना इति तिस्रः । आ० ८. ८. । इति ॥ वैश्वदेवपर्वणि सावित्रद्वादशकपालस्य वाममद्येति याज्या । सूचितं च । वाममद्य सवितर्वाममु श्वः पूषन्तव व्रते वयं । आ० २. १६. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उदु ष्य देवः सविता हिरण्यया बाहू अयंस्तु सर्वनाय सुक्रतुः ।

घृतेन पाणी अभि प्रुष्णुते मखो युवा सुदक्षो रजसो विधर्मणि ॥ १ ॥

उत्। ऊं इति। स्यः। देवः। सविता। हिरण्यया। बाहू इति। अयंस्त। सवनाय। सुऽऋतुः।
घृतेन। पाणी इति। अभि। प्रुष्णुते। मखः। युवा। सुऽदक्षः। रजसः। विऽधर्मणि ॥१॥

देवो द्योतमानः सुऋतुः सुकर्मो स्य स प्रसिद्धः सविता हिरण्यया हिरण्य-
यावात्मीयौ बाहू सवनाय सुवनाय दानाय वोदयंस्त । उद्यच्छति । किंच मखो
मंहनीयो युवा नित्यतरुणः सुदक्षः सुप्रज्ञो रजसो लोकस्योदकस्य वा विधर्मणि
विधारणे स्थितो घृतेनोदकेन पूर्णौ स्वौ पाणी अभिप्रुष्णुते । अभिप्रेरयति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

देवस्य वयं सवितुः सवीमनि श्रेष्ठे स्याम वसुनश्च दावने ।
यो विश्वस्य द्विपदो यश्चतुष्पदो निवेशने प्रसवे चासि भूमनः ॥२॥
देवस्य । वयं । सवितुः । सवीमनि । श्रेष्ठे । स्याम । वसुनः । च । दावने ।
यः । विश्वस्य । द्विऽपदः । यः । चतुऽपदः । निऽवेशने । प्रऽसवे । च । असि । भूमनः ॥२॥

तस्य देवस्य सवितुः प्रेरकस्य सवीमनि प्रसवेऽनुज्ञाने । तथा च यास्कः ।
सवीमनि प्रसवे । नि० ६. १. । इति । श्रेष्ठेऽतिशयेन प्रशस्ते वसुनो धनस्य दावने
दाने च स्याम । समर्था भूयास्म । यस्त्वं विश्वस्य सर्वस्य द्विपदो निवेशने स्थितौ
प्रसवे च स्वतंत्रोऽसि । यस्त्वं भूमनो भूरेश्चतुष्पदो निवेशने प्रसवे च स्वतंत्रोऽसि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अदब्धेभिः सवितः पायुभिर्घृत् शिवेभिरद्य परि पाहि नो गयं ।
हिरण्यजिह्वः सुविताय नयसे रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत ॥३॥
अदब्धेभिः । सवितरिति । पायुऽभिः । त्वं । शिवेभिः । अद्य । परि । पाहि । नः । गयं ।
हिरण्यऽजिह्वः । सुविताय । नयसे । रक्ष । माकिः । नः । अघऽशंसः । ईशत ॥३॥

हे सवितरदब्धेभिरहिंसितैः पायुभिस्तेजोभी रक्षणसाधनैर्वा शिवेभिः सुखका-
रिभिर्नोऽस्माकं गयं गृहं धनं वा ॥ गयः कृदर इति गृहनामसु मीळ्हं गय इति
धननामसु पाठात् ॥ अद्य परिपाहि । रक्ष । हिरण्यजिह्वो हितरमणीयवाक् त्वं ।
तथा च यास्कः । हिरण्यं कस्मादित्युपक्रम्य हितरमणं भवतीति वेति । सुविताय

सुखाय नय्यसे नवतराय भव । रक्ष । अस्मान्पालय च । नोऽस्माकमघणं-
सोऽनर्थमाशंसमानः शत्रुर्माकिरीशत । मेशत ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

उदु य देवः सविता दमूना हिरण्यपाणिः प्रतिदोषमस्यात् ।

अयोहनुयजतो मंद्रजिह्व आ दाशुषे सुवति भूरि वामं ॥४॥

उत् । ऊं इति । स्यः । देवः । सविता । दमूनाः । हिरण्यऽपाणिः । प्रतिऽदोषं । अस्यात् ।

अयःऽहनुः । यजतः । मंद्रऽजिह्वः । आ । दाशुषे । सुवति । भूरि । वामं ॥४॥

देवो द्योतमानो दमूना दममना दानमना वा । तथा च यास्कः । दमूना
दममना वा दानमना वा दांतमना वेति । हिरण्यपाणिर्हिरण्यपाणिरयोह-
नुर्हिरण्यहनुः ॥ रुक्ममय इति हिरण्यनामसु पाठात् ॥ यजतो यष्ट्यो मंद्र-
जिह्वो मोदमानवाक् स्य स सविता प्रतिदोषं प्रतिरात्रं रात्रेरवसान उदस्यात् ।
उत्तिष्ठतु । यो दाशुषे यजमानाय मह्यं भूरि प्रभूतं वामं वननीयं संभजनीयमन्नं ।
वामं वननीयमिति यास्कः । आसुवति प्रेरयति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

उदू अयाँ उपवक्तेव बाहू हिरण्यया सविता सुप्रतीका ।

दिवो रोहांस्यरुहत्पृथिव्या अरीरमत्पतयत्कच्चिदभ्वं ॥५॥

उत् । ऊं इति । अयान् । उपवक्ताऽइव । बाहू इति । हिरण्यया । सविता । सुऽप्रतीका ।

दिवः । रोहांसि । अरुहत् । पृथिव्याः । अरीरमत् । पतयत् । कत् । चित् । अभ्वं ॥५॥

सवितोपवक्तेवास्माकमधिवक्तेव हिरण्यया हिरण्ययौ सुप्रतीका शोभनाव-
यवौ बाहू उदयान् । उद्यच्छतु । योऽयं पृथिव्याः पृथिवीपर्यन्तादिवोऽंतरिक्षस्य
रोहांस्युच्छ्रितप्रदेशानरुहत् रोहति । पतयत् गच्छत् कच्चित् यत्किंचिदभ्वं महत्सर्वं
वस्तुजातं तिरोहितमरीरमत् रमयति च ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैया धिया वामभाजः स्याम ॥६॥

वा॒मं । अ॒द्य । स॒वि॒तः । वा॒मं । ऊं इति । श्वः । दि॒वेऽदि॒वे । वा॒मं । अ॒स्मभ्यं । सा॒वीः ।
वा॒मस्य॑ । हि । क्षय॑स्य । दे॒व । भू॒रैः । अ॒या । धि॒या । वा॒मऽभा॒जः । स्या॒म ॥ ६ ॥

हे सवितरस्मभ्यं वामं धनमद्य सावीः । सुव । श्वश्च वामं धनं प्रसुव । किं बहूक्त्या । दिवे दिवे प्रतिदिनं वामं धनं प्रसुव । हे देव हि यस्मात् क्षयस्य निवासभूतस्य भूरैः प्रभूतस्य वामस्य दातासि अतो वयमयानया धिया स्तुत्या वामभाजो धनवन्तः स्याम । भूयास्म ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचदशो वर्गः ॥

इंद्रासोमा महीति पंचर्चमेकादशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्घं चैष्टुभमिंद्रासोमदेवताकं ।
इंद्रासोमा पंचैंद्रासोममित्यनुक्रांतं ॥ सूक्तविनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इंद्रा॑सोमा॒ महि॒ तद्वा॑ महि॒त्वं यु॒वं म॒हानि॑ प्रथ॒मानि॑ चक्र॒युः ।
यु॒वं सू॒र्यं वि॒वि॒द॒यु॒र्यु॒वं स्व॑र्वि॒श्वा॒ तमा॑स्य॒हतं॑ नि॒दश्च॑ ॥ १ ॥
इंद्रा॑सोमा । महि॑ । तत् । वां । महि॑ऽत्वं । यु॒वं । म॒हानि॑ । प्रथ॒मानि॑ । चक्र॒युः ।
यु॒वं । सू॒र्यं । वि॒वि॒द॒युः । यु॒वं । स्वः॑ । वि॒श्वा । तमा॑सि । अ॒हतं॑ । नि॒दः । च ॥ १ ॥

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमौ वां युवयोस्तन्महित्वं महत्त्वं महि महत् । किं तदित्यत आह । युवं युवां महानि महांति प्रथमानि प्रतमानि मुख्यानि वा भूतानि । प्रथम इति मुख्यनाम प्रतमो भवतीति यास्कः । चक्रयुः । अकार्षे । किंच युवं युवां सूर्यं विविदयुः । अलंभयतं च जनान् । युवं युवां स्वरुदकं च विविदयुः ॥ हेम स्वरित्युदकनामसु पाठात् ॥ अपि च विश्वा विश्वानि तमांसि निदश्च निंदितृनसुरांश्चाहतं । अहिंस्तं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

इंद्रा॑सोमा वा॒सय॑थ उ॒षास॒मुत्सू॑र्यं नयथो॒ ज्योति॑षा सह ।
उप॒ द्यां स्कं॑भ्युः स्कं॑भनेनाप्रथतं पृथि॒वी मा॒तरं॑ वि ॥ २ ॥
इंद्रा॑सोमा । वा॒सय॑थः । उ॒षसं॑ । उ॒त् । सू॒र्यं । न॒यथः॑ । ज्योति॑षा । सह ।
उप॑ । द्यां । स्कं॑भ्युः । स्कं॑भनेन । अप्रथतं । पृथि॒वी । मा॒तरं॑ । वि ॥ २ ॥

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमावुपसं वासयथः । विवासयथः । उपसं व्युच्छंती कारयथ
इत्यर्थः । किंच सूर्ये ज्योतिषा तेजसा सहोन्नयथः । अपि च द्यां दिवं स्कंभनेन
स्तंभनहेतुनांतरिक्षेण मध्ये स्थापितेनोपस्कंभयुः । अस्तंभयतं । मातरं विश्वस्य
मातृभूतां पृथिवी व्यप्रथतं । व्यप्रथयतं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इंद्रासोमावहिमपः परिष्ठां हथो वृचमनुं वां द्यौरमन्यत ।

प्राणींस्त्रैरयतं नदीनामा समुद्राणि पप्रथुः पुरुणि ॥३॥

इंद्रासोमौ । अहिं । अपः । परिऽस्थां । हथः । वृचं । अनुं । वां । द्यौः । अमन्यत ।

प्र । अणींसि । ऐरयतं । नदीनां । आ । समुद्राणि । पप्रथुः । पुरुणि ॥३॥

हे इंद्रासोमावहिं जगत आहंतारमपो मेघस्थान्युदकानि परिष्ठां परिवृत्य
स्थितं वृचमसुरं हथः । हतं । तदानीं द्यौर्वै युवामन्वमन्यत । किंच नदीनामणी-
स्युदकानि प्रैरयतं । पुरुणि बहूनि ॥ तुवि पुर्विति बहुनामसु पाठात् ॥ समुद्राण्यु-
दकस्थानान्यापप्रथुः । उदकैरापूरयतं च । अथवा समुदंतीत्युदकान्येव समुद्राणि ।
तानि रसेनापूरयतमित्यर्थः । तथा च यास्कः । समुद्रः कस्मात्समुद्रवंत्यस्मादापः
समभिद्रवंत्येनमापः समोदंतेऽस्मिन्भूतानि समुदको भवति समुनन्तीति वेति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रासोमा पक्वामास्वतन्ति गवामिहधयुर्वक्षणांसु ।

जगृभथुरनपिनडमासु रुशच्चिचासु जगतीष्वंतः ॥४॥

इंद्रासोमा । पक्वं । आमासु । अंतः । नि । गवां । इत् । दधयुः । वक्षणांसु ।

जगृभथुः । अनपिऽनडं । आसु । रुशत् । चिचासु । जगतीषु । अंतरिति ॥४॥

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमावामास्वपक्वासु गवां वक्षणासूधःस्वतर्मध्ये पक्वं पयो
निदधयुः । किंच चिचासु नानावर्णास्वासु जगतीषु गोषु ॥ इळा जगतीति
गोनामसु पाठात् ॥ अंतर्मध्येऽनपिनडं केनाप्यबडं रुशत् श्रुक्वर्णं पयो जगृ-
भथुः । यथा पृथिव्यां स्वयं न क्षरति तथा धारितवंतावित्यर्थः । इदिति पूरकः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

इंद्रासोमा युवमंग तरुचमपत्यसाचं श्रुत्यं रराथे ।

युवं शुष्मं नर्यं चर्षणिभ्यः सं विव्यथुः पृतनाषाहमुया ॥५॥

इंद्रासोमा । युवं । अंग । तरुचं । अपत्यऽसाचं । श्रुत्यं । रराथे इति ।

युवं । शुष्मं । नर्यं । चर्षणिऽभ्यः । सं । विव्यथुः । पृतनाऽसहं । उया ॥५॥

इंद्रासोमा हे इंद्रासोमौ युवं युवां तरुचं तारकमपत्यसाचं संतानयुक्तं श्रुत्यं श्रवनीयं रयिं धनमंगं स्निग्धं रराथे । अस्मभ्यं धत्थः । किंचोया हे उद्गूणाविंद्रासोमौ युवं युवां नर्यं नृभ्यो हितं पृतनासहं शत्रुसैन्याभिभावुकं शुष्मं बलं चर्षणिभ्यो मनुष्येभ्यः ॥ कृष्टयश्चर्षणय इति मनुष्यनामसु पाठात् ॥ संविव्यथुः । समतनुतं । परिवेष्टयथो वा ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षोडशो वर्गः ॥

यो अद्रिभिदिति तृचं द्वादशं सूक्तं बार्हस्पत्यं भरद्वाजस्यार्षं चैष्टुभं । तथा चानुक्रांतं । यो अद्रिभितृचं बार्हस्पत्यमिति ॥ आभिस्त्राविकेषूक्थ्येषु तृतीयसवने ब्राह्मणाच्छंसिशस्त्रे स्तोमातिशंसनार्थमिदं सूक्तं । सूच्यते हि । यो अद्रिभिद्यज्ञे दिव इति सूक्ते । आ० ७. ९. ॥ वाजपेये बार्हस्पत्ये चरौ बृहस्पतिः समजयद्वसूनीति त्वामीळते अजिरं दूत्याय । आ० ९. ९. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यो अद्रिभिप्रथमजा ऋतावा बृहस्पतिरांगिरसो हविष्मान् ।

द्विबर्हज्मा प्राघर्मसत्पिता न आ रोदसी वृषभो रोरवीति ॥१॥

यः । अद्रिऽभित् । प्रथमऽजाः । ऋतऽवा । बृहस्पतिः । आंगिरसः । हविष्मान् ।

द्विबर्हऽज्मा । प्राघर्मऽसत् । पिता । नः । आ । रोदसी इति । वृषभः । रोरवीति ॥१॥

यो बृहस्पतिरद्रिभिप्पणिभिर्विरचितानां शिलोच्चयानां भेत्ता मेघानां विदारको वा ॥ अद्रिर्यावेति मेघनामसु पाठात् ॥ प्रथमजाः प्रजापतेर्वीर्यात् प्रथमं जातं ऋतावा सत्यवान् उदकवान्वांगिरसः पश्चाज्जातः । तथा च निगमः । येऽंगारा आसंस्तेऽंगिरसोऽभवन्त्यदंगाराः पुनरवशांता उददीप्यंत तद्बृहस्पतिरभवत् । ऐ० ब्रा० ३. ३४. इति । हविष्मान् यज्ञभागवान् द्विबर्हज्मा द्वयोर्लोक-

योर्वृंहितगमनः प्राघर्मसत् प्रकर्षेण दीप्रस्थाने वर्तमानो नोऽस्माकं पिता पालयिता भवति स बृहस्पतिर्वृषभो वर्षकः सन् रोदसी द्यावापृथिव्यावारो-
वीति । अभिगर्जति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

जनाय चिद्य ईवंत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहूतो चकार ।

घ्नन्वृचाणि वि पुरो दर्दरीति जयञ्छत्रमिचान्पृत्सु साहन् ॥२॥

जनाय । चित् । यः । ईवंते । ऊं इति । लोकं । बृहस्पतिः । देवऽहूतो । चकार ।

घ्नन् । वृचाणि । वि । पुरः । दर्दरीति । जयन् । शत्रून् । अमिचान् । पृत्सु । सहन् ॥२॥

अपि च यो बृहस्पतिर्देवहूतो यज्ञे वर्तमानायेवत उपगच्छते स्तोत्रे जनाय लोकं स्थानं चकार करोति । चिदिति पूरणः । स वृचाण्यावरकाणि तमांसि घ्नन्निवारयन् पृत्सु युद्धेषु शत्रून् जयन् अमिचान् सहन् अभिभवन् पुर आसुरीः पुरीर्विदर्दरीति । भृशं विदारयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि महो व्रजान् गोमतो देव एषः ।

अपः सिषासन्स्वर्प्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः ॥३॥

बृहस्पतिः । सं । अजयत् । वसूनि । महः । व्रजान् । गोऽमतः । देवः । एषः ।

अपः । सिषासन् । स्वः । अप्रतिऽइतः । बृहस्पतिः । हन्ति । अमित्रं । अर्कैः ॥३॥

देवो द्योतमान एष प्रसिद्धो बृहस्पतिर्वसूनि पणीनामसुराणां वलस्य वा धनानि महो महतो गोमतो गोसहितान् व्रजांश्च समजयत् । तथा च निगमौ । बृहस्पतिर्गोवपुषो वलस्य निर्मज्जानं न पर्वणो जभार । ऋग्वे० १०. ६८. ९. । इति । दूरमित पणयो वरीय उद्भावो यंतु मिनतीर्चतेन । बृहस्पतिर्या अविन्दन्निगूळहाः सोमो ग्रावाण ऋषयश्च विप्राः । ऋग्वे० १०. १०८. ११. । इति । किंच बृहस्पतिरप्रतीतः केनाप्यप्रतिगतः सिषासन् संभक्तुकामः स्वः स्वर्गस्यामित्रमसुरमर्कैरर्चनसाधनैर्मर्चैर्हन्ति । अर्को मन्त्रो भवति यदेनेनार्चति । नि० ५. ४. । इति यास्कः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तदशो वर्गः ॥

सोमारुद्रेति चतुर्ऋचं चयोदशं सूक्तं भरद्वाजस्यार्धं त्रैष्टुभं सोमारुद्रदेवताकं ।
अनुक्रम्यते च । सोमारुद्रा चतुष्कं सोमारौद्रमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

सोमारुद्रा धारयेथामसुर्ये॑ प्र वामि॒ष्टयोऽर॑मश्नुवन्तु ।

दमे॑दमे स॒प्र रत्ना॒ दधाना॒ शं नो॑ भूतं द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे ॥ १ ॥

सोमारुद्रा । धारयेथां । असुर्ये । प्र । वां । इष्टयः । अरं । अश्नुवन्तु ।

दमेऽदमे । स॒प्र । रत्ना॑ । दधाना । शं । नः । भूतं । द्विऽपदे । शं । चतुऽपदे ॥ १ ॥

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रावसुर्यमसुरसंबन्धि बलमस्मासु धारयेथां । किंच दमे
दमे सर्वेष्वस्मद्गृहेष्विष्टयो यज्ञा वां युवामरमलं पर्याप्तं प्राप्नुवन्तु । प्रकर्षेण व्याप्नु-
वन्तु । अपि च युवां स॒प्र रत्ना रत्नानि दधाना धारयन्तौ नोऽस्मभ्यं शं सुख-
करौ सुखरूपौ वा भूतं । भवतं । द्विपदेऽस्मदीयाय पुत्रादये चतुष्पदे पश्चादये
च शं भूतं । भवतं ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

सोमारुद्रा वि वृ॒हतं वि॒षूची॒ममी॑वा या नो॒ गय॑माविवेश ।

आरे॒ बा॒धेथां॒ नि॒र्ऋ॑तिं परा॒चैर॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ संतु ॥ २ ॥

सोमारुद्रा । वि । वृहतं । विषूची । अमीवा । या । नः । गयं । आऽविवेश ।

आरे । बा॒धेथां॒ निऽऋ॑तिं । परा॒चैः । अ॒स्मे इति॑ । भ॒द्रा । सौ॑श्रव॒सानि॑ । संतु ॥ २ ॥

सोमारुद्रा हे सोमारुद्रौ नोऽस्माकं गयं गृहं गृहगतं प्राणिजातं वा यामीवा
यो रोग आविवेश तां विषूचीं विष्वक् सर्वतो गच्छन्तीममीवां विवृहतं । वियो-
जयतं । अपि च नि॒र्ऋ॑तिमलक्ष्मी पराचैः पराग्यथा भवति तथारे दूरे बाधेथां ।
निवारयतं । अस्मे अस्माकं भद्रा भद्राणि सौश्रवसान्यन्नानि यशांसि च संतु ।
भवन्तु । सुश्रवसो भावः सौश्रवसं । श्रवोऽन्नं यशश्च ॥

॥ अथ तृतीया ॥

सोमारुद्रा यु॒वमे॒तान्य॒स्मे वि॒श्वानि॑ त॒नूषु॑ भेष॒जानि॑ धत्तं ।

अ॒व स्य॑तं मु॒च॒तं यन्नो॒ अस्ति॑ त॒नूषु॑ ब॒द्धं कृत॑मेनो॒ अ॒स्मत् ॥ ३ ॥

सोमार्द्रा । युवं । एतानि । अस्मे इति । विश्वा । तनूषु । भेषजानि । धत्तं ।

अव । स्यतं । मुंचतं । यत् । नः । अस्ति । तनूषु । वद्धं । कृतं । एनः । अस्मत् ॥ ३ ॥

हे सोमार्द्रौ युवं युवामस्मे अस्माकं तनूष्वंगेष्वेतानि प्रसिद्धानि विश्वा
सर्वाणि भेषजानि धत्तं । धारयतं । किंच नोऽस्माकं तनूष्वंगेष्वस्माभिः कृतं वद्धं
च यदेनः पापमस्ति विद्यते तत्पापमवस्यतं । द्यपयतं । द्यथयतं । शिथिलबंधं
कुरुतमित्यर्थः । अस्मदस्मत्तो मुंचतं च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सोमार्द्राविह सु मृळतं नः ।

प्र नो मुंचतं वरुणस्य पाशाङ्गोपायतं नः सुमनस्यमाना ॥ ४ ॥

तिग्मऽत्रायुधौ । तिग्महेती इति तिग्मऽहेती । सुऽशेवौ । सोमार्द्रौ । इह । सु ।
मृळतं । नः ।

प्र । नः । मुंचतं । वरुणस्य । पाशात् । गोपायतं । नः । सुऽमनस्यमाना ॥ ४ ॥

हे सोमार्द्रौ तिग्मायुधौ दीप्रधनुष्कौ तिग्महेती तीक्ष्णशरौ सुशेवौ शोभन-
सुखप्रदौ सुमनस्यमाना शोभनं मनः स्तोत्रमिच्छन्तौ सुमनस्यमानौ स्तूयमानौ
सुमनसौ वा संतौ युवामिह लोके नोऽस्मान् सु अत्यंतं मृळतं । सुखयतं ।
नोऽस्मान्वरुणस्य पाशात्प्रमुंचतं । नोऽस्मान् गोपायतं । आपन्नो रक्षतं च ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमेऽष्टादशो वर्गः ॥

जीमूतस्येत्येकोनविंशत्यृचं चतुर्दशं सूक्तं भारद्वाजस्य पायोराधं । अनुक्रम्यते च ।
जीमूतस्यैवैकोना पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्शोऽभितुष्टाव वर्म धनुर्ज्यामार्त्नी
इषुधिं जगत्यर्द्धे सारथिमर्द्धे रश्मीनश्चान् रथं रथगोपान् जगत्यादि लिंगोक्त-
देवता द्वाभ्यामिषूः प्रतोदं हस्तघ्नं द्वाभ्यामिषूः पराः पंक्त्यादयो लिंगोक्तदेवताः
संग्रामाशिषोऽत्याऽनुष्टुबृजीत आलाक्तेति च द्वे द्वे इति । रथे तिष्ठन् ब्राह्मणास
इति षष्ठीदशम्यौ जगत्यावंत्या यो नः स्व इत्येषानुष्टुबृजीत आ जघंत्यालाक्ता-
वमृष्टा यो न स्व इति पंचानुष्टुभो यत्र वाणा इति पंक्तिः शिष्टास्त्रिष्टुभः । आद्यया
वर्म स्तूयते द्वितीयया धनुस्तृतीयया ज्या चतुर्थ्यार्त्नी पंचम्येषुधिः । अतः पंचानां
वर्माद्या देवताः । षष्ठ्याः पूर्वार्द्धेन सारथिः स्तूयते । अतः सोऽर्द्धस्तद्देवताकः ।

उत्तरार्द्धेन रश्मयः स्तूयन्ते । सप्तम्याश्वा अष्टम्या रथो नवम्या रथगोपाः । अत-
स्तास्तद्देवताकाः । ब्राह्मणास इत्यस्यां ब्राह्मणपितृसोम्यद्यावापृथिवीपूषाणो लिं-
गोक्तदेवताः । एकादशीद्वादश्याविषुस्तुतिरूपत्वादिषुदेवताके । त्रयोदश्या प्रतोदः ।
चतुर्दश्या हस्तघ्नः । पंचदशीषोडश्याविषुदेवताके । सप्तदश्या युद्धभूमिब्रह्मणस्प-
त्यदितिरूपा लिङ्गोक्तदेवताः । अष्टादश्याः कवचसोमवरुणा देवताः । अंत्याया
देवा ब्रह्म च देवताः ॥ युद्धेऽनेन सूक्तेन राजानं संनाहयेत् । तथा चाश्वलायनः ।
संग्रामे समुपोळ्हे राजानं संनाहयेदा त्वाहार्धमंतरेधीति पश्चाद्रथस्यावस्थाय जी-
मूतस्येव भवति प्रतीकमिति कवचं प्रयच्छेत् उत्तरया धनुरुत्तरां वाचयेत्स्वयं
चतुर्थीं जपेत्पंचम्येषुधिं प्रयच्छेदभिप्रवर्तमाने षष्ठीं सप्तम्याश्वानष्टमीमिषूनवे-
क्षमाणं वाचयत्यहिरिव भोगैः पर्येति बाहुमिति तलं नह्यमानं । गृ० सू० ३. ११. ।
इति । तथा चावसृष्टा परा पतेतीषून्विसर्जयेद्यत्र बाणाः संपतन्ति युध्यमानेषु
जपेत्संश्लिष्टाद्वा । गृ० सू० ३. ११. । इति ॥ अध्यायोपाकरणोत्सर्जनयोर्मंडलांत्य-
होमे यो नः स्व इत्येषा । गृ० सू० ३. ५. ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्धर्मी याति समदामुपस्थे ।

अनाविद्धया तन्वा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥ १ ॥

जीमूतस्यऽइव । भवति । प्रतीकं । यत् । वर्मी । याति । सऽमदां । उपऽस्थे ।

अनाविद्धया । तन्वा । जय । त्वं । सः । त्वा । वर्मणः । महिमा । पिपर्तु ॥ १ ॥

समदां संग्रामाणामुपस्थ उपस्थाने सति यद्यदायं राजा वर्मी कवची याति
तदा लोहमयेन वर्मणा संनद्धस्य राज्ञः प्रतीकं रूपं जीमूतस्येव मेघस्येव
भवति । मेघस्य यादृशं रूपं तादृशमस्य भवतीत्यर्थः । हे राजन् त्वमनाविद्धया
शत्रुभिरवाधितया तन्वा शरीरेण शत्रून् जय । वर्मणः स तादृशो महिमा त्वा
त्वां पिपर्तु । पालयतु ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

धन्वना गा धन्वनाजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।

धनुः शचीरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम ॥ २ ॥

धन्वना । गाः । धन्वना । आजिं । जयेम । धन्वना । तीव्राः । सऽमदः । जयेम ।
धनुः । शचीः । अपऽकामं । कृणोतु । धन्वना । सर्वाः । प्रऽदिशः । जयेम ॥ २ ॥

धन्वना चापेन गाः शचूणां जयेम । वयं वशीकरवाम । धन्वनाजिं संयामं च
जयेम । धन्वना तीव्रा उद्धताः समदोऽत्यंतं मदवतीः शचुसेनाश्च जयेम । तथा
च यास्कः । समदः समदो वाक्तेः संमदो वा मदतेः । नि० ९. १७. । इति । धनुः
शचोरपकामं कामस्यापायं कृणोति । करोतु । किंच धन्वना वयं सर्वाः प्रदिशः
सर्वासु दिक्षु वर्तमानान् शचून् जयेम । प्रदिक्शब्दो लक्षणाया तत्स्थेषु पुरुषेषु
वर्तते मंचाः क्रोशंतीतिवत् । धन्वन्शब्दस्य जयतेश्चावृत्तिरादरार्था ॥

॥ अथ तृतीया ॥

व॒ह्यंती॒वेदा॒ ग॒नी॒गंति॒ कर्णे॑ प्रि॒यं सखा॑यं परिष॒स्वजा॒ना ।
योषे॑व शि॒क्ते वि॒त॒ताधि॒ धन्व॑न् ज्या॒ इयं॑ स॒मने॑ पा॒रय॑ती ॥ ३ ॥
व॒ह्यंती॒ऽइव॑ । इत् । आ । ग॒नी॒गंति॒ । कर्णे॑ । प्रि॒यं । सखा॑यं । परि॒ऽस॒स्वजा॒ना ।
योषा॑ऽइव । शि॒क्ते । वि॒त॒ता । अधि॑ । धन्व॑न् । ज्या॒ । इयं॑ । स॒मने॑ । पा॒रय॑ती ॥ ३ ॥

पूर्वत्र ऋग्वयेन कवचधनुषी स्तुते । अत्र ज्यास्तुतिः । इयं ज्या समने संग्रामे
धन्वन् धन्वनि । अधीति सप्तम्यर्थानुवादः । वितता विस्तृता पारयंती पारं नयंती
प्रियं प्रियकरं वाक्यं वह्यंतीव कर्णे धन्विनो राज्ञः कर्णप्रदेशमागनीगंति ।
आगच्छति । इदिति पूरणः । योषा नारी सखायं पतिमिव परिष्वस्वजानेषु
परिष्वजमाना शिक्ते । शब्दायते च । तथा च यास्कः । वह्यंतीवागच्छति कर्णे
प्रियमिव सखायमिषुं परिष्वजमाना योषेव शिक्ते शब्दं करोति वितताधि धनुषि
ज्येयं समने संग्रामे पारयंती पारं नयंती । नि० ९. १८. । इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ते आ॒चर॑न्ती॒ स॒मने॑व॒ योषा॑ मा॒तेव॑ पु॒त्रं बि॑भृतामु॒पस्थे॑ ।
अप॒ शचू॑न्विध्यतां संवि॒दाने॒ आ॒त्नीं॒ इमे॒ वि॒ष्फुर॑न्ती॒ अ॒मि॒त्रान् ॥ ४ ॥
ते इति । आ॒चर॑न्ती॒ इत्या॒ऽचर॑न्ती । स॒मना॑ऽइव । योषा॑ । मा॒ताऽइव । पु॒त्रं । बि॒भृतां । उ॒प॒स्थे ।
अप॑ । शचू॑न् । वि॒ध्य॒तां । संवि॒दाने॒ इति॑ सं॒वि॒दाने॒ । आ॒त्नीं॒ इति॑ । इमे॒ इति॑ । वि॒ष्फुर॑न्ती
इति॑ वि॒ऽस्फुर॑न्ती । अ॒मि॒त्रान् ॥ ४ ॥

अत्र धनुःकोट्योः स्तुतिः । ते धनुःकोट्यौ समनेव समनस्केव योषा पति-
समीपं न त्यजति तद्वदाचरंती अभितश्चरंत्यावुपस्थ उपस्थाने मातेव पुत्रं
यथा माता पुत्रं धारयति तद्वद्विभृतां । राजानं धारयेतां । किंचेमे धनुःकोट्यौ
संविदाने संजानाने विसंवादरहिते आत्नीं गच्छंत्यौ ॥ ऋ गताविति धातोश्चुर्य-
गिभ्यां निरिति बाहुलकात् निप्रत्ययो धातोर्गार्तभावश्च । ततः कृदिकारादक्तिन
इति ङीष् । द्विवचनस्य पूर्वसवर्णः ॥ अस्य राज्ञोऽमित्रान् विष्फुरंती विहिंसंत्यौ
शत्रूंश्चापविध्यतां । तथा च यास्कः । ते आचरंती समनसाविव योषे मातेव पुत्रं
विभृतामुपस्थ उपस्थानेऽपविध्यतां शत्रून् संविदाने आत्न्याविमे विघ्नत्यावमि-
चान् । नि० ९. ३९. । इति ॥

॥ अथ पंचमी ॥

ब॒ह्नीनां पि॒ता ब॒हुर॑स्य पु॒त्रश्चि॒श्चा कृ॑णोति॒ सम॑ना॒व॒गत्य॑ ।

इ॒षुधिः संकाः॑ पृ॒तना॑श्च॒ सर्वाः॑ पृ॒ष्ठे नि॒न॒द्धो ज॑यति॒ प्र॒सूतः॑ ॥ ५ ॥

ब॒ह्नीनां॑ । पि॒ता । ब॒हुः । अ॒स्य । पु॒त्रः । चि॒श्चा । कृ॒णोति॑ । सम॑ना । अ॒व॒ऽगत्य॑ ।

इ॒षु॒ऽधिः । संकाः॑ । पृ॒तनाः॑ । च॒ । सर्वाः॑ । पृ॒ष्ठे । नि॒ऽन॒द्धः । ज॒यति॑ । प्र॒ऽसूतः॑ ॥ ५ ॥

इषुधिरत्र स्तूयते । इषुधिर्वह्नीनामिषूणां पिता भवति । रक्षणहेतुत्वात्पिते-
त्युच्यते । इषुशब्दस्योभयलिङ्गत्वाद्बह्नीनामिति प्रयोगः । अस्येषुधेः पुत्र इषुर्बहुर्भ-
वति । बहव इषवो हीषुधौ निधीयन्ते । इषूणां निधानत्वादिषुधिः । तथा च यास्कः ।
इषुधिरिषूणां निधानं । नि० ९. १३. । इति । चिश्चा कृणोति । चिश्चेति शब्दानुकृतिः ।
इषुषूड्रियमाणेष्विषुधिश्चिश्चाशब्दं करोति । किंचेषुधिः पृष्ठे निनद्धो धन्विनो राज्ञः
पृष्ठभागे बद्धः समना युद्धान्यवगत्य प्राप्य प्रसूतः प्रसुवन् ॥ कर्तरि निष्ठा ॥ इषून्प्रे-
रयन् संकाः । सह कायन्ति शब्दायन्त इति संकाः पृतनाः । सर्वाः सेना जयति ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथम एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

रथे॒ तिष्ठ॑न्नयति॒ वा॒जिनः॑ पु॒रो य॒त्रय॑त्र का॒मय॑ते सु॒षा॒रथिः॑ ।

अ॒भी॒शूनां॑ म॒हि॒मानं॑ प॒नाय॑त॒ मनः॑ प॒श्चाद॑नु॒ यच्छ॑न्ति॒ र॒श्मयः॑ ॥ ६ ॥

रथे॑ । तिष्ठ॑न् । न॒यति॑ । वा॒जिनः॑ । पु॒रः । य॒त्र॒ऽय॒त्र । का॒मय॑ते । सु॒ऽसा॒रथिः॑ ।

अ॒भी॒शूनां॑ । म॒हि॒मानं॑ । प॒ना॒य॒त॒ । मनः॑ । प॒श्चात् । अ॒नु॒ । य॒च्छ॑न्ति॒ । र॒श्मयः॑ ॥ ६ ॥

अत्र पूर्वार्द्धे सारथिस्तुतिरुत्तरार्द्धेऽभीष्टानां स्तुतिः । सुषारथिः शोभनसारथी
 रथे तिष्ठन् पुरः पुरस्ताद्वर्तमानान्वाजिनोऽश्वान्यत्र यत्र नेतुं कामयते तत्र तत्र
 नयति । ये रथे रश्मयोऽश्वग्रीवाभ्यां व्याप्य वर्तमानाः पाशाः पश्चात् रथस्य
 पृष्ठभागे विद्यमाना अश्वान् मनः सारथेर्मनोऽनुकूलमनुयच्छन्ति । नियच्छन्ति ।
 तेषामभीष्टानां रश्मीनां महिमानं महत्त्वं पनायत । हे जनाः स्तुत । तथा च
 यास्कः । रथे तिष्ठन्नयति वाजिनः पुरस्तात्सतो यत्र यत्र कामयते सुषारथिः
 कल्याणसारथिरभीष्टानां महिमानं पूजयत मनः पश्चात्सतोऽनुयच्छन्ति रश्मयः
 । नि० ९. १६. । इति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

तीव्रान्घोषान्कृण्वते वृषपाणयोऽश्व रथेभिः सह वाजयंतः ।

अवक्रामंतः प्रपदैरमित्रान् क्षिणन्ति शत्रून् अनपव्ययंतः ॥ ७ ॥

तीव्रान् । घोषान् । कृण्वते । वृषऽपाणयः । अश्वः । रथेभिः । सह । वाजयंतः ।

अवऽक्रामंतः । प्रऽपदैः । अमित्रान् । क्षिणन्ति । शत्रून् । अनपऽव्ययंतः ॥ ७ ॥

अत्राश्वस्तुतिः । अश्वो वृषपाणयः पांसूनां वर्षकखुरा रथेभी रथैः सह
 वाजयंतो वेगमाचरन्तस्तीव्रानुच्चतरान्घोषान् शब्दान् कृण्वते । कुर्वते । किंचान-
 पव्ययंतोऽपलायमाना अमित्रान् हिंसकान् शत्रून् प्रपदैः पादाद्यैरवक्रामंतः
 क्षिणन्ति । हिंसन्ति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

रथवाहनं हविरस्य नाम यत्रायुधं निहितमस्य वर्म ।

तत्रा रथमुप शग्मं सदेम विश्वाहा वयं सुमनस्यमानाः ॥ ८ ॥

रथऽवाहनं । हविः । अस्य । नाम । यत्र । आयुधं । निऽहितं । अस्य । वर्म ।

तत्र । रथं । उप । शग्मं । सदेम । विश्वाहा । वयं । सुऽमनस्यमानाः ॥ ८ ॥

अस्य राज्ञो रथवाहनं शत्रून् जित्वा रथेनोद्यमानं धनं हविर्भवति । अग्नेर्ह-
 विरिव वर्धकं भवतीत्यर्थः । नामेति संमतिः । यत्र रथेऽस्य राज्ञ आयुधं धनुःश-
 रादिकं वर्म कवचं च निहितं भवति तत्र तं ॥ तत्रेत्यव्ययस्य सर्वविभक्तिकत्वात् ॥
 शग्मं सुखकरं विश्वाहा सर्वदा सुमनस्यमानाः सुखमनसो भवन्तो वयं पायवो
 भरद्वाजा उपसदेम । उपगच्छेम ॥

॥ अथ नवमी ॥

स्वा॒दु॒षंस॑दः पि॒तरो॑ वयो॒धाः कृ॒च्छ्रे॒श्रितः॑ श॒क्ती॑वंतो ग॒भीराः॑ ।

चि॒त्र॒से॒ना इ॒षु॒बला॑ अ॒मृ॒धाः स॒तो॒वी॒रा उ॒रवो॑ व्रा॒तसा॑हाः ॥ ९ ॥

स्वा॒दु॒ऽसंस॑दः । पि॒तरः॑ । व॒यः॒ऽधाः । कृ॒च्छ्रे॒ऽश्रितः॑ । श॒क्तिऽ॒वंतः॑ । ग॒भी॒राः ।

चि॒त्र॒ऽसे॒नाः । इ॒षु॒ऽबलाः॑ । अ॒मृ॒धाः । स॒तः॒ऽवी॒राः । उ॒रवः॑ । व्रा॒त॒ऽसा॒हाः ॥ ९ ॥

अत्र रथगोपस्तुतिः । पितरो रथस्य पालयितारः स्वादुषंसदः शत्रूणां स्वा-
दुन्यन्ने संसीदंतः शत्रूणामन्नमवसादयंतो वा वयोधा अन्नस्य दातारः कृच्छ्रेश्रित
आपदि श्रयंतः शक्तीवंतः । शक्तिरायुधविशेषः । तडंतः । शक्तीवंतः शक्तीहस्ता
इति यावत् । यद्वा शक्तिर्बलं । तडंतः । गभीरा अनाधृष्याश्चित्रसेना दर्शनीयसेना
इषुबला बाणबला अमृधा हिंसितुमशक्याः सतोवीराः प्राप्नवीर्याः । तथा च
यास्कः । तिरः सत इति प्राप्नस्य तिरस्तीर्णं भवति सतः संसृतं भवतीति । उरवो
महांतो व्रतसाहाः समूहानामभिभवितारो भवंतीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ब्रा॒ह्म॒णासः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑ शि॒वे नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॒ने॒हसा॑ ।

पू॒षा नः॑ पा॒तु दु॒रिता॑ह॒तावृ॒धो र॒क्षा मा॒कि॒र्नो अ॒घशंस॑ ई॒शत ॥ १० ॥

ब्रा॒ह्म॒णासः॑ । पि॒तरः॑ । सो॒म्यासः॑ । शि॒वे इति॑ । नः॑ । द्यावा॑पृथि॒वी इति॑ । अ॒ने॒हसा॑ ।

पू॒षा । नः॑ । पा॒तु । दुः॒ऽइतात् । ऋ॒तऽ॒वृ॒धः । र॒क्ष । मा॒किः । नः॑ । अ॒घऽ॒शंसः॑ । ई॒शत ॥ १० ॥

ब्राह्मणासो हे ब्राह्मणाः पितर ऋतावृध ऋतस्य यज्ञस्य सत्यस्य वा वर्धयि-
तार सोम्याः सोमाहीः सोमसंपादिनो वा । तथा च यास्कः । सोम्याः सोमसं-
पादिनः । नि० ११. १८. । इति । नोऽस्मान्नक्षत । रक्षेत्युपरितनमेकवचनांतं सत्यपि
व्यवधाने बहुवचनांततया विपरिणतं सदत्र संबध्यतेऽध्याहारस्यातिजघन्यत्वात् ।
किंचानेहसापापे द्यावापृथिवी द्यावापृथिव्यौ नोऽस्माकं शिवे सुखकृतौ भवतां ।
पूषा पोषको देवोऽपि नोऽस्मान्दुरिताहुष्कृतात्पातु । रक्षतु । नोऽस्माकमघशंसः
पापशंसः शत्रुरपि माकिरीशत । मेष्ट ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

सुप॒र्णे व॒स्ते मृ॒गो अ॒स्या द॑न्तो गोभिः संन॑द्धा पतति प्रसू॒ता ।

यत्रा॒ नरः॒ सं च॒ वि च॒ द्रव॑न्ति तत्रा॒स्मभ्य॑मिषवः शर्म॑ यंसन् ॥ ११ ॥

सु॒ऽप॒र्णे । व॒स्ते । मृ॒गः । अ॒स्याः । द॑न्तः । गोभिः । सं॒ऽन॑द्धा । प॒त॒ति । प्र॒ऽसू॒ता ।

यत्र॑ । नरः॑ । सं । च॒ । वि । च॒ । द्रव॑न्ति । तत्र॑ । अ॒स्मभ्य॑ । इष॑वः । शर्म॑ । यंसन् ॥ ११ ॥

अस्यामृचीषवः स्तूयन्ते । सुपर्णे शोभनं वाजं वस्ते । इयमिषुधारयति । अस्या इषोर्मृगो मृगावयवः शृंगं दन्तो भवति । इषवः काश्चिदंतमुखा भवन्ति हि । अथवास्या दन्तो मृगः शत्रून्मृगयमाणो भवति । किंच गोभिर्गोविकारैः स्नायुभिः संनद्धा सम्यग्बद्धा । अथवा गौरिति ज्यानाम । तथा संबद्धा । अत्र वचनव्यत्ययः । तथा च निगमः । वृक्षे वृक्षे नियता मीमयद्गौः । ऋग्वे० १०. २७. २२. । इति । अस्यायमर्थः । वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि गौर्ज्या नियता मीमयत् शब्दं करोतीति । तथा च यास्कः । वृक्षे वृक्षे धनुषि धनुषि । वृक्षो ब्रश्चनादृत्त्वा द्यां तिष्ठतीति वा । क्षा क्षियतेर्निवासकर्मणः । नियता मीमयद्गौः शब्दं करोति । मीमयतिः शब्दकर्म । नि० २. ६. । इति । प्रसूता प्रेरिता सती पतति । यत्र युद्धे नरः सं च सह च वि च पृथक्च द्रवन्ति चरन्ति तत्रास्मभ्यमिषवः शराः शर्म सुखं यंसन् । प्रयच्छन्तु । तथा च यास्कः । सुपर्णे वस्त इति वाजानभिप्रेत्य मृगमयोऽस्या दन्तो मृगयतेर्वा गोभिः संनद्धा पतति प्रसूतेति व्याख्यातं । यत्र नराः संद्रवन्ति च विद्रवन्ति च तत्रास्मभ्यमिषवः शर्म शरणं प्रयच्छन्तु । नि० ९. १९. । इति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

ऋजी॒ते परि॑ वृ॒न्धि नोऽश्मा॑ भवतु नस्त॒नूः ।

सोमो॒ अधि॑ ब्रवीतु नोऽदि॒तिः शर्म॑ यच्छतु ॥ १२ ॥

ऋजी॒ते । परि॑ । वृ॒न्धि । नः॒ । अश्मा॑ । भ॒व॒तु । नः॒ । त॒नूः ।

सोमः॑ । अधि॑ । ब्र॒वी॒तु । नः॒ । अदि॒तिः । शर्म॑ । य॒च्छ॒तु ॥ १२ ॥

ऋजीते । ऋजु गच्छतीत्यृजीतिरिषुः । हे इषो नोऽस्मान्परिवृन्धि । परितो वर्धय । नोऽस्माकं तनूः शरीरमश्मा भवतु । अश्मवदभेद्या दृढा भवतु । किंच नोऽस्मभ्यं सोमोऽधिब्रवीतु । पक्षपातेन ब्रवीतु । अदितिरपि शर्म सुखं यच्छतु ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

आ जंघन्ति सान्वेषां जघनाँ उप जिघ्नते ।

अश्वाजनि प्रचेतसोऽश्वान्समत्सु चोदय ॥ १३ ॥

आ । जंघन्ति । सान्व । एषां । जघनान् । उप । जिघ्नते ।

अश्वाऽजनि । प्रऽचेतसः । अश्वान् । समत्सु । चोदय ॥ १३ ॥

अश्वाजन्यश्वानां क्षेप्त्रि कशे यया त्वया प्रचेतसः प्रकृष्टज्ञानाः सादिनः सारथ्यो वैषामश्वानां सानु सानूनि सक्थीन्याजंघन्ति आघ्नन्ति । जघनान् जघनान्युपजिघ्नते उपजिघ्नति सा त्वं समत्सु संग्रामेष्वश्वान् चोदय । प्रेरय । तथा च यास्कः । आघ्नन्ति सानून्येषां सरणानि सक्थीनि । सक्थि सचतेरासक्तोऽस्मिन् कायः । जघनानि चोपघ्नन्ति । जघनं जंघन्यते । अश्वाजनि प्रचेतसः प्रवृद्धचेतसोऽश्वान् समत्सु समरणेषु संग्रामेषु चोदय । नि० ९. २०. । इति ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अहिरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्यायां हेतिं परिबाधमानः ।

हस्तघ्नो विश्वा वयुनानि विद्वान्पुमान्पुमांसं परि पातु विश्वतः ॥ १४ ॥

अहिःऽइव । भोगैः । परि । एति । बाहुं । ज्यायां । हेतिं । परिऽबाधमानः ।

हस्तऽघ्नः । विश्वा । वयुनानि । विद्वान् । पुमान् । पुमांसं । परि । पातु । विश्वतः ॥ १४ ॥

अत्र धन्विनः प्रकोष्ठे बंधनीयस्य हस्तघ्नस्य स्तुतिः । हस्तघ्नः । हस्ते हस्तसमीपे वर्तिनि प्रकोष्ठे स्थितः सन् ज्याया हन्यत इति हस्तघ्नः ॥ घञर्थे कविधानमिति कः ॥ ज्याया हेतिं ज्याहेतुकां हिंसां परिबाधमानो निवारयन् भोगैः शरीरेण । वचनव्यत्ययः । अहिरिव सर्प इव बाहुं प्रकोष्ठं । लक्षणया बाहुशब्दः प्रकोष्ठे वर्तते । पर्येति । परिवेष्टयति । किंच विश्वा विश्वानि वयुनानि ज्ञानानि ज्ञातव्यानि ॥ माया वयुनमिति तन्नामसु पाठात् ॥ विद्वान् जानन् पुमान्पौरुषोपेतः स्वयं पुमांसं धन्विनं विश्वतः सर्वतः परिपातु । रक्षति । तथा च यास्कः । अहिरिव भोगैः परिवेष्टयति बाहुं ज्याया वधात्परिचायमाणो हस्तघ्नः सर्वाणि प्रज्ञानानि प्रजानन् पुमान्पुरुमना भवति पुंसतेर्वा । नि० ९. १५. । इति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

आला॒क्ता॒ या रु॒शी॒र्ण्य॒थो॒ यस्या॒ अ॒यो॒ मुखं॑ ।

इ॒दं प॒र्जन्य॑रेतस॒ इष्टै॑ दे॒व्यै वृ॒हन्मः॑ ॥ १५ ॥

आ॒ल॒ऽअ॒क्ता । या । रु॒ऽशी॒र्णी । अ॒यो॒ इति॑ । यस्याः । अ॒यः । मुखं॑ ।

इ॒दं । प॒र्जन्य॑ऽरेतसे । इष्टै॑ । दे॒व्यै । वृ॒हत् । नमः॑ ॥ १५ ॥

येषुरालाक्तालेन विपेणाक्ता रुशीर्णी हंतृशिरस्का ॥ अर्तेर्हिंसाकर्मणो रु-
शब्दोत्पत्तिः ॥ शृंगशीर्णी वा । अथो किंच यस्या इषोर्मुखमयोऽयोमयं भवति
पर्जन्यरेतसे । पर्जन्यो रेतो यस्याः सा पर्जन्यरेताः । तस्यै पर्जन्यकार्यभूतायि । शर-
कांडस्य पर्जन्यजन्यत्वात् । वृहत् वृहत्यै तस्यै देव्या इष्टा इदं नमः क्रियत इति ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथम एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अ॒व॒सृ॒ष्टा॒ परा॑ प॒त॒ शर॑व्ये ब्रह्म॑संशिते ।

गच्छा॒मि॒त्रा॒न्प्र प॑द्यस्व॒ मामी॑षां कं च॒नोच्छि॑षः ॥ १६ ॥

अ॒व॒ऽसृ॒ष्टा । परा॑ । प॒त॒ । शर॑व्ये । ब्रह्म॑ऽसंशिते ।

गच्छ॑ । अ॒मि॒त्रा॒न् । प्र । प॑द्यस्व । मा । अ॒मी॒षां । कं । च॒न । उ॒त् । शि॒षः ॥ १६ ॥

ब्रह्मसंशिते मंत्रेण तीक्ष्णीकृते शरव्ये हिंसाकुशल इषो त्वमवसृष्टा क्षिप्रा
परापत । परागच्छ । इतो देशाद्गच्छ च । अमित्रान्हिंसकान्प्रपद्यस्व । प्राप्नुहि च ।
अमीषाममित्राणां मध्ये कं चन कंचिदपि मोच्छिषः । अवशिष्टं मा कुरु ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

यत्र॑ बा॒णाः संप॑त॒न्ति कु॒मारा॑ वि॒शि॒खा इ॒व ।

तत्रा॑ नो ब्रह्म॑णस्पतिरदि॒तिः श॒र्म॑ यच्छतु॒ विश्वा॑हा श॒र्म॑ यच्छतु ॥ १७ ॥

यत्र॑ । बा॒णाः । संप॑त॒न्ति । कु॒माराः । वि॒शि॒खाःऽइ॒व ।

तत्र॑ । नः । ब्रह्म॑णः । पतिः । अदि॒तिः । श॒र्म॑ । यच्छ॑तु । विश्वा॑हा । श॒र्म॑ । यच्छ॑तु ॥ १७ ॥

यत्र युद्धे कुमारा विशिखा इव मुंडिता इव बाणाः संपतन्ति तत्र नोऽस्मभ्यं
ब्रह्मणस्पतिः शर्मं सुखं विश्वाहा सर्वदा यच्छतु । अदितिश्च शर्मं यच्छतु ।
द्विरुक्तिरादरार्था ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

म॒र्माणि॑ ते॒ वर्म॑णा॒ छाद॑यामि॒ सोम॑स्त्वा॒ राजा॒मृते॒नानु॑ वस्तां ।

उ॒रोर्वरी॑यो॒ वरु॑णस्ते कृ॒णोतु॑ जय॑तं॒ त्वानु॑ दे॒वा म॑दंतु ॥ १८ ॥

म॒र्माणि॑ । ते॒ । वर्म॑णा । छा॒द॒या॒मि॒ । सोमः॑ । त्वा॒ । राजा॑ । अ॒मृते॑न । अनु॑ । व॒स्तां ।

उ॒रोः । वरी॑यः । वरु॑णः । ते॒ । कृ॒णोतु॑ । जय॑तं । त्वा॒ । अनु॑ । दे॒वाः । म॑दंतु ॥ १८ ॥

हे राजन् ते त्वदीयानि मर्माणि । येषु स्थानेषु विद्धः सद्यो म्रियते तानि मर्माणि । वर्मणा कवचेन छादयामि । सोमो राजा त्वा त्वामनु मर्मच्छादनानंतरममृतेन वस्तां । आच्छादयतु । किंच वरुणोऽपि ते तुभ्यमुरोर्वरीय उरुतरं सुखं कृणोतु । करोतु । जयंतं त्वा त्वां देवाः सर्वेऽप्यनुमदंतु । अनुदृश्यंतु ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

यो नः॒ स्वो अ॑रणो॒ यश्च॒ निष्ठ्यो॒ जिघाँ॑सति ।

दे॒वास्तं॑ सर्वे॒ धूर्वे॑तु॒ ब्रह्म॒ वर्म॒ ममा॑ंतरं ॥ १९ ॥

यः । नः॒ । स्वः॑ । अ॒रणः॑ । यः । च॒ । निष्ठ्यः॑ । जिघाँ॑सति ।

दे॒वाः । तं॑ । सर्वे॑ । धूर्॒वे॒तु॒ । ब्रह्म॑ । वर्म॑ । मम॑ । अ॒न्तरं॑ ॥ १९ ॥

यः स्वो ज्ञातिररणोऽरममाणो यश्च निष्ठ्यस्तिरोभूतो दूरे स्थितो नोऽस्मान् जिघांसति हंतुमिच्छति तं देवाः सर्वे देवा धूर्वेतु । हिंसंतु । ब्रह्म मंत्रो ममांतरं शराणां निवारकं वर्म विद्यते ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे द्वाविंशो वर्गः ॥

॥ इति सायणाचार्यविरचिते दाशतय्याः षष्ठे मंडले षष्ठोऽनुवाकः समाप्तं मंडलं च ॥

॥ अथ सप्तमं मंडलं ॥

अथ सप्तमं मंडलमारभ्यते । तस्मिन्मंडले षडनुवाकाः । प्रथमेऽनुवाके सप्तदश सूक्तानि । तत्राग्निं नर इति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं । अत्रेयमनुक्रमणिका । अग्निं पंचाधिका विराजोऽष्टादशाद्या इति । सप्तमं मंडलं वसिष्ठोऽपश्यदित्युक्तत्वान्मंडलद्रष्टा वसिष्ठ ऋषिः । आदितोऽष्टादश विराजस्येकादशकाः शिष्टा अनादेशपरिभाषया त्रिष्टुभः । मंडलादिपरिभाषयाग्निर्देवता ॥ विश्वजितीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । विश्वजितोऽग्निं नर इत्याज्यं । आ० ८. १. । इति ॥ अत्रेश्वतुर्वीराख्ये चतूरात्रे चतुर्थेऽहनीदमेव सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूच्यते हि । अग्निं नर इति चतुर्थे । आ० १०. २. । इति ॥ व्यूळहे दशरात्रे चतुर्थेऽहनीदं सूक्तं जातवेदस्यनिविद्धानं । सूचितं च । अग्निं नर इत्याग्निमारुतं । आ० ८. ८. । इति ॥ महाव्रतेऽपीदमाज्यशस्त्रं । तथैव पंचमारण्यके सूच्यते । आज्यप्रउगे विश्वजितः । ऐ० आ० ५. १. । इति ॥ प्रातरनुवाके त्वमग्ने वसूनिन्यादीनामनुष्टुभां स्थान आद्यस्तृचः प्रक्षेपणीयः । सूच्यते हि । दशमेऽहन्यनुष्टुभां स्थानेऽग्निं नरो दीधितिभिररण्योरिति तृचमाग्नेये ऋतौ । आ० ८. १२. । इति ॥ आद्याः षडृचस्तस्मिन्नेवाहन्याग्निमारुते शस्त्रे स्तोत्रियानुरूपार्थाः । सूचितं च । अग्निं नरो दीधितिभिररण्योरिति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८. १२. । इति ॥ मंडलादिहोमेऽप्येषा ॥ आधाने तृतीयायामिष्टौ प्रेङ्ग इति स्विष्टकृतोऽनुवाक्या ॥ सूचितं च । प्रेङ्गो अग्न इमो अग्न इति संयाज्ये । आ० २. १. । इति ॥ एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिषु स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । प्रायणीयेष्टौ सेदग्निरग्नीनित्यादिके द्वे स्विष्टकृतो याज्यानुवाक्ये । सूचितं च । सेदग्निरग्नीरत्यस्वन्यानिति द्वे संयाज्ये । आ० ४. ३. । इति ॥ आधाने तृतीयायामिष्टाविमो अग्न इति स्विष्टकृतो याज्या । सूचितं च । इमो अग्न इति संयाज्ये । आ० २. १. । इति ॥ एवमन्यत्रापि दीक्षणीयादिष्वेषा सौविष्टकृती याज्या ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये ऋतौ त्रैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे च त्वमग्ने सुहव इत्याद्याः पंचर्चः । सूचितं च । त्वमग्ने सुहवो रणसंहक् । आ० ४. १३. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युती जनयंत प्रशस्तं ।

दूरेदृशं गृहपतिमथयुं ॥ १ ॥

अग्निं । नरः । दीधितिऽभिः । अरण्योः । हस्तऽच्युती । जनयंत । प्रऽशस्तं ।

दूरेऽदृशं । गृहऽपतिं । अथयुं ॥ १ ॥

नरो नेतार ऋत्विजः प्रशस्तं प्रकर्षेण स्तुतं दूरेदृशं दूरे दृश्यमानं दूरे पश्यंतं वा गृहपतिं गृहाणां पालकमथयुमागम्यमतनवंतं वाग्निमरण्योर्विद्यमानं हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या हस्तगत्या दीधितिभिरंगुलिभिर्जनयंत । दीधितयोऽंगुलयो भवंति धीयंते कर्मसु । अरणी प्रत्यूत एने अग्निः समरणज्जायत इति वा । हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या जनयंत प्रशस्तं दूरेदर्शनं गृहपतिमतनवंतं । नि० ५. १०. । इति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

तमग्निमस्ते वसवो न्यूखन्सुप्रतिचक्षमवसे कुतश्चित् ।

दक्षाय्यो यो दम आस नित्यः ॥ २ ॥

तं । अग्निं । अस्ते । वसवः । नि । न्यूखन् । सुऽप्रतिचक्षं । अवसे । कुतः । चित् ।

दक्षाय्यः । यः । दमे । आस । नित्यः ॥ २ ॥

योऽग्निर्दमे गृहे दक्षाय्यः पूजनीयो हविर्भिः समर्धनीयो वा नित्योऽजस्र आस बभूव तं सुप्रतिचक्षं सुप्रतिदर्शनमग्निं कुतश्चित् सर्वस्मादपि भयहेतोरवसे रक्षणाय वसवो वासका ये वसिष्ठा अस्ते गृहे न्यूखन् । न्यदधुः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्रेडो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सूर्या यविष्ठ ।

त्वां शश्वंत उप यंति वाजाः ॥ ३ ॥

प्रऽईडः । अग्ने । दीदिहि । पुरः । नः । अजस्रया । सूर्या । यविष्ठ ।

त्वां । शश्वंतः । उप । यंति । वाजाः ॥ ३ ॥

यविष्ठ युवतम हे अग्ने प्रेडः प्रकर्षेण समिद्धस्त्वमजस्रया सरणशीलया सूर्या

ज्वा॒लया॒ नोऽस्म॒दर्थे॑ पु॒रः पु॒रस्ता॒दाह॒वनी॒याय॑तने दी॒दिहि॑ । दी॒प्यस्व॑ । त्वां श॒श्वतो॑
ब॒हवो॑ वा॒जा अ॒न्नानि॑ ह॒वीषु॑प॒यंति॑ । उ॒पग॑च्छं॒ति ॥

॥ अथ चतुर्ची ॥

प्र ते अ॒ग्नयोऽग्नि॒भ्यो वरं॑ निः सु॒वीरा॑सः शो॒णुच॑न्त द्यु॒मन्तः॑ ।

यच्चा॒ नरः॑ स॒मास॑न्ते सु॒जाताः॑ ॥४॥

प्र । ते । अ॒ग्नयः॑ । अ॒ग्निऽभ्यः॑ । वरं॑ । निः । सु॒वीरा॑सः । शो॒णुच॑न्त । द्यु॒मन्तः॑ ।

यच्चा॑ । नरः॑ । सं॒ऽआ॑सन्ते । सु॒जाताः॑ ॥४॥

अग्निभ्यो लौकिकेभ्योऽग्निभ्यो वरमत्यन्तं द्युमन्तो दीप्तिमन्तः सुवीरासः कल्याणपुत्रपौत्रप्रदास्तेऽग्नयो प्र निः शोणुचन्त । प्रकर्षेण नितरां दीप्यन्ते । यच्च येष्वग्निषु सुजाताः सुजन्मानो नरः कर्मणां नेतारो यजमाना ऋत्विजो वा समासन्ते सहासन्ते ॥

॥ अथ पंचमी ॥

दा नो॑ अ॒ग्ने धि॒या र॒यिं सु॒वीरं॑ स्व॒पत्यं॑ स॒हस्य॑ प्र॒शस्तं॑ ।

न यं या॒वा तर॑न्ति या॒तुमा॑वान् ॥५॥

दाः । नः॑ । अ॒ग्ने । धि॒या । र॒यिं । सु॒वीरं॑ । सु॒अ॒पत्यं॑ । स॒हस्य॑ । प्र॒शस्तं॑ ।

न । यं । या॒वा । तर॑न्ति । या॒तुऽमा॑वान् ॥५॥

सहस्याभिभवकुशल हे अग्ने सुवीरं शोभनपुत्रपौत्रोपेतं स्वपत्यं शोभनपौत्रोपेतं प्रशस्तं श्रेष्ठं रयिं धनं धिया स्तोत्रेण नोऽस्मभ्यं दाः । देहि । यं रयिं यावाभिगन्ता शत्रुर्यातुमावान् हिंसाया निर्गतः ॥ नलोपाभावच्छांदसः ॥ यद्वा हिंसायुक्तः ॥ परो वतिर्मत्वथीयः पूरकः ॥ न तरति न बाधते ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उप॒ यमे॑ति यु॒वतिः॑ सु॒दक्षं॑ दो॒षा व॒स्तोर्ह॒विष्म॑ती घृ॒ताची॑ ।

उप॒ स्वैन॑म॒रम॑तिर्वसू॒युः ॥६॥

उप॑ । यं । ए॒ति । यु॒वतिः॑ । सु॒दक्षं॑ । दो॒षा । व॒स्तोः । ह॒विष्म॑ती । घृ॒ताची॑ ।

उप॑ । स्वा । ए॒नं । अ॒रम॑तिः । व॒सुऽयुः॑ ॥६॥

सुदक्षं सुबलं यमग्निं हविष्मती हविषा युक्ता घृताची । घृतमंचतीति घृताची
जुहूः । युवतिरग्निना नित्ययुक्ता दोषा वस्तो रात्रावहनि चोपैति उपगच्छति
तमेनं स्वा स्वकीयारमतिदीप्तिर्वसूयुः स्तोतृणां धनमिच्छंत्युपैति ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विश्वा अग्नेऽप दहारातीर्येभिस्तपोभिरदहो जरूथं ।

प्र निस्वरं चातयस्वामीवां ॥७॥

विश्वाः । अग्ने । अप । दह । अरातीः । येभिः । तपः । ऽभिः । अदहः । जरूथं ।

प्र । निऽस्वरं । चातयस्व । अमीवां ॥७॥

हे अग्ने विश्वा विश्वानरातीः शत्रून् तपोभिस्तेजोभिरपदह । येभिर्यैस्तपो-
भिर्जरूथं परुषशब्दकारिणं राक्षसं ॥ गृणातेरूथन्प्रत्यये सति जरूथशब्दनिष्पत्तिः ॥
अदहः दहसि । किंचामीवां रोगं निस्वरं न्यकृतोपतापं यथा भवति तथा ॥
स्वृ शब्दोपतापयोरिति धातुः ॥ प्र चातयस्व । प्रकर्षेण नाशय ॥ चततिर्गत्यर्थो
वेति भहभास्करमिश्रः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ यस्ते अग्न इधते अनीकं वसिष्ठ शुक्र दीदिवः पावक ।

उतो न एभिः स्तवथैरिह स्याः ॥८॥

आ । यः । ते । अग्ने । इधते । अनीकं । वसिष्ठ । शुक्र । दीदिऽवः । पावक ।

उतो इति । नः । एभिः । स्तवथैः । इह । स्याः ॥८॥

वसिष्ठ श्रेष्ठ शुक्र शुभ्र दीदिवो दीप्त पावक शोधक हे अग्ने ते तवानीकं
तेजो य एधते समेधयति तस्येव नोऽस्माकमुतो अपि चैभिः स्तवथैः स्तोत्रै-
रिहास्मिन्यज्ञे स्याः । भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

वि ये ते अग्ने भेजिरे अनीकं मर्ता नरः पित्र्यासः पुरुवा ।

उतो न एभिः सुमना इह स्याः ॥९॥

वि । ये । ते । अग्ने । भेजिरे । अनीकं । मर्ताः । नरः । पित्र्यासः । पुरुऽवा ।

उतो इति । नः । एभिः । सुऽमनाः । इह । स्याः ॥९॥

हे अग्ने ते तवानीकं तेजः पित्र्यासः पितृहिता आर्षेया वा मर्ता मनुष्या
नरः कर्मणां नेतारो ये यजमानाः पुरुषा बहुषु देशेषु विभेजिरे विभजंते ।
आदधुरिति यावत् । तेषामिव नोऽस्माकमुतो अग्नेभिः स्तुतैः सह स्तोत्रैर्वा
सुमना अनुयाहकमनाः सन् इह यज्ञे स्याः । भव ॥

॥ अथ दशमी ॥

इमे नरो वृचहृत्येषु शूरा विश्वा अदेवीरभि संतु मायाः ।

ये मे धियं पनयंत प्रशस्तां ॥ १० ॥

इमे । नरः । वृचऽहृत्येषु । शूराः । विश्वाः । अदेवीः । अभि । संतु । मायाः ।

ये । मे । धियं । पनयंत । प्रऽशस्तां ॥ १० ॥

ये मनुष्या मे मदीयां प्रशस्तां प्रकृष्टां धियं कर्म स्तुतिं वा पनयंत स्तुवंति
ब्रुवंति वा त इमे मयि क्षिग्धा नरो मनुष्या वृचहृत्येषु संग्रामेषु शूरा अदेवी-
रासुरीर्विश्वाः सर्वा माया अभिसंतु । अभिभवंतु ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

मा शूने अग्ने नि षदाम नृणां माशेषसोऽवीरता परि त्वा ।

प्रजावतीषु दुर्यासु दुर्य ॥ ११ ॥

मा । शूने । अग्ने । नि । षदाम । नृणां । मा । अशेषसः । अवीरता । परि । त्वा ।

प्रजाऽवतीषु । दुर्यासु । दुर्य ॥ ११ ॥

हे अग्ने शूने शून्ये पुत्रादिरहिते गृहे मा निषदाम । न निवसाम । नृणा-
मन्येषां च गृहे मा निषदाम । दुर्य गृहेभ्यो हित हे अग्ने अशेषसोऽपुत्राः ।
तोक्य शेष इति पुत्रनामसु पाठात् । अवीरतावीरतया युक्ताश्च संतस्त्वा त्वां
परिचरंतः प्रजावतीष्वेव दुर्यासु गृहेषु निवसाम ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

यमश्नी नित्यमुपयाति यज्ञं प्रजावतं स्वपत्यं क्षयं नः ।

स्वजन्मना शेषसा वावृधानं ॥ १२ ॥

यं । अश्वी । नित्यं । उप॒ऽयाति । य॒ज्ञं । प्र॒जा॒ऽव॑तं । सु॒ऽअ॒प॒त्यं । क्ष॒यं । नः ।
स्व॒ऽज॒न्म॒ना । शेष॑सा । व॒वृ॒धा॒नं ॥ १२ ॥

यं य॒ज्ञं य॒ज्ञाश्र॑यमश्व॒श्ववा॒नग्नि॑र्नित्यमुपयाति तं प्रजा॒व॑तं भृत्यादिसहितं
स्वप॒त्यं शो॒भन॑संतानोपेतं स्वजन्मनौरसेन शेषसा पुत्रेण ववृधानं वर्धमानं
क्षयं गृहं नोऽस्मभ्यं हे अग्ने देहीति शेषः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

पा॒हि नो॑ अग्ने र॒क्षसो॑ अ॒जु॒ष्टात्पा॒हि धूर्ते॑रर॒रुषो॑ अघा॒योः ।

त्वा यु॒जा पृ॑त॒नायू॑र॒भि ष्यां ॥ १३ ॥

पा॒हि । नः । अग्ने॑ । र॒क्षसः॑ । अ॒जु॒ष्टात् । पा॒हि । धूर्तेः॑ । अ॒र॒रुषः॑ । अ॒घा॒योः ।

त्वा । यु॒जा । पृ॑त॒ना॒ऽयून् । अ॒भि । स्यां ॥ १३ ॥

हे अग्ने नोऽस्मानजुष्टादप्रीतिविषयाद्रक्षसो राक्षसात्पाहि । रक्ष । किंचार-
रुषोऽदातुरघायोः पापमिच्छतो धूर्तेर्हिसकात्पाहि । अपि च त्वा त्वया युजा सहा-
यभूतेन पृतनायून् पृतनाकामानभिष्यां । अहमभिभवेयं ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

से॒द्मि॒रग्नी॑र॒त्यस्त्व॒न्या॒न्यत्र॑ वा॒जी तन॑यो वी॒क्रु॒पाणिः॑ ।

स॒हस्र॑पा॒था अ॒क्षरा॑ स॒मेति॑ ॥ १४ ॥

सः । इत् । अ॒ग्निः । अ॒ग्नीन् । अ॒ति । अ॒स्तु । अ॒न्यान् । य॒त्र । वा॒जी । तन॑यः । वी॒क्रु॒ऽपा॒णिः ।

स॒हस्र॑ऽपा॒थाः । अ॒क्षरा॑ । सं॒ऽए॒ति ॥ १४ ॥

स इत् स एवाग्निराहवनीयादिरस्मदीयोऽन्यानि तरानन्यदीयानग्नीनत्यस्तु ।
अतिभवतु । यत्र यस्मिन्नग्नी वाज्यशनवान् बलवान्वा वीक्रुपाणिर्दृढहस्तः ।
वीक्रु च्यौत्नमिति बलनामसु पाठात् । सहस्रपाथा बह्वन्नो बहुस्थानो वा
बहूदको वा तनयोऽस्मत्पुत्रोऽक्षराक्षरेण क्षयरहितेन स्तोत्रेण समेति सम्यक्
परिचरन्नेति । समर्थपुत्रवत् एवाग्निरन्यदीयानग्नीनभिभवतीति भावः ॥

॥ पंचदशी ॥

सेद्ग्निर्यो वनुष्यतो निपाति समेद्वारमंहस उरुष्यात् ।

सुजातासः परि चरन्ति वीराः ॥ १५ ॥

सः । इत् । अग्निः । यः । वनुष्यतः । निऽपाति । संऽएद्वारं । अंहसः । उरुष्यात् ।

सुऽजातासः । परि । चरन्ति । वीराः ॥ १५ ॥

यः समेद्वारं प्रबोधकं वनुष्यतो हिंसकात् । वनुष्यतिर्हेतिकमेति यास्कः । उरुष्यात् अधिकादंहसः पापाच्च निपाति अत्यन्तं रक्षति । यं च सुजातासः सुजन्मान एव वीराः स्तोतारः सुता वा परिचरन्ति स इत् स एवाग्निः ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अयं सो अग्निराहुतः पुरुचा यमीशानः समिदिधे हविष्मान् ।

परि यमेत्यध्वरेषु होता ॥ १६ ॥

अयं । सः । अग्निः । आऽहुतः । पुरुऽचा । यं । इशानः । सं । इत् । इधे । हविष्मान् ।

परि । यं । एति । अध्वरेषु । होता ॥ १६ ॥

यमग्निमीशानः समृद्ध ऐश्वर्यमिच्छन् वा हविष्मान् यजमानः समिधे सम्यक् दीपयति । यं चाध्वरेषु हिंसारहितेषु यज्ञेषु होता देवानामाह्वाता पर्येति परिगच्छति सोऽयमग्निः पुरुचा बहुषु देशेषु बहुषु यज्ञेषु बाहुत आहुतिभिरभिहुतः ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

त्वे अग्न आहवन्तानि भूरीशानास आ जुहुयाम नित्या ।

उभा कृण्वन्तो वहतू मियेधे ॥ १७ ॥

त्वे इति । अग्ने । आऽहवन्तानि । भूरि । ईशानासः । आ । जुहुयाम । नित्या ।

उभा । कृण्वन्तः । वहतू इति । मियेधे ॥ १७ ॥

हे अग्ने त्वे त्वयीशानासो धनानामीश्वराः संतो नित्या नित्यान्यग्निहोत्रादीन्युभोभौ वहतू वहनहेतू स्तोत्रं शस्त्रं च कृण्वन्तः कुर्वन्तो मियेधे यज्ञे भूरि बहून्वाहवन्तानि हवीष्याजुहुयाम । आजुहवाम ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

इ॒मो अ॒ग्ने वी॒त॒त॒मा॒नि ह॒व्याज॒स्रो व॒क्षि दे॒वता॒ति॒म॒च्छ ।

प्र॒ति न ई॒ सुर॒भी॒णि ब्य॑न्तु ॥ १८ ॥

इ॒मो इति॑ । अ॒ग्ने । वी॒त॒त॒मा॒नि । ह॒व्या । अ॒ज॒स्रः । व॒क्षि । दे॒व॒ता॒ति॒ । अ॒च्छ ।

प्र॒ति । नः । ई॒ । सुर॒भी॒णि । ब्य॑न्तु ॥ १८ ॥

हे अग्ने त्वमजस्रोऽनवरतः सन् इमो इमानि वीततमान्यतिशयेन कांतानि हव्या हव्यानि देवतातिं देवानां समूहमभि वक्षि । वह । अच्छ गच्छ च । नोऽस्मदीयानि सुरभीणि शोभनानीमेतानि हव्यानि देवाः प्रति ब्यन्तु । प्रत्येकं कामयन्तां ॥

॥ अथैकविंशी ॥

मा नो॑ अ॒ग्नेऽवी॒र॒ते॒ परा॑ दा दु॒र्वास॒सेऽम॑तये॒ मा नो॑ अ॒स्यै ।

मा नः॑ क्षु॒धे मा र॒क्ष॒से ऋ॒तावो॒ मा नो॑ दमे॒ मा व॒न आ जु॑हूर्थाः ॥ १९ ॥

मा । नः । अ॒ग्ने । अ॒वी॒र॒ते॒ । परा॑ । दाः । दुः॒वा॒स॒से । अ॒म॒तये॑ । मा । नः । अ॒स्यै ।

मा । नः । क्षु॒धे । मा । र॒क्ष॒से । ऋ॒त॒वः । मा । नः । दमे॑ । मा । व॒ने । आ । जु॑हूर्थाः ॥ १९ ॥

हे अग्ने नोऽस्मानवीरतेऽपुत्रतायै मा परादाः । मा देहि । दुर्वाससे दुष्टवस्त्राय च नो मा परादाः । अस्या अमतयेऽभिहायै नोऽस्मान्मा परादाः । क्षुधेऽशनायायै नोऽस्मान्मा च परादाः । रक्षसे बलिने चास्मान्मा परादाः । हे ऋतावः सत्यवन्नग्ने नोऽस्मान् दमे गृहे मा जुहूर्थाः । मा हिंसीः ॥ हुच्छा कौटिल्य इति धातुः ॥ वने चास्मान्मा जुहूर्थाः ॥

॥ अथ विंशी ॥

नू मे॒ ब्र॒ह्मा॒ण्य॒ग्र उ॒च्छ॒शाधि॒ त्वं दे॒व म॒घव॑द्भ्यः सु॒षूदः॑ ।

रा॒तौ स्या॑मो॒भया॑स॒ आ ते॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॒ नः ॥ २० ॥

नू । मे । ब्र॒ह्मा॒णि । अ॒ग्ने । उ॒त् । श॒शाधि॑ । त्वं । दे॒व । म॒घव॑त् । सु॒षूदः ।

रा॒तौ । स्या॑म । उ॒भया॑सः । आ । ते॒ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिभिः । सदा॑ । नः ॥ २० ॥

हे अग्ने मे मम मदर्थं ब्रह्माण्यन्नानि नु क्षिप्रमुच्छशाधि । उत्कर्षेण शोधितानि

कुरु । किंच हे देव द्योतमानाग्रे मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्योऽस्मभ्यं सुपूदः । अन्नानि प्रेरय । ते त्वदीयायां रातौ दान उभयासः स्तोत्रिणः शस्त्रिणश्च अथवा स्तुवंतो यजमानाश्च वयमा स्याम । अत्यर्थं भवेम । नोऽस्मान्यूनं त्वं तत्परिवाराश्च सर्वे स्वस्तिभिरविनाशिभिर्मंगलैः । तथा च यास्कः । स्वस्तीत्यविनाशनामास्तिरभिपूजितः स्वस्तीति । सदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

त्वमग्रे सुहवो रणसंहक्सुदीती सूनो सहसो दिदीहि ।

मा ते सचा तनये नित्य आ धङ्गा वीरो अस्मन्नर्यो वि दासीत् ॥ २१ ॥

त्वं । अग्रे । सुऽहवः । रणऽसंहक् । सुऽदीती । सूनो इति । सहसः । दिदीहि ।

मा । ते इति । सचा । तनये । नित्ये । आ । धक् । मा । वीरः । अस्मत् । नर्यः ।

वि । दासीत् ॥ २१ ॥

सहसः सूनो सहसः सुत हे अग्रे सुहवः स्वाह्वानो रणसंहक् रमणीयसंदर्शनस्त्वं सुदीती शोभनया दीप्ता दिदीहि । दीपस्व । किंच तनये नित्य औरसे पुत्रे ते त्वं सचा सहायभूतो माधक् । माभिधाक्षीः । अपि चास्मत् पृथग्भूतोऽस्माकं वा ॥ षष्ठ्यर्थे पंचमी ॥ वीरः पुत्रो नर्यो नरहितो मा विदासीत् । मोपक्षीयत ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

मा नो अग्रे दुर्भृतये सचैषु देवेद्वेष्वग्निषु प्र वोचः ।

मा ते अस्मान्दुर्मतयो भृमाच्चिद्देवस्य सूनो सहसो नशंत ॥ २२ ॥

मा । नः । अग्रे । दुऽभृतये । सचा । एषु । देवऽद्वेषु । अग्निषु । प्र । वोचः ।

मा । ते । अस्मान् । दुऽमतयः । भृमात् । चित् । देवस्य । सूनो इति । सहसः । नशंत ॥ २२ ॥

हे अग्रे सचा सहायभूतस्त्वं देवेद्वेष्वग्निभिः समिद्वेष्वग्निषु दुर्भृतये कृच्छ्रभरणाय नोऽस्मान्मा प्रवोचः । न ब्रूहि । त्वत्सहायभूता अग्नयो यथा मामकृच्छ्रेण विभृयुस्तथा ब्रूहीत्यर्थः । किंच सहसः सूनो हे बलस्य पुत्राग्रे देवस्य द्योतमानस्य ते तव दुर्मतयो नियहबुद्धयो भृमाच्चित् भ्रमादपि ॥ अत्र संप्रसारणं

छांदसं ॥ प्रमादादपीत्यर्थः । अस्मान्मा नशंत । मा व्याप्नुवंतु ॥ नशदिति व्याप्ति-
कर्मसु पाठात् ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

स मर्तो अग्ने स्वनीक रेवानमर्त्ये य आजुहोति हव्यं ।

स देवता वसुवनिं दधाति यं सूरिरर्थी पृच्छमान एति ॥ २३ ॥

सः । मर्तैः । अग्ने । सुऽअनीक । रेवान् । अमर्त्ये । यः । आऽजुहोति । हव्यं ।

सः । देवता । वसुऽवनिं । दधाति । यं । सूरिः । अर्थी । पृच्छमानः । एति ॥ २३ ॥

स्वनीक सुतेजस्क हे अग्ने अमर्त्येऽमनुष्ये देवतात्मनि त्वयि हव्यं हविर्य
आजुहोति स मर्तो मनुष्यो रेवान् धनवान्भवति । यं मर्त्यं सूरिः प्राज्ञोऽर्थी
धनादिकामः पृच्छमानोऽसावुदारः क्वास्त इति पृच्छन्नेति अभिगच्छति स एव
मनुष्यो देवता देवताभ्यो वसुवनिं धनपोषं ददाति । धारयति । यद्वा स देव-
ताग्निर्वसुवनिं यजमानं दधाति धारयति यमग्निं सूरिः स्तोतार्थी प्रयोजनवान्
पृच्छमानः कोऽसावग्निरिति पृच्छमान एति ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

महो नो अग्ने सुवितस्य विद्वान्रियं सूरिभ्य आ वह्ना बृहंतं ।

येन वयं सहसावन्मदेमाविक्षितास आयुषा सुवीराः ॥ २४ ॥

महः । नः । अग्ने । सुवितस्य । विद्वान् । रियं । सूरिऽभ्यः । आ । वह्ना । बृहंतं ।

येन । वयं । सहसाऽवन् । मदेम । अविऽक्षितासः । आयुषा । सुऽवीराः ॥ २४ ॥

हे अग्ने नोऽस्मदीयस्य महो महतः सुवितस्य कल्याणस्य कर्मणो विद्वान् ।
अस्मदीयं कल्याणं कर्म जानन्नित्यर्थः । त्वं सूरिभ्यः स्तोतृभ्योऽस्मभ्यं बृहंतं महान्तं
रियं धनमावह । रयिमेव विशिनष्टि । हे सहसावन् बलवन्मग्ने येन धनेन वयं
स्तोतारोऽविक्षितासोऽविक्षीणा आयुषा पूर्णायुषः सुवीराः कल्याणपुत्रपौत्राश्च
संतो मदेम हृथेम ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

नू मे ब्रह्माण्यम् उच्छशाधि त्वं देव मघवन्नः सुषूदः ।

रातौ स्यामोभयास आ ते यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २५ ॥

नु । मे । ब्रह्माणि । अग्ने । उत् । शशाधि । त्वं । देव । मघवत् । ससूदः ।
रातौ । स्याम । उभयासः । आ । ते । यूयं । पात । स्वस्ति । सदा । नः ॥ २५ ॥

इयमुक् प्रागेव व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य प्रथमे सप्तविंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थाश्चतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
पंचमाष्टके प्रथमोऽध्यायः समाप्तः ॥

यस्य निःश्वसितं वेदा यो वेदेभ्याऽखिलं जगत् ।

निर्ममे तमहं वंदे विद्यातीर्थमहेश्वरं ॥

जुषस्व न इत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं चैष्टुभं । आप्रशन्दोक्तत्वादिदं
तनूनपाद्रहितं । समिद्धाद्या अग्निविशेषाः प्रत्यृचं देवता उक्ताः । तथा चानु-
क्रम्यते । जुषस्वैकादशाप्रमिति ॥ पशाविष्टाविदमाप्रीसूक्तं । सूचितं च । जुषस्व
नः समिधमिति वसिष्ठानां । आ० ३. २. । इति ॥ पत्नीसंयाजे त्वाष्ट्रयागस्य याज्या
त्वाष्ट्रे पशावपि पुरोडाशस्यानुवाक्येयमिति पूर्वमुक्तं ॥

॥ तत्र प्रथमामृचमाह ॥

जुषस्व नः समिधमग्ने अद्य शोचा बृहद्यजतं धूममृणन् ।

उप स्पृश दिव्यं सानु स्तूपैः सं रश्मिभिस्ततनः सूर्यस्य ॥ १ ॥

जुषस्व । नः । सं । इधं । अग्ने । अद्य । शोच । बृहत् । यजतं । धूमं । ऋणन् ।

उप । स्पृश । दिव्यं । सानु । स्तूपैः । सं । रश्मिभिः । ततनः । सूर्यस्य ॥ १ ॥

हे अग्ने नोऽस्माकं समिधमद्य जुषस्व । सेवस्व । यजतं यजनीयं प्रशस्तं

धूममृणन् प्रेरयन् बृहदत्यंतं शोच । दीप्यस्व च । किंच दिव्यमंतरिक्षभवं सानु
समुच्छ्रितं स्तूपैस्तपै रश्मिभिरुपस्पृश । अपि च सूर्यस्य रश्मिभिस्तेजोभिः
संततनः । संगच्छस्व ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

नरा॒शंस॑स्य महि॒मान॑मेषामुप॒ स्तोषाम॑ यज॒तस्य॑ य॒ज्ञैः ।

ये सु॒क्रत॑वः शुच॑यो धियं॒धाः स्व॑दंति दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या ॥ २ ॥

नरा॒शंस॑स्य । महि॒मानं॑ । ए॒षां । उप॑ । स्तो॒षाम॑ । यज॒तस्य॑ । य॒ज्ञैः ।

ये । सु॒ऽक्रत॑वः । शुच॑यः । धि॒यं॒ऽधाः । स्व॑दंति । दे॒वाः । उ॒भया॑नि । ह॒व्या ॥ २ ॥

ये देवाः सुक्रतवः सुप्रज्ञाः सुकर्माणो वा शुचयो दीप्तिमन्तो धियंधाः कर्मणां
धारयितार उभयानि सौमिकानि च हविःसंस्थादीनि च हव्या हव्यानि स्वदंति
स्वदयन्ति भक्षयन्ति तेषामेषां मध्ये यज्ञैर्हविर्भिः स्तोत्रैर्वा यजतस्य यजनीयस्य
नराशंसस्य नरैः प्रशंसनीयस्याग्निविशेषस्य महिमानं महत्त्वमुपस्तोषाम । वयमु-
पस्तुमः । तथा च यास्कः । नरा आसीनाः शंसन्ति । अग्निरिति शाकपूणिनैः
प्रशस्यो भवति । तस्यैषा भवति । नराशंसस्य महिमानमेषामुप स्तोषाम यजतस्य
यज्ञैर्ये सुकर्माणः शुचयो धियं धारयितारः स्वदयन्तु देवा उभयानि हवींषि सोमं
चेतराणि च । नि० ८. ६. इति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

ई॒ळेन्यं॑ वो॒ असुरं॑ सु॒दक्ष॑मन्त॒दूतं॑ रोद॒सी सत्य॑वाचं ।

मनु॒ष्वद॒ग्निं मनु॑ना॒ समि॑द्धं॒ सम॑ध्व॒राय॑ स॒दमि॑न्महे॒म ॥ ३ ॥

ई॒ळेन्यं॑ । वः । असुरं॑ । सु॒ऽदक्षं॑ । अन्तः॑ । दू॒तं । रोद॒सी इति॑ । सत्य॑ऽवाचं ।

मनु॒ष्वत् । अ॒ग्निं । मनु॑ना । सं॒ऽइद्धं॑ । सं । अ॒ध्व॒राय॑ । स॒दं । इत् । म॒हे॒म ॥ ३ ॥

हे अध्वर्यवो वो यूयमीळेन्यं स्तुत्यमसुरं बलवन्तं सुदक्षं सुप्रज्ञं रोदसी रोद-
स्योरन्तर्मध्ये दूतं देवानां हविर्वहनार्थं चरन्तं सत्यवाचं मनुष्वन्मनुष्यवन्मनुना
समिद्धं यथेदानीं मनुष्याः समिन्धते तथा पूर्वं मनुना प्रजापतिना समिद्धमग्नि-
मध्वराय यज्ञाय स॒दमित्सदैव॑ संमहे॒म । संपू॒जयत॑ ॥ मध्यमपुरुषस्य व्यत्यये-
नोत्तमपुरुषत्वं ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सपर्यवो भरमाणा अभिज्ञु प्र वृजते नमसा बहिरग्री ।

आजुह्वाना घृतपृष्ठं पृषद्वर्ध्वयवो हविषा मर्जयध्वं ॥४॥

सपर्यवः । भरमाणाः । अभिऽज्ञु । प्र । वृजते । नमसा । बहिः । अग्री ।

आऽजुह्वानाः । घृतऽपृष्ठं । पृषत्ऽवत् । अर्ध्वयवः । हविषा । मर्जयध्वं ॥४॥

सपर्यवः परिचरणमिच्छन्तोऽभिज्ञु अभिगतजानुकं भरमाणाः पदिभरन्तो बर्हिर्नमसा हविषा सहाग्री प्रवृजते । प्रभरन्ति । तदेव विशदयति । हे अर्ध्वयवो घृतपृष्ठं घृतसंसिक्तपृष्ठं पृषद्वत् स्थूलविन्दुभिर्युक्तं बर्हिर्हविषा सहाजुह्वाना मर्जयध्वं । अग्निं परिचरत ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्वाध्वो३ वि दुरो देवयन्तोऽग्निश्चयू रथयुर्देवताता ।

पूर्वीं शिष्टुं न मातरां रिहाणे सम्युवो न समनेष्वजन् ॥५॥

सुऽआध्यः । वि । दुरः । देवऽयन्तः । अग्निश्चयुः । रथऽयुः । देवऽताता ।

पूर्वीं इति । शिष्टुं । न । मातरां । रिहाणे इति । सं । अयुवः । न । समनेषु । अजन् ॥५॥

स्वाध्यः सुकर्माणो देवयन्तो देवकामा यजमाना रथयू रथकामाश्च ॥ जसि पूर्वसवर्णो ह्रस्वश्च ॥ देवताता देवतातौ यज्ञे दुरो यज्ञगृहद्वाराणि अग्निश्चयुः । आश्रितवन्तः । किंच समनेषु यज्ञेषु पूर्वीं प्राचीने प्रागये जुहूपभृतौ शिष्टुं न वत्समिव मातरौ गावौ रिहाणे अग्निं लिहाने अयुवो न यथा नद्यः क्षेत्राण्युदकेन तद्वत्समजन् । अर्ध्वयव आज्येन समजन्ति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये प्रथमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

उत योषणे दिव्ये मही न उषसानक्ता सुदुधैव धेनुः ।

बर्हिषदां पुरुहूते मघोनी आ यज्ञिये सुविताय श्रयेतां ॥६॥

उत । योषणे इति । दिव्ये इति । मही इति । नः । उषसानक्ता । सुदुधाऽइव । धेनुः ।

बर्हिऽसदां । पुरुहूते इति । पुरुऽहूते । मघोनी इति । आ । यज्ञिये इति । सुविताय ।

श्रयेतां ॥६॥

उतापि च योषणे युवत्यौ स्त्रीरूपे वा दिव्ये दिवि भवे मही महत्यौ बर्हिषदा
बर्हिषि सीदंत्यौ पुरुहूते बहुभिः स्तुते मघोनी धनवत्यौ यज्ञिये यज्ञार्हे उषा-
सानक्ताहोरात्रे सुदुधेव धेनुः कामधुग्धेनुरिव नोऽस्मान् सुविताय कल्याणा-
याश्रयेतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

विप्रां यज्ञेषु मानुषेषु कारू मन्ये वां जातवेदसा यजध्वै ।

ऊर्ध्वं नो अध्वरं कृतं हवेषु ता देवेषु वनथो वार्याणि ॥ ७ ॥

विप्रा । यज्ञेषु । मानुषेषु । कारू इति । मन्ये । वां । जातवेदसा । यजध्वै ।

ऊर्ध्वं । नः । अध्वरं । कृतं । हवेषु । ता । देवेषु । वनथः । वार्याणि ॥ ७ ॥

हे दैत्यौ होतारौ विप्रा मेधाविनौ जातवेदसा जातधनौ मानुषेषु मनुष्यैः
क्रियमाणेषु यज्ञेषु कारू कर्मणां कर्तारौ वां युवां यजध्वै यष्टुं मन्ये । स्तौमि ।
किंच हवेषु हवनेषु स्तोत्रेषु सत्सु नोऽस्माकमध्वरमकुटिलं यज्ञमूर्ध्वं देवाभिमुखं
कृतं । कुरुतं च । अपि च ता तौ युवां देवेषु विद्यमानानि वार्याणि धनानि
वनथः । संभजयः । तान्यस्मभ्यं संप्रयच्छथ इत्यर्थः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

आ भारती भारतीभिः सजोषा इळा देवैर्मनुष्येभिरग्निः ।

सरस्वती सारस्वतेभिरर्वाक् तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं सदंतु ॥ ८ ॥

आ । भारती । भारतीभिः । सजोषाः । इळा । देवैः । मनुष्येभिः । अग्निः ।

सरस्वती । सारस्वतेभिः । अर्वाक् । तिस्रः । देवीः । बर्हिः । आ । इदं । सदंतु ॥ ८ ॥

एतदाद्यृक्चतुष्टयं द्वितीयाष्टकस्याष्टमाध्याये । म० ३. ४. ८. । यद्यपि व्याख्यातं
तथापि व्यवधानात्संक्षेपतोऽत्रापि व्याख्यायते । भारती भरतस्यादित्यस्य पत्नी
भारतीभिः सजोषाः सहितेळा मनुष्येभिर्मनुष्यलोकभैर्देवैः सार्धमग्निरागच्छतु ।
सरस्वती सारस्वतेभिः सारस्वतैर्मध्यमस्थानैर्देवैः सार्धमर्वागस्मदभिमुखमागच्छतु ।
आगत्य तिस्रो देवीर्देव्यः ॥ प्रथमार्थे द्वितीया ॥ बर्हिरिदमासदंतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

तच्चस्तुरीपमधं पोषयित्नु देवं त्वष्टृर्वि रराणः स्यस्व ।

यतो वीरः कर्मण्यः सुदक्षो युक्त्यावा जायते देवकामः ॥९॥

तत् । नः । तुरीपं । अधं । पोषयित्नु । देवं । त्वष्टः । वि । रराणः । स्यस्वेति स्यस्व ।

यतः । वीरः । कर्मण्यः । सुऽदक्षः । युक्तऽयावा । जायते । देवऽकामः ॥९॥

देव द्योतमान हे त्वष्टा रराणो रममाणस्त्वं नोऽस्माकं तुरीपं त्वरितमाप्नुवत् पोषयित्नु पोषकरं तद्रेतो वि स्यस्व । विशेषेणावसानं प्रापय । विमोचयेत्यर्थः । यतो रेतसः कर्मण्यः कर्मसु साधुः सुदक्षः सुबलो युक्त्यावा सोमसुत देवकामो वीरः पुत्रो जायते ॥

॥ अथ दशमी ॥

वनस्पतेऽव सृजोप देवानग्निर्हविः शमिता सूदयाति ।

सेदु होता सत्यतरो यजाति यथा देवानां जनिमानि वेद ॥१०॥

वनस्पते । अव । सृज । उप । देवान् । अग्निः । हविः । शमिता । सूदयाति ।

सः । इत् । ऊं इति । होता । सत्यऽतरः । यजाति । यथा । देवानां । जनिमानि । वेद ॥१०॥

हे वनस्पते देवानुपावसृज । अथ परोक्षस्तुतिः । अग्निर्वनस्पतिः शमिता शमिचरूपः सन् हविः सूदयाति । प्रेरयतु । सेत्स एव वनस्पतिर्होता देवानामाह्वाता सत्यतरोऽपि सन् यजाति । यजतु । देवानां जनिमानि जननानि यथा स्वयं वेद तथा ॥

॥ अथैकादशी ॥

आ याह्यग्ने समिधानो अर्वाङ्दित्रेण देवैः सरथं तुरेभिः ।

बर्हिर्न आस्तामदितिः सुपुत्रा स्वाहा देवा अमृता मादयन्तां ॥११॥

आ । याहि । अग्ने । संऽङ्धानः । अर्वाङ् । इंद्रेण । देवैः । सऽरथं । तुरेभिः ।

बर्हिः । नः । आस्तां । अदितिः । सुऽपुत्रा । स्वाहा । देवाः । अमृताः । मादयन्तां ॥११॥

हे अग्ने समिधान अर्वागस्मदभिमुखस्त्वमिंद्रेण तुरेभिस्त्वरितैर्देवैश्च सरथं

समानरथं यथा भवति तथायाहि । आगच्छ । नोऽस्माकं बर्हिर्ध्यास्तामदितिश्च
सुपुत्रा कल्याणपुत्रा । स्वाहा देवाश्च सर्वेऽमृताः संतो मादयन्तामिति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वितीयो वर्गः ॥

अग्निं वो देवमिति दशर्चं तृतीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं चैष्टुभमाग्नेयं । अत्रेयम-
नुक्रमणिका । अग्निं वो दशेति ॥ अग्निं वो देवमित्येतदादीनि दश सूक्तानि
तृतीयचतुर्थवर्जितानि प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतौ चैष्टुभे छंदस्याश्विनशस्त्रे च
विनियुक्तानि । सूत्रितं च । अग्निं वो देवमिति दशानां तृतीयचतुर्थे उद्धरेत्
। आ० ४. १३. । इति ॥ व्यूह्ये दशरात्रेऽष्टमेऽहनीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूच्यते हि ।
द्वितीयस्याग्निं वो देवमित्याज्यं । आ० ८. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्निं वो देवमग्निभिः सजोषा यजिष्ठं दूतमध्वरे कृणुध्वं ।

यो मर्त्येषु निध्रुविर्जृतावा तपुर्मूर्द्धा घृतान्नः पावकः ॥ १ ॥

अग्निं । वः । देवं । अग्निऽभिः । सऽजोषाः । यजिष्ठं । दूतं । अध्वरे । कृणुध्वं ।

यः । मर्त्येषु । निऽध्रुविः । ऋतऽवा । तपुःऽमूर्द्धा । घृतऽन्नः । पावकः ॥ १ ॥

हे देवा वो यूयं देवं द्योतमानमग्निभिरन्यैरग्निभिः सजोषाः सजोषसं सहितं ॥
द्वितीयार्थे प्रथमा ॥ यजिष्ठं यष्टुतममग्निमध्वरे कौटिल्यरहिते यज्ञे दूतं कृणुध्वं ।
कुरुत । योऽग्निर्देवोऽपि सन् मर्त्येषु निध्रुविर्नितरां ध्रुवस्तिष्ठति ऋतावा यज्ञवान्
सत्यवान्वा तपुर्मूर्द्धा तापकतेजा घृतान्नः पावकः शोधकश्च भवति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

प्रोथदश्चो न यवसेऽविष्यन् यदा महः संवरणाद्व्यस्थात् ।

आदस्य वातो अन्तु वाति शोचिरधं स्म ते व्रजनं कृणमस्ति ॥ २ ॥

प्रोथत् । अश्वः । नः । यवसे । अविष्यन् । यदा । महः । संऽवरणात् । वि । व्यस्थात् ।

आत् । अस्य । वातः । अन्तु । वाति । शोचिः । अधः । स्म । ते । व्रजनं । कृणं । अस्ति ॥ २ ॥

यवसे घासेऽविष्यन् भक्षयन् प्रोथत् शब्दं कुर्वन् संचरन्वाश्वो न अश्व इव महो
महतः संवरणान्निरोधात् दावरूपोऽग्निर्यदा व्यस्थात् सततेषु वृक्षेषु वितिष्ठते

आत्तदास्याग्नेः शोचिरर्चिरनु वातो वाति । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । अधानंतरं हे अग्ने ते तव व्रजनं वर्त्म कृष्णमस्ति । भवति । स्मेति पूरणः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उद्यस्य ते नवजातस्य वृष्णोऽग्ने चरंत्यजरा इधानाः ।

अच्छा द्यामरूप धूम एति सं दूतो अग्ने ईर्यसे हि देवान् ॥ ३ ॥

उत् । यस्य । ते । नवऽजातस्य । वृष्णः । अग्ने । चरंति । अजराः । इधानाः ।

अच्छ । द्यां । अरूपः । धूमः । एति । सं । दूतः । अग्ने । ईर्यसे । हि । देवान् ॥ ३ ॥

हे अग्ने नवजातस्य नवप्रादुर्भावस्य वृष्णो वर्षितुर्यस्य ते तवाजरा जरारहिता ज्वाला इधाना उच्चरंति उद्गच्छन्ति अस्यारूप आरोचमानो धूमो द्यामच्छ दिवमभ्येति । गच्छति । हे अग्ने त्वं दूतः सन् देवान् समीयसे हि । संप्राप्नोषि च ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

वि यस्य ते पृथिव्यां पाजो अश्वेत्तृषु यदन्ना समवृक्त जर्भैः ।

सेनेव सृष्टा प्रसितिष्ट एति यवं न दस्म जुह्वा विवेक्षि ॥ ४ ॥

वि । यस्य । ते । पृथिव्यां । पाजः । अश्वेत् । तृषु । यत् । अन्ना । संऽअवृक्त । जर्भैः ।

सेनाऽइव । सृष्टा । प्रऽसितिः । ते । एति । यवं । न । दस्म । जुह्वा । विवेक्षि ॥ ४ ॥

हे अग्ने यस्य दावरूपस्य ते तव पाजस्तेजः पृथिव्यां भूम्यां तृषु क्षिप्रं व्यश्वेत् विश्रयति यद्यदानानि काष्ठादीनि जर्भैर्देतैः । ज्वालाभिरित्यर्थः । समवृक्त वृक्ते खादति । तथा सेनेव सृष्टोद्युक्ता ते तव प्रसितिर्ज्वालैति । गच्छति । दस्म हे दर्शनीयाग्ने त्वं यवं न यवमिव जुह्वा ज्वालाया विवेक्षि । काष्ठादीनि भक्षयसि व्याप्नोषि वा ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तमिद्दोषा तमुषसि यविष्ठमग्निमत्यं न मर्जयंत नरः ।

निशिशांना अतिथिमस्य योनौ दीदायं शोचिराहुतस्य वृष्णः ॥ ५ ॥

तं । इत् । दोषा । तं । उषसि । यविष्ठं । अग्निं । अत्यं । न । मर्जयंत । नरः ।

निऽशिशांनाः । अतिथिं । अस्य । योनौ । दीदायं । शोचिः । आऽहुतस्य । वृष्णः ॥ ५ ॥

यविष्टं युवतममतिथिमतिथिवत्पूज्यं तमित्तमेवाग्निं दोषा दोषायां राचावुपसि
वासरेऽपि तमेवास्याग्नेर्योनौ स्थान आहवनीयायतने धिष्ण्ये वा निशिशाना
दीपयंतो नरो मनुष्या अत्यं न सततगमनयुक्तं वोढारमश्वमिव मर्जयंत । परिच-
रन्ति । आहुतस्य च वृष्णः कामानां वर्षितुरग्नेस्तस्य शोचिर्ज्वाला दीदाय । दीप्यते ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये तृतीयो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सुसंहक्ते स्वनीक प्रतीकं वि यदुक्मो न रोचसे उपाके ।

दिवो न ते तन्यतुरेति शुष्मश्चित्रो न सूरः प्रति चक्षि भानुं ॥ ६ ॥

सुऽसंहक् । ते । सुऽअनीक । प्रतीकं । वि । यत् । रुक्मः । न । रोचसे । उपाके ।

दिवः । न । ते । तन्यतुः । एति । शुष्मः । चित्रः । न । सूरः । प्रति । चक्षि । भानुं ॥ ६ ॥

स्वनीक हे सुतेजस्काग्ने यद्यदा रुक्मो न सूर्य इव । सुवर्णमिव वा । उपा-
केऽतिके वि रोचसे विशेषेण दीप्यसे तदा ते तव प्रतीकं रूपमंगं वा सुसंहक्
सुसंदर्शनं भवति । किंच ते तव शुष्मो दिवोऽंतरिक्षात्तन्यतुर्नाशनिरिवैति ।
निर्गच्छति । चित्रो दर्शनीयः सूर्यो न सूर्य इव भानुं स्वां दीप्तिं प्रतिचक्षि ।
प्रदर्शयसि ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

यथा वः स्वाहाग्रये दाशेम परीळाभिर्घृतवद्भिश्च हव्यैः ।

तेभिर्नो अग्ने अमितैर्महोभिः शतं पूभिरायसीभिर्नि पाहि ॥ ७ ॥

यथा । वः । स्वाहा । अग्रये । दाशेम । परि । इळाभिः । घृतवत्ऽभिः । च । हव्यैः ।

तेभिः । नः । अग्ने । अमितैः । महःऽभिः । शतं । पूऽभिः । आयसीभिः । नि । पाहि ॥ ७ ॥

हे अग्ने अग्रयेऽग्रस्य नेत्रे वस्तुभ्यं स्वाहा स्वाहुतं हविः । किंच यथा
वयमिळाभिर्गोभिर्गोविकारैः क्षीरादिभिर्घृतवद्भिर्घृतसहितैर्हव्यैः पुरोडाशादिभिश्च
दाशेम परिचरेम तथा त्वमपि तेभिः प्रसिद्धैरमितैरपरिमितैर्महोभिस्तेजोभिः
शतमपरिमिताभिरायसीभिर्हिरण्यमयीभिः । रुक्ममय इति हिरण्यनामसु पा-
ठात् । पूभिर्नगरीभिरेव नोऽस्मान् नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ अथाष्टमी ॥

या वा ते संति दा॒शु॒षे अ॒धृ॒ष्टा गि॒रो वा याभिर्नृ॒वतीरु॒ष्याः ।

ताभिर्नः॑ सू॒नो सह॑सो नि पा॒हि स्मत्सू॒रीर्ज॒रितृ॒ज्ञात॑वेदः ॥ ८ ॥

याः । वा । ते । संति । दा॒शु॒षे । अ॒धृ॒ष्टाः । गि॒रः । वा । याभिः । नृ॒ऽवतीः । उ॒रु॒ष्याः ।

ताभिः । नः । सू॒नो इति॑ । सह॒सः । नि । पा॒हि । स्मत् । सू॒रीन् । ज॒रितृ॒न् । ज्ञा॒त॒ऽवेदः॑ ॥ ८ ॥

सहसः सूनो हे बलस्य पुत्र जातवेदोऽग्रे दाशुषे दाशुपस्ते तव या वा याश्च
ज्वालाः संति । अधृष्टा रक्षोभिरप्रधृषिता गिरो वा गिरश्च संति । याभिर्गीर्भिर्नृ-
वतीः पुत्रवतीः प्रजा उरुष्या रक्षेः ताभिरुभयीभिर्नोऽस्मान् । स्मदिति प्रशस्तव-
चनः । प्रशस्तान् सूरीन् हविषां प्रेरकान् जरितृन् स्तोतृंश्च नि पाहि । नितरां रक्ष ॥

॥ अथ नवमी ॥

निर्यत्पू॒तेव॒ स्व॒धितिः॒ शुचि॒र्गात्स्वया॑ कृ॒पा त॒न्वा॒ऽरोच॑मानः ।

आ यो मा॒त्रोरु॒शेन्यो॒ जनि॑ष्ट दे॒व॒य॒ज्याय॑ सु॒क्रतुः॑ पा॒वकः॑ ॥ ९ ॥

निः । यत् । पू॒ताऽई॒व । स्व॒ऽधितिः॑ । शुचिः । गात् । स्वया । कृ॒पा । त॒न्वा । रोच॑मानः ।

आ । यः । मा॒त्रोः । उ॒शेन्यः । जनि॑ष्ट । दे॒व॒ऽय॒ज्याय॑ । सु॒ऽक्रतुः॑ । पा॒वकः॑ ॥ ९ ॥

यद्यदा शुचिरग्निः स्वया स्वकीयया तन्वा ततया कृपा कृपया दीप्ता रोचमानः
पूतेव स्वधितिस्तीक्ष्णीकृता स्वधितिरिव निर्गात् काष्ठान्निर्गच्छति तदानीं देवय-
ज्याय भवति । तदेव विशदयति । योऽग्निरुशेन्यः कमनीयः सुक्रतुः सुकर्मा पावकः
शोधकश्च मात्रोररण्योराजनिष्ट आजायत स देवयज्याय भवतीति ॥

॥ अथ दशमी ॥

ए॒ता नो॑ अ॒ग्ने सौ॒भगा॒ दिदी॒ह्यपि॒ क्रतुं॑ सु॒चेत॑सं व॒तेम॑ ।

वि॒श्वा स्तो॒तृभ्यो॑ गृ॒णते॒ च संतु॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ १० ॥

ए॒ता । नः । अ॒ग्ने । सौ॒भगा । दि॒दी॒हि । अ॒पि । क्रतुं॑ । सु॒ऽचेत॑सं । व॒तेम॑ ।

वि॒श्वा । स्तो॒तृ॒भ्यः । गृ॒णते॑ । च । संतु॑ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्ति॒भिः । सदा॑ । नः ॥ १० ॥

हे अग्ने एतैतानि परिदृश्यमानानि सौभगा सौभगानि शोभनानि धनानि
नोऽस्मभ्यं दिदीहि । दीपय । देहि वा । अथपि च क्रतुं कर्म यज्ञानां कर्तारं

वा सुचेतसं शोभनप्रज्ञानयुक्तं सुप्रज्ञानं पुत्रं वा वतेम । संभजेमहि ॥ वनतेः
संभजनार्थस्य वर्णोतरागमे सति रूपं ॥ विश्वा विश्वानि धनानि स्तोतृभ्य
उक्तातृभ्यो गृणते शंसते च संतु । यूयं त्वत्परिवाराश्च सर्वे यूयं नोऽस्मान्
स्वस्तिभिः क्षेमैः सदा सर्वदा पात । रक्षत ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्थो वर्गः ॥

प्र वः शुक्रायेति दशर्चं चतुर्थं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं त्रैष्टुभमाग्नेयं । प्र व इत्यनु-
क्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोर्दशसूक्तमध्ये द्वितीयत्वेनोक्तः सूक्तविनियोगः ।
। आ० ४.१३. ॥ एकादशिन आग्नेये पशौ प्र वः शुक्रायेत्येषा वपाया याज्या । सूचितं
च । प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं यथा विप्रस्य मनुषो हविर्भिः । आ० ३.७. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतं ।

यो दैव्यानि मानुषा जनुंष्यंतर्विश्वानि विघ्नना जिगाति ॥ १ ॥

प्र । वः । शुक्राय । भानवे । भरध्वं । हव्यं । मतिं । च । अग्नये । सुऽपूतं ।

यः । दैव्यानि । मानुषा । जनुंषि । अंतः । विश्वानि । विघ्नना । जिगाति ॥ १ ॥

हे हविषां वोढारो वो यूयं शुक्राय शुभ्राय भानवे दीप्तायाग्नये सुपूतं सुशुद्धं
हव्यं मतिं स्तुतिं च प्रभरध्वं । योऽग्निदैव्यानि मानुषा मानुषाणि च विश्वा
विश्वानि जनुंषि जातान्यंतरंतरा विघ्नना प्रज्ञानेन मार्गेण वा जिगाति गच्छति ।
देवान्मनुष्यांश्चांतरा हवींषि नेतुं वर्तत इत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स गृत्सो अग्निस्तरुणश्चिदस्तु यतो यविष्ठो अजनिष्ट मातुः ।

सं यो वना युवते शुचिदभूरि चिदन्ना समिदन्ति सद्यः ॥ २ ॥

सः । गृत्सः । अग्निः । तरुणः । चित् । अस्तु । यतः । यविष्ठः । अजनिष्ट । मातुः ।

सं । यः । वना । युवते । शुचिऽदन् । भूरि । चित् । अन्ना । सं । इत् । अन्ति । सद्यः ॥ २ ॥

स चित्स एव गृत्सो मेधावी । तथा च यास्कः । गृत्स इति मेधाविनाम ।
अग्निस्तरुणस्तारको भवति । तदा यतो यदा मातुररण्या यविष्ठो युवतमः सन्

अजनिष्ट । योऽग्निः शुचिदन् दीप्रदंतो वना वनानि संयुवते आत्मना संयोज-
यति । किंच भूरि चित् भूरीण्यपन्ना स्वीयान्यन्नानि सद्य इत्सद्य एव समन्ति
सम्यग्भक्षयति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अस्य देवस्य संसद्यनीके यं मर्तासः श्येतं जगृभ्रे ।

नि यो गृभं पौरुषेयीमुवोच दुरोकमग्निरायवे शुशोच ॥३॥

अस्य । देवस्य । संऽसदि । अनीके । यं । मर्तासः । श्येतं । जगृभ्रे ।

नि । यः । गृभं । पौरुषेयी । उवोच । दुऽओकं । अग्निः । आयवे । शुशोच ॥३॥

अस्य देवस्याग्नेरनीके मुखे संसदि स्थाने श्येतं श्येतं शुभं यमग्निं मर्तासो
मनुष्या जगृभ्रे परिगृह्णन्ति । यश्चाग्निः पौरुषेयी पुरुषैः क्रियमाणां गृभं गृभीतं
न्युवोच ॥ अत्र वचिः सेवार्थे वर्तते ॥ निषेवत इत्यर्थः । सोऽग्निरायवे मनुष्यार्थे ॥
दुह्यव आयव इति मनुष्यनामसु पाठात् ॥ दुरोकं सपत्नैर्दुःसेवं यथा भवति
तथा शुशोच । दीप्यते ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अयं कविरकविषु प्रचेता मर्तेषुग्निरमृतो नि धायि ।

स मा नो अत्र जुहुरः सहस्वः सदा ते सुमनसः स्याम ॥४॥

अयं । कविः । अकविषु । प्रऽचेताः । मर्तेषु । अग्निः । अमृतः । नि । धायि ।

सः । मा । नः । अत्र । जुहुरः । सहस्वः । सदा । ते इति । सुऽमनसः । स्याम ॥४॥

कविः क्रांतहक् प्रचेताः प्रकाशकोऽमृतो मरणधर्मरहितोऽयमग्निरकविष्वक्रां-
तदृष्टु मर्तेषु मरणधर्मकेषु निधायि । निहितः । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः । सहस्वो
बलवन्नाग्ने ते यस्मिन् त्वयि सदा वयं सुमनसः सुमतयः स्याम स त्वमत्रा-
स्मिंल्लोके नोऽस्मान्मा जुहुरः । मा हिंसीः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आ यो योनिं देवकृतं ससाद् ऋत्वा ह्यग्निरमृताँ अतारीत् ।

तमोषधीश्च वनिनश्च गर्भं भूमिश्च विश्वधायसं विभर्ति ॥५॥

आ । यः । योनिं । देवऽकृतं । ससादं । क्रत्वा । हि । अग्निः । अमृतान् । अतारीत् ।
तं । ओषधीः । च । वनिनः । च । गर्भं । भूमिः । च । विश्वऽधायसं । विभर्ति ॥ ५ ॥

योऽग्निर्देवकृतं देवैः कल्पितं योनिं स्थानमाससाद अध्यास्ते । किमर्थं देवाः
स्थानं कल्पयन्त्यग्रेरित्यत आह । हि यस्मात्कारणादग्निः क्रत्वा प्रज्ञयामृतान्देवान-
तारीत् । विश्वधायसं विश्वस्य धारकमोषधीरोषधयो वनिनश्च वृक्षाश्च गर्भं गर्भं
संतं तं विभर्ति । भूमिश्च विभर्ति ॥ श्रुतमेव विभर्तीति पदं बहुवचनांततया विप-
रिणतं सदोषधीभिर्वनिभिश्च संबध्यते ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ईशे ह्यग्निरमृतस्य भूरेरीशे रायः सुवीर्यस्य दातोः ।

मा त्वा वयं सहसावन्नवीरा माप्सवः परि षदाम मादुवः ॥ ६ ॥

ईशे । हि । अग्निः । अमृतस्य । भूरेः । ईशे । रायः । सुऽवीर्यस्य । दातोः ।

मा । त्वा । वयं । सहसाऽवन् । अवीराः । मा । अप्सवः । परि । सदां । मा । अदुवः ॥ ६ ॥

अमृतस्यान्नमुदकं वा ॥ द्वितीयार्थे षष्ठी ॥ भूरेरधिकं दातोर्दातुमग्निरीशे । ईष्टे
हि । सुवीर्यस्य शोभनवीर्ययुक्तं रायो धनं दातुमीशे । ईष्टे । अथ प्रत्यक्षस्तुतिः ।
सहसावन् हे बलवन्नाम्ने वयं वसिष्ठा अवीराः पुत्रादिरहिताः संतो मा परिष-
दाम । मा पर्युपविशाम । अप्सवो रूपरहिताश्च संतो मा परिषदाम । तथा च
यास्कः । अप्स इति रूपनामेति । अदुवः परिचरणहीनाश्च मा परिषदाम ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

परिषद्यं ह्यरणस्य रेक्णो नित्यस्य रायः पतयः स्याम ।

न शेषो अग्ने अन्यजातमस्त्यचेतानस्य मा पथो वि दुक्षः ॥ ७ ॥

परिऽसद्यं । हि । अरणस्य । रेक्णः । नित्यस्य । रायः । पतयः । स्याम ।

न । शेषः । अग्ने । अन्यऽजातं । अस्ति । अचेतानस्य । मा । पथः । वि । दुक्षः ॥ ७ ॥

अरणस्यानृणस्य रेक्णो धनं परिषद्यं पर्याप्तं भवति हि । अतो नित्यस्यापु-
नर्देयस्य रायो धनस्य पतयः स्याम । यद्धारणस्य रेक्णो धनं परिषद्यं परिहर्तव्यं

भवति । अतो नित्यस्यौरसस्य रायः पुत्राख्यस्य धनस्य पतयः स्याम । हे अग्ने
अन्यजातमनौरसं शेषोऽपत्यं नास्ति । न भवति । अचेतानस्याविदुषः पथो
मार्गान् पुत्रोत्पादनप्रमुखान्मार्गान् मा विदुषः । मा विदुदुषः ॥ दुष वैकृत्य इति
धातुः ॥ तथा च यास्कः । परिहर्तव्यं हि नोपसर्तव्यमरणस्य रेक्णोऽरणोऽपाणो
भवति रेक्ण इति धननाम रिच्यते प्रयतः । नित्यस्य रायः पतयः स्याम । न
शेषो अग्ने अन्यजातमस्ति । शेष इत्यपत्यनाम शिष्यते प्रयतोऽचेतयमानस्य
तत्प्रमत्तस्य भवति मा नः पथो विदूदुषः । नि० ३. २. इति ॥

॥ अथाष्टमी ॥

नहि यभायारणः सुशेवोऽन्योदर्यो मनसा मंतवा उ ।

अर्धा चिदोकः पुनरित्स एत्या नो वाज्यभीषाठेतु नव्यः ॥ ८ ॥

नहि । यभाय । अरणः । सुऽशेवः । अन्यऽउदर्यः । मनसा । मंतवे । ऊं इति ।

अर्धा चित् । ओकः । पुनः । इत् । स । एति । आ । नः । वाजी । अभीषाट् । एतु । नव्यः ॥ ८ ॥

पूर्वस्यामृच्युक्त एवार्थोऽत्र प्रपंच्यते । अरणोऽरममाणोऽन्योदर्यः सुशेवः
सुखतमो सन् यभाय पुत्रत्वेन ग्रहणाय मनसा मंतवा उ मनसापि मंतव्यो न
भवति हि । अर्धं चिदपि च सोऽन्योदर्य ओक इत् संस्थानमेव पुनरेति ।
प्राप्नोति । अतो वाज्यन्नवानभीषाट् शत्रूणामभिभविता नव्यो नवजातः पुत्रो
नोऽस्मानेतु । आगच्छतु ॥

॥ अथ नवमी ॥

त्वमग्ने वनुष्यतो नि पाहि त्वमु नः सहसावन्नवद्यात् ।

सं त्वा ध्वस्मन्वद्भ्येतु पाथः सं रयिः स्पृहयाय्यः सहस्री ॥ ९ ॥

त्वं । अग्ने । वनुष्यतः । नि । पाहि । त्वं । ऊं इति । नः । सहसाऽवन् । अवद्यात् ।

सं । त्वा । ध्वस्मन्ऽवत् । अभि । एतु । पाथः । सं । रयिः । स्पृहयाय्यः । सहस्री ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वं वनुष्यतो हिंसकान्नोऽस्मान्निपाहि । त्वमु त्वमेवावद्यात्पापात्
नोऽस्मान्निपाहि । त्वा त्वां ध्वस्मन्वत् ध्वस्तदोषं पाथोऽन्नं हविः समभ्येतु ।
सम्यक् प्राप्नोतु । अपि चास्मान् स्पृहयाय्यः स्पृहणीयः सहस्री सहस्रसंख्याको
रयिरभ्येतु ॥

॥ अथ दशमी ॥

ए॒ता नो॑ अ॒ग्ने सौ॒भगा दि॒दी॒ह्यपि॒ ऋतुं॑ सु॒चेत॑सं व॒तेम ।

वि॒श्वा स्तो॒तृभ्यो॑ गृ॒णते॑ च॒ संतु॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ १० ॥

ए॒ता । नः॑ । अ॒ग्ने । सौ॒भगा । दि॒दी॒हि । अ॒पि । ऋ॒तुं । सु॒चेत॑सं । व॒तेम ।

वि॒श्वा । स्तो॒तृभ्यः॑ । गृ॒णते॑ । च॒ । संतु॑ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्तिभिः॑ । सदा॑ । नः॑ ॥ १० ॥

एषा ऋग्व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षष्ठो वर्गः ॥

प्राग्नये तवस इति नवर्चं पंचमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्घं त्रैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकं ।
तथा चानुक्रांतं । प्राग्नये नव वैश्वानरीयं त्विति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्रा॒ग्नये॑ त॒वसे॑ भ॒रध्वं॑ गि॒रं दि॒वो अ॒रतये॑ पृथि॒व्याः ।

यो वि॒श्वेषा॑म॒मृता॑नामु॒पस्थे॑ वै॒श्वान॒रो वा॑वृ॒धे जा॑गृ॒वद्भिः॑ ॥ १ ॥

प्र । अ॒ग्नये॑ । त॒वसे॑ । भ॒रध्वं॑ । गि॒रं । दि॒वः । अ॒रतये॑ । पृथि॒व्याः ।

यः । वि॒श्वेषां॑ । अ॒मृता॑नां । उ॒प॒स्थे । वै॒श्वान॒रः । वा॒वृ॒धे । जा॑गृ॒वत्भिः॑ ॥ १ ॥

हे स्तोतारस्तवसे प्रवृद्धाय दिवेऽंतरिक्षस्य पृथिव्याश्चारतये गन्धेऽग्नये वैश्वानरसंज्ञकायाग्नये गिरं स्तुतिं प्रभरध्वं । यो वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निर्विश्वेषां सर्वेषाममृतानां देवानामुपस्थ उपस्थाने यज्ञे जागृवद्भिः प्रबुद्धैर्देवैः सहितः सन् ववृधे स्तुतिभिर्हविर्भिश्च वर्धते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

पृ॒ष्टो दि॒वि धा॒य्यग्निः॑ पृथि॒व्यां ने॒ता सिं॒धूनां॑ वृ॒षभः॑ स्ति॒यानां॑ ।

स मा॒नु॒षीर॒भि वि॒शो वि॒ भा॑ति वै॒श्वान॒रो वा॑वृ॒धानो॑ वरे॒ण ॥ २ ॥

पृ॒ष्टः । दि॒वि । धा॒यि । अ॒ग्निः । पृथि॒व्यां । ने॒ता । सिं॒धूनां॑ । वृ॒षभः॑ । स्ति॒यानां॑ ।

सः । मा॒नु॒षीः । अ॒भि । वि॒शः । वि॒ । भा॑ति । वै॒श्वान॒रः । वा॒वृ॒धा॒नः । वरे॒ण ॥ २ ॥

सिंधूनां नदीनां नेता स्तियानामपां । स्तिया आपो भवंति स्यायनादिति यास्कवचनात् । नि० ६. १७. । वृषभो वर्षिता पृष्टोऽर्चितस्तेजसा संपृक्तो वा

योऽग्निर्दिव्यंतरिक्षे पृथिव्यां च धायि न्यधायि स वैश्वानरो विश्वनरहि-
तोऽग्निर्वरेण श्रेष्ठेन हविषा तेजसा वा वावृधानो वर्धमानः सन् मानुषीर्वि-
शोऽभि मानुषीः प्रजाः प्रति विभाति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वद्भिया विशं आयन्नसिक्नीरसमना जहतीर्भोजनानि ।

वैश्वानर पूरवे शोशुचानः पुरो यदग्ने दरयन्नदीदिः ॥३॥

त्वत् । भिया । विशः । आयन् । असिक्नीः । असमनाः । जहतीः । भोजनानि ।

वैश्वानर । पूरवे । शोशुचानः । पुरः । यत् । अग्ने । दरयन् । अदीदिः ॥३॥

हे वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वत्त्वत्तो भिया भीत्यासिक्नीरसितवर्णा राजस्यः ॥
प्रथमार्थे द्वितीया ॥ विशः प्रजा असमनाः परस्परमसमेता भोजनानि धनानि
जहतीस्त्यजंत्य आयन् । आगच्छन् । कदेत्यत आह । यद्यदा पूरवे राज्ञे शोशुचानो
दीप्यमानः पुरस्तस्य शत्रूणां पुरो दरयन् दारयनदीदिः अज्वलः । तथा च निगमः ।
अंहो राजन्वरिवः पूरवे कः । ऋग्वे० १. ६३. ७. । इति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तव त्रिधातु पृथिवी उत द्यौर्वैश्वानर व्रतमग्ने सचंत ।

त्वं भासा रोदसी आ तंतंथाजसेण शोचिषा शोशुचानः ॥४॥

तव । त्रिधातु । पृथिवी । उत । द्यौः । वैश्वानर । व्रतं । अग्ने । सचंत ।

त्वं । भासा । रोदसी इति । आ । तंतंथ । अजसेण । शोचिषा । शोशुचानः ॥४॥

हे वैश्वानर विश्वेषां नराणां नेतरग्ने । तथा च यास्कः । वैश्वानरः कस्मा-
द्विश्वान्नरान्नयति विश्व एनं नरा नयंतीति वेति । तव व्रतं त्वत्प्रीतिकारं कर्म
त्रिधात्वंतरिक्षं पृथिवी च उतापि च द्यौरिति त्रयो लोकाः सचंत । सेवन्ते ।
त्रैलोक्यवर्तिन्यः प्रजास्त्वदर्थं कर्म कुर्वंतीत्यर्थः । अपि च त्वमजसेण शोचिषा
प्रकाशेन शोशुचानो दीप्यमानो भासा दीप्ता रोदसी द्यावापृथिव्यौ चातंतंथ ।
विस्तारयसि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वामग्ने हरितो वावशाना गिरः सचन्ते धुनयो घृताचीः ।

पतिं कृष्टीनां रथ्यं रयीणां वैश्वानरमुषसां केतुमहां ॥ ५ ॥

त्वां । अग्ने । हरितः । वावशानाः । गिरः । सचन्ते । धुनयः । घृताचीः ।

पतिं । कृष्टीनां । रथ्यं । रयीणां । वैश्वानरं । उषसां । केतुं । अहां ॥ ५ ॥

हे अग्ने कृष्टीनां प्रजानां । क्षितयः कृष्टय इति मनुष्यनामसु पाठात् । पतिं स्वामिनं रयीणां धनानां रथ्यं नेतारमुषसामहां महान्तं केतुं प्रज्ञापकं वैश्वानरं विश्वनरहितं त्वां हरितोऽश्वा वावशानाः कामयमानाः सचन्ते । सेवन्ते । तथा गिरो नृणां स्तुतिरूपा वाचो धुनयः पापं धुन्वाना घृताचीर्घृतमचन्त्यः । हविषा सहिता इत्यर्थः । सचन्ते ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तमो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वे असुर्यो वसवो न्यृण्वक्रतुं हि ते मित्रमहो जुषन्त ।

त्वं दस्यूरोकसो अग्न आज उरु ज्योतिर्जनयन्नार्याय ॥ ६ ॥

त्वे इति । असुर्यं । वसवः । नि । ऋण्वन् । क्रतुं । हि । ते । मित्रं । अमहः । जुषन्त ।

त्वं । दस्यून् । ओकसः । अग्ने । आजः । उरु । ज्योतिः । जनयन् । आर्याय ॥ ६ ॥

हे मित्रमहो मित्राणां पूजयितरग्ने त्वे त्वयि वसवो वासका देवा असुर्ये बलं न्यृण्वन् । न्यगमयन् । ते क्रतुं त्वत्प्रीतिकरं कर्म जुषन्त । असेवन्त हि । किंच त्वमार्याय कर्मवते जनायोरु ज्योतिरधिकं तेजो जनयन् दस्यून् कर्महीनानोकसः स्थानादाजः । निरगमयः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

स जायमानः परमे व्योमन्वायुर्न पार्थः परि पासि सद्यः ।

त्वं भुवना जनयन्नभि क्रन्नपत्याय जातवेदो दशस्यन् ॥ ७ ॥

सः । जायमानः । परमे । वि । ओमन् । वायुः । न । पार्थः । परि । पासि । सद्यः ।

त्वं । भुवना । जनयन् । अभि । क्रन् । अपत्याय । जातवेदः । दशस्यन् ॥ ७ ॥

हे वैश्वानर स प्रसिद्धस्त्वं परमे दूरस्थे व्योमन्तंरिक्षे जायमानः सूर्यरूपेण प्रादुर्भवन् वायुर्न यथा वायुर्द्विदेवत्ययहेषु प्रथमं सोमं पिबति तथा पाथः सोमं सद्यः परिपासि । परिपिबसि । यद्वा वायुरिव पाथो जलं परिपासि । परिपिबसि । शोषयसीत्यर्थः । किंच हे जातवेदो जातधनाग्रे त्वं भुवना भुवनान्युदकानि ॥ भूतं भुवनमित्युदकानामसु पाटात् ॥ जनयन्नपत्यायापत्यवत्पालनीयाय यजमानाय दशस्यन् कामान् च यच्छन् अभिक्त्रन् । वैद्युतात्मनाभिक्त्रंदसि अभिगर्जसि वा ॥

॥ अथाष्टमी ॥

तामग्ने अस्मे इषमेरयस्व वैश्वानर द्युमतीं जातवेदः ।

यया राधः पिब्वसि विश्ववार पृथु श्रवो दाशुषे मर्त्याय ॥ ८ ॥

तां । अग्ने । अस्मे इति । इषं । आ । ईरयस्व । वैश्वानर । द्युऽमतीं । जातऽवेदः ।

यया । राधः । पिब्वसि । विश्वऽवार । पृथु । श्रवः । दाशुषे । मर्त्याय ॥ ८ ॥

हे जातवेदो जातप्रज्ञ वैश्वानर विश्वनरहिताग्रे तामिषमेषणीयां वृष्टिं द्युमतीं दीप्तिमतीमस्मे अस्मभ्यमेरयस्व । प्रेरयस्व । वृष्ट्या चैलोक्यं द्योतते हि । यद्वा द्युमतीं तामिषमन्नमेरयस्व । तथा च श्रूयते । तस्माद्यस्यैवेह भूयिष्ठमन्नं भवति स एव भूयिष्ठं लोके विराजतीति । अथवेषमेषणीयां तां द्युमतीं भास्वतीं दीप्तिमेरयस्व । ययेषा राधो धनं पिब्वसि पालयसि । अपि च हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्रे पृथु विस्तीर्णं श्रवो यशो दाशुषे मर्त्याय यजमानाय पिब्वसि ॥

॥ अथ नवमी ॥

तं नो अग्ने मघवद्भ्यः पुरुक्षुं रयिं नि वाजं श्रुत्यं युवस्व ।

वैश्वानर महि नः शर्म यच्छ रुद्रेभिरग्ने वसुभिः सजोषाः ॥ ९ ॥

तं । नः । अग्ने । मघवत्ऽभ्यः । पुरुऽक्षुं । रयिं । नि । वाजं । श्रुत्यं । युवस्व ।

वैश्वानर । महि । नः । शर्म । यच्छ । रुद्रेभिः । अग्ने । वसुऽभिः । सऽजोषाः ॥ ९ ॥

हे अग्ने मघवद्भ्यो धनवद्भ्यः । हविष्मद्भ्य इत्यर्थः । नोऽस्मभ्यं पुरुक्षुं वह्नन् बहुयशस्कं वा तं प्रसिद्धं रयिं श्रुत्यं श्रवणीयं वाजं बलं च नि युवस्व । नितरां

मिश्रयस्व । किंच हे वैश्वानर विश्वनरहिताग्ने त्वं रुद्रेभी रुद्रेर्वसुभिश्च देवैः सजोषाः सहितश्च सन् नोऽस्मभ्यं महि महत् शर्म सुखं यच्छ । प्रयच्छ ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टमो वर्गः ॥

प्र सम्राज इति सप्तर्चं षष्ठं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धे । अनुक्रम्यते च । प्र सम्राजः सप्त । वैश्वानरीयं त्वित्युक्तत्वादस्यापि वैश्वानरोऽग्निर्देवता ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र सम्राजो असुरस्य प्रशस्तिं पुंसः कृष्टीनामनुमाद्यस्य ।

इंद्रस्येव प्र तवसंस्कृतानि वंदे दारुं वंदमानो विवक्ति ॥ १ ॥

प्र । संऽराजः । असुरस्य । प्रऽशस्तिं । पुंसः । कृष्टीनां । अनुऽमाद्यस्य ।

इंद्रस्यऽइव । प्र । तवसः । कृतानि । वंदे । दारुं । वंदमानः । विवक्ति ॥ १ ॥

दारुं पुरां भेत्तारं वंदे । वंदमानः सन् सम्राजः सर्वस्य भुवनस्येश्वरस्यासुरस्य बलवतः पुंसो वीरस्य । पौंस्यमिति वीर्यमुच्यते । तथा च यास्कः । पुमान् पुरुमना भवति पुंसतेर्वेति । कृष्टीनां जनानामनुमाद्यस्य स्तुत्यस्य तवसो बलवत इंद्रस्येव तस्य वैश्वानरस्य प्रशस्तिं स्तुतिं कृतानि कर्माणि च प्रविवक्ति । प्रब्रवीमि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

कविं केतुं धासिं भानुमद्रेर्हिंवन्ति शं राज्यं रोदस्योः ।

पुरंदरस्य गीर्भिरा विवासेऽग्नेर्व्रतानि पूर्या महानि ॥ २ ॥

कविं । केतुं । धासिं । भानुं । अद्रेः । हिन्वन्ति । शं । राज्यं । रोदस्योः ।

पुरंऽदरस्य । गीःऽभिः । आ । विवासे । अग्नेः । व्रतानि । पूर्या । महानि ॥ २ ॥

कविं प्राज्ञं केतुं विश्वस्य प्रज्ञापकं धासिमद्रेर्धर्तारमादर्तुः स्तोतुर्वा भानुं भासकं शं सुखकरं रोदस्योर्द्यावापृथिव्यो राज्यं राजानं वैश्वानरमग्निं हिन्वन्ति । मदीयाः प्रीणयन्ति प्रेरयन्ति वा देवाः । अहं च पुरंदरस्य पुरां दारयितुरग्नेः पूर्या पूर्याणि पुरातनानि महानि महानि व्रतानि कर्माणि गीर्भिराविवासे । परिचरामि ॥

॥ अथ तृतीया ॥

न्यक्रतून्प्रथिनो मृधवाचः प॒णीर॑श्च॒डौ अ॒वृधौ॑ अ॒यज्ञान् ।

प्रप्र॒ तान्द॒स्यूर॑ग्निर्वि॒वाय॒ पूर्वं॑श्च॒कारा॒पराँ॑ अ॒यज्यून् ॥३॥

नि । अ॒क्रतून् । य॒थिनः॑ । मृ॒धऽवा॒चः । प॒णीन् । अ॒श्च॒डान् । अ॒वृ॒धान् । अ॒य॒ज्ञान् ।

प्रऽप्र । तान् । द॒स्यून् । अ॒ग्निः । वि॒वा॒य॒ । पूर्वं॑ । च॒कार॒ । अ॒प॒रान् । अ॒य॒ज्यून् ॥३॥

अक्रतूनयज्ञान् यथिनो जल्पकान्मृधवाचो हिंसितवचस्कान् पणीन् पणिना-
मकान्वार्धुषिकानश्चान्यज्ञादिषु श्रद्धारहितानवृधान् स्तुतिभिरग्निमवर्धयतोऽय-
ज्ञान्यज्ञहीनान् तान्दस्यून् वृथा कालस्य नेतृनग्निः प्रप्र अत्यंतं नि विवाय । नि-
तरां गमयेत् । तदेवाह । अग्निः पूर्वो मुख्यः सन् अयज्यूनयजमानानपरान्
जघन्यान् चकार ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

यो अ॒पा॒चीने॒ तम॑सि॒ मद॑न्तीः प्राचींश्च॒कार॒ नृ॒तमः॑ श॒चीभिः॑ ।

तमी॒शानं॑ व॒स्वो अ॒ग्निं गृ॑णी॒षेऽनान॑तं द॒मय॑न्तं पृ॒तन्यून् ॥४॥

यः । अ॒पा॒चीने॑ । तम॑सि । मद॑न्तीः । प्रा॒चीः । च॒कार॑ । नृ॒त॒मः । श॒चीभिः॑ ।

तं । ई॒शानं॑ । व॒स्वः । अ॒ग्निं । गृ॒णी॒षे । अ॒नान॑तं । द॒मय॑न्तं । पृ॒त॒न्यून् ॥४॥

नृतमो नेतृतमो योऽग्निरपाचीनेऽप्रकाशमाने तमसि निमग्नाः प्रजा मदन्तीः
स्तुवंतीः शचीभिस्ताभ्यो दत्ताभिः प्रज्ञाभिः प्राचीर्ऋजुगामिनीश्चकार । यद्वा नेतृ-
तमो योऽग्निरपाचीने तमसि निशायां मदन्तीर्माद्यन्तीरुषसः शचीभिः प्रज्ञाभिः
प्राचीश्चकारेत्यर्थः । तं वस्वो धनस्येशानमनानतमप्रहं पृतन्यून् युद्धकामांश्च
दमयन्तमग्निं गृणीषे । स्तौमि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

यो दे॒ह्योऽ॒ अन॑मय॒द्वध॒स्त्रैर्यो॑ अ॒र्य॒प॒त्नीरु॒षसं॑श्च॒कार॑ ।

स नि॒रु॒ध्या नहु॑षो य॒हो अ॒ग्निर्वि॒शंश्च॒क्रे ब॒लि॒हतः॑ स॒होभिः॑ ॥५॥

यः । दे॒ह्यः । अन॑मयत् । व॒धऽस्त्रैः । यः । अ॒र्य॒प॒त्नीः । उ॒षसः॑ । च॒कार॑ ।

सः । नि॒रु॒ध् । नहु॑षः । य॒हः । अ॒ग्निः । वि॒शः । च॒क्रे । ब॒लि॒ऽहतः॑ । स॒हऽभिः॑ ॥५॥

योऽग्निर्देहो देहीरुपचिता आसुरीर्विद्या वधस्त्रैर्वधैरायुधैर्वानमयत् हीना
अकरोत् । यश्चार्यपत्नीः । अर्यः सूर्यः पतिर्यासां ता अर्यपत्न्यः । ता उपसश्च-
कार अकरोत् स यज्ञो महानग्निर्विशः प्रजाः सहोभिर्बलैर्निरुध्य नहुषो राज्ञो
बलिहतः करप्रदाश्चक्रे ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

यस्य शर्मन्नुप विश्वे जनांस एवैस्तस्युः सुमतिं भिक्षमाणाः ।

वैश्वानरो वरमा रोदस्योराग्निः ससाद पित्रोरुपस्थं ॥ ६ ॥

यस्य । शर्मन् । उप । विश्वे । जनांसः । एवैः । तस्युः । सुऽमतिं । भिक्षमाणाः ।

वैश्वानरः । वरं । आ । रोदस्योः । आ । अग्निः । ससाद । पित्रोः । उपऽस्थं ॥ ६ ॥

विश्वे सर्वे जनासो जनाः शर्मन् शर्मणि सुखनिमित्तं यस्य वैश्वानरस्य सुमतिं
भिक्षमाणाः प्रार्थमाना एवैः कर्मभिर्हविर्भिर्वोपतस्युः यमेवोपतिष्ठते स वैश्वा-
नरो विश्वनरहितोऽग्निः सूर्यः सन् पित्रोर्मातापित्रो रोदस्योर्द्यावापृथिव्योर्वर-
मुकृष्टमुपस्थं मध्यमंतरिक्षमाससाद । आगच्छत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ देवो ददे बुध्या३ वसूनि वैश्वानर उदिता सूर्यस्य ।

आ समुद्रादवरादा परस्मादाग्निर्देदे दिव आ पृथिव्याः ॥ ७ ॥

आ । देवः । ददे । बुध्या । वसूनि । वैश्वानरः । उत्ऽदिता । सूर्यस्य ।

आ । समुद्रात् । अवरात् । आ । परस्मात् । आ । अग्निः । ददे । दिवः । आ । पृथिव्याः ॥ ७ ॥

वैश्वानरो विश्वनरहितोऽग्निर्देवो द्योतमानो बुध्या बुध्यान्यांतरिक्षाणि ।
बुधमंतरिक्षं । तथा च यास्कः । बुधमंतरिक्षं बद्धा अस्मिन्धृता आप इति वा
। नि० १०.४४. । इति । वसून्वाच्छादकानि तमांसि ॥ वस आच्छादन इति धातुः ॥
सूर्यस्योदितोदितावुदये सत्याददे । समुद्रादंतरिक्षात् ॥ सगरं समुद्र इत्यंतरिक्षनामसु
पाठात् ॥ अवरात्पृथिव्यास्तमांस्याददे । समुद्रात्परस्माद्दिवोऽपि तमांस्याददे ।
तदेव दर्शयति ॥ अग्निर्दिवस्तमांस्याददे पृथिव्याश्च तमांस्याददे ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये नवमो वर्गः ॥

प्र वो देवमिति सप्रचं सप्रमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं चेष्टुभमाग्नेयं । प्र वो देवमि-
त्यनुक्रांतं । प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्त उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्र वो देवं चित्सहसानमग्निमश्वं न वाजिनं हिषे नमोभिः ।

भवा नो दूतो अध्वरस्य विद्वान्मना देवेषु विविदे मितदुः ॥१॥

प्र। वः। देवं। चित्। सहसानं। अग्निं। अश्वं। न। वाजिनं। हिषे। नमःऽभिः।

भव। नः। दूतः। अध्वरस्य। विद्वान्। त्मना। देवेषु। विविदे। मितऽदुः ॥१॥

हे अग्ने वस्त्वां देवं द्योतमानादिगुणयुक्तं सहसानं राक्षसानभिभवंतं बलमा-
चरंतं वाग्निमयस्य नेतारमश्वं न अश्वमिव वाजिनं वेगवंतं बलवंतं वा नमोभिः
स्तुतिभिर्हविर्भिर्वा प्रहिषे । हे अग्ने त्वां चित्प्रहिणोम्येव । किंच हे अग्ने त्वं विद्वान्
जानन् नोऽस्माकमध्वरस्य यज्ञस्य दूतो भव । अथ परोक्षस्तुतिः । त्मनात्मना
स्वयमेव देवेषु मितदुर्दग्धदुमोऽग्निरिव विविदे । प्रज्ञायते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

आ याह्यग्ने पथ्याऽ अनु स्वा मंद्रो देवानां सख्यं जुषाणः ।

आ सानु शुष्मैर्नदयन्पृथिव्या जंभेभिर्विश्वमुशधक्वनानि ॥२॥

आ। याहि। अग्ने। पथ्याः। अनु। स्वाः। मद्रः। देवानां। सख्यं। जुषाणः।

आ। सानु। शुष्मैः। नदयन्। पृथिव्याः। जंभेभिः। विश्वं। उशधक्। वनानि ॥२॥

हे अग्ने त्वं मद्रो मदयिता स्तुत्यो वा देवानां सख्यं । देवैः सह सख्यमित्यर्थः ।
जुषाणः सेवमानः पृथिव्याः सानु समुच्छ्रितं तृणगुल्मादिकं शुष्मैः शोषकैर्दा-
हकैस्तेजोभिर्नदयन् शब्दायमानः । दह्यमानं हि शब्दायते । जंभेभिर्दंष्ट्राभिः । ज्वा-
लाभिरित्यर्थः । विश्वं विश्वानि वनान्युशधक् कामयमानो दहन् स्वाः पथ्या
अनु । स्वैर्मार्गैरित्यर्थः । आ आयाहि । आकारस्य पुनर्वचनमादरार्थं ॥

॥ अथ तृतीया ॥

प्राचीनो यज्ञः सधितं हि वहिः प्रीणीते अग्निरीकृतो न होता ।

आ मातरा विश्ववारि हुवानो यतो यविष्ठ जज्ञिषे सुशेवः ॥३॥

प्राचीनः । यज्ञः । सुऽधितं । हि । वहिः । प्रीणीते । अग्निः । ईळितः । न । होता ।
 आ । मातरा । विश्ववारि इति विश्वऽवारि । हुवानः । यतः । यविष्ठ । जज्ञिषे ।
 सुऽशेवः ॥ ३ ॥

अयं यज्ञः प्राचीनः । सम्यगनुष्ठीयत इत्यर्थः । यद्वा यज्ञो यथा होता प्राचीनः ।
 यद्वा यज्ञो हविः प्राचीनः प्राचीनं प्राङ्मुखमासनं । वहिर्हि वहिश्च सुधितं
 सुनिहितं । ईळितः स्तुतोऽग्निः प्रीणीते । तृप्तश्च भवति । होता न होता च ।
 नेति चार्थे । विश्ववारि विश्वैर्वरणीये मातरा द्यावापृथिव्याविडायामाहुवानो
 भवति । कदेत्यत आह । यतो यदा यविष्ठ हे युवतमाग्ने त्वं सुशेवः सुसुखो
 जज्ञिषे जायसे ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

सद्यो अध्वरे रथिरं जनंत मानुषासो विचेतसो य एषां ।
 विशामधायि विशपतिदुरोणेऽग्निर्मंद्रो मधुवचा ऋतावा ॥ ४ ॥
 सद्यः । अध्वरे । रथिरं । जनंत । मानुषासः । विऽचेतसः । यः । एषां ।
 विशां । अधायि । विशपतिः । दुरोणे । अग्निः । मंद्रः । मधुऽवचाः । ऋतऽवा ॥ ४ ॥

विचेतसो विविक्तप्रज्ञा मानुषासो मनुष्या अध्वरे यज्ञे रथिरं रथिनं नेतार-
 मग्निं सद्यो जनंत । जनयंति । य एषां हविर्वहति सोऽयमग्निर्विशपतिर्विशां
 पतिर्विश्वस्य पतिर्वा मंद्रो मदयिता मधुवचा मादयितृवचस्क ऋतावा यज्ञवान्
 विशां मनुष्याणां दुरोणे गृहेऽधायि । आहितः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

असादि वृतो वहिराजगन्वानग्निर्ब्रह्मा नृषदने विधर्ता ।
 द्यौश्च यं पृथिवी वावृधाते आ यं होता यजति विश्ववारं ॥ ५ ॥
 असादि । वृतः । वहिः । आऽजगन्वान् । अग्निः । ब्रह्मा । नृऽसदने । विऽधर्ता ।
 द्यौः । च । यं । पृथिवी । ववृधाते इति । आ । यं । होता । यजति । विश्वऽवारं ॥ ५ ॥

वृतो होतृत्वेन वहिर्विषां वोढा ब्रह्मा परिवृढो विधर्ता विश्वस्य धार-
 कोऽग्निराजगन्वान् द्युलोकादागत आगमनशीलो वा नृषदने होतुः स्थानेऽसादि ।

उपविष्टः । यमग्निं द्यौश्च पृथिवी चोभे वयुधाते वर्धयतः । यं च विश्ववारं विश्वैर्वरणीयं होता मानुष आयजति ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

ए॒ते द्यु॒न्नेभि॒र्वि॒श्व॒मा॒ति॒रन्त॒ मन्त्रं॒ ये वा॒रं न॒र्या अ॒त॒द्यन् ।

प्र॒ ये वि॒शं॒स्ति॒रन्त॒ श्रो॒षमा॒णा आ॒ ये मे॒ अस्य॒ दी॒ध॒यन्त॒स्य ॥ ६ ॥

ए॒ते । द्यु॒न्नेभिः॑ । वि॒श्वं । आ । अ॒ति॒रन्त॒ । मन्त्रं॑ । ये । वा॒ । अ॒रं । न॒र्याः । अ॒त॒द्यन् ।

प्र॒ । ये । वि॒शः । ति॒रन्त॒ । श्रो॒षमा॒णाः । आ॒ । ये । मे॒ । अ॒स्य । दी॒ध॒यन् । अ॒त॒द्यन् ॥ ६ ॥

एते मदीयाः पुरुषा द्युन्नेभिरनैर्विश्वं पोषवर्गमातिरन्त । वर्धयन्ति । अथवा द्युन्नेभिर्यशोभिर्विश्वं जगदातिरन्त । अभ्यगच्छन्नित्यर्थः । क इत्यत आह । ये नर्या मनुष्या मन्त्रं स्तोत्रं स्तुत्यं वारं पर्याप्रमतद्यन् समस्कुर्वन् । वेति समुच्चये । ये च विशो जनाः श्रोषमाणाः ॥ शृणोतेः सन्यङोरिति द्वित्वं इको रुलिति सनः कित्त्वं च सर्वे विधयच्छंदसि विकल्पन्त इति न भवतः । ज्ञाश्रुस्मृदृशां सन इत्यात्मनेपदं च ॥ अतिरन्त वर्धयन्ति । मे मदीया ये वा ऋतस्यास्य सत्यमिममग्निं ॥ कर्मणि षष्ठी । मानुषाणामग्नीयादिति वत् ॥ आदीधयन् आदीपयन् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू॒ त्वा॒म॒ग्न॒ ई॒म॒हे व॒सि॒ष्ठा ई॒शानं॒ सू॒नो स॒हसो॒ वसू॒नां ।

इ॒षं स्तो॒तृभ्यो॑ म॒घव॑द्भ्य आ॒न॒डूयं॒ पा॒त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः ॥ ७ ॥

नू । त्वां । अ॒ग्ने । ई॒म॒हे । व॒सि॒ष्ठाः । ई॒शानं॑ । सू॒नो॒ इति॑ । स॒ह॒सः । वसू॒नां ।

इ॒षं । स्तो॒तृभ्यः॑ । म॒घव॑त्भ्यः । आ॒न॒ट् । यू॒यं । पा॒त । स्व॒स्तिभ्यः॑ । सदा॑ । नः ॥ ७ ॥

सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्रे वसिष्ठा वयं वसूनामीशानं त्वामस्मदीयेभ्यः स्तोतृभ्यो मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यश्चेषमन्नं नु क्षिप्रमद्य वानट् । प्रापयेः ॥ नशेर्याप्ति-कर्मणोऽतर्णीतण्यर्थाल्लुडि छंदस्यपि दृश्यत इत्यडागमः ॥ यूयं त्वत्परिवाराश्च सर्वे यूयं नोऽस्मान् सदा स्वस्तिभिः पातेत्येवमीमहे । याचामहे ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये दशमो वर्गः ॥

इंधे राजेति सप्तर्चमष्टमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं चैष्टुभमाग्नेयं । इंधे राजेत्यनुक्रांतं ॥

प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्विनियोगः ॥ अतिथ्यायां प्रप्रायमग्निरिति स्विष्टकृतो
याज्या । सूचितं च । प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्व इति संयाज्ये । आ० ४. ५. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

इ॒धे रा॒जा स॒म॒र्यो न॒मो॒भिर्य॒स्य प्र॒ती॒क॒माहु॑तं घृ॒तेन॑ ।

न॒रो ह॒व्येभि॑री॒ळते स॒बाध॑ आ॒ग्निर॒ग्न्य उ॒षसा॑मशोचि ॥ १ ॥

इ॒धे । रा॒जा । सं । अ॒र्यः । न॒मःऽभिः । य॒स्य । प्र॒ती॒कं । आ॒ऽहु॑तं । घृ॒तेन॑ ।

न॒रः । ह॒व्येभिः । ई॒ळ॒ते । स॒ऽबाधः॑ । आ । अ॒ग्निः । अ॒ग्न्ये । उ॒षसा॑ । अ॒शोचि॑ ॥ १ ॥

राजा दीप्तोऽर्यः स्वामी हविषां प्रेरको वाग्निर्नमोभिः स्तुतिभिः सह समिधे ।
समिध्यते । यस्याग्नेः प्रतीकं रूपं घृतेनाहुतं भवति । यं च नरोऽस्मदीयाः
सबाधः संश्लिष्टाः संजातबाधा वा हव्येभिर्हव्यैः सार्द्धमीळते स्तुवंति सोऽग्निरु-
षसामग्न्य आशोचि । आदीष्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

अ॒यमु॒ थ सु॒म॒हाँ अ॒वेदि॑ हो॒ता म॒न्द्रो म॒नुषो॑ य॒हो अ॒ग्निः ।

वि॒भा अ॒कः स॒सृ॒जानः॑ पृथि॒व्यां कृ॒ष्णप॑वि॒रोष॑धीभिर्वव॒क्षे ॥ २ ॥

अ॒यं । ऊँ इति॑ । स्यः । सु॒ऽम॒हान् । अ॒वेदि॑ । हो॒ता । म॒न्द्रः । म॒नुषः । य॒हः । अ॒ग्निः ।

वि॒भाः । अ॒क॒रित्य॑कः । स॒सृ॒जानः॑ । पृथि॒व्यां । कृ॒ष्णऽप॑विः । अ॒रोष॑धीभिः । व॒व॒क्षे ॥ २ ॥

स्य सोऽयं होता देवानामाह्वाता मन्द्रो मदयिता यहो महानग्निर्मनुषो
मनुष्यस्य सुमहानवेदि । सुमहत्त्वेन प्रज्ञायते । अपि च सोऽयं भा दीप्तीर्यकः ।
विकरोत्यंतरिक्षे । किंच सोऽयं कृष्णपविः कृष्णमार्गोऽग्निः पृथिव्यां ससृजानः
सृज्यमानः सन्नोषधीभिर्ववक्षे । वर्धते ॥

॥ अथ तृतीया ॥

क॒या नो॒ अ॒ग्ने वि॒ वसः॑ सु॒वृत्तिं॑ का॒मु स्व॒धामृ॑णवः श॒स्यमा॑नः ।

क॒दा भ॑वे॒म प॑त॒यः सु॒द॒त्र रा॒यो व॑न्तारो॑ दु॒ष्टर॑स्य सा॒धोः ॥ ३ ॥

क॒या । नः । अ॒ग्ने । वि॒ । व॒सः । सु॒ऽवृ॒त्तिं । कां । ऊँ इति॑ । स्व॒धां । ऋ॒ण॒वः । श॒स्यमा॑नः ।

क॒दा । भ॑वे॒म । प॑त॒यः । सु॒ऽद॒त्र । रा॒यः । व॑न्तारः । दु॒ष्टर॑स्य । सा॒धोः ॥ ३ ॥

हे अग्ने त्वं कया स्वधया हविषा नोऽस्माकं सुवृत्तिं स्तुतिं विवसः । व्याप्नुये
आच्छादयसि वा । कामु कां च स्वधां शस्यमानः स्तूयमानस्त्वमृणवः । प्राप्नुयाः ।
हे सुदक्ष शोभनदानाग्ने । तथा च यास्तुः । सुदक्षः कल्याणदान इति । वयं
कदा दुष्टरस्य शत्रुभिर्दुर्हिंसकस्य साधोः समीचीनस्य रायो धनस्य पतयः स्वा-
मिनो भवेम । वंतारः संभक्ताश्च कदा भवेम ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत्सूर्यो न रोचते बृहन्नाः ।

अभि यः पूरुं पृतनासु तस्थौ द्युतानो दैव्यो अतिथिः शुशोच ॥४॥

प्रऽप्र । अयं । अग्निः । भरतस्य । शृण्वे । वि । यत् । सूर्यः । न । रोचते । बृहत् । भाः ।

अभि । यः । पूरुं । पृतनासु । तस्थौ । द्युतानः । दैव्यः । अतिथिः । शुशोच ॥४॥

अयं प्रसिद्धोऽग्निर्भरतस्य यजमानस्य मम प्रप्रात्यंतं शृण्वे । प्रथितो भवति ।
कदेत्यत्राह । यद्यदा सूर्यो न सूर्य इव बृहन्ना बृहन्नासमानो विरोचते प्रकाशते ।
किंच योऽग्निः पृतनासु संग्रामेषु पूरुं पूरुनामकमसुरमभितस्थौ अभिवभूव
सोऽयं द्युतानो दीप्यमानो दैव्योऽतिथिर्देवानामतिथिवत्पूज्यः सन् शुशोच ।
जज्वाल ॥

॥ अथ पंचमी ॥

असन्नित्वे आहवनानि भूरि भुवो विश्वेभिः सुमना अनीकैः ।

स्तुतश्चिदग्ने शृण्विषे गृणानः स्वयं वर्धस्व तन्वं सुजात ॥५॥

असन् । इत् । ते इति । आऽहवनानि । भूरि । भुवः । विश्वेभिः । सुऽमनाः । अनीकैः ।

स्तुतः । चित् । अग्ने । शृण्विषे । गृणानः । स्वयं । वर्धस्व । तन्वं । सुऽजात ॥५॥

हे अग्ने त्वे त्वय्याहवनानि हवींषाहुतयो वा भूरि बहून्यसन्नित् । भवंत्येव ।
त्वं च विश्वेभिर्विश्वैरनीकैस्तेजोभिस्त्वद्विभूतिभिरग्निभिर्वा सह सुमना भुवः । भव ।
हे अग्ने स्तुतः स्तोतुः । स्तौतीति स्तुत् । स्तोत्रं शृण्विषे । शृणु । हे सुजात
कल्याणप्रादुर्भावाग्ने गृणानः स्तूयमानस्त्वं स्वयं स्वयमेव तन्वं स्वां तनुं मम
तनुं वा वर्धस्व । वर्धयस्व ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

इदं वचः शतसाः संसहस्रमुद्ग्रये जनिषीष्ट द्विवर्हीः ।

शं यत्स्तोतृभ्य आपये भवाति द्युमदमीवचातनं रक्षोहा ॥६॥

इदं वचः । शतऽसाः । संऽसहस्रं । उत् । अग्रये । जनिषीष्ट । द्विऽवर्हीः ।

शं । यत् । स्तोतृऽभ्यः । आपये । भवाति । द्युऽमत् । अमीवऽचातनं । रक्षऽहा ॥६॥

शतसा गवां शतस्य संभक्ता संसहस्रं गवां सहस्रेण च संयुतो द्विवर्हा द्वाभ्यां विद्याकर्मभ्यां बृहन् वसिष्ठो द्वयोः स्थानयोर्द्युलोकयोर्महान्वा । तथा च यास्कः । द्विवर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृढ इति । इदं वच इदं स्तोत्रमग्रय उज्जनिषीष्ट । उदजीजनत् । किं तदित्यत आह । यद्वचो द्युमत् दीप्तिमत् । यशस्करमित्यर्थः । अमीवचातनं रोगाणां निवारकं रक्षोहा रक्षसां हंतृ च स्तोतृभ्य आपये तद्वंधवे पुत्रादिकायापि शं सुखदं भवाति भवेत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नू त्वामग्र ईमहे वसिष्ठा ईशानं सूनो सहसो वसूनां ।

इषं स्तोतृभ्यो मघवद्भ्य आनङ्गूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥७॥

नू । त्वां । अग्रे । ईमहे । वसिष्ठाः । ईशानं । सूनो इति । सहसः । वसूनां ।

इषं । स्तोतृऽभ्यः । मघवत्ऽभ्यः । आनङ् । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥७॥

इयमृक् प्रागेव व्याख्याता ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकादशो वर्गः ॥

अबोधि जार इति षट्च नवमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभमाग्रेयं । अबोधि षडित्यनुक्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोर्दशसूक्तमध्य उक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अबोधि जार उषसांमुपस्थाड्योता मंद्रः कवितमः पावकः ।

दधाति केतुमुभयस्य जंतोर्हव्या देवेषु द्रविणं सुकृत्सु ॥१॥

अबोधि । जारः । उषसां । उपऽस्थात् । होता । मंद्रः । कविऽतमः । पावकः ।

दधाति । केतुं । उभयस्य । जंतोः । हव्या । देवेषु । द्रविणं । सुकृत्ऽसु ॥१॥

जारः सर्वेषां प्राणिनां जरयिता होता देवानामाह्वाता च मंद्रो मदयिता स्तुत्यो
वा कवितमः प्राज्ञतमः पावकः शोधकोऽग्निरुषसामुपस्थात् मध्येऽबोधि ।
अबुध्यत । किंचोभयस्य द्विपदश्च चतुष्पदश्च दैव्यस्य मानुषस्य वा जंतोः
प्राणिनः केतुं प्रज्ञानं दधाति । विदधाति । देवेषु च हव्या हव्यानि दधाति ।
सुकृत्स यजमानेषु च द्रविणं धनं दधाति ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स सु॒क्रतु॒र्यो वि॒ दुरः॑ प॒णी॒नां पु॒ना॒नो अ॒र्के पु॒रु॒भो॒ज॒सं नः॑ ।

हो॒ता म॒द्रो वि॒शं द॒मू॒नास्ति॒रस्त॒मो द॒दृ॒शे रा॒म्या॒णां ॥ २ ॥

सः । सु॒ऽक्र॒तुः । यः । वि॒ । दुरः॑ । प॒णी॒नां । पु॒ना॒नः । अ॒र्के । पु॒रु॒ऽभो॒ज॒सं । नः॑ ।

हो॒ता । म॒द्रः । वि॒शं । द॒मू॒नाः । ति॒रः । त॒मः । द॒दृ॒शे । रा॒म्या॒णां ॥ २ ॥

सोऽग्निः सुक्रतुः सुकर्मा सुप्रज्ञो वा भवति । योऽग्निः पणीनामसुराणां
दुरो द्वाराणि गवां पिधानानि विवृतवान् । पुरुभोजसं बहुक्षीरमर्कमर्चनीयं
गवां संघं नोऽस्मदर्थं पुनानः शोधयन् । हरन्नित्यर्थः । होता देवानामाह्वाता
मंद्रो मदयिता स्तुत्यो वा दमूना दांतमना दममना दानमना वा राम्याणां
रात्रीणां रमयित्रीणां वा विशं जनानां यजमानानां वा तमोऽंधकारं तिर-
स्कुर्वन् ददृशे दृश्यते च । यद्वा तमस्तिरो ददृशे । नाशयतीत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अ॒मूरः॑ क॒विर॒दिति॑ वि॒वस्वा॒न्सु॒सं॒सन्मि॒त्रो अ॒ति॒थिः॑ शि॒वो नः॑ ।

चि॒त्रभा॑नु॒रुष॑सां भा॒त्यये॑ऽपां गर्भः प्र॒स्वो आ वि॒वेश ॥ ३ ॥

अ॒मूरः॑ । क॒विः । अ॒दि॒तिः । वि॒वस्वा॒न् । सु॒ऽसं॒सत् । मि॒त्रः । अ॒ति॒थिः । शि॒वः । नः॑ ।

चि॒त्रऽभा॑नुः । उ॒षसां॑ । भा॒ति । अ॒ये । अ॒पां । गर्भः॑ । प्र॒ऽस्वः । आ । वि॒वेश ॥ ३ ॥

योऽग्निरमूरोऽमूढः कविः प्राज्ञोऽदितिरदीनो विवस्वान्दीप्तिमान् सुसंस्तु
शोभनसदनः शोभनसंवेदनो वा मित्रः प्रमीतेस्त्राता सर्वेषामतिथिरतिथिवत्पूज्यः
शिवः शिवकरो जगतश्चित्रभानुश्चि॒त्रदीप्ति॑रुषसामये मुखे भाति सोऽयमपां गर्भः
सन् प्रस्वो जायमाना ओषधीराविवेश ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

ई॒ळे॒न्यो वो॒ म॒नु॒षो यु॒गेषु॑ स॒म॒न॒गा अ॒शु॒च॒ज्जा॒त॒वे॒दाः ।

सु॒सं॒द॒शा भा॒नु॒ना यो वि॒भा॒ति प्र॒ति गा॒वः स॒मि॒धा॒नं बु॒ध॒न्त ॥४॥

ई॒ळे॒न्यः । वः । म॒नु॒षः । यु॒गेषु॑ । स॒म॒न॒ऽगाः । अ॒शु॒च॒त् । जा॒त॒ऽवे॒दाः ।

सु॒ऽसं॒द॒शा । भा॒नु॒ना । यः । वि॒ऽभा॒ति । प्र॒ति । गा॒वः । सं॒ऽइ॒धा॒नं । बु॒ध॒न्त ॥४॥

हे अग्ने वस्व ॥ अत्र विभक्तेर्वचनव्यत्ययः ॥ मनुषो मनुषस्य युगेषु याग-
कालेषु सर्वेष्वपि दिवसेषु वेळेन्यः स्तुत्यः । अतः परं परोक्षस्तुतिः । योऽग्निर्जा-
तवेदा जातधनः समनगा युद्धेषु संगता सन् अशुचत् दीयते । सुसंद्दशा सुसं-
दर्शनेन भानुना तेजसा विभाति च । तमग्निं समिधानं समिध्यमानं गावः
स्तुतयः प्रतिबुधन्त । प्रतिबोधयन्ति ॥

वैश्वदेवे पशावग्ने याहीति हविषो याज्या । सूचितं च । अग्ने याहि दूत्यं मा
रिषण्य इदं नरो नेमधिता हवन्त इति तिस्रः । आ० ३. ७. । इति ॥

॥ सैषात्र पंचमी ॥

अग्ने॑ या॒हि दू॒त्यं॑ मा रि॒ष॒ण्यो दे॒वाँ अ॒च्छा ब्र॒ह्म॒कृ॒ता ग॒णेन॑ ।

सर॑स्व॒ती म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पो यक्षि॑ दे॒वान्न॒त्न॒धेया॑य॒ विश्वा॑न् ॥५॥

अग्ने॑ । या॒हि । दू॒त्यं॑ । मा । रि॒ष॒ण्यः । दे॒वान् । अ॒च्छ । ब्र॒ह्म॒ऽकृ॒ता । ग॒णेन॑ ।

सर॑स्व॒ती । म॒रुतः॑ । अ॒श्विना॑ । अ॒पः । यक्षि॑ । दे॒वान् । र॒त्न॒ऽधेया॑य॒ विश्वा॑न् ॥५॥

हे अग्ने दूत्यं दूतस्य कर्म हविर्वहनादि याहि । देवानच्छाभिगच्छ । गणेन
संघेन सह ब्रह्मकृता ब्रह्मकृतोऽस्मानस्मदीयांश्च तव स्तोतृन्मा रिषण्यः । मा
हिंसीः । सरस्वती मरुतोऽश्विनाश्विनावपश्च एतान् देवान् रत्नधेयायास्मभ्यं
रत्नदानाय यक्षि च ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वाम॑ग्ने स॒मि॒धा॒नो वसि॑ष्ठो ज॒रूथं॑ ह॒न्यक्षि॑ रा॒ये पु॒रंधि॑ ।

पु॒रु॒णी॒था जा॑तवे॒दो ज॒रस्व॑ यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥६॥

त्वां । अग्ने॑ । सं॒ऽइ॒धा॒नः । वसि॑ष्ठः । ज॒रूथं॑ । ह॒न् । यक्षि॑ । रा॒ये । पु॒रं॑ऽधि ।

पु॒रु॒ऽनी॒था । जा॑त॒ऽवे॒दः । ज॒र॒स्व॒ । यू॒यं । पा॑त । स्व॒स्ति॑ऽभिः । सदा॑ । नः ॥६॥

हे अग्ने त्वां वसिष्ठ ऋषिः समिधानो भवति । त्वं च जरूयं परुषभाषिणं
जरणीयं वा रक्षोगणं हन् । जहि । राये धनवते यज्ञमानाय पुरंधिं बहुधियं
देवगणं । तथा च यास्कः । पुरंधिर्वहुधीरिति । यद्धि । यज्ञ । किंच हे ज्ञात-
वेदोऽग्ने पुरुणीथा पुरुनीथेन बहुना स्तोत्रेण जरस्व । देवान् स्तुहि । यद्वा
पुरुणीथानेकमार्गाणि रक्षांसि जरयेत्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वादशो वर्गः ॥

उषो न जार इति पंचर्चं दशमं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रिष्टुभमाग्नेयं । तथा चान-
क्रांतं । उषो न पंचेति ॥ प्रातरनुवाकाश्चिनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उषो न जारः पृथु पाजो अश्रेहर्विद्युतद्दीद्यच्छोशुचानः ।

वृषा हरिः शुचिरा भाति भासा धियो हिन्वान उशतीरजीगः ॥१॥

उषः । न । जारः । पृथु । पाजः । अश्रेत् । दर्विद्युतत् । दीद्यत् । शोशुचानः ।

वृषा । हरिः । शुचिः । आ । भाति । भासा । धियः । हिन्वानः । उशतीः । अजीगरिति ॥१॥

अग्निरुषो न जार उषसो जारः सूर्यस्तद्वत् पृथु विस्तीर्णं पाजस्तेजोऽश्रेत् ।
अयति । किंच दर्विद्युतत् दीद्यत् शोशुचान इति त्रयोऽपि शब्दा यद्यपि दीप्ति-
कर्माणस्तथापि दीप्तेर्भूयस्त्वज्ञापनाय प्रयुक्ता इति न पुनरुक्तिः । अत्यंतं दीप्यमान
इत्यर्थः । वृषा कामानां वर्षिता हरिर्हविषां प्रेरकः शुचिः शुद्धिकृदग्निर्धियः
कर्माणि हिन्वानः प्रेरयन् भासा दीप्ताभाति । प्रकाशते । अपि चोशतीः कामय-
माना अजीगः । जागरयति । तमसा तिरोहिताः प्रजा उन्निरति वा ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स्वर्णं वस्तोरुषसामरोचि यज्ञं तन्वाना उशिजो न मन्म ।

अग्निर्जन्मानि देव आ वि विद्वान्द्रवहूतो देवयावा वनिष्ठः ॥२॥

स्वः । न । वस्तोः । उषसां । अरोचि । यज्ञं । तन्वानाः । उशिजः । न । मन्म ।

अग्निः । जन्मानि । देवः । आ । वि । विद्वान् । द्रवत् । दूतः । देवयावा । वनिष्ठः ॥२॥

अग्निर्वस्तोरहनि । वस्तोर्द्युरित्यहर्नामसु पाठात् । उषसामये स्वर्णं आदित्य

इव । तथा च यास्कः । स्वरादित्यो भवति सुअरणः सुईरण इति । अरोचि । दीप्यते । उशिजो न ऋत्विजश्च यज्ञं तन्वाना विस्तारयन्तो मन्म मन्मानि मननीयानि स्तोत्राणि पठन्तीति शेषः । नेति संप्रत्यर्थः । अपि च विद्वान् जानन् दूतो देवानां देवयावा देवान् प्रति गच्छन् वनिष्ठो दातृतमोऽग्निर्थाद्रवत् । विविधमाद्रवति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीरग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः ।

सुसंहशं सुप्रतीकं स्वंच हव्यवाहमरतिं मानुषाणां ॥ ३ ॥

अच्छ । गिरः । मतयः । देवऽयन्तीः । अग्निं । यन्ति । द्रविणं । भिक्षमाणाः ।

सुऽसंहशं । सुऽप्रतीकं । सुऽअंचं । हव्यऽवाहं । अरतिं । मानुषाणां ॥ ३ ॥

मतयः स्तुतिरूपा देवयन्तीर्देवानिच्छन्त्यो द्रविणं धनं भिक्षमाणा याचमाना गिरो वाचः सुसंहशं कल्याणसंदर्शनं सुप्रतीकं सुरूपं शोभनांगं वा स्वंचं सुष्ठु गच्छन्तं हव्यवाहं हव्यानां वोढारं मानुषाणामरतिं स्वामिनमग्निमच्छाभि यन्ति । अभिगच्छन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

इंद्रं नो अग्ने वसुभिः सजोषा रुद्रं रुद्रेभिरा वह्ना बृहन्तं ।

आदित्येभिरदितिं विश्वजन्यां बृहस्पतिमृक्कभिर्विश्ववारं ॥ ४ ॥

इंद्रं । नः । अग्ने । वसुऽभिः । सऽजोषाः । रुद्रं । रुद्रेभिः । आ । वह्ना । बृहन्तं ।

आदित्येभिः । अदितिं । विश्वऽजन्यां । बृहस्पतिं । ऋक्कऽभिः । विश्वऽवारं ॥ ४ ॥

हे अग्ने वसुभिर्देवैः सजोषाः संगतस्त्वं नोऽस्मदर्थमिन्द्रमावह । रुद्रेभी रुद्रैर्देवैः संगतो बृहन्तं महातं रुद्रं चावह । आदित्येभिरादित्यैर्देवैः संगतो विश्वजन्यां विश्वजनहितामदितिं चावह । ऋक्कभिः स्तुत्यैरंगिरोभिर्देवैः संगतो विश्ववारं विश्वैः संभजनीयं बृहस्पतिं चावह ॥

॥ अथ पंचमी ॥

मद्रं होतारमुशिजो यविष्ठमग्निं विश ईळते अध्वरेषु ।

स हि क्षपावाँ अभवद्रयीणामतंद्रो दूतो यजथाय देवान् ॥ ५ ॥

मंदं । होतारं । उशिजः । यविष्ठं । अग्निं । विणः । ईकृते । अध्वरेषु ।

सः । हि । द्यपाऽवान् । अभवत् । रयीणां । अतंद्रः । दृतः । यज्ञयाय । देवान् ॥ ५ ॥

उशिजः कामयमाना विशो मनुष्या मंदं स्तुत्यं होतारमाह्वतारं यविष्ठं युव-
तममग्निमध्वरेषु यागेष्ठीकृते । स्तुवंति । हि यस्मात्कारणात्सोऽग्निः द्यपावान्
राचिमान् । राची खल्वग्नयेऽग्निहोत्रं हूयते । रयीणां सूर्यस्य रयिमतां हविष्मतां
यजमानानां देवान्यजथाय यष्टुमतंद्रस्तंद्रारहितोऽभवत् । तथा च श्रूयते ।
यस्माद्दृतोऽभवत्तस्माद्विशस्तमध्वर ईकृत इति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चयोदशो वर्गः ॥

महाँ असीति पंचर्चमेकादशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्थं त्रिष्टुभमाग्नेयं । महानित्यनु-
क्रांतं ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

महाँ अस्यध्वरस्य प्रकेतो न ऋते त्वद्मृता मादयंते ।

आ विश्वेभिः सरथं याहि देवैर्यग्ने होता प्रथमः सदेह ॥ १ ॥

महान् । असि । अध्वरस्य । प्रऽकेतः । न । ऋते । त्वत् । अमृताः । मादयंते ।

आ । विश्वेभिः । सऽरथं । याहि । देवैः । नि । अग्ने । होता । प्रथमः । सद् । इह ॥ १ ॥

हे अग्ने त्वमध्वरस्य प्रकेतः प्रज्ञापनः सन् महानसि । त्वद्वते त्वया विनामृता
देवा न मादयंते । न माद्यंति । विश्वेभिर्विश्वैर्देवैः सरथं यथा भवत्यायाहि च ।
इह स्तीर्णे बर्हिषि प्रथमो मुख्यो होताह्वता सन् निषद । निषीद च ॥

वाजपेये बार्हस्पत्यचरोः स्विष्टकृतोऽनुवाक्या । सूचितं च । त्वामीकृते अजिरं
दूत्यायाग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणंतः । आ० ९. ९. इति ॥

॥ सैषाच द्वितीया ॥

त्वामीकृते अजिरं दूत्याय हविष्मंतः सद्मिन्मानुषासः ।

यस्य देवैरासदो बर्हिरग्नेऽहान्यस्मै सुदिना भवन्ति ॥ २ ॥

त्वां । ईकृते । अजिरं । दूत्याय । हविष्मंतः । सद् । इत् । मानुषासः ।

यस्य । देवैः । आ । असदः । बर्हिः । अग्ने । अहानि । अस्मै । सुऽदिना । भवन्ति ॥ २ ॥

हे अग्ने अजिरं प्रगामिनं त्वां मानुषासो मानुषा हविष्मन्तो यजमानाः
सदमित्सदैव दूत्याय दूतकर्मणे हविर्वहनायेकृते । याचन्ते । किमर्थमित्यत आह ।
यस्य हविष्मतो बर्हिर्देवैः सार्धमासदः त्वमधितिष्ठसि अस्मै हविष्मतेऽहानि
सुदिना सुदिनानि शोभनदिनानि भवन्ति ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्रिश्चिदुक्तोः प्र चिकितुर्वसूनि ते अंतर्दाशुषे मर्त्याय ।

मनुष्वदम् इह यक्षि देवान्भवा नो दूतो अभिशस्तिपावा ॥३॥

त्रिः । चित् । अक्तोः । प्र । चिकितुः । वसूनि । ते इति । अंतः । दाशुषे । मर्त्याय ।

मनुष्वत् । अग्ने । इह । यक्षि । देवान् । भवा । नः । दूतः । अभिशस्तिऽपावा ॥३॥

हे अग्ने ते त्वय्यंतर्मध्येऽक्तोरहः । यद्यप्यक्तुरिति रात्रेर्नाम तथाप्यत्राज्यन्ते
व्यज्यन्ते रूपादीन्यस्मिन्नित्यहो नाम । त्रिस्त्रिवारं त्रिषु सवनेषु वसूनि हवींषि
दाशुषे हविषां प्रदात्रे मर्त्याय मनुष्याय । तदर्थमित्यर्थः । प्रचिकितुः । प्रवेदयन्त्यृ-
त्विजः । यद्वाक्तोरहं त्रिस्त्रीनग्निमश्वमजं च त्वय्यंतर्निहितानि प्रचिकितुः । अवि-
दन्नित्यर्थः । अपि च मनुष्वत् मनोरिवेह ममास्मिन्यज्ञे दूतस्त्वं देवान्यक्षि । यज ।
नोऽस्माकमभिशस्तिपावाभिशस्तेरभिशंसकात् शात्रवात्पावा रक्षिता भव ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

अग्निरीशे बृहतो अध्वरस्याग्निर्विश्वस्य हविषः कृतस्य ।

ऋतुं ह्यस्य वसवो जुषन्तायां देवा दधिरे हव्यवाहं ॥४॥

अग्निः । ईशे । बृहतः । अध्वरस्य । अग्निः । विश्वस्य । हविषः । कृतस्य ।

ऋतुं । हि । अस्य । वसवः । जुषन्त । अथ । देवाः । दधिरे । हव्यऽवाहं ॥४॥

बृहतो महतोऽध्वरस्य कौटिल्यरहितस्य यज्ञस्याग्निरीशे । ईष्टे । विश्वस्य सर्वस्य
कृतस्य संस्कृतस्य हविषश्चाग्निरेवेष्टे । हि यस्मादस्याग्नेः ऋतुं कर्म वसवो देवा जुषन्त
सेवन्ते । अथापि च देवा अग्निं हव्यवाहं हव्यानां वोढारं दधिरे चक्रिर इत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

आग्ने वह हविरद्याय देवानिद्रज्येष्ठास इह मादयन्तां ।

इमं यज्ञं दिवि देवेषु धेहि यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥५॥

आ । अग्ने । वह । हविः । अद्याय । देवान् । इन्द्रोऽज्येष्ठासः । इह । मादयन्तां ।
इमं । यज्ञं । दिवि । देवेषु । धेहि । यूयं । पात । स्वस्ति । भिः । सदा । नः ॥ ५ ॥

हे अग्ने हविरद्याय हविषां भक्षणाय देवानावह । किमर्थमन्यित आह ।
इहास्मिन्यज्ञ इन्द्रज्येष्ठास इन्द्रप्रमुखा देवा मादयन्तां । इमं यज्ञमिदं यष्टव्यं हविर्दिवि
स्थितेषु देवेषु धेहि । निधेहि । देवान्वेह नयेदं हविर्वा देवेषु नयेति भावः ।
अन्तिमः पादो व्याख्यातचरः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्दशो वर्गः ॥

अगन्म महेति तृचात्मकं द्वादशं सूक्तं वसिष्ठस्यापि त्रिष्टुभमाग्नेयं । तथा चानु-
क्रांतं । अगन्म तृचमिति ॥ प्रातरनुवाकाश्विनशस्त्रयोरुक्तो विनियोगः ॥ यूञ्जे
दशरात्रे नवमेऽहनीदं सूक्तमाज्यशस्त्रं । सूचितं च । तृतीयस्यागन्म महेत्याज्यं
। आ० ९. ११. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अगन्म महा नमसा यविष्ठं यो दीदाय समिद्धः स्वे दुरोणे ।

चित्रभानुं रोदसी अंतरुर्वी स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यंचं ॥ १ ॥

अगन्म । महा । नमसा । यविष्ठं । यः । दीदाय । संऽइद्धः । स्वे । दुरोणे ।

चित्रऽभानुं । रोदसी इति । अंतः । उर्वी इति । सुऽआहुतं । विश्वतः । प्रत्यंचं ॥ १ ॥

योऽग्निः स्वे दुरोणे स्वे स्थान आहवनीये समिद्धः काष्ठैः समिद्धः सन् दीदाय
दीप्यते तमिमं यविष्ठं युवतममुर्वी विस्तीर्णयो रोदसी रोदस्योर्द्यावापृथिव्योरं-
तर्मध्येऽंतरिक्षे चित्रभानुं चित्रज्वालं स्वाहुतं सुष्वाहुतिभिर्हुतं संतं विश्वतः सर्वतः
प्रत्यंचं प्रतिगच्छंतमग्निं महा महता नमसा नमस्कारेणागन्म । वयमुपगच्छाम ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स महा विश्वा दुरितानि साह्वानग्निः ष्वे दम आ जातवेदाः ।

स नो रक्षिषद्दुरितादवद्यादस्मान्गृणत उत नो मघोनः ॥ २ ॥

सः । महा । विश्वा । दुःऽइतानि । सह्वान् । अग्निः । स्त्वे । दमे । आ । जातऽवेदाः ।

सः । नः । रक्षिषत् । दुःऽइतात् । अवद्यात् । अस्मान् । गृणतः । उत । नः । मघोनः ॥ २ ॥

योऽग्निर्महा महत्त्वेन विश्वा विश्वानि दुरितानि सहानभिभवन् जातवेदा
जातधनो जातप्रज्ञो वा दमे यज्ञगृहे स्तवे अस्माभिः स्तूयते सोऽग्निरस्मान्दुरि-
तात्पापादवद्यात् निंदिताच्च कर्मणो रक्षिषत् । रक्षतु । अस्मान् गृणतः स्तुव-
तोऽपि रक्षिषत् । उतापि च सोऽग्निर्नो मघोनो हविष्मतो रक्षिषत् ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने त्वां वर्धति मतिभिर्वसिष्ठाः ।

त्वे वसु सुषणनानि संतु यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

त्वं । वरुणः । उत । मित्रः । अग्ने । त्वां । वर्धति । मतिऽभिः । वसिष्ठाः ।

त्वे इति । वसु । सुऽसुननानि । संतु । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥३॥

हे अग्ने त्वं वरुणोऽसि । उतापि च त्वं मित्रोऽसि जगतः प्रमीतेस्त्रातासि ।
त्वां वसिष्ठा मतिभिः स्तुतिभिर्वर्धति । वर्धयन्ति । त्वे त्वयि विद्यमानानि वसु
वसूनि सुसननानि सुसंभजनानि संत्विति । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचदशो वर्गः ॥

प्राग्नय इति तृचं त्रयोदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं चैष्टुभं वैश्वानराग्निदेवताकं ।
तथा चानुक्रांतं । प्राग्नये वैश्वानरीयमिति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

प्राग्नये विश्वश्रुचे धियंधेऽसुरग्ने मन्म धीतिं भरध्वं ।

भरे हविर्न बर्हिषि प्रीणानो वैश्वानराय यतये मतीनां ॥१॥

प्र । अग्नये । विश्वऽश्रुचे । धियंऽधे । असुरऽग्ने । मन्म । धीतिं । भरध्वं ।

भरे । हविः । न । बर्हिषि । प्रीणानः । वैश्वानराय । यतये । मतीनां ॥१॥

हे सखायो विश्वश्रुचे विश्वं यो दीपयति तस्मै धियंधे धियां कर्मणां यो धाता
तस्मा असुरग्नेऽसुराणां यो हंता तस्मा अग्नये मन्म मननीयं स्तोत्रं धीतिं कर्म
च प्रभरध्वं । मतीनामभिमतानां कामानां यतये दात्रे वैश्वानराय विश्वनरहि-
तायाग्निविशेषाय बर्हिषि यज्ञे हविर्न हविरिव स्तुतिं प्रीणानः प्रीयमाणोऽहं
भरे । भरामि । यज्ञा हविः प्रीणानः प्रीणयन्नहं बर्हिषि हविर्भरे । संभरामि ।
नेति संप्रत्यर्थे ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान् आ रोदसी अपृणा जायमानः ।

त्वं देवाँ अभिशस्तेरमुंचो वैश्वानर जातवेदो महित्वा ॥२॥

त्वं । अग्ने । शोचिषा । शोशुचानः । आ । रोदसी इति । अपृणाः । जायमानः ।

त्वं । देवान् । अभिऽशस्तेः । अमुंचः । वैश्वानर । जातऽवेदः । महिऽत्वा ॥२॥

हे अग्ने त्वं शोचिषा दीप्ता शोशुचानो दीप्यमानो जायमानो जायमान एव रोदसी द्यावापृथिव्यावापृणाः । आपूरयः । अपि च जातवेदो जातप्रज्ञ जातधन वा वैश्वानर विश्वनरहित हे अग्ने त्वं देवान्महित्वा महत्त्वेनाभिशस्तेर-भिशंसकाच्छचोरमुंचः । अमोचयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

जातो यदग्ने भुवना व्यख्यः पशून् गोपा इयः परिज्मा ।

वैश्वानर ब्रह्मणे विंद गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥३॥

जातः । यत् । अग्ने । भुवना । वि । व्यख्यः । पशून् । न । गोपाः । इयः । परिऽज्मा ।

वैश्वानर । ब्रह्मणे । विंद । गातुं । यूयं । पात । स्वस्तिऽभिः । सदा । नः ॥३॥

हे अग्ने जातः सूर्यात्मना जातस्त्वमिर्यः स्वामी प्रेरयन्वा परिज्मा परितो गन्ता सन् पशून् गोपाः । यथा गवां पालकः पशून्पश्यति तद्वत् । यद्यदा भुवना भूतानि व्यख्यः रक्षार्थं पश्यसि तदा ब्रह्मणे । ब्रह्म स्तोत्रं । तदर्थं गातुं गतिं फलप्राप्तिं विंद । यद्वा ब्रह्मणे ब्राह्मणार्थं गातुं विंद । येन ब्रह्मणोपद्र-वाद्भिर्गच्छन्ति तं गातुं विंदेत्यर्थः । स्पष्टमन्यत् ।

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षोडशे वर्गे ॥

समिधा जातवेदस इति तृचं चतुर्दशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धमाग्नेयं । आद्या बृहती द्वितीयातृतीये त्रिष्टुभौ । तथा चानुक्रम्यते । समिधा बृहत्यादीति ॥ विनियोगो लैंगिकः ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

समिधा जातवेदसे देवाय देवहूतिभिः ।

हविर्भिः शुक्रशोचिषे नमस्विनो वयं दाशेमाग्नेये ॥१॥

सं॒ऽइ॒धा । जा॒त॒ऽवे॒द॒से । दे॒वाय॑ । दे॒व॒हू॒ति॒ऽभिः ।

ह॒विः॒ऽभिः । षु॒क्र॒ऽशो॒चिषे । न॒म॒स्वि॒नः । व॒यं । दा॒शे॒म । अ॒ग्नये॑ ॥ १ ॥

जातवेदसे जातवेदसं जातप्रज्ञमग्नयेऽग्निं समिधा वयं वसिष्ठा दाशेम । परिचरेम । देवाय देवं स्तुत्यमग्निं देवहूतिभिर्देवस्तुतिभिर्दाशेम । षुक्रशोचिषे षुक्रशोचिषं षुभ्रदीप्तिं नमस्विनो हविष्मन्तो वयं हविर्भिर्दाशेम ॥ अत्र दाशतियोगात्कर्मणि चतुर्थी । प्रायेण सर्वत्र दाशतियोगे कर्मणि चतुर्थी दृश्यते ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

व॒यं ते॑ अ॒ग्ने स॒मिधा॑ वि॒धेम॒ व॒यं दा॒शे॒म सु॒ष्टु॒ती य॑ज॒त्र ।

व॒यं घृ॒तेना॑ध्वरस्य होत॒र्वयं॑ दे॒व ह॒विषा॑ भद्र॒शो॒चे ॥ २ ॥

व॒यं । ते॑ । अ॒ग्ने । सं॒ऽइ॒धा । वि॒धेम॒ । व॒यं । दा॒शे॒म । सु॒ऽस्तु॒ती । य॑ज॒त्र ।

व॒यं । घृ॒तेन॑ । अ॒ध्वर॒स्य । हो॒तः॑ । व॒यं । दे॒व । ह॒विषा॑ । भद्र॒ऽशो॒चे ॥ २ ॥

हे अग्ने ते त्वां वयं वसिष्ठाः समिधा विधेम । परिचरेम । हे यजत्र यष्टव्याग्ने वयं सुष्टुती शोभनया स्तुत्या दाशेम । त्वां परिचरेम । अध्वरस्य यज्ञस्य होतरग्ने वयं घृतेनाज्येन त्वां दाशेम । हे भद्रशोचे कल्याणज्वाल देव द्योतमानाग्ने त्वां वयं हविषा दाशेम ॥

॥ अथ तृतीया ॥

आ नो॑ दे॒वेभि॒रुप॑ दे॒व॒हू॒ति॒म॒ग्ने या॒हि व॒षट्कृ॑तिं जुषा॒णः ।

तुभ्यं॑ दे॒वाय॑ दा॒शतः॑ स्याम॒ यूयं॑ पा॒त स्व॒स्तिभिः॑ सदा॑ नः ॥ ३ ॥

आ । नः॑ । दे॒वेभिः॑ । उप॑ । दे॒व॒ऽहू॒तिं । अ॒ग्ने । या॒हि । व॒षट्कृ॑तिं । जुषा॒णः ।

तुभ्यं॑ । दे॒वाय॑ । दा॒शतः॑ । स्या॒म॒ । यू॒यं । पा॒त॒ । स्व॒स्ति॒ऽभिः॑ । सदा॑ । नः॑ ॥ ३ ॥

हे अग्ने नोऽस्माकं देवहूतिं स्तोत्रं यज्ञं वा देवेभिर्देवैः सार्धं वषट्कृतिं हविर्जुषाणः सेवमानस्त्वमुपायाहि । देवाय द्योतमानाय तुभ्यं वयं दाशतः परिचरन्तः स्याम । भवेम । सिद्धमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तदशो वर्गः ॥

उपसद्यायेति पंचदशर्चं पंचदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धं गायत्रमाग्नेयं । तथा चानु-

क्रांतं । उपसद्याय पंचोना गायत्रिमिति ॥ प्रातरनुवाक आग्नेये क्रतो गायत्रे
 छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । उपसद्याय त्वमग्ने यज्ञानामिति तिस्र
 उत्तमा उद्धरेत् । आ० ४. १३. । इति ॥ उपसदि पौर्वाह्निक्यामुपसद्यायेत्याद्यास्तिस्र
 ऋचः सामिधेन्यः । सूच्यते च । उपसद्याय मीळहुष इति तिस्र एकैकां चिरनवानं
 । आ० ४. ८. । इति ॥ पवित्रेष्ट्यामग्ने रक्षांसीत्येषा प्रथमाज्यभागानुवाक्या ।
 सूचितं च । पावकवंतावाज्यभागावग्नी रक्षांसि सेधति । आ० २. १२. । इति ॥
 अन्वारंभणीयायामग्नेर्भगिनो याज्या । सूचितं च । आ सवं सवितुर्यथा स नो
 राधांस्या भर । आ० २. ८. । इति ॥ स्वस्त्ययन्यामिष्टावग्ने रक्षा ण इति प्रथमा-
 ज्यभागानुवाक्या । सूचितं च । स्वस्त्ययन्यां रक्षितवंतावग्ने रक्षा णो अंहसः
 । आ० २. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

उपसद्याय मीळहुष आस्ये जुहुता हविः । यो नो नेदिष्टमार्थं ॥ १ ॥

उपसद्याय । मीळहुषे । आस्ये । जुहुत । हविः । यः । नः । नेदिष्टं । आर्थं ॥ १ ॥

हे अध्वर्यव उपसद्यायोपसदनीयाय मीळहुषे कामानां वर्षित्रेऽग्नये तत्प्री-
 त्यर्थमास्ये तस्यैव मुखे हविर्जुहुत । योऽग्निर्नेदिष्टमासन्नतममार्थं भवति । आसन्न-
 तमो बंधुर्भवतीत्यर्थः ॥ आप्यमिति स्वार्थिकस्तद्धितः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

यः पंच चर्षणीरभि निषसाद् दमेदमे । कविर्गृहपतिर्युवा ॥ २ ॥

यः । पंच । चर्षणीः । अभि । निऽससाद् । दमेऽदमे । कविः । गृहऽपतिः । युवा ॥ २ ॥

योऽग्निः कविः प्राज्ञो गृहपतिर्गृहाणां पालयिता युवा नित्यतरुणः सन्
 पंच चर्षणीः पंच जनान् मनुष्यान् अभि अभिमुखं दमे दमे गृहे गृहे निषसाद्
 निषीदति । उत्तरया वाक्यपरिसमाप्तिः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

स नो वेदो अमात्यमग्नी रक्षतु विश्वतः । उतास्मान्पातंहसः ॥ ३ ॥

सः । नः । वेदः । अमात्यं । अग्निः । रक्षतु । विश्वतः । उत । अस्मान् । पातु । अंहसः ॥ ३ ॥

सोऽग्निर्नोऽस्माकं वेदो धनममात्यमंतिके भवं सहभूतं वा विश्वतः सर्वतो
 बाधकाद्रक्षतु । उतापिचास्मान्वसिष्ठानंहसः पापात्पातु । रक्षतु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

नवं नु स्तोममग्रये दिवः श्येनाय जीजनं । वस्वः कुविद्वनाति नः ॥४॥

नवं नु स्तोमं । अग्रये । दिवः । श्येनाय । जीजनं । वस्वः । कुवित् । वनाति । नः ॥४॥

दिवो द्युलोकस्य श्येनाय श्येनसदृशाय नु क्षिप्रं गन्वेऽग्रये यस्मै नवं नूतनं स्तोमं जीजनं जनयामि सोऽग्निर्नोऽस्मभ्यं कुविद्वहु वस्वो वसु धनं ॥ कर्मणि षष्ठी ॥ वनाति । ददात्वित्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

स्पार्हा यस्य श्रियो हशे रयिवीरवतो यथा । अग्रे यज्ञस्य शोचतः ॥५॥

स्पार्हाः । यस्य । श्रियः । हशे । रयिः । वीरऽवतः । यथा । अग्रे । यज्ञस्य । शोचतः ॥५॥

यज्ञस्याग्रे पुरस्ताद्भागे शोचतो दीप्यमानस्य यस्याग्रेः श्रियो दीप्यो वीरवतः पुत्रवतो रयिर्धनं यथा तद्वत् हशे द्रष्टुं चक्षुषे वा स्पार्हाः स्पृहणीया भवन्ति तस्मै नवं स्तोमं जीजनमित्यनुषंगः । उत्तरत्र संबंधो वा ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टादशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सेमां वेतु वषट्कृतिमग्निजुषत नो गिरः । यजिष्ठो हव्यवाहनः ॥६॥

सः । इमां । वेतु । वषट्कृतिं । अग्निः । जुषत । नः । गिरः । यजिष्ठः । हव्यऽवाहनः ॥६॥

यजिष्ठो यजनीयतमो यष्टतमो वा हव्यवाहनो हव्यानां हविषां वोढा सोऽग्नि-रिमां वषट्कृतिमस्माभिर्दीयमानामाहुतिं वेतु । कामयतां । भक्षयतु वा । नोऽस्माकं गिरः स्तुतीश्च जुषत । सेवतां ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

नि त्वा नक्ष्य विशपते द्युमंतं देव धीमहि । सुवीरमग्र आहुत ॥७॥

नि । त्वा । नक्ष्य । विशपते । द्युमंतं । देव । धीमहि । सुवीरं । अग्रे । आऽहुत ॥७॥

नक्ष्योपगंतव्य । नक्षतिर्थाग्निकर्मा । विशपते विशां पते देव द्योतमानाहुत सर्वैर्यजमानैरभिहुत हे अग्रे द्युमंतं दीप्तिमंतं सुवीरं कल्याणस्तोत्रिकं त्वा त्वा वयं निधीमहि । निहितवंतः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

क्षपं उ॒स्रश्च दी॒दिहि स्व॒ग्रय॒स्त्वया व॒यं । सु॒वीर॒स्त्वम॒स्मयुः ॥ ८ ॥

क्षपः । उ॒स्रः । च । दी॒दिहि । सु॒ऽअ॒ग्रयः । त्वया । व॒यं । सु॒ऽवीरः । त्वं । अ॒स्म॒ऽयुः ॥ ८ ॥

हे अग्ने त्वं क्षपो राचीरुस्रोऽहानि च । सर्वदेति यावत् । दीदिहि । दीप्यस्व । दीप्यमानेन त्वया वयं वसिष्ठाः स्वग्रयः शोभमानाग्रयो भवाम । अस्मयुरस्मान् कामयमानः ॥ सुप आत्मनः क्वजिति क्वचि कृते क्वाच्छंदसीत्युप्रत्ययः । दकारलोपच्छांदसः ॥ तथा च यास्कः । अस्मयुरस्मान् कामयमान इति ॥ त्वं सुवीरः सुस्तोत्रिको भव ॥

॥ अथ नवमी ॥

उप॑ त्वा सा॒तये॒ नरो॒ विप्रा॑सो यंति धी॒तिभिः॑ । उपा॒क्षरा॑ सह॒स्रिणी॑ ॥ ९ ॥

उप॑ । त्वा । सा॒तये॑ । नरः । विप्रा॑सः । यंति॑ । धी॒तिभिः॑ । उप॑ । अ॒क्षरा॑ । सह॒स्रिणी॑ ॥ ९ ॥

हे अग्ने त्वा त्वां नरो नेतारो यजमाना विप्रासो विप्रा मेधाविनो धीतिभिः कर्मभिः सातये धनाय कामानां लाभाय वोपयंति । उपगच्छन्ति । सहस्रिणी सहस्रसंख्याकाक्षरा क्षयरहिता स्तुतिरूपास्मदीया वाक् त्वामुपयाति च ॥

॥ अथ दशमी ॥

अ॒ग्नी रक्षांसि॑ से॒धति॒ शु॒क्रशो॑चि॒रम॑र्त्यः । शु॒चिः पा॒वक॑ ई॒द्भ्यः ॥ १० ॥

अ॒ग्निः । रक्षांसि॑ । से॒धति॑ । शु॒क्रऽशो॑चिः । अ॒म॒र्त्यः । शु॒चिः । पा॒वकः । ई॒द्भ्यः ॥ १० ॥

शुक्रशोचिः शुभ्रज्वालोऽमर्त्यो मरणरहितो देवतात्मा शुचिः स्वयं शुद्धः पावकोऽन्येषामपि शोधक ईद्भ्यः स्तुत्योऽग्नी रक्षांसि राक्षसान् सेधति । बाधतां ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

स नो॒ राधा॑स्या भ॒रेशा॑नः सहसो॒ यहो॑ । भ॒र्गश्च॑ दा॒तु वा॒र्ये ॥ ११ ॥

सः । नः । राधा॑सि । आ॒भ॒र । ई॒शा॑नः । सह॒सः । य॒हो॒ इति॑ । भ॒र्गः । च । दा॒तु । वा॒र्ये ॥ ११ ॥

हे सहसो यहो बलस्य पुत्राग्ने स प्रसिद्धस्त्वमीशानः सर्वस्य जगत ईश्वरः सन् नोऽस्मभ्यं राधांसि धनानि ॥ रायो राध इति धननामसु पाठात् ॥ आभर ।

आहर । भगश्च भगो देवोऽपि वार्यं धनं दातु । अस्मभ्यं ददातु ॥ अभ्यासलो-
पच्छांदसः ॥ भगोऽत्र सूक्ते निपातभागिनी देवता ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

त्वमग्ने वीरवद्यशो देवश्च सविता भगः । दितिश्च दाति वार्यं ॥ १२ ॥

त्वं । अग्ने । वीरऽवत् । यशः । देवः । च । सविता । भगः । दितिः । च । दाति । वार्यं ॥ १२ ॥

हे अग्ने त्वं वीरवत्पुत्रपौत्रोपेतं यशोऽन्नं देहीति शेषः । देवश्च सविता सविता
देवोऽपि वार्यं वरणीयं धनं दाति । ददातु । भगश्च देवोऽपि ददातु । दितिश्च
दितिरपि देवी ददातु । सविचादिः सूक्ते निपातभागिनी देवता ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

अग्ने रक्षां णो अंहसः प्रति स्म देव रीषतः । तपिष्ठैरजरो दह ॥ १३ ॥

अग्ने । रक्ष । नः । अंहसः । प्रति । स्म । देव । रीषतः । तपिष्ठैः । अजरः । दह ॥ १३ ॥

हे अग्ने त्वं नोऽस्मानंहसः पापाद्रक्ष । पाहि ॥ संहितायां दीर्घच्छांदसः ॥
अपि च हे देव द्योतमानाग्ने अजरो जरारहितस्त्वं रीषतो हिंसतः शत्रून् तपिष्ठै-
रतिशयेन तापकैस्तेजोभिर्दह । भस्मीकुरु ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

अधा मही न आयस्यनाधृष्टो नृपीतये । पूर्ववा शतभुजिः ॥ १४ ॥

अध । मही । नः । आयसी । अनाधृष्टः । नृऽपीतये । पूः । भव । शतऽभुजिः ॥ १४ ॥

अधाधुना हे अग्ने अनाधृष्टोऽप्रतिधर्षणीयस्त्वं नोऽस्माकं नृपीतये नृणां
रक्षणार्थं मही महत्यायस्ययसा निर्मिता शतभुजिरत्यंतं विस्तृता शतगुणा पूः
पुरी । तद्रक्षासाधनभूतप्रकारादिर्वा पूरुच्यते । भव । यथायसा निर्मिता पुरी
तद्रक्षासाधनभूतप्रकारादिर्वा शत्रुभ्यो भीतान्नक्षति तद्बद्राक्षसेभ्यो भीतानस्मान्
पाहीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

त्वं नः पाह्यंहसो दोषावस्तरघायतः । दिवा नक्तमदाभ्य ॥ १५ ॥

त्वं । नः । पाहि । अंहसः । दोषाऽवस्तः । अघऽयतः । दिवा । नक्तं । अदाभ्य ॥ १५ ॥

हे अदाभ्याहिंस्य दोषावस्ता राचेराच्छादयितः । तमसो वारयितरित्यर्थः ।
अग्ने त्वं नोऽस्मानंहसः पापादघायतः पापमिच्छतः शचीश्च दिवा नक्तमहनि
राचौ च सर्वदा पाहि । रक्ष ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये विंशो वर्गः ॥

एना व इति द्वादशर्चं षोडशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्पणमग्निदेवताकं । अयुजो बृहत्यो
युजः सतोबृहत्यः । तथा चानुक्रांतं । एना वो द्वादश प्रागाथमिति ॥ प्रातर-
नुवाक आग्नेये क्रतौ बार्हते छंदस्याश्विनशस्त्रे चेदं सूक्तं । सूचितं च । एना वो
अग्निं प्र वो यज्ञं । आ० ४. १३. । इति ॥ आग्निमारुतशस्त्रे देवो वो द्रविणोदा
इति प्रगाथोऽनुरूपः । सूचितं च । देवो वो द्रविणोदा इति प्रगाथो स्तोत्रि-
यानुरूपौ । आ० ५. २०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातमा हुवे ।

प्रियं चेतिष्ठमरतिं स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतं ॥१॥

एना । वः । अग्निं । नमसा । ऊर्जः । नपातं । आ । हुवे ।

प्रियं । चेतिष्ठं । अरतिं । सुऽअध्वरं । विश्वस्य । दूतं । अमृतं ॥१॥

ऊर्जो बलस्य नपातं पुत्रं ॥ सूनूर्नपादित्यपत्यनामसु पाठात् ॥ प्रियं प्रियमस्माकं
चेतिष्ठमतिशयेन ज्ञातारं प्रज्ञापकं वारतिं गंतारं स्वामिनं वा स्वध्वरं सुयज्ञं
विश्वस्य सर्वस्य यजमानस्य दूतममृतं नित्यमग्निमेनैनेन नमसा स्तोत्रेण ॥ यद्य-
प्यत्रान्वादेशो नास्ति तथापि छांदसत्वादिदंशच्छस्यैनादेशः । यद्वैनैनमित्यग्नेर्वि-
शेषणं । समानार्पत्वात्पूर्वेषु सूक्तेष्वादिष्टत्वाच्चसिष्टेनान्वादिश्यते ॥ वो युष्मदर्थ-
माहुवे । आह्वयामि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

स योजते अरूषा विश्वभोजसा स दुद्रवत्स्वाहुतः ।

सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी वसूनां देवं राधो जनानां ॥२॥

सः । योजते । अरूषा । विश्वऽभोजसा । सः । दुद्रवत् । सुऽआहुतः ।

सुऽब्रह्मा । यज्ञः । सुऽशमी । वसूनां । देवं । राधः । जनानां ॥२॥

सोऽग्निररुषारोचमानौ विश्वभोजसा विश्वस्य पालयितारावश्चौ योजते ।
 रथे युनक्तु । यद्वा सोऽरुषारोचमानेन तेजसा विश्वभोजसा विश्वस्य रक्षकेण
 योजते । अयुज्यत । किंच सोऽग्निर्दुद्रवत् । आनेतुं देवान् प्रति भृशं द्रवतु द्रवति
 वा । स्वाहुतः सुष्टाहुतः सुब्रह्मा सुस्तुतिः शोभनान्नो वा यज्ञो यष्टव्यः सुशमी
 सुकर्मा च भवति । तमिमं देवं द्योतमानं वसूनां वासकानां जनानां वसिष्ठानां
 राधो हविरभिगच्छत्विति शेषः । यद्वैवंगुणविशिष्टोऽग्निर्वसूनां धनानां मध्ये
 देवमन्यंतप्रकाशमानं राधो धनं जनानां यजमानानां धनवत् प्रियतम इत्यर्थः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

उदस्य शोचिरस्थादाजुहानस्य मीळहुषः ।

उद्धूमासो अरुषासो दिविस्पृशः समग्निमिधते नरः ॥३॥

उत् । अस्य । शोचिः । अस्थात् । आऽजुहानस्य । मीळहुषः ।

उत् । धूमासः । अरुषासः । दिविऽस्पृशः । सं । अग्निं । इधते । नरः ॥३॥

मीळहुषः कामानां वर्षितुराजुहानस्याभिहूयमानस्याग्नेः शोचिस्तेज उदस्थात् ।
 उत्तिष्ठति । अरुषास आरोचमाना दिविस्पृशोऽंतरिक्षस्पृशो धूमासो धूमाश्चो-
 दस्थुः । अस्थादित्येकवचनांतं बहुवचनांततया विपरिणतं सदचान्वेति । तमिम-
 मग्निं नरः कर्मणां नेतार ऋत्विजः समिधते । सम्यक् दीपयन्ति ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

तं त्वा दूतं कृणमहे यशस्तमं देवाँ आ वीतये वह ।

विश्वा सूनो सहसो मर्तभोजना रास्व तद्यत्नेमहे ॥४॥

तं । त्वा । दूतं । कृणमहे । यशःऽतमं । देवान् । आ । वीतये । वह ।

विश्वा । सूनो इति । सहसः । मर्तऽभोजना । रास्व । तत् । यत् । त्वा । ईमहे ॥४॥

हे सहसः सूनो बलस्य पुत्राग्ने यशस्तममतिशयेन यशस्विनं तं प्रसिद्धं यं त्वा
 त्वां दूतं कृणमहे कुर्मः स त्वं देवान्वीतये हविषां भक्षणायावह । किंच यद्यदा त्वा
 त्वामीमहे याचामहे तदैव विश्वा विश्वानि मर्तभोजनानि मनुष्याणां भोग्यानि
 कल्याणानि धनानि रास्व । अस्मभ्यं देहि ॥

॥ अथ पंचमी ॥

त्वमग्ने गृहपतिस्त्वं होता नो अध्ये ।

त्वं पोता विश्ववार प्रचेता यक्षि वेपि च वार्ये ॥५॥

त्वं । अग्ने । गृहऽपतिः । त्वं । होता । नः । अध्ये ।

त्वं । पोता । विश्वऽवार । प्रऽचेताः । यक्षि । वेपि । च । वार्ये ॥५॥

हे विश्ववार विश्वैर्वरणीयाग्ने त्वं नोऽस्माकमध्ये यागे गृहपतिरसि । यजमानोऽसि । त्वं होता देवानामाह्वाता । त्वं त्वमेव पोतासि । अतः प्रचेताः प्रकृष्टमतिस्त्वं वार्ये वरणीयं हविर्यक्षि । यज । वेपि च । कामयस्व । भक्षय वा ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

कृधि रत्नं यजमानाय सुक्रतो त्वं हि रत्नधा असि ।

आ न ऋते शिशीहि विश्वमृत्विजं सुशंसो यश्च दक्षते ॥६॥

कृधि । रत्नं । यजमानाय । सुक्रतो इति सुऽक्रतो । त्वं । हि । रत्नऽधाः । असि ।

आ । नः । ऋते । शिशीहि । विश्वं । ऋत्विजं । सुऽशंसः । यः । च । दक्षते ॥६॥

हे सुक्रतो शोभनकर्मन्त्राग्ने यजमानाय मह्यं रत्नं धनं ॥ आचं रत्नमिति धननामसु पाठात् ॥ कृधि । कुरु । देहीत्यर्थः । हि यस्मात्त्वं रत्नधा रत्नस्य दातासि । नोऽस्माकमृते यज्ञे विश्वं सर्वमृत्विजमाशिशीहि । तीक्ष्णीकुरु । किंच यः सुशंसः सुस्तुतिरस्मत्पुत्रो दक्षते वर्धते तं वर्धय । यद्वा यः सुशंसो होता वर्धते तं वर्धयेत्यर्थः । होतुः पृथगुपादानमादरार्थं ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकविंशो वर्गः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

त्वे अग्ने स्वाहुत प्रियासः संतु सूरयः ।

यंतारो ये मघवानो जनानामूर्वान्दयंत गोनां ॥७॥

त्वे इति । अग्ने । सुऽआहुत । प्रियासः । संतु । सूरयः ।

यंतारः । ये । मघऽवानः । जनानां । ऊर्वान् । दयंत । गोनां ॥७॥

हे अग्ने स्वाहुत यजमानैः सुष्वाहुत त्वे तव सूरयः प्रेरकाः स्तोतारो वा प्रियासः

प्रियाः संतु । भवंतु । किंच ये मघवानो धनवंतो यन्तारः प्रदातारो जनानाम-
स्मदीयानामूर्वान् समूहान् गोनां गवां चोर्वान्दयन्तं प्रयच्छन्ति ते च तव प्रियासः
सन्विति पूर्वेणान्वयः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

येषामि॒क्का घृत॑हस्ता दुरो॒णे आँ अपि॑ प्रा॒ता नि॒षीद॑ति ।

तांस्त्राय॑स्व सहस्य दु॒हो नि॒दो यच्छा॑ नः श॒र्म दी॒र्घश्चु॑त् ॥ ८ ॥

येषां । इ॒क्का । घृ॒तऽह॑स्ता । दुरो॒णे । आ । अपि॑ । प्रा॒ता । नि॒ऽसी॑दति ।

तान् । त्रा॒य॒स्व । स॒ह॒स्य । दु॒हः । नि॒दः । यच्छ॑ । नः । श॒र्म । दी॒र्घऽश्चु॑त् ॥ ८ ॥

येषां दुरोणे गृहे घृतहस्ता । घृतयुक्तो हस्तो यस्या असौ घृतहस्ता । घृतेना-
भिघारितेत्यर्थः । इक्कान्नरूपा हविल्लक्षणा देवी ॥ इरेक्येत्यन्ननामसु पाठात् ॥
प्राता पूर्णानिषीदति आसीदति । अपीति पूरणः । तान्हविष्मतो यजमानान्
हे सहस्य सहसे बलाय हिताग्रे दुहो द्रोग्धुर्निदो निंदकाच्च शत्रोस्त्रायस्व ।
नोऽस्मभ्यं दीर्घश्चुत् दीर्घकालं श्रोतव्यं शर्म सुखं गृहं वा यच्छ च । देहि ॥

॥ अथ नवमी ॥

स म॒न्द्रया॑ च जि॒ह्या वह्नि॑रा॒सा वि॒दुष्ट॑रः ।

अग्ने॑ र॒यिं म॒घव॑द्भ्यो न आ व॒ह ह॒व्यदा॑तिं च सू॒दय ॥ ९ ॥

सः । म॒न्द्रया॑ । च । जि॒ह्या । वह्निः । आ॒सा । वि॒दुऽत॑रः ।

अग्ने॑ । र॒यिं । म॒घव॑त्ऽभ्यः । नः । आ । व॒ह । ह॒व्यऽदा॑तिं । च । सू॒दय ॥ ९ ॥

हे अग्ने मन्द्रया च मोदयिष्या देवानामासास्यस्थानीयया जिह्या ज्वालाया
वह्निर्विषां वोढा विदुष्टरो विद्वत्तरः स प्रसिद्धस्त्वं मघवद्भ्यो हविष्मद्भ्यो नोऽस्मभ्यं
रयिं धनमावह च । हव्यदातिं । हव्यानि ददातीति हव्यदातिर्यजमानः । तं ।
तथा च वाजसनेयिन आमनन्ति । यजमानो वै हव्यदातिरिति । सूदय च ।
कर्मसु प्रेरय च ॥

॥ अथ दशमी ॥

ये राधाँसि॑ द॒दत्य॑श्वा॒ म॒घा कामे॑न॒ श्रव॑सो म॒हः ।

ताँ अ॒हंसः॑ पि॒पृहि॑ प॒र्तुभि॒ष्टुं श॒तं पू॒र्भिर्यै॑वि॒ष्ठ्य ॥ १० ॥

ये । राधांसि । ददति । अग्धा । मघा । कामेन । अरवसः । महः ।

तान् । अंहसः । पिपृहि । पतृभिः । त्वं । शतं । पूःभिः । यविष्ठ्य ॥ १० ॥

हे यविष्ठ्य युवतमाग्रे त्वं ये यजमाना महो महतः अरवसो यशसः कामे-
नेच्छया । यशस्कामाः संत इत्यर्थः । राधांसि साधकान्यग्धाश्चात्मकानि मघा
मघानि ददति तान्दातृनंहसः पापात् शत्रोर्वा पतृभी रद्यासाधनभूतः शतमप-
रिमिताभिः पूर्भिर्नगरीभिश्च पिपृहि । पालय ॥

॥ अथैकादशी ॥

देवो वो द्रविणोदाः पूर्णा विवष्ट्यासिचं ।

उद्वा सिंचध्वमुप वा पृणध्वमादिद्वौ देव ओहते ॥ ११ ॥

देवः । वः । द्रविणःऽदाः । पूर्णा । विवष्टि । आऽसिचं ।

उत् । वा । सिंचध्वं । उप । वा । पृणध्वं । आत् । इत् । वः । देवः । ओहते ॥ ११ ॥

द्रविणोदा धनानां दाता देवोऽग्निर्वो युष्मदीयां पूर्णा हविषासिचमासिक्तां
सुचं विवष्टि । कामयते । अत उत्सिंचध्वं वा सोमेन पात्रं । उपपृणध्वं वा
सोमं ॥ वाशब्दौ समुच्चयार्थौ ॥ ध्रुवग्रहेण होतृचमसं पूरयत चाग्नये सोमं यच्छत
चेत्यर्थः । आदिदन्तरमेव देवोऽग्निर्वो युष्मानोहते । वहति ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

तं होतारमध्वरस्य प्रचेतसं वह्निं देवा अकृण्वत ।

दधाति रत्नं विधत्ते सुवीर्यमग्निर्जनाय दाश्रुषे ॥ १२ ॥

तं । होतारं । अध्वरस्य । प्रऽचेतसं । वह्निं । देवाः । अकृण्वत ।

दधाति । रत्नं । विधत्ते । सुऽवीर्यं । अग्निः । जनाय । दाश्रुषे ॥ १२ ॥

देवाः प्रचेतसं प्रकृष्टमतिमग्निमध्वरस्य यज्ञस्य वह्निं वोढारं होतारं चाकृण्वन् ।
अकुर्वन् । किमर्थमित्यत आह । स चाग्निर्विधत्ते परिचरते दाश्रुषे हविषां प्रदात्रे
जनाय सुवीर्यं शोभनवीर्योपेतं रत्नं रमणीयं धनं दधाति । ददात्वित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये द्वाविंशो वर्गः ॥

अग्ने भव सुषमिधेति सप्तर्चं सप्तदशं सूक्तं वसिष्ठस्यार्धमग्निदेवताकं । सप्तापि

द्विपदासिष्टुभः । तथैवानुक्रम्यते । अग्ने भव सप्त द्वैपदं त्रैष्टुभमिति ॥ अतिरात्रे षष्ठेऽहनि तृतीयसवने मैत्रावरुणशस्त्रेऽग्ने भवेति तृचोऽनुरूपः । सूच्यते हि । अग्ने त्वं नोऽंतमोऽग्ने भव सुषमिधा समिद्ध इति स्तोत्रियानुरूपौ । आ० ८.२. इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

अग्ने भव सुषमिधा समिद्ध उत बर्हिर्हविया वि स्तृणीतां ॥ १ ॥

अग्ने । भव । सुऽसमिधा । संऽइद्धः । उत । बर्हिः । उर्विया । वि । स्तृणीतां ॥ १ ॥

हे अग्ने सुषमिधा शोभनया समिधा समिद्धो भव । सम्यक् दीप्तो भव । उतापि च बर्हिर्हविया विस्तीर्णमुपस्तृणीतामध्वर्युः ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

उत द्वार उशतीर्वि अयंतामुत देवाँ उशत आ वहहे ॥ २ ॥

उत । द्वारः । उशतीः । वि । अयंतां । उत । देवान् । उशतः । आ । वह । इह ॥ २ ॥

उतापि चोशतीर्देवान् कामयमाना द्वारो यज्ञगृहस्य देव्यो वा ॥ तथा च यास्कः । द्वारो जवतेर्वा द्रवतेर्वा वारयतेर्वा । नि० ८.९. इति ॥ विश्रयंतां । उतापि चोशतो यज्ञं कामयमानान्देवानिह यज्ञ आवह ॥

॥ अथ तृतीया ॥

अग्ने वीहि हविषा यक्षि देवान्स्वध्वरा कृणुहि जातवेदः ॥ ३ ॥

अग्ने । वीहि । हविषा । यक्षि । देवान् । सुऽअध्वरा । कृणुहि । जातऽवेदः ॥ ३ ॥

हे जातवेदो जातधनाग्ने वीहि । देवानभिगच्छ । हविषा देवान्यक्षि । यज्ञ च । स्वध्वरा स्वध्वरान् शोभनयज्ञांश्च कृणुहि । कुरु ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

स्वध्वरा करति जातवेदा यक्षदेवाँ अमृतान्पिप्रयच्च ॥ ४ ॥

सुऽअध्वरा । करति । जातऽवेदाः । यक्षत् । देवान् । अमृतान् । पिप्रयत् । च ॥ ४ ॥

जातवेदा जातधनोऽग्निरमृतान्मरणरहितान्देवान् स्वध्वरा स्वध्वरान् शोभनयज्ञान् करति । करोतु । यक्षत् । हविषा यज्ञतु च । पिप्रयत् । स्तोत्रैः प्रीणयतु च ॥

॥ अथ पंचमी ॥

वंस्व॒ विश्वा॒ वार्या॑णि प्रचेतः सत्या भवन्ता॒ग्निषो॑ नो अद्य ॥५॥

वंस्व॒ । विश्वा॒ । वार्या॑णि । प्र॒चेत॒ इति॑ प्रऽचेतः । सत्याः । भवन्तु॒ । आ॒ऽग्निषः॑ ।

नः । अद्य ॥ ५ ॥

हे प्रचेतः प्रकृष्टमतिमन्त्रमे विश्वा विश्वानि वार्याणि वरणीयानि धनानि वंस्व । अस्मभ्यं देहि । नोऽस्माकमाग्निषोऽद्य सत्या यथार्था भवन्तु ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

त्वामु॒ ते द॒धिरे॒ हव्य॒वाहं॑ दे॒वासो॑ अ॒ग्न ऊ॒र्ज आ॒ नपा॑तं ॥६॥

त्वां । ऊं॒ इति॑ । ते । द॒धिरे॒ । हव्य॒ऽवाहं॑ । दे॒वासः॑ । अ॒ग्ने । ऊ॒र्जः । आ॒ । नपा॑तं ॥६॥

हे अग्ने ऊर्जो बलस्य नपातं पुत्रं ॥ सूनूर्नपादित्यपत्यनामसु पाठात् ॥ त्वामु त्वामेव ते प्रसिद्धा देवासो देवा हव्यवाहं हविषो वोढारमादधिरे । अकुर्वन्नित्यर्थः ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

ते ते॑ दे॒वाय॒ दा॒शतः॑ स्याम॒ महो॒ नो॒ रत्ना॒ वि द॒ध इ॒यानः॑ ॥७॥

ते । ते॒ । दे॒वाय॑ । दा॒शतः॑ । स्या॒म । म॒हः । नः॒ । रत्ना॑ । वि । द॒धः । इ॒यानः॑ ॥७॥

हे अग्ने देवाय द्योतमानाय ते तुभ्यं ते प्रसिद्धा वसिष्ठा वयं दाशतो हवीषि ददतः स्याम । भवेम । अतो महो महान्स्वमियान उपगम्यमानो याच्यमानो वा नोऽस्मभ्यं रत्ना रत्नानि रमणीयानि धनानि विदधः । विधत्स्व ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये त्रयोविंशो वर्गः ॥

॥ इति सप्तमे मंडले प्रथमोऽनुवाकः ॥

द्वितीयेऽनुवाके षोडश सूक्तानि । तत्र त्वे ह यत्पितर इति पंचविंशत्यृचं प्रथमं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षं त्रैष्टुभमिन्द्रदेवताकं । द्वाविंशादिभिश्चतसृभिः सुदासनाम्नो राज्ञो दानं स्तूयते । अतस्तास्तद्देवताकाः । अनुक्रम्यते हि । त्वे ह यत्पंचाधिकंदं सुदासः पैजवनस्य चतस्रोऽन्त्या दानस्तुतिरिति ॥ महाव्रत आदितः पंचदशर्चः शंसनीयाः । तथैव पंचमारण्यके सूचितं । त्वे ह यत्पितरश्चिन्न इंद्रेति पंचदश । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

त्वे ह यत्पितरश्चिन्न इन्द्र विश्वा वामा जरितारो असन्वन् ।

त्वे गावः सुदुघास्त्वे ह्यश्वस्त्वं वसु देवयते वनिष्ठः ॥ १ ॥

त्वे इति । ह । यत् । पितरः । चित् । नः । इन्द्र । विश्वा । वामा । जरितारः । असन्वन् ।

त्वे इति । गावः । सुदुघाः । ते इति । हि । अश्वः । त्वं । वसु । देवऽयते । वनिष्ठः ॥ १ ॥

हे इन्द्र ते ह त्वय्येव नोऽस्माकं पितरश्चित् पितरोऽपि जरितारः स्तोतारः संतो यद्यस्मात्कारणाद्विश्वा विश्वानि वामा वामानि वननीयानि धनानि । तथा च यास्कः । वामं वननीयं भवतीति । असन्वन् अलभन्त तस्माद्वयमपि धनकामास्त्वां स्तुमः । तद्युक्तं । हि यस्मात्कारणात्त्वे त्वयि गावः सुदुघा दोग्धुं सुशकाः संति ते त्वय्यश्वः संति त्वं वसु धनं देवयते देवं त्वामिच्छते यजमानाय वनिष्ठो दातृतमो भवसि ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

राजेव हि जनिभिः श्लेषेवाव द्युभिरभि विदुष्कविः सन् ।

पिशा गिरो मघवन्गोभिरश्वैस्त्वायतः शिशीहि राये अस्मान् ॥ २ ॥

राजाऽइव । हि । जनिऽभिः । श्लेषि । एव । अर्वा । द्युऽभिः । अभि । विदुः । कविः । सन् ।

पिशा । गिरः । मघऽवन् । गोभिः । अश्वैः । त्वाऽयतः । शिशीहि । राये । अस्मान् ॥ २ ॥

हे इन्द्र त्वं जनिभिर्जायाभी राजेव द्युभिर्दीप्तिभिः सह श्लेषेव । निवसस्येव । हीति पूरणः । किंच हे मघवन् धनवन्निन्द्र विदुर्विद्वान् कविः क्रांतकर्मा क्रांत-प्रज्ञो वा सन् गिरः स्तोतृनस्मान् पिशा रूपेण हिरण्यादिना वा गोभि-श्चाश्वैश्चाभि अभितो रक्ष । त्वायतस्वत्कामानस्मान् राये शिशीहि । धनार्थं च संस्करु ॥

॥ अथ तृतीया ॥

इमा उ त्वा पस्पृधानासो अत्र मन्द्रा गिरो देवयन्तीरुप स्युः ।

अर्वाची ते पथ्या राय एतु स्याम ते समताविन्द्र शर्मन् ॥ ३ ॥

इमाः । उं इति । त्वा । पस्पृधानासः । अत्र । मन्द्राः । गिरः । देवऽयन्तीः । उप । स्युः ।

अर्वाची । ते । पथ्या । रायः । एतु । स्याम । ते । सुऽमतौ । इन्द्र । शर्मन् ॥ ३ ॥

हे इंद्र त्वा त्वामच यज्ञे स्तोतरि वा प्रवर्तमानाः पस्पृधानासः स्पर्धमाना
मंद्रा मोदमाना इमा गिरः स्तुतय उपस्थुः । उपतिष्ठन्ति । अतस्ते तव रायो
धनस्य पथ्या सृतिरवाच्यस्मदभिमुख्येतु । गच्छतु । हे इंद्र वयं च ते समती
सृष्टौ वर्तमानाः शर्मन् शर्मणि सुखे स्याम । भूयास्म ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

धेनुं न त्वा सूर्यवसे दुधुक्षन्प ब्रह्माणि ससृजे वसिष्ठः ।

त्वामिन्मे गोपतिं विश्व आहा न इंद्रः समतिं गन्तव्यं ॥४॥

धेनुं । न । त्वा । सुऽयवसे । दुधुक्षन् । उप । ब्रह्माणि । ससृजे । वसिष्ठः ।

त्वां । इत् । मे । गोऽपतिं । विश्वः । आहा । आ । नः । इंद्रः । सुऽमतिं । गन्तु । अन्त्यं ॥४॥

हे इंद्र सूर्यवसे सृष्टौ गोष्ठे वर्तमानां धेनुं न धेनुमिव सहविष्के यज्ञगृहे ।
दृष्टान्तसामर्थ्याद्वाष्टीतिकलाभः । वर्तमानं त्वां दुधुक्षन् ॥ संहितायां व्यत्ययेन
दकारः ॥ कामान् दोग्धुमिच्छन्वसिष्ठो ब्रह्माणि वत्सस्थानीयानि स्तोत्राण्युप-
ससृजे । उपसृजते । मे मम विश्वः सर्वो जनस्वामिह्वामेव गोपतिं गवां
स्वामिनमाह । ब्रवीति । अथ परोक्षस्तुतिः । नोऽस्माकं समतिं सृष्टिमच्छाभि
इंद्र आगन्तु । आगच्छतु ॥

॥ अथ पंचमी ॥

अर्णोसि चित्प्रथाना सुदासे इंद्रो गाधान्यकृणोत्सपारा ।

शर्धंतं शिष्यमुचर्थस्य नव्यः शपं सिंधूनामकृणोदशस्तीः ॥५॥

अर्णोसि । चित् । प्रथाना । सुऽदासे । इंद्रः । गाधानि । अकृणोत् । सुऽपारा ।

शर्धंतं । शिष्युं । उचर्थस्य । नव्यः । शपं । सिंधूनां । अकृणोत् । अशस्तीः ॥५॥

नव्यः स्तुत्य इंद्रोऽर्णोसि शत्रुभिर्विदारितायाः परुषण्या उदकानि प्रथाना
चित् प्रथमानान्यपि सुदासे राज्ञे गाधानि सुपारा सुपाराणि पारयितुं तर्तुं
योग्यानि चाकृणोत् । अकरोत् । अपि च शर्धंतमुत्साहमानं शिष्युं बोधमानं
शपं विश्वरूपोद्भवमात्मनोऽभिशापमशस्तीरभिशस्तीश्चोचर्थस्य स्तोतुः सिंधूनां
नदीनामकृणोत् । अकरोत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये चतुर्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

पुरो॒क्ता इ॒त्तुर्व॒शो य॒क्षुरा॒सी॒द्रा॒ये म॒त्या॒सो नि॒शि॒ता अ॒पी॒व ।

श्रु॒ष्टिं च॒क्रुर्भृ॒गवो दु॒ह्यव॑श्च॒ सखा॑ सखा॒यम॒तर॒द्विषू॑चोः ॥ ६ ॥

पुरो॒क्ताः । इ॒त् । तु॒र्व॒शः । य॒क्षुः । आ॒सी॒त् । रा॒ये । म॒त्या॒सः । नि॒ऽशि॒ताः । अ॒पि॒ऽइ॒व ।

श्रु॒ष्टिं । च॒क्रुः । भृ॒गवः । दु॒ह्यवः । च॒ । सखा॑ । सखा॒यं । अ॒त॒र॒त् । वि॒षू॒चोः ॥ ६ ॥

यक्षुर्यज्ञकुशलः ॥ यजेः सन्प्रत्ययो न तु सनंतः । अतो न द्विर्भावः ॥ पुरोक्ताः पुरोगामी पुरोदाता वा । इदिति पूरणः । तुर्वशो नाम राजासीत् । स तुर्वशो राये धनप्राप्तय इंद्रस्य सखायं सुदासं जगाम । मत्यास इव जले निहिता मत्या इव निशिता नियंत्रिता अपि भृगवो दुह्यवश्च योधाश्च सुदासस्तुर्वशस्य च श्रुष्टि-माशुप्राप्तिं चक्रुः । विषूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सखा सुदासश्चंद्रः सखायं सुदासमतरत् । अतारयत् । तुर्वशं चावधीदित्यर्थः । यद्वा यक्षुर्यज्ञशीलः पुरोक्ताः पुरोदाता तुर्वशो नाम राजासीत् । तेन मत्यासो मत्स्यजनपदा निशिता बाधिता आसन् । अपि च भृगवो दुह्यवश्च श्रुष्टिं सुखं तुर्वशस्य चक्रुः । विषूचोर्विष्वगंचतोरुभयोर्मध्ये सखा तुर्वशस्य सखेन्द्रः सखायं राजानमतरत् । अतारयत् ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

आ प॒क्था॒सो भ॒लान॒सो भ॒न॒तालि॒नासो॑ वि॒षा॒णि॒नः शि॒वासः॑ ।

आ योऽन॑यत्स॒ध॒मा आ॒र्य॑स्य ग॒व्या तृ॒त्सु॒भ्यो अ॒जग॑न्यु॒धा नृ॒न् ॥ ७ ॥

आ । प॒क्था॒सः । भ॒लान॒सः । भ॒न॒त॒ । आ । अ॒लि॒ना॒सः । वि॒षा॒णि॒नः । शि॒वा॒सः ।

आ । यः । अ॒न॑यत् । स॒ध॒माः । आ॒र्य॑स्य । ग॒व्या । तृ॒त्सु॒भ्यः । अ॒ज॒ग॒न् । यु॒धा । नृ॒न् ॥ ७ ॥

पक्थासः पक्था हविषां पाचका भलानसो भद्रमुखाः । भलेति भद्रवाची । अलिनासोऽलिनाः । तपोभिरप्रवृद्धा इत्यर्थः । विषाणिनः कंडूयनार्थं कृष्णविषाणहस्ताः । दीक्षिता इत्यर्थः । शिवासः शिवा यागादिना सर्वस्य लोकस्य शिवकराः । यागेन हि शिवं भवति लोकस्य । आभनंत । अभिष्टुवंति तमिंद्रं ॥ भनतिः शब्दकर्मा नौति भनतीति शब्दकर्मसु पाठात् ॥ य इंद्रः सधमाः । सोमपानेन सह माद्यतीति सधमादः । सधमाद एव सधमाः । आर्यस्य कर्मशीलस्य

गव्या गोसंघान् तृत्सभ्यो हिंसकेभ्य आनयत् । अजगन् अजगत् स्वयं च गोसं-
घान् लेभे । युधा युद्धेन तान् नृन् शत्रून् जघान चेति शेषः ॥

॥ अथाष्टमी ॥

दुरा॒ध्योऽ॒ अदि॒तिं स्ने॒वय॑न्तोऽचे॒तसो॒ वि ज॑गृ॒भ्रे पर॑ष्णी ।

म॒हावि॒व्यक्पृ॒थि॒वी पत्य॑मानः प॒शुष्क॒विर॑गय॒च्चाय॑मानः ॥ ८ ॥

दुः॒ऽआ॒ध्यः । अदि॒तिं । स्ने॒वय॑न्तः । अ॒चे॒तसः । वि । ज॑गृ॒भ्रे । पर॑ष्णी ।

म॒हा । अ॒वि॒व्यक् । पृ॒थि॒वी । पत्य॑मानः । प॒शुः । क॒विः । अ॒ग॒यत् । चा॒य॑मानः ॥ ८ ॥

दुराध्यो दुराभिसंधयोऽचेतसो मंदमतयः सुदासः शत्रवोऽदितिमदीनां परुष्णी
नदी स्नेवयन्तो विजगृभ्रे । वियहः कूलभेदः । तमकुर्वन् । परुषायाः कूलं विभि-
दुरित्यर्थः । स सुदासो महेंद्रप्रसादलब्धेन महिम्ना पृथिवीमविव्यक् । तदेव
व्याप्नोत् । न पुनरुदकेनावध्यत । ततः सुदासः शत्रुश्चायमानश्चयमानस्य पुत्रः
कविः कविनामा पत्यमानः पाल्यमानः पशुर्यागे संज्ञप्तः पशुरिवागयत् ।
अशेत । सुदासा निहत इत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

इ॒युर॒र्थे न न्य॑र्थे पर॑ष्णीमा॒शुश्च॒नेद॑भिपि॒त्वं ज॑गाम ।

सु॒दास॒ इन्द्रः॑ सु॒तुकाँ॑ अ॒मि॒त्रान॑र॒ंध्य॒न्मानु॑षे॒ वधि॑वाचः ॥ ९ ॥

इ॒युः । अ॒र्थे । न । नि॒ऽअ॒र्थे । पर॑ष्णी । आ॒शुः । च॒न । इत् । अ॒भि॒ऽपि॒त्वं । ज॑गाम ।

सु॒ऽदा॒से । इन्द्रः॑ । सु॒ऽतुकाँ॑ । अ॒मि॒त्रान् । अ॒र॒ंध्य॒त् । मा॒नु॒षे । वधि॑ऽवाचः ॥ ९ ॥

अथेन्द्रः परुषाया विच्छिन्नानि पर्वाणि संदधे । ततः परुषाया आपो यथा-
पूर्वमर्थं गंतव्यमेव प्रवणदेशं प्रति परुष्णीमीयुः । आययां चक्रुः ॥ इण् गता-
विति धातोर्नन्तर्भावितव्यर्थात् लिटीयुरिति । अतो द्विकर्मकमाख्यातं ॥ न्यर्थम-
गंतव्यं परुषायाः पार्श्वयोः स्थितं निम्नं देशं प्रति परुष्णी नेयुः । आशुश्चन राज्ञः
सुदासोऽश्वोऽप्यभिपित्वमभिप्राप्तव्यमेव जगाम । इन्द्रश्च सुदासे राज्ञे मानुषे लोके
वधिवाचो जल्पकानमित्रान् शत्रून् सुतुकान् सुतोकान् ॥ तुक् तोकमित्यपत्य-
नामसु पाठात् ॥ अरंध्यत् । वशमानयत् ॥

॥ अथ दशमी ॥

इ॒युर्गा॒वो न॒ यव॑सा॒दगो॑पा यथाकृतम॒भि मि॒त्रं चि॒तासः॑ ।

पृ॒श्निगा॒वः पृ॒श्निनि॑प्रेषितासः श्रु॒ष्टिं च॑क्रुर्नियु॒तो रं॑तयश्च ॥ १० ॥

इ॒युः । गा॒वः । नः । यव॑सात् । अ॒गोपाः । य॒थाऽकृ॑तं । अ॒भि । मि॒त्रं । चि॒तासः ।

पृ॒श्निऽगा॒वः । पृ॒श्निऽनि॑प्रेषितासः । श्रु॒ष्टिं । च॒क्रुः । नि॒ऽयु॒तः । रं॑तयः । च ॥ १० ॥

यदे॒न्द्रः सु॒दासो॑ रक्ष॒णार्थ॑मागच्छति तदा पृ॒श्निनि॑प्रेषितासः पृ॒श्निनि॑प्रेषिताः पृ॒थ्व्या मा॒त्रा नित॑रां प्रहि॒ताश्चि॒तासः संह॑ता जान॒न्तो वा पृ॒श्निगा॒वः । पृ॒श्निव॑र्णा गा॒वोऽश्वा॑ येषां ते पृ॒श्निगा॒वो मरु॑तो यथाकृतमि॒न्द्रस्य॑ साहाय्यं करवामेति यथा पूर्वं समयः कृतस्तं समयमनति॒क्रम्य मि॒त्रमि॒न्द्रं यव॑सात् ॥ निमित्तार्थे पंचमी ॥ यवसं निमि॒त्तीकृ॑त्यागोपा गोपालेनारक्षिता गा॒वो न गा॒व इ॒वाभी॑युः । अ॒भिज॑ग्मुः । रं॑तयो रममाणा नियु॒तो मरु॑तामश्वाश्च श्रु॒ष्टिं शीघ्र॑प्राप्तिं च॒क्रुः । तस्मि॑न्यु॒द्धे मरु॑त इ॒न्द्रं साहाय्यार्थ॑मभ्यगच्छन्नित्यर्थः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये पंचविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकादशी ॥

एकं॑ च॒ यो विं॑शतिं च॒ श्रव॑स्या वै॒कर्ण॑योर्ज॒नान्ना॒जा न्य॑स्तः ।

द॒स्मो न स॒द्यन्नि॑ शि॒शाति॑ ब॒र्हिः श्रू॒रः सर्गे॑मकृ॒णोदि॑न्द्र एषां ॥ ११ ॥

एकं॑ । च॒ । यः । विं॑शतिं । च॒ । श्रव॑स्या । वै॒कर्ण॑योः । ज॒नान् । रा॒जा । नि । अ॒स्त॒रित्य॑स्तः ।

द॒स्मः । न । स॒द्यन् । नि । शि॒शाति॑ । ब॒र्हिः । श्रू॒रः । सर्गे॑ । अ॒कृ॒णोत् । इ॒न्द्रः । ए॒षां ॥ ११ ॥

यो सु॒दासो॑ राजा श्रव॒स्या यश॑स इच्छयान्नेच्छया वा परुषायाः पार्श्वस्थ-योर्वै॒कर्ण॑योर्जनप॑दयोर्विद्यमानानेकं च विंशतिं च जनान् न्यस्तः आत्मनाहन् स राजा द॒स्मो न दर्श॑नीयो युवाध्वर्युरिव सद्यन्यज्ञगृहे ब॒र्हिर्यस्मि॑न्यु॒द्धे सप॑त्नान्नि शि॒शाति॑ नितरां लुनाति तस्मि॑न्यु॒द्धे श्रू॒र इ॒न्द्र ए॒षां मरु॑तां सर्गे॑ प्रसवमकृ॒णोत् सु॒दासः साहाय्यार्थ॑मकरोत् ॥

॥ अथ द्वादशी ॥

अ॒र्धं श्रु॑तं क॒वर्षं वृ॒द्धम॑प्स्वन् दु॒ह्यं नि वृ॑ण॒ग्वज्र॑बाहुः ।

वृ॒णा॒ना अ॒त्र स॒ख्याय॑ स॒ख्यं त्वा॒यन्तो॑ ये अ॒मद॑न्नन् त्वा ॥ १२ ॥

अर्धं । श्रुतं । कवपं । वृद्धं । अप्सु । अन् । दुष्युं । नि । वृणक् । वज्रं वाहुः ।
वृणानाः । अत्र । सख्याय । सख्यं । त्वाऽयंतः । ये । अमदन् । अन् । त्वा ॥ १२ ॥

अधापि च वज्रबाहुरिंद्रः श्रुतं कवपं च वृद्धं च चीन् तथा दुष्युमन् आन-
पूर्व्येणाप्सूदकेषु निवृणक् । न्यमज्जयदित्यर्थः । अबास्मिन्नवसरे ये त्वायंतस्त्वत्का-
मास्त्वा त्वामन्यमदन् अस्तुवन् ते सखायः सख्याय सख्यार्थं त्वां वृणानाः सख्यं
लेभिर इति शेषः ॥

॥ अथ त्रयोदशी ॥

वि सद्यो विश्वा हंहितान्येषामिंद्रः पुरः सहसा सप्र ददः ।
आनवस्य तृत्सवे गयं भाग्जेष्म पूरं विदये मृधवाचं ॥ १३ ॥
वि । सद्यः । विश्वा । हंहितानि । एषां । इंद्रः । पुरः । सहसा । सप्र । ददरिति ददः ।
वि । आनवस्य । तृत्सवे । गयं । भाक् । जेष्म । पूरं । विदये । मृधऽवाचं ॥ १३ ॥

एषां कवषादीनां विश्वा विश्वानि हंहितानि दृढानि दुर्गाणि पुरो नगरीश्च
तद्रक्षासाधनभूतान् सप्र प्रकारांश्चंद्रः सहसा बलेन सद्य एव विददः । विदार-
यामास । अपि चानवस्यानोः संबंधिनो बलस्यानोः पुत्रस्य वा गयं गृहं धनं
वा तृत्सवे तृत्सुनामकाय राज्ञे तृत्सूनां गणाय वा विभाक् । व्यभजत् । अदा-
दित्यर्थः । इत्थमिंद्रं स्तुवंतो वयं विदये युद्धे मृधवाचं बाधवाचं पूरं मन्यं
जेष्म । जयेम ॥

॥ अथ चतुर्दशी ॥

नि गयवोऽनवो दुह्यवश्च षष्टिः शता सुषुपुः षट् सहस्रा ।
षष्टिर्वीरासो अधि षट् दुवोयु विश्वेदिंद्रस्य वीर्या कृतानि ॥ १४ ॥
नि । गयवः । अनवः । दुह्यवः । च । षष्टिः । शता । सुषुपुः । षट् । सहस्रा ।
षष्टिः । वीरासः । अधि । षट् । दुवऽयु । विश्वा । इत् । इंद्रस्य । वीर्या । कृतानि ॥ १४ ॥

गयवो गोकामा अनवोऽनोः संबंधिनो दुह्यवो दुह्योः संबंधिनश्च वीरासो
वीराः षष्टिः शता शतानि । सहस्राणीत्यर्थः । षट् सहस्रा सहस्राणि च षष्टि-
श्चाधि षडधिकाः षट् दुवोयु दुवोयुवे ॥ चतुर्थी लुक् ॥ परिचरणकामाय सुदासे ॥
नमस्यति दुवस्यतीति परिचरणकर्मसु पाठात् ॥ नि सुषुपुः । नितरां शेरते ।

निहता इत्यर्थः । तान्येतानि विश्वा विश्वानि कृतानि कार्याणीद्रस्येत् इंद्रस्यैव वीर्या वीर्याणीति ॥

॥ अथ पंचदशी ॥

इंद्रेणैते तृत्सवो वेविषाणा आपो न सृष्टा अधवंत नीचीः ।

दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाना जहुर्विश्वानि भोजना सुदासे ॥ १५ ॥

इंद्रेण । एते । तृत्सवः । वेविषाणाः । आपः । न । सृष्टाः । अधवंत । नीचीः ।

दुःमित्रासः । प्रकलऽवित् । मिमानाः । जहुः । विश्वानि । भोजना । सुदासे ॥ १५ ॥

कदाचिदिंद्रेण रक्षिता अप्यन्यदा तेनैव बाध्यन्ते । एते तृत्सवो दुर्मित्रासो दुष्टमित्राः प्रकलविदजानन्त इंद्रेण वेविषाणा युद्धार्थं संगताः सृष्टाः पलायनार्थ-मुद्युक्ता नीची नीचीना आपो न आप इवाधवंत । अधावंत । ततो मिमानाः सुदासा बाध्यमाना विश्वा विश्वानि भोजना भोग्यानि धनानि सुदासे राज्ञे जहुः ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये षड्विंशो वर्गः ॥

॥ अथ षोडशी ॥

अर्द्धं वीरस्य श्रुतपामनिद्रं परा शर्धंत नुनुदे अभि स्थां ।

इंद्रो मन्युं मन्युम्यो मिमाय भेजे पथो वर्तनिं पत्यमानः ॥ १६ ॥

अर्द्धं । वीरस्य । श्रुतऽपां । अनिद्रं । परां । शर्धंतं । नुनुदे । अभि । स्थां ।

इंद्रः । मन्युं । मन्युऽम्यः । मिमाय । भेजे । पथः । वर्तनिं । पत्यमानः ॥ १६ ॥

इंद्रोऽभि स्थां भूमिमभि । भूम्यामित्यर्थः । वीरस्य वीर्ययुक्तस्य सुदासोऽर्द्धं हिंसकं ॥ अर्द्धेर्हिंसाकर्मणोऽर्द्धशब्दस्य निष्पत्तिः ॥ अनिद्रं । यस्य बुद्धाविंद्रो नास्त्य-सावनिद्रः । तं । इंद्रमगणयन्तमित्यर्थः । श्रुतपां श्रुतस्य क्षीरादेर्हविषः पातारं शर्धंतमुत्सहमानं परानुनुदे । किंच मन्युम्यो मन्युकर्तुर्मन्युना मिनतो हिंसतो वा शत्रोर्मन्युं क्रोधं मिमाय । ववाधे । अथ सुदासः शत्रुः पथो मार्गान् पत्यमानो गच्छन् वर्तनिं पलायनमार्गं भेजे । प्राप ॥

॥ अथ सप्तदशी ॥

आध्रेण चित्तवेकं चकार सिंहं चित्पेत्वेना जघान ।

अव सक्तीर्वेश्यावृश्चदिद्रः प्रायच्छद्विश्वा भोजना सुदासे ॥ १७ ॥

आध्रेण । चित् । तत् । ऊं इति । एकं । चकार । सिंखं । चित् । पेत्वेन । जघान ।
अव । सक्तीः । वेश्या । अवृश्चत् । इंद्रः । प्र । अयच्छत् । विश्वा । भोजना । सुऽदासे ॥ १७ ॥

इंद्रस्तत्तदाध्रेण चित् दरिद्रेणापि सुदासिकं मुख्यं दानकर्म चकार । कारया-
मास । सिंखं चित् । प्रवयाः सिंहः सिंखः । तमपि पेत्वेन आगेन जघान ।
घातयामास । वेश्या । वेशी सूची । तथा सक्तीर्युपादेरश्रीनवावृश्चत् । अववृक्त-
वान् । वेश्यादेः कृत्यं सूच्यैवाकरोदित्यर्थः । तान्येतानि चीणि कर्माण्यसंभावित-
तानीति नाशंकनीयानीद्रस्य महिमोऽधिकत्वात् । विश्वा विश्वानि भोजनानि
भोजनानि भोग्यानि धनानि सुदासे राज्ञे प्रायच्छत् । अदाच्च ॥

॥ अथाष्टादशी ॥

शश्वंतो हि शत्रवो ररधुष्टे भेदस्य चिच्छर्धंतो विंद रंधिं ।

मर्तो एनः स्तुवतो यः कृणोति तिग्मं तस्मिन्नि जहि वज्रमिंद्र ॥ १८ ॥

शश्वंतः । हि । शत्रवः । ररधुः । ते । भेदस्य । चित् । शर्धंतः । विंद । रंधिं ।

मर्तीन् । एनः । स्तुवतः । यः । कृणोति । तिग्मं । तस्मिन् । नि । जहि । वज्रं । इंद्र ॥ १८ ॥

हे इंद्र ते तव शत्रवोऽरयः शश्वंतो बहवो ररधुः । वशसीयुः । चिदपि च
शर्धंत उत्सहमानस्य भेदस्य । भिन्नति मर्यादा इति भेदो नास्तिकः । तस्य । यद्वा
भेदो नाम सुदासः शत्रुः कश्चित् । तस्येत्यर्थः । रंधिं वशीकरं विंद । लभ । यो
भेदः स्तुवतस्त्वां स्तुवतो मर्तान्मर्त्यान् प्रत्येनः पापं कृणोति करोति तस्मिन् भेदे
तिग्मं निशितं योद्धारमुत्साहयंतं । तथा च यास्कः । तिग्मं तेजतेरुत्साहकर्मणः
। नि० १०. ६. । इति । वज्रं । वज्रति गच्छत्येव शत्रुं न प्रतिहन्यत इति वज्रः ।
तं ॥ वज्रशब्दो वजेर्ज्ज्वेन्द्रोऽयवज्रविप्रेत्यादिना रन्प्रत्ययांतो निपातितः ॥ तं
जहि । वज्रेण भेदं प्रहरेत्यर्थः ॥

॥ अथैकोनविंशी ॥

आवदिंद्रं यमुना तृत्सवश्च प्राच भेदं सर्वताता मुषायत् ।

अजासश्च शिग्रवो यक्षवश्च बलिं शीर्षाणि जभुरश्वानि ॥ १९ ॥

आवत् । इंद्रं । यमुना । तृत्सवः । च । प्र । अच । भेदं । सर्वऽताता । मुषायत् ।

अजासः । च । शिग्रवः । यक्षवः । च । बलिं । शीर्षाणि । जभुः । अश्वानि ॥ १९ ॥

अत्रास्मिन् सर्वताता सर्वतातौ युद्धे य इन्द्रो भेदं नास्तिकं भेदनामकं वा सुदासः शत्रुं प्रमुषायत् प्रामुष्णात् । अवधीदित्यर्थः । तमिंद्रं यमुनावत् । अतोषयत् । तत्तीरवासी जनः सर्वोऽप्यतोषयदित्यर्थः । तृत्सवस्तृत्सोः पुरुषाश्चावन् । आवदित्येकवचनं बहुवचनांततया विपरिणतं सदत्र संबध्यते । किंचाजासोऽजा जनपदाः शिष्यवो जनपदा यक्षवश्च जनपदा अश्वान्यश्वसंबंधीनि शीर्षाणि शिरांसि । युद्धे हतानामश्वानां शिरांसीत्यर्थः । बलिमुपहारं तस्मा इन्द्रायोपजभुः । उपजहुः । यद्वाश्वानि शीर्षाणि युद्धे गृहीतान्मुख्यानश्वानिन्द्रायोपहारं जहुरित्यर्थः ॥

॥ अथ विंशी ॥

न ते इन्द्र सुमतयो न रायः संचक्षे पूर्वा उषसो न नूत्नाः ।

देवकं चिन्मान्यमानं जघंथाव त्मना बृहतः शंबरं भेत् ॥ २० ॥

न । ते । इन्द्र । सुऽमतयः । न । रायः । संचक्षे । पूर्वाः । उषसः । न । नूत्नाः ।

देवकं । चित् । मान्यमानं । जघंथ । अत्र । त्मना । बृहतः । शंबरं । भेत् ॥ २० ॥

हे इन्द्र ते तव पूर्वाः पुरातनाः सुमतयः शोभनमतयो रायो धनानि चोषसो न उषस इव न संचक्षे संख्यातुं न शक्याः । न नूत्ना नूतनाश्च सुमतयो रायश्च न संचक्षे । किंच त्वं मान्यमानं मन्यमानस्य पुत्रं देवकं देवकनामानं शत्रुं जघंथ । अवधीः । त्मना स्वयमेव बृहतो महतः शैलात् शंबरं चावभेत् । अवाभैत्सीरिति ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये सप्तविंशो वर्गः ॥

॥ अथैकविंशी ॥

प्र ये गृहादर्ममदुस्त्वाया पराशरः शतयातुर्वसिष्ठः ।

न ते भोजस्य सख्यं मृषंताधा सूरिभ्यः सुदिना व्युच्छान् ॥ २१ ॥

प्र । ये । गृहात् । अर्ममदुः । त्वाऽया । पराऽशरः । शतऽयातुः । वसिष्ठः ।

न । ते । भोजस्य । सख्यं । मृषंत । अध । सूरिऽभ्यः । सुऽदिना । वि । उच्छान् ॥ २१ ॥

हे इन्द्र पराशरः शतयातुर्बहुरक्षाः । बहूनि रक्षांसि बाधितुं यं कामयंते स शतयातुर्बहूनां रक्षसां शातयिता वा । शक्तिर्वसिष्ठश्चैवमादयो ये ऋषयस्त्वाया

त्वदिच्छया गृहाद्गृहं प्राप्य ॥ त्यज्जोपे द्वितीयार्थे पंचमी । पा० २. ३. २८. १. ॥ यद्वा
गृहात् गृहे ॥ सप्तम्यर्थे पंचमी ॥ प्राममदुः त्वां प्रतुष्टुवुः प्रकर्षेण तर्पितवन्तो वा
ते पराशरप्रभृतयो भोजस्य भोजकस्य पालस्य ते तव सख्यं सख्युः कर्म स्तोत्रं
यजनं वा न मृषंति । न विस्मरन्ति । मृष मर्षे । मर्षो मर्षणं । तन्न कुर्वन्तीत्यर्थः ।
यतो न विस्मरन्त्यधातो हेतोः सूरिभ्यः सूरीणां स्तोत्राणामेषां ॥ अत्र विभक्तिव्य-
त्ययः ॥ सुदिना सुदिनानि व्युच्छान् । व्युच्छन्ति । निवसन्ति । उपगच्छन्तीत्यर्थः ॥

॥ अथ द्वाविंशी ॥

द्वे नष्टुर्देववतः शते गोर्द्धा रथा वधूमन्ता सुदासः ।

अर्हन्नग्रे पैजवनस्य दानं होतैव सन्न पर्येमि रेभन् ॥ २२ ॥

द्वे इति । नष्टुः । देवऽवतः । शते इति । गोः । द्वा । रथा । वधूऽमन्ता । सुऽदासः ।

अर्हन् । अग्रे । पैजऽवनस्य । दानं । होताऽइव । सन्न । परि । एमि । रेभन् ॥ २२ ॥

देववतो राज्ञो नष्टुः पौत्रस्य पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासो राज्ञो गोर्गवां
द्वे शते वधूमन्ता वधूसंयुक्तौ द्वा द्वौ रथा रथौ च देयं दानं दानभूतान् रेभन् इदं
स्तुवन् अत एवार्हन्न्योग्योऽहं वसिष्ठो हे अग्रे सन्न यज्ञगृहं होतैव वषट्कर्तव्यं
पर्येमि । अत्राग्रेः संबोधनं सर्वदेवमुख्यत्वप्रतिपादनार्थं न तु देवतात्वज्ञापनार्थ-
मतद्देवताकत्वादस्य सूक्तस्य ॥

॥ अथ त्रयोविंशी ॥

चत्वारो मा पैजवनस्य दानाः स्मर्हिष्टयः कृशनिनो निरेके ।

ऋजासो मा पृथिविष्ठाः सुदासस्तोकं तोकाय श्रवसे वहन्ति ॥ २३ ॥

चत्वारः । मा । पैजऽवनस्य । दानाः । स्मत्ऽदिष्टयः । कृशनिनः । निऽरेके ।

ऋजासः । मा । पृथिविऽस्थाः । सुऽदासः । तोकं । तोकाय । श्रवसे । वहन्ति ॥ २३ ॥

पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासो राज्ञः स्मर्हिष्टयः प्रशस्तातिसर्जनश्रद्धा-
दिदानांगयुक्ताः कृशनिनो हिरण्यालंकारवन्तो निरेके दुर्गतौ सत्यामृजास ऋजु-
गामिनः पृथिविष्ठाः पृथिव्यां सुप्रतिष्ठिता दाना देयभूताश्चत्वारोऽश्वास्तोकं पुत्र-
वत्पालनीयं मां वसिष्ठं रथे स्थितं तोकाय तोकस्य पुत्रस्य ॥ षष्ठ्यर्थे चतुर्थी ॥
श्रवसेऽन्नाय यशसे वा वहन्ति । पुनर्मेति पूरणः ॥

॥ अथ चतुर्विंशी ॥

यस्य अ॒वो रो॒दसी अ॒न्त॒रु॒र्वी शी॒र्णे॒शी॒र्णे वि॒व॒भा॒जा वि॒भ॒क्ता ।

स॒प्तेदि॒द्रं न स॒वतो॑ गृ॒णन्ति॒ नि यु॒ध्याम॒धिर्म॒शिशा॒दभी॒के ॥ २४ ॥

यस्य॑ अ॒वः। रो॒दसी॒ इति॑। अ॒न्तः। उ॒र्वी इति॑। शी॒र्णेऽशी॒र्णे। वि॒ऽव॒भा॒ज। वि॒ऽभ॒क्ता।

स॒प्त्। इत्। इ॒द्रं। न। स॒वतः॑। गृ॒णन्ति॒। नि। यु॒ध्याम॒धिं। अ॒शिशा॒त्। अ॒भीके॑ ॥ २४ ॥

यस्य सुदासः अवो यश उर्वी विस्तीर्णे रोदसी द्यावापृथिव्यावन्तः । विस्तीर्णे-योर्द्यावापृथिव्योर्मध्ये वर्तत इत्यर्थः । यश्च सुदा विभक्ता धनस्य प्रदाता शीर्णे-शीर्णे श्रेष्ठाय श्रेष्ठाय विवभाज धनं प्रददौ तं सुदासं सप्तेत् सप्तैव लोका इद्रं न इद्रमिव गृणन्ति । स्तुवन्ति । किञ्च सवतो नद्योऽभीके युद्धे युध्यामधिं युध्याम-धिनामकं सपत्नं न्यशिशात् । न्यहन् ॥

॥ अथ पंचविंशी ॥

इ॒मं न॒रो म॒रुतः॑ स॒श्च॒तानु॑ दि॒वो॒दासं॑ न पि॒तरं॑ सु॒दासः॑ ।

अ॒वि॒ष्टना॑ पै॒जव॒नस्य॑ के॒तं दू॒णाशं॑ क्ष॒त्रम॒जरं॑ दु॒वो॒यु ॥ २५ ॥

इ॒मं। न॒रः। म॒रुतः॑। स॒श्च॒त॒। अ॒नु॒। दि॒वः॑ऽदा॒सं। न॒। पि॒तरं॑। सु॒ऽदा॒सः॑।

अ॒वि॒ष्टनं॑। पै॒जऽव॒नस्य॑। के॒तं। दुः॑ऽन॒शं। क्ष॒त्रं। अ॒जरं॑। दु॒वः॑ऽयु ॥ २५ ॥

हे नरो नेतारो मरुत इमं सुदासं राजानं सुदासो राज्ञः पितरं दिवोदासं न दिवोदासमिव । दिवोदास इति पिजवनस्यैव नामान्तरं । अनुसश्चत । अनुसेवध्वं । किञ्च दुवोयु परिचरणकामस्य ॥ षष्ठ्या लुक् ॥ पैजवनस्य पिजवनपुत्रस्य सुदासः केतं मंत्रं गृहं वाविष्टन । रक्षत । अपि चास्य सुदासः क्षत्रं बलं दूणाशं दुर्नश-मविनाशयजरमशितिलं चास्तु ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीयेऽष्टाविंशो वर्गः ॥

यस्तिग्मशृंग इत्येकादशर्चं द्वितीयं सूक्तं वसिष्ठस्यार्षे चैष्टुभैमद्रं । तथा चानु-क्रांतं । यस्तिग्मशृंग एकादशेति ॥ आभिष्वविके पंचमेऽह्नयेतन्निविद्धानं । सूचितं च । कया शुभा यस्तिग्मशृंग इति माध्यंदिनः । आ० १. १. । इति ॥ विषुवति निष्केवल्यशस्त्रेऽप्येतत्सूक्तं । सूचितं च । यस्तिग्मशृंगोऽभि त्वं मेघं । आ० ८. ६. ।

इति ॥ महाव्रते निष्केवल्येऽप्येतत्सूक्तं । सूचितं च । यस्मिन्मणुगो वृषभो न भीम उग्रो जज्ञे वीर्याय स्वधावान् । ऐ० आ० ५. ८. । इति ॥ आयुष्कामेष्वा मा ते अस्यामितींद्रस्य चातुर्याज्या । सूचितं च । मा ते अस्यां सहसावन्परिष्टी पाहि नो अग्रे पायुभिः । आ० २. १०. । इति ॥

॥ तत्र प्रथमा ॥

यस्मिन्मणुगो वृषभो न भीम एकः कृष्टीऽप्यावयति प्र विश्वाः ।

यः शश्वतो अदाशुषो गर्यस्य प्रयंतासि सुष्टितराय वेदः ॥ १ ॥

यः । तिग्मऽणुगः । वृषभः । न । भीमः । एकः । कृष्टीः । च्यावयति । प्र । विश्वाः ।

यः । शश्वतः । अदाशुषः । गर्यस्य । प्रऽयंता । असि । सुस्विऽतराय । वेदः ॥ १ ॥

य इंद्रस्मिन्मणुगस्तीक्ष्णणुगो वृषभो न वृषभ इव भीमो भयंकरः सन् एकोऽसहाय एव विश्वाः सर्वान् कृष्टीः शत्रुजनान् स्थानात् प्रच्यावयति । यश्चेन्द्रोऽदाशुषोऽयजमानस्य शश्वतो बहोर्गयस्य गृहस्य धनस्य वापहर्ता भवतीति शेषः । हे इंद्र स त्वं सुष्टितरायातिशयेन सोमाभिषवं कुर्वते जनाय वेदो धनं प्रयंता प्रदातासि ॥ तृनंतत्वादत्र षष्ठ्या अभावः । असीत्यस्याख्यातस्यानुदात्तत्वाद्यवृत्तयोगाच्चानुदात्तत्वासंभवात् यद्वृत्तयुक्तमाख्यातांतरमध्यादृत्य योजना कृता ॥

॥ अथ द्वितीया ॥

त्वं ह त्यदिंद्र कुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये ।

दासं यच्छुष्णं कुर्यवं न्यस्मा अरंधय आर्जुनेयाय शिक्षन् ॥ २ ॥

त्वं । ह । त्यत् । इंद्र । कुत्सं । आवः । शुश्रूषमाणः । तन्वा । सऽमर्ये ।

दासं । यत् । शुष्णं । कुर्यवं । नि । अस्मै । अरंधयः । आर्जुनेयाय । शिक्षन् ॥ २ ॥

हे इंद्र त्वं ह त्वं खलु त्यत्तदा तन्वा शरीरेण शुश्रूषमाण उपचरन् समर्ये मर्यैर्मर्यैर्योद्धृभिः सहिते युद्धे कुत्समावः । अरक्षः । कदेत्यत्राह । यद्यदार्जुनेया-यार्जुन्याः पुत्रायास्मै कुत्साय शिक्षन् धनं प्रयच्छन् दासं दासनामकमसुरं शुष्णं च कुर्यवं च न्यरंधयः नितरां वशमानयः ॥

॥ अथ तृतीया ॥

त्वं धृ॒ष्णो धृ॒ष॒ता वी॒तह॒व्यं प्रा॒वो वि॒श्वाभि॒रु॒तिभिः सु॒दासं ।

प्र पौरु॑कु॒त्तिं च॒सद॑स्यु॒मावः श्ले॒च॒साता वृ॒त्रह॒त्येषु पू॒रं ॥३॥

त्वं । धृ॒ष्णो इति॑ । धृ॒ष॒ता । वी॒तऽह॒व्यं । प्र । आ॒वः । वि॒श्वाभिः । उ॒तिऽभिः । सु॒दासं ।

प्र । पौरु॑ऽकु॒त्तिं । च॒सद॑स्युं । आ॒वः । श्ले॒च॒ऽसाता । वृ॒त्रऽह॒त्येषु । पू॒रं ॥३॥

हे धृष्णो शत्रूणां धर्षकेन्द्र धृषता धर्षकेण वज्रेण बलेन वा वीतहव्यं दत्तहविष्कं प्रजनिहविष्कं वा सुदासं राजानं विश्वाभिः सर्वाभिरुतिभी रक्षाभिः प्रावः । प्रकर्षेणारक्षः । किंच वृत्रहत्येषु युद्धेषु श्लेचसाता श्लेचसातौ श्लेचस्य भूमेर्भजने निमित्ते पौरुकुत्तिं पुरुकुत्तस्यापत्यं चसदस्युं पूरं च प्रावः ॥

॥ अथ चतुर्थी ॥

त्वं नृ॒भिर्नृ॒म॒णो दे॒ववी॑तौ भू॒रीणि वृ॒त्रा ह॒र्यश्च ह॑सि ।

त्वं नि दस्युं चुमु॑रिं धु॒निं चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हंतुं ॥४॥

त्वं । नृ॒ऽभिः । नृ॒ऽम॒नः । दे॒वऽवी॑तौ । भू॒रीणि । वृ॒त्रा । ह॒रिऽअ॒श्च । ह॑सि ।

त्वं । नि । दस्युं । चुमु॑रिं । धु॒निं । च । अ॒स्वा॑पयः । द॒भीत॑ये । सु॒हंतुं ॥४॥

हे नृमणो नृभिर्यज्ञानां नेतृभिः स्तोतृभिर्मननीय स्तोतव्येन्द्र । नृषु मनो यस्येति बहुव्रीहिर्वा । देववीतौ यज्ञे क्रियमाणे सति संग्रामे वा । देवा विजिगीषवो यस्मिन् वियंति गच्छंतीति संग्रामो देववीतिः । नृभिर्मरुद्भिः सह भूरीणि बहूनि वृत्रा वृत्राणि शत्रून् हंसि । मारितवानसि । किंच हे हर्यश्वेन्द्र त्वं दभीतेय दभीतिनामकाय राजर्षये । तदर्थमित्यर्थः । दस्युं चुमुरिं च धुनिं च सुहंतु सुहंतुना वज्रेण नि नितरामस्वापयः । मारितवानसीत्यर्थः ॥

॥ अथ पंचमी ॥

तव॑ च्यौ॒त्नानि॑ वज्र॒हस्त॑ तानि॒ नव॑ यत्पु॒रो नव॑तिं च॒ सद्यः॑ ।

नि॒वेश॑ने शत॒तमा॑वि॒वेषी॑रहन् च वृ॒त्रं नमु॑चिमु॒ताह॑न् ॥५॥

तव॑ । च्यौ॒त्नानि॑ । वज्र॒ऽहस्त॑ । तानि॑ । नव॑ । यत् । पु॒रः । नव॑तिं । च॒ । सद्यः॑ ।

नि॒ऽवेश॑ने । शत॒ऽत॒मा । अ॒वि॒वेषी॑ः । अ॒ह॒न् । च॒ । वृ॒त्रं । नमु॑चिं । उ॒त । अ॒ह॒न् ॥५॥

हे वज्रहस्त तव च्यौत्नानि बलानि तानि तादृशानि । यद्यदा त्वं शंवरस्य
नव नवतिं च पुरः सद्यो युगपदेव विदारितवानसीति शेषः । तदा निवेशने
निवेशनार्थं शततमा शततमी पुरमविवेपीः । व्याघ्रोः । वृचं चाहन् । उतापि
च नमुचिमहन् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीय एकोनविंशो वर्गः ॥

॥ अथ षष्ठी ॥

सना ता तं इंद्र भोजनानि रातहव्याय दाशुषे सुदासे ।

वृष्णे ते हरी वृषणा युनज्मि व्यंतु ब्रह्माणि पुरुशाक वाजं ॥६॥

सना । ता । ते । इंद्र । भोजनानि । रातऽहव्याय । दाशुषे । सुऽदासे ।

वृष्णे । ते । हरी इति । वृषणा । युनज्मि । व्यंतु । ब्रह्माणि । पुरुऽशाक । वाजं ॥६॥

हे इंद्र ते तव रातहव्याय दत्तहव्याय दाशुषे यजमानाय सुदासे ता तानि
त्वया दत्तानि भोजनानि भोग्यानि धनानि सना सनानि सनातनानि बभूवु-
रिति शेषः । हे पुरुशाक बहुकर्मन्निद्र वृष्णे कामानां वर्षिचे ते तुभ्यं । त्वामानेतु-
मित्यर्थः । वृषणा वृषणौ हरी अश्वौ युनज्मि । रथे योजयामि । ब्रह्माण्यस्म-
दीयानि स्तोत्राणि वाजं बलिनं त्वां व्यंतु । गच्छंतु ॥

॥ अथ सप्तमी ॥

मा ते अस्यां सहसावन्परिष्ठावघायं भूम हरिवः परादै ।

चायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम ॥७॥

मा । ते । अस्यां । सहसाऽवन् । परिष्ठौ । अघायं । भूम । हरिऽवः । पराऽदै ।

चायस्व । नः । अवृकेभिः । वरूथैः । तव । प्रियासः । सूरिषु । स्याम ॥७॥

हे सहसावन् बलवन् हरिवो हरिवन्निद्र ते तवास्यां स्तोत्रेणास्माभिः क्रिय-
माणायां परिष्ठावन्वेषणायां परादै परादानायाघायाहंवे वयं मा भूम । किंच
नोऽस्मानवृकेभिरबाधैर्वरूथैः । वारयंत्युपद्रवेभ्य इति वरूथानि रक्षणानि ।
तैस्त्रायस्व । पाहि । तव सूरिषु स्तोत्रेषु मध्ये वयं प्रियासः प्रियाः स्याम ।
भूयास् ॥

॥ अथाष्टमी ॥

प्रियास इत्ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः ।

नि तुर्वशं नि याद्वं शिशीह्यतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८ ॥

प्रियासः । इत् । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः । मदेम । शरणे । सखायः ।

नि । तुर्वशं । नि । याद्वं । शिशीहि । अतिथिऽग्वाय । शंस्यं । करिष्यन् ॥ ८ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र ते तवाभिष्टावभ्येषणे नरः स्तोत्राणां नेतारो वयं सखायः समानख्यातयः प्रियासः प्रियाश्च संतः शरण इत् गृह एव मदेम । मोदेम । किंचातिथिग्वाय । पूजयातिथीन् गच्छतीत्यतिथिग्वः । तस्मै सुदासे दिवोदासाय वास्मदीयाय राज्ञे शंस्यं शंसनीयं सुखं करिष्यन् कुर्वन् तुर्वशं राजानं निशिशीहि । वशं कुरु । याद्वं च राजानं निशिशीहीत्यर्थः ॥

॥ अथ नवमी ॥

सद्यश्चिन्नु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शंसंत्युक्थशासं उक्था ।

ये ते हवेभिर्वि पणीरदाशन्नस्मान्वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥ ९ ॥

सद्यः । चित् । नु । ते । मघऽवन् । अभिष्टौ । नरः । शंसन्ति । उक्थऽशासः । उक्था ।

ये । ते । हवेभिः । वि । पणीन् । अदाशन् । अस्मान् । वृणीष्व । युज्याय । तस्मै ॥ ९ ॥

हे मघवन् धनवन्निद्र ते तव नु अद्याभिष्टावभ्येषणे ये नर उक्थशास उक्थानां शंसितार उक्थोक्थानि शस्त्राणि सद्यश्चित् सद्य एव शंसन्ति । किंच ते तव हवेभिः स्तोत्रैः पणीनप्रदानशीलान् वणिजोऽपि व्यदाशन् । धनानि विशेषेणादापयन्नित्यर्थः । तानस्मान् तस्मै युज्याय सख्याय तत्सख्यमनुवर्तयितुं वृणीष्व । परिगृहाण ॥

॥ अथ दशमी ॥

एते स्तोमा नरा नृतम तुभ्यमस्मद्यंचो ददतो मघानि ।

तेषामिन्द्र वृत्रहत्ये शिवो भूः सखा च शूरोऽविता च नृणां ॥ १० ॥

एते । स्तोमाः । नरा । नृतम । तुभ्यं । अस्मद्यंचः । ददतः । मघानि ।

तेषां । इन्द्र । वृत्रऽहत्ये । शिवः । भूः । सखा । च । शूरः । अविता । च । नृणां ॥ १० ॥

हे नृतम नेतृतमेन्द्र तुभ्यं नरां नेतृणां य एते स्तोमाः संघा मघानि मंहनी-
यानि हवींषि ददतो ददंतोऽस्मद्यंचोऽस्मदभिमुखा अभूवन्निति शेषः । तेषां
नृणां वृचहत्ये संघामे शिवः कल्याणकृत् भूः । भव । सखा च भूः । अविता
रक्षिता च भूः ॥

॥ अथैकादशी ॥

नू इंद्र शूर स्तवमान ऊती ब्रह्मजुतस्तन्वा वावृधस्व ।

उप नो वाजान्मिमीह्युप स्तीन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥११॥

नू । इंद्र । शूर । स्तवमानः । ऊती । ब्रह्मजुतः । तन्वा । वावृधस्व ।

उप । नः । वाजान् । मिमीहि । उप । स्तीन् । यूयं । पात । स्वस्तिभिः । सदा । नः ॥११॥

हे शूरेंद्र नू अद्य स्तवमानः स्तूयमानो ब्रह्मजुतो ब्रह्मणा स्तोत्रेण प्रेरितस्तन्वा
शरीरेण वावृधस्व । अपि च नोऽस्मभ्यं वाजानन्नान्युपमिमीहि । प्रयच्छेत्यर्थः ।
स्तीन् गृहांश्चोपमिमीहि । स्पष्टमन्यत् ॥

॥ इति पंचमस्य द्वितीये त्रिंशो वर्गः ॥

वेदार्थस्य प्रकाशेन तमो हार्दं निवारयन् ।

पुमर्थोऽश्वतुरो देयाद्विद्यातीर्थमहेश्वरः ॥

इति श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरवैदिकमार्गप्रवर्तकश्रीवीरबुक्कभूपालसाम्राज्यधुरं-
धरेण सायणाचार्येण विरचिते माधवीये वेदार्थप्रकाशे ऋक्संहिताभाष्ये
पंचमाष्टके द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः ॥

SARVANUKRAMAH.

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page
1	4.1.1	3.4.12	Tvám hy agne sadam it	20	Vámadevaḥ.	Agniḥ, 2-4 Agniḥ or Varuṇaḥ.	1 Aṣṭītiḥ, 2 Atija- gatī, 3 Dhṛitītiḥ, 4- 20 Trisṭup.	1
2	4.1.2	3.4.16	Yo martyeshu	20	The same.	Agniḥ.	Trisṭup.	13
3	4.1.3	3.4.20	Á vo rájánam	16	The same.	The same.	24
4	4.1.4	3.4.23	Kṛiṇushva	15	Agniḥ (rakṣhoḥá).	33
5	4.1.5	3.5.1	Vaiśvánaráya	15	Agnir Vaiśvánaraḥ.	42
6	4.1.6	3.5.4	Úrddhva ú shu ṇaḥ	11	Agniḥ.	50
7	4.1.7	3.5.6	Ayam iha	11	The same.	1 Jagatī, 2-6 A- nushṭup, 7-11 Trisṭup.	54
8	4.1.8	3.5.8	Dútam vaḥ	8	Gáyatrī.	60
9	4.1.9	3.5.9	Agne mṛīḷa	8	The same.	62
10	4.1.10	3.5.10	Agne tam adya	8	1-3 Padapanktiḥ, 4, 6 and 7 Pada- panktiḥ or Ushṇik, 5 Mahápadapank- tiḥ, 8 Ushṇik.	64
11	4.2.1	3.5.11	Bhadram te	6	Trisṭup.	68
12	4.2.2	3.5.12	Yas tvám agne	6	The same.	71
13	4.2.3	3.5.13	Praty agniḥ	5	Agniḥ or the Lin- goktadevatāḥ.	73
14	4.2.4	3.5.14	Praty agnir u- shasaḥ	5	Agniḥ or the Lin- goktadevatāḥ.	76
15	4.2.5	3.5.15	Agnir hotá	10	Agniḥ, 7 and 8 Soma- kaḥ Sáhadevyah, 9 and 10 Áśvinau.	Gáyatrī.	78
16	4.2.6	3.5.17	Á satyo yātu	21	Indraḥ.	Trisṭup.	81
17	4.2.7	3.5.21	Tvam mahán	21	The same.	1 Trisṭup, 15 Eka- padá Virāt.	90
18	4.2.8	3.5.25	Ayam pantháḥ	13	Samváda Indra-	Aditi-Vámadevá- nám.	Trisṭup.	100
19	4.2.9	3.6.1	Evá tvám	11	Vámadevaḥ.	Indraḥ.	The same.	107
20	4.2.10	3.6.3	Á na indra	11	The same.	The same.	111
21	4.2.11	3.6.5	Á yátv indraḥ	11	116
22	4.3.1	3.6.7	Yan na indraḥ	11	121
23	4.3.2	3.6.9	Kathá mahám	11	Indraḥ, 8-10 In- draḥ or Ritadeva- tāḥ.	125

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Pag.
24	4.3.3	3.6.11	Ká sushtutih	11	Vámadevaḥ.	Indraḥ.	Trishtup, 10 Anushtup.	130
25	4.3.4	3.6.13	Ko adya	8	The same.	The same.	Trishtup.	135
26	4.3.5	3.6.15	Aham manuḥ	7	1-3 Vámadevaḥ or Indraḥ, 4-7 Vámadevaḥ.	1-3 Indraḥ or Pa- ramátmá, 4-7 Sýe- nastutih.	The same.	138
27	4.3.6	3.6.16	Garbhe nu	5	Vámadevaḥ.	1-4 Sýenaḥ, 5 Sýe- naḥ or Indraḥ.	Trishtup, 5 Śakvarí.	142
28	4.3.7	3.6.17	Tvá yujá	5	The same.	Indrá-Somau.	Trishtup.	144
29	4.3.8	3.6.18	Á naḥ stutaḥ	5	Indraḥ.	The same.	146
30	4.3.9	3.6.19	Nakir indra	24	Indraḥ, 9-11 In- draḥ and Usháh.	Gáyatrí, 8 and 24 Anushtup.	148
31	4.3.10	3.6.24	Kayá naḥ	15	Indraḥ.	Gáyatrí, 4 Pádani- crit.	155
32	4.3.11	3.6.27	Á tú naḥ	24	Indraḥ, 23 and 24 Indrasyáśvau.	Gáyatrí.	159
33	4.4.1	3.7.1	Pra řibhubhyaḥ	11	Řibhavaḥ.	Trishtup.	166
34	4.4.2	3.7.3	Řibhur vibhvá	11	The same.	The same.	171
35	4.4.3	3.7.5	Īhopa yáta	9	175
36	4.4.4	3.7.7	Anasvo játaḥ	9	Jagatí, 9 Trishtup.	179
37	4.4.5	3.7.9	Upa no vájá	8	Trishtup.	183
38	4.4.6	3.7.11	Uto hi vām	8	Dadhikrává, 1 Dyá- vářřithiví.	The same.	186
39	4.4.7	3.7.13	Áśum	6	Dadhikrává.	1-5 Trishtup, 6 Anushtup.	191
40	4.4.8	3.7.14	Dadhikrávnaḥ	5	The same.	1 Trisht., 2-5 Jagatí.	193
41	4.4.9	3.7.15	Indrá ko vām	11	Indrá-Varuṇau.	Trishtup.	196
42	4.4.10	3.7.17	Mama dvitá	10	Trasadasyuh Paurukutsyaḥ.	1-6 Átmá, 7-10 Indrá-Varuṇau.	The same.	201
43	4.4.11	3.7.19	Ka u śravat	7	Purumīlha-Aga- mīlha Sauho- trau.	Áśvinau.	205
44	4.4.12	3.7.20	Tam vām	7	The same.	The same.	208
45	4.4.13	3.7.21	Esha sya	7	Vámadevaḥ.	Jagatí, 7 Trishtup.	211
46	4.5.1	3.7.22	Agram piba	7	The same.	Váyuh, 1 Indra- Váyú.	Gáyatrí.	214
47	4.5.2	3.7.23	Vayo śukraḥ	4	1 Váyuh, 2-4 Indra- Váyú.	Anushtup.	216
48	4.5.3	3.7.24	Vihi hotráḥ	5	Váyuh.	The same.	217
49	4.5.4	3.7.25	Indram vām	6	Indrá-Brihaspatí.	Gáyatrí.	219
50	4.5.5	3.7.26	Yas tastambha	11	Brihaspatih, 10 and 11 Brihaspatih and Indraḥ.	Trishtup, 10 Jagatí.	221
51	4.5.6	3.8.1	Idam u tyat	11	Usháh.	Trishtup.	226
52	4.5.7	3.8.3	Prati shyá	7	The same.	Gáyatrí.	231
53	4.5.8	3.8.4	Tad devasya	7	Savitá.	Jagatí.	233
54	4.5.9	3.8.5	Abhúd devaḥ	6	The same.	Jagatí, 6 Trishtup.	236

Hymn.	Māṇḍala Anuvāka Śukta.	Aṅgika Adhyāya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Measure.	Page.
55	4.5.10	3.8.6	Ko vas trātá	10	Vāmadevaḥ.	Viśve Devāḥ.	Trishtup, 8-10 Gā- yatrī.	239
56	4.5.11	3.8.8	Mahī	7	The same.	Dyāvā-Prithivī.	Trishtup, 5-7 Gā- yatrī.	243
57	4.5.12	3.8.9	Kshetrasya	8	1-3 Kshetrapa- tiḥ, 4 Sunah, 5 and 8 Sunāś- rau, 6 and 7 Sītā.	1, 4, 6 and 7 Anush- tup, 5 Pura-ushvik, 2, 3 and 8 Trishtup.	245
58	4.5.13	3.8.10	Samudrāt	13	Agniḥ, or Sūryaḥ, or Āpaḥ, or Gā- vaḥ, or Ghṛitam.	1-12 Jagatī, 13 Trishtup.	249
1	5.1.1	3.8.12	Abodhi	12	Budhaḥ and Ga- vishthirah, of the family of Atriḥ.	Agniḥ.	Trishtup.	256
2	5.1.2	3.8.14	Kumāram	12	2 and 9 Vṛiṣaḥ, son of Jaraḥ, 1, 3-8, 10-12 Kumāraḥ, son of Atriḥ, or Vṛiṣaḥ, or both.	The same.	1-11 Trishtup, 12 Śakvarī.	261
3	5.1.3	3.8.16	Tvām agne	12	Vasuśrutaḥ.	Trishtup.	267
4	5.1.4	3.8.18	Tvām agne	11	The same.	The same.	272
5	5.1.5	3.8.20	Susamiddhāya	11	Āpridevatāḥ.	Gāyatrī.	277
6	5.1.6	3.8.22	Agnim tam	10	Agniḥ.	Panktiḥ.	280
7	5.1.7	3.8.24	Sakhāyaḥ	10	Ishaḥ.	1-9 Anushtup, 10 Panktiḥ.	284
8	5.1.8	3.8.26	Tvām agne	7	Jagatī.	288
9	5.1.9	4.1.1	Tvām agne	7	Gayāḥ.	Anushtup, 5 and 7 Panktiḥ.	293
10	5.1.10	4.1.2	Agna ojishtham	7	The same.	Anushtup, 4 and 7 Panktiḥ.	298
11	5.1.11	4.1.3	Janasya	6	Sutambharaḥ.	Jagatī.	303
12	5.1.12	4.1.4	Prāgnaye	6	The same.	Trishtup.	306
13	5.1.13	4.1.5	Arcantaḥ	6	Gāyatrī.	309
14	5.1.14	4.1.6	Agnim	6	The same.	311
15	5.2.1	4.1.7	Pra vedhase	5	Dharuṇaḥ, the Ān- girasah.	Trishtup.	313
16	5.2.2	4.1.8	Bṛihad vayah	5	Pūruḥ, the Ātreyaḥ.	1-4 Anushtup, 5 Panktiḥ.	315
17	5.2.3	4.1.9	Ā yajnaiḥ	5	The same.	The same.	317
18	5.2.4	4.1.10	Prātar agniḥ	5	Mṛiktavāhā Dvitaḥ.	319
19	5.2.5	4.1.11	Abhy avasthāḥ	5	Vavriḥ.	1 and 2 Gāyatrī, 3 and 4 Anushtup, 5 Virādrúpā.	321
20	5.2.6	4.1.12	Yam agne	4	Prayasvantaḥ.	1-3 Anushtup, 4 Panktiḥ.	322
21	5.2.7	4.1.13	Manushvat	4	Sasaḥ.	The same.	324
22	5.2.8	4.1.14	Pra viśvasāman	4	Viśvasāmā.	326

Hymn.	Mandaia Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
23	5.2.9	4.1.15	Agne saṁantam	4	Dyumno Viśvacar- shaṇiḥ.	Agniḥ.	1-3 Anuṣṭup, 4 Panktiḥ.	327
24	5.2.10	4.1.16	Agne tvam	4	1, 2, 3 and 4 Ban- dhuḥ, Subandhuḥ, Srutabandhuḥ, Vi- prabandhuḥ, the Gaupāyanas or Laupāyanas.	The same.	Dvaipadam (vairā- jam).	329
25	5.2.11	4.1.17	Acchā vaḥ	9	Vasūyavaḥ.	Anuṣṭup.	330
26	5.2.12	4.1.19	Agne pāvaka	9	The same.	Gāyatrī.	333
27	5.2.13	4.1.21	Anasvāntā	6	Tryarūṇaḥ, son of Trivṛishṇaḥ; and Trasadasyuḥ, son of Purukutsaḥ; and Aśvamedhaḥ, son of Bharataḥ; or Atriḥ.	Agniḥ, 6 Indra- Agnī.	1-3 Trisṭup, 4-6 Anuṣṭup.	336
28	5.2.14	4.1.22	Samiddhaḥ	6	Viśvavārā Ātreya.	Agniḥ.	1 and 3 Trisṭup, 2 Jagatī, 4 Anuṣṭ., 5 and 6 Gāyatrī.	338
29	5.2.15	4.1.23	Try aryamā	15	Gauravītiḥ, of the family of Śaktiḥ.	Indraḥ, 9a In- draḥ or Uśanāḥ.	Trisṭup.	341
30	5.2.16	4.1.26	Kva syaḥ	15	Babhrūḥ.	Indraḥ, also king Riṇaṇcayaḥ.	The same.	348
31	5.2.17	4.1.29	Indro rathāya	13	Avasyuḥ.	Indraḥ, 8c.d In- draḥ or Kut- saḥ and Uśanāḥ, 9 Indraḥ and Kutsaḥ.	354
32	5.2.18	4.1.32	Adardaḥ	12	Gātuḥ.	Indraḥ.	360
33	5.3.1	4.2.1	Mahi mahe	10	Samvaraṇaḥ. Prājā- patyaḥ.	The same.	365
34	5.3.2	4.2.3	Ajātaśatrum	9	The same.	Jagatī, 9 Trisṭup.	370
35	5.3.3	4.2.5	Yas te	8	Prabhūvasuḥ (Ān- girasāḥ).	1-7 Anuṣṭup, 8 Panktiḥ.	374
36	5.3.4	4.2.7	Sa á gamat	6	The same.	Trisṭup, 3 Jagatī.	377
37	5.3.5	4.2.8	Sam bhānunā	5	Atriḥ.	Trisṭup.	379
38	5.3.6	4.2.9	Urosh ṭe	5	The same.	Anuṣṭup.	382
39	5.3.7	4.2.10	Yad indra	5	Anuṣṭ., 5 Panktiḥ.	383
40	5.3.8	4.2.11	Ā yāhy adribhiḥ	9	Indraḥ, 5 Sūryaḥ, 6-9 Atriḥ.	1-3 Uṣṇik, 5 and 9 Anuṣṭup, 4, 6, 7 and 8 Trisṭup.	385
41	5.3.9	4.2.13	Ko nu vām	20	Atriḥ (Bhaumaḥ).	Viśve Devāḥ.	Trisṭup, 16 and 17 Atijagatī, 20 Eka- padā Virāt.	389
42	5.3.10	4.2.17	Pra śantamā	18	The same.	Viśve Devāḥ, 11 Rudraḥ.	Trisṭup, 17 Eka- padā.	398

Hymn.	Mandala Anuvāka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Temp.	Meter.	Page.
43	5.3.11	4.2.20	Ā dhenavaḥ	17	Atriḥ (Bhṛāgmaḥ)	Viśve Devāḥ.	Trishṭup., 16 Ekapadā.	406
44	5.3.12	4.2.23	Tam pratnathā	15	Avataśrñḥ Kāś- yapaḥ, anye ca ṛishayo dṛishṭa- lingāḥ.	The same.	Jagatī, 14 and 15 Trishṭup.	413
45	5.4.1	4.2.26	Vidā divaḥ	11	Sudāpṛiṇaḥ.	Trishṭup.	420
46	5.4.2	4.2.28	Hayo na	8	Pratikṣatraḥ.	Viśve Devāḥ, 7 and 8 Devapatnyaḥ.	Jagatī, 2 and 8 Trishṭup.	425
47	5.4.3	4.3.1	Prayunjatī	7	Pratirathaḥ.	Viśve Devāḥ.	Trishṭup.	430
48	5.4.4	4.3.2	Kadu priyāya	5	Pratibhānuḥ.	The same.	Jagatī.	433
49	5.4.5	4.3.3	Devam vaḥ	5	Pratiprabhaḥ.	Trishṭup.	436
50	5.4.6	4.3.4	Viśvo devasya	5	Svastyātreyāḥ.	1-4 Anuṣṭup, 5 Panktiḥ.	438
51	5.4.7	4.3.5	Agne sutasya	15	The same.	1-4 Gāyatrī, 5-10 Uśhṇik, 11-13 Ja- gatī or Trishṭup, 14 and 15 Anuṣṭup.	440
52	5.4.8	4.3.8	Pra śyāvāśva	17	Śyāvāśvaḥ.	Marutaḥ.	Anuṣṭup, 6 and 17 Panktiḥ.	446
53	5.4.9	4.3.11	Ko veda	16	The same.	The same.	1, 5, 10, 11 and 15 Kakup, 2 Bṛihati, 3 Anuṣṭup, 4 Pu- raushṇik, 6, 7, 9, 13, 14 and 16 Sa- tobṛihatī, 8 and 12 Gāyatrī.	453
54	5.4.10	4.3.14	Pra śardhāya	15	Jagatī, 14 Trishṭup.	459
55	5.4.11	4.3.17	Prayajyavaḥ	10	Jagatī, 10 Trishṭup.	466
56	5.4.12	4.3.19	Agne śardhan- tam	9	Bṛihatī, 3 and 7 Satobṛihatī.	470
57	5.5.1	4.3.21	Ā rudrāsaḥ	8	Jagatī, 7 & 8 Trishṭup.	474
58	5.5.2	4.3.23	Tam u nūnam	8	Trishṭup.	478
59	5.5.3	4.3.24	Pra vaḥ spaṭ	8	Jagatī, 8 Trishṭup.	481
60	5.5.4	4.3.25	Īḥ agnim	8	Marutaḥ, or Agniḥ and Marutaḥ.	Trishṭup, 7 and 8 Jagatī.	485
61	5.5.5	4.3.26	Ko shṭhā naraḥ	19	1-4 Marutaḥ, 5-8 Śaśīyasī Taranta- mahishī, 9 Puru- mīḥ Vaidadaśvīḥ, 10 Taranta Vaida- daśvīḥ, 11-16 Ma- rutaḥ, 17-19 Ra- thavītir Dālbhyaḥ.	Gāyatrī, 5 Anuṣṭ- up, 9 Satobṛihatī.	489
62	5.5.6	4.3.30	Ritena	9	Śrutavit.	Mitrā-Varuṇau.	Trishṭup.	496
63	5.5.7	4.4.1	Ritasya gopau	7	Arcanānāḥ.	The same.	Jagatī.	500
64	5.5.8	4.4.2	Varuṇam vaḥ	7	The same.	Anuṣṭup, 7 Panktiḥ.	503
65	5.5.9	4.4.3	Yāś ciketa	6	Rātahavyaḥ.	Anuṣṭup, 6 Panktiḥ.	506

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
66	5.5.10	4.4.4	Ā cikitāna	6	Rātahavyah.	Mitrā-Varuṇau.	Anuṣṭup.	509
67	5.5.11	4.4.5	Baḥ itthā	5	Yajataḥ.	The same.	The same.	511
68	5.5.12	4.4.6	Pra vo mitráya	5	The same.	Gáyatrí.	513
69	5.5.13	4.4.7	Trí rocanā	4	Urucakriḥ.	Trisṭup.	515
70	5.5.14	4.4.8	Purúruṇā	4	The same.	Gáyatrí.	516
71	5.5.15	4.4.9	Ā no gantam	3	Bāhuvṛiktaḥ.	The same.	518
72	5.5.16	4.4.10	Ā mitre	3	The same.	Uṣṇik.	519
73	5.6.1	4.4.11	Yad adya	10	Pauraḥ.	Ásvinau.	Anuṣṭup.	520
74	5.6.2	4.4.13	Kúshṭho devau	10	The same.	The same.	The same.	524
75	5.6.3	4.4.15	Prati priyat.	9	Avasyuḥ.	Panktiḥ.	528
76	5.6.4	4.4.17	Ā bhāti	5	Atriḥ.	Trisṭup.	532
77	5.6.5	4.4.18	Prátaryávāṇā	5	The same.	The same.	534
78	5.6.6	4.4.19	Ásvinau	9	Saptavadhriḥ.	1-3 Uṣṇik, 4 Trisṭup, 5-9 Anuṣṭup.	537
79	5.6.7	4.4.21	Mahe naḥ	10	Satyaśravāḥ.	Ushāḥ.	Panktiḥ.	540
80	5.6.8	4.4.23	Dyudadyámán.	6	The same.	The same.	Trisṭup.	544
81	5.6.9	4.4.24	Yunjate	5	Syávasvaḥ.	Savitá.	Jagatí.	547
82	5.6.10	4.4.25	Tat savituḥ	9	The same.	The same.	1 Anuṣṭup, 2-9 Gáyatrí.	549
83	5.6.11	4.4.27	Acchá vada	10	Atriḥ.	Parjanyaḥ.	Trisṭup, 2-4 Jagatí, 9 Anuṣṭup.	552
84	5.6.12	4.4.29	Baḥ itthā	3	The same.	Prithiví.	Anuṣṭup.	556
85	5.6.13	4.4.30	Pra samráje	8	Varuṇaḥ.	Trisṭup.	558
86	5.6.14	4.4.32	Indrágní	6	Indra-Agní.	Anuṣṭup, 6 Virátpúrvá.	562
87	5.6.15	4.4.33	Pra vo mahe	9	Evayámarut.	Marutaḥ.	Atijagatí.	564
1	6.1.1	4.4.35	Tvam hy agne	13	Bharadvájo Bá- rhaspatyah.	Agniḥ.	Trisṭup.	571
2	6.1.2	4.5.1	Tvam hi kshai- tavat	11	The same.	The same.	Anuṣṭup, 11 Śak- varí.	576
3	6.1.3	4.5.3	Agne saḥ	8	Trisṭup.	581
4	6.1.4	4.5.5	Yathá hotaḥ	8	The same.	585
5	6.1.5	4.5.7	Huve vaḥ	7	589
6	6.1.6	4.5.8	Pra navyasá	7	592
7	6.1.7	4.5.9	Múrdhánam	7	Vaiśvánarāgniḥ.	Trisṭ., 6 & 7 Jagatí.	595
8	6.1.8	4.5.10	Príkshasya	7	The same.	Jagatí, 7 Trisṭup.	599
9	6.1.9	4.5.11	Ahaś ca	7	Trisṭup.	602
10	6.1.10	4.5.12	Puro vaḥ	7	Agniḥ.	Trisṭ., 7 Dvipadá.	607
11	6.1.11	4.5.13	Yajasva	6	The same.	Trisṭup.	610
12	6.1.12	4.5.14	Madhye hotá	6	The same.	612
13	6.1.13	4.5.15	Tvad viśvá	6	615
14	6.1.14	4.5.16	Agná yaḥ	6	Anuṣṭ., 6 Śakvarí.	618
15	6.1.15	4.5.17	Imam ú shu	19	Bharadvájah or Vítahavyah (Ángirasaḥ).	Jagatí, 3 and 15 Śak- varí, 6 Atisakvarí, 10-14, 16 and 19 Trisṭ., 17 Anuṣṭup, 18 Bṛihatí.	620

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Aṣṭaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Meter.	Page.
16	6.2.1	4.5.21- 30	Tvam agne	48	Bharadvājaḥ.	Agniḥ.	Gāyatrī, 1 and 6 Vardhamānā, 27, 47 and 48 Anu- stup, 46 Trish- tup, 15 Dvi- padā.	630
17	6.2.2	4.6.1	Pibā somam	15	The same.	Indraḥ.	Trish- tup, 15 Dvi- padā.	645
18	6.2.3	4.6.4	Tamu shtuhi	15	The same.	Trish- tup.	652
19	6.2.4	4.6.7	Mahān indraḥ	13	The same.	659
20	6.2.5	4.6.9	Dyaur na	13	Trish- tup, 7 Virāṭ.	664
21	6.2.6	4.6.11	Imā u	12	Indraḥ, 9 and 11 Viśve Devāḥ.	Trish- tup.	670
22	6.2.7	4.6.13	Ya eka it	11	Indraḥ.	The same.	675
23	6.2.8	4.6.15	Suta it	10	The same.	680
24	6.3.1	4.6.17	Vrishā madaḥ	10	684
25	6.3.2	4.6.19	Yā ta ūtiḥ	9	689
26	6.3.3	4.6.21	Śrudhī naḥ	8	693
27	6.3.4	4.6.23	Kim asya	8	Indraḥ, 8 Abhyā- vartinaś Cāyamā- nasya dānastutiḥ.	696
28	6.3.5	4.6.25	Ā gāvaḥ	8	Gauḥ, 2 and 8d Gauḥ or Indraḥ.	Trish- tup, 2-4 Ja- gati, 8 Anushtup.	700
29	6.3.6	4.7.1	Indram vaḥ	6	Indraḥ.	Trish- tup.	704
30	6.3.7	4.7.2	Bhūya it	5	The same.	The same.	707
31	6.3.8	4.7.3	Abhūr ekaḥ	5	Suhotraḥ.	Trish- tup, 4 Sak- vari.	709
32	6.3.9	4.7.4	Apūrvyā	5	The same.	Trish- tup.	712
33	6.3.10	4.7.5	Ya ojishthaḥ	5	Sunahotraḥ.	The same.	714
34	6.3.11	4.7.6	Sam ca tve	5	The same.	717
35	6.3.12	4.7.7	Kadā bhuvan	5	Naraḥ.	719
36	6.3.13	4.7.8	Satrá madásaḥ	5	The same.	721
37	6.3.14	4.7.9	Arvāg ratham	5	Bharadvājaḥ.	724
38	6.3.15	4.7.10	Apād itaḥ	5	The same.	726
39	6.3.16	4.7.11	Mandrasya	5	728
40	6.3.17	4.7.12	Indra piba	5	730
41	6.3.18	4.7.13	Ahelamānaḥ	5	733
42	6.3.19	4.7.14	Praty asmai	4	Anushtup, 4 Bṛi- hatī.	735
43	6.3.20	4.7.15	Yasya tyat	4	Ushnik.	737
44	6.4.1	4.7.16	Yo rayivaḥ	24	Samyur Bárha- spatyāḥ.	1-6 Anushtup, 7 & 9 Virāṭ or Trish- tup, 8 Virāṭ.	738
45	6.4.2	4.7.21	Ya ānayat	33	The same.	Indraḥ, 31-33 Bṛi- bus takshā.	Gāyatrī, 29 Atini- crit, 33 Anushtup.	749
46	6.4.3	4.7.27	Tvām id dhi	14	Indraḥ.	Pragātham (1, 3, 5, 7, 9, 11 & 13 Bṛihatī, 2, 4, 6, 8, 10, 12 & 14 Satobṛihatī).	759

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Pag.
47	6.4.4	4.7.30	Sváduḥ.	31	Gargah, son of Bharadvá- jah.	Indrah, 1-5 Somah, 20a Deváh, 20b Bhú- miḥ, 20c Bṛihaspatih, 20d Indrah, 22-25 Prastokasya Sárnja- yasya dánastutih, 26- 28 Rathah, 29-31 a.b Dundubhiḥ, 31 c.d Indrah.	Trishṭup, 19 Bṛi- hatí, 22 Trishṭup, 23 Anushṭup, 24 Gáyatrí, 25 Dvi- padá, 27 Jagatí.	765
48	6.4.5	4.8.1	Yajnáyajná	22	Samyur. Bár- haspatyah.	1-10 Agniḥ, 11 and 12 Marutah, 13-15 Ma- rutah or Lingokta- devatáh, 16-19 Pú- shá, 20 and 21 Pṛiś- niḥ, Marutám mātá, 22 Pṛiśniḥ or Dyá- vábhumí.	1, 3, 5, 9, 14, 19 and 20 Bṛihatí, 2, 4, 10, 12 and 17 Satobṛi- hatí, 6 and 8 Mahá- satobrihatí, 7 Ma- hábṛihatí, 11 and 16 Kakup, 13 and 18 Puraushnik, 15 Atijagatí, 21 Sa- vamadhyá Mahá- bṛihatí, 22 Anush- ṭup.	780
49	6.4.6	4.8.5	Stushe janam	15	Rijíśvá Bhá- radvájah.	Viśve Deváh.	Trishṭup, 15 Sak- varí.	791
50	6.5.1	4.8.8	Huve vaḥ	15	The same.	The same.	Trishṭup.	799
51	6.5.2	4.8.11	Udu tyat	16	Trishṭup, 13-15 Ushnik, 16 Anush- ṭup.	805
52	6.5.3	4.8.14	Na tad divá	17	1-6, 13 and 15- 17 Trishṭup, 7-12 Gáyatrí, 14 Jagatí.	812
53	6.5.4	4.8.17	Vayam u tvá	10	Bharadvájah.	Púshá.	Gáyatrí, 8 Anush- ṭup.	819
54	6.5.5	4.8.19	Sam púshan	10	The same.	The same.	Gáyatrí.	821
55	6.5.6	4.8.21	Ehi vām	6	The same.	824
56	6.5.7	4.8.22	Ya enam	6	1-5 Gáyatrí, 6 A- nushṭup.	826
57	6.5.8	4.8.23	Indrá nu	6	Indrá-Púshanau.	Gáyatrí.	828
58	6.5.9	4.8.24	Sukram te	4	Púshá.	Trishṭup, 2 Jagatí.	829
59	6.5.10	4.8.25	Pra nu vocá	10	Indra-Agní.	1-6 Bṛihatí, 7-10 Anushṭup.	832
60	6.5.11	4.8.27	Snathad vṛitram	15	The same.	1-3 and 13 Trish- ṭup, 4-12 Gáyatrí, 14 Bṛihatí, 15 A- nushṭup.	836
61	6.5.12	4.8.30- 32	Iyam adadát	14	Sarasvati.	1-3 and 13 Jagatí, 4-12 Gáyatrí, 14 Trishṭup.	841

Hymn.	Mandala Anuvāka Sukta.	Aṣṭaka Adhyāya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Index	Metre	Page.
62	6.6.1	5.1.1	Stuṣhe narā	11	Bharadvājaḥ.	Asvinau.	Trishtup.	847
63	6.6.2	5.1.3	Kva tyā	11	The same.	The same.	Trishtup, 11 Eka- padā.	852
64	6.6.3	5.1.5	Udu śriye	6	Ushāḥ.	Trishtup.	856
65	6.6.4	5.1.6	Eshā syā	6	The same.	The same.	859
66	6.6.5	5.1.7	Vapur nu tat	11	Marutah.	861
67	6.6.6	5.1.9	Viśveshām	11	Mitravarunau.	866
68	6.6.7	5.1.11	Śrushṭi vām	11	Indrá-Varunau.	Trishtup, 9 and 10 Jagatī.	871
69	6.6.8	5.1.13	Sam vām	8	The same.	Trishtup.	876
70	6.6.9	5.1.14	Ghṛitavatī	6	Dyāvā-Pṛithivī.	Jagatī.	880
71	6.6.10	5.1.15	Udu shyah	6	Savitā.	1-3 Jagatī, 4-6 Trishtup.	883
72	6.6.11	5.1.16	Indrásomā	5	Indrá-Somau.	Trishtup.	886
73	6.6.12	5.1.17	Yo adribhit	3	Bṛihaspatih.	The same.	888
74	6.6.13	5.1.18	Somārudrá	4	Somā-Rudrau.	890
75	6.6.14	5.1.19	Jímútasya	19	Páyur Bhá- radvājaḥ.	1 Varma, 2 Dhanuh, 3 Jyā, 4 Ártuṇi, 5 Ishu- dhiḥ, 6a Sárathih, 6b Rásmayah, 7 Áśvāḥ, 8 Rathah, 9 Rathago- pāḥ, 10 Lingoktadeva- tāḥ, 11 and 12 Ishavah, 13 Pratodah, 14 Ha- staghnah, 15 and 16 Ishavah, 17 Lingok- tadevatāḥ (yuddha- bhúmi-brahmaṇaspa- ty-aditayah), 18 Ka- vaca-Soma-Varunāḥ, 19 Devāḥ & Brahma.	Trishtup, 6 and 10 Jagatī, 12, 13, 15, 16 and 19 Anuash- up, 17 Panktiḥ.	891
1	7.1.1	5.1.23- 27	Agnim narah	25	Vasishṭhaḥ.	Agniḥ.	1-18 Virāt, 19-25 Trishtup.	901
2	7.1.2	5.2.1	Jushasva	11	The same.	Ápridevatāḥ.	Trishtup.	911
3	7.1.3	5.2.3	Agnim vah	10	Agniḥ.	The same.	916
4	7.1.4	5.2.5	Pra vah súkrāya	10	The same.	920
5	7.1.5	5.2.7	Prágnaye	9	Vaiśvánarāgniḥ.	924
6	7.1.6	5.2.9	Pra samrájah	7	The same.	928
7	7.1.7	5.2.10	Pra vo devam	7	Agniḥ.	931
8	7.1.8	3.2.11	Indhe rájá	7	The same.	933
9	7.1.9	5.2.12	Abodhi járah	6	936
10	7.1.10	5.2.13	Usho na	5	939
11	7.1.11	5.2.14	Mahán asi	5	941
12	7.1.12	5.2.15	Aganma	3	943
13	7.1.13	5.2.16	Prágnaye	3	Vaiśvánarāgniḥ.	944
14	7.1.14	5.2.17	Samidhá	3	Agniḥ.	1 Bṛihatī, 2 and 3 Trishtup.	945

Hymn.	Mandala Anuvaka Sukta.	Ashtaka Adhyaya Varga.	Beginning of the hymn.	Number of Verses.	Author.	Deity.	Metre.	Page.
15	7.1.15	5.2.18	Upasadyāya	15	Vasishṭhaḥ.	Agniḥ.	Gáyatrī.	946
16	7.1.16	5.2.21	Ená vaḥ	12	The same.	The same.	Prágátham.	951
17	7.1.17	5.2.23	Agne bhava	7	Trishṭup (dvaipa- dam).	956
18	7.2.1	5.2.24	Tve ha yat	25	Indraḥ, 22-25 Su- dásaḥ Paijavanasya dánastutiḥ.	Trishṭup.	957
19	7.2.2	5.2.29	Yas tigmaśring.	11	Indraḥ.	The same.	968

CORRECTIONS.

Page 17, line 13, read रत्नोपाभावः—34, 1. आत्मनेपदं—44, 12. त्रिगुणं—66, 4. सुःमदाः—78, 11. होता—88, 10. षोडशी—116, 16. सधमात्—121, 12. लोभं—139, 19. मर्यादा—145, 23. दुर्बले—165, 16. सूत्रं—232, 25. ६. १४. —240, 20. तृतीया—240, 26. नामिकां—382, 19. अनभि—741, 7. इन्द्रस्य—817, 21. सुषेपु—831, 18. चतुर्थी—841, 22. चतुर्दशी—855, 2. व्याप्नोति.

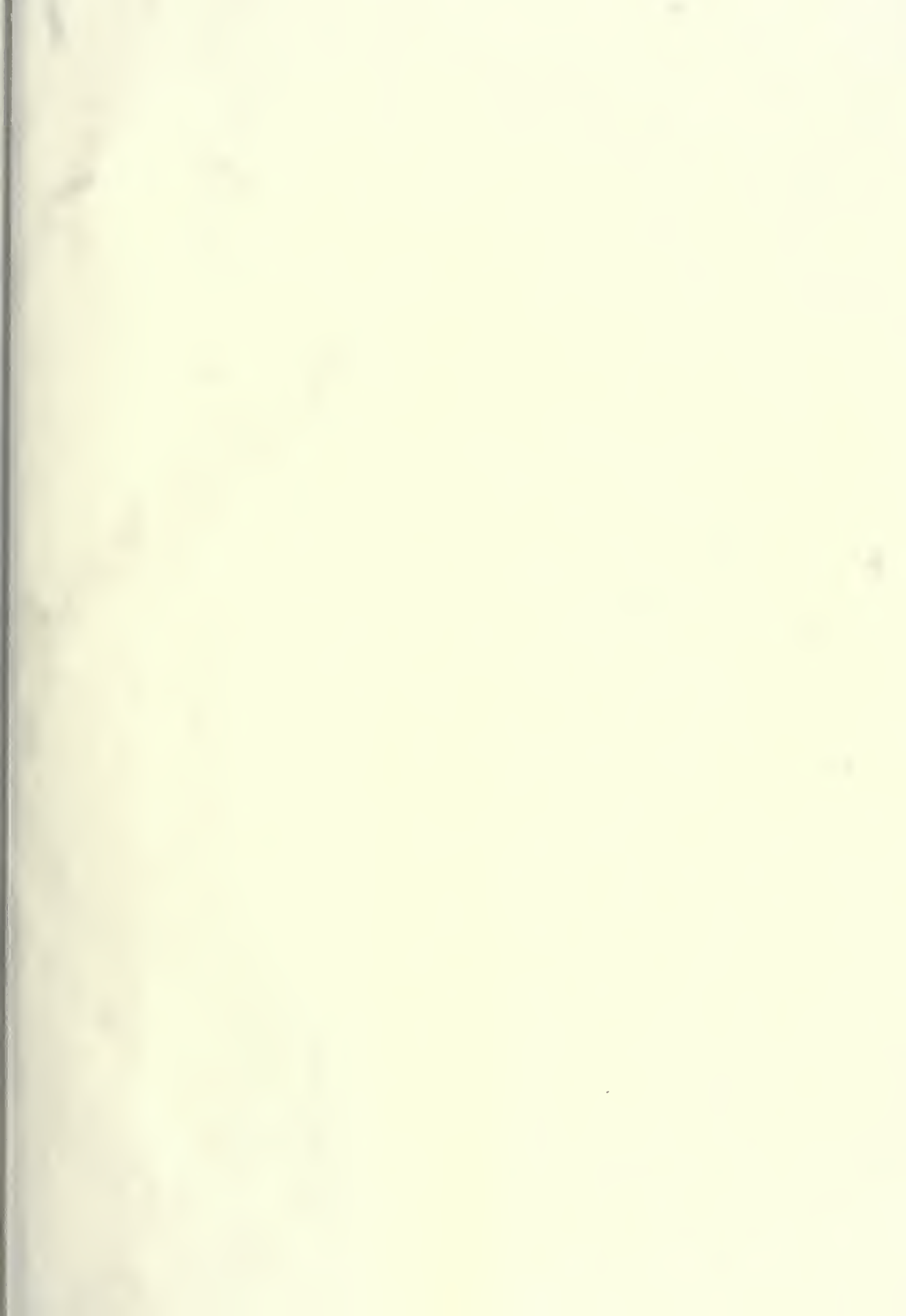
0000000000

The following is a list of the names of the persons who have been
admitted to the membership of the Society since the last meeting.
The names are given in alphabetical order of the surnames.
The names of the persons who have been admitted to the membership
of the Society since the last meeting are given in alphabetical order
of the surnames.

117

645

32

**PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET**

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY
